

जैन-आगम-ग्रन्थमाला

ग्रन्थाङ्क ९

भाग २

जैन-आगम-ग्रन्थमाला : ग्रन्थाङ्क ९ (भाग २)

सिरिसामज्जवायगविरइयं

प ण्ण व णा सु त्तं

परिशिष्ट-प्रस्तावनात्मको द्वितीयो भागः

सम्पादकाः

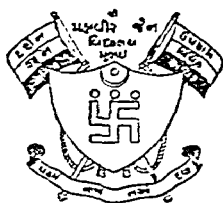
पुण्यविजयो मुनिः

[जिनागमरहस्यवेदिजैनाचार्यश्रीमद्विजयानन्दसूरिवर(प्रसिद्धनाम-आत्मारामजीमहाराज)-
शिष्यरत्न-प्राचीनजैनभाण्डागारोद्धारकप्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयान्तेवासिनां श्रीआत्मानन्द-
जैनग्रन्थमालासम्पादकानां मुनिप्रवरश्रीचतुरविजयानां विनेयः]

पण्डित दलसुख मालवणिया

पण्डित अमृतलाल मोहनलाल भोजक

इत्येतौ च

श्री महावीर जैन विद्यालय

वम्बई - ३६

Jaina-Āgama Series No. 9 (Part 2)

PANNAVANASUTTAMĪ

Editors

MUNI PUNYAVIJAYA
Pt. DALSUKH MĀLVANĪ
Pt. AMRITLĀL MOHANLĀL BHOJAK

Introduction Translated Into English

By

Dr. NAGIN J. SHAH

SHRI MAHĀVĪRA JAINA VIDYĀLAYA
BOMBAY - 36

Jaina-Agama-Series

General Editors

MUNIRAJ SHRI PUNYAVIJAYAJI

PL. DALSUKH MALVANIA

गंथसप्तपणं

णंदिकरो णय-णिकखेवविविहभंगेहिं भू सिओ पवरो ।
भवभयवोच्छेयकरो अणुओगो रक्खिओ जेहिं ॥ १ ॥

पण्णवणोवंगड्डियसमग्गसद्धत्थसंगहाइमओ ।
गंथोऽयं भगवंताण ताण थेराण पुज्जाणं ॥ २ ॥

वरए पुण्णपवित्ते करजुयकमलम्मि विणयणइजुत्ता ।
मुणिपुण्णविजय-दलसुखभाई-अमया समप्पेमो ॥ ३ ॥ विसेसयं ॥

तुम्ह पसाया लद्धं वत्थुं तुम्हाण अप्पयंताणं ।
अम्हाण वालचरियं खमंतु पुज्जा खमासमणा ! ॥ ४ ॥

ગ્રંથસમર્પણ

મંગલકારી, સંસારના ભયને દૂર કરનાર, નય-નિક્ષેપ આદિ અનુયોગ-
દ્વારના પ્રકારો દ્વારા અનુયોગની-આગમની વ્યાખ્યાના માર્ગની-અખંડ તેમ
જ વિશુદ્ધ પરંપરાની જોગ્યોએ રક્ષા કરી છે તે પૂજ્ય સ્થવિર ભગવતોના
પુણ્યશાળી, પવિત્ર અને વરદ કરકમળમાં અમે-મુનિ પુણ્યવિજય, દલસુખ
માલવણિયા અને અમૃત ભોજક-પ્રજ્ઞાપનોપાંગસૂત્રના અર્થસહિત સમગ્ર
શબ્દો આદિના સંગ્રહરૂપ આ ગ્રંથ ભેટ ધરીએ છીએ. આપના જ કૃપા-
પ્રસાદથી મેળવેલી વસ્તુ આપને જ સમર્પિત કરવાની અમારી બાલકીડાને
આપ ક્ષમાશ્રમણ ભગવંતો ક્ષમા કરશો.

પ્રકાશકીય નિવેદન

ધર્મસ્થાનો અને ધર્મશાસ્ત્રો જનસમૂહમાં ધર્મભાવનાનું સિંચન કરવાનાં અને ધર્મશ્રદ્ધાને જગાડીને એની પુષ્ટિ અને વૃદ્ધિ કરવાનાં શ્રેષ્ઠ સાધનો છે. તેથી જ ધર્મસ્થાનો અને ધર્મશાસ્ત્રોનું જતન કરવું એ પવિત્ર ધર્મકૃત્ય લેખવામાં આવ્યું છે. જૈન સંઘે છેક પ્રાચીન સમયથી લઈને આ દિશામાં જે ગૌરવભરી કામગીરી બજાવી છે, અને અત્યારે પણ બજાવી રહેલ છે, તેની સાક્ષી હજારો દેવમંદિર, અનેક તીર્થસ્થાનો અને સંખ્યાબંધ જ્ઞાનમંદિરો આપી રહ્યાં છે.

કંઈકે આવી જ ભાવનાથી પ્રેરાઈને શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે જૈનધર્મ-દર્શનના બધા જ પવિત્ર મૂળ આગમગ્રંથો, પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર, શ્રુતશીલવારિધિ મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ તથા પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયાની સક્રિય રાહબરી નીચે, પ્રકાશિત કરવાની મોટી યોજનાની જવાબદારી સ્વીકારી છે. આ યોજના મુજબ જૈન-આગમ-ગ્રંથમાલામાં “નંદિસુત્તં અણુભોગદ્વારાહં ચ” તથા “વળ્લવળાસુત્તં”નો પહેલો ભાગ—એ બે ગ્રંથો અત્યાર પહેલાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા છે; અને અત્યારે “વળ્લવળાસુત્તં”નો બીજો ભાગ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે, એનો અમતે આનંદ છે.

આ ગ્રંથનું સંપાદન પણ, પહેલાં બે ગ્રંથોની જેમ, પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ, પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલ મોહનલાલ ભોજનકે સંયુક્ત રીતે કર્યું છે. તેઓએ આ પ્રકાશનને સર્વોગસંપૂર્ણ કરવા માટે કેટલી બેહદ જહેમત ઉઠાવી છે, તે આ ગ્રંથનો તથા ગ્રંથકારનો સવિસ્તર પરિચય આપતી તેમ જ અનેક આનુપંગિક બાબતોની વિશદ છણાવટ કરતી માહિતીપૂર્ણ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના ઉપરથી પણ જાણી શકાય એમ છે. આ માટે અમે પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછો છે. પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલભાઈના પણ અમે ખૂબ આભારી છીએ. આગમ-પ્રકાશન કાર્ય પ્રત્યે આત્મીયતા દર્શાવી, આ પ્રવૃત્તિને વેગ આપવા બદલ શ્રી રતિલાલ દીપચંદ હેસાઈને ધન્યવાદ ધરે છે. આગમ પ્રકાશન યોજના સંબંધી બધી માહિતી આ ગ્રંથમાળાના પહેલાં ગ્રંથમાં વિગતવાર આપવામાં આવી છે, એટલે જિજ્ઞાસુઓ એમાંથી જોઈ શકશે.

શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદની ઉદારતા

પૂજ્યપાદ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજને દીક્ષા લીધાને સાઠ વર્ષ પૂરાં થતાં હોવાથી, બે વર્ષ પહેલાં (તા. ૯-૨-૬૯ના રોજ), વડોદરામાં, વડોદરાના શ્રીસંઘ તરફથી દીક્ષાપર્ચાયપટ્ટિપૂર્તિ-સમારોહ બજાવવામાં આવ્યો હતો. એ પ્રસંગે, મહારાજશ્રીની પ્રેરણાથી પાટણમાં સ્થપાયેલ શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદના સંચાલકોએ, એમની પાસેનું આગમપ્રકાશન માટેનું રૂ. ૧,૩૫,૫૬૧નું ફંડ આગમપ્રકાશનના કાર્યમાં વાપરવા માટે વિદ્યાલયને અર્પણ કરવાની જાહેરાત કરી હતી; અને એ રકમ સંસ્થાને મળી ગઈ છે. ધર્મના પ્રાણરૂપ ધર્મશાસ્ત્રોના રક્ષણ-પ્રકાશન માટે આવી દાખલારૂપ ઉદારતા દર્શાવવા બદલ અમે શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદના સંચાલકોનો અને ખાસ કરીને શેઠ શ્રી કેશવલાલ કીલાચંદ શાહનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ. આ અંગેનો ઝગચાળો અમે આ ગ્રંથમાં અન્યથા કર્યો છે.

શ્રી ભગવતીસૂત્ર માટે સહાય

મૂળ પાટણના વતની અને હાલ મુંબઈમાં રહેતા શ્રી પનાલાલ મક્તલાલ શાહે વિ. સં. ૨૦૨૬ના કાર્તિકી પૂર્ણિમાના પર્વદિવસે પૂજ્યપાદ મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજનું ચતુર્ભાસપરિવર્તન પોતાને ત્યાં કરાવ્યું હતું. આ પ્રસંગની યાદરૂપે, શ્રી ભગવતીસૂત્રના પહેલા ભાગના ખર્ચ માટે, રૂ. પાંત્રીસ હજાર પાટણવાળા શાહ મક્તલાલ જીવાચંદ, શ્રી ચીમનલાલ લહેરચંદ અને શ્રી નેમચંદ જેશિંગલાલના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી આપવાની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. થોડા વખત પહેલાં તેઓ તરફથી આ રકમ સંસ્થાને મળી પણ ગઈ છે. વિદ્યાલયના આગમપ્રકાશનના કાર્યમાં હર્ષોદ્દાસપૂર્વક આવી ઉદાર સહાય આપવા બદલ અમે આ મહાનુભાવોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

બીજી સહાય

- છેલ્લાં બે વર્ષ દરમિયાન આ કાર્યને માટે સંસ્થાને જે સહાય મળી છે, તે નીચે મુજબ છે
- રૂ. ૭૫૦૦૦.૦૦ શ્રી પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ લોહારચાલ જૈન સંઘ, મુંબઈ.
 - રૂ. ૫૦૦૦૦.૦૦ શ્રી વાડીલાલ સારાભાઈ દેરાસરજી ટ્રસ્ટ, મુંબઈ.
 - રૂ. ૨૦૦૦૦.૦૦ શ્રી શાંતિલાલ વર્ધમાનની પેઢી, પાલેજ.
 - રૂ. ૨૦૦૦૦.૦૦ શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક મંદિર, બેંગલોર.
 - રૂ. ૨૦૦૦૦.૦૦ શ્રી આદિનાથ જન શ્વેતાંબર મંદિર, બેંગલોર.
 - રૂ. ૧૧૪૧૦.૦૦ શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, શ્રીઆત્માનંદ જૈન ઉપાશ્રય, વડોદરા.
 - રૂ. ૧૦૦૦૦.૦૦ શ્રી આદિનાથ જૈન શ્રાવિકાસંઘ, બેંગલોર.
 - રૂ. ૩૬૦૦૦.૦૦ શ્રી જૈન સંઘ, આકોલા.
 - રૂ. ૨૫૧-૦૦ મેસર્સ પીતાંબર લાલજી એન્ડ સન્સ.
 - રૂ. ૧૦૧-૦૦ શ્રી કલાવતીબહેન.
 - રૂ. ૧૦૦-૦૦ શ્રી અંજિતકુમાર સુંદરજી.
 - રૂ. ૫૦-૦૦ શ્રી આકોલા જૈન સંઘની બહેનો, આકોલા.
- આ સૌના અમે આભારી છીએ.

જુડે ટ્રસ્ટ

આગમપ્રકાશન અંગે વિદ્યાલય હસ્તક એક જુડે ટ્રસ્ટ રચવામાં આવ્યું છે. અને આ ટ્રસ્ટને સરકારે આવકવેરામાંથી મુક્તિ આપી છે.

આ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ નીચે મુજબ છે :

- શ્રી ભોગીલાલ લેહેરચંદ
- શ્રી પ્રવીણચંદ હેમચંદ કાપડિયા
- શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ
- શ્રી વાડીલાલ ચત્રભુજ ગાંધી
- શ્રી કપુરચંદ નેમચંદ મહેતા

આગમ પ્રકાશન સમિતિ

આગમપ્રકાશનના કાર્ય અંગે જરૂરી સલાહમુજબના આપવા બદલ અમે આગમ પ્રકાશન સમિતિના નીચેના સભ્યોના ઋણી છીએ :

શ્રી કેશવલાલ કીલાચંદ શાહ	જો. રમણલાલ ચીમનલાલ શાહ
શ્રી પોપટલાલ ભીખાચંદ	જો. જયંતીલાલ સુરચંદ બદામી
શ્રી સેવંતીલાલ ખેમચંદ	શ્રી પ્રાણુલાલ કાનછલાઈ દોશી
(પાટણ જૈન મંડળના પ્રતિનિધિઓ)	શ્રી જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ	શ્રી બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી
શ્રી પરમાનંદ કુંવરજી કાપડિયા	શ્રી રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
શ્રી સેવંતીલાલ ચીમનલાલ શાહ	શ્રી વૃજલાલ કપૂરચંદ મહેતા : કોપાધ્યક્ષ

મંત્રીઓ

આ ગ્રંથની સુવિસ્તૃત પ્રસ્તાવનાનો આધારભૂત અંગ્રેજી અનુવાદ અમદાવાદના લાલભાઈ દક્ષપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરના ડેપ્યુટી ડાયરેક્ટર જો. શ્રી નગીનદાસ જીવણલાલ શાહે કરી આપ્યો છે. અમારાં અન્ય પ્રકાશનોની જેમ આ ગ્રંથનું સ્વચ્છ-સુધ્ધ મુદ્રણ મૌજ પ્રિન્ટિંગ પ્લેસમાં જાણીતા અને ધીરજથી કરી આપ્યું છે. એ બન્નેનો અમે હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ.

ઓગસ્ટ ક્રાન્તિમાર્ગ }
મુંબઈ-૩૬ }
તા. ૪-૩-૧૯૭૧ }

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી
રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
માનદ મંત્રીઓ

ઋણ સ્વીકાર

જન આગમચંથોના સંશોધન-સંપાદન અને પ્રકાશનના કાર્યમાં વેગ આપવાના ઉદ્દેશથી, વિં સં ૨૦૦૧ ની સાલમાં, પાટણ (ઉ. ગુ.)માં, પૂજ્યપાદ મુનિમહારાજ શ્રી પ્રાણવિજયજી મહારાજની પ્રેરણાથી અને મુ. શ્રી કેશવલાલ દીલાચંદના પ્રયાસોથી સ્થપાયેલ શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદ (ઉ. શ્રી પાટણ જૈન મંડળ, ૭૭, મરીન ડ્રાઈવ, મુંબઈ-૨૦) તરફથી શ્રીમહાવીર જૈન વિદ્યાલય (મુંબઈ)ની મૂળ જૈન આગમો પ્રકાશિત કરવાની યોજના માટે રૂ. ૧,૩૫,૫૬૬-૦૦ અંકે એક લાખ, પાંત્રીસ હજાર, પાંચસો ઇસઠ રૂપિયા પૂરા મળ્યા છે; આ લઘુ સહકાર માટે અમે શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદનો, શ્રી પાટણ જૈન મંડળનો તથા એ બન્ને સંસ્થાના કાર્યકરોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ

બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી

રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી

માનદ મંત્રીઓ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય

અસાધારણ ખોટ

પૂજ્યપાદ, શ્રુતશીલવારિધિ, આગમપ્રભાકર, મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ સ્મૃતિશેષ થઈ ગયા !

પત્રવણાસૂત્રના આ ખીજા ભાગના પ્રકાશનનો ઉત્સવ, જોકે એનું કેટલુંક છાપકામ ખાટી હતું છતાં, તેઓશ્રીની હયાતીમાં જ થયો હતો. જ્યેષ્ઠ મહિના પહેલાં, વિ. સં. ૨૦૨૭ના ફાગણ વદિ ૨, તા. ૧૪-૩-૭૧, રવિવારના રોજ સવારના, મુંબઈમાં, ભાયખલામાં, પરમપૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયસમુદ્રસૂરિજી મહારાજના સાંનિધ્યમાં, સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉ. શ્રી હીરાલાલજી જૈનના શુભ હસ્તે એનું પ્રકાશન આનંદ-ઉલ્લાસપૂર્વક થયું હતું. અને એ જ ગ્રંથમાં પરમપૂજ્ય આગમપ્રભાકર શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે શ્રદ્ધાંજલિના શબ્દો લખવાનો વખત આવે એને ભવિતવ્યતાની કૂરતા, કડુણતા કે વિચિત્રતા જ કહેવી જોઈ એ. એની આગળ માનવી કેવો લાચાર બની જાય છે !

આ વાતની વિગતો આ પ્રમાણે છે : પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજ પરમપૂજ્ય યુગદર્શી આચાર્યદેવ શ્રી વિજયવદલભસૂરીશ્વરજી મહારાજની જન્મશતાબ્દી માટે જ વિ. સં. ૨૦૨૫માં મુંબઈ પધાર્યા હતા. એટલે ગત (સને ૧૯૭૦ના) ડિસેમ્બરની આખરે જન્મ-શતાબ્દી સમારોહની શાનદાર રીતે ઊજવણી થઈ ગયા પછી તરત જ તેઓશ્રી ગુજરાત-અમદાવાદ તરફ વિહાર કરવા ઇચ્છતા હતા. અમારી એવી તીવ્ર ઇચ્છા હતી કે તેઓશ્રી મુંબઈથી વિહાર કરે તે પહેલાં, તેઓની હાજરીમાં જ, મુંબઈમાં આ ગ્રંથનું પ્રકાશન કરવામાં આવે. દરમ્યાનમાં એક બાજુ કંઈક નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે તેઓનો વિહાર લંબાયો અને ખીજી બાજુ, આ ગ્રંથની વિસ્તૃત ગુજરાતી પ્રસ્તાવના તેઓશ્રીએ તપાસી લીધી હોવાથી, પ્રેસમાં થોડીક ઝડપ કરવાથી આ ગ્રંથ તૈયાર થઈ જવાની શક્યતા લાગી. એટલે આ ગ્રંથનું પ્રકાશન તેઓશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં મુંબઈમાં કરવાની અમારી વિનંતિ તેઓએ માન્ય રાખી એટલું જ નહીં, એ માટે ડૉ. હીરાલાલજી જૈનને આમંત્રણ આપવાનું સૂચન પણ તેઓશ્રીએ જ કર્યું. એ રીતે આ ગ્રંથનું પ્રકાશન, ઉપર સૂચવ્યું તેમ, તા. ૧૪-૩-૭૧ ના રોજ મુંબઈમાં થયું.

પણ, આ ગ્રંથની વિસ્તૃત ગુજરાતી પ્રસ્તાવનાના મોટા ભાગનું અંગ્રેજી ભાષાંતર એ વખતે તૈયાર થઈ ગયેલ હોવા છતાં એનું મુદ્રણ ગ્રંથના પ્રકાશન વખતે પૂરું થાય એ શક્ય ન હતું. એટલે મૂળ પ્રસ્તાવનાના અંગ્રેજી અનુવાદ વગર જ એનો પ્રકાશન-સમારોહ ઊજવવાનું અમારા માટે અનિવાર્ય થઈ ગયું, અને એ રીતે એ સમારોહ ઊજવવામાં આવ્યો.

એ પછી, જાણે કોઈ દુઃખદ ભવિતવ્યતા કામ કરતી હોય એમ, એક બાજુ અંગ્રેજી પ્રસ્તાવનાનું મુદ્રણ આગળ ચાલવા લાગ્યું, અને ખીજી બાજુ પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજની તબિયત પણ અચાનકવાર અસ્વસ્થ થવા લાગી. પરિણામે તેઓએ મુંબઈમાંથી વિહાર કરવાનો વિચાર જતો કર્યો અને વિ. સં. ૨૦૨૭નું ચોમાસું પણ, વિ. સં. ૨૦૨૫ અને ૨૦૨૬ નાં ચોમાસાંની જેમ, મુંબઈમાં વાલકેશ્વરના ઉપાશ્રયમાં જ કરવાનું નક્કી કર્યું.

આ દરમ્યાન તબિયત બરાબર સારી થાય એવા ઉપચારો ચાલુ જ હતા. તબિયતમાં

વિશેષ અસ્વસ્થતા જાણતાં, જરૂરી ઉપચારો માટે, તેઓશ્રીને ઇસ્પતાલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. ત્યાં તળિયતમાં એકંદર સુધારો થતો લાગ્યો; અને હવે તો જે-વગું દિવસમાં ઇસ્પતાલમાંથી રજા મળશે એવી સંતોષદારક સ્થિતિ લાગી. પણ એવામાં જ, જાણે પોતાના સાધુજીવનથી જ જીવનની અને સંસારની અનિશ્ચિતતાનો ધર્મગ્રોધ આપવા માગતા હોય એમ, પરમપૂજ્ય મહારાજશ્રી વિ. સં. ૨૦૨૭ના નેટે વદિ ૬, તા. ૧૪-૬-૭૧, સોમવારના રોજ રાતના, પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી, ૮-૫૦ વાગતાં પૂરી સ્વસ્થતા, શાંતિ અને સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગવાસ પામ્યા. આ અતિ આઘાતજનક દુઃખ ઘટનાને લીધે, જે ગ્રંથનો પ્રકાશનવિધિ તેઓની પવિત્ર હાજરીમાં થયો હતો તેને વેચાણ માટે મુકવાનું કાર્ય અમારે તેઓશ્રીની ણિનહયાતીમાં કરવું પડ્યું છે, અને આ ગ્રંથમાં જ તેઓશ્રીને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરવી પડી છે ! કેવી દુઃખજાત !

મહારાજશ્રીના અણુધાર્યા સ્વર્ગવાસથી જૈન શાસનને, દેશ-વિદેશમાં ચાલતા જૈન વિદ્યા અને ભારતીય વિદ્યાના અધ્યયન-સંશોધન તેમ જ સમગ્ર જ્ઞાનોદ્ધારના કાર્યને તથા વિદ્યાલયની આગમ પ્રકાશન યોજનાને એવી અસાધારણ મોટી ખોટ પડી છે કે જે પૂરી થવી શક્ય નથી. સંસ્થાની આગમ પ્રકાશન યોજનામાં સક્રિય સાથ આપવા ઉપરાંત સંસ્થાના વિકાસ માટે તેઓશ્રી જે ભદ્રી લાગણી ધરાવતા હતા અને માર્ગદર્શન આપતા હતા તે માટે સંસ્થા તેઓનો જેટલો ઉપકાર માને તેટલો ઓછો છે. મહારાજશ્રી પ્રત્યેની ઊંડી કૃતજ્ઞતાની લાગણીથી પ્રેરાઈને વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તા. ૨૪-૭-૭૧ના રોજ નીચે મુજબ દરખાસ્ત કર્યો છે :—

“પરમપૂજ્ય, માત:સ્મરણીય, આગમપ્રભાકર, શ્રુતશીલવારિધિ મુનિરાજ શ્રી પુણ્ય-વિનયજી મહારાજનું સ્થાન અને માન ભારતીય વિદ્યા અને જૈન વિદ્યાના દેશ-વિદેશના વિદ્વાનોમાં અનન્ય હતું. જૈન શ્રુતના તેઓ પારગામી વિદ્વાન હોવા ઉપરાંત સમગ્ર જૈન વાહ્યમયના પણ મર્મઆહી અને સર્વસ્પર્શી વિશેષજ્ઞ વિદ્વાન હતા. ઉપરાંત, તેઓએ ભારતીય સાહિત્યનું પણ ખૂબ આદર અને ભક્તિથી અવગાહન કર્યું હતું. શાસ્ત્રીય તેમ જ ઇતર સાહિત્યનું તેઓશ્રીનું અધ્યયન તેમ જ સંશોધન સાંપ્રદાયિક કદાચહથી સર્વથા મુક્ત તેમ જ સત્યપ્રાહી હતું; તેઓશ્રીની જ્ઞાનોપાસનાની આવી વિરલ વિશેષતા હતી, અને તેથી જ તેઓ વિદ્વદ્ભગતમાં ખૂબ આદર અને ચાહના મેળવી શક્યા હતા.

“તેઓ સાચા અને સંપૂર્ણ અર્થમાં જ્ઞાનોદ્ધારક હતા. પ્રાચીન જૈન જ્ઞાનભંડારોના સમુદ્ધારનું, પ્રાચીન જીર્ણુ વિરલ પ્રતોને ચિરજીવી બનાવવાનું, જૈન આગમસૂત્રો તેમ જ અન્ય દુર્ગમ પ્રાચીન ગ્રંથોનું સંશોધન-સંપાદન કરવાનું, અને દેશ-વિદેશના વિદ્વાનોને પૂરી ઉદારતા અને સહાયતા સાથે દરેક પ્રકારની સહાય કરવાનું મહારાજશ્રીનું કાર્ય આદર્શ, બેનમૂન અને શકવર્તી કહી શકાય એવું હતું. મહારાજશ્રીનું જ્ઞાનોદ્ધારનું આ કાર્ય તેઓશ્રીના પરમપૂજ્ય દાદાશુર પ્રશાંતમૂર્તિ પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિનયજી મહારાજ તથા પરમપૂજ્ય આજીવન વિદ્યાસેવી શુરુવર્ધ શ્રી ચતુરવિનયજી મહારાજે શરૂ કરેલી શ્રુતભક્તિની પરંપરાનું ખૂબ ગૌરવ વધારે એવું હતું. પૂજ્યપાદ પુણ્યવિનયજી મહારાજે જ્ઞાનોદ્ધારના ક્ષેત્રમાં કરેલું કાર્ય એટલું વિરાટ છે અને તેઓશ્રીના સ્વર્ગવાસથી આ ક્ષેત્રમાં એટલી મોટી ખોટ જાણી થઈ

છે કે તે ક્યારે, કેવી રીતે પૂરી થશે તેની કલ્પના કરવી પણ આજે તો મુશ્કેલ લાગે છે. એક સતત કાર્યશીલ સંસ્થા કરી શકે એટલું મોટું કાર્ય તેઓશ્રીએ કર્યું છે. તેઓશ્રીના જીવન સાથે વણાઈ ગયેલી અપ્રમત્તતા અને ઉત્કટ શ્રુતભક્તિનું જ આ સુપરિણામ છે.

“જ્ઞાનોપાસક વિદ્વાન હોવા ઉપરાંત મહારાજશ્રી શ્રમણધર્મના ઉદ્દેશ અને સારસ્વ આત્મસાધનામાં પણ એવા જ મગ્ન અને સતત નગરૂક હતા. નિર્મળ સંયમની આરાધના તેઓના જીવન સાથે સાવ સહજપણે એવી ઓતપ્રોત બની ગઈ હતી કે એની મધુર અને પવિત્ર છાપ તેઓના વિચારોમાં, કથનમાં અને વર્તનમાં જેવા મળતી હતી. નિર્દેભપણું, નિર્દેશપણું, નિરભિમાનતા, સરળતા, નિષ્પાલસતા, સૌમ્ય નિર્ભયતા, સમભાવ, કરુણા-પરાયણતા, પરોપકારિતા, નમ્રતા, વિવેકશીલતા જેવા અનેકાનેક ગુણોથી તેઓશ્રીનાં જીવન અને વ્યવહાર સ્ફટિક સમાં વિમળ બન્યાં હતાં. તેઓ આદર્શ સાધુતાની મૂર્તિ અને શ્રમણજીવનના શ્રેષ્ઠ પ્રતીક હતા.

“આપણી સંસ્થા શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય સાથેના તેઓના આત્મીયતાભર્યા ધર્મસ્નેહનો અને તેઓએ સંસ્થા ઉપર કરેલા ઉપકારોનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે તો બહુ જાણ-સ્વીકાર માટેના મોટામાં મોટા શબ્દો પણ ઓછા પડતા હોય એમ લાગે છે. તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી જ સંસ્થાએ આપણાં બધાં પવિત્ર મૂળ આગમસૂત્રોને પ્રગટ કરવાની મોટી યોજના શરૂ કરવાની હિંમત કરી હતી. અને આ બાબતમાં માત્ર સલાહ કે માર્ગદર્શન આપીને જ સંતોષ ન માનતાં એ યોજનાને અમલી બનાવવા માટે જૈન આગમ ગ્રંથમાળાના મુખ્ય સંપાદક તરીકેની જવાબદારી પણ તેઓશ્રીએ ઉલ્લાસપૂર્વક સ્વીકારી હતી. આવા મોટા કાર્યની જવાબદારી સ્વીકારીને મહારાજશ્રીએ ન કેવળ આપણી સંસ્થા ઉપર કે જૈન સમાજ ઉપર જ ઉપકાર કર્યો છે, ખરી રીતે એથી જૈન વિદ્યા અને ભારતીય વિદ્યાના દેશ-વિદેશના વિદ્વાનો અને જિજ્ઞાસુઓ પણ ઉપદ્રૂત બન્યા છે. તેઓની આ નિઃસ્વાર્થ જ્ઞાનસેવાનો લાભ સૌને સદાને માટે મળતો રહેશે, એમાં શક નથી. વળી, આપણી સંસ્થાના એક હિતચિંતક તરીકે તેઓશ્રી જે ચિંતા સેવતા રહેતા હતા એથી તો તેઓ સંસ્થાના એક શિરઘન જ બન્યા હતા.

“આવા એક જ્ઞાનતપસ્વી અને જ્ઞાનગરિમાથી શોભતા, સંત પ્રકૃતિના પ્રભાવક મુનિવરનો મુંબઈમાં વિ. સં. ૨૦૨૭ ના જેઠ વદિ ૬, તા. ૧૪-૬-૭૧, સોમવારના રોજ સ્વર્ગવાસ થતાં આપણી સંસ્થાને, જૈન સંઘને અને દેશ-વિદેશના વિદ્વત્સમાજને ભાગ્યે જ પૂરી શકાય એવી મોટી ખોટ પડી છે. શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની આ સભા જ્ઞાન-આદિત્રી શોભતી આવી ઉચ્ચ કોટિની વિમૂલિતા ઉપકારોનું દૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્મરણ કરે છે અને તેઓશ્રીને ભાવપૂર્વક અનેકાનેક વંદના કરીને તેઓશ્રીનાં અધૂરાં કાર્યો પૂરાં કરવાની શક્તિ અને ભાવના આ સંસ્થામાં તેમ જ શ્રીસંઘમાં પ્રગટે એવી પ્રાર્થના કરે છે.”

સૌ કોઈને એ સુવિદિત છે કે પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજે જ્ઞાનોદ્ધારને જ પોતાનું જીવનકાર્ય બનાવીને અને છેલ્લાં આલીશ વર્ષ દરમિયાન આગમસંશોધનનું પાયાનું કામ ખૂબ ભક્તિ, એકાગ્રતા અને ચીવટપૂર્વક કરતાં રહીને, આગમસંશોધન માટેની વિપુલ સામગ્રી પોતાના હાથે જ તૈયાર કરેલી છે. એ સામગ્રીનો સમુચિત ઉપયોગ કરીને

તેઓએ શરૂ કરેલ આગમસંશોધનના કાર્યને વળગ્યાનું આગળ વધારવું એ આગમી પવિત્ર ફરજ છે; તેઓશ્રીને સાચી શ્રદ્ધાંજલિ પણ એ જ છે : કેમકે આવી લાગણીથી પ્રેરાઈને, પૂજ્યપાદ મહારાજશ્રીના સ્વર્ગવાસ બાદ પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા મુંબઈ આવ્યા ત્યારે, તેઓની હાજરીમાં, વિદ્યાલયની આગમ પ્રકાશન સમિતિ તથા વિદ્યાલય દસ્તકના જિનાગમ દૂરટની સંયુક્ત સહા તા. ૨૨-૧-૭૧ ના રોજ આ અંગે વિચારણા કરવા બોલાવવામાં આવી હતી; અને એમાં વિગતવાર ચર્ચા-વિચારણાને અંતે, આગમપ્રકાશનનું કાર્ય ચાલુ રાખવા અંગે, સર્વસંમતિથી, નાચે મુજબ નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો :—

“૧. પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસને કારણે તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી વિદ્યાલયે શરૂ કરેલ આગમ પ્રકાશનના કાર્યમાં ન પડે સમય એવી મોટી જોટ લાગી ઘઈ છે. પણ તેઓએ હવનભર, આગમોના સંશોધન માટે, લગભગ બધાં પવિત્ર આગમસૂત્રોનાં પાઠ-પાઠાંતરો નોંધીને પાઠશુદ્ધિ પાયાનું કાર્ય કરેલું છે તે જોતાં, તથા આગમોની શુદ્ધ વાચનાઓ છપાવવાની તેઓની હલક બાવના જોતાં, આગમપ્રકાશનના કાર્યને ચાલુ રાખવું અને જનની તરફ એને પૂરું કરવું.

“૨. અત્યાર સુધી આ કાર્યમાં પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલ મોહનલાલ જે પ્રકારનો સહકાર આપતા રહ્યા છે, તે પ્રકારનો સહકાર તેઓની પાસેથી લેવાનું ચાલુ રાખવું; અને ન્યાં પણ કોઈ શંકા લાગી ધાય ત્યાં જોનું નિરાકરણ કેવી રીતે લાવવું એ માટે પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયસમુદ્રસૂરિજી મહારાજશ્રીનું માર્ગદર્શન મેળવવું.

“૩. આ કાર્યને વેગ મળે એ માટે પરમપૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી વૃંધવિજયજી મહારાજ, અન્ય જે મુનિરાજો તથા જે વિદ્વાનો આમાં સહજભાવે સહકાર આપવા તૈયાર હોય તેઓનો સહકાર લેવો.

“૪. આ કાર્ય માટે જરૂરી માર્ગદર્શન મેળવવા માટે આગમ પ્રકાશન સમિતિના સભ્યોએ પૂનામાં ચતુર્માસ ગિરાજતા પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયસમુદ્રસૂરિજી મહારાજને અને તેટલાં વહેલાં મળવું અને પછી ખીલજોનો સહકાર મેળવવાની દિશામાં આગળ વધવું.”

અંતમાં, અમે પૂજ્યપાદ મુનિવર્ધ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના અનેકવિધ ઉપકારોનું પુનઃ પુનઃ સ્મરણ કરીને તેઓશ્રીને ફરી અમારી અંતરની શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરીએ છીએ; અને સંસ્થાએ શરૂ કરેલ આગમપ્રકાશનની મહાન યોજના સાંગોપાંગ પૂરી કરવાની લાવના અને શક્તિ અમારામાં જગતી રહે એવી પ્રાર્થના સાથે અમારું આ નિવેદન પૂરું કરીએ છીએ.

ઓગસ્ટ ક્રાંતિ માર્ગ

મુંબઈ-૩૬

તા. ૨૦-૬-૧૯૭૧

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ

બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી

રતિલાલ ચીમનલાલ કોકરી

માનદ મંત્રીઓ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય

ગ્રન્થાનુક્રમ

	પૃષ્ઠાંક
પ્રકાશકીય નિવેદન	૯
ઋણસ્વીકાર	૧૨
અસાધારણ ખોટ	૧૩
ગુજરાતી પ્રસ્તાવનાનાં અનુક્રમ	૧૮
Contents of Introduction	20
સંકેતસૂચિ	૨૩
શુદ્ધિપત્રકમ્	૨૫
‘ પપ્પણવણાસુત્તં ’ સૂલગ્રન્થસ્ય (ભાગ ૧) શુદ્ધિપત્રકવિશેષઃ	૨૭
પ્રસ્તાવના ગુજરાતી	૧
Introduction	201-487
પદ્યમં પરિસિદ્ધં—ગાહાણુક્રમો	૧
વીર્યં પરિસિદ્ધં—સદાણુક્રમો સક્રયત્થસહિઓ	૫
તદ્વ્યં પરિસિદ્ધં—વિસેસણામાણુક્રમો	૪૦૮-૧૬

પ્રસ્તાવનાનો વિષયાનુક્રમ

	૫૪
અંગત્રાણ ગ્રંથોની રચના; તેનો અંગ સાથે સંગ્રહ	૧
પ્રજાપના નામ	૭
પ્રજાપના શબ્દનો પ્રયોગ અને અર્થ	૭
પ્રજાપનાનો આધાર દૃષ્ટિવાદ છે	૯
પ્રજાપનાની રચનાશૈલી	૧૦
વિષય વિભાગ (સાત તત્ત્વમાં, દ્રવ્યાદિ ચારમાં વિભાગ)	૧૨
૫૬ વિભાગ અને નિરૂપણનો ક્રમ	૧૩
ભગવતી અને પ્રજાપના ભગવતી	૧૩
પ્રજાપના અને હવાહવાભિગમ	૧૪
પ્રજાપના અને પદ્મપદ્મગમ	૧૬
પ્રજાપનાના કર્તા અને એમનો સમય	૨૨
પ્રજાપનાનું મંગળ અને પંચનમસ્કાર મંત્ર	૨૫
પ્રથમ પદ : હવ અને અહવના પ્રકારો	૨૯
અહવનિરૂપણ-૨૯; હવના ભેદ-પ્રભેદો-૨૯; સિદ્ધતા ભેદો-૨૯; સંસારી હવો-૩૬;	
બીજું 'સ્થાન' પદ : હવોનું નિવાસસ્થાન	૪૭
ત્રીજું 'બહુવક્તવ્ય' પદ : હવો અને અહવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય	૫૨
દ્રવ્યોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય-૫૩; હવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય-૫૩; સમગ્ર હવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય-૫૪	
ચોથું 'સ્થિતિ' પદ : હવોની સ્થિતિ = આયુ	૫૮
પાંચમું 'વિશેષ' પદ : હવ અને અહવ દ્રવ્યતા ભેદો અને પર્યાયો	૬૦
હવોની અને તેમના પર્યાયોની સંખ્યા-૬૪; અહવના ભેદો અને પર્યાયો-૬૫	
છઠ્ઠું 'વ્યુત્ક્રાન્તિ' પદ : હવોની ગતિ અને આગતિ	૬૭
હવોના ઉપપાતનો અને ઉદ્વર્તનાનો વિરહકાળ (ઉત્કૃષ્ટ)-૬૮; એક સમયમાં કેટલા હવોનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના-૭૦; હવો ક્યા ભવમાંથી આવે ?-૭૧	
સાતમું 'ઉચ્છ્વાસ' પદ : હવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ	૭૫
હવોની શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાનો વિરહકાલ-૭૫	
આઠમું 'સંજ્ઞા' પદ : હવોની સંજ્ઞા	૭૬
નવમું 'યોનિ' પદ : હવોનું ઉત્પત્તિસ્થાન	૭૭
દસમું 'ચરમ' પદ : દ્રવ્યો વિષે ચરમ અચરમનો વિચાર	૭૮
ચરમ અને અચરમ-રત્નપ્રભા આદિનું-૭૮; હવોની યોનિઓ-૭૯; ચરમાદિનું અદ્વૈતબુદ્ધિ (તારતમ્ય)-૮૧; પરમાણુપુદ્ગલ અને પુદ્ગલસ્કંધ વિષે ચરમાદિ વિચાર-૮૨; સંસ્થાન વિષે ચરમાદિ-૮૪; હવો વિષે ચરમાદિ-૮૪	
અગિયારમું 'ભાષા' પદ : ભાષાવિચારણા	૮૪
ભાષાનું સ્વરૂપ અને ઉત્પત્તિ-૮૫; લોકાન્તગમન-૮૬; ભાષાના પ્રકાર-૮૭	

ખારસું પદ : જીવોનાં શરીર	૯૮
દંડોમાં શરીરો-૯૦; બદ્ધ અને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા આદિ-૯૧; દંડોમાં બદ્ધ અને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા-૯૨	
તેરસું ' પરિણામ ' પદ : પરિણામવિચાર	૯૩
જીવના પરિણામો-૯૪; અજીવપરિણામો-૯૪; જીવદંડોમાં પરિણામો-૯૬	
ચાદસું ' કષાય ' પદ : કષાયનિરૂપણ	૯૭
પંદરસું ' ઇન્દ્રિય ' પદ : ઇન્દ્રિયનિરૂપણ	૯૭
સોળસું ' પ્રયોગ ' પદ : પ્રયોગ-આત્માનો ંયાપાર	૧૦૧
સત્તરસું ' લેશ્યા ' પદ : લેશ્યાનિરૂપણ	૧૦૪
અઠારસું ' કાયસ્થિતિ ' પદ	૧૦૭
ઓગણીસસું ' સમ્યક્ત્વ ' પદ : સમ્યક્ત્વ વિષે	૧૧૧
વીશસું ' અન્તક્રિયા ' પદ	૧૧૨
એકવીશસું ' અવગાહનાસંસ્થાન ' પદ : શરીરનું સંસ્થાન અને અવગાહના	૧૧૭
બાવીશસું ' ક્રિયા ' પદ : ક્રિયાવિચારણા	૧૧૯
તેવીશથી સત્તાવીશ કર્મપ્રકૃતિ-કર્મબંધ-કર્મબંધવેદ-કર્મવેદબંધ-કર્મવેદવેદક પદો : કર્મવિચાર	૧૨૪
અઠ્ઠાવીશસું ' આહાર ' પદ : જીવોનો આહાર	૧૩૪
ઓગણત્રીશ, ત્રીશ અને તેત્રીશમાં ' ઉપયોગ, પશ્યતા, અવધિ ' પદો : જીવોનો બોધંયાપાર	૧૩૭
ઉપયોગ-૧૩૮; પશ્યતા-૧૩૮	
એકત્રીશસું ' સંજ્ઞિ ' પદ : સંજ્ઞિવિચાર	૧૪૨
બત્રીશસું ' સંયમ ' પદ : સંયમવિચાર	૧૪૪
ચોત્રીશસું ' અવિચારણા ' પદ : પરિચારણા (મૈથુન વિચાર)	૧૪૫
પાંત્રીશસું ' વેદના ' પદ : જીવોની વેદના	૧૪૮
છત્રીશસું ' સમુદ્ધાત ' પદ : સમુદ્ધાતવિચારણા	૧૫૦
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની ંયાખ્યાઓ	૧૫૨
(૧) આચાર્ય હરિભદ્રકૃત પ્રદેશ વ્યાખ્યા-૧૫૨; (૨) આચાર્ય અભંયદેવકૃત પ્રજ્ઞાપના-તૃતીયપદસંગ્રહણી અને તેની અવગૃહ્ણિ-૧૫૩; (૩) આચાર્ય મહાયગિરિકૃત વિવૃત્તિ-૧૫૪; (૪) શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિકૃત વનસ્પતિવિચાર-૧૫૭; (૫) પ્રજ્ઞાપના-બીજક-૧૫૮; (૬) શ્રી પદ્મચંદ્રકૃત અવગૃહ્ણિ-૧૫૮; (૭) શ્રી ધનવિમલકૃત ટપો (બાલાવબોધ)-૧૫૮; (૮) શ્રી જીવવિજયકૃત ટપો (બાલાવબોધ)-૧૫૯; (૯) શ્રી પરમાર્નદકૃત સ્તબક-૧૫૯; (૧૦) શ્રી નાનકચંદકૃત સંસ્કૃત છાયા-૧૬૦; (૧૧) અજ્ઞાતકર્તૃક વૃત્તિ-૧૬૦; (૧૨) પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ભાષાંતર-૧૬૦; (૩) પ્રજ્ઞાપના પર્યાય-૧૬૦	
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ટીકા અને ટીકાકાર	૧૬૧
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મુદ્રિત આવૃત્તિઓનો પરિચય	૧૬૪
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાદોનું પર્યાલોચન	૧૭૦

Contents of Introduction

	Page No.
Aṅgabāhya works and their relation to Aṅga works	201
Title—Prajñāpanā	210
Usage and Meaning of the term 'Prajñāpanā'	210
Drṣṭivāda—the Source of Prajñāpanā	212
Style and Structure of Prajñāpanā	213
Analysis of the contents	217
Literary Division of the Text into Padas And the System of Treatment	218
Bhagavatī And Prajñāpanā Bhagavatī	219
Prajñāpanā and Jivājīvābhigama	220
Prajñāpanā and Ṣaṭkhaṇḍāgama	223
The Author of Prajñāpanā and His Date	231
Prajñāpanā Benediction And Pañcanamaskāra-Mantra	235
Classes of Living Substance And Non-living Substance	241
Treatment of Non-living Substance	241
Divisions and Sub-divisions of Jivas	247
Divisions of Siddhas	247
Souls in Bondage	251
Dwelling Places of Living Beings	263
Classes of Living Beings and their Svasthānas	266
Relative Numerical Strength of Living Beings And of Non-living Substances	270
Relative Numerical Strength of Substances	271
Relative Numerical Strength of the Classes of Living Beings	272
Relative Numerical Strength of all the Classes of Living Beings	274
Life-duration of Living Beings	278
Classes of Living Beings and their Life-durations	279
Classes and Modes of Living and Non-living Substances	281
Numbers of Living Beings contained in Different Classes and Numbers of Modes of Living Beings	288
Classes and Modes of Non-living Substance	289

Transmigration of a Living Being from one Class to Another	292
Maximum duration in which no Birth (or no Death) takes place	294
Numbers of Living Beings that can Simultaneously be Born and Also Numbers of Living Beings that can Simultaneously Die in Different Classes	297
Classes which Living Beings of this or that class should belong to in their immediately preceding births	298
Breathings of Living Beings	305
Temporal Interval between one Breathing and another of a Living Being belonging to Different Classes	305
Signs or Instincts of Living Beings	308
Relative Numerical Strength	309
Birth places of Different Classes of Living Beings	310
Discussion on Carama-Acarama Features of All Substances	313
Relative Numerical Strength of Carama, etc.	315
Consideration of the Features carama, etc. in connection with physical Atom and physical Aggregate	317
The Problem of Features carama etc. in connection with Structure or Figuration	318
Features carama etc. of Living Beings	319
On Spoken Language	321
Nature and Origination of Spoken Language	321
Journey of the particles upto the end of Loka	324
Types of Spoken Language	324
Bodies of Living Beings	327
Number of the types of bodies that are possible in this or that class of living beings	329
Numerical Strength of Baddha and Mukta Bodies	330
Number of Baddha and Mukta Bodies found in this or that class of living beings	331
On Transformation or Change	332
Calculation of Modes	334
Modes possible in this or that class of Living beings	336
On Passions	338

On Sense-organs	340
Sense-organ and Minimum time the process of cognition requires for its completion	342
Activity of Soul	345
Colour-Indexes to Temperament	350
Period of Continuous Persistence of one Mode	355
Religious Faith	361
End-causing Activity	362
Bodily Structure and Size	370
On Activity	375
Speculation on Karma	383
On Feeding	394
Cognitive Activity of Living Beings	399
Sañjñī Living Beings	406
Grades of Moral Discipline	410
Sexual Behaviour	411
Feelings	417
On Samudghāta	420
Commentaries On Prajñāpanāsūtra	424
Pradeśavyākhyā by Āc. Haribhadra	424
Prajñāpanā-tṛtiyapada-saṅgrahaṇī by Āc. Abhaya-deva and its Avacūrṇi	426
Vivṛti by Āc. Malayagiri	426
Vanaspativicāra by Muniçandrasūri	431
Prajñāpanābījaka	431
Avacūri by Padmasundara	432
Ṭabo by Dhanavimāla	432
Ṭabo by Jivāvijaya	433
Stabakā by Paramānanda	434
Sanskrit Chāyā by Nānakacandrajī	434
Vṛtti by an anonymous Author	434
Translation of Prajñāpanāsūtra	434
Prajñāpanāparyāya	435
Malayagiri and His Commentary on Prajñāpanāsūtra	436
Account of the Printed Editions of Prajñāpanāsūtra	440
Examination of Some of the readings of Prajñāpanāsūtra	447
Acknowledgements	487

सङ्केतसूचि

अ० – अध्ययन

उत्त०, उत्तरा० – उत्तराध्ययनसूत्र

क्रि० वि० – क्रियाविशेषण

गा., गा० – गाथा

च० प० – चतुर्थ्यर्थे पष्ठी

ज्ञाता० – ज्ञाताधर्मकयांगसूत्र

टि० – टिप्पणी

टी० – टीका

तृप० प० – तृतीया-पञ्चम्यर्थे पष्ठी

तृ० प० – तृतीयार्थे पष्ठी

तृ० स० – तृतीयार्थे सप्तमी

दशवै० – दशवैकालिकसूत्र

प० – पत्र

पतृ० प० }
प-तृ० प० } – पञ्चमी-तृतीयार्थे पष्ठी

पं० – पंक्ति

पु० – पुस्तक

पृ० – पृष्ठ

प्र० गा० – प्रक्षिप्तगाथा

प्रज्ञा० – प्रज्ञापनासूत्र

वृहत्० – वृहत्कल्पभाष्य

विशेषा० – विशेषावश्यकभाष्य

स० – सप्तमी

स० तृ० – सप्तम्यर्थे तृतीया

स० द्वि० – सप्तम्यर्थे द्वितीया

स० प० – सप्तम्यर्थे पञ्चमी

स० प्र० – सप्तम्यर्थे प्रथमा

स० प० – सप्तम्यर्थे पष्ठी

सू० – सूत्र

P. T. S. – (पृ० २) Prakrit Text Society

„ – (पृ० ३६) Pali Text Society

शुद्धिपत्रकम्

पक्षस्त	विभागस्त	पंतीए	असुद्धं	सोहणीयं
१०	२	३३	०भवरथ०	०भवस्थ०
१२	शिर्षके		०ट्टाई	०ट्टाई
॥	१	१६	अट्ट०	०-अट्ट०
२५	१	२७	०नाराचसं	०नाराचसं-
॥	२	३५	अदस०	अदस०
३४	१	१०	०विट्टाई	०विट्टाई
३५	१	३७	अलङ्क०	अलङ्क०
३८	२	१४	०यमागे	०यमागे
४७	१	५	अरुः	अरुः
५९	२	६	०प्रातप्र०	०प्रातप्र०
६०	२	२	खीवाक	खीवाक्
६३	२	२९	०का-वा०	०का-वा०
७०	१	१७	हरिद्वन०	हरितवन०
९०	२	२	०स्थान	०स्थान-
९४	२	८	०फास	०फास-
१०१	२	१५	०प्रकृतीः	०प्रकृतीः
१०२	२	२९	कम्मा	०कम्मा
१०३	१	१४	कर्म	कर्म
१०८	१	३०	०प्रवीचा०	०प्रविचा०
॥	॥	३३	॥	॥
॥		३४	॥	॥
१२१	१	२१	वनस्पति०	वनस्पति०
१२४	१	३७	०चरमेणं	०चरिमेणं
१३१	२	१८	गातम	गौतम
१४४	१	३	०समयसि	०समयंसि
१५१	१	३२	पडवि०	पड्वि०
॥	२	३२	पटच०	पट्च०
१६२	१	३२	जगराणं	जागराणं
१८७	१	२४	निर्व०	निर्वर्तनता-निर्व०
१९१	२	२१	०म्ः	०म्
१९७	२	२७	॥	॥ (च. प.)
२१४	१	२४	ति	ति
२२६	२	२९	०नामा	०नाम
२३६	१	२१	निर्व०	निर्वर्तनता-निर्व०
२५७	१	३७	प्रवीचा०	प्रविचा०

पत्रसं	विभागसं	पंतीण	अमृतं	सोदगीयं
२५७	२	२	प्रतीचा°	प्रतिना°
"	"	४	"	"
"	"	८	"	"
२५८	२	२०	परिशीलं	० परिशीलं
२५९	२	३८	°कम	°कमू
२७०	२	३०	रपृष्ट	म्पृष्टम्
"	"	"	गा. मू.	गा.
२७८	२	२०	°प्रवी°	°प्रवि°
२८०	१	३३	चक्षेलग	चक्षेलग
२८७	२	१३	हृदिन°	हृदिनयन°
३०३	२	३२	"	"
३०५	१	२८	°प्रवीचा°	°प्रविचा°
"	"	३०	"	"
३१३	२	७	-	-
३२९	१	३५	°श्रुभिया	°श्रुभिया
३३१	२	१४	चक्षभ्यः	चक्षभ्यः
"	"	३४	°वेयदृ	°वेयदृ
३३४	शिर्षके		पणवणा°	पणवणा°
३४७	१	१०	°द्वीप	°द्वीप-
३५०	२	१	सू°	सू°
३५१	२	१२	वीरिय°	वीरिय°
३५६	२	१३	द्वितीय	द्वितीय-
३५८	२	१७	रवकानि	स्वकानि
३५९	१	१०	°भाससाए	°भाससाए
३६१	२	१	सुत्त°	सुत्त°
३७४	२	३८	-	-
३७५	२	२८	"	"
३७८	शिर्षके		पणवणा°	पणवणा°
३८४	२	२६	संवृत्°	संवृत्°
३८५	१	९	-	-

પ્રસ્તાવના

અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના; તેનો અંગ સાથે સંબંધ

શ્વેતામ્બર સંમત વિદ્યમાન જૈન આગમોની રચનાના જે અનેક તબક્કા છે તેમાં પ્રથમ તબક્કામાં અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના થઈ. પરંપરા પ્રમાણે અંગ ગ્રંથોની રચના ગણધરો કરે છે. એટલે કે તીર્થંકરના સાક્ષાત્ મુખ્ય શિષ્યો દ્વારા તે અંગ ગ્રંથોની રચના થાય છે. આથી કહી શકાય કે વિદ્યમાન જૈન આગમોમાં સૌથી પ્રાચીન રચના અંગ ગ્રંથોની છે. તે રચનામાં મુખ્યપણે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશનું અને તેમના છવનના પ્રસંગોનું સંકલન ગણધરોએ કર્યું છે. વિદ્યમાન અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના ગણધર સુધર્મા દ્વારા થયેલી છે. અને તે આપણને પરંપરાથી શ્રુતરૂપે પ્રાપ્ત છે. ભગવાન મહાવીરે જે ઉપદેશ આપ્યો એ પ્રકારના ઉપદેશની એક પરંપરા ચાલી આવતી હતી તેને અનુસરીને તેમાં કાલાનુસારી સંશોધન-પરિવર્તન-પરિવર્ધન કરીને ભગવાન મહાવીરે ઉપદેશ આપ્યો હતો—એમ માનવાને કારણ છે. પરંપરા સ્પષ્ટ કરે છે કે દ્વાદશાંગીની રચના ‘પૂર્વ’ને આધારે છે.

આ ‘પૂર્વ’ને નામે પ્રસિદ્ધ આગમ અત્યારે ઉપલબ્ધ નથી, માત્ર નામો અને તેમાં પ્રતિપાદ્ય વિષયની સૂચી ઉપલબ્ધ છે. પણ ‘પૂર્વ’ એ શબ્દ જ સૂચવે છે કે તે ભગવાન મહાવીર પૂર્વનું કોઈ પરંપરાપ્રાપ્ત શ્રુત હશે. પરંપરા એમ પણ કહે છે કે તે પૂર્વનો સમાવેશ બારમા અંગ દષ્ટિવાદમાં કરી લેવામાં આવ્યો હતો અને દુર્ભાગ્યે એ બારમું અંગ વિદ્યમાન નથી. પણ એવા ઘણા ગ્રંથો અને અધ્યયનો વિદ્યમાન છે જેમાં અથવા જેમને વિષે સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે કે તેની રચના દષ્ટિવાદના આધારે કરવામાં આવી છે, અથવા તો દષ્ટિવાદગત અમુક પૂર્વના આધારે કરવામાં આવી છે.^૧

૩૦. શુદ્ધિગ દષ્ટિવાદ અને પૂર્વ વિષે ચોક્કસ શું મત ધરાવે છે તે તેમના લખાણ ઉપરથી તારવવું મુશ્કેલ પડે છે. પણ તેમનાં એક-એ વિધાનોથી ચોક્કસ કહી શકાય તેમ છે કે પૂર્વો એ પ્રાચીન ગ્રંથો હતા અને તેને આધારે અમુક ગ્રંથો બન્યાની જે વાત કહેવામાં આવે છે તે તેમને મતે એક બ્રાન્ત સમજ અથવા તો ગેરસમજ છે.^૨ તેઓ એ પણ નક્કી કરી શક્યા નથી કે એ દષ્ટિવાદગત વિવિધ પ્રવાદો (પૂર્વને પ્રવાદ તરીકે ઓળખાયા છે.) વસ્તુતઃ વિદ્યમાન હતા કે માત્ર કાલ્પનિક છે.^૩ પરંતુ તેમને મતે અમુક પ્રવાદોનાં એવાં ન સમગ્ર તેવાં નામો છે, જે તેમને બનાવટી હોવાનું સમર્થન કરે છે.^૪

તેમનાં ઉક્ત મતવ્યો વિષે સંમત થઈ શકાય તેમ નથી, કારણ કે શ્વેતામ્બર અને દ્વિગંબર બન્ને પરંપરામાં દષ્ટિવાદ વિષેની અને તેનાં પ્રકરણો આદિની અને ખાસ કરી પૂર્વો વિષેની

૧. આગમયુગ્મકા લેનદર્શન, પૃ ૨૦.

૨. Schubring : Doctrine of the Jainas § 38, p. 74—“It is in harmony with the misunderstanding according to which ” etc.

૩. એબન, § 38, p. 75—“Whether the Pavāya of the Diṭṭhivāya (the 12th Aṅga) were fiction or fact we do not know.”

૪. એબન, § 38, p. 75—“The names of 2 Aggeṇiya.....for their obscurity all speak in favour of their factitive nature.”

પ્રસ્તાવના

અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના; તેનો અંગ સાથે સંબંધ

શ્વેતામ્બર સંમત વિદ્યમાન જૈન આગમોની રચનાના જે અનેક તબક્કા છે તેમાં પ્રથમ તબક્કામાં અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના થઈ. પરંપરા પ્રમાણે અંગ ગ્રંથોની રચના ગણધરો કરે છે. એટલે કે તીર્થંકરના સાક્ષાત્ મુખ્ય શિષ્યો દ્વારા તે અંગ ગ્રંથોની રચના થાય છે. આથી કહી શકાય કે વિદ્યમાન જૈન આગમોમાં સૌથી પ્રાચીન રચના અંગ ગ્રંથોની છે. તે રચનામાં મુખ્યપણે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશનું અને તેમના જીવનના પ્રસંગોનું સંકલન ગણધરોએ કર્યું છે. વિદ્યમાન અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના ગણધર સુધર્મા દ્વારા થયેલી છે. અને તે આપણને પરંપરાથી શ્રુતરૂપે પ્રાપ્ત છે. ભગવાન મહાવીરે જે ઉપદેશ આપ્યો એ પ્રકારના ઉપદેશની એક પરંપરા ચાલી આવતી હતી તેને અનુસરીને તેમાં કાલાનુસારી સંશોધન-પરિવર્તન-પરિવર્ધન કરીને ભગવાન મહાવીરે ઉપદેશ આપ્યો હતો—એમ માનવાને કારણ છે. પરંપરા સ્પષ્ટ કરે છે કે દ્વાદશાંગીની રચના ‘પૂર્વ’ને આધારે છે.

આ ‘પૂર્વ’ને નામે પ્રસિદ્ધ આગમ અત્યારે ઉપલબ્ધ નથી, માત્ર નામો અને તેમાં પ્રતિપાદ્ય વિષયની સૂચી ઉપલબ્ધ છે. પણ ‘પૂર્વ’ એ શબ્દ જ સૂચવે છે કે તે ભગવાન મહાવીર પૂર્વનું કોઈ પરંપરાપ્રાપ્ત શ્રુત હશે. પરંપરા એમ પણ કહે છે કે તે પૂર્વનો સમાવેશ બારમા અંગ દષ્ટિવાદમાં કરી લેવામાં આવ્યો હતો અને દુર્ભાગ્યે એ બારમું અંગ વિદ્યમાન નથી. પણ એવા ઘણા ગ્રંથો અને અધ્યયનો વિદ્યમાન છે જેમાં અથવા જેમને વિષે સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે કે તેની રચના દષ્ટિવાદના આધારે કરવામાં આવી છે, અથવા તો દષ્ટિવાદગત અમુક પૂર્વના આધારે કરવામાં આવી છે.^૧

જો. શુક્રીંગ દષ્ટિવાદ અને પૂર્વ વિષે ચોક્કસ શું મત ધરાવે છે તે તેમના લખાણ ઉપરથી તારવવું મુશ્કેલ પડે છે. પણ તેમનાં એક-એ વિધાનોથી ચોક્કસ કહી શકાય તેમ છે કે પૂર્વો એ પ્રાચીન ગ્રંથો હતા અને તેને આધારે અમુક ગ્રંથો બન્યાની જે વાત કહેવામાં આવે છે તે તેમને મતે એક બ્રાન્ત સમજ અથવા તો ગેરસમજ છે.^૨ તેઓ એ પણ નક્કી કરી શક્યા નથી કે એ દષ્ટિવાદગત વિવિધ પ્રવાહો (પૂર્વને પ્રવાદ તરીકે ઓળખાવ્યા છે.) વસ્તુતઃ વિદ્યમાન હતા કે માત્ર કાલ્પનિક છે.^૩ પરંતુ તેમને મતે અમુક પ્રવાહોનાં એવાં ન સમજાય તેવાં નામો છે, જે તેમને બનાવટી હોવાનું સમર્થન કરે છે.^૪

તેમનાં ઉક્ત મંતવ્યો વિષે સંમત થઈ શકાય તેમ નથી, કારણ કે શ્વેતામ્બર અને દ્વિગંબર બન્ને પરંપરામાં દષ્ટિવાદ વિષેની અને તેનાં પ્રકરણો આદિની અને ખાસ કરી પૂર્વો વિષેની

૧. આગમયુગ્મકા જૈનદર્શન, પૃ. ૨૦.

૨. Schubring : Doctrine of the Jainas § 38, p. 74—“It is in harmony with the misunderstanding according to which” etc.

૩. એજન, § 38, p. 75—“Whether the Pavāya of the Dīṭṭhivāya (the 12th Aṅga) were fiction or fact we do not know.”

૪. એજન, § 38, p. 75—“The names of 2 Aggeṇiya.....for their obscurity all speak in favour of their fictitious nature.”

માન્યતામાં નહીં બેદ છે, તે સૂચવે છે કે બન્ને સંપ્રદાયો જુદા પડ્યા તે પહેલાં તે બન્ને પાસે એક સામાન્ય પરંપરા હતી, જેને અનુસરીને બન્નેએ એકસરખી હકીકતો દર્શિવાદ અને પૂર્વો વિષે કહી છે. અંગ અને અંગમાલ અને ઇતર ગ્રંથોનું મૂળ, જે દર્શિવાદમાં અથવા અમુક પૂર્વમાં જણાવવામાં આવ્યું છે, તેને બ્રાન્ત સમજ અગર ગેરસમજ શા માટે માનવી તે સમજાતું નથી. કારણ કે આ બાબતનો છેક નિર્ધારિતકાળમાં અને પ્રસ્તુત ગ્રંથ પ્રજાપના જેવામાં સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. વળી, ન સમજતાં નામોને કારણે કોઈ ને બનાવટી માનવાની દલીલ પણ ગળે ઊતરે તેવી નથી.

અંગ અને પૂર્વના સંબંધ વિષે ડૉ. શુક્ષ્મિ સમવાયાંગની અભ્યદેવની ટીકાના ઉદ્દરણને આધારે જે નિષ્કર્ષ કાઢ્યો છે તે પણ ઉચિત જણાતો નથી. એક વાત તો તેમણે એ જણાવી છે કે અભ્યદેવ અંગોનો આધાર પૂર્વને માનતા નથી; અને બીજી એ કે પૂર્વ અને અંગો બન્ને સ્વતંત્ર હતાં, એકબીજાના આધારરૂપ નથી. તેમના આ બન્ને^૫ નિષ્કર્ષ ઉચિત છે કે નહિ તેના નિર્ણય માટે અભ્યદેવની ટીકા અમે ઉદ્ધૃત કરીએ છીએ અને વિદ્વાનોને જ વિનંતિ કરીએ છીએ કે તેઓ આ બાબતમાં સ્વયં અભ્યદેવનો શો મત છે તે અને તેને આધારે ડૉ. શુક્ષ્મિ જણાવેલ નિષ્કર્ષ ફલિત થઈ શકે છે કે નહિ તેનો નિર્ણય લે—

“અથ કિં તત્ પૂર્વગતમ્ ? ઉચ્યતે—યસ્માત્ તીર્થકરઃ તીર્થપ્રવર્તનકાલે ગણધરાણાં સર્વસૂચા-ધારત્વેન પૂર્વે પૂર્વગતં સૂત્રાર્થં ભાષતે, તસ્માત્ પૂર્વાળીતિ મળિતાનિ । ગણધરાઃ પુનઃ શ્રુતરચનાં વિદધાના આચારાદિક્રમેણ રચયન્તિ, સ્થાપયન્તિ ચ । મતાન્તરેણ તુ પૂર્વગતસૂત્રાર્થઃ પૂર્વમ્ બર્હતા ભાષિતો ગણધરૈરપિ પૂર્વગતશ્રુતમેવ પૂર્વે રચિતં પશ્ચાદ્ આચારાદિ । નન્વેવં યદાચારનિર્ણયત્તયામભિહિતં—‘સર્વેસિં આયારો પદ્મો’^૬ ઇત્યાદિ તત્ કથમ્ ? ઉચ્યતે । તત્ર સ્થાપનામાશ્રિત્ય તથોક્તમ્ । ઇહ તુ અક્ષરરચનાં પ્રતીત્ય મળિતં ‘પૂર્વે પૂર્વાળિ કૃતાનિ’ ઇતિ ।” —સમવાયાજ્ઞટીકા, પૃ ૧૩૦-૧૩૧ ।

આચાર્ય અભ્યદેવે જે વાત સંસ્કૃતમાં કહી તે જ વાત તેથી પણ પૂર્વે નંદીચૂર્ણિમાં જિનદાસે કહી છે અને તેને જ આચાર્ય હરિભદ્રે નંદીની પોતાની ટીકામાં (૫૦૮૮) જેમની તેમ લઈ લીધી છે. ચૂર્ણનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—

“સે કિં તં પુવ્વગતં ? િ, ઉચ્યતે—જમ્હા તિત્થકરો તિત્થવવત્તણકાલે ગણધરાણ સવ્વસુતા-ધારત્તણતો પુવ્વં પુવ્વગતસુત્તથં ભાષતિ તમ્હા પુવ્વ ત્તિ મળિતા । ગણધરા પુણ સુત્તરચણં કરેન્તા આયારાઙ્કમેણ રચંતિ ઠવેંતિ ય । બળ્ણાયરિયમતેણં પુણ પુવ્વગતસુત્તથો પુવ્વં બરહતા ભાસિતો, ગણહરેહિ વિ પુવ્વગતસુતં ચેવ પુવ્વં રહતં પચ્છા આયારાઙ્ । ઇવમુક્તે ચોદક આહ—ળણુ પુવ્વાવર-વિરુદ્ધં । કમ્હા ? જમ્હા આયારિન્જુતીઇ મળિતં “સર્વેસિં આયારો” ગાહા [આચારાઙ્ગનિર્ણયિક્તિ ગા૦ ૮] । આચાર્ય આહ—સત્ત્યમુક્તમ્ । કિન્તુ સા ઠવણા । ઇમં પુણ અકલરરચણં પદ્ધુચ્ચ મળિતમ્—પુવ્વં પુવ્વા કતા ઇત્યર્થઃ ।

—નંદીસુત્તચુળી (P. T. S.), p. ૭૫.

વળી, આ બાબતમાં આચાર્ય જિનભદ્રનું સ્વોપનરૂપિ સાથેનું વિશેષાવશ્યકલાખ્ય જે મન્તવ્ય ધરાવે છે તે પણ જાણવા જેવું હોઈ તેનો નિર્દેશ અહીં જરૂરી અને છે—

૫. એન. ૪, § 37, p. 74—“But he does not derive the Āngas from the Purvas Hence it follows that the two series were parallel to, not dependent on, each other.”

૬. આચાર્યનિર્ણયિક્તિ, ગાથા ૮.

“આહ—શ્રૂયતે હિ પૂર્વે પૂર્વાણ્યેવોપનિવ્રધ્યન્તે પૂર્વપ્રણયનાદેવ ચ પૂર્વાણિ—ઇતિ । તત્ર ચ સમસ્તમસ્તિ વાહ્યમ્નયમતઃ કિમિહ શેષાદ્ગૈરજ્ઞવાદૈશ્ચેતિ ? ઉચ્યતે—

જતિ વિ ય મૃતાવાદે સવ્વસ્સ વયોગતસ્સ ઓતારો ।

ગિજ્ઞહ્ણના તથા વિ હુ દુમ્મેવે પપ્પ ઇત્થી ય ॥ ૫૪૮ ॥

જતિ ગાહા । યદ્યપિ દૃષ્ટિવાદે સમસ્તવાહ્યયાવતારઃ, તથાપિ દુર્મેધસામયોગ્યાનાં સ્ત્રીણાં ચાનુ-
પ્રહાર્થમન્યશ્રુતવિરોધોપદેશઃ, શ્રાવકાણાં ચ ॥”

—વિશેષાવશ્યકભાષ્ય, ૫૦ ૧૧૫.

નીચે ભગવાન મહાવીર પૂર્વેના તીર્થંકરોના શિષ્યોના અધ્યયન વિષે ઉલ્લેખો આપવામાં આવે છે :—

જ્ઞાતાધર્મકથામાં અરિષ્ટનેમિના શિષ્યો થાવચ્ચાપુત્ર (સૂ. ૫૪) અને પાંચે પાંચ પંધુઓ^૭ (સૂ. ૧૨૮ અને ૧૩૦), તથા થાવચ્ચાપુત્રના શિષ્ય શુકપરિવ્રાજક^૮ (સૂ. ૫૫), મલ્લિ જિનના શિષ્યો (સૂ. ૭૮)—એ સૌ વિષે એમણે સામાયિકાદિ ચતુર્દશ પૂર્વોત્તું અધ્યયન કર્યું—‘સામાહ્ય-માહ્યાઈં ચોદસ પુવ્વાઈં’—એવા ઉલ્લેખો મળે છે.^૯

ભગવતીસૂત્રમાં તીર્થંકર મુનિચુત્તના શિષ્ય કાર્તિક શેઠ વિષે ઉલ્લેખ છે કે તેમણે ‘સામાહ્ય-માહ્યાઈં ચોદસ પુવ્વાઈં’ નું અધ્યયન કર્યું (સૂ. ૬૧૭).

તીર્થંકર વિમલના પ્રશિષ્ય મહાપ્પલ વિષે પણ એવો જ ઉલ્લેખ છે (સૂ. ૪૩૨).

અન્તકૃદ્દશામાં પણ તીર્થંકર અરિષ્ટનેમિના શિષ્યો વિષે ચૌદ પૂર્વ ભણ્યાના ઉલ્લેખો છે (સૂ. ૪, ૫, ૭). અપવાદ માત્ર તેમના એક શિષ્ય ગૌતમનો છે, જેમને વિષે ઉલ્લેખ છે કે તેમણે ‘તતે ણં સે ગોયમે...સામાહ્યમાહ્યાઈં ઇકારસ અંગાઈં અહિજ્ઞતિ’ (સૂ. ૧).

ઉપરના ઉલ્લેખોને આધારે એટલું તો કહી શકાય છે કે ભગવાન મહાવીર પૂર્વેના તીર્થંકરોના કાળમાં ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ હતું, ‘અંગ’નું નહિ. અને તે ઉપરથી એમ કહી શકાય કે આગમોના સંકલનાકારને મતે ‘અંગ’ની અપેક્ષા ‘પૂર્વ’ એ જૂનું સાહિત્ય હતું. આથી જ તે સાહિત્યનો સંગ્રહ દૃષ્ટિવાદમાં ‘પૂર્વગત’ એવા મથાળામાં કરવામાં આવ્યો હોય એમ માનવામાં અસંગતિને અવકાશ નથી.

‘પૂર્વ’નું ‘શ્રુત’ તરીકે મહત્ત્વ એથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે ધર્મસાહિત્યમાં અને અન્યત્ર જ્યાં શ્રુતનો વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યાં માપદંડ તરીકે ‘અંગ’ નહીં પણ ‘પૂર્વ’ને રાખવામાં આવે છે. હવે જો ‘પૂર્વ’ જેવું કંઈ હોય જ નહિ તો આવું મહત્ત્વ શાથી અપાય? શ્રુતના તારતમ્યનો વિચાર વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં આવશ્યકનિર્ણયિતનો આધાર લઈ કરવામાં આવ્યો છે, ત્યાં ‘પૂર્વધર’ શબ્દ છે, ‘શ્રુતધર’ કે ‘અંગધર’ શબ્દ નથી.—ગા. ૧૪૧, ૫૩૧, ૫૩૬, ૫૫૫. આમાંની ગા. ૫૩૬ બૃહત્કદંપભાષ્ય (ગા. ૧૩૮) માં પણ છે. નંદીસૂત્ર (સૂ. ૭૧) માં કહેલું છે—“હ્રુચ્ચેચં

૭. આ ગાથા બૃહત્કદંપભાષ્યમાં પણ છે—ગા. ૧૪૫. તથા જુઓ આવશ્યકધૂર્ણિ, પત્ર ૩૫.

૮. મરણસમાધિપ્રણીતકમાં યુધિષ્ઠિરને ચતુર્દશપૂર્વો અને શેષ ચાર પાંડવોને એકાદશાંગીના જ્ઞાતા જણાવ્યા છે (ગા. ૪૫૬).

૯. શુકના શિષ્ય શેલક સામાયિકાદિ અગિયાર અંગ ભણ્યા, એવો ઉલ્લેખ છે—જ્ઞાતા. ૨૦ ૫૬.

૧૦. મલ્લિઅધ્યયનમાં પૂર્વભવની કથા પ્રસંગે મહાવિદેહમાં રથવિર પાસે દીક્ષિત થનાર ‘બલ’ સામાયિક આદિ અગિયાર અંગ ભણ્યા—એવો ઉલ્લેખ છે—જ્ઞાતા. ૨૦ ૬૪.

દુવાલપદાં ગણિયિહાં ચોદસપુલ્લિયસ સમસુતં, અમિળ્લદસપુલ્લિયસ સમસુતં, તેણ વરં મિળ્લેસુ મયયા।” તે ઉપરથી પણ કહી શકાય કે ‘પૂર્વો’ને અગ્યદશ્યુના આપદઃ તરીકે સ્વીકાર્યા તે એ પૂર્વોનું અસ્તિત્વ જ ન હોય તો કેમ બને ?

આચાર્ય દરિભટ્ટ, શીલાંક અને અન્ય ત્રીણકારોને મતે શ્રુતદેવલી અને અતુદ્દેશપૂર્વી સમાન જ છે; અર્થાત્ અતુદ્દેશપૂર્વી હોય તેનાથી શ્રુતની કોઈ જ વાત અજાત રહેતી નથી, એવું તે બંનેનું મતભવ છે — “ન અતુદ્દેશપૂર્વધિદઃ પ્રજાવર્ગીયં કિંચિદ્ અધિવિત્તમસ્તિ” પ્રજાપના, દરિભટ્ટવ્રત્તિ, પૃ. ૧૮; શીલાંક આચાર્યશ્રીકા, પત્ર ૧૮૩, ૧૮૫; પ્રજાપના, મલ્લમગિરિવ્રત્તિ, પત્ર ૭૨.

અવધારભાષ્યમાં જગ્યાત્વું છે કે પૂર્વકાળે અતુદ્દેશપૂર્વીને ગીતાર્થ માનવામાં આવતા, પણ હવે જે પ્રદક્ષપદર હોય તે ગીતાર્થ છે — ઉદ્દેશ ૩, આચા ૧૭૩. આ પણ તો જ બને એ કોઈ કાળે પૂર્વનું અસ્તિત્વ અને મદત્ત સ્વીકૃત હોય.

પ્રજાપનાત્રીકામાં મલ્લમગિરિ ગૌતમ ગમ્યધરને અતુદ્દેશપૂર્વી કહે છે (પત્ર ૭૨). વળી, દક્ષપચ્ચમાં ભગવાન મદ્ધાવીરના અતુદ્દેશપૂર્વધારી શિષ્યોની સંખ્યા આપવામાં આવી છે — દક્ષપચ્ચ (શ્રીમુખ્યવિ. સંખા. ૭) ચુ. ૧૩૭, પરંતુ દ્વાદશાંગધર શિષ્યોની સંખ્યા નથી આપી, તે પણ બતાવે છે કે શ્રુતધર તરીકે પૂર્વધરોનું મદત્ત હતું. તે જ પ્રમાણે ભગવાન પાર્શ્વ આદિના પણ અતુદ્દેશપૂર્વધરોની સંખ્યા (ચુ. ૧૫૭, ૧૬૬ આદિ) આપવામાં આવી છે, પણ અંગધારીઓની નથી આપી. આથી પણ એ વાત તો નક્કી થઈ જ રહે છે કે ‘પૂર્વ’ નામે કોઈ શાસ્ત્ર હતું જ.

દક્ષપચ્ચમાં જ નહિ પણ જંબૂદીપપ્રજાપિમાં પણ અપભ્રંશવદના અતુદ્દેશપૂર્વીઓની સંખ્યા આપવામાં આવી (ચુ. ૩૧) છે.

નંદીધંશવલીમાં નાગાર્જુનાચાર્યની પ્રસરિતમાં (આ. ૩૫) તેમને દ્વાલિકશ્રુત(અંગ)ના અને પૂર્વના ધારક કહ્યા છે. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે દ્વાલિકશ્રુત અર્થાત્ અંગથી પૂર્વનું પાર્થક્ય હતું. નંદી(ચુ. ૭૮)માં ગમિકને દ્વિવિવાદ અને અગમિકને દ્વાલિક-વંશમાં શેષ ૧૧ અંગો વગર છે — કહ્યું છે તેથી તે બંનેનું પાર્થક્ય સિદ્ધ છે.

અતુદ્દેશપૂર્વકીર્ત્તિની નીચેના આચા દ્વાદશાંગધર કરતાં ચૌદપૂર્વધરનો ઉલ્લેખ જુદો કરે છે તે પણ તેનું સ્વાતન્ત્ર્ય સિદ્ધ કરે છે —

વિષે પ્રધાનપણે ચૌદ પૂર્વ ભણ્યાના ઉલ્લેખો છે. આથી એક બાબતનું અનુમાન આપણે કરી શકીએ કે ભગવાન મહાવીર પહેલાંનું જે શ્રુત હતું તેને જ ‘પૂર્વ’ નામે ઓળખાવવામાં આવ્યું હોય, તેવો પૂરો સંભવ છે. એ પૂર્વને આધારે અંગરચના થઈ એ આપણે જોઈ ગયા છીએ. એટલે તે પૃથક્ અને સ્વતંત્ર છતાં આધારભૂત બન્યું અને ક્યારેક તેનો સમાવેશ બારમા અંગમાં ‘પૂર્વગત’ એ નામે કરી લેવામાં આવ્યો—એમ માનીએ તો તે ઉચિત ગણાશે.

એક બાબત અહીં નોંધવા જેવી એ છે કે આપણે એક માન્યતા વિષે પૂર્વે જોયું કે સ્ત્રી આદિના હિતાર્થે પૂર્વને આધારે અંગરચના કરવામાં આવી છે. જ્યાં સાધ્વીના અધ્યયનની વાત છે ત્યાં સર્વત્ર ભગવાન મહાવીર પૂર્વેની અથવા ભગવાન મહાવીરના કાળની સાધ્વીઓના અધ્યયન વિષેના ઉલ્લેખોમાં એક જ પ્રકારનો ઉલ્લેખ છે—કે તેઓએ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું. કોઈ પણ સાધ્વી વિષે પૂર્વોનો અભ્યાસ કર્યાનો ઉલ્લેખ મળતો નથી. આથી ઉક્ત માન્યતાનું સમર્થન થાય છે. જ્ઞાતાં માં જણાવ્યું છે કે દ્રૌપદીએ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું, પણ પાંડવોએ તો ૧૪ પૂર્વોનું. —જ્ઞાતાં, સૂ. ૧૨૯. અરિષ્ટનેમિત્રી આર્યા પદ્માવતી વિષે પણ એવો જ (અગિયાર અંગના અભ્યાસનો) ઉલ્લેખ છે. —અંતગડ, સૂ. ૯. ભગવાન મહાવીર કાળે શ્રેણિકની પત્નીઓ દીક્ષિત થઈ તો તેમને વિષે પણ જણાવ્યું છે કે તેમણે ૧૧ અંગોનું અધ્યયન કર્યું. —અંતગડ, સૂ. ૧૬.

પૂર્વનું મહત્ત્વ હોવાથી જ તેના જ્ઞાનને એક પ્રકારની ઋદ્ધિ કે લઘ્વિ ગણવામાં આવે તેમાં આશ્ચર્ય નથી. આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં લઘ્વિધરોને ગણાવતાં પૂર્વધરોને પણ તેમાં ગણાવ્યા છે, તે સૂચવે છે કે ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ શ્રુતમાં વિશેષ હતું. —ગાથા ૬૯; વિશેષાં, ગા. ૭૭૬.

આગમવ્યવહાર અથવા તો પરોક્ષવ્યવહારની ચર્ચાને પ્રસંગે આગમવ્યવહારમાં ચૌદ-દશ-નવ પૂર્વધર અને ગંધર્વસ્ત્રીનો ઉલ્લેખ છે. —જિતકલ્પભાષ્ય, ગા. ૧૧૨, ૧૧૩. વળી, પૂર્વધરોના વિચ્છેદ સાથે પ્રાયશ્ચિત્તનો પણ વિચ્છેદ થયો છે એવો મત કોઈ ધરાવતા હતા તેનો ઉલ્લેખ આચાર્ય જિનભદ્રે કર્યો છે (એજન, ગા. ૨૫૬-૨૬૨) અને તેનો પ્રતિવાદ પણ કર્યો છે (ગા. ૨૬૩ થી). જો ‘પૂર્વ’જેવી કોઈ પરંપરા હતી જ નહિ તો આ બધી ચર્ચા નિરર્થક જ હરે, માટે માનવું જોઈએ કે ક્યારેક પણ ‘પૂર્વ’નામે ઓળખાતું શ્રુત વિષમભાન હતું. તે માત્ર કલ્પિત છે એમ માનવાને કોઈ આધાર નથી. એ પૂર્વનો સમાવેશ દષ્ટિવાદમાં ‘પૂર્વગત’ને નામે કરી દેવામાં આવ્યો હતો—આ પરંપરા નિરાધાર નથી.

સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથો અને આગમનાં કેટલાંક પ્રકરણોમાં ‘પૂર્વ’નો જ અથવા તો દષ્ટિવાદનો જ આધાર શા માટે લેવામાં આવ્યો, વિષમભાન અંગોમાંથી જ તે તે ગ્રંથોની સામગ્રી શા માટે લેવામાં ન આવી, તેવો પ્રશ્ન સહજ છે, પણ જ્યારે સ્વયં અંગોની જ રચના ‘પૂર્વ’ને આધારે થઈ હોય એમ મનાતું હોય ત્યારે અંગ કરતાં ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ વિશેષ છે જ, તો પછી તે કારણે ગ્રંથકાર ‘પૂર્વ’નો આધાર લે તેમાં શું ખોટું છે? વળી, જે અત્યારે વિષમભાન નથી તે, તે કાળે પણ વિષમભાન નહોતું હોય તેમ માનવાને કારણ નથી. કારણ, તેનો વિચ્છેદ પણ સમય જતાં થયો છે. વળી, દષ્ટિવાદ એ નામ જ સૂચવે છે કે દાર્શનિક માન્યતાઓ—પછી તે સ્વયં જૈનદર્શનની હોય છે કે અન્ય દર્શનની કે ઉભય દર્શનની—દષ્ટિવાદમાં સમાવેશ પામી હશે. એટલે દાર્શનિક કે સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચાનું મૂળ અન્ય અંગ કરતાં જો દષ્ટિવાદમાં શોધવામાં આવે તો તે ઉચિત ગણાવું જોઈએ. અને બન્યું પણ એમ જ છે. અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાં જે ગ્રંથો સૈદ્ધાન્તિક અર્થાત્ તાત્ત્વિક ચર્ચા સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેનું મૂળ સામાન્ય રીતે દષ્ટિવાદમાં છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. દિગંજ સંપ્રદાયના સિદ્ધાન્ત ગ્રંથો

પટ્ખંડાગમ અને કપાયપાહુનો સંબંધ દષ્ટિવાદ અને પૂર્વ સાથે જોડવામાં આવ્યો છે. શ્વેતાંબર-દ્વિગંબર બન્નેને સંમત કર્મસાહિત્યના પ્રાચીન કર્મપ્રકૃતિ, પંચસંગ્રહ જેવા સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથોનું મૂળ પણ ‘પૂર્વ’માં મનાયું છે. તે જ પ્રમાણે પ્રસ્તુતમાં સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથ પ્રજાપનાનો સંબંધ પણ દષ્ટિવાદ સાથે જ છે. વિશેષતા એ છે કે પટ્ખંડાગમનું મૂળ દષ્ટિવાદમાં છે એમ તેના ટીકાકાર ધવલામાં સ્પષ્ટ કરે છે; જ્યારે પ્રસ્તુતમાં તો સ્વયં ગ્રંથકર્તા પ્રજાપનાનો સંબંધ દષ્ટિવાદ સાથે જણાવે છે.

પૂર્વો વિદ્યમાન હતાં, તો પછી એ ઉપેક્ષિત કેમ થયાં અને વિચ્છિન્ન કેમ થયાં—આવો પ્રશ્ન સ્વાભાવિક છે. આનો ઉત્તર એ છે કે તેમને આધારે વધારે વ્યવસ્થિત ગ્રંથોની રચના થઈ તેથી તેમની પ્રથમ ઉપેક્ષા અને પછી સહજ ભાવે વિચ્છેદ થાય—એવો ક્રમ માનવામાં ઔચિત્ય છે. દ્વિગંબરોએ શ્વેતાંબર સંમત આગમો વિચ્છિન્ન છે એમ તો માન્યું, પણ તેમને મતે પણ સૌથી વધારે પ્રામાણ્ય અને મહત્ત્વ પટ્ખંડાગમ જેવા સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથોનું હતું. છતાં પણ તેની એક માત્ર પ્રતિ ઉપલબ્ધ થાય અને તે અધ્યયન-અધ્યાપનમાંથી છેલ્લા હળાર વર્ષથી દૂર થાય તેનું કારણ શોધીએ તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મળી રહે છે. જેમ પૂર્વ ગ્રંથોમાંથી અંગ અને અન્ય ગ્રંથોની રચના થઈ ત્યારે પૂર્વનું પ્રામાણ્ય અને મહત્ત્વ છતાં તે ક્રમે ઠરી ઉપેક્ષિત થાય અને અધ્યયન-અધ્યાપનમાંથી બાકાત થાય અને છેવટે વિચ્છિન્ન પણ થાય, તેમ જ્યારે ગોમટસાર જેવા વ્યવસ્થિત અને સારભૂત ગ્રંથોની રચના પટ્ખંડાગમને આધારે થઈ, ત્યારે પટ્ખંડાગમ પણ ઉપેક્ષિત થઈ માત્ર એક પ્રતિમાં વિદ્યમાન રહે—એ સ્વાભાવિક છે. પછી આવા ગ્રંથોનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ તો રહે જ છે, પણ અધ્યયન-અધ્યાપનમાં તો ઉપેક્ષિત જ થાય છે. અને વિચ્છેદનું એકમાત્ર કારણ આ ઉપેક્ષા બને છે.

આ જ પ્રક્રિયા પ્રમાણે પ્રાચીન દ્વિગંબર મતે અંગોનો અધિક ભાગ લુપ્ત થઈ ગયો, માત્ર આંશિક અંગો વિદ્યમાન રહ્યાં, અને આધુનિક માન્યતા પ્રમાણે સર્વાંશે લુપ્ત થઈ ગયાં. પણ શ્વેતાંબર મત પ્રમાણે અંગોનો સર્વથા લોપ નથી થયો; તેના અંશોનો લોપ થયો છે.

જેમ પૂર્વમાંથી અંગોનું નિર્માણ થયું તેમ પૂર્વ અને અંગોને આધારે અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના કાળક્રમે થઈ. તેનું નિર્માણ સ્થવિરોએ કર્યું. જેમ પૂર્વમાંથી રચાયેલ અંગમાં પૂર્વ કરતાં વધારે રચનાસૌષ્ઠ્ય હોય, તેમ પૂર્વ અને અંગને આધારે રચાયેલ અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાં કાળક્રમે વધારે રચના-સૌષ્ઠ્ય આવે તે સ્વાભાવિક છે. આથી વિપયનિરૂપણની બાબતમાં વ્યવસ્થા, અંગ કરતાં અંગ-બાહ્યમાં વધારે સારી હોય—વાચકને સુગમ અને અનુકૂળ હોય—તેમ બનવું સ્વાભાવિક છે. આવી વ્યવસ્થાનું—સુંદર અને વાચકને અનુકૂળ વ્યવસ્થાનું—પ્રમાણપત્ર માત્ર આજે જ આપણે આપીએ છીએ તેમ નથી, પણ અંગ ગ્રંથોની અંતિમ વાચનામાં અંગબાહ્ય ગ્રંથોને આનું પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવ્યું છે, અને તે, તે તે વિપયનું નિરૂપણ વિશેષાર્થિએ તે તે અંગબાહ્યમાં જોઈ લેવું તેમ સૂચવીને આપ્યું છે. આથી જ આપણે જોઈએ છીએ કે અંગ કરતાં નંદી, અનુયોગદ્વાર કે પ્રજાપના કાળદષ્ટિએ પછીની રચના છતાં ભગવતી જેવા મહત્ત્વના અંગ ગ્રંથમાં નંદી, અનુયોગદ્વાર કે પ્રજાપનામાં તે તે વિપય જોઈ લેવાની લક્ષમણ કરવામાં આવી છે. આમ પ્રામાણ્યની દષ્ટિએ પૂર્વ અને અંગ વિશેષ મહત્ત્વનાં છતાં વિપયનિરૂપણની દષ્ટિએ તેમના કરતાં અંગબાહ્ય ગ્રંથો વિશેષ મહત્ત્વ ધરાવે છે—એ બાબત લક્ષ્યમાં લેવા જેવી છે.

અંગ ગ્રંથોમાં સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા નથી જ એમ તો ન કહેવાય. પણ રચનાંગ-સમવાયાંગમાં સંખ્યાને આધારે થયેલ છે, વિપયને આધારે નહીં; જ્યારે ભગવતીમાં સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા મુખ્ય છતાં—તેનું પ્રાધાન્ય છતાં—તેનો ક્રમ વ્યવસ્થિત નથી, કારણ કે તેમાં જુદા જુદા વિપયને લગતી પ્રસંગ-પ્રાપ્ત ચર્ચા થયેલી છે; જ્યારે અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાં તેમ નથી. તેમાં તો વિપયનિરૂપણ મુખ્ય છે. તેથી

નિશ્ચિત ક્રમે તેમાં વિષયોની વ્યવસ્થિત ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આ જ વિશેષતાને કારણે અંગ કરતાં અધ્યયન-અધ્યાપનની દૃષ્ટિએ અંગબાહ્યનું મહત્ત્વ વિશેષ છે.

અંગમાં ભગવાન મહાવીરના વિહાર અને જીવનપ્રસંગો સાથે સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચાને વાણી લેવામાં આવી છે તેથી કોઈ પણ વિષયનું સર્ળગ વર્ણન તેમાં મળવું મુશ્કેલ હતું. આ ક્રમીની પૂર્તિ અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના કરીને આચાર્યોએ કરી છે. પાલિપિટકમાં પણ આમ જ બન્યું છે. સુત્તપિટકમાં ભગવાન યુદ્ધના ઉપદેશ પ્રસંગે યત્ર તત્ર સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા થયેલ છે, પણ તેથી સમગ્ર બૌદ્ધ દર્શનનું સ્વરૂપ ઉપસ્થિત થતું નથી; પણ તેની પૂર્તિ અભિધર્મપિટકમાં કરવામાં આવી છે. આથી બૌદ્ધ-સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ બાણવાની ઇચ્છા ધરાવનાર માટે અભિધર્મનું અધ્યયન જેમ અનિવાર્ય છે તેમ જૈન દર્શનની સૈદ્ધાન્તિક દૃષ્ટિ માટે અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાંના પ્રજ્ઞાપના, જીવાભિગમ આદિ ગ્રંથો અનિવાર્ય છે. એટલે એમ કહી શકાય કે જૈન આગમ ગ્રંથોની રચનાનો જે બીજો તાત્પર્યો—એટલે કે વ્યવસ્થિત વિષયનિરૂપક રચનાનો સમય—તે અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચનાનો સમય છે. અને તે સમયની રચના પ્રજ્ઞાપના છે.

*

પ્રજ્ઞાપના-નામ

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું સામાન્ય નામ ગ્રંથકર્તાએ ‘અધ્યયન’ એવું આપ્યું છે^૧ અને વિશેષ નામ ‘પ્રજ્ઞાપના’ ફક્તિ થાય છે, કારણ, ગ્રંથકર્તાએ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે ભગવાન મહાવીરે સર્વ ભાવોની ‘પ્રજ્ઞાપના’^૨ કરી છે તે પ્રમાણે જ હું કરવાનો છું. એટલે ઉત્તરાધ્યયનની જેમ આ ગ્રંથનું પણ પૃરું નામ ‘પ્રજ્ઞાપનાધ્યયન’ કહી શકાય. આ સમગ્ર ગ્રંથ એક અધ્યયનરૂપ છે; બ્યારે ‘ઉત્તરાધ્યયન’માં અનેક અધ્યયનો છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. પ્રત્યેક ‘પદ’ને અંતે ‘પણ્ણવણા મગવત્તીણ’ એવો ઉલ્લેખ મળે છે તેથી પાંચમા અંગ વ્યાખ્યાપ્રગ્લિતની જેમ ઉપાંગોમાં પ્રજ્ઞાપનાનું વિશેષ મહત્ત્વ સૂચિત થાય છે. ‘મગવત્તીણ’ એવો ઉલ્લેખ ગ્રંથકર્તાને અભિપ્રેત નહીં હોય, કારણ, ગ્રંથાંતે તો “પણ્ણવણા સમત્તા”—એટલું જ મળે છે.

‘પ્રજ્ઞાપના’ શબ્દનો પ્રયોગ અને અર્થ

સ્વયં પ્રજ્ઞાપનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે (સૂ. ૩) જીવ અને અજીવ વિષેની પ્રજ્ઞાપના એટલે કે નિરૂપણ તે પ્રજ્ઞાપના છે. આથી જેમાં જીવ-અજીવનું નિરૂપણ હોય તે શાસ્ત્ર પણ પ્રજ્ઞાપના કહેવાય.

ભગવાન મહાવીરને કેવળજ્ઞાન થયું તે પહેલાં તેમણે દશ મહાસવખ્નો જોયાં હતાં. તેમાં તીવ્ર મહાસવખ્ના વર્ણન પ્રસંગે તેનું ફળ બતાવતાં ભગવતી (શં ૧૬, ઉં ૬)માં જણાવ્યું છે— “સમણે મગવં મહાવીરે વિચિત્તં સસમય-વરસમદ્યં દુવાલસંગં ગણિપિઢગં આવવેતિ પન્નવેતિ પલ્લવેતિ.....” આ ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશને પ્રજ્ઞાપવતિ, પ્રરૂપયતિ—એવી ક્રિયાથી જણાવવામાં આવ્યો છે. તેને આધારે જ તેમનો ઉપદેશ ‘પ્રજ્ઞાપના’ કે ‘પ્રરૂપણા’ કહેવાય એ સ્વાભાવિક છે, તેથી તેમના ઉપદેશનો આધાર લઈ જે ગ્રંથ રચાય તેને પણ ‘પ્રજ્ઞાપના’

૧. ‘અજ્ઞયણમિણં વિત્તં’—ગા. ૩.

૨. ઉવદંસિયા મગવયા પણ્ણવણા સ્વભવાણં... ...જહ વણ્ણયં મગવયા અહમવિ તહ વણ્ણદરસામિ ગા. ૨-૩.

એવું નામ આપી શકાય અને તેથી આર્ય શ્યામાચાર્યે પોતાના ગ્રંથને ‘પ્રજ્ઞાપના’ એવું નામ આપ્યું છે તે ઉચિત જ છે.

વળી, જ્યાં પણ અંગમાં ‘ભગવાને આ કહ્યું છે કે આત્મ નિરૂપણ કર્યું છે’ તેમ બતાવવાનું હોય છે ત્યાં પણ સર્વત્ર ‘પન્નત્તે’ (પ્રજ્ઞાપ્તઃ) એવો શબ્દપ્રયોગ જોવા મળે છે. તેથી પણ જૈન શાસ્ત્રની શૈલીમાં આ પ્રજ્ઞાપના શબ્દનું પ્રાધાન્ય જણાય છે. એથી આર્ય શ્યામાચાર્યે એ શબ્દ પસંદ કર્યો તે ઉચિત જ છે.

સ્વયં ભગવાન મહાવીર પણ પોતાના ઉપદેશ માટે આ જ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે—

“એવં લલ મણ લંદયા ચઢવિહે લોણ પન્નત્તે” “ભગવતી, ૨-૧-૯૦. આ જ પ્રકારના પ્રયોગો આચારંગ આદિ શાસ્ત્રોમાં અનેક ઠેકાણે મળે છે. વળી, અંગમાં મહત્ત્વપૂર્ણ લેખાતા પાંચમા અંગનું નામ ‘વિયાહપન્નત્તિ’ ‘વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિ’ છે તે પણ ભગવાનના ઉપદેશ માટે ‘પ્રજ્ઞાપના’ શબ્દનું પ્રાધાન્ય સૂચવે છે. તેથી આ શબ્દનું વિશેષ મહત્ત્વ જૈન પરંપરામાં સ્વીકારાય તે સ્થાભાવિક છે. અને, દીકાકારના જણાવ્યા પ્રમાણે, આ શબ્દપ્રયોગમાં પ્ર ઉપસર્ગ જે મૂકવામાં આવ્યો છે તે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશની વિશેષતાનો સૂચક છે એટલે કે ભગવાન મહાવીરે જીવ, અજીવ આદિ તત્ત્વોનું જે નિરૂપણ કર્યું છે તે વિશિષ્ટ પ્રકારનું છે; જૈનેતર શાસ્ત્રોમાં તે પ્રકારનું નિરૂપણ જોવામાં આવતું નથી—તેવો ભાવ પણ એ શબ્દના પ્રયોગમાં રહેલો છે. એટલે કે આ નિરૂપણ જૈન શાસ્ત્રમાં આગવી રીતે થયેલું છે, જે અન્યત્ર દુર્લભ છે. અને તે વસ્તુસ્થિતિનું પણ સૂચક છે જ. આ પ્રકારનું નિરૂપણ અન્યત્ર તે કાળનાં શાસ્ત્રોમાં જોવામાં આવતું નથી, એ સૂચક છે.

વળી, ભાષાપદમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જ ભાષાના ભેદોનો જે વિચાર છે તેમાં ‘વણવણી’ પણ ભાષાનો એક પ્રકાર છે (૮૩૨). તેનો દીકાકાર અર્થ કરે છે—“પ્રજ્ઞાપની-પ્રજ્ઞાપ્યત્તેડચ્છેડનયેતિ પ્રજ્ઞાપની”—પત્ર ૨૪૯ અ; અને તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં કહે છે કે—“ચથાવસ્થિતાર્થામિધાનાદિયં પ્રજ્ઞાપની”—પત્ર ૨૪૯ બ; અર્થાત્ અર્થ-વસ્તુ જે પ્રકારે વ્યવસ્થિત હોય તેનું કથન જે ભાષા વડે થાય તે ભાષા પ્રજ્ઞાપની કહેવાય. વળી, તે જ ભાષાપદમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જ ભાષાના ‘વજ્જત્તિયા’ અને ‘અવજ્જતિયા’ એવા બે ભેદ કર્યા છે (૮૬૦) અને ‘અવજ્જતિયા’ના વિવરણ પ્રસંગે ‘અસન્નામોસા’ એટલે કે જેને સત્ય કે મિથ્યા સાથે સંબંધ નથી પણ કેવળ વસ્તુનું નિરૂપણ કરવા પ્રવૃત્ત છે, તેવી ભાષાના જે બાર પ્રકાર જણાવ્યા છે તેમાં પાંચમો પ્રકાર વણવણી (૮૬૬) ભાષા છે. એટલે કે એવી ભાષા, જે વસ્તુનું નિરૂપણ કરવા પ્રવૃત્ત છે, તે વણવણી કહેવાય છે. પ્રજ્ઞાપનાનો આ સામાન્ય અર્થ છે. એટલે કે જેમાં કોઈ ધાર્મિક વિધિનિષેધનો પ્રશ્ન નથી પણ વસ્તુનિરૂપણ માત્ર થયું હોય તે પ્રજ્ઞાપની ભાષા કહેવાય છે. દીકાકારે આ ભાષા વિષે જે વિવરણ કર્યું છે તેથી પણ પ્રસ્તુત ‘પ્રજ્ઞાપના’ નો અર્થ વિશેષ સ્પષ્ટ થાય છે. તેમાં દીકાકારે અન્યકૃત ગાથાનું ઉદ્ધરણ દીધું છે—

“વાણિવહાઝ નિયત્તા હવંતિ દીહાઝયા અરોગા ય ।

એમાઈ વણત્તા વણવણી વીયરાગેહિ ॥”

—પ્રજ્ઞાપનાદીકા, પત્ર ૨૫૯ વ

સારાંશ કે “જેઓ પ્રાણિવધથી નિવૃત્ત થયા છે તેઓ (ભવાન્તરમાં) દીર્ઘાયુ અને અરોગ થાય છે.” આ પ્રકારનો ઉપદેશ કે કથન તે પ્રજ્ઞાપની ભાષાનું ઉદાહરણ છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રસ્તુતમાં

‘હિંસા ન કરો’ એવી આજ્ઞા કે ઉપદેશ નથી પણ વસ્તુસ્થિતિનું નિરૂપણ છે કે જેઓ હિંસા નથી કરતા તેઓ દીર્ઘાયુ અને નીરોગ થાય છે; આથી ભાષાનો આ પ્રકાર પ્રજ્ઞાપતી છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પણ છવ્વ અને અછવ્વ વિધે આ જ ભતની પ્રજ્ઞાપના છે. તેથી તેનું ‘પ્રજ્ઞાપના’ નામ યથાર્થ હરે છે.

બૌદ્ધ પાલિપિટકમાં પુમ્મલપઙ્ગત્તિ એ નામનો ગ્રંથ છે. તેમાં નાના પ્રકારના પુદ્ગલના એટલે કે પુરુષોના અનેક પ્રકારે ભેદોનું નિરૂપણ છે. એ નામમાં વપરાયેલ પ્રજ્ઞિત (પઞ્ચત્તિ) અને પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપના (પણ્ણવણા) નામમાં તાત્પર્ય સરખું જ છે.

પ્રાકૃત પણ્ણવણા અથવા પણ્ણત્ત જેવા શબ્દોના સમાનાર્થક શબ્દો પાલિમાં પણ વપરાયા છે. તે છે—પઙ્ગત્ત, પઙ્ગાપન આદિ.

પ્રજ્ઞાપનાનો આધાર દષ્ટિવાદ છે

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર એ ચોથું ઉપાંગ છે. જૈન આગમમાં અંગ બાર છે, પણ બારમું અંગ દષ્ટિવાદ વિચિત્ર છે, છતાં ઉપાંગની સંખ્યા તો બાર છે અને બારેય ઉપાંગો ઉપલબ્ધ છે. તે તે અંગ સાથે તે તે ઉપાંગોનો સંબંધ ક્યારથી જોડાયો તે નક્કી કરવું કઠણ છે, પણ સંસ્કૃત ટીકાઓ લખાવી શરૂ થઈ ત્યારથી તો એવો સંબંધ બતાવવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે પ્રસ્તુત ઉપાંગ પ્રજ્ઞાપના, સમવાય નામના ચોથા અંગનું ઉપાંગ છે—એમ ટીકાકાર આચાર્ય મલયગિરિ જણાવે છે—‘इयं च समवायाख्यस्य चतुर्थाङ्गस्योपाङ्गम्, तदुक्तार्थप्रतिपादनात्—’ પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૧। પરંતુ આવો કોઈ સંબંધ પ્રાચીન કાળમાં જોડવામાં આવતો નહિ—અને તેવો સંબંધ હતો પણ નહીં તે તો સ્પષ્ટ છે. કારણ, સ્વયં પ્રજ્ઞાપનાના પ્રારંભમાં જ કર્તાના જણાવ્યા પ્રમાણે આ પ્રજ્ઞાપના^૩ દષ્ટિવાદમાંથી ઝરતો રસ છે—

અઙ્ગયણમિણં ચિત્તં સુચરયણં દિદ્ધિવાયણીસંદં ।

જહ વણિયં મગવયા અહમવિ તહ વણ્ણહરસમિ । ૩ ॥

આર્ય શ્રામાચાર્યે આ ગ્રંથનો સીધો સંબંધ દષ્ટિવાદ સાથે જોડ્યો છે એ તો નિશ્ચિત છે જ, પણ આપણી સમક્ષ દષ્ટિવાદ છે નહિ તેથી તેના કયા પ્રકરણ સાથે પ્રજ્ઞાપનાનો સંબંધ છે તેની તો કલ્પના જ કરવી રહી. અને એ કલ્પના પ્રમાણે દષ્ટિવાદના ૧૪ પૂર્વોમાંથી નીચેના પૂર્વો સાથે પ્રજ્ઞાપનાના વિષયનો સંબંધ જોડી શકાય તેમ છે—

જ્ઞાનપ્રવાદ, આત્મપ્રવાદ અને કર્મપ્રવાદ.

પરંતુ પટ્ટખંડાગમની ટીકા ધવલામાં પટ્ટખંડાગમનો સંબંધ આગ્રાયણી પૂર્વ સાથે પણ જોડવામાં આવ્યો છે તે જોતાં અને પ્રજ્ઞાપના અને પટ્ટખંડાગમનો ચર્ચિત વિષય સમાન છે એ જોતાં પ્રજ્ઞાપનાનો સંબંધ આગ્રાયણી પૂર્વ સાથે પણ હોવાનો સંભવ ખરો જ.

આચાર્ય મલયગિરિના મતે સમવાયાંગમાં કહેલ અર્થનું જ વર્ણન પ્રજ્ઞાપનામાં પણ છે. તેથી તે સમવાયાંગનું ઉપાંગ છે. પણ સ્વયં કર્તા એવું કોઈ સૂચન કરતા નથી પણ તેનો સંબંધ દષ્ટિવાદ સાથે સ્પષ્ટપણે જણાવે છે. અને તે ઉચિત જ છે. કારણ, દષ્ટિવાદમાં મુખ્યપણે દષ્ટિ-દર્શનનું વર્ણન

૩. આ સ્થિતિમાં શ્વેતાંશરોમાં બારમા અંગનો સર્વથા અભાવ હોવાની સૂચના પટ્ટખંડાગમમાં (પુરતક ૧, પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૭૧) કરવામાં આવી છે તે વિચારણીય છે.

૪. પટ્ટખંડાગમ, પુરતક ૧, પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૭૨.

હતું તેથી જૈન દર્શનને માન્ય પદ્ધતિઓનું વ્યવસ્થિત નિરૂપણ કરનાર પ્રજ્ઞાપનાનો સંબંધ દષ્ટિવાદ સાથે હોય તે વધારે ઉચિત પણ છે.

અને જે આધારે પરંપરા ૩૬ થઈ તે પરંપરાને અનુસરી આચાર્ય મલયગિરિએ જાણાવ્યા મુજબ સમવાયાંગમાં પણ જીવ-અજીવ આદિ તત્ત્વોનું જ નિરૂપણ છે તેથી પ્રજ્ઞાપનાને તેનું ઉપાંગ માનવામાં કશો વિરોધ પણ નથી.

પ્રજ્ઞાપનાની રચનાશૈલી

ગ્રંથના પ્રારંભમાં સ્તુતિરૂપ મંગલ કરીને ગ્રંથરચનાની પ્રતિજ્ઞા બાદ પ્રતિપાદ્ય વિષયનો નિર્દેશ કરતી ગાથાઓ આપી છે. આમાં ૩૬ વિષયોનો નિર્દેશ છે તેથી ગ્રંથને ૩૬ પ્રકરણમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યો છે અને પ્રત્યેક પ્રકરણને ‘પદ’ એવું સામાન્ય નામ આપવામાં આવ્યું છે, જેની સૂચના તે તે પ્રકરણને અંતે સમાપ્ત થતા પ્રતિપાદ્ય વિષય સાથે આપવામાં આવી છે. આચાર્ય મલયગિરિ ‘પદ’ની વ્યાખ્યા કરતાં કહે છે કે—‘વદં પ્રકરણમ્ અર્થાધિકાર ઇતિ પર્વાયાઃ’ પ્રજ્ઞાપના-ટીકા, પૃષ્ઠ ૬ અ. એટલે કે ‘પદ’ શબ્દનો અર્થ અહીં પ્રકરણ^૫ કે અર્થાધિકાર એમ સમજવાનો છે.

સમગ્ર ગ્રંથની રચના પ્રશ્નોત્તર રૂપમાં છે. પ્રારંભમાં ૮૧ સૂત્ર સુધી પ્રશ્નકર્તા કે ઉત્તરદાતા કોણ તેના વિષેની કોઈ સૂચના નથી, માત્ર પ્રશ્નો અને ઉત્તરો છે. પણ ત્યાર પછીના ૮૨મા સૂત્રમાં ભગવાન અને ગૌતમનો સંવાદ છે. વળી, ૮૩થી ૯૨માં સામાન્ય પ્રશ્નોત્તર દેખાય છે અને અચાનક ૯૩મા સૂત્રમાં ગૌતમ અને ભગવાનના પ્રશ્નોત્તરો છે. ત્યાર પછી વળી સામાન્ય પ્રશ્નોત્તરો ચાલુ થાય છે તે ૧૪૭મા સુધી ચાલે છે. પછીની રચનામાં જ્યાં ગૌતમ અને ભગવાનના પ્રશ્નોત્તરો છે તે આ પ્રમાણે છે : સૂત્ર ૧૪૮-૨૧૧ અર્થાત્ સમગ્ર ખીજું પદ, તીજ પદમાં સૂત્ર ૨૨૫-૨૭૫, ૩૨૫, ૩૩૦-૩૩૩; ચોથા પદથી બધાં જ પદોના સૂત્રોમાં છે. માત્ર પ્રારંભમાં, વચ્ચે કે અંતે આવતી ગાથાઓમાં અને સૂત્ર ૧૦૮૬ માં તે નથી.

અને એક અપવાદ છે, જેનો પ્રારંભ આ પ્રમાણે છે, સૂત્ર ૩૩૪ “અહ મંતે! સર્વજીવણ-વહું મહાદંડયં વત્તહસામિ”^૬ ।—આ રીતે શિષ્ય (તે કોણ છે તે જાણવામાં આવે તેમ નથી) ગુરુની સમક્ષ ‘મહાદંડક રચવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને સર્વ જીવોનું અદ્યપ-અહત્ય વર્ણવે છે. આની ટીકામાં આચાર્ય મલયગિરિએ આ પ્રમાણે ખુલાસો કર્યો છે—

“અત્તેન એતદ્ જ્ઞાપયતિ—તીર્થંકરાનુજ્ઞામાત્રસાપેક્ષ એવ મગવાન્ ગણધરઃ સૂત્રરચનાં પ્રતિ પ્રવર્તેતે, ન પુનઃ શ્રુતામ્યાસપુરઃસરમ્ ઇતિ । યદ્વા એતદ્ જ્ઞાપયતિ—કુશલેડપિ કર્મણિ વિનેયેન ગુરુમનાવૃચ્છય ચ ન પ્રવર્તેતત્ત્વમ્, કિન્તુ તદનુજ્ઞાપુરઃસરમ્ । અન્યથા વિનેયત્વાયોગાત્ ।” —પણ્ણવળાટીકા, પૃષ્ઠ ૧૬૩ અ ।

આચાર્ય મલયગિરિ પોતે નિઃશંક નથી. ^૭ તેથી વિકલ્પે એ બાબતો રજૂ કરે છે. પ્રથમમાં તેમણે માન્યું છે કે અહીં પણ શિષ્ય તરીકે ગણધર ગૌતમ વિવક્ષિત છે. ખીજા વિકલ્પમાં માત્ર ગુરુ-શિષ્ય એવું સામાન્ય રૂપે વિવક્ષિત છે.

વળી, જેમ પ્રારંભમાં સમગ્ર ગ્રંથની અધિકારગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે, તેમ કેટલાં:

૫. “સૂત્રમસૂત્રઃ પ્રકરણમ્” ન્યાયનાર્તક, પૃષ્ઠ ૧.

૬. આનો જ મહાદંડક પદ્યઅંગમમાં પણ છે. તેની ચર્ચા આગળ આવશે.

૭. પ્રારંભમાં જ આચાર્ય કથામ દષ્ટિવાદને આધારે પ્રજ્ઞાપનાની રચના કરે છે એમ તેમણે જ જાણાવ્યું છે એટલે સંભવ છે કે પ્રસ્તુત ભાગ અંગનો અંશ હોય અને તે રીતે એને ગણધરની રચના કહી શકાય.

પદોના પ્રારંભમાં પણ વિષયનિર્દેશક ગાથાઓ રચવામાં આવી છે. —જુઓ ૩, ૧૮, ૨૦, ૨૩ ઇત્યાદિ પદોનો પ્રારંભ. તે જ પ્રમાણે ઉપસંહારમાં પણ કેટલીક વાર સંગ્રહગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે, જેમ કે દશમા પદના અંતમાં. ગ્રંથની વચ્ચે પણ જ્યાં જરૂરી જણાયું છે ત્યાં આચાર્ય ગાથાઓ મૂકે છે.

સમગ્ર ગ્રંથનું શ્લોક પ્રમાણ ૭૮૮૭ છે અને તેમાં કુલ ગાથાઓ, પ્રક્ષેપ બાદ કરતાં, ૨૩૨ છે, એટલે સમગ્રભાવે મુખ્યપણે આ ગ્રંથની રચના ગદ્યમાં છે એમ કહી શકાય.

ગાથાઓમાં સામાન્ય રીતે જીવના વિશેષ ભેદો અથવા સંખ્યાઓ (સૂત્ર ૨૪, ૪૦, ૧૦૨ ઇત્યાદિ) આપવામાં આવી છે, પણ ક્યાંઈક પ્રતિપાદ્ય વિષયનું સ્વરૂપ પણ વર્ણિત જોવામાં આવે છે, જેમ કે સિદ્ધ વિષે—સૂત્ર ૨૧૧. સિદ્ધ વિષેની આ ગાથાઓ અને ઉવવાળયને અંતે આવતી ગાથાઓ લગભગ એકસરખી છે. આથી પ્રજ્ઞાપનામાં આવતી બધી જ ગાથાઓ આર્ય શ્યામાચાર્યે રચી હોવાનો સંભવ નથી. કારણ, મૂળમાં જ કોઈકે વાર પોતે “હમાઓ ગાહાઓ અણુ-ગંતવાઓ—” (સૂત્ર ૫૫[૩], ૧૮૭) એમ નિર્દેશપૂર્વક ગાથાઓ મૂકે છે તે સૂચવે છે કે તે ગાથાઓ પરંપરાપ્રાપ્ત છે. વિશેષ રૂપે ‘તં જહા’ (સૂત્ર ૨૪, ૩૮, ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૫૦, ૫૪, ૧૦૨, ૧૧૦, ૧૬૭ ઇત્યાદિ) એમ કહીને જે ગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે તેમાં પણ તેમની પોતાની^૮ અને અન્યની રચના હોવા સંભવ છે. શ્યામાચાર્યે કેટલીક ગાથાઓને ‘સંગ્રહણિગાથા’ (સૂત્ર ૧૮૪, ૨૦૬[૨]) કહી છે. તે ગાથાઓ સંભવ છે કે અન્યની હોય. કેટલીક ગાથાઓને આચાર્ય મલયગિરિએ ‘સંગ્રહગાથા’ કે ‘સંગ્રહણિગાથા’ એવું નામ આપ્યું છે^{૧૦} તે ગાથાઓ કોની રચના છે તે જાણવું કઠણ છે.

પ્રજ્ઞાપનાના સમગ્રભાવે અધ્યયનથી એની નિરૂપણશૈલી વિષે જે કેટલીક બાબતો નક્કી થાય છે તે આ છે—તેમાં ૩૬ પદોમાં સર્વ પ્રથમ જે જીવના ભેદો પ્રથમ પદમાં જણાવ્યા છે, તેમાં સંસારી અને સિદ્ધ એ મુખ્ય ભેદો પછી જીવના ઇન્દ્રિયોના હીનાધિક્યને આધારે એટલે કે એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિયના ભેદ-પ્રભેદો ગણાવ્યા છે. સારાંશ કે સંસારી સકલ જીવોનો સમાવેશ એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિયમાં કર્યો છે. એટલે કે જીવભેદોનું મુખ્ય નિયામક તત્ત્વ ઇન્દ્રિયોની ક્રમિક વૃદ્ધિ એ છે. જીવના સ્થાનનો વિચાર બીજા પદમાં છે. તે જીવભેદોના સ્થાનની વિચારણામાં પણ જીવોના ઉક્ત પ્રથમ પદમાં ભેદનિરૂપણનો જે ક્રમ—એટલે કે ઇન્દ્રિયપ્રધાન—છે તે જ અપનાવાયો છે. ભેદ છે તે એ કે આમાં એકેન્દ્રિયને બદલે પૃથ્વીકાય શબ્દ વપરાયો છે, કારણ, એકેન્દ્રિયના પૃથ્વીકાયોદિ જે ભેદો છે તેને ક્રમે એકેકને લઈને વિચારણા છે. પણ નિરૂપણક્રમ એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય એ છે. અને બહુવક્તવ્ય નામના તીજ પદમાં પણ પ્રારંભમાં તો ઉક્ત પ્રકારે જ જીવભેદો લીધા છે. પરંતુ તે પછી જીવોનું અન્ય પ્રકારે એટલે કે ગતિ આદિને આધારે, જે વિભાજન થાય છે, તેનું પણ ગ્રહણ કર્યું છે; સૂત્ર ૨૧૬ માંથી ગતિને આધારે

૮. ગ્રંથના અંતની ગાથાનો અંક ૨૩૧ છે, પણ તે ૨૩૨ ભેદોએ, કારણ કે ૨૧૭ માં ગાથાનો અંક બેવડાયો છે.

૯. આચાર્ય મલયગિરિના નિમ્ન ઉલ્લેખો સૂચવે છે કે તે ગાથાઓ આર્ય શ્યામની હશે—“તાવત્ સંગ્રહીતુકામ ગાહ ‘અદુત્તરં ચ’ ઇત્યાદિ ગાથાદયન્” —પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૮૪ બ। “સંગ્રહાર્થમિદમાહ—‘નાણાવિહે’, ત્યાદિ” પૃષ્ઠ ૩૩ અ। “ગાથાદશકમાહ” પૃષ્ઠ ૩૫ વ। તથા જુઓ પૃષ્ઠ ૧૧૩ વ, ૧૧૨ વ, ૩૧૬ અ, ૪૧૮ અ ઇત્યાદિ.

૧૦. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, ૫૦ અ, ૮૪ અ, ૧૦૫ અ, ૨૫૮ અ, વ, ૨૧૨ વ, ૪૧૪ અ, ૫૩૪ વ।

જીવવિભાજન દિશાઓમાં વિચારાયું છે અને પુનઃ સૂત્ર ૨૨૫ થી ગતિ, ઇન્દ્રિય, કાય, યોગ, વેદ, કપાય, લેશ્યા, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, દર્શન, સંયત, ઉપયોગ, આહાર, ભાષક, પરિત્ત, પર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ, સંજી, ભવ, અસ્તિકાય, ચરિત્ર, જીવ, ક્ષેત્ર, અંત્ર—આ બધી દૃષ્ટિથી પણ જીવના જે નાના પ્રકારે ભેદ પડે છે તેને લઈને અદ્યપ્યહુત્વનો વિચાર છે. પરંતુ પ્રજ્ઞાપનામાં ત્રીજા પદ પછીનાં પદોમાં, અમુક અપવાદ સિવાય^{૧૧} સર્વત્ર, નારકથી માંડી ૨૪ દંડકમાં^{૧૨} વિભાજિત જીવોને લઈને જ વિચારણા છે. અર્થાત્ ઉક્ત ગતિ આદિ અનેકને પ્રધાન માની વિવિધ પ્રકારે જીવને જે અનેક રીતે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે, તે વર્ગીકરણોનો સ્વીકાર કરીને વિચારણા નથી; તેવી વિચારણા તો પટ્ટખંડાગમમાં છે. સારાંશ કે માત્ર ૨૪ દંડકને ક્રમે જીવોનું જે વિભાજન છે તે એક જ વિભાજનને સ્વીકારીને વિચારણા છે. તેથી ઉલટું, પટ્ટખંડાગમમાં તો જીવના ગતિને લઈને, ઇન્દ્રિયને લઈને, કાયને લઈને તે જ રીતે અન્ય યોગાદિને લઈને જે બાર વિભાજનપ્રકારો છે, તે સૌ વિભાજનપ્રકારોમાં વિચારણા છે. એટલે નાના પ્રકારે તાળો મેળવવાનો પ્રયાસ છે. આમ આ વિચારણા પ્રજ્ઞાપનાથી સૂક્ષ્મ છે.

વિષયવિભાગ (a) સાત તત્ત્વમાં

આચાર્ય મહાયગિરિ ગાથા ૨ની વ્યાખ્યા પ્રસંગે પ્રજ્ઞાપનાગત વિષયવિભાગનો સંબંધ જીવા-જીવાદિ સાત તત્ત્વોના નિરૂપણ સાથે નીચે પ્રમાણે જોડી આપે છે—

૧-૨ જીવ-અજીવ	૫૬ ૧, ૩, ૫, ૧૦ અને ૧૩ = ૫ પદો
૩ આસ્રવ	૫૬ ૧૬ અને ૨૨ = ૨ „
૪ બન્ધ	૫૬ ૨૩ = ૧ પદ
૫-૭ સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ	૫૬ ૩૬ = ૧ „

અને બાકીનાં પદોમાં કોઈક વાર કોઈ તત્ત્વનું નિરૂપણ થયેલ છે—શેષેષુ તુ સ્થાનાદિપદેષુ કવિત્કસ્યચિદિતિ—પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૫ અ.

(b) દ્રવ્યાદિ ચારમાં વિભાગ

જૈન સંમત બધાં તત્ત્વોનો સમાવેશ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ આ ચારમાં પણ થાય છે, તેથી તે ચાર વિષયોનું નિરૂપણ પ્રજ્ઞાપનામાં ક્યાં થયું છે તે પણ આચાર્ય મહાયગિરિએ જણાવ્યું છે—

દ્રવ્યનું	પ્રથમ પદમાં
ક્ષેત્રનું	બીજા પદમાં
કાલનું	ત્રીયા પદમાં
ભાવનું	શેષ પદોમાં

—પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૫ અ

આમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ—આમ ચાર ભેદમાં વિષયનિરૂપણ કરવાની પદ્ધતિ જૂની જણાય છે. ભગવતીમાં અનેક વિષયોમાં તે જોવામાં આવે છે.^{૧૩} પરંતુ તત્ત્વ સાત પ્રકારનું છે,

૧૧. આ અપવાદ માટે જુઓ ૫૬ ૧૩, ૧૮ અને ૨૧.

૧૨. જીવોને ૨૪ દંડકમાં વિભક્ત કરવાનું મૂળ પણ બીજી રીતે તા ગતિનો જ વિસ્તાર છે, પણ તેમાં ગતિને ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ નીચેથી ઉપર એમ ગોઠવી છે.

૩. ન્યાયાસનાનાર્નાર્નકસ્તિ, પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૫૦-૫૧.

આ વ્યવસ્થા મોડી છે. તેથી આચાર્ય મલ્લયગિરિએ અહીં પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાના વિષયને જે રીતે સાતમાં વહેંચવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે પ્રકારની વહેંચણી સ્વયં આર્ય શ્યામાચાર્યને અભિપ્રેત હતી તેમ માની શકાય નહિ, પણ પોતાના કાળમાં જે પરંપરા સ્થિર થઈ હતી તેની સાથે પ્રજ્ઞાપનાના નિરૂપણનો મેળ એસાવાનો પ્રયત્ન આચાર્ય મલ્લયગિરિનો છે, તેમ માનવું જોઈએ. સ્વયં પ્રજ્ઞાપનામાં સરાગ દર્શનાર્યના નિરૂપણમાં નિર્સર્ગરૂચિ જીવના લક્ષણમાં જે ગાથા (૧૨૦) આપી છે, તેમાં પણ સાત તત્ત્વનો ઉલ્લેખ નથી, એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે.

‘પદ’વિભાગ અને નિરૂપણનો ક્રમ

સૂત્રકાલીન સાહિત્યની એ વિશેષતા છે કે ગ્રંથના પ્રારંભમાં જ પ્રતિપાઘ વિષયોની સૂચિ આપી દેવામાં આવે છે, જેનું પારિભાષિક નામ ઉદ્દેશ છે. ન્યાયસૂત્ર આદિ ગ્રંથોમાં આ પદ્ધતિનું અનુસરણ જોવામાં આવે છે. પ્રજ્ઞાપનામાં પણ પ્રારંભમાં તેનો વિષયવિભાગ (સૂત્ર ૨) પ્રજ્ઞાપના આદિ ૩૬ પદોમાં ઉદ્દેશરૂપે નિર્દિષ્ટ છે. અને પછી તે ક્રમે ૩૬ પદ ગત એકેક વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

સામાન્ય નિયમ એવો છે કે ઉદ્દેશમાં જે ક્રમ નિર્દિષ્ટ હોય તેનું જ અનુસરણ નિરૂપણમાં કરવામાં આવે છે. આ ગ્રંથમાં ૩૬ પદોનું નિરૂપણ નિર્દિષ્ટ ક્રમે જ કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ વિષયનિરૂપણપ્રસંગે આ ગ્રંથ લક્ષણપ્રધાન નથી, પણ વિભાગપ્રધાન છે. એટલે કે વિષયનું નિરૂપણ પ્રથમ લક્ષણ કરીને કરવામાં આવ્યું નથી પણ વિભાગ અતાવવામાં આવ્યા છે અને પાછા તે તે વિભાગોના ઉપવિભાગો અને તેના પણ ઉપવિભાગો એમ માત્ર ભેદ-પ્રભેદોનું જ નિરૂપણ છે. ભેદોનો જે ક્રમે નિર્દેશ હોય છે, તે જ ક્રમે ઉપભેદોનું નિરૂપણ સામાન્ય રીતે થાય, પણ ગ્રંથકાર જ્યાં જે ઉપભેદનું નિરૂપણ સંક્ષિપ્ત હોય છે ત્યાં તે ઉપભેદનું નિરૂપણ પ્રથમ કરીને પછી વિસ્તૃત ભેદવાળા ઉપભેદનું નિરૂપણ કરે છે, જેમ કે સૂત્ર ૩ માં પ્રથમ જીવપ્રજ્ઞાપના નિર્દિષ્ટ છે અને પછી અજીવ-પ્રજ્ઞાપના. પણ ચોથા સૂત્રમાં પ્રથમ અજીવ પ્રજ્ઞાપના કરીને પછી ચૌદમા સૂત્રથી જીવપ્રજ્ઞાપનાના પ્રભેદો નિર્દિષ્ટ છે. વળી, તે જ ન્યાયે ૪ થા સૂત્રમાં રૂપીઅજીવપ્રજ્ઞાપના પછી અરૂપીઅજીવ-પ્રજ્ઞાપના નિર્દિષ્ટ છે, છતાં પણ પાંચમા સૂત્રમાં પ્રથમ અરૂપીઅજીવપ્રજ્ઞાપનાનું વર્ણન કરીને પછી જઘ્ન સૂત્રમાં રૂપીઅજીવપ્રજ્ઞાપના કરવામાં આવી છે. એ જ ન્યાયે જીવપ્રજ્ઞાપનાના સૂત્ર ૧૪ માં સંસારી અને અસંસારી એવા બે ભેદ કરી પ્રથમ સંક્ષેપને કારણે ૧૫ મા સૂત્રમાં અસંસારીનું વર્ણન કરી પછી સંસારી જીવોનું નિરૂપણ ૧૮ મા સૂત્રથી છે. આવા ક્રમભંગનું કારણ, આચાર્ય મલ્લય-ગિરિએ જાણ્યા પ્રમાણે, અલ્પવક્તવ્ય વિષયનું નિરૂપણ પ્રથમ કરીને પછી અલ્પવક્તવ્ય વિષયને હાથમાં લેવામાં આવ્યો છે^{૧૪} તે છે અને તે ઉચિત જાણાય છે.

પરિભાષામાં કહેવું હોય તો કહી શકાય કે આ ગ્રંથમાં ઉદ્દેશ, નિર્દેશ અને વિભાગ છે પણ પરીક્ષા નથી. ન્યાયસૂત્ર જેવા દર્શનિક ગ્રંથોમાં ઉદ્દેશ, નિર્દેશ, વિભાગ ઉપરાંત પરીક્ષા હોય છે, પરંતુ આમાં પરીક્ષાનો અભાવ છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

લગવતી અને પ્રજ્ઞાપના લગવતી

પાંચમું અંગ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિ છે છતાં વ્યવહારમાં તે લગવતીને નામે વિશેષ પ્રચલિત છે.

૧૪. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૭ વ—“આદી અલ્પવક્તવ્યત્વાદ અર્જીવપ્રજ્ઞાપનાં પ્રતિવિષયકયુઃ । વળી, જુઓ પત્ર ૮ અ; પત્ર ૧૮ વ.

પ્રજ્ઞાપનાને પણ ‘ભગવતી’ એવું વિશેષણ આપવામાં આવ્યું છે તે તેની વિશેષતા સૂચવે છે. ભગવતીમાં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનાં ૧, ૨, ૫, ૬, ૧૧, ૧૫, ૧૭, ૨૪, ૨૫, ૨૬ અને ૨૭ માં પદોમાંથી વિષયની પૂર્તિ કરી લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે,^{૧૫} તે સૂચવે છે કે તે તે વિષયોની પ્રતિપાદનશૈલી પ્રજ્ઞાપનામાં વધારે વ્યવસ્થિત હતી. તેથી બિહદું, પ્રજ્ઞાપનામાં ભગવતીની ભલામણ નથી, એ પણ એમ સૂચવે છે કે, જોકે પ્રજ્ઞાપનાનો આધાર અંગ ગ્રંથ છે છતાં, વિષયનિરૂપણ પ્રજ્ઞાપનામાં વધારે વ્યવસ્થિત રીતે કરવામાં આવ્યું છે, તેથી પ્રજ્ઞાપનાના વિષયની પૂર્તિ અન્યત્રથી કરવાની જરૂર બીજી થતી નથી.

મહાયાન બૌદ્ધોમાં પ્રજ્ઞાપારમિતા વિષે લખાયેલ ગ્રંથોનું પણ સર્વાધિક મહત્ત્વ હોઈ અષ્ટ-સાહસ્રિકા પ્રજ્ઞાપારમિતા ગ્રંથનો માત્ર ભગવતી એવા નામે પણ ઉલ્લેખ થતો એમ અહીં નોંધવું જોઈ એ—જુઓ, શિક્ષાસમુચ્ચય, પૃ. ૧૦૪, ૧૧૨ છતાંદિ અને પૃ. ૨૦૨ (સૂત્રી).

પ્રજ્ઞાપના અને જ્ઞાજ્ઞવાલિગમ^{૧૬}

પ્રજ્ઞાપનામાં જ્ઞા અને અજ્ઞવની પ્રજ્ઞાપના છે (સૂત્ર-૩) અને જ્ઞાજ્ઞવાલિગમમાં પણ જ્ઞા અને અજ્ઞવનો અલિગમ છે. પ્રજ્ઞાપના અને અલિગમ શબ્દનો ભાવાર્થ એક જ છે. બન્ને અંગબાહ્ય ગ્રંથો છે. અને બન્ને સ્થવિરકૃત છે. બન્ને ‘અધ્યયન’ નામે રચાયા છે. પ્રજ્ઞાપના ચોથા અંગ સમવાયના ઉપાંગ તરીકે મધ્યકાળમાં ગણાયું અને જ્ઞાજ્ઞવાલિગમ સ્થાન નામના ત્રીજા અંગનું ઉપાંગ ગણાયું. બન્નેનો વિષય-મુખ્ય વિષય-એક છતાં એકને સ્થાન સાથે અને બીજાને સમવાય સાથે જોવામાં આવ્યું તેમાં કાંઈ ઐતિહાસિક ક્રમ જોવું છે કે નહીં એ તપાસવું જરૂરી છે.

જ્ઞાજ્ઞવાલિગમનો મુખ્ય વિષય જ્ઞા-અજ્ઞા પ્રારંભમાં પ્રજ્ઞાપનાની જેમ જ ચર્ચિત છે. તેમાં પણ જ્ઞા-અજ્ઞા એ બેમાંથી પ્રથમ અજ્ઞાનું નિરૂપણ કરીને પછી જ જ્ઞાનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. જ્ઞાનિરૂપણનો ક્રમ જ્ઞાજ્ઞવાલિગમમાં-સમગ્ર ગ્રંથમાં-તેના જે વિવિધ પ્રકારે ભેદો છે તેને મુખ્ય રાખીને છે. એટલે કે પ્રથમ સંસારી જ્ઞાનોના બે ભેદોથી માંડી દશ ભેદોનું નિરૂપણ અને પછી સર્વ જ્ઞાનોના બેથી માંડીને દશ ભેદોનું વર્ણન છે. આમ જ્ઞાજ્ઞવાલિગમમાં ભેદોને મુખ્ય રાખીને નિરૂપણ કરે કરે આગળ વધે છે અને અંતે સર્વ જ્ઞાનોના દશ ભેદોના વર્ણનમાં તે સમાપ્ત થાય છે. એક બાબત ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે સ્થાનાંગમાં પણ દશ સ્થાનો છે, એટલે કે જ્ઞા-અજ્ઞાને લગતી એક, બે, ત્રણ એમ દશ સુધીની બાબતો તેમાં સંખ્યાક્રમે નિરૂપવામાં આવી છે. અને જ્ઞાજ્ઞવાલિગમમાં જ્ઞાના બેથી માંડી દશ ભેદો-પ્રથમ માત્ર સંસારી જ્ઞાના અને પછી સર્વ જ્ઞાના-નિરૂપવામાં આવ્યા છે. આમ બેથી દશનું નિરૂપણ બન્નેમાં સરખું છે. સંભવ છે કે પ્રજ્ઞાપના અને જ્ઞાજ્ઞવાલિગમમાં જ્ઞાજ્ઞવની ચર્ચા સમાન છે છતાં આ પ્રકારે બેથી માંડી દશનું નિરૂપણ સ્થાન અને જ્ઞાજ્ઞવાલિગમમાં સરખું હોઈ તે બન્નેને અંગ અને ઉપાંગ તરીકે ગણવામાં આવ્યા હોય.

પણ આપણી મુખ્ય સમસ્યા એ છે કે પ્રજ્ઞાપના અને જ્ઞાજ્ઞવાલિગમમાં કાંઈ ઐતિહાસિક ક્રમ સ્થાપી શકાય છે કે નહીં; તેનું સમાધાન તો હજી બાકી જ રહે છે. જ્ઞાજ્ઞવા-

૧૫. જુઓ ભગવતીસાર, પૃ. ૨૬૧, ૩૧૨, ૩૬૧-૬૨, ૩૬૬-૭, ૪૦૪, ૪૫૭, ૬૨૭, ૬૮૦, ૭૨૭.

૧૬. પ્રરગુનમાં દેવચંદ લાલભાઈની ઈ. સ. ૧૯૧૬ની જ્ઞાજ્ઞવાલિગમની આવૃત્તિના સૂત્રાંકો આપવામાં આવ્યા છે.

ભિગમમાં પ્રજાપના અને તેનાં પદોનો ઉલ્લેખ અનેકવાર છે. (સૂત્ર ૪, ૫, ૧૩, ૧૫, ૨૦, ૩૫, ૩૬, ૩૮, ૪૧, ૮૬, ૯૧, ૧૦૦, ૧૦૬, ૧૧૩, ૧૧૭, ૧૧૯-૧૨૨); વળી, રાજપ્રશ્નીય (સૂત્ર ૧૦૯, ૧૧૦) અને ઔપપાતિક (સૂત્ર ૧૧૧) સૂત્રોનો પણ ઉલ્લેખ છે. એમાંથી ઔપપાતિકનો ઉલ્લેખ તો આગમોના લેખન કાળનો હોવો જોઈએ, એટલે કે વલ્મીવાચનાના કાળમાં તે સગવડ ખાતર કરવામાં આવ્યો છે, એમ માની શકાય છે. પરંતુ પ્રજાપનાનો ઉલ્લેખ પણ તે જ કાળે કરવામાં આવ્યો છે કે રચયિતાએ જ ક્યો છે તે નક્કી કરવા માટે તે બંનેનું પૌર્વાપર્ય અન્ય પ્રકારે નક્કી કરવું જરૂરી છે.

જાણીએભિગમની સામાન્ય રચના એવી છે કે તેમાં ક્રમે ક્રમે જીવભેદોનું નિરૂપણ અને તે ભેદોમાં તે તે જીવની સ્થિતિ, અંતર, અલ્પબહુત્વ આદિનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે સમગ્ર ગ્રંથ બે વિભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે. પ્રથમ વિભાગમાં અજીવનું અને સંસારી જીવોના ભેદોનું અને બીજામાં સમગ્ર જીવોનું એટલે કે સંસારી અને સિદ્ધ એ બંનેનો સમાવેશ થાય એવી રીતે ભેદનિરૂપણ છે. તે તે બે ભેદ, ત્રણ ભેદ ઇત્યાદિ દશ ભેદોનું નિરૂપણ કરતી વખતે તેમાં સ્થિતિ વગેરે બાબતોનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ પ્રજાપનામાં પણ મુખ્ય વિષય તે જ છતાં તેમાં નિરૂપણપદ્ધતિ જુદી છે. તેમાં તે ગ્રંથને ૩૬ પદોમાં વિભક્ત કરવામાં આવ્યો છે, અને ભેદનિરૂપણ માત્ર પ્રથમ પદમાં કરવામાં આવ્યું છે. એટલે કે જીવ-અજીવના બે ભેદ-પ્રભેદો છે તેનું સમગ્રભાવે ચિત્ર પ્રથમ પ્રજાપનાપદમાં મળી રહે છે. ત્યાર પછીનાં પદોમાં જીવોનાં સ્થાન, અલ્પબહુત્વ, સ્થિતિ ઇત્યાદિ અનેક વિષયોનો ક્રમે વિચાર છે. સારાંશ કે તે તે જીવભેદની સ્થિતિ આદિનો વિચાર તે તે જીવભેદના વર્ણન પ્રસંગે આપણે જાણીએભિગમમાં જાણી શકીએ; પણ પ્રજાપનામાં તો તે તે પદમાં બધા જ જીવોની સ્થિતિ આદિ વિષયોનો એકત્ર પરિચય પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. વળી, જે અનેક વિષયોની ચર્ચા પ્રજાપનાનાં શેષ ૩૫ (૨ થી ૩૬) પદોમાં છે, તે સર્વ વિષયોની ચર્ચા જાણીએભિગમમાં નથી—આમ નિરૂપણપદ્ધતિનો ભેદ બંનેમાં છે જ; ઉપરાંત, પ્રજાપનામાં વસ્તુવિચારનું પણ આધિક્ય છે.

આ ઉપરથી સહેજે એમ માનવા મન થાય છે કે જાણીએભિગમની રચના પ્રજાપનાથી પૂર્વે કદાચ થઈ હશે. અને તેમાં પ્રજાપનાનો ઉલ્લેખ અંગમાં એટલે કે ભગવતીમાં કરવામાં આવ્યો છે, તેમ સંક્ષેપ ખાતર કરવામાં આવ્યો હશે.

વળી, જેમ અંગ ગ્રંથોમાં પ્રારંભમાં મંગળ નથી દેખાતું તેમ પ્રસ્તુત જાણીએભિગમમાં પણ મંગળ કરવામાં આવ્યું નથી, પણ માત્ર એટલું જ કહેવામાં આવ્યું છે કે જિનમત, જિનાનુ-મત...જિનદેશિત...જિનપ્રશસ્તનું અનુચિંતન કરીને તેમાં શ્રદ્ધા ધરાવીને સ્થવિર ભગવંતોએ આ જાણીએભિગમ નામના અધ્યયનની પ્રજાપના કરી છે. ગ્રંથપ્રારંભની આ પદ્ધતિ અંગરચનાનું અનુકરણ છે. તેમાં જેમ ‘ઇવં મે સુચં’—એ પ્રકારે પ્રાપ્ત થયેલ શ્રુતનો ઉપદેશ આર્ય સુધર્મા જંબૂને આપે છે તેમ અહીં સૂચના છે કે સ્થવિરોએ જે જિનોપદેશ પ્રાપ્ત કર્યો હતો તેમાં શ્રદ્ધા ધરાવીને તેમણે આ ગ્રંથની પ્રરૂપણ કરી છે.

પરંતુ પ્રજાપનાના પ્રારંભમાં તો મંગળ એટલે કે સિદ્ધ વગેરેને વંદના કરવામાં આવી છે અને પછી જ જિનવરના ઉપદેશને આધારે રચના કરવામાં આવી છે તેવો નિર્દેશ છે. આમ જાણીએભિગમના પ્રારંભમાં અંગશૈલીનું અનુકરણ છે, જ્યારે પ્રજાપનામાં મંગલપૂર્વક શાસ્ત્ર-રચના થઈ છે. આથી પણ કહી શકાય કે મંગલ કરીને જ શાસ્ત્ર રચવાની પદ્ધતિ શરૂ થયા પછી પ્રજાપનાની રચના થઈ હશે; જ્યારે, સંભવ છે કે, જાણીએભિગમની રચના તે પહેલાં થઈ ગઈ હતી.

પ્રજ્ઞાપના અને પદ્મખંડાગમ

પ્રજ્ઞાપના અને પદ્મખંડાગમ બંનેનું મૂળ દષ્ટિવાદ નામના અંગ સૂત્રમાં છે. એટલે સામગ્રીનો આધાર એક જ છે. બંને સંગ્રહગ્રંથો છે. છતાં પણ બંનેની નિરૂપણશૈલીમાં જે ભેદ છે તે સમજવા જેવો છે. પ્રજ્ઞાપનામાં જીવને કેન્દ્રમાં રાખીને ૩૬ ‘પદો’ છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં જીવસ્થાન નામના પ્રથમ ખંડમાં કર્મના હાસને કારણે નિષ્પન્ન ગુણુસ્થાનો, જે જીવસમાસને નામે નિર્દિષ્ટ છે, તેની માર્ગણા જીવનાં માર્ગણુસ્થાનો ગત્યાદિ દ્વારા કરવામાં આવી છે. તે સમાપ્ત થયે શેષ ખંડમાંથી ખુદાબંધ, બંધસ્વામિત્વ, વેદના, એ ખંડોમાં કર્મને કેન્દ્રમાં રાખીને જીવનો વિચાર છે, એમ કહેવાય. અને વર્ગણાખંડમાં પણ મુખ્ય તો કર્મવર્ગણા જ છે; શેષ વર્ગણાની ચર્ચા તો તેને સમજવા માટે છે. છટ્ટો ખંડ તો મહાબંધને નામે જ ઓળખાય છે, એટલે તેમાં પણ કર્મચર્ચા જ મુખ્ય છે. પ્રજ્ઞાપનાનાં ૩૬ પદોમાંથી કર્મ (૨૩), કર્મબંધક (૨૪), કર્મવેદક (૨૫), વેદ-બંધક (૨૬), વેદવેદક (૨૭), વેદના (૩૫)—એ પદોનાં નામો, જે પ્રજ્ઞાપના મૂળમાં આપવામાં આવ્યાં છે અને પદ્મખંડમાં જે તે તે ખંડનાં નામો ટીકાકાર દ્વારા સૂચિત કરવામાં આવ્યાં છે, તેની તુલના કરવા જેવી છે. તે તે નામનાં ‘પદો’માં જે ચર્ચા પ્રજ્ઞાપનામાં જેવા મળે છે તેથી ઘણી વધારે ચર્ચા—સૂક્ષ્મ ચર્ચા—પદ્મખંડાગમમાં સમાન નામે સૂચિત ખંડોમાં છે. આમ પ્રજ્ઞાપનામાં જીવપ્રધાન અને પદ્મખંડાગમમાં કર્મપ્રધાન નિરૂપણ છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં અંગસૂત્રમાં અપનાવાયેલી પ્રશ્નોત્તરપ્રધાન શૈલી જેવા મળે છે. અને ઘણું પ્રસંગે તો ગૌતમ અને લગવાનના જ પ્રશ્નોત્તરો હોય એમ પણ સ્પષ્ટ છે. પરંતુ પદ્મખંડાગમમાં ઉદ્દેશ-નિર્દેશ-વિભાગ એ શાસ્ત્રપ્રક્રિયાનું અનુસરણ છે. કવચિત જ પ્રશ્ન અને ઉત્તરો જેવા મળે છે.^{૧૭}

પ્રજ્ઞાપના એક જ આચાર્યની સંગ્રહકૃતિ છે, પણ પદ્મખંડાગમ વિષે તેમ નથી. પ્રજ્ઞાપનામાં કોઈ ચૂલિકા નથી, પણ પદ્મખંડાગમમાં અનેક ચૂલિકાઓ^{૧૮} ઉમેરવામાં આવી છે. તે ઉમેરો કોણે કર્યારે કર્યો તે જાણી શકાયું નથી; પણ ચૂલિકા નામ જ સૂચવે છે કે તે પાછળથી ઉમેરવામાં આવી છે—જેમ દશવૈકલિક વગેરે આગમ ગ્રંથોમાં જેવા મળે છે.

પ્રજ્ઞાપના મૌલિક સૂત્રરૂપે લખાયેલ છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમ સૂત્ર ઉપરાંત અનુયોગ=વ્યાખ્યાની શૈલીને પણ અનુસરે છે, કારણ, તેમાં ઘણીવાર અનુયોગનાં દ્વારો વડે વિચારણા કરવામાં આવી છે, જે વ્યાખ્યાની શૈલીને સૂચવે છે; જેમ કે ‘અણિઓગદ્વારાણિ’ એમ અનેક દ્વારો સૂચવીને પછી તે દ્વારોના ક્રમે વિચારણા છે.^{૧૯} ઉપરાંત કૃતિ, વેદના, કર્મ—જેવા શબ્દોની વ્યાખ્યા નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવ આદિ નિક્ષેપો દ્વારા પણ કરવામાં આવી છે, જે જૈનાગમોની નિર્ધુક્તિ-પ્રકારની વ્યાખ્યાશૈલીનું સ્પષ્ટ અનુસરણ છે.^{૨૦} ‘અનુગમ’^{૨૧}, ‘સંતપસ્ક્રવણા’^{૨૨},

૧૭. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૮, ‘બંધસામિત્તવિચય’ પ્રકરણ જેવા સ્થાનોમાં કવચિત પ્રશ્નોત્તરશૈલી છે.

૧૮. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૬માં કુલ નવ ચૂલિકા છે, પુસ્તક ૧૦માં એક છે, પુસ્તક ૧૧માં બે ચૂલિકા છે, પુસ્તક ૧૨માં ત્રણ ચૂલિકા છે. પુસ્તક ૧૪માં તો સૂત્ર ૫૮૧માં જ જણાવ્યું છે કે “ઇત્થો ઉવરિમગંધો ચૂલિયા ણમ” ।

૧૯. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૫; પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૪૫; પુસ્તક ૧૦, સૂત્ર ૧; પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૧; પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૧૬૫; પુસ્તક ૧૨, સૂત્ર ૧; પુસ્તક ૧૩, સૂત્ર ૨ ઇત્યાદિ.

૨૦. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૪૫ થી માંદીને આ પ્રક્રિયા પુસ્તક ૧૪ સુધી અરાખર જેવા મળે છે.

૨૧. એવળ, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૭; પુસ્તક ૩, સૂત્ર ૧ ઇત્યાદિ.

૨૨. એવળ, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૭; પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૭૧.

‘નિર્દેશ’^{૨૩}, ‘વિહાસ’^{૨૪}, (વિમાપા)^{૨૫} જેવા શબ્દોનો પ્રયોગ પણ વ્યાખ્યાસૈદ્ધી પ્રત્યે ઇશારો કરી દે છે.

તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં જે અનેક પ્રકારે અનુયોગદ્વારોનું પ્રથમ અધ્યાયમાં વર્ણન છે તેની વ્યવસ્થા પ્રજ્ઞાપનામાં હજી થઈ ન હતી તેમ જણાય છે, કારણ, તેમાં પ્રથમ એ અનુયોગદ્વારોને ગણાવીને કોઈ નિરૂપણ નથી; પરંતુ પટ્ટખંડાગમમાં તો આઠ અનુયોગદ્વારોના નિર્દેશપૂર્વક^{૨૬} સ્પષ્ટ નિરૂપણ છે. એવાં અનુયોગદ્વારોની નિર્માણભૂમિકા તો પ્રજ્ઞાપનામાં ખડી થઈ છે, જેને આધારે આગળ જઈ અનુયોગદ્વારોનું નિરૂપણ થવા લાગ્યું. તત્ત્વાર્થસૂત્ર (૧. ૮.)માં સતસંખ્યા ઇત્યાદિ આઠ અનુયોગદ્વારોનો નિર્દેશ છે. આનો કોઈ નિર્દેશ પ્રજ્ઞાપનામાં નથી. પરંતુ તેમાં જુદાં જુદાં પદોમાંથી આ અનુયોગદ્વારોનું સંકલન કરવું સંભવ છે. એવા નિશ્ચિત સંકલનનો ઉપયોગ પટ્ટખંડાગમમાં થયો છે, જે તે બન્નેના કાળ વિષે અવશ્ય પ્રકાશ દે છે, અને સિદ્ધ કરે છે કે પટ્ટખંડાગમ પ્રજ્ઞાપના પછીની જ રચના કે સંકલન હશે.

‘ગદિયાણુવાદેણ’, ‘હંદિયાણુવાદેણ’, ‘કાયાણુવાદેણ’ ઇત્યાદિ^{૨૭} શબ્દોથી તે તે માર્ગણુ-દ્વારોની ચર્ચાનો પ્રારંભ કરવાની પદ્ધતિ પટ્ટખંડાગમમાં સર્વત્ર અપનાવવામાં આવી છે, જેનું અનુસરણ પ્રજ્ઞાપનામાં કવચિત જ નેવા મળે છે. માત્ર ‘દિસાણુવાદેણ’ અને ‘સ્વેત્તાણુવાદેણ’ એ બે શબ્દો^{૨૮} વપરાયા છે, પણ ગતિ આદિની ચર્ચામાં ‘ગદ્ધઅણુવાદેણ’ જેવો પ્રયોગ નથી.

પ્રજ્ઞાપના અને પટ્ટખંડાગમમાં કેટલેક સ્થળે તો નિરૂપણ ઉપરાંત શબ્દસામ્ય પણ છે, જે સૂચવે છે કે બન્ને પાસે સમાન પરંપરા હતી. નિરૂપણસામ્ય એટલે કે તે તે બાબતોમાં મતૈક્ય તો અધિકાંશે બન્નેમાં નેવા મળે જ છે. તેથી તેની જુદી નોંધ લેવી જરૂરી નથી. પણ જ્યાં શબ્દ-સામ્ય સ્પષ્ટ છે તેની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

સામાન્ય રીતે કહી શકાય કે બન્ને ગ્રંથો ગદ્યમાં લખાયા છે, પરંતુ તેમાં ગાથાઓ પણ છે. તે ગાથાઓમાંથી કેટલીક તો પારંપરિક સંપ્રદાયીગાથાઓ જ હોવી જોઈએ, એમ જણાય છે. પ્રજ્ઞાપનાની ગાથા નં. ૯૯, ૧૦૦ અને ૧૦૧ પટ્ટખંડાગમમાં પણ મળે છે, તે આ પ્રમાણે—

પુસ્તક ૧૬, સૂત્ર ૧૨૧—“તત્થ ઇમં સાહારણલક્ષણં મણિદં

સૂત્ર ૧૨૨ સાહારણમાહારો સાહારણમાણવાણગહણં ચ ।

સાહારણજીવાણં સાહારણલક્ષણં મણિદં ॥

સૂત્ર ૧૨૩ એયસ્સ અણુગહણં વહૂણ સાહારણાણમેયસ્સ ।

એયસ્સ જં વહૂણં સમાસદો તં પિ હોદિ એયસ્સ ॥

સૂત્ર ૧૨૪ સમગં વક્કંતાણં સમગં તેસિં સરીરણિપ્પત્તી ।

સમગં ચ અણુગહણં સમગં ઉસાસણિપ્પસાસો ॥

૨૩. એવન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૮; પુસ્તક ૩, સૂત્ર ૧ ઇત્યાદિ.

૨૪. એવન, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૨, પૃષ્ઠ ૪; પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૧, પૃષ્ઠ ૧૪૫; પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર ૧.

૨૫. બૌદ્ધોમાં વિભાષાને મહત્ત્વ આપનાર મત વૈભાષિક તરફે જાણીતો છે, તેની અહીં નોંધ લેવી જોઈએ.

૨૬. પટ્ટખંડાગમ, પુ. ૧, સૂ. ૭, પૃ. ૧૫૫.

૨૭. એવન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૨૪, ૩૩, ૩૬ ઇત્યાદિ.

૨૮. પ્રજ્ઞાપના, સૂત્ર ૨૧૩-૨૨૪, ૨૭૬-૩૨૪, ૩૨૬-૩૨૯.

પટ્ટખંડાગમમાં ધ્યાન દેવા જેવી એક વાત એ છે કે તેમાં મળિદં કહીને આ ગાથાઓ ઉદ્ધૃત કરવામાં આવી છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનામાં તેવો કોઈ નિર્દેશ નથી. જે ક્રમે પ્રસ્તુતમાં ઉદ્ધરણ છે તે અનુક્રમે પ્રજ્ઞાપનામાં નં. ૧૦૧, ૧૦૦, ૯૯ છે. અર્થાત્ ત્રણે ગાથા વ્યુત્ક્રમે પ્રજ્ઞાપનામાં મળે છે. વળી, પ્રસ્તુત સૂત્ર ૧૨૨ ગત ગાથામાં “લક્ષણં મળિદં” એવો પાઠ છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનામાં ગાથા ૧૦૧ માં “લક્ષણં ઇયં” એવો પાઠ છે. સૂત્ર ૧૨૩ગત ગાથા અને પ્રજ્ઞાપનાગત ગાથા ૧૦૦ એક જ છે, પણ પટ્ટખંડાગમ કરતાં પ્રજ્ઞાપનાગત પાઠ વિશુદ્ધ છે; જ્યારે પટ્ટખંડાગમમાં તે અવ્યવસ્થિત થઈ ગયો છે. સૂત્ર ૧૨૪ગત ગાથા અને પ્રજ્ઞાપનાગત ગાથા ૯૯ એક જ છે, પણ તેમાં પણ પાઠાંતરો છે. પ્રજ્ઞાપનાગત પાઠ વિશુદ્ધ છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં જીવોના અલ્પખલુત્વવિચાર પ્રસંગે ‘મહાદંડય’નો પ્રારંભ આમ છે—
“અહ મંતે! સ્વજીવપ્પવ્વહું મહાદંડયં વત્તહસ્સામિ—સ્વવ્થોવા ગમ્મવક્કંતિયા મણુસ્સા...” અને અંત આમ છે—“સજોગી વિસેસાહિયા ૧૬, સંસારત્થા વિસેસાહિયા ૧૭, સ્વજીવા વિસેસાહિયા ૧૮ ॥” સૂત્ર ૩૩૪.

પટ્ટખંડાગમમાં પણ ‘મહાદંડય’ છે જ. તેમાં તેનો પ્રારંભ આ પ્રમાણે છે—“एत्तो सव्वजीवेसु महादंडओ कादव्वो भवदि। सव्वथोवा मणुस्सपज्जत्ता गम्भोवक्कंतिया” અને અંતે “गિનોદજીવા વિસેસાહિયા ॥” —પુસ્તક ૭, સૂત્ર ૧-૭૯ ।

વિચારણામાં બન્નેમાં થોડો જે ફેર છે, તે એ કે પ્રજ્ઞાપનામાં આ અલ્પખલુત્વમાં કુલ ૯૮ ભેદો લીધા છે, જ્યારે પટ્ટખંડાગમમાં તેની સંખ્યા ૭૮ છે. આનું કારણ પ્રભેદોનો ગૌણ-મુખ્ય ભાવ ગણવું જોઈએ. પણ ખાસ વાત તો એ છે કે બન્ને આ વિચારણાને^{૧૯} ‘મહાદંડક’ એવું એક જ નામ આપે છે, જે બન્નેની સામાન્ય પરંપરાનું સૂચન કરે છે. વળી, પ્રજ્ઞાપનાગત ‘વત્તહસ્સામિ’ પ્રયોગ અને પટ્ટખંડાગમગત ‘કાદવ્વો’ પ્રયોગ પણ સૂચક છે.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું ખીજું પદ ‘સ્થાનપદ’ છે. તેમાં નાનાપ્રકારના—એકેન્દ્રિયથી માંડીને સિદ્ધના—જીવો લોકમાં ક્યાં ક્યાં છે તેનું વર્ણન છે. આ જ પ્રકારનું વર્ણન પટ્ટખંડાગમના ખીજા ખંડમાં ક્ષેત્રાનુગમ નામના પ્રકરણમાં (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૨૯૯થી) છે. ભેદ માત્ર એ છે કે તેમાં ગતિ આદિ દ્વારો વડે ક્ષેત્રનો વિચાર છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનામાં ક્રમે એકેન્દ્રિયથી માંડી સિદ્ધ સુધીના જીવોના ક્ષેત્રનો વિચાર છે. પ્રજ્ઞાપનામાં નિરૂપણ વિસ્તૃત છે, જ્યારે પટ્ટખંડાગમમાં સંક્ષિપ્ત છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં અલ્પખલુત્વ અનેક દ્વારો વડે વિચારાયું છે. તેમાં જીવ-અજીવ બન્નેનો વિચાર છે. પટ્ટખંડાગમમાં પણ ૧૪ ગુણસ્થાનોમાં ગત્યાદિ માર્ગણસ્થાનો વડે જીવના અલ્પખલુત્વનો વિચાર છે^{૨૦}, જે પ્રજ્ઞાપનાથી વધારે સૂક્ષ્મ છે. ઉપરાંત, પટ્ટખંડાગમમાં માત્ર ગત્યાદિ માર્ગણાની દૃષ્ટિએ પણ^{૨૧} અલ્પખલુત્વનો વિચાર જેવા મળે છે; તેમાં પ્રજ્ઞાપનાના અલ્પખલુત્વની માર્ગણાનાં દ્વારો ૨૬ છે, જ્યારે પટ્ટખંડાગમમાં ગત્યાદિ ૧૪ દ્વારો છે. તેમાંનાં ગત્યાદિ ૧૪ બન્નેમાં સમાન છે, જે નીચેની સૂચીથી જાણવા મળે છે—

૨૬. પટ્ટખંડાગમમાં અન્યથા પણ ‘મહાદંડય’ શબ્દનો પ્રયોગ છે. —પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર ૬૪૩, પૃષ્ઠ ૫૦૧; પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૩૦ માં—‘ઓગાહનમહાદંડયો ।’ પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૧, પૃષ્ઠ ૧૪૦, ૧૪૨.
૩૦. પટ્ટખંડાગમ, પુસ્તક ૫, પૃષ્ઠ ૨૪૧ થી.
૩૧. એવન, પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૨૦ થી.

પ્રજ્ઞાપના

પદ્મખંડાગમ (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૨૦)

૧. દિશા૨
૨. ગતિ
૩. ઇન્દ્રિય
૪. કાય
૫. યોગ
૬. વેદ
૭. કપાય
૮. લેશ્યા
૯. સમ્યક્ત્વ
૧૦. જ્ઞાન
૧૧. દર્શન
૧૨. સંયત
૧૩. ઉપયોગ
૧૪. આહાર
૧૫. ભાષક
૧૬. પરિત
૧૭. પર્યાપ્ત
૧૮. સૂક્ષ્મ
૧૯. સંસી
૨૦. ભવ
૨૧. અસ્તિકાય
૨૨. ચરિમ
૨૩. છવ
૨૪. ક્ષેત્ર
૨૫. બંધ
૨૬. પુદ્ગલ

-
૧. ગતિ
૨. ઇન્દ્રિય
૩. કાય
૪. યોગ
૫. વેદ
૬. કપાય
૧૦. લેશ્યા
૧૨. સમ્યક્ત્વ
૭. જ્ઞાન
૯. દર્શન
૮. સંયમ
-
૧૪. આહારક
-
-
-
-
૧૩. સંસી
૧૧. ભવ્ય
-
-
-
-
-
-

ધ્યાન દેવાની વાત એ છે કે પ્રજ્ઞાપના અને પદ્મખંડાગમ બન્નેમાં આ પ્રકરણને અંતે ‘મહાદંડક’ છે.—જુઓ પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૭૫.

પહેલાં જણાવ્યા પ્રમાણે આ મહાદંડકમાં ૯૮ છવભેદો પ્રજ્ઞાપનામાં છે; જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં ૭૮ છે. ઉપરની સૂચીથી એ પણ જણાય છે કે વિચારણીય દ્વારોની સંખ્યા પણ પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં પ્રજ્ઞાપનામાં વધારે છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે પ્રજ્ઞાપનાનું પ્રસ્તુત પ્રકરણ વિચારણાનો વિકાસ સૂચવે છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં તે પ્રકરણ તેથી જૂની પરંપરા પ્રમાણે સ્ત્રીકારી લેવામાં આવ્યું છે.

ખરી વાત એવી જણાય છે કે પ્રથમ છવસ્થાન નામના ખંડમાં ૧૪ ગુણુચ્ચાનમાં ૧૪ ગત્યાદિ માર્ગણુચ્ચાનો ઘટાઝા છે, પરંતુ બીજા ખંડ ખુદ્ધાખંધમાં પ્રક્રિયા બદલાઈ જાય છે. તેમાં

બંધક = જીવ આદિનો વિચાર ૧૪ માર્ગણુસ્થાનોમાં કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં ગુણુસ્થાનને લક્ષ ને વિચાર નથી. આથી પ્રજાપના અને ષટ્પંડાગમની શૈલી આ પ્રકરણમાં એકજેવી છે.

તેવી જ રીતે જીવની સ્થિતિનો વિચાર અનેક રીતે ષટ્પંડાગમમાં છે. તેમાંથી કાલાનુગમમાં (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૧૧૪થી) જીવોની કાલસ્થિતિ ગત્યાદિ ૧૪ દ્વારો વડે વિચારાઈ છે. પરંતુ પ્રજાપનામાં ૨૪ દંડકને નામે ઓળખાતા જીવના મુખ્ય ૨૪ ભેદો અને તેના પ્રભેદોને લક્ષ ને કાલ-વિચાર છે. —પ્રજાપના, સ્થિતિપદ ઓયું.

આ જ પ્રમાણે ‘અવગાહના’, ‘અંતર’ આદિ અનેક બાબતોની સમાન વિચારણા બન્નેમાં છે, પરંતુ તે વિષે વિશેષ લખવાનું મોકુફ રાખી અત્યારે એટલું જ સૂચવવું બસ થશે કે આ બન્ને ગ્રંથોની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તુલના કરવા જેવી છે અને તેથી જૈનોના જીવવિચારમાં અને કર્મવિચારમાં કયે ક્રમે વિચારવિકાસ થયો છે તે જાણવાનું એક સુદઢ સાધન આ બન્ને ગ્રંથો છે, એ પ્રત્યે બ્યાન દોરવા આટલું લખ્યું છે.

વળી, બન્નેની એક બીજી સમાનતા પણ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી છે. ગત્યાગતિની ચર્ચામાં જ બન્નેમાં તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, બલદેવ, વાસુદેવ પદની પ્રાપ્તિની ચર્ચા છે. —પ્રજાપના, સૂત્ર ૧૪૪૪-૧૪૬૫. ષટ્પંડાગમ, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૨૧૬, ૨૨૦ ઇત્યાદિ. પણ પ્રજાપનામાં માંડલિક પદ વિશેષ છે અને રત્નપદ પણ વિશેષ છે. —પ્રજાપના, સૂત્ર ૧૪૬૬-૬૮.

જેમ પ્રજાપનામાં નિર્ચુકિતની અનેક ગાથાઓ છે, તેમ ષટ્પંડાગમમાં પણ તે ગાથાઓ મળી આવે છે તે સૂચવે છે કે નિર્ચુકિતમાં સમાન પરંપરામાંથી ગાથાઓ સંઘરવામાં આવી છે. આથી નિર્ચુકિત વિષે સ્વતંત્ર વિચાર કરીને તેમાં આચાર્ય ભદ્રબાહુ, તે પ્રથમ હોય કે બીજા, તેમની ગાથાઓ કેટલી અને તેમને પરંપરાપ્રાપ્ત કેટલી?—જુઓ ષટ્પંડાગમમાં ગાથાસૂત્રો, પુસ્તક ૧૩ માં સૂત્ર ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૨, ૧૩, ૧૫, ૧૬ ઇત્યાદિ અને આવશ્યકનિર્ચુકિત, ગાથા ૩૧ થી; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૬૦૪ થી.

પ્રજાપના ઉપાંગ એ આર્ય શ્યામાચાર્યની રચના છે, પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે તેમાંની બધી જ બાબતો તેમણે પોતે જ વિચારીને રજૂ કરી છે. કારણ, તેમનું પ્રયોજન તો શ્રુતપરંપરા-માંથી હડકતોનો સંગ્રહ કરવાનું અને તેની માત્ર ગોઠવણી અસુક પ્રકારે કરવી એ હતું. આથી આપણે નેઈ શકીએ છીએ કે પ્રારંભમાં પ્રથમ પદમાં જીવના જે અનેક ભેદો જણાવ્યા છે, તે જ ભેદોમાં એટલે કે તે બધા જ ભેદોમાં દ્વિતીય ‘સ્થાન’ આદિ ‘દ્વારો’-બાબતોની ઘટના તેઓએ રજૂ કરી નથી. સ્થાન આદિ દ્વારોનો વિચાર તેમની સમક્ષ જે રીતે-જે વિવિધ રીતે-તેમની પૂર્વેના આચાર્યોએ કર્યો હતો, તે વિદ્યમાન હતો, એટલે તે તે દ્વારોમાં તે તે વિચારોનો સંગ્રહ કરી લેવો—એ કાર્ય આર્ય શ્યામાચાર્યનું હતું. આથી ‘સ્થાન’ આદિ દ્વારોમાં થયેલ વિચાર યદ્યપિ સર્વ જીવોને સ્પર્શે છે, પણ વિવરણ એટલે કે જીવના ક્યા ભેદોમાં તે તે દ્વારોનો વિચાર કરવો, તેમાં ઐકમત્ય નથી. તે તે દ્વારોના વિચારપ્રસંગે જીવોના ક્યા ક્યા ભેદ-પ્રભેદોનો વિચાર કરવો તે, તે તે વિષયના નિરૂપણની સરલતાની દૃષ્ટિએ થયું છે. જે એક જ વ્યક્તિ પોતે જ બધું વિચારીને નિરૂપવા એસે તો જુદી રીતે જ વર્ણુની શંક એમ સંભવ છે, પણ આમાં એમ નથી બન્યું. આમાં તો જુદા જુદા આચાર્યોએ જુદે જુદે કાળે જે જે વિચાર ધ્યો, તે પરંપરાથી આર્ય શ્યામાચાર્યને પ્રાપ્ત થયો અને તે વિચારપરંપરાને તેમણે આમાં એકત્ર કરી છે. આ દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો પ્રજાપના જે તે કાળની વિચારપરંપરાનો વ્યવસ્થિત સંગ્રહ છે. આ જ કારણ છે કે બ્યારે બ્યાગમોનું લેખન ઇયું ત્યારે તે તે વિષયની સમગ્ર વિચારણા માટે પ્રજાપના નેઈ લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી.

જૈન આગમના મુખ્ય એ વિષયો છે—હવ અને કર્મ. એક વિચારણાનો ઓક એવો દેખાય છે કે તેમાં હવને મુખ્ય રાખીને તેના અનેક વિષયો, જેવા કે તેના કેટલા પ્રકાર છે, તે ક્યાં રહે છે, તેનું આયુ કેટલું છે, તે મરીને એક પ્રકારમાંથી ખીજા ક્યા પ્રકારમાં જઈ શકે છે કે તે તે પ્રકારમાં આવી શકે છે, તેની ઇન્દ્રિયો કેટલી, વેદ કેટલા, જ્ઞાન કેટલાં, તેમાં કર્મ ક્યાં—ઇત્યાદિની વિચારણા થાય છે; પરંતુ ખીજા પ્રકારની વિચારણાનો ઓક કર્મને મુખ્ય રાખીને છે. તેમાં કર્મ કેટલા પ્રકારનાં અને તે વિવિધ પ્રકારના હવોના વિકાસ કે દ્વાસમાં કેવો ભાગ ભજવે છે—આવો વિચાર મુખ્ય આવે છે. આથી આમાં હવના વિકાસક્રમને લક્ષીને ૧૪ ગુણુસ્થાનો, જે હવસમાસને નામે ઓળખાયાં, તેની માર્ગણા—શોધ માટે ચૌદ માર્ગણુસ્થાનો નક્કી કરવામાં આવ્યાં. આ માર્ગણુસ્થાનો એટલે કે શોધ માટેનાં દ્વારો તે હવોના ગતિ આદિને કારણે થતા વિવિધ પ્રકારે ભેદો છે.

પ્રથમ પ્રકારના ઓકનું દષ્ટાન્ત **પ્રજ્ઞાપના** પૂરું પાડે છે. અને દ્વિતીય પ્રકારનો ઓક પ્રાચીન કર્મપ્રકૃતિ આદિ કર્મસાહિત્ય, પટ્ટખંડાગમ વગેરેમાં જોવા મળે છે.

વસ્તુસ્થિતિ આવી હોઈ પૌર્વાપર્યની વિચારણા ઘણી કઠણ બની જાય છે. પંદરમી શતાબ્દી કે તે પછી પણ જ્યારે સ્થાનકવાસી પરંપરાએ આગમોની વિચારણાને ભાષામાં થોકશરૂપે રજૂ કરવા પ્રયત્ન કર્યો, ત્યારે એનાં એ જ માર્ગણુદ્વારો વગેરે બાલ હવને સરલ રીતે સમજાવવા એવી રીતે રજૂ કર્યાં અને અંગ ગણાતા સ્થાનાંગમાં પણ તે જ સંખ્યાને મુખ્ય રાખીને હકીકતો રજૂ કરવામાં આવી છે. પણ જે કાળનું સ્થાનાંગ છે તે જ કાળમાં જટિલ રીતે પણ હવ અને કર્મની હકીકતો રજૂ કરવામાં આવી હતી. આથી માત્ર વિષયનિરૂપણની સરલ કે જટિલ પ્રક્રિયા અથવા તો વિષયની સૂક્ષ્મ કે ગંભીર ચર્ચા જોઈને પૌર્વાપર્યનો વિચાર નિર્ણયક બની શકે એમ નથી. કારણ, એવી રચનાનો આધાર લેખકના પ્રયોજન ઉપર છે, નહીં કે તેમાં ચર્ચાતા સૂક્ષ્મ કે સ્પષ્ટ વિષય ઉપર. આથી પ્રજ્ઞાપના કરતાં પટ્ટખંડાગમની ચર્ચા ઘણી જ આગળ વધી ગયેલી જણાય છે, છતાં પણ માત્ર તે બન્નેમાં ચર્ચિત વિષયની સૂક્ષ્મતા કે સ્પષ્ટતા ઉપરથી તેમના પૌર્વાપર્યને નક્કી કરવામાં ગંભીર ભૂલ થવા સંભવ છે. આથી કોઈખીજે જ માર્ગ લઈને તેવા ગ્રંથોનો નિર્ણય સ્વતંત્ર રીતે કર્યા પછી જ તેમનું પૌર્વાપર્ય નક્કી થઈ શકે. બન્ને પ્રકારના સાહિત્યનું મૂળ બન્નેને મતે દષ્ટિવાદ છે. આથી દષ્ટિવાદના જ વિષયને અનેક રીતે, અનેક પ્રયોજન સિદ્ધ કરવા, અનેક આચાર્યોએ નિરૂપિત કર્યો છે. આ પણ એક મુશ્કેલી છે—જેથી પૌર્વાપર્ય નક્કી કરવામાં સ્પષ્ટ કે સૂક્ષ્મ વિચાર પ્રસ્તુતમાં આવેલ બને છે. અન્યથા એ કહેવું બહુ સરલ હતું કે પટ્ટખંડાગમમાં જે વિચારની સૂક્ષ્મતા દેખાય છે તે પ્રકારની સૂક્ષ્મચર્ચા પ્રજ્ઞાપનામાં નથી માટે તે પટ્ટખંડાગમ કરતાં પ્રાચીન છે. પરંતુ ઉપર જણાવેલી મુશ્કેલીને કારણે માત્ર આ દલીલને આધારે પ્રજ્ઞાપનાને પ્રાચીન ઠરાવવું એ અયોગ્ય જણાય છે. તેથી તે માર્ગ છોડી દેવો એ જરૂરી છે. અને પટ્ટખંડાગમ અને પ્રજ્ઞાપના—એ બેમાં કોણ પ્રાચીન એની વિચારણા જુદી જ રીતે કરવી જરૂરી છે. એ કર્યા પછી ઉક્ત દલીલનો ઉપયોગ થઈ શકે.

એક વાત તો નિશ્ચિત જ છે કે પટ્ટખંડાગમમાં—તેના કેટલાક ભાગોમાં—જે પ્રકારે અનુયોગ-દ્વારસૂત્રમાં અનુયોગદ્વાર વડે વ્યાખ્યા કરવાની પદ્ધતિ એટલે કે નયનિસેપ આદિ પદ્ધતિ દ્વારા વસ્તુનિરૂપણ કરવાની જે પદ્ધતિ મળે છે, તેનું જ અનુસરણ સ્પષ્ટ છે. એવું કાંઈ જ પ્રજ્ઞાપનામાં નથી, એ આખત પ્રજ્ઞાપનાની પટ્ટખંડાગમ કરતાં પ્રાચીનતા નિર્વિવાદપણે સિદ્ધ કરે છે. વળી, પ્રજ્ઞાપનાનો સમય, આગળ જણાવવામાં આવશે તે પ્રમાણે, ઈસ્વીસન પૂર્વેનો જ છે; જ્યારે

પટ્ટખંડાગમની રચના વીર નિર્વાણ પછી ૬૮૩ (ઈ. ૧૫૬) વર્ષ પછી જ ક્યારેક થઈ છે. તેથી તો નિર્વિવાદપણે કહી શકાય કે પ્રજાપના એ પટ્ટખંડાગમથી પૂર્વવર્તી જ છે.

વળી, ૧૪ જીવસ્થાન, ૧૪ ગુણસ્થાન જેવી સ્થિર પ્રક્રિયા જે કાળમાં નિશ્ચિત થઈ, એટલે કે વિચારણાનાં અનેક દ્વારો વડે પૂર્વકાળે જે વિચાર થતો હતો તેને સ્થાને ૧૪ જીવસ્થાન અને ૧૪ ગુણસ્થાનને લઈને વિચાર કરવાની પદ્ધતિ જે કાળે સ્થિર થઈ, ત્યાર પછીના કાળે તેનું અનુસરણ બરાબર થયું છે. આવી કોઈ નિશ્ચિત પરંપરા પ્રજાપનામાં દેખાતી નથી, પરંતુ પટ્ટખંડાગમમાં સ્પષ્ટ છે. આથી સિદ્ધ થઈ શકે છે કે પ્રજાપના કરતાં પટ્ટખંડાગમ એ પછીના કાળની રચના છે. આમ પ્રજાપના અને પટ્ટખંડાગમનું પૌર્વાપર્ય અનેક રીતે સિદ્ધ કરી શકાય છે, એટલે પ્રજાપનાને પટ્ટખંડાગમથી પૂર્વવર્તી ગ્રંથ માનવો જરૂરી છે.

પ્રજાપનાના કર્તા અને એમનો સમય

પ્રજાપનાના મૂળમાં તો ક્યાંય તેના કર્તાનો નિર્દેશ નથી. પણ તેના પ્રારંભના મંગલ પછી બે ગાથાઓ છે, જેની વ્યાખ્યા આચાર્ય હરિભદ્રે અને આચાર્ય મલયગિરિએ પણ કરી છે. છતાં તેઓ બન્ને તે બન્ને ગાથાઓને પ્રક્ષિપ્ત જ માને છે. તે ગાથાઓમાં આર્ય શ્યામાચાર્યનો કર્તા તરીકે ઉલ્લેખ છે. એટલે આચાર્ય હરિભદ્રાના સમયપૂર્વે પણ પ્રજાપના શ્યામાચાર્યની કૃતિ તરીકે પ્રસિદ્ધ હતું એમ માની શકાય.

આચાર્ય મલયગિરિએ તો તેમને વિષે “મગવાન્ આર્યશ્યામોઽપિ હૃત્યમેવ સૂત્રં રચયતિ” (ટીકા, પત્ર ૭૨) “મગવાન્ આર્યશ્યામઃ પઠતિ” (ટીકા, પત્ર ૪૭), “સર્વેવામપિ પ્રાવચનિકસૂરીણાં મતાનિ મગવાન્ આર્યશ્યામ ઉપદિષ્ટવાન્” (ટીકા, પત્ર ૩૮૫), “મગવદાર્યશ્યામવ્રતિવતૌ” (ટીકા, પત્ર ૩૮૫)૨૩ ઇત્યાદિ પ્રયોગોમાં ભગવાનનું પદ આપી દીધું છે, તે તેમનું મહત્ત્વ સૂચવે છે. ઉક્ત બે પ્રક્ષિપ્ત ગાથા ઉપરથી પણ ફલિત થાય છે કે આર્ય શ્યામ વાયકવંશમાં થયા છે અને તેઓ પૂર્વશ્રુતમાં વિશારદ હતા. પ્રજાપનાની રચનામાં તેમણે એવા પ્રકારની કુશળતા દેખાડી છે કે અંગ-ઉપાંગમાં પણ અનેક વિષયોની વિસ્તૃત ચર્ચા માટે પ્રજાપનાની ભલામણ કરવામાં આવી છે.

નન્દીસૂત્રની પદ્માવલીમાં સુધર્માથી માંડીને એક પછી એક જે નામો આપ્યાં છે તેમાં ૧૧ મું નામ “વંદિમો હારિયં ચ સામજ્ઞ” — એ પ્રકારે આર્ય શ્યામનું નામ આવે છે અને તેમને હારિત ગોત્રના ગણાવ્યા છે. પરંતુ ઉક્ત પ્રજાપનાના પ્રારંભની પ્રક્ષિપ્ત ગાથામાં તેમને વાયકવંશમાં ૨૩મા જણાવ્યા છે તેને અનુસરીને આચાર્ય મલયગિરિ પણ તેમને ત્રેવીસમી પાઠે ગણે છે. એમાં માત્ર ૨૩મી પાટનો નિર્દેશ છે, પણ સુધર્માથી શ્યામાચાર્ય સુધીનાં નામો વિષેની કોઈ નોંધ નથી.

પદ્માવલિઓ ઉપરથી ત્રણ કાલકાચાર્ય થયાની હકીકત જાણવા મળે છે. એક કાલક જેઓ વીર નિર્વાણ ૩૭૬ માં મૃત્યુ પામ્યા (ધર્મસાગરીય પદ્માવલી પ્રમાણે; બ્યારે ખરતરગચ્છીય પદ્માવલી પ્રમાણે — ‘આચ: પ્રજાપનાકૃત્ હન્દસ્ય અગ્રે નિગોદવિચારવક્તા શ્યામાચાર્યપિરનામા । સ તુ વીરાત્ ૩૭૬ વર્ણજાતિ:’). બીજા ગર્દભિરસોચ્છેદ્ય કાલકાચાર્ય વીર નિર્વાણ ૪૫૩ માં થયા = વિક્રમ પૂર્વે ૧૭ માં. અને ત્રીજા વીર નિર્વાણ ૯૯૩ = વિક્રમ ૫૨૩ માં થયા, જેમણે સંવત્સરી તિથિ પાંચમની ચોથ કરી.

૨૩. આ ઉલ્લેખોની શ્રી ધં. એવરહાસજીએ ભગવતીસૂત્ર, દ્વિતીય ખંડ, પૃષ્ઠ ૧૩૫ માં પ્રજાપના વિષેની તેમની કાલકાવલીમાં નોંધ લીધી છે.

આ ત્રણમાંથી પ્રથમ કાલક અને શ્યામાચાર્ય, જેમણે પ્રજાપતાની રચના કરી, તેઓ એક છે એવી પરંપરા પદ્મવલીઓમાં જણાય છે. પરંતુ પદ્મવલીમાં તેમને ૨૩મું સ્થાન અપાયું નથી; જ્યારે ઉક્ત પ્રક્ષિપ્ત ગાથામાં તેમને ૨૩મી પાટ ગણવામાં આવ્યા છે. આથી પાટ વિષેનો ઉદ્દેશ જોણ કરીને જ તેમના સમયનો વિચાર કરવો જરૂરી બને છે.

અંતિમ કાલક, જેઓ વીર નિર્વાણુ ૯૯૩ = વિક્રમ ૫૨૩ માં થયા, તે તો પ્રજાપતાના કર્તા સંભવી શકે નહિ, કારણ, નંદી, જે વીર નિર્વાણુ ૯૯૩ = વિક્રમ ૫૨૩ પહેલાં જ રચાયું છે, તેમાં પ્રજાપતાને આગમસૂત્રીમાં સ્થાન મળ્યું છે.

એટલે પ્રથમ બે કાલકમાંથી કયા કાલક તે શ્યામાચાર્ય છે તે પ્રશ્નનું નિરાકારણ બાકી રહે છે.

જો. ઉમાકાન્તને મળે જો તે બન્ને કાલકને એક માનવામાં આવે તો અગિયારમી પાટ ઉદ્ધિષ્ટિત શ્યામાચાર્ય અને ગદ્ધિલ્લોચ્છેદક કાલકચાર્ય એક ફરે છે. પદ્મવલીમાં જ્યાં તે બન્નેને શુદ્ધ ગણ્યા છે, ત્યાં પણ એકની તિથિ વીર ૩૭૬ અને બીજાની ૪૫૩ છે. ખરી રીતે ૩૭૬ માં 'નત' છતાં તે તેમની મૃત્યુતિથિ જ અન્યત્ર ગણાઈ, તે જ પ્રમાણે બીજા કાલકની ૪૫૩ એ મૃત્યુતિથિ જ હશે. એટલે તે બન્નેના સમયમાં બહુ ફેર નથી. 'નતઃ' જેમનું તેમ માનીએ તો- પણ બન્નેમાં માત્ર ૭૭ વર્ષનો ફરક છે. એટલે ગમે તેણે પ્રજાપતા રચ્યું હોય, ચાહે તેઓ પ્રથમ કાલક હોય કે બીજા, અગર બન્ને એક હોય, પણ તે વિક્રમ પૂર્વે થનાર કાલકની રચના છે—એટલું તો નિશ્ચિત રૂપે કહી જ શકાય છે.

પ્રજાપતામાં જે કેટલીક ગાથાઓ મળે છે તેમાંની કેટલીક સૂત્રકૃતાંગ, ઉત્તરાધ્યયન, આવશ્યક અને આચારાંગનિર્ધુક્તિમાં પણ મળે છે. તે વિષે કાંઈક તુલના કરવી જરૂરી હોઈ નીચે કેટલીક ગાથાઓની તુલના આપવામાં આવે છે :

પ્રજાપતા	સૂત્રકૃતાંગ	ઉત્તરાધ્યયન અ. ૩૬	આચારાંગનિર્ધુક્તિ
સૂ. ૨૪. ગા. ૮	૨. ૩. ૧૯. ગા. ૧	ગા. ૭૪	ગા. ૭૩
" " ૯	" " ૨	ગા. ૭૫	ગા. ૭૪
" " ૧૦	" " ૩	ગા. ૭૬	ગા. ૭૫
" " ૧૧	" " ૪	ગા. ૭૭	ગા. ૭૬

આચારાંગનિર્ધુક્તિ (ગા. ૭૨, ૭૬) અને ઉત્તરાધ્યયન (ગા. ૭૩)માં ૨૫૪ ૩૬ લેદો હોવાનું જણાવ્યું છે, છતાં ઉત્તરાધ્યયનમાં ૪૦ લેદો છે, જ્યારે આચારાંગનિર્ધુક્તિમાં ૩૬ જ છે. અને સૂત્રકૃતાંગ અને પ્રજાપતામાં ૪૦ લેદો છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે મૂળે ૩૬ લેદો ગણાતા હતાં તેમાં આ ગાથાઓમાં ચાર ઉમેરવામાં આવ્યા છે. તેથી પ્રજાપતામાં તે ગાથાઓ અન્યત્રથી ઉદ્ધૃત જ માનવી પડે અને તેમાં સંશોધન થયાનું પણ માનવું પડે. સૂત્રકૃતાંગમાં પણ તે જ ગાથાઓ છે. તે ગાથાઓનું સૌથી જૂનું રૂપ આચારાંગનિર્ધુક્તિમાં ઉપલબ્ધ થાય છે એમ માનવું પડે. તે ગાથાઓ સૂત્રકૃતાંગમાં પણ ઉદ્ધૃત થઈ હોય એવી સંભવ છે. ૨૫

૩૪. મૂલાચારમાં (પ. ૮-૧૨) પણ પૃથ્વીના ૩૬ જ લેદો ગણાવ્યા છે. તેની ગાથાઓ પણ પાશંતરો સાથે આવી જ છે.

૩૫. સૂત્રકૃતાંગમાં આ ગાથાઓ ઉદ્ધૃત હોય એમ જણાય છે, કારણ, 'દમાઓ ગાદાઓ અણુગંતચ્ચાઓ' એમ કહીને ગાથાઓ આપી છે. અને અંતે વળી 'પ્રજાઓ ઘણુ મળિયવ્વાઓ ગાદાઓ જાવ મુરંતંત્તાર વિરૂંતિ'—એમ જણાવ્યું છે. તુલના કરો, પ્રજાપતા, સૂ. ૫૫ માં " ઘણસિ જં દમાઓ ગાદાઓ અણુ-ગંતચ્ચાઓ " એ વાક્ય.

નિર્યુક્તિઓ પ્રથમ કે દ્વિતીય આચાર્ય ભદ્રાબાહુની રચના માનીએ તોપણ તેમાંની બધી ગાથાઓ આચાર્ય ભદ્રાબાહુએ જ રચી હોય તેવો સંભવ ઓછો છે. પણ તેમાં ઘણી સંગ્રહણી-ગાથાઓનો સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો હશે એમ માનવું યોગ્ય થશે. એટલે નિર્યુક્તિને આધારે પ્રજ્ઞાપનાના સમયનો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી.

ઉત્તરાધ્યયનનું જીવાજીવવિભક્તિ નામનું ૩૬મું અધ્યયન અને પ્રજ્ઞાપનાના પ્રથમપદની તુલના કરવાથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયન પછીની ભૂમિકાએ પ્રજ્ઞાપનામાં જીવવિચાર કરવામાં આવ્યો છે. આથી ઉત્તરાધ્યયનનું તે અધ્યયન પ્રસ્તુત રૂપમાં પ્રજ્ઞાપનાથી પ્રાચીન જ છે. પરંતુ સ્વયં ઉત્તરાધ્યયનને વિષે વિદ્વાનોએ એક જ આચાર્યની કૃતિ નહીં માનતાં એને સંકલનગ્રંથ માનવા તરફ વલણ ધરાવ્યું છે. એટલે તેને આધારે પણ પ્રજ્ઞાપનાનો સમય નક્કી કરવામાં મુશ્કેલી જ છે.

પ્રજ્ઞાપના અને ઉવવાધ્યયમાં પણ સિદ્ધો વિષેની ગાથાઓ મળી આવે છે, જેમાંની ઉત્તરાધ્યયનમાં પણ જોવામાં આવે છે અને આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં પણ છે—

પ્રજ્ઞાપના સૂ. ૨૧૧	ઉવવાધ્યય	ઉત્તરા. અં. ૩૬	આવશ્યકનિ. (વિશે.)
ગા. ૧૫૮	×	×	×
ગા. ૧૫૯	§ ૧૬૮	૫૬	૬૭૮ (૩૯૭૮)
ગા. ૧૬૦	§ ૧૬૯	૫૭	૬૭૯ (૩૭૭૯)
ગા. ૧૬૧	§ ૧૭૧	તુલના-૬૫	૯૬૪ (દી.) (૩૮૧૦)
ગા. ૧૬૨	§ ૧૭૦	×	૯૬૩ (દી.)
ગા. ૧૬૩	§ ૧૭૨	×	૯૬૫ (દી.) (૩૮૧૧)
ગા. ૧૬૪	§ ૧૭૩	×	૯૬૬ (દી.) (૩૮૧૨)
ગા. ૧૬૫	§ ૧૭૪	×	૯૬૭ (દી.) (૩૮૧૩)
ગા. ૧૬૬	§ ૧૭૫	×	૯૬૮ (દી.) (૩૮૧૪)
ગા. ૧૬૭	§ ૧૭૬	×	૬૮૦ (૩૮૨૮)
ગા. ૧૬૮	§ ૧૭૭	×	૬૮૧ (૩૮૨૯)
ગા. ૧૬૯	§ ૧૭૮	×	૬૮૨ (૩૮૩૫)
ગા. ૧૭૦	§ ૧૭૯	×	૬૮૩ (૩૮૩૬)
ગા. ૧૭૧	§ ૧૮૦	×	૬૮૫ (૩૮૪૭)
ગા. ૧૭૨	§ ૧૮૧	(તુલના) તુલના-૬૭	૬૮૬ (૩૮૪૮)
ગા. ૧૭૩	§ ૧૮૨	×	૬૮૭ (૩૮૪૯)
ગા. ૧૭૪	§ ૧૮૩	×	૬૮૮ (૩૮૫૦)
ગા. ૧૭૫	§ ૧૮૪	તુલના-૬૭	૬૮૯ (૩૮૫૧)
ગા. ૧૭૬	§ ૧૮૫	×	૬૯૦ (૩૮૫૨)
ગા. ૧૭૭	§ ૧૮૬	×	૬૯૧ (૩૮૫૩)
ગા. ૧૭૮	§ ૧૮૭	×	૬૯૨ (૩૮૮૯)
ગા. ૧૭૯	§ ૧૮૮	×	૬૯૩ (૩૮૯૦)
×	§ ૧૮૯	×	×

ઉપરની તુલના ઉપરથી એક વાત ઓછેસ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયનમાં સિદ્ધો વિષેની ગાથાઓ ભૂમિકારૂપ છે અને અન્યમાં તેનો વિસ્તાર છે. આથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયનનું આ

પ્રકરણ, જેનો વિરોધ સંબંધ પ્રજ્ઞાપના સાથે છે, તે પ્રજ્ઞાપના કરતાં પ્રાચીન છે. ઉવવાધ્ય અને પ્રજ્ઞાપનામાં પ્રારંભ અને અંતની ગાથા વિષે વિભેદ છે. સંભવ તો વધારે એ જણાય છે કે પ્રજ્ઞાપના ઉવવાધ્ય કરતાં પ્રાચીન હોવું જોઈએ.

પરંપરા પ્રમાણે નિગોદવ્યાખ્યાતા ‘કાલક’ અને ‘શ્યામ’ આચાર્ય એક મનાયા છે, કારણ, એ બન્ને શબ્દો એકાર્થક જ છે. પરંપરા પ્રમાણે તેઓ વીર નિર્વાણ ૩૩૫ માં યુગપ્રધાન થયા અને ૩૭૬ સુધી જીવ્યા. આથી પ્રજ્ઞાપના જે તે જ કાલકની રચના હોય તો વીરનિર્વાણ ૩૩૫-૩૭૬ વચ્ચેની રચના હશે. અર્થાત્ વિક્રમ પૂર્વે ૧૩૫-૯૪, ઇસ્વીસન પૂર્વે ૭૯-૩૮ વચ્ચે તે રચાયું હશે.^{૭૬} પ્રથમ ભદ્રબાહુકૃત નિર્ચુકિત માનવામાં આવે—અને તેમાં મૂળે જીવભેદો ઉત્તરાધ્યયન પ્રમાણે ‘૩૬’ જ સ્વીકારાયા હતા, તેમ માનવાને કારણે છે—તો પ્રજ્ઞાપના નિર્ચુકિત પછીની રચના હશે. અને ઉક્ત પ્રજ્ઞાપનાના સમય સાથે પ્રથમ ભદ્રબાહુના સમયનો પણ વિરોધ નથી, કારણ, તેઓ પ્રજ્ઞાપનાના સમય કરતાં પ્રાચીન જ મનાયા છે.

પટ્ટખંડાગમ તેના વિદ્યમાન રૂપે ભદંત પુષ્પદંત-ભૂતબલિ એ બે આચાર્યોની રચના છે અને તેઓનો સમય વીર નિર્વાણ ૬૮૩ પછી ક્યારેક થનાર ધરસેનાચાર્ય પછી છે, એથી પ્રજ્ઞાપના પટ્ટખંડાગમ પૂર્વની રચના છે તે નિશ્ચિત થાય છે. આથી કહી શકાય કે પટ્ટખંડાગમમાં જે વિચારની પ્રૌઢતા અને વ્યવસ્થા તથા અનુયોગશૈલીનું અનુસરણ દેખાય છે તે તેની ઉત્તરકાલીન સ્થિતિ હોવાને કારણે છે.

નંદીસૂત્રની આગમસૂત્રીમાં પ્રજ્ઞાપનાનો ઉલ્લેખ છે અને નંદી વિક્રમ સંવત્ ૫૨૩ પૂર્વની રચના છે. આથી તેના સમય સાથે પણ પ્રજ્ઞાપનાના ઉક્ત સમયનો કશો વિરોધ નથી.

પ્રજ્ઞાપનાનું મંગલ અને પંચનમસ્કાર મંત્ર

પ્રજ્ઞાપનાના પ્રારંભમાં જે મંગલ ગાથાઓ છે તેમાં સર્વપ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર છે, પછી જિનવરેન્દ્ર ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર કર્યો છે. પટ્ટખંડાગમમાં પણ ધવલાકાર પ્રમાણે પ્રારંભમાં પંચનમસ્કારમંત્રનો નિર્દેશ છે. પ્રજ્ઞાપના મૂળ સૂત્રની લખાણેલી બધી જ પ્રતોમાં પણ પંચનમસ્કારનો નિર્દેશ મળે છે. પરંતુ આચાર્ય હરિભદ્ર અને મલયગિરિએ તેની વ્યાખ્યા નથી કરી તેથી તે મૂળ સૂત્રાંતર્ગત નથી એવી માન્યતા સંપાદકોની છે, જેનો નિર્દેશ પ્રસ્તુત આવૃત્તિના પ્રારંભમાં પૃષ્ઠ ૧ના ટિપ્પણ ૧ માં કરવામાં આવ્યો છે. સામાન્ય રીતે આવી માન્યતાનું મૂળ એ છે કે જ્યારથી પંચનમસ્કારમંત્રનું માહાત્મ્ય વધ્યું છે, ત્યારથી જૈનાગમોની પ્રતોમાં પ્રારંભમાં તે લખવાની પ્રથા અપનાવવામાં આવી હશે. તેથી તે વસ્તુતઃ તે તે ગ્રંથના પ્રારંભમાં ગ્રંથકર્તાએ મૂક્યો છે કે નહિ તેની ચકાસણી કરવી આવશ્યક છે.

પ્રજ્ઞાપનાના પ્રારંભના મંગલમાં પ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર છે અને પછી અરિહંતને, તે તરફ પણ ધ્યાન દેવું જરૂરી છે. કારણ, પંચ નમસ્કારમાં પ્રથમ અરિહંત અને પછી સિદ્ધને નમસ્કાર છે. પ્રાચીન ઉલ્લેખો પ્રમાણે તીર્થંકરો દીક્ષા લેતી વખતે માત્ર સિદ્ધને નમસ્કાર કરે છે, તે પ્રત્યે ધ્યાન દેવામાં આવે તો મંગલપ્રથાના પ્રારંભમાં જૈનોમાં સિદ્ધને નમસ્કાર કરવાની પ્રથા શરૂ થઈ હતી તેમ માની શકાય. પરંતુ તીર્થંકરો—અરિહંતો પ્રત્યક્ષ ઉપકારી હોવાથી પંચનમસ્કારમાં તેમને

પ્રથમ સ્થાન આપવામાં આવ્યું, ૩૭ ત્યારથી પંચનમસ્કારને અનુસરી સામાન્ય રીતે અરિહંતન પ્રથમ વંદના કરવામાં આવે છે.

નમસ્કાર-વંદના સ્વરૂપમાં પાંચ પદ ક્રમે કેવી રીતે આવ્યાં હશે તેનો વિચાર કરીએ તો કાંઈકે આવું બન્યું હશે એમ માની શકાય—તીર્થસ્થાપના થઈ ન હોય ત્યાં સુધી તો સિદ્ધો જ વંદનીય હશે છે. તે પ્રમાણે તીર્થંકર જ્યારે દીક્ષા લે છે ત્યારે માત્ર સામાન્ય સિદ્ધને જ નમસ્કાર કરે છે. પણ તીર્થંકરની ઉપસ્થિતિમાં અરિહંત-તીર્થંકર મહત્ત્વ પામે એ સ્વાભાવિક છે. અને જ્યારે તેઓ નિર્વાણ પામે ત્યારે સિદ્ધકોટિમાં ગણાય. જતાં, ભલે તે સિદ્ધ થઈ ગયા હોય તોપણ, આસન્ન ઉપકારી હોવાથી તેમને અરિહંત તરીકે જ યાદ કરવામાં આવે. આ પ્રકાર આપણે ‘લોગસ્સ’ સૂત્રમાં જોઈએ છીએ. અને તેનું અનુસરણ અન્ય અનેક પ્રાચીન મંગલાચરણમાં પણ જોવા મળે છે. જ્યારે આ પ્રકારે અરિહંત અને સિદ્ધ બન્ને વંદનીય હ્યાં ત્યારે અમુક સમય સુધી સિદ્ધને પરંપરા પ્રમાણે પ્રથમ યાદ કરી પછી જ અરિહંતને યાદ કરવાનું બન્યું હોય; પણ પછી એ ક્રમ બદલાઈને અરિહંત અને સિદ્ધરૂપે અરિહંત તથા સર્વ સિદ્ધ એમ સિદ્ધમાં સર્વનો સમાવેશ કરી વંદનાક્રમમાં પ્રથમ અરિહંત અને પછી સિદ્ધ—આ ક્રમ ઈસ્વીસન પૂર્વમાં પ્રચલિત થઈ ગયો હતો તેમ ખારવેલના શિલાલેખથી જાણવા મળે છે. પણ આનો અર્થ એમ તો ન જ લઈ શકાય કે તે કાળે પણ માત્ર આ એક જ ક્રમ હતો. વંદના એ વ્યક્તિની રુચિનો પ્રશ્ન છે. તેથી ગ્રંથના પ્રારંભમાં વંદના લખવાની અને ન લખવાની અને લખવામાં પણ કોઈ નિશ્ચિત સર્વસંમત એવા ક્રમ વિના લખવાની પ્રથાનાં દર્શન ઘણા લાંબા સમય સુધી થાય છે. તોપણ એટલું તો નક્કી થઈ શકે કે અરિહંતને સિદ્ધની પહેલાં વંદના કહવાની પણ પ્રથા ઈસ્વીસન પૂર્વમાં પ્રચલિત થઈ ગઈ હતી, જે આગળ જતાં પંચપરમેષ્ઠિભગલરૂપે સ્થિર થઈ. જ્યારે તીર્થંકર પણ ન હોય ત્યારે તેમની પરંપરાના રક્ષક આચાર્ય અને પછી ઉપાધ્યાય—આ બંનેનું મહત્ત્વ વધે. પણ તેઓ વંદનાકોટિમાં આવે તે જ સાથે પ્રવચન યા શાસન જે લિપિમાં લખાયેલ હોય તે લિપિ પણ આદરણીય બને અને તે કારણે જ પ્રવચન કે શાસનના રક્ષક તરીકે તેમનું મહત્ત્વ ગણાય. રક્ષણીય કરતાં રક્ષકનું મહત્ત્વ હંમેશાં વિશેષ ગણાતું આવ્યું છે તે ક્રમે પ્રવચન કે શાસન કે લિપિને સ્થાને તેના ધારકો-રક્ષકો આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય જ વંદનીય રૂપે મહત્ત્વ પામ્યા અને તેમને પંચનમસ્કારમાં સ્થાન મળ્યું અને પ્રવચન વગેરે ગૌણ બન્યાં. છેવટે સંયતોમાંથી માત્ર સામાન્ય સાધુ જ બાકી રહેતા હતા, તેમને પણ ખરી રીતે તો શ્રાવકોની દૃષ્ટિએ, પણ છેવટે સર્વની દૃષ્ટિએ વંદનામાં સ્થાન મળ્યું—આનો કંઈક ક્રમ પંચનમસ્કારની ઘટનામાં હશે એમ માની શકાય.

નમસ્કારસૂત્ર-પંચપરમેષ્ઠિનમસ્કારમંત્ર-ના કર્તા કોણ, એની ચર્ચાનું ઉત્થાન આવશ્યકસૂત્રની નિર્યુક્તિમાં સર્વપ્રથમ જોવા મળે છે. પ્રથમ અધ્યયન સામાયિક નામે છે. એટલે પ્રથમ પ્રશ્ન એ થયો કે એ સામાયિક અધ્યયન કોણે કહ્યું? શા માટે કહ્યું? એ પ્રસંગે આચાર્ય ભદ્ર્યાહુએ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે—

તિત્યકરો કિં કારણ માસતિ સામાય્યં તુ અજ્ઞયર્ણં ।

તિત્યકરણામગોત્તં વદ્ધં મે વેદિતત્ત્વં તિ ॥ ૫૨૬ ॥

તં ચ કથં વેતિજતિ ઇગિલાણ ધમ્મદેસણાદીહિ ।

વજ્ઞસતિ તં તુ ભગવતો તતિયમ્વોસકરજ્ઞાણં ॥ ૫૨૭ ॥

૩૭. ખારવેલનો શિલાલેખ, જે ઈ. સ. પૂર્વેનો છે, તેમાં પ્રથમ અરિહંતને નમસ્કાર છે, પછી સિદ્ધને, એટલે તે પહેલાં આ પ્રથા શરૂ થઈ હશે. વળી, તેમાં આ બેને જ નમસ્કાર છે તે પણ ધ્યાન દેવા જેવી વાત છે. અપરોક્તના શિલાલેખોના પ્રારંભમાં નમસ્કાર નથી એની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

ગોતમમાતી સામાઙ્યં તુ કિં કારણં ણિસામેન્તિ ।

જાણસ્સ તં તુ સુંદરમંગુલભાવાણ ઉવલ્લહી ॥ ૫૨૮ ॥

—વિશેષાવશ્યક, ૨૫૧૪-૧૬

સારાંશ કે તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરે સામાયિક અધ્યયનનું એટલે કે તેના અર્થનું કથન કર્યું અને ગૌતમાદિ શિષ્યોએ તે સાંભળ્યું. આથી આચાર્ય ભદ્રાપાદને મને સામાયિકના અર્થેકર્તા તીર્થંકર છે અને સૂત્રકર્તા ગણુધર છે, આમ દ્વિતિ થાય છે.^{૩૮} અને નમસ્કાર મંત્ર એ સામાયિકનો પ્રારંભ છે—અથવા તો એમ કહેવાય કે શિષ્ય પ્રથમ પંચનમસ્કારમંત્ર વડે વંદના કરે પછી^{૩૯} તેને સામાયિક શ્રુતનો પાઠ આપવામાં આવે છે. તેથી તે આવશ્યકસૂત્રમાં સામાયિક અધ્યયનના પ્રારંભમાં મૂકવામાં આવ્યો છે. હવે પ્રશ્ન એ છે કે મૂળે તે આવશ્યકનો અંશ છે કે અન્યત્રથી આનીત છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આચાર્ય જિનભદ્રે આપ્યો છે કે નંદીસૂત્રમાં પંચનમસ્કારને પૃથક્ શ્રુતસ્કંધ ગણવામાં આવ્યો નથી. છતાં પણ તે સૂત્ર તો છે જ. વળી, તે પ્રથમ મંગલ પણ છે, તેથી તેને સર્વસૂત્રાન્તર્ગત ગણવો જોઈએ.^{૪૦} આ જ કારણ છે કે સર્વપ્રથમ નમસ્કારની વ્યાખ્યા કર્યા પછી જ સામાયિક અધ્યયનના સૂત્રની વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે.^{૪૧} આ જ ક્રમ તેમણે પણ વિશેષાવશ્યકમાં અપનાવ્યો છે.

આચાર્ય જિનભદ્રની આ ચર્ચા ઉપરથી એક વાત તો નક્કી જણાય છે કે નમસ્કારમંત્ર એ માત્ર આવશ્યકસૂત્રનો જ અંશ નથી, પણ સર્વ શ્રુતની આદિમાં નમસ્કારરૂપ મંગલ વ્યારથી શરૂ થયું ત્યારથી તેને સર્વપ્રથમ આવશ્યકમાં સ્થાન મળ્યું હશે, કારણ, શ્રુતમાં સર્વપ્રથમ સામાયિકનો જ પાઠ આપવાની પ્રથા છે અને તે આપતાં પહેલાં મંગળ-પંચનમસ્કાર જરૂરી હોવાથી તે તેના એક અંશરૂપે ગણાયો. પણ તે તેનો જ અંશ છે એમ નથી. પણ એ જ પ્રકારે જે કોઈ શ્રુતનો પાઠ આપવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પ્રારંભમાં તે નમસ્કાર કરવો જરૂરી હોઈ તે સર્વશ્રુતાંતર્ગત ગણાયો. આ ઉપરથી એક વાત તો નક્કી થાય છે કે તે કોઈ એક શ્રુતનો અંશ નથી, વળી સ્વતંત્ર શ્રુત તરીકે પણ ગણાયો નથી, પરંતુ તેનું માહાત્મ્ય તો હતું જ, ક્રમે વધતું જતું હતું, તેથી તેને શ્રુત કે સૂત્રમાં સ્થાન તો આપવું જરૂરી હતું જ. તેથી તેને સર્વશ્રુતાંતર્ગત ગણવામાં આવ્યો. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ મંત્ર તે રૂપમાં ક્યારેક કોઈ એ રચ્યો હશે અથવા ક્રમે ક્રમે તેનું આવું રૂપ ધરાયું હશે. તેના કર્તૃત્વ વિષે કોઈ ચોક્કસ પરંપરાની નોંધ આચાર્ય ભદ્રાપાદને નિર્ણયિતમાં લીધી નથી; માત્ર તેની વ્યાખ્યા પ્રસંગે જે દ્વારોની ચર્ચા જરૂરી છે તેની નોંધ લીધી છે અને તેમાં પ્રથમ દ્વાર ઉત્પત્તિ—એટલે કે નમસ્કારની ઉત્પત્તિ-અનુત્પત્તિ—ની ચર્ચા વિવિધ નયોની અપેક્ષાએ કરી છે. તેમાંથી તેના કર્તા કોણ, ક્યારે—એ કંઈ જ દ્વિતિ થતું નથી, પણ જેમ સમગ્ર શ્રુત વિષે શાશ્વત-અશાશ્વતની ચર્ચા નય દૃષ્ટિએ કરવામાં આવે છે, તેમ આ નમસ્કારમંત્ર વિષે પણ

૩૮. સામાન્ય માન્યતા પ્રમાણે તો બધા જ તીર્થંકરો સામાયિકનો ઉપદેશ આપે છે—નિર્ણયિત, ગાથા ૨૩૮; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૧૬૭૬; પરંતુ વિદ્યમાન શ્રુતતા ઉપદેશક મહાવીર છે, તેથી સામાયિકના કર્તા પણ તેઓ જ છે—વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૧૫૪૪. વળી, જુઓ નિર્ણયિત, ગાથા ૮૬-૮૭; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૧૦૬૧-૬૨ ॥

૩૯. કતપંચનમોક્કારસ્સ દેન્તિ સામાઙ્યં વિધિણા । —વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૫.

૪૦. વિશેષાવશ્યકસામાન્ય, ચોપન દીકા, ગાથા ૧૦.

૪૧. એજન, ગાથા ૧૧.

નયદષ્ટિએ શાશ્વત-અશાશ્વતની ચર્ચા કરી છે. ૪૨ અને તે બાબતમાં આચાર્ય જિનભદ્રે વિસ્તૃત લાખ્ય રચ્યું છે. એટલે કે આમાં તો દાર્શનિક દષ્ટિએ શબ્દનિસાનિત્યની ચર્ચા જ મુખ્ય ભાગ લખ્યે છે. તેની ઉત્પત્તિમાં સમુત્થાન, વાચના, લઘ્ધિ^{૪૩} એ ત્રણ નિમિત્તોમાંથી મુખ્ય કયું તેની પણ વિસ્તૃત ચર્ચા લાખ્યમાં જોવા મળે છે. તે ચર્ચા પણ નયદષ્ટિએ જ કરવામાં આવી છે. ૪૪ એટલે મુખ્ય પ્રશ્ન તે મંત્ર રચ્યો કોણે અને ક્યારે રચાયો તે અજ્ઞાત જ રહે છે. અથવા તો સામાન્ય રીતે કહેવાય કે અર્થોપદેશ લગવાન મહાવીરે આપ્યો અને સૂત્રરૂપે ગણુધરોએ રચ્યો, કારણ, આ જ બાબત સમગ્ર શ્રુતના કર્તૃત્વ અંગે સામાન્ય છે. તાત્પર્ય કે, આચાર્ય જિનભદ્રને મતે, અન્ય શ્રુતના કર્તાથી કોઈ જુદા કર્તા નમસ્કારમંત્રના નથી, કારણ, તે સર્વશ્રુતાભ્યંતર છે.

પરંતુ મહાનિશીય (અધ્યયન ૫), જેનો ઉદ્ધાર આચાર્ય હરિભદ્રે કર્યાનું મનાય છે, તેમાં આ મંત્રના ઉદ્ધારની (કર્તૃત્વની નહિ) ચર્ચા છે અને તેના ઉદ્ધારનો યશ^{૪૫} આર્ય વજ્રવામીને આપવામાં આવ્યો છે. પરંતુ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આચાર્ય હરિભદ્ર પછી થનાર ધવલાદીકાકારને મતે તે નમસ્કારના કર્તા પુષ્પદંતાચાર્ય^{૪૬} હરે છે. આ પરંપરા ધવલાકાર પૂર્વેના કોઈ ગ્રંથમાં અસ્તિત્વમાં હતી કે નહીં તે જાણવાનું સાધન નથી, પણ સામાન્યપણે એમ કહી શકાય કે ધવલાકાર સમક્ષ પટ્ટપંગ્ગમતી જે પ્રત હશે તેમાં આદિમાં પંચનમસ્કાર લખાયેલ હશે, તેથી તેને ગ્રંથકર્તા દ્વારા નિષ્ક્રમ મંગલ માનીને આચાર્ય વીરસેને તેનું કર્તૃત્વ પુષ્પદંતાચાર્યનું છે એમ માની લીધું છે. સંભવ છે કે તેમની સમક્ષ તે બાબતની કોઈ પરંપરા હોય. પણ તે વિષેનું કોઈ સ્પષ્ટ અન્યત્ર મળતું નથી. આ ઉપરથી એક વાત તો નક્કી થાય છે કે આ મંત્ર મૂળે આગમ એટલે કે અંગ આગમમાં હતો નહીં, તેની રચના અંગરચના પછી ક્યારેક થઈ છે. તે કોણે રચ્યો તે મતભેદનો વિષય છે. માહાત્મ્યને કારણે તેને સર્વશ્રુતાભ્યંતર ગણીને આચાર્ય જિનભદ્રે નિર્ચુક્રિતને અનુસરીને તીર્થંકર-ગણુધરોને કર્તા ઠરાવ્યા છે; ક્યારે વીરસેન આચાર્ય તેના કર્તા તરીકે આચાર્ય પુષ્પદંતને જણાવે છે. આચાર્ય અભયદેવ તો ભગવતીના પ્રારંભમાં ઉપસ્થિત પંચનમસ્કારમંત્રને ભગવતી-સૂત્રનો પ્રારંભ માને છે, તેથી તે મંત્રની ટીકા પણ કરે છે.

※

૪૨. આવશ્યકનિર્ચુક્રિત, ગાથા ૬૪૪-૪૬; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૩૩૩૫-૩૭ અને તે ગાથાઓની લાખ્યગાથાઓ વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૩૩૩૮ થી જોવી.

૪૩. આવશ્યકનિર્ચુક્રિત, ગાથા ૬૪૬; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૩૩૩૭.

૪૪. વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૩૩૫૭ થી.

૪૫. ધ્યાન દેવું જરૂરી છે કે આર્ય વજ્ર નમસ્કારમંત્રના ઉદ્ધારક મનાયા છે. તેનું કર્તૃત્વ તો વૃદ્ધપરંપરા પ્રમાણે તીર્થંકર-ગણુધરોનું જ છે, જે નિર્ચુક્રિત-સાખ્યમાં પણ છે.

૪૬. ધવલાદીકા, પુરાનક ૧, પૃષ્ઠ ૪૧. આ બાબતની વિશેષ ચર્ચા માટે જુઓ, ધવલાદીકાની પ્રસ્તાવના, પુરાનક ૨, પૃષ્ઠ ૩૩-૪૧. આદો એક ભ્રમનિવારણ આવશ્યક છે: ધવલાની આ પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે કે ભગવતીમૂળના પ્રારંભમાં પંચમ પદ 'જમો લોષ સ્વસ્ત્વાદ્ય' ને બદલે 'જમો વંમીષ ટિવીષ' એવો પાદ મે. પરંતુ વરુણ: ઉપ પંચમ પદ તેમાં છે જ, ઉપરાંત બ્રાહ્મી લિપિને નમસ્કાર છે.

પ્રથમ પદ : જીવ અને અજીવના પ્રકારો

અજીવનિરૂપણ

પ્રજ્ઞાપનામાં પ્રથમ પદમાં જ જૈનદર્શનસંમત મૌલિક તત્ત્વોની વ્યવસ્થા ભેદ-પ્રભેદો યતાવીને કરવામાં આવી છે. અને ત્યાર પછીનાં પદોમાં તે જ તત્ત્વોનું વિશદ રૂપે નિરૂપણ આવે છે. નિરૂપણપદ્ધતિ સમગ્ર ગ્રંથમાં ભેદ-પ્રભેદો યતાવીને જ કરવામાં આવી છે. તે અનુસારે પ્રજ્ઞાપના એટલે કે નિરૂપણને બે વિભાગમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યું છે : જીવ અને અજીવની પ્રજ્ઞાપના (સૂત્ર ૩). પ્રથમ અજીવપ્રજ્ઞાપના (સૂત્ર ૪-૧૩) એટલા માટે કરી છે કે તે વિષેનું વક્તવ્ય થોડું છે અને પછીના સમગ્ર ગ્રંથમાં, થોડા અપવાદ સિવાય, સર્વત્ર જીવો સંબંધી જ સમગ્ર ભાવે વિવિધ રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

અજીવના નિરૂપણમાં રૂપી અને અરૂપી અજીવના ભેદો કરીને તેનું વિવરણ છે. રૂપીમાં પુદ્ગલ દ્રવ્યનો સમાવેશ છે અને અરૂપીમાં બાહ્યનાં ધર્માસ્તિકાયાદિ તત્ત્વોનો. એક વસ્તુ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે પ્રસ્તુતમાં મૌલિક ભેદોના નિરૂપણ પ્રસંગે દ્રવ્ય, તત્ત્વ કે પદાર્થ જેવાં સામાન્ય નામોનો ઉપયોગ નથી કરવામાં આવ્યો; તે આ ગ્રંથની પ્રાચીનતા પુરવાર કરે છે.

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશ એ ત્રણને તે તે ઉપરાંત દેશ અને પ્રદેશના ભેદોમાં પણ વિભક્ત કરવામાં આવ્યા છે. તેમનું લક્ષણ શું છે તે તો સમગ્ર ગ્રંથમાં ક્યાંય જણાવ્યું નથી. તે ત્રણે સાથે જોડાયેલ અસ્તિકાયશબ્દનો અર્થ પણ મૂળ ગ્રંથમાં જોવામાં આવતો નથી. પણ અદ્વાસમય સાથે અસ્તિકાય શબ્દ જોડાયેલો નથી, તે ઉપરથી તે બન્નેનો ભેદ તે બાબતમાં છે, એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે. વળી, મૌલિક ભેદ જીવ સાથે પણ પ્રસ્તુતમાં અસ્તિકાય શબ્દનો પ્રયોગ નથી, પણ એનો અર્થ એ નથી કે જીવના પ્રદેશો ગ્રંથકારને અભિમત ન હતા. પાંચમા પદમાં જીવના પ્રદેશોને લઈને વિચાર છે જ (સૂત્ર ૪૪૦ આદિ).

વળી, પ્રસ્તુત પ્રથમ પદમાં જીવ અને અજીવના મૌલિક ભેદો જેને કહેવામાં આવ્યા છે તેમને જ પાંચમા વિશેષ પદમાં જીવપર્યાયો અને અજીવપર્યાયો એવા નામથી અને તેરમા પદમાં પરિણામ નામથી જણાવવામાં આવ્યા છે.^૧ પ્રથમ પદમાં નારક આદિ જે જીવ ભેદો છે, તેમને પાંચમામાં અને તેરમામાં ક્રમે જીવપર્યાયોમાં અને જીવપરિણામોમાં સમાવિષ્ટ કર્યા છે,^૨ અને પ્રસ્તુત પ્રથમ પદમાં જે રૂપી અને અરૂપી તથા તેના જે ભેદ-પ્રભેદો છે તેમને અજીવ પર્યાયોને નામે પાંચમા પદમાં ઓળખાવ્યા છે.^૩

૧. સૂત્ર ૪૩૮. ૨. સૂત્ર ૪૩૬ થી.

૩. સૂત્ર ૫૦૦ થી. બન્ને પદના વિષયમાં શો ભેદ છે તેની ચર્ચા આગળ કરવામાં આવી છે.

અજીવના લેદ-પ્રલેદોનો નકશો નીચે પ્રમાણે છે :-

અજીવ

૧ અરૂપી

(૧) ધર્માસ્તિકાય	(૪) અધર્માસ્તિકાય	(૭) આકાશાસ્તિકાય	(૧૦) અદ્વાસમય
(૨) „ દેશ	(૫) „ દેશ	(૮) „ દેશ	
(૩) „ પ્રદેશ	(૬) „ પ્રદેશ	(૯) „ પ્રદેશ	

૨ રૂપી

(૧) સ્કન્ધો	(૨) સ્કન્ધદેશો	(૩) સ્કન્ધપ્રદેશો	(૪) પરમાણુપુદ્ગલો

(૧) વર્ણપરિણુત	(૨) ગંધપરિણુત	(૩) રસપરિણુત	(૪) સ્પર્શપરિણુત	(૫) સંસ્થાન-
પરિણુત |
|----------------|---------------|--------------|------------------|------------------------|

૧. કૃષ્ણવર્ણ-
પરિણુત	૧. સુરભિગંધ-
પરિણુત	૧. તિક્તરસ-
પરિણુત	૧. કર્કશસ્પર્શ-
પરિણુત	૧. પરિમંડલ-
સંકાણુપરિણુત
૨. નીલવર્ણ-
પરિણુત	૨. દુરભિગંધ-
પરિણુત	૨. કટુકરસ-
પરિણુત	૨. મૃદુસ્પર્શ-
પરિણુત	૨. વૃત્તસં.-
પરિણુત
૩. લોહિતવર્ણ-
પરિણુત	૨ +	૩. કષાયરસ-
પરિણુત	૩. ગુરુકરસ્પર્શ-
પરિણુત	૩. ત્ર્યસસ.-
પરિણુત
૪. હારિદ્રવર્ણ-
પરિણુત		૪. અમ્લરસ-
પરિણુત	૪. લઘુકરસ્પર્શ-
પરિણુત	૪. ચતુરસસંકાણુ-
પરિણુત
૫. શુકલવર્ણ-
પરિણુત		૫. મધુરરસ-
પરિણુત	૫. શીતસ્પર્શ-
પરિણુત	૫. આયતસંકાણુ-
પરિણુત
પ +		પ +	૬. ઉષ્ણસ્પર્શ-
પરિણુત	પ
			૭. દિન્યસ્પર્શ-
પરિણુત	
			૮. રૂક્ષસ્પર્શ-
પરિણુત	
			૮ +	

$$૫ + ૨ + ૫ + ૮ + ૫ = ૨૫$$

ને રૂપી પદાર્થ કૃષ્ણ વર્ણમાં પરિણત હોય તે એ ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ અને પાંચ સંસ્થાન—સર્વ મળી (૨ + ૫ + ૮ + ૫ = ૨૦) કાળક્રમે કરી ૨૦ પ્રકારે પરિણત થાય છે. તેથી કૃષ્ણ વર્ણના ૨૦ પરિણામો થાય. તે જ પ્રમાણે શેષ ત્રીણાદિ વર્ણના પણ પરિણામો સંભવે. તેથી $૫ \times ૨૦ = ૧૦૦$ વર્ણપરિણામોના ભેદ થાય. તે જ પ્રમાણે ગંધ વગેરેના પરિણામો સમજી લેવાના. એટલે

૫ વર્ણ	$\times ૨૦$ શેષ ગંધાદિ	= ૧૦૦
૨ ગંધ	$\times ૨૩$ શેષ વર્ણાદિ	= ૪૬
૫ રસ	$\times ૨૦$ શેષ વર્ણાદિ	= ૧૦૦
૮ સ્પર્શ	$\times ૨૩$ વર્ણાદિ	= ૧૮૪
૫ સંસ્થાન	$\times ૨૦$ શેષ વર્ણાદિ	= ૧૦૦
		<u>૫૩૦</u>

પુદ્ગલના આ ૫૩૦ પ્રકારના પરિણામો મૂળ સૂત્રમાં (૯-૧૩) એકેકનું નામ દઈને ગણાવવામાં આવ્યા છે. ટીકાકાર આ ભેદોનું પારિભાષિક નામ ‘વર્ણાદિનો પરસ્પર સંબંધ’ એવું આપે છે (ટીકા, પત્ર ૧૩ અ). આમાં વર્ણાદિ કુલ ૨૫ છે; તેમાં સ્પર્શ આઠ છે, તેના સંવેધમૂલક ભેદો ખીન્ન કરતાં વધારે છે, તેનું કારણ એ છે કે કોઈ એક કર્કશ સ્પર્શનો પરિણામ પણ ખીન્ન છ સ્પર્શના પરિણામો ધરાવી શકે છે; માત્ર પોતાનાથી વિરોધી પરિણામ ધરાવી શકતો નથી, જેમ કે કર્કશ પરિણામ હોય ત્યારે મૃદુ પરિણામને ધરાવી શકે નહિ. પરંતુ કૃષ્ણવર્ણ પરિણામ ખીન્ન કોઈ વર્ણના પરિણામને ધરાવી શકતો નથી. એ જ ન્યાય ખીન્ન ગંધ આદિ પરિણામને પણ લાગુ પડે છે.

પ્રસ્તુતમાં ટીકાકાર સ્પષ્ટીકરણ કરે છે (પત્ર ૧૭ વ,) કે પરિણામો રંધંધની અપેક્ષાએ પણ છે. અને રંધંધમાં તો અમુક અંશમાં કૃષ્ણ પરિણામ હોય તો ખીન્ન અંશમાં અન્ય વર્ણના પરિણામો પણ સંભવે છે. અને તે દૃષ્ટિએ તો ભંગો અધિક થવા બ્નેર્ધએ. પરંતુ પ્રસ્તુતમાં તે ગણવામાં નથી આવ્યા એટલે વ્યવહારદૃષ્ટિએ જેને કાળો રંધંધ કહેવામાં આવે, જેમ કે શરીરમાં આંખનો અમુક ભાગ, તેવા રંધંધની અપેક્ષાએ આ ભંગો સમજવાના છે. વળી, આ જે સંખ્યા ભંગોની છે તે પણ પરિસ્થૂલન્યાયની અપેક્ષાએ જ સમજવાની છે, કારણ, એક કાળો વર્ણ પણ અનંત પ્રકારનો હોય છે. તેવા ભેદોને અહીં ધ્યાનમાં લીધા નથી.

વિશેષતા એ છે કે રૂપરસાદિને તેઓ વસ્તુના પરિણામ નહીં પણ વસ્તુથી અત્યંત ભિન્ન ગુણો માને છે; જ્યારે જૈન મતે વસ્તુથી રૂપરસાદિનો કથયિત્ અભેદ પણ છે. આથી પરિણામની પરિભાષામાં રૂપરસાદિનું પ્રસ્તુતમાં જે નિરૂપણ છે તે જૈન દર્શનના તે સંબંધી સ્થિત થયેલા વિચારને અનુરૂપ જ છે.

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં મૂળમાં વર્ણપરિણયા (વર્ણપરિણતા:), ગંધપરિણયા (ગંધપરિણતા:) ઇત્યાદિ પ્રયોગ છે, તેનો અર્થ આચાર્ય મલયગિરિ પ્રમાણે— “વર્ણતઃ પરિણતાઃ વર્ણપરિણામમાજ્ઞાત્યર્થઃ ।પરિણતા ઇત્યતીતકાલનિર્દેશો વર્તમાનાનાગતકાલોપલક્ષણમ્.....તતો વર્ણપરિણતા ઇતિ વર્ણરૂપતયા પરિણતાઃ પરિણમન્તિ પરિણમિષ્યન્તીતિ દ્રષ્ટવ્યમ્ । एवं गन्धरूपपरिणता इत्याद्यपि भावनीयम् ।” ટીકા, પત્ર ૧૦. સારાંશ કે પુદ્ગલો તે તે રસાદિરૂપે પરિણામને પામે છે. એટલે કે પુદ્ગલોના એ બધા પરિણામો છે.

પ્રસ્તુતમાં જે પરિણામો અભિપ્રેત છે, તે બધાનો જ ઉદ્દેશ પાંચમા પદમાં પર્યાય શબ્દથી થયેલ છે. વળી, તે પદનું નામ તો વિશેષપદ છે, છતાં ભેદો બતાવતી વખતે વિશેષ શબ્દને બદલે પર્યાય શબ્દનો પ્રયોગ છે. વળી, તેરમા પદમાં તે જ બધાને ‘પરિણામ’ નામે ઓળખાવ્યા છે. તો વિચારવાનું એ છે કે પરિણામ, વિશેષ અને પર્યાય—એ શબ્દો ભિન્નાર્થક છે કે એકાર્થક ?

આચાર્ય મલયગિરિ પ્રમાણે તો પુદ્ગલ દ્રવ્યોની જે વિવિધ અવસ્થાઓ છે, તે પરિણામો છે એમ ઉક્ત વ્યાખ્યા ઉપરથી ક્ષલિત થાય છે. પાંચમા વિશેષપદનો કશો જ અર્થ પદોની ગણતરી સમયે (સૂત્ર ૨) આચાર્ય મલયગિરિ કરતા નથી. અને પાંચમા પદના પ્રારંભમાં તે પર્યાયપદ હોય એમ જ વ્યાખ્યા શરૂ કરે છે. એટલે કે તેમને મતે વિશેષ અને પર્યાય એકાર્થક જ છે. અને સૂત્રકારને મતે પણ તેમ જ છે, કારણ, પ્રારંભમાં પ્રતાપનાનાં ૩૬ પદો (સૂત્ર ૨) ગણાવ્યાં ત્યારે પદનું નામ ‘વિશેષ’ આપ્યું. પણ પાંચમા પદનો પ્રથમ શ્લોક છે “કઙ્કવિહા ણં મંતે વજ્જવા વણ્ણતા ?” (સૂત્ર ૪૩૮)—આથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે સૂત્રકાર પર્યાય અને વિશેષને એકાર્થક માને છે. આ જ વસ્તુને પર્યાય શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં આચાર્ય મલયગિરિ કહે છે—“તત્ત્વ વર્ણયા ગુણા વિશેષા ધર્મા ઇત્યનર્થાન્તરમ્” ટીકા, પત્ર ૧૭૯. પ્રસ્તુતમાં પર્યાયનો સમાનાર્થક શબ્દ ‘ગુણ’ પણ આચાર્ય જણાવ્યો છે. તેનું કારણ એ છે કે પ્રથમ પદમાં રસ વગેરે, જેને ખીન્ન દર્શનિકો ‘ગુણ’ કહે છે, તે પણ ખરી રીતે તો પર્યાય જ છે, કારણ, પ્રથમ પદમાં તેનો સંબંધ પરિણામ સાથે છે, એ તો સ્પષ્ટ છે. આથી સૂત્રકારને મતે પરિણામ, પર્યાય, ગુણ અને વિશેષ એ બધા શબ્દો સમાનાર્થક છે. બૌદ્ધો રૂપરસાદિને ‘ધર્મ’ શબ્દથી ઓળખાવે છે તેથી તેનો પણ સમાવેશ પર્યાયના સમાનાર્થક શબ્દોમાં કર્યો છે.

પ્રસ્તુતમાં આચાર્ય મલયગિરિએ ગુણ અને પર્યાયને સમાનાર્થક શબ્દો જણાવ્યા છે, પરંતુ પર્યાય અને ગુણ જુદા છે કે એક છે એ વિષેનો વિવાદ છે. અને તેના મૂળમાં ઉત્તરાધ્યયન, અં ૨૮, ગાં ૫ માં દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયનો પૃથક્કર ઉદ્દેશ અને તે પછી ત્રણેનાં લક્ષણો કયાં છે તે, અને ‘ગુણવર્ણાયવદ્ દ્રવ્યમ્’ આચાર્ય ઉમાસ્વાતિનું સૂત્ર (૫.૩૧) હોય એમ જણાય છે. કારણ સ્વયં ઉમાસ્વાતિએ ભાષ્યમાં તેની જ વ્યાખ્યા કરી છે, તેમાં તદુભવં ચત્ર વિદ્યતે તદ્ દ્રવ્યમ્ (૫.૩૭) એમ જણાવ્યું છે. તેથી તેમને મતે ગુણ અને પર્યાય જુદા ફરે છે. પરંતુ ટીકાકાર સિદ્ધસેને તો “વસ્તુતઃ વર્ણયા ગુણા ઇત્યૈકાત્મ્યમ્”—એવી વ્યાખ્યા કરીને આચાર્ય મલયગિરિનો માર્ગ સરજ કરી આપ્યો છે. ગુણ અને પર્યાયની સમગ્રભાવે ચર્ચા માટે સન્મતિતર્ક પ્રકરણ ભાગ ૫, પૃ ૧૩૧, દિપાણુ નં. ૪ જેવું જરૂરી છે. વળી, ગુણ શબ્દના દ્રવ્યાદિ નિર્લેપો વિષે આચાર્યાંગ નિર્બુદ્ધિ, ગાં ૧૬૯ થી જેવી જરૂરી છે.

પણ એક પ્રશ્ન થાય કે તો પછી પ્રથમ પદ અને પાંચમા પદનો વિષય એક કેમ નહિ? પ્રથમ પદની પાંચમા પદમાં પુનરાવૃત્તિ શા માટે ન માનવી? આનો ઉત્તર એ છે કે પ્રથમ પદમાં દ્રવ્ય મુખ્ય છે; તે તે પર્યાયોદ્દેષે પરિણત દ્રવ્યોની ગણતરી પ્રથમ પદમાં છે; જ્યારે પાંચમા પદમાં તે તે દ્રવ્યના પર્યાયોની ગણતરી છે. આ પ્રકારે પાંચમા પદમાં પ્રથમ પદના વિષયનું પુનરાવર્તન નથી.

પ્રસ્તુત જીવ-અજીવપણુવણુ સાથે ઉત્તરાધ્યયનના જીવાજીવવિભક્તિ અને મૂલાચારના પંચાચાર અધિધારગત જીવ અને અજીવનું નિરૂપણ સરખાવવા જેવું છે. મૂલાચારમાં પ્રથમ જીવનું નિરૂપણ કરીને પછી જ અજીવનું નિરૂપણ છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપના અને ઉત્તરાધ્યયનમાં પ્રથમ અજીવ અને પછી જીવનું નિરૂપણ છે. મૂલાચારમાં પણ પ્રજ્ઞાપના અને ઉત્તરાધ્યયનની જેમ જીવોના સંસારી અને સિદ્ધ એવા ભેદ કર્યા છે, પરંતુ સિદ્ધના પ્રભેદો કરવામાં આવ્યા નથી. પ્રજ્ઞાપનામાં તીર્થંકરસિદ્ધ આદિ ૧૫ ભેદો સિદ્ધના છે, પરંતુ ઉત્તરાધ્યયનમાં એટલા ભેદ નથી, જે નીચેની તુલના પરથી જણાશે :

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ૧૬-૧૭	ઉત્તર ૧૦, અ ૦ ૩૬, ગા ૦ ૫૦ થી
(અ) ૧. તિત્થ	×
૨. અતિત્થ	×
૩. તિત્થગર	×
૪. અતિત્થગર	×
૫. સયંજુદ્ધ	×
૬. પત્તેયજુદ્ધ	×
૭. જુદ્ધબોહિય	×
૮. ઇત્થીલિંગ	ઇત્થી
૯. પુરિસલિંગ	પુરિસ
૧૦. નપુંસકલિંગ	નપુંસગ
૧૧. અલિંગ	સલિંગ
૧૨. અણ્ણલિંગ	અન્નલિંગ
૧૩. ગિહિલિંગ	ગિહિલિંગ
૧૪. એગ	{ ગા ૦ ૫૨ માં લિંગભેદે એક સમયમાં સિદ્ધ થનારની સંખ્યા ગણાવી છે.
૧૫. અણેગ	
(વ) પ્રથમસમય આદિ	×

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે ઉત્તરાધ્યયનના અ ૦ ૩૬ પછી જ પ્રજ્ઞાપના રચાયું છે.

જીવના ભેદ-પ્રભેદો

સિદ્ધના ભેદો

પ્રસ્તુતમાં જે જીવના ભેદ-પ્રભેદોની ગણતરી છે તે પ્રમાણે જીવો સર્વ દાળમાં અસ્તિત્વમાં હોય છે એમ સમજવાનું છે. અહીં જણાવેલ એક પણ ભેદથી શત્રુ ક્યારેય પણ લોકે હતો નહીં, હશે નહિ અને છે પણ નહિ.

જીવોના મુખ્ય બે ભેદ છે—સંસારી^૫ અને સિદ્ધ^૬ (સૂત્ર ૧૪). સિદ્ધ એટલે મોક્ષને પામનાર = મુક્ત. આમાંથી સિદ્ધના ભેદોની જે ગણતરી છે તેમાં ખરી રીતે એ ભેદો સિદ્ધના નથી પણ સમયની અપેક્ષાએ એટલે કે તે તે જીવ સિદ્ધ થયાને—મોક્ષ પામ્યાને—કેટલો સમય થયો તેની ગણતરીની દૃષ્ટિએ ભેદો કરવામાં આવ્યા છે. તેમાં જે સિદ્ધોનો તે અવસ્થાને પ્રાપ્ત કર્યાને હજી પ્રથમ સમય જ છે તેઓ જે પરિસ્થિતિને અનુસરીને સિદ્ધ થયા હોય તેને ધ્યાનમાં રાખીને તેમના પંદર ભેદ કરવામાં આવ્યા છે (સૂત્ર ૧૬). એ પંદર ભેદો પરસ્પર અત્યંત વ્યાવૃત્ત છે એમ નથી સમજવાનું, પણ પ્રથમ સમય વીત્યા પછી તો માત્ર કાળની ગણતરી જ મુખ્ય રહે છે. આથી પ્રથમ સમયના સિદ્ધોનું પારિભાષિક નામ છે—અણંતરસિદ્ધ = અનન્તરસિદ્ધ = પ્રથમસમયસિદ્ધ; અને જેને એ સમય કે તેથી વધારે સમય થયા હોય તે યથા પરંવરસિદ્ધ = પરમ્પરસિદ્ધ કહેવાય છે. આ પરંપર-સિદ્ધોના તો અનંત ભેદો થઈ શકે છે, કારણ, અનંત સમયથી સિદ્ધો થતા આવ્યા છે (સૂત્ર ૧૭).

અનન્તરસિદ્ધોના જે પંદર ભેદ (સૂત્ર ૧૬) ગણાવવામાં આવ્યા છે, તેથી એક બાબત સ્પષ્ટપણે સિદ્ધ થાય છે કે જીવ કોઈ પણ ગુરુના ઉપદેશ વિના પણ મુક્ત થઈ શકે છે. તેને વેશનું બંધન નથી, જાતિનું બંધન નથી; ગમે તે વેશમાં હોય તોપણ તે મુક્તિ પામી શકે છે. સ્ત્રી હોય કે પુરુષ જાતિનો હોય તોપણ મુક્તિ પામી શકે છે. જૈનધર્મનું આ તાત્ત્વિક સ્વરૂપ છે. ધર્મને કોઈ નામ આપવામાં આવ્યું નથી કે અમુક ધર્મની શ્રદ્ધા હોય તો જ તેને મુક્તિ મળે, અન્યથા નહિ, એવું કોઈ બાધક તત્ત્વ આમાં નથી. જૈનધર્મની સ્થાપના થઈ, અર્થાત્ ભગવાન અપભ્રેષ્ટે તીર્થંત્રી સ્થાપના કરી, તે પહેલાં પણ જે સિદ્ધ થયા તે અતીર્થસિદ્ધ કહેવાય છે. જૈન-ધર્મમાં પ્રચલિત જે વેશ છે તે વિના પણ સિદ્ધ થનાર અન્યલિંગસિદ્ધ તરીકે માન્ય છે. વળી, સાધુનો વેશ સ્વીકાર્યો ન હોય અને ગૃહસ્થના વેશમાં રહ્યા હોય છતાં પણ સિદ્ધ થયા હોય તેમને ગિહિલિંગસિદ્ધ = ગૃહિલિંગસિદ્ધ કહ્યા છે. આમ જૈનધર્મનું જે તાત્ત્વિક સ્વરૂપ છે તે આથી ક્લિત થાય છે.

જૈનધર્મના મુખ્ય બે સંપ્રદાયો છે. તેમાં શ્વેતાંતર સંપ્રદાય તો સ્ત્રીનો પણ મોક્ષ માને જ છે, પણ દિગંતર સંપ્રદાય, નસતાના આપહતે કારણે, સ્ત્રીના મોક્ષનો નિષેધ કરવા લાગ્યો. આ નિષેધ પ્રારંભમાં હતો નહિ તેની સાક્ષી દિગંતર સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતગ્રંથ પટ્ટખંડાગમમાં છે. પરંતુ શ્વેતાંતર સાથેના વાદવિવાદને પરિણામે, વસ્ત્રના સદંતર અસ્વીકારના પરિણામ સ્વરૂપે, આચાર્ય કુંદકુંદ અને બીજાઓ સ્ત્રીમોક્ષનો નિષેધ કરવા લાગ્યા. પરિણામે પટ્ટખંડાગમની ધવલા ટીકામાં તેનો પડયો પડ્યો અને મૂળની વ્યાખ્યા જુદી જ રીતે થવા લાગી અને સામે પક્ષે સ્ત્રીમોક્ષનું સમર્થન પણ થવા લાગ્યું. આચાર્ય મલયગિરિ પ્રસ્તુત સૂત્ર (સૂત્ર ૧૬)ની ટીકા (પત્ર ૨૦ વ)માં સ્ત્રીમોક્ષનું સમર્થન વિસ્તારથી કરે છે, કારણ, મૂળમાં ક્લિંતિલિંગસિદ્ધા એવો એક ભેદ પણ સિદ્ધોનો યતાવવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તુત પંદર ભેદમાં સયંવુદ્ધસિદ્ધ, પત્તેયવુદ્ધસિદ્ધ અને વુદ્ધવોહિયસિદ્ધ એવા ત્રણ ભેદોનો ઉલ્લેખ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું જરૂરી છે. નંદીચૂર્ણિને આધારે આચાર્ય મલયગિરિએ જે વિવરણ આપ્યું છે તેનો સાર આ પ્રમાણે છે : સયંવુદ્ધ = સયંયુદ્ધ તે છે, જેઓ કોઈ પણ બાહ્ય પ્રત્યય = કારણ વિના યોધિને પ્રાપ્ત કરે છે; આંતરિક કારણ જાતિદમરણ સંભવે છે. આ સયંયુદ્ધના બે

૫. સંસારસ્માવગ્ગીય = સંસારસ્માવગ્ગીય ।

૬. અસંસારસ્માવગ્ગીય = અસંસારસ્માવગ્ગીય ।

પ્રકાર છે : એક તે, જેઓ તીર્થંકર હોય છે; અને બીજા તે, જે તીર્થંકર નથી હોતા. પ્રસ્તુતમાં એટલે કે સિદ્ધના ભેદોમાં તીર્થંકર સિવાયના જે સ્વયંબુદ્ધ છે તે અભિપ્રેત છે, કારણ, તીર્થંકર-સિદ્ધનો ઉદ્દેશ્ય આ પંદર ભેદમાં થયેલો જ છે. સ્વયંબુદ્ધ બાહ્ય કારણ વિના પ્રતિબોધ પામે છે, પણ પ્રત્યેકબુદ્ધ બાહ્ય કારણથી પ્રતિબોધ પામે છે. તેઓ એકલા વિચરતા હોઈ પ્રત્યેકબુદ્ધ કહેવાય છે; ગચ્છવાસીની જેમ તેઓ સમૂહમાં વિચરતા નથી. સ્વયંબુદ્ધ અને પ્રત્યેકબુદ્ધ વચ્ચે બોધિમાં કારણકૃત ઉક્ત મુખ્ય ભેદ છે. ઉપરાંત, ઉપધિ—ઉપકરણ, સિંગ—વેશ અને શ્રુતની અપેક્ષાએ પણ બન્નેમાં ભેદ છે તે એ કે પાત્રાદિ બાર પ્રકારની ઉપધિ સ્વયંબુદ્ધને હોય છે, પણ પ્રત્યેકબુદ્ધને જઘન્યથી એ ઉપધિ—ઉપકરણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ નવ પ્રકારની ઉપધિ હોય છે. તેમાં પ્રાવરણનો—વસ્ત્રનો સમાવેશ થતો નથી. સ્વયંબુદ્ધને બોધિ પ્રાપ્ત થયાં પહેલાં શ્રુતજ્ઞાન હોય અને ન પણ હોય તેમ બને. જે શ્રુત હોય અને બોધિ પ્રાપ્ત થાય તો તેઓ ગુરુ પાસે જઈ ને વેશનો સ્વીકાર કરે છે, અથવા દેવતા આવીને તેમને વેશ સમર્પિત કરે છે.^૭ આવા સ્વયંબુદ્ધ પોતાની ધૃચ્છા હોય તો ગચ્છમાં રહે છે, અન્યથા એકલા પણ વિચરે છે. અને જે બોધિ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં આ પ્રકારના સ્વયંબુદ્ધને શ્રુતનો બોધ ન હોય તો તે અવશ્ય ગુરુ પાસે જાય છે અને વેશનો સ્વીકાર કરીને ગચ્છમાં અવશ્ય રહે છે, એકલા વિચરતા નથી. સ્વયંબુદ્ધને ઉપર પ્રમાણે શ્રુતના સંભવ વિષે વિકલ્પ છે, પણ પ્રત્યેકબુદ્ધને તો બોધિ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં શ્રુતનો બોધ હોય જ છે. અને તે જઘન્યથી અગિયાર અંગના જ્ઞાતા હોય અથવા ઉત્કૃષ્ટે ભિન્નદશપૂર્વી સંભવે. પ્રત્યેકબુદ્ધ માટે વેશ અનિવાર્ય નથી; તે ધારણ કરે પણ ખરા અને ન પણ કરે; ધારણ કરે તો દેવે દીધેલ વેષ હોય.

સ્વયંબુદ્ધ કે પ્રત્યેકબુદ્ધને બોધિમાં બીજાના ઉપદેશની જરૂર નથી; તે વિના જ એ બન્ને બોધિ પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ બુદ્ધબોધિય=બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ વિષે તેમ નથી. તેઓ કોઈ પણ બુદ્ધ એટલે કે આચાર્ય દ્વારા બોધિત થાય છે એટલે કે ઉપદેશને પામે છે. એટલે કે તેઓ સ્વયંસૂચથી બોધિને પામેલા નથી, પણ બીજાના ઉપદેશથી બોધિને પામ્યા છે. તેથી બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ કહેવાય છે.^૮

ખરી રીતે તીર્થસિદ્ધ અને અતીર્થસિદ્ધ—એ બે ભેદમાં જ બાકીના ભેદો સમાઈ જાય છે, પરંતુ માત્ર એ બે ભેદો જ કરવામાં આવે તો સિદ્ધોની પૂર્વાવસ્થામાં જે વિવિધતા હોય છે—વિશેષતા હોય છે—તે વિષેનો કશો ખ્યાલ આવવા સંભવ નથી, તેથી એ વિશેષતાનું જ્ઞાન કરાવવા ત્રિસ્તરથી ભેદનિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.^૯

પ્રસ્તુત જૈન મતના અનુસંધાનમાં બૌદ્ધ મત બાણવો લાભપ્રદ છે. બૌદ્ધ મતે (સ્થવિરવાદમતે) બોધિના ત્રણ પ્રકાર છે : સાવકબોધિ, પરચેકબોધિ અને સમ્માસંબોધિ (શ્રાવકબોધિ, પ્રત્યેક-બોધિ અને સમ્યક્સંબોધિ). સમ્યક્સંબોધિ ધરાવનાર સમ્યક્સંબુદ્ધ કહેવાય છે. તેમના ઉપદેશથી જે અર્હતપદને પામે (=જૈન મતે કેવળીપદને પામે) તેને સાવકબોધિ ધરાવનાર કહેવાય. સારાંશ કે ઉપાસકને બીજાના ઉપદેશથી જે બોધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તે બોધિ સાવકબોધિ છે. આ સાવક-સંબુદ્ધ પણ બીજાને ઉપદેશ આપવાના અધિકારી છે (વિનયપિટક, મહાવગ્ગ, ૧.૨૧).

૭. અહીં સ્પષ્ટ છે કે દેવતાની વાત પાછળથી દાખલ થઈ છે. તાત્ત્વિક રીતે તો વેશપરિવર્તન પણ આવશ્યક નથી; પણ ત્યારે કોઈ પણ ધર્મપરંપરા સુદૃઢ અને છે અને તેનો બાહ્યાચાર સુસ્થિર થઈ જાય છે ત્યારે વેશ એ પરંપરાનું અનિવાર્ય અંગ બની જાય છે, તેનું આ પણ એક ઉદાહરણ છે.

૮. ઉક્ત ત્રણેય વિષે જુઓ પ્રજાપનાટીકા, પન ૧૬ વ ધી.

૯. પ્રજાપનાટીકા, પન ૨૩ અ.

જૈન મતની જેમ જ પર્યેકબોધિને પ્રાપ્ત કરનાર ખીજના ઉપદેશની અપેક્ષા રાખતા નથી, પણ તે સ્વયંસંયુદ્ધ છે. તેઓ ઉપદેશ આપતા નથી, ખીજને સંયુદ્ધ કરી શકતા નથી; માત્ર ખીજ માટે તેમનું જીવન ઉદ્દાહરણરૂપ બને છે.

સમ્માસંગોધિને પ્રાપ્ત કરનાર પણ, પોતાના પ્રયત્નથી જ—ખીજના ઉપદેશ વિના જ—તે પ્રાપ્ત કરે છે અને ખીજને બોધિ પ્રાપ્ત કરાવવા સમર્થ હોય છે. જૈન મત પ્રમાણે તીર્થંકરની જે યોગ્યતા છે તેવી જ યોગ્યતા સમ્માસંગોધિ ધરાવનાર સમ્માસંયુદ્ધમાં હોય છે. સામાન્ય પરિભાષામાં આપણે તેમને સુદ્ધ તરીકે બાણીએ છીએ.^{૧૦}

સંસારી જીવો

પ્રજાપતાના પ્રથમ પદમાં સિદ્ધ જીવોનું નિરૂપણ કર્યા પછી સંસારી જીવોના ભેદ-પ્રભેદો ગણાવ્યા છે. એ ગણતરીનો મુખ્ય આધાર ઇન્દ્રિયો છે. તેના પ્રભેદોમાં જીવોની સૂક્ષ્મતા અને સ્થૂલતા તથા પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિને ભેદે જીવોના પ્રભેદો થાય છે. વળી, જન્મના પ્રકારને લઈને ભેદ પડે છે. એકન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય સુધીના સંમૂર્જિષ્ઠ, ત્રિચંદ્રિયપંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યમાં ગર્ભજ અને સંમૂર્જિષ્ઠ અને નારક તથા દેવનો ઉપપાત જન્મ છે. નારક અને સંમૂર્જિષ્ઠ નિયમતઃ નપુંસક જ હોય, ગર્ભજમાં ત્રણે લિંગ હોય, દેવોમાં પુરુષ અને સ્ત્રી હોય છે. આમ લિંગભેદે પણ તે જીવોનો ભેદ છે. પંચેન્દ્રિય જીવોમાં જે ભેદો પડે છે તેનો આધાર નરકાદિ ચાર ગતિ છે. ઉપરાંત, ગર્ભજ તથા સંમૂર્જિષ્ઠ એ પણ ભેદનિયામક છે. મનુષ્યના ભેદનિયામકોમાં દેશભેદ, સંસ્કારભેદ, વ્યવસાયભેદ, જ્ઞાનાદિશક્તિભેદ જેવી બાબતો લેવામાં આવી છે. નારક અને દેવોનો ભેદ સ્થાન-ભેદથી છે.

આટલી સામાન્ય હકીકત બાણી પછી જીવભેદ-પ્રભેદોની સૂચી, જે નીચે આપવામાં આવે છે, તે સમજવી સહેલી થઈ પડશે. સૂચીમાં મૂળમાં જ્યાં—જેમ કે વનસ્પતિની બાબતમાં—મોટી સંખ્યામાં ભેદો આપ્યા છે, ત્યાં માત્ર સંખ્યાક આપીને જ સંતોષ માન્યો છે. જિજ્ઞાસુએ તેવે સ્થળે મૂળ જોઈ લેવું જોઈએ. જીવોના આ જ ભેદ-પ્રભેદો વિષે દ્વિતીય આદિ પદોમાં અનેક બાબતો—જેવી કે તેમનાં રહેવાનાં સ્થાન, તેમનું પરસ્પર સંખ્યાની દૃષ્ટિએ તારતમ્ય, આયુ, તેમના વિશેષ-પર્યાયો ઇત્યાદિ અનેક બાબતો—નો વિચાર થયો છે. તેથી તે દૃષ્ટિએ આ સૂચી જરૂરી છે.

૧. જીવ (સૂત્ર ૧૪)

૧. ૧ અસંસારસમાપન (સિદ્ધ) (૧૫)

૧. ૧. ૧ અનન્તરસિદ્ધ (૧૬)

૧. ૧. ૧. ૧ તીર્થસિદ્ધ

.૨ અતીર્થસિદ્ધ

.૩ તીર્થંકરસિદ્ધ

.૪ અતીર્થંકરસિદ્ધ

.૫ સ્વયંસંયુદ્ધસિદ્ધ

.૬ પ્રત્યેકસંયુદ્ધસિદ્ધ

.૭ સુદ્ધબોધિતસિદ્ધ

.૮ સ્ત્રીલિંગસિદ્ધ

.૯ પુરુષલિંગસિદ્ધ

.૧૦ નપુંસકલિંગસિદ્ધ

.૧૧ સ્વલિંગસિદ્ધ

.૧૨ અન્યલિંગસિદ્ધ

૧૦. પ્રસ્તુત ચર્ચા માટે જુઓ ઉપાસકજ્ઞનાલેકારની પ્રસ્તાવના, પૃ. ૧૬ અને તે જ પુસ્તકનું લોકુત્તરસંપાનિ-નિદેસ (પૃ. ૩૪૦) નામનું પ્રકરણ (P. T. S.).

.૧૩ ગૃહિલિંગસિદ્ધ

.૧૪ એકસિદ્ધ

.૧૫ અનેકસિદ્ધ

૧. ૧. ૨. પરંપરસિદ્ધ (૧૭)

૧. ૧. ૨. ૧ અપ્રથમસમયસિદ્ધ

.૨ દ્વિસમયસિદ્ધ

.૩ ત્રિસમયસિદ્ધ

.૪ ચતુઃસમયસિદ્ધ

.૫.....અ. અનંતસમયસિદ્ધ

૧. ૨ સંસારસમાપન (સંસારી) (૧૮) [અ. પર્યાપ્ત, વ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. એકન્દ્રિય (૧૯) [અ. પર્યાપ્ત, વ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧ પૃથ્વીકાયિક (૨૦) [(અ.) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧. ૧. સૂક્ષ્મ-અ. પર્યાપ્ત, વ. અપર્યાપ્ત (૨૧)

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. આદર - (૨૫) [અ. પર્યાપ્ત, વ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૧. શ્લક્ષ્ણુઆદરપૃથ્વી (૨૩)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨. ૧. ૧. કૃણુમૃત્તિકા^{૧૧}

.૫ શુક્લમૃત્તિકા

.૨ નીલમૃત્તિકા

.૬ પાંડુમૃત્તિકા

.૩ લોહિતમૃત્તિકા

.૭ પનકમૃત્તિકા

.૪ હારિદ્રમૃત્તિકા

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૨ અરઆદર પૃથ્વી (૨૪)

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૨. ૧ પૃથ્વી^{૧૨}

.૧૩ સુવર્ણ

.૨ શર્કરા

.૧૪ વજ્ર

.૩ વાલુકા

.૧૫ હરિતાલ

.૪ ઉપલ

.૧૬ હિંગુલક

.૫ શિલા

.૧૭ મનઃશિલા

.૬ લવણ

.૧૮ સાસંગ

.૭ લીપ

.૧૯ અંગન

.૮ અથસ્

.૨૦ પ્રવાલ

.૯ તામ્ર

.૨૧ અબ્રપટલ

.૧૦ ત્રપુસ

.૨૨ અબ્રવાલુકા

.૧૧ સીસક

.૨૩ ગોમેન્નકમણિ

.૧૨ રૂપ્ય

.૨૪ રુચકમણિ

૧૧. ઉત્તરાં, અં ૩૬, ગાં ૭૩ માં આ સાતેયનો ઉલ્લેખ છે; સૂત્રકૃતાંગ અને દશવૈકલિકમાં નથી. મૂલાચારમાં પણ નથી. પરંતુ આચારાંગનિર્ણયિત (ગાં ૭૨)માં પાંચ બેદો છે.

૧૨. ઉત્તરાં, અં ૩૬, ગાં ૭૩-૭૮ માં 'બેદો છત્રીશ છે' એમ કલાં છતાં ગાથાઓમાં પ્રવૃત્ત લેખ ૪૦ બેદો છે. મૂલાચાર-પંચાચારાધિકારમાં ગાં ૮-૧૨ માં ૩૬ બેદો ગણાવ્યા છે. આચારાંગનિર્ણયિતમાં પણ (ગાં ૭૩-૭૬) છત્રીશ બેદો ગણાવ્યા છે.

.૨૫ અંકમણિ	.૩૩ ગૈરિકમણિ
.૨૬ રક્ષિકમણિ	.૩૪ હંસગર્ભમણિ
.૨૭ લોહિતાક્ષમણિ	.૩૫ પુલકમણિ
.૨૮ મરકતમણિ	.૩૬ સૌગન્ધિકમણિ
.૨૯ મસારગદલમણિ	.૩૭ ચંદ્રપ્રભમણિ
.૩૦ ભુજમોચકમણિ	.૩૮ વૈદ્યમણિ
.૩૧ ઇન્દ્રનીલમણિ	.૩૯ જલકાંતમણિ
.૩૨ ચન્દનમણિ	.૪૦ સૂર્યકાંતમણિ

ઇત્યાદિ.

૧. ૨. ૧. ૨ અષ્ટાધિક (૨૬) [અ પર્યાપ્ત, બ અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૨. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૨૭)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨ બાદર-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૨૮)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨ .૧ ઓસ^{૧૩}

.૧૦ ખટોદક

.૨ હિમ

.૧૧ અમ્લોદક

.૩ મહિકા

.૧૨ લવણોદક

.૪ કચ્છ

.૧૩ વારુણોદક

.૫ હરતનુ

.૧૪ ક્ષીરોદક

.૬ શુદ્ધોદક

.૧૫ ધૃતોદક

.૭ શીતોદક

.૧૬ ક્ષોદોદક

.૮ ઉષ્ણોદક

.૧૭ રસોદક

.૯ ક્ષારોદક

ઇત્યાદિ.

૧. ૨. ૧. ૩ તેજઃકાયિક (૨૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૩. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૩૦)

૨. બાદર-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૩૧)

૧. ૨. ૧. ૩. ૨ .૧ અંગાર^{૧૪}

.૭ ઉલ્કા

.૨ જ્વાલા

.૮ વિદ્યુત

.૩ મુર્મુર

.૯ અશનિ

.૪ અર્ચિ

.૧૦ નિર્ધાત

.૫ અલાત

.૧૧ સંઘર્ષસમુત્થિત

.૬ શુદ્ધાગ્નિ

.૧૨ સૂક્ષ્મકાંતમણિનિઃસૃત

ઇત્યાદિ.

૧૩. ઉત્તરા૦, અ૦ ૩૬, ગા૦ ૮૬ માં પાંચ અને આચારંગનિર્ણયક્રિમાં (ગા૦ ૧૦૮) પણ પાંચ જ લેદ છે. સૂત્ર-કૃતાંગ (૨. ૩. ૧૭)માં પ્રથમ છનો નિર્દેશ છે. દશાવ૦ (૪. ૮.)માં પ્રથમ છનો નિર્દેશ છે. અને મૂલાચારમાં કરક સિવાયના પ્રથમ છ અને ધનોદકનો એમ કુલ ૬ નો ઉલ્લેખ છે, ગા૦ ૫. ૧૩.

૧૪. આચારંગનિર્ણયક્રિ, ગા૦ ૧૧૮માં પાંચ, મૂલાચારમાં પાંચ (૫. ૧૪), ઉત્તરા૦ (૩૬. ૧૧૦, ૧૧૧)માં સાતનો ઉલ્લેખ છે.

૧. ૨. ૧. ૪ વાયુકાયિક (૩૨) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૪. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૩૨)

.૨ આદર-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૩૪)

૧. ૨. ૧. ૪. ૨ .૧ પ્રાચીનવાત^{૧૫}

.૧૧ વાતમંડલી

.૨ પ્રતીચીનવાત

.૧૨ ઉત્કલિકાવાત

.૩ દક્ષિણવાત

.૧૩ મંડલિકાવાત

.૪ ઉદીચીનવાત

.૧૪ ગુંગવાત

.૫ બિધ્વવાત

.૧૫ ઝંઝાવાત

.૬ અધોવાત

.૧૬ સંવર્તકવાત

.૭ તિર્થગ્વાત

.૧૭ ધનવાત

.૮ વિદિગ્વાત

.૧૮ તનુવાત

.૯ વાતોદ્ભ્રમ

.૧૯ શુદ્ધવાત

.૧૦ વાતોત્કલિકા

ધ્યાદિ

૧. ૨. ૧. ૫ વનસ્પતિકાયિક (૩૫) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૫. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૩૬)

.૨ આદર-(૩૭) (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૫૪)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧ પ્રત્યેકશરીર (૩૮)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૨ સાધારણશરીર (૫૪)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧ પ્રત્યેકશરીર આદરવનસ્પતિકાયિક (૩૮)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧. ૧ વૃક્ષ^{૧૬} (૩૯)-(અ) એકાસ્થિક (૪૦), (વ) બહુખીજક (૪૧)

.૨ ગુચ્છ (૪૨)-અનેક પ્રકાર

.૩ ગુદ્મ (૪૩) ”

.૪ લતા (૪૪) ”

.૫ વૃક્ષી (૪૫) ”

.૬ પર્વગા (૪૬) ”

.૭ તૃણ (૪૭) ”

.૮ વલય (૪૮) ”

.૯ હરિત (૪૯) ”

.૧૦ ઔષધિ (૫૦) ”

.૧૧ જલરુદ્ધ (૫૧) ”

.૧૨ કુહણ (૫૨) ”

૧૫. ઉત્તરાં (૩૬.૧૧૬, ૧૨૦)માં પાંચ, આચારાંગનિં (ગાં ૧૬૫, ૧૬૬)માં પાંચ અને મૂલાચારમાં પણ પાંચ છે (૫.૧૫). ઉત્તરાધ્યયનમાં તેજ અને વાયુને ત્રસ ગણ્યા છે તેની પણ નોંધ લેવી ઘટે—૩૬.૧૦૮. આચારાં નિં, ગાં ૧૫૩માં તેજ-વાયુને લઘિધત્રસ કહ્યા છે.

૧૬. ઉત્તરાં, ૩૬. ૬૫-૬૬ ગાથામાં કમભેદે આ જ ભેદો બતાવ્યા છે. વનસ્પતિના ભેદો માટે જુદે ક્રમે જુઓ—મૂલાચાર, ૫. ૧૬-૧૮; સૂત્રકૃતાંગ, ૨. ૩. ૧, ૨. ૩. ૧૨, ૨. ૩. ૧૩; દર્શનં ૪. ૧. પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાની ગાં ૧૨ આચારાંગનિર્ધુક્તિમાં પણ છે ગાં ૧૨૬. વળી, પ્રજ્ઞાપનાની ગાં ૪૫-૪૬ આચારાંગનિર્ધુક્તિમાં ગાં ૧૩૧-૧૩૨ છે.

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૨ સાધારણશરીર બાદરવનરૂપતિકાયિક—અનેક પ્રકાર^{૧૭} (૫૪)

૧. ૨ ૨. દ્વીન્દ્રિય—(પ૬) (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૫૬)

૧. ૨. ૨ .૧ પાણકૃમિ ^{૧૮}	.૧૦ જલોથા	.૧૯ કલુય
.૨ કુક્ષિકૃમિ	.૧૧ જલોઉથા	.૨૦ વાસ
.૩ ગંડૂથલક	.૧૨ સંખ	.૨૧ એકાવર્ત
.૪ ગોલોમ	.૧૩ સંખણુગ	.૨૨ ઉભયાવર્ત
.૫ જોડર	.૧૪ ધુલ્લ	.૨૩ નંદાવર્ત
.૬ સોમંગલગ	.૧૫ ખુલ્લ	.૨૪ સંવુક્ષ
.૭ વંસીસુહ	.૧૬ વરાડ	.૨૫ માધવાહ
.૮ સૂ ધમિહ	.૧૭ સોત્તિય	.૨૬ શુક્તિસંપુટ
.૯ ગોજલોથા	.૧૮ મોત્તિય	.૨૭ ચન્દનક ઇત્યાદિ

૧. ૨. ૩ ત્રીન્દ્રિય—(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૫૭)

૧. ૨. ૩ .૧ ઓવધય	.૧૧ તણાહાર	.૨૧ તઉસમિન્જિય	.૩૧ ઇન્દ્રિકાધય
.૨ રોહિણીય	.૧૨ કઢાહાર	.૨૨ કપાસદ્ધિ-	.૩૨ ઇન્દ્રગોવય
		સમિન્જિય	
.૩ કુંથુ	.૧૩ માલુય	.૨૩ હિલ્લિય	.૩૩ ઉરુલુંચક
.૪ પિપીલિયા	.૧૪ પત્તાહાર	.૨૪ ઝિલ્લિય	.૩૪ કોત્થલવાહગ
.૫ ઉર્લસગ	.૧૫ તણુવિંટિય	.૨૫ ઝિંગિર	.૩૫ જૂય
.૬ ઉદ્દેહિય	.૧૬ પત્તવિંટિય	.૨૬ ઝિંગિરિડ	.૩૬ હાલાહલા
.૭ ઉક્કલિય	.૧૭ પુષ્કવિંટિય	.૨૭ પાહુય	.૩૭ પિસુય
.૮ ઉપાય	.૧૮ ફલવિંટિય	.૨૮ સુભગ	.૩૮ સતવાધય
.૯ ઉક્કડ	.૧૯ બીયવિંટિય	.૨૯ સોવચ્છિય	.૩૯ ગોમ્હી
.૧૦ ઉપાડ	.૨૦ તેદુરણ-	.૩૦ સુયવિંટ	.૪૦ હત્થિસોડ ^{૧૯}
	મન્જિય		ઇત્યાદિ

૧. ૨. ૪ ચતુરિન્દ્રિય—(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૫૮)

૧. ૨. ૪ .૧ અંધિયર ^{૨૦}	.૫ પર્યંગ
.૨ જોતિય	.૬ ઢિંકુણુ
.૩ મચ્છિય	.૭ કુક્કુડ
.૪ મગમિગાડીડ	.૮ કુક્કુહ

૧૭. ઉત્તરાં ૩૬. ૬૭-૧૦૦. પ્રજાપના ગાં ૬૬ પટ્ટાંગમમાં ખં. ૫, પુરતક ૧૪ માં મળિંદં કહીને ઉદ્ધત છે
૫૦ ૨૨૬; પ્રજાં ગાં ૧૦૦ પણ પટ્ટાં ૫૦ ૨૨૮ માં ઉદ્ધત છે. અને એ જ ગાયા આયાં નિં ગાં ૧૩૭
છે. પ્રજાં ગાં ૧૦૧ પટ્ટાં માં ૫૦ ૨૨૬ માં ઉદ્ધત છે. અને તે જ આયાં નિં માં ગાં ૧૩૬ છે.

૧૮. ઉત્તરાં ૩૬. ૧૨૬-૧૩૦ માં આયાં બોધા ભેદો છે.

૧૯. ઉત્તરાં ૩૬. ૧૩૮-૧૪૦ માં બોધા ભેદો છે.

૨૦. પ્રજાં, ગાં ૧૧૦ અને ઉત્તરાં, ૩૬. ૧૪૭ માં ચોટું સામ્ય છે. બેદો માટે ઉત્તરાં ૩૬. ૧૪૭-૧૪૯, તેમાં
૧૫ ભેદો છે.

.૯ નંદાવત્ત	.૨૪ અગ્નિચ્વેદ
.૧૦ સિંગિરિડ	.૨૫ સારંગ
.૧૧ કિષ્કિપત્ત	.૨૬ જુહિલ
.૧૨ નીલપત્ત	.૨૭ દોલ
.૧૩ લોહિયપત્ત	.૨૮ ભમર
.૧૪ હાલિદ્વપત્ત	.૨૯ ભરિલી
.૧૫ સુકિલપત્ત	.૩૦ જરુલ
.૧૬ ચિત્તપકષ્પ	.૩૧ તોટું
.૧૭ વિચિત્તપકષ્પ	.૩૨ વિચ્છ્રુત
.૧૮ ઓભંજલિય	.૩૩ પત્તવિચ્છ્રુય
.૧૯ જલચારિય	.૩૪ છાણુવિચ્છ્રુય
.૨૦ ગંભીર	.૩૫ જલવિચ્છ્રુય
.૨૧ છુણિય	.૩૬ પિયંગાલ
.૨૨ તંતવ	.૩૭ કણુગ
.૨૩ અગ્નિચ્વેદ	.૩૮ ગોમયકીડ

ધત્યાદિ

૧. ૨. ૫. પંચેન્દ્રિય-(૫૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૫. ૧ નૈરયિક - (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૬૦)

૧. ૨. ૫. ૧ .૧ રત્નપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૨ શર્કરાપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૩ વાલુકાપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૪ પંકપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૫ ધમપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૬ તમઃપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૭ તમસ્તમઃપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક

૧. ૨. ૫. ૨ તિર્યચ-(૬૧) [(અ) પર્યાપ્ત સંમૂર્ચિષ્ઠમ, (વ) અપર્યાપ્ત સંમૂર્ચિષ્ઠમ,
(ક) પર્યાપ્ત ગર્ભજ, (ઙ) અપર્યાપ્ત ગર્ભજ]

૧. ૨. ૫. ૨. ૧ જલચર પર્યાપ્ત ગર્ભજ ૨^૧, (૬૨), (૬૮)

૧. ૨. ૫. ૨. ૧. ૧ મત્સ્ય (૬૩)

(૧) સપ્તલ	(૭) રોહિય
(૨) અવલલ	(૮) હલીસાગર
(૩) જુગ	(૯) ગાગર
(૪) વિન્નિઝિય	(૧૦) વડ
(૫) હલિ	(૧૧) વડગર
(૬) મગ્ગરિ	(૧૨) તિમી

(૧૩) તિમિંગિલ	(૧૭) સાલિસચિયા
(૧૪) છુકક	(૧૮) લંભણ
(૧૫) તંદુલમચ્છ	(૧૯) પડાગ
(૧૬) કણિકામચ્છ	(૨૦) પડાગાતિપડાગ
	છત્યાદિ

.૨ કચ્છલ (૬૪)

(૧) અટ્ટિકચ્છલ	(૨) મંસકચ્છલ
----------------	--------------

.૩ ગાહ (૬૫)

(૧) દિલી	(૪) પુલગ
(૨) વેઢલ	(૫) સીમાગાર
(૩) મુદ્ધય	

.૪ મગર (૬૬)

(૧) સોંડ	(૨) મટ્ટ
----------	----------

.૫ સુંસુમાર (૬૭)

—એકાકાર

૧. ૨ પ. ૨. ૨ સ્થલચર-(૬૯) [(અ) પર્યાપ્ત સંમૂર્ચિષ્ઠમ, (વ) અપર્યાપ્ત સંમૂર્ચિષ્ઠમ,
(ક) પર્યાપ્ત ગર્ભજ, (ઢ) અપર્યાપ્ત ગર્ભજ (૭૫)]

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧ ચતુષ્પદ (૭૦)

૧. ૨. ૫ ૨. ૨. ૧. .૧ એગપુર (૭૧)^{૨૨}

(૧) અરસ	(૫) ગોરકખર
(૨) અરસતર	(૬) કંદલગ
(૩) ધોડગ	(૭) સિરિકંદલગ
(૪) ગદલ	(૮) આવત્ત

છત્યાદિ

.૨ દુખુર (૭૨)

(૧) ઉટ્ટ	(૯) વરાહ
(૨) ગોણુ	(૧૦) અય
(૩) ગવય	(૧૧) એલગ
(૪) રોજ્ઝ	(૧૨) રુરુ
(૫) પસય	(૧૩) સરભ
(૬) મહિસ	(૧૪) ચમર
(૭) મિય	(૧૫) કુરંગ
(૮) સંવર	(૧૬) ગોદર્ણ

છત્યાદિ

.૩ ગંડીપદ (૭૩)

- (૧) હૃત્થી
(૨) પૂયણુય
(૩) મંદુણુહૃત્થી

- (૪) ખગ્ગ
(૫) ગંડ
ઇત્યાદિ.

.૪ સણુપદ (૭૪)

- (૧) સીહ
(૨) વગ્ધ
(૩) દીવિય
(૪) અગ્ધ
(૫) તરગ્ધ
(૬) પરરસર
(૭) સિયાલ

- (૮) ગિડાલ
(૯) સુણુગ
(૧૦) કોલસુણુગ
(૧૧) કોઢંતિય
(૧૨) સસગ
(૧૩) ચિત્તગ
(૧૪) ચિત્તલગ
ઇત્યાદિ.

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨ પરિસર્પ (૭૬)

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨. ૧ ઉરપરિસર્પ (૭૭)

(અ) અહિરૂં (૭૮)

.૧ દ્વવીકર (૭૯)

- (૧) આસીવિસ
(૨) દિટ્ટિવિસ
(૩) ઉગ્ગવિસ
(૪) ભોગવિસ
(૫) તથાવિસ
(૬) લાલાવિસ
(૭) ઉરસાસવિસ

- (૮) નિરસાસવિસ
(૯) કણ્ણસપ
(૧૦) સેદસપ
(૧૧) કાઓદર
(૧૨) દન્નગ્ધુપ્ધ
(૧૩) કોલાહ
(૧૪) મેલિમિંદ

ઇત્યાદિ.

.૨ મહિલી

- (૧) દિવ્યાગ
(૨) ગોણુસ
(૩) કસાહીય
(૪) વધઉલ
(૫) ચિત્તલિ

- (૬) મંડલિ
(૭) માલિ
(૮) અહિ
(૯) અહિસલાગ
(૧૦) પગાગ

ઇત્યાદિ.

(વ) અથગર (એકાકાર) (૮૧)

(ક) આસાલિયા (૮૨)

(ઙ) મહોરગ (૮૩)

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨. ૨ ભુયપરિસર્પ (૮૫)

(૧) છુલ્લર૪

(૨) ગોહા

(૩) સરડા

(૪) સરલા

(૫) સરંઠ

(૬) સાર

(૭) ખારા

(૮) ધરોધલા

(૯) વિરસંભરા

(૧૦) મૂસ

(૧૧) મંગૂસ

(૧૨) પયલાધ્ય

(૧૩) છીરવિરાલિયા

(૧૪) જાહ

(૧૫) ચઉખાધ્યા

ધત્યાદિ.

૧. ૨. ૫. ૨. ૩ ખેચર (૮૬)

૧. ૨. ૫. ૨. ૩ .૧ ચમ્મપકખીર૫ (૮૭)

(૧) વગ્ગુલી

(૨) જલોયા

(૩) અડિલા

(૪) ભારંડ

(૫) જવંજવ

(૬) સમુદવાયસ

(૭) કણ્ણુત્તિય

(૮) પકિખગિરાલી

ધત્યાદિ.

.૨ લોમપકખી (૮૮)

(૧) હંક

(૨) કંક

(૩) કુરલ

(૪) વાયસ

(૫) ચદ્ધકાગ

(૬) હંસ

(૭) કલહંસ

(૮) પાયહંસ

(૯) રાયહંસ

(૧૦) અડ

(૧૧) એડી

(૧૨) બગ

(૧૩) બલાગ

(૧૪) પારિખવ

(૧૫) ડોચ

(૧૬) સારસ

(૧૭) મેસર

(૧૮) મસૂર

(૧૯) મયૂર

(૨૦) સતવચ્છ

(૨૧) ગહર

(૨૨) પોંડરીય

(૨૩) કાગ

(૨૪) કામંજુગ

(૨૫) વંજુલગ

(૨૬) તિત્તિર

(૨૭) વટ્ટગ

(૨૮) લાવગ

(૨૯) કવોય

(૩૦) કવિંજલ

(૩૧) પારેવય

(૩૨) ચિંગ

૨૪. સૂચકૃતાંગ, ૨. ૩. ૧૫ માં આ પંદર ભેદોમાં પાઠાંતરો છે.

૨૫. સૂચકૃતાંગમાં જલચર પંચેન્દ્રિયના ભેદો તરીકે ચર્મપક્ષી, લોમપક્ષી, સમુદ્ગકપક્ષી અને વિતતપક્ષી—એવા ભેદો છે. આમાં જલચર—એવો પાઠ બરાબર જણાતો નથી. —સચકૃ ૨. ૩. ૧૫. પણ તેમાં ઉત્તર ભેદોનો ઉલ્લેખ નથી.

(૩૩) ગ્રાસ	(૩૭) મદણસલાગ
(૩૪) કુકકુડ	(૩૮) કોષ/સ
(૩૫) સુગ	(૩૯) સેલ
(૩૬) બરહિણુ	(૪૦) વરેલગ

.૩ સમુગપકખી (૮૯)

.૪ વિતતપકખી (૯૦)

૧. ૨. ૫. ૩ મનુષ્ય^{૨૬} - (૯૨) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૫. ૩ .૧ સંમૂર્ચિતમ (ગંદકીમાં ઉત્પન્ન થાય તેવાં ૧૪ સ્થાન ગણાવી છતાંદિ કહ્યું છે.) (૯૩)

.૨ ગર્ભન્યુત્કાન્તિક^{૨૭}

(૧) અન્તર્દ્રષિક (૨૮ પ્રકારના, સૂત્ર. ૯૫)

(૨) અકર્મભૂમિક (૩૦ પ્રકારના, સૂત્ર. ૯૬)

(૩) કર્મભૂમિક (૧૫ પ્રકારના, સૂત્ર. ૯૭)

(૩) કર્મભૂમિક મનુષ્ય

(અ) મ્લેચ્છ (૯૮)

(૧) સગ	(૨૦) પુલિંદ	(૩૯) શુક્લ
(૨) જપણ	(૨૧) હારોસ	(૪૦) ચીણ
(૩) ચિલાય	(૨૨) ઝોંબ	(૪૧) હસિય
(૪) સખર	(૨૩) વોક્કાણ	(૪૨) ખસ
(૫) બખર	(૨૪) ગંધાહારક	(૪૩) ખાસિય
(૬) કાય	(૨૫) બહલિય	(૪૪) શ્વેદર
(૭) મુરુંડ	(૨૬) અબજલ	(૪૫) મંદ
(૮) ઉડુ	(૨૭) રોમ	(૪૬) ઝોંગિલક
(૯) ભાગ	(૨૮) પાસ	(૪૭) લહિસ
(૧૦) શિણુગ	(૨૯) પહિસ	(૪૮) બહિસ
(૧૧) પક્ષણિય	(૩૦) મલય	(૪૯) કેકય
(૧૨) કુલકખ	(૩૧) ચુંચુય	(૫૦) અરબાગ
(૧૩) ગોંડ	(૩૨) મૂયલિ	(૫૧) ફણ
(૧૪) સિંહલ	(૩૩) કોંકણુગ	(૫૨) રોસગ
(૧૫) પારસ	(૩૪) મેય	(૫૩) ભરુગ
(૧૬) ગોંધ	(૩૫) પલ્લવ	(૫૪) રુય
(૧૭) ઉડંબ	(૩૬) માલવ	(૫૫) વિલાય
(૧૮) દમિલ	(૩૭) મગર	
(૧૯) ચિલ્લલ	(૩૮) આભાસિય	

૨૬. મનુષ્યના કર્મભૂં, અકર્મભૂં, અન્તર્દ્રીં, આર્ય અને મ્લેચ્છ એવા મુખ્ય બેહો સૂચક ૨. ૩. ૧૪ માં છે, ઉત્તર બેહો નથી.

૨૭. ઉત્તરાં ૩૬. ૧૯૫ માં આ ૪ ત્રણ બેહો છે અને ઉત્તર બેહોની માત્ર સંખ્યાનો નિર્દેશ ગાં ૧૯૬ માં છે.

(વ) આર્થ (૯૯)

(A) ઋદ્ધિપ્રાપ્તિ (૧૦૦)

૧-અરિહંત

૪-વાસુદેવ

૨-અઙ્ગવટ્ટી

૫-ચારણ

૩-અલદેવ

૬-વિજ્ઞાનહર

(B) અનૃદ્ધિપ્રાપ્તિ (૧૦૧)

૧-ક્ષેત્રાર્થ (મગધાદિ સાગ્ર પચીસ દેશના, સૂત્ર-૧૦૨)

૨-ગતિઆર્થ (અંબકુ આદિ ઇન્દ્રસમતિ છે, સૂત્ર-૧૦૩)

૩-કુલઆર્થ (ઉગ્રાદિ છ કુલ, સૂત્ર-૧૦૪)

૪-કર્મઆર્થ (દોરિસય આદિ અતેક, સૂત્ર-૧૦૫)

૫-શિલ્પઆર્થ (તુણ્ણાગ આદિ અતેક, સૂત્ર-૧૦૬)

૬-ભાષાઆર્થ (સૂત્ર-૧૦૭)

૭-જ્ઞાનઆર્થ (સૂત્ર-૧૦૮)

૮-દર્શનઆર્થ (સૂત્ર-૧૦૯)

૯-ચારિત્રઆર્થ (સૂત્ર-૧૨૦)

૧. ૨. ૫. ૪ દેવ (૧૩૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૫. ૪. ૧ ભવનવાસી (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૧૪૦)

(૧) અસુરકુમાર

(૬) દ્વીપકુમાર

(૨) નાગકુમાર

(૭) ઉદ્ધિષ્ઠકુમાર

(૩) સુપર્યુકુમાર

(૮) દિક્કકુમાર

(૪) વિદ્યુકુમાર

(૯) વાયુકુમાર

(૫) અગ્નિકુમાર

(૧૦) સ્તનિતકુમાર

૧. ૨. ૫. ૪. ૨ વ્યન્તર (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્તિ (૧૪૧)

(૧) કિન્નર

(૫) યક્ષ

(૨) કિંપુરુષ

(૬) રાક્ષસ

(૩) મહોરગ

(૭) ભૂત

(૪) ગંધર્વ

(૮) પિશાચ

૧. ૨. ૫. ૪. ૩ ન્યોતિષ્ઠ (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્તિ (૧૪૨)

(૧) ચન્દ્ર

(૪) નક્ષત્ર

(૨) સૂર્ય

(૫) તામ્ર

(૩) ગ્રહ

૨૮. પ્રજાપતિ, ગા. ૧૧૬-૧૨૨ ઉત્તરાં ૨૮, ૧૬-૧૯ છે. પ્રજા. ૧૨૩મી ગાથા પાઠાંતર સાથે ઉત્તરાં ૨૮.૨૦ છે. પ્રજા. ગા. ૧૨૪-૧૩૧ એ ઉત્તરાં ૨૮. ગા. ૨૧-૨૮ છે. પ્રજા. ગા. ૧૩૨ એ ઉત્તરાં ૨૮.૩૧ છે. ઉત્તરાં માં વચ્ચે બે ગાથા વધારે છે.

૧. ૨. ૫. ૪. ૪. ચૈમાનિક (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૧૪૩)

(૧) દરૂપોપગ (૧૪૪)

૧-સૌધર્મ	૭-શુદ્ધ
૨-દશાન	૮-સદસાર
૩-સનતદુમાર	૯-આનત
૪-માહેન્દ્ર	૧૦-પ્રાણુત
૫-અન્નસોદ	૧૧-આરણુ
૬-સાંતક	૧૨-અચ્યુત

(૨) દરૂપાતીત (૧૪૫)

A-ઐવેયક (નવ પ્રકાર)

B-અનુત્તરોપપાતિક

૧-વિનય	૪-અપરાગિત
૨-વૈદ્યંત	૫-સર્વાર્થસિદ્ધ
૩-નયંત	

*

ખીજું 'સ્થાન' પદ : જીવોનું નિવાસસ્થાન

જીવો એ પ્રકારના છે : સંસારી અને સિદ્ધ. તેમના અનેક પ્રકાર પ્રથમ પદમાં ગણાવ્યા. હવે ખીજા પદમાં તે તે પ્રકારના જીવોનું નિવાસસ્થાન ક્યાં છે તે જાણવું જરૂરી છે. તેથી તેનો વિચાર 'સ્થાન' પદમાં કરવામાં આવ્યો છે. સ્થાનના વિચારમાં કાયમી નિવાસસ્થાન અને પ્રાસંગિક, એમ બે પ્રકાર સંભવે છે. પ્રસ્તુતમાં કાયમી નિવાસસ્થાનને—એટલે કે જીવ જન્મ ધારણ કર્યા પછી તે મરણ પર્યંત ક્યાં રહે છે તેને—'સ્વસ્થાન' નામે ઓળખાવ્યું છે. અને પ્રાસંગિક નિવાસસ્થાનનો વિચાર 'ઉપપાત' અને 'સમુદ્ધાત'—એમ બે પ્રકારે કરવામાં આવ્યો છે. જૈન શાસ્ત્રની પરિભાષા પ્રમાણે પૂર્વભવમાં મૃત્યુ થાય એટલે કે પૂર્વભવનું આયુ સમાપ્ત થાય એટલે નવા ભવનાં નામ, ગોત્ર અને આયુનાં નિયામક કર્મોનો ઉદય થઈ જતો હોવાથી મૃત્યુ પછી જીવ નવે નામે ઓળખાય છે, જેમ કે પૂર્વભવમાં દેવ હોય અને મરીને તે જીવ મનુષ્ય થવાનો હોય તો દેવાયુ સમાપ્ત થાય એટલે તે મનુષ્ય નામે ઓળખાય. પણ જૈન મતે જીવ વ્યાપક નથી.^૧ તેથી મૃત્યુ પછી તેણે નવા જીવનનો સ્વીકાર કરવા માટે યાત્રા કરીને સ્વજન્મ-સ્થાનમાં જવું પડે છે. આવી યાત્રાના કાળમાં તેણે દેવલોક તો છોડી દીધો, મનુષ્યલોકમાં હજી આવ્યો નથી, તો તે યાત્રા દરમિયાન તેણે જે પ્રદેશની યાત્રા કરી તે પણ તેનું 'સ્થાન' તો કહેવાય. આ 'સ્થાન' ને 'ઉપપાત' સ્થાન કહ્યું છે. સ્પષ્ટ છે કે આ પ્રાસંગિક છે, છતાં પણ તે અનિવાર્ય તો છે જ. તેથી જીવના સ્થાનનો વિચાર કરતી વખતે તેને પણ લક્ષમાં લેવું તો જોઈએ. અને તીર્થ 'સમુદ્ધાત' સ્થાન છે. આપણો અનુભવ છે કે જ્યારે કોઈ કોઈ કરતો હોય છે ત્યારે તેનો ચહેરો કાલ-કાલ થઈ જાય છે, તે જ પ્રકારે જ્યારે કોઈ વેદના થતી હોય ત્યારે પણ

૧. આત્માના પરિણામ વિષે જુઓ ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૬૨.

શરીરમાં વિકૃતિ જણાય છે. જૈન માન્યતા પ્રમાણે આવે પ્રસંગે જીવના પ્રદેશોનો વિસ્તાર થાય છે. તેને પરિભાષામાં ‘સમુદ્ધાત’ કહેવામાં આવે છે. આવા સમુદ્ધાત અનેક પ્રકારના છે. તેને વિષે વિશેષ નિષ્પણુ પ્રજ્ઞાપનાના ૩૬ મા પદમાં છે જ. એટલે આ ‘સમુદ્ધાત’ની અપેક્ષાએ જીવના નિવાસસ્થાનનો વિચાર પણ જરૂરી બને છે. આમ પ્રસ્તુત પદમાં જીવોના જે નાના પ્રકારો છે તે વિષે સ્વસ્થાન, ઉપપાતસ્થાન અને સમુદ્ધાતસ્થાન એમ ત્રણે પ્રકારનાં નિવાસસ્થાનનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તુત સ્થાનપદમાં હવે પછી જીવોના જે ભેદોનાં સ્થાનોનો વિચાર અને ક્રમ જણાવ્યો છે તે ઉપરથી જણાશે કે પ્રથમ પદમાં જીવભેદોમાં નિર્દિષ્ટ ‘એકેન્દ્રિય’ જેવા કેટલાક સામાન્ય ભેદોનો વિચાર નથી કરવામાં આવ્યો, જ્યારે ‘પંચેન્દ્રિય’ જેવા સામાન્ય ભેદોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. વળી, વિશેષભેદ-પ્રભેદોમાંથી પણ બધાનો વિચાર નથી. આમ જીવના ભેદો અને તેના પ્રભેદો વિષે પ્રથમ પદમાં જે માહિતી છે, તે બધા વિષેનાં જુદાં જુદાં સ્થાનોનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં નથી, પણ તેમાંથી મુખ્ય મુખ્યનો છે. પ્રજ્ઞાપનામાં થયેલી આ વિચારણા સાથે અન્યત્ર થયેલી આ વિષયની વિચારણાની તુલના તેના સંક્ષેપ-વિસ્તારનો ધૃતિહાસ જાણવામાં ઉપયોગી થશે અને ક્રમે કરી વિષયવિસ્તાર કેમ થતો ગયો તેનું અધ્યયન કરવામાં જ નહિ પણ તે તે ગ્રંથોના સમય-નિર્ધારણમાં પણ આ હકીકતો ઉપકારી થવા સંભવ છે. તેથી તેને અહીં આપવી જરૂરી જણાય છે.

પણ જીવના આ નિવાસસ્થાનનો વિચાર શા માટે જરૂરી છે એ પણ પ્રશ્ન છે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે માત્ર જૈન દર્શનમાં જ આત્માને શરીરપ્રમાણુ માન્યો છે; તે વ્યાપક નથી. તેથી સંસારમાં તેની નાના જન્મ વખતે ગતિ થાય છે અને નિયત સ્થાનમાં જ તે શરીર ધારણ કરી શકે છે. તેથી ક્યો જીવ ક્યાં હોય તે વિચારવું પ્રાપ્ત થતું હોઈ તેનું વિવરણ જરૂરી બને છે અને તેથી જૈનધર્મની આત્માના પરિણામ વિષેની જે માન્યતા છે તેની પણ પુષ્ટિ આથી થાય છે. અન્ય દર્શનમાં આત્મા સર્વવ્યાપક મનાયો હોઈ તેમને નિવાસસ્થાનનો વિચાર માત્ર શરીરદૃષ્ટિએ જ કરવો પ્રાપ્ત છે, પણ જીવ તો સર્વત્ર સદૈવ લોકમાં ઉપલબ્ધ છે તેથી જીવના સ્થાનનો વિચાર તેમને અનિવાર્ય નથી.

બૌદ્ધ દર્શનમાં જીવ નથી પણ ચિત્ત તો છે જ અને તે ચિત્તની દૃષ્ટિએ લોકમાં તેનું સ્થાન નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. તે માટેની વ્યવસ્થા જિજ્ઞાસુએ અભિધર્મપિટકમાં જોઈ લેવી.

જીવોના જે ભેદો-પ્રભેદો વિષે ‘સ્થાન’ વિચાર છે તે ત્રણે સ્થાનનો છે. પરંતુ સિદ્ધ વિષે માત્ર સ્વસ્થાનનો જ વિચાર છે. તેનું કારણ એ જણાય છે કે જે ઉપપાતદૃષ્ટિએ સ્થાન છે તે સિદ્ધોને ‘ઉપપાત’ ન હોવાથી હોઈ શકે નહિ. સિદ્ધોનો ઉપપાત એટલા માટે નથી કે બીજા જીવોને તે તે જન્મસ્થાન પ્રાપ્ત કરતાં પહેલાં તે તે નામ-ગોત્ર-આયુ-કર્મનો ઉદય હોય છે તેથી તે નામ ધારણ કરી નવો જન્મ લેવા તે ગતિ કરતા હોય છે. સિદ્ધોને તો કર્મનો અભાવ છે તેથી સિદ્ધરૂપે તેમનો જન્મ થતો નથી, પણ જીવ પોતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે તે જ સિદ્ધિ છે. વળી, નવો જન્મ લેતી વખતે અન્ય જીવોની જે ગતિ છે તે આકાશપ્રદેશોનો સ્પર્શ કરીને થતી હોઈ તે તે પ્રદેશોમાં તેનું ‘સ્થાન’ થયું એમ કહેવાય. પણ સિદ્ધના જીવોની સિદ્ધિમાં અથવા તો મુક્ત જીવોને રહેવાના સ્થાનમાં જે ગતિ થાય છે તે આકાશપ્રદેશોને સ્પર્શાંતિ નથી થતી—એવી જૈન માન્યતા છે, તેથી તે ગતિ અસ્પૃશ્વગતિ કહેવાય છે.^૨ આમ મુક્ત જીવનું ગમન છતાં આકાશ-

૨. ભગવતી, ૨૦ ૧૪, ઉં ૪; ભગવતીસાર, પૃ ૩૧૩; ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીએ અસ્પૃશ્વગતિવાદ નામે પ્રકરણ રચ્યું છે.

પ્રદેશોનો સ્પર્શ ન હોઈ તે તે પ્રદેશમાં સિદ્ધોનું ‘સ્થાન’ થયું કહેવાય નહિ. આથી ઉપપાતસ્થાન સિદ્ધોને છે નહિ. સમુદ્ધાત પણ સિદ્ધજીવોને સંભવતો નથી. કારણ, તે સકર્મ જીવોને હોય છે; સિદ્ધ તો અકર્મ છે—કર્મ રહિત છે. તેથી સિદ્ધના સમુદ્ધાતસ્થાનનો વિચાર પણ અસ્થાને છે. આમ માત્ર સ્વસ્થાન—સિદ્ધિસ્થાન જ સિદ્ધજીવોને સંભવતું હોઈ તેનો જ વિચાર સિદ્ધના જીવો વિષે છે.

સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે એકેન્દ્રિય જીવો સમગ્ર લોકમાં પ્રાપ્ત થાય છે.^૩ પણ જ્યારે આમ કહીએ છીએ ત્યારે એ બાબત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે આ એક વ્યક્તિની વાત નથી પણ સમગ્રભાવે—સામાન્ય રૂપે એકેન્દ્રિય જાતિની છે. વળી, સમગ્ર લોકમાં પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહીએ છીએ ત્યારે પણ તે જીવનાં ત્રણે સ્થાનોની જુદી જુદી દૃષ્ટિ રાખી નથી, પણ ત્રણે સ્થાનો સમગ્રભાવે સમજવાનાં છે. દ્વીન્દ્રિય જીવો સમગ્ર લોકમાં નહિ પણ તેના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે. એ જ બાબત ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયને પણ લાગુ પડે છે. પંચેન્દ્રિય^૪ વિષે તેમનું સ્થાન લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં કહ્યું છે. અને સિદ્ધો લોકાગ્રે છે.^૫ તે પણ લોકનો અસંખ્યાત ભાગ જ સમજવો જોઈએ.

જીવભેદો

કયાં હોય

(૧) બાહ્યપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત (૧૪૮)	ત્રણે લોકમાં સ્વસ્થાન ^૬ પ્રાપ્ત થાય છે. ^૭
” અપર્યાપ્ત ^૮ (૧૪૯)	”
(૨) સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૫૦)	”
(૩) બાહ્યઅધ્યાયિક ” ” (૧૫૧-૨)	”
(૪) સૂક્ષ્મઅધ્યાયિક ” ” (૧૫૩)	”

૩. સૂત્ર ૧૫૦, ૧૫૩, ૧૫૬, ૧૫૯, ૧૬૨ માં “સ્વલોચપરિચાવળમ્” કહ્યા છે.

૪. પંચેન્દ્રિય વિષે જે નિર્દેશ છે (સૂત્ર ૧૬૧) તે સામાન્ય પંચેન્દ્રિય વિષે છે એમ ટીકાકાર જણાવે છે. અને તે યોગ્ય છે. કારણ, તે પછી નારક, તિર્યંચપંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય અને દેવો વિષે પૃથક્ નિર્દેશ છે. પરંતુ આ સૂત્રમાં એક અસંગતિ જણાય છે તે એ કે મનુષ્યસૂત્ર ૧૭૬માં—‘સમુગ્ધાણ સ્વલોચ’ એમ કહ્યું છે. તેથી તેને અનુસરીને પ્રસ્તુત સૂત્ર ૧૬૬માં પણ તેમ જ હોવું જોઈએ, પણ તેમ નથી અને ‘સમુગ્ધાણ લોચસ્ત અસંલેજ્ઞમાગે’ એમ છે. આ અસંગતિ દૂર કરવા માટે ટીકાકારે મનુષ્યસૂત્ર (૧૭૬)માં સમુગ્ધાણ સ્વલોચ આ સૂત્રપાઠની ટીકામાં કેવલિસમુદ્ધાતમષિકૃત્ય એમ ખુલાસો કર્યો છે. આથી એમ લાગે છે કે પંચેન્દ્રિયસૂત્ર (૧૬૬)માં અસંલેજ્ઞમાગે એમ જે જણાવ્યું છે તે છાન્દસિક સમુદ્ધાતને લક્ષીને જ છે. કેવલિસમુદ્ધાતનો વિષય અહીં હોવાથી ૧૬૬માં સૂત્રમાં તેની વિવક્ષા કરી નથી. પદ્યખંડાગમમાં (પુ. ૭, સૂ. ૧૧-૧૨, પૃ. ૩૧૦-૧૧) આ વિષયનાં બે સૂત્રો જુદાં કર્યો છે. તે ઉપરથી પણ એમ સમજાય છે કે પ્રાચીન પરંપરામાં છાન્દસિક સમુદ્ધાતને લક્ષીને જ આ વસ્તુ કહેવામાં આવતી હશે.

૫. સિદ્ધશિલા અથવા ઈપ્તરાગ્ધારા પૃથ્વીનું વર્ણન તથા સિદ્ધોનું સ્વરૂપ, તેમનું સુખ અને તેમની જઘન્યાદિ અવગાહના વિષે મૂળમાં સુંદર નિરૂપણ છે, તે સૂત્ર ૨૧૧માં જોઈ શકાય.

૬. પ્રસ્તુતમાં માત્ર સ્વસ્થાનની નોંધ લીધી છે. કારણ, ખરી રીતે તે જ કાયમી હોઈ તેનું સ્થાન વિચારણીય છે. ઉપપાત અને સમુદ્ધાતસ્થાન તો કાદાચિત્ છે તેથી મૂળમાં તેનો નિર્દેશ છતાં પ્રસ્તુત સૂત્રીમાં તેનો નિર્દેશ કર્યો નથી. વળી, સમુદ્ધાતપદ (૩૬) અને વ્યુત્કાન્તપદ (૬)ના કત્તોકાર (સૂત્ર-૬૩૯-૬૬૫)માં તે બાબતોનું વિશેષ વિવરણ છે જ.

૭. પ્રસ્તુતમાં સામાન્ય નિર્દેશ કર્યો છે. એટલે કે બ્રહ્મ, અધ્ધ અને તિર્યંચીકમાં ગમે ત્યાં સમગ્રમાં કે અંશમાં તે પ્રાપ્ત થતા હોય તો તે ત્રણે લોકમાં છે એમ સામાન્ય નિર્દેશ કર્યો છે. વિગતે જાણવા માટે મૂળ જોવું.

૮. મૂળમાં નિર્દેશ છે કે જે સ્થાનો પર્યાપ્તનાં છે અપર્યાપ્તનાં પણ તે જ છે. જુઓ સૂત્ર ૧૪૯ આદિ.

(૫) આદરતેજઃકાયિક	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત	(૧૫૪-૫)	ત્રણે લોકમાં સ્વસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે.
(૬) સૂક્ષ્મતેજઃકાયિક	”	(૧૫૬)	”
(૭) આદરવાયુકાયિક	”	(૧૫૭-૮)	”
(૮) સૂક્ષ્મવાયુકાયિક	”	(૧૫૯)	”
(૯) આદરવનસ્પતિકાયિક	”	(૧૬૦-૧)	”
(૧૦) સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક	”	(૧૬૨)	”
(૧૧) દ્વીન્દ્રિય	”	(૧૬૩)	”
(૧૨) ત્રીન્દ્રિય	”	(૧૬૪)	”
(૧૩) ચતુરિન્દ્રિય	”	(૧૬૫)	”
(૧૪) પંચેન્દ્રિય	”	(૧૬૬)	”
(૧૫) નારક	”	(૧૬૭)	અધોલોકની સાત પૃથ્વી
(૧૬-૨૨) પ્રથમથી સાતમીના નારકો	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૬૮-૧૭૪)		તે તે પૃથ્વીમાં
૨૩ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૭૫)		ત્રણે લોકમાં
(૨૪) મનુષ્ય, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૭૬)			અઢી દ્વીપમાં, તિર્યંગલોકમાં, મનુષ્યક્ષેત્રમાં.
(૨૫) ભવનવાસી દેવ,	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૭૭)		રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રથમ કાંડમાં
(૨૬) અસુરકુમાર,	”	(૧૭૮)	”
(૨૭) દક્ષિણના અસુરકુમાર,	”	(૧૭૯) ^૯	”
(૨૮) ઉત્તરના અસુરકુમાર,	”	(૧૮૦)	”
(૨૯-૩૧) નાગકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
નાગકુમાર,	”	(૧૮૧-૮૩)	”
(૩૨-૩૪) સુપર્ણકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
સુપર્ણકુમાર,	”	(૧૮૪-૮૬)	”
(૩૫-૩૭) વિદ્યુતકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
વિદ્યુતકુમાર,	”	(૧૮૭)	”
(૩૮-૪૦) અગ્નિકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
અગ્નિકુમાર,	”	(૧૮૭)	”
(૪૧-૪૩) દ્વીપકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
દ્વીપકુમાર,	”	”	”
(૪૪-૪૬) ઉદયિકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
ઉદયિકુમાર,	”	”	”
(૪૭-૪૯) દિક્ષુકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
દિક્ષુકુમાર,	”	”	”
(૫૦-૫૨) વાયુકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
વાયુકુમાર,	”	”	”

૯. અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિના દક્ષિણ-ઉત્તરના ઇન્દ્રોનો પણ પૃથક્ નિર્દેશ છે, જેના અર્થો જુદા નોંધ લેવાની નથી.

(૫૩-૫૫) સ્તનિત કુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
સ્તનિતકુમાર,	પર્યાપ્તિ-અપર્યાપ્તિ	(૧૮૭)	રત્નપ્રભાપૃથ્વીના પ્રથમ કાંડમાં
(૫૬) અન્તર,	" "	(૧૮૮)	"
(૫૭) પિશાચ,	" "	(૧૮૯)	"
(૫૮-૫૯) પિશાચ, દક્ષિણ અને ઉત્તરના ^{૧૦}	" "	(૧૯૦)	"
(૬૦-૬૨) ભૂત, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	(૧૯૨)	"
(૬૩-૬૫) યજ્ઞ, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	"	"
(૬૬-૬૭) રાક્ષસ, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	"	"
(૬૮-૭૦) ક્ષિતર, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૧-૭૩) કિંપુરુપ, દક્ષિણ-ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૪-૭૬) ભુગ્ગપતિ મહાકાય,			
દક્ષિણ-ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૭-૭૮) ગંધર્વ ^{૧૧} દક્ષિણ-ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૯) ન્યોતિષ્ઠદેવ- ^{૧૨}	" "	(૧૯૫)	ઉર્ધ્વલોકમાં—[આ પછીના ઉત્તરોત્તર ઉચ્ચે સમજવા]
(૮૦) વૈમાનિકદેવ—	" "	(૧૯૬)	"
(૮૧) સૌધર્મદેવો	" "	(૧૯૭)	"
(૮૨) ઇશાનદેવો	" "	(૧૯૮)	"
(૮૩) સનતકુમારદેવો	" "	(૧૯૯)	"
(૮૪) માહેન્દ્રદેવો	" "	(૨૦૦)	"
(૮૫) અલ્પલોકદેવો	" "	(૨૦૧)	"
(૮૬) કાંતકદેવો	" "	(૨૦૨)	"
(૮૭) મહાશુક્રદેવો	" "	(૨૦૩)	"
(૮૮) સહસ્રારદેવો	" "	(૨૦૪)	"
(૮૯-૯૦) આનત-પ્રાણુતદેવો	" "	(૨૦૫)	"
(૯૧-૯૨) આરણ્ય-અન્યુતદેવો	" "	(૨૦૬)	"
(૯૩) હેમકૃતિ ગ્રેવેયદેવો	" "	(૨૦૭)	"
(૯૪) મધ્યમ " "	" "	(૨૦૮)	"
(૯૫) ઉવરિમ " "	" "	(૨૦૯)	"
(૯૬) અનુત્તરોપપાતિકદેવો ^{૧૩}	" "	(૨૧૦)	"
(૯૭) સિદ્ધો		(૨૧૧)	સૌથી ઉપર

૧૦. પિશાચ આદિ વ્યંતરના કન્દ્રોનો પણ પૃથક્ નિર્દેશ છે, તેની નોંધ અહીં જુદી લીધી નથી.

૧૧. વ્યંતરના પિશાચાદિ આઠ પ્રકાર ઉપરાંત અનુવરિણ્ય આદિ આઠ અચાન્તર પ્રકારનો પણ નિર્દેશ મૂળમાં છે (મૂળ ૧૮૮, ૧૯૪), પણ તેની જુદી નોંધ અહીં લીધી નથી.

૧૨. તેમના ચન્દ્ર અને સૂર્ય બે કન્દ્રો છે. મૂળ ૧૯૫[૨].

૧૩. વિજ્યાદિ પાંચને જુદા ગણાવ્યા નથી. મૂળમાં પાંચને અનુવરણમાન્યમાં જ ગણાવી લીધા છે.

પ્રશ્ન થાય કે અજીવના સ્થાન વિષે વિચાર કેમ નથી કર્યો? એમ જણાય છે કે જેમ જીવોના પ્રભેદોમાં અમુક નિશ્ચિત સ્થાન કદપી શકાય છે તેમ પુદ્ગલ વિષે નથી. પરમાણુ અને સ્કંધો સમગ્ર લોકાકાશમાં છે અને તેમનું સ્થાન કોઈ નિશ્ચિત નથી. ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં હોય એમ સંભવે છે—જોકે પાંચમા પદમાં તેમની અવગાહનાનો અનેક રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. એક રીતે તે તેમના સ્થાનનો વિચાર કહી શકાય. પણ ‘સ્થાન’માં જે પ્રસ્તુતમાં અભિપ્રેત છે તેનું નિશ્ચિત કોઈ સ્થાન પુદ્ગલો વિષે કદપી શકાતું નથી. તેથી તેમના સ્થાન વિષે પ્રસ્તુતમાં ચર્ચા જરૂરી નથી. વળી, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશના સ્થાનની જુદી ચર્ચા જરૂરી નથી, કારણ, પ્રથમ એને તો સમગ્રલોકવ્યાપી માનવામાં આવ્યા છે અને આકાશ તો અનંત છે. એટલે પ્રસ્તુતમાં છે તેવી ચર્ચા તેમને વિષે જરૂરી નથી.

પૃષ્ઠાગમમાં જીવોના સ્થાન-ક્ષેત્રની ચર્ચા આવે છે, પણ તેમાં જીવોનું ક્રમે કરી પ્રજાપનાની જેમ નહિ પણ ગતિ આદિના ભેદોમાં નિરૂપણ છે. પુસ્તક ૭, ૫૦ ર૯૯ થી ખેત્તાણુગમના પ્રકરણમાં આ ચર્ચા છે, તેમાં પણ સ્વસ્થાન, ઉપપાત અને સમુદ્ધાતને લઈને સ્થાન-ક્ષેત્રનો વિચાર છે.

*

ત્રીજું ‘અહુવક્તવ્ય’પદ : જીવો અને અજીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

પ્રસ્તુત ત્રીજા પદમાં તત્ત્વોનો સંખ્યાની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ભગવાન મહાવીરના સમયમાં અને ત્યાર પછી પણ તત્ત્વોનો સંખ્યાવિચાર મહત્ત્વ ધરાવે છે. ઉપનિષદોમાં સમગ્ર વિશ્વ એક જ તત્ત્વનો પરિણામ કે વિવર્ત છે એવો મત એક તરફ છે, તો ખીજી તરફ જીવો અનેક પણ અજીવ એક જ એવો સાંખ્યોનો મત છે. બૌદ્ધો ચિત્ત અનેક માને છે અને રૂપ પણ અનેક માને છે. આ વિષે જૈન મતનું સ્પષ્ટીકરણ આવશ્યક હતું તે આ પદમાં કરવામાં આવ્યું છે. અન્ય દર્શનોમાં માત્ર સંખ્યાનું નિરૂપણ છે, જ્યારે પ્રસ્તુતમાં તે સંખ્યાનો વિચાર અનેક દૃષ્ટિએ કરવામાં આવ્યો છે. મુખ્ય વિચારતંતુ તારતમ્યનું નિરૂપણ એટલે કોણ કોનાથી ઓછા કે વધારે છે, તે છે. પરંતુ પ્રસ્તુતમાં એ વિચારણા અનેક રીતે કરવામાં આવી છે.

પ્રથમ પૂર્વાદિમાંથી કઈ દિશામાં જીવો વધારે છે અને કઈ દિશામાં ઓછા—એમ દિશાને આધારે વિચારણા છે. વળી, તેમાંની કઈ દિશામાં તે તે પ્રકારના જીવોમાં ઓછા-વધતા છે તેનો વિચાર છે, એટલું જ નહિ પણ જીવોના તે તે પ્રકારના ભેદ-પ્રભેદોમાં પણ પરસ્પર કઈ દિશામાં ઓછા વધતા છે, તેનું પણ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે (૨૧૩-૨૨૪).

તે જ પ્રમાણે ગતિ (૨૨૫), ઇન્દ્રિય (૨૨૭), કાય (૨૩૨), યોગ (૨૫૨) ઇત્યાદિ અનેક રીતે જીવોના જે પ્રકારો છે તેમાં સંખ્યાનો વિચાર કરીને છેવટે સમગ્ર જીવોના જે વિવિધ પ્રકારો છે તેમાં કયો પ્રકાર ક્રમમાં સૌથી ઓછીસંખ્યાવાળો અને સંખ્યાક્રમે ઉત્તરોત્તર કયા જીવો વધારે છે અને છેવટે સૌથી વધારે કોણ છે તે રીતનો સમગ્ર જીવોનો સંખ્યાક્રમ નિર્દિષ્ટ છે (૩૩૪).

માત્ર જીવોનું જ નહિ પણ ધર્માસ્તિકાય આદિ ૭ દ્રવ્યોનું પણ પરસ્પર સંખ્યાગત તારતમ્ય નિરૂપવામાં આવ્યું છે અને તે તારતમ્ય દ્રવ્યદૃષ્ટિએ (૨૭૦) અને પ્રદેશદૃષ્ટિએ વિચારાયું છે (૨૭૧). પરસ્પર ઉપરાંત તે તે ધર્માસ્તિકાય આદિ પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં પણ ઉક્ત બે દૃષ્ટિથી સંખ્યાવિચાર છે (અત્ર ૨૭૨). અને છેવટે બંને દૃષ્ટિએ બંને દ્રવ્યોના તારતમ્યનું નિરૂપણ છે (૨૭૩).

પ્રારંભમાં દિશાને મુખ્ય રાખીને સંખ્યાવિચાર છે તો આગળ જઈ ઊર્ધ્વ, અધઃ અને તિર્યક્ લોક એમ ત્રણ લોકની દૃષ્ટિએ સમગ્ર જીવોના પ્રકારનો સંખ્યાગત વિચાર છે (૨૭૬).

જીવોની જેમ પુદ્ગલોની સંખ્યાનું તારતમ્ય પણ તે તે દિશામાં, તે તે ઊર્ધ્વ લોકાદિ ક્ષેત્રમાં તો નિર્ણયિત થયું જ છે, ઉપરાંત દ્રવ્ય, પ્રદેશ અને અને દૃષ્ટિએ પણ પરમાણુ અને સ્કંધોની સંખ્યાનો વિચાર છે (૩૨૬-૩૩૦). અને તે પછી પુદ્ગલોની અવગાહના, કાલસ્થિતિ તથા તેમના પર્યાયોની દૃષ્ટિએ પણ સંખ્યાવિચાર છે (૩૩૧-૩૩૩).

દ્રવ્યોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

અહીં જ્યે દ્રવ્યોનું જે સંખ્યાગત તારતમ્ય છે તેની સૂચી ચડિયાતા ક્રમે આપવામાં આવે છે, જેથી કયું દ્રવ્ય કોનાથી સંખ્યામાં સરખું અથવા વધારે છે તે જણાઈ આવશે. જીવોનો જે સંખ્યાની દૃષ્ટિએ ચડિયાતો ક્રમ છે તેની સૂચી પૃથક્ આપવામાં આવી છે. તેથી આ સૂચીમાં અજીવ દ્રવ્યોનો તે ક્રમ વિશેષરૂપે સમજવાનો છે (સૂત્ર-૨૭૩).

- ૧ (૧) ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય
(૨) અધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય
(૩) આકાશાસ્તિકાયદ્રવ્ય } ધર્માસ્તિકાયાદિ પ્રત્યેક, દ્રવ્યથી એક હોધ ત્રણે સરખા છે. અને સંખ્યામાં સૌથી થોડા.
- ૨ (૧) ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો
(૨) અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો } પ્રત્યેકના પ્રદેશોની સંખ્યા અસંખ્યાત-અસંખ્યાત છે અને સરખી જ છે. પૂર્વ કરતાં અસંખ્યાતગુણુ અધિક.
- ૩ જીવાસ્તિકાય દ્રવ્યો...જીવદ્રવ્યો અનંત સંખ્યામાં છે તેથી પૂર્વ કરતાં અનંતગુણુ.
- ૪ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો...પ્રત્યેક જીવના અસંખ્યાત પ્રદેશ હોઈ પૂર્વ કરતાં અસંખ્યાતગુણુ અધિક.
- ૫ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યો...અનંત પુદ્ગલદ્રવ્યો છે અને તે પૂર્વ કરતાં અનંતગુણુ અધિક છે.
- ૬ પુદ્ગલપ્રદેશો...અધા મળી પુદ્ગલપ્રદેશોની સંખ્યા પુદ્ગલદ્રવ્યો કરતાં અસંખ્યાતગુણુ અધિક છે.
- ૭ અદ્વાસમયદ્રવ્યો...પૂર્વ કરતાં અનંતગુણુ છે. અદ્વાપ્રદેશ હોતા નથી.
- ૮ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશો પૂર્વ કરતાં અનંતગુણુ અધિક છે.

જીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

નીચે જણાવેલ ક્રમે નાના પ્રકારના જીવો ઉત્તરોત્તર અધિક સંખ્યામાં છે. કેટલીકવાર પૂર્વથી ઉત્તર વિશેષાધિક એટલે કે માત્ર થોડા અધિક હોય છે, તો વળી કેટલીકવાર સંખ્યાતગુણુ અધિક હોય છે તો કેટલીકવાર અસંખ્યાતગુણુ અને કેટલીકવાર અનંતગુણુ હોય છે. પ્રસ્તુત સૂચી તૃતીયપદ્ધત મહાદંડક (સૂત્ર ૩૩૪) ને આધારે છે.^૧ તૃતીયપદ્ધતે અંતે છેલ્લા સૂત્રમાં આ સૂચી છે. સ્વયં તૃતીય પદ્ધતે ગત્યાદિ અનેક પ્રકારે વર્ગીકરણ કરીને અલ્પઅલ્પનો વિચાર કર્યો છે. એ વિચારનો તાળો મેળવવાનો આમાં પ્રયત્ન છે અથવા તો સમગ્રભાવે જીવોનું અલ્પઅલ્પ કેવું નક્કી થાય છે તે આ સૂચીથી દ્વિત કરવામાં આવ્યું છે. તેથી આનું વિશેષ મહત્ત્વ હોઈ તે અહીં આપવી ઉચિત જણાય છે. વળી, સંખ્યાની આખતમાં સૂણમાં સામાન્ય સૂચન છે. પરંતુ ટીકાકારે તે તે સંખ્યાઓ કેટલી છે તે સમજાવવા અને તેની સંગતિ યુક્તિપૂર્વકે બતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

૧. પ્રસ્તુત ભાગની ટીકા માટે જુઓ પ્રગાપનાર્ટીકા, પૃ ૧૬૩ અ ધા.

આ સૂચી ઉપરથી જે કેટલીક બાબતો ફલિત થાય છે તે આ પ્રમાણે છે—તે કાળે પણ આચાર્યોએ જીવોની સંખ્યાનું તારતમ્ય બતાવવાનો આ પ્રકારે પ્રયત્ન કર્યો છે તે મુખ્ય બાબત છે. વળી, પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા—પછી તે મનુષ્ય હોય દેવ હોય કે તિર્યંચ હોય—વધારે માનવામાં આવી છે. અધોલોકમાં નારકોમાં પ્રથમથી સાતમી નરકમાં ક્રમે ઘટે છે. એટલે કે સૌથી નીચેના નરકમાં સૌથી ઓછા જીવો છે. આથી ઊલટો ક્રમ ઊર્ધ્વલોકના દેવોમાં છે; તેમાં સૌથી નીચેના દેવોમાં સૌથી વધારે જીવો છે એટલે કે સૌધર્મમાં સૌથી વધારે અને અનુત્તરમાં સૌથી ઓછા છે. પણ મનુષ્યલોકની નીચે ભવનવાસી દેવો છે તેથી તેમની સંખ્યા સૌધર્મ કરતાં વધારે છે અને તેથી જોયે છતાં વ્યંતર દેવો સંખ્યામાં વધારે અને તેથી પણ વધારે જ્યોતિષ્કો છે, જેઓ વ્યંતર કરતાં પણ જોયે છે.

સૌથી ઓછી સંખ્યા મનુષ્યોની છે, તેથી તે ભવ દુર્લભ ગણાય તે સ્વાભાવિક છે. જેમ ઇન્દ્રિયો ઓછી તેમ જીવોની સંખ્યા વધારે અથવા તો એમ કહી શકાય કે વિકસિત જીવો કરતાં અવિકસિત જીવોની સંખ્યા વધારે. અનાદિ કાળથી આજ સુધીમાં જેમણે પૂર્ણતા સાધી છે એવા સિદ્ધતા જીવોની સંખ્યા પણ એકેન્દ્રિય જીવો કરતાં ઓછી જ છે. સંસારીની સંખ્યા સિદ્ધોથી વધી જ નય છે. તેથી લોક સંસારી જીવથી શન્ય થશે નહિ, કારણ, પ્રસ્તુતમાં જે સંખ્યાઓ આપી છે તેમાં કદી પરિવર્તન થવાનું નથી; એ ધ્રુવસંખ્યાઓ છે.

સાતમી નરકમાં અન્ય નરક કરતાં સૌથી ઓછા નારક જીવો છે, તો સૌથી જિંદા દેવ. લોક અનુત્તરમાં પણ અન્ય દેવલોક કરતાં સૌથી ઓછા જીવો છે. તે સૂચવે છે કે જેમ અત્યંત પુણ્યશાળી થવું દુષ્કર છે, તેમ અત્યંત પાપી થવું પણ દુષ્કર છે. પણ જીવનો જે ક્રમિક વિકાસ માનવામાં આવ્યો છે તે પ્રમાણે તો નિઃકૃષ્ટ કોટિના જીવો એકેન્દ્રિય છે. એકેન્દ્રિયમાંથી જ આગળ વધીને જીવો ક્રમે વિકાસ પામે છે.

એકેન્દ્રિય અને સિદ્ધોની સંખ્યા અનંત કોટિમાં પહોંચે છે. અભવ્ય પણ અનંત છે, અને સિદ્ધ કરતાં સમગ્રભાવે સંસારીની સંખ્યા પણ અધિક છે. અને તે સંગત છે. કારણ, અનાગત કાળમાં સંસારીમાંથી જ સિદ્ધ થવાના છે; તે ઓછા હોય તો સંસાર ખાલી થઈ જશે એમ માનવું પડે.

એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધી ક્રમે જીવોની સંખ્યા ઘટે છે—આ ક્રમ અપર્યાપ્તમાં (નં. ૪૬-૫૩) જળવાયો છે, પણ પર્યાપ્તમાં વ્યુત્ક્રમ જણાય છે (નં. ૪૪-૪૮). તેનું રહસ્ય જાણવામાં નથી.

સમગ્ર જીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

૧. ગર્ભજ મનુષ્ય પુરુષ? સર્વથી ઓછા
૨. મનુષ્ય સ્ત્રી (સંખ્યાતશુલ્ક અધિક)
૩. પાદર તેજઃકાય (અસંખ્યાતશુલ્કઅધિક)
૪. અનુત્તરોપપાતિકદેવ (અસંખ્યાત , ,)

૨. મનુષ્યમાં સ્ત્રી-પુરુષનો નિઃધ્યાનમાં લીધો છે, પણ નરેસક વિષે મૌન સેવ્યું છે, જોકે સંખ્યાક્રમ મનુષ્ય, જેઓ નરેસક છે, તેમને જુદા ગણ્યા છે. જુઓ અંક ૨૪.
૩. સંખ્યાય કોટી x કોટી—એવી સંખ્યા શ્રીકાકારે સૂચવી છે. અને પછીના માટે પણ સંખ્યા અને તેની સંગતિ શ્રીકાકારે સૂચવે છે તે જિજ્ઞાસુએ શ્રીકાકારે લેઈ લેવું.
૪. શ્રીકાકારે પુરુષ કરતાં સ્ત્રીની સંખ્યા ૨૭ ગણી વધારે જણાવી છે.

૫. ઉપલા (ત્રણ) ઐવેયકના દેવ	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૬. મધ્યમ (ત્રણ) „ „	(સંખ્યાત „)
૭. નીચલા (ત્રણ) „ „	(સંખ્યાત „)
૮. અચ્યુત કલ્પના દેવો	(સંખ્યાત „)
૯. આરણ્ય કલ્પના દેવો	(સંખ્યાત „)
૧૦. પ્રાણુત „ „	(સંખ્યાત „)
૧૧. આનત „ „	(સંખ્યાત „)
૧૨. સાતમી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૧૩. ષટ્ઠી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૧૪. સહસ્રાર કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૧૫. મહાશુકના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૧૬. પાંચમી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૧૭. લાંતક કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૧૮. ચોથી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૧૯. બ્રહ્મલોક કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૦. તૃતીય નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૨૧. માહેન્દ્ર કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૨. સનતકુમાર કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૩. બીજી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૨૪. સંમૂર્ચિજીમ મનુષ્યો	(અસંખ્યાત „)
૨૫. ઇશાન કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૬. ઇશાન કલ્પની દેવીઓ	(સંખ્યાત „)
૨૭. સૌધર્મ કલ્પના દેવો	(સંખ્યાત „)
૨૮. „ કલ્પની દેવીઓ	(સંખ્યાત „)
૨૯. ભવનવાસી દેવ	(અસંખ્યાત „)
૩૦. „ દેવીઓ	(સંખ્યાત „)
૩૧. પ્રથમ નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૩૨. ખેતર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ પુરુષો	(અસંખ્યાત „)
૩૩. „ „ „ સ્ત્રીઓ	(સંખ્યાત „)
૩૪. રથસચર „ „ પુરુષો	(સંખ્યાત „)
૩૫. „ „ „ સ્ત્રીઓ	(સંખ્યાત „)
૩૬. વાસચર „ „ પુરુષો	(સંખ્યાત „)
૩૭. „ „ „ સ્ત્રીઓ	(સંખ્યાત „)
૩૮. વ્યન્તર દેવો	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૩૯. „ દેવીઓ	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૪૦. જ્યોતિષ્ઠ દેવો	(સંખ્યાત „)
૪૧. „ દેવીઓ	(સંખ્યાત „)
૪૨. ખેતર પંચેન્દ્રિયતિર્યચ નાનુંસક	(સંખ્યાત „)

૪૩. સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થેચ નપુંસક	(સંખ્યાતગુણુઅધિક)
૪૪. જલચર " " "	(સંખ્યાત ")
૪૫. ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત	(સંખ્યાત ")
૪૬. પંચેન્દ્રિય "	(વિશેષાધિક)
૪૭. દ્વીન્દ્રિય "	(")
૪૮. ત્રીન્દ્રિય "	(")
૪૯. પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત	(અસંખ્યાતગુણુઅધિક)
૫૦. ચતુરિન્દ્રિય "	(વિશેષાધિક)
૫૧. ત્રીન્દ્રિય "	(")
૫૨. દ્વીન્દ્રિય "	(")
૫૩. પ્રત્યેકબાદરવનરપતિ પર્યાપ્ત	(અસંખ્યાતગુણુઅધિક)
૫૪. બાદર નિગોદ પર્યાપ્ત	" "
૫૫. બાદર પૃથ્વી "	" "
૫૬. બાદર અષ્ટાય "	" "
૫૭. બાદર વાયુકાય "	" "
૫૮. બાદર તેજઃકાય અપર્યાપ્ત	" "
૫૯. પ્રત્યેકબાદરવનરપતિ અપર્યાપ્ત	" "
૬૦. બાદર નિગોદ અપર્યાપ્ત	" "
૬૧. બાદર પૃથ્વી "	" "
૬૨. બાદર અષ્ટાય "	" "
૬૩. બાદર વાયુકાય "	" "
૬૪. સૂક્ષ્મ તેજઃકાયિક "	" "
૬૫. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક "	(વિશેષાધિક)
૬૬. સૂક્ષ્મ અષ્ટાયિક "	"
૬૭. સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક "	"
૬૮. સૂક્ષ્મ તેજઃકાયિક પર્યાપ્ત	(સંખ્યાતગુણુઅધિક)
૬૯. સૂક્ષ્મ પૃથ્વી "	(વિશેષાધિક)
૭૦. સૂક્ષ્મ અષ્ટાયિક પર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૭૧. " વાયુકાયિક "	(વિશેષાધિક)
૭૨. " નિગોદ અપર્યાપ્ત	(અસંખ્યાતગુણુઅધિક)
૭૩. " " પર્યાપ્ત	(સંખ્યાતગુણુઅધિક)
૭૪. અભવસિદ્ધિક	(અનંતગુણુઅધિક)
૭૫. પ્રતિપતિતસમ્યક્ત્વ	"
૭૬. સિદ્ધો	"
૭૭. બાદરવનરપતિ પર્યાપ્ત	"
૭૮. બાદર પર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૭૯. બાદરવનરપતિ અપર્યાપ્ત	(અસંખ્યાતગુણુઅધિક)
૮૦. બાદર અપર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)

૮૧. આદર છવો	(વિશેષાધિક)
૮૨. સૂક્ષ્મ વનરપતિ અપર્યાપ્ત	(અસંખ્યાતગુણઅધિક)
૮૩. „ અપર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૮૪. સૂક્ષ્મવનરપતિ પર્યાપ્ત	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૮૫. સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૮૬. „ છવો	(વિશેષાધિક)
૮૭. ભવસિદ્ધિ	„
૮૮. નિગોદ છવ	„
૮૯. વનરપતિ	„
૯૦. ઐકેન્દ્રિય	„
૯૧. તિર્થંચ	„
૯૨. મિથ્યાદષ્ટિ	„
૯૩. અવિરત	„
૯૪. સદ્વાય	„
૯૫. છન્દસ્થ	„
૯૬. સયોગી	„
૯૭. સંસારી	„
૯૮. સર્વ છવો	„

પટ્ખંડાગમમાં પ્રસ્તુત પદ્યગત વિચાર જે રીતે કરવામાં આવ્યો છે તેની પણ નોંધ અહીં લેવી જરૂરી છે. પ્રજાપનાસૂત્ર ૨૧૨માં અલ્પખલુત્વનો વિચાર ૨૭ દ્વારો વડે કરવામાં આવ્યો છે; પરંતુ પટ્ખંડાગમમાં ગત્યાદિ ૧૪ દ્વારો વડે છવોના અલ્પખલુત્વનો વિચાર છે (પુ૦ ૭, પૃ૦ ૫૨૦); ન્યારે પ્રસ્તુત પ્રજાપનામાં તે ૧૪ દ્વારો ઉપરાંત પણ દ્વારો છે. આ ચર્ચા પટ્ખંડાગમના પુ૦ ૭માં દ્રવ્યપ્રમાણાતુગમ નામે પ્રકરણમાં પણ પૃ૦ ૨૪૪ થી છે. વળી, તેમાં અસંખ્યાત જેવી સંખ્યાનું સ્પષ્ટીકરણ પણ મૂળમાં જ છે, જે પ્રજાપનાની રીકામાં છે; પટ્ખંડાગમ, પુ૦ ૭, પૃ૦ ૨૪૪ થી. વળી, પટ્ખંડાગમમાં આ ચર્ચા અન્યત્ર પણ જોવા મળે છે. પુ૦ ૧૪, સૂત્ર ૫૬૮, પૃ૦ ૪૬૫ માં છવોના અલ્પખલુત્વનો વિચાર દ્રવ્યપ્રમાણ અને પ્રદેશપ્રમાણની દૃષ્ટિએ પણ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રજાપનાના અત્યિકાય દ્વાર સૂત્ર ૨૭૦ માં દ્રવ્યાર્થિક અને પ્રદેશાર્થિક—એ બે દૃષ્ટિઓ છે, તે એ રીતે જુદી છે કે પટ્ખંડાગમમાં પટ્કાયનો વિચાર છે, ન્યારે પ્રજાપનામાં પટ્કાયોને લઈને વિચાર છે. પ્રજાપનાનો (સૂત્ર ૩૩૪) મહાદંડક અને પટ્ખંડાગમનો મહાદંડક પણ તુલનીય છે (પુ૦ ૭, પૃ૦ ૫૭૫ થી—). બન્નેમાં સર્વ છવની અપેક્ષાએ અલ્પખલુત્વનો વિચાર છે.

ઓથું 'સ્થિતિ' પદ : જીવોની સ્થિતિ=આયુ

ઓથા પદમાં નાના પ્રકારના જીવોની સ્થિતિ અર્થાત્ આયુનો વિચાર છે.^૧ જીવોની તે તે નારકાદિરૂપે સ્થિતિ-અવસ્થાન કેટલો કાળ હોય તેની વિચારણા આમાં હોવાથી આ પદનું નામ 'સ્થિતિ' પદ છે. અર્થાત્ આમાં જીવોના જે વિવિધ પર્યાયો છે, તેના આયુનો વિચાર છે. જીવદ્રવ્ય તો નિત્ય છે, પણ તે જે નાના રૂપો-નાના જન્મ-ધારણ કરે છે તે પર્યાયો તો અનિત્ય છે, તેથી તે ક્યારેક તો નષ્ટ થાય જ છે. આથી તેમની સ્થિતિનો વિચાર કરવો પડે છે. અને તે પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે. જઘન્ય આયુ કેટલું અને ઉત્કૃષ્ટ આયુ કેટલું એમ બે પ્રકારે તેનો વિચાર પ્રસ્તુતમાં છે. આમાં માત્ર સંસારી જીવોને જ આયુ હોઈ તેમના ભેદોનો વિચાર છે. સિદ્ધો તો 'સાદીયા અપજ્જવસિતા'—(પૃષ્ઠ ૭૮, પં. ૧૪, સૂત્ર ૨૧૧) કહ્યા છે, તેથી તેમના આયુનો વિચાર અપ્રાપ્ત હોઈ તે કયો નથી. વળી, અજીવદ્રવ્યના પર્યાયોની સ્થિતિનો વિચાર પણ આમાં નથી. કારણ, તેમના પર્યાયો જીવના આયુની જેમ અમુક મર્યાદામાં કાલની દૃષ્ટિએ મૂકી શકાય તેમ નથી. તેથી તે વિચાર ઊંડી દેવામાં આવે તે સ્વાભાવિક છે.

પ્રસ્તુત પદમાં આયુનો નિર્દેશક આ પ્રકારે છે : પ્રથમ તે તે જીવોનો સામાન્ય પ્રકાર લઈને તેના આયુનો નિર્દેશ છે; પછી તેના અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત ભેદોનો નિર્દેશ છે, જેમ કે પ્રથમ સામાન્ય નારકનું આયુ, પછી નારકના અપર્યાપ્તનું અને ત્યાર પછી પર્યાપ્તનું આયુ નિર્દિષ્ટ છે. આજ ક્રમે એકેક નારક આદિ લઈને સર્વ પ્રકારના જીવોનો આયુવિચાર છે.

નીચે અપાતી સૂચીમાં સામાન્યનું આયુ આપવામાં આવ્યું છે, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત ભેદોને આપ્યા નથી. વળી, આયુનો વિચાર જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ એમ બે પ્રકારે છે, તેથી તે બન્ને પ્રકારનો સૂચીમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

સ્થિતિની જે સૂચી છે તે ઉપરથી પણ એ તો ફલિત થાય જ છે કે પુરુષ કરતાં સ્ત્રીનું આયુ ઓછું છે. નારક અને દેવોનું આયુ મનુષ્ય અને તિર્યંક કરતાં વધારે છે. એકેન્દ્રિયમાં અગ્નિદાયનું આયુ સૌથી ઓછું માનવામાં આવ્યું છે તે, અગ્નિ ઓલવાઈ જતો અનુભવમાં આવે છે, તે ઉપરથી જણાય છે. એકેન્દ્રિયમાં પૃથ્વીકાયિકનું આયુ સૌથી વધારે છે, પણ દ્વીન્દ્રિય કરતાં ત્રીન્દ્રિયનું આયુ ઓછું માનવા પાછળ શું કારણ હશે તે જણાતું નથી. વળી, ચતુરિન્દ્રિયનું આયુ ત્રીન્દ્રિય કરતાં વધારે છે, પણ દ્વીન્દ્રિય કરતાં ઓછું છે, એ પણ રહસ્ય છે.

જીવભેદ

જઘન્ય

ઉત્કૃષ્ટ

૧. નારક (૩૩૫)	દશ હજાર વર્ષ	૩૩ સાગરોપમ
(૧) રત્નપ્રભા (૩૩૬)	"	૧ "
(૨) શર્કરાપ્રભા (૩૩૭)	૧ સાગરોપમ	૩ "
(૩) વાલુકાપ્રભા (૩૩૮)	૩ "	૭ "
(૪) પંકપ્રભા (૩૩૯)	૭ "	૧૦ "

૧. પદ્મરાગમમાં કાલાવુગમ નામે આ જ વિચાર છે (પુ. ૭, પૃ. ૧૧૪ અને ૪૬૨). ભેદ એ છે કે ગત્યાદિ ૧૪ કારો વડે એકેક જીવનો અને નાના જીવોની અપેક્ષાએ પણ વિચાર છે. આ વિચારની તુલના ઉત્તરાં, ૩૬. ૮૦ આદિમાં સંતતિની અપેક્ષાએ જે કાલવિચાર છે તેની સાથે છે.

૨. નારકોમાં પ્રથમાદિ પૂર્વનારકનું જે ઉત્કૃષ્ટ આયુ તે જ પછીના ક્ષિતિગાદિ નારકમાં જઘન્ય મનાયું છે, તે ઉપરની સૂચીથી ફલિત થાય છે.

...[૫૯]...

(૫) ધૂમપ્રભા (૩૪૦)	૧૦ સાગરોપમ	૧૭ સાગરોપમ
(૬) તમઃપ્રભા (૩૪૧)	૧૭ "	૨૨ "
(૭) અધઃસપ્તમ (૩૪૨)	૨૨ "	૩૩ "
૨. (અ) દેવ (૩૪૩)	૬૨ હસ્તર વર્ષ	૩૩ "
(બ) દેવી (૩૪૪)	"	૫૫ પદ્યોપમ
(૧) ભવનવાસી દેવ (૩૪૫)	"	૧ સાગરોપમથી કુંઠક અધિક
" દેવી (૩૪૬) ^૩	"	૪૬ પદ્યોપમ
[અસુરકુમારાદિ વિષે મૂળમાં જોવું]		
૩. પૃથ્વીકાયિક (૩૫૪)	અન્તર્મુહૂર્ત	૨૨૦૦૦ વર્ષ
(૧) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક (૩૫૫) ^૪	"	અન્તર્મુહૂર્ત
(૨) બાહર " (૩૫૬)	"	૨૨૦૦૦ વર્ષ
૪. અપકાયિક (૩૫૭)	"	૭૦૦૦ વર્ષ
૫. તેજઃકાયિક (૩૬૦)	"	ત્રણ રાત્રિન
૬. વાયુ " (૩૬૩)	"	૩૦૦૦ વર્ષ
૭. વનસ્પતિ " (૩૬૬)	"	૧૦૦૦૦ વર્ષ
૮. દ્વીન્દ્રિય (૩૬૯)	"	૧૨ વર્ષ
૯. ત્રીન્દ્રિય (૩૭૦)	"	૪૯ રાત્રિન
૧૦. ચતુરિન્દ્રિય (૩૭૧)	"	૭ માસ
૧૧. પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ (૩૭૨)	"	૩ પદ્યોપમ
(અ) સંમૂર્ઝિમ (૩૭૩)	"	૧ પૂર્વકોટિ
(બ) ગર્ભજ (૩૭૪)	"	૩ પદ્યોપમ
(૧) જલચર (૩૭૫) ^૫	"	૧ પૂર્વકોટિ
(૨) ચતુષ્પદ ચલચર (૩૭૮)	"	૩ પદ્યોપમ
(૩) ઉરપરિસર્પ (૩૮૧)	"	૧ પૂર્વકોટિ
(૪) ભુજપરિસર્પ (૩૮૪)	"	"
(૫) ખેચર (૩૮૭)	"	પદ્યાસંખ્યેયભાગ
૧૨. મનુષ્ય (૩૯૦) ^૬	"	ત્રણ પદ્ય
૧૩. વપન્તર દેવ (૩૯૩)	૧૦૦૦૦ વર્ષ	૧ પદ્યોપમ
" દેવી (૩૯૪)	"	૬ પદ્યોપમ
૧૪. ન્યોતિષ્ઠ દેવ (૩૯૫)	૬ પદ્યોપમ	૧ પદ્યોપમ + ૧ લાખ વર્ષ

૩. આ પછી સૂત્ર ૩૪૭-૩૫૩ સુધીમાં અસુરકુમારાદિ ૬૨ ભવનપતિનાં દેવ-દેવીનું આશુ છે.

૪. સૂક્ષ્મ અપકાય, તેજઃકાય, વાયુ અને વનસ્પતિની ત્રિપતિ આ જ પ્રમાણે છે. - સૂત્ર ૩૫૮, ૩૬૧, ૩૬૪, ૩૬૭.

૫. જલચરાદિમાં પણ ગર્ભજ અને સંમૂર્ઝિમની રીપતિ જુદી જુદી ગણાવી છે, પણ તે સૂચીમાં નથી લખી. સૂત્ર ૩૭૬ આદિ.

૬. મનુષ્યમાં પણ ગર્ભજ અને સંમૂર્ઝિમની રીપતિ જુદી ગણાવી છે. - સૂત્ર ૩૯૧-૯૨.

જ્યોતિષક દેવી (૩૯૫)^૭

૧ પલ્યોપમ

૩ પલ્યોપમ + ૫૦૦૦૦ વર્ષ

[ચન્દ્રાદિની વિગત મૂળમાં જોવી]

૧૫. વૈમાનિક દેવ (૪૦૭)

૧ પલ્યોપમ

૩૩ સાગરોપમ

,, દેવી (૪૦૮)

૫૫ પલ્યોપમ

[સૌંદર્યાદિની સ્થિતિ^૮ મૂળમાં જોવી]

પ્રસ્તુતમાં અણ્વની સ્થિતિનો વિચાર નથી. તેનું કારણ એ જણાય છે કે ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ તો નિત્ય છે અને પુદ્ગલોની સ્થિતિ પણ એક સમયથી માંડી અસંખ્યાત સમયની છે તે પાંચમાં પદમાં કહ્યું જ છે (૫૧૫-૫૧૮). તેથી તેનો જુદો નિર્દેશ જરૂરી નથી. વળી, પ્રસ્તુતમાં તો આયુર્કર્મકૃત સ્થિતિનો વિચાર છે, તે અણ્વમાં અપ્રસ્તુત છે.

*

પાંચમું ‘વિશેષ’ પદ : જીવ અને અજીવ દ્રવ્યના ભેદો અને પર્યાયો

પ્રસ્તુત પાંચમા પદનું નામ ‘વિસેસ’-વિશેષ પદ છે. વિશેષ એટલે જીવાદિ દ્રવ્યના વિશેષ અર્થાત્ પ્રકારો. અને બીજો અર્થ છે જીવાદિ દ્રવ્યના વિશેષ અર્થાત્ પર્યાયો. પ્રથમ પદમાં જીવ અને અજીવ એ બે દ્રવ્યોના પ્રકારો, ભેદ-પ્રભેદ સાથે, ગણાવી દીધા છે. તેનું અહીં પણ સંક્ષેપમાં પુનરાવર્તન કર્યું છે, તે એટલા માટે કે પ્રસ્તુતમાં જે બાબત સ્પષ્ટ કરવાની છે તે એ કે જીવ અને અજીવના જે પ્રકારો છે તે પ્રત્યેકના અનંત પર્યાયો છે. જે પ્રત્યેકના અનંત પર્યાયો હોય તો સમગ્રના પણ અનંત હોય જ. અને દ્રવ્યના જે પર્યાયો-પરિણામો હોય તો તે દ્રવ્ય દૃશ્યનિત્ય ન ઘટી શકે, પણ તેને પરિણામિનિત્ય માનવું જોઈએ—આવું સૂચન પણ ફલિત થાય છે. અને વસ્તુનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય અને પર્યાયરૂપ છે એ પણ આથી ફલિત થાય છે.

એક બાબત, જે ધ્યાનમાં રાખવાની છે, તે એ પણ છે કે પદનું નામ ‘વિસેસ’ આપ્યા છતાં તે શબ્દનો ઉપયોગ સૂત્રોમાં કર્યો નથી; પણ સમગ્ર પદમાં તેને માટે પર્યાય શબ્દ વાપર્યો છે (સૂત્ર ૪૩૮-). જૈન શાસ્ત્રમાં આ પર્યાય શબ્દનું વિશેષ મહત્ત્વ છે. ગ્રંથકારે આથી પ્રથમ તો એ સૂચન કર્યું કે પર્યાય કહો કે વિશેષ કહો એમાં કાંઈ ભેદ નથી. જે નાના પ્રકારના જીવો દેખાય છે, કે અજીવો દેખાય છે, તે સૌ તે તે દ્રવ્યના પર્યાયો જ છે. પછી લલે તે સામાન્યતા વિશેષરૂપે-પ્રકારરૂપે-હોય અગર દ્રવ્યવિશેષના પર્યાયરૂપે હોય. જીવના જે ભેદો ગણાવ્યા છે, જેમ કે નારકાદિ, તે ગંધા પ્રકારો તે તે જીવદ્રવ્યના પર્યાયો પણ છે. કારણ, અનાદિ કાળમાં જીવ અનેક વાર તે તે પ્રકારે અવતર્યો હોય છે. અને જેમ કોઈ પણ એક જીવના તે પર્યાયો છે તેમ સકલ જીવોની સમાન યોગ્યતા હોઈ તે ગંધાએ પણ તે તે નારકાદિરૂપે જન્મ લીધો જ હોય છે. આમ જેને પ્રકાર કે ભેદ કે વિશેષ કહેવામાં આવે છે તે પ્રત્યેક જીવદ્રવ્યની અપેક્ષાએ પર્યાય જ છે, તે જીવની એક વિશેષ અવસ્થા જ છે, પર્યાય કે પરિણામ જ છે. પર્યાયશબ્દ દ્રવ્ય કદી હોતું જ નથી. એટલે તે તે દ્રવ્ય તે તે પર્યાયઅવસ્થામાં જ હોય છે—આવું સૂચન પ્રસ્તુત પદમાંથી ફલિત થાય છે, કારણ, જેને દ્રવ્ય કહેવામાં આવે છે તેને પણ પ્રસ્તુતમાં પર્યાયના નામે જ ઓળખાવવામાં

૭. ચન્દ્રાદિનાં દેવો-દેવીઓની સ્થિતિ પણ વર્ણિત છે. - સૂત્ર ૩૯૭-૪૦૬.

૮. સૂત્ર ૪૦૬-૪૨૬.

આવ્યાં છે (૪૩૯). સારાંશ કે દ્રવ્ય અને પર્યાયનો અભેદ છે, એવું સૂચન આમાં છે. તેથી જ ગ્રંથકારે દ્રવ્યના પ્રકાર માટે પણ પર્યાય શબ્દ વાપર્યો છે (૪૩૯, ૫૦૧). આ વસ્તુ આચાર્ય મહાયગિરિએ પણ નોંધી છે.^૧

આમ દ્રવ્ય અને પર્યાયનો અભેદ છતાં ગ્રંથકારને એ પણ સ્પષ્ટ કરવું હતું કે દ્રવ્ય અને પર્યાયનો ભેદ પણ છે, અને કોઈ એક જ દ્રવ્યના આ બધા પર્યાયો-પરિણામો નથી : આ ગાયતની સૂચના જુદાં જુદાં દ્રવ્યોની સંખ્યા અને પર્યાયોની સંખ્યામાં જે ભેદ છે તે દર્શાવીને કરી છે, જેમ કે તેમણે નારકોને અસંખ્ય કહ્યા (૪૩૯), પણ નારકના પર્યાયોને અનંત કહ્યા છે (૪૪૦). જીવોના જે નાના પ્રકારો છે, તેમાં વનરપતિ અને સિદ્ધ એ જે જ પ્રકારો એવા છે, જેના દ્રવ્યોની સંખ્યા અનંત છે. તેથી સમગ્રભાવે જીવદ્રવ્યો અનંત કહી શકાય, પણ તે તે પ્રકારોમાં તો ઉક્ત બેના અપવાદ સિવાય બધાં જ દ્રવ્યો અસંખ્યાત છે, અનંત નહિ. અને છતાં તે બધા જ પ્રકારોના પર્યાયોની સંખ્યા અનંત છે તે વસ્તુ પ્રસ્તુત પદમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે.

ગ્રંથકારનાં આવાં સૂચનોને આધારે જ જૈન દર્શનિકોએ તિર્યકસામાન્ય અને ઊર્ધ્વતા-સામાન્યની માન્યતા સ્વીકારી છે. દૈશિક ભેદોનું જે સામાન્ય છે તે તિર્યકસામાન્ય છે અને કાલિક ભેદોનું જે સામાન્ય છે તે ઊર્ધ્વતાસામાન્ય છે. ઊર્ધ્વતાસામાન્ય જ દ્રવ્યને નામે ઓળખાય છે. ઊર્ધ્વતાસામાન્ય એક છે અને તે અભેદજ્ઞાનમાં નિમિત્ત બને છે; જ્યારે તિર્યકસામાન્ય અનેક છે, અને તે સમાનતામાં નિમિત્ત બને છે. જીવસામાન્ય એ અનેક જીવોની અપેક્ષાએ તિર્યકસામાન્ય છે, પણ એક જ જીવના નાના પર્યાયોની અપેક્ષાએ તે ઊર્ધ્વતાસામાન્ય છે. કાલક્રમે દર્શનિકોએ દ્રવ્ય, પર્યાય, સામાન્ય અને વિશેષ એ બધાં વિશે અન્ય દર્શનોની તુલનામાં જે સ્પષ્ટીકરણો કર્યાં છે, તેનાં મૂળ આ ગ્રંથમાં સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે. અને પ્રસ્તુતમાં પણ જે સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે તેનું મૂળ ભગવતી જેવા ગ્રંથોમાં ઉપલબ્ધ છે જ.^૨

વેદાન્તની જેમ જૈન મતે જીવદ્રવ્ય એક નથી પણ અનંતસંખ્યામાં છે. એટલે જીવસામાન્ય જેવી સ્વતંત્ર એક વસ્તુ કોઈ નથી, પણ અનેક જીવોમાં જે ચૈતન્યધર્મો દેખાય છે તે નાના છે, અને તે, તે તે જીવમાં જ પરિવ્યાપ્ત છે અને તે ધર્મો અજીવથી જીવને જુદો પાડનાર છે, તેથી નાના છતાં એકસરખી રીતે અજીવથી જીવને ભિન્ન સિદ્ધ કરવાનું કાર્ય કરતા હોવાથી સામાન્ય કહેવાય છે. આ સામાન્ય તિર્યકસામાન્ય છે. તે એક નથી પણ નાના છે, તેથી તેની સમાનતા છતાં એકતા એ ભ્રમ છે; અથવા દરિપત એકતા છે^૩—વાસ્તવિક એકતા નથી. તે જ પ્રમાણે અજીવદ્રવ્ય કોઈ જુદું એક દ્રવ્ય નથી, પણ અનેક અજીવદ્રવ્યો-અચેતનદ્રવ્યો છે, તે બધાં જીવથી જુદાં છે માટે તે અર્થમાં તેમની સમાનતા અજીવદ્રવ્ય કહેવાથી વ્યક્ત થાય છે, તેથી તે સામાન્ય અજીવદ્રવ્ય તિર્યકસામાન્ય છે. આ તિર્યકસામાન્યના પર્યાયો-વિશેષો-ભેદો તે પ્રસ્તુતમાં જીવ અને અજીવના પર્યાયો-વિશેષો-ભેદો છે (૪૩૯, ૫૦૧) એમ સમજવાનું છે.

પણ જૈન મતે કોઈ પણ એક દ્રવ્ય અનેક રૂપે પરિણત થાય છે, જેમ કે કોઈ એક જીવદ્રવ્ય નારકાદિ અનેક પરિણામોને ધારણ કરે છે. આ પરિણામો કાળક્રમે બદલાયા કરે છે, પણ જીવદ્રવ્ય દ્રુવ છે, અર્થાત્ તેનો જીવરૂપે કદી નાશ થતો નથી, નારકાદિ પર્યાયોરૂપે નાશ થાય છે. અનેક

૧. શ્રીકા, પત્ર ૧૭૬ વ, ૨૦૨ અ.

૨. આ વિષયની અર્થાં માટે જુઓ ન્યાયાવતારવાર્તિકવૃત્તિની પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૨૫-૩૧; અને આગમ યુગકા જૈન દર્શન, પૃષ્ઠ ૭૬-૮૬.

૩. આવી કલ્પિત એકતાની દૃષ્ટિએ જ સ્થાનાંશમાં આવતાં ‘એકે બાયા’ ધૃત્યાદિ વાક્યો સમજવાનાં છે.

નારકાદિ પર્યાયો ધારણ કરવા છતાં તે અચેતન બની જતું નથી. આ જીવદ્રવ્યને સામાન્ય-ઊર્ધ્વતાસામાન્ય-કહ્યું છે, અને તે એક છે. અને તે સામાન્યના નાના પર્યાયો-પરિણામો-વિશેષો-ભેદો છે. પ્રસ્તુતમાં નૈરયિકાદિના જે પર્યાયોની ચર્ચા છે (૪૪૦, ૫૦૪), તે આ ઊર્ધ્વતાસામાન્યની અપેક્ષાએ કરવામાં આવી છે. તેથી તે તેના પર્યાયો-પરિણામો છે, એમ સમજવું.

આમ પ્રસ્તુતમાં પર્યાય શબ્દ પ્રકાર-ભેદ અર્થમાં અને અવસ્થા કે પરિણામ એમ બે અર્થમાં પ્રયુક્ત છે. અને તે બન્નેનું સામાન્ય જુદું જુદું છે, એ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. ભેદોનું તિર્યકસામાન્ય વાસ્તવિક છતાં એક નથી, જ્યારે પર્યાયોનું ઊર્ધ્વતાસામાન્ય એક છે અને વાસ્તવિક છે.

જીવસામાન્યના નારકાદિ અનેક ભેદો-વિશેષો છે, તેથી તેને જીવના પર્યાયો કહ્યા છે. અને જીવસામાન્યના અનેક પરિણામો-પર્યાયો પણ છે, તેથી તેને જીવના પર્યાયો કહ્યા છે. આ જ પ્રકારે અજીવ વિષે પણ સમજી લેવાનું છે. આમ ગ્રંથકારે પર્યાય શબ્દને બે અર્થમાં વાપર્યો છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. અને પર્યાય અને વિશેષ એ બન્ને શબ્દોને એકાર્થક જ સ્વીકાર્યા છે. જૈનોમાં અંગગ્રંથમાં પર્યાય શબ્દ જ પ્રચલિત હતો તેથી તે શબ્દ વિવરણમાં રાખ્યો છે. પરંતુ વૈશેષિક દર્શનમાં વિશેષ શબ્દનો પ્રયોગ થવા લાગ્યો હતો તેથી તે શબ્દનો પણ પ્રયોગ પર્યાય અર્થમાં અને વસ્તુના ભેદ અર્થમાં પણ થઈ શકે છે તે સૂચવવા આચાર્યે પ્રકરણનું નામ ‘વિસેસ’ એમ રાખ્યું હોય તેમ જણાય છે.

વળી, એક બીજી વાતનું ધ્યાન રાખવાનું છે તે એ કે સંસારી અવસ્થાના જીવોમાં કર્મકૃત જે અવસ્થાઓ છે, એટલે કે જેને આધારે જીવ સાથે પુદ્ગલો સંબંધ થાય છે અને તે સંબંધને લઈને જીવની નાના અવસ્થાઓ-પર્યાયો બને છે, તે પૌદ્ગલિક પર્યાયો પણ જીવના પર્યાયો ગણવામાં આવ્યા છે. આમ સંસારી અવસ્થામાં જીવ અને પુદ્ગલનો જાણે કે અભેદ હોય તેમ માનીને જીવના પર્યાયોનું વર્ણન છે. જેમ સ્વતંત્ર રીતે વર્ણુ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શની વિવિધતાને કારણે પુદ્ગલના અનંત પર્યાયો થાય છે (૫૧૯-), તેમ જ્યારે તે પુદ્ગલ જીવસંબંધ હોય ત્યારે તે બધા જ જીવના પર્યાયો (૪૪૦-) પણ ગણવામાં આવ્યા છે. આનું કારણ એ છે કે જ્યારે જીવ સાથે તે સંબંધ હોય છે ત્યારે પુદ્ગલમાં થતા પરિણમનમાં જીવ પણ કારણ છે, તેથી તે પર્યાયો પુદ્ગલના છતાં જીવના છે એમ માનવામાં આવ્યું છે. અને આથી જ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે સંસારી અવસ્થામાં જીવ અને પુદ્ગલનો કથંચિત્ અભેદ પણ છે. અનાદિ કાળથી આ અભેદ ચાલ્યો આવે છે અને તેને જ કારણે જીવોમાં આકાર, રૂપ આદિનું વૈવિધ્ય છે; અન્યથા સિદ્ધજીવોની જેમ સૌ જીવો એકસરખા જ રહે, માત્ર વ્યક્તિભેદ રહે, પરંતુ જે વિવિધ પ્રકારે સંસારી જીવોમાં નારકાદિ રૂપે ભેદ પડે છે તે પડે નહિ. આથી તે ભેદના નિયામક તરીકે જીવ અને પુદ્ગલનો કથંચિત્ અભેદ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. જ્યારે કર્મના આવરણથી જીવ મુક્ત થાય છે, ત્યારે જીવમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પુદ્ગલનું બંધન રહેતું નથી તેથી તેમાં કોઈ પણ બાહ્યકારનો ભેદ પણ-રૂપ આદિનો પણ-રહેતો નથી. જેમ કર્મના ઉત્થને કારણે જીવમાં બાહ્ય આકાર-પ્રકારમાં ભેદ પડે છે અને નાના પર્યાયોનું સર્જન થાય છે, તેમ જીવમાં જે તેનું સ્વરૂપ જ્ઞાનાદિ છે, તેને કારણે પણ નાના પર્યાયોનું સર્જન થાય છે. આમ જીવના અનંત પર્યાયોની સંગતિ ગ્રંથકારે જણાવી છે.

આ રીતે પ્રસ્તુત પદમાં જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોના ભેદો અને પર્યાયોનું નિરૂપણ છે. ભેદો વિષે તો પ્રથમ પદમાં નિરૂપણ હતું જ, પણ તે પ્રત્યેક ભેદોમાં અનંત પરાયો છે, તેનું સૂચન કરતું એ પ્રસ્તુત પાંચમા પદની વિશેષતા છે. પ્રથમ પદમાં ભેદો ગતાવ્યા દતા અને ત્રીજા પદમાં તેમની

સંખ્યા જાણવી હતી, પણ તીવ્ર પદમાં સંખ્યાગત તારતમ્યનું નિરૂપણ મુખ્ય હોઈ ક્યા વિશેષની કેટલી સંખ્યા છે તે જાણવાનું બાકી રહી જતું હતું, તેથી પ્રસ્તુતમાં તે તે ભેદોની સંખ્યા પણ જાણવી દીધી છે. અને પછી તે તે ભેદોના પર્યાયોની સંખ્યા પણ જાણવી દીધી છે. પર્યાયોની સંખ્યા તો બધા જ દ્રવ્યભેદોની અનંત છે. ભેદોની સંખ્યામાં કેટલાક અસંખ્યાત તો કેટલાક અનંત છે. માત્ર વનસ્પતિ અને સિદ્ધોની સંખ્યા જીવભેદોમાં અનંત છે, બાકીના બધા જીવભેદો અસંખ્યાત છે. વળી, પ્રસ્તુતમાં પ્રથમપદનિર્દિષ્ટ બધા જ ભેદ-પ્રભેદોને લઈને વિવરણ નથી, પણ સંસારી જીવોમાં મુખ્ય મુખ્ય જીવભેદો, જેને ‘ચોવીસ દંડક’ નામે ઓળખવામાં આવે છે, તેમની તથા સિદ્ધોની સંખ્યા અને પર્યાયોનો વિચાર છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. આગળ ઉપર એ સૂચી આપવામાં આવે છે, તે જ્ઞેવાથી એ સ્પષ્ટ થશે. તેમાં નં. ૧ થી ૨૪ સંસારી જીવોના ભેદો છે, તેને ચોવીસ દંડક કહેવામાં આવે છે અને ૨૫મો નંબર સિદ્ધોનો છે.

જીવદ્રવ્યના નારકાદિ ભેદોના પર્યાયોનો વિચાર અનેક પ્રકારે—અનેક દૃષ્ટિથી—કરવામાં આવ્યો છે. અને તેમાં જૈનસંમત અનેકાંતદૃષ્ટિનો ઉપયોગ સ્પષ્ટ છે. જીવના નારકાદિ જે ભેદોના પર્યાયોનું નિરૂપણ છે, તેમાં દ્રવ્યાર્થતા (દ્વલ્લઘ્વા), પ્રદેશાર્થતા (પદેસદ્ધતા), અવગાહનાર્થતા (ઓગાહણદ્ધતા), સ્થિતિ (ઠિઠ્ઠી), કૃષ્ણાદિ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, જ્ઞાન અને દર્શન—આ દશ દૃષ્ટિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે (સૂત્ર ૪૪૦-૪૫૪).

વિચારણાનો ક્રમ આવી છે—પ્રથમ છે કે નારક જીવોના કેટલા પર્યાયો છે. ઉત્તરમાં જાણાવ્યું છે કે નારક જીવોમાં અનંત પર્યાયો છે. આ અનંત પર્યાયોની સંગતિ જાણાવવા માટે ઉક્ત દશ દૃષ્ટિથી તે પર્યાયોની સંખ્યા જાણાવી છે. તેમાં કેટલીક દૃષ્ટિથી સંખ્યાત તો કેટલીક દૃષ્ટિથી અસંખ્યાત અને કેટલીક દૃષ્ટિથી અનંત સંખ્યા થાય છે. અનંતદર્શક દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં લઈને નારકના પર્યાયોને અનંત કહ્યા છે, કારણ કે તે દૃષ્ટિએ સૌથી વધારે પર્યાયો ધટે છે. વળી, તે તે સંખ્યાઓને સીધી રીતે નથી જાણાવી, પણ એક નારકની અન્ય નારક સાથે તુલના કરીને તે સંખ્યા ક્ષિત કરવામાં આવી છે, જેમ કે—

દ્રવ્યાર્થતા વડે કોઈ નારક અન્ય નારકોથી તુલ્ય છે, આમ કહ્યું. આનો અર્થ એ છે કે દ્રવ્યદૃષ્ટિએ કોઈ નારક એક દ્રવ્ય છે તેમ અન્ય નારક પણ એક દ્રવ્ય છે. સારાંશ કે કોઈ પણ નારકને દ્રવ્યદૃષ્ટિથી એક જ કહેવાય, તેની સંખ્યા એકથી વધારે હોય નહિ અર્થાત્ તે સંખ્યાત છે. તે જ રીતે—

પ્રદેશાર્થતા વડે પણ નારક જીવો પરસ્પર તુલ્ય છે. આનો અર્થ એ છે કે જેમ એક નારક-જીવના પ્રદેશો અસંખ્યાત છે, તેમ અન્ય નારકના પ્રદેશો પણ અસંખ્યાત છે. સારાંશ કે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોઈ પણ એક નારક અસંખ્યાત છે એમ કહેવાય.

અવગાહનાર્થતા વડે એટલે કે જીવના શરીરની ઊંચાઈની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તો એક નારક અન્ય નારકથી હીન પણ હોય, તુલ્ય પણ હોય અને અધિક પણ હોય. જીવપ્રદેશોની દૃષ્ટિએ સરખા જતાં નારકોમાં શરીરની ઊંચાઈને લઈને જે ભેદ પડે છે, તે ઉક્ત ત્રણ પ્રકારનો છે. સંખ્યાની પરિભાષામાં આ વસ્તુ જાણાવવી હોય તો એ જાણવું જરૂરી બને છે કે નારકની ઓછામાં ઓછી અવગાહના કેટલી ? રત્નપ્રભામાં જગદ્ગુણ અવગાહના અંગુલનો અસંખ્યાતમાં

૪. જીવદ્રવ્ય ધર્માવિતકાયાદિની જેમ સપ્રદેશ હોવાથી આ દૃષ્ટિએ વિચાર જરૂરી બને છે. વળી, કાળ અને પરમાણુ અપ્રદેશો છે તેથી સમગ્ર જીવાજીવનો વિચાર હોય ત્યાં પ્રદેશરહિત એ વિચારણા જરૂરી છે.

વળી, એક બીજી વાતનું જ્ઞાન રાખવાનું છે તે એ કે સંસારી અવસ્થાનાં ઉવોમાં કર્મકૃત જે અવસ્થાઓ છે, એટલે કે જેને આધારે હવ સારથે પુરુષનો સંખ્ધ થાય છે અને તે સંખ્ધને કદીને હવની નાના અવસ્થાઓ-પર્યાયો અને છે, તે પૌરુષલિંગ પર્યાયો પણ હવના પર્યાયો ગણવામાં આવ્યા છે. આમ સંસારી અવસ્થામાં હવ અને પુરુષલનો જાણે કે અલેક હોય તેમ માનીને હવના પર્યાયોનું વર્ણન છે. જેમ સ્વતંત્ર રીતે વર્ણુ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શની વિવિધતાને કારણે પુરુષલતા અનંત પર્યાયો થાય છે (૫૩૬-), તેમ જ્યારે તે પુરુષલ હવસંખ્ધ હોય ત્યારે તે જ્યાં જ હવના પર્યાયો (૪૪૦-) પણ ગણવામાં આવ્યા છે. આનું કારણ એ છે કે જ્યારે હવ સારથે તે સંખ્ધ હોય છે ત્યારે પુરુષલમાં થતા પરિણમનમાં હવ પણ કારણ છે, તેથી તે પર્યાયો પુરુષલતા કતાં હવના છે એમ માનવામાં આવ્યું છે. અને આથી જ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે સંસારી અવસ્થામાં હવ અને પુરુષલનો કથંચિત્ અલેક પણ છે. અતઃ શાળી આ અલેક ચાલ્યો આવે છે અને તેને જ કારણે હવોમાં આકાર, રૂપ આદિનું વૈવિધ્ય છે; અન્યથા સિદ્ધહવોની જેમ સૌ હવો એકસરખા જ રહે, માત્ર બદલિત રહે, પરંતુ જે વિવિધ પ્રકારે સંસારી હવોમાં નારકાદિ રૂપે ભેદ પડે છે તે પડે નહિ. આથી તે ભેદના નિયામક તરીકે હવ અને પુરુષલનો કથંચિત્ અલેક સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. જ્યારે કર્મના આવરણથી હવ મુક્ત થાય છે, ત્યારે હવમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પુરુષલનું બંધન રહેતું નથી તેથી તેમાં કોઈ પણ આકારકારતો ભેદ પણ-રૂપ આદિનો પણ-રહેતો નથી. જેમ કર્મના ઉદ્ધવને કારણે હવમાં આજ આકાર-પ્રકારમાં ભેદ પડે છે અને નાના પર્યાયોનું સર્ગન થાય છે, તેમ હવમાં જે તેનું સ્વરૂપ જ્ઞાનાદિ છે, તેને કારણે પણ નાના પર્યાયોનું સર્ગન થાય છે. આમ હવના અનંત પર્યાયોની સંગતિ ગ્રંથકારે જણાવી છે.

આ રીતે પ્રસ્તુત પદમાં હવ અને અહવ દ્રવ્યોના ભેદો અને પર્યાયોનું નિરૂપણ છે. ભેદો વિશે તો પ્રથમ પદમાં નિરૂપણ હતું જ, પણ તે પ્રત્યેક ભેદોમાં અનંત પદાર્થો છે, તેનું સૂચન કરતું એ પ્રસ્તુત પાંચમા પદની વિશેષતા છે. પ્રથમ પદમાં ભેદો બતાવ્યા હતા અને ત્રીજા પદમાં તેમની

સંખ્યા જણાવી હતી, પણ તીવ્ર પદમાં સંખ્યાગત તારતમ્યનું નિરૂપણ મુખ્ય હોઈ કયા વિશેષની કેટલી સંખ્યા છે તે જાણવાનું બાકી રહી જતું હતું, તેથી પ્રસ્તુતમાં તે તે ભેદોની સંખ્યા પણ જણાવી દીધી છે. અને પછી તે તે ભેદોના પર્યાયોની સંખ્યા પણ જણાવી દીધી છે. પર્યાયોની સંખ્યા તો બધા જ દ્રવ્યભેદોની અનંત છે. ભેદોની સંખ્યામાં કેટલાક અસંખ્યાત તો કેટલાક અનંત છે. માત્ર વનરૂપિત અને સિદ્ધોની સંખ્યા જીવભેદોમાં અનંત છે, બાકીના બધા જીવભેદો અસંખ્યાત છે. વળી, પ્રસ્તુતમાં પ્રથમપદનિર્દિષ્ટ બધા જ ભેદ-પ્રભેદોને લઈને વિવરણ નથી, પણ સંસારી જીવોમાં મુખ્ય મુખ્ય જીવભેદો, જેને ‘ચોવીસ દંડક’ નામે ઓળખવામાં આવે છે, તેમની તથા સિદ્ધોની સંખ્યા અને પર્યાયોનો વિચાર છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. આગળ ઉપર એ સૂચી આપવામાં આવે છે, તે જોવાથી એ સ્પષ્ટ થશે. તેમાં નં. ૧ થી ૨૪ સંસારી જીવોના ભેદો છે, તેને ચોવીસ દંડક કહેવામાં આવે છે અને ૨૫મો નંબર સિદ્ધોનો છે.

જીવદ્રવ્યના નારકાદિ ભેદોના પર્યાયોનો વિચાર અનેક પ્રકારે—અનેક દૃષ્ટિથી—કરવામાં આવ્યો છે. અને તેમાં જૈનસંમત અનેકાંતદૃષ્ટિનો ઉપયોગ સ્પષ્ટ છે. જીવના નારકાદિ જે ભેદોના પર્યાયોનું નિરૂપણ છે, તેમાં દ્રવ્યાર્થતા (દૃવ્યદૃશ્યતા), પ્રદેશાર્થતા (પ્રદેસદૃશ્યતા), અવગાહનાર્થતા (ઓગાહનદૃશ્યતા), સ્થિતિ (સ્થિતિ), કૃણાદિ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, જ્ઞાન અને દર્શન—આ દશ દૃષ્ટિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે (સૂત્ર ૪૪૦-૪૫૪).

વિચારણાનો ક્રમ આવો છે—પ્રથમ છે કે નારક જીવોના કેટલા પર્યાયો છે. ઉત્તરમાં જાણાવ્યું છે કે નારક જીવોમાં અનંત પર્યાયો છે. આ અનંત પર્યાયોની સંગતિ જાણાવવા માટે ઉક્ત દશે દૃષ્ટિથી તે પર્યાયોની સંખ્યા જાણાવી છે. તેમાં કેટલીક દૃષ્ટિથી સંખ્યાત તો કેટલીક દૃષ્ટિથી અસંખ્યાત અને કેટલીક દૃષ્ટિથી અનંત સંખ્યા થાય છે. અનંતદર્શક દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં લઈને નારકના પર્યાયોને અનંત કહ્યા છે, કારણ કે તે દૃષ્ટિએ સૌથી વધારે પર્યાયો ઘટે છે. વળી, તે તે સંખ્યાઓને સીધી રીતે નથી જાણાવી, પણ એક નારકની અન્ય નારક સાથે તુલના કરીને તે સંખ્યા ક્ષિત કરવામાં આવી છે, જેમ કે—

દ્રવ્યાર્થતા વડે કોઈ નારક અન્ય નારકોથી તુલ્ય છે, આમ કહ્યું. આના અર્થ એ છે કે દ્રવ્યદૃષ્ટિએ કોઈ નારક એક દ્રવ્ય છે તેમ અન્ય નારક પણ એક દ્રવ્ય છે. સારાંશ કે કોઈ પણ નારકને દ્રવ્યદૃષ્ટિથી એક જ કહેવાય, તેની સંખ્યા એકથી વધારે હોય નહિ અર્થાત્ તે સંખ્યાત છે. તે જ રીતે—

ભાગ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સાત ધનુષ, ત્રણ હાથ અને છ અંગુલ પ્રમાણ છે. આ અવગાહના ઉત્તરોક્ત જમણી વધતી જાય છે અને સાતમી નારકમાં ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પાંચસો ધનુષ છે.^૫ સારાંશ કે જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષ; આ બે વચ્ચેની સંખ્યાઓનું તારતમ્ય તે હીનાધિકતાનું નિયામક અને છે. તેથી કોઈ નારક અન્યથી હીન હોય તો અસંખ્યાત-ભાગ કે સંખ્યાતભાગ હીન હોય; અથવા તો સંખ્યાતગુણ કે અસંખ્યાતગુણ હીન હોય. અધિક હોય તોપણ ઉક્ત પ્રકારની સંખ્યાથી જ અધિક હોય. આ રીતે નારકના અવગાહનાની દૃષ્ટિએ અસંખ્યાત પ્રકારના પર્યાયો અને છે.

સ્થિતિની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તોપણ અવગાહનાની જેમ જ છે. એટલે કે ઉક્ત અસંખ્યાતભાગહીન આદિ ચતુઃસ્થાનકે હીન અને અધિક હોય છે, અથવા તો તુલ્ય હોય છે. સારાંશ કે અસંખ્યાત પ્રકારે પર્યાયો અને છે.

કૃષ્ણાદિવર્ણની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તો તેના અનંત પર્યાયો અને છે, કારણ કે એકગુણ કૃષ્ણથી માંડીને અનંતગુણ કૃષ્ણ હોવાનો સંભવ છે.

આ જ બાબત ગંધ, રસ અને સ્પર્શને પણ લાગુ પડે છે. એટલે કે તે ને દૃષ્ટિએ નારકના અનંત પર્યાયો ધરી શકતા હોઈ તેના અનંત પર્યાયો છે.

આમ નારક જીવના અનંત પર્યાયોની સંગતિ વર્ણ-રસ-ગંધ-સ્પર્શના પર્યાયો ધ્યાનમાં લેવામાં આવે તો છે, એમ ગ્રંથકારે સ્પષ્ટ કર્યું છે.

તે જ પ્રમાણે જ્ઞાન અને દર્શનની દૃષ્ટિએ પણ તેના અનંત પર્યાયો છે, તેમ ગ્રંથકાર જણાવે છે. વર્ણાદિ પર્યાયો પૌદ્ગલિક છતાં તે જીવના છે, તે સ્પષ્ટીકરણ પ્રથમ થઈ જ ગયું છે. અને જ્ઞાનાદિ તો જીવના સ્વરૂપગત જ પર્યાયો છે. તેથી પણ જીવના-નારક જીવના-અનંત પર્યાયોની સંગતિ છે.

આચાર્ય મલ્લયગિરિ નોંધે છે કે પ્રસ્તુત જે દશ દૃષ્ટિઓ છે તેને સંક્ષેપમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ—એ ચાર દૃષ્ટિમાં વિભક્ત કરી શકાય છે. દ્રવ્યાર્થતા અને પ્રદેશાર્થતા એ દ્રવ્યમાં, અવગાહના એ ક્ષેત્રમાં, સ્થિતિ એ કાલમાં અને વર્ણાદિ તથા જ્ઞાનાદિ એ ભાવમાં સમાવિષ્ટ છે.^૬

આ જ ન્યાયે દંડકોનો વિચાર છે (૪૪૧-૪૫૪). અવગાહના અને સ્થિતિને લઈને તથા વર્ણાદિ અને જ્ઞાનાદિને લઈને જીવોમાં હીનાધિકતા છે, એ આપણે જ્ઞેયું. તેથી પુનઃ જઘન્ય-અવગાહનાવાળા, મધ્યમઅવગાહનાવાળા અને ઉત્કૃષ્ટઅવગાહનાવાળા નારકાદિ ચોવીશે દંડકો, અને તે જ પ્રમાણે સ્થિતિ-જ્ઞાન-દર્શનને લઈને ચોવીશે દંડકોના પર્યાયોની ક્રમે ચિંતા કરવામાં આવી છે (સૂત્ર-૪૫૫-૪૯૯) અને તે અનંત છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે. એ સમાપ્ત થયે અજીવ-પર્યાયોનો વિચાર છે.

જીવોની અને તેમના પર્યાયોની સંખ્યા

જીવલેદવિશેષ

દ્રવ્યસંખ્યા

પર્યાયસંખ્યા

જીવ

અનંત (૪૩૯)

અનંત^૭

૫. પ્રજાપતાટીકા, પત્ર ૧૮૧ અ.

૬. પ્રજાપતાટીકા, પત્ર ૧૮૨ અ.

૭. સૂત્ર ૪૩૯માં સમગ્રભાવે જીવપર્યાયા (દ્રવ્યો)ને અનંત કહ્યા છે. અને પછી ક્રમે ૪૪૦ આદિ સૂત્રોમાં જીવના તે તે પ્રકારને અનંત પર્યાયવાળો જણાવ્યો છે. આથી ફલિત થાય છે કે જીવના પર્યાયો અનંત છે.

૧. નારક	અસંખ્ય (૪૩૯)	અનંત (૪૪૦) ^૮
૨. અસુર	" "	" (૪૪૧)
૩. નાગ	" "	" (૪૪૨)
૪. સુપર્ણ	" "	" "
૫. વિદ્યુત્કુમાર	" "	" "
૬. અગ્નિકુમાર	" "	" "
૭. દીપકુમાર	" "	" "
૮. ઉદ્ધિકુમાર	" "	" "
૯. દિક્કુમાર	" "	" "
૧૦. વાયુકુમાર	" "	" "
૧૧. સ્તનિતકુમાર	" "	" "
૧૨. પૃથ્વીકાયિક	" "	" (૪૪૩)
૧૩. અધિકાયિક	" "	" (૪૪૪)
૧૪. તેજઃકાયિક	" "	" (૪૪૫)
૧૫. વાયુકાયિક	" "	" (૪૪૬)
૧૬. વનસ્પતિ	અનંત	" (૪૪૭)
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	અસંખ્ય	" (૪૪૮)
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	" "	" (૪૪૯)
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	" "	" (૪૫૦)
૨૦. પંચેન્દ્રિયતિર્યચ	" "	" (૪૫૧)
૨૧. મનુષ્ય	" "	" (૪૫૨)
૨૨. વ્યન્તર	" "	" (૪૫૩)
૨૩. જ્યોતિષ્ઠ	" "	" (૪૫૪)
૨૪. વૈમાનિક	" "	" (૪૫૪)
૨૫. સિદ્ધ	અનંત	—

અછવના ભેદો અને પર્યાયો

પ્રથમ પદમાં અછવના ને પ્રકારે ભેદો કર્યા છે (૪-૬), તે જ ભેદો પ્રસ્તુત પાંચમા પદમાં પણ છે. પણ ફરક એ છે કે પ્રથમમાં તે પ્રજાપતિના નામે છે અને અહીં પર્યાયને નામે (૫૦૦-૫૦૨) છે. પ્રથમ પદમાં પુદ્ગલ એટલે કે રૂપી અછવ, ને નાના પ્રકારે પરિણત થાય છે, તે પણ આપણે જોઈ ગયા છીએ. પ્રસ્તુતમાં તો મુખ્ય પ્રશ્ન છે તે ગણાવેલ ભેદોના પર્યાયોની સંખ્યાનો, એટલે તેનો ઉત્તર આપ્યો છે કે તે અનંત છે (૫૦૩). પણ રૂપી અછવના રક્ષાદિ ને ચાર ભેદો છે, તેમાં વિચારણામાં તો મુખ્યત્વે એ જ એટલે કે પરમાણુ અને રક્ષં જ લેવામાં આવ્યા છે કારણ, રક્ષ-દેશ અને રક્ષપ્રદેશ એ ખરી રીતે તો રક્ષાન્તર્ગત જ છે. તેથી પરમાણુ, ને રક્ષંથી જુદો છે, તે અને અનેક પરમાણુ નવારે ભેગા મળે સારે ને પિંડ અને છે તે રક્ષં, એમ એ જ મુખ્ય ભેદ

૮. શ્લ ૪૩૯ નારકોને અસંખ્ય જણાવે છે અને ૪૪૦માં નારકના પર્યાયો અનંત જણાવે છે, તેથી પ્રથમ ક્રમ-પરક ને અને બીજું પર્યાયપરક, એ ૨૫૫૮ ને.

પુદ્ગલના અને છે. તેથી પ્રથમ સમાનભાવે ક્ષી અહ્યના પર્વાયોની સંખ્યા અનંત કદી (૫૦૮) અને પછી પરમાણુ (૫૦૪), દ્વિપ્રદેશી રંધ (૫૦૫), ત્રિપ્રદેશી રંધ (૫૦૬), ચાવત દ્વપ્રદેશી (૫૦૭) અને સંખ્યાતપ્રદેશી (૫૦૮), અસંખ્યાતપ્રદેશી (૫૦૯) અને અનન્તપ્રદેશી (૫૧૦) એ પ્રત્યેકના પર્વાયો અનન્ત કલા છે.

તે સૌના પર્વાયોનો વિચાર હવની જેમ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ અને બાવથી કરવામાં આવ્યો છે. તે ઉપરથી પરમાણુ વિષે જે બાબત ખાનમાં લેવા વેળી છે તે એ કે જ્યારે પરમાણુ રંધથી જુદો હોય ત્યારે તેના બાજુ જ સ્વતંત્ર પરમાણુની અવગાહના સમાન છે, એટલે કે સૌ સરખું ક્ષેત્ર રોકે છે (૫૦૪). પણ તેમની કાલિક રિયનિમાં બેદ છે. કોઈ પરમાણુ એક જ સમયની રિયનિમાં હોય છે, તો કોઈ બે સમયની રિયનિમાં, બાવત અસંખ્યાત કાલની રિયનિમાં હોય છે. ‘વરમાણોઃ સમવાદારમ્ય ઉત્કર્ષતોઽસંસ્થેયકાલમવસ્થાનમ્’-પ્રજાપનાદીકા, પૃ ૨૦૨ વ. પણ સ્વતંત્ર પરમાણુની અનંતકાળની રિયનિ નથી, તેથી એક પરમાણુ અન્ય પરમાણુની કાલિક રિયનિથી અપેક્ષાએ હીન પણ હોય, તુલ્ય પણ હોય અને અધિક પણ હોય. હીનાધિક હોય તો અતુરસ્થાનપતિત છે, એટલે કે સંખ્યાતભાગ, અસંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતગુણ અને અસંખ્યાતગુણ હીન કે અધિક હોય. પણ પરમાણુના વર્ણાદિ પર્વાયો-પરિણામો તો અનંત પ્રકારના છે, તેથી કોઈ એક પરમાણુ અન્ય પરમાણુની ગુણનામાં હીન-અધિક હોય તો પદસ્થાનપતિત કહેવાય છે એટલે કે અનંતભાગ, અસંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતગુણ, અસંખ્યાતગુણ અને અનંતગુણ હીન કે અધિક હોય છે (૫૦૪). આ રીતે પરમાણુના પર્વાયો ભાવની અપેક્ષાએ અનંત સિદ્ધ થતા હોવાથી અનંત કહેવાય છે.

દ્વિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી ચાવત અનંતપ્રદેશી રંધોની બાબતમાં જે ધ્યાનમાં લેવાનું છે તે એ કે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે તે રંધો સમાનપ્રદેશી રંધો સાથે તુલ્ય હોવા છતાં પણ તેમની જે અવગાહના છે, એટલે કે ક્ષેત્રના જેટલા પ્રદેશો તે રંધો રોકે છે, તેમાં તફાવત પડે છે. દ્વિપ્રદેશી રંધ આકાશના એક પ્રદેશમાં પણ રહી શકે છે અને બે પ્રદેશમાં પણ રહી શકે છે (૫૦૫). તે જ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશી રંધ ત્રણ, બે અથવા એકમાં રહી શકે છે (૫૦૬). અને તે જ પ્રમાણે સંખ્યાત સુધીમાં જેટલા પ્રદેશો જે રંધના હોય તે રંધો પોતપોતાના પ્રદેશોની સંખ્યા જેટલા આકાશ-પ્રદેશો રોકે છે. અને ક્રમે ઘટે તો ચાવત આકાશના એક પ્રદેશમાં પણ સંખ્યાતપ્રદેશી રંધ સમાર્ષ શકે છે (૫૦૭-૮). અને અસંખ્યાતપ્રદેશી રંધ એક પ્રદેશથી માંડીને અસંખ્યાત પ્રદેશો રોકી શકે છે (૫૦૯). પણ અનંતપ્રદેશી રંધ એકથી માંડી અસંખ્યાત પ્રદેશમાં જ સમાર્ષ શકે છે; તેને અનંત પ્રદેશની જરૂર નથી (૫૧૦). આમ માનવાનું કારણ એ છે કે લોકાકાશના પ્રદેશો તો અસંખ્યાત જ છે, તેથી અનંતપ્રદેશી રંધને તેટલા જ પ્રદેશોમાં સમાર્ષ જવું પડે છે, કારણ કે લોકાકાશની બહાર તો આકાશ સિવાય કોઈ દ્રવ્ય છે જ નહિ. આ બાબતને પ્રદીપદષ્ટાંતથી પણ સમજાવવામાં આવે છે.^૯

પરમાણુની જેમ રંધોની રિયનિ પણ એક સમયથી માંડી અસંખ્યાત કાળથી વધારે નથી. પરમાણુની જેમ રંધોના પણ વર્ણાદિ પર્વાયો અનંત જ છે (૫૦૫-૫૧૦).

આમ પ્રથમ પરમાણુથી માંડીને અનંતપ્રદેશી રંધોના પર્વાયોનો જે વિચાર થયો, તેમાંથી ફક્ત એ થયું કે પુદ્ગલો આકાશના એક પ્રદેશમાં, બે પ્રદેશમાં, ચાવત સંખ્યાત પ્રદેશમાં અને અસંખ્યાત પ્રદેશમાં સમાવેશ પામે છે, તે જ પ્રમાણે એક સમયથી માંડીને ચાવત અસંખ્યાત કાળની

સ્થિતિ ધરવે છે. તેથી એકપ્રદેશાવગાદથી માંડીને અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાદ (૫૧૧-૫૧૪) અને એકસમયસ્થિતિદથી માંડીને અસંખ્યાતસમયસ્થિતિદ પુદ્ગલોના પર્યાયો વિષે (૫૧૫-૫૧૮) પણ જુદી વિચારણા કરીને તે અધ્યાયના પર્યાયો પણ અનંત છે તેમ જણાવી દીધું. આમાં પણ દ્રવ્યક્ષેત્ર-કાલ-સાવની દૃષ્ટિએ જ વિચાર છે. એ જ ન્યાયે વર્ણુ આદિકૃત પુદ્ગલના જે બેદો છે, તેમાં પણ અનંત પર્યાયો સિદ્ધ કર્યા છે (૫૧૯-૫૨૪). આ ઉપરાંત અવગાહના, સ્થિતિ અને વર્ણુદિકૃત જે બેદો છે તેના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એવા માત્ર ત્રણ બેદો પાડીને તેમના પર્યાયોને પણ અનંત કહ્યા છે (૫૨૫-૫૫૮). આમ અનેક રીતે એક જ વાત કહેવામાં આવી છે કે પુદ્ગલના પર્યાયો અનંત છે.

વિશેષમાં એ જણવું જરૂરી છે કે પરમાણુવાદી ન્યાય-વૈશેષિકો પરમાણુને નિત્ય માને છે; તેના પરિણામો માનતા નથી; જ્યારે જૈનો પરમાણુને પરિણામી નિત્ય માને છે. તે સ્વતંત્ર હોય ત્યારે પણ તેમાં પરિણામો થાય છે, તે પ્રસ્તુત અને પ્રથમ પદના નિરૂપણથી સ્પષ્ટ થાય છે જ. વળી, જ્યારે તે સંઘના પ્રદેશરૂપે હોય છે ત્યારે પણ, સંઘ અને પરમાણુમાં, ન્યાય-વૈશેષિકના અવયવ અને અવયવીના અત્યંત બેદની જેમ, અત્યંત બેદ નથી. પરમાણુ સંઘરૂપે પરિણત થાય છે; અને તે સંઘના વળી પરમાણુઓ અને છે : આવી પ્રક્રિયા જૈનાભિમત છે.

વળી, પરમાણુ વિષે બીજી એક વાત જે સ્પષ્ટ થાય છે તે એ કે પરમાણુમાં નૈયાયિક-વૈશેષિકની જેમ વ્યતિબેદ નથી. એટલે કે પાર્થિવ પરમાણુ આદિરૂપે જુદી જુદી વ્યતિના પરમાણુઓ નથી, પણ કોઈ પણ એક પરમાણુ પૃથ્વી આદિ અનેક રૂપે પરિણત થઈ શકે છે. કોઈ પણ એક પરમાણુમાં રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ એ ચારેય હોય છે. અને તે ચારેયના તારતમ્યને કારણે તેના અનંત પરિણામો અને છે. આથી વિરુદ્ધ ન્યાય-વૈશેષિકનો મત છે. તેમાં પ્રત્યેક પરમાણુમાં રૂપરસાદિ ચારેય અનિવાર્ય નથી.

*

છઠું 'વ્યુત્ક્રાન્તિ' પદ : જીવોની ગતિ અને આગતિ

પ્રસ્તુત પદના વિષયની સૂચના પ્રારંભમાં વર્ણવેલી—(સૂત્ર ૨) 'વ્યુત્ક્રાન્તિ' એ શબ્દથી આપવામાં આવી છે. કીકાકાર એ વિષે પ્રારંભમાં કર્યું જ વ્યાખ્યાન કરતા નથી, પણ છઠા પદના પ્રારંભમાં જે અધિકારશાસ્ત્ર આપવામાં આવી છે (સૂ. ૫૫૯) અને તેની જે વ્યાખ્યા છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે પ્રસ્તુત પદનો વિષય નાના પ્રકારના જીવોની વ્યુત્ક્રાન્તિ એટલે કે તે તે ગતિમાં ઉત્પત્તિ અને તે તે ગતિમાંથી અન્યત્ર ઉત્પત્તિને લગતા પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવી એ છે. સારાંશ કે જીવોની ગતિ અને આગતિનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં છે. અને તે વિચારણા નીચેના મુદ્દાઓ વિષે કરવામાં આવી છે—

૧. (અ) ઉપપાતવિરહકાલ—નારકાદિ તે તે પ્રકારના જીવો તે તે રૂપે ઉત્પન્ન થયા કરે છે, તેમાં વચ્ચે ઉત્પત્તિનિયમ કાળ કેટલો, તેની ચર્ચા.

(બ) ઉદર્તનાવિરહકાલ—નારકાદિ જીવો મર્યા કરે છે તેમાં વચ્ચે મરણનિયમ કાળ કેટલો, તેની ચર્ચા.

આમાં નારક, નિર્વ્યય, મનુષ્ય અને દેવ એ ચારેય ગતિમાં જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ બીજા સુદૃઢ ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદર્તનાવિરહકાળ દોવાથી પ્રથમ અધિકારનું નામ ચારમ્—બાર એમ રાખ્યું છે (૫૬૦-૫૬૮).

૨. અને તે તે ગતિના પ્રભેદોનો વિચાર કરવામાં આવે તો ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદ્વર્તના-વિરહકાળ પ્રથમ નરકમાં જન્મન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ ઓવીસા મુદ્દર્ત દોવાથી ખીન અધિકારનું નામ અઉવીસા-ઓવીસા એમ રાખ્યું છે (૫૬૯-૬૦૮).

સિદ્ધગતિમાં ઉપપાત તો છે, કારણ, મનુષ્યનું નિર્વાણ થાય છે ત્યારે તે સિદ્ધગતિમાં જન્મ છે, પણ સિદ્ધગતિમાંથી ઉદ્વર્તના નથી, એટલે કે જે જન્મ સિદ્ધ થઈ ગયા છે તેને તે સિદ્ધગતિ કદી પણ ઓગવાની નથી. આથી સિદ્ધગતિ વિગે ઉપપાતવિરહકાળનો પ્રશ્ન ઉપરિચિત થતો દોવાથી તેનો ખુલાસો કર્યો છે કે સિદ્ધગતિમાં ઉપપાતવિરહકાળ જન્મન્ય એક સમય છે અને ઉત્કૃષ્ટ જ માસનો (૫૬૪), પણ ઉદ્વર્તનાવિરહકાળ વિગે તો પ્રશ્ન જ હોતો નથી. આથી મોક્ષમાંથી પુનરાગમન સંસારમાં નથી થતું એવી જૈનોની માન્યતા દ્વિતિ થાય છે એ ચોક્કસ છે, તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

આચાર્ય મલયગિરિએ દીક જ પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે કે આગામી સૂત્રોમાં એક પણ નરકનો ઉપપાતવિરહકાળ ૧૨ મુદ્દર્ત જણાવ્યો નથી, પણ ૨૪ મુદ્દર્ત અને તેથી વધારે છે, તો સામાન્યમાં ઉત્કૃષ્ટ ૧૨ મુદ્દર્ત વિરહકાળ કેવી રીતે થટે? તેનો ખુલાસો તેમણે આપ્યો છે કે જ્યારે રત્ન-પ્રભાદિ એકેક નારકનો વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ મુદ્દર્ત આદિ વિરહકાળ છે, છતાં પણ સાતેય નરકોને એકસાથે રાખીને વિચાર કરીએ તો બાર મુદ્દર્ત પછી તો કોઈ ને કોઈ નરકમાં જન્મ ઉત્પન્ન થાય જ છે, તેથી તેમાં બાધ નથી. આ જ ન્યાય અન્ય ગતિ વિષે પણ છે.—“યद्यपि हि नाम रत्नप्रभादिषु एकैकनिर्धारणेन चतुर्विंशतिमुदूर्तादिप्रमाण उपपातविरहो वक्ष्यते, तथापि यदा सप्तापि पृथिवी: समुदिता अपेक्ष्य उपपातविरहश्चिन्त्यते तदा स द्वादशमुदूर्तપ્રमाण एव लभ्यते, द्वादशमुદूर्तानन्तरमवश्यमन्यतरस्स्यં પૃથિવ્યામુત્પાદસમ્ભવાત્ । तथा केवलवेदतोपलब्धे: । यस्तु ‘प्रत्येकमभावे समुदायेऽप्यभाव:’ इति न्याय: स कारणकार्यधर्मानुगमचिन्तायां नान्यत्र—इत्यदोष: ।” પ્રતાપનાટીકા, પત્ર ૨૦૫ વ.

એ વસ્તુનું ધ્યાન રાખ્યું જરૂરી છે કે જન્મપ્રભેદોમાં બધાને સરખી રીતે ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ ૨૪ મુદ્દર્ત નથી પણ ઓછો-વધતો પણ છે. અને છતાં અધિકારનું નામ ‘અઉવીસા’ રાખ્યું છે તેનું કારણ એ જણાય છે કે પ્રભેદોમાં રત્નપ્રભાથી ગણતરી શરૂ કરી છે અને તેનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાવિરહકાળ ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ મુદ્દર્ત છે, તેથી તે પ્રારંભનું ૫૬ પદ્ધતિને અધિકારનું નામ આપ્યું હોય એવો સંભવ છે.

વળી, આર્ય શ્યામાચાર્ય એ ધ્યાનમાં લેવા જણાવે છે કે જ્યોતિષક અને વૈમાનિક દેવો વિષે ઉદ્વર્તના શબ્દનો પ્રયોગ કરવો નહિ પણ ‘અવન’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવો (૬૦૮).

જન્મપ્રભેદોમાં ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદ્વર્તનાવિરહકાળ સમાન જ છે, તેથી સાથેની સૂચીમાં તે આપવામાં આવે છે અને બધા જ જીવોનો જન્મન્ય વિરહકાળ તો એક સમય જ અભિપ્રેત છે તેથી તેનો જુદો નિર્દેશ જરૂરી નથી.

જીવોના ઉપપાતનો અને ઉદ્વર્તનાનો વિરહકાળ (ઉત્કૃષ્ટ)

૧. નિરયગતિ	૧૨ મુદ્દર્ત	(૫૬૦)†
૧-૧. રત્નપ્રભા નરક	૨૪ ”	(૫૬૯)
૧-૨. શર્કરાપ્રભા નરક	૭ રાત-દિન	(૫૭૦)

૧. બધાના ઉદ્વર્તનાવિરહકાળ માટે સૂત્ર ૬૦૭ અને ૬૦૮ જોવાં. કૌંસમાં આપેલ સૂત્રો ઉપપાતવિરહકાળ માટે છે.

૧-૩. વાયુકાપ્રભા નરક	અર્ધમાસ	(૫૭૧)
૧-૪. પંકપ્રભા „	૧ માસ	(૫૭૨)
૧-૫. ધૂમપ્રભા „	૨ માસ	(૫૭૩)
૧-૬. તમા નરક	૪ માસ	(૫૭૪)
૧-૭. અધઃસત્તમી નરક	૬ માસ	(૫૭૫)
૨. તિરિયગતિ	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૬૧)
૨-૧. પૃથિવીકાયિક	અણુસમયમવિરહિયં = વિરહકાળ નથી (૫૭૬)	
૨-૨. અગ્નિકાયિક	„	(૫૮૦)
૨-૩. તેજઃકાયિક	„	(૫૮૦)
૨-૪. વાયુકાયિક	„	(૫૮૦)
૨-૫. વનસ્પતિ	„	(૫૮૦)
૨-૬. દ્વીન્દ્રિય	અન્તર્મુહૂર્ત	(૫૮૧)
૨-૭. ત્રીન્દ્રિય	„	(૫૮૨)
૨-૮. ચતુરિન્દ્રિય	„	„
૨-૯. સંમૂર્ચિષ્ઠમ પંચેન્દ્રિય	„	(૫૮૩)
૨-૧૦. ગર્ભચ્યુક્કાન્તિક પંચેન્દ્રિય	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૮૪)
૩. મનુષ્યગતિ	„	(૫૬૨)
૩-૧. સંમૂર્ચિષ્ઠમ	૨૪ „	(૫૮૫)
૩-૨ ગર્ભચ્યુક્કાન્તિક	૧૨ „	(૫૮૬)
૪. દેવગતિ	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૬૩)
૪-૧. અસુરકુમાર	૨૪ „	(૫૬૪)
૪-૨-૧૦. નાગકુમારાદિ	„ „	(૫૬૫-૭૮)
૪-૧૧. વાણભંતર	„ „	(૫૮૭)
૪-૧૨. બ્રહ્મોત્તિષ્ઠ	„ „	(૫૮૮)
૪-૧૩. સૌધર્મ	„ „	(૫૮૯)
૪-૧૪. ધૃતિાન	„ „	(૫૯૦)
૪-૧૫. સતતકુમાર	નવ રાત્રિનિ + ૨૦ મુહૂર્ત	(૫૯૧)
૪-૧૬. માહેન્દ્ર	૧૨ રાત્રિનિ + ૧૦ „	(૫૯૨)
૪-૧૭. બ્રહ્મલોક	૨૨ ૬ રાત્રિનિ	(૫૯૩)
૪-૧૮. લાંતક	૪૫ „	(૫૯૪)
૪-૧૯. મહાશુક્ર	૮૦ „	(૫૯૫)
૪-૨૦. સદસ્ત્રાર	૧૦૦ „	(૫૯૬)
૪-૨૧. આનત	સંખ્યાત માસ	(૫૯૭)
૪-૨૨. પ્રાણુત	„ „	(૫૯૮)
૪-૨૩. આરણુ	„ વર્ષ	(૫૯૯)

૨. તિરિયગતિનો જ્યન્ય એક સમય અને ઉત્ક્રાંતિ બાર મુહૂર્ત વિરહકાળ કયો છે (૫૬૧); અને પ્રવૃત્તમાં વિરહકાળ નથી જ એમ ફલિત થાય છે; તો આત્મી સંગતિ શી હોઈ શકે તે આત્મનમાં આચાર્ય મલયગિરિ કરી બુલાસી કરતા નથી.

૪-૨૪. અપર્યાપ્ત	અપર્યાપ્ત પાત્ર (૧૦૦)
૪-૨૫. દેવિમ પ્રતેષક અપ (૧૦૧)
૪-૨૬. મનિષ્યમ અપર્યાપ્ત (૧૦૨)
૪-૨૭. ઉપરિમ અપર્યાપ્ત (૧૦૩)
૪-૨૮-૩૧. વિરત્યાદિ	અસંખ્યાતકાળ (૧૦૪)
૪-૩૨. સર્વાર્થસિદ્ધિ	પર્યાપ્ત સંખ્યાતકાળ (૧૦૫)

૫. સિદ્ધગતિ	૭ માર્ગ (૧૬૮)	1 માત્ર ઉપપાત- / વિદ્ય છે
૫-૧. સિદ્ધ	..	(૧૦૬) ઉદ્વર્તના સિદ્ધિને નથી

૩. સાંતર દારમાં એ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે તે ને જીવપ્રવેશમાં નિરંતર જીવોનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના થયા કરે છે કે તેમાં વ્યવધાન પણ છે? આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે સાંતર એટલે કે વ્યવધાન પણ છે અને નિરંતર પણ છે—વ્યવધાન સ્થિત પણ છે. પ્રથમ બે દારમાં જે જીવોનો લીધા છે, તે જ જોડોને પ્રસ્તુતમાં પણ લીધા છે. ઉક્ત નિયમમાં અપપાદ માત્ર પૃથ્વિવૃક્ષ, અપૃથ્વિવૃક્ષ, તેજઃકાવિદ, વાયુકાવિદ અને વનસ્પતિદ્રાવિદનો છે. તેમાં નિરંતર જ ઉપપાત થયા કરે છે અને ઉદ્વર્તના પણ નિરંતર જ છે (૬૧૭-૬૧૮, ૬૨૫); સાંતરનો વિદ્યેય સ્વીકારો નથી.

અહીં પણ પ્રશ્ન થાય છે કે પ્રથમ બે દારોમાં વિરદકાળનું વિધાન છે, તો પછી પ્રસ્તુત દારમાં ‘નિરંતર’ કહેવાનું તાત્પર્ય શું છે? અહીં આચાર્ય મહાયગિરિએ પણ કંઈ ખુલાસો નથી કર્યો. અહીં પણ સંભવ એવો જણાય છે કે સમગ્રભાવે નરકો લઈએ તો નિરંતર લોય અને એ કે નરકગતિ લઈએ તો તેમાં નારકનો ઉપપાત નિરંતર ન લોય પણ વ્યવધાન પડતું લોય.

પૃથ્વંગમમાં આ ચર્ચા જુદી રીતે આવે છે તેની પણ અહીં નોંધ લેવી જોઈએ. અને વિવરણમાં તુલના કરતાં મતભેદ પણ જણાય છે, તે જિજ્ઞાસુએ તુલના કરી જોઈ લેવું જોઈએ. પૃથ્વંગમમાં અંતરાતુગમ પ્રકરણમાં એક જીવ તે તે ગતિ આદિમાં ફરી ક્યારે આવે તેના અંતરનો વિચાર (પુ. ૭, પૃ. ૧૮૭), નાના જીવોની અપેક્ષાએ અંતર છે કે નહિ તેનો વિચાર (પુ. ૭, પૃ. ૨૩૭), તથા નાના જીવની અપેક્ષાએ નરકો આદિમાં નારક જીવો આદિ કેટલો કાળ રહી શકે છે તેનો વિચાર (પુ. ૭, પૃ. ૪૬૨) છે. અને પૃથ્વંગમની પદ્ધતિ પ્રમાણે ગત્યાદિ ૧૪ માર્ગણાદારોને લઈને એ વિચાર છે તે તેની વિશેષતા છે. ઉપરાંત, જુઓ પૃથ્વંગમ, પુ. ૫ માં અંતરાતુગમ પ્રકરણ, પૃ. ૧ થી.

૪. એકસમયદારમાં એ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે તે તે જીવોમાં એક સમયમાં કેટલાનો ઉપપાત અને કેટલાની ઉદ્વર્તના છે? આનું વિવરણ નીચેની સૂચી પ્રમાણે છે. ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાની સંખ્યામાં પણ ભેદ નથી, તે ધ્યાનમાં લેવાનું છે. પણ તેનો અર્થ એ નથી કે એક સમયમાં જેટલા ઉત્પન્ન થાય છે તેટલા જ મરણ પામે છે, કારણ, ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાની સંખ્યામાં વિકલ્પો છે.

એક સમયમાં કેટલા જીવોનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના

૧. નારકો (૧-૭) જથ્થા એક, બે અથવા ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા તો અસંખ્યાત (૬૨૬-૬૨૭).

૩. કૌંસમાં મુકેલ સૂત્રો ઉપપાત માટે છે, ઉદ્વર્તના માટે સૂત્ર ૬૩૭-૬૩૮.

૨. અસુરકુમારાદિ (૧-૧૦) જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા તો અસંખ્યાત (૬૫૮-૯).

૩. પૃથ્વીકાયિક યાવત્ વાયુ પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અસંખ્યાત (૬૩૦-૩૧).

૪. વનસ્પતિ (અ) સ્વસ્થાન અર્થાત્ વનસ્પતિમાંથી મરીને વનસ્પતિરૂપે ઉત્પન્ન થનાર પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અનંત છે (૬૩૨).

(ક) પરસ્થાન અર્થાત્ પૃથ્વી આદિમાંથી મરીને વનસ્પતિરૂપે ઉત્પન્ન થનાર પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અસંખ્યાત છે (૬૩૨).

આ જ પ્રમાણે ઉદ્ભવના વિષે પણ સમજવું (૬૩૮).

૫. દ્વીન્દ્રિય જઘન્ય એક, બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત (૬૩૩).

૬. ત્રીન્દ્રિય	} જઘન્ય એક, બે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત (૬૩૪).
૭. ચતુર્વિન્દ્રિય	
૮. સંમૂર્ઞિષ્ઠ પંચેન્દ્રિયતિર્થ્ય	
૯. ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્થ્ય	
૧૦. સંમૂર્ઞિષ્ઠ મનુષ્ય	

૧૧. ગર્ભજ મનુષ્ય જઘન્ય એક, બે, કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત (૬૩૫).

૧૨. વાણમંતર—

૧૩. જ્યોતિષક—

૧૪. સૌધર્મ યાવત્ સહસ્રાર જઘન્ય એક, બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત (૬૩૪).

૧૫. આનત યાવત્ અનુત્તર જઘન્ય એક, બે, ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત (૬૩૫).

૧૬. સિદ્ધ જઘન્ય એક, બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૮ (૬૩૬).

પ. કત્તો (કુતઃ)^૪ દ્વારમાં જીવો તે તે પ્રભેદમાં ક્યાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો છે. એટલે કે જીવના જે નાના પ્રકારો છે, તેમાં ઉત્પન્ન થવાની યોગ્યતા સૌની સરખી છે કે તેમાં કંઈ અપવાદ છે? સામાન્ય રીતે બધા જ જીવો નાના ભવ એટલે કે બધા જ ભવોને યોગ્ય છે. પરંતુ અમુક પ્રકારના જીવરૂપે ઉત્પન્ન થવાનું હોય તો અવ્યવહિત પૂર્વમાં તે જીવનો ક્યો ભવ હોવો જરૂરી છે તેનો નિર્ણય પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે.

જીવો કયા ભવમાંથી આવે ?

૧. નારક (અ) તિર્થ્યપંચેન્દ્રિય પર્યામિતના બધા જ ભેદોમાંથી; સિવાય કે અસંખ્યાત વર્ણાયુવાળા ચતુષ્પદ રથભયર અને ખેચર (૬૩૯ [૧-૨૨]).

(આ) કર્મભૂમિજ સંખ્યાત વર્ણાયુવાળા ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્યમાંથી (૬૩૯ [૨૩-૨૬]).

(૧) પ્રથમ રત્નપ્રભામાં સામાન્ય નારકની જેમ (૬૪૦).

(૨) શર્કરામાં સંમૂર્ઞિષ્ઠ તિર્થ્યપંચેન્દ્રિય સિવાયના ઉપર પ્રમાણે (૬૪૧).

(૩) વાલુકામાં ભુજપરિસર્પ સિવાયના શર્કરા પ્રમાણે (૬૪૨).

(૪) પંકપ્રભામાં ખેચર સિવાયના વાલુકા પ્રમાણે (૬૪૩).

૪. જીવોની ગતિ-આગતિ વિષેની ચર્ચા પદ્મસાગરમાં પોતાના રીતે ૧૪ માર્ગલાદારો વડે કરવામાં આવી છે.

—પુસ્તક ૬, ૫૦ ૪૧૮ થી.

- (૫) ધૂમપ્રભામાં ચતુષ્પદ સિવાયના પંકપ્રભા પ્રમાણે (૬૪૪).
 (૬) તમામાં સ્થલચર સિવાયના ધૂમપ્રભા પ્રમાણે (૬૪૫).
 (૭) સપ્તમીમાં (અ) જલચર તિર્યચપચ્ચેદ્રિય પર્યાપ્ત અને
 (વ) ગર્ભજ પર્યાપ્ત.
 (ક) કર્મભૂમિજ સંખ્યાતવર્ણાયુવાળા ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્ય—પુરુષ અને
 નપુંસક (૬૪૬-૬૪૭).
૨. અસુરકુમારાદિ (૧-૧૦) (અ) પર્યાપ્ત તિર્યચપચ્ચેદ્રિયમાંથી } (૬૪૮)
 (વ) ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્યમાંથી } (૬૪૯)
૩. પૃથ્વીકાયિક (અ) તિર્યચમાંથી (૬૫૦[૧-૧૦]).
 (વ) મનુષ્યમાંથી (૬૫૦ [૧૧-૧૨]).
 (ક) દેવોમાંથી; સિવાય કે સનતકુમારથી માંડીને અનુતરના દેવો
 (૬૫૦[૧૩-૧૮]).
૪. અધ્યાય ઉપર પ્રમાણે (૬૫૧).
૫. તેજ અને વાયુ (અ) તિર્યચ અને (વ) મનુષ્યમાંથી (૬૫૨).
૬. વનરપતિ પૃથ્વીકાયિકની જેમ (૬૫૩).
૭. દ્વીન્દ્રિય }
 ત્રીન્દ્રિય } તેજ-વાયુ પ્રમાણે (૬૫૪)
 ચતુરિન્દ્રિય }
૮. પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ (અ) નારકમાંથી.
 (વ) તિર્યચમાંથી.
 (ક) મનુષ્યમાંથી.
 (ઢ) દેવોમાંથી; સિવાય કે આનતથી માંડીને ઉપરના દેવો—(૬૫૫).
૯. મનુષ્ય (અ) નારકમાંથી; સિવાય કે સપ્તમી.
 (વ) તિર્યચમાંથી; સિવાય કે તેજ અને વાયુ.
 (ક) મનુષ્યમાંથી.
 (ઢ) દેવોમાંથી. (૬૫૬).
૧૦. વાણુમંતર અસુરકુમારાદિની જેમ (૬૫૭).
૧૧. જ્યોતિષક (અ) ગર્ભજ તિર્યચપચ્ચેદ્રિય, સિવાય કે અસંખ્યાત વર્ણાયુવાળા ખેચર.
 (વ) મનુષ્યમાંથી, સિવાય કે અન્તરદ્વીપજ મનુષ્ય. (૬૫૮).
૧૨. સૌધર્મ અને ઈશાન જ્યોતિષક પ્રમાણે. (૬૫૯).
૧૩. સનતકુમાર યાવત સહસ્રાર અસંખ્યાત વર્ણાયુવાળા અને અકર્મકભૂમિ સિવાયના
 ઉપર પ્રમાણે. (૬૬૦, ૬૬૧).
૧૪. આનત, યાવત અચ્યુત સમ્પ્રગ્દષ્ટિ અથવા મિથ્યાદષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યેય-
 વર્ણાયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોમાંથી. (૬૬૨-૬૬૩).
૧૫. પ્રેવેયક સંયત મનુષ્યમાંથી. (૬૬૪).
૧૬. અનુતરોપપાતિક અપ્રમત્ત સંયત મનુષ્યમાંથી. (૬૬૫).
- ઉપરની સૂચી ઉપરથી જે કેટલીક આજ્ઞાતો ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે તે આ છે—
૧. સાતમી નરકમાં મનુષ્યસ્ત્રી જતી નથી.

૨. નારક મરીને નારક થતો નથી, દેવ થતો નથી.
૩. દેવ મરીને દેવ થતો નથી કે નારક થતો નથી, તેમ જ તેજ અને વાયુ અને વિદ્યેન્દ્રિયમાં જતો નથી, પણ પૃથ્વી, અપ્ અને વનસ્પતિમાં જઈ શકે છે અને મનુષ્ય પણ થઈ શકે છે.
૪. પંચેન્દ્રિયથી ઓછી ઇન્દ્રિયવાળા મરીને નારક કે દેવ થતા નથી.
૫. જન્માય નારકો મરીને પંચેન્દ્રિયતિર્થેય થાય છે. અને સાતમી નરક સિવાયના નારકો મનુષ્ય પણ થાય છે. પણ કોઈ પણ નારક એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિયવાળા થતા નથી.
૬. તેજ અને વાયુની જાળમાં અન્ય પૃથ્વી આદિથી જુદી વાત છે. તેમાં માત્ર મનુષ્ય અને તિર્થેયમાંથી જન્મે છે. અને મરીને તેઓ મનુષ્ય થઈ શકતા નથી.
૭. મિથ્યાદષ્ટિ મનુષ્ય સદસારથી ઊંચેના દેવલોકમાં જઈ શકતા નથી.
૮. અસંયત અને સંયતાસંયત મનુષ્ય ઐવેયક અને અનુત્તરમાં જતા નથી.
૯. મનુષ્ય મરીને આરેય ગતિમાં જઈ શકે છે, પણ સાતમીનો જીવ મરીને મનુષ્ય થતો નથી.

૬. ‘લઘ્વજ્ઞા’—ઉદ્ભવના એટલે કે જીવો મરીને ક્યાં જાય તેનો વિચાર જઠ્ઠા દ્વારમાં છે. પાંચમા દ્વારને ઉલટાવીને વાંચીએ તો આ જઠ્ઠા દ્વારનો વિષય સ્પષ્ટ થાય છે. પાંચમામાં જીવો ક્યાંથી આવે તે જણાવ્યું છે, તે ઉપરથી જ જીવો મરીને ક્યાં જાય છે તેનું પણ સ્પષ્ટીકરણ થઈ જ જાય છે. આથી આની જુદી સૂચી આપવાની જરૂર જણાતી નથી (૬૬૬-૬૭૬).

૭. ‘પરમવિચારક’ અર્થાત્ પરભવનું એટલે કે આગામી નવા ભવનું આયુ જીવ જ્ઞારે બાંધે છે, તેની ચર્ચા આ દ્વારમાં કરવામાં આવી છે. જીવે જે પ્રકારનું આયુ બાંધ્યું હોય તે જ પ્રકારનો નવો ભવ તે ધારણ કરે છે, તેથી જીવની ગતિ-આગતિની વિચારણા સાથે આ પ્રશ્નનો સંબંધ છે જ. તેનું નિરાકરણ આ દ્વારમાં કરવામાં આવ્યું છે.

આયુના બે ભેદ છે : સોપક્રમ અને નિરુપક્રમ.^૫ તેમાં દેવ અને નારકને તો નિરુપક્રમ જ આયુ હોય છે એટલે કે તેમને આકસ્મિક મૃત્યુ હોતું નથી. અને તેઓ આયુના છ માસ શેપ રહે છે ત્યારે નવા આગામી ભવનું આયુ બાંધે છે (૬૭૭, ૬૭૮, ૬૮૩).

એકેન્દ્રિયથી માંડીને ચતુરિન્દ્રિય સુધીના જીવોને ઉક્ત જન્મે પ્રકારનાં આયુ હોય છે. નિરુપક્રમ હોય તો આયુનો તીજે ભાગ શેપ રહે ત્યારે પરભવનું આયુ બાંધે છે અને સોપક્રમ હોય તો ત્રિભાગ, ત્રિભાગનો ત્રિભાગ કે ત્રિભાગના ત્રિભાગનો ત્રિભાગ શેપ રહે ત્યારે પરભવનું આયુ બાંધે છે (૬૭૯, ૬૮૦). પંચેન્દ્રિય તિર્થેય અને મનુષ્યમાં જે અસંખ્યાતવર્ષાયુવાળા હોય છે તે નિયમથી આયુના છ માસ શેપ રહે ત્યારે, અને સંખ્યાતવર્ષાયુવાળામાંથી જે નિરુપક્રમ આયુવાળા હોય છે તે આયુનો ત્રિભાગ શેપ રહે ત્યારે અને જે સોપક્રમ આયુવાળા હોય છે તે પૂર્વોક્ત સોપક્રમ આયુવાળા એકેન્દ્રિય આદિની જેમ પરભવનું આયુ બાંધે છે (૬૮૧, ૬૮૨).

૮. ‘આત્મરિસ’—આકર્ષ. તે તે પ્રકારના પ્રયત્ન વડે થતું કર્મનું ઉપાદાન તે આકર્ષ છે, જેમ કે આપણે એક ગ્લાસ પાણી પીતું હોય તો એક જ ઘૂંટડે પી જઈએ છીએ અથવા તો એક ઘૂંટમાં નથી પી જતા પણ તેના અનેક ઘૂંટ કરીએ છીએ, તેમ કર્મપુહ્ગલોનું ગ્રહણ પણ એક કે અનેક આકર્ષમાં થાય છે. પ્રસ્તુતમાં પ્રથમ તે તે જીવોમાં આયુકર્મના કેટલા પ્રકારો છે તેનું નિરૂપણ કરીને તે તે આયુકર્મના પુહ્ગલોનું ગ્રહણ કેટલા આકર્ષમાં થાય છે તેની ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

અથા જ જીવો છ પ્રકારનો આયુષ્ય કરે છે (૧૮૫) અને અથા જ જીવો એકથી માંડીને ઉત્કૃષ્ટ આઠ આકર્ષમાં આયુના પુલ્ગલોનું ગ્રહણ કરી લે છે (૧૮૭-૧૯૦). આકર્ષ એકથી માંડીને વિકલ્પે આઠ સુધી થાય છે એટલે વળી એક આકર્ષ કે તેથી વધારે આકર્ષ કરનારાઓનું તારતમ્ય પણ નિરૂપવામાં આવ્યું છે. તેમાં ક્રમ એવો છે કે આઠ આકર્ષ કરનારા સૌથી થોડા છે. અને પછી જેમ જેમ આકર્ષ ઓછા તેમ તેમ તેમની સંખ્યા ક્રમે સંખ્યાતગુણ છે, અર્થાત્ સૌથી વધારે સંખ્યા એક આકર્ષ કરનારાઓની છે (૧૯૧-૧૯૨).

આયુષ્યંધના છ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે (૧૮૪):—

૧. **જાતિનામનિધત્ત આયુ :** નિધત્ત = નિષિક્ત. સામાન્ય નિયમ એવો છે કે જીવો એક સમયમાં જેટલા કર્મપ્રદેશોનું ગ્રહણ કરે છે તેની ગોઠવણી કે રચના તે જે ક્રમે અનુભવમાં આવવાના હોય છે તે પ્રમાણે કરી નાખે છે. આ રચના નિષેઢ કહેવાય છે. તેથી આવી રચનામાં જે ગોઠવાયું તે નિધત્ત = નિષિક્ત કહેવાય છે. નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં એકેન્દ્રિયાદિ પાંચ જાતિઓ છે. એ જાતિનામકર્મ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે જાતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૨. **ગતિનામનિધત્ત આયુ :** નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં નરકાદિ ચાર ગતિ છે. તે ગતિનામકર્મ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે ગતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૩. **સ્થિતિનામનિધત્ત આયુ :** તે તે ભવમાં સ્થિર કરનાર જે કર્મ ઉદયમાં હોય તે સ્થિતિનામ છે. તેને ગતિ, જાતિ અને શરીરાદિ નામકર્મથી ભિન્ન સમજવાનું છે, કારણ કે તેમનો જુદો ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો જ છે (જુઓ નં. ૧, ૨, ૪ આદિ). એ સ્થિતિ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે સ્થિતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૪. **અવગાહનામનિધત્ત આયુ :** અવગાહના એટલે જેમાં જીવ અવગાહીને રહે તે. અર્થાત્ શરીર-ઔદારિકાદિ પાંચ શરીર-નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે. તેમની સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે અવગાહનામનિધત્ત આયુ છે.

૫. **પ્રદેશનામનિધત્ત આયુ :** કર્મપરમાણુઓ પ્રદેશ કહેવાય છે. જે કર્મોનો અનુભવ માત્ર પ્રદેશરૂપે થાય એટલે કે જેનો વિપાકોદય નહિ પણ પ્રદેશોદય હોય છે તેવા પ્રદેશો સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે પ્રદેશનામનિધત્ત આયુ છે.

૬. **અનુભાવનામનિધત્ત આયુ :** કર્મના વિપાક-ફળને અનુભાવ કહેવામાં આવે છે. પ્રસ્તુતમાં તે વિપાક તેના પ્રકૃષ્ટ રૂપમાં સમજવાનો છે. એટલે કે પ્રકૃષ્ટ વિપાક દેનારા કર્મની સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે અનુભાવનામનિધત્ત આયુ છે.

પ્રસ્તુતમાં આચાર્ય મલયગિરિ સ્પષ્ટીકરણ કરે છે કે આયુના આ ભેદો કરવાનું રહસ્ય એ છે કે ઉક્ત જાતિ, ગતિ આદિમાં આયુકર્મ પ્રધાન છે. કારણ કે તેનો ઉદય થવાથી જ તે તે જાતિ આદિ કર્મનો ઉદય થાય છે.^૬

સાતમું 'ઉચ્છ્વાસ' પદ : જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ

આપણે જાણીએ છીએ કે જીવનધારણ માટે શ્વાસોચ્છ્વાસનું ઘણું મહત્વ છે. પ્રસ્તુત સાતમા પદમાં સિદ્ધ સિવાયના બધા જ સંસારી જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસના કાલની ચર્ચા છે. આ સમગ્ર ચર્ચા ઉપરથી જે એક વાત ફલિત થાય છે તે તરફ આચાર્ય મલયગિરિએ ધ્યાન દોર્યું છે અને તે યથાર્થ જ છે કે જેમ દુઃખ વધારે તેમ શ્વાસોચ્છ્વાસ વધારે અને અત્યંત દુઃખીને તો તે નિરંતર જ ચાલ્યા કરે^૧; અને જેમ સુખ વધારે તેમ શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયાનો વિરહકાલ વધારે^૨, કારણ કે શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા એ પણ દુઃખ છે. આ વાત આપણા અનુભવની છે, અને શાસ્ત્ર પણ તેનું સમર્થન કરે છે.

આચાર્ય મલયગિરિએ પ્રસ્તુત ચર્ચાને આધારે જે એક નિયમ તારવી આપ્યો છે તે એ છે કે દેવોમાં જેમની જેટલા સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેમનો તેટલાં પખવાડિયાં શ્વાસોચ્છ્વાસનો વિરહકાળ સમજવાનો છે.^૩

મૂળ સૂત્રમાં “આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઝસસંતિ વા નીસસંતિ વા” એવો પાઠ છે. આચાર્ય મલયગિરિ આણમંતિ અને ઝસસંતિને એકાર્થક ગણે છે અને પાણમંતિ અને નીસસંતિને પણ એકાર્થક ગણે છે. પણ તેમણે આ બાબતમાં અન્યનો મત પણ નિર્દિષ્ટ કર્યો છે, જેમાં પ્રથમ બે પદોને આન્તરિક્ષ શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાના અર્થમાં અભિપ્રેત કરવામાં આવ્યા છે.^૪

જીવોની શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાનો વિરહકાલ

૧. નારક	સતત ચાલ્યા કરે છે.		
૨. અસુરકુમાર	જઘન્ય સાત સ્તોક,	ઉત્કૃષ્ટ પખવાડિયાથી	ચોડો વધારે.
૩. નાગકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર	જઘન્ય સાત સ્તોક,	„	મુહૂર્તપૃથક્ત્વ
૪. તિર્થંચ અને મનુષ્ય	વિમાત્રાએ = અનિશ્ચિત,	„	વિમાત્રાએ
૫. વાણમંતર	જઘન્ય સાત સ્તોક,	„	મુહૂર્તપૃથક્ત્વ
૬. જ્યોતિષક	જઘન્ય મુહૂર્તપૃથક્ત્વ	„	„
૭. વૈમાનિક	„	„	૩૩ પખવાડિયાં
(અ) ૧. સૌધર્મ	„	„	૨ „
૨. ઇશાન	„ થી અધિક	„	૨ „
૩. સનતકુમાર	જઘન્ય બે પક્ષ	„	૭ „
૪. માહેન્દ્ર	„ બે પક્ષથી અધિક	„	૭ પખવાડિયાં- થી અધિક

૧. “અતિદુઃખિતા હિ નૈરયિકાઃ, દુઃખિતાનાં ચ નિરંતરં ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસી, તથા લોકે દર્શનાત્ ।” પ્રણાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૨૦ વ ।
૨. “મુખિતાનાં ચ યથોત્તરં મહાનુચ્છ્વાસનિઃશ્વાસક્રિયાવિરહકાલઃ ।” પ્રણાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૨૧ બ.
૩. યથા યથાઽઽયુષઃ સાગરોપમવૃદ્ધિસ્તથા તથોચ્છ્વાસનિઃશ્વાસક્રિયાવિરહપ્રમાણસ્યાપિ પક્ષવૃદ્ધિઃ ।
૪. પ્રણાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૨૦ .

	જઘન્ય ૭ પક્ષ	ઉત્કૃષ્ટ	૧૦	પખવાડિયાં
૫. બ્રહ્મલોક				
૬. લાંતક	,, ૧૦ પક્ષ	,,	૧૪	,,
૭. મહાશુક	,, ૧૪ પક્ષ	,,	૧૭	,,
૮. સહસાર	,, ૧૭ પક્ષ	,,	૧૮	,,
૯. આનત	,, ૧૮ પક્ષ	,,	૧૯	,,
૧૦. પ્રાણુત	,, ૧૯ પક્ષ	,,	૨૦	,,
૧૧. આરણુ	,, ૨૦ પક્ષ	,,	૨૧	,,
૧૨. અચ્યુત	,, ૨૧ પક્ષ	,,	૨૨	,,
(વ) ૧. ઐવેયક નીચલાના નીચલા	,, ૨૨ પક્ષ	,,	૨૩	,,
૨. ઐવેયક નીચલાના મધ્યમ	,, ૨૩ પક્ષ	,,	૨૪	,,
૩. ઐવેયક નીચલાના ઉપલા	,, ૨૪ પક્ષ	,,	૨૫	,,
૪. ઐવેયક મધ્યમના નીચલા	,, ૨૫ પક્ષ	,,	૨૬	,,
૫. ઐવેયક મધ્યમના વચલા	,, ૨૬ પક્ષ	,,	૨૭	,,
૬. ઐવેયક મધ્યમના ઉપલા	,, ૨૭ પક્ષ	,,	૨૮	,,
૭. ઐવેયક ઉપલાના નીચલા	,, ૨૮ પક્ષ	,,	૨૯	,,
૮. ઐવેયક ઉપલાના વચલા	,, ૨૯ પક્ષ	,,	૩૦	,,
૯. ઐવેયક ઉપલાના ઉપલા	,, ૩૦ પક્ષ	,,	૩૧	,,
(ક) ૧. અનુત્તર વિજયાદિ ૧-૪	,, ૩૧ પક્ષ	,,	૩૩	,,
૨. સર્વાર્થસિદ્ધ	૩૩ પખવાડિયાં અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ (૬૯૩-૭૨૪)			

*

આઠમું 'સંજ્ઞા' પદ : જીવોની સંજ્ઞા

પ્રસ્તુતમાં જીવોની સંજ્ઞા એટલે કે જેને લક્ષ્ણે તે જીવ છે તે જાણી શકાય છે તે, અર્થાત્ જીવોમાં થતી આહારાદિ પ્રાપ્તિની ક્રિયા એ સંજ્ઞા છે. પ્રારંભના સૂત્રમાં (૭૨૫) દશ સંજ્ઞાઓ ગણાવી છે અને તે સંસારી સર્વ જીવોમાં છે, એ પણ તે પછી સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે (૭૨૬-૭૨૯); પરંતુ ત્યાર પછી જે સંજ્ઞા વિષે ચોવીશે દંડકની અપેક્ષાએ વિચાર કર્યો છે, તેમાં (સૂત્ર ૭૩૦, ૭૩૨ આદિ) અને સંજ્ઞાસંપન્ન જીવોનો જે અલ્પબહુલવ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તેમાં (૭૩૧, ૭૩૩ આદિ) માત્ર પ્રથમની ચાર એટલે કે આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહને જ સ્વીકારી છે, તે બતાવી આપે છે કે વસ્તુતઃ પ્રાચીન કાળમાં ચાર સંજ્ઞાઓ જ મનાતી હશે અને પછીથી તેની દશ સંખ્યા કરવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે.—

૧. આહાર, ૨. ભય, ૩. મૈથુન, ૪. પરિગ્રહ. ૫. ક્રોધ, ૬. માન, ૭. માયા, ૮. લોભ, ૯. લોક અને ૧૦. ઓધ.

આહારાદિ સંજ્ઞાનો અર્થ નામથી જ સ્પષ્ટ છે. પણ લોક અને ઓધની વ્યાખ્યા જરૂરી અને છે. શબ્દાદિ અર્થનો સામાન્ય યોધ લોવો તે ઓધ સંજ્ઞા છે અને તેમનો વિશેષ અવબોધ તે લોકસંજ્ઞા છે—એમ આચાર્ય મલ્લયગિરિએ વ્યાખ્યા કરી છે. પણ અન્ય મતે જે વ્યાખ્યા તેમણે નોંધી છે તે પ્રમાણે વસ્તી આદિનું જે (વગર વિચાર્યે) આગોહણ થાય છે તે ઓધસંજ્ઞા છે અને લોકમાં જે હેય પ્રગટિ છે તે લોકસંજ્ઞા છે.

જીવોમાં સંજ્ઞાનો વિચાર એક તો ઉત્સન્ન (ખાદુલ્ય)ની દૃષ્ટિએ અને ખીન્ને સંતતિભાવ (સાતત્ય)ની દૃષ્ટિએ કરવામાં આવ્યો છે, અને નોંધવામાં આવ્યું છે કે નારકોમાં ભય સંજ્ઞાનું ખાદુલ્ય છે અને સાતત્ય તો ચારેય સંજ્ઞાનું છે (૭૩૦). તિર્યચમાં આહારસંજ્ઞાનું (૭૩૨), મનુષ્યમાં મૈથુનનું (૭૩૪) અને દેવોમાં પરિગ્રહનું ખાદુલ્ય છે (૭૩૬). પણ તે બધામાં સાતત્ય તો ચારેય સંજ્ઞાનું છે.

અદ્યખાદુલ્યનો વિચાર નીચે પ્રમાણે છે :—

૧. નારકો — મૈથુનસંજ્ઞાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
 — આહારસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — પરિગ્રહસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — ભયસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ છે (૭૩૧).
૨. તિર્યચ — પરિગ્રહસંજ્ઞાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
 — મૈથુનસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — ભયસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — આહારસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ છે (૭૩૩).
૩. મનુષ્ય — ભયસંજ્ઞાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
 — આહારસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — પરિગ્રહસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — મૈથુનસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ છે (૭૩૫).
૪. દેવ — આહારસંજ્ઞાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
 — ભયસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — મૈથુનસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —
 — પરિગ્રહસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ છે (૭૩૭).

તવમું ‘યોનિ’પદ : જીવોનું ઉત્પત્તિસ્થાન

એક ભવમાંથી મૃત્યુ પામે છે ત્યારે જીવ તેની સાથે કાર્મણ અને તૈજસ શરીર ઘઠને વ્યય છે, પણ જે સ્થાનમાં તે નવા જન્મને લાયક ઔદારિક આદિ શરીરના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરે છે, તેને યોનિ અથવા તો ઉત્પત્તિસ્થાન કહેવામાં આવે છે. પ્રસ્તુતમાં એ યોનિનો અનેક રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ શીતાદિ સ્પર્શને લઈને (૭૩૮), પછી તે સ્થાન સચિત્ત છે કે કેવું છે તેને લઈને (૭૫૪) અને ત્યાર પછી તે સંવૃત્ત છે કે વિવૃત્ત (૭૬૪) ધ્યાનિતે લઈને સ્કંદ જીવોની યોનિનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં છે. વિશેષમાં, મનુષ્યજન્મની યોનિની જે વિશેષતા છે, તેનું પણ (૭૭૩) નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, કે કૃમીનિતા, શંખાવર્તા અને વંશીપત્રા એ ત્રણ પ્રકારે પણ મનુષ્યની યોનિ છે. કૃમીનિતા યોનિમાં તીર્થિકરાદિ મદાપુરુષો જન્મવારણ કરે છે. સ્ત્રીરત્નને શંખાવર્તા યોનિ હોય છે, પણ તેમાં અનેક જીવો આવે છે અને ગર્ભનું ચયન પણ થાય છે, પણ

તેમાંથી કોઈનો જન્મ થતો નથી; જન્મ પહેલાં જ તે બધા અવી જાય છે,^૧ કોઈની નિષ્પત્તિ થતી નથી. સામાન્ય રીતે મનુષ્યસ્ત્રીમાં વંશીપત્રયોનિ હોય છે (૭૭૩). તે તે જીવોમાં યોનિની અપેક્ષાએ અલ્પબહુત્વનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૭૫૩, ૭૬૩, ૭૭૨). મનુષ્યની જે વિશેષ યોનિની ચર્ચા છે (૭૭૩), તેમાં અલ્પબહુત્વનો વિચાર નથી.

(આ નિરૂપણનું કોષ્ટક પૃ. ૭૯માં જુઓ)

યોનિની અપેક્ષાએ તારતમ્ય (૭૫૩, ૭૬૩, ૭૭૨)

૧. શીતોષ્ણયોનિવાળા જીવો સૌથી થોડા,
ઉષ્ણયોનિક તેથી અસંખ્યાતગુણ,
અયોનિક (સિક્ક) તેથી અનંતગુણ,
શીતયોનિક તેથી અનંતગુણ.
૨. મિશ્રયોનિક સૌથી થોડા,
અચિત્તયોનિક તેથી અસંખ્યાતગુણ,
અયોનિક તેથી અનંતગુણ,
સચિત્તયોનિક તેથી અનંતગુણ.
૩. સંવૃતવિવૃતયોનિક સૌથી થોડા,
વિવૃતયોનિક તેથી અસંખ્યાતગુણ,
અયોનિક તેથી અનંતગુણ,
સંવૃતયોનિક તેથી અનંતગુણ.

*

દસમું ‘ચરમ’ પદ : દ્રવ્યો વિષે ચરમ-અચરમનો વિચાર

ચરમ અને અચરમ — રત્નપ્રભા આદિહું

જગતમાં રચના છે, તો તેમાં કોઈ ચરમ-અંતે હોય અને કોઈ અચરમ હોય = અન્તે ન હોય = મધ્યમાં હોય એમ બને. આથી પ્રસ્તુતમાં વિલિન દ્રવ્યો વિષે તે બાબતનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વી સમગ્ર લોકનો એક એક ખંડ છે, તેમ પરમાણુ અને તેના વિવિધ-સંખ્યાવાળા પ્રદેશોથી બનેલા સ્કંધો પણ જુદા જુદા ખંડો છે. તે જ રીતે જુદા જુદા જીવો પણ ખંડો છે. તેથી એ ખંડોનો એકેક ખંડ લઈને અને લોક-અલોકને સમગ્રભાવે પણ લઈને ચરમ-અચરમનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ધ્યાનમાં રાખવાની બાબત એ છે કે કોઈને ચરમ કે અચરમ કહેવું હોય તો બીજા કોઈની અપેક્ષાએ ચરમ કે અચરમ કહેવાય, પણ તેવી અપેક્ષા વિના તો તેને ચરમ પણ ન કહેવાય અને અચરમ પણ ન કહેવાય (એકવચનમાં), અને ચરમો કે અચરમો (બહુવચનમાં) પણ ન કહેવાય ઇત્યાદિ નિરૂપણ પ્રસ્તુતમાં છે.

તેની દ્વે વિગતે ચર્ચા કરીએ —

સૌથી પ્રથમ રત્નપ્રભાદિ સાત અને આઠમી ઈપ્તગ્રાગ્રસારા (સિદ્ધાલય) પૃથ્વીઓ ગણાવી છે

૧. આસાપે મહાયજિદિ વૃદ્ધ પ્રવાહ નોંધે છે કે સ્ત્રીરત્નમાં અતિપ્રબલ કામાગ્નિ હોઈને ગર્ભનો ધ્વંસ થઈ જાય છે. પ્રજાપનાદીકા, પાન ૨૨૮ અ

નિયમા અચરિમં ચ નરમાણિ યઃ નરિમંતવદેસા ય અનરિમંતવદેસા ય (૧૪૬૫).

આનો શો અર્થ કરવો એ વિચારણીય છે. ટીકાકારે જે કૃત્તૃકરમ કર્યું છે તે આ પ્રમાણે છે :
જ્યારે રત્નપ્રભાને અર્ખઃ એક માનવામાં આવે ત્યારે તો ઉક્ત રૂપે પ્રકારના નિર્ણય ન કરવા પડે.
પણ તેને જો તે અસંખ્ય પ્રદેશમાં અવગાઢ હોઈ અનેક અવયવોમાં વિભક્ત માનવામાં આવે તો
તેને વિશે ઉક્ત વિધાન સંબંધિત બને. એટલે કે તેને તેના ચરમ ભાગમાં રહેલા (અર્થા દિશામાં
રહેલા) અવયવો (ચરમો) અને મધ્ય ભાગનો એક ખંડ (અચરમ) — તે બન્નેના સમુદાયરૂપે વિવક્ષિત
કરવામાં આવે અને એક અર્ખઃ માત્ર અવયવી કે રક્ષકરૂપે વિવક્ષિત કરવામાં ન આવે, તો તે
અચરમ એટલે કે મધ્યમ ખંડ અને ચરમો એટલે કે તેના સર્વે દિશામાં રહેલા ચરમ ખંડો, એ
બન્નેના સમુદાયરૂપ કહેવાય; આથી તેને “અચરિમં ચ નરિમાણિ ય” એમ ઉભય રૂપે નિર્દિષ્ટ
કરવામાં આવી છે. આને ચિત્રમાં બતાવવું હોય તો આ રીતે બતાવી શકાય :

ચારેય તરફથી ચાર લીંટીઓ છે તે તેના ચરમો કહેવાય અને વચ્ચેનો ભાગ અચરમ કહેવાય,
તેથી તે ‘અચરમ અને ચરમો’ એમ ઉભય રૂપ કહેવાય.^૧ આ ઉત્તર, દક્ષિણ એટલે કે અવયવી
તેના અનેક અવયવોમાં વિભક્ત છે એમ માનીને આપવામાં આવ્યો છે. આમાં દ્રવ્યને પ્રધાન
માનવામાં આવ્યું.

પ્રદેશ એટલે કે તેના અવયવોને પ્રધાન માનવામાં આવે તો જે ઉત્તર થશે તે આ છે—

“ચરિમંતવદેસા ય અચરિમંતવદેસા ય” । એટલે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વી અનેક પ્રદેશોરૂપ છે અને તે
જે ભાગમાં વહેંચાયેલા છે. ચારેય લીંટીમાં રહેલા પ્રદેશો તે ચરમાન્ત પ્રદેશો છે અને મધ્યમાં

૧. પ્રસ્તુતમાં ટીકાકારે બહુવ્રીહિ સમાસ નથી કર્યો; અર્થ એ છે કે રત્નપ્રભાને એક દ્રવ્યરૂપે નહિ પણ તે
અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ હોઈ તેને માત્ર તેના પ્રદેશોરૂપ માનવામાં આવે તો તે અનેક પ્રદેશોરૂપ
છે (૭૭૫).

૨. પ્રસ્તુત ચરમ અને અચરમ આદિની અન્ય વ્યાખ્યા પણ ટીકાકાર નોંધે છે. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પાન ૨૨૯ બ.

રહેલા પ્રદેશો તે અચરમાન્ત પ્રદેશો છે : આમ એ બન્ને પ્રકારના પ્રદેશો મળીને રત્નપ્રભા પૃથ્વી કહેવાય, તેથી તેને “ચરમાન્તપ્રદેશો અને અચરમાન્તપ્રદેશો” એમ ઉભય રૂપે નિર્દિષ્ટ કરવી જોઈએ.

જૈનદર્શનમાં સ્થિર થયેલ અવયવ અને અવયવનીના ભેદાભેદવાદનું મૂળ પ્રસ્તુત ચર્ચામાં જોઈ શકાય છે. ૩

ચરમાદિનું અલ્પબહુત્વ (તારતમ્ય)

પ્રારંભનાં સૂત્રો (૭૭૪-૭૭૬)માં રત્નપ્રભાદિ વિષે ચરમ આદિનો વિચાર કર્યા પછી તેમના અલ્પબહુત્વની ચિંતા (૭૭૭-૭૮૦) કરવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે—

૧. રત્નપ્રભા વિષે.

(અ) દ્રવ્યાર્થિક નયથી

(૧) અચરમ એક હોઈ સૌથી સ્તોક, તેથી—

(૨) ચરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—

(૩) અચરમ + ચરમો વિશેષાધિક છે. પ્રસ્તુતમાં પ્રથમ અને ત્રીજાનો સરવાળો સમજવાનો છે.

(બ) પ્રદેશાર્થિક નયથી

(૧) ચરમાન્ત પ્રદેશો સૌથી સ્તોક, તેથી—

(૨) અચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—

(૩) ચરમાન્ત પ્રદેશો + અચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાધિક છે.

(ક) દ્રવ્ય-પ્રદેશ ઉભય નયથી—

આમાં દ્રવ્યાર્થિક અને પ્રદેશાર્થિક બંનેનું પૂર્વોક્ત તારતમ્ય ક્રમે મૂકી દેવામાં આવ્યું છે, તેથી દ્રવ્યાર્થિકના ત્રણ + પ્રદેશાર્થિકના ત્રણ—એમ એકથી છના ક્રમમાં તારતમ્ય છે. વિશેષમાં એટલું કે દ્રવ્યાર્થિકમાંના ત્રીજાના કરતાં પ્રદેશાર્થિકનો પ્રથમ અસંખ્યાતગુણ સમજવાનો છે.

૨-૩. જે પ્રકારનું તારતમ્ય ઉપર રત્નપ્રભા વિષે જણાવ્યું છે, તે જ પ્રકારનું તારતમ્ય શેષ છ નરકો, સૌંદર્યદિ અર્થાં વિમાનો, ઈપ્તપ્રાગ્ભારા પૃથ્વી અને આ બધું મળીને થતો લોક—એ પ્રત્યેકનું સમજવાનું છે; કારણ, લોકના પ્રદેશો પણ અસંખ્યાતથી તો વધારે નથી જ.

જે ભેદ પડે છે તે અલોક વિષે છે, કારણ, પ્રદેશાર્થિકની દૃષ્ટિએ અલોકના પ્રદેશો અનંત સંખ્યામાં છે. આથી અલોકની ચિંતામાં અચરમાન્ત પ્રદેશો સંખ્યાતગુણને બદલે અનંતગુણ સમજવાના છે (૭૭૬) અને પછી લોક અને અલોકને સાથે રાખીને (૭૮૦) જે તારતમ્યની સૂચી આપી છે તે નીચે પ્રમાણે છે :—

૪. લોક-અલોક વિષે

(અ) દ્રવ્યાર્થિકથી

(૧) બંનેનો એક-એક અચરમ સર્વસ્તોક, તેથી—

- (૨) લોકના ચરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
 (૩) અલોકના ચરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
 (૪) બંનેના અચરમો (૧) + બંનેના ચરમો (૨+૩) વિશેષાધિક છે.

(વ) પ્રદેશાર્થિકથી

- (૧) લોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો સર્વસ્તોક છે, તેથી—
 (૨) અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
 (૩) લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ સંખ્યાતગુણ, તેથી—
 (૪) અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ અનંતગુણ, તેથી—
 (૫) લોક અને અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો (૧+૨) + અચરમાન્ત પ્રદેશો (૩+૪) વિશેષાધિક છે.

(ક) ઉલ્લેખ નયથી

- (૧) લોક-અલોક બંનેના એક-એક અચરમ સર્વસ્તોક, તેથી—
 (૨) લોકના ચરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
 (૩) અલોકના ચરમો વિશેષાધિક, તેથી—
 (૪) લોક-અલોક બંનેના અચરમો અને ચરમો [= (૧) + (૨), (૩)] વિશેષાધિક, તેથી—
 (૫) લોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
 (૬) અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
 (૭) લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
 (૮) અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશો અનંતગુણ, તેથી—
 (૯) લોક અને અલોકના ચરમાન્ત (૫ + ૬) + અચરમાન્ત (૭ + ૮) પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
 (૧૦) સર્વ દ્રવ્યો વિશેષાધિક, તેથી—
 (૧૧) સર્વ પ્રદેશો અનંતગુણ, તેથી—
 (૧૨) સર્વ પર્યાયો અનંતગુણ છે. (૭૮૦)

પરમાણુપુદ્ગલ અને પુદ્ગલરકંઠ વિષે ચરમાદિ વિચાર

પરમાણુ અને રકંઠના ચરમાદિ વિચાર પ્રસંગે પ્રશ્નમાં જીવ્વીશ (૨૬) ભંગો કરવામાં આવ્યા છે. અને પછી પરમાણુ અને દ્વિપ્રદેશિક આદિ રકંઠોમાં ઉક્ત ૨૬ ભંગોમાંથી કયાનું વિધાન કરવું અને કયા શેષનો નિષેધ કરવો, તે સ્પષ્ટ કર્યું છે (૭૮૧-૭૮૬) અને અંતે તે ભંગોની બાબતમાં સંગ્રહણીગાથાઓ પણ આપવામાં આવી છે (૭૯૦).

ચરમ, અચરમ અને અવકતવ્ય એ ત્રણ મૂળ ભંગો છે. તેના એકવચન અને બહુવચનને લઈને અને એ ત્રણેને પરસ્પર મેળવીને જે જીવ્વીશ ભંગો થાય છે તે આ પ્રમાણે છે (૭૮૧) :—

(૧) ૧. ચરમ	૪. ચરમો
(૨) ૨. અચરમ	૫. અચરમો
(૩) ૩. અવકતવ્ય	૬. અવકતવ્યો

- (૪) ૭. ચરમ અને અચરમ ૮. ચરમ અને અચરમો } પ્રથમ ચતુર્ભંગી
૯. ચરમો અને અચરમ }
૧૦. ચરમો અને અચરમો }
(૫) ૧૧. ચરમ અને અવક્તવ્ય ૧૨. ચરમ અને અવક્તવ્યો } દ્વિતીય ચતુર્ભંગી
૧૩. ચરમો અને અવક્તવ્ય }
૧૪. ચરમો અને અવક્તવ્યો }
(૬) ૧૫, અચરમ અને અવક્તવ્ય ૧૬. અચરમ અને અવક્તવ્યો } તૃતીય ચતુર્ભંગી
૧૭. અચરમો અને અવક્તવ્ય }
૧૮. અચરમો અને અવક્તવ્યો }
(૭) ૧૯, ચરમ, અચરમ અને અવક્તવ્ય ૨૦. ચરમ, અચરમ અને અવક્તવ્યો,
૨૧. ચરમ, અચરમો અને અવક્તવ્ય,
૨૨. ચરમ, અચરમો અને અવક્તવ્યો,
૨૩. ચરમો, અચરમ અને અવક્તવ્ય,
૨૪. ચરમો, અચરમ અને અવક્તવ્યો,
૨૫. ચરમો, અચરમો અને અવક્તવ્ય,
૨૬. ચરમો, અચરમો અને અવક્તવ્યો.

ઉપરના ઇન્વીશ ભંગોને એ રીતે લખ્યા છે કે જેથી એકવચનમાં પ્રયુક્ત ભંગો જુદા તરી આવે. પ્રયોજન એ છે કે જૈન દાર્શનિકોએ સપ્તભંગીને નામે જે સ્યાદ્વાદની પ્રરૂપણા કરી છે, તેનું મૂળ આ પ્રકારના ભંગોમાં રહેલું છે તે સ્પષ્ટ થાય. આ જ પ્રકારની સપ્તભંગી ભગવતીસૂત્રમાં પણ મળે છે, તે અન્યત્ર સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે, તેથી તે વિષે વિશેષ વિચારણા અહીં જરૂરી નથી. આગમયુગ પછીના અનૈકાંતયુગમાં આ ભંગોમાંથી બહુવચનને લઈને જે ભંગો થાય છે, તે દૂર કરીને જૈન દાર્શનિકોએ સપ્તભંગીની પ્રરૂપણા કરી છે તે સ્પષ્ટ થાય છે, એટલું જ સૂચવવું અહીં પર્યાપ્ત છે.

હવે પરમાણુ આદિમાં આ ભંગોમાંથી કયા ભંગો લાગુ પડે છે તે જોઈએ (૭૮૧-૭૮૯) :

૧. પરમાણુ માત્ર એક ભંગ નં. ૩.
૨. દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ એ ભંગ = નં. ૧, ૩.
૩. ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૪ ભંગ = નં. ૧, ૩, ૯, ૧૧.
૪. ચતુઃપ્રદેશિક ૭ ભંગ = નં-૧, ૩, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૨૩.
૫. પંચપ્રદેશિક ૧૧ ભંગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૨૩, ૨૫.
૬. છપ્રદેશિક ૧૫ ભંગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૯, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૭. સપ્તપ્રદેશિક ૧૭ ભંગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૮. અષ્ટપ્રદેશિક ૧૮ ભંગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૯. નવ પ્રદેશી માંડીને સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંતપ્રદેશી, એ ત્રણેક સ્કંધોના ભંગો પણ ૧૮ જ છે; તે ઉપર પ્રમાણે-અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધની જેમ-સમજવાના છે (૭૮૯).

સંસ્થાનોમાં ચરમાદિ વિચારમાં પૂર્વોક્ત (૭૭૫) જેમ છ વિકલ્પો કરીને તેનો નિષેધ તે ૦ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો છે અને વિધિ પણ પૂર્વવત્ (૭૭૫) છે (૭૬૭-૮૦૧). આનો ખુલાસા કરવામાં આવ્યો જ છે એટલે અહીં તેનું પુનરાવર્તન જરૂરી નથી.

અલ્પખલુવનો વિચાર પણ રત્નપ્રભાતે (૭૭૭) અનુસરતો જ છે (૮૦૨-૮૦૬), તેથી વિધે પણ વિશેષ લખવું જરૂરી નથી; પણ એક વિશેષતા છે, તે છે—‘ઘવરં સંક્રમે અર્ણતગુણા (૮૦૫, ૮૦૬); આનું સ્પષ્ટીકરણ દીકાકાર કરે છે કે જ્યારે ક્ષેત્રવિચારમાંથી દ્રવ્યવિચારમ સંક્રમણ થાય ત્યારે ‘અતન્તગુણ’નું વિધાન કરવું, તે આ પ્રમાણે—

૧. અચરમ સર્વસ્તોક છે; ૨. તેથી ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ચરમો અસંખ્યાતગુણ છે; ૩. પણ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ચરમો અતન્તગુણ છે. અને ૪. અચરમ + ચરમો તેથી વિશેષાધિક છે. પ્રત્યાપના દીકા, પત્ર ૨૪૪ વ.

છવો વિષે ચરમાદિ

નારકાદિ ચોવીશ દંડકના છવોનો, સંગ્રહણીગાથામાં જણાવ્યા પ્રમાણે (૮૨૯), ગત્યા અગિયાર અપેક્ષાએ ચરમાદિનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૮૦૭-૮૨૯), જેમ કે ગતિન અપેક્ષાએ ચરમ એ કહેવાય જે હવે અન્ય કોઈ ગતિમાં જવાનો નથી, મનુષ્યગતિમાંથી સીધું મોક્ષમાં જવનો છે. પણ મનુષ્યમાંથી કાંઈ બધા મોક્ષમાં જવાના નથી તેથી જેના ભવ હજી બાક હોય તે બધા છવો ગતિની અપેક્ષાએ અચરમ કહેવાય. આ પ્રમાણે સ્થિતિ આદિની અપેક્ષાએ પણ છવોનો ચરમાચરમવિચાર પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે.

*

અગિયારમું ‘ભાષા’પદ : ભાષાવિચારણા

અગિયારમું ભાષાપદ ભાષાની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થાય છે, એ ક્યાં રહે છે, તેની આકૃતિ કેવી છે, એ તથા તેનું સ્વરૂપ તથા ભેદો અને તેને યોગનાર ધ્યાદિ અનેક મહત્વના પ્રશ્નો ચર્ચે છે. અનેક દેકાણે થયેલ ભાષાવિચારના એકત્ર સંગ્રહરૂપે હોય એમ જણાય છે. આ ભાષાવિચારને સરળતાથી સમજાવવા માટે સૂત્રો તેના ક્રમને બદલે વ્યુત્ક્રમમાં લેવાં પડ્યાં છે, તેની વાચક નોંધ લે.

ભેદીને અર્થાત્ તેના વિભાગ કરીને બહાર કાઢે^{૧૦} (તો તે પિંગો સૂક્ષ્મ થઈ જાય છે અને તેથી શીઘ્ર ધ્વંસ પામતા નથી, ઊલટું સંપર્કમાં આવનાર અન્ય પુદ્ગલોને વાસિત કરે છે = ભાષાસ્પે પરિણત કરી દે છે.) તો તેથી તે અનંતગુણ વૃદ્ધિ પામતાં પામતાં લોકના અંતને સ્પર્શે છે (૮૮૦).

પુદ્ગલોનું આનું ભેદન અનેક પ્રકારે થાય છે. તેના ખંડ, પ્રતર, ચૂર્ણિકા, અનુતટિકા અને ઉલ્કરિકા એવા પાંચ ભેદ સૂત્રમાં દૃષ્ટાન્તો સાથે જણાવ્યા છે (૮૮૧-૮૮૭), એટલું જ નહિ પણ એ પાંચેયનું અદ્યપબુદ્ધત્વ પણ નિર્દિષ્ટ છે. (૮૮૭)

ભાષાના પ્રકાર

પ્રસ્તુત પદમાં ભાષાના ભેદો અનેક રીતે વર્ણવ્યા છે (૮૩૦, ૮૪૯, ૮૫૯, ૮૭૦, ૮૯૬), પણ તે ભેદોનું વ્યવસ્થિત નિરૂપણ સૂ. ૮૬૦-૮૬૬ માં થયું છે, તેથી ભેદો માટે તે સૂત્રને મુખ્ય માનીને અહીં વિવરણ કરવામાં આવશે.

ભાષાના એ પ્રકાર છે : પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા (૮૬૦). રીકાકારે આનું વિવરણ કર્યું છે, તદનુસાર જેના પ્રતિનિયત સ્વરૂપનો નિશ્ચય થઈ શકે છે, તે પર્યાપ્તા છે અને જેના વિષે એવો નિશ્ચય નથી થઈ શકતો તે અપર્યાપ્તા છે. નિશ્ચય યથાર્થ પણ હોય છે અને અયથાર્થ પણ હોય છે. યથાર્થ હોય તો સત્ય કહેવાય અને અયથાર્થ હોય તો મૃપા અથવા મિથ્યા કહેવાય. આથી જે ભાષા યથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે ભાષા સત્ય છે અને અયથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે મૃપા છે; આમ પર્યાપ્તાના ભેદ એ છે : સત્યભાષા અને મૃપાભાષા (૮૬૧). યથાર્થ કોને કહેવું એ પણ અપેક્ષાભેદથી નક્કી કરવું પડે છે. આથી સત્યભાષાના અપેક્ષાભેદે દશ ભેદો છે : ૧. જનપદસત્ય, ૨. સમ્મતસત્ય, ૩. સ્થાપનાસત્ય, ૪. નામસત્ય, ૫. રૂપસત્ય, ૬. પ્રતીત્યસત્ય, ૭. વ્યવહારસત્ય, ૮. ભાવસત્ય, ૯. યોગસત્ય અને ૧૦. ઔપમ્યસત્ય (૮૬૨).^{૧૧} અસત્ય અથવા તો મૃપા બોલવા પાછળ અનેક કારણો હોય છે, આથી એ કારણભેદે મૃપા અર્થાત્ અસત્યભાષાના જે ભેદો છે તે પણ દશ છે : ૧. ક્રોધનિઃસૃત, ૨. માનનિઃસૃત, ૩. માયાનિઃસૃત, ૪. લોભનિઃસૃત, ૫. પ્રેમનિઃસૃત, ૬. દ્રેષ્યનિઃસૃત, ૭. હાસ્યનિઃસૃત, ૮. ભયનિઃસૃત, ૯. આખ્યાનિકાનિઃસૃત, ૧૦. ઉપધાતનિઃસૃત (૮૬૩).

અપર્યાપ્તા ભાષાના એ પ્રકાર છે : સત્યા-મૃપા અને અસત્યા-મૃપા (૮૬૪). આમાંથી સત્યા-મૃપાના દશ (૮૬૫) અને અસત્યા-મૃપાના ચાર ભેદો છે (૮૬૬). જેમાં અર્ધસત્ય અભિપ્રેત હોય તે સત્યા-મૃપા કહેવાય. અને જેમાં સત્ય કે મિથ્યાનો સંબંધ ન હોય તે અસત્યા-મૃપા; એટલે કે કોઈ ને બોલાવવો હોય તો કહેવું કે એ દેવદત્ત ! હત્યાદિ. તેના ભેદોનું વિવરણ રીકાકારે કર્યું છે, તેથી અહીં તેનો વિસ્તાર કરવાની જરૂર નથી (પ્ર. ૮૦, ૨૫૯).

એથી માંડી માત્ર ચાર સ્પર્શવાળાનું જ ગ્રહણ થાય છે. અને સમગ્રભાવે જોઈએ તો નિયમતઃ ચાર સ્પર્શવાળાનું ગ્રહણ થાય છે (૮૭[૧૩]).

પુદ્ગલો તો સમગ્ર લોકાકાશમાં ભર્યા પડ્યા છે, પણ આત્મા તો શરીર પ્રમાણ જ છે, તેથી પ્રશ્ન થાય કે તે ગમે ત્યાંથી ભાષાપુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરે છે કે નહિ? આનો ખુલાસો પ્રજ્ઞાપનામાં એ છે કે માત્ર સ્પૃષ્ટ એટલે કે આત્મા સાથે સ્પર્શમાં આવેલા જ પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે, બીજાનું નહિ (૮૭[૧૫]). વળી, આત્માના પ્રદેશોનું અવગાહન આકાશના જેટલા પ્રદેશોમાં હોય તેટલા જ પ્રદેશોમાં રહેલ ભાષાના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે, અન્યનું નહિ (૮૭[૧૬]). આત્માના તે તે પ્રદેશો વડે ભાષાપુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે. આથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે તે તે આત્મ-પ્રદેશથી જે ભાષાપુદ્ગલો નિરંતર હોય—એટલે કે આત્માના તે તે પ્રદેશમાં અવ્યવહિત ભાવે જે ભાષાપુદ્ગલો હોય, તે તે આણુ કે બાદર રૂપે હોય—તેમનું જ ગ્રહણ થાય છે, વ્યવહિતનું નહિ (૮૭[૧૭-૧૮]). આવાં ગ્રહણ કરતાં દ્રવ્યો ઊર્ધ્વ, અધઃ કે તિર્યક્ દિશામાં સ્થિત હોય છે. અને આદિ, મધ્ય કે અંતમાં પણ ગ્રહણ કરે છે (૮૭[૧૯-૨૦]). જીવ પોતાના વિષયમાં—પ્રદેશમાં આવેલને = સ્પૃષ્ટાવગાહ અનન્તરાવગાહને ગ્રહણ કરે છે અને તે આનુપૂર્વી = ક્રમે = જે આસન્ન હોય તેને જોઈ દિશામાંથી આવેલને ગ્રહણ કરે છે (૮૭[૨૧-૨૩]).

આ ભાષાપુદ્ગલોનું ગ્રહણ સાન્તર કે નિરંતર હોય છે, અર્થાત્ જોલવાનું ચાલુ ન રાખે તો ગ્રહણમાં વ્યવધાન પડે છે તેથી તે સાંતર કહેવાય છે. અને જોલવાનું અમુક સમય સુધી સતત ચાલુ રાખે તો નિરંતર ગ્રહણ કરવું પડે છે. આમાં સમજવાનું એ છે કે પ્રથમ સમયમાં તો ગ્રહણ જ છે, નિર્ગમ નથી, પણ બીજા સમયમાં ગ્રહણ અને નિર્ગમ બન્ને સંભવે છે, કારણ કે પ્રથમ સમયમાં ગૃહીત પુદ્ગલોનું દ્વિતીય સમયમાં નિર્ગમન છે અને તૃતીય સમયમાં જેનું નિર્ગમન થવાનું છે તેનું દ્વિતીય સમયમાં ગ્રહણ છે. આમ વચ્ચેના બધા જ સમયમાં ગ્રહણ અને નિર્ગમન બન્ને થાય છે અને અંતે માત્ર નિર્ગમન છે, ગ્રહણ નથી, તેમ પ્રથમ સમયમાં માત્ર ગ્રહણ છે, નિર્ગમ નથી (૮૭૮-૮૭૯), કારણ કે નિર્ગમ દ્વિતીય સમયથી શરૂ થાય છે.

લોકાન્તગમન

પ્રથમ એ કહેવાઈ ગયું છે કે ભાષા લોકાન્ત સુધી ગમન કરે છે, તેનો ખુલાસો કરતાં પ્રજ્ઞાપનામાં જણાવ્યું છે કે ગૃહીત પુદ્ગલોનું નિર્ગમન બે રીતે થાય છે : એક તો જે પ્રમાણમાં ગૃહીત કર્યા હોય તે સર્વ પુદ્ગલોના પિંડનું એમ ને એમ નિઃસરણ થાય છે—અર્થાત્ વક્તા ભાષા-વર્ણણાના પુદ્ગલોના પિંડને અખંડ રૂપમાં જ બહાર કાઢે છે. આ પિંડ અમુક યોજન ગયા પછી ખંડે પામે છે, અર્થાત્ તેનું ભાષારૂપ પરિણમન સમાપ્ત થાય છે. પણ બે વક્તા ગૃહીત પુદ્ગલોને

૭. ૮૭૭ [૩] માં માત્ર અનન્તપ્રદેશોનું જ ગ્રહણ થાય છે એમ સ્પષ્ટ કર્યું છે અને અહીં આણુનું પણ ગ્રહણ થાય છે તેમ જણાવ્યું છે. આમાં વિરોધ નથી સમજવાનો, કારણ કે પ્રસ્તુતમાં આણુશબ્દનો અર્થ પરમાણુ નથી, પણ આણુ એટલે ઓછા પ્રદેશમાં રહેનાર, અને બાદર એટલે વધારે પ્રદેશમાં રહેનાર એવો છે. પ્ર૦ ટી૦, ૨૬૩ વ.

૮. પ્ર૦ ટી૦, ૨૬૨ અંતર્મુદૂર્તકાળ પર્યંત તે પુદ્ગલ ગ્રહણયોગ્ય છે. તેમાં આદિ, મધ્ય કે અંત સમયે તે ગ્રહણ કરે છે, એમ સમજવું.

૯. પ્ર૦ ટી૦, પૃષ્ઠ ૨૬૪ માં વિરોધાવશ્યકભાષ્ય (ગા૦ ૩૭૧) ને આધારે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે એક જ સમયમાં બે દિશાનો વિરોધ નથી; માત્ર બે ઉપયોગનો વિરોધ છે.

ભેદોને અર્થાત્ તેના વિભાગ કરીને બધાર કાઢે^{૧૦} (તો તે પિંગે સૂક્ષ્મ થઈ જાય છે અને તેથી શીઘ્ર ધ્વંસ પામતા નથી, હાલકું સંપર્કમાં આવનાર અન્ય પુદ્ગલોને વાસિત કરે છે = ભાષારૂપે પરિણત કરી દે છે.) તો તેથી તે અનંતશુણ્ય વૃદ્ધિ પામતાં પામતાં લોકના અંતને સ્પર્શે છે (૮૮૦).

પુદ્ગલોનું આવું ભેદન અનેક પ્રકારે થાય છે. તેના ખંડ, પ્રતર, ચૂર્ણિકા, અનુતટિકા અને ઉત્કટિકા એવા પાંચ ભેદ સૂત્રમાં દૃષ્ટાન્તો સાથે જણાવ્યા છે (૮૮૧-૮૮૭), એટલું જ નહિ પણ એ પાંચેયનું અરૂપગણન પણ નિર્દિષ્ટ છે. (૮૮૭)

ભાષાના પ્રકાર

પ્રસ્તુત પદમાં ભાષાના ભેદો અનેક રીતે વર્ણવ્યા છે (૮૩૦, ૮૪૯, ૮૫૯, ૮૭૦, ૮૯૬), પણ તે ભેદોનું વ્યવસ્થિત નિરૂપણ સં. ૮૬૦-૮૬૬ માં થયું છે, તેથી ભેદો માટે તે સૂત્રને મુખ્ય માનીને અહીં વિવરણ કરવામાં આવશે.

ભાષાના બે પ્રકાર છે : પર્યામા અને અપર્યાપ્તા (૮૬૦). ટીકાકારે આનું વિવરણ કર્યું છે, તદનુસાર જેના પ્રતિનિધ્યત સ્વરૂપનો નિશ્ચય થઈ શકે છે, તે પર્યામા છે અને જેના વિષે એવો નિશ્ચય નથી થઈ શકતો તે અપર્યાપ્તા છે. નિશ્ચય યથાર્થ પણ હોય છે અને અયથાર્થ પણ હોય છે. યથાર્થ હોય તો સત્ય કહેવાય અને અયથાર્થ હોય તો મૃપા અથવા મિથ્યા કહેવાય. આથી જે ભાષા યથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે ભાષા સત્ય છે અને અયથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે મૃપા છે; આમ પર્યાપ્તાના ભેદ બે છે : સત્યભાષા અને મૃપાભાષા (૮૬૧). યથાર્થ કોને કહેવું એ પણ અપેક્ષાભેદથી નક્કી કરવું પડે છે. આથી સત્યભાષાના અપેક્ષાભેદે દશ ભેદો છે : ૧. જનપદસત્ય, ૨. સમ્મતસત્ય, ૩. સ્થાપનાસત્ય, ૪. નામસત્ય, ૫. રૂપસત્ય, ૬. પ્રતીલસત્ય, ૭. વ્યવહારસત્ય, ૮. ભાવસત્ય, ૯. યોગસત્ય અને ૧૦. ઔપમ્યસત્ય (૮૬૨).^{૧૧} અસત્ય અથવા તો મૃપા બોલવા પાછળ અનેક કારણો હોય છે, આથી એ કારણભેદે મૃપા અર્થાત્ અસત્યભાષાના જે ભેદો છે તે પણ દશ છે : ૧. ક્રોધનિઃસૃત, ૨. માનનિઃસૃત, ૩. માયાનિઃસૃત, ૪. લોભનિઃસૃત, ૫. પ્રેમનિઃસૃત, ૬. દ્વેષનિઃસૃત, ૭. હાસ્યનિઃસૃત, ૮. ભયનિઃસૃત, ૯. આખ્યાનિકાનિઃસૃત, ૧૦. ઉપધાતનિઃસૃત (૮૬૩).

અપર્યાપ્તા ભાષાના બે પ્રકાર છે : સત્યા-મૃપા અને અસત્યા-મૃપા (૮૬૪). આમાંથી સત્યા-મૃપાના દશ (૮૬૫) અને અસત્યા-મૃપાના બાર ભેદો છે (૮૬૬). જેમાં અર્ધસત્ય અભિપ્રેત હોય તે સત્યા-મૃપા કહેવાય. અને જેમાં સત્ય કે મિથ્યાનો સંબંધ ન હોય તે અસત્યા-મૃપા; એટલે કે કોઈને બોલાવવો હોય તો કહેવું કે એ દેવદત્ત ! ઇત્યાદિ. તેના ભેદોનું વિવરણ ટીકાકારે કર્યું છે, તેથી અહીં તેનો વિસ્તાર કરવાની જરૂર નથી (પ્ર. ૮૦, ૨૫૯).

‘માનું છું’, ‘ચિંતવું છું’—આ પ્રકારની ભાષા અવધારણી-નિશ્ચયાત્મક કહેવાય છે (૮૩૦) અને તે સત્યાદિ ચારેય પ્રકારે સંભવે છે. જે ભાષા બોલવાથી ધર્મની આરાધના થાય તે સત્ય, જેથી ધર્મની વિરાધના થાય તે અસત્ય, મિશ્રણવાળી સત્ય-મૃપા ભાષાથી આરાધના-વિરાધના બન્ને થાય છે, પણ અસત્યામૃપા ભાષાનો સંબંધ આરાધના કે વિરાધના સાથે નથી (૮૩૧, ૮૫૬).

૧૦. કોઈકગત ભાગ મૂળમાં નથી પણ સ્પષ્ટતા ખાતર જોડ્યો છે. જુઓ, વિશેષાં, ગા. ૩૭૮ અને પ્ર. ૮૦ દી. ૦, પૃ. ૨૬૫ વ.

૧૧. સ્થાનાંગ-સમવાયંગ, પૃ. ૧૨૨-૨૩; પ્ર. ૮૦ પૃ. ૨૫૭.

પ્રજ્ઞાપત્ની ભાષા, જે અસત્યમૃપાનો એક ભેદ છે (૮૬૬), તે યાગ્યતામાં પ્રસ્તુત પદમાં વિગતે ચર્ચા છે તે આવી છે—(ભાષાના શબ્દોમાં તો સ્ત્રી, પુરુષ કે નપુંસકનો ભાવ હોતો નથી, છતાં પણ જાતિવાચક) ગો આદિ શબ્દોમાં પુર્વિલગનો પ્રયોગ થાય છે, તો તેવા શબ્દોને મૃપાભાષા ન કહેવાય, પણ તે પ્રજ્ઞાપત્ની ભાષાના નમૂના ગણાય (૮૩૨), (કારણ કે તે શબ્દોથી અમુક અર્થનું નિરૂપણ થાય છે. તે જ પ્રમાણે શબ્દોમાં લિંગ નથી, છતાં પણ) કેટલાક શબ્દો પુર્વિલગી (૮૫૨) છે, કેટલાક સ્ત્રીલિંગી (૮૫૧) છે અને કેટલાક નપુંસકલિંગી (૮૫૩) છે, (પણ તેમનો પ્રતિપાદ્ય અર્થ તો તે શબ્દગત લિંગ ધરાવતો નથી છતાં) તે પણ મૃપાભાષા ન કહેવાય, પણ પ્રજ્ઞાપત્ની કહેવાય (૮૩૩, ૮૫૪, ૮૫૭). (ભાષાના શબ્દો વડે ગમે તે લિંગ ધરાવનારને આજ્ઞા પણ કરવામાં આવે છે અને સાંભળનાર આજ્ઞા પ્રમાણે કરે કે ન કરે તેમ પણ બને છે, છતાં પણ)^{૧૨} આજ્ઞાપત્ની ભાષાને મૃપા ન કહેવાય, પણ માત્ર પ્રજ્ઞાપત્ની ભાષા કહેવાય (૮૩૪, ૮૫૫); પુરુષાદિ ત્રણે લિંગનાં લક્ષણોનું પ્રજ્ઞાપન કરનારી ભાષા પણ મૃપા ન કહેવાય, પણ પ્રજ્ઞાપત્ની કહેવાય (૮૩૫); (પછી ભલેને તે તે લિંગધારીમાં સમગ્રભાવે તે તે લક્ષણો ઉપલબ્ધ થતાં ન હોય). જાતિવાચક શબ્દોમાં પુર્વિલગાદિ ત્રણે લિંગો દેખાય છે (પણ જાતિમાં તો કોઈ લિંગ નથી), તોપણ તે મૃપા નથી પણ પ્રજ્ઞાપત્ની છે (૮૩૬). તે જ પ્રમાણે જાતિને લક્ષ કરીને આજ્ઞા કરવામાં આવી હોય કે તેનાં પુર્વિલગાદિ લક્ષણોનું નિરૂપણ થયું હોય તો તે ભાષા પણ મૃપા ન ગણાય, પણ પ્રજ્ઞાપત્ની કહેવાય (૮૩૭, ૮૩૮, ૮૫૬).

ભાષાના શબ્દોનું વર્ગીકરણ અન્ય રીતે પણ કરવામાં આવ્યું છે અને તેના સોળ પ્રકાર જણાવ્યા છે. તેમાં લિંગ,^{૧૩} સંખ્યા^{૧૪} અને કાળના ત્રણ-ત્રણ ભેદોને લઈને વચનના નવ પ્રકાર છે : પ્રત્યક્ષ વચન, પરોક્ષ વચન અથવાત્મવચન આદિ જેવા; શેષ પણ જુદી જુદી અપેક્ષાથી ભિન્ન છે (૮૬૬). આ બધા જ પ્રકારોનો સમાવેશ પ્રજ્ઞાપત્નીમાં કરવામાં આવ્યો છે અને તે મૃપા નથી તેમ જણાવ્યું છે (૮૬૭).

*

બારમું પદ : જીવોનાં શરીર

પ્રસ્તુત બારમા પદમાં જીવોના શરીર વિષે ચર્ચા છે. શરીર પાંચ છે^૧ : ઔદારિક, વૈદ્યિય, આહારિક, તૈજસ અને કાર્મણ (૯૦૧). ઉપનિષદોમાં આત્માના પાંચર કોષની ચર્ચા મળે છે, તેમાં માત્ર અન્નમય કોષ સાથે ઔદારિક શરીરની તુલના થઈ શકે તેમ છે. અને પછીથી સાંખ્ય આદિ દર્શનોમાં અવ્યક્ત, સૂક્ષ્મ કેટલે લિંગશરીર માનવામાં આવ્યું છે તે જૈનસંમત કાર્મણને સ્થાને છે.

૧૨. આજ્ઞાપત્ની એ અસત્યમૃપાનો પણ એક ભેદ છે. સૂ. ૮૬૬.

૧૩. લિંગભેદથી શબ્દભેદ માટે જુઓ સૂ. ૮૫૧, ૮૫૨, ૮૫૩.

૧૪. સંખ્યાભેદથી શબ્દનો ભેદ સૂ. ૮૪૬-૮૫૦માં પણ છે. પણ ત્યાં સંસ્કૃતભાષાસંમત દ્વિવચનનો નિર્દેશ નથી, કારણ કે પ્રાકૃતમાં તે છે નહિ.

૧. ભગવતી, ૧૭-૧, સૂ. ૫૯૨.

૨. તૈત્તિરીય ઉપનિષદ, મૃગુવહી; બેલવલકર અને રાનડે, History of Indian Philosophy, P. 250.

૩. સાંખ્યકારિકા ૩૬-૪૦; બેલવલકર અને રાનડે, History of Indian Philosophy, P. 358, 430, 370; માલવણિયા "ગણધરવાદ", પ્રસ્તાવના, પૃ. ૧૨૧-૧૨૩.

નારકાદિ ૨૪ દંડોમાં તે પાંચમાંથી ક્યાં ક્યાં દોને હોય છે તેનું નિરૂપણ કરીને (૯૦૨-૯૦૯) તે પાંચે શરીરોના બે બેદો બદ્ધ = વર્તમાનમાં બંધાયેલ, અને મુક્ત = પૂર્વકાળે બાંધીને ત્યજી દીધેલાં શરીરો વિષે વિચારણા કરવામાં આવી છે કે તેમનું સંખ્યાપરિમાણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાલની અપેક્ષાએ કેટલું છે (૯૧૦). અને પછી ૨૪ દંડોમાં એ બન્ને પ્રકારનાં શરીરોની સંખ્યાનો દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ વિચાર છે (૯૧૧-૯૨૪).

કાલની દૃષ્ટિએ સંખ્યા એટલે સૂત્રમાં જણાવેલ કાલમાનના જેટલા સમય થતા હોય તેટલા સમય જેટલી તે સંખ્યા સમજવી. અને તે જ પ્રમાણે ક્ષેત્ર એટલે તે તે સૂચિત ક્ષેત્રમાં જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય તેટલી સંખ્યા ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સમજવાની છે. અસંખ્યાત અને અનંત સંખ્યા ક્રમશઃ અસંખ્યાત અને અનંતપ્રકારની સંભવે છે, તેથી સામાન્ય રૂપે અસંખ્ય કે અનંત કહેલ, છતાં તે સંખ્યા ક્યા પ્રકારની અસંખ્ય કે અનંત સમજવી તે દર્શાવવા માટે વચ્ચે વચ્ચે અનેક જાતમાં સમીકરણો સૂત્રમાં સૂચવ્યાં છે, તે ગણિતમાં રસ ધરાવનાર માટે પણ રસપ્રદ થઈ પડે તેવાં છે. ટીકાકારે તેની વિસ્તૃત સમજૂતી આપી છે.

ઔદારિક આદિ શરીરવાચક શબ્દોના અર્થ તેના પ્રયોજનની દૃષ્ટિએ ટીકાકારે સમજાવ્યા છે, તે પ્રમાણે જોઈએ તો જે માંસ-અસ્થિ-આદિયુક્ત સ્થૂલ શરીર છે તે ઔદારિક છે, છતાં તે શરીર પ્રધાન પણ છે, કારણ કે સૌથી ઊંચે વસનારા અનુત્તર વિમાનના દેવો કરતાં પણ તે શરીરનું મહત્ત્વ એટલા માટે વધારે છે કે તે ઔદારિક શરીર જ એવું છે જે તીર્થંકર આદિને હોય છે, અને દેવોને દુર્લભ તો થું પણ સંભવતું જ નથી; નારક અને દેવ સિવાયના જીવોને આ શરીર જન્મથી હોય છે.

વળી, ઔદારિક આદિ શરીરો જે ક્રમે નિર્દિષ્ટ છે તે ક્રમે જ ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ છે. પ્રદેશોની સંખ્યા ઉત્તરોત્તર શરીરોમાં વધારે છતાં ક્રમે કરી ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ છે, એ વસ્તુ ટીકાકારે જણાવી છે.

જે શરીર વિવિધ પ્રકારની ક્રિયા કરી શકે છે, એટલે કે અનેક પ્રકારનાં રૂપો ધારણ કરી શકે છે, તે વૈકલ્પિક છે. આ શરીર દેવ-નારકને જન્મથી છે અને મનુષ્યને ઋદ્ધિરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે.

અતુર્દશપૂર્વી મુનિ પ્રયોજન ઉપસ્થિત થયે યોગબલથી જેની રચના કરે છે તે આહારક શરીર છે. કોઈ બાળતની શંકા ઉપસ્થિત થયે સમાધાન અર્થે તીર્થંકર પાસે જવા માટે આ શરીરનો ઉપયોગ છે.

શરીરમાં જે તેજસ્ અર્થાત્ પાચન આદિમાં અગ્નિનું કાર્ય કરે છે તે તૈજસ શરીર છે. અને કર્મેનિર્મિત જે સૂક્ષ્મ શરીર છે તે કાર્મેણ છે. તૈજસ અને કાર્મેણ આ બે શરીર જીવથી કદી વિયુક્ત થતાં નથી; માત્ર સિદ્ધિ સમયે તેમનાથી જીવ વિમુક્ત બને છે. અનાદિ કાળથી આ બન્ને શરીર જીવ સાથે જોડાયેલાં જ છે. પુનર્જન્મ માટે ગમન કરનાર જીવને પણ આ બે શરીરો તો હોય જ છે, અને પછી ઔદારિક આદિ શરીરોની રચના થાય છે.

પૃથ્વ્યગ્રમમાં જીવનાં આ શરીરોની વિચારણામાં બદ્ધ અને મુક્ત-એવા બેદોનો વિચાર નથી થયો, પરંતુ સત્પદ્મપ્રરૂપણા, દ્રવ્યપ્રમાણાનુગમ આદિ આઠ અનુયોગદ્વારો વડે જીવનાં શરીરો સંબંધી વિસ્તૃત વિચાર જોવા મળે છે (પુસ્તક ૧૪, સૂ. ૧૨૯, ૫૦ ૨૩૭), એટલું જ નહિ પણ શરીરપ્રરૂપણા પણ કરવામાં આવી છે, જેમાં નામ, નિરુક્તિ આદિ છ અનુયોગદ્વારો વડે વિચાર છે (પુ. ૧૪, સૂ. ૨૩૬, ૫૦ ૩૨૧).

શરીર વિષેની એકત્ર માહિતી માટે જુઓ સ્થાનાંગ-સમવાયાંગ, પૃ૦ ૩૯૯. દંડકોમાં શરીરવિચાર બાહ્ય અને આભ્યંતર એમ બે ભેદે પણ થયો છે.

આ પદનો સાર નીચેના કોષકોથી મળી રહેશે.

સૂ ૯૦૧-૯૦૯

દંડકોમાં શરીરો

	ઔદારિક	વૈક્રિય	આહારક	તૈજસ	કાર્મણ
૧. નારક	×	”	×	”	”
૨-૧૧. અસુર યાવત } સ્તનિત	×	”	×	”	”
૧૨. પૃથ્વીકાય	”	×	×	”	”
૧૩. અપ્કાય	”	×	×	”	”
૧૪. તેજઃકાય	”	×	×	”	”
૧૫. વાયુકાય	”	”	×	”	”
૧૬. વનસ્પતિકાય	”	×	×	”	”
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૨૦. પંચેન્દ્રિયતિર્થેય	”	”	×	”	”
૨૧. મનુષ્ય	”	”	”	”	”
૨૨. વાણવ્યંતર	×	”	×	”	”
૨૩. જ્યોતિષ્ક	×	”	×	”	”
૨૪. વૈમાનિક	×	”	×	”	”

સંખ્યા		કાલસમીકરણ		કેવસમીકરણ		દ્રવ્યસમીકરણ	
શરીર		૧. સંખ્ય	૨. અસંખ્ય	૩. અનંત	૧. અસંખ્ય	૨. અસંખ્ય	૩. અનંત
૧. ઔદારિક		૧. અર્ધ	૨. સુક્ર	૩. અનંત	૧. અસંખ્ય	૨. અસંખ્ય	૩. અનંત
૧. ઔદારિક	૧. અર્ધ	—	—	—	—	—	—
	૨. સુક્ર	—	—	—	—	—	—
૨. વૈક્રિય		—	—	—	—	—	—
૨. વૈક્રિય	૧. અર્ધ	—	—	—	—	—	—
	૨. સુક્ર	—	—	—	—	—	—
૩. આદારક		—	—	—	—	—	—
૩. આદારક	૧. અર્ધ	—	—	—	—	—	—
	૨. સુક્ર	—	—	—	—	—	—
૪. તૈજસ		—	—	—	—	—	—
૪. તૈજસ	૧. અર્ધ	—	—	—	—	—	—
	૨. સુક્ર	—	—	—	—	—	—
૫. કાર્મણ		—	—	—	—	—	—
૫. કાર્મણ	૧. અર્ધ	—	—	—	—	—	—
	૨. સુક્ર	—	—	—	—	—	—

તૈજસ પ્રમાણે

{ અભવ્યથી અનંત-
ગુણ = સિદ્ધિનો
અનંતભાગ

{ ઔદારિકપ્રમાણે

{ ઔદારિક પ્રમાણે

{ સિદ્ધથી અનંતગુણ
= સર્વ જીવનો
અનંતભાગ
સર્વ જીવથી
અનંતગુણ =
જીવવર્ગનો
અનંતભાગ

દંડકોમાં બદ્ધ થતે મુક્ત શરીરોની સંખ્યા (૯-૧૧-૨૪)

	ઔદારિક-બદ્ધ, મુક્ત		વૈકિય-બદ્ધ, મુક્ત		આહારક-બદ્ધ, મુક્ત		તૈજસ-બદ્ધ, મુક્ત		કાર્મણ-બદ્ધ, મુક્ત	
	× અનંત	અસંખ્ય અનંત	× અનંત	અસંખ્ય અનંત	× અનંત	અસંખ્ય અનંત	× અનંત	અસંખ્ય અનંત	× અનંત	અસંખ્ય અનંત
૧. નારક	×	”	”	”	×	”	”	”	”	”
૨-૧૧. અશુર યાવત } સ્તનિત	અસંખ્ય	”	×	”	×	”	”	”	”	”
૧૨. પૃથ્વીકાય	”	”	×	”	×	”	”	”	”	”
૧૩. અપકાય	”	”	×	”	×	”	”	”	”	”
૧૪. તેજકાય	”	”	×	”	×	”	”	”	”	”
૧૫. વાયુકાય	”	”	અસંખ્ય	”	×	”	”	”	”	”
૧૬. વનસ્પતિકાય	”	”	×	”	×	”	અનંત	”	અનંત	”
૧૭. ક્ષીન્દ્રિય	”	”	×	”	×	”	અસંખ્ય	”	અસંખ્ય	”
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	”	”	×	”	×	”	”	”	”	”
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	”	”	×	”	×	”	”	”	”	”
૨૦. પંચેન્દ્રિય તિર્યક	”	”	અસંખ્ય	”	×	”	”	”	”	”
૨૧. મનુષ્ય	સંખ્ય અથવા અસંખ્ય	”	સંખ્ય	”	૧ થી માંડી સહસ્ત્રશૃંગેત્વ	”	સંખ્ય અથવા અસંખ્ય	”	સંખ્ય અથવા અસંખ્ય	”
૨૨. વાણવ્યંતર	×	”	અસંખ્ય	”	×	”	અસંખ્ય	”	અસંખ્ય	”
૨૩. જ્યોતિષક	×	”	”	”	×	”	”	”	”	”
૨૪. વૈમાનિક	×	”	”	”	×	”	”	”	”	”

તેરમું ‘પરિણામ’ પદ : પરિણામવિચાર

ભારતીય દર્શનોમાં સાંખ્ય આદિ પરિણામવાદી છે, જ્યારે ન્યાય આદિ પરિણામવાદી નથી. ધર્મ અને ધર્મીનો અત્યંત ભેદ માનનારે પરિણામવાદનો ત્યાગ કર્યો અને ધર્મ-ધર્મીનો અભેદ માનનારે પરિણામવાદનો સ્વીકાર કર્યો છે. આને જ કારણે ભારતીય દર્શનોમાં ત્રણ પ્રકારની નિત્યતાનો વિચાર દાખલ થયો છે. સાંખ્ય, જૈન અને વેદાન્તીઓમાંથી રામાનુજ જેવાઓએ પરિણામિનિત્યતા સ્વીકારી; તેમાં પણ સાંખ્યોએ માત્ર પ્રકૃતિમાં પરિણામિનિત્યતા સ્વીકારી; પણ પુરુષમાં તો કૂટસ્થનિત્યતા માની. ^૧ અને એ જ કૂટસ્થનિત્યતા નૈયાયિકાદિએ યધા પ્રકારની નિત્ય વસ્તુમાં માની અને પરિણામિનિત્યતાનો ત્યાગ કર્યો; કારણ કે તેમને મતે ધર્મ અને ધર્મીનો અત્યંત ભેદ હતો. જોદ્ધોએ ક્ષણિકવાદ માન્યા છતાં પુનર્જન્મ તો માન્યો છે. તેથી તેમને મતે નિત્યતાનો વળી એક ત્રીજો પ્રકાર થયો અને તે છે સંતતિનિત્યતા.

પ્રસ્તુતમાં જૈન મતે જીવ અને અજીવ બન્ને પ્રકારના પદાર્થોના પરિણામો? ગણાવ્યા છે, તેથી સાંખ્ય આદિ સંમત પુરુષકૂટસ્થવાદ જૈનોને અમાન્ય છે તે સૂચિત થાય છે (૯૨૫). પ્રથમ જીવના પરિણામોના ભેદ-પ્રભેદો ગણાવ્યા છે (૯૨૬-૯૩૭) અને પછી નારકાદિ ચોવીશે દંડકોમાં તે પરિણામોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૯૩૮-૯૪૬). અને અંતે અજીવના પરિણામોના ભેદ-પ્રભેદોની ગણતરી આપી છે (૯૪૭-૯૫૭). આ ઉપરથી એક ધ્યાન દેવા જેવી વાત એ દ્વિતિ થાય છે કે અજીવ-પરિણામોમાં માત્ર પુદ્ગલના પરિણામોની ગણના છે; ધર્માસ્તિકાયાદિ અર્થપી દ્રવ્યોના પરિણામો ગણાવ્યા નથી. તે સૂચવે છે કે એક કાળ એવો હતો જ્યારે ધર્માસ્તિકાયાદિ અર્થપી અજીવ દ્રવ્યોમાં પરિણામો મનાતા નહિ હોય. ભગવતી શ. ૨, ઉ. ૧૦ માં અને સ્થાનાંગ (સૂ. ૪૪૧) માં ધર્માસ્તિકાયાદિના વર્ણનમાં “કાલઑ ન કયાહ નાસી, ન કયાહ ન મવતિ, ન કયાહ ન મવિસ્સહ ત્તિ, મુવિ મવતિ મવિસ્સતિ ય ધુવે પિતિણ સાસતે અક્ષણ અવ્વણ અવહિતે પિન્નચ્ચે । માવતો અવન્ને અગંધે અરસે અફાસે ” ઇત્યાદિ ઉલ્લેખ છે તે પણ સિદ્ધ કરે છે કે તેમના પરિણામો વિષેની માન્યતા પ્રાચીન નથી, પરંતુ એ માન્યતા પછીના કાળે ક્યારેક શરૂ થઈ, જ્યારે વસ્તુનું લક્ષણ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્ય એ ત્રિપદી વડે કરવામાં આવ્યું. અને પરિણામ સ્વરૂપે આપણે તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં જોઈએ છીએ કે તેમાં ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્ય—એ સતતની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી (પ. ૨૯) એટલું જ નહિ પણ નિત્યની વ્યાખ્યા પણ તેને જ અનુસરીને કરવામાં આવી કે ‘તદ્વાવાવ્યયં નિત્યમ્ (પ. ૩૦). આ લક્ષણ ઉપર પાતંજલ યોગસૂત્રની પરંપરાની જાપ સ્પષ્ટ છે. પાતંજલના વ્યાસ-ભાષ્યમાં નિત્યની વ્યાખ્યા છે—‘યસ્મિન્ પરિણમ્યમાને તત્ત્વં ન વિહન્યતે તન્નિત્યમ્’—યોગભાષ્ય, ૪-૩૩. તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં પરિણામની વ્યાખ્યા છે—તદ્વાવઃ પરિણામઃ ।—પ. ૪૧.

ભગવતી અને સ્થાનાંગમાં ધર્માસ્તિકાયાદિ ભાવો = પરિણામોના વિચારપ્રસંગે એટલું કહ્યું હતું કે તેમાં રૂપ, રસ આદિ નથી, પણ શું છે તે આપત મૌન છે. સ્થાનાંગસૂત્ર, ૪૪૧; ભગવતી, ૨-૧૦, સૂ. ૧૧૮.

પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનામાં અજીવના દશ પરિણામોમાં એક ‘અગુરુલઘુ’ પરિણામ પણ છે

૧. “દ્વયી ચેયં નિત્યતા કૂટસ્થનિત્યતા પરિણામિનિત્યતા ચ । તત્ર કૂટસ્થનિત્યતા પુરુષસ્ય । પરિણામિનિત્યતા ગુણનામ્ ।” પાતં. માખ્ય, ૪, ૩૩.

૨. ભગવતીમાં પણ પન્નવણાની જેમ જ પરિણામો સમજ લેવાનું કહ્યું છે—પરિણામપદં નિરવસેસં માણિયવ્વં —૧૪. ૪, સૂ. ૫૧૪.

(૯૪૭), પરંતુ તે વિશે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે તે 'દ્વાગારે' (૯૪૬) છે. એટલે તેના વિશેષ પરિણામોનો સંભવ ઘટે નહિ. ભગવતીમાં ગુરુલઘુનો વિચાર અનેક ઠેકાણે છે. તે સમગ્ર અર્થથી એક બાબત એ ફલિત થાય છે કે સદ્ગુણપરમાણુ અને અર્પી દ્રવ્યોને 'અગુરુલઘુ' કહ્યા છે. એટલે એ પ્રમાણે જીવ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાલ એ 'અગુરુલઘુ' સિદ્ધ થાય છે. અહીં એ ધ્યાનમાં લેવાનું છે કે સાપેક્ષ ગુરુ અને લઘુને તો 'ગુરુલઘુ' નામ આપ્યું જ છે, એટલે 'અગુરુલઘુ' શબ્દથી તેનો નિષેધ જ સમજી શકાય. એટલે કે જે દ્રવ્યો 'અગુરુલઘુ' તરીકે ઓળખાયાં તેમાં ગુરુ કે લઘુ એ એમાંથી એકેય કે સાપેક્ષ 'ગુરુલઘુ' એ ભાવો નથી એમ જ સમજાય. ગુરુ-લઘુની ચતુર્ભંગીમાં એ ચોથો ભંગ છે. તેથી પણ એ નિષેધ જ સૂચવે છે. આમ એ ધર્મથી કોઈ વિધિરૂપ ધર્મ કે ભાવ સૂચવાતો નથી, એમ ભગવતીની ગુરુલઘુની ચર્ચા (૧. ૯. સૂ. ૭૩) થી સમજાય છે, પરંતુ ભગવતીમાં જ સંકેતના અધિકારમાં પાછું લોકના અનંત અગુરુલઘુ પર્યાયો હોવાનું જણાવ્યું છે, એટલું જ નહિ પણ જીવ, સિદ્ધિ અને સિદ્ધના (૨. ૧. સૂ. ૯૧) અનંત અગુરુલઘુ પર્યાયો કહ્યા છે. આમ શૂન્યમાંથી સર્જનની પ્રક્રિયા દેખાય છે અને તેથી ભગવતીમાં જુદા જુદા વિચારના સ્તરો હોવાનું જણાય છે. અને એથી એટલું કહી શકાય કે બધી વસ્તુના પર્યાયો-પરિણામો હોવા જોઈ એ; એ નવા વિચારના પરિણામ-સ્વરૂપે ધર્માસ્તિકાયાદિમાં પણ તે ઘટાવવાનો આ પ્રયાસ છે. આ વિચારવિકાસની એ પણ એક ભૂમિકા છે, જે તત્વાર્થ સૂત્રમાં જોવા મળે છે, જ્યાં પરિણામોના અનાદિ અને આદિ એવા ભેદ કરીને (૫. ૪૨) અર્પીમાં અનાદિ પરિણામો હોવાનું ભાષ્યમાં જણાવ્યું છે (૫. ૪૨). આ સૂત્રની માન્યતા અને વ્યાખ્યામાં જે મતભેદો થયા તેનું પણ એ જ કારણ છે કે આ વિચાર નવો હતો અને તેણે સ્થિરભૂમિકા પ્રાપ્ત કરી ન હતી.

ગુરુ, લઘુ, ગુરુલઘુ અને અગુરુલઘુ વિષેની વિશેષ તાર્કિક વિચારણા માટે આચાર્ય જિનભદ્રનું વિશેષાવસ્થાભાષ્ય (ગા. ૧૫૪-૧૬૩) જોવું જોઈ એ.

પરિણામોનું ગણન આ પ્રમાણે છે :—

જીવના પરિણામો (૯૨૬-૯૩૭)

અજીવ પરિણામો (૯૪૭-૯૫૬)

૧. ગતિ (નરકાદિ ૪)
૨. ઇન્દ્રિય (શ્રોત્રાદિ ૫)
૩. કષાય (ક્રોધાદિ ૪)
૪. લેશ્યા (કૃણ્ણાદિ ૬)
૫. યોગ (મન આદિક ૩)
૬. ઉપયોગ (સાધાર-અનાધાર)
૭. જ્ઞાન (આભિનિયોષિક આદિ ૫)
૮. દર્શન (સમ્યગ્ આદિ ૩)
૯. આરિત્ર (સામાયિકાદિ ૫)
૧૦. વેદ (ત્રી આદિ ૩)

૧. બંધન (રિનગ્ધ-રૂક્ષ)
૨. ગતિ (સ્પૃશદ્-અસ્પૃશદ્ અથવા દીર્ઘ-હ્રસ્વ)
૩. સંસ્થાન (પરિમંડલાદિ ૫)
૪. ભેદ (ખંડ આદિ ૫)
૫. વર્ણ (કૃણ્ણ આદિ ૫)
૬. ગંધ (સુરભિ-દુરભિ)
૭. રસ (તિક્ત આદિ ૫)
૮. સ્પર્શ (કકખઃ આદિ ૮)
૯. અગુરુલઘુ (એક)
૧૦. શબ્દ (સુખિભ-દુઃખિભ)

અજીવપરિણામોના બંધનપરિણામ પ્રસંગે જે ગાથા નં. ૨૦૦ છે તે જ ગાથા પૃષ્ઠાગમમાં ૧૭ ઉપસંખ્ય થાય છે. તેમાં પાંદતર છે. (પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર, ૩૬, પૃ. ૩૩)

અછવગતિપરિણામના જે બે પ્રકાર છે તે આ છે—સ્પૃશદ્ગતિપરિણામ અને અસ્પૃશદ્-ગતિપરિણામ (૯૪૯). જૈન માન્યતા પ્રમાણે આકાશપ્રદેશ તો સર્વત્ર વિદ્યમાન છે જ, પરંતુ પ્રસ્તુતમાં તે પ્રદેશને સ્પર્શ કરીને અને તે વિના—એમ બે પ્રકારની ગતિ છે એવો અર્થ નથી સમજવાનો એમ આચાર્ય મલયગિરિનો અભિપ્રાય છે. પણ અન્ય મત પ્રમાણે તેથી ઊલટું છે. તેને વિષે મલયગિરિ કહે છે કે આ કેમ સંભવે તે અમને સમજાતું નથી—અન્યે તુ વ્યાચક્ષતે સ્પૃશદ્ગતિપરિણામો નામ યેન પ્રયત્નવિશેષાત્ ક્ષેત્રપ્રદેશાન્ સ્પૃશન્ ગચ્છતિ, અસ્પૃશદ્ગતિપરિણામો યેન ક્ષેત્રપ્રદેશાન્સ્પૃશન્નેવ ગચ્છતિ—તન્ન બુદ્ધ્યામદે, નમસઃ સર્વવ્યાપિતયા તત્પ્રદેશસંસ્પર્શવ્યતિરેકેણ ગતેરસમ્ભવાત્ । વહુશ્રુતેભ્યો વા પરિમાવનીયમ્” પ્ર૦ ટીકા, પૃ ૨૮૯ અ ।

આચાર્ય મલયગિરિએ સ્પૃશદ્ગતિ અને અસ્પૃશદ્ગતિનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે કે તળાવમાં જ્યારે હીકરી તિરછી દિશામાં ફેંકવામાં આવે છે ત્યારે તે વચ્ચે વચ્ચે જલને સ્પર્શ કરતી અને સ્પર્શ ન કરતી એમ જાય છે. પ્રસ્તુતમાં મતાન્તર થવાનું કારણ એ જણાય છે કે આકાશનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું અને તેના પ્રદેશોને સ્વીકારવામાં આવ્યા, તે પહેલાંની પ્રસ્તુત ચર્ચા પરંપરામાં થઈ હશે તે એમની એમ ચાલી આવી છે. આ અસંગતિનો તાર્કિક ખુલાસો કરવાનો પ્રયત્ન ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીએ અસ્પૃશદ્ગતિવાદમાં કર્યો છે. આ ખુલાસો એટલા માટે પણ જરૂરી હતો કે એક તરફ એમ માનવામાં આવ્યું કે સિદ્ધતા જીવો એક જ સમયમાં સિદ્ધિસ્થાને પહોંચી જાય છે, પરંતુ બીજી તરફ એમ કહેવામાં આવ્યું હતું કે જીવના મૃત્યુસ્થાન અને સિદ્ધિસ્થાન વચ્ચે અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશોનું અંતર હોય છે. અને ગતિનિયમ એવો છે કે એક પ્રદેશથી બીજા પ્રદેશમાં પહોંચતાં એક સમય લાગે છે. એટલે સિદ્ધિગતિમાં પ્રસ્થાન કરનારા જીવને ઓછામાં ઓછા અસંખ્યાત સમય તો થવા જ નોંધ્યો. આ અસંગતિ ટાળવા માટે અસ્પૃશદ્ગતિનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો છે : આ સમગ્ર ચર્ચા એક મુદ્દા ઉપર તો આપણું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે જ છે કે જૈનધર્મની માન્યતાઓમાં કોઈ એક જ કાળે બધું કહેવાઈ ગયું હતું અથવા તો મનાઈ ગયું હતું એમ માની લેવાનું નથી.

ચૌદમું 'કપાય' પદ : કપાયનિરૂપણ

આ પદમાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારે કપાયો (૯૫૮) જીવોના ચોવીશે દંડોમાં સંભવે છે (૯૫૯) એમ જણાવીને કપાયની આત્મામાં, પરમાં, ઉલ્લસમાં પ્રતિષ્ઠા અને અપ્રતિષ્ઠા ચોવીશે દંડના સકલ જીવોની અપેક્ષાએ દર્શાવી છે (૯૬૦). આમાં ક્રોધના ભાગ્ય-અભાગ્યની અપેક્ષાએ પ્રતિષ્ઠા-અપ્રતિષ્ઠા શબ્દનો પ્રયોગ છે. ઘણીવાર એવું બને છે કે અકારણ કપાય થાય છે સારે કપાયનું પાત્ર કોઈ હોતું નથી. તે અપ્રતિષ્ઠિત કપાય છે, એમ દીકાકારે આ બાબતમાં સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે.

ક્ષેત્ર, વસ્તુ, શરીર અને ઉપધિને લઈને કપાયની ઉત્પત્તિ સકલ સંસારી જીવોના ચોવીશે દંડોમાં છે (૯૬૧).

કપાયોના ઉત્તરભેદોમાં અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન અને સંવલન એવા ઉત્તરોત્તર મંદ, મંદતર કપાયો છે (૯૬૨). વળી, તેના આભોગનિર્વર્તિત, અનાભોગનિર્વર્તિત, ઉપશાંત અને અનુપશાંત-એવા પણ ભેદો છે (૯૬૩). તેમાં કારણ ઉપરિથત થયે, તેને સમજીને કપાય કરવો તે આભોગનિર્વર્તિત છે. અને વગર સમજે કપાય કરવો તે અનાભોગનિર્વર્તિત છે. કપાયનો ઉદય ન થાય ત્યાં સુધી તે ઉપશાંત કહેવાય અને ઉદયાવસ્થામાં તે અનુપશાંત કહેવાય છે.

જૈન આગમમાં આત્માના દોષોનું વર્ણન અનેક રીતે કરવામાં આવ્યું છે. અને તે દોષોનો સંગ્રહ પણ જુદી જુદી રીતે કરવામાં આવે છે. તેમાંનો એક સંગ્રહપ્રકાર રાગ-દ્વેષ-મોહ એ છે, પરંતુ કર્મસિદ્ધાન્તમાં ઉક્ત ચાર કપાયોને અને મોહને આધારે જ વિચારણા થઈ છે, તેથી તે સંગ્રહપ્રકાર જૈનસંમત દોષવર્ણનનું અંતિમ રૂપ હોય એમ જણાય છે.^૨

આ પૂર્વેના પદમાં આત્માના વિવિધ પરિણામો દર્શાવ્યા છે, તેમાંનો જ કપાય એ પણ એક પરિણામ છે તેની નોંધ લેવી જોઈએ (૯૨૬).

આ કપાયો જ મુખ્યરૂપે કર્મબંધનું કારણ છે, તેથી પ્રસ્તુતમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે ત્રણેય કાળમાં આદ્ય કર્મપ્રવૃત્તિના ચયનનાં સ્થાનો-પ્રકારો ચોવીશે દંડોના જીવોમાં ચારે કપાયો જ છે. માત્ર ચયન જ નહિ પણ ઉપચયન, બંધ, ઉદીરણ, વેદના અને નિર્જરાનાં પણ ચારેય કપાયો જ સ્થાનો છે (૯૬૪-૯૭૧).

કપાયપ્રકરણને અંતે વિષયનિર્દેશક સંગ્રહણીગાથા આપવામાં આવી છે.

સુ. ૯૯૩ માં મારગાન્નિક સમુદ્ધાન વખતે જે દર્શનપદ્ધતિની નિર્દેશ થાય છે, એટલે જે પરમાણુઓએ પોતાના કર્મરૂપ પરિણામનો ત્યાગ કર્યો હોય છે, તે પરમાણુઓ મુદ્દમ હોય છે, એવું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. અને એવું પણ વિધાન છે કે તેના પરમાણુ સમગ્ર લોકમાં હોય છે. વળી, સુ. ૯૯૪ માં એવું પણ વિધાન છે કે જગદ્રમ છવો એ મુદ્દમ પરમાણુઓને વ્યક્તિરૂપી શક્તિ નથી. કેટલાક દેવો પણ એવા છે, જે તે મુદ્દમ પદ્ધતિને વ્યક્તિરૂપી શક્તિ નથી, તો સામાન્ય મનુષ્યની તો વાત જ શું કરવી !

તે પછી જવના ૨૪ દંડોની ચર્ચામાં જણાવ્યું છે કે કેટલાક છવો તે મુદ્દમ પરમાણુઓને વ્યક્તિરૂપીને આહારમાં લે છે અને કેટલાક વ્યક્તિરૂપી વગર (સુ. ૯૯૫-૯૯૮).

સુ. ૯૯૯ માં આદર્શ-દર્શણ, અસિ આદિ ચક્રચક્રિત પદાર્થોમાં જે પ્રતિબિંબ પડે છે તેને જોનાર શું જુએ છે તે ચર્ચાપ્રસંગે આદર્શ આદિને અને પોતાને વેતેતો નથી પણ માત્ર પ્રતિબિંબને જુએ છે એમ જણાવ્યું છે. પ્રસ્તુતમાં પ્રતિબિંબ માટે પ્રતિભાગ (વચ્ચિભાગ) એ શબ્દનો પ્રયોગ છે. આ સૂત્રના પાઠમાં આદર્શને જુવે કે નહિ, તે જાણતમાં પાઠાંતર છે. આચાર્ય મહાયગિરિને મતે આદર્શને પણ જુવે એવો પાઠ છે, પણ અન્ય બધી પ્રતોમાં અને જૂના ગુજરાતી ટિપ્પામાં તેથી વિરુદ્ધ પાઠ છે. આનું સમાધાન એ હોઈ શકે કે માત્ર દ્રશ્ય વિષયની અભેદાએ આચાર્ય મહાયગિરિએ વ્યાખ્યા કરી અને આદર્શ પણ દ્રશ્ય છે એમ માન્યું. પરંતુ દ્રશ્ય ગમે તે હોય, પણ જે વિષયનો ઉપયોગ અથવા તો વિકલ્પ આત્માને થાય તેને જ દ્રશ્ય માનીએ તો પ્રતિબિંબ જોતી વખતે આપણને ભાન-ઉપયોગ કે વિકલ્પ તો આદર્શગત પ્રતિબિંબ વિષય જ હોય છે. આથી આદર્શને જોતો નથી એમ કહેવું હોય તો ઉપયોગ-ભાનની દૃષ્ટિએ એમ પણ કહી શકાય.

પ્રતિબિંબ વિષેની રોચક ચર્ચા નિશીથભાષ્યમાં ગા. ૪૩૧૮ થી છે. અને સ્વાદ્વાદરત્નાકરમાં તો તે સમગ્ર ચર્ચા વિસ્તારથી છે, પૃ. ૮૫૮ થી. તત્વાર્થસૂત્રની સિદ્ધસેનીય ટીકામાં પણ પ્રતિબિંબની રોચક ચર્ચા છે, પ. ૨૪, પૃ. ૩૬૪.

કંબલસાટક (કામળો) ને ગાઢ વણવામાં આવે કે પાંખો વણવામાં આવે, પણ તે સરખા પ્રદેશોને જ સ્પર્શે છે, આ વાત ઇન્દ્રિયના પ્રકરણમાં સ્પર્શસામ્યને કારણે મૂકવામાં આવી હોય તેમ જણાય છે (૧૦૦૦).

શ્રુણુ-સ્તંભ ઊભો હોય કે આડો પડ્યો હોય પણ તે સરખી જ જગ્યા રોકે છે, એ હકીકતનો નિર્દેશ પણ ઇન્દ્રિયવિપયને લક્ષીને જ હશે (૧૦૦૧).

આ જ પ્રમાણે આગાસથિગ્ગલ = લોક વગેરે ભૌગોલિક પદાર્થો વિષે ધર્માસ્તિકાપાદિના સ્પર્શનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૧૦૦૨-૫), તેમાં આચાર્ય મલયગિરિની વ્યાખ્યા પ્રમાણે આગાસથિગ્ગલ (૧૦૦૨) અને લોક (૧૦૦૪) એ બન્ને દ્વારોનો વિષય એક જ છે, માત્ર શબ્દો જુદા છે.^૧ પરંતુ જો તેમ હોય તો એ દ્વારો જુદાં કેમ રાખ્યાં એ પ્રશ્ન થાય છે. આચાર્ય મલયગિરિનો મત, બન્ને દ્વારોમાં સ્પર્શ વિષેનું નિરૂપણ એકસરખું જ ગણવામાં આવ્યું છે તેથી બંધાયો હશે, પરંતુ મૂળકારને પણ માત્ર શબ્દભેદ જ અભિપ્રેત હશે કે નહિ તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આથી મળતો નથી.

પ્રસ્તુત પંદરમા પદના બીજા ઉદ્દેશમાં આર દ્વારો છે, તેમનો નિર્દેશ પ્રારંભમાં જ છે (૧૦૦૬).

ઇન્દ્રિયોનો ઉપચય ૨૪ દંડોમાં વર્ણવવાના ઉદ્દેશે જેને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય તે જ તેટલી ઇન્દ્રિયોના નિર્માણ માટે પુરૂષોત્તમનું ગ્રહણ કરે છે (૧૦૦૭-૧૦૦૮) તેમ જણાવીને તે જ પ્રમાણે ઉપચયન થયા પછી તે તે ઇન્દ્રિયોનું તે તે જ નિર્માણ કરે છે તે જણાવ્યું છે (૧૦૦૯) અને તેના નિર્માણમાં બધા જ જીવોને અસંખ્યાત સમય જેટલા અંતર્મુહૂર્તનો કાળ લાગે છે (૧૦૧૦). ૨૪ દંડોમાં ઇન્દ્રિયલગ્નિનો નિર્દેશ કરીને (૧૦૧૧) તે તે ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગકાળ ૨૪ દંડના જીવોમાં હોય છે તે જણાવ્યું છે (૧૦૧૨). ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગકાળનું અદ્યપાદુત્વ નીચે પ્રમાણે છે (૧૦૧૩) :-

૧. ચક્ષુનો	ઉપયોગકાળ જઘન્ય છે તે સૌથી ઘોગ્ર છે
૨. શ્રોત્રનો	“ “ “ “ “ તે તેથી વિશેષાધિક
૩. કાણેન્દ્રિયનો	“ “ “ “ “ “ “ “ “
૪. ગિહ્વાન્દ્રિયનો	“ “ “ “ “ “ “ “ “
૫. સ્પર્શેન્દ્રિયનો	“ “ “ “ “ “ “ “ “

આ જ ક્રમ ઉત્તરોત્તર ઉત્કૃષ્ટમાં પણ સમજ લેવાનો છે. અને પરસ્પરમાં જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ વિષે પણ એમ સમજવાનું છે કે સ્પર્શેન્દ્રિયના ઉપયોગનો જે જઘન્ય કાળ છે તેથી વિશેષાધિક ચક્ષુનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગકાળ છે. પછી ક્રમે તેથી વિશેષાધિક ઉત્કૃષ્ટ કાળ શ્રોત્ર, કાણ, ગિહ્વા અને સ્પર્શેન્દ્રિયનો છે.

૨૪ દંડોના જીવોમાં ઇન્દ્રિયો વંદ ઓગાહણા (અવગ્રહણ) = પરિચ્છેદ, અવાય, ઠહા, ઉગ્ગલ (અવગ્રહ) — અર્થ અને વ્યંગન બન્ને પ્રકારો — વંદ એનું નિરૂપણ છે (૧૦૧૪-૧૦૨૩). આમાં ધ્યાન દેવા જેવું એ છે કે જે દ્વારો પ્રારંભમાં (૧૦૦૬) નિર્દિષ્ટ છે તેમાં ઠહા પછી વ્યંગનાવગ્રહનો નિર્દેશ છે. પણ નિરૂપણમાં (૧૦૧૭) અવગ્રહના એ પ્રકારો જણાવી પછી બન્નેનું નિરૂપણ છે. વળી, જ્ઞાનનો જે ક્રમ તત્ત્વાર્થસૂત્ર, નંદી આદિમાં સ્વીકૃત થઈ ગયો છે, તે ક્રમમાં પણ નિરૂપણ નથી પણ વ્યુદ્ભવ છે. વળી, એ પણ ધ્યાનમાં લેવું કે માત્ર આર ઇન્દ્રિયોના જ વ્યંગનાવગ્રહ

૧. “ પૂર્વમાકાશિગ્ગલસાદૃશ લોકઃ પથ્યેડધુના લોકસાદૃશૈવ તં વિરુચ્છિતુમાહ ” — પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પૃ ૨૦૮ અ. સમગ્ર આકાશમાં લોકલાગ સાવ યોરો હોવાથી તે થીંગડા જેવો છે એવા અભિપ્રાયથી લોક માટે આકાશિગ્ગલ શબ્દનો પ્રયોગ છે એમ આચાર્ય મલયગિરિએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે, એજન, પૃ ૩૦૭ ના.

છે, ચક્રાનુ નથી (૧૦૧૮) અને અર્થાવગત તો છે પ્રકારનો છે, જેમાં પાંચ દ્રવ્યો ઉપરાંત, નોદ્રિય=મન પણ સમાવિષ્ટ છે (૧૦૧૯). પરંતુ અવગત (૧૦૧૮), દ્રવ્ય (૧૦૧૯) અને અવાય (૧૦૧૫) ના માત્ર દ્રવ્યોના પાંચ બેદ પાંચ પ્રકારોનું જ કથન છે. દ્વારોંકે કે અવગત, અવાય અને દ્રવ્યોને માત્ર દ્રવ્યોનાં ગણાવ્યાં, અનિન્દ્રિયનાં નહિ; પરંતુ ઉગ્રાદ (અવગત) એ ઇન્દ્રિય-અનિન્દ્રિય બન્નેને વક્ષમાં લીધા છે. આ ઉપરથી શું એમ સમજવું કે દ્રવ્ય, અવાય અને અવગતમાં મનનો ઉપયોગ અભિપ્રેત નથી? પછીના કાળે મનઃક્રમ પણ બેદ દ્રવ્ય અને અવાયનો પડે જ છે, જે આમાં નથી. ૨ વળી, ધારણા નામનો બેદ તો દ્વારોંકે નિર્દિષ્ટ નથી એ પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. શું એમ બને કે ૧૦૧૪ માં સૂત્રમાં ઓગાદણા-અવગતની જે વાત છે તેથી ધારણા અભિપ્રેત હોય? કારણ કે ઓગાદણા અને ઉગ્રાદ-એ બન્નેને પ્રસ્તુતમાં દેહ ગણાવ્યા છે. અને ઉગ્રાદના વ્યવસ્થાવગત, અર્થાવગત એવા જે બેદો પાડ્યા તેથી તે તો અવગત સિદ્ધ થાય છે, અને ઓગાદણા-અવગત તેથી સુદ્ધ નિર્દિષ્ટ છે, તો તેથી ધારણા અભિપ્રેત તોય એમ સંભવે. એટલું નહીં કે પ્રસ્તુતમાં જ્ઞાનનિરૂપણનો આ સ્તર પ્રાચીન છે.

આ પછી ઇન્દ્રિયોના બેદો વળી કુદરી રીતે ક્યાં છે : દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભાવેન્દ્રિય (૧૦૨૪); પરંતુ વિલક્ષણતા એ દેખાય છે કે તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં પાંચે દ્રવ્યેન્દ્રિયોના નિશ્ચિત અને ઉપકરણ એવા બે બેદો ક્યાં છે, એટલે દશ દ્રવ્યેન્દ્રિય થાય (તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૨. ૧૭).

પ્રજ્ઞાપનામાં ઇન્દ્રિયપદનાં દ્વારોંકે ઇન્દ્રિયોપચય, ઇન્દ્રિયનિર્વર્તન, ઇન્દ્રિયસચ્ચિ, ઇન્દ્રિયોપયોગાદિ એવાં જે દ્વારોંકે તેની તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં વ્યવસ્થા કરીને દ્રવ્યેન્દ્રિયમાં પ્રથમ બેનો અને ભાવેન્દ્રિયમાં અંતિમ બેનો સમાવેશ કરી લીધો હોય એમ સંભવે છે. પરંતુ પ્રજ્ઞાપનામાં આગળ આવી દ્રવ્યેન્દ્રિયના આઠ બેદો બતાવ્યા છે. જિહ્વા અને રૂપરૂ સિવાયની ઇન્દ્રિયોના જ બધાં બેદો છે (૧૦૨૫). એ બન્ને બેદોને તત્ત્વાર્થસૂત્રની જેમ કોઈ નામ અપાયાં નથી. અને પછી ૨૪ દંડોમાં એ આઠ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કોને કેટલી છે તેનો નિર્દેશ છે (૧૦૨૬-૧૦૨૮). આથી પ્રસ્તુતમાં દ્રવ્યેન્દ્રિયના બે બેદ તત્ત્વાર્થસૂત્રસૂચિત નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ અભિપ્રેત હોય તેમ જણાતું નથી; અને પ્રજ્ઞાપનાગત ઉપચય અને નિર્વર્તન અભિપ્રેત હોય એમ પણ જણાતું નથી. કારણ કે તત્ત્વાર્થસૂત્ર અને પ્રજ્ઞાપના બન્નેમાં એ બેદો બધી જ ઇન્દ્રિયોના છે, જ્યારે આથી પ્રજ્ઞાપનામાં (સૂ. ૧૦૨૫) માત્ર ત્રણ જ ઇન્દ્રિયોના બે બેદ જણાવ્યા છે.

સાર પછી ૨૪ દંડોના છયોમાં એ પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે કે તે તે છયોને અતીતમાં, વર્તમાનમાં અને ભવિષ્યમાં કેટલી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે (૧૦૩૦-૧૦૫૪)?

ભાવેન્દ્રિયોના પાંચ પ્રકાર (૧૦૫૬) જણાવીને ૨૪ દંડના છયોમાં તેનો વિનિયોગ ક્યાં છે (૧૦૫૬-૧૦૬૭).

ઇન્દ્રિયો વિષે ભારતીય દાર્શનિકોની વિચારણા માટે પ્રમાણ્યુમીમાંસા (સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા), ભાષાટિપ્પણ, પૃ. ૩૮-૪૧ જોવું.

સોળમું ' પ્રયોગ ' પદ : પ્રયોગ-આત્માનો વ્યાપાર

મન-વચન-કાય એ ત્રણના આધારે થનાર આત્માના વ્યાપારને યોગ કહેવામાં આવે છે. તેનો જ નિર્દેશ પ્રસ્તુત પદમાં પ્રયોગ શબ્દથી છે. તે આત્મવ્યાપાર^૧ એટલા માટે કહેવાય છે કે આત્મા ન હોય તો એ ત્રણેની વિશિષ્ટ ક્રિયા થઈ શકતી નથી. જૈન પરિભાષા પ્રમાણે એ ત્રણે પુહ્લગલમય છે અને પુહ્લગલનો જે સામાન્ય વ્યાપાર ગતિ એ તો આત્મા વિના પણ તેમાં હોઈ શકે, પરંતુ જ્યારે પુહ્લગલો મન-વચન-કાયરૂપે પરિણત થયા હોય છે ત્યારે તેમને આત્માના સહકારથી જે વિશિષ્ટ પ્રકારનો વ્યાપાર થાય છે, તે તો તે તે રૂપે અપરિણતમાં સંભવે નહિ. વળી, પુહ્લગલો મન આદિ પરિણામ પણ આત્માના કર્મને જ અધીન છે. તેથી તેમના વ્યાપારને આત્મવ્યાપાર કહી શકાય છે. એ વ્યાપાર-પ્રયોગના ૧૫ ભેદ (૧૦૬૮)નો નિર્દેશ કરી સામાન્ય જીવમાં અને વિશેષ રૂપે ૨૪ દંડોમાં પ્રયોગની યોજના જણાવી છે (૧૦૬૯-૧૦૮૪). આ યોજનામાં અમુક પ્રયોગ હોય ત્યારે એની સાથે અન્ય કેટલા પ્રયોગ હોય એની પણ ભંગરચના કરી બતાવી છે.

પદ્મપ્રાગમમાં પણ યોગના, પ્રજ્ઞાપનાની જેમ જ, પંદર ભેદો છે અને તેની યોજના જીવોને લગતાં માર્ગશુદ્ધારોને અવલંબીને છે.—પુ. ૧, પૃ. ૨૭૮ થી. પદ્મપ્રાગમમાં મન-વચન-કાય એ ત્રણ મૂળ ભેદોનો ' પ્રયોગકર્મ ' માં સમાવેશ છે, પણ તેના ઉત્તર ભેદોની ગણના ધવલામાં છે.—પુ. ૧૩, પૃ. ૪૩.

પ્રયોગના પંદર ભેદ નીચે પ્રમાણે છે (૧૦૬૮) :

૧. સત્યમન:પ્રયોગ.
૨. અસત્યમન:પ્રયોગ.
૩. સત્ય-મૃપામન:પ્રયોગ.
૪. અસત્ય-મૃપામન:પ્રયોગ.
- ૫-૮. એ જ પ્રમાણે વચનના પ્રયોગના ચાર ભેદ.
૯. ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ. ૨
૧૦. ઔદારિકમિત્રશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૧. વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૨. વૈક્રિયમિત્રશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૩. આહારકશરીરકાયપ્રયોગ.

૧. “ પ્રયોગ: પરિસ્પન્દક્રિયા, આત્મવ્યાપાર इत्यर्थः ”—પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃ. ૩૧૭.

“ આત્મપ્રવૃત્તે: કર્માદાનનિવચનવીર્યાત્પાદો યોગ: । અથવા આત્મપ્રવેશાનાં સદ્ગોચવિકોનો યોગ: ”—ધવલા, ૧, પૃ. ૧૪૦.

આત્મારાગનિર્મુળિમાં (ગા. ૧૮૩) કર્મના દશ ભેદોમાં એક ' પ્રયોગકર્મ ' એવો ભેદ છે. તેની વ્યાખ્યામાં આત્માય શીલક ૧૫ ભેદો ગણાવે છે. પૃ. ૬૪.

૨. પદ્મપ્રાગમમાં કાયપ્રયોગ 'માં ' શરીર ' પદ નથી. ' ઔદારિકકાયવર્તો ' એવા પાદો છે. પદ્મપ્રાગ. પુ. ૧, પૃ. ૨૮૬. વળી, મનના ચાર, વચનના ચાર અને કાયના સાત એમ દેવો ગણાવ્યા છે.

૧૪. આધારક્રિયાશરીરકાપપ્રયોગ.

૧૫. કર્મશરીરકાપપ્રયોગ.^૩

આચાર્ય મલયગિરિએ સત્ય-મૃત્યુમનઃપ્રયોગ અને એ બે પ્રકારના વચનપ્રયોગને આધારક્રિયા-નયની અપેક્ષાએ મિશ્ર, પણ નિઃશયનયની અપેક્ષાએ તો અસત્ય બે ગણાવ્યા છે. અસત્ય-મૃત્યુ-મનઃપ્રયોગ અને વચનપ્રયોગ સ્વરૂપમાનનું પ્રયોગોગ અને વચન છે. આગાપદક વાક્યોનો પ્રયોગ, જેમાં સત્ય-અસત્યને કાંઈ સંબંધ નથી તે પણ અસત્ય-મૃત્યુમનઃપ્રયોગ છે. નિઃશયનયે તો વિપ્રતારણબુદ્ધિથી આવો પ્રયોગ હોય તો તે અસત્ય બે ગણાય. કાપપ્રયોગમાં મૃત્યુકાપપ્રયોગનો ઉલ્લેખ નથી તે ધ્યાન દેવા યોગ્ય લાગે છે.

પ્રયોગ પદમાં પંદર પ્રકારના પ્રયોગોની ચર્ચા સમાપ્ત થયાં પછી ‘ગતિ’પ્રવાય-અનિપ્રવાય-નું નિરૂપણ છે (૧૦૮૬-૧૧૨૩); આ પ્રાસંગિક સંબંધની દ્રષ્ટિએ જાણ્ય છે. આમાં ‘ગતિ’ નો સંબંધ છે તે બધા અવધારનો સંબંધ કરી તેના પાંચ પ્રકાર જાણાવ્યા છે, તે આ છે—

૧. પ્રયોગગતિ, ૨. તતગતિ, ૩. બંધનછેદનગતિ, ૪. ઉપપાતગતિ, ૫. વિદ્યુત્તોગતિ (૧૦૮૫). આમાંની પ્રયોગગતિની ૨૪ દંડના શ્લોકોમાં યોજના કરી છે. આટલી વિગતે તેમ કહ્યું નથી.

આમાં પ્રથમ પ્રયોગગતિ તો તે જ છે, જેના પંદર પ્રકારની ચર્ચા પૂર્વે (૧૦૬૮-) થઈ જ છે. એનું અહીં પુનરાવર્તન જ છે (૧૦૮૬-૧૦૮૮).

તતગતિ વિષે જાણવું છે કે જ્યાં પદોચ્ચવાનું હોય ત્યાં પદોચ્ચ પદોચ્ચાની બધી ગતિને તત-ગતિ કહે છે, તે એટલા માટે કે તે વિસ્તીર્ણ છે (૧૦૮૦).

શ્વ અને શરીર વચ્ચેનું બંધન છૂટી જાયથી જે ગતિ તે બંધનછેદનગતિ છે (૧૦૮૧).

ભવોપપાતગતિના ચાર પ્રકાર છે, દેવ, નારક, મનુષ્ય, તિર્યચ; એ ચાર ભવમાં જે ગતિ એટલે કે શ્વનો તે રૂપે કર્મજન્ય પર્યાય તે ભવોપપાતગતિ છે. પૂર્વનિર્દિષ્ટ ક્ષેત્રનો પાંચમો ભેદ સિદ્ધ-ગતિ આમાં નથી, કારણ કે અહીં કર્મજન્ય ગતિ વિવક્ષિત છે, જે સિદ્ધમાં નથી.

ઉપપાતગતિના ત્રણ ભેદ છે : ક્ષેત્રોપપાત, ભવોપપાત અને નોભવોપપાત ગતિ. શ્વો તે તે ક્ષેત્રમાં ગતિ કરે તે ક્ષેત્રોપપાતગતિ. શ્વોનો તે તે કર્મને આધારે નારકાદિ ગતિરૂપ ભવ થાય તે ભવોપપાતગતિ છે (૧૦૮૨-૮૯).

નોભવોપપાતગતિના એ ભેદ છે : પુદ્ગલોની અને સિદ્ધોની ગતિ. આ બન્નેની ગતિ કર્મજન્ય નથી તેથી તે ગતિને નોભવોપપાતગતિ કહી છે (૧૧૦૦).

કોઈ પણ દિશાના એક છેડેથી બીજા છેડે માત્ર એક સમયમાં પુદ્ગલની જે ગતિ થાય છે તેને પુદ્ગલની નોભવોપપાતગતિની સંજ્ઞા આપી છે (૧૧૦૧), પરંતુ સિદ્ધ વિષે પ્રસ્તુતમાં સિદ્ધના

૩. આચાર્ય મલયગિરિને મતે ‘તૈજસ-કાર્મણશરીરપ્રયોગ’ એવું નામ અહીં અભિપ્રેત છે. પરંતુ પદ્મસંહાગમમાં પણ પાઠ છે — ‘કમ્મશ્ચકાયજોમો’.—પુ. ૧, પૃ. ૨૮૬. આચાર્ય મલયગિરિને શંકા થઈ હશે કે કાય-પ્રયોગમાં તૈજસનું કયાંય નામ આવતું નથી, તેથી કાર્મણ સાથે તૈજસ જોડીને તેની વ્યાખ્યા કરી. પ્રજ્ઞા. ૦ ટીકા, પૃ. ૩૧૬. આવી કોઈ શંકા ધ્વજામાં જોવામાં આવી નહિ.

૪. “ગમનં ગતિઃ પ્રાસિરિત્યર્થઃ । પ્રાસિશ્વ દેશાન્તરવિપયા પર્યાયાન્તરવિપયા ચ.... । ગતેઃ પ્રપાતો ગતિપ્રપાતઃ.... । ગતિશ્વદ્વપ્રવૃત્તિરુપનિપતતીત્યર્થઃ.”—પ્રજ્ઞા. ૦ ટીકા, પૃ. ૩૨૮.

પૂર્વોક્ત ભેદો (સૂ. ૧૫-૧૭) ૧૮ ગણાવ્યા છે. તેમની પણ ગતિ પરમાણુની જેમ એક સમયમાં થાય છે તેવો કોઈ નિર્દેશ પ્રસ્તુતમાં નથી (૧૧૦૨-૪).

વિદ્યાયોગતિના ૧૭ ભેદો છે (૧૧૦૫), જેનું વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે :—

૧. સ્પૃશ્ઘગતિ—સ્વતંત્ર પરમાણુની અન્ય પુદ્ગલોને સ્પર્શ કરતાં કરતાં જે ગતિ થાય તે (૧૧૦૬).

૨. અસ્પૃશ્ઘગતિ—સ્પર્શ કર્યા વિના પરમાણુની જે ગતિ થાય તે (૧૧૦૭).

૩. ઉપસંપઘમાનગતિ—કોઈનું અવલંબન લઈને જે ગતિ થાય તે, જેમ કે કોઈ રાગ વગેરેનો આશ્રય લઈને યાત્રા કરે તે (૧૧૦૮).

૪. તેથી વિરુદ્ધ કોઈના અવલંબન વિના સ્વતંત્ર ભાવે ગતિ કરવી તે અનુપસંપઘમાનગતિ છે (૧૧૦૯).

૫. પરમાણુપુદ્ગલ યાવત્ અનંતપ્રદેશી પુદ્ગલસંઘની જે ગતિ તે પુદ્ગલગતિ છે (૧૧૧૦).

૬. ફેદી ફેદીને ગતિ કરવી તે મંદગતિ (૧૧૧૧).

૭. નૌક દ્વારા ગતિ કરવી તે નૌગતિ (૧૧૧૨).

૮. નયગતિ—નૈગમાદિ એક નયે કરીને વિચારણા તે નયગતિ. અથવા સમગ્ર નયો વડે વિચારણા તે નયગતિ (૧૧૧૩).

૯. છાયાનું અવલંબન લઈને ગતિ કરવી તે છાયાગતિ (૧૧૧૪).

૧૦. વસ્તુ પ્રમાણેની છાયા પડે તે છાયાનુપાતગતિ (૧૧૧૫).

૧૧. એક કોઈ કૃષ્ણાદિ લેશ્યા અન્ય લેશ્યાના સંપર્કથી તેણે પરિણમે તે લેશ્યાગતિ (૧૧૧૬).

૧૨. લેશ્યાનુપાતગતિ તે છે કે જેમાં જે તે લેશ્યાને અનુસરીને મરણ પછી જીવની જે તે લેશ્યા થાય (૧૧૧૭).

૧૩. કોઈ ને નિમિત્તે—જેમ કે આચાર્ય આદિને ઉદ્દેશીને—ગતિ તે ઉદ્દિશ્યપ્રવિભક્તગતિ છે (૧૧૧૮).

૧૪. પ્રસ્થાન અને પર્યવસ્થિતિને લક્ષીને ચતુઃલંગીની અપેક્ષાએ પુરુષની જે ગતિ તે ચતુઃપુરુષપ્રવિભક્તગતિ; જેમ કે ચાર પુરુષો સાથે આત્મા અને સાથે જ સ્થિર થયા; સાથે આત્મા પણ સ્થિરતામાં સાથે રહ્યા નહિ; સાથે આત્મા નહિ પણ સાથે સ્થિર થયા; અને આત્મા પણ સાથે નહિ અને સ્થિર પણ સાથે થયા નહિ (૧૧૧૯).

૧૫. વદ ગતિના ચાર પ્રકાર—ઘટ્ટનતા એટલે લંગાતી ગતિ; સ્તંભનતા એટલે ધમણ આદિનું સ્તંભ્ય થઈ જવું, અથવા સ્થિર થાય ત્યારે પોતાના શરીરના અંગોનું સ્થિર થવું તે; ક્લેષણના એટલે કે શરીરનાં અંગોનો પરસ્પર ક્લેષ થવો તે; પતનતા એટલે કે ઊભા રહેતાં કે ચાલતાં પડી જવું તે (૧૧૨૦).

૧૬. પંદગતિ એ છે કે જે કાદવમાં ચાલતી વખતે દોય છે તે.

૧૭. ગંધનવિમોચનગતિ—કયો પાકાં થઈ ગંધ છૂટી જવાથી જે નિમ્ન ગતિ થાય તે (૧૧૨૧).

આ ગતિના જે સ્વર ભેદ બતાવ્યા છે તે એવા નથી કે જે પરસ્પરને વ્યાપ્ત કરના દોષ, પણ ગતિની જે નાના પ્રકારની વિશેષતા દેખાય છે. તે તરફ ધ્યાન દોરવા માટે આ અનેક ભેદો વર્ણવ્યા છે.

	કૃષ્ણ	નીલ	કાપોત	તેજ	પદ્મ	શુક્લ
એકન્દ્રિય વનસ્પતિ	”	”	”	”	×	×
” તેજ	”	”	”	×	×	×
” વાયુ	”	”	”	×	×	×
દ્વીન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
ત્રીન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
ચતુરિન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ	”	”	”	”	”	”
સંમૃગ્ધિમ ”	”	”	”	×	×	×
ગર્ભજ ”	”	”	”	”	”	”
તિર્યંચશુભ્રી	”	”	”	”	”	”
૩. મનુષ્ય	”	”	”	”	”	”
— સંમૃગ્ધિમ	”	”	”	×	×	×
— ગર્ભજ	”	”	”	”	”	”
મનુષ્યશુભ્રી	”	”	”	”	”	”
૪. દેવ	”	”	”	”	”	”
દેવી	”	”	”	”	×	×
ભવનવાસી દેવ	”	”	”	”	×	×
” દેવી	”	”	”	”	×	×
વાયુચંતર દેવ	”	”	”	”	×	×
” દેવી	”	”	”	”	×	×
વ્યોતિષ દેવ	×	×	×	”	×	×
” દેવી	×	×	×	”	×	×
વૈમાનિક દેવ	×	×	×	”	”	”
” દેવી	×	×	×	”	×	×

મૂત્ર ૧૧૭૦ માં લેશ્યાની અપેક્ષાએ ઇવોના અલપઅલ્પવનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે :—

૧. શુક્લલેશ્યાવાળા સૌથી થોડા.
૨. પદ્મલેશ્યાવાળા તેથી અસંખ્યાતશુભ્રા.
૩. તેજલેશ્યાવાળા ” ”
૪. અલેશ્ય ” અનંતશુભ્રા.
૫. કાપોતલેશ્યાવાળા ” ”
૬. નીલલેશ્યાવાળા ” વિશેષાધિક.
૭. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ” ”
૮. લેશ્યાવાળા ” ”

પરંતુ નરકના જીવોમાં અદ્વપબહુત્વનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે (૧૧૭૧) :—

૧. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા સૌથી થોડા.
૨. નીલ " તેથી અસંખ્યાતગુણા.
૩. કાપોત " " "

આનું કારણ એ છે કે જેમ જેમ નીચેની નરક તેમ તેમ તેમાં જનારની સંખ્યા ઓછી. આથી સાતમી નરકમાં જનાર કૃષ્ણલેશ્યાવાળાની સંખ્યા ઓછી હોય એ સ્વાભાવિક છે.

તિર્થંચમાં અદ્વપબહુત્વનો ક્રમ વળી નારકથી બહાર છે. તે સામાન્ય ક્રમને (૧૧૭૦) અનુસરે છે. ફેર એટલો કે તેમાં અલેશ્ય નથી હોતા.

તિર્થંચોમાં એકન્દ્રિય આદિનો શુદ્ધ વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૧૧૭૩-૧૧૮૦), તેમાં ક્યાંક ક્યાંક સંખ્યાની દૃષ્ટિએ ભેદ પણ પડે છે. લેશ્યાની અપેક્ષાએ મનુષ્યો અને દેવોમાં પણ અદ્વપબહુત્વનો વિચાર છે (૧૧૮૧-૧૧૮૭). પણ આમાં ભવનવાસી આદિ ચારે પ્રકારના દેવોનું લેશ્યાની અપેક્ષાએ પરસ્પર અદ્વપબહુત્વ પણ વિચારાયું છે એ વિશેષતા છે (૧૧૮૮-૧૧૯૦). ઋદ્ધિની અપેક્ષાએ તે તે લેશ્યાવાળા જીવોમાં તારતમ્યનો વિચાર પણ છે. તેમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા આદિથી ઉત્તરોત્તર લેશ્યાવાળા મહર્દિક હોય છે. એટલે કે શુક્લલેશ્યાવાળા અન્ય પ્રકારની લેશ્યાવાળા જીવો કરતાં સર્વાધિક ઋદ્ધિવાળા હોય છે (૧૧૯૧), અને પછી ઉદ્દેશને અંતે ચારેય ગતિમાં લેશ્યાની અપેક્ષાએ જીવોની ઋદ્ધિનું અદ્વપબહુત્વ વિચારાયું છે (૧૧૯૨-૧૧૯૭).

અંતિમ સૂત્ર છે “કેઙ્ મળંતિ—ચઙ્વીસદંઢણં હૃદ્ધી માણિયન્વા ।” (૧૧૯૮) એટલે કે ગતિની અપેક્ષાએ અહીં ઋદ્ધિનો વિચાર કર્યો છે તેને બદલે પ્રસ્તુતમાં ૨૪ દંડકના જીવોને લઈને લેશ્યાની અપેક્ષાએ ઋદ્ધિનું અદ્વપબહુત્વ કહેવું. આ ઉપરથી જણાય છે કે આ વાચનાભેદ પ્રજાપનાના પાઠ વિષેનો છે. એથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે પ્રજાપનાના પુસ્તકનું સંકલન થયું ત્યારે આ બાબતમાં વાચનાભેદ ચાલુ હશે.

તીજ્ઞ ઉદ્દેશ (૧૧૯૯-૧૨૧૭) માં તે તે જન્મ અને મૃત્યુ કાળની લેશ્યા વિષેની ચર્ચા (૧૧૯૯-૧૨૧૪) અને તે તે લેશ્યાવાળા જીવોના અવધિજ્ઞાનની વિષયમર્યાદા તથા તે તે લેશ્યાવાળા જીવને કેટલાં જ્ઞાન હોય તે પણ જણાવ્યું છે (૧૨૧૫-૧૭).

ચોથા ઉદ્દેશમાં એક લેશ્યાનું અન્ય લેશ્યારૂપે જે પરિણમન થાય છે, તે તથા તેના વર્ણ-રસ-ગંધ-સ્પર્શની વિસ્તૃત ચર્ચા છે (૧૨૧૯-૧૨૪૧). આ ચર્ચાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે લેશ્યા એ જીવોને નિમિત્તે થતા પુદ્ગલના પરિણામરૂપ છે.

સૂત્ર ૧૨૪૨માં લેશ્યાના વિવિધ રીતે થતા પરિણામોની ગણના છે. અને તે પછી તેના પ્રદેશ (૧૨૪૩), અવગાહનક્ષેત્ર (૧૨૪૪), વર્ગણ (૧૨૪૫), સ્થાન (૧૨૪૬) અને અદ્વપબહુત્વ (૧૨૪૭-૪૯) નો વિચાર સ્થાનની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય અને પ્રદેશને લઈને કરવામાં આવ્યો છે.

પાંચમા ઉદ્દેશના પ્રારંભમાં તો ચોથા ઉદ્દેશના પરિણામ પ્રકરણની પુનરાવૃત્તિ છે અને પછી તે તે લેશ્યાનું અન્ય લેશ્યામાં પરિણમન નથી થતું એવું નિરૂપણ છે (૧૨૫૨-૧૨૫૫). આચાર્ય મહાયગિરિનું કહેવું છે કે ચોથા ઉદ્દેશમાં પરિણમનનો જે સ્વીકાર છે તે તિર્થંચ અને મનુષ્યની અપેક્ષાએ સમજવાનો છે અને પ્રસ્તુતમાં પરિણમનનો અસ્વીકાર છે તે દેવ-નારકની અપેક્ષાએ

સમજવાનો છે (પ્રજ્ઞા૦ ટી૦ પત્ર ૩૭૧). મુત્ર ૧૨૫૨-૫૫ વિષે આચાર્ય મહાયગિરિ ને નાથે છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે—

“અમૂનિ ચ સૂત્રાણિ સાક્ષાત્ પુસ્તકેષુ ન દ્રશ્યન્તે કેવલમર્થતઃ પ્રતિપત્તવ્યાનિ, તથા મૂલટીકા-કારેણ વ્યાખ્યાનાત્”—પ્રજ્ઞા૦ ટીકા, પત્ર ૩૭૨.

છટ્ટા ઉદ્દેશમાં નાના ક્ષેત્રોમાં રહેતા મનુષ્ય અને મનુષ્યણીની લેશ્યાનો વિચાર છે (૧૨૫૬-૧૨૫૭). અને પક્ષી જનક અને જનનીની લેશ્યા ને હોય તે જ જન્યની લેશ્યા પણ હોવી જોઈએ-એવો નિયમ નથી, એ આખતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. જન્ય-જનક અને જન્ય-જનનીની સમ અને વિપમ લેશ્યા સંભવી શકે છે એ દ્વિત કરવામાં આવ્યું છે (૧૨૫૮).

પ્રસ્તુત પ્રજાપનાનું લેશ્યાસંબંધી પ્રકરણ આટલું વિસ્તૃત છતાં તેમાં, તે તે લેશ્યાવાળા જીવોના અધ્યવસાયો કેવા હોય તે ચર્ચા, ને અન્યઁ ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી જોવા મળે છે તેનો તથા લેશ્યાના દ્રવ્ય-ભાવ-એવા બે ભેદોની ચર્ચા ને અન્યત્ર છે^૫ તેનો સદંતર અભાવ છે તે પ્રસ્તુત પ્રજાપનાના સંકલનની પ્રાચીનતા તરફ ઇશારો કરી જાય છે તે નોંધવું જોઈએ.

પ્રસાપના

૧. જીવ
૨. ગ્નિ
૩. પન્થિય
૪. કાપ
૫. પોગ
૬. ગેદ
૭. કાપા
૮. કાપા
૯. સમ્યકચ
૧૦. માન
૧૧. દર્શન
૧૨. સ્વત
૧૩. ઉપચાર
૧૪. આધાર
૧૫. ભાષ
૧૬. પરિત
૧૭. પર્યાપ
૧૮. સુદમ
૧૯. સંસી
૨૦. ભવ (સિદ્ધિ)
૨૧. અસ્તિ (કાપ)
૨૨. અસ્તિ

વ્યવહાર

૧. ગ્નિ
૨. પન્થિય
૩. કાપ
૪. પોગ
૫. ગેદ
૬. કાપા
૭. કાપા
૮. સમ્યકચ
૯. માન
૧૦. દર્શન
૧૧. સ્વત
-
૧૨. આધાર
-
-
-
-
-
૧૩. સંસી
૧૪. ભવ
-
-

પ્રસ્તુતમાં એક બાબત રૂપે કરવી નેઈ એ કે નારક મરીને નારક થતો નથી અને દેવ મરીને દેવ થતો નથી એટલે તે બંનેની 'સ્થિતિ' ભવસ્થિતિ-એક ભવની આધુર્ભાદા (રૂઝો ચોથું 'સ્થિતિ' પદ)-અને 'કાયસ્થિતિ'માં કાંઈ ભેદ પડતો નથી. તિર્થંચ અને મનુષ્યમાર ભવસ્થિતિ અને કાયસ્થિતિમાં ભેદ પડે છે. એટલે જિજ્ઞાસુએ ચોથા પદ અને પ્રસ્તુતની તુલના કરી લેવી નેઈએ.

૨૨ દારોમાં પ્રથમ દાર છે 'જીવ'. જીવનું અસ્તિત્વ સર્વ કાળમાં છે (૧૨૬૦) એમ જણાવ્યું છે, એટલે કે જીવ અનાદિકાળથી છે; તે જીવરૂપે ક્યારેય ઉત્પન્ન થયા નથી અને જીવરૂપે કદી નષ્ટ પણ થશે નહિ-એવો સિદ્ધાન્ત આથી દર્શિત થાય છે. ટીકાકારે 'પ્રાણધારણ' એવી વ્યાખ્યા જીવનની કરી છે અને પ્રાણની વ્યાખ્યામાં કહ્યું છે કે દ્રવ્ય-ઇન્દ્રિયાદિ અને ભાવ-જ્ઞાનાદિ એ બંને પ્રકારના પ્રાણ છે. ભાવપ્રાણમાં જ્ઞાનનો સમાવેશ થતો હોઈ સિદ્ધાન્તો પણ જીવોમાં જ સમાવેશ છે. ૩

- સંક્ષિપ્તચેન્દ્રિય તિર્થંચ અને મનુષ્યના પણ ઉત્કૃષ્ટ આદિ ભવ જ સતત થાય છે.—પ્રજ્ઞાં ટીકા, પન ૩૭૬.
પ્રજ્ઞાં ટીકા, પન ૩૭૫.

કાલનો વિચાર બે પ્રકારે મૂળમાં લેવા મળે છે (૧૨૬૨-૧૨૮૬ આદિ), તેનો ખુલાસો ટીકાકારે કર્યો છે કે કાલનો કાલ દષ્ટિએ અને ક્ષેત્ર દષ્ટિએ વિચાર કર્યો છે. સારાંશ એ છે કે ‘અનંત’ સંખ્યા અનંત પ્રકારની હોઈ કાલના સમયની સંખ્યાની તુલના આકાશપ્રદેશની સંખ્યા સાથે કરવાથી સંખ્યાનું તારતમ્ય સમજાઈ જાય છે.^૪

ટીકાકારે તિર્યંચ યોનિમાં નિર્દિષ્ટ કાયસ્થિતિ (૧૨૬૨) વિષે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે આ સ્થિતિ વનસ્પતિની અપેક્ષાએ સમજવાની છે. શેષ તિર્યંચમાં આટલી સ્થિતિ હોતી નથી.^૫

દેવીની કાયસ્થિતિ (૧૨૬૪) વિષે પણ ટીકાકારે જણાવ્યું છે કે આ સ્થિતિ ઇશાનની દેવીની અપેક્ષાએ સમજવાની છે.^૬

તિર્યંચોની કાયસ્થિતિમાં જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૧૨૬૮) જણાવી છે તે દેવકુરુમાં થનાર તિર્યંચની અપેક્ષાએ સમજવાની છે (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૭). દ્વીન્દ્રિયની કાયસ્થિતિ ‘સંખ્યાતકાળ’ કહી છે (૧૨૭૩). તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે તે ‘સંખ્યેયાનિ વર્ષસહસ્રાણિ’ સમજાવી (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૮).

સૂત્ર ૧૨૭૭માં અપર્યાપ્તનો ઉલ્લેખ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે પ્રસ્તુતમાં લગ્નિય અને કરણ-બંધે પ્રકારના અપર્યાપ્ત સમજવા (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૮).

સૂત્ર ૧૨૭૯માં અને ખીજાં સૂત્રોમાં પણ પર્યાપ્ત શબ્દથી લગ્નિયપર્યાપ્ત સમજવા (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૮).

કાયદ્વાર (૧૨૮૫-૧૩૨૦) માં કાય શબ્દ શરીરના અર્થમાં લેવાનો છે અને સૂત્ર ૧૨૮૫ માં ‘કાય’ શબ્દથી કાર્મણુ અને તૈજસ એ બે જ શરીરના અર્થમાં કાયશબ્દ પ્રયુક્ત છે એમ સમજવું (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૯).

સૂત્ર ૧૨૮૮માં વનસ્પતિની કાયસ્થિતિ ‘અસંલેખા વોગલપરિવહા’ જણાવી છે, તો તેનો અર્થ એ થાય કે કોઈ પણ વનસ્પતિ હવ અનાદિ કાળથી વનસ્પતિરૂપે રહી શકે નહિ; તેણે વનસ્પતિ સિવાયનો પણ ભવ કર્યો હોવો જોઈએ. પરંતુ આ ભ્રમ દૂર કરવા માટે વનસ્પતિના વ્યવહારરાશિ અને અવ્યવહારરાશિ એવા બે ભેદ બતાવ્યા અને નિગોદ હવોનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું. આ આખી રસપ્રદ ચર્ચા મરુદેવીનો હવ અનાદિકાળથી વનસ્પતિમાં હતો એવી અને એના જેવી ખીજ ઘટનાઓની પુષ્ટિમાં કરવામાં આવી છે (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૯ તથા પત્ર ૩૮૫).

સૂત્ર ૧૩૦૫માં પૃથ્વીકાય આદિના આદરસામાન્ય સૂત્રમાં કહ્યું છે કે તેમની કાયસ્થિતિ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી જેટલો કાળ છે અને તેનું ક્ષેત્ર સાથે સમીકરણ કરતાં જણાવ્યું છે કે અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ. એટલે સહેજે પ્રશ્ન થાય કે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય તેટલા જ સમય અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીના કેવી રીતે થાય? આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે કાળ કરતાં ક્ષેત્ર સૂક્ષ્મ છે તેથી એ શક્ય અને છે (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૮૨).

સેન્દ્રિય હવો (૧૨૭૧), સકાય હવો (૧૨૮૫), સન્નેગી હવો (૧૩૨૧), સવેદ હવો (૧૩૨૬) આદિના ભેદોમાં અનાદિ-અનંત હવો એવો પણ એક ભેદ ગણવામાં આવ્યો છે, તે સૂચવે છે કે હવોમાં કેટલાક હવો અલભ્ય પણ છે, જે કદી સુક્ત થવાના નથી.

૪. પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૫.

૫. એજન, પત્ર ૩૭૫.

૬. એજન, પત્ર ૩૭૬.

યોગદ્વાર (૧૩૨૧-૨૫) માં જ્ઞાન દેવા જેવી વાત એ છે કે મનોભોગ અને વચનભોગનો જ્ઞાન્ય કાળ એક સમય જેટલો કલાં છે અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુહર્ત જેટલો દર્શાવ્યો છે; આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે સતત વચનયોગની અને મનોભોગની એટલે કે જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ માત્રા અન્તર્મુહર્ત જ સંભવે. ત્યાર પછી વચનયોગ કે મનોભોગ ઉપરન થઈ જાય છે, એવો જીવનો સ્વભાવ છે. કાળ સૂક્ષ્મ હોવાથી એ ઉપરતિ જ્ઞાનમાં આવતી નથી એમ સ્પષ્ટીકરણ દીકાકારે ક્યું છે (પ્રજ્ઞાં દીકા, પત્ર ૩૮૨).

વેદવિચારણામાં સ્ત્રીવેદના કાળ વિષે પાંચ મતભેદોનો ઉલ્લેખ ગૌતમ અને ભગવાનના સંવાદરૂપે મૂળ સૂત્રમાં (૧૩૨૭) છે. તે પાંચે મતોનું સ્પષ્ટીકરણ આચાર્ય મલયગિરિએ ક્યું તો છે, પરંતુ એમાં કયો મત સમીચીન છે અને ભગવાન અને ગૌતમના સંવાદમાં આવું કેમ અને?—એ બાબતમાં દીકાકારે જે કહ્યું છે તે આ છે—

“અમીપાં ચ પજ્ઞાનામાદેશાનામન્યતમાદેશસમીચીનતાનિર્ણયોઽતિશયજ્ઞાનિભિઃ સર્વોત્કૃષ્ટશ્રુત-લઘિસમ્પન્નૈર્વા કર્તું શક્યતે । તે ચ ભગવદાર્યશ્યામપ્રતિપત્તૌ નાસીરન્ । કેવલં તત્કાલોપેક્ષયા યે પૂર્વ-પૂર્વતમાઃ સૂર્યઃ તત્ત્કાલમાવિગ્રન્યપૌર્વાપર્યપચાલોચનયા યથાસ્વમતિ સ્ત્રીવેદસ્ય સ્થિતિ પ્રરુપિતવન્તસ્તેપાં સર્વેપામપિ પ્રાવચનિકસૂરીણાં મતાનિ ભગવાનાર્યશ્યામ ઉપદિષ્વાન્ । તે ચ પ્રાવચનિકસૂરયઃ સ્વમતેન સૂત્રં પઠન્તો ગૌતમપ્રશ્નભગવન્નિવચનરૂપતથા પઠન્તિ । તતસ્તદવસ્થાન્યેવ સૂત્રાણિ લિખતા ગૌતમા ! ઇત્યુક્તમ્ । અન્યથા ભગવતિ ગૌતમાય નિર્દેશરિ ન સંશયકથનમુપપદ્યતે, ભગવતઃ સકલસંશયાતીતવાત્ ।—પ્રજ્ઞાં દીકા, પત્ર ૩૮૫.

પટ્ટપંગમમાં આ બાબતમાં એક જ મત આપવામાં આવ્યો છે; સાં મતભેદોની ચર્ચા નથી.

સમ્યક્ત્વદ્વાર (૧૩૪૩-૪૫)માં દીકાકારે સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરી છે : જિનભગવાન પ્રણીત જીવાદિ સમગ્ર તત્ત્વો વિષે અવિપર્યસ્ત દષ્ટિ જેને હોય તે સમ્યગ્દષ્ટિ; ભગવાન પ્રણીત તત્ત્વોની બાબતમાં જેને જરા પણ વિપ્રતિપત્તિ હોય તે મિથ્યાદષ્ટિ; અને જેને તે બાબતમાં સમ્યક્દૃષ્ટિ પણ ન હોય અને તે બાબતમાં વિપ્રતિપત્તિ પણ ન હોય તે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ છે. શતકચૂર્ણિને આધારે ચોખા આદિથી અજ્ઞાપ્યા માણસને જેમ તે પ્રત્યે રુચિ કે અરુચિ એ બેમાંથી એકેય નથી તેમ આ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિને જિનપ્રણીત પદાર્થોની બાબતમાં રુચિ પણ નથી તેમ જ અરુચિ પણ નથી. પ્રજ્ઞાં દીકા, પત્ર ૩૮૮.

દીકાકારે અવધિદર્શન (૧૩૫૬)ના કાળના પ્રસંગે વિભંગજ્ઞાનીને અવધિદર્શન હોવા ન હોવા વિષેના સૂત્રકાર અને કાર્મગ્રન્થિકના મતભેદની ચર્ચા આચાર્ય જિનભદ્રને અનુસરીને કરી છે (પ્રજ્ઞાં દી, પૃ ૩૯૧).

ઉપયોગદ્વાર (૧૩૬૨-૬૩) પ્રસંગે સૂત્રકારે જ્ઞાન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુહર્ત જણાવ્યો છે તે બાબતમાં દીકાકારે સ્પષ્ટીકરણ ક્યું છે કે આ કાળ સંસારી જીવની અપેક્ષાનો છે, પરંતુ કેટલાંકને એક સમયનો ઉપયોગ હોય છે તે અહીં વિવક્ષિત નથી (પ્રજ્ઞાં દીકા, પત્ર ૩૯૨). ખરી વાત એવી છે કે કેટલાંકને જ્ઞાન-દર્શનોપયોગ ક્રમે હોય છે કે યુગપદ્ એ ચર્ચા જ્યારથી શરૂ થઈ ત્યાર પહેલાંની આ સૂત્રની રચના છે. એટલે તેમાં પછીથી એ બાબતમાં જે સ્પષ્ટીકરણ થયું તે આ સૂત્રમાં વિવક્ષિત હોવાનો સંભવ જ નથી.

આવી અનેક વિવક્ષાઓ આચાર્ય મલયગિરિએ પોતાની દીકામાં સ્પષ્ટ કરી છે, તે માટે જિજ્ઞાસુએ દીકામાં જોઈ લેવું. અહીં તો માત્ર કેટલાક નમૂના આપ્યા છે, તે એ સૂચવવા કે વિચારણા જેમ આગળ વધતી જાય છે તેમ વિચારમાં વ્યવસ્થા આવતી જાય છે.

...[૧૧૧]...

૧૯મું 'સમ્યક્ત્વ' પદ : સમ્યક્ત્વ વિષે

આમાં જીવ સામાન્ય, સિદ્ધ અને ૨૪ દંડકમાં જીવોમાં સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિની વિચારણા છે (૧૩૯૯-૧૪૦૫) તે આ પ્રમાણે—

	સમ્યગ્	મિથ્યા	સમ્યગ્મિથ્યા
જીવ	”	”	”
૧. નરકના જીવો	”	”	”
૨-૧૧. ભવનપતિ	”	”	”
૧૨. પૃથ્વીકાય	×	”	×
૧૩. અપ્કાય	×	”	×
૧૪. તેજઃકાય	×	”	×
૧૫. વાયુકાય	×	”	×
૧૬. વનસ્પતિકાય	×	”	×
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	”	”	×
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	”	”	×
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	”	”	×
૨૦. પંચેન્દ્રિયતિર્થેય	”	”	”
૨૧. મનુષ્ય	”	”	”
૨૨. વાણવ્યંતર	”	”	”
૨૩. ન્યોતિષ્ઠ	”	”	”
૨૪. વૈમાનિક	”	”	”
સિદ્ધ	”	×	×

આના ઉપર થી એમ કલિત થાય છે કે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ માત્ર પંચેન્દ્રિય જ હોય છે, અને એકન્દ્રિય મિથ્યાદષ્ટિ જ હોય છે. દ્વિ-છન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય સુધીમાં સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ હોતા નથી. પદ્મપ્રગમમાં સંસ્રી અને અસંસ્રી પંચેન્દ્રિય એવા ભેદો પાડીને અસંસ્રી પંચેન્દ્રિયને માત્ર મિથ્યાદષ્ટિ જ કહ્યા છે.—પદ્મપ્રગમ, પુસ્તક ૧, પૃં ૨૫૮, ૨૬૧, આ બધું આ વિચારણા કેવી રીતે આગળ વધી તે સૂચવે છે.

પદ્મપ્રગમમાં જીવો સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરે તો ક્યા કારણે તેની ચર્ચા પણ છે.—પુસ્તક ૬, પૃં ૪૧૮-૪૨૭. પછી મૃત્યુ વખતે તે બાળતમાં પરિસ્થિતિ કેવી હોય તેનું વર્ણન છે. —પૃં ૪૩૭.

વીશમું 'અન્તક્રિયા' પદ

ભવનો અંત કરનાર ક્રિયા તે અંતક્રિયા. એ ક્રિયાથી બે પરિણામ આવે; નવો ભવ અથવા મોક્ષ. એટલે અન્તક્રિયા શબ્દ અહીં મોક્ષ અને મરણ એ બન્ને અર્થમાં વપરાયો છે. એ અંતક્રિયાનો વિચાર ચોવીશે દંડકના જીવોમાં દશ દ્વારો વડે કરવામાં આવ્યો છે :—

૧. નારકાદિ જીવો અંતક્રિયા (મોક્ષ) કરે છે ?
૨. નારકાદિ જીવો અનન્તર ભવમાં કે વ્યવધાનથી અન્તક્રિયા (મોક્ષ) કરે છે ?
૩. નારકાદિ જીવો અનન્તર ભવમાં અન્તક્રિયા (મોક્ષ) કરે તો એકસમયમાં કેટલા કરે ?
૪. નારકાદિ જીવો ઉદ્દૃષ્ટ થઈ (મરીને) કઈ યોનિમાં જાય ?
૫. નારકાદિ જીવો મરીને તીર્થંકર થઈ શકે ?
૬. " " " ચક્રવર્તી થઈ શકે ?
૭. " " " બ્રહ્મેવ થઈ શકે ?
૮. " " " વાસુદેવ થઈ શકે ?
૯. " " " માંડલિક " ?
૧૦. " " " રત્ન " ?

આ દ્વારોને આધારે કહી શકાય કે અન્તક્રિયા શબ્દ બે અર્થમાં વપરાયો છે. પ્રથમ ત્રણ દ્વારોમાં અન્તક્રિયા એટલે મોક્ષની ચર્ચા છે, અને પછીનાં દ્વારોનો સંબંધ પણ અન્તક્રિયા સાથે છે, પણ ત્યાં તેનો અર્થ મરણ લઈ એ તો ઘટે. ઉપરાંત, આ દ્વારોમાં અન્તક્રિયાનો અર્થ મોક્ષ પણ ઘટે, કારણ કે તે દ્વારોમાં તે તે યોનિમાં ઉદ્ભવના આદિ કરનારને મોક્ષ સંભવે કે નહિ એવો પ્રશ્ન પણ ઉપસ્થિત કર્યો છે.

પ્રથમ દ્વારનો સાર એ છે કે માત્ર મનુષ્યો જ મોક્ષ પામી શકે છે, અને તે પણ બધા જ નહિ—(૧૪૦૮ [૩]). જીવના નારકાદિ અનેક પર્યાયો થાય છે એટલે નારક આદિ પર્યાયમાં રહેલો જીવ મનુષ્યભવમાં જઈ મુક્ત થઈ શકતો હોઈ નારકાદિ વિષે પણ એમ તો કહી શકાય કે કોઈ નારકાદિ મુક્ત થાય છે અને કોઈ નથી થતા (૧૪૦૭ [૨]).

બીજા દ્વારમાં એ વિચારણા છે કે નારકાદિ જીવો અનન્તરાગત કે પરંપરાગત થઈને અંતક્રિયા કરે છે ? એટલે કે નારકાદિ ભવમાંથી મરીને વ્યવધાન વિના જ મનુષ્યભવમાં આવીને મોક્ષ પામે છે કે નારકાદિ પછીના એક કે અનેક ભવો કરી પછી મનુષ્યભવમાં મુક્તિ પામે છે ? આનો ઉત્તર એ છે કે પ્રથમ ચાર નરકમાંથી આવનારમાં બન્ને પ્રકાર સંભવે છે. પરંતુ પછીના ત્રણ નરકોમાંથી આવનાર માત્ર પરંપરાગત હોય તો (એક કરતાં વધુ ભવ કરે તો) જ અંતક્રિયા કરે અર્થાત્ મોક્ષ પામે.

બધા જ ભવનપતિ, પૃથ્વી, અપ્કાય અને વનરપતિમાંથી આવનારમાં બન્ને પ્રકાર સંભવે છે. તેજ, વાયુ, દ્વિ-ષ્ટ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયમાંથી આવનારમાં, જે માત્ર પરંપરાગત હોય તેમાં અને શેષ જીવોમાં બન્ને પ્રકાર સંભવે છે (૧૪૧૦-૧૩).

આચાર્ય મહાયગિરિએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે તેજ અને વાયુ મરીને મનુષ્ય થતા જ નથી, માટે અને દ્વિ-ષ્ટ્રિયાદિનો એવો સ્વભાવ છે માટે અનન્તરાગતની અન્તક્રિયા તેમને નથી (૫૦ ૩૯૭) હોતી.

અનન્તરાગત વિશે તીજ દારમાં પ્રશ્ન છે કે એક સમયમાં તેઓ કેટલી સંખ્યામાં અન્તક્રિયા કરે? (૧૪૧૪-૧૬).

અનન્તરાગત ^૧	જઘન્ય સંખ્યા	ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા
નારક	૧, ૨, ૩	૧૦
„ ૧-૩	„ „ „	૧૦
„ ૪	„ „ „	૪
ભવનપતિ દેવો	„ „ „	૧૦
„ દેવીઓ	„ „ „	૫
પૃથ્વી, અપ્	„ „ „	૪
વનસ્પતિ	„ „ „	૬
પંચેન્દ્રિય તિર્થંચ	„ „ „	૧૦
„ „ સ્ત્રી	„ „ „	૧૦
મનુષ્ય	„ „ „	૧૦
„ સ્ત્રી	„ „ „	૨૦
વાયુવ્યંતર	„ „ „	૧૦
„ વ્યંતરી	„ „ „	૫
જ્યોતિષ્ઠ દેવ	„ „ „	૧૦
„ દેવી	„ „ „	૨૦
વૈમાનિક દેવ	„ „ „	૧૦૮
„ દેવી	„ „ „	૨૦

ચોથા ઉદ્વર્તદ્વારમાં જીવ મરીને ક્યાં જઈ શકે તેનો વિચાર છે. પ્રજાપતામાં આ પ્રકરણમાં ઉદ્વૃત્ત શબ્દ બધી ગતિમાં થતા મરણને માટે પ્રયુક્ત છે. પરંતુ પૃષ્ઠંગમમાં તેને સ્થાને ઉદ્વૃત્ત, કાલગત અને ચ્યુત એવા ત્રણ શબ્દોનો પ્રયોગ છે. નરક, ભવનવાસી, વાનવ્યંતર અને જ્યોતિષ્ઠ ગતિમાંથી મરીને જનાર માટે ‘ઉદ્વૃત્ત’નો, તિર્થંચ અને મનુષ્યગતિમાંથી મરીને જનાર માટે ‘કાલગત’ શબ્દનો અને વૈમાનિકમાંથી અન્યત્ર જનાર માટે ‘ચ્યુત’ શબ્દનો પ્રયોગ દેખાય છે.^૨

મરીને તે તે સ્થાને ગયા પછી તે જીવ ક્રમે કરીને ધર્મનું શ્રવણ, ઓધ, શ્રદ્ધા, મનિ-શ્રુતજ્ઞાન, વ્રતશ્રવણ, અવધિજ્ઞાન, આયુગારત્વ, મનઃપર્યાયજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન અને સિદ્ધિ આ બધાંમાંથી શું શું પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેની પણ ચર્ચા કરવામાં આવી છે. પૃષ્ઠંગમમાં ઉક્ત જ્ઞાનનો ઉપરાંત અન્ય જ્ઞાનનોનો-જેવી કે તીર્થંકરપદ, ચક્રવર્તીપદ આદિનો-પણ સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો છે.^૩ પરંતુ પ્રજાપતામાં તીર્થંકર આદિ પદોની વિચારણા ગુહાં દ્વારો વડે કરવામાં આવી છે,^૪ તે

૧. સૂચ ૧૪૧૦-૧૩માં જે અનન્તરાગત અન્તક્રિયા કરે છે, તેમને વિશે જ આ વિચારણા છે.

૨. પૃષ્ઠંગમ, પુ. ૬, પૃ. ૪૭૭ માંનો વિશેષાર્થ.

૩. તુલના માટે ઉત્તર ૦ અ. ૨૬નું સ્ત્રોત. તેમાં સંવેગથી માંડી ૭૩ પદો છે. તથા જુઓ તથાનાંગ-સમવાચાંગ, પુ. ૩-૮.

૪. પુરુષ ૬, પૃ. ૪૮૪-૫૦૨.

૫. જુઓ પરશુત નીતમ પદના પાંચમાથી દશમા સુધીનાં શ્લોકો.

પ્રજ્ઞાપનાની વિચારણાનું મૂળ જૂનું હોય એમ સૂચવી જાય છે, અને પદ્મપ્રગમમાં તે વધારે વ્યવસ્થિત છે. વળી, એક બાબત નોંધવા જેવી એ છે કે પ્રજ્ઞાપનાના પ્રસ્તુત દ્વારમાં ગોલિંક (દ્વાર ૬ મું) અને રત્ન (દશમું દ્વાર) એ પદો અધિક છે, જેનો અભાવ પદ્મપ્રગમના પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં છે. પદ્મપ્રગમમાં જે પદોની પ્રાપ્તિ ગણાવી છે તેની ગણતરીનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે : આલિ-નિબોધિક, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યાયજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, સમ્યગ્મિથ્યાત્વ, સમ્યકત્વ, સંયમાસંયમ, સંયમ, બલદેવત્વ, વાસુદેવત્વ, ચક્રવર્તિત્વ, તીર્થકરત્વ, નિર્વાણ (પુસ્તક ૭, પૃ. ૪૯૪). આ સૂચિત કરે છે કે આ ક્રમ પ્રાપ્તિનો નથી, પણ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને અન્ય વિશિષ્ટ પદો-એ ક્રમે પરિગણના છે.

ચોથા ઉદ્દત્તદ્વારનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૧૭-૪૩) :

જીવ	મરી કયાં જઈ શકે	મરીને તવા જન્મમાં
નારક	{ પંચેન્દ્રિય તિર્થંચ મનુષ્ય }	ધર્મશ્રવણાદિનો સંભવ કે દેશસંયમી અને અવધિજ્ઞાન મોક્ષ
ભવનપતિ	{ પૃથ્વી, અપ્, વનરપતિ પંચેન્દ્રિયતિર્થંચ મનુષ્ય }	X નારક જેમ નારક જેમ
પૃથ્વી, અપ્, વનરપતિ	{ પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ } દ્વિ-ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્થંચ મનુષ્ય }	X નારક જેમ નારક જેમ
તેજ, વાયુ	{ પૃથ્વી યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્થંચ }	X ધર્મશ્રવણ પૃથ્વી જેમ મનઃપર્યાય
દ્વિન્દ્રિય, ત્રિન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય	{ પૃથ્વી યાવત્ પંચેન્દ્રિયતિર્થંચ મનુષ્ય }	પૃથ્વી જેમ મનઃપર્યાય
પંચેન્દ્રિયતિર્થંચ	{ નારક ભવનપતિ એક યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્થંચ મનુષ્ય વાણવ્યંતર જ્યોતિષક વૈમાનિક }	{ સમ્યયત્વ અવધિજ્ઞાન પૃથ્વી જેમ નારક જેમ "
મનુષ્ય	ઉપર પ્રમાણે	"
વાણવ્યંતર જ્યોતિષક વૈમાનિક ભવનપતિ જેમ		" નારક જેમ

પાંચમા તીર્થકરદ્વારમાં નારકાદિ મરીને અનન્તર (મનુષ્યભવમાં) તીર્થકરપદ પામી શકે કે નહિ તેની વિચારણા છે. ૭ સાથે જ તીર્થકરપદ ન પામી શકે તો વિકાસક્રમમાં શુ પામી શકે તેનો પણ નિર્દેશ જોવા મળે છે. તેનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૪૪-૧૪૫૮) :

૬. મૂળમાં “સીલં વા વયં વા ગુણં વા વૈરમણં વા પચ્ચક્કલાણં વા પોસહોવવાસં વા” (૧૪૨૦ [૬]) માં એનો પાઠ છે. ૧૪૨૦ [૮] અણગારની વાત છે તેથી આ દેશસંયમી ગણવા જોઈએ. શીલાદિની વ્યાખ્યા માટે જુઓ ટીકા (પૃ. ૩૬૬).

૭. પ્રસ્તુત ૨૦મા પ્રજ્ઞાપનાપદની તીર્થકર આદિ સંપદા વિષેના કોષક માટે જુઓ, યંત્રપૂર્વક ક્રમાંદિવિચાર, પૃ. ૧૧૮

મનુષ્યનો અનન્તર પૂર્વભવ

રત્નપ્રભા યાવત્ વાલુકાપ્રભા

પંકજપ્રભા

ધૂમપ્રભા

તમા

સાતમી નરક

ભવનપતિ

પૃથ્વી, અપ

તેજ-વાયુ

વનરપતિ

દ્વિ-ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય

પંચેન્દ્રિયતિર્થેય

મનુષ્ય

વાણવ્યંતર

જ્યોતિષક

વૈમાનિક

મનુષ્યમાં શેનો સંભવ ?

તીર્થંકરપદ

મોક્ષ

વિરતિ

વિરતાવિરતિ

સમ્યક્ત્વ

મોક્ષ

”

ધર્મશ્રવણુ

મોક્ષ

મનઃપર્યાય

મોક્ષ

મોક્ષ

મોક્ષ

મોક્ષ

તીર્થંકરપદ

આ હિરણ્યી જણાય છે કે માત્ર નારકી અને વૈમાનિકમાંથી મરી મનુષ્ય થનાર જ તીર્થંકર-પદ પામી શકે છે.

ચક્રવર્તીપદને યોગ્ય પ્રથમ નરક અને દેવોમાંથી અનન્તર મનુષ્યભવમાં જન્મ લેનાર છે, અન્ય નહિ (૧૪૫૯-૬૩). તે જ પ્રમાણે બલદેવપદ વિષે છે. પરંતુ એમાં વિશેષતા એ કે શર્કરા-પ્રભામાંથી પણ જન્મ લેનાર આ પદની યોગ્યતા ધરાવે છે (૧૪૬૪). વાસુદેવપદ વિષે પણ બળદેવ જેમ જ છે, પરંતુ એમાં વિશેષતા એ કે વૈમાનિકોમાંના અનુત્તરોપપાતિકમાંથી જન્મ લેનાર વાસુદેવપદ પામતા નથી (૧૪૬૫). માંડલિકપદ માત્ર સાતમી નરક, તેજ અને વાયુમાંથી જન્મ લેનાર પામતા નથી (૧૪૬૬).

દશમા રત્નદ્વારમાંની હકીકતનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૬૭-૬૯)—

સેનાપતિ, ગાથાપતિ, વર્ધકિ, પુરોહિત અને સ્ત્રીરત્નપદ માટે સાતમી નરક, તેજ, વાયુ અને અનુત્તરમાંથી આવનાર અયોગ્ય છે. અશ્વ અને હરિતરત્નપદ માટે નરકથી માંડી સહસ્રાર દેવલોક સુધીના યોગ્ય છે. અને ચક્ર, છત્ર, ચર્મ, દંડ, અસિ, મણિ, કાકિણી—આ બધાં રત્નો માટે અસુરકુમારથી માંડીને ઇશાન દેવલોકમાંથી આવનાર યોગ્ય છે.

રત્નદ્વારને અંતે અન્ય બાળતો વિશે ચર્ચા છે, જેનો રત્ન સાથે શું સંબંધ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરતા નથી. આમાં નીચેની વ્યક્તિઓ દેવલોકમાં ક્યાં ગયે તેની ચર્ચા છે (૧૪૭૦) :

૧. અસંયત ભવ્યદ્રવ્યદેવ

ભવનવાસીથી માંડી ઐવેયક.

૨. સંયમનો અવિરાધક

સૌધર્મથી માંડી સર્વાર્થસિદ્ધિ.

૩. સંયમનો વિરાધક

ભવનવાસીથી માંડી સૌધર્મ સુધી.

૮. આ શબ્દનો શું અર્થ કરવો તેમાં વિવાદ છે. કોઈને મતે એનો અર્થ સમ્યક્દષ્ટિ યાચ છે. પરંતુ આચાર્ય મહાવિગિરિ એ અર્થને માન્ય કરતા નથી અને તેનો અર્થ ત્રિશ્યાદષ્ટિ છતાં શ્રમણ વેશમાં રહી શ્રમણોની ચર્ચાનું પાલન કરનાર ભવ્ય કે અભવ્ય જીવો આવો આપે છે.—પ્રજ્ઞા ૦ ટી ૦, પન ૪૦૪.

૬. જેઓ માન પાંદડાં વગેરે ઉપર જીવે છે, તેવા તપસ્વી, તાપસ્ય કે જેઓ જૈનશ્રમણ નામે તપસ્યા નથી કરતા. ભારતમાં તાપસીની પરંપરા બહુ જૂની છે. જૈન પરિભાષામાં જેઓની સંસાર જ્ઞાતિવાદની છે; ત્યારે જૈનશ્રમણ તપસ્યા કરનાર પંડિતતપસ્વી કહેવાય. સર્વપ્રથમ તાપસીનો ઉલ્લેખ બૃહદારણ્યકમાં ૪. ૩. ૨૨ માં છે. જુઓ, વૈદિક ઇન્ડેક્સ.
૧૦. સંયમ છતાં જે હારચંચનક વચન કે એલા દ્વારા અન્યને દસાવે તે કાંદર્પિક, એવું લક્ષણ બૃહદારણ્યકમાં ૧૨૬૪-૧૩૦૧ માં છે, જેનું અવતરણ આચાર્ય મલયગિરિએ પ્રજ્ઞા ૮૦ પન ૪૦૫ માં કર્યું છે.
૧૧. ટીકાકારે ચરક એવા પરિમાળક અથવા ચરક અને પરિમાળક એવો અર્થ કર્યો છે. પ્રથમમાં તિલંદી અર્થ છે, અને બીજામાં ચરક એટલે કચ્છોટક-કચ્છોટી મારીને રહેનાર, અને પરિમાળક એટલે સાંખ્ય પરિમાળકો એવો અર્થ કર્યો છે.
૧૨. જ્ઞાન, કેવળી, ધર્મચાર્ય અને સર્વ સાધુનો નિદક અને માયી તે કિલ્બિક કહેવાય છે. તેનું લક્ષણ બૃહદારણ્યક-ભાષ્યમાં (ગા ૧૩૦૨-૧૩૦૭) છે, જેનું અવતરણ પ્રજ્ઞા ૮૦ ટીકામાં આચાર્ય મલયગિરિ કરે છે. જ્ઞાનની નિદાપ્રસંગે બૃહદારણ્યકભાષ્યની ટીકામાં જણાવ્યું છે કે સૂર્યપ્રકાશિત આદિ ભ્યોતિષસાસ અને યાત્રિપ્રાભૂત જેવા ગ્રંથોની મોક્ષાર્થોને શું જરૂર છે ?—આમ કહેનાર જ્ઞાનાવર્ણવાદી છે (ગા ૧૩૦૩ ની ટીકા).
૧૩. ગોસાલકના અમુચાચી.
૧૪. વિદ્યામંત્રાદિ વડે વશીકરણાદિ કરનાર. તેનું વિવરણ બૃહદારણ્યકભાષ્ય (ગા ૧૩૦૮-૧૩૧૪) માં છે. તેનું જ અવતરણ પ્રજ્ઞા ૮૦ માં આચાર્ય મલયગિરિએ કર્યું છે. આયુર્નું કૃત્ય જો પોતાના ગૌરવ માટે કરે તો હોવાવલ છે, અન્યથા નહિ—બૃહદારણ્યકભાષ્ય, ગા ૧૩૧૪.

૨૧ મું ‘અવગાહનાસંસ્થાન’ પદ : શરીરનું સંસ્થાન અને અવગાહના

આ પદમાં જીવોનાં શરીર વિષે નીચેની આગતો વિચારાર્થ છે :—

૧. શરીરના ભેદો.
૨. સંસ્થાન—આકૃતિ.
૩. પ્રમાણ—શરીરનું માપ.
૪. શરીરનિર્માણ માટે પુરુષલોનું ચયન.
૫. જીવમાં એકસાથે ક્યાં ક્યાં શરીરો હોય ?
૬. શરીરોનાં દ્રવ્ય અને પ્રદેશોનું અલ્પઅહુત્વ.
૭. અવગાહનાનું અલ્પઅહુત્વ.

આમાંના નં ૧, ૨ અને ૩ ની વિચારણા શરીરના તે તે ભેદોના વર્ણન પ્રસંગે જ કરવામાં આવી છે. અને એ વિચારણા પૂરી થયે ક્રમશઃ નં. ૪ થી ૭ દ્વારો લેવામાં આવ્યાં છે. એ શરીર વિષેની વિચારણાની બે ક્રમિક ભૂમિકા સૂચવે છે.

ગતિ આદિ અનેક દ્વારો વડે જીવની વિચારણા પૂર્વકાળમાં થતી (પ્રજાપના, પદ ૩ અને ૧૮); અને જીવના ગતિ આદિ પરિણામોનો વિચાર થતો (પ્રજાપના, પદ ૧૩); પરંતુ તે ગતિ આદિ દ્વારોમાં શરીરદ્વાર નથી. પદ્મપ્રગમમાં પણ સર્વપ્રથમ શરીરવિચારણા પ્રકૃતિસમુદ્ધીર્તન નામની ચૂલિકામાં આવે છે. શુઓ પુ ૬, પૃ ૫૦. નામકર્મની પ્રકૃતિમાં ગતિ અને જ્ઞાતિ પછી શરીર સંબંધી અનેક પ્રકૃતિને સ્થાન મળ્યું છે.

પ્રથમ ‘વિધિ’ દ્વારમાં શરીરના પાંચ ભેદ—ઔદારિક, વૈક્રિય, આદારક, તૈજસ, કાર્મણ (૧૪૭૪)—પછી ક્રમશઃ ઔદારિક આદિ શરીરના ભેદો વગેરેની ચર્ચા છે, તેમાં ઔદારિક શરીરના ભેદોની ગણનામાં એકન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિયમાં મનુષ્ય સુધીના જેટલા જીવભેદ-પ્રભેદો તેટલા જ ભેદ ઔદારિક શરીરના ગણાવ્યા છે (૧૪૭૬-૮૭). ઔદારિક શરીરનું સંસ્થાન—આકૃતિ પણ એટલા જ જીવભેદોની વિચારાર્થ છે, તેમાં પૃથ્વીનો મમ્મરની દાળ જેવો, આકાશનો વિન્દુકાન્દુક (સ્થિર જલગિન્દુ) જેવો, તેજસ્કાયનો સ્ફીકલાપ (સોયોના સમદ) જેવો, વાયુકાયનો પનાક જેવો, વનસ્પતિનો નાના પ્રકારનો આકાર છે. દ્વીન્દ્રિયથી અનુરિન્દ્રિય જીવોનું સંસ્થાન, અને સંમૂર્ચિષ્ઠ સિવાયના આકાશના ઔદારિક શરીરવાળા પંચેન્દ્રિયોને જ્યે પ્રકારનો સંસ્થાન દોય છે. સંમૂર્ચિષ્ઠને હું સંસ્થાન છે (૧૪૮૮-૧૫૦૧). ૭ સંસ્થાનો આ છે—

૧. સમચતુરસ, ૨. ત્ર્યંશોષપરિમંડલ, ૩. આદિ, ૪. વામન, ૫. દૈર્ઘ્ય, ૬. દૃઢ.

ઔદારિકાદિ શરીરના પ્રમાણનો અર્થાત્ કિયાઈનો વિચાર પણ એકન્દ્રિયાદિ જીવોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યો છે (૧૫૦૨-૧૩).

જૈનસંમત કાર્મણ સાથે અન્ય દર્શનોમાં જે સૂક્ષ્મ શરીર માનવામાં આવ્યું છે, તેની તુલના માટે જુઓ ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃ ૧૨૧.

દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અલ્પબદ્ધત્વનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે : આહારક, વૈક્રિય, ઔદારિક, તૈજસ-કાર્મણ.

પ્રદેશની અપેક્ષાએ તે આ પ્રમાણે છે : આહારક, વૈક્રિય, ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ.

દ્રવ્ય અને પ્રદેશ બન્નેને સાથે રાખીને તે ક્રમ આ પ્રમાણે છે : આહારક દ્રવ્યો, વૈક્રિય દ્રવ્યો, ઔદારિક દ્રવ્યો, આહારક પ્રદેશો, વૈક્રિય પ્રદેશો, ઔદારિક પ્રદેશો, તૈજસ-કાર્મણ દ્રવ્યો, તૈજસ પ્રદેશો, કાર્મણ પ્રદેશો (૧૫૬૫).

અવગણનાનું અલ્પબદ્ધત્વ જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ વિચારાયું છે તે ક્રમે આ પ્રમાણે છે : જઘન્યમાં—ઔદારિક, તૈજસ-કાર્મણ, વૈક્રિય, આહારક. ઉત્કૃષ્ટમાં—આહારક, ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ-કાર્મણ. જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટમાં—ઔદારિક (જ), તૈજસ-કાર્મણ (જ), વૈક્રિય (જ); આહારક (જ), આહારક (ઉ), ઔદારિક (ઉ), તૈજસ-કાર્મણ (ઉ) (૧૫૬૬).

*

૨૨ મું ^૧ 'ક્રિયા'પદ : ક્રિયાવિચારણા

કર્મ એટલે વાસના કે સંસ્કાર, જેને કારણે પુનર્જન્મ થાય છે, તેની વિચારણા ભારતમાં પ્રાચીન કાળથી થતી રહી છે. આત્માના જન્મ-જન્માન્તરની કલ્પના કે સંસારચક્રની કલ્પના સાથે કર્મની વિચારણા અનિવાર્ય હતી. પ્રાચીન ઉપનિષદોમાં કવચિત જ આ વિચારણા નેવા મળે છે. પરંતુ જૈન અને જૌદ્ધ સાહિત્યમાં, ખાસ કરી જૈન આગમોમાં, આ કર્મની વિચારણા વિસ્તારથી નેવા મળે છે.^૨ તેની પણ બે ભૂમિકા તો સ્પષ્ટ જણાય છે. પ્રાથમિક ભૂમિકામાં કર્મ માટે ક્રિયા શબ્દનો પ્રયોગ થતો હશે એમ લાગે છે, કારણ કે સુકૃત-દુષ્કૃત, પુણ્ય-પાપ, કુશલ-અકુશલ કર્મ અને તેને માનનાર માટે જૂના શબ્દો છે હિરિયા અને હિરિમાવાઈ, જે સમાન રૂપે જૈન આગમ^૩ અને પાલિ પિટકમાં^૪ વપરાયા છે. આથી જ આપણે નોંધીએ છીએ કે જૈન આગમોમાં તે કાળના વાદોનું જે વર્ગિકરણ આપ્યું છે, તેમાં ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી ઇત્યાદિ ચાર ભેદો છે^૫ અને જૌદ્ધ પિટકમાં જેઓ સુકૃત-દુષ્કૃત કે પુણ્ય-પાપને માને છે તેમને ક્રિયાના ઉપદેશક કહ્યા છે; અને સ્વયં ભગવાન શુદ્ધ પોતાને ક્રિયાવાદી તરીકે ઓળખાવે છે. અને તેમને કર્મવાદી અને ક્રિયાવાદી કહી તેમની પ્રસંસા કરવામાં આવી છે.—દીધં, સોણુંદંસુત્ત. અને શુદ્ધના અનાત્મવાદને કારણે તેમને કોઈ અક્રિયાવાદી કહેતા હશે, એટલે અક્રિયાવાદ શબ્દનો શુદ્ધ પોતાની રીતે જ અર્થ કર્યાં. અને તે અર્થમાં શુદ્ધને કોઈ અક્રિયાવાદી કહે તો તેમાં તેમને વાંધો હતો નહિ.^૬ તાત્પર્ય એટલું જ

૧. જૈન આગમોમાંની ક્રિયાવિચારણા માટે જુઓ, ક્રિયાકોશ, સંપાદક શ્રી મોહનલાલ ધાંધિયા તથા શ્રી શ્રીચંદ્ર ચોરડિયા, કલકત્તા, ૧૯૬૬.

૨. ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃ ૧૦૬.

૩. સુવૃત્તંત્રિય, ૧ ૧૨. ૧

૪. દીધં સામવ્યવહારસુત્ત.

૫. ભગવતી, ૩૦. ૧; ભગવતી સાર પૃ ૪૭૦, અન્ય પાદો માટે જુઓ ક્રિયાકોષ, પૃ ૨૫૬.

૬. પિનગણિકક, મહાવચ્ચ ૬. ૩૧; અંશુનરનિકાય, ૪, ૧૭૬; તથા જુઓ, આગમ સુગતા જૈનદર્શન, પૃ ૭૪.

સમગ્રવાનું છે કે તે કાળમાં ક્રિયાવાદ શબ્દ કર્મને માનનાર માટે અને અક્રિયાવાદ શબ્દ તેને નહિ માનનાર માટે પ્રચલિત હતો. પરંતુ ક્રમે કરી ક્રિયા શબ્દ ઉપરાંત કર્મ શબ્દનો પણ વ્યવહાર થવા લાગ્યો. ત્યારે પ્રારંભમાં તો ક્રિયાવાદ અને કર્મવાદ બંને શબ્દોનો એકબીજાના પર્યાયરૂપે એકસાથે પ્રયોગ થવા લાગ્યો. અને ત્યારે એ નકકી ચર્ચા બંધ થઈ કે બંને એકસાથે જ છે ત્યારે ક્રિયાવાદ શબ્દ તો ભૂંસાઈ જ ગયો, અને કર્મવાદ શબ્દ જ પ્રચલિત થઈ ગયો. આમ થવાનું એક બીજું કારણ એ પણ છે કે કર્મવિચારની સદ્ગતિ જેમ જેમ વધતી ગઈ તેમ તેમ જ્ઞાતા ક્રિયાવિચારથી તે દૂર પાળ થતો ગયો. એટલે અને જ્ઞાતા ક્રિયાવિચારની પદ્ધતિ સાથે એની સંગતિ રહી નહિ, પરિણામ એ આવ્યું કે ક્રિયાવિચાર એ કર્મવિચારની પર્વબ્રહ્મરૂપે એટલે કે એક ઐતિહાસિક દૃષ્ટિરૂપે જ આપણી સમક્ષ ઉપસ્થિત છે. અને તે કેવો હતો તેની ગ્રંપી પ્રગ્ન પ્રજાપતાનું ક્રિયાવાદ, સૂત્રકૃતાંગત ક્રિયાચર્યાન (૨.૨) અને પ્રત્યાખ્યાનક્રિયા (૨.૪) એ બે અધ્યયનો તો કદાચે જ છે, ઉપરાંત ભગવતીમાં અનેક પ્રસંગે જે ક્રિયા અને ક્રિયાવાદની રચ્યા કરવામાં આવી છે તે પણ તે કાળે ક્રિયાચર્યાનું કેટલું મહત્ત્વ હતું તે સૂચવી બંધ છે. ક્રિયાવિચારનું મહત્ત્વ પછી કર્મવિચારનું મહત્ત્વ વધ્યું, એ બાબતમાં એક એ પણ પ્રમાણ છે કે પટ્ટખંડાગમમાં કર્મવિચારણા તો ભરી પછી છે, પણ આગમોમાં— ખાસ કરી પ્રજાપતા અને ભગવતીમાં— જે પ્રકારની ક્રિયાવિચારણા છે તેવી વિચારણા પટ્ટખંડાગમમાં બેવામાં આવતી નથી.

વળી, એ બાબત પણ બાગુચી બઢરી છે કે ક્રિયાવિચારકોમાં એવા પણ હતા, જેઓ ક્રિયાથી જુદું કોઈ કર્મરૂપ આવરણ માનતા નહિ. તેમના જ્ઞાતને વિભંગજ્ઞાન કહેવામાં આવ્યું છે. આ સૂચવે છે કે પૌદ્ગલિક કર્મ, જે આત્માના આવરણરૂપે કર્મવાદમાં જેન આગમમાં મનાયું છે, તે મૂળે ક્રિયાવિચારના પ્રારંભમાં મનાતું ન હતું. જે ક્રિયા-કર્મનું કૃણ ભળવાનું લોચ અને તે પણ લાંબા કાળે, તો ક્રિયા તો નહિ થઈ જતી હોવાથી ક્રિયાજન્ય એક સંસ્કાર, વાસના કે આવરણરૂપે કર્મ માનવામાં આવ્યું અને તે કર્મ પૌદ્ગલિક હોવું જોઈ એ એવું પણ ક્રમે સ્થિર થયું. આમ ક્રિયા અને કર્મ મૂળે એકબીજાના પર્યાયો હતા તે સિત્તાર્થક થઈ ગયા. તે સિત્તાર્થક થયા પહેલાંની ભૂમિકા એ છે કે પ્રાણુતિપાતને જ ક્રિયા કહી તે પ્રથમ ભૂમિકા (૧૫૭૨) અને પ્રાણુતિપાત વડે થતી ક્રિયા (= કર્મ) તે બીજી ભૂમિકા (૧૫૭૪) અને પછી ક્રિયા રચાને કર્મનો પ્રયોગ, એ ત્રીજી ભૂમિકા (૧૫૮૫). તેથી કર્મવાદનો પર્યાયવાચી ક્રિયાવાદ શબ્દ પણ ભૂંસાઈ ગયો અને માત્ર કર્મવાદ શબ્દ જ દાર્શનિકોમાં પ્રચલિત થઈ ગયો.

દષ્ટિવાદમાં પૂર્વગતમાં ક્રિયાવિશાલ નામે એક પૂર્વ છે, પણ કર્મપ્રકૃતિનો સંગ્રહ આગ્રાણી. પૂર્વ પટ્ટખંડાગમમાં જણાવાયો છે^{૧૧}, તે પણ સૂચવે છે કે પ્રથમ ભૂમિકામાં ક્રિયા જ કર્મ હતું અને ક્રમે કરી ક્રિયાથી કર્મ જુદું થઈ ગયું.

પ્રસ્તુત પ્રજાપતાનો ક્રિયાવિચાર^{૧૨} પણ ક્રિયા વિશે અનેક રીતે થયેલી વિચારણાનો સંગ્રહ

૭. આચારંગસૂત્રનો પ્રારંભિક ભાગ અને હીથનું સોણદંડસુત્ર, બંનેમાં બંને શબ્દો એકસાથે જ વપરાયા છે.
૮. ભગવતીમાં જણાવ્યું છે કે પ્રથમ ક્રિયા પછી વેદના. અને શ્રમણને પણ પ્રમાદ અને યોગને કારણે ક્રિયા છે. સૂ. ૧૫૧, ૧૫૨, (૩. ૩.). વળી, કહ્યું છે કે ક્રિયા છે ત્યાં સુધી મુક્તિ પણ નથી.—સૂ. ૧૫૩.
૯. ૧. ૧૦; ૩૦. ૧; ૩. ૩; ૭. ૧; ૭. ૧૦; ૨. ૮; ૧૮. ૮; ૬. ૩. જુઓ ભગવતીસાર, પૃ. ૩૪, ૫૬૭.
૧૦. સ્થા. ૫૪૨.
૧૧. પુસ્તક ૯, સૂ. ૪૫, પૃ. ૧૩૪.
૧૨. ક્રિયાવિચારના માટે જુઓ—સ્થાનાંગ-સમવાયોગ, પૃ. ૪૧૦, જ્યાં સમગ્રભાવે ક્રિયાવિચાર સંકલિત કરવામાં આવ્યો છે. અને સમજૂતી પણ કરવામાં આવી છે.

જ કરે છે, અને ક્રિયાવિચાર કેવા ક્રમે થયો હશે તેની ઝાંખી કરાવે છે—જેમ કે ક્રિયાના પ્રથમ પ્રકારે પાંચ ભેદ બતાવ્યા તે માત્ર અહિંસા-હિંસાના વિચારને લક્ષીને જ છે^{૧૩} (મૂ. ૧૫૬૭-૭૨; ૧૬૦૫). ક્રિયાની ખીલ રીતે વિચારણા થઈ તે વળી (મૂ. ૧૫૭૪-૮૦) માત્ર પાંચેય મહાનતોને જ લઈ ને નહિ પણ તે જેમાં સમાવિષ્ટ થઈ જાય છે તે અદાર પાપસ્થાનોને લઈ ને છે.^{૧૪} અને વળી તીજ પ્રકારે ક્રિયાના જે પાંચ ભેદો વર્ણવ્યા છે તે તદ્દન જુદા જ પ્રકારે છે. તે પાંચેય પ્રકારો એક યા ખીલ રીતે અદાર પાપસ્થાનોમાં સમાવી શકાય તેમ છે (૧૬૨૧). વળી, સૂત્રકૃતાંગમાં પણ ક્રિયાસ્થાનોની ચર્ચા છે. આમ ક્રિયાવિચાર અનેક રીતે થતો હતો; પણ તે વિચાર નિશ્ચિત ભૂમિકા પ્રાપ્ત કરે તે પહેલાં કર્મવિચારણા વ્યવસ્થિત થઈ ચૂકી હતી અને તેમાં દોષોની સુનિશ્ચિત વિચારણા થઈ, એટલે આ જૂના વિચારનો લાભ તો લેવાયો પણ તેને તે રૂપમાં જ મંજૂરી મળી નહિ.

જીવોમાં કોણ સક્રિય અને કોણ અક્રિય તેનો વિવેક કરવામાં આવ્યો છે અને નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે સિદ્ધો તો અક્રિય જ છે, તેમને કોઈ પણ પ્રકારની ક્રિયા હોતી નથી. સંસારી જીવોમાં માત્ર શેલેશી જ એટલે કે અયોગી કેવશી જ અક્રિય છે, શેષ સર્વ સક્રિય જ હોય છે (૧૫૭૩). ખરી રીતે જીવોના સક્રિય-અક્રિય ભેદો જણાવતું આ સૂત્ર સર્વપ્રથમ હોતું નોંધતું હતું અને પછી ક્રિયાના ભેદો અને તેમાંનો કયો ભેદ કયા જીવમાં લાભે તેની ચર્ચા સંગત થાત. પણ, ઉપર જણાવ્યું તેમ, આ પદ ક્રિયા વિષેની જુદી જુદી વિચારણાનો સંગ્રહ હોઈ આમ બન્યું છે. તેથી પ્રથમ ક્રિયાના પાંચ ભેદો અને તેના ઉત્તર ભેદો જ ગણાવ્યા (૧૫૬૭-૭૨); પછી જીવો સક્રિય છે કે અક્રિય છે એ પ્રશ્નની ચર્ચા કરી (૧૫૭૩).

ક્રિયાના મૂળ અને ઉત્તર ભેદો પ્રજ્ઞાપનામાં નીચે પ્રમાણે ગણવામાં આવ્યા છે—

પાંચ ક્રિયા ૧૫૬૭-૭૨^{૧૫}; ૧૬૦૫ અદાર પાપસ્થાન જે વડે પાંચ ક્રિયા (૧૬૨૧)
ક્રિયા (૧૫૭૪-૮૦)

૧. કાષ્ઠયા (કાયિકી)	૧. પ્રાણાતિપાત	૧. આરંભિયા
૧. આયુવચકાષ્ઠયા	૨. મૃપાવાદ	૨. પારિગ્રહિયા
૨. દુષ્પ્રકૃતકાષ્ઠયા	૩. અદત્તાદાન	૩. માયાવત્તિયા
૨. આદિગરણિયા (આધિકરણિકી ^{૧૬})	૪. મૈથુન	૪. અપચ્ચકમાણુદિરિયા
૧. સંતેયણાદિગરણિયા	૫. પરિગ્રહ	૫. મિચ્છાદંસણુવત્તિયા
૨. નિવ્યત્તણાદિગરણિયા	૬. ક્રોધ	
૩. પાદોસિયા (પ્રાદેષિકી)	૭. માન	
૧. સ્વપ્રતિ અશુભમન	૮. માયા	
૨. પરપ્રતિ „	૯. લોભ	
૩. તદુભયપ્રતિ „	૧૦. પ્રેમ	

૧૩. ક્રિયાનેદોનો આ વિચાર જૂનો હોવા સંભવ છે. કારણ કે આગળના સૂત્ર ૧૫૮૫ વગેરેમાં, ત્યાં માત્ર ક્રિયાનો નિર્દેશ છે ત્યાં, ક્રિયાના આ જ ભેદો અભિપ્રેત છે. આ પાંચે ક્રિયાનું સામાન્ય નામ આયોજિકા-સંસારમાં બેદી સોખનારી—એવું પણ છે (૧૬૧૭).

૧૪. આની તુલના કરો, વેદનાપ્રત્યયવિધાન મૂળો સાથે, પદ્મંગલમ, પૃ. ૧૨, પૃ. ૨૭૫.

૧૫. જુઓ, ભગવતીસાર, પૃ. ૩૪; ભગવતી, શાંતક ૩, ઉદ્દેશક ૩.

૧૬. ભગવતી, ૧૬. ૧. ૫૬૪-૫૬૫; ભગવતીસાર, પૃ. ૩૬૭.

૪. પારિતાપનિષ્ઠા (પારિતાપનિષ્ઠા)	૧૧. કેવ
૧. સ્વને અસાતાની ઉદ્ધરણા	૧૨. દુષ્ટ
૨. પરને અસાતાની	૧૩. અધ્યાપ્તિ
૩. ઉભયને	૧૪. પેશુન્ય
૫. પાણનિવાન (પ્રાણનિવાન)	૧૫. પરપરિવાદ
૧. સ્વનો પાણનિવાન	૧૬. અરનિરનિ
૨. પરનો	૧૭. માયાપ્રત્યયા
૩. ઉભયનો	૧૮. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા

આથી તુલના માટે અવદૂતાંગન (૨. ૨) ક્રિયાસ્થાનો તથા રચનાંગન (૪૧૯) ક્રિયા આપવામાં આવે છે:-

૧૩ ક્રિયાસ્થાનો	૨૫ ક્રિયા
૧. અર્થદંડ	(૧) ૧. આરંભિક્રિયા
૨. અનર્થદંડ	૨. પારિત્રિક્રિયા
૩. દિસાદંડ	૩. માયાપ્રત્યયા
૪. અધરમાત્ દંડ	૪. અપ્રત્યાગ્યાનક્રિયા
૫. દૃષ્ટિવિપર્યાસદંડ	૫. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા
૬. મૃપાપ્રત્યયા	(૨) ૬. ક્રાપિક્રિયા
૭. અદત્તાદાનપ્રત્યયા	૭. આધિકરણિક્રિયા
૮. અધ્યાત્મપ્રત્યયા	૮. પ્રાદેપિક્રિયા
૯. માનપ્રત્યયા	૯. પારિતાપનિક્રિયા
૧૦. મિત્રદ્વેષપ્રત્યયા	૧૦. પ્રાણુતિપાતક્રિયા
૧૧. માયાપ્રત્યયા	(૩) ૧૧. દર્શનપ્રત્યયા
૧૨. લોભપ્રત્યયા	૧૨. પ્રશ્નપ્રત્યયા
૧૩. ધર્મપથિક્રિયા	૧૩. પ્રતીત્યક્રિયા
	૧૪. સામન્તોપનિક્રિયા
	૧૫. સ્વદરિતક્રિયા
	(૪) ૧૬. નિસુગ્નિક્રિયા
	૧૭. આનાયનિક્રિયા
	૧૮. વૈદારણિક્રિયા
	૧૯. અનામોગપ્રત્યયા
	૨૦. અનવકાંક્ષાપ્રત્યયા
	(૫) ૨૧. પ્રેમપ્રત્યયા
	૨૨. દ્વેષપ્રત્યયા
	૨૩. પ્રયોગક્રિયા
	૨૪. સમુદાનક્રિયા
	૨૫. ધર્મપથિક્રિયા

૧૭. લોચ અને તપોનુષ્ઠાનથી થતી અસાતાનો આમાં સમાવેશ ન કરવો જોઈએ એનું સ્પષ્ટીકરણ શ્રીકાકાર કરે છે, કારણ કે લોચનું અતે ક્ષણ સારું છે અને અશક્ય તપોનુષ્ઠાન તો નિષિદ્ધ જ છે. પૃ. ૪૩૬.

પ્રજાપતામાં ક્રિયા શેમાં થાય છે તેનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે; જેમ કે પ્રાણાતિપાત-થી થતી ક્રિયા^{૧૮} ૭ પ્રકારના હોયો વિષે થાય છે એટલે કે નારકાદિ ૨૪ દંડકના હોયો ૭યે પ્રકારના હોયોનો પ્રાણાતિપાત કરે છે (૧૫૧૪-૫). હોયો મુપાવાદ સર્વ દ્રવ્યો વિષે કરે છે (૧૬૭૬). અદત્તાદાન, જે દ્રવ્યોનું ગ્રહણ થઈ શકે તેને વિષે કરે છે (૧૫૭૭). મૈથુનક્રિયા રૂપ અને રૂપવાળાં દ્રવ્યો વિષે (૧૫૭૮) કરે છે. પરિગ્રહ પણ સર્વ દ્રવ્યોનો કરે છે (૧૫૭૯). આ ૭ પ્રમાણે શેષ ક્રોધ, માન આદિ પાપસ્થાનો વિષે પણ નારકાદિ હોયોમાં સમગ્ર લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે (૧૫૮૦).

હોયો એ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા આદિ અદ્યાર પાપસ્થાનોને કારણે કર્મની કેટકેટલી પ્રકૃતિનો બંધ કરે તે પણ વિચારાયું છે. તેમાં સામાન્ય રીતે એ સમજવાનું છે કે મોટે ભાગે હોયો આયુ સિવાયની સાત મુળ કર્મપ્રકૃતિનો બંધ કરતા હોય છે અને ક્વચિત્ આદ્ય કર્મપ્રકૃતિનો બંધ તે તે પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયા વડે કરે છે (૧૫૮૧-૮૪).

તેથી કાલકી રીતે એમ પણ વિચારાયું છે કે હવ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મપ્રકૃતિનો બંધ કરતો હોય ત્યારે કેટલી ક્રિયાવાળો તે હોય (૧૫૮૫-૮૬)? આ વિચારણામાં ફેર એ છે કે ઉક્ત અદ્યાર પાપસ્થાનની ક્રિયાને ધ્યાનમાં લીધી નથી, પરંતુ પાંચ ક્રિયાઓને ધ્યાનમાં લીધી છે. પરંતુ એ પાંચ કઈ લેવાની તેનો નિર્દેશ મુળમાં નથી, પરંતુ ટીકાકારે કાયિષ્ટી આદિ પાંચ ક્રિયાભેદો અભિપ્રેત છે એમ જણાવ્યું છે. વળી, તેમણે એમ પણ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે હવ જ્યારે પ્રાણાતિપાત વડે કર્મ બાંધતો હોય ત્યારે એ પ્રાણાતિપાતની સમાપ્તિ કેટલી ક્રિયાથી થાય—એવો પ્રશ્ન અહીં અભિપ્રેત છે.^{૧૯} આના જવાબમાં મુળમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે ત્રણ, ચાર કે પાંચ ક્રિયા હોય (૧૫૮૫-૮૭), પણ તે કઈ લેવી તેનો નિર્દેશ નથી. ટીકાકારે કાયિષ્ટી આદિ કર્મે સમજવી એવો ખુલાસો કર્યો છે (ટીકા ૫૦ ૪૪૦ વ).

આ પછી આરંભિકી આદિ પાંચ ક્રિયાના વિચાર છે, તમા તમા રચના પ્રમુખ સ્વરૂપ આદિ જણાયા છે (૧૬૨૨-૨૬). અને પછી ૨૪ દંડના જીવોમાં રચામિત્વની પ્રક્રિયા છે (૧૬૨૭). અને આરંભિકી આદિનો સારવાવ પણ નારકાદિ જીવોમાં વિચારાયો છે. (૧૬૨૮-૩૬) અને અને સમય અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ પણ સારવાવનો વિચાર કર્યો છે (૧૬૩૬).

આ પૂર્વે (૧૫૭૮-૮૦) પ્રાણાતિપાત આદિ અદાર પાપરચાનોનો વિચાર થઈ ગયો છે અને પછી પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિનો વિચાર જીવોમાં કરવામાં આવ્યો છે (૧૬૩૭-૧૬૪૧), અને જણાવ્યું છે કે માત્ર મનુષ્ય સિવાય કોઈમાં પ્રાણાતિપાત આદિ ૧૭ જાળનોની વિરતિ નથી અને મિથ્યાદર્શનનું વિરમણ એકન્દ્રિય-વિક્ષેપન્દ્રિયમાં નથી, કાળમાં સંભવે.

આ પછી અદાર પાપરચાનમાંથી પ્રાણાતિપાત આદિ પ્રત્યક્ષની વિરતિને લક્ષ્ણે નિરૂપાય છે કે તે તે વિરતિ વખતે કેટલી કર્મપ્રકૃતિનો બંધ હોય. તેના ૨૭ બંગો જીવોમાં જણાવ્યા છે અને દંડોમાં તે લંગો કેટલા હોય તેની પણ વિચારણા કરી છે (૧૬૪૨-૧૬૪૯).

વળી, પ્રાણાતિપાત આદિથી વિરતને આરંભિકી આદિ ક્રિયાઓ હોય કે ન હોય અને હોય તો કેટલી તેનો વિચાર કર્યો છે (૧૬૫૦-૬૨).

અંતે આરંભિકી આદિ ક્રિયાના અદ્યપદુત્વનો વિચાર છે, તેનો ક્રમ આ પ્રમાણે ચરિયાતા ક્રમે છે : મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, પારિગ્રહિકી, આરંભિકી, માત્રાપ્રત્યયા (૧૬૬૩). આમ કહેવાનું તાત્પર્ય દીકાકારે સમજાવ્યું છે કે માત્ર મિથ્યાદષ્ટિને જ પ્રથમ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા હોય છે, પણ અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા તો અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ અને મિથ્યાદષ્ટિ બન્નેને હોય છે. તે જ ન્યાયે માયાપ્રત્યયા અપ્રમત્તસંયત, પ્રમત્તસંયત, દેશવિરત અને મિથ્યાદષ્ટિ એ સૌમાં હોય છે. તેથી તે સર્વાધિક છે.—દીકા પત્ર ૪૫૨.

આ આખા ક્રિયાવિવરણમાં સાંપરાધિક અને ઔર્ધ્વાપધિક એવા ક્રિયાના જે જે ભેદ પછીથી પ્રચલિત થયા છે તેને સ્થાન નથી મળ્યું, તે આ ચર્ચાના સ્તરની પ્રાચીનતા સૂચવે છે.

*

૨૩ થી ૨૭ કર્મપ્રકૃતિ-કર્મબંધ-કર્મબંધવેદ-કર્મવેદબંધ-કર્મવેદવેદક પહેલો : કર્મવિચાર

પૃથ્વંગમનો ચોથો ખંડ વેદનાખંડ નામે ઓળખાય છે અને પાંચમો વર્ગજ્ઞાખંડને નામે છે. પણ ખરી રીતે કર્મપ્રકૃતિનાં જે ચોવીશ અનુયોગદ્વારો છે (પુ. ૯. સૂ. ૪૫ ૫૦ ૧૩૪) તેમાં બીજું દ્વાર વેદના છે તેના ઉપરથી વેદનાખંડ નામ પડ્યું અને જુદું બંધનદ્વાર છે, તેની વિલાપા (વિવરણ) બંધ, બંધક, બંધનીય અને બંધવિધાનરૂપે છે (પુ. ૧૪, સૂ. ૧, ૫૦ ૧), તેમાંના બંધનીયના વિવેચન પ્રસંગે વર્ગજ્ઞાનું જે નિરૂપણ છે (પુ. ૧૪, સૂ. ૬૮, ૫૦ ૪૮) તેને આધારે

સમગ્ર પાંચમા ખંડનું નામ વર્ણણખંડ પડ્યું છે.^૨ પદ્મખંડાગમમાં પ્રથમના ત્રણ ખંડો પછી આવતા આ બે ખંડો ખરી રીતે એક, અખંડ અને સ્વતંત્ર પુસ્તકરૂપ સ્વીકારવા યોગ્ય છે. જેમ પ્રથમ-ખંડમાં પ્રારંભમાં નમસ્કારમંગલ કરી તેમાં ૧૪ જીવસમાસનાં ૧૪ માર્ગણુસ્થાન દ્વારા પ્રથમ ત્રણ ખંડમાં વિવેચના કરવામાં આવી છે, તેમ આ બન્ને ખંડોમાં પણ પ્રથમ નમસ્કારમંગલ કરી કર્મ-પ્રકૃતિનાં ૨૪ અનુયોગદ્વારોનો નિર્દેશ કરી એકેક અનુયોગદ્વારનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. આથી ભલે ગમે તેણે આ બે ખંડોનો વિભાગ કરી નિર્દેશ કર્યો, પરંતુ વસ્તુતઃ તે એક, અખંડ સ્વતંત્ર ગ્રંથ છે. અને છઠ્ઠા ખંડ મહાઅંધમાં પણ છઠ્ઠા અંધનદ્વારના એક ભેદ અંધનાવિધાનનું જ વિવેચન છે.^૩

વેદનાખંડના પ્રારંભમાં જણાવ્યા પ્રમાણે આગ્રાયણી પૂર્વની પાંચમી વસ્તુનું ઓયું પ્રાભૂત કર્મ-પ્રકૃતિ છે (પુ. ૯, સૂ. ૪૫, પં. ૧૩૪). અને એ જ કર્મપ્રકૃતિનું ૨૪ અનુયોગદ્વારો વડે વિવેચન પદ્મખંડાગમમાં વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે. એ વિવેચન અને પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાનાં ૨૩ થી ૨૭ માં પદોમાં આવતી કર્મવિચારણાની તુલના કરીએ તો જણાય છે કે પ્રજ્ઞાપનાગત કર્મવિચારણાનો સ્તર પદ્મખંડાગમની વિચારણા કરતાં પ્રાચીન છે, કારણ કે પદ્મખંડાગમમાં^૪ નિલેપ કરીને વ્યાખ્યા કરવાની જેવી પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવી છે, તેવી વ્યાખ્યાપદ્ધતિનાં દર્શન પ્રજ્ઞાપનામાં થતાં નથી. અને વિચારણાના અન્ય વિષયોની તુલના કરીએ તો પણ જણાય છે કે પ્રજ્ઞાપનાની ભૂમિદા પ્રાચીન છે. પ્રજ્ઞાપનામાં જે વિષયો ચર્ચાયા છે તે બહુ જ સ્થૂલ છે. અંધના પ્રકૃતિ આદિ ચાર પ્રકારોનો નિર્દેશ કરી, એ ક્રમે વિવેચન કરવાને બદલે પ્રકૃતિ, અનુભાવ અને સ્થિતિનું ક્રમ વિના સ્વતંત્ર નિરૂપણ છે. પ્રદેશઅંધની તો ચર્ચા જ નથી. એટલું જ નહિ પણ કર્મવિચારણાની સૂક્ષ્મ અને સ્થિર ભૂમિદા અને પરિભાષાઓ, જેની સ્વીકાર પછીના સાહિત્યમાં શ્વેતામ્બર-દિગંબર બન્નેએ કર્યો છે, તે ભૂમિદાનાં દર્શન પ્રજ્ઞાપનામાં થતાં નથી. ઉદાહરણ તરીકે કર્મઅંધના કારણ તરીકે માત્ર રાગ અને દ્વેષને જણાવ્યા છે (૧૬૭૦) : આ બાબત સર્વમાન્ય હોવા છતાં કર્મઅંધનાં કારણોનો વિચાર પછીના શ્વેતામ્બર સાહિત્યમાં અને દિગંબર સાહિત્યમાં જુદી જ રીતે છે અને જુદી જ ભૂમિદાએ થયો છે, એ નિર્વિવાદ છે. પ્રસ્તુતમાં યોગ પણ કર્મઅંધનું કારણ છે તેનો નિર્દેશ જ નથી એ ધ્યાનમાં લઈએ તો પ્રજ્ઞાપનાની વિચારણાનો સ્તર પ્રાચીન છે તે જણાયા વિના રહેશે નહિ. કર્મપ્રદેશની ચર્ચા પ્રજ્ઞાપનામાં છે જ નહિ^૫ તેથી તેના સાથે સંકળાયેલ યોગની કારણતાનો નિર્દેશ પ્રજ્ઞાપનામાં ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. અનુભાવઅંધની ચર્ચા પણ (૧૬૭૯) એના સ્તરની પ્રાચીનતા જ સૂચવે છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં કર્મપ્રકૃતિના મૂળ આદિ ભેદો અનેક વાર ગણાવ્યા છે (૧૬૬૫, ૧૬૮૭, ૧૭૫૪, ૧૭૬૬, ૧૭૭૫, ૧૭૮૭). અને એ ભેદો તે તે પ્રકરણના પ્રારંભે ગણાવ્યા છે તેથી અનુમાન થઈ શકે છે કે પ્રજ્ઞાપનાનું આ પદ અને પછીનાં કર્મ સંબંધી પદો જુદાં જુદાં પ્રકરણો હતાં, જેનો સંગ્રહ પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનામાં કરી લેવામાં આવ્યો છે. એ પણ સ્પષ્ટ છે કે પ્રજ્ઞાપનાના ૨૩ માં પદનો પ્રથમ

૨. પુસ્તક ૧૩ નો વિષયપરિચય પૃ. ૧.

૩. પુ. ૧, પ્રજ્ઞાપના, પૃ. ૬૭.

૪. વેદનાનાં ૧૬ અનુયોગદ્વારો માટે જુઓ પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૧૦, પૃ. ૧. કર્મના નિલેપ માટે જુઓ પુસ્તક ૧૩, પૃ. ૩૮.

૫. ક્રમેને બદલ અને સ્પષ્ટ તથા બદરૂપ તથા સંયોજિત વગેરે વિશેષણો આપ્યાં (૧૬૭૬) છે, પરંતુ કર્મના પ્રદેશઅંધની ચર્ચા નથી. માત્ર પ્રકૃતિ, સ્થિતિ અને અનુભાવની ચર્ચા એવા મતે છે.

ઉદ્દેશ અને ખીલેન ઉદ્દેશ એ બન્ને વદના વદના કાળની રચના છે. પ્રથમ ઉદ્દેશ પ્રાચીન છે અને પ્રાચીન રત્ન સુચનો છે, ત્યારે ખીલેન ઉદ્દેશ પ્રથમ ઉદ્દેશનાં રત્ન સુચનો કળાને વદ દેવ છે તેથી તે પછીનો છે. આવી તેમનો પરિચય પણ એકસાથે જ દેવાનું દિવિન માન્યું છે.

કર્મપ્રકૃતિના મૂળ અને ઉત્તર ભેદો (૧૬૮૮-૬૯) આ પ્રમાણે છે. -

કર્મપ્રકૃતિ મૂળભેદો:
(૧૬૬૫, ૧૬૮૭, ૧૭૫૪,
૧૭૬૬, ૧૭૭૫, ૧૭૮૭)

ઉત્તર ભેદો
(૧૬૮૮-૧૬૯૬)

૧. જ્ઞાનાવરણીય.

૧. આગિનિગ્ધાંધિકજ્ઞાનાવરણીય
૨. શ્રવજ્ઞાનાવરણીય
૩. અવધિજ્ઞાનાવરણીય
૪. મનઃપ્રાપ્તજ્ઞાનાવરણીય
૫. કેવલજ્ઞાનાવરણીય

૨. દર્શનાવરણીય

૧. નિદ્રાપંચક :

૧. નિદ્રા
૨. નિદ્રાનિદ્રા
૩. પ્રચક્ષા
૪. પ્રચક્ષાપ્રચક્ષા
૫. રત્યાગદ્ધિ

૨. દર્શનચતુષ્ટ :

૧. અચક્ષુર્દર્શનાવરણીય
૨. અચક્ષુર્દર્શનાવરણીય
૩. અવધિદર્શનાવરણીય
૪. કેવલદર્શનાવરણીય

૩. વેદનીય

૧. સાતા વેદનીય :

૧. મનોજ શબ્દ
૨. મનોજ રૂપ
૩. મનોજ ગંધ
૪. મનોજ રસ
૫. મનોજ રપર્શ
૬. મનઃસુખતા
૭. વચનસુખતા
૮. કાયસુખતા

૬. કર્મપ્રકૃતિના મૂળ આઠ ભેદોનો વિચાર ૨૩મા પદના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં છે. તેમાં કર્મબંધ શાથી થાય છે વગેરેની પણ ચર્ચા છે. અને તેના મીઠા ઉદ્દેશમાં ઉત્તર પ્રકૃતિને ગણાવીને પછી તેની જીવોમાં ત્રિધતિ આદિનો વિચાર છે.

૭. શિકાકારે પ્રસ્તુત કર્મનો જે ક્રમે નિર્દેશ છે તે ક્રમનું સમર્થન કર્યું છે. —ટી૦ પૃ ૪૫૪ અ.

૨. અસાતાવેદનીય :

૧-૫. અમનોન્ન શબ્દાદિ પાંચ

૬. મનઃદુઃખતા

૭. વચનદુઃખતા

૮. કાયદુઃખતા

૪. મોહનીય

૧. દર્શનમોહનીય :

૧. સમ્યક્ત્વવેદનીય.

૨. મિથ્યાત્વવેદનીય.

૩. સમ્યક્-મિથ્યાત્વવેદનીય.

૨. ચારિત્રમોહનીય :

૧. કપાયવેદનીય :

૧. અનન્તાનુબંધી ક્રોધ.

૨. „ માન.

૩. „ માયા.

૪. „ લોભ.

૫. અપ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ.

૬. „ માન.

૭. „ માયા.

૮. „ લોભ.

૯. પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ.

૧૦. „ માન.

૧૧. „ માયા.

૧૨. „ લોભ.

૧૩. સંજ્વલન ક્રોધ.

૧૪. „ માન.

૧૫. „ માયા.

૧૬. „ લોભ.

૨. નોકપાયવેદનીય :

૧. સ્ત્રીવેદ.

૨. પુરુષવેદ.

૩. નપુંસકવેદ.

૪. હાસ્ય.

૫. રતિ.

૬. અરતિ.

૭. ભય.

૮. શોક.

૯. જુગુપ્સા.

૫. આયુ.

૧. મૌનિકઆયુ.
૨. નિર્ગમ્યઆયુ.
૩. મનુષ્યઆયુ.
૪. દેવઆયુ.

૬. નામ.

૧. ગુણિનામ :

૧. નમકગુણિ.
૨. તિર્ણગુણિ.
૩. મનુષ્યગુણિ.
૪. દેવગુણિ.

૨. વર્ણનામ :

૧. એકન્દ્રિય વર્ણિ.
૨. દ્વીન્દ્રિય વર્ણિ.
૩. ત્રીન્દ્રિય વર્ણિ.
૪. ચતુરિન્દ્રિય વર્ણિ.
૫. પંચેન્દ્રિય વર્ણિ.

૩. શરીરનામ :

૧. ઔદારિક શરીર.
૨. ઘેઘ્મિ શરીર.
૩. આહારિક શરીર.
૪. તંત્રસ શરીર.
૫. કાર્મણ્ય શરીર.

૪. શરીરગોપાંગનામ :

- ૧-૩. ઔદારિકશરીરગોપાંગ આદિ.

૫. શરીરગ્રન્થનનામ :

- ૧-૫. ઔદારિકશરીરગ્રન્થન આદિ.

૬. શરીરસંઘાતનામ :

- ૧-૫. ઔદારિકશરીરસંઘાત આદિ.

૭. સંહનનામ :

૧. વજ્રપલનારાયસંહન.
૨. ઋષપલનારાયસંહન.
૩. નારાયસંહન.
૪. અર્ધનારાયસંહન.
૫. કીલિકાસંહન.
૬. સેવાર્તસંહન.

...[૧૨૯]...

૮. સંસ્થાનાનામ :

૧. સમયતુરસ્સંસ્થાન.
૨. ન્યગ્રોધપરિમેડસંસ્થાન.
૩. સાદ્દિસંસ્થાન.
૪. વામનસંસ્થાન.
૫. કુળ્લસંસ્થાન.
૬. હુંડસંસ્થાન.

૯. વર્ણનામ :

૧. કૃષ્ણ.
૨. નીલ.
૩. રક્ત.
૪. પીત.
૫. શુક્લ.

૧૦. ગંધનામ :

૧. સુરભિગંધ.
૨. દુરભિગંધ.

૧૧. રસનામ :

૧. તિક્ત.
૨. કટુ.
૩. કપાપ.
૪. અમ્લ.
૫. મધુર.

૧૨. સ્પર્શનામ :

૧. કર્કશ.
૨. મૃદુ.
૩. લઘુ.
૪. ગુરુ.
૫. સ્નિગ્ધ.
૬. રૂક્ષ.
૭. શીત.
૮. ઉષ્ણ.

૧૩. અગ્રુલઘુનામ.

૧૪. ઉપધાતનામ.

૧૫. પરાત્રાતનામ.

૧૬. આનુપૂર્વીનામ :

૧. નૈરયિક આનુપૂર્વી.
૨. તિર્યચ આનુપૂર્વી.

૪. રૂપવિશિષ્ટતા.
૫. તપવિશિષ્ટતા.
૬. શ્રુતવિશિષ્ટતા.
૭. લાભવિશિષ્ટતા.
૮. ઐશ્વર્યવિશિષ્ટતા.

૨. નીચ ગોત્ર :

૧. જાતિવિહીનતા.
૨. કુલવિહીનતા.
૩. જાતિવિહીનતા.
૪. રૂપવિહીનતા.
૫. તપવિહીનતા.
૬. શ્રુતવિહીનતા.
૭. લાભવિહીનતા.
૮. ઐશ્વર્યવિહીનતા.

૮. અંતરાય

૧. દાનાન્તરાય.
૨. લાભાન્તરાય.
૩. ભોગાન્તરાય.
૪. ઉપભોગાન્તરાય.
૫. વીર્યાન્તરાય.

કર્મની આડે મૂળ પ્રકૃતિ નૈરયિકાદિ જીવના ચોવીશે દંડમાં હોય છે (૧૬૬૬). જીવો કેવી રીતે આદ્ય કર્મપ્રકૃતિ બાંધે તેનો ખુલાસો કરતાં જાણાવ્યું છે કે જ્ઞાનાવરણીયનો ઉદય હોય ત્યારે દર્શનાવરણીયનું આગમન થાય છે.^{૧૦} દર્શનાવરણીયના ઉદયથી દર્શનમોહનું અને દર્શનમોહના ઉદયથી મિથ્યાત્વનું અને મિથ્યાત્વ ઉદીર્ણ થયે આડે કર્મનું આગમન થાય છે (૧૬૬૭). બધા જ જીવોમાં આડે કર્મના આગમનનો આલો જ ક્રમ છે (૧૬૬૮).^{૧૧} જીવો જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ બાંધે છે તેનાં બે કારણો છે : રાગ અને દ્વેષ. રાગમાં માયા અને લોભનો તથા દ્વેષમાં ક્રોધ અને માનનો સમાવેશ છે (૧૬૭૦-૧૬૭૪).^{૧૨} જીવો જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય અને અંતરાય વેદે પણ ખરા અને ન પણ વેદે. તે જ પ્રમાણે ચોવીશ દંડમાંના મનુષ્યો વેદે પણ ખરા અને ન પણ વેદે; બ્રાહ્મીના જીવો વેદે જ. પરંતુ વેદનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર-આ ચાર કર્મોં તો ચોવીશે દંડમાં જીવો વેદે જ વેદે (૧૬૭૫-૭૮). આ સૂત્રમાં કર્મવેદનાની વાત કહી છે. આની તુલના પૃથ્વીગમનનાં વેદનાસમિત સૂત્રો સાથે કરવી; પુસ્તક ૧૨, પૃં ૨૯૪. આ પછીના સૂત્રમાં ‘વેદના’ માટે જ ‘અનુભાવ’ શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે, તે પરિભાષાનો વિદ્રાસ સૂચવે છે. ‘અનુભાવ’ માટે ‘વેદના’ શબ્દ જૂનો

૧૦. આને માટે ‘નિયચ્છતિ’ શબ્દનો પ્રયોગ છે.

૧૧. આચાર્ય મલયગિરિને આની વ્યાખ્યામાં યોડી મુશ્કેલી જણાઈ છે. તેથી તેઓ આ સૂત્રને ‘પ્રાયિક’ સમજવું એમ સૂચવે છે. વળી, આ પ્રકારે કર્મના આગમનની ચર્ચા પછીના ગ્રંથોમાં તો પૂરી જ ગઈ છે, તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. પ્રસ્તુત સૂત્રનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે કર્મથી કર્મ આવે છે.

૧૨. અહીં કર્મબંધના કારણમાં યોગને સ્થાન મળ્યું નથી, માત્ર કષાયને જ સ્થાન મળ્યું છે; તે ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે.

૨. મનોજ્ઞ રૂપ	૬. મનઃસુખતા
૩. મનોજ્ઞ ગંધ	૭. વચનસુખતા
૪. મનોજ્ઞ રસ	૮. કાયસુખતા

અસાતાવેદનીયનો અનુભાવ (૧૬૮૧[૨]) :

સાતાવેદનીયથી વિપરીત અમનોજ્ઞ શબ્દ આદિનો અનુભાવ થાય છે.

મોહનીયનો અનુભાવ પાંચ પ્રકારે છે (૧૬૮૨) :

૧. સમ્યક્ત્વવેદનીય	૩. સમ્યક્ મિથ્યાત્વવેદનીય.
૨. મિથ્યાત્વવેદનીય	૪. કપાયવેદનીય

૫. નોકપાયવેદનીય

આયુનો અનુભાવ ચાર પ્રકારે (૧૬૮૩) :

૧. નરકાયુ	૩. મનુષ્યાયુ
૨. તિર્યંચાયુ	૪. દેવાયુ

શુભ નામનો^{૧૫} અનુભાવ ચૌદ પ્રકારે છે (૧૬૮૪[૧]) :

૧. ઇષ્ટ શબ્દ ^{૧૬}	૮. ઇષ્ટ લાવણ્ય ^{૧૬}
૨. ઇષ્ટ રૂપ	૯. ઇષ્ટ યશઃકીર્તિ
૩. ઇષ્ટ ગંધ	૧૦. ઇષ્ટ ઉત્થાન-કર્મ-અલ-વીર્ય-પુરુષકાર-પરાક્રમ
૪. ઇષ્ટ રસ	૧૧. ઇષ્ટ સ્વર
૫. ઇષ્ટ સ્પર્શ	૧૨. ક્રાંત સ્વર
૬. ઇષ્ટ ગતિ ^{૧૬}	૧૩. પ્રિય સ્વર
૭. ઇષ્ટ સ્થિતિ ^{૧૬}	૧૪. મનોજ્ઞ સ્વર

દુઃખ નામનો^{૧૫} અનુભાવ પણ શુભ નામના અનુભાવથી વિપરીત ૧૪ પ્રકારે છે (૧૬૮૪[૨]) :

ઉચ્ચ ગોત્રનો અનુભાવ આઠ પ્રકારે છે (૧૬૮૫[૧]) :

૧. જાતિવિશિષ્ટતા	૫. તપોવિશિષ્ટતા
૨. કુલવિશિષ્ટતા	૬. શ્રુતવિશિષ્ટતા
૩. અલવિશિષ્ટતા	૭. લાભવિશિષ્ટતા
૪. રૂપવિશિષ્ટતા	૮. ઐશ્વર્યવિશિષ્ટતા

નીચ ગોત્રનો અનુભાવ એથી વિપરીત રીતે આઠ પ્રકારનો છે (૧૬૮૫[૨]); જેમ કે જાતિવિહીનતા આદિ.

અંતરાયકર્મનો અનુભાવ પાંચ પ્રકારે છે (૧૬૮૬) :

૧. દાનાંતરાય	૩. ભોગાંતરાય
૨. લાભાંતરાય	૪. ઉપભોગાંતરાય

૫. વીર્યાંતરાય

૧૫. નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ તો ૪૨ ગણાવી, પણ અહીં અનુભાવમાં ૧૪ પ્રકાર જ છે. નામકર્મના અનુભાવ આ સૂત્રી પ્રાચીન સ્તરની સૂચક છે.

૧૬. દીકાકાર વ્યાખ્યા ભેદ નોંધે છે.—પન ૪૬૩.

૨૮ મું 'આદાર' પદ : જીવોનો આદાર

પ્રજાપનામાં આદારપદ અત્રત્તમ છે, આદાર પદખંડાગમમાં ૧૪ માર્ગશુ દ્વારોમાં છેલ્લું દ્વાર આદાર છે. તેથી અમ નિશ્ચય કરી શકાય છે કે આદારની વિચારણાનું મહત્ત્વ જેન વિચારકોના મનમાં હતું.

આદાર પદના બે ઉદ્દેશો છે. તેમાં પ્રથમ ઉદ્દેશમાં અગિયાર દ્વારો વંદ અને જીવન ઉદ્દેશમાં તેર દ્વારો વંદ આદાર સંબંધી વિચારણા છે. જીવન ઉદ્દેશનાં તેર દ્વારો સાથે પદખંડાગમનાં ૧૪ માર્ગશુદ્વારોની તુલના કરવા જેવી છે—

પ્રજાપના ૧૮૬૫

પદખંડાગમ પુ૦ ૧, પૃ૦ ૧૩૨

૧. આદાર

૧. ગતિ

૨. ભવ્ય

૨. દિન્દિપ

૩. સંજી

૩. કાપ

૪. લેશ્યા

૪. યોગ (૯)²

૧૭. આચાર્ય મહથગિદિએ “પતાવતા ચ થદુક્તમાગ્રાયણીયાસ્યે દ્વિતીયપૂર્વે કર્મપ્રકૃતિપ્રાપ્તે વન્ધવિધાને સ્થિતિવન્ધાધિકારે—ચત્વાર્યનુયોગદ્વારાણિ તથથા—સ્થિતિવન્ધરચાનપ્રરૂપણા અગ્રાધાકાગ્ડકપ્રરૂપણા જ્ઞક્રુષ્ટ-નિષેકપ્રરૂપણા અલ્પહુલ્વપ્રરૂપણા ચ શ્ચિ” આ પ્રમાણે શ્રીકામાં ને ઉલ્લેખ કર્યો છે (પત્ર ૪૭૯) તેને પદખંડાગમના ઉપર જણાવેલા રચાનની સાથે સરખાવી શકાય.

૧. પદખંડાગમ, પુ૦ ૧, પૃ૦ ૧૩૨, ૪૦૬; પુ૦ ૩, પૃ૦ ૪૮૩; પુ૦ ૪, પૃ૦ ૧૩૭, ૩૦૮, ૪૮૬; પુ૦ ૫, પૃ૦ ૧૭૩, ૨૩૮, ૩૪૬; પુ૦ ૭, પૃ૦ ૨૪, ૧૧૨, ૧૮૪, ૨૩૬, ૨૪૩, ૨૬૮, ૩૬૫, ૪૩૧, ૪૭૭, ૪૬૩, ૫૧૮, ૫૭૪; પુ૦ ૮, પૃ૦ ૩૬૭.

૨. કૌંસમાં નંબર પ્રજાપનાના છે.

૫. દૃષ્ટિ	૫. વેદ (૧૧)
૬. સંયત	૬. ક્રપાય (૭)
૭. ક્રપાય	૭. જ્ઞાન (૮)
૮. જ્ઞાન	૮. સંયમ (૬)
૯. યોગ	૯. દર્શન
૧૦. ઉપયોગ	૧૦. લેશ્યા (૪)
૧૧. વેદ	૧૧. ભવ્ય (૨)
૧૨. શરીર	૧૨. સમ્યક્ત્વ (૫)
૧૩. પર્યાપ્તિ	૧૩. સંજી (૩)
	૧૪. આહાર (૧)

પૃષ્ઠાંગમમાંનાં ૧૪માંથી દશ તો પ્રજાપતામાં એ જ નામે છે. પ્રારંભના ત્રણ પ્રજાપતામાં નથી, પરંતુ તેમાં શરીર અને પર્યાપ્તિ વધારે છે. પૃષ્ઠાંગમમાં જ્ઞાન-દર્શન જુદાં જુદાં છે, પરંતુ પ્રજાપતામાં જ્ઞાન અને ઉપયોગ જુદાં જુદાં છે, તેમાં આ સંશોધન છે. ઉપયોગમાં જ્ઞાન-દર્શન આવી જ જાય છે; પછી જ્ઞાનને જુદું કરવાની જરૂર રહેતી નથી. સમ્યક્ત્વ માટે દૃષ્ટિ શબ્દ પ્રાચીન છે તે પ્રજાપતામાં વપરાયો છે; જ્યારે પૃષ્ઠાંગમમાં ‘સમ્યક્ત્વ’ શબ્દ પ્રયુક્ત છે. આહારની વિચારણામાં આહાર એક જુદું દ્વાર હોય તે જરૂરી જણાતું નથી. આથી જણાય છે કે તેર દ્વારની એક સૂચી તૈયાર હતી તેનો જ ઉપયોગ પ્રસ્તુતમાં કર્યો છે. અને એ પણ સ્પષ્ટ જણાય છે કે ૧૪ દ્વારની સૂચી વધારે વ્યવસ્થિત છે તેથી તે ૧૩ દ્વારની સૂચી કરતાં પ્રાચીન હોઈ શકે નહિ.

પ્રથમ ઉદ્દેશનાં દ્વારોમાં પ્રથમ દ્વારમાં છે—૨૪ દંડકોના જીવોને આહાર^૨ સચિત્ત હોય, અચિત્ત હોય કે મિશ્ર?—એ પ્રશ્ન. એનો ઉત્તર છે કે વૈક્રિય શરીર ધરાવનાર જીવોનો આહાર અચિત્ત જ હોય, પરંતુ ઔદારિક શરીરી જીવો ત્રણ પ્રકારનો આહાર લે છે (૧૭૬૪). આ પછી નારક જીવો વિષે તેઓ આહારાર્થી છે કે નહિ? કેટલા કાળે આહારાર્થી હોય? આહારમાં શું લે? બધી દિશામાંથી ગ્રહણ કરી બધું જ પરિણમાવે છે? લીધેલ પુદ્ગલોનો સર્વભાવે આહાર લે છે કે અમુક ભાગનો? ગ્રહણ કરેલ બધા જ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે? આહારમાં લીધેલા પુદ્ગલોનું શું થાય છે?—આટલાં ૭ દ્વારોનો એકસાથે વિચાર કરીને (૧૭૬૫-૧૮૦૫) પછી અન્ય ભવનવાસી આદિ ૨૩ દંડકોમાં ક્રમે તે સાતેય દ્વારોનો વિચાર કરે છે (૧૮૦૬-૧૮૫૨). આમાં નોંધવા જેવી હકીકતો એ છે કે આહાર જે લેવામાં આવે છે તે આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગ-નિર્વર્તિત હોય છે. એટલે કે પોતાની ઇચ્છા થાય અને આહાર લે તે અને ઇચ્છા વિના જ આહાર લેવાનો રહે તે. ઇચ્છા થાય અને લેવાય તેમાં, તે તે જીવોમાં જુદી જુદી કાલમર્યાદા છે. પણ ઇચ્છા વિના લેવાતો આહાર તો નિરંતર લેવાતો જ રહે છે (૧૭૬૬ અને ૧૮૦૬ આદિ).

આહારમાં^૩ વર્ણ-રસાદિસંપન્ન પુદ્ગલો લેવાય છે. તેનો સ્કંધ ઓછામાં ઓછો અનંતપ્રદેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશી ક્ષેત્રમાં અવગાહીને રહી શકે તેવો અને આત્મપ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ હોવો જરૂરી છે (૧૭૬૭-૧૮૦૦). નારકમાં મોટે ભાગે તો અશુભ વિપાકવાળા વર્ણાદિનું ગ્રહણ થાય છે (૧૮૦૧).

૩. ધવલામાં આહારમાર્ગણમાં આહાર શબ્દથી કવલ, લેપ, ઉન્ન, મન, કર્મ—એ આહાર નહીં, પણ નોકર્મઆહાર અભિપ્રેત છે એમ જણાવ્યો છે. પૃ. ૧, પૃ. ૪૦૬.

૪. શ્રીકાકાર સ્પૃષ્ટીકરણ કરે છે કે મૂળમાં એક વર્ણ આદિ કહ્યું છે તે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ. ત્રિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તો પાંચેય વર્ણવાળો સ્કંધ આહાર યોગ્ય છે.—પૃ. ૫૦૧.

આધારના પુદ્ગલોનું શબ્દનું અર્થ દિશાથી થાય છે (૧૮૦૨). આ પછી આધાર અર્થે લીધેલા પુદ્ગલોમાંનો અસંખ્યાતમો ભાગ આધારરૂપે પરિણમી છે અને તેના અન્યભાગ ભાગનો આધાર લેવામાં આવે છે (૧૮૦૩). આધાર માટે લીધેલા પદ્યોના આધાર કરે છે (૧૮૦૪). આધારમાં લીધેલા પુદ્ગલોનો પાંચ દ્વિત્વરૂપે પરિણમી થાય અને નારકને તો તે દ્વિત્વરૂપે પરિણમીરૂપે ૪૮ પરિણમે (૧૮૦૫), પરંતુ દેશદિને તેનો સ્વરૂપે પરિણમી થાય (૧૮૦૬). જેની જેટલી છન્દ્રિય દોષ તેને તે આધાર જેટલી દ્વિત્વરૂપે પરિણમી (૧૮૧૨, ૧૮૧૬, ૧૮૨૦, ૧૮૨૩, ૧૮૨૫).

નવમા દ્વારમાં આધારરૂપે શબ્દનું કરેલા પુદ્ગલો એકદ્વિત્વના શરીરરૂપે દોષ છે કે પછી ચાલતું પંચેન્દ્રિયના શરીરરૂપે દોષ છે, તેની ૨૪ દંડોમાં ગણી છે. ગણાનો સાર એ છે કે જે પુદ્ગલોનું શબ્દનું અર્થ દોષ છે તે જનકાળમાં તો ગમે તેના શરીરરૂપે દોષ પણ વર્તમાનમાં તો તે જે જીવને જેટલી છન્દ્રિય દોષ તેટલી દ્વિત્વરૂપેના શરીર આધારરૂપે છે, તેમ અમરજી. કારણ કે લીધેલ આધાર લેનારના શરીરરૂપે પરિણમી થાય છે તેથી તેટલી દ્વિત્વરૂપેના શરીર છે તેમ કહેવાય (૧૮૫૩-૧૮૫૮).

દશમા દ્વારમાં ૨૪ દંડના જીવોમાં કોણે કોમાધાર અને કોણે પ્રજોપાધાર કરે તેની ગણના જાણવું છે કે નૈરયિક, દેવો અને એકદ્વિત્વ લોમાધારી છે (૧૮૫૯-૬૦).

દ્વિત્વરૂપેથી માંડી પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય અને પ્રકારનો આધાર કરે છે (૧૮૬૧). એકદ્વિત્વને મોટું હોતું નથી અને નારક-દેવના વૈકલ્પિકશરીરમાં મુખ જતાં તેમને પ્રજોપની આવશ્યકતા ન પડે તેથી તે શરીરનો સ્વભાવ છે, માટે તેમને માત્ર લોમાધાર છે—એવું સ્પષ્ટીકરણ દીકાકાર કરે છે (પત્ર ૫૦૯). વળી, લોમાધાર માત્ર પર્યાપ્તને જ હોય, અપર્યાપ્તને ન હોય એમ પણ દીકાકારે ખુલાસો કર્યો છે (પત્ર ૫૦૯).

અગિયારમા દ્વારમાં ક્યા જીવને ઓળ આધાર અને મનથી લક્ષણ હોય છે તેનો ખુલાસો કરતાં જાણવું છે કે નારકો માત્ર ઓળ આધાર કરે છે, મનથી લક્ષણ કરતા નથી (૧૮૬૨). અને બધા જ ઔદારિક શરીરી વિષે પણ એ જ નિયમ છે (૧૮૬૩). માત્ર દેવો ઓળ આધારવાળા અને મનથી લક્ષણ કરનારા છે (૧૮૬૪); એટલે કે તેમને બધારે મનમાં આધાર લેવાની ઇચ્છા થાય કે તરત તેમની આધારકામનાની પૂર્તિ થઈ જાય છે (૧૮૬૪). જે સ્થાને જીવની ઉત્પત્તિ થવાની હોય ત્યાં જે આધારયોગ્ય પુદ્ગલો હોય તેનો આધાર તે ઓળ આધાર. અપર્યાપ્ત જીવને આ આધાર જ સંભવે છે—એવું સ્પષ્ટીકરણ દીકાકાર કરે છે (પત્ર ૫૧૦). આ ગણના અંતે સૂત્રકૃતાંગની નિર્દુક્તિની નિમ્ન ગાથાઓ દીકાકારે ઉદ્ધૃત કરી છે, તે આ પ્રકરણના સારરૂપ છે :

“સરીરેણોયાહારો તયાય ફાસેણ લોમઆહારો ।

પક્ષેવાહારો પુણ કાવલિયો હોઈ નાયવ્વો ॥ ૧૭૧ ॥

ઓયાહારા જીવા સન્ને અપજત્તયા મુણેયવ્વા ।

પજત્તયા ય લોમે પક્ષેવે હોંતિ મહ્યવ્વા ॥ ૧૭૨ ॥

અગિદિયદેવાણં નેરહ્યાણં ચ નત્થિ પક્ષેવો ।

સેસાણં જીવાણં સંસારત્થાણ પક્ષેવો ॥ ૧૭૩ ॥”

૫. અહીં દીકાકારે સૂત્રોમાં પૂર્વાપર વિરોધ ન આવે તેમ વ્યાખ્યા કરવી જોઈએ એવું સૂચન કર્યું છે. માટે ‘આધાર માટે લીધેલા’નો અર્થ પૂર્વસૂત્રમાં જે અસંખ્યાતમો ભાગ કહ્યો છે તે જ અલિપ્ત છે, શબ્દ કરેલા બધા જ પુદ્ગલો નહિ.—દીકા, પત્ર ૫૦૪.

...[૧૩૭]...

લોમાહારા પ્રતિદિયા ડ નેરશ્યસુરગણા ચેવ ।

સેસાળં આહારો લોમે પક્ષેવઓ ચેવ ॥

ઓયાહારા મળમક્ષિણો ય સર્વે વિ સુરગણા હાંતિ ।

સેસા હવંતિ જીવા લોમે પક્ષેવઓ ચેવ ॥

અંતિમ એ ગાથાઓ સુદ્રિત સૂત્રકૃતાંગનિર્ણયકૃતિમાં મળતી નથી.

પ્રસ્તુત પદના ખીન્ન ઉદ્દેશમાં ૧૩ દ્વારોની અપેક્ષાએ (૧૮૬૫) જીવો આધારક છે કે અનાધારક, આ એ વિદ્યુદ્ધોની ચર્ચા કરી છે. આમાં આધારના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં નિર્દિષ્ટ આધારના ભેદોની ડોઈ ચર્ચા નથી (૧૮૬૬-૧૯૦૭). પણ વિશેષતા એ છે કે તેમાં આધારક અને અનાધારક એ પદોને આધારે જ ભંગોની રચના કરીને તે તે જીવમાં કેટલા ભંગો લાભે તેનું નિરૂપણ કર્યું છે. ઉદકૃષ્ટ જ ભંગોની રચના માટે જુઓ સૂ. ૧૮૮૦; આ રચનાનો આધાર એકવચન-બહુવચન છે.

તીન્ન ‘સંસી’ દ્વારમાં ટીકાકારે શંકા-સમાધાન કર્યું છે તેની નોંધ લેવી જરૂરી છે. સંસી એટલે સમનરક. વિગ્રહગતિમાં જીવને મન તો હોતું નથી, તો પછી વિગ્રહગતિમાં અનાધારક જીવને સંસી કેમ કહેવાય? આનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું કે જીવ વિગ્રહગતિમાં હોય છે ત્યારે સંસી જીવના આયુકર્મની વેદના કરતો હોવાથી તેને સંસી કહી શકાય—ભલેને તેને મન ન હોય (૫૦ ૫૧૪). ખીજી શંકા એ છે કે નૈરયિક, ભવનપતિ અને વાનમંતરને અસંસી કેમ કહ્યા (૧૮૧૮[૨], ૧૮૮૦)? ઉત્તર આપ્યો છે કે એ ત્રણેયમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવ અસંસીમાંથી પણ મરીને આવે છે તે અપેક્ષાએ તેમને અસંસી કહી શકાય (૫૦ ૫૧૪).

*

૨૯, ૩૦ અને ૩૩ મા ‘ઉપયોગ, પશ્યત્તા, અવધિ’ પદો : જીવોનો બોધવ્યાપાર

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં જીવોના બોધવ્યાપાર અથવા જ્ઞાનવ્યાપાર વિષે ત્રણ પદોમાં ચર્ચા છે : ઉપયોગ પદ ૨૯ મું, પશ્યત્તા પદ ૩૦ મું અને અવધિપદ ૩૩ મું. એટલે એ ત્રણેને અહીં એકસાથે લીધાં છે.

આચારાંગ સૂત્રમાં—“જે આયા સે વિન્નાયા, જે વિન્નાયા સે આયા । જેણ વિજ્ઞાણહ સે આયા” આચારાંગસૂત્ર, પ. ૫, સૂત્ર ૧૬૫.

સર્વે સરા નિયટ્ટંતિ, તક્કા જત્થ ન વિજ્ઞહ્મ । મહં તત્થ ન ગાહિયા । ઓણ અપ્પહિદ્ધાણસ્સ સ્થેયન્ને । સે ન દીહે, ન હસ્સે, ન વટ્ટે, ન તંસે, ન ચરંસે, ન પરિમંડલે, ન કિણ્હે, ન નીલે, ન લોહિણ, ન હાલિદ્દે, ન સુક્કિલે, ન સુરમિંગ્થે, ન દુરમિંગ્થે, ન તિત્તે, ન કહુણ, ન કસાણ, ન અંવિલે, ન મહુરે, ન કક્કલ્લે, ન મડણ, ન ગુરુણ, ન લહુણ, ન સીણ, ન ડણ્હે, ન નિદ્ધે, ન લુક્કલે, ન કાઠ, ન રુદ્ધે, ન સંગે, ન ઇત્થી, ન પુરુસે, ન અન્નહા, પરિન્ને સન્ને ડવમા ન વિજ્ઞહ્મ । અરુઘી સત્તા અપયસ્સ પયં નત્થિ । સે ન સદ્દે ન રુવે ન ગંથે ન રસે ન ફાસે-હચ્ચેયાવંતિ—ત્તિ વેમિ ॥

આચારાંગસૂત્ર, પ. ૬. સૂત્ર ૧૭૦-૧૭૧.

સારાંશ કે આત્મા એ વિજ્ઞાતા છે. તેમાં ડોઈ પણ પ્રકારના રસ, રૂપ આદિ નથી. તે અરૂપી હોવા છતાં સત્ છે.

ભગવાનીગણના ડહોનું કાલનું જવાબ છે—

“અવળે અર્થે અરસે અપાસે અન્ની ઝીવે મામણ અપાસે જોમદને । મે સમામડાં પંચસિદ્ધે પળણે । તે જહા — દલ્લેસી કાવ મુળકો । દલ્લેસી બં ઝીવેસિદ્ધ અર્થનાં ઝીવેસિદ્ધ, સેત્તઓ લોમળમાળસેરે, કાલકો ને વ્યાજ ને આલિ, ને વ્યાલિ અલિ, કાવ નિચ્ચે, માયઓ મુળ અવળે અર્થે અરસે અપાસે, મુળકો કવઓમળે ।” ૨. ૧૦. ૧૧૮.

આનો સાર પણ એ જ છે કે આત્મા સ્વરૂપી છે, સૌક્યપ્રમાણ છે, નિત્ય છે અને તેનો મુખ્ય ઉપયોગ છે. તેની સંખ્યા અનંત છે. આત્માનો મુખ્ય ઉપયોગ કર્યો ને સર્વપ્રથમ આર્થ મળે છે.

પ્રસ્તુતમાં ત્રણ ઉપયોગમાં અવધિનો સમાવેશ થઈ ગયો છે, ને જ્યાં તેનું રૂઢું પ્રકરણ રાખવાનું તાત્પર્ય એ વળાય છે કે ને કાળ સંદર્ભમાં અવધિ વિષે વિદેશ વિચાર થઈ ગયો હતો તેથી તેને ચુદા પદમાં રચાવ મળ્યું છે.

પ્રથમ આપણે ઉપયોગ અને પર્યત્તા વચ્ચે શો ભેદ છે ને સમજવા માટે તેના બે ભેદો છે તેની તુલના કરીએ. કારણ કે મૂળમાં ને જાનેની કોઈ વ્યાખ્યા છે નહિ. પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે ભેદો એ જ વ્યાખ્યા બની રહે છે.

૧ ઉપયોગ (૧૯૦૮-૧૦)

૧. સાકારોપયોગ^૧

૧. આલિનિર્ગોધિજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૨. શ્રુતજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૩. અવધિજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૪. મનઃપર્યયજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૫. કેવલજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૬. મનિઅજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૭. શ્રુતઅજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૮. વિભંગજ્ઞાનસાકારોપયોગ

૨. અનાકારોપયોગ

૧. અશ્નુદર્શનઅનાકારોપયોગ
૨. અચ્નુદર્શનઅનાકારોપયોગ
૩. અવધિદર્શનઅનાકારોપયોગ
૪. કેવલદર્શનઅનાકારોપયોગ

આચાર્ય અભયદેવસૂરિએ પર્યત્તાને ઉપયોગવિશેષ જ કહી છે; વળી સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે જે બોધમાં કેવલ ત્રૈકાલિક અવબોધ હોય તે પર્યત્તા, પરંતુ જે બોધમાં વર્તમાનકાલિક જ બોધ હોય તે ઉપયોગ છે. આ જ કારણે મતિજ્ઞાન અને મલજ્ઞાન સાકારપર્યત્તાના ભેદોમાં લીધાં નથી. કારણ કે મતિજ્ઞાન અને મલજ્ઞાનનો વિષય વર્તમાનકાલિક અવિનષ્ટ પદાર્થ જ બને છે. અનાકારપર્યત્તામાં અચ્નુદર્શનનો સમાવેશ કેમ નથી—એનો ઉત્તર આચાર્યે આપ્યો છે કે પર્યત્તા એ પ્રકૃષ્ટ ઈક્ષણ છે

૧ પર્યત્તા (૧૯૩૬-૩૮)

૧. સાકારપર્યત્તા

-X... ..X.....
૧. શ્રુતજ્ઞાનસાકારપર્યત્તા
 ૨. અવધિજ્ઞાનસાકારપર્યત્તા
 ૩. મનઃપર્યયજ્ઞાનસાકારપર્યત્તા
 ૪. કેવલજ્ઞાનસાકારપર્યત્તા
 - X X
 ૬. શ્રુતઅજ્ઞાનસાકારપર્યત્તા
 ૬. વિભંગજ્ઞાનસાકારપર્યત્તા

૨. અનાકારપર્યત્તા

૧. અશ્નુદર્શનઅનાકારપર્યત્તા
- X X
૨. અવધિદર્શનઅનાકારપર્યત્તા
૩. કેવલદર્શનઅનાકારપર્યત્તા

૧. ભગવતીમાં આ બન્ને વિષે પ્રજ્ઞાપનાની લલામણ છે. ૧૬, ૭, ૫૮૨.
૨. મુદ્રાચાર પંચાચારાધિકાર ગાથા ૩૧ માં પણ સાકાર-અનાકાર ઉપયોગને જીવનું લક્ષણ બતાવ્યું છે.

અને પ્રેક્ષણ તો માત્ર ચક્રદર્શનમાં જ સંભવે છે, બીજી ઇન્દ્રિયો દ્વારા થતા દર્શનમાં નહિ. બીજી ઇન્દ્રિયો કરતાં ચક્રનો ઉપયોગ અલ્પકાલીન હોય છે અને જ્યાં અલ્પકાલીન ઉપયોગ હોય છે ત્યાં બોધક્રિયામાં ઝડપ વધારે હોય છે. આ જ તેની પ્રકૃષ્ટતામાં કારણ છે.—ભગવતી ટીકા, પૃ ૭૧૪.

આચાર્ય મલયગિરિએ આચાર્ય અભયદેવનું જ અનુસરણ કર્યું છે; વિશેષમાં રપટ્ટીકરણ કર્યું છે કે પશ્યતા શબ્દ રૂઢિને કારણે ઉપયોગ શબ્દની જગ્યા સાકાર અને અનાકાર બોધનો પ્રતિપાદક છે, એમ સમજવું (પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પૃ ૫૨૯). વિશેષમાં એ જણાવ્યું છે કે જ્યાં દીર્ઘકાલ ઉપયોગ હોય ત્યાં ત્રૈકાલિક બોધ સંભવે. મતિજ્ઞાનમાં દીર્ઘ કાલનો ઉપયોગ નથી માટે તેથી ત્રૈકાલિક બોધ ન થાય, તેથી તેને પશ્યતામાં સ્થાન નથી.—પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પૃ ૫૩૦.

આ સિવાય ઉપયોગ અને પશ્યતામાં શો ભેદ તે જણાવવાનું કોઈ સાધન નથી.

ઉપયોગ અને પશ્યતા—એ બંનેની પ્રકૃષ્ટતા જીવોના ૨૪ દંડકોમાં વિચારાર્થ છે તે આ પ્રમાણે છે—૧૯૧૨-૧૯૨૭; ૧૯૪૦-૧૫૫૩. (આ કોષ્ટક ૧૩૯ સે પાને મૂક્યું છે.)

૨૪ દંડકોમાં જીવોના ઉપયોગ અને પશ્યતાનો વિચાર કર્યા પછી બંને પદોમાં ઉપયોગવાળા જીવોનો વિચાર છે. હકીકતમાં કશો ભેદ પડતો નથી (૧૯૨૮-૧૯૩૫; ૧૯૫૪-૧૯૬૨). તેથી તે વિષે વિશેષ ચર્ચા જરૂરી નથી. પરંતુ પશ્યતા પદમાં અંતે કેવલીના જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ યુગપત્ત છે કે ક્રમે છે, તેની ચર્ચા કરી છે, અને દલીલ કરી છે કે જ્ઞાન સાકાર છે અને દર્શન અનાકાર છે તેથી કોઈ પણ વસ્તુને એક સમયમાં જાણે-દેખે નહિ (૧૯૬૩-૬૪). આ ચર્ચા માટે સન્મતિપ્રકરણનો બીજો કાંડ બેવો બોધ્યો, જ્યાં ઉપયોગમાં ક્રમ, યોગપદ્ય અને અભેદ એ એ ત્રણે પક્ષો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

ઉપયોગ અને પશ્યતા વિષે અન્ય કશી જ ચર્ચા કરવામાં આવી નથી, પરંતુ અવધિપદમાં અવધિજ્ઞાન વિષે તેના ભેદો આદિ સાત સુદ્ધાઓ લઈ અવધિજ્ઞાનની વિસ્તૃત ચર્ચા કરી છે. ૩ તે સાત બાબતો આ છે : ૧. ભેદ, ૨. વિષય, ૩. સંસ્થાન, ૪. આભ્યંતર અને બાહ્ય અવધિ, ૫. દેશાવધિ, ૬. અવધિની ક્ષય-વૃદ્ધિ, ૭. પ્રતિપાતિ-અપ્રતિપાતિ (૧૯૮૧). પદ્મખંડાગમમાં અવધિ-જ્ઞાનની ચર્ચા કર્મના આવરણ પ્રસંગે કરવામાં આવી છે અને ત્યાં અવધિના અનેક ભેદોની તથા સંસ્થાન આદિની ચર્ચા છે (પુ. ૧૩, પૃ. ૨૮૯-૩૨૮). તેમાં ધ્યાન દેવાની વાત એ છે કે આવશ્યકનિર્યુક્તિની અવધિની ચર્ચાનો જે કાળ છે તે પછીના કાળની ચર્ચા પદ્મખંડાગમની હોવાનો સંભવ છે; કારણ કે ક્ષેત્રથી જઘન્યાવધિમાં આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં પણકનું દર્શન છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં સૂક્ષ્મ નિગોદનું છે (આવ. નિ. ૨૯; વિશેષાવશ્યક પૃ ૮૫; પદ્મખંડાગમ પુ. ૧૩, પૃ. ૩૦૧). વળી, આવશ્યકનિર્યુક્તિગત ગાથાઓ ગાથાસૂત્રને નામે પણ પદ્મખંડાગમમાં દેખા દે છે (આવશ્યકનિર્યુક્તિ, ગા. ૩૧ થી ઘણી ગાથાઓ પદ્મખંડાગમમાં છે; પુ. ૧૩ ને અંતે જુઓ 'ગાથાસૂત્રાણિ' નામનું પરિશિષ્ટ, પૃ. ૧૧). ગાથાઓમાં પાદાંતરો નજરે પડે છે. સંભવ છે કે આ ગાથાઓ પ્રાચીન નિર્યુક્તિની હોય, જે આવશ્યકનિર્યુક્તિ અને પદ્મખંડાગમમાં લેવામાં આવી હોય.

જૈન આગમોમાં આચારાંગ જેવા પ્રાચીન ગ્રંથમાં તો અવધિની ચર્ચા, નથી પરંતુ જ્યારથી અંગઆગમોમાં ઉપાસક જેવા કથાગ્રંથોનો સમાવેશ થયો ત્યારથી તો અવધિજ્ઞાનની ચર્ચા શરૂ

૩. ભગવતીમાં આ પદના સૂત્ર ૧૯૮૨ થી પ્રારંભ કરી આણું અવધિપદ સમજાવેલાની સૂચના છે. ૧૬, ૧૦, ૫૮૧.

...[૧૪૧]...

થઈ ગઈ છે; અને એ ચર્ચાઓ ઉપરથી જણાય છે કે ઉપાસકને થતા અવધિજ્ઞાનની મર્યાદામાં સ્વયં ઇન્દ્રભૂતિને પણ શંકા થાય છે, એ આશ્ચર્યજનક ઘટના છે (ઉવાસગદસાઓ - હોર્નેલ, ૧૦૮૪).

આપણે કર્મના પ્રકરણમાં પણ જોયું કે તેમાં એક કેટલાં માત્ર પાંચ ઇન્દ્રિયો અને તેથી થતા વિજ્ઞાનના આવરણની ચર્ચા છે, પરંતુ અવધિ આદિ જ્ઞાનો વિષે મૌન સેવાયું છે. આથી અવધિ આદિ જ્ઞાનોની ચર્ચા જૈન આગમોમાં પછીથી ક્રમે કરી દાખલ થઈ હોય એવો સંભવ રહે છે.

અવધિજ્ઞાનના બે ભેદ છે : એક તો જન્મથી પ્રાપ્ત થતું અને ખીજું કર્મના ક્ષયોપશમથી મળતું. દેવ-નારકને તો જન્મથી જ હોય છે અને મનુષ્ય અને તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયને ક્ષયોપશમિક (૧૮/૨) હોય છે.

પણ જૈન આગમમાં આ ‘સંજ્ઞા’ શબ્દના અર્થનો વિસ્તાર થયો હોય એમ જણાય છે. અને તેને કારણે ક્યાં સંજ્ઞા શબ્દનો શું અર્થ લેવો એ એક સમસ્યારૂપ બની બંધ છે.

સ્થાનાંગમાં—“એગા તક્કા, એગા સન્ના, એગા મન્ના, એગા વિઙ્ગુ” (સૂ. ૨૯-૩૨) એવો પાઠ આવે છે. એ ઉપરથી પણ જણાય છે કે ‘સંજ્ઞા’ એ નામે કોઈ જ્ઞાન તે કાણે પ્રસિદ્ધ તો હતું જ. સ્થાનાંગમાં જ અન્યત્ર સંજ્ઞાના ચાર પ્રકાર જણાવ્યા છે : આદાર, લય, મૈથુન, પરિગ્રહ (સ્થા. ૩૫૬, સમવાયાંગ ૪). વળી, અન્યત્ર સ્થાનાંગમાં જ સંજ્ઞાના દશ ભેદ છે : ૧-૪. ઉપર પ્રમાણે, ૫. ક્ષોધ, ૬. માન, ૭. માયા, ૮. લોભ, ૯. લોદ, ૧૦. ઓધ. અને આ દશે સંજ્ઞા ૨૪ દેહકના છવોમાં હોય છે તેમ પણ જણાવ્યું છે (સ્થા. ૭૫૨). આચારાંગનિર્યુક્તિમાં સંજ્ઞા વિશે જણાવ્યું છે—

દવ્વે સચ્ચિત્તાર્થે માવે અણુમવળજાણના સળ્ળા ।

મતિ હોઈ જાણના પુણ અણુમવળા કમ્મસંજુત્તા ॥ ૩૮ ॥

આહાર મય પરિગ્રહ મેહુણ સુહ હુલ્લ મોહ વિતિગિચ્છા ।

કોહ માણ માય લોહે સોગે લોગે વ ધમ્મોહે ॥ ૩૯ ॥

અને અન્ય પ્રકારે પણ સંજ્ઞા શબ્દનો અર્થ બૃહદ્દેહપ્રભાવ અને વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં કાલિક, હેતુ અને દષ્ટિવાદોપદેશ—એ ત્રણ સંજ્ઞાને આધારે સંસ્રી-અસંસ્રીનો વિચાર છે. અને એનો નિષ્કર્ષ એ છે કે શાસ્ત્રમાં પ્રાયઃ કાલિક-સંજ્ઞાને આધારે સંસ્રી-અસંસ્રી એવો વિભાગ કરેલો છે અને તેનું તાત્પર્ય તો સમનરક-અમનરકમાં છે. બૃહદ્, ગા. ૭૮-૮૭; વિશેષા. ૫૦૨-૭.

પૃષ્ઠાંગમ ભૂખમાં માર્ગણાદારમાં સંસ્રીદાર છે. પણ સંજ્ઞાનો અર્થ શો અભિપ્રેત છે તે જણાવ્યું નથી. પરંતુ મિથ્યાદષ્ટિથી લઈ ક્ષીણુકપાય-વીતરાગ-અકર-અણુસ્થાન સુધીના છવો સંસ્રી હોય છે અને એકન્દ્રિયથી માંડી અસંસ્રી પંચેન્દ્રિય સુધીના છવો અસંસ્રી છે, એમ જણાવ્યું છે (પુ. ૧, પૃ. ૪૦૮). અને સંસ્રી લાપોપશમિક લગ્નિયથી, અસંસ્રી ઔદયિક ભાવથી^૪ અને નસંસ્રી-અસંસ્રી ક્ષાયિક લગ્નિયથી થાય છે, એમ પણ જણાવ્યું છે (પુ. ૭, પૃ. ૧૧૧-૧૧૨). આના સ્પષ્ટીકરણમાં ધવલામાં જે કહ્યું છે તે અને પ્રારંભમાં સંજ્ઞાનો જે અર્થ કર્યો છે તે ઉપરથી સામાન્ય ધારણા એવી બને કે મનવાળા સંસ્રી,^૫ પરંતુ ધવલામાં પણ સંસ્રી શબ્દની એ પ્રકારની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે તે સ્પષ્ટ છે : સમ્યગ્ જ્ઞાનાતિ હિતિ સંજ્ઞમ્-મનઃ, તદવ્યાસ્તીતિ સંસ્રી । નૈકેન્દ્રિયાદિનાડતિપ્રસક્તઃ, તસ્ય મનસોડનાવાત્ । અથવા શિક્ષાક્રિયોપદેશાલાપગ્રાહી સંસ્રી । ઉક્તં ચ—

સિક્ષાક્રિયુવદેસાલાવગ્રાહી મળોવલંઘેણ ।

જો જીવો સો સળ્ળો તવિવરીવો અસળ્ળો દુ ॥ -પુ. ૧, પૃ. ૧૫૨.

આ બીજી વ્યાખ્યામાં પણ મનનું આલંબન તો સ્વીકૃત છે જ, એટલે તાત્પર્યમાં કશો ભેદ પડતો નથી. આચાર્ય જૂન્યપાદે તત્ત્વાર્થભાષ્યનું અનુકરણ કરી તત્ત્વાર્થની ક્રીડામાં (૨.૨૫) સંસ્રીની જે વ્યાખ્યા આપી છે તે પૃષ્ઠાંગમના સંસ્રી શબ્દના પ્રયોગને ધ્યાનમાં લઈને છે; તેનું તાત્પર્ય એ છે કે ‘સંજ્ઞા’ શબ્દ અનેક અર્થમાં છે તેથી અનિષ્ટની વ્યાવૃત્તિ સારુ મુદ્દામાં ‘સમનરકાઃ’ એવું વિશેષણ આપ્યું છે, જેથી સંજ્ઞાવાળા છતાં જેને મન ન હોય તે સંસ્રી કહેવાય નહિ, પણ અસંસ્રી કહેવાય.

૩. મૂલાચાર, શીલગુણાધિકાર, ૩.

૪. ગુલના કરો બૃહદ્દેહપ્રભાવ, ગા. ૮૭.

૫. તલના—“સંસ્રિનઃ સમનરકાઃ” તત્ત્વાર્થમુદ્દ ૨. ૨૫—તેની વિવિધ દિગંબરીય ક્રીડાઓ સાથે.

મૂલાચારમાં જ પર્યાપ્તિના વિવેચન પ્રસંગે અસંજીને પાંચ અને સંજીને ૭ પર્યાપ્તિ કહી છે, તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જેને મન હોય તે સંજી ગણાય.—મૂલાચાર, પર્યાપ્ત્યધિકાર, ૫-૬, ૮૬.

સ્થાનાંગમાં સર્વ જીવોના સંજી, અસંજી અને નોસંજીનોઅસંજી—એવા ત્રણ ભેદ બતાવ્યા છે, કારણ કે સિદ્ધોને પણ એમાં ગણી લીધા છે. પરંતુ તેમાંથી સંજી કોણ અને અસંજી કોણ એ ફલિત થતું નથી (સૂ. ૧૬૨). સંસારી જીવમાં ૨૪ દંડકોમાં સંજી અને અસંજી એ બન્ને ભેદો હોય છે (સ્થા. ૭૬, સમવા. ૧૪૯), એમ કહ્યું ત્યારે પણ મનવાળા સંજી એવું સિદ્ધ થતું નથી, કારણ કે એકન્દ્રિયાદિમાં તો મન નથી જ, છતાં તેમાં પણ સંજી-અસંજી એ બન્ને ભેદ જણાવ્યા. અને જ્યાં મન અવશ્ય હોય છે તેવા નારકાદિમાં પણ સંજી-અસંજી એવા બન્ને ભેદ જણાવ્યા છે.

આ ઉપરથી એક વાત નક્કી થાય છે કે પર્યાપ્તિનો વિચાર થયો તે પહેલાં જ સંજાનો વિચાર થઈ ગયો હતો. તેથી પર્યાપ્તિના વિચાર સાથે એ સ્પષ્ટ થયું કે સંજા અને મન એ બન્ને જેને હોય તેને જ સંજી કહેવા.

સંજી-અસંજીની સમસ્યાનું સમાધાન કરવાનો પ્રયત્ન વાચક ઉમાસ્વામિએ તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં કર્યો છે. તેમણે સૂત્ર બતાવ્યું છે કે—“સંજિતઃ સમનસ્કાઃ (૨.૨૫); અર્થાત્ સંજી જીવો મનવાળા હોય છે. અને ભાષ્યમાં તેમણે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું કે પ્રસ્તુતમાં સંજી શબ્દથી તે જ જીવો અભિપ્રેત છે, જેને સંપ્રધારણ સંજા હોય. અર્થાત્ માત્ર સંપ્રધારણ સંજાવાળા જીવોને મન હોય છે, અન્યને નહિ. સંપ્રધારણ સંજાની વ્યાખ્યા કરી છે કે—“ઈહાપોહ્યુક્તા ગુણદોષવિચારણાત્મિકા સમ્પ્રધારણ-સંજા ।”—તત્ત્વાર્થભાષ્ય ૨. ૨૫. આહારાદિ સંજાને કારણે જે સંજી કહેવાય તેવા જીવો અહીં અભિપ્રેત નથી, એટલે કે મન તો તે જ સંજી જીવોને હોય, જેઓ સંપ્રધારણ સંજાને કારણે સંજી કહેવાતા હોય.

*

૩૨મું ‘સંયમ’ પદ : સંયમવિચાર

સંયત, અસંયત, સંયતાસંયત અને નોસંયતનોઅસંયતનોસંયતાસંયત—એવા સંયમના ચાર ભેદોનો વિચાર સકલ જીવોમાં કરવામાં આવ્યો છે. તેનો સાર એ છે કે નારક, એકન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય જીવો, વાણ્વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એ અસંયત હોય છે. પંચેન્દ્રિય તિર્થંચ અસંયત અને સંયતાસંયત હોય છે. મનુષ્યમાં પ્રથમ ત્રણ પ્રકાર છે, પણ સિદ્ધોમાં સંયમનો ચોથો પ્રકાર નોસંયતનોઅસંયતનોસંયતાસંયત છે (૧૯૭૪-૮૦). પદને અંતે આપેલ ગાથામાં સિદ્ધનો વિચાર નથી. પટ્ટખંડાગમનાં ૧૪ માર્ગશુદ્ધારમાં પણ એક દ્વાર સંયમ છે. આથી સંયમને આધારે જીવોનો વિચાર કરવાની પદ્ધતિ મહત્ત્વ ધરાવે છે, એમ કહી શકાય. પટ્ટખંડાગમમાં સંયમદ્વારમાં સામાયિકશુદ્ધિસંયત, છેદોપસ્થાપનશુદ્ધિસંયત, પરિહારશુદ્ધિસંયત, સૂક્ષ્મસંપ્રાયશુદ્ધિસંયત, યથાખ્યાત-વિકારશુદ્ધિસંયત, સંયતાસંયત અને અસંયત—એવા ભેદો કરીને ૧૪ ગુણસ્થાનોમાં તેનો વિચાર છે, પુ. ૧, ૫૦ ૩૬૮.

*

૩૪ મું ‘પ્રવિચારણા’ પદ : પરિચારણા (મૈથુનવિચાર)

પ્રજ્ઞાપનાના પ્રારંભમાં જ્યાં વિષયસ્ત્રી આવી છે, ત્યાં પ્રસ્તુત પદ માટે ‘પ્રવિચારણ’ (પ્રવિચારણ) શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે અને તે જ શબ્દ આચાર્ય ઉમાસ્વાતિના ‘પ્રવીચાર’ શબ્દનું મૂળ જણાય છે (તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૪૦૮). પરંતુ પ્રસ્તુત પદના પ્રારંભમાં જ્યાં દ્વારો ખતાવ્યાં છે ત્યાં ‘પરિચારણા’ (૨૦૩૨) અને મૂળમાં પણ ‘પરિચારણયા’ (પરિચારણતા) (૨૦૩૩) એવો પાઠ છે. અને એ દ્વારની વચ્ચે પ્રસંગે ‘પરિચારણા’^૧ ‘પરિચારણા’ (૨૦૫૨) શબ્દનો પ્રયોગ મળે છે. ઉપરાંત, ‘સપરિચારા’ (સપરિચારા:), ‘અપરિચારા’ (અપરિચારા:), (૨૦૫૧), કાયપરિચારણા (કાયપરિચારણા), ફાલપરિચારણા, સ્વપરિચારણા, સદ્વપરિચારણા, મળપરિચારણા (૨૦૫૨) જેવા પ્રયોગો મળે છે. તેથી જણાય છે કે પ્રવિચારણ, પરિચારણયા અને પરિચારણા એ ત્રણે શબ્દો એક જ અર્થ માટે વપરાયા છે. પરંતુ વધારે વપરાશ ‘પરિચારણા’ એ રૂપનો છે; ‘પ્રવિચારણા’ નો પ્રયોગ માત્ર પ્રારંભમાં અને અંતે છે (પ્રવિચારણાપયં સમત્તં). ઉપનિષદોમાં ‘પરિચાર’ નો પ્રયોગ મૈથુનસેવનના અર્થમાં મળે છે—इमा रामाः सरथाः सव्या न हीदृशा लम्भनीया मनुष्यैः। आभिर्मत्पत्ताभिः परिचारयस्व नचिकेतो मरणं मानुप्राक्षीः। કઠોપ ૧.૨૫. પાલિમાં ‘પરિચરણ’, ‘પરિચરતિ’, ‘પરિચારણા’, ‘પરિચારેતિ’ જેવા પ્રયોગો છે—જુઓ પાલિકોષ (P.T.S.). જૌદ્ધ સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં ‘પરિચરણા’, ‘પરિચર્યા’, ‘પરિચારણા’, ‘પરિચારયતિ’, ‘પરિચારેતિ’ જેવા શબ્દો મળે છે. ઉપરાંત ‘પ્રવિચાર’, ‘પ્રવિચારણ’, ‘પ્રવિચારણા’, ‘પ્રવિચારયતિ’, ‘પ્રવિચારેતિ’ આદિ પ્રયોગો પણ જોવા મળે છે. અને તે બધા પ્રયોગો પ્રજ્ઞાપનાના પ્રસ્તુત પદમાં જે અર્થ અભિપ્રેત છે, તે અર્થ માટે પણ જોવા મળે છે. એટલે કહી શકાય કે ક્રીડા, રતિ, ઇન્દ્રિયોનાં કામલોગ અને મૈથુન માટે સંસ્કૃતમાં પ્રવિચાર અથવા પ્રવિચારણા અને પ્રાકૃતમાં પરિચારણા અથવા પ્રવિચારણા શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે. પરિચારણા ક્યારે કોને સંભવે અને ક્યા પ્રકારની હોય, એ વિષયની મુખ્ય ચર્ચા પ્રસ્તુત પદમાં દંડકોને આધારે કરી છે. તેમાં નારકોની આખતમાં કહ્યું છે કે તેઓ ઉપપાત-ક્ષેત્રમાં આવીને તરત જ આહાર લેવાનું શરૂ કરે છે, એટલે તેમના શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે, એટલે ચારે તરફથી પુદ્ગલોનું ગ્રહણ શરીરનાં અંગોપાંગથી શરૂ કરે છે અને તે તે પુદ્ગલોને શરીરની ઇન્દ્રિયાદિ રૂપે પરિણત કરતા થઈ જાય છે. આમ ઇન્દ્રિયો પુષ્ટ થયે તેઓ પરિચારણા શરૂ કરે છે, એટલે કે શબ્દાદિ બધા વિષયોનો ઉપલોગ શરૂ કરે છે. અને પરિચારણા કર્યા પછી જ વિદુર્વણા—નાના રૂપ ધારણ કરવાની પ્રક્રિયા—શરૂ કરે છે (૨૦૩૩). પરંતુ દેવોમાં આ ક્રમમાં ભેદ એ છે કે વિદુર્વણા કર્યા પછી પરિચારણા છે (૨૦૩૪, ૨૦૩૭). એકેન્દ્રિયોમાં પરિચારણાનો ક્રમ નારક જેમ છે, પણ તેમાં વિદુર્વણા નથી. પરંતુ વાયુકાયમાં વિદુર્વણા છે. દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિયમાં એકેન્દ્રિય જેમ (૨૦૩૫-૩૬) પરિસ્થિતિ છે. પંચેન્દ્રિયતિર્યક અને મનુષ્યમાં નારક જેમ સમજવું (૨૦૩૬).

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં પ્રાસંગિક^૨ ચર્ચા એ પણ કરવામાં આવી છે કે જીવોમાં આહારનું ગ્રહણ આલોગનિર્વર્તિત હોય છે કે અનાલોગનિર્વર્તિત? એકેન્દ્રિય સિવાયના બધા જીવો આલોગ-

૧. અને માટે પાઠાંતર છે—‘પરિચારણયા’ પૃ. ૪૨૧, દિ. ૧.

૨. “કાયપ્રવીચારો નામ મૈથુનવિષયોપસેવનન્” તત્ત્વાર્થભાષ્ય, ૪૦૮, “પ્રવીચારો મૈથુનોપસેવનન્” સર્વાર્થસિદ્ધિ, ૪.૭.

૩. આ ચર્ચા ખરી રીતે આહારપદમાં આવતી જોઈતી હતી, પણ આ પદમાં આવી છે તેથી તેને પ્રાસંગિક કહી છે.

નિર્વર્તિત અને અનાલોગનિર્વર્તિત આધાર લે છે. પરંતુ એકેન્દ્રિયમાં માત્ર અનાલોગનિર્વર્તિત જ છે (૨૦૩૮-૩૯). પ્રસ્તુતમાં આલોગનિર્વર્તિતનો અર્થ ટીકાકાર “મનઃપ્રણિધાનપૂર્વમાદારં શ્લક્ષ્મિ” —(પત્ર ૫૪૫) એવો કરે છે અને એકેન્દ્રિય વિષે ૨૫૪ કરે છે કે “એકેન્દ્રિયાણામતિસ્તોકા-પદમનોદ્રવ્યલઘ્વિયમ્પત્રત્વાત્ પદુતર આમોગો નોપજાયતે ઇતિ તેષાં સર્વદાડનામોગનિર્વર્તિત એવં આહારો ન પુનઃ કદાચિદ્વ્યામોગનિર્વર્તિતઃ” —(પત્ર ૫૪૫).

આમાં આચાર્ય મલયગિરિ અપદ્મ પણ મન એકેન્દ્રિયને હોય છે—એવું લખે છે તે મનોલઘ્વિ બધા જીવોમાં છે એવી માન્યતાને આધારે છે. પરંતુ ખરી વાત તો એવી જાણાય છે કે જીવો પોતાની ઇચ્છાપૂર્વક અને પોતાના ઉપયોગપૂર્વક આધાર લે તે આલોગનિર્વર્તિત અને ઇચ્છા ન હોય છતાં લોભાદાર વગેરે અન્ય પ્રકારના આધારનું સતત ગ્રહણ થયા કરે છે તે અનાલોગ-નિર્વર્તિત કહેવાય.

આધારપદમાં આલોગનિર્વર્તિત આધારની ચર્ચા છે, તેને આધારે આવો અર્થ કરી શકાય (૧૭૯૬, ૧૮૦૬ આદિ), પરંતુ મનઃપ્રણિધાનની વાત, જે આચાર્ય મલયગિરિએ લખી છે, તેનો સમન્વય કેવી રીતે કરવો એ એક પ્રશ્ન છે. કારણ કે જેમ એકેન્દ્રિયને અપદ્મ મન છે, તેમ દ્વીન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય સુધી પણ અપદ્મ મન જ છે; તો એકેન્દ્રિયમાં જ કેમ અનાલોગ અને ખીન્નમાં કેમ નહિ, એ પ્રશ્નનું સમાધાન થતું નથી. એમ લાગે છે કે રસનેન્દ્રિયવાળા પ્રાણીને મુખ હોય છે તેથી તેને ખાવાની ઇચ્છા થતી હોઈ તે બધામાં આલોગનિર્વર્તિત આધાર માન્યો હોય અને રસનેન્દ્રિય વિનાનાને અનાલોગનિર્વર્તિત માન્યો હોય એમ બને.

આધારમાં લેવાના પુદ્ગલો વિષે ચર્ચા છે કે આધાર કરનાર તે પુદ્ગલોને જાણે છે, દેખે છે કે જાણતો-દેખતો નથી?—તેના વિષેના વિશ્લેષો કર્યા છે તેનો સાર આ પ્રમાણે છે—(૨૦૪૦-૪૬).

	જાણે	દેખે	ન જાણે	ન દેખે
નારક, લવનવાસી, વાણુવ્યંતર, જ્યોતિષક	૦	૦	”	”
એકેન્દ્રિયથી ત્રીન્દ્રિય	૦	૦	”	”
ચતુરિન્દ્રિયમાં—				
૧. કેટલાક	૦	”	”	૦
૨. ”	૦	૦	”	”
પંચેન્દ્રિયતિયેય,				
૧. કેટલાક	”	”	૦	૦
તથા મનુષ્ય	૨. ”	”	૦	”
૩. ”	૦	”	”	૦
૪. ”	૦	૦	”	”
વૈમાનિક—				
૧. ”	”	”	૦	૦
૨. ”	૦	૦	”	”

અધ્યવસાનસ્થાનોની પણ પ્રાસંગિક ચર્ચા પ્રસ્તુત પદમાં છે. પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એવાં અધ્યવસાનસ્થાનો ૨૪ દંડકના જીવોમાં અસંખ્યાત પ્રકારનાં હોય છે એમ જાણાવ્યું છે (૨૦૪૭-૪૮). આટલી જ હદીકત પ્રજાપનામાં છે, પરંતુ આ વિષે પૃષ્ઠાગમમાં વિસ્તૃત ચર્ચા જોવા મળે છે. કર્મના સ્થિતિબંધનાં અધ્યવસાનસ્થાનોની ચર્ચા માટે પ્રથમ ચૂલિકામાં ઘણો વિસ્તાર છે; તેમાં ખાસ કરી સર્વસ્તોકબંધસ્થાનના સ્વામીથી માંડી સર્વોદ્દૃષ્ટબંધનું સ્થાન કોને,

જીવોમાં સંકલેશ અને વિશુદ્ધિનું તારતમ્ય, અલ્પબાહુલ્ય આદિની ચર્ચા છે (પુ. ૧૧, પૃ. ૧૩૯). બીજી ચૂલિકા તો સ્થિતિઅંધના અધ્યવસાયસ્થાનોની પૂરી ચર્ચા માટે જ છે (પુ. ૧૧, પૃ. ૩૦૮). આ પછી પણ ભાવવિધાન નામના પ્રકરણમાં બે ચૂલિકા છે, જેમાં એકમાં ઉપશમ અને ક્ષપક-શ્રેણીનું તારતમ્ય (પુ. ૧૨, પૃ. ૮૦) અને બીજીમાં અનુભાગઅંધનાં અધ્યવસાયસ્થાનોની વિસ્તૃત ચર્ચા છે (પુ. ૧૨, પૃ. ૮૭).

પરિચારણાદ્વારમાં દેવોની બાબતમાં પરિચારણાની દૃષ્ટિએ આ પ્રમાણે ચાર વિષયોનો સંભવ બતાવ્યો છે (૨૦૫૧) :

૧. દેવો	સદેવી	સપરિચાર
૨. ”	”	અપરિચાર
૩. ”	અદેવી	સપરિચાર
૪. ”	”	અપરિચાર

પરંતુ જણાવ્યું છે કે એવું બનતું નથી કે દેવ સદેવી હોય છતાં પણ અપરિચાર હોય, એટલે કે ઉક્ત ચારમાંથી બીજાને વિષય સંભવતો નથી (૨૦૫૧). આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિકોમાંથી પ્રથમનાં બે વિમાનો—સૌધર્મ અને ઇશાન—માં દેવીઓ હોય છે તેથી તે સૌમાં પ્રથમ વિષય છે; એટલે કે તેમાં કાયિક પરિચારણા છે—દેવદેવીનું મૈથુન હોય છે (૨૦૫૨). સનતકુમારથી માંડી અચ્યુતકલ્પ સુધીનાં વિમાનોમાં માત્ર દેવો જ હોય છે, દેવી હોતી નથી, તેથી તેમાં તીજને વિષય છે એટલે કે તે વિમાનોમાં દેવીઓ નથી છતાં પરિચારણા છે (૨૦૫૧). પરંતુ ત્રૈવેયક અને અનુત્તર વિમાનોમાં દેવી પણ નથી અને પરિચારણા પણ નથી. તેથી તેમાં કોઈ વિષય છે (૨૦૫૧)^૪

દેવી નથી છતાં પરિચારણા કેમ સંભવે તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે (૨૦૫૨) :

૧. સનતકુમાર-માહેન્દ્રકલ્પમાં સ્પર્શપરિચારણા.
૨. અભાસીક-સાંતકલ્પમાં રૂપપરિચારણા.
૩. મહાશુક્ર-સદસ્રારમાં શબ્દપરિચારણા.
૪. આણુત-પ્રાણુત-આરણુ-અચ્યુતકલ્પમાં મનઃપરિચારણા.

કાયપરિચારણામાં ત્યારે દેવોને ‘ધમ્મમન’ ની ઉત્પત્તિ—એટલે કે કાયપરિચારણાની ઇચ્છા—થાય છે, ત્યારે દેવીઓ—અપ્સરાઓ મનોરમ રૂપ, ઉત્તરવૈદ્ય શરીર ધારણ કરીને હાજર થાય છે (૨૦૫૨ [૨]). આવી ‘ધમ્મમન’ શબ્દ ધ્યાન દેવા જેવો છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે હજી મનની બાબતની સ્પષ્ટ કલ્પના નિશ્ચિત થઈ ન હતી. પરિચારણા સમાપ્ત થયે ઇચ્છામન ચાલ્યું બધું છે.

અપ્સરાઓ સાથે દેવોની કાયપરિચારણાનું રીકામાં સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે મનુષ્ય જેમ જ મૈથુનસેવન (દી. ૫૪૫, ૫૫૦). મૂળમાં એ પણ જણાવ્યું છે કે એ દેવોમાં શુદ્ધતા પુરુષો હોય છે અને તે અપ્સરામાં જઈને પાંચ ઇન્દ્રિયોરૂપે પરિણમે છે અને અપ્સરામાં રૂપ-કાવચવત્તા વર્ધક પણ બને છે. આવી એ ધ્યાન દેવા જેવું છે કે આમાં પણ પાંચ ઇન્દ્રિયોનો ઉલ્લેખ છે, મનનો નથી (૨૦૫૨ [૨]). આવી એ પણ જણાવ્યું જરૂરી છે કે દેવના એ શુદ્ધી અપ્સરામાં

૪. આ રીતોમાં પરિચારણા નથી, છતાં તેમને સ્પર્શચારી ન કહેવાય; કારણ કે તેમનામાં ચારિત્રપરિણામ નથી.
—દી. ૫૪૫.

ગર્ભાધાન થતું નથી,^૫ કારણ કે દેવોને વૈક્રિયશરીર છે અને તેની ઉત્પત્તિ ગર્ભમાં નથી પણ ઔપપાતિક છે.

જ્યાં સ્પર્શાદિથી પ્રવિચારણા હોય છે તે તે દેવલોકમાં દેવી નથી હોતી, પણ જ્યારે ધમ્મથા થાય છે ત્યારે અસ્પર્શાઓ વિકૃર્વણા કરીને હાજર થાય છે^૬. અને તે દેવો અનુક્રમે સ્પર્શાદિથી જ સંતુષ્ટિ અનુભવે છે (૨૦૫૩[૫]); તે જ તેમની પરિચારણા છે. તે દેવોમાં પણ શુદ્ધવિસર્જન છે, પરંતુ ટીકાકારે ખુલાસો કર્યો છે કે “પુદ્ગલસંક્રમો દિવ્યપ્રભાવાદવસેયઃ” અર્થાત્ દેવ-દેવીનો સંપર્ક નહીં છતાં દેવીમાં દેવી પ્રભાવને ક્રમે શુદ્ધસંક્રમણ થાય છે અને તેનું પરિણમન પણ તેમના રૂપ-લાવણ્યમાં વૃદ્ધિકારક બને છે (ટી૦ પત્ર ૫૫૧).

આરણ્યથી માંડીને માત્ર મનઃપરિચારણા છે અને તેથી તે તે દેવોની પરિચારણાની ધમ્મથા થયે દેવીઓ પોતાને સ્થાને રહીને જ મનોરમ શૃંગાર ધારણ કરે છે અને તે તે દેવો પોતાને સ્થાને રહ્યા રહ્યા જ મનઃસંતુષ્ટિ મેળવે છે (૨૦૫૨[૬]). અને દેવીઓ પણ પોતાને સ્થાને રહી રહી રૂપ-લાવણ્યવતી બની જાય છે.

અંતે દેવોનું પરિચારણાની દૃષ્ટિએ અદ્યપખલુત્વ વિચારાયું છે; તેમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિગત ક્રમ આવો છે : અપરિચારકો, મનઃપરિચારકો, શબ્દપરિચારકો, રૂપપરિચારકો, સ્પર્શપરિચારકો, કાયપરિચારકો (૨૦૫૩).

પરંતુ પરિચારણામાં ઉત્તરોત્તર સુખની વૃદ્ધિની દૃષ્ટિએ આથી ઊલટો ક્રમ છે; સૌથી ઓછું સુખ કાયપરિચારણામાં, પણ સૌથી વધારે સુખ અપરિચારણાવાળા દેવોમાં છે. (ટી૦ પત્ર ૫૫૨).

*

૩૫ મું ‘વેદના’ પદ : જીવોની વેદના

^૧દંડકોમાં જીવોને નાના પ્રકારની વેદનાનો જે અનુભવ થાય છે, તેની ચર્ચા આ પદમાં છે. વેદનાના અનેક રીતે પ્રકારો બતાવવામાં આવ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે :

- (૧) શીત, ઉષ્ણ, શીતોષ્ણ (૨૦૫૫).
- (૨) દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ (૨૦૬૬).
- (૩) શારીરિક, માનસિક, શારીરિક-માનસિક (૨૦૬૩).
- (૪) સાતા, અસાતા, સાતાસાતા (૨૦૬૬).
- (૫) દુઃખા, સુખા, અદુઃખા-અસુખા (૨૦૬૯).
- (૬) આભ્યુપગમિકી, ઔપક્રમિકી (૨૦૭૨).
- (૭) નિદા, અનિદા (૨૦૭૭).^૨

૫. “કેવલં તે વૈક્રિયશરીરાન્તર્ગતા ઇતિ ન ગર્ભાધાનહેતવઃ” — ટી૦, પત્ર ૫૫૦.

૬. આમ સહસાર સુધી દેવીઓ ભય છે. અને ક્યાં સુધી કેટલા આયુવાળી દેવીઓ ભય તે માટે જીવો ટીકા, પત્ર ૫૫૨ બ.

૧. જુદાં જુદાં નરકો સંમંધી વેદના વિષે સ્. ૨૦૫૭ ની ટીકામાં—“પ્લાવત્સર્જં ચિરન્તનેષ્વવિપ્રતિપત્ત્યા શ્રૂયતે । કેનિદાચાર્યાઃ પુનરેતદ્વિપયમધિકમપિ સર્જં પઠન્તિ તતસ્તન્મતમાહ” —આચાર્ય મલયગિરીએ આ પ્રમાણે કહ્યું છે. ટીકા, પત્ર ૫૫૫.

૨. ભગવતી, ૧૮. પ. ૬૫૬ માં આ જ બાબત છે અને તે માટે પ્રજાપનાની ભલામણ છે. અહીં મલયગિરિ કહે છે—“નિદાનિદાદિગતસ્તુ વિશંષો ન સદ્ગૃહીતો વિવિત્તવાત્ સ્વગતઃ” —પત્ર ૫૫૪

પટ્ટપંગમમાં વેદનાખંડ ઓથો છે તે પુ. ૯ થી શરૂ થાય છે. તેમાં કર્મપ્રકૃતિનું વિવરણ ૨૪ અનુયોગદ્વારો વડે કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં ખીજું દ્વાર ‘વેદના’ નામે છે. તે ‘વેદના’ દ્વારનું વિવરણ પુસ્તક ૧૦ માં છે. અને તે વેદનાનું વિવરણ ૧૬ અનુયોગદ્વારો વડે કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં પ્રજાપનાગત વેદનાનો ખીજો પ્રકાર, જે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, લાવ—એ રૂપે છે, તેનું વિસ્તારથી વિવરણ એ જ નામના ચાર દ્વારો વડે કરવામાં આવ્યું છે. (પુ. ૧૦, પૃ. ૧, ૧૮; પુ. ૧૧, પૃ. ૧, ૭૫; પુ. ૧૨, પૃ. ૧). વેદનાના સ્વામીની ચર્ચા પ્રજાપનામાં દંડકોને આધારે કરી છે, જ્યારે પટ્ટપંગમમાં સ્વામિત્વનો વિચાર નયદષ્ટિએ ‘સ્યાત્’ શબ્દના યોગ વડે ભંગોમાં કર્યો છે (પુ. ૧૨, પૃ. ૨૯૪). ઉપરાંત, દ્રવ્ય આદિ દ્વારોમાં સ્વામિત્વનો વિચાર છે જ (પુ. ૧૦, પૃ. ૨૬૮; પુ. ૧૧, પૃ. ૧૧, ૧૩૨; પુ. ૧૨, પૃ. ૧૨).

એમ લાગે છે કે કર્મના વિપાકનો પૂરો વિચાર નિશ્ચિત રૂપ ધારણ કરે તે પહેલાં તેનો વિચાર ‘વેદના’ નામે થતો હતો અને એ ‘વેદના’ વિષે જે વિવિધ વિચારણાઓ પ્રાચીનોએ કરી હતી તેનો સંગ્રહ પ્રસ્તુત પદમાં છે. આ માટે વિશેષ રૂપે ભગવતી ૩.૩ બેનું, જ્યાં ક્રિયા અને વેદનાનો વિચાર છે. અને વળી શુઓ, ભગવતી ૭.૬. (ભગવતીસાર, પૃ. ૪૮૧); ૧૯.૩; ૧૯.૪; ૧૯.૫; ૬.૧; ૧૬.૪ (ભગવતીસાર, પૃ. ૪૬-૫૦).

વેદનાના પ્રકારોમાં નિદા-અનિદા એ પ્રકાર વિષે આચાર્ય અભયદેવ ભગવતીની ટીકામાં જે સ્પષ્ટીકરણ કરે છે તે આ છે — “નિવતં દાનં શુદ્ધિર્જીવસ્ય ‘દૈવ્ શોધને’” इति वचनात् निदा ज्ञानमा-भोगः—इत्यर्थः । तदुक्ता वेदनाऽपि निदा-आभोगवतीत्यर्थः । — ભગવતીટીકા, ૧૬. ૫. ૬૫૬. પૃ. ૭૬૯.

અને આચાર્ય મલયગિરિએ તેનું વિવરણ આ પ્રમાણે કર્યું છે : “નિતરાં નિશ્ચિતં વા સમ્યક્ દીયતે ચિત્તમસ્વામિતિ નિદા, बहुलाधिकारात् ‘उपसर्गादात्’ इत्यधिकरणे षष्, सामान्येन चित्तवती—सम्यक्विवेकवती वा इत्यर्थः ।” ટીકા, પત્ર ૫૫૭.

‘નિદા’ ને પાદઅસદ્મહાણુવોમાં દેશ્ય શબ્દ જણાવ્યો છે.

શીતોષ્ણ વેદના વિષે ટીકાકારે શંકા કરી છે કે ઉપયોગ ક્રમિક છે તો શીત અને ઉષ્ણ એ બંનેનો યુગપદ્મુલ્લવ કેવી રીતે થાય ? એનું સ્પષ્ટીકરણ એ કર્યું છે કે વસ્તુતઃ ઉપયોગ ક્રમિક જ છે. પણ શીઘ્ર સંચારને કારણે અનુભવમાં ક્રમ નથી જણાતો તેથી તે અપેક્ષાએ સૂત્રમાં શીતોષ્ણની વેદના યુગપદ્મ સમજાવી. — ટી. ૦ પત્ર ૫૫૫. આ જ ન્યાય શારીરિક-માનસિક સાતાસાતા વિષે પણ છે. પત્ર ૫૫૬ અ, ૫૫૬ બ.

અદુઃખા-અસુખા વેદનાનો અર્થ ટીકામાં છે — સુખદુઃખાત્મિકા એટલે કે જેને સુખ સંજ્ઞા ન આપી શકાય, કારણ કે એમાં દુઃખનો પણ અનુભવ છે; અને દુઃખ સંજ્ઞા પણ ન આપી શકાય, કારણ કે એમાં સુખનો પણ અનુભવ છે — એવી વેદના. પત્ર ૫૫૬.

સાતા-અસાતા અને સુખ-દુઃખ, એમાં શો ભેદ છે ? — આ પ્રશ્નનો ટીકાકાર ઉત્તર આપે છે કે વેદનીય કર્મનાં પુદ્ગલોનો ક્રમપ્રાપ્ત ઉદય થવાથી જે વેદના થાય તે સાતા-અસાતા, પરંતુ જ્યારે ખીજો કોઈ ઉદારણા કરે અને જે સાતા-અસાતાનો અનુભવ થાય તે સુખ-દુઃખ કહેવાય. ટી. ૦ પત્ર ૫૫૬.

પોતે જે શરીરખીજાને સ્વીકારે તે આવ્યુપગમિષ્ટી, જેમ કે કેશના લોચ આદિથી થતી ખીજા. કર્મના ઉદારણાકારણ વડે વેદનીયનો ઉદય કરવાથી થતી ખીજા તે ઔપદમિષ્ટી. ટીકા, પત્ર ૫૫૬.

૫. તૈજસ સમુદ્ધાતમાં તૈજસશરીરનામકર્મની.

૬. આહારક સમુદ્ધાતમાં આહારકશરીરનામકર્મની.

૭. કેવલિસમુદ્ધાતમાં સદસહ્વેદનીય કર્મ, શુભાશુભ નામકર્મ, ઊંચ-નીચ ગોત્રકર્મની.

—પ્રજ્ઞા ૦ ૮૦, પત્ર ૫૫૯.

સમુદ્ધાતના સમયની મર્યાદા આ પ્રમાણે છે : કેવલિસમુદ્ધાત આઠ સમયનો છે, પરંતુ અન્ય અસંખ્યાત સમયના અન્તર્મુહૂર્તકાળના છે (૨૦૮૭-૮૮).

સાતમાંથી કેટલા કયા જીવોને હોય તેનું સ્પષ્ટીકરણ છે કે નારકમાં પ્રથમના ચાર; ભવનપતિ, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, વાણુવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકમાં પ્રથમ પાંચ; વાયુ સિવાયના એકેન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિયમાં પ્રથમના ત્રણ; વાયુમાં પ્રથમના ચાર; અને મનુષ્યમાં સાતેય સમુદ્ધાત હોય છે (૨૦૮૯-૨૦૯૨).

એક જીવમાં અને તે તે દંડકોના નાના જીવોમાં^૪ અતીત કાલમાં કેટલી સંખ્યામાં કયા કયા સમુદ્ધાતો હોય અને ભવિષ્યમાં કેટલી સંખ્યામાં કયા કયા સંભવે તેની સૂચના પ્રજ્ઞાપનામાં છે (૨૦૯૩-૨૧૦૦). ઉપરાંત, એક દંડકના એક જીવને કે તે તે દંડકના જીવોને તે તે રૂપે (સ્વસ્થાને) અને અન્ય દંડકના જીવરૂપે (પરસ્થાને) ભૂત-ભવિષ્યમાં કેટલા અને કયા સમુદ્ધાતો સંભવે તેની ચર્ચા પણ કરવામાં આવી છે (૨૧૦૧-૨૧૨૪).

સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ જીવોનું અદ્યપણહુત્વ વિચારાયું છે તેમાં જઘન્ય સંખ્યા આહારક સમુદ્ધાત કરનારની છે અને સૌથી વધારે સંખ્યા વેદનાસમુદ્ધાત કરનારની છે, પણ તેથી પણ અધિક એવા જીવો છે, જેઓ સમુદ્ધાત વિનાના છે (૨૧૨૫). દંડકોમાં પણ આવી સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ અદ્યપણહુત્વની વિચારણા કરવામાં આવી છે (૨૧૨૬-૨૧૩૧).

કપાયસમુદ્ધાતના ચાર પ્રકાર જણાવ્યા છે અને એ ચારેની અપેક્ષાએ દંડકોમાં અતીત કાળ તથા ભવિષ્યકાળના સમુદ્ધાતોની વિચારણા એક જીવ અને નાના જીવોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવી છે (૨૧૩૭-૨૧૩૮). આમાં પણ સ્વસ્થાન અને પરસ્થાનની અપેક્ષાએ એટલે કે નારક હોય તો નારકરૂપે અને ધૃતર રૂપે તેને કેટકેટલા અતીત-ભવિષ્યમાં કપાયસમુદ્ધાતો સંભવે તેનો પણ વિચાર છે (૨૧૩૯-૨૧૪૧), એટલું જ નહિ પણ તેમાં અદ્યપણહુત્વનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૨૧૪૨-૪૬). કેવળી સિવાયના જ જાઘરિયક સમુદ્ધાતો છે અને તેમાંના કયા કય તે તે દંડકોમાં હોય એની વિચારણા કરવામાં આવી છે (૨૧૪૭-૫૨).

પરંતુ ધ્યાન દેવા જેવી વાત એ છે કે સૂત્રમાં માત્ર અસુરકુમાર દેવો સિવાયના કોઈ પણ દેવોના દંડકોનો ઉલ્લેખ નથી. સંભવ છે કે આ તુટિને નિવારવા આચાર્ય મલ્લયગિરિએ લખ્યું કે—
“અસુરકુમારાદીનાં સર્વેષામપિ દેવાનામાહારકસમુદ્ધાતવર્જાઃ શેષાઃ પદ્મ સમુદ્ધાતાઃ।—૮૦, પત્ર ૫૬૦ ઝ.

આ પછી વેદના આદિ સમુદ્ધાતોનો અવગાહન અને સ્પર્શની દૃષ્ટિએ વિચાર છે, તેમાં તે તે સમુદ્ધાત વખતે તે તે જીવની અવગાહના અને સ્પર્શના કેટલી હોય તે જણાવ્યું છે, અને તે અવગાહના અને સ્પર્શ કેટલા કાળનાં હોય તે પણ જણાવ્યું છે (૨૧૫૩-૨૧૭૨). સાથે સાથે સમુદ્ધાત વખતે તે તે જીવને કેટલી ક્રિયા હોય તેનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૨૧૫૩

૪. એક અને નાના જીવોની અપેક્ષાએ વિચારણા કરવાની પદ્ધતિ પદ્મરાગમમાં પણ દેખાય છે.—પુ. ૭, પૃ. ૨૫.

ઇત્યાદિ). આમાં વિશેષતઃ કેવલસિદ્ધાન્તની ચર્ચા વિસ્તારથી છે (૨૧૬૮-૨૧૭૫), તેમાં સ્થળોગી તો સિદ્ધ થાય નહિ તેથી કરીને ક્રમે મન, વચન અને કાયયોગનો નિરોધ કરી અયોગી થયે તે સિદ્ધ થાય છે એમ જણાવ્યું છે, કારણ કે હવે નવા કર્મનું યોગ દ્વારા આગમન બંધ થાય છે અને જૂનાં કર્મોને ક્રમે કરી ક્ષીણ કરી નાખે છે, અને સાધાર ઉપયોગમાં વર્તમાન સિદ્ધ થાય છે (૨૧૭૫). ગ્રંથને અંતે સિદ્ધના સ્વરૂપની ચર્ચા છે (૨૧૭૬).

✽

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની વ્યાખ્યાઓ

(૧) આચાર્ય હરિભદ્રકૃત પ્રદેશવ્યાખ્યા

આ પ્રદેશવ્યાખ્યા પ્રસિદ્ધ ભવવિરહ હરિભદ્રસૂરિએ લખી છે. પ્રારંભમાં ‘પ્રજ્ઞાપનાલ્કોપાન્ન-પ્રદેશાનુયોગઃ પ્રારમ્ભયતે’ કહ્યું છે તેથી પ્રજ્ઞાપનાના અમુક અંશોનો અનુયોગ-વ્યાખ્યાન અભિપ્રેત છે એમ સ્પષ્ટ છે. આચાર્ય હરિભદ્ર પ્રજ્ઞાપનાનો ઉપાંગ તરીકે ઉલ્લેખ કરે છે, પરંતુ આચાર્ય મહાયગિરિની જેમ તે ‘સમવાયંગનું ઉપાંગ છે’ તેમ જણાવતા નથી. આથી અમુક અંગનું અમુક ઉપાંગ એવી અવસ્થા ક્યારેક આચાર્ય હરિભદ્ર પછી, પણ આચાર્ય મહાયગિરિ પૂર્વે, થઈ ગઈ હશે એમ માનવું રહ્યું.

વળી, આ વ્યાખ્યાને ‘અવચૂર્ણિકા’ એવું નામ પણ આપી શકાય તેમ છે, કારણ કે આચાર્ય હરિભદ્ર એક દેકાણે—“અલ્પભક્તિપ્રવક્તેન અવચૂર્ણિકામાત્રમેતદિતિ”—૫૦ ૨૮, ૧૧૩-આ પ્રમાણે જણાવે છે.

આચાર્ય હરિભદ્રે આ પ્રદેશવ્યાખ્યા લખી તે પહેલાં પણ કોઈ એ પ્રજ્ઞાપના ઉપર નાની-મોટી દીકા અવશ્ય લખી હશે, અને તે ચૂર્ણીરૂપે હશે એમ જણાય છે, કારણ કે ઘણે દેકાણે—‘एतदुक्तं भवति’, ‘किमुक्तं भवति’, ‘अयमत्र भावार्थः’, ‘इदमत्र हृदयम्’, ‘एतेति भावणा’ ઇત્યાદિ શબ્દો સાથે કે તે વિના જે વિવરણ મળે છે તે પ્રાકૃતમાં હોય છે અને કવચિત્ સંસ્કૃતમાં પણ મળે છે.—૫૦ ૧૨, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૨૧, ૨૩, ૨૭, ૨૮, ૩૦, ૩૫, ૪૧, ૫૨, ૬૮, ૬૯, ૭૦, ૭૨, ૧૦૮, ૧૧૨ ઇત્યાદિ.

એ ચૂર્ણિકાર કોણ હશે તે કહેવું કઠણ છે, પણ સંભવ એવો છે કે તે આચાર્ય હરિભદ્રના ગુરુ હોય, કારણ કે ‘एवं तावत् पूज्यवादा व्याचक्षते’ ૫૦ ૭૫, ‘गुरुस्तु’ ૧૧૮, ‘इह तु पूज्याः’ ૫૦ ૧૨૨, ‘अत्र गुरुो व्याचक्षते’ ૫૦ ૧૪૧, ૧૪૭, ‘गुरुो व्यावर्णयन्ति’ ૫૦ ૧૫૨—એવા ઉલ્લેખો આ વ્યાખ્યામાં મળે છે.

વળી, એ વાત તો નિશ્ચિત જ છે કે આની ઉક્ત ચૂર્ણિ સિવાય પણ અન્ય એક કે અનેક વ્યાખ્યા આચાર્ય હરિભદ્ર પૂર્વે હશે જ, કારણ કે પ્રસ્તુત વ્યાખ્યામાં મતાંતરની વ્યાખ્યાનાં અનેક સ્થળો નોંધ્યાં છે, જેમાં એવાં કેટલાંક સ્થળો હોવાનો સંભવ ખરો કે જે અન્ય ગ્રન્થોની વ્યાખ્યાનાંથી લીધાં હોય. ઉપરાંત, એવાં પણ અનેક સ્થળો છે, જે આ જ ગ્રંથની વ્યાખ્યાની સૂચના

૧. આચાર્ય હરિભદ્રના વિરૂદ્ધ પરિચય માટે ‘સમદર્શી આચાર્ય હરિભદ્ર’ જોવું.

૨. ચૂર્ણિનો ઉલ્લેખ આચાર્ય મહાયગિરિ પણ કરે છે. —પૃષ્ઠ ૨૬૬, ૨૭૧.

આપી દે તેવાં છે. આવાં મતાંતરો માટે જુઓ ૫૦ ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૩, ૩૬, ૩૭, ૬૦, ૬૧, ૬૫, ૭૧, ૭૫, ૭૮, ૭૯, ૮૩, ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૯, ૧૨૦, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૪૫ ઇત્યાદિ.

કેટલાંક મતાંતરો વિષે તો આચાર્ય હરિભદ્રે પોતાનો સ્પષ્ટ નિર્ણય જણાવ્યા વિના માત્ર ગુરુનો મત રજૂ કર્યો છે — “एवं तावत् पूज्यपादा व्याचक्षते, अन्ये पुनरन्यथा, तदभिप्रायं पुनरति-
गम्भीरत्वात्न वयमवगच्छामः” — ૫૦ ૭૫, ૧૧૮; તો વળી કેટલીક જગ્યાએ કેટલાકના વિધાનને અસંગત જણાવેલ છે — “अत्र कैश्चिदतिगहनत्वात् प्रस्तुतस्य भ्रान्त्या लिखितं किलोपशमश्रेण्य-
नन्तरं क्षपकश्रेणीं प्रतिपद्यत इति । एतदवकर्णयितव्यम्...” ૫૦ ૧૧૬.

વાચક ઉમાસ્વાતિના તત્ત્વાર્થસૂત્રનો નામ વિના ઉલ્લેખ અનેક સ્થાનોએ કર્યો છે અને ભાગ્યમાંથી પણ અવતરણો લીધાં છે. — ૫૦ ૯૯, ૧૪૯, ૧૫૩, ૧૫૮ ઇત્યાદિ. વળી, વાચક ઉમા-
સ્વાતિને ‘સંગ્રહકાર’ એવા સામાન્ય નામે ઉલ્લેખીને તત્ત્વાર્થસૂત્રમાંથી સૂત્ર ઉદ્ધૃત કરે છે — ૫૦ ૧૦૧. તેઓ પોતાની આવશ્યકરીકા (૫૦ ૨) ઉપરાંત ખીજા અનેક ગ્રંથોનો અને ગ્રંથકારોનો નામ ઘર્ષ ને કે નામ વિના ઉલ્લેખ કરે છે — જેમ કે ‘નિર્યુક્તિકારેણ’ — ૫૦ ૧૦૫; સિદ્ધપ્રામૃત ૫૦ ૧૧; અનુયોગદ્વાર ૫૦ ૩૨; છવાભિગમ ૫૦ ૨૮; પ્રજ્ઞામિ (ભગવતી) ૫૦ ૩૩; ઉત્તરાધ્યયન — ૫૦ ૧૧૧; ‘વિવરણગ્રન્થેન’ ૫૦ ૧૦૫; ‘મણિયં ચ વુઙ્ઘાયરિણિ’ ૫૦ ૨૯; ‘સદ્ગ્રહણિકાયામ્’ ૫૦ ૫૩; કર્મપ્રકૃતિસદ્ગ્રહણિકાયામ્ અથવા ‘કમ્પવચ્છીસંગ્રહણી’ ૫૦ ૫૧, ૫૯, ૧૦૦, ૧૨૯, ૧૪૦; ‘સદ્ગ્રહણીકાર’ ૫૦ ૪૨; ‘વાદિમુખ્યેન’ ૫૦ ૪. આખી રીકામાં ‘ઉક્તં ચ’ કહીને અનેક પ્રાકૃત ગાથાઓ આપવામાં આવી છે અને સંસ્કૃત કારિકાઓ પણ છે, જે આચાર્ય હરિભદ્રનું બહુમુખી પાંડિત્ય પ્રદર્શિત કરે છે.

આચાર્ય મલયગિરિએ આ વ્યાખ્યાનો સંપૂર્ણ રીતે ઉપયોગ કર્યો જ છે અને તેનો નિર્દેશ પણ કર્યો છે. જે કેટલાંક વાદસ્થળો આચાર્ય મલયગિરિની વ્યાખ્યામાં દેખાય છે તેનો આધાર પણ પ્રસ્તુત રીકા છે એ બંનેની તુલના કરવાથી સહેજે સમજાઈ જાય તેમ છે.

આચાર્ય હરિભદ્રનો સમય લગભગ નિશ્ચિત જ છે અને તે ઈ. સ. ૭૦૦—૭૭૦ માનવામાં આવે છે.

*

(૨) આચાર્ય અભયદેવકૃત પ્રજ્ઞાપનાતૃતીયપદસંગ્રહણી અને તેની અવચૂર્ણિ

પ્રજ્ઞાપનામાં સર્વ છવોના અલ્પબહુલ વિષેની ચર્ચા તીવ્ર પદમાં છે. તે પદને ૧૩૩ ગાથામાં બદ્ધ કર્યું છે. આચાર્ય અભયદેવે (સં. ૧૧૨૦—) જ તેને ‘સંગ્રહ’ એવી સંજ્ઞા આપી છે—

“इय अट्टापणउडपयं सव्वजियप्पवहुमिइ पयं तइयं ।

पन्नवणाए सिरिअभयदेवसूरीहिं संगहियं ॥”

પરંતુ તે ‘ધર્મરત્નસદ્ગ્રહણી’ એ નામે તથા પ્રજ્ઞાપનોદ્વાર એ નામે પણ ઓળખાય છે. કારણ કે તેની સમાપ્તિને અંતે અને તેની અવચૂર્ણિને અંતે પણ એ નામનો નિર્દેશ છે; જુઓ, કુલસંકટનકૃત અવચૂર્ણિ—લા. ૬. સંગ્રહ, લા. ૬. વિદ્યામંદિર, હસ્તપ્રત નં. ૩૬૭૩ અને મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીનો સંગ્રહ નં. ૬૬૪.

આ સંગ્રહણીની અવચૂર્ણિ કુલમંડન ગણિએ સં. ૧૪૪૧ માં રચી છે—

“શ્રીદેવસુન્દરગુરોઃ પ્રસાદતોડવગતજિનવચોડર્થલઘઃ ।

કુલમણ્ડનગણિરલિલદવચૂર્ણિમેકાઘિસુવનાન્દે ॥”

આ પ્રતાપનાતૃતીયપદસંગ્રહણી તેની અવચૂર્ણિસહિત વિં સં ૧૯૭૪ માં શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા (ભાવનગર) દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. અહીં જણાવેલી કુલમંડનગણિકૃત અવચૂર્ણિના બદલે આ મુદ્રિત અવચૂર્ણિ થોડા વિસ્તારથી લખાયેલી છે અને તેના કર્તાનું નામ નથી મળતું, એમ તેની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે. પણ સંભવ છે કે શ્રી કુલમંડનગણિકૃત અવચૂર્ણિને જ વધુ સ્પષ્ટ કરવા ખાતર તેમાં કોઈ વિદ્વાને થોડોક વધારો કર્યો હોય, એમ અમને લાગે છે.

*

(૩) આચાર્ય મલયગિરિકૃત વિવૃત્તિ

આચાર્ય હરિભદ્રની પ્રદેશવ્યાખ્યા કરતાં લગભગ ચારગણી વિસ્તૃત વ્યાખ્યા આચાર્ય મલયગિરિએ (લગભગ સં. ૧૧૮૮-૧૨૬૦) પ્રજાપનાની કરી છે અને તે સંપૂર્ણ પ્રજાપનાને સમજવા માટે ઉત્કૃષ્ટ સાધનભૂત છે. સ્વયં આચાર્ય મલયગિરિ કહે છે કે આ વ્યાખ્યાનો આધાર આચાર્ય હરિભદ્રની પ્રદેશ વ્યાખ્યા છે,^૧ પરંતુ એ વ્યાખ્યા ઉપરાંત આચાર્ય મલયગિરિએ^૨ અન્ય અનેક ગ્રંથોનો સ્વતંત્ર ભાવે ઉપયોગ કરીને આ વ્યાખ્યાને સમૃદ્ધ બનાવી છે; ઉ. ત. સ્ત્રી તીર્થકર થાય છે કે નહિ એ ચર્ચા આચાર્ય હરિભદ્રે માત્ર સિદ્ધપ્રાભૂતનો હવાલો આપી (પૃ ૧૧) સમાપ્ત કરી હતી, જ્યારે આચાર્ય મલયગિરિએ સ્ત્રીમોક્ષની ચર્ચા પૂર્વપક્ષ-ઉત્તરપક્ષ રચીને આચાર્ય શાકટાયનનો આધાર લઈને વિસ્તારથી કરી છે, પત્ર ૨૦. એ જ પ્રમાણે સિદ્ધના સ્વરૂપની ચર્ચા વખતે પણ અન્ય દર્શનિકોના મતોની તુલના કરીને જૈનમતની સ્થાપના કરી છે, પત્ર ૧૧૨.

પ્રજાપનાના પાઠાન્તરોની ચર્ચા પણ અનેક ઠેકાણે મળે છે—પત્ર ૮૦, ૮૮, ૯૬, ૧૬૫, ૨૯૬, ૩૭૨, ૪૧૨, ૪૩૦, ૬૦૦.

આચાર્ય મલયગિરિએ પોતાની ટીકાઓનાં અને બીજા અનેક લેખકો અને ગ્રંથોનાં ઉદ્ધરણો આપ્યાં છે તે ખતાવે છે કે આચાર્ય મલયગિરિનું પાંડિત્ય બહુમુખી હતું—

‘પાણિનિઃ સ્વપ્રાકૃતવ્યાકરણે’—પત્ર ૫; ૩૬૫; ‘ઉત્તરાધ્યયનનિર્યુક્તિગાથા’—પત્ર ૧૨; ‘સવિસ્તરં નન્દ્યધ્યયનટીકાયાં વ્યાખ્યાતાનિ’ પત્ર ૨૪, ૨૯૮, ૩૧૧, ૩૭૬; ‘પ્રજાપનામૂલટીકાકૃત્’ કે મૂલટીકાકારઃ’ પત્ર ૨૫, ૧૧૪, ૧૯૪, ૨૦૨, ૨૬૩, ૨૮૦, ૨૮૩, ૨૯૪, ૩૦૫, ૩૨૫, ૩૬૨, ૩૭૨, ૩૮૩, ૩૮૪, ૩૯૧, ૪૭૦, ૪૯૦, ૫૪૬, ૫૪૭, ૫૬૪, ૫૬૮; ‘સદ્ગ્રહણીમૂલટીકાકારો હરિભદ્રસૂરિઃ’ પત્ર ૪૧૮, ૫૫૨; ‘મૂલટીકાયામ્’ પત્ર ૫૪૪, ૫૪૭; ‘જીવામિગમટીકા’ પત્ર ૪૪, ૪૫, ૪૭, ૪૮, ૫૧; ‘જીવામિગમે’ પત્ર ૧૯૫; ‘જીવામિગમચૂર્ણો’ પત્ર ૩૦૮; ‘અત્રાક્ષેપપરિહારો ચન્દ્રપ્રજ્ઞસિટ્ટીકાયાં સૂર્યપ્રજ્ઞસિટ્ટીકાયાં ચામિહિતૌ ઇતિ તતોડવથાચૌ’ પત્ર ૯૯; ‘ક્ષેત્રસમાસટીકા’ પત્ર ૧૦૭; ‘અનુયોગદ્વારેષુ’ પત્ર ૧૧૪; ‘વૃદ્ધાચાર્યૈઃ’ પત્ર ૧૩૫; ‘પ્રજ્ઞતૌ’ પત્ર ૧૪૧, ૧૪૯;

૩. લયનિ હરિભદ્રસૂરિટીકાકૃત્ વિવૃત્તિવિનયમભાવર્થઃ ।

લયનયસાદયમનિ જ્ઞાનો ભેદેન વિવૃત્તિકરઃ ॥ પ્ર૦ ટી૦, પત્ર ૬૧૧.

૪. આચાર્ય મલયગિરિ વિષેની વિસ્તૃત માહિતી માટે આચાર્ય મલયગિરિકૃત શબ્દાનુશાસનની પ્રસ્તાવના જોવી.

“વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞતૌ” પત્ર ૨૬૨; “તથા ચાહ અસ્યા એવ પ્રજ્ઞાપનાયાઃ સદ્ગ્રહણીકારઃ—” પત્ર ૧૬૭; “કર્મપ્રકૃતિસદ્ગ્રહણ્યામ્” પત્ર ૧૮૨; ‘સદ્ગ્રહણીગાથાઃ’ પત્ર ૨૦૭; ‘ધર્મસદ્ગ્રહણી’ પત્ર ૧૧૧; ‘ધર્મસદ્ગ્રહણીટીકાયામ્’ પત્ર ૨૨૯, ૩૦૭; ‘શાકટાયનઃ’ પત્ર ૫૯૯; ‘શકટસનુરપિ’ પત્ર ૨૪૯; ‘શાકટાયનન્યાસકૃત્’ પત્ર ૫૬૩; ‘સ્વોપજ્ઞશબ્દાનુશાસનવિવરણે’ પત્ર ૨૫૦, ૨૫૧; ‘તત્ત્વાર્થટીકાયાં ભાવિતમ્’ પત્ર ૨૫૧; ‘ભગવાન્ ભદ્રવાહુસ્વામી’ પત્ર ૨૫૬, ૨૫૭; ‘ભાષ્યકૃત્’ પત્ર ૨૬૪, ૨૬૫, ૩૦૦—૨, ૫૪૨, ૬૦૨, ૬૦૩, ૬૦૫, ૬૦૮; ‘૫ચૂર્ણિકૃત્’ પત્ર ૨૬૯, ૨૭૧, ૨૭૨, ૨૭૭; ‘૫પ્રજ્ઞાપનાયાશ્ર્વણી’ પત્ર ૫૧૭; ‘પૃથ્વીચાર્યાઃ’ પત્ર ૨૭૧; ‘પચ્ચસદ્ગ્રહે’ ૨૮૩; ‘મલ્લવાદિનઃ’ પત્ર ૨૮૪; ‘કર્મપ્રકૃતિટીકાયાં પચ્ચસદ્ગ્રહીટીકાયાં ચ’ પત્ર ૨૯૨; ‘તત્ત્વાર્થસૂત્રકૃત્’ પત્ર ૨૯૩; ‘તત્ત્વાર્થટીકાદૌ’ પત્ર ૨૯૮, ૨૯૯; ‘આવશ્યકનિર્યુક્તૌ’ પત્ર ૨૯૮; ‘સ્તુતિકારોડ-પ્યાહ’ પત્ર ૩૦૩; ‘આવશ્યકપ્રથમપીઠિકાયામ્’ પત્ર ૫૪૭; આવશ્યકચૂર્ણો પત્ર ૬૧૦; ‘આવશ્યકે’ પત્ર ૩૦૪, ૪૩૮, ૬૦૬; ‘નન્દ્યધ્યયનચૂર્ણિકૃત્’ પત્ર ૩૧૦, ૩૧૧; ‘નિર્યુક્તિકારેણ’ પત્ર ૩૧૮; ‘કાર્મગ્રન્થિકાસ્તુ’ પત્ર ૩૧૯, ૩૯૧; ‘ભગવતા કર્મપ્રકૃતિકૃતા શિવશર્માચાર્યેણ શતકાલ્યે’ પત્ર ૩૩૧; ‘કર્મપ્રકૃતિટીકાદિપુ’ પત્ર ૩૩૧, ૪૮૦; ‘હરિભદ્રસૂત્રિ-પ્રભૃતિભિઃ’ પત્ર ૩૭૧; ‘શિવશર્માચાર્યઃ’ પત્ર ૩૩૯; ‘વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞતૌ’ પત્ર ૩૪૧; ‘ભાષ્યકારઃ’ પત્ર ૬૦૪, ૬૦૬, ૬૧૦; ‘જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણપૂજ્યપાદાઃ’ પત્ર ૩૮૦; ‘તથા ચાહ દુષ્પમાન્ધકાર-નિમગ્નજિનપ્રવચનપ્રદીપો ભગવાન્ જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણઃ’ પત્ર ૩૮૫; ‘શતકવૃહચૂર્ણૌ’ પત્ર ૩૮૮; ‘સદ્ગ્રહણીગાથા’—પત્ર ૩૪૪, ૩૪૯; ‘સિદ્ધપ્રાભૃતાદૌ’ પત્ર ૩૫૭; ‘ઉત્તરાધ્યયને’ પત્ર ૩૬૬; ‘આચારાન્જ્ઞે’ પત્ર ૩૬૭, ૫૦૩; ‘સૂત્રકૃતાન્જ્ઞનિર્યુક્તિ૦’ પત્ર ૫૧૧; ‘વિશેષણવત્યાં જિનભદ્રગણિક્ષમા-શ્રમણપૂજ્યપાદૈઃ’ પત્ર ૩૯૧; ‘વસુદેવચરિતે’ પત્ર ૪૦૩; ‘ભાષ્યકૃત્ સ્વકૃતમાષ્ટટીકાયામ્’ પત્ર ૪૨૪, ૫૪૧. ‘ગન્ધહસ્તિ’ પત્ર ૪૬૭; ‘શ્રાવકપ્રજ્ઞાસિમૂલટીકાયામ્’ પત્ર ૪૭૪; ‘યદુક્તમ્ આગ્રાયણીયાલ્યે દ્વિતીયપૂર્વે કર્મપ્રકૃતિપ્રાભૃતે’ પત્ર ૪૭૯; ‘કર્મપ્રકૃતિસદ્ગ્રહણીકારઃ’ પત્ર ૪૮૮, ૪૮૯; ‘સિદ્ધસેનદિવાકર’ પત્ર ૫૩૨; ‘વૃદ્ધવ્યાખ્યા’ પત્ર ૬૦૦; ‘જન્મવૃદ્ધીપ્રવશ્નત્યાદૌ’ પત્ર ૬૦૦; ‘ધર્મસારમૂલટીકાયાં હરિભદ્રસૂત્રિઃ’ પત્ર ૬૦૫; પચ્ચસદ્ગ્રહીકા’ પત્ર ૬૦૯.

આ સૂચીને આધારે જે ફેટલાંક તથો આપણી સમક્ષ આવે છે તે આ છે : પ્રજ્ઞાપનાની ચૂર્ણિ કોઈ પ્રાચીન આચાર્યે લખી હતી, જે આચાર્ય હરિભદ્ર અને આચાર્ય મલયગિરિ બન્નેએ જોઈ હતી.

પ્રજ્ઞાપના ટીકામાં આચાર્ય મલયગિરિજીએ પ્રજ્ઞાપના, સંગ્રહણી, શ્રાવકપ્રજ્ઞાપિત અને ધર્મસારની મૂલટીકાનો ઉલ્લેખ કરીને તેનાં અવતરણો આપેલાં છે. તેમાં સંગ્રહણી તથા ધર્મસારની મૂલટીકાના કર્તા આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂત્રિને જણાવ્યા છે; જ્યારે શ્રાવકપ્રજ્ઞાપિતની કેવળ મૂલ-ટીકાનો જ ઉલ્લેખ છે અને પ્રજ્ઞાપનાના સંબંધમાં મૂલટીકા, મૂલટીકાકાર કે મૂલટીકાદૃતનો ઉલ્લેખ છે. અર્થાત્ પ્રજ્ઞાપના અને શ્રાવકપ્રજ્ઞાપિતની મૂલટીકાના કર્તાના નામનો ઉલ્લેખ નથી થયો. આથી અમે પ્રજ્ઞાપના અને શ્રાવકપ્રજ્ઞાપિતની હરિભદ્રી વૃત્તિ સાથે પ્રજ્ઞાપના-મલયગિરીયા વૃત્તિમાં આવેલાં સમગ્ર અવતરણો મેળવી જોયાં અને તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ જણાવેલી પ્રજ્ઞાપનામૂળટીકા અને શ્રાવકપ્રજ્ઞાપિતમૂળટીકા તે આચાર્ય શ્રી હરિભદ્ર-સૂત્રિકૃત ટીકા જ છે. અલબત્ત, ફેટલાંક અવતરણોમાં અલ્પાધિક પાંદેર છે, તે નો સુદીર્ઘ

૫. આમાં જે ઉદરણ આપેલાં છે તે પ્રાકૃતમાં છે, અને આચાર્ય હરિભદ્રમાં પણ તે ને જ ૧૧ પ્રાકૃતમાં મળે છે.—૫૦ ૮૫, ૮૬, ૮૭, ૯૧, ૧૪૮.

સમયના અંતરના લીધે પ્રત્યંતરરૂપે સમજી શકાય. પ્રજાપનાની સંગ્રહણી ગાથાબદ્ધ લખાઈ હતી અને ટીકા આચાર્ય હરિભદ્રે કરી હતી. આચાર્ય હરિભદ્રે ધર્મસારની પણ ટીકા લખી હતી. આચાર્ય જિનભદ્રે પોતાના ભાષ્યની રચય ટીકા લખી હતી, જે હવે મુદ્રિત થઈ ગઈ છે. આચાર્ય મહયગિરિએ શબ્દાનુશાસન અને તેની સ્થોપન ટીકા લખી હતી, જે મુદ્રિત થઈ છે.

સામાન્ય રીતે આચાર્ય મહયગિરિએ વ્યાખ્યા વિષેના મતભેદોની નોંધ જ લીધી છે, પરંતુ કોઈ કોઈ વાર તે આખતમાં પોતાનું મંતવ્ય પણ બતાવ્યું છે અને તે તે આખતમાં ‘આપણે અજ્ઞાની શો નિર્ણય લઈ શકીએ, એ તો કેવલિગમ્ય છે’ — એમ પણ જણાવ્યું છે. મતાંતરો માટે જુઓ — પત્ર ૨૮, ૩૮, ૭૩, ૭૪, ૭૬, ૭૭, ૮૬, ૧૪૬, ૨૨૦, ૨૨૨, ૨૨૯, ૨૩૮, ૨૬૨, ૨૭૭, ૨૮૩, ૩૧૯, ૩૩૧, ૩૯૧, ૪૦૪, ૪૯૧.

‘તત્ત્વં પુનઃ કેવલિનો વિદન્તિ, વિશિષ્ટશ્રુતવિદો વા’ પત્ર ૭૩, ૭૬, ૨૩૯, ૪૦૩; અન્યે વ્યાચક્ષતે.....તન્ન લુધ્યામહે’ પત્ર ૨૮૯; ‘અમીયાં પજ્ઞાનામાદેશાનામન્યતમાદેશસમીચીનતાનિર્ણયોડ-તિશ્યજ્ઞાનિભિઃ સર્વોત્કૃષ્ટશ્રુતલઙ્ઘિસમ્યજ્ઞૈર્વા કર્તું શક્યતે। તે ચ ભગવદાર્યવ્યામપ્રતિપત્તૌ નાસીરન્। કેવલં તત્કાલપેક્ષયા યે પૂર્વતમાઃ સૂર્યસ્તત્કાલભાવિગ્રન્થપૌર્વાર્પર્થાલોચનયા યથાસ્વમતિ સ્ત્રીવેદસ્ય સ્થિતિ પ્રરુપિતવન્તસ્તેપાં સર્વેષામપિ પ્રાવચનિકસૂરીનાં મતાનિ ભગવાનાર્થવ્યામ ઉપદિષ્ટવાન્। તેડપિ ચ પ્રાવચનિકસૂરયઃ સ્વમતેન સૂત્રં પઠન્તો ગૌતમપ્રશ્નભગવન્નિર્વચનરૂપતયા પઠન્તિ। તતસ્તદવસ્થાન્યેવ સૂત્રાણિ લિખિત્વા ગોતમા ઇત્યુક્તમ્। અન્યથા ભગવતિ ગૌતમાય નિર્દેશરિ ન સંશયકથનમુપપદ્યતે, ભગવતઃ સકલસંશયાતીતત્વાત્ ॥” પત્ર ૩૮૫. અન્યે ત્વન્યથાડન ભાવનિકાં કુર્વન્તિ। સા ચ નાતિશ્લિષ્ટેતિ ન લિખિતા, ન ચ દૂષિતા, ‘કુમાર્મ ન હિ તિત્યક્ષુઃ પુનસ્તમનુધાવતિ’ ઇતિ ન્યાયાનુસરણાત્।” — પત્ર ૪૨૯.

“તેન યઃ પ્રાહ સૂત્રે ‘શક્તિવિશેષ એવ સંહનનમ્’ ઇતિ.....સ બ્રાન્તઃ.....ઇત્યલમ્ ઉત્સૂદ્ધ-પ્રરૂપકવિસ્મન્દિતેષુ” — પત્ર ૪૭૦

“एतावत्सूत्रं चिरन्तनेषु अविप्रतिपत्त्या श्रूयते, केचिदाचार्याः पुनरेतद्विषयमधिकमपि सूत्रं पठन्ति ततस्तन्मतमाह—‘केह.....’ पत्र ५५५

સૂત્રોની સંગતિ સિદ્ધ કરવી એ પણ વ્યાખ્યાકારનો ધર્મ છે અને એ આખતમાં આચાર્ય મહયગિરિ સિદ્ધહસ્ત છે. અનેકવાર જુદી જુદી નયદષ્ટિનો ઉપયોગ કરીને સૂત્રોની સંગતિ કરી બતાવે છે. — જુઓ પત્ર ૧૮, ૪૧, ૭૩, ૭૬, ૧૪૦, ૨૪૮, ૨૮૪, ૩૧૮, ૩૫૩, ૩૮૦, ૪૩૭, ૪૫૦, ૪૫૫, ૪૫૬, ૫૯૮, ૬૦૯; તો વળી અનેક આખતોમાં તેઓ માત્ર પૂર્વાચાર્યોની વ્યાખ્યાનો કે પૂર્વસંપ્રદાયનો લવાલો આપીને સંતોષ લે છે — પત્ર ૪૧, ૪૪, ૭૬, ૧૧૧, ૧૩૫, ૨૨૮, ૨૪૨, ૨૭૧, ૨૮૧, ૨૯૦, ૨૯૪, ૩૦૧, ૩૩૩, ૩૪૧, ૩૮૦, ૩૮૫, ૩૪૯, ૩૯૧, ૪૪૧, ૫૨૪.

આચાર્ય મહયગિરિની વ્યાખ્યાકૃશણતાદર્શક કેટલાંક સ્થાનો જેવા જેવાં છે, જેમ કે સંબંધની ચર્ચા તર્કાનુસારી અને અદ્વાનુસારીની દૃષ્ટિએ પત્ર ૨; જિનવરેન્દ્ર શબ્દની વ્યાખ્યા પત્ર ૩; આચાર્ય હરિભદ્રાનું અનુસરણ કરીને અનેક સ્થળોએ નિર્દેશના ક્રમનું યુક્તિથી સમર્થન કર્યું છે પત્ર ૯, ૨૬૯ આદિ; પ્રજાપનાની રચના આચાર્ય શ્યામે કરી છતાં એમાં ગૌતમ-મહાવીરનો સંવાદ કેમ? તથા ગૌતમ-મહાવીરનો સંવાદ હોવા છતાં એમાં અનેક મતભેદોનો ઉલ્લેખ આવે

છે તે કેમ?—છત્યાદિ ગ્રંથરચના સંબંધી પ્રક્રિયાના તાત્પર્યનું કથન પત્ર ૭, ૪૭, ૫૦, ૭૨, ૧૭૯, ૧૮૦; ૩૮૫; સિદ્ધના પંદર ભેદની વ્યાખ્યા પત્ર ૧૯, અને તેની સમીક્ષા પત્ર ૨૩; સ્ત્રીમોક્ષચર્યા પત્ર ૨૦; સ્ત્રીઓ પણ પડવશ્યક, કાલિક અને ઉત્કાલિક સૂત્રોનું અધ્યયન કરતી એવો ઉલ્લેખ પત્ર ૨૦; નિગોદ્યચર્યા પત્ર ૩૯; આમનગરાદિની વ્યાખ્યા ૪૭, ૫૦; મ્લેચ્છની વ્યાખ્યા પત્ર ૫૫; આગમ પ્રાકૃતમાં કેમ? પત્ર ૬૦; સિદ્ધનું પરિમાણ પત્ર ૧૦૯; સિદ્ધિની ચર્યા પત્ર ૧૧૨; અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશમાં અનંતપ્રદેશી રક્ષંવનો સમાવેશ કેવી રીતે?—પત્ર ૨૪૨; વસ્તુધર્મની ચર્યા ૨૫૮; ભાષાના પુદ્ગલોના ગ્રહણ-નિસર્ગની ચર્યા પત્ર ૨૬૪; અનંત છવો છતાં શરીર અસંખ્યાત કેમ? પત્ર ૨૭૧; રાબ, માંડલિક આદિની વ્યાખ્યા પત્ર ૩૩૦; લેશ્યા અને કપાયની વિચારણા પત્ર ૩૩૦; કલ્ક શબ્દનો વિચાર પત્ર ૩૩૧; વનરપતિ અને મરુદેવીના નિર્વાણની ચર્યા ૩૭૯; સાંવ્યવહારિક છવ પત્ર ૩૮૦; કોષ્ટાદિ શુદ્ધિનું નિરૂપણ પત્ર ૪૨૪; તપ શક્યતુસાર કરવું પત્ર ૪૩૬—છત્યાદિ અનેક વિષયોનું સ્પષ્ટીકરણ આચાર્ય મહાયગિરીએ કર્યું છે.

*

(૪) શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિકૃત વનરપતિવિચાર

શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિએ (સ્વર્ગવાસ સં. ૧૧૭૮) પ્રજ્ઞાપનાના આઠ પદમાંનો વનરપતિવિચાર ૭૧ ગાથામાં ‘વનરપતિસપ્તતિકા’માં લખ્યો છે અને તેની અવચૂરિ પણ મળે છે. તે કોની છે તે બાણવાનું સાધન નથી. આમાં ખાસ કરી પ્રત્યેક અને અનંત પ્રકારની વનરપતિના ભેદોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, તેમ પ્રારંભમાં કહ્યું છે અને અંતે—

एवं पन्नवणाए पणवणाए लवो समुद्धरिओ ।

भविषाणऽणुगाहकए सिरिमंमुणिचंदसूरिहिं ॥ ૭૧ ॥

इति वणप्फइसत्तरी ॥

આ ‘વનરપતિસપ્તતિકા’ની વિક્રમના ૧૬ મા શતકમાં લખાયેલી પ્રતિ શ્રી લા. દ. વિદ્યાભંદિરમાંના પૃ. મુનિરાજ શ્રી કીર્તિમુનિજી મહારાજના ગ્રંથસંગ્રહમાં છે. અને તેનો ક્રમાંક ૧૦૬૦૧ છે. આ સિવાય પણ આ સંગ્રહમાં આની એક મૂળની અને એક અવચૂરિ-સહિતની પ્રતિ છે.

આની એક પ્રતિ શ્રી લા. દ. વિદ્યાભંદિરના ગ્રંથસંગ્રહમાં પણ છે. આ પ્રતિની ગાથાઓ ૭૭ છે. સંભવ છે કે આમાં ૭ ગાથાઓ પ્રક્ષિપ્ત થઈ હોય. આ પ્રકરણને ‘સપ્તતિકા’ના નામે ઓળખાવ્યું છે એટલે ૭૧ ગાથા મૌલિક માનવી જોઈએ. આ પ્રતિના અંતમાં ‘પ્રજ્ઞાપનાઘવદગતો વનસ્વતિવિચારઃ સમ્પૂર્ણઃ’ એમ લખેલું છે. આ સંપૂર્ણ પ્રતમાં પ્રારંભમાં અંચલગચ્છના મહેન્દ્ર-સૂરિકૃત વિચારસત્તરી અને તેની અવચૂરિ, પછી ઉક્ત વનરપતિવિચાર અવચૂરિ સાથે અને અંતે પ્રજ્ઞાપનાતૃતીયપદસંગ્રહણી તેની અભયદેવીયા અવચૂરિ સાથે લખાયેલ છે. આ અંતિમ અવચૂરિને અંતે કુલભંડનસૂરિના કર્તૃત્વનો ઉલ્લેખ છે. લા. દ. સંગ્રહની આ પ્રતનો ક્રમાંક ૩૬૭૪ છે અને લેખન સં. ૧૬૭૦ છે.

...[૧૫૮]...

(૫) પ્રજ્ઞાપનાળીજક

૮ હર્ષકુલ ગણિએ રચેલા ભગવતીના ળીજક સાથે પ્રજ્ઞાપનાળીજક પણ લખાયેલ જેવા મળે છે, એટલે તે પણ હર્ષકુલ ગણિની રચના હોવા સંભવ છે—જેકે એ બાબતની કોઈ સૂચના પ્રારંભમાં કે અંતે આપવામાં આવી નથી. આમાં પ્રજ્ઞાપનાના ૩૬ પદની વિષયસૂચી આપવામાં આવી છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. લા. દ. વિદ્યામંદિરના લા. દ. સંગ્રહની પ્રત નં. ૫૮૦૫ છે, તેમાં પત્ર ૧૧ થી ૩૩ થઈ પત્ર ૧૪ અ માં તે સમાપ્ત થાય છે. લેખનસંવત્ છે—સં ૧૮૫૮.

*

(૬) શ્રી પદ્મસુંદરકૃત અવચૂરિ

આચાર્ય મલયગિરિની દીકાને આધારે આ અવચૂરિ શ્રી પદ્મસુંદરે રચી છે. તેની એક હસ્તપ્રત લા. દ. સંગ્રહમાં નં. ૭૪૦૦ લા. દ. વિદ્યામંદિરમાં છે. તે હસ્તપ્રત સં. ૧૬૬૮ માં આગરાનગરમાં પાતશાહ જહાંગીરના રાજ્યકાલમાં લખાઈ છે. આ પદ્મસુંદર અકબર પાદશાહના મિત્ર હતા અને તેમણે અકબરને ઘણાં જૈન-અજૈન પુસ્તકોની ભેટ આપી હતી. આ પદ્મસુંદર તપાગચ્છના હતા. તેમનું ‘અકબરશાહીશૃંગારદર્પણ’ નામનું પુસ્તક ગંગા ઓરિએન્ટલ ગ્રન્થમાલામાં સં ૨૦૦૦ માં પ્રકાશિત થયેલ છે. તેમના ‘યદુસુંદર’ નામના મહાકાવ્ય તથા ‘પાર્શ્વનાથચરિત’ મહાકાવ્યની હસ્તપ્રતો, તથા ‘પ્રમાણસુંદર’ નામના તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથની હસ્તપ્રત લાં ૬૦ વિદ્યામંદિરના સંગ્રહમાં છે. વિશેષ માટે જુઓ ‘અકબરશાહીશૃંગારદર્પણ’ની પ્રસ્તાવના.

*

(૭) શ્રી ધનવિમલકૃત ટપો (ખાલાવખોધ)

આની એક હસ્તપ્રત શ્રી લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરમાં રહેલા શ્રી કીર્તિમુનિજીના ગ્રંથસંગ્રહમાં છે, તેનો ક્રમાંક ૧૧૦૭૯ છે. અને તેનો લેખનસંવત્ ૧૭૬૭ છે. આથી આ ટપાનો રચનાસમય સં ૧૭૬૭ પહેલાનો છે તે સ્પષ્ટ જ છે. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ભાષાનુવાદની કૃતિઓમાં આ રચના સૌથી પ્રથમ હોવાનો સંભવ છે. ટપાકારે આદિ અને અંતમાં પોતાનો જે દૃષ્ટો પરિચય આપ્યો છે તે આ પ્રતિમાં આ પ્રમાણે લખાયેલો છે—

આદિ—પ્રણમ્ય શ્રીમહાવીરં નતાશોપસુરેશ્વરમ્ ।

પ્રજ્ઞાપનાપ્ય(સ્વ)સૂત્રસ્ય વક્ષે(સ્વ)ઽર્થ લોકવાર્તયા ॥ ૧ ॥

સંરિ(તિ) વૃહટ્ટીકાયા(?)દયો ગ્રન્થા મનોહરા[:]

તથાપિ શ્વ(સ્વ)પરશિષ્યાનાં(ણાં) વિનોદાર્થે કરોમ્યહમ્ ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરું બુદ્ધિદં નત્વા વિનયાદ્વિમલામિષમ્ ।

સ્વપરાત્મપ્રવોધાય સ્તિસુકો લિલ્ચતે મયા ॥ ૩ ॥

૮. આ હર્ષકુલ ગણિએ સં ૧૫૭૭ માં કુર્માપુત્રચરિતનું સંશોધન કર્યું હતું; સં ૧૫૮૩માં સૂત્રકૃતાંગની દીપિકાની રચના કરી હતી; સં ૧૫૯૧ માં હૃદિકાના રચયિતાને પ્રાકૃત વ્યાકરણ પણ હર્ષકુલે લખાવ્યું હતું; સં ૧૫૫૭ માં ‘વસુદેવ ચોપાઈ’ ની રચના કરી હતી.—જૈન સાં સં ઇતિહાસ, પૃ ૫૧૬, ૫૨૦, ૫૨૬.

અન્ત—શ્રીમત્તવાગણવિભાસનતાપનાભઃ

મ્યવ્યાગ્રમહ(મવ્યાસુમદ્)હૃદયકૈરવરાત્રં(ત્ર)રત્નમ્ ।

આસીદ્ધુ[ર]વિંમલસોમગણાધિરાજઃ

તોન્દર્યધી(ધૈ)ર્યગુણમણ્ડલવારિરાશિઃ ॥ ૧ ॥

ગચ્છે તત્ર વિશાલસોમગુરુ(ર)વઃ શ્રીસૂર્યઃ સામ્પ્રત(તં)

વત્રીત(તંત્તે) મહી(હિ)મણ્ડલે ગણપદપ્રાપ્ત[પ્ર]તિષ્ઠાસ્ય(ઘાસ્પ)દં ।

નાનાવાહ્યયઃ(હ્યમ)સાગરામ્બુતરણે સવુ(દ્વુ)દ્વિનાયાં(વાં)ચિત્રા(તાઃ)

ચારિત્રાચરણેન દુષ્કરતપઃ(પાઃ) શ્રીસ્થૂલભદ્રોપમા[ઃ] ॥ ૨ ॥

તદ્ગચ્છેઽમૃત્ ક્રિયાપાત્ર(ત્રં) વિદ્વજ્(જ)નશિરોમણી(ણિઃ) ।

શ્રીમદ્વિ[નયવિ]મલ[ઃ] પંડિતઃ પંડિતાગ્રણી[ઃ] ॥ ૩ ॥

તત્સિ(ચ્છિ)ષ્યસેવક સાધુ (?) સાધુષ્(ર્ષ)નવિમલઃ સતઃ ।

પ્રજ્ઞાપનાખ્ય(ખ્ય)સૂત્રસ્ય વાર્તા ચક્રે મનોહરા(રાં) ॥ ૪ ॥

ઉપરની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે શ્રી સોમવિમલસૂરિ (સં ૧૫૯૧ થી ૧૬૩૩) ના ગચ્છમાં થયેલ શ્રી વિનયવિમળજીના શિષ્ય શ્રી ધનવિમળજીએ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનો આ ટપો રચ્યો છે. અહીં રચના સંવત્ આખો નથી, પણ શ્રી સોમવિમળસૂરિનો સમય નિશ્ચિત છે તેથી અતુમાન કરી શકાય કે આ ટપાની રચના વિક્રમના ૧૭ મા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં થયેલી હોવી જોઈએ.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ટપા (બાલાવખોધ)ની બીજી એક હસ્તપ્રત પણ શ્રી લાં ૬૦ વિદ્યામંદિરમાં રહેલા મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીના ગ્રંથસંગ્રહમાં છે. તેનો ક્રમાંક ૨૩૨૯ અને લેખનસંવત્ ૧૯૨૦ છે. આ પ્રતિમાં શ્રી ધનવિમલજીની સંપૂર્ણ પ્રશસ્તિ તથા આદિના ત્રીજા શ્લોકમાં ટપાકારે પોતાના ગુરુ શ્રી વિનયવિમળજીને વંદન કર્યું છે તે શ્લોક નથી. આમ છતાં શ્રી ધનવિમલજીના ટપાના આદિના બે શ્લોક આ પ્રતિમાં છે. આથી જો કે ધનવિમળજીના ટપાની અદ્વરશઃ નકલરૂપે આ પ્રતિ નથી જણાતી, છતાં સંભવ છે કે ધનવિમલજીના ટપાની જ નકલરૂપે આ પ્રતિ લખાયેલી હોવી જોઈએ.

*

(૮) શ્રી જીવવિજયકૃત ટપો (બાલાવખોધ)

આ બાલાવખોધની હસ્તપ્રતો મળે છે તેની નોંધ જિનરત્નકોપમાં લેવાઈ છે. આ રત્નખંડની રચના સં ૧૭૮૪ માં થઈ છે તેમ જિનરત્નકોપમાં નોંધ છે. લાં ૬૦ વિદ્યામંદિરમાં પણ આ બાલાવખોધની એકાધિક પ્રતો છે—મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીના સંગ્રહમાં નં. ૧૦૫૮-૫૯; લાં ૬૦ સંગ્રહમાં નં. ૨૦૯૪ અને શ્રી ક્રીતિમુનિસંગ્રહમાં નં. ૧૦૨૧૪, ૧૧૦૭૯. આ જ મુનિએ વિં ૧૮૦૩ માં કર્મગ્રંથ ઉપર પણ ટપાની રચના કરી છે તેમ જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ (૫૦ ૬૭૭) થી જાણવા મળે છે.

*

(૯) શ્રી પરમાનંદકૃત રત્નખંડ

શ્રી પરમાનંદકૃત રત્નખંડ—ટપો રાય ધનપતિસિંહ બાહાદુરની પ્રજ્ઞાપનાની આવૃત્તિમાં છપાયેલ છે. આ ટપાની રચના સં ૧૮૭૬ માં શ્રી પૂજ્ય લક્ષ્મીચંદ્રસૂરિના સમયમાં શ્રી આનંદચંદ્રજીના શિષ્ય પરમાનંદે કરી છે એવો ઉલ્લેખ ગ્રંથાન્તે છે.

(૧૦) શ્રી નાનકચંદ્રકૃત સંસ્કૃત છાયા

રાય ધનપતિસિંહ બહાદુરની આયુષ્યમાં ટાઈલમાં લૌકાગચ્છીય રામચંદ્ર ગણિકૃત સંસ્કૃતાનુવાદ એમ જાણ્યું છે. પરંતુ પ્રશસ્તિમાં રામચંદ્ર ગણિના શિષ્ય નાનકચંદ્રજીએ સંસ્કૃતાનુવાદ કર્યો છે એમ સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યું છે. અને એ પ્રજ્ઞાપનાનું સંપાદન-સંશોધન પણ શ્રી નાનકચંદ્રજીએ જ કર્યું છે; એટલે તેમનો અસ્તિત્વકાળ જે વર્ષમાં પ્રજ્ઞાપના છપાઈ પ્રકાશિત થયું તે હરે છે. અર્થાત્ ૪૦ સં ૧૮૮૪ માં તેઓ વિદ્યમાન હતા.

*

(૧૧) અજ્ઞાતકર્તૃક વૃત્તિ (?)

આનો ઉલ્લેખ જિનરત્નકોષમાં છે અને તેની અનેક હસ્તપ્રતો ઉપલબ્ધ છે, તેમ પણ ત્યાં જણાવ્યું છે.

*

(૧૨) પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ભાષાંતર

પં ૦ શ્રી ભગવાનદાસ હરખચંદે રચેલ આ ભાષાંતર વિ ૦ સં ૧૯૯૧માં મુદ્રિત થયું છે.

ઉપર સૂચવેલ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની વ્યાખ્યાઓ ઉપરાંત, આગળ જણાવ્યું તેમ, પ્રજ્ઞાપનાચૂર્ણિ પણ હતી, પરંતુ તેની હસ્તપ્રત ઉપલબ્ધ નથી. અને પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસારોદ્ધારની હસ્તપ્રતની નોંધ પિટર્સનના રિપોર્ટ ભાગ એકના પરિશિષ્ટ—ખંભાતના શ્રી શાંતિનાથ ભંડારની સૂચીમાં—પૃ ૦ ૬૩માં છે. પણ તે પ્રત અમારા જ્ઞેવામાં આવી નથી; અને તેની સૂચના મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીએ તૈયાર કરેલા નવા સૂચીપત્રમાં પણ નથી, એટલે એ પ્રત અત્યારે ખંભાતમાં પણ ઉપલબ્ધ નથી એમ માનવું રહ્યું. આ અને આચાર્ય અભયદેવકૃત ‘પ્રજ્ઞાપનોદ્ધાર’ અથવા પ્રજ્ઞાપનાસંગ્રહણી બન્ને ગ્રંથો જુદા જ છે, કારણ કે પ્રજ્ઞાપનાસારોદ્ધાર તો ગદ્યરચના છે, જ્યારે ‘પ્રજ્ઞાપનોદ્ધાર’ ગાથાબદ્ધ છે.

*

(૧૩) પ્રજ્ઞાપનાપર્યાય

મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીસંગ્રહ, લા. દ. વિદ્યામંદિર, નં. ૪૮૦૧ ની હસ્તપ્રત છે ‘સર્વસિદ્ધાન્ત-વિષમપદપર્યાય’; તેમાં પ્રારંભમાં પંચવસ્તુકના પર્યાયો આપ્યા છે. પછી આચારંગ આદિના પર્યાયો પત્ર ૨-૩ થી શરૂ થાય છે. તેમાં પત્ર ૫-૭ થી પ્રજ્ઞાપનાના પર્યાયો શરૂ થાય છે. આમાં ગ્રંથકારની પદ્ધતિ એવી છે કે જેનો પર્યાય આપવો હોય તે પદનું નામ આપી તે તે શબ્દનું વિવરણ કે પર્યાય આપે છે. પ્રસ્તુતમાં સૌથી પ્રથમ અઢારમા પદમાંથી અનાહારક શબ્દનું વિવરણ છે અને પત્ર ૬-૭ માં તો પ્રજ્ઞાપનાના પર્યાયો સમાપ્ત કરી દીધા છે અને નિશીચચૂર્ણિ આદિના પર્યાયો શરૂ કર્યા છે. પછી પત્ર ૬૩ ૭ થી પત્ર ૬૪ ૭ સુધીમાં પ્રજ્ઞાપનાવિવરણવિષમપદપર્યાયો છે.

આ પ્રતિના ૨૬મા પત્રમાં ‘પાક્ષિદ્વસૂત્રપર્યાય’ પૂર્ણ થાય છે. આદિથી અહીં સુધીના (પાક્ષિદ્વસૂત્રપર્યાય સુધીના) પર્યાયો જેવી એક તાડપત્રીય પ્રતિ ખંભાતના ભંડારમાં છે. જુઓ Catalogue of palm-leaf manuscripts in the Shantinath Jain Bhandara Cambay [Part one] પૃ ૦ ૧૨૮ માં જણાવેલ ‘નિઃશેષસિદ્ધાન્તપર્યાય’. ખંભાતના ભંડારની આ પોથીના અંતમાં આવેલી ગ્રંથકારની પ્રશસ્તિના આધારે જાણી શકાય છે

કે ઉક્ત 'પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય' સુધીના પર્યાયોના કર્તા ચન્દ્રકૃતિસુરિ (વિ. સં. ૧૨૧૨) છે; આમ છતાં લા. દ. વિદ્યામંદિરની સૂચિત પ્રતિના ૨૬ મા પત્રમાં 'પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય' પૂર્ણ થયા પછી ગ્રન્થકારની પ્રશસ્તિ આપી નથી પણ તે પછી 'નિર્યાવલિયાસૂત્રપર્યાય' આદિ અનેક ગ્રન્થોના પર્યાયો પત્ર ૨૬ થી ૬૯ સુધીમાં છે. સમગ્ર પ્રતિના અંતમાં પણ આના કર્તા માટે કોઈ માહિતી નથી મળતી. આથી એમ જાણી શકાય છે કે લા. દ. વિદ્યામંદિરની પ્રતિમાં વિષમપદપર્યાયોની એ પ્રકારની કૃતિઓ સંગૃહીત થયેલી છે. આવી પ્રતિઓ પણ અન્યાન્ય ભંડારોમાં ઉપલબ્ધ છે.

*

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રટીકા અને ટીકાકાર

અમે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનાનું સંપાદન કર્યું છે તેથી ટીકા અને ટીકાકારના સંબંધમાં અમે વિચારી શકીએ એટલી સંપૂર્ણ હકીકતો આપવાનું અમારા માટે શક્ય ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. આમ છતાં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના તૈયાર કરતાં ટીકા જોવાનો પ્રસંગ ડગલે ને પગલે આવે જ, કારણ કે ટીકા જોયા વિના પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની અથવા તો કોઈ પણ આગમની પ્રામાણિક મૂળ વાચના તૈયાર કરવાનું કોઈનુંય ગણું નથી. આજ પર્યંત પ્રસિદ્ધ થયેલાં જે જે મૂળ સૂત્રોમાં વ્યાખ્યા-ગ્રંથોની મદદ લેવાઈ નથી અને લેવાઈ હોય તો કેવળ કોઈક સ્થળના અધૂરા અવલોકનરૂપે જ, આથી તે તે મૂળ સૂત્રોની વાચનાના સૂત્રપાઠોમાં એવાં અનેક સ્થળો છે કે જે પ્રામાણિક નથી. અસ્તુ.

અમારા પ્રસ્તુત સંપાદન-સંશોધન કાર્ય અન્વયે ટીકાના અવલોકનથી ટીકા^૧ અને ટીકાકાર માટેની જે અતિરવદ્ધ માહિતી અમને મળી છે, તે અહીં જણાવીએ છીએ.

આગમસંશોધન કાર્ય માટે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ અને તેની વ્યાખ્યાઓ આ જે સામગ્રી તો મુખ્ય આધારરૂપે છે એમ અમે નિઃસંદેહ માનીએ છીએ અને આ અભિપ્રાય જ્યારે પણ પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે જણાવતા રહ્યા છીએ. સાથે સાથે અહીં અમે એ પણ જણાવીએ છીએ કે સંશોધનકાર્યમાં વ્યાખ્યાગ્રંથોનો ઉપરછલ્લો ઉપયોગ કરવાથી ક્યારેક કોઈક પ્રસંગ એવો પણ આવે કે જ્યારે પ્રામાણિક વાચના તૈયાર કરવામાં મુખ્ય આધારરૂપ વ્યાખ્યાગ્રંથ પણ આપણને પ્રામાણિક પાઠથી દૂર દોરી જાય. આનો અર્થ એ થયો કે સંપાદનકાર્ય કરનાર અભ્યાસીએ પ્રતિઓના પાઠની સાથે વ્યાખ્યાની સાધકતા-આધકતાનો સ્વતંત્રપણે વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવો જ જોઈએ. પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંપાદનકાર્યમાં પણ અમને આ અનુભવ થયો છે. પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં કેટલાંક એવાં સ્થાન પણ છે, જ્યાં અમે ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ જઈને પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો સૂત્રપાઠ સંગત માનીને તેને મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે. આવાં સ્થાનોનો નિર્ણય કરતાં અમને એમ જણાયું છે કે ક્યાં તો ટીકાની રચના કર્યા પછી ગ્રંથકારે સમગ્ર ટીકાગ્રંથને શોધ્યો નથી અથવા શોધ્યો છે તો તે શોધેલા ટીકાગ્રંથના કુળનો આજે કોઈ આદર્શ ઉપલબ્ધ નથી.

અહીં મૂળ કથિતવ્યથી જરા દૂર જઈને પણ ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીની પ્રતિભા અને જીવનસરણીની પ્રસંગોપાત અતિસંક્ષિપ્ત રૂપરેખા જણાવીએ છીએ :

પુણ્યનામધેય મહર્ષિ મલયગિરિજીએ જૈન આગમ આદિ સાહિત્ય ઉપર અનેક મહાકાવ્ય વ્યાખ્યાગ્રંથો રચ્યા છે એટલું જ નહિ તેમનો દેહવિલય પણ વ્યાખ્યાગ્રંથ રચતાં રચતાં જ થયો છે.

૧. અહીં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિ અને તેમની ટીકા સમજવી.

એ હકીકત તેમની અધૂરી રહેલી રચનાઓ દ્વારા સ્પષ્ટ જ છે. આવા અંતકાળ સુધી અવિરત અને અપ્રમત રહીને જૈન આગમ આદિ સાહિત્યના વાયકો, ચિંતકો અને શ્રોતાજનો ઉપર અસાધારણ ઉપકાર કરનાર આ મહાપુરુષના ચરણારવિંદમાં આગમ આદિ વિષયના અભ્યાસીઓનું તો શું સમગ્ર વિશ્વના વિદ્યાપ્રેમી કોઈ પણ વિદ્વાનનું મસ્તક નમી જાય તે તદ્દન સ્વાભાવિક છે. “શ્રુતજ્ઞાનની ભક્તિ માટે મેં શક્ય શ્રમ કર્યો છે અને તેમાં જે કોઈ ભાણુપ રહી હોય કે અનવધાન થયું હોય તેનું પરિમાર્જન સુયોગ્ય શ્રુતોપાસક વાયક કરશે જ.” આવી અપેક્ષાથી પ્રેરાઈને ખુદ આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ, પોતે રચેલા ગ્રંથોને ફરીથી સાદાંત જ્ઞેવા કરતાં, અન્યાન્ય જટિલ સૂત્રગ્રંથોની વ્યાખ્યાઓ રચવામાં પોતાની સર્વ શક્તિ અને સમય અપાવ્યાં હોય, એવું અનુમાન કરીએ તો તે અનુચિત નહીં કહેવાય. અને જો આ અનુમાન સાચું હોય તો કોઈ પણ અભ્યાસીને આ પૂજ્યશ્રીના વ્યાખ્યાગ્રંથોમાં જવડે જ કોઈક સ્થાને અનવધાન જેવું લાગે તો તેનું સંશોધન કરવામાં તો કરું જ અશુભાનું નથી; પણ આવી એકાદ સામાન્ય ક્ષતિ જોઈને, પોતાના અલ્પ જ્ઞાનના આવેશમાં, જો અનેક મહાકાય ગ્રંથોની દેણગી આપનાર આવા ઉપકારી વ્યાખ્યાકારો પ્રત્યે અવિવેક બતાવવામાં આવે તો તેને કોઈ પણ વિજ્ઞાન વિચારક બાલિશતા જ કહેશે. અસ્તુ.

પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું સંપાદન કરતાં અમે જે સ્થળોમાં ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા સૂત્રપાઠ પ્રમાણે મૂળ વાચનાનો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. આ એ સ્થળ પૈકીના ૧૪૨૦ [૪] ક્રમાંકવાળા સૂત્રના સંબંધમાં અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની આવૃત્તિઓમાં ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી ભિન્ન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો પાઠ જ મૂળ વાચનામાં લેવાયો છે. પ્રસ્તુત એ સ્થાન આ પ્રમાણે છે :

૧. સૂત્રાંક ૯૯૯ [૧] માં (૫૦ ૨૪૬) ગોચમા ! નો અઘાયં પેહતિ આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ટીકાકારો પશુ આ સૂત્રપાઠ પ્રમાણે જ અર્થ કરે છે (જુઓ ૫૦ ૨૪૬, ટિં ૨). અહીં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજી ગોચમા ! અઘાયં પેહતિ આવા સૂત્રપાઠ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરે છે. બીધીય સૂત્રપ્રતિઓ ઉપરનો પાઠ આપે છે તેથી અને તે જ પાઠ અમને સુસંગત લાગવાથી ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ જઈને પણ અમે ગોચમા ! નો અઘાયં પેહતિ પાઠને મૌલિક પાઠરૂપે સ્વીકાર્યો છે. વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ માટે જુઓ ૫૦ ૨૪૬, ટિં ૨. રાય શ્રી ધનપતિબાણુની તથા શ્રી અમોલકન્નપિહીની આવૃત્તિમાં અહીં અમે સ્વીકાર્યો છે તેવો જ પાઠ છે. તેથી આ એ પ્રકાશનોમાં આધારરૂપે લેવાયેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પણ અમને મળેલી પ્રતિઓના જેવો જ પાઠ હોવી જોઈએ તે સ્પષ્ટ થાય છે; જ્યારે આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિમાં અહીં ટીકાકારની વ્યાખ્યા પ્રમાણે નો પદ સિવાયનો સૂત્રપાઠ છે. પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં સમિતિના પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૨. સૂત્રાંક ૧૪૨૦ [૪] નો પાઠ સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં અને અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિઓમાં આ પ્રમાણે છે—

જે જં મંતે ! કેવલં વોહિં વુજ્જેજ્જા સે જં સહ્દહેજ્જા પત્તિજ્જા રોજ્જા ? ગોચમા ! સહ્દહેજ્જા પત્તિજ્જા રોજ્જા । (૫૦ ૩૨૧)

આ સૂત્રની ટીકા આ પ્રમાણે છે—“પુનરપિ પ્રશ્નયતિ-યો મદન્ત ! કેવલિકીં વોધિમર્થતોડ-વગચ્છતિ સોડર્થત્તાં” “અદ્ધીત” “અદ્ધાવિપયાં કુર્માત્ તથા ‘પ્રત્યયેત્’ પ્રતીતિવિપયાં કુર્માત્, ‘રોચયેત્’ ચિકીર્ષામિ હત્યેવમધ્યવસેત્ ? મગવાનાહ—અત્યેગદ્દપ્, હત્યાદિ । (ટીકા, પત્ર ૩૯૯, પૃષ્ઠ ૨).

અહીં ટીકાકાર મહારાજે જણાવેલા અત્યેગદ્વય અવતરણના આધારે વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે ઉપરના સૂત્રખંડમાં પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે હોવો જોઈએ—ગોયમા ! અત્યેગદ્વય સદ્દેજા પત્તિજ્ઞા રોજ્જા ।

પ્રસ્તુત સૂત્રખંડ અને તેના પૂર્વાપર સંબંધનું વસ્તુ આ પ્રમાણે છે :

(૧) પ્રશ્ન — નારક જીવ નરકમાંથી અનંતર નીકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થાય ?

ઉત્તર — કોઈકે થાય અને કોઈકે ન થાય. (સૂ. ૧૪૨૦[૧]).

(૨) પ્રશ્ન — જે નારક જીવ નરકમાંથી અનંતર નીકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થયો હોય તે કેવલિપ્રજ્ઞાત ધર્મને સાંભળે ?

ઉત્તર — કોઈકે સાંભળે અને કોઈકે ન સાંભળે (સૂ. ૧૪૨૦[૨]).

(૩) પ્રશ્ન — ઉપર જણાવેલો જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કેવલિપ્રજ્ઞાત ધર્મને સાંભળે તે કેવળજ્ઞાનીએ ઉપદેશલા ધર્મની પ્રાપ્તિને અર્થાત્ બોધિને અર્થથી જાણે ?

ઉત્તર — કોઈકે જાણે અને કોઈકે ન જાણે (સૂ. ૧૪૨૦[૩]).

(૪) પ્રશ્ન — ઉપર જણાવેલો પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, જે કેવલિપ્રજ્ઞાત બોધિને અર્થથી જાણે તેનામાં શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ હોય ?

ઉત્તર — તેનામાં શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ હોય (સૂ. ૧૪૨૦[૪]).

અહીં ચોથા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ‘કોઈકે ને શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ હોય અને કોઈકે ન હોય’ આવો નિર્દેશ ટીકાની વ્યાખ્યાથી જાણી શકાય છે. ઉપર જણાવેલા ચાર પ્રશ્નો પૈકીના પહેલા ત્રણ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મૂળ સૂત્રપાઠમાં અત્યેગદ્વય શબ્દ છે તે ચોથા પ્રશ્નની વ્યાખ્યા કરતાં ટીકાકાર મહારાજના અનવધાનથી આવ્યો હશે કે પછી ટીકાની પરિમાર્જિત શુદ્ધ પ્રતિની પરંપરાનો કોઈ આદર્શ આને નથી રહ્યો એ કારણે આવ્યો હશે, એ એક વિચારણીય વસ્તુ છે.

રાય શ્રી ધનપતિયાસુની આવૃત્તિમાં આપેલા સંસ્કૃત અને ગુજરાતી અનુવાદમાં બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા પાઠ પ્રમાણે અનુવાદ છે, જ્યારે તેમાં છપાયેલી ટીકાનો પાઠ ઉપર જણાવ્યો છે તેવો જ છે.

શ્રી અમોલકન્દપિણીની આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ તો સર્વ પ્રતિઓએ આપેલા પાઠ જેવો જ છે, પણ તેમાં આપેલા હિંદી અનુવાદમાં ટીકાની વ્યાખ્યા મુજબ અર્થ ક્યો છે.

પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ સર્વ પ્રતિઓએ આપ્યો છે તેવો જ છે, મૂળ પાઠનો અનુવાદ પણ તેને અનુસરીને આપ્યો છે, પણ વિવેચનમાં ટીકાની વ્યાખ્યા પ્રમાણે અર્થ ક્યો છે.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ઉપર જે ટિપ્પણો રચાયા છે. તેમાં પં. શ્રી ધનવિમળજીરચિત પ્રાચીન છે, તેમાં પ્રસ્તુત મૂળ પાઠ સર્વ પ્રતિઓએ આપ્યો છે તેવો જ છે અને તેનો અર્થ પણ મૂળ પાઠને અનુસરીને જ આ પ્રમાણે લખ્યો છે—જે મગવન(ન્) કેવલ્લોઘઈં વુ(વૃ)ક્ષિ તે સદ્દે

પ્રતીત આળે રુચિ મનમાં વસે ? ગૌતમ ! સદ્દેહે પ્રતીતદં રુચિં (રોચે)૩; જ્યારે વિ૦ સં૦ ૧૭૮૪માં પં. શ્રી જીવવિજયજીએ રચેલા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રટીકામાં મૂળ પાઠ તો સર્વ પ્રતિઓ આપે છે તેવો જ છે, પણ તેનો અર્થ ટીકાની વ્યાખ્યાને અનુસરતો છે, તે આ પ્રમાણે—જેહ મગવન્ ! કેવલીપ્રણીત બોધ પ્રતે જાણે વૃક્ષે તે બોધિ પ્રતે સદ્દેહે પ્રત્યય ધરે રુચ(ચિ) કરે ? હા ગૌતમ ! કોદ્દક સદ્દેહે પ્રત્યય ધરે રુચ(ચિ) ધરે કરે. ૪ અહીં એ વસ્તુ પણ જાણવી ઉપયોગી છે કે પં. શ્રી જીવવિજયજીએ પ્રસ્તુત ટીકાને અનુસરીને બનાવ્યો છે તે તેમણે જ આદિમાં અને અંતમાં જણાવેલું છે.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાંના એક સ્થળનું વક્તવ્ય જીવાભિગમસૂત્રમાં પણ છે. આ બન્ને ગ્રંથોમાં આવેલા સમાન પદાર્થના નિરૂપણમાં એકસરખો પાઠ નથી. તે આ પ્રમાણે :

અમાસદ્દે તિવિહે વળ્લસે । તં જહા—અગાર્હૈવ વા અવજ્જવસિદ્દે ૧, અગાર્હૈવ વા સવજ્જવસિદ્દે ૨, સાદૈવ વા સવજ્જવસિદ્દે ૩ । (પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર, સ્ક૦ ૧૩૭૫, ૫૦ ૩૧૫).

અમાસદ્દે દુવિહે વળ્લસે । તં જહા—સાતીતે વા અવજ્જવસિતે ૧, સાતીતે વા સવજ્જવસિતે ૨ । (જીવાભિગમસૂત્ર, પત્ર ૪૪૨, પૃષ્ઠ ૨).

અમે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના સંશોધન માટે ઉપયોગમાં લીધેલી કાગળ ઉપર લખાયેલી પાંચ પ્રતિઓમાં આ સ્થાનમાં જીવાભિગમસૂત્રના પાઠ જેવો જ પાઠ છે. તેમ જ પં. શ્રી જીવવિજયજીકૃત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ટીકામાં પણ પ્રસ્તુત સ્થાનમાં જીવાભિગમસૂત્રના જેવો જ પાઠ સ્વીકારીને અભાષકના બે પ્રકાર જણાવ્યા છે. આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીકૃત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર અને જીવાભિગમસૂત્રની ટીકામાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં તે તે સૂત્રના મૂળ પાઠ મુજબ વ્યાખ્યા છે, અર્થાત્ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની ટીકામાં અભાષકના ત્રણ પ્રકાર મુજબ અને જીવાભિગમસૂત્રની ટીકામાં અભાષકના બે પ્રકાર મુજબ વ્યાખ્યા છે. આથી વિશેષમાં આ બે સૂત્રોનાં સૂચિત સ્થાનોના પાઠભેદની નોંધ આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ પોતાની કોઈ ટીકામાં લીધી નથી.

*

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મુદ્રિત આવૃત્તિઓનો પરિચય

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની અમારી પ્રસ્તુત આવૃત્તિના પહેલાં એની છ આવૃત્તિઓ પ્રકાશિત થયેલી છે, તે આ પ્રમાણે :

૧. વિક્રમ સંવત્ ૧૯૪૦ માં ઋષિ શ્રી નાનકચંદ્રજી દ્વારા સંપાદિત થયેલું પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર રાય શ્રી ધનપતિસિંહજી દ્વારા સર્વપ્રથમ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું હતું. આ ગ્રંથમાં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર મૂળ, શ્રી રામચંદ્રગણિકૃત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના મૂળ પાઠનો સંસ્કૃત અનુવાદ, આચાર્ય શ્રી મલયગિરિરચિત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રટીકા તથા શ્રી પરમાનન્દપિંડિકૃત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની ભાષાટીકા પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ પ્રકાશનમાં આવેલ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનો મૂળ પાઠ બેતાં તેમાં અશુદ્ધિઓ તો ઘણી છે જ, ઉપરાંત અનેક સ્થળે શબ્દોના પદચ્છેદો પણ ખોટા છે. આમ હોવા છતાં આ આવૃત્તિમાં પ્રકાશિત થયેલા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના મૂળ પાઠને તથાપ્રકાશની કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિના પ્રામાણિક આધારવાળો

૩-૮. આ બે દર્શાર્થના પાઠ શ્રી લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર, અમદાવાદમાં સુરક્ષિત અનુક્રમે મુનિરાજ શ્રી પં. કીર્તિમુનિજી તથા મુનિ પ્રણયવિજયજીના હસ્તલિખિત ગ્રંથસંગ્રહમાં રહેલી પોથીઓમાંથી લખેલ છે, આ બેનો અનુક્રમે ક્રમાંક ૧૧૦૭૬ તથા ૧૦૫૮-૫૯ છે.

કહેવામાં જરાય વાંધા નથી. પ્રજાપનાના મૂળ પાઠ સિવાય આ આવૃત્તિમાં આવેલી ટીકા વગેરેનો અમે કોઈકે અપવાદ વિના ઉપયોગ કર્યો નથી. એટલે તે માટે અમે અહીં વિશેષ નથી લખતા.

૨. વિં સં ૧૯૭૪-૭૫ માં પૂં ૫૦ પાં આગમોદ્ધારક આચાર્ય શ્રી સાગરાનંદસુરિય દ્વારા સંપાદિત અને શ્રી આગમોદય સમિતિ દ્વારા બે ભાગમાં પ્રકાશિત થયેલી પ્રજાપનાસૂત્રની આવૃત્તિ. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ તથા તેની આચાર્ય શ્રી મલયગિરિસુરિયિત ટીકા પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ ગ્રંથમાં પૂર્વેના પ્રકાશનની અપેક્ષાએ પ્રમાણમાં શુદ્ધિનું પ્રમાણ ઘણું જ છે. અને આથી જ આ આવૃત્તિના પ્રકાશન પછી ચિકિત્સક અભ્યાસીઓએ આનો જ ઉપયોગ કર્યો છે. પૂં ૫૦ આગમોદ્ધારકજીએ સંપાદિત કરેલા અનેક ગ્રંથો જેતાં તેમના કાર્યની ઝડપ અને તાલાવેલી પારખી શકાય છે. આ અતિવેગમાં પ્રકાશિત કરેલા ગ્રંથોનું પ્રમાણ જેતાં તે તે ગ્રંથમાં રહેલી મૌલિક રખણનાઓનું પ્રમાણ ઓછું છે.

શ્રી આગમોદ્ધારકજી અને તેમનાં પ્રકાશનો માટે અમે અમારા આ અગાઉ સંપાદિત કરેલા નંદિસુત્તં ભગુઓગદ્વારાઈં ચ ગ્રંથના સંપાદકીયમાં લખ્યું જ છે. અહીં અમે એટલું જણાવીએ કે પ્રસ્તુત આવૃત્તિમાં પણ પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનામાં કેટલાંક સ્થળે નાની-મોટી રખણનાઓ રહી ગઈ છે, જે અમે આગળ ચર્ચીશું.

૩. વીર સં ૨૪૪૫ (વિં સં ૧૯૭૫)માં મુનિ શ્રી અમોલકઋષિય દ્વારા સંપાદિત અને લાલા શ્રી સુખદેવસહાયજી દ્વારા પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિ. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ તથા મુનિ શ્રી અમલોકઋષિયદ્વારા પ્રજાપનાસૂત્રનો હિંદી અનુવાદ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથમાંની પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના અતીવ અશુદ્ધ છે. મુનિ શ્રી અમોલકઋષિયએ તેમના પૂર્વેની રાય શ્રી ધનપતિસિંહજીની આવૃત્તિનું અનુકરણ નથી કર્યું, પણ તથાપ્રકારની કોઈ એક હસ્ત-લિખિત પ્રતિ કે પ્રતિઓના આધારે પોતાની પદ્ધતિએ આ સંપાદન કર્યું છે એમ કહી શકાય. આ સંબંધમાં અમે આગળ લખેલી ચર્ચામાં આપેલા પાકો ઉપરથી અભ્યાસીઓ વિશેષ જાણી શકશે. અમે પ્રજાપનાસૂત્રના સૂત્રપાઠોના સંબંધની ચર્ચામાં આ આવૃત્તિની મૂળ વાચનાનો જ મર્યાદિત ઉપયોગ કર્યો છે, આથી અહીં તેના હિંદી અનુવાદ વિષે કંઈ પણ જણાવવું પ્રસ્તુત નથી.

૪. વિં સં ૧૯૯૧ માં પં. શ્રી ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્ર દ્વારા સંપાદિત અને ત્રણ ભાગમાં પ્રકાશિત આવૃત્તિ. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ, મૂળ વાચનાનો ગુજરાતી અનુવાદ તથા આચાર્ય શ્રી મલયગિરિસુરિયિત પ્રજાપનાસૂત્રની ટીકાનો ગુજરાતી અનુવાદ પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ આવૃત્તિની મૂળ વાચના તૈયાર કરવામાં સમિતિની આવૃત્તિને મુખ્ય રાખીને વિશેષ સંશોધન માટે અમદાવાદના શ્રી શાંતિસાગરજીના ભંડારની એક સડીક અને ત્રુટિત પ્રજાપનાસૂત્રની હસ્તલિખિત પ્રતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આ હડીકત પ્રસ્તુત પ્રકાશનની પ્રસ્તાવનામાં જણાવી છે. આથી કેટલેક સ્થળે સમિતિની આવૃત્તિના પાઠના બદલે આ પ્રકાશનમાં મૌલિક શુદ્ધ પાઠ મળે છે.^૧ આમ છતાં આ પ્રકાશનની મૂળ વાચનામાં પણ અનેક સ્થળે સમિતિના પ્રકાશન જેવી જ નાની-મોટી રખણનાઓ તો છે જ, પણ તે ઉપરાંત સમિતિની આવૃત્તિના સાચા પાઠને બદલે ખોટા પાઠ પણ થયા છે.^૨ મૂળ અને ટીકાનો જેવો પાઠ તેવો અનુવાદ કરવામાં આવ્યો છે. આથી કોઈક

૧. જુઓ આગળ આવતા 'પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્થક્ષોચન' શીર્ષકવાળા વિભાગની ૬૧ મી અને ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની કંદિકાઓ.

૨. જુઓ એજન, ૪૨ મી, ૪૬ મી અને ૭૦ થી ૭૭ સુધીની કંદિકાઓ.

સ્થળ એવું પણ છે કે જ્યાં એક જ સ્થાનમાં મૂળ અને ટીકાના અનુવાદની સંગતિ સંધાઈ નથી. આ પ્રકાશનની મૂળ વાચનાની ક્ષતિઓ પણ આગળ લખેલી ચર્ચામાંથી અભ્યાસીઓ જાણી શકશે.

૫. વિ. સં. ૧૯૯૮ (વીર નિ. સં. ૨૪૬૮) માં આગમમંદિર (પાલીતાણા) માં શિલામાં ઉત્કારી સમગ્ર આગમોને તૈયાર કરવા માટે મર્યાદિત સંખ્યામાં પ્રકાશિત કરેલા આગમરત્નમંજૂષા નામના મહાગ્રંથમાં પ્રકાશિત થયેલા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની આવૃત્તિ. સમિતિની આવૃત્તિનાં સ્ખલનાવાળાં સ્થાનો પૈકીનાં કેટલાંક સ્થાનમાં આ આવૃત્તિમાં શુદ્ધ પાઠ ઉમળે છે. યાદી તો આમાં કોઈકે સ્થળ એવું પણ છે કે, જ્યાં સમિતિની આવૃત્તિથી વિરુદ્ધ જઈને ખોટું સંશોધન કરવામાં આવ્યું છે. પ્રસ્તુત આવૃત્તિની મૂળ વાચનાને અમે સાદૃશ્ય મેળવી નથી, પણ મૂળ પાઠની ચર્ચા લખવામાં એ અનેકવાર જોયેલી હોવાથી તેના સંબંધમાં નીચેની હકીકત સહજભાવે જાણવીએ છીએ :

૭૭ મા પૃષ્ઠની (સૂત્ર ૨૧૦) આઠમી પંક્તિમાં આવેલા સદ્ગુણ શબ્દથી દસમી પંક્તિમાં આવેલા જોયણકોઢાકોઢીઓ ના પૂર્વના વહુગીઓ સૂત્રપદ સુધીનો સૂત્રપાઠ પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં પડી ગયો છે. શુઓ આગમરત્નમંજૂષા શિલાકલક ૧૭૩-૪ ની છેલ્લી પંક્તિ. અહીં પડી ગયેલો પાઠ સમિતિની આવૃત્તિમાં છે. આ રીતે અન્યન્ય સ્થાનોમાં પણ મૂળ વાચનાનો પાઠ પડી ગયો છે કે કેમ ?— એ તો સમગ્ર આવૃત્તિને મેળવીએ તો જ જાણી શકાય. પ્રસ્તુત શિલાગમની આવૃત્તિની વિશેષતા તો એ છે કે તેમાં અનેક સ્થળે ° આવાં પોલાં મીઝાં કરીને નાના-મોટા સૂત્રસંદર્ભોને, કોઈ પણ પ્રાચીન પ્રતિ, પદ્ધતિ કે પરંપરાના આધાર વિના, પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીએ પોતાની આગવી શૈલીથી ટૂંકાવ્યા છે. દા. ત. ૬૪ મા પૃષ્ઠની સાતમી પંક્તિમાં આવેલા પુન્નજ્જર શબ્દથી તે જ પૃષ્ઠની ૧૭ મી પંક્તિ સુધીનો સૂત્રસંદર્ભ છોડી દઈને આ સમગ્ર પાઠના સ્થાને ° આવું પોલું મીડું કર્યું છે. આ છોડી દીધેલો પાઠ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓ અને સમગ્ર પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં છે. અમારા કામ પૂરતા અન્યેપણમાં પણ અમે આવાં પોલાં મીઝાં અનેક જોયાં છે, જેમાં સંક્ષેપ કરવાના આશયથી મૂળ વાચનાના નાના-મોટા સૂત્રસંદર્ભો છોડી દેવાયા છે. આથી શિલાગમની પ્રસ્તુત મૂળ વાચનાને પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીએ ખનાવેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની સંક્ષિપ્ત વાચના કહી શકાય. આ સંક્ષેપમાં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં અને પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં આવતા સુકલેસ્સા કળ્હેલેસ્સા જેવા શબ્દોના સ્થાનમાં સુક્કા કળ્હા શબ્દો પણ છે. સૂત્રપાઠોનો આ રીતે સંક્ષેપ કરવા જતાં પાઠોનું મૂળ સ્વરૂપ વિદ્યુત બની જવાનો પૂરેપૂરો સંભવ હોવાથી આ પદ્ધતિ ચાલુ રહે એ કોઈ રીતે ધૃષ્ટ નથી.

‘અંતિમ આવૃત્તિ પૂર્વનાં પ્રકાશનો કરતાં વધુ શુદ્ધ નહીં તોપણ તેથી ઊતરતા સ્વરૂપની તો ન હોવી જોઈએ’ આવી અપેક્ષા શિલાગમગત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની આવૃત્તિથી સંતોષાતી નથી. આ પ્રકાશન અંગેની વિશેષ વિગતો આગળ આવતી ચર્ચામાંથી જાણી શકાશે.

૬. મુનિરાજ શ્રી પુષ્કલિકા-પુષ્પલિકા-ફલચંદ્ર દ્વારા સંપાદિત થયેલા સુત્તાગમે નામના ગ્રંથના બીજા અંશમાં અંગ આગમ સિવાયના ૨૧ આગમો પ્રકાશિત કર્યા છે, તેમાં પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર પણ સંપાદિત કરેલું છે. ઉક્ત સુત્તાગમેનો બીજો અંશ વિ. સં. ૨૦૧૧ માં સૂત્રાગમ સમિતિ ગુગાંવ ધાવણી દ્વારા પ્રકાશિત થયો છે. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની અમે જોયેલી મુદ્રિત આવૃત્તિઓમાં

૩. શુઓ એજન : ૫, ૨૬, ૪૦, ૮૬, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૧૦૩ થી ૧૦૬ કંદિકાઓ તથા ૩૩ મી કંદિકાનો ચોથો પદાવિભાગ.

૪. શુઓ એજન : ૩ ૯, ૧૨ મા, ૧૬ મા, ૨૪ મા અને ૬૪ મા કંદિકાઓ.

સમયની દૃષ્ટિએ આ છેલ્લી આવૃત્તિ છે. આ આવૃત્તિમાં છપાયેલા પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના નેતાં કેવળ તેના માટે જ નહીં પણ સુત્તાગમેના બે અંશમાં છપાયેલા સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયને માન્ય ૩૨ સૂત્રગ્રંથોની વાચનાની પ્રામાણિકતાના સંબંધમાં પણ પૂરો સંદેહ થાય એવી સ્થિતિ છે. ‘કોઈ પણ ગ્રંથની ઉત્તરોત્તર પ્રકાશિત આવૃત્તિ ક્રમશઃ વધુ ને વધુ સારી હોવી જોઈએ’ આ એક-પ્રકારના સર્વજનસાધારણ અભિપ્રાયથી વિરુદ્ધ સુત્તાગમેનું પ્રકાશન થયું છે, એમ કહી શકાય. આ વસ્તુ સ્પષ્ટ કરવા માટે અમે આગળ જણાવેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાં લખેલી ૧૦૭ કંડિકાઓ અને તેમાંય ખાસ કરીને ૪૨ મી, ૪૯ મી અને ૬૪ થી ૭૭ સુધીની કંડિકાઓ નેવા લલામણ કરીએ છીએ. સુત્તાગમેના બે અંશની પ્રસ્તાવના-સંપાદકીયમાં કરેલાં વિધાનો માટે પણ અહીં થોડો ધશારો કરવો અમે ઉચિત માન્યો છે.

સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના લેખક મુનિ શ્રી જિણ્યંદભિક્ષુ = જિનચંદ્રભિક્ષુ છે; અને બીજા અંશના સંપાદકીયના લેખક મુનિ શ્રી પુષ્પભિક્ષુ પોતે છે. સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના ૨૫ મા પૃષ્ઠમાં અને બીજા અંશના સંપાદકીયના ૬૫ મા પૃષ્ઠમાં પ્રસ્તુત પ્રકાશનકી વિશેષતા આ શીર્ષકમાં જણાવેલાં વિધાનો પૈકી ત્રણ વિધાન આ પ્રમાણે છે : (૧) પાઠશુદ્ધિકા પૂરા ૨ ચ્વાલ રક્વા ગયા હૈ । (૨) इसके संपादनमें शुद्ध प्रतियोंका उपयोग किया है । (૩) पाठान्तर नवीन पद्धतिसे दिए हैं ।

આ ત્રણ વિધાન પૈકીના પહેલા વિધાનમાં જણાવ્યું છે કે પાઠશુદ્ધિમાં પૂરેપૂરો ખ્યાલ રાખ્યો છે. આ બાબતમાં અમે અહીં એટલું જ જણાવીએ છીએ કે અમે આગળ જણાવેલી સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્ર માટેની નોંધ અને પાઠ્યરચાં નેવાથી વિજ વાચકોને પ્રતીતિ થશે કે આગમોની પાઠશુદ્ધિની શાસ્ત્રીય પારખ સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રમાં નથી, અર્થાત્ તેમનું આ વિધાન વસ્તુસ્થિતિથી વેગળું છે.

બીજા વિધાનમાં સુત્તાગમે ના સંપાદનમાં શુદ્ધ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તેમ જણાવ્યું છે. આ વિધાન ઉપરથી ‘સુત્તાગમે ના સંપાદકશ્રએ શુદ્ધ હસ્તલિખિત પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો હશે’ આવું અનુમાન કોઈ કરે તો તે અસંભવિત નથી. હકીકતમાં આ બાબતમાં ભલે શ્રી પુષ્પભિક્ષુએ સ્પષ્ટ નથી લખ્યું પણ અમે વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકીએ કે તેમણે સુત્તાગમે માં છપેલી પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનાને કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિ સાથે મેળવી નથી, અને કદાચ એકાદ હસ્તલિખિત પ્રતિ સાથે મેળવતાં કોઈક મહત્વનો પ્રામાણિક પાઠ મળ્યો હશે તો તેની મૌલિકતા તેઓએ વિચારી નથી. આ હકીકત પણ અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાં આવતી ૧૦૭ માંની એ સંબંધી કંડિકાઓ નેતાં સુસ્પષ્ટ થઈ જશે. સુત્તાગમે ના સંપાદકશ્રનું આવું શુદ્ધ પ્રતિઓના ઉપયોગ માટેનું સંદિગ્ધ વિધાન વાચકને ગેરમાર્ગે દોરનારું છે એમ પણ કહી શકાય. મુનિ શ્રી પુષ્પભિક્ષુએ પોતાના આ વિધાનમાં જણાવેલી શુદ્ધ પ્રતિઓને હસ્તલિખિત પ્રતિઓરૂપે સ્પષ્ટ જણાવી નથી, અને જે શુદ્ધ પ્રતિઓનો તેમણે ઉપયોગ કર્યો છે તે શુદ્ધ પ્રતિઓનો કોઈ પરિચય પણ તેઓએ આપ્યો નથી, એટલે આ બાબતમાં સદજલાલે સંદેહ જ રહે કે તેમણે જે શુદ્ધ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે તે ‘કઈ’?

ત્રીજા વિધાનમાં પાઠાન્તરની નવીન પદ્ધતિની વાત કરી છે તે સમજવા માટે તેઓએ કશું જ

પ. અમારું આ વક્તવ્ય વાંચ્યા પછી પણ સુત્તાગમે ના સંપાદકશ્ર તેમણે જણાવેલી શુદ્ધ પ્રતિઓનો પ્રામાણિક પરિચય આપશે તો તે જરૂર સૌકોઈ ને આવકારને પાત્ર થશે જ.

સ્પષ્ટીકરણ કુર્યું નથી, અર્થાત્ જે જે પાઠાન્તરો આપ્યા છે તે કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિના છે કે મુદ્રિત આવૃત્તિના એની કોઈ ચોખવટ એમણે કરી નથી.

ઉપર જણાવેલી હકીકતથી સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રની વાચના સંશોધનની દૃષ્ટિએ કેટલી પાંગળી છે તે સ્પષ્ટ થાય છે.

સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના ૨૩મા પૃષ્ઠમાં આગમોની પૂર્વપ્રકાશિત આવૃત્તિઓ માટે આ પ્રમાણે લખ્યું છે—इसके अतिरिक्त रायबहादुर धनपतसिंह (मकसूदावादवाले) और आगमोदय समिति आदिने भी आगमोंका प्रकाशन किया है पर वे भी अशुद्धिओंसे खाली नहीं। आम जलुषीने प्रस्तावनाના લેખકે સુત્તાગમેની આવૃત્તિને શેષ આવૃત્તિઓ કરતાં શુદ્ધ જણાવવાનો આડકતરો પ્રયત્ન કર્યો છે. અને આથી જ અમે સુત્તાગમેની આવૃત્તિને શેષ આવૃત્તિઓ કરતાં વધુ શુદ્ધ અને પ્રામાણિક ધારીને તેનો વિશેષ ઉપયોગ કરવા તરફ લલચાયા, એટલું જ નહીં અમને જ્યારે જ્યારે મૂળ પાઠનો નિર્ણય કરવા માટે અન્યાન્ય સ્થળો જોવાની આવશ્યકતા જણાઇ ત્યારે ત્યારે સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રનાં અમે તે તે સમગ્ર સ્થાનો જોયાં પણ ખરાં. આથી આ બાબતમાં અમે એટલું નિઃશંકરીતે જણાવીએ છીએ કે સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રની વાચનામાં મૌલિક શાસ્ત્રીય શુદ્ધિ માટેનો કોઈ પ્રામાણિક પ્રયત્ન થયો નથી. અસંખ્ય, સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિના પાઠના બદલે જે ૨૯ સ્થાનોમાં મૌલિક અને સંગત પાઠ આપ્યા છે તે સુત્તાગમેના પ્રકાશન પૂર્વે દશ વર્ષ પહેલાં વિ. સં. ૧૯૯૧માં પં. શ્રી ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્ર દ્વારા સંપાદિત આવૃત્તિમાં સુધારીને આપેલા જ છે^૧. સુત્તાગમે ના સંપાદકજીએ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીનું કે આગમોદય સમિતિનું અનુકરણ લેલે ન કુર્યું હોય, પણ આગમોદય સમિતિ અને પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં જ્યાં જ્યાં ખોટા અને અમૌલિક પાઠ છે ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર સુત્તાગમે માં તેવા જ પાઠ^૨ લીધા છે. આથી પણ વિશેષ ધ્યાનપાત્ર વાત તો એ છે કે આગમોદય સમિતિની વાચનાના સાચા અને મૌલિક પાઠના બદલે જ્યાં જ્યાં પં. ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં ખોટા અને અમૌલિક પાઠ છે ત્યાં ત્યાં સુત્તાગમે માં પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિના જેવા જ ખોટા અને અમૌલિક પાઠ^૩ આપ્યા છે. આ ઉપરથી કોઈને એમ લાગે કે સુત્તાગમે ના સંપાદકજીએ મૂળ વાચનાનું સંશોધન કરવા માટે અન્યાન્ય પ્રકાશિત આવૃત્તિઓનો જ આધાર લીધો છે, તો એ માન્યતાને નિરાધાર જણાવી શકે એવી કોઈ રજૂઆત સુત્તાગમે ના સંપાદકજીએ કરી નથી. અમારા આ મર્યાદિત વક્તવ્યની ખાતરી તો આગળ જણાવેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્ર-પાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાં આપેલી વિગતો જોતાં થશે જ. અહીં સાથે સાથે જણાવી દઈએ છીએ કે અમે પૂર્વનાં પ્રકાશનોના સૂત્રપાઠોનાં સ્થાનમાં જે કોઈ મૌલિક અને પ્રામાણિક પાઠ મેળવી શક્યા છીએ તે પૈકીનો માત્ર એક હળવો પણ પ્રામાણિક પાઠ (કાયજોગે ના બદલે પ્રામાણિક પાઠ—કાયજોગે) સુત્તાગમે ની જ આવૃત્તિમાં સ્વીકારાયો છે, જે પૂર્વની અન્ય કોઈ પણ આવૃત્તિમાં નથી. જુઓ ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકની ૧૦૭ મી કંડિકા. અર્થાત્ આ એક સ્થાન સિવાય સુત્તાગમે ના પ્રામાણિક પાઠવાળું એવું એક પણ સ્થાન નથી કે જે તેના પૂર્વની કોઈને કોઈ એક આવૃત્તિમાં ન હોય. બાકી, અહીં જણાવ્યા સિવાયની પણ સુત્તાગમે ની નાની નાની આગવી ક્ષતિઓ તો સહજ લાવે જોતાં એવી જણાઈ છે કે જે તેના પૂર્વની કોઈ પણ આવૃત્તિમાં લાગ્યે જ હોય.

૧. જુઓ એનન : ૬૧ મા અને ૭૮ થી ૧૦૬ સુધીની કંડિકાઓ.

૭. જુઓ એનન : ૧ થી ૪૨, ૪૩ થી ૪૭, ૫૦ થી ૬૦, ૬૨ અને ૬૩ મી કંડિકાઓ.

૮. જુઓ એનન : ૬૧ મા તથા ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની કંડિકાઓ.

સુત્તાગમે માં જાપેલા આગમોમાંથી તેના સંપાદકજીએ કેટલે સ્થળે પાહો કાઢી નાખ્યા છે કે બદલ્યા છે તે તો તેમાં જાપેલા બધા આગમોને મેળવીએ ત્યારે જ કહી શકાય. છતાં તેમણે જાપેલા પ્રજાપનાસૂત્રમાં પાઠ કાઢી નાંખીને અને બદલીને જે ધાલમેલ કરી છે તે તો અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાહોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાંની ૬૪ થી ૬૯ સુધીની કંડિકાઓ વાંચતાં જિજ્ઞાસુઓ સ્પષ્ટ સમજી શકશે. અને તેથી અમે એમ કહી શકીએ કે સુત્તાગમે ગત અન્ય આગમોમાં પણ ધાલમેલ થઈ હોવી નેઈએ, આમ છતાં ‘ચોર કોટવાળને દંડે’ એ ન્યાયે ધાલમેલ કરનાર મુનિશ્રી પોતે જ પ્રાચીન આગમિક સાહિત્યમાં ધાલમેલ થયાનો આક્ષેપ કરે એ એમની બલિહારી જ કહી શકાય !^૮

અહીં એક હકીકતની સ્પષ્ટતા કરી દેવી અમને ઉચિત લાગે છે કે સમગ્ર જૈન આગમોની હજારો પ્રતિઓ અમે બારીકાઈથી નેઈ છે. તેમાં તે તે આગમગ્રંથની મૂળ વાચનાના સંક્ષિપ્ત કે સંક્ષિપ્તતર મૌલિક સૂત્રપાઠને સરળતાથી સમજવા માટે જ, પ્રાયઃ તે તે આગમની ટીકાની વ્યાખ્યાના આધારે, કોઈકે અભ્યાસી વિદ્વાન મુનિઓએ સૂત્રપદોનો પ્રક્ષેપ કર્યો છે. અહીં પણ આનું ઉદાહરણ અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાહોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાં આવેલી ૩૪, ૪૪, ૫૩ અને ૫૭ મી કંડિકાઓ નેવાથી મળી રહેશે. કોઈવાર પ્રક્ષિપ્ત પાહો એવા પણ હોય છે કે જે સંગત ન હોય. આ વસ્તુ પણ અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાહોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકની ૪, ૫, ૧૦, ૧૬, ૧૭, ૨૨ અને ૩૮ આ કંડિકાઓ નેતાં સમજાશે. આથી એ પણ દ્રશિત થાય છે કે તે તે વિષયના અધ્યયન અભ્યાસીઓ દ્વારા પણ કદાચ આવા પાહો ઉમેરાયા હોય. વળી, તે તે આગમગ્રંથના નાના-મોટા સૂત્રસંદર્ભોના વક્તવ્યની સમાપ્તિ પછી તે સમગ્ર વક્તવ્યને સંક્ષેપમાં આવરી લેતી અન્યાન્યગ્રંથગત સંગ્રહણીગાથા પણ તે તે સૂત્ર-સંદર્ભ પછી કોઈકે વાર ઉમેરાઈ હોય તેવું પણ જાણ્યું છે. આવી ગાથા કોઈ વાર મૂળસૂત્રકારની પણ હોવાનો સંભવ હોઈ શકે, તો કોઈ વાર સ્વતંત્ર રીતે રચીને કોઈ વિદ્વાન મુનિએ પ્રક્ષિપ્ત કરી હોય તે પણ અસંભવિત નથી. આ સ્મૃત્યાતનું ઉદાહરણ પ્રસ્તુત પ્રજાપનાસૂત્રમાં પણ છે. જુઓ ૨૬ મા પૃષ્ઠની ૧૫-૧૬ પંક્તિમાં આવેલી પ્રક્ષિપ્ત ગાથા. આ ઉપરાંત પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રારંભમાં આવતો પંચપરમેષ્ઠિનમસ્કારવાળો સૂત્રપાઠ તથા પ્રારંભની બે ગાથા પછી પ્રજાપનાસૂત્ર-કારનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપતી બે ગાથાઓ પણ પ્રક્ષિપ્ત છે.

અમે સમગ્ર આગમગ્રંથોમાં સંગત કે અસંગત હોય તેવા અનેકાનેક પ્રક્ષિપ્ત પાહો નેચેલા હોવાથી તે બધાય પ્રક્ષિપ્ત પાહો તે તે સ્પષ્ટ પ્રસ્તુતાર્થને સુસ્પષ્ટ કરવાના આશયથી જ ઉમેરાયા છે તે પણ ખાતરીપૂર્વક જણાવી શકીએ છીએ. આવા પ્રક્ષિપ્ત પાહો પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં પ્રાયઃ નહીં મળતા હોવાથી અને તે તે આગમના વ્યાખ્યાગ્રંથોના આધારે આ પ્રક્ષિપ્ત પાહોની અમૌલિકતા તો દીવા જેવી સ્પષ્ટ થઈ જ જાય છે. આ ઉપરાંત આ સમગ્ર પ્રક્ષિપ્ત પાહોનો ખાસ પરિચય તો એ છે કે તેમાં કોઈ પણ વિદ્વાને પોતાની આગવી-અંગત માન્યતાનો પાઠ બનાવીને ઉમેર્યો હોય તેવું એક પણ સ્થળ અમે સૂત્રપ્રતિઓમાં નેયું નથી. આગમોમાં ધાલમેલ થઈ શકતી હોત તો તો વ્યાખ્યાકારો મૂંઝાત જ નહીં.

આ ઉપરાંત ‘પ્રજાપનોપાક્કની આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત પ્રદેશવ્યાખ્યાને પૂર્વ ભાગ અને ઉત્તર ભાગરૂપે અનુક્રમે ઈ. સ. ૧૯૪૭ માં ઋષભદેવ કેસરીમલ, રતલામ, દ્વારા અને ઈ. સ.

૮. આ સંબંધમાં પં. શ્રી કદ્યાણવિજયજીરચિત ‘પદ્મવલીપદાગસંગ્રહ’ પૃ. ૪૪૬ માં “લૈન જાગમો મેં કાટછાંદ” શીર્ષક વક્તવ્યને જુઓ.

૧૯૪૬ માં જૈન પુસ્તક પ્રચારક સંસ્થા, સૂરત દ્વારા પ્રકાશિત કરી છે. આ પ્રકાશનમાં પ્રજ્ઞાપના-સૂત્રની મૂલ વાચના આપવામાં આવી નથી.

*

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન

આ સંદર્ભ લખવાનો આશય, આગમસંશોધન માટે વિવિધ પ્રત્યંતરોના પાઠોની ધીરજ-પૂર્વક વિવિધ રીતે ચકાસણી કરવા માટેની અમારી આગમસંશોધનપદ્ધતિ આગમ આદિનું સંપાદન કરનાર અભ્યાસીઓને કોઈ ને કોઈ રીતે પ્રેરણારૂપ થશે, તે જ છે. આથી પૂર્વનાં પ્રકાશનોની વાચનાના વિષમ પાઠોનું નિરૂપણ અહીં આનુયંગિક રીતે જ જરૂરી બની ગયું હોઈ જે કોઈ મહાનુભાવોની એ સંબંધમાં લાગણી દુભાય તેઓ સૌને અમારો મુખ્ય ઉદ્દેશ અવધારવા ક્ષમાપનાપૂર્વક વિનંતિ કરીએ છીએ.

અહીં જણાવેલી કુલ ૧૦૭ કંડિકાઓનું વર્ગીકરણ આ પ્રમાણે છે—

(અ) ૨૦, ૪૩, ૫૧, ૫૨, ૫૪, ૫૬, ૫૮, ૫૯, ૬૦, ૬૨ અને ૬૩—આ અગિયાર કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં ખોટા પાઠ છે, જેમાંથી ૨૦, ૪૩, ૫૧, ૫૬, ૫૮, ૫૯, ૬૦ અને ૬૩—આ આઠ કંડિકાઓમાં જણાવેલા ખોટા પાઠ અમને એક કે એકથી વધુ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યા છે.

(આ) ૪૫ મી અને ૫૦ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે રાય શ્રી ધનપતિસિંહજીની આવૃત્તિ સિવાયની શેષ પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં ખોટો પાઠ છે. આ ખોટો પાઠ અમને પણ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યો છે.

(ઇ) ૩૨, ૩૭ અને ૫૫ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે મુનિ શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિ સિવાયની શેષ પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં ખોટા પાઠ છે, જેમાંથી ૩૭ મી કંડિકામાં જણાવેલો ખોટો પાઠ અમને પણ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યો છે.

(ઈ) ૧૮, ૨૩, ૨૫ અને ૪૬ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠને બદલે તેને અનુસરતા (જેને પ્રામાણિક પાઠભેદ કહી શકાય તેવા) સૂત્રપાઠો રાય શ્રી ધનપતિસિંહજીની તથા મુનિ શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિમાં છે.

(ઉ) ૧, ૨, ૩, ૬, ૮, ૯, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૮, ૨૧, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૯, ૩૧, ૩૬, ૩૯, ૪૬ અને ૧૦૬—આ બાવીસ કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે આગમોદય સમિતિની, પં. શ્રી લગવાનદાસજીની, આગમરતનમંજૂપાની—શિલાગમની અને સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં ખોટા પાઠ છે. આ પૈકીની ૩૯મી અને ૪૬મી કંડિકામાં જણાવેલા ખોટા પાઠ અમને પ્રત્યંતરોમાં મળ્યા છે. અહીં દરેક એટલો જ છે કે ૨૧ અને ૧૦૬ ક્રમાંકવાળી કંડિકામાં જણાવેલો મૌલિક પ્રામાણિક સૂત્રપાઠ શિલાગમની આવૃત્તિમાં છે.

(ઝ) ૪, ૫, ૧૦, ૧૬, ૧૭, ૨૨ અને ૩૮—આ કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠ ઉપરાંત અપ્રામાણિક વધારાના પાઠ આગમોદય સમિતિની, પં. શ્રી લગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં છે. અહીં દરેક એટલો જ છે કે પાંચમી કંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો ખોટો પાઠ મુનિ શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિમાં પણ છે તેમ જ અમને પણ એક પ્રત્યંતરમાં મળ્યો છે, જ્યાં પાંચમી કંડિકાનો વધારાનો ખોટો પાઠ શિલાગમની આવૃત્તિમાં નથી.

(કઠ) ૩૪, ૪૪, ૫૩ અને ૫૭ મી ઇંડિકામાં જળાવેલા વધારાના સૂત્રપાઠ પ્રસ્તુતાર્થને વિશેષ સ્પષ્ટ કરે છે, પણ તે સ્પષ્ટીકરણ માટે પાઠ્યથી ઉમેરાયા હોવાથી તેને પ્રમાણભૂત ન કહેવાય. આમાંની ૫૩ મી અને ૫૭ મી ઇંડિકામાં જળાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં છે, જ્યારે ૩૪મી અને ૪૪મી ઇંડિકામાં જળાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ આગમોદય સમિતિની, પં ૦ શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિક્ષાગમની અને સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં છે. અહીં માત્ર ૫૭ મી ઇંડિકામાં જળાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ જ અમને એક પ્રત્યંતરમાં મળ્યો છે.

(ઋ) ૭, ૧૪, ૧૫, ૧૯, ૨૮, ૩૦, ૩૩, ૩૫, ૩૭, ૪૦ અને ૪૧—આ અગિયાર ઇંડિકાઓમાં જળાવેલા મદસ્તવના સૂત્રપાઠો આગમોદય સમિતિની, પં ૦ શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિક્ષાગમની અને સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં નથી, જે અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યા છે. અહીં ફરક એટલો જ કે ૭, ૩૦ અને ૩૭ મી ઇંડિકામાં જળાવેલો સૂત્રપાઠ તથા ૧૯ મી ઇંડિકામાં જળાવેલા સૂત્રપાઠવાળું સમગ્ર વાક્ય રાખ શ્રી ધનપતિસિંહજીની આવૃત્તિમાં પણ નથી, જ્યારે ૩૩મી ઇંડિકામાં જળાવેલા પાંચ વિભાગ પૈકીના ચોથા વિભાગમાં જળાવેલો તથા ૪૦ મી ઇંડિકામાં જળાવેલો સૂત્રપાઠ શિક્ષાગમની આવૃત્તિમાં છે.

(લ્લ) ૬૪ થી ૬૯ સુધીની ઇંડિકાઓમાં—સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાંથી એના સંપાદકશ્રીએ સ્વેચ્છાએ જે પાઠો કાઢી નાંખ્યા છે તે (ઇંડિકા ૬૪-૬૫-૬૬), સૂત્રાર્થને ન સમજવાથી સ્વેચ્છાએ સૂત્રપદોની વિભક્તિ બદલીને ખોટો પાઠ બનાવ્યો છે તે (ઇંડિકા ૬૭), સૂત્રપદોનું અમૌલિક પરિવર્તન સ્વેચ્છાએ કર્યું છે તે (ઇંડિકા ૬૮) અને મુદ્રણમાં થયેલ અનવધાનનું એક ઉદાહરણ (ઇંડિકા ૬૯) —આ હકીકતો જણાવી છે.

(ળ) ૪૨ મી, ૪૯ મી અને ૭૦ થી ૭૭ સુધીની ઇંડિકાઓ પૈકીની ૭૧ મી ઇંડિકા સિવાયની ઇંડિકાઓમાં જળાવેલા સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના અને પૂર્વની આગમોદય સમિતિ આદિની આવૃત્તિઓના મૌલિક અને પ્રામાણિક પાઠના બદલે પં. શ્રી. ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં જ્યાં જ્યાં ખોટા પાઠ (ઇંડિકા ૭૦, ૭૫.), અપ્રમાણિત પાઠ (ઇંડિકા ૪૯, ૭૩, ૭૪), અમૌલિક પદવિપર્યાસ (ઇંડિકા ૭૬), પ્રક્ષિપ્ત પાઠ (ઇંડિકા ૭૨) અને અશાસ્ત્રીય સંશોધન (ઇંડિકા ૪૨, ૭૭) છે તે જળાવ્યાં છે. ઉપરાંત, આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિ પ્રમાણે જ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં સૂત્રોનો તદ્દન ખોટો ઉદ્ભવ તેમ જ પાઠપતન છે તે ૭૧ મી ઇંડિકામાં જળાવ્યાં છે. આ ૭૧ મી ઇંડિકામાં આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિની ક્ષતિ ઉપરાંત એક સ્થળે પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં એક વધુ પાઠપતન થયું છે તે પણ જળાવ્યાં છે. આ દશ ઇંડિકાઓમાં નિર્દિષ્ટ સ્થાનોમાં કેવળ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિના જેવી જ અમૌલિક વાચના સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં છે, તેમાંય ૭૧ મી ઇંડિકામાં પડી ગયેલા પાઠના સ્થાનમાં સુત્તાગમે માં સ્વમતિએ નવો અશાસ્ત્રીય પાઠ બનાવીને મૂક્યો છે તે પણ જળાવ્યાં છે.

(ઘે) ૬૧ મી અને ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની ઇંડિકાઓમાં જળાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠોના સંબંધમાં આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિની ક્ષતિ જણાવી છે અને પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત મૌલિક પ્રામાણિક પાઠો છે તે પણ જળાવ્યાં છે. પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં સ્વીકારાયેલા આ ૨૯ ઇંડિકાઓમાં જળાવેલા મૌલિક સૂત્રપાઠો સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં પણ છે. અહીં ફરક એટલો જ કે ૮૦ મી ઇંડિકામાં જળાવેલા મૌલિક પાઠનો પં. શ્રી. ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં સંશોધનમાન્ય રીતે ઇશારો કરાયો છે, જ્યારે સુત્તાગમે માં તે મૌલિક પાઠ સ્પષ્ટપણે સ્વીકારાયો છે. તથા ૯૯ મી ઇંડિકામાં પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં જે બે સૂત્રપદો વધારે છે, જેને પ્રમાણિત કહી શકાય નહિ, તે પ્રમાણે જ સુત્તાગમે માં પણ બે સૂત્રપદો વધારે છે.

પ્રસ્તુત કંડિકાઓ પૈકીની ૮૯, ૯૧, ૯૨, ૯૩ અને ૧૦૩ થી ૧૦૫ સુધીની કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પાઠ શિક્ષાગમની આવૃત્તિમાં પણ છે, બાકીના આગમોદય સમિતિ પ્રમાણે છે.

(ઓ) ૧૦૭મી કંડિકામાં જે મૌલિક પ્રામાણિક પાઠ જણાવ્યો છે તે સુત્તાગમે સિવાયની તેના પહેલાંની કોઈ પણ આવૃત્તિમાં નથી તે જણાવ્યું છે.

ચર્ચિત આવૃત્તિઓની સંજ્ઞા

નીચેની કંડિકાઓમાં પ્રત્તાપનાસૂત્રની જે જે મુદ્રિત આવૃત્તિઓની ચર્ચા કરી છે તે આવૃત્તિઓની સંજ્ઞા નીચે મુજબ છે :—

ઘ : રાય શ્રી ધનપતિસિંહજીની આવૃત્તિ. મ : પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિ.
સ : આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિ. શિ : શિક્ષાગમ (આગમરત્નમંજૂષા)ની આવૃત્તિ
અ : મુનિ શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિ. સુ : સુત્તાગમેની આવૃત્તિ.

સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન

૧. ૧૮૮ માં સૂત્રમાં આવેલો સાળં સાળં મોમેજ્જનગરાવાસસતસહસ્સાળં (૫૦ ૬૫, પં ૧૦) આ પાઠ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે, ઉપરાંત જ્વાલમ્ભાલિગમસૂત્રની ટીકામાં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ પ્રત્તાપનાસૂત્રગત આ સમગ્ર વાનવ્યન્તરસૂત્ર આપ્યું છે તેમાં પણ પ્રસ્તુત પાઠ અહીં જણાવ્યા પ્રમાણે જ છે. સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ આ પાઠ આ પ્રમાણે છે—સાળં સાળં અસંખેજ્જમોમેજ્જનગરાવાસસતસહસ્સાળં; જ્યારે ઘ અને અ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિના પાઠની મતલબનો પાઠ આ પ્રમાણે છે— સાળં સાળં મોમેજ્જનગરાવાસસતસહસ્સા અસંખેજ્જાળં.

૨. ૫૦૭ માં સૂત્રમાં દસપણિણ જવણિણે ત્તિ (૫૦ ૧૫૨, પં ૧૫) આ સૂત્રપાઠ બધીય પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. આ સ્થાનમાં સ આવૃત્તિમાં આવો પાઠ છે—દસપણિણ નવરં જવણિણે ત્તિ । આવો પાઠ કોઈ પણ પ્રતિ આપતી નથી, અને તેની જરૂર પણ નથી. ઘ અને અ આવૃત્તિમાં અહીં દસપણિણ જવરં પદેસહીણે ત્તિ આવો પાઠ છે, અર્થાત્ અમે સ્વીકારેલા પાઠમાં જવ શબ્દ છે તેના બદલે આ બે આવૃત્તિઓમાં જવરં શબ્દ છે. સંશોધન-શૈલીથી ટેવાયેલા વિદ્વાનો અહીં જાણી શકશે કે સાચા જવ શબ્દનું અશુદ્ધ સ્વરૂપ જવરં થયું અને તેમાંથી કેવળ જવ ના બદલે જવરં અને જવ આવા બે શબ્દો બન્યા. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સમિતિના પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૩. ૧૧૧૯ માં સૂત્રમાં ચતુરપુરુષપ્રવિભક્ત ગતિના ચાર પ્રકારો આ પ્રમાણે છે—સમર્ગ પટિતા સમર્ગ પજ્જવટ્ઠિતા ૧, સમર્ગ પટિયા વિસર્ગ પજ્જવટ્ઠિયા ૨, વિસર્ગ પટિયા સમર્ગ પજ્જવટ્ઠિયા ૩, વિસર્ગ પટિયા વિસર્ગ પજ્જવટ્ઠિયા ૪ (૫૦ ૨૭૨-૭૩). આ પાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી બધી જ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. સ આવૃત્તિમાં મૂળ વાચના સાથે ટીકા પણ પ્રકાશિત કરેલી છે અને આ સ્થાનની ટીકાનો પાઠ પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીને ખંડિત મળ્યો, તેથી શ્રી આગમોદ્ધારકજીએ આ સ્થાનના ઉક્ત પાઠને આગળપાછળ મૂકી દીધો હોય એમ લાગે છે. સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠની ટીકા આ પ્રમાણે છે—તચ્ચતુદ્ધર્ત્વિ ‘સમર્ગ પજ્જવટ્ઠિયા’ ઇત્યાદિના ઋત્યેન સ્વયમેવ વચ્ચતિ (ટીકા, પૃ ૩૨૯, પૃષ્ઠ ૧-૨). ટીકાના આ પાઠના આધારે સ આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ આ પ્રમાણે છે—સમર્ગ પજ્જવટ્ઠિયા સમર્ગ પટિયા ૧, સમર્ગ પજ્જવટ્ઠિયા વિસર્ગ પટિયા ૨, વિસર્ગ પજ્જવટ્ઠિયા વિસર્ગ પટિયા ૩, વિસર્ગ પજ્જવટ્ઠિયા સમર્ગ પટિયા ૪ । ટીકાની પ્રાચીન તાત્પર્યપ્રતિબંધોમાં આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં ઉપર જણાવેલી મુદ્રિત આવૃત્તિના ટીકાપાઠના બદલે સમગ્ર

સૂત્રપ્રતિઓના મૂળપાઠનો નિર્દેશ કરતો ટીકાપાઠ આ પ્રમાણે છે—તત્ત્વતુદ્ધાત્વં ‘સમગં પઢિયા સમગં પજ્જવઢિયા’ इत्यादिना ग्रन्थेन स्वयमेव वक्ष्यति। ટીકાના આ શુદ્ધ પાઠ ઉપરથી સમગ્ર શકાશે કે પ્રજાપતનાસૂત્રની બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો અમારા પ્રકાશનનો જ પાઠ પ્રામાણિક છે. આવાં ઉદાહરણોથી સંશોધનમાં રસ ધરાવનાર અભ્યાસીઓએ એટલો ધંડો તો અવશ્ય લેવો જ કે કોઈ પણ ગ્રંથની ટીકાની મુદ્રિત આવૃત્તિના પાઠના આધારે સામાન્ય રીતે બધીય મૂળ સૂત્રની પ્રતિઓના પાઠને પરાવર્તિત કરવાને બદલે ટીકાનાં પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રત્યંતરો જોવાં જોઈએ. ટીકાના હસ્તલિખિત પ્રત્યંતરો મળવાનો સર્વથા અસંભવ હોય તોપણ મૂળ સૂત્રના પાઠને પરાવર્તિત કરવો એ તો કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. ઘ આવૃત્તિમાં અહીં જણાવેલો સૂત્રપાઠ શબ્દસામ્યના લીધે વિચિત્ર રીતે ખંડિત થયો છે અને ઙ આવૃત્તિમાં આમ તો સ આવૃત્તિના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમાં ત્રીજા અને ચોથા પ્રકારમાં ફરક છે. મ અને સુ આવૃત્તિમાં કેવળ સ આવૃત્તિનું જ આ સ્થાનમાં અનુકરણ છે. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં બ્યાં બ્યાં પજ્જવઢિયા પાઠ છે તેના બદલે શિ આવૃત્તિમાં ‘પજ્જુવઢિયા’ આવો ખોટો પાઠ મૂકીને નિરાધાર એક અશુદ્ધિનો વધારો કર્યો છે. આ સિવાય આ સ્થાનમાં શિ આવૃત્તિનો પાઠ પણ સ આવૃત્તિના જેવો જ છે.

૪. ૨૯૪ મા પૃથ્વી ૧૩ મી ટિપ્પણીમાં ઈંદ્રગોવે ઇ વા પાઠ છે તે સૌપ્રથમ કેવળ સ આવૃત્તિમાં મૂળ વાચનામાં લેવાયો છે. અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં આ પાઠ મળ્યો નથી, અને ઘ તથા ઙ આવૃત્તિમાં પણ આ વધારાનો પાઠ નથી. ટીકાની વ્યાખ્યાના વક્તવ્યને ધરાવત ન સમજવાના કારણે આ વધારાનો પાઠ અહીં કોઈ વિદ્વાને ઉમેર્યો હોય તેમ લાગે છે; આ હકીકત ટીકાનો પાઠ જોતાં સમજાશે. મૂળ સૂત્રમાં વાલિંદ્રગોવે ઇ વા પાઠ છે તેની ટીકા આ પ્રમાણે છે—
વાલેન્દ્રગોવકઃ સઘો જાતઃ ઇન્દ્રગોપકઃ, સ હિ પ્રવૃદ્ધઃ સન્ ઈપત્વાણ્ડુરક્તો ભવતિ તત્તો વાલગ્રહણમ્; ઇન્દ્રગોવકઃ—પ્રાવૃટ્પ્રથમસમયમાત્રી કીટવિરોપઃ। પ્રસ્તુત સ્થાનમાં મૂળ સૂત્રની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓની વાચના અને તદ્દનુસારી ટીકાકારની વ્યાખ્યા ઉપરથી સ્પષ્ટ જ છે કે અહીં ઇન્દ્રગોપ નહીં પણ બાલેન્દ્રગોપ જ પ્રસ્તુત છે. વાલિંદ્રગોવ-વાલેન્દ્રગોપ માં સૂચવાયેલા ઇન્દ્રગોપનો પરિચય ટીકાકારે આપ્યો તેના ઉપરથી જ કોઈએ મૂળ અને ટીકા-કારને અનલિખિત ઇંદ્રગોવે ઇ વા આ પાઠ મૂળમાં ઉમેરી દીધો હોય તેમ લાગે છે. સ આવૃત્તિ પછીની મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત વધારાનો ખોટો પાઠ સ આવૃત્તિની વાચના પ્રમાણે જ લેવાયો છે.

૫. ૧૨૩૮ મા સૂત્રમાં આવેલા અળોવમા ઇ વા (૫૦ ૨૯૭) આ સૂત્રપાઠના પહેલાં ઝવમા ઇ વા આવો વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને મં સંજઞ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો છે. અને પુ ૨ સંજઞ પ્રતિમાં આ વધારાનો પાઠ પાછળથી શોધકે ઉમેરેલો છે. આ સિવાયની અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સર્વ સૂત્રપ્રતિઓમાં આ વધારાનો ઝવમા ઇ વા પાઠ નથી. સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે. ટીકામાં પ્રસ્તુત સૂત્રમાં જણાવેલા મિષ્ટ ખાદ્ય પદાર્થો પૈકીના ગુલે સંઢે અને મચ્છંડિયા શબ્દનો પરિચય આપ્યો છે. પવ્વઢમોચ પદ્ધતી અળોવમા સુધીનાં સૂત્રપદો માટે ટીકાકારે પર્વટમોદકાદયઃ સમપ્રદાયાદવસેયાઃ આમ લખીને તજ્જ દ્વારા જાણી લેવાની ભલામણ કરી છે. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં જણાવેલાં ઉદાહરણદર્શક પદો મિષ્ટ ખાદ્ય પદાર્થનાં છે એટલી વાત નક્કી છે. અને આથી જવલે જ કોઈક પ્રતિમાં મળતો હોવા છતાં ઝવમા ઇ વા સૂત્રપાઠ અનુપયોગી અને પાછળથી ઉમેરાયેલો જણાય છે. ઝવમા નો અર્થ ઝપમા છે, જે આજે પણ મદ્રાસી વાનગી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ઝપમા ખારી હોય છે, એટલે આ સંદર્ભમાં ઝવમા શબ્દ ધરાવત નથી, પણ

ઉપમાથી વિપરીત રવાદ અર્થાત્ મિટ્ટ રવાદ જેનો હોય તે વાનગી અનુપમાના નામે પ્રાચીન કાળમાં પ્રચલિત હશે, જે અહીં મૂળ સૂત્રમાં અણોવમા શબ્દથી સૂચવાઈ છે. પ્રસ્તુત વધારાનો અપ્રમાણિત ડવમા ઇ વા પાઠ ધ અને શિ આદૃત્તિમાં નથી, જ્યારે અ અને તે પછીની મ તથા સુ આદૃત્તિમાં છે. અહીં અનુપમાના ઉલ્લેખથી ઉપમા નામની વાનગીની પ્રાચીનતા આનુવંશિક રીતે અનુપમા જેટલી જ નિશ્ચિત થાય છે.

૬. ૧૨૪૭ મા સૂત્રમાં આવેલું અણંતગુણ સૂત્રપદ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓમાં મળ્યું છે, ધ તથા અ આદૃત્તિમાં પણ આ સ્થાનમાં આવો જ પાઠ છે; દીકામાં પણ આ પાઠ પ્રમાણે જ વ્યાખ્યા છે; જ્યારે સ આદૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અસંલેખગુણ આવો ખોટો પાઠ છે. મ, શિ તથા સુ આદૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સ આદૃત્તિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૭. ૧૬૨૦ મા સૂત્રનો ચોથો ભંગક આ પ્રમાણે છે.—અત્યેનદૃષ્ટિ જીવે દગદ્યાઓ જીવાઓ જં સમયં કાઢ્યાદ આહિરગણિયાદ પાઓસિયાદ કિરિયાદ અપુદ્ધે તં સમયં પારિયાવણિયાદ કિરિયાદ અપુદ્ધે પાણાઢવાચકિરિયાદ અપુદ્ધે ૪ । (૫૦ ૩૫૭, પં ૬-૮). અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો આ સૂત્રપાઠ અ સિવાયની અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી કોઈ પણ આદૃત્તિમાં નથી. જે હસ્ત-લિખિત પ્રતિના આધારે મુદ્રિત થયેલી આદૃત્તિમાં આ પાઠ નથી તે હસ્તલિખિત પ્રતિમાં દીકાની વ્યાખ્યા ઉપલક દષ્ટિએ જેવાથી કદાચ પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ ન લેવાયો હોય તેવું અનુમાન કરી શકાય. પ્રસ્તુત સમગ્ર સૂત્રની દીકા આ પ્રમાણે છે — ‘જીવે જં મંતે । જં સમયં કાઢ્યાદ આહિરગણિયાદ’ इत्यादि । અત્રાપિ સમયગ્રહણેન સામાન્યતઃ કાલો ગૃહ્યતે, પ્રશ્નસૂત્રં સુગમમ્, નિર્વચનસૂત્રે મજ્જત્રયી—કચ્છિજીવમધિકૃત્ય કચ્છિજીવો યસ્મિન્ સમયે—કાલે ક્રિયાત્રયેણ સ્પૃષ્ટસ્તસ્મિન્ સમયે પારિતાપનિક્યાપિ સ્પૃષ્ટઃ પ્રાણાતિપાતક્રિયયા ચેત્યેકો મજ્જઃ, પારિતાપનિક્યા સ્પૃષ્ટઃ પ્રાણાતિપાતેનાસ્પૃષ્ટ ઇતિ દ્વિતીયઃ, પારિતાપનિક્યા પ્રાણાતિપાતક્રિયયા ચાસ્પૃષ્ટ ઇતિ તૃતીયઃ એષ ચ તૃતીયો મજ્જો વ્રાણાદેર્લેક્ષ્યાત્ પરિબ્રંશેન ઘાત્યસ્ય મૃગાદેઃ પરિતાપનાદ્યસમ્ભવે વેદિતવ્યઃ । યસ્તુ યસ્મિન્ સમયે યં જીવ-મધિકૃત્યાદ્યક્રિયાત્રયેણાસ્પૃષ્ટઃ સ તસ્મિન્ સમયે તમધિકૃત્ય નિયમાત્ પારિતાપનિક્યા પ્રાણાતિપાતક્રિયયા ચાસ્પૃષ્ટઃ, કાયિક્યાદ્યભાવે પરિતાપનાદેરભાવાત્ । (દીકા, પત્ર ૪૪૬, પૃષ્ઠ ૧). આ દીકાપાઠમાં આવેલો મોટા અક્ષરવાળો દીકાપાઠ અહીં સૂચવેલા ચોથા ભંગકની જ વ્યાખ્યા છે. પ્રસ્તુત સૂત્રના પ્રશ્નવાક્યોનો ઉત્તર ૧ થી ૩ ભંગકમાં આવી જાય છે, એટલે જ દીકામાં નિર્વચનસૂત્રે મજ્જત્રયી આમ જણાવ્યું છે. જેને આ સૂત્રનો પ્રશ્ન સ્પર્શતો નથી તે ચોથા ભંગકનું પણ સ્પષ્ટ નિરૂપણ કરવું તે એક વિશિષ્ટ રચનાશૈલીનો પ્રકાર છે. અમને લાગે છે કે ઉપર જણાવેલા દીકાપાઠમાં આવેલા મજ્જત્રયી શબ્દના આધારે કોઈ કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિમાં પ્રસ્તુત ચોથો ભંગક ન પણ લેવાયો હોય.

૮. ૧૮૯૮ [૧] સૂત્રના પ્રારંભમાં આવતો આમિણિવોહિયણાણિ-સુત્તણાણીસુ આ પાઠ બધીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, અને અર્થસંગતિની દષ્ટિએ, પૂર્વાપરનાં સૂત્રો જેતાં પણ, આ જ પાઠ પ્રમાણિત છે. ધ તથા અ આદૃત્તિમાં પણ અમારા પ્રકાશન જેવો જ શુદ્ધ પાઠ છે. સ આદૃત્તિમાં છપાયેલી દીકામાં પ્રસ્તુત પાઠનું ‘આમિણિવોહિયણાણી સુયણાણી ય’ આવું ખોટું અવતરણ હોવાને કારણે સ આદૃત્તિના મૂળ પાઠમાં પણ પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને આમિણિવોહિયણાણી સુયણાણી ય આવો અપ્રમાણિત

૨. અમારા પ્રકાશનમાં દષ્ટિદોષથી ° સુત્તણાણિ છપાયું છે, જેની પ્રસ્તુત બીજા ભાગના શુદ્ધપત્રકમાં નોંધ લીધી છે.

પાઠ સ્વીકાર્યો છે. ખંભાત અને જેસલમેરના ભંડારની દીકાની તાડપત્રીય પ્રતિઓમાં દીકાપાઠનું ઉક્ત અવતરણુ આ પ્રમાણે છે—આમિણિત્રોહિયણાણીસુ સુવનાણીસુ ય, જે સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના શુદ્ધ પાઠને સંવાદી છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું અહીં અનુકરણુ જ છે.

૯. ૪૩૬ મા પૃથ્વી પહેલી પંક્તિના પ્રારંભમાં આવેલા સંઘેજગુણા (સૂ. ૨૧૨૬ [૧]) સૂત્રપદના બદલે સ આવૃત્તિમાં અસંઘેજગુણા પાઠ છે. સ આવૃત્તિમાં પ્રકાશિત થયેલી દીકામાં પણ આ સૂત્રપદની અસંઘેજગુણા; આવી વ્યાખ્યા છે. પણ એક તો અમે મૂળ વાચનામાં સ્વીકારેલો પ્રસ્તુત પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, તે ઉપરાંત ખંભાત-જેસલમેરના ભંડારની તાડપત્રીય પ્રતિઓ સહિત અમે જોયેલી ૧૬ મા-૧૭ મા શતકની કાગળ ઉપર લખાયેલી દીકાની પ્રતિઓમાં પણ આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં સંઘેજગુણા; પાઠ જ છે, આથી અમે મૂળમાં રાખેલો પાઠ પ્રમાણભૂત માન્યો છે. આ સ્થાનમાં ઘ અને અ આવૃત્તિમાં અમે સ્વીકારેલા પાઠ જેવો જ પાઠ છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિના પાઠનું જ અનુકરણુ છે.

૧૦. ૨૧૭૫ મું સૂત્ર પૂર્ણ થયા પછી (૫૦ ૪૪૫) સ આવૃત્તિમાં આ પ્રમાણે વધારે પાઠ છે—તત્થ સિદ્ધો ભવતિ । આ પાઠ અમે ટિપ્પણીમાં નોંધ્યો છે, જુઓ ૫૦ ૪૪૫, ટિ. ૬. અમને આ વધારાનો પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિએ આપ્યો નથી, અને તેની ઉપયોગિતા પણ નથી. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ વધારાનો પાઠ નથી. દીકામાં પણ આ વધારાના પાઠની વ્યાખ્યા નથી. પ્રસ્તુત ૨૧૭૫ મા સૂત્રની દીકા પૂર્ણ થયા પછી ૨૧૭૬ મા સૂત્રની ઉત્થાનિકાનો દીકાપાઠ આ પ્રમાણે છે—તદેવં કેવલી યથા સિદ્ધો ભવતિ તથા પ્રતિપાદિતમ્, ઇદાનીં સિદ્ધા યથાસ્વરૂપાસ્ત્રાવતિષ્ઠન્તે તથા પ્રતિપાદયતિ । દીકાની આ ઉત્થાનિકામાં આવેલા યથા સિદ્ધો ભવતિ પાઠ ઉપરથી કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં કોઈએ પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ પ્રક્ષિપ્ત કર્યો હોય તેવી પ્રતિ પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીને મળી હશે તેમ લાગે છે; જોકે અમે જે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ જોઈ તેમાં આ અપ્રમાણિત પાઠ નથી જ. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિનું જ અનુકરણુ છે.

૧૧. ૧૭૩૭ [૨] સૂત્રમાં સત્ત ય વાસસહસ્સાઈ અવાહા । પાઠ છે તેના બદલે દૃષ્ટિદોષથી કે અનવધાનથી સ આવૃત્તિમાં સત્તરિ ય વાસસહસ્સાઈ અવાહા આવો ખોટો પાઠ જપાયો છે, અને તેનું જ અનુકરણુ મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં થયું છે. પં. શ્રી ભગવાનદાસજીએ આ પાઠનો અર્થ તો સાત હજાર જ લખ્યો છે. સય=સો અને સહસ્સ=હજાર-આ બે સંખ્યાની પ્રતિપાદ્ય વિપયમાં સંગતિ વિચારાઈ હોત તો પ્રસ્તુત પાઠમાં સત્ત ના બદલે ખોટો સત્તરિ પાઠ ન બનત. અમે જોયેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં, ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ સ્થાનમાં સત્ત જ પાઠ છે.

૧૨. બીજા સૂત્રમાં આવેલી જટ્ટી ગાથાનું ઉત્તરાર્ધ અમારી આવૃત્તિમાં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના પાઠ મુજબ આ પ્રમાણે છે—કમ્મસ્સ વંધણ ૨૪ કમ્મવેદણ ૨૫ વેદસ્સ વંધણ ૨૬ વેયવેયણ ૨૭ ॥ ૬ ॥ (૫૦ ૪). ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આવો જ પાઠ છે. આના બદલે સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં [કમ્મસ્સ] વંધણ [કમ્મસ્સ] વેદ[ણ] વેદસ્સ વંધણ વેયવેયણ ॥ આવો પાઠ છે. અહીં [] આવા કોષ્ટકમાં પાઠ મૂકવાનો આશય તો આર્યાઈદનું ઉત્તરાર્ધ માત્રા-મેળથી બંધ બેસતું કરવાનો જણાય છે. પણ આગમગ્રંથોમાં અનેક સ્થળે છંદોભંગ સ્વીકારીને રચાયેલી ગાથાઓ હીક હીક પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ થાય છે, તેનો ખ્યાલ રાખીને આપણે પ્રતિઓના પાઠની સાધક-બાધકતા વિચારવી જોઈએ. દીકાકારની વ્યાખ્યા પણ સર્વ સૂત્રપ્રતિઓના પાઠ મુજબ જ છે, અર્થાત્ અહીં અમે સ્વીકારેલો પાઠ જ મૌલિક છે. આ સ્થાનમાં સ આવૃત્તિમાં [] આવા કોષ્ટકમાં મૂકેલા સાચા પાઠનું અનુકરણુ થતાં થતાં છેવટે એ અનર્થ થયો કે શિ આવૃત્તિમાં છંદોભંગ

અંધએસતો કરવા ખાતર આ કોષ્ટકમાં મૂકેલો પાઠ પણ રદ કરીને પ્રસ્તુત ઉત્તરાર્ધ આ પ્રમાણે આપ્યું છે—વંધણ વેદવેદસ્સ વંધણ વેયવેયણ ॥ શિલાગમનો—આગમમંદિરનો આ પાઠ મોટી ક્ષતિયુક્ત છે. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં સ આવૃત્તિમાં અમારા પ્રકાશનના કમ્પેન્ડના ના બદલે [કમ્પેન્ડ] વેદ[ણ] પાઠમાં જે રસ છે તે કોઈ પણ પ્રતિ આપતી નથી.

૧૩. ૩૬૯ મા પૃષ્ઠની ચોથી અને એકવીસમી પંક્તિમાં આવતું સરીરંગોવંગનામે (સૂ. ૧૬૯૩ તથા સૂ. ૧૬૯૪[૪])—આ સૂત્રપદ તેમ જ આ જ પૃષ્ઠની ૨૨-૨૩ પંક્તિઓમાં આવતું 'સરીરંગોવંગનામે (સૂ. ૧૬૯૪[૪]) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ પાઠ અમારી વાચના જેવો જ છે. ટીકામાં પણ આ પ્રમાણિક પાઠને અનુસરીને જ વ્યાખ્યા કરી છે, તે આ પ્રમાણે—'શરીરાજ્ઞોપાજ્ઞનામેતિ શરીરસ્યાજ્ઞાન્યથૌ શિરઃપ્રમુત્તીતિ, ઉક્તં ચ—'સીસમુરોચરવિદ્ધી દો વાહુ ઝરુયા ય અઠંગા' इति, उपाज्ज्ञानि च अज्ज्ञावयवभूतान्यङ्गुल्यादीनि, शेषाणि तत्प्रत्यवयवभूतान्यङ्गुलिपर्वरेखादीनि अज्ज्ञોપाज्ज्ञानि, 'स्यादावसङ्गयेये' इत्येकशेषः, तन्निमित्तं नाम 'शरीराज્ज्ञોપાજ્ज्ञનામ' (ટીકા, પત્ર ૪૬૯, પૃષ્ઠ ૨). પ્રસ્તુત સરીરંગોવંગનામે સૂત્રપદના બદલે સ આવૃત્તિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ સર્વત્ર સરીરંગોવંગનામે આવો ખોટો પાઠ છે. આ પ્રમાણે ૧૭૦૨[૧૪]મા સૂત્રમાં આવેલા 'સરીરંગોવંગનામા' આ સૂત્રપદના બદલે સ આવૃત્તિમાં અને તદનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં 'સરીરંગોવંગનામા' આવો ખોટો પાઠ છે. અહીં ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં આ સૂત્રપદ (૧૭૦૨[૧૪])નો પાઠ પડી ગયો છે.

૧૪. ૩૯૦ મા પૃષ્ઠની ૨૩ મી પંક્તિમાં આવેલો જહા કિરિયાસુ પાણાઙ્વાયવિરતસ્સ (સૂ. ૧૭૮૪[૩]) આ સૂત્ર સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં મૂળ વાચનામાં બધા લંગ્થો ન જણાવતાં, આ બધા લંગ્થો બાવીસમા 'ક્રિયા' નામના પદમાં આવેલા ૧૬૪૩ મા સૂત્રથી જણી લેવાની ભલામણ કરવા માટે અહીં મૂળ વાચનામાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ મૌલિક પાઠ છે જ. પણ સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ નથી સ્વીકારાયો. અને મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિનું અનુકરણ કરીને આ પાઠ સ્વીકારાયો નથી. અમને વિશ્વાસ છે કે જેમાં આ પાઠ ન હોય તેવી સૂત્રપ્રતિ મળવાનો સંભવ નથી.

૧૫. ૧૭૮૬ મા સૂત્રમાં પ્રત્યાપનાસૂત્રના પચીસમા 'અંધ' નામના પદને જણાવતું વંધે સૂત્રપદ (પૂ. ૩૯૦) બધીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ પદ છે. અને ટીકાકારે પણ આ ૧૭૮૬ માં આપ્યું જ સૂત્ર ટીકામાં લખ્યું છે; તેમાં પણ પ્રસ્તુત 'અંધે' સૂત્રપદ છે જ (રુઓ ટીકા, પત્ર ૪૬૭, પૃષ્ઠ ૧). આ વંધે શબ્દ જે ન હોય તો ૧૭૮૬ મા સૂત્રનું શું વ્યક્તવ્ય છે તેની કોઈ સમજ પડે તેમ નથી. ટીકાની મુદ્રિત આવૃત્તિમાં ટીકાકારે આપેલા આ સૂત્રમાં આવતો વંધે શબ્દ [] આવા કોષ્ટકમાં મૂક્યો છે. પૂ. પા. આગમોદ્ધારકણને તેમણે ઉપયોગમાં લીધેલી મૂળ સૂત્રની પ્રતિમાં વંધે શબ્દ નહીં મળ્યો હોય તેથી ટીકામાં આવતો આ સૂત્રપાઠ કોષ્ટકમાં મૂક્યો હશે કે બીજા કોઈ કારણે, તે સમજાવતું નથી. સ આવૃત્તિની મૂળ વાચનામાં પ્રસ્તુત વંધે સૂત્રપદ નથી. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિનું અનુકરણ જ કર્યું છે. આ બે-અક્ષરપરિમિત સૂત્રપદ ન હોવાને કારણે તેનો અનુવાદ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં આ પ્રમાણે છે—'જેમ જ્ઞાનાવસ્થાપને વેદતાં જેટલી પ્રવૃત્તિનો અંધ કહ્યો છે તેમ મોહનીય કર્મ વેદતાં કહેવો' આનું તાત્પર્ય એ થયું કે મોહનીય કર્મ વેદનાર સમવિધઅંધ પણ હોય, અણવિધઅંધ

પણ હોય, પદ્ધિવિધ્યંધક પણ હોય અને એકવિધ્યંધક પણ હોય (જુઓ જ્ઞાનાવરણીયવેદક જીવને લગતું સૂત્ર ૧૭૭૬ મું). અહીં દ્રક્ત એઅક્ષરપરિમિત વંધે સૂત્રપદ્ધી જાણી શકાય છે કે મોહનીય કંર્મનો વેદક એકવિધ્યંધક હોતો નથી, જુઓ સૂ. ૧૭૫૫ (૫૦ ૩૮૫).

૧૬. ૧૨૫૨ મા સૂત્રમાં આવેલો કળ્હેસા જં સા, જો લલ સા જીલ્હેસા, તત્થ ગતા ઉસ્સક્કતિ (૫૦ ૩૦૦, પં. ૨૦) આ સૂત્રપાઠે બધી ય હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ધ તથા ં આવૃત્તિમાં પણ આવો જ પાઠ છે. દીકાકાર પણ આ પાઠને અનુસરતી જ વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરે છે—પરમાર્થતઃ પુનઃ કૃષ્ણલેક્ષ્યૈવ, નો લલ નીલલેક્ષ્યા સા સ્વસ્વરૂપાપરિત્યાગાત્, ન લલ્વાદર્શાદયો જવાકુસુમાદિસન્નિધાનતસ્તત્પ્રતિવિમ્બમાત્રમાદધાના^૧ નાદર્શાદય ઇતિ પરિભાવનીયમેતત્, કેવલં સા કૃષ્ણલેક્ષ્યા ‘તત્ત્વ’ સ્વસ્વરૂપે ‘ગતા’ અવસ્થિતતા સતી ઉત્પ્લવ્કતે તદાકારભાવમાત્રધારણતસ્તત્પ્રતિવિમ્બમાત્રધારણતો વોત્સર્પતીત્યર્થઃ । (દીકા, પત્ર ૩૭૨, પૃષ્ઠ ૧). આ પ્રમાણે મૂળ પાઠની સુરૂપ વ્યાખ્યા હોવા છતાં સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠનું અંતિમ વાક્ય આ રીતે છપાયું છે—તત્થ ગતા ઓસક્કહ ઉસ્સક્કહ વા. સ આવૃત્તિના આ પાઠમાં જે ઓસક્કહ શબ્દ વધારે છે તે તદ્દત ખોટો, કોઈ પણ હસ્તલિખિત પ્રતિના આધાર વિનાનો છે, કારણ કે કૃષ્ણલેક્ષ્યાથી હીન બીજી કોઈ લેક્ષ્યા નથી, જેથી તેનું અવગવધણુ બતાવતા ઓસક્કહ શબ્દની ઉપયોગિતા હોય. જેમ ૧૨૫૫ મા સૂત્રમાં શુકલ લેક્ષ્યાના સંબંધમાં તેનું અવગવધણુ જણાવ્યું છે, પણ ઉત્પ્લવધણુ જણાવ્યું નથી, કારણ કે શુકલ લેક્ષ્યાથી કોઈ ઉચ્ચ લેક્ષ્યા નથી, તેમ કૃષ્ણલેક્ષ્યા માટે અવગવધણુ હોઈ શકે જ નહીં. અમે નિઃશંકપણે માનીએ છીએ કે ઉપર જણાવેલા ૧૨૫૨ મા સૂત્રમાં સ આવૃત્તિમાં જે વધારાનો ઓસક્કહ શબ્દ છે તે ખોટો છે. સ આવૃત્તિના આ ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં થયું છે. આથી ભલે સ આવૃત્તિની પછી પ્રકાશિત થયેલી મ આવૃત્તિના પ્રકાશનમાં હસ્તલિખિત પ્રતિનો ઉપયોગ થયો હોય તોપણ આવાં કેટલાંય સ્થળે મૌલિક પાઠોની ચકાસણી કોઈ એ કરી નથી. શિ આવૃત્તિમાં ઉપર જણાવેલા ૧૨૫૨ મા સૂત્રના વધારાના ખોટા પાઠનું સ આવૃત્તિ પ્રમાણે અનુકરણ તો થયું જ છે; આ ઉપરાંત શુકલલેક્ષ્યા સંબંધિત ૧૨૫૫ મા સૂત્રમાં આવતા તત્થગતા ઓસક્કહ આ સૂત્રપાઠની પછી પોહું મીહું છાપીને શુકલલેક્ષ્યાના ઉત્પ્લવધણુસૂચક ઉસ્સક્કતિ શબ્દ સમજવા માટેનો નવો ભ્રમ લિખો કર્યો છે.

સૂત્રોના આધારે સ્વયં ઉમેરાયો હશે કે તેવી કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિ મળી હશે, તેની અમને ખબર નથી. અહીં અમે એટલું જ જણાવીએ છીએ કે આ વધારાનો પાઠ અમૌલિક અને વધારે પડતો છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૧૮. ૧૦૭ મા સૂત્રમાં આવેલા દામિલી (૫૦ ૩૮) નામના લિપિભેદના બદલે માત્ર પ્ર૦ સંસ્રક પ્રતિમાં દોમિલી પાઠ છે. અહીં દામિલી શબ્દના પહેલાં આવેલો '૧' આવો દંડ જેને જોડાઈ જાય તો પડિમાત્રા બનીને દોમિલી બની જાય : આવું અનુમાન અસ્થાને નથી. પ્ર૦ સંસ્રક પ્રતિ સિવાયની બધી જ સૂત્રપ્રતિઓમાં અહીં દામિલી પાઠ છે અને તે દ્રાવિડી લિપિ સૂચવે છે તેમ સમજી શકાય છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં દોમિલી શબ્દ છે. સ આવૃત્તિમાં તથા તેને અનુસરીને મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં^૬ દોમિલ્લિવી પાઠ છે, જે અમને કોઈ પણ પ્રતિએ આપ્યો નથી.

૧૯. ૧૦૪૯ મા સૂત્રમાં આવતું સદ્ધાણે (૫૦ ૨૫૮, પં ૯) -સૂત્રપદ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે અને તદનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પણ એ નથી. અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ છે. ઘ આવૃત્તિમાં આ સૂત્રપદ સાથેનું આખું વાક્ય પડી ગયું છે અર્થાત્ વળસ્સતિકાદ્યાણં સદ્ધાણે વઢેહ્લગા ઇવંતા આટલો સૂત્રપાઠ નથી.

૨૦. ૧૦૫ મા સૂત્રમાં આવતો જરદાવળિયા (૫૦ ૩૮) શબ્દ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્ર-પ્રતિઓ આપે છે. અહીં મ૦ અને પ્ર૦ સંસ્રક પ્રતિમાં જરવાળિયા પાઠ છે. અને તેની શુદ્ધ સંગતિ કરી હોય તેવો પુ ૨ સંસ્રક પ્રતિમાં જરવાળિયા પાઠ છે. અમારા સંશોધનકાર્યના અનુભવના આધારે અહીં અમે એટલું જણાવી શકીએ કે જરદાવળિયા શબ્દમાં આવેલા દા નો લિપિદોષે વા થવાનો અસંભવ નથી. અને તેથી મ૦ અને પ્ર૦ સંસ્રક પ્રતિમાં જરવાળિયા પાઠ થયો હોય તેમ લાગે છે. પુ ૨ સંસ્રક પ્રતિના લેખક વિચક્ષણ છે એટલું તો તેની સમગ્ર વાચના જેતાં સમજી શકાય છે. આ કારણે જ તેમને મળેલો જરવાળિયા શબ્દ બંધ બેસે તેવો ન લાગતાં તેમણે જરવાળિયા શબ્દ લખ્યો હોય તેવું અનુમાન કરી શકાય. આવી જ એટલે પુ ૨ પ્રતિ જેવી જ કોઈ વિરલ પ્રતિના આધારે અઘાવધિ પ્રકાશિત સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં અહીં જરવાળિયા શબ્દ છે. પ્રસ્તુત જરદાવળિયા શબ્દની સવિશેષ મૌલિકતા તો પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓના આધારે નિર્ણયિત થઈ જ છે. આ ઉપરાંત અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં અમને જરદાવળિય શબ્દ મળ્યો છે, જેઓ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય દ્વારા પ્રકાશિત નંદિસુત્તં અણુઓગદ્વારાઈં ચ ગ્રંથનું ૫૦ ૧૩૧, સૂત્ર ૩૦૩.^૭

૬. શ્રી આગમોદય સમિતિ દ્વારા પ્રકાશિત સમવાયાંગસૂત્રના ૧૮ મા સમવાયમાં પ્રસ્તુત લિપિભેદોનાં નામ ૧૮ ના બદલે ૨૦ હયાથાં છે. તેમાં મૃગલિંબી શબ્દને ક્રમાંક આપ્યો નથી તોપણ લિપિભેદોની સંખ્યાનો ક્રમાંક ૧૮ ના બદલે ૧૬ નો બતાવ્યો છે. સુત્તાગમે ની સમવાયાંગની વાચનામાં પણ સમિતિ પ્રમાણે જ છે. તેમાં મૃગલિંબી શબ્દને [] આવા કોષ્ટકમાં મૂકીને પણ સમિતિપ્રમાણે કુલ ૧૬ ભેદો જ જણાવ્યા છે.

૭. અનુયોગદ્વાર સૂત્રના સંશોધનમાં ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રતિઓ પૈકીની જેસલમેરના હંદારની જે૦ સંસ્રક પ્રતિ અને શ્રી સંઘલંકાર - પાટણની સં૦ સંસ્રક પ્રતિ, આ બે તાડપત્રીય પ્રતિઓ અને અન્ય બે કાગળ ઉપર લખાયેલી પ્રતિઓ સિવાયની અનુયોગદ્વારસૂત્રની મોટા ભાગની સૂત્રપ્રતિઓમાં અને તેની અમારા સિવાયની સમગ્ર પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં ઉપર જણાવેલો જરદાવળિય શબ્દ નથી. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં આવના જરદાવળિયા શબ્દને લક્ષમાં રાખીને અમે અનુયોગદ્વારમાં અલ્પ પણ પ્રાચીન પ્રતિઓએ આપેલા જરદાવળિય શબ્દને મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે.

૨૧. ૯૨૨ મા સૂત્રમાં આવેલો વાળમંતરાણં જહા ણેરહ્યાણં ઓરાલ્હિયા આહારગા ય (૫૦ ૨૨૮, પં ૮)— આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આવે છે, એવં અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી અધીય આવૃત્તિઓમાં પણ આ પ્રમાણે જ આ સૂત્રપાઠ છે. આ પાઠમાં વાનવ્યંતર દેવોના ઔદારિક અને આહારક શરીરના સંયંધમાં નારકો પ્રમાણે નળી લેવાની ભલામણ કરી છે. હવે વાનવ્યંતર દેવ સંયંધી આ જ સૂત્રમાં આગળ આવતા તેયાન્કમવા (૫૦ ૨૨૮, પં ૧૧) આ સૂત્રપાઠના પહેલાં સ આત્તિમાં આહારગમરીરા જહા અસુરકુમારાણં (અર્થાત્ વાનવ્યંતરનાં આહારક શરીરોનું વક્તવ્ય અસુરકુમારની પેઠે નળી લેવું.) આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે. એક જ સૂત્રમાં અને તે પણ ૧૩-૧૪ શબ્દોના જ અંતરે એક જ વક્તવ્યની બે વાર ભલામણ કરવી પડે તે યરાયર નથી, અને તેથી જ પુ ૨ સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓમાં અને ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં આ વધારાનો સૂત્રપાઠ નથી. મ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિ જેવો વધારાનો અપ્રમાણિત પાઠ છે. શિ આવૃત્તિમાં આ વધારાનો બિનજરૂરી પાઠ નથી લેવાયો.

૨૨. ૯૮૫ [૭] સૂત્રના પ્રશ્નવાક્યમાં આવેલો ઓગાહણપ્પસદ્ધ્યાય પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પ્રશ્નવાક્યના ઉત્તરવાક્યમાં-જવાબમાં પણ આ બે પદોનું પ્રાધાન્ય છે. આમ છતાં સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ઓગાહણદ્વ્યાય પ્પસદ્ધ્યાય ઓગાહણ-પ્પસદ્ધ્યાય આવો પાઠ છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં ઉક્ત સ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ઓગાહણદ્વ્યાય પ્પસદ્ધ્યાય આમ બે પદ અલગ અલગ છે, અર્થાત્ સ આદિની આવૃત્તિમાં જે વધારાનું ત્રીજું પદ છે તે નથી.

૨૩. ૧૧૧૧ મા સૂત્રમાં મંદૂર ઉપ્પિહિયા આ પાઠ છે. અહીં ઉપ્પિહિયા શબ્દને અનુસરીને ટીકામાં ઉત્પ્લુત્ય અર્થ ક્યો છે. આ સ્થાનમાં અમને પ્રત્યંતરોમાં મંદૂર-ઉપ્પહિતા, ઉપ્પહિતા અને ઓપ્પિહિતા આવા પાઠભેદ મળ્યા છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં મંદૂર ઉપ્પહિતા પાઠ છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં તથા તેને અનુસરીને મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં મંદૂરો પિહિતા આવો અશુદ્ધ પાઠ છે.

૨૪. ૧૧૩૧ મા તથા ૧૧૪૫ મા સૂત્રમાં (૫૦ ૨૭૫ તથા ૨૭૮) આવેલા સ ચેવ પુચ્છા પાઠમાં ચ અને વ ના લિપિદોષનો ખ્યાલ ન આવવાના કારણે સ આવૃત્તિમાં અનુક્રમે एवं સव्वे वि પુચ्छા અને સવ્વે વિ પુચ્છા આવો ખોટો પાઠ થઈ ગયો છે. ૧૧૪૫ મા સૂત્રમાં અમે સ આવૃત્તિનો પાઠભેદ ટિપ્પણીમાં આપ્યો નથી. અહીં હકીકતમાં સ ચેવ પાઠના અદ્દલે હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં મળેલા સવ્વે વ પાઠને ઉતાવળથી શુદ્ધ કરવા જતાં સવ્વે વિ પાઠ બની ગયો લાગે છે. બાકી, રચના અને અર્થની દૃષ્ટિએ આ બે સ્થાનોમાં સવ્વે વિ પાઠ ઉપયોગી નથી; કોઈ સૂત્રપ્રતિ આવો પાઠ આપતી પણ નથી. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે સ્થાનના પાઠના સ્થાને અનુક્રમે આ પ્રમાણે પાઠ છે—સો ચેવ પુચ્છા અને સવ્વે વ પુચ્છા । અહીં શિ આવૃત્તિમાં અનુક્રમે एवं सव्वेसिं पुच्छा અને सव्वे व पुच्छा આવો પાઠ છે. અહીં સવ્વે વ પાઠ યરાયર ન જણાતાં તેને આધાર વિના શુદ્ધ કરવાની કોશિશ પૂરતો જ સવ્વેસિં પાઠ બનાવી દેવાયો છે, જે સંગત ન કહેવાય. અસ્તુ મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે સ્થાનમાં સ આવૃત્તિના જેવો જ પાઠ છે.

૨૫. ૧૨૧૮ મા સૂત્રમાં આવતા પદેસાવગાહ (૫૦ ૨૯૧, પં ૨૬) પાઠના અદ્દલે સ આવૃત્તિમાં પદેસોગાહ પાઠ છે. અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સૂત્રપ્રતિઓ પૈકીની પુ ૧, પુ ૨ અને પુ ૩ આ ત્રણ પ્રતિઓ સિવાયની શેષ હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં પદેસા આટલો જ પાઠ

છે. અર્થાત્ અવગાહ-અધિકારને જણાવતો સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. પ્રસ્તુત પાઠની દીકા આ પ્રમાણે છે—^૮एकादशः प्रदेशप्ररूपणाधिकारः, द्वादशोऽवगाहाधिकारः (દીકા, પત્ર ૩૫૮, પૃષ્ઠ ૧). આથી ઉપર જણાવેલી ત્રણ પ્રતિઓએ અગિયારમા અને બારમા અધિકાર માટે જે પદેસોવગાહ પાઠ આપ્યો છે તેને શુદ્ધ અને પ્રામાણિક પાઠ કહી શકાય. આગળ ૧૨૪૪ મા સૂત્રના (૫૦ ૨૯૯) કળ્હેરુસા જ મંતે કહ્વણસોગાદા આ પાઠમાં ઓગાદ શબ્દ આવે છે તેના આધારે કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં ઓગાદ શબ્દ લખાયો હોય તેવી પ્રતિના આધારે કે સ્વયં સંગતિ વિચારીને સ આવૃત્તિમાં પદેસોગાદ પાઠ સ્વીકારાયો હોય તેમ લાગે છે. ધ તથા ઝ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અનુક્રમે પદેસોવગાહ અને પદેસોવગાહ આવો પાઠ છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં સમિતિની આવૃત્તિનું અનુકરણ થયું છે.

૨૬. ૧૨૨૮ મા સૂત્રમાં આવેલા તંવચ્છિવાહિયા ઇ વા (૫૦ ૨૯૪, પં. ૨) આ પાઠના બદલે સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પણ તંવચ્છિવાહિયા ઇ વા પાઠ છે. આ પાઠમાં ઇકાર વધારાનો અને નિરર્થક જ છે. ધ તથા ઝ આવૃત્તિમાં આ સ્થાને અનુક્રમે આવો અશુદ્ધ પાઠ છે—તંવચ્છિવા વિઢાહવા અને તંવચ્છિવા વિઢાહિતિવા.

૨૭. ૧૨૩૦ મા સૂત્રમાં આવેલો કળિયારકુસુમે ઇ વા (૫૦ ૨૯૪) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ધ તથા ઝ આવૃત્તિમાં પણ આવો જ પાઠ છે. અહીં સ તથા તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં કળિયારકુસુમે ઇ વા પાઠ છે. આ પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિ આપતી નથી. સમિતિ દ્વારા પ્રકાશિત થયેલી દીકામાં કળિયારકુસુમે ઇ વા આવું પ્રતીક છે તેના આધારે સ આવૃત્તિમાં કળિયારકુસુમે ઇ વા પાઠ આવ્યો હોય તેમ લાગે છે. કદાચ તેવી કોઈ મૂળ સૂત્રની પ્રતિ મળી પણ હોય, તોપણ સમિતિના પાઠને પ્રમાણિત ન કહી શકાય, કારણ કે દીકાની ખંભાતના ભંડારની તાડપત્રીય પ્રતિમાં કળિયારકુસુમે ઇ વા આવું સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓને સંવાદિ પ્રતીક મળે છે.

૨૮. ૧૨૩૧ મા સૂત્રમાં આવેલો સિંદુવારવરમલ્હદામે આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ધ અને ઝ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે. આ સ્થાનમાં સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ સિંદુવારવરમલ્હદામે પાઠ છે. અર્થાત્ અમે સ્વીકારેલા પાઠમાંનો વર શબ્દ તેમાં નથી. દીકામાં પ્રસ્તુત સૂત્રમાં આવેલા સાલિપિટ્ટરાસી પદથી સેયચંધુજીવણ સુધીનાં પદોની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે—શાલિપિટ્ટરાશિ-કુટજપુષ્પરાશિ-સિન્દુવારમાલ્યદામ-શ્વેતાશોક-શ્વેતકળવૈર-શ્વેતવન્ધુજીવાઃ પ્રતીતાઃ । અહીં દીકાની કોઈ પણ પ્રતિમાં સિન્દુવારવરમાલ્યદામ આવો મૂળ સૂત્રપદને અનુસરતો પાઠ મળતો નથી, પણ આનો અર્થ એ નથી કે સામાન્ય રીતે બધીય સૂત્રપ્રતિઓમાં મળતો વર શબ્દ મૂળ વાચનામાંથી દૂર કરવો. દીકામાં વર શબ્દ નથી તેનું સમાધાન બે રીતે થઈ શકે : ૧ સિન્દુવારના અંતમાં રહેલો ર અને વર શબ્દનો ર, આ બે રકારે લેખકને ચુકાલી દીધો હોય, અર્થાત્ વર શબ્દ પડી ગયો હોય. આમ સ્વીકારીએ તો દીકાનો પાઠ આ રીતે જાણવો જોઈએ—સિન્દુવાર[વર]માલ્યદામ. ૨. મૂળસૂત્રનાં છ પદોનો નામોલ્લેખ કરતું સામાસિક વાક્ય છે, તેથી સુપરિચિત વર શબ્દને આ વાક્યમાં લેવાની આવશ્યકતા દીકાકારને ન

૮. આગમોદ્યસમિતિ તરફથી પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિમાં આ દીકાપાઠના પ્રારંભનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—
एकादशोऽप्रदेशः प्रदेशप्ररूपणाधिकारः. અહીં ઉપર જણાવેલો પાઠ દીકાની જેસત્રમેર અને ખંભાતના ભંડારની તાડપત્રીય પ્રતિઓએ આપ્યો છે.

પણ લાગી હોય. અહીં તો અમે એટલો જ આગ્રહ રાખીએ કે મૂળ સૂત્રની બંધીય પ્રતિઓ પાઠ આપતી હોય તેને દૂર કરવો તે બરાબર નથી.

૨૯. ૧૩૬૨ મા સૂત્રમાં આવેલો સાગારોવડત્તે (૫૦ ૩૧૪) આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે. સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાને સાગારોવઓગોવડત્તે પાઠ છે. આ પાઠ ઘોઈ પણ સૂત્રપ્રતિ આપતી નથી. અમને લાગે છે કે કદાચ મુદ્રિત ટીકામાં છપાવેલા સાગારોવઓગોવડત્તે ણં મંતે ! (ટીકા, પત્ર ૩૯૨, પૃષ્ઠ ૧) આ અવતરણ ઉપરથી સ આવૃત્તિમાં આ પાઠ સ્વયં સુધારીને સ્વીકાર્યો હોય. જેસલમેરના ભંડારની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિમાં આ સ્થાને સાગારોવડત્તે ણં મંતે ! આવું સૂત્રપ્રતિઓના પાઠને સંવાદિ અવતરણ છે, આથી અહીં સ આવૃત્તિનો પાઠ આદરણીય નથી. પ્રસ્તુત સૂત્રના પછીના ૧૩૬૩ મા સૂત્રમાં અણાગારોવડત્તે પાઠ છે. આ પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે અને સમિતિની આવૃત્તિ સહિત સમગ્ર પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં પણ આવો જ-અણા-ગારોવડત્તે પાઠ છે. આથી પણ અમે અહીં જણાવેલા સાગારોવડત્તે પાઠની મૌલિકતા સ્પષ્ટ થાય છે.

૩૦. સૂત્રાંક ૧૫૯૭[૨] થી ૧૫૯૯[૧] સુધીનો સૂત્રપાઠ (અર્થાત્ ૩૫૪ મા પૃષ્ઠની ત્રીજીથી નવમી પંક્તિ સુધીનો સૂત્રપાઠ) અમે ઉપયોગમાં લીધેલી આઠ પૈકીની માત્ર ત્રણ જ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. પ્રસ્તુત પાઠ તે તે લેખકોની ચૂકથી તેમની હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પડી ગયો છે. ઘ તથા સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પણ આ સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે; જ્યારે અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. આથી એ સ્પષ્ટ જ છે કે આપણે અન્યાન્ય પ્રત્યંતરે જોવાનો કંટાળો લાવીએ તો આવાં સ્થાનોમાં મૂળ વાચના ખંડિત રહેવાનો સંભવ રહે જ.

૩૧. ૨૦૫૨ [૬] ક્રમાંકવાળા સૂત્રમાં આવેલો પહારેમાળીઓ (૫૦ ૪૨૩, પં. ૪) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં સંપહારેમાળીઓ પાઠ છે.

૩૨. ૨૧૭૦ મા સૂત્રની પહેલી અને બીજી કંડિકામાં અનુક્રમે આવેલો સમોહ્ણન્તિ (૫૦ ૪૪૩, પં. ૨૫) અને સમોહ્ણન્તિ (૫૦ ૪૪૩, પં. ૨૬) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ટીકામાં પણ ‘સમોહ્ણન્તિ’ इति समवहन्ति (ટીકા, પત્ર ૬૦૨ અ) આ પ્રમાણે મૂળ પાઠનું પ્રતીક છે. આમ છતાં ઘ આવૃત્તિમાં અને સ આવૃત્તિમાં તેમ જ તેને અનુસરતી મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે શબ્દોના સ્થાનમાં અનુક્રમે સમોહ્ણન્તિ અને સમોહ્ણન્તિ શબ્દો છે. આવો પાઠ ઘોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી તેથી તેને સંગત કહી શકાય નહીં.

૩૩. સ આવૃત્તિમાં નીચેનાં પાંચ સ્થાનોમાં વર્ણસામ્યના લીધે સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે અને તે પછીની મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ તે તે સ્થાનમાં સ આવૃત્તિની જેમ સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. ક્રૂત શિ આવૃત્તિમાં આ પાંચ સ્થાન પૈકીના એક સ્થાનમાં પાઠપતન નથી થયું. આ સ્થાનો નીચે પ્રમાણે છે.—

(૧) ૧૩૮ સૂત્રમાં આવેલો સે ત્તં આરિયા (૫૦ ૪૪, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, અને તે જોઈએ પણ ખરો. પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં વર્ણસામ્યના લીધે પડી ગયો છે. અહીં ટીકામાં બંધાં નિગમનો સુગમ જણાવ્યાં છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે,

(૨) ૪૭૮ મા સૂત્રમાં આવેલો મતિઅણ્ણાણી વિ આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે અને ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ સૂત્રપાઠ છે. સ અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં વર્ણસામ્યના લીધે પ્રસ્તુત પાઠ પડી ગયો છે.

(૩) ૪૮૧[૨] સૂત્રમાં આવેલો તિહિં અણ્ણાણેહિં (૫૦ ૧૪૬, પં ૨૧) આ સૂત્રપાઠ પણ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; અને ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ એ છે; ન્યારે સ અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં વર્ણસામ્યના લીધે પડી ગયો છે.

(૪) ૬૬૬[૨] સૂત્રમાં આવેલો પંચિદિદિસુ ઉવવજ્જંતિ (૫૦ ૧૭૯, પં ૫) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ ઘ, સ તથા તદ્દનુસારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં વર્ણસામ્યના લીધે પડી ગયો છે. અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રના પ્રથમવિભાગ પછીના સમગ્ર ઉત્તરવિભાગનો પાઠ પડી ગયો છે. શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ લેવાયો છે.

(૫) ૧૬૮૪[૨] સૂત્રમાં આવેલું અણિદ્વસ્સરયા (૫૦ ૩૬૭, પં ૬) આ સૂત્રપદ વર્ણસામ્યના લીધે સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૩૪. ૬૫૯ મા સૂત્રનો પાઠ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આ પ્રમાણે આપ્યો છે—एवं चेव वेमाणिया वि सोहम्मीसाणमा भाणियव्वा । ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે. આથી સહજ રીતે સ્પષ્ટ જ છે કે કોઈ વિરલ પ્રતિ સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં અહીં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેનો જ પાઠ છે. આ સંક્ષિપ્ત પાઠના સ્થાનમાં સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં આ પ્રમાણે વિસ્તૃત પાઠ છે—वेमाणिया णं मंते ! कओहिंतो उववज्जंति ? किं नेरइएहिंतो किं तिरिक्खजोणिएहिंतो मणुस्सेहिंतो देवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! णो णेरइएहिंतो उववज्जंति, पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति, मणुस्सेहिंतो उववज्जंति, णो देवेहिंतो उववज्जंति । પ્રારંભમાં જણાવેલા સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના સંક્ષિપ્ત પાઠથી પતિપાઘ વસ્તુનું વક્તવ્ય સ્પષ્ટ થાય છે. આમ છતાં પ્રસ્તુત સંક્ષિપ્ત સૂત્રપાઠના (સ. ૬૫૯) પ્રારંભમાં આવેલા એવં શબ્દથી ૬૫૭ મું સૂત્ર જોવાની અને ૬૫૭ મા સૂત્રના વક્તવ્યને સમજવા માટે તેમાં (૬૫૭ મા સૂત્રમાં) ૬૪૮ મા સૂત્રને (અર્થાત્ અસુરકુમારના વક્તવ્યને) જોવાની તકલીફમાંથી મુક્ત થવા માટે અહીં કોઈ વિદ્વાને સમગ્ર સૂત્રપાઠ નોંધ્યો હશે તેવી જવલ્લે જ મળતી સૂત્રપ્રતિના આધારે સમિતિની વાચનામાં પ્રસ્તુત વિસ્તૃત સૂત્ર આવ્યું હોય તેમ લાગે છે. અહીં વિસ્તૃત સૂત્રથી કોઈ અશાસ્ત્રીય વસ્તુ બની જાય છે તેમ નથી; ફક્ત સૂત્રપ્રતિઓની પ્રામાણિક વાચના આપવી હોય તો અમે જે પાઠ સ્વીકાર્યો છે તે જરાયર લાગે છે.

૩૫. ૧૯૪ મા ૫૪ની પાંચમી પંક્તિમાં આવેલું દવ્વહયાણ (સૂ. ૭૭૯) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. તથા ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં જણાવેલું સૂત્રપદ છે જ; ન્યારે સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ પડી ગયું છે.

૩૬. ૮૫૮ મા સૂત્રમાં આવેલું કિંપવ્વા (૫૦ ૨૧૩) સૂત્રપદ પુ ૨ સંજઞ્ઞ પ્રતિ સિવાયની બધીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવું જ સૂત્રપદ છે. ટીકામાં પણ પ્રસ્તુત સૂત્રપદની ‘કિંપમવા’ કસ્માત્ પ્રમવઃ—उत्पादो यस्याः सा किंपमवा (ટીકા, પત્ર ૨૫૬, ૫૪૮ ૨) આવી સ્પષ્ટ આપ્યા છે. અહીં પુ ૨ સંજઞ્ઞ પ્રતિનો પાઠ કિંપવ્વા (૫૦ ૨૧૩, ટિ. ૧) છે. આ પાઠભેદ કોઈ સાચો પાઠભેદ નથી પણ લેખકની ભૂલ છે. અનેક ગ્રંથોની હસ્તપ્રતિઓમાં જોવાને આવેલા તે તે વર્ણના સ્વરોને જેમના તેમ રાખીને વ્યંજનો આગળપાછળ લખવા એ

લેખકની સદગ્ન ક્ષતિ છે. સંશોધનકાર્યમાં હસ્તલિખિત પ્રતિઓનો ચોક્કસાધથી ઉપયોગ કરનાર સૌશેષને આ હુકમિત સદગ્ન સમગ્નશે. આ વસ્તુના ઉદાહરણ માટે પ્રસ્તુત સૂત્રમાં આવેલા સરીરપ્પહવા અને ૮૫૯ મા સૂત્રની ૧૯૨ મી ગાથામાં આવેલા પ્વહવતિ તથા ૧૯૩ મી ગાથામાં આવેલા સરીરપ્પહવા આ ત્રણ સૂત્રપદોના બદલે અનુક્રમે મં સંનક પ્રતિ સરીરપ્પહવા, ષં સંનક પ્રતિ પ્વહવતિ અને સરીરપ્પહવા આવા પાઠભેદ આપે છે તે (૫૦ ૨૧૩, ટિ. ૨ થી ૪) જોવાથી ખ્યાલ આવશે. અરુ. સ આવૃત્તિમાં અહીં પ્રારંભમાં જણાવેલા કિંપ્વહવા સૂત્રપદના સ્થાનમાં કિંપ્વહવા પાઠ છે અર્થાત્ અમને પુ ૨ સંનક પ્રતિએ આપ્યો છે તેવો પાઠ છે. અહીં જણાવેલા ૮૫૮ મા સૂત્રમાં બીજી વાર આવેલું સરીરપ્પહવા, અને ૮૫૯ મા સૂત્રમાં પ્વહવતિ અને સરીરપ્પહવા આ ત્રણ સૂત્રપદો સ આવૃત્તિમાં અમે સ્વીકાર્યો છે તેવાં જ, એટલે સ આવૃત્તિમાં ૮૫૮ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો જે કિંપ્વહવા પાઠ છે તે પૂર્વાપરની સંગતિ વિનાનો પાઠ છે એમ કહી શકાય. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિના પ્રસ્તુત અશુદ્ધ પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૩૭. ૧૨૧૫ [૩] સૂત્રમાં આવેલો દુરુહિત્તા રુક્સં દુરુહતિ (૫૦ ૨૯૧) આ સૂત્રપાઠ અમને બંધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઘ, સ અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. અ આવૃત્તિમાં આ પાઠ છે.

૩૮. ૧૩૮ મા ૫૪મી બારમી પંક્તિમાં આવેલો ઠિત્તીય સિય હીણે આ સૂત્રપાઠ અમને બંધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઘ તથા મ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં આ પ્રમાણે પાઠ છે—ઠિત્તીય તિદ્ધાણવડિય સિય હીણે. સ આદિ આવૃત્તિના પાઠમાં આવેલું વધારાનું આ તિદ્ધાણવડિય સૂત્રપદ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યું નથી.

૩૯. ૨૧૧૯ [૩] સૂત્રમાં મળૂસેસુ સૂત્રપદ છે તેના બદલે ષં મં પ્રં સંનક પ્રતિઓમાં મળૂસસાળં પાઠ છે. અહીં દીકામાં સામાન્ય ઇશારો જ છે, કારણ કે આ સૂત્રનું વક્તવ્ય સમજવા માટે આ સંદર્ભની પહેલાં દીકાકારે વ્યાખ્યા કરી જ છે. આ સૂત્રની આગળ-પાછળનાં સૂત્રો વાંચતાં અભ્યાસી જિજ્ઞાસુઓને આ સ્થાનમાં મળૂસેસુ પાઠ સુસંગત જણાશે જ. ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં મળૂસેસુ પાઠ છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિના પાઠનું અનુકરણ થયું છે.

૪૦. ૧૦૫૦ [૩] સૂત્રના અંતમાં આવેલા વિ । (૫૦ ૨૫૮, પં ૧) થી આરંભી ૧૦૫૨ મા સૂત્રમાં આવેલા સ્વઘ્નસિદ્ધદેવત્તે સુધીનો સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે તથા ઘ, મ અને શિ આવૃત્તિમાં પણ પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે જ; જ્યારે સૂચિત સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં અને તદનુસારે મ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ પડી ગયો છે.

૪૧. ૧૨૦૨ સૂત્રમાં આવેલું તેઝલેસ્સા (૫૦ ૨૮૮, પં ૨) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. અહીં સ આવૃત્તિમાં તથા તદનુસારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં કેવળ લેસ્સા આવું અર્થહીન સૂત્રપદ છે. તેમ જ ૧૨૦૩ [૩] સૂત્રમાં આવેલો તેઝલેસ્સે પુદવિકાઙ્ગ (૫૦ ૨૮૮ પં ૧૦) આ સૂત્રપાઠ પણ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. સ આવૃત્તિમાં તથા તદનુસારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. ઘ, અ તથા શિ આવૃત્તિમાં આ કંઈકમાં જણાવેલાં જે સ્થાન અમારી વાચનાના જેવાં જ છે.

૪૨. ૧૩૦૭ મા સૂત્રમાં આવતો જાવ વાદરવાઝકાઙ્ગ વિ । (૫૦ ૩૦૮) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પણ આવો જ સૂત્રપાઠ છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં

અને તદનુસારે શિ આવૃત્તિમાં આ પાઠના સ્થાને જાવ વાદરતેડકાદૃષ્ટિ વિ વાદરવાડકાદૃષ્ટિ વિ । આવો અસંગત પાઠ છે. મ અને સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિના પાઠમાં રહેલો જાવ શબ્દ અસંગતિ-કારક જણાતાં નિરાધાર રીતે તેને દૂર કરીને, એટલે વાદરતેડકાદૃષ્ટિ વિ વાદરવાડકાદૃષ્ટિ વિ । આવો પાઠ રાખીને, સંગતિ જળવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

૪૩. ૧૭૯૪ [૩] સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલું ઓરાલિયસરીરી (૫૦ ૩૯૨) આ સૂત્રપદ મં અને પુ ૨ સંજક પ્રતિ સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. આ પાઠના સ્થાનમાં અઘાવધિ પ્રેક્ષાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં ઓરાલિયસરીરી આવો પાઠ છે. જેટલે મુદ્રિત ટીકામાં આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં ઓરાલિયસરીરી આવું પ્રતીક છે (જુઓ ટીકા, પત્ર ૫૦૦ પૃષ્ઠ ૨), પણ ખંભાતના લંકારની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિમાં, પ્રાચીન પ્રતિઓના પાઠ મુજબ, ઓરાલિયસરીરી આવું પ્રતીક મળવાથી અમે પ્રસ્તુત પાઠ મૂળમાં સ્વીકાર્યો છે.

૪૪. ૧૨૧૭ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલો ઇમ્મિ હોમાણે (૫૦ ૨૯૧, પં ૨૦) આ પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા ઝ આવૃત્તિમાં આ પાઠના સ્થાને ઇમ્મિ હોજમાણે આવો પાઠ છે; અર્થાત્ ક્ષત હોમાણે ના સ્થાને હોજમાણે આવો ખોટો પાઠ છે, જ્યારે સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને ઇમ્મિ નાણે હોજા આવો અસંગત પાઠ છે, અને મ તથા સુ આવૃત્તિમાં ઇમ્મિ નાણે હોમાણે પાઠ છે. અહીં સ આવૃત્તિમાં આવેલો નાણે શબ્દ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી. આ વધારાનો નાણે શબ્દ સ આવૃત્તિ પછીની બધી આવૃત્તિઓમાં આવ્યો છે.

૪૫. ૧૬૭ મા સૂત્રમાં આવેલો પૂય-રુહિર (૫૪ ૫૦, પં ૨૦) આ સૂત્રપાઠ જેમ અને મં સંજક પ્રતિઓ સિવાયની સૂત્રપ્રતિઓનો છે. ઘ આવૃત્તિમાં અહીં આવો જ પાઠ છે. શેષ આવૃત્તિઓમાં અહીં ટિપ્પણીમાં આપેલા જેમ અને મં પ્રતિના પાઠ જેવો પૂયપડલ-રુહિર પાઠ છે. ટીકાકારે ટીકામાં અમે મૂળમાં સ્વીકારેલા પાઠનું જ પ્રતીક લીધું છે (જુઓ ટીકા પત્ર ૮૦, પૃષ્ઠ ૨). તેથી અને બહુસંખ્ય પ્રતિઓમાં હોવાને કારણે પણ અમે અહીં પૂય-રુહિર પાઠને મૂળ વાચનારૂપે સ્વીકાર્યો છે.

૪૬. ૧૮૮ મા સૂત્રમાં આવેલા વિયસંત (૫૦ ૬૪, પં ૨૫) શબ્દ પ્રમાણે ટીકાની વ્યાખ્યા છે અને તે જેમ તથા પુ ૨ સિવાયની સૂત્રપ્રતિઓ આપે પણ છે. આથી જેમ અને પુ ૨ સંજક પ્રતિઓએ પ્રસ્તુત પાઠના બદલે આપેલા વિહસંત શબ્દને અમે નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યો છે. સ આવૃત્તિમાં તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં વિહસંત શબ્દ છે. ઘ અને ઝ આવૃત્તિમાં અહીં અનુક્રમે વિયસિય અને વિયસિત પાઠ છે, અર્થાત્ અમારી વાચના સાથે સંવાદી પાઠ છે.

૪૭. ૧૯૫ [૧] સૂત્રમાં આવેલા ગગનતલમણુલિહમાણ (૫૦ ૬૮, પં ૧૬) આ સૂત્રપાઠમાં જે અણુલિહમાણ શબ્દ છે તેના બદલે જેમ ઘં અને પુ ૨ પ્રતિઓમાં અહિલંઘમાણ શબ્દ છે. અહીં ટીકામાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા છે — અનુલિખત્-અતિલક્ષ્યત્. આથી અમે મૂળ વાચનામાં અણુલિહમાણ શબ્દ સ્વીકાર્યો છે. ઝ આવૃત્તિમાં અહીં અમારા જેવો જ મૂળ પાઠ છે, જ્યારે શેષ આવૃત્તિઓમાં અહિલંઘમાણ પાઠ છે. ક્રમ એટલો જ કે સુ આવૃત્તિમાં અમિલંઘમાણ પાઠ છે.

૪૮. ૧૯૬ અને ૨૧૦ મા સૂત્રમાં આવેલા ગહ-ગન્ધક્ષત (૫૦ ૬૯, પં ૨) અને ગહ-નક્ષત (૫૦ ૭૭, પં ૮) આ બે સૂત્રપાઠમાં આવેલા ગહ શબ્દના બદલે ૧૯૬ મા સૂત્રમાં માત્ર ઘં સંજક પ્રતિ અને ૨૧૦ મા સૂત્રમાં પ્રં તથા પુ ૨ સંજક પ્રતિઓ ગહગણ શબ્દ આપે છે. અહીં કોઈ બાધક કારણ ન દોવાથી અમે બહુસંખ્ય પ્રતિઓના પાઠનું પ્રાધાન્ય ગણીને મૂળ વાચનામાં પ્રસ્તુત બંને સ્થળે એકસૂત્રના ન્તર્ગત છે. ઝ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બંને સ્થાનોમાં ગહગણ શબ્દ છે. અને તે સિવાયની

અન્ય આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત બે સ્થાનોમાં અનુક્રમે ગહ (સૂ. ૧૯૬) અને ગહગણ (સૂ. ૨૧૦) પાઠ છે. ૬૨૬ એટલો જ કે શિ આવૃત્તિમાં ૨૧૦ માં સૂત્રના સ્થિત સ્થાનવાળો પાઠ પડી ગયો છે.

૪૯. ૬૫૭ માં સૂત્રના અંતમાં આવેલો જેહિંતો અસુરકુમારા । (પૂ. ૧૭૭) આ પાઠ અમને પ્ર. સંજ્ઞક પ્રતિ સિવાયની બંધી પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પાઠથી પ્રસ્તુત સૂત્રગત પ્રશ્નના ઉત્તરને સમજવામાં જરાય મુશ્કેલી પડતી નથી, એટલું જ નહીં, રચનાની દૃષ્ટિએ સૂત્રપાઠ આવો હોવો વધારે સંગત પણુ લાગે છે. પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં સ તથા શિ આવૃત્તિમાં જેહિંતો અસુરકુમારા તેહિંતો માણિયવ્વા આવો પાઠ છે. સમિતિની મુ. સંજ્ઞક પ્રતિનો આ પાઠ અમારી આવૃત્તિમાં નોંધવો રહી ગયો છે, તેથી તેને પ્રસ્તુત ગ્રંથના પહેલા ભાગના શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવ્યો છે. ઘ તથા ઝ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અનુક્રમે આવો પાઠ છે—જેહિંતો અસુરકુમારા તેહિંતો વિ માણિયવ્વા । તથા જેહિંતો અસુરકુમારા તેહિંતો વાળમંતરા વિ માણિયવ્વા । અહીં પ્ર. સંજ્ઞક પ્રતિનો પાઠ નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યો છે તે મુજબ મ તથા મુ આવૃત્તિમાં જેહિંતો અસુરકુમારા તેહિંતો વાળમંતરા ઉવવજાવેયવ્વા । આવો પાઠ છે.

૫૦. ૧૭૬૫ [૨] સૂત્રના અંતમાં આવેલો એવં જબ મંગા । (પૂ. ૩૮૭) આ સંગત સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઘ આવૃત્તિમાં અહીં આવો જ પાઠ છે. અને તે સિવાયની અન્ય આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને એવં એ જબ મંગા માણિયવ્વા પાઠ છે. અહીં ટિપ્પણીમાં મુ. સંજ્ઞક પ્રતિનો પાઠ અનવધાનથી મંગા માણિયવ્વા આવો જાપાયો છે તેના બદલે એવં એ જબ મંગા માણિયવ્વા આવો પાઠ સમજવો.

૫૧. ૧૮૬૪ માં સૂત્રમાં બે વાર આવેલું વ્વ્વા (પૂ. ૪૦૦, પં. ૯-૧૦) સૂત્રપદ અમને પ્ર. અને પુ. ૨ સંજ્ઞક પ્રતિઓ સિવાયની અન્ય પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યું છે. અહીં પ્ર. અને પુ. ૨ સંજ્ઞક પ્રતિમાં અને અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં વ્વ્વ શબ્દ છે. પ્રાચીન બહુસંખ્ય પ્રતિઓના પાઠની દૃષ્ટિએ અને પ્રાચીન પ્રયોગની દૃષ્ટિએ પ્રસ્તુત વ્વ્વા શબ્દનું આગવું મહત્ત્વ છે. અભ્યાસીની અનુકૂળતા માટે કોઈવાર વિદ્વાન લેખકે કે શોધકે લખેલી કે શોધેલી પ્રતિઓમાં પ્રાચીન પ્રયોગનું પરિવર્તન થતું તેના ઉદાહરણરૂપે પ્રસ્તુત પાઠભેદ સૂચવી શકાય.

૫૨. ૧૩૧૯ માં સૂત્રમાં આવેલું દોણિ (પૂ. ૩૦૯) સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રસ્તુત સૂત્ર જ્યાં છે તે ચોથા દ્વારના પ્રારંભથી સૂત્રો નોવાથી પણુ અહીં પ્રથમા વિભક્તિ અર્થાત પ્રસ્તુત દોણિ પાઠ સંગત જ જણાય છે. આમ છતાં અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત શબ્દના બદલે દોણ શબ્દ છે. પછી વિભક્તિથી પણુ અર્થસંગતિ થઈ શકે તેમ છે જ, છતાં અમે ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો પૂર્વાપર સૂત્રસંદર્ભને અનુસરતો આ પાઠ સાચો છે.

૫૩. ૧૩૬૦ માં સૂત્રમાં આવેલો સંજયાસંજણ જહળ્લેણં આ સૂત્રપાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે તેથી તે મૌલિક પાઠ છે; જ્યારે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિઓમાં આ પાઠના સ્થાનમાં સંજયાસંજણં પુચ્છા । ગો. જહળ્લેણં આવો પાઠ છે. અર્થની દૃષ્ટિએ જરાય બાધક નહીં એવો આ પાઠભેદ વિરલ પ્રતિમાં મળતો હોવો નોંધ્યો.

૫૪. ૧૭૫૧ માં સૂત્રમાં આવેલો ઉક્કોસસંકિલિટ્ઠરિણામે વા તપ્પાડગ્ગવિસુજ્જમાણવરિણામે વા (પૂ. ૩૮૪, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઉદ્દૃષ્ટ આધુન્ય બંધકના નિરૂપણરૂપ સંદર્ભમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. આ પાઠની ટીકા આ પ્રમાણે છે

—ઉત્કૃષ્ટસંક્લિષ્ટપરિણામો નારકાયુર્વન્ધકઃ, તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધ્યમાનપરિણામોઽનુત્તરસુરાયુર્વન્ધકઃ (ટીકા, પત્ર ૪૯૧). આ પ્રમાણેની ટીકાની વ્યાખ્યાથી પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠની મૌલિકતા સ્પષ્ટ જ છે. આમ છતાં કોઈ પણ પ્રતિમાં નહીં મળતો અને ન જ નેઈ એ તેવો અસંકલિષ્ટપરિણામે વા આપો ખોટો પાઠ અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં છપાયો છે, તે આ પ્રમાણે ડૉ સંકલિષ્ટપરિણામે વા અસંકલિષ્ટપરિણામે વા તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધ્યમાનપરિણામે વા. આ પાઠમાં ડૉ છે તેના બદલે ઘ તથા ઝ આવૃત્તિમાં ડકોસેજ, મ આવૃત્તિમાં ડકોસં અને સુ આવૃત્તિમાં ડકોસ છે. અભ્યાસી વાચકો સહજ સમજી શકે તેમ છે કે તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધ્યમાનપરિણામે વા પાઠ જ અસંકલિષ્ટપરિણામે પાઠને ચિત્તજરૂરી સાબિત કરે છે.

૫૫. ૧૪૦૯ મા સૂત્રમાં આવેલો એવમેતે ચઠવીસં ચઠવીસદંડગા ૫૭૬ મવંતિ । આ સંગત અને મૌલિક સૂત્રપાઠ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ આપે છે. આ પાઠમાં આવેલા એવમેતે પાઠના બદલે મૉ, પુ ૧, પુ ૩ સંજઠ પ્રતિઓ એવમેવ પાઠ આપે છે. ઝ આવૃત્તિ સિવાયની સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં અહીં એવમેવ પાઠ છે. અહીં અર્થની દૃષ્ટિએ પણ નેતાં એવમેતે પાઠ સુસંગત છે.

૫૬. ૧૦૭ મા સૂત્રમાં આવેલા પહરાઈયાઓ (૫૦ ૩૮) આ સૂત્રપદના સ્થાનમાં કેવળ મૉ સંજઠ પ્રતિમાં પહરાઈયા પાઠ છે. અહીં એક સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ પહરાઈયાઓ પાઠ આપે છે, તેથી પહરાઈયા પાઠને સ્વીકારવાની લાલચ જતી કરીને પણ બહુસંખ્ય પ્રતિઓના પાઠને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત બધીય આવૃત્તિઓમાં અહીં પહરાઈયા પાઠ છે.

૫૭. ૧૨૨૪ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલા સુક્લેસ્સં । આ સૂત્રપદના બદલે પુ ૨ સંજઠ પ્રતિમાં આ પ્રમાણે વિસ્તૃત પાઠ છે—સુક્લેસ્સં પપ્પ જાવ મુજો મુજો પરિણમહ? હંતા ગોયમા! તં ચેવ । અહીં અભ્યાસી વાચકોને ૧૨૨૦ થી ૧૨૨૩ સુધીનાં સૂત્રો નેતાં સહજભાવે જ જણાશે કે ૧૨૨૪ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો એવં શબ્દ જ અમે મૂળ વાચનામાં સ્વીકારેલા પાઠને સુસંગત સાબિત કરે છે. અહીં જણાવેલો પુ ૨ પ્રતિનો વધારાનો પાઠ કોઈ વિદ્વાને પ્રતિપાઠ વિપયને અતિ સુગમ કરવા ખાતર પાછળથી ઉમેરેલો છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં અહીં જણાવેલા પુ ૨ પ્રતિના જેવો વિસ્તૃત પાઠ છે. આ પાઠને મૌલિક માની શકાય નહિ.

૫૮. ૨૦૩૩ મા અને ૨૦૩૫ મા સૂત્રમાં આવેલા પરિયાઈયળયા આ સૂત્રપદના સ્થાનમાં માત્ર પુ ૨ પ્રતિ અનુક્રમે પરિયાઈયળયા અને પરિયાઈળયા પાઠ આપે છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત બન્ને સ્થાનમાં પરિયાઈળયા પાઠ છે, જે પછીના સમયની કોઈક જ પ્રતિ આપે છે, તેથી અમે મૂળ વાચનામાં તે સ્વીકાર્યો નથી. અહીં સુદ્રિત ટીકાના અવતરણમાં પણ પરિયાઈળયા પાઠ છે, છતાં ખંભાત અને જેસલમેરના લંકારની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિઓમાં પરિયાઈયળયા અવતરણ છે. આથી અમે સ્વીકારેલો પાઠ સુસંગત છે.

૫૯. ૯૮ મા સૂત્રમાં આવેલા સુંચુયા (૫૦ ૩૬) શબ્દના બદલે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં ચંચુયા શબ્દ છે. અહીં જોડે જૉ, મૉ, પ્રૉ અને પુ ૨ સંજઠ પ્રતિઓ પણ ચંચુયા પાઠ આપે જ છે, છતાં અમે મૂળમાં સ્વીકારેલો પાઠ મૌલિક છે તેમ કહી શકીએ. પ્રસ્તુત સમગ્ર પાઠ ઉપરની ટિપ્પણીમાં પ્રવચનસારોદ્ધારનો મૂળ અને ટીકાનો પાઠ આપ્યો છે, તેમાં અનુક્રમે ચંચુય અને ચચુકાઃ પાઠ છે, તેથી અહીં જણાવેલા સુંચુયા શબ્દને અમે મૂળમાં સ્વીકાર્યો છે. અન્યાન્ય ગ્રંથો પણ આપણને મૂળ વાચનાના નિર્ણયમાં ક્યારેક ઉપયોગી હોય છે, એ આ ઉપરથી નેઈ શકાય છે.

દીકાના પાઠમાં આવતા ક્ષેત્રમાયામતોડકુલાસંખ્યેયમાગપ્રમાણ આ પાઠના બદલે ક્ષેત્રમાયામતોડકુલ-સંખ્યેયમાગપ્રમાણ પાઠ આપે તો જ થાય છે. પણ દીકાની કોઈ પણ પ્રતિ આવો સંવાદી પાઠ આપતી નથી. અમારા મંતવ્ય પ્રમાણે આ કંડિકામાં આવેલા દીકાના પાઠનું મુદ્રણ આ પ્રમાણે કરવું જોઈ એ — તૈજસસમુદ્ઘાતમારમમાણાનાં જઘન્યતોડપિ ક્ષેત્રમાયામતોડકુલા(લ)સંખ્યેયમાગપ્રમાણં મવતિ, ન ત્વસંખ્યેયમાગમાનમ્ ।

૬૪. ૨૨૧મા પૃષ્ઠમાં આવેલાં ૮૯૮ અને ૮૯૯, આ બે સૂત્રો પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરપવાદરૂપે મળે છે અને તેથી જ સુ સિવાયની અઘાવધિ પ્રદર્શિત થયેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં આ બે સૂત્રો છે જ. સુ આવૃત્તિમાં આ બે સૂત્રો નથી. આ બે સૂત્રો પૈકીનું ૮૯૮ મું સૂત્ર ૮૭૦ મા સૂત્ર સાથે અક્ષરશઃ મળતું હોવાથી ૮૯૮ મા સૂત્રની ઉત્પાદિકામાં દીકાકારે આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે : સમ્પ્રતિ પ્રાગુક્તમેવ સૂત્રં સૂત્રાન્તરસમન્વયનાર્થે મૂયઃ પઠતિ । આથી ૮૯૮ મા સૂત્રની મૌલિકતા એવં ઉપયોગિતા સહજસિદ્ધ થાય જ છે. સુત્તાગમે ના સંપાદકજીને ૮૭૦ મું સૂત્ર ફરી ૮૯૮ મા સૂત્રરૂપે આવે તે બરાબર નહીં લાગતાં તેમણે તેની મૌલિકતાને તપાસ્યા વિના જ કાઢી નાખ્યું તે તેમનો સંભ્રમ કદાચ શકાય તેવો છે.

૬૫. ૨૯૬-૯૭ મા પૃષ્ઠમાં આવેલા ૧૨૩૭ મા સૂત્રમાંથી અનેક સૂત્રપદો સુ આવૃત્તિમાં ધરાદાપૂર્વક લેવામાં નથી એમ જણાય છે. પ્રસ્તુત સૂત્રપદો આ છે : ૨૯૬ મા પૃષ્ઠની ૧૫ મી પંક્તિમાં બે વાર આવેલો તથા ૧૮ મી પંક્તિમાં આવેલો વર શબ્દ, ૧૮-૧૯ મી પંક્તિમાં આવેલો આસલા માસલા પેસલા ર્ઈસીઓઢાવલંબિણી ર્ઈસિં વોચ્છેયકઙ્કુર્ર્ઈ ર્ઈસી તંવચ્છિકરણી આ સૂત્રપાઠ, અને ૨૯૭ મા પૃષ્ઠની પહેલી પંક્તિમાં આવેલો આમાયણિજા વીસાયણિજા વીણણિજા વિંહણિજા દીવણિજા આ સૂત્રપાઠ તથા બીજી પંક્તિમાં આવેલું સત્ત્વિંદિયપલ્હાયણિજા આ સૂત્રપદ. અહીં કોઈ પણ સમજદાર વાચક સહજ સમજી શકે તેમ છે કે પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરપવાદરૂપે મળતાં તેમ જ સુત્તાગમે સિવાયની સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં સ્વીકારાયેલાં ઉપરનાં (૧૨૩૭ મા સૂત્રનાં) સૂત્રપદો દષ્ટિદોષ (મુદ્રાવ્યતન સંબંધિત) કે અનવધાનથી નહીં પણ પોતાને ઇષ્ટ પાઠ રજૂ કરવાની શુદ્ધિથી જ સુ આવૃત્તિમાં લેવામાં નથી.

૬૬. સૂત્ર ૯૭૨, ગાં ૨૦૩ માં જણાવેલાં અદ્વા ય અસી ય મળી હઙ્કુવાળે તેહ ફાણિય વસા ય આ સાત દારોના બદલે સ આવૃત્તિમાં હઙ્કુવાળે ના બદલે દુદ્ધ અને વાળે બે દારો હોવાથી આઠ દાર મળે છે. આવો આઠ દારવાળો પાઠ પણ અનેક હસ્તલિખિત પ્રત્યંતરોમાં મળે છે. અહીં પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં મળતો હઙ્કુવાળે પાઠ પ્રામાણિક હોવાથી અમે સ્વીકાર્યો છે. કેવળ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ આપે છે એટલા જ કારણથી અમે આ પાઠને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે તેમ પણ નથી; તદ્વન્યે વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરીએ છીએ : આગળ ૯૯૯મા સૂત્રમાં પ્રસ્તુત દારોનું નિરૂપણ છે. ત્યાં અદ્વાય દારની વ્યાખ્યા કર્યા પછી અસિ દારથી વસા દાર સુધીનાં દારો માટે આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીની દીકામાં એવમસિ-મળ્યાદિવિવચાન્યપિ પદ્ સૂત્રાણિ માવનીયાનિ આપી સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા છે. આથી આ સંદર્ભમાં, હઙ્કુવાળે દાર જ મૌલિક અને પ્રમાણિત છે; તેના બદલે દુદ્ધ વાળે એમ બે દાર કરીએ તો દીકાકારે જણાવેલાં પદ્ સૂત્રાણિ = ૭ સૂત્રના બદલે સાત સૂત્ર થઈ જાય. પ્રસ્તુત દારગાથામાં આવેલા હઙ્કુવાળે શબ્દની વ્યાખ્યા, દીકાની પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પડી ગઈ છે. જે કે સમિતિ તરફથી પ્રદર્શિત થયેલી દીકાની આવૃત્તિમાં હઙ્કુવાળેના બદલે તેના મૂળ પાઠમાં સ્વીકારેલા દુદ્ધ અને વાળે આ બે પદની વ્યાખ્યા છાપી છે, પણ તે દીકાનો મૌલિક પાઠ નથી, પણ કોઈક વિદ્વાને તે સ્વયં બનાવીને ઉમેરેલો છે, એ તો ઉપર

જાણાવેલા ૯૯૯મા સૂત્રની ટીકાના પાંચથી જ સ્પષ્ટ છે. આ બાબતની વિશેષ ચોખવટ અમે પ્રથમ ભાગના ૨૩૭ મા પૃષ્ઠની ટિપ્પણીમાં કરી છે, તે ગિજાસુઓને જોવા લક્ષમણ છે.

પ્રસ્તુત પાંડના નિર્ણયમાં બીજો આધાર પણ અમને મળ્યો છે, જે નિર્ણયસૂત્રમાં આવે છે. નિર્ણયસૂત્રના ૧૩ મા ઉદ્દેશમાં મત્ત્વ અદ્વાય અસીય મળીય ઉદ્ધવાણે તેહ્લે ફાણિય અને વસાય આ સૂત્રપદો છે. અહીં પણ મુખ્ય જોવાનો વિષય પ્રસ્તુત હોઈ જેમાં જેમાં મુખ્ય જોઈ શકાય તે તે પદાર્થો જાણાવ્યા છે. પ્રત્યાપનાસૂત્ર તથા નિર્ણયસૂત્રના પ્રસ્તુત સંદર્ભો જોતાં ઉદ્ધવાણે પાંડની એકાંત મૌલિકતા દેર છે. અહીં એક વસ્તુ જાણાવીએ છીએ કે આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજી તથા આચાર્ય શ્રી વિજયજીયસૂરિજી દ્વારા સંપાદિત નિર્ણયચૂર્ણિની સાઈકલોસ્ટાઇલ ડોપીમાં અને તદનુસારે શ્રી કમલસુનિજીએ સંપાદિત કરેલી નિર્ણયચૂર્ણિની મુદ્રિત આવૃત્તિમાં આપેલી નિર્ણય-સૂત્રની મૂળ વાચનામાં ઉપર જાણાવેલા ઉદ્ધવાણેના અદલે કુઢ્ધવાણે પાંડ છે અને તેના પાંડાંતરમાં કુંડવાણિય પાંડ આવ્યો છે. આ કુઢ્ધવાણે કે કુંડવાણિય એ ઉદ્ધવાણેનું લિપિદોષથી થયેલું સ્વરૂપ છે અને તે ચૂર્ણિની વ્યાખ્યાની અસરથી થોઈએ કદપીને બનાવેલો શબ્દ છે. સંશોધનમાં રસ ધરાવનાર અભ્યાસીઓની જાણ ખાતર નિર્ણયસૂત્રના પ્રસ્તુત પાંડના સંબંધમાં પણ સવિશેષ માહિતી આપવી ઇષ્ટ માની છે. નિર્ણયસૂત્રના પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભની અમે ત્રણ પ્રકારની વાચના જોઈ છે, તે આ પ્રમાણે :

(૧) જેમ મત્ત્વ અપ્યાણં દેહતિ દેહંતં વા સાતિજતિ । एवं અદ્વાય અસીય મળીય ઉદ્ધવાણે તેહ્લે ફાણિય વસાય અપ્યાણં દેહતિ દેહંતં વા સાતિજતિ । નિર્ણયસૂત્રનો આ પાંડ અમે પ્રાચીન તાડપત્રીય પ્રતિઓના આધારે તૈયાર કરેલી ડોપીમાંથી નોંધ્યો છે.

(૨) જે મિક્ત્વ મત્ત્વ અત્તાણં દેહતિ દે૦૨ एवं જે પડિગદ્દે૦ જે આદંત્વ૦ જે૦ મણિમ્મિ૦ જે અસિમ્મિ૦ જે૦ આમરણંચિ૦ જે ઉદ્(હુ)વાણે૦ જે ઉદયકુંમે૦ જે મહુકું૦ જે તેહ્લકું૦ જે ઘયકું૦ જે ફાણિય૦ જે વસાય૦ । નિર્ણયસૂત્રનો આ પાંડ પાછળની એટલે અર્વાચીન નહીં પણ ૩૦૦-૪૦૦ વર્ષ પહેલાંની કેટલીક હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાંથી અમે નોંધ્યો છે.

પ્રથમ તો આપણે નિશીથસૂત્રના એક જ સૂત્રપાઠની ઉપર જણાવેલી ત્રણ પ્રકારની વાચનાઓના સંગ્રહમાં વિચારીએ :

(૧) પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાંથી મળેલી પ્રથમ વાચનામાં મત્તદ પદીનાં અઢાણ આદિ સાત પદો સંખ્યા અને ક્રમની તુલનાએ પ્રજાપનાસૂત્રનાં પદો સાથે તદ્દન મળી રહે છે. પ્રજાપના-સૂત્રમાં નથી એવું આદિમાં આવેલું મત્તદ સૂત્રપદ નિશીથસૂત્રનું આગવું અને મૌલિક સૂત્રપદ છે, અને તેના ઉદ્ભવથી ઉપલક્ષણથી અન્ય પાત્રોનું સૂચન સમજવું જોઈ એ. અમને અમારા સંશોધન એવં પાઠપરીક્ષણના અનુભવથી આ પ્રથમ વાચના શુદ્ધ પ્રામાણિક એવં મૌલિક જણાય છે.

(૨) બીજી વાચનામાં આવેલાં વધારાનાં સૂત્રપદો, પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભની ચૂર્ણિ, નિશીથ-ભાષ્યાન્તર્ગત સંગ્રહણીગાથા અને તે ગાથાની ચૂર્ણિના વ્યાખ્યાનના આધારે પ્રક્ષિપ્ત થયાં હોય તેમ જણાય છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રથમ મત્તદ પદની વ્યાખ્યા કરીને ચૂર્ણિમાં એવં પઢિગ્ગહાદિદસુ વિ । આવી ઉપલક્ષણથી સમજવા માટેની વ્યાખ્યા છે, તેના આધારે આ નિશીથસૂત્રની બીજી વાચનાના સૂત્રપાઠમાં એવં જે પઢિગ્ગહે આ પાઠ ઉમેરાયો હોય તેમ લાગે છે. પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભની અર્થઘોષક નિશીથભાષ્યાન્તર્ગત સંગ્રહણીગાથા આ પ્રમાણે છે—

દષ્ણ મણિ આમરણે સ્થ દદ માયણડણ્ણતરણ વા ।

તેલ્હ-મહુ-સપ્પિ-ફાણિત-મજ્જ-વસાસુત્તમાદીસુ ॥

આ ગાથામાં આવતાં બધાંય પદો સૂત્રપદો છે તેમ માનવાને કોઈ કારણ નથી. અલગત, સૂત્રરૂપિણિ નિર્ધુક્તિગાથામાં સૂત્રપદોનો જ નિર્દેશ હોય છે, પણ આ સંગ્રહણીગાથા હોવાથી સૂત્રપદો ઉપરાંત પ્રસ્તુતને ઉપયોગી પદોનો તેમાં ઉપલક્ષણથી નિર્દેશ કર્યો હોય તેમ લાગે છે. આ અનુમાન અસંગત નથી. અર્થાત્ પ્રસ્તુત બીજી વાચનામાં આવેલો જેઠાં આમરણસિંઠે જે ઉદયકુંભેઠે જે મહુકુંભેઠે જે ઘવકુંભેઠે આ સૂત્રપાઠ ઉપર જણાવેલી સંગ્રહણીગાથા અને તેની ચૂર્ણિની વ્યાખ્યાના આધારે ઉમેરાયેલો હોય તેમ જણાય છે.

(૩) ત્રીજી નંબરની વાચનામાં ૩૫ મા સૂત્રમાં આવેલું કુઢ્ઢાપાણે સૂત્રપદ તો સઢ્ઢાપાણેનું બ્રહ્મ ૩૫ જ છે, જે વિદ્વાન વાચકો અને શોધકો સહજ સમજી શકશે. બીજી વાચનાના વક્તવ્યમાં જણાવેલી સંગ્રહણીગાથામાં આવતા દદ શબ્દની ચૂર્ણિના વ્યાખ્યાનને આધારે આચાર્ય શ્રી વિજય-પ્રેમસૂરિજીની આવૃત્તિમાં કુઢ્ઢાપાણે પાઠ ઉપર અર્થદર્શક ટિપ્પણી ૩૫ે કુંઢપાણિ શબ્દ આપ્યો છે. શ્રી કમલમુનિજીએ તેમની આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત કુંઢપાણિ શબ્દને પ્રત્યંતરના પાઠભેદરૂપે આપ્યો અને સુત્તાગમે ગત નિશીથસૂત્રની વાચનામાં તો એથી પણ આગળ વધીને કુંઢપાણિ શબ્દને જ મૂળ વાચનાના મૌલિક પાઠરૂપે પ્રકાશિત કર્યો. હકીકતમાં નિશીથસૂત્રની કોઈ પણ હસ્તલિખિત પ્રતિમાં કુંઢપાણિ શબ્દ છે જ નહિ. ઉપર જણાવેલા દદ શબ્દની ચૂર્ણિ આ પ્રમાણે છે — ‘દ્દગ્’ વાનીચં, ત્ત્ત્વ અણ્ણતરે કુંઢાદિમાજ્ઞે સ્થિતમ્ । અસ્તુ. આ ત્રીજી નંબરની વાચનામાં જણાવેલાં પ્રથમ (૩૧ મું) સૂત્ર અને પ્રક્ષિપ્ત સૂત્ર સિત્તાપનાં સૂત્રોમાં આવેલાં મિલ્લ્ તથા અપ્પાણં થી સાત્તિજ્જતિ સુધીનાં સૂત્રપદો નિશીથસૂત્રની સૂત્રપ્રતિઓમાં મળતાં નથી. સૌ પ્રથમ આ આવૃત્તિમાં વિશેષ રૂપે દરવા માટે મત્તદ અઢાણ આદિ પ્રત્યેક સૂત્રપદનું સંપૂર્ણ સૂત્ર કોઈ પણ પ્રતિના આધાર વિના સ્વયં આપેલું હોય એમ લાગે છે. ત્યાર પછી પ્રસિદ્ધ યથેલી આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજીની, શ્રી કમલમુનિજીની, સુત્તાગમેની અને મુનિ શ્રી નયમલજીની આવૃત્તિમાં પણ પ્રસ્તુત સૂત્રપદોના બદલે સંપૂર્ણ સૂત્રો જ આપેલાં છે. આમ છતાં આ અને મુનિશ્રી નયમલજીની આવૃત્તિમાં અમે પહેલાં જણાવેલી પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભની પાઠેલી વાચનામાં આપેલાં મૌલિક સૂત્રપદો જેટલાં જ સૂત્રો છે.

અર્થાત્ બીજી અને ત્રીજી વાચનામાં પ્રક્ષિપ્ત થયેલાં સૂત્રપદો પૈકીનું એક પણ વધારાનું સૂત્રપદ આ બે આવૃત્તિઓમાં નથી. ડૉ. વોલ્ટર શુર્ચીંગસંપાદિત નિશીથસૂત્રની વાચનામાં અહીં અમે પહેલી વાચનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે જ સૂત્રપદો છે, અર્થાત્ એક એક સૂત્રપદનું સંપૂર્ણ સૂત્ર બનાવીને નથી આપ્યું, પણ હસ્તલિખિત પ્રતિઓની વાચના મુજબ જ પ્રમાણિત વાચના આપી છે. પહેલી વાચનામાં આવેલા રહુવાળે સૂત્રપદના બદલે ડૉ. વોલ્ટર શુર્ચીંગની વાચનામાં રહુવાળે છે, જે તે યુગમાં જર્મનીમાં વિશિષ્ટ પ્રત્યંતરો અને સંદર્ભગ્રંથોના અભાવે થાય તે સ્વાભાવિક છે. બાકી, તેમણે જે સાધનોથી નિશીથ આદિ સૂત્રોની વાચનાઓ તૈયાર કરી છે તેવી પણ વિપુલ સાધનોથી પણ જવડે જ કોઈ કરી શકે એમ કહેવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી. ઇ આવૃત્તિમાં રહુવાળે ના બદલે રહુવાળે છે, જ્યારે સૌપ્રથમ મુનિ શ્રી નથમલજી સંપાદિત આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત રહુવાળે સૂત્રપદ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યું છે, તેમનો આ પાઠનિર્ણય પ્રમાણિક અને મૌલિક છે.

પ્રજ્ઞાપના તથા નિશીથસૂત્રના ઉપર જણાવેલા સૂત્રપાઠોના સ્થાનમાં મુનિશ્રી પુષ્પલિંગજીએ સુત્તાગમે માં જે પાઠો આપ્યા છે તેમાં તો એમની મનસ્વિતા જ દામ કરી ગઈ છે, તે જણાવીએ છીએ :

અને અણાસાહજમાણાં આ બે સૂત્રપદોનું અનુસંધાન પોગલે પદની સાથે છે, તે ટીકાની વ્યાખ્યા ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. આમ છતાં સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે સૂત્રપદોને કોઈપણ આધાર વિના સ્વેચ્છાએ બદલીને અફાસાહજમાણાં અને અણાસાહજમાણાં આવાં બે ખોટાં સૂત્રપદો મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યાં છે. ઉપર જણાવેલા સૂત્રપાઠમાં માગસસ્સાઈ શબ્દ છે તેના વિશેષણરૂપે આ બે સૂત્રપદોને માનીને, સૂત્રકારના હાર્દને સમજ્યા વિના જ, સુત્તાગમેમાં આ બે સૂત્રપદોની પઠીના બદલે પ્રથમા વિભક્તિ કરી હોય તેમ લાગે છે. અહીં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રી ૧૮૧૭ માં સૂત્રના પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠના માત્ર એક જ શબ્દ પછી શરૂ થતા ૧૮૧૮ માં સૂત્રનો એતેસિ જ મંતે ! પોગલાળાં અણાસાહજમાણાળ અફાસાહજમાણાળ ય (૫૦ ૩૯૬) આ સૂત્રપાઠ જે સુત્તાગમેમાં પણ છે જ, વાસ્તવિક શોધક દૃષ્ટિથી જોયો-વિચાર્યો હોત તોપણ તેઓ ખોટો પાઠ બનાવતાં કદાચ અચકાત.

૬૮. ૧૨૧૭ માં સૂત્રમાં આવેલા ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા ઇગમ્મિ વા હોજ્જા, દોસુ હોમાણે આમિણિવોહિયણાળં एवं जहेव कण्हलेसाणं (સૂ. ૧૨૧૬ [૧]) તહેવ માણિયવ્વં જાવ ચડહિં, ઇગમ્મિ હોમાણે ઇગમ્મિ કેવલ્લણે હોજ્જા । આ સૂત્રપાઠમાં પ્રથમ આવેલું ઇગમ્મિ સૂત્રપદ સ તથા મ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે અર્થાત્ પ્રારંભનો પાઠ આ બે આવૃત્તિમાં આવો છે—ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા હોજ્જા; જ્યારે સુ આવૃત્તિમાં અહીં ગોયમા ! ઇગંસિ વા દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા હોજ્જા । આવો સ્વેચ્છાએ સુધારેલો પાઠ છે. અહિં પ્રસ્તુતમાં પ્રતિપાદિત વ્યક્તવ્યના સ્પષ્ટીકરણ માટે ઉપર નોંધેલા સૂત્રપાઠના ઉત્તરભાગના ભર્મનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હોત તોપણ પ્રત્યંતર જોવાની જિજ્ઞાસા થાત અને વાસ્તવિક પાઠ મેળવી શકાત.

૬૯. ૨૮૩ માં પૃષ્ઠમાં આવેલું ૧૧૮૧ મું સૂત્ર સુ આવૃત્તિમાં અનવધાનથી પડી ગયું છે. પ્રસ્તુત સૂત્ર સમગ્ર પ્રતિઓ અને પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં છે.

૭૦. ૪૬૪ માં સૂત્રની ખીછ કંઠિકાનો एवं उक्कोसोगाहणए वि । एवं अजहन्नमणुक्कोसोगाहणए वि । નવરં ઉક્કોસોગાહણવુ વિ અસુરકુમારે ઠિતીવુ ચડદ્ધાણવહિણુ । (૫૦ ૧૪૩) આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પાઠમાં જે લખાણુ મોટા અક્ષરોમાં મૂક્યું છે, તેના સ્થાનમાં મ આવૃત્તિમાં નવરં સદ્ધાણે ચડદ્ધાણવહિણુ આવો ભ્રામક અને ખોટો પાઠ છે. સુ આવૃત્તિમાં સમગ્ર પ્રતિઓમાં મળતા મૌલિક પાઠ પ્રમાણે છપાયેલા સ આવૃત્તિના પાઠથી વિરુદ્ધ જઈને મ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું અનુકરણ કેમ થયું ? તે સમજી શકાતું નથી. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં ઘ, સ અને શિ આવૃત્તિમાં અમારી વાચના જેવો જ પાઠ છે; જ્યારે અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં તો મ આવૃત્તિ જેવો જ પાઠ છે, પણ તે પાઠ (એટલે જવરં સદ્ધાણે ચડદ્ધાણવહિણુ ।) પૂર્ણ થયા પછી તરત જ આવતો, સમગ્ર સૂત્રાદર્શો અને મુદ્રિત આવૃત્તિઓનો એવં જાવ યણિયકુમારા (સૂ. ૪૬૫) આ પાઠ છે, તેના બદલે અ આવૃત્તિમાં એવં જહા નેહ્યા તહા અસુરકુમારા એવં જાવ યણિયકુમારા । આવો અનુપયોગી વધારે પાઠ છે. આ કારણે અહીં અમે સુત્તાગમેના પાઠનું મ આવૃત્તિ સાથે સામ્ય જણાવ્યું.

૭૧. ૫૦ ૩૦૬ માં આવેલા ૧૨૮૫ માં સૂત્ર પછી સ આવૃત્તિમાં ૧૨૮૯ થી ૧૨૯૩ સુધીનાં સૂત્રો (૫૦ ૩૦૭, પં. ૬ થી ૧૪) છે. અને ત્યાર પછી ૧૨૮૬, ૧૨૮૭ અને ૧૨૮૮ મું સૂત્ર અને તેના પછી ૧૨૯૪ મું સૂત્ર છે. અર્થાત્ અમારી વાચનાના ૧૨૮૫ થી ૧૨૯૪ સુધીનાં ક્રમિક સૂત્રોનો સ આવૃત્તિની વાચનામાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે—૧૨૮૫-૧૨૮૯-૧૨૯૦-૧૨૯૧-૧૨૯૨-૧૨૯૩-૧૨૮૬-૧૨૮૭-૧૨૮૮-૧૨૯૪. અવ્યભાસી વાચકો અહીં સહજ સમજી શકે તેમ છે કે સ આવૃત્તિમાં છપાયેલો આ ઉલ્લેખ તદ્દન અશાસ્ત્રીય છે. આવો ઉલ્લેખ પ્રત્નાપનાસૂત્રની કોઈ પણ

હસ્તલિખિત પ્રતિમાં નથી; ન જ હોય તે સ્વાભાવિક છે. અર્થાત્ સ આવૃત્તિમાં અહીં અનવધાન થયું છે. ટીકામાં પણ સમગ્ર પ્રતિઓની વાચના મુજબ અમે સ્વીકારેલા મૌલિક ક્રમ પ્રમાણે જ આ સૂત્રોની વ્યાખ્યા છે. વળી, વિશેષમાં સ આવૃત્તિમાં ઉપર જણાવેલા ઉલ્કમથી આવેલા ૧૨૮૯ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવતો તસકાઈજ નં તસકાઈજ સ્તિ પુચ્છા । ગોયમા । (૫૦ ૩૦૭, પં. ૬) આટલો સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. મ આવૃત્તિમાં પણ અહીં સમિતિની આવૃત્તિ પ્રમાણે તો ઉલ્કમ અને પાઠપતન છે જ. ઉપરાંત, તેમાં ૧૨૯૩ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો સકાઈજપજ્જત્તજ્જ નં આટલો પાઠ પડી જવાથી ૧૨૯૨ અને ૧૨૯૩ આ બે સૂત્રના બદલે સાવ ખોટી રજૂઆતરૂપે એક સૂત્ર બની ગયું છે, તે આ પ્રમાણે— એવં તસકાઈજઅપજ્જત્તજ્જ પુચ્છા । ગોમયા । મ આવૃત્તિના આ ખોટા પાઠના બદલે તેના પહેલાંની પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં છપાયેલ અને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરવવાદરૂપે વિદ્યમાન સૂત્રપાઠને અમે અમારી વાચનામાં આ પ્રમાણે સ્વીકાર્યો છે—૧૨૯૨. એવં તસકાઈજઅપજ્જત્તજ્જ । ૧૨૯૩. સકાઈજપજ્જત્તજ્જ નં પુચ્છા । ગોયમા । અહીં વિન્ન વાચકો સમજી શકશે કે શાસ્ત્રકાર સ્થવિર ભગવંતે જે સમાધાન સકાયિક પર્થમ માટે કર્યું છે તે સમાધાનને મ આવૃત્તિનો પાઠ અપર્યાપ્ત ત્રસકાયના સંબંધમાં લઈ જાય છે, અર્થાત્ અપર્યાપ્ત ત્રસકાયની ઉત્કૃષ્ટી કાયસ્થિતિ સાગરોપમપૃથક્કવની છે તેમ જણાવે છે. પ્રસ્તુત ૧૨૯૨—૯૩ મા સૂત્રના સંબંધમાં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રીએ પં. ભગવાનદાસજીની ઉક્ત રખડનાને તો તેમની મૂળ વાચનામાં કાયમ રાખી છે જ, ઉપરાંત, આ કંડિકામાં જણાવેલો પાંચ સૂત્રોનો ઉલ્કમ સ અને મ આવૃત્તિના જેવો જ સુત્તાગમેમાં છે. વિશેષમાં અહીં પણ એક સ્થાનમાં સુત્તાગમે ના સંપાદકશ્રીએ સ્વેચ્છાએ ખોટો પાઠ ઊમેર્યો છે, તે આ પ્રમાણે—સ તથા તદ્દનુસારે મ આવૃત્તિમાં ૧૨૮૯ મા સૂત્રના પ્રારંભનો તસકાઈજ નં મંતે! તસકાઈજ સ્તિ પુચ્છા । ગોયમા । આટલો સૂત્રપાઠ પડી ગયેલો છે. અહીં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રીએ કંઈક ઘટે છે તેમ જણાતાં તેમણે પોતાની સ્વેચ્છાએ જ પ્રસ્તુત પાઠના બદલે તત્ત્વ જ સે સે અં સં સે આટલો અશાસ્ત્રીય ખોટો પાઠ ઊમેરી દીધો છે. સરવાળે કહેવાનું એટલું જ કે સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ આવૃત્તિમાં આ કંડિકામાં જણાવેલો પાંચ સૂત્રોનો ઉલ્કમ છે તેવો જ ઉલ્કમ સુ આવૃત્તિમાં પણ છે, જે તત્ત્વ સૂત્રસંબંધને તોડી નાખે છે અને જે સમગ્ર હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓમાં નથી, તેમ જ મ આવૃત્તિમાં ૧૨૯૩ મા સૂત્રનો આદિ ભાગ પડી ગયો છે (જે સ આવૃત્તિમાં છે), તેવી જ રીતે સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં પણ પડી ગયો છે, જે સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં છે. તેમ જ ૧૨૮૯ મા સૂત્રના પ્રારંભનો સૂત્રપાઠ, જે સમિતિની આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે તેના બદલે સુત્તાગમે માં સ્વેચ્છાએ સ્વીતે ગોઠવી દીધેલો અશાસ્ત્રીય ખોટો પાઠ છે જે સમગ્ર હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓમાં નથી. જ, જ તથા શિ આવૃત્તિમાં આ કંડિકામાં જણાવેલા સૂત્રપાઠો અમારી વાચના જેવા જ મૌલિક છે.

૭૨. ૬૩૫ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલા ઉવવજ્જંતિ (૫૦ ૧૬૯, પં ૬) શબ્દ પછી મ અને તદ્દનુસારે સુ આવૃત્તિમાં ન અસંલેખા ઉવવજ્જંતિ આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે. આ વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, તેમ જ અદ્યાવધિ પ્રકાશિત શેષ આવૃત્તિઓમાં પણ નથી. અહીં ટીકાકારે વ્યાખ્યામાં વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે નાસજ્ઞવેયાઃ લખ્યું છે તેના આધારે, અથવા તો ટીકાની વ્યાખ્યાને અનુસરીને, કોઈક પ્રતિમાં કોઈએ મૂલ વાચનામાં પ્રસ્તુત પાઠ ઊમેર્યો હોય તેવી પ્રતિના આધારે, પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ મ આવૃત્તિમાં મૂળમાં આવ્યો હોય તેમ લાગે છે.

૭૩. ૧૯૩ મા પૃષ્ઠની ૨૧ મી પંક્તિમાં આવેલા વિસેસાહિમ્મઃ (૨૫૦ ૧૦૮૦) આ અન્યપદ

પંછી અને ચરિમંતવણા સૂત્રપદના પહેલાં મ અને તદનુસારે સુ આવૃત્તિમાં વણસદ્યાદ આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે, જે અમને કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં નથી મળ્યો, અને આ જે સિવાય પ્રદર્શિત કોઈ પણ આવૃત્તિમાં નથી. અહીં ટીકામાં મૂળ પાઠનું પ્રતીક છે તેમાં પણ અમે સ્વીકારેલા પાઠના જેવો જ સૂત્રપાઠ છે (ટીકા, પત્ર ૨૩૧ વ).

૭૪. ૧૪૪૧ મા સૂત્રમાં આવેલો ઉવવ [? જ્ઞ] જ ત્તિ પુચ્છાદ મળિયાદ (પૃ૦ ૩૨૪) આ સૂત્રપાઠ અમને માત્ર खं० સંગ્રહ પ્રતિએ આપ્યો છે, તેમાં પણ જ્ઞ અક્ષર નથી. આ સ્થાનમાં અન્ય પ્રતિઓના પાઠભેદો અમે નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યા છે, તેમાં મુ० સંગ્રહ આદર્શનો એટલે સ આવૃત્તિનો જે પાઠ તોંધ્યો છે તે અનવધાનથી મ આવૃત્તિનો અપાર્ઠ ગયો છે. અહીં સ આવૃત્તિનો પાઠ [ઉવવજ્ઞ] પુચ્છા મળિયા આવો છે, જે અમે પ્રથમ ભાગના શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવ્યો છે. અસ્તુ. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં મ આવૃત્તિનો ઉવવજ્ઞેજા પુચ્છા મળિયા પાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી મળ્યો. અહીં સુ આવૃત્તિમાં મ આવૃત્તિ જેવો જ પાઠ છે. ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં અનુક્રમે આ પ્રમાણે પાઠ છે—ઉવવજ્ઞ પુચ્છા મળિયાદ અને ઉવવજ્ઞંતિ પુચ્છા મળિયા. શિ આવૃત્તિમાં તો પ્રસ્તુત ૧૪૪૧ મા અને તેના પંછીના ૧૪૪૨ મા સૂત્રનો પાઠ અનવધાનથી પડી ગયો છે. જુઓ શિલાગમગત પ્રજ્ઞાં શિલાદ્લક ૧૮૮-૨, પંક્તિ બીજી.

૭૫. ૧૫૮૦ મા સૂત્રમાં આવેલો જીવ-જેરહ્યમેદેસુ માણિયવ્વં આ પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો સૂત્રપાઠ સંગત અને પ્રામાણિક છે. ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં જણાવેલો જ પાઠ છે. આ પાઠના બદલે અમને પ્રત્યંતરોમાં જીવા જેરહ્યમેદેણ માણિયવ્વા આવો અશુદ્ધ પાઠ મળ્યો છે, જે અમે ટિપ્પણીમાં નોંધ્યો છે. સ અને શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત ટિપ્પણીમાં આવેલો જ પાઠ મૂળ વાચનામાં છે, જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં જીવનેરહ્યમેદેણ માણિતત્વા આવો ખોટો પાઠ છે, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી.

૭૬. ૯૨૧ [૧] સૂત્રમાં આવેલો અહવળં છદ્ધો વગ્ગો પંચમવગ્ગપહુવ્વણો આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં મળ્યો છે. ઘ, અ અને શિ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આ પ્રમાણે જ પાઠ છે. સ આવૃત્તિમાં આ પાઠમાંનું પંચમવગ્ગપહુવ્વણો સૂત્રપદ અનવધાનથી પડી ગયું છે; જ્યારે મ અને તદનુસારી સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં આ પ્રમાણે પદવિપર્યાસ છે — અહવળં પંચમવગ્ગપહુવ્વણો છદ્ધો વગ્ગો, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી.

૭૭. ૧૮૦૫ મા સૂત્રમાં આવેલું અમિચ્છિયત્તાદ (પૃ૦ ૩૯૪, પં૦ ૯) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ, અ અને સ આવૃત્તિમાં પણ આ સ્થાનમાં આવો જ પાઠ છે. અહીં ટીકાની મુદ્રિત આવૃત્તિમાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા છે — ‘અમિચ્છિયત્તાદ’ અમિચ્છા-નમમિચ્છા, અમિલાપ इत्यर्थः, અમિચ્છા સજ્ઞાતા યેષ્વિતિ^૯ અમિચ્છાતાસ્તારકાદિદર્શનાદિતપ્રત્યયઃ, તદ્વાવસ્તત્તા તયા, કિમુક્તં ભવતિ ? યે ગૃહીતા આહારતયા પુદ્ગલા ન તે તૃપ્તિહેતવોઽભૂવન્નિતિ ન પુનરમિલ્લપનીયત્વેન પરિણમન્તે । (ટીકા, પત્ર ૫૦૪, પૃષ્ઠ ૨). ટીકાના આ પાઠમાં મોટા અક્ષરમાં મૂકેલા પાઠના આધારે મ આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠમાં પ્રસ્તુત સૂત્ર આ પ્રમાણે આપ્યું છે — અ(ળ)મિચ્છિયત્તાદ; ત્યાર પછીની શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ આ પ્રમાણે છે — અ(પ્ર૦ અળ)મિચ્છિયત્તાદ, અર્થાત્ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીએ જે પાઠને પોતાના સંશોધનરૂપે () આવા કોષ્ટકમાં મૂક્યો તે પાઠને શિલાગમમાં પ્રત્યંતરના પાઠભેદરૂપે મૂકવામાં આવ્યો, જે સમગ્ર

સૂત્રાદર્શોમાં નથી. આ સ્થાનામાં સુ આવૃત્તિમાં મ આવૃત્તિના જેવો જ પાઠ છે. જેસલમેર અને ખંભાતના લંકારમાં ઉપલબ્ધ ટીકાની પ્રાચીનતમ તાત્પર્ય પ્રતિઓમાં ઉપર જણાવેલા ટીકા-પાઠમાં મોટા અક્ષરમાં મુદ્રણો પાઠ આ પ્રમાણે છે—વે ગૃહીતા આહારતયા પુદ્ગલા ન તે તૃષ્ટિવેતવોડમ્ભવચિત્તિ પુનરભિજ્ઞપણીયત્વેન પરિણમન્તે અર્થાત્ અગાઉ નોંધેલા પાઠમાં ખીછ વાર આવડો ન શબ્દ પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં નથી. તેથી અને પ્રસ્તુત ટીકાપાઠમાં અભિજ્ઞિયત્તાણ સૂત્રપદ લખીને વ્યાખ્યા કરી છે તેથી, અહીં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે તે અભિજ્ઞિયત્તાણ પાઠ જ બરાબર માનવો જોઈએ. આ વિષયમાં એક વસ્તુ વિચારણીય છે : અહીં નારકોના આહારપુદ્ગલોના પરિણમનના નિરૂપણમાં અભિજ્ઞિયત્તાણ શબ્દ છે. આવો જ શબ્દ ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં અસુરકુમાર દેવોના આહારપુદ્ગલોના પરિણમનના નિરૂપણમાં છે. જોડે શિલાગમ^{૧૦} સિવાયની પ્રદર્શિત સર્વ આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં અભિજ્ઞિયત્તાણ ના બદલે મિજ્ઞિયત્તાણ પાઠ છે, પણ અમે જોયેલી સમગ્ર પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં પણ અભિજ્ઞિયત્તાણ જ પાઠ છે, તેથી અમે પ્રસ્તુત અને સૂત્રોમાં એકસરખો અભિજ્ઞિયત્તાણ પાઠ જ સ્વીકાર્યો છે. અહીં વિચારણીય વસ્તુ એ અને છે કે નારકોના વિષયમાં વપરાયેલાં દુઃખાનુભૂતિસૂચક સૂત્રપદોથી લિલટાં એટલે સુખાનુભૂતિસૂચક સૂત્રપદો અસુર-કુમાર દેવોના વિષયમાં છે. કેવળ પ્રસ્તુત અભિજ્ઞિયત્તાણ આ એક જ સૂત્રપદ નારક અને અસુરકુમારના આહારપરિણમનના નિરૂપણમાં એકસરખું છે. અહીં “નારકોની આહાર એવો તુરંત હોય કે જે લીધા પછી તેમને તૃપ્તિ અનુભવાતી નહીં હોય તેથી તેમની અભિલાષા આહારમાં જ રહે, જ્યારે દેવોને એટલો સુંદર આહાર હોય કે તે લીધા પછી પણ તેની સુખદ યાદરૂપે તેમની અભિલાષા તે તરફ રહે” સમાધાન માટે આવું અર્થઘટન કરી શકાય. અહીં અમે એટલું જ જણાવીએ છીએ કે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રાદર્શોને અનુસરીને અમે ૧૮૦૫ અને ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં અભિજ્ઞિયત્તાણ પાઠ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે.

૭૮. ૧૩૦૪ ક્રમાંક વાળા સૂત્રનો વજ્રત્તવાણ વિ એવં ચેવ । આ પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્ર-પ્રતિઓએ આપ્યો છે, અને આ સૂત્રપાઠથી પ્રસ્તુતનો સંપૂર્ણ અર્થ સમજી શકાય છે. સ તથા શિ આવૃત્તિમાં આ પાઠ પછી જહા ઓહિયાળં । આટલો પાઠ વધારે છે, જે અમને ડોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, આથી જ આ વધારાનો પાઠ વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ માટે ડોઈએ પાછળથી પ્રક્ષિપ્ત કર્યો હોય એમ લાગે છે. આ વસ્તુ તો એવં ચેવ આવા સૂત્રપાઠથી પણ સ્પષ્ટ જ છે, કારણ કે જહા ઓહિયાળં પાઠ પણ જે મૌલિક હોય તો તેના પહેલાં એવં ચેવ આવો સૂત્રપાઠ હોવો ન જોઈએ. એવી જ રીતે અહીં એવં ચેવ લખ્યા પછી જહા ઓહિયાળં પાઠ નિરર્થક સિદ્ધ થાય છે. સ આવૃત્તિનો આ વધારાનો સૂત્રપાઠ ડોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી. મ તથા સુ આવૃત્તિમાં અહીં અમારા જેવો જ મૌલિક પાઠ છે; જ્યારે ઘ તથા ઙ આવૃત્તિમાં અહીં પ્રસ્તુત મૌલિક પાઠને સંવાદી પાઠ આ પ્રમાણે છે—વજ્રત્તિ(ત્ત)વાળં જહા ઓહિયાળં ।

૭૯. ૧૪૦૬ ક્રમાંકવાળા સૂત્રની ૨૧૩મી ગાથામાં આવેલો વલ્લ વાસુદેવ આ સૂત્રપાઠ અમને પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓએ આપ્યો છે; જ્યારે ત્રણ સૂત્રપ્રતિઓએ અહીં વલ્લદેવ વાસુદેવ પાઠ આપ્યો છે, અને તે ઘ, ઙ, સ તથા શિ આવૃત્તિની મૂળ વાચનામાં પણ છે, જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં અમે સ્વીકાર્યો છે તે સંગત પાઠ છે.

૮૦. ૧૮૧૬ મા સૂત્રનું વેદંદિયાળું જે પોગલે આહારત્તાણે ગેળંદિ તે પં તેણિ પોગલણં સેયાલંસિ કતિમાગં આહારંતિ કતિમાગં અરસાંતિ ? (૫૦ ૩૬૫) આ પ્રશ્નવાક્ય જ સંગત અને મૌલિક છે. અહીં પુ ૨ સંજક પ્રતિ સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ ઉપરનો પાઠ આપ્યો જ છે; જ્યારે પુ ૨ સંજક પ્રતિમાં તેમ જ અ, સ અને શિ આવૃત્તિમાં ઉપરના પાઠના પ્રારંભનો ભાગ આ પ્રમાણે છે, જે અસંગત છે—વેદંદિયાળું મંતે । પુચ્છા । ગોયમા ! જે પોગલે..... અર્થાત્ આ અસંગત પાઠમાં ચાલુ પ્રશ્નવાક્યને પુચ્છા શબ્દથી પૂર્ણ કર્યું છે અને તેમાં ગોયમા ! શબ્દથી સમાધાનરૂપ ઉત્તરવાક્યનો પ્રારંભ કર્યો છે, જેનો કોઈ મેળ ખેરી શકે જ નહીં. ઘ આવૃત્તિમાં અહીં વેદંદિયાળું મંતે । પુચ્છા । જે પોગલે...આ પ્રમાણે છે; અહીં પણ પુચ્છા । શબ્દ અર્થહીન અને અમૌલિક છે; જ્યારે મ આવૃત્તિમાં ઘ આવૃત્તિના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમને પુચ્છા । શબ્દ ખટક્યો લાગે છે, જેથી [] આવા કોટકમાં પુચ્છા । શબ્દ આપીને તેની અનુપયોગિતા જણાવી છે. તે પછીની સુ આવૃત્તિમાં આ પુચ્છા । શબ્દને સ્વીકાર્યો નથી તેથી આ સ્થાનમાં અમારી વાચના જેવો પાઠ છે.

૧૧ ૮૧. ૪૧ મા સૂત્રમાં આવતાં તયા વિ અને વવાલા વિ (૫૦ ૧૮, પં ૧) આ બે સૂત્રપદો સ અને શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયાં છે; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે સૂત્રપદો છે.

૮૨. ૪૫૨ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલો તિહિ અણ્ણાણેહિં (૫૦ ૧૪૦, પં ૩) આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૩. ૧૦૧૯ મા સૂત્રમાં આવતું ઘાણિદિયઅત્યોગમે (૫૦ ૨૫૧, પં ૨૫-૨૬) આ સૂત્રપદ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે; મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૪. ૧૦૪૬ [૮] સૂત્રમાં આવેલો કેવતિયા વ્ઙ્ઙેલ્લા ? ગોયમા ! નથિ આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૫. ૧૩૧૦ મા સૂત્રમાં આવેલો અણંતં કાલં (૫૦ ૩૦૮, પં ૨૧) આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૬. ૧૫૬૬ મા સૂત્રમાં આવેલો આહારગસરીરસ જહ્ણિયા ઓગાહુણા અસંસેજ્જગુણા આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે, જ્યારે મ તથા સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૭. ૧૮૬૦ મા સૂત્રમાં આવેલો જાવ વેમાણિયા આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૮૮. ૧૯૩[૧] સૂત્રમાં આવેલું અદ્ધસુ (૫૦ ૬૭, પં ૮) આ સૂત્રપદ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે, જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે. શિ આવૃત્તિમાં તો પ્રસ્તુત સૂત્રના સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા ઉર્વરિ દેદ્દા ય ઇગં જોયણસયં વજ્જેત્તા મજ્જે અદ્ધસુ જોયણસત્તેસુ આ મૌલિક સૂત્રપાઠના બદલે માત્ર ઉર્વરિ જાવ અદ્ધજોયણસણસુ આવો સંક્ષિપ્ત પાઠ આપીને કોઈ પણ આધાર વિના વાચના દૂકાવી છે.

૮૯. ૧૦૬ મા ધૃધમાં આવેલા ૩૧૬ મા સૂત્રનો સમગ્ર સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૧૧. ૮૧ મીથી ૧૦૫ મી કંડિકામાં જણાવેલા પાઠો ઘ અને અ આવૃત્તિમાં નથી. આ કંડિકાઓમાં જણાવેલાં સ્થાનોની અમારી મૂળ વાચનાના પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યા છે.

૯૦. ૩૩૨ મા સૂત્રમાં આવેલું સંસ્વેજ્જસમયઠિતીયાળં (૫૦ ૧૦૯, પં. ૪) આ સૂત્રપદ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે મ તથા સુ આવૃત્તિમાં છે; જ્યારે શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદનું સંસ્વેજ્જ-સમય૦ આવું દૂંડુ ૩૫ છે.

૯૧. ૪૫૨ મા સૂત્રમાં આવેલા ંમણપજ્જવનાણપજ્જવેહિ ય છદ્ધાણવહિણ (૫૦ ૧૪૦, પં. ૨) આ પાઠનો અંતિમ પજ્જવેહિ ય છદ્ધાણવહિણ આટલો સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં આ પાઠ છે.

૯૨. ૯૨૩ મા સૂત્રમાં આવેલો જોતિસિયાળં एवं ચેવ । જવરં (૫૦ ૨૨૮, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૯૩. ૫૦ ૩૦૨ ની બીજીથી ત્રીજી પંક્તિમાં આવેલો સૂત્રાંક ૧૨૫૭ [૭] તથા ૧૨૫૭ [૮] નો સમગ્ર સૂત્રસંદર્ભ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભ છે.

૯૪. ૧૭૨૩ મા સૂત્રમાં આવેલું રાહંદિણિં (૫૦ ૩૮૦, પં. ૧૦) આ સૂત્રપદ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે. મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ છે; જ્યારે શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદના બદલે દિવસેહિં આવું સૂત્રપદ છે.

૯૫. ૪૩ મા સૂત્રની ૨૬ મી ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં આવેલા ચંપગજાતી જવણીહ્યા ય કંદો આ પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ચંપકજીહ્ ણિહ્યા કુંદો(કંદો) આવો ખોટો પાઠ છે.

૯૬. ૨૪૭ મા સૂત્રમાં આવેલા સુહુમવણસસકાહ્યા અસંસ્વેજ્જગુણા (૫૦ ૯૩, પં. ૪) આ પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના અસંસ્વેજ્જગુણા સૂત્રપદના સ્થાનમાં અણંતગુણા આવું ખોટું સૂત્રપદ છે. અહીં ટીકામાં પણ સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકા અસંજ્ઞેયગુણાઃ (ટીકા પત્ર ૧૩૧ પૃષ્ઠ ૧ પં. ૭) આવી સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા છે.

૯૭. ૧૭૪૪ મા સૂત્રમાં આવેલા પજ્જત્તાપજ્જત્તિયં (૫૦ ૩૮૩, પં. ૧૧-૧૨) આ સૂત્ર-પદના જેવો જ પાઠ મ તથા સુ આવૃત્તિમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અપજ્જત્તાપજ્જત્તિયં આવો ખોટો પાઠ છે.

૯૮. ૨૧૬૯ મા સૂત્રમાં આવેલા ઇસુહુમા ણં (૫૦ ૪૪૩ પં. ૧૭) આ સૂત્ર પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે. ટીકામાં પણ ‘ઇસુહુમા ણં’તિ ઇતાવસ્સક્ષ્માઃ આવી મૂળ પાઠાનુસાર વ્યાખ્યા છે; જ્યારે અહીં સ અને શિ આવૃત્તિમાં સુહુમા ણં આવો અમૌલિક પાઠ છે.

૯૯. ૧૭૧૭ મા સૂત્રમાં અમને બધી પ્રતિઓમાં મળેલા ઝળા, સેસં તં ચેવ, (૫૦ ૩૭૯) આ સૂત્રપાઠના બદલે સ આવૃત્તિમાં ઝળા સેસા, (૩૦) તં ચેવ પહિપુણ્ણં વંધંતિ આવો પાઠ છે. શિ આવૃત્તિમાં અહીં સમિતિની વાચના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમાં ડકોસેળં પાઠનો નિર્દેશ કરતો કોષમાં મૂકેલો (૩૦) નથી; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં ઝળા, સેસં તં ચેવ પહિપુણ્ણં વંધંતિ આવો પાઠ છે. આ પાઠના અંતમાં આવેલાં પહિપુણ્ણં વંધંતિ આ બે સૂત્રપદો અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિએ આપ્યાં નથી.

૧૦૦. ૪૪૦ મા સૂત્રમાં આવેલા હાલ્લિદ્ધવણપજ્જવેહિં (૫૦ ૧૩૭ પં. ૭) આ સૂત્રપદના પહેલાં સ આવૃત્તિમાં અનવધાનથી પ્રસ્તુત સ્થાનમાં કોઈક પ્રતિનો વધારાનો પાઠ પણ મૂળ

વાચનામાં દાખલ થઈ ગયો છે, એટલે કે પ્રસ્તુત સૂત્રપદના બદલે પીયવન્નપજ્જવેહિં હાલિદ્વવ્વણપજ્જવેહિં આવાં બે સૂત્રપદો છે. શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદના સંદર્ભના ણીલવ્વણપજ્જવેહિં લોહિયવ્વણ-પજ્જવેહિં હાલિદ્વવ્વણપજ્જવેહિં સુક્કિલ્લવ્વણપજ્જવેહિં ચ છટ્ટાણવડિણ (૫૦ ૧૩૭, પં ૭-૮) આ સમગ્ર પ્રતિઓએ આપેલા સૂત્રપાઠના બદલે નીલલોહિયપીયહાલિદ્વસુક્કિલેં છટ્ટાણવડિણ આવો ટૂંકો પાઠ છે. આમાં પીય શબ્દ તો ગિલકુલ અમૌલિક છે. આગમોમાં કાલ, નીલ, લોહિત, હાલિદ્ર અને શુક્લ આ પાંચ વર્ણો જ જણાવ્યા છે. આમાંનું કાલવર્ણસંબંધિત વક્તવ્ય પ્રસ્તુત સૂત્રપદના પહેલાં આવી ગયું છે (શુઓ ૫૦ ૧૩૭, પં ૨). આથી અહીં સ અને શિ આવૃત્તિનો પાઠ સાચો નથી, જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં અમારી વાચના જેવો જ પાઠ છે.

૧૦૧. ૧૯૭ મા સૂત્રમાં આવેલા સાળં સાળં વિમાણાવાસસતસહસ્સાળં (૫૦ ૭૦, પં ૧૯) આ સૂત્રપાઠ પછી સ અને શિ આવૃત્તિમાં સાળં સાળં અગમહિસીણં આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે, જે અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો પણ નથી, અને અસંગત હોવાથી તેની જરૂર પણ નથી, પ્રસ્તુત વધારાનો ગિનજરૂરી પાઠ મ અને સુ આવૃત્તિમાં નથી.

૧૦૨. ૨૭ મા પૃષ્ઠની છઠી પંક્તિમાં આવેલા સે ત્તં સાહારણસરીરવાદવણસ્સહકાદ્વયા આ સૂત્રપાઠ પછી સ આવૃત્તિમાં સે ત્તં સાહારણવણસ્સહકાદ્વયા આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે. પ્રસ્તુત વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, તેથી અને પ્રસ્તુત સ્થાનની ટીકાની વ્યાખ્યામાં સે ત્તમિત્યાદિનિગમનચતુષ્ટયં સુગમમ્ (ટીકા, પત્ર ૪૧, પૃષ્ઠ ૧) આવું સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે તેથી પણ પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ ગિનજરૂરી છે એમ કહી શકાય, કારણ કે તેને જે સ્વીકારીએ તો આરના બદલે પાંચ નિગમન થાય છે. મ અને સુ આવૃત્તિમાં આ ગિનજરૂરી વધારાનો સૂત્રપાઠ નથી.

૧૦૩. ૬૩૫ મા સૂત્રમાં આવેલા એક્કો (૫૦ ૧૬૯, પં ૫) આ સૂત્રપદના બદલે સ આવૃત્તિમાં એક્કં પાઠ છે, જે કોઈ પણ પ્રતિમાં નથી અને ગિનજરૂરી છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં મૌલિક એક્કો પાઠ જ છે.

૧૦૪. ૧૨૩૬ મા સૂત્રમાં આવેલા પરિયાવણ્ણાણં આ સૂત્રપદના બદલે સ આવૃત્તિમાં અનવધાનથી થયેલો પરિયાવણ્ણેણં પાઠ છે; જ્યારે મ શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પરિયાવણ્ણાણં આવો શુદ્ધ પાઠ છે.

૧૦૫. ૧૨૭૭ મું અને ૧૨૭૮ મું આ બે સૂત્રો સ આવૃત્તિમાં ૧૨૮૪ મા સૂત્રની પછી છે. આવો ઉલ્કમ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી અને તે અસંગત પણ છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે સૂત્રો અમારી વાચના પ્રમાણે યથાસ્થાને જ છે.

૧૦૬. ૧૮૬૪ મા સૂત્રમાં આવેલા મળમક્કલ્લે કત્તે (૫૦ ૪૦૦, પં ૧૦) આ સૂત્રપાઠના બદલે સ, મ અને સુ આવૃત્તિમાં મળમક્કલ્લેકત્તે પાઠ છે, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળતો નથી. ઘ, અ તથા શિ આવૃત્તિમાં અહીં મૌલિક મળમક્કલ્લે કત્તે પાઠ છે.

૧૦૭. ૨૧૭૩ [૨] સૂત્રમાં આવેલો કાયજોગ્ગણં (૫૦ ૪૪૪) અથાત્ કાયજોગ્ગં નં આ સૂત્રપાઠ પુ ર સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. અહીં પ્રસ્તુત પાઠના બદલે પુ ર પ્રતિનો જે કાયજોગ્ગં નં પાઠ છે તે જ પાઠ સુ સિવાયની અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિઓમાં મૂળ પાઠરૂપે છે. અહીં અમે મૂળમાં સ્વીકારેલા પાઠ પ્રમાણે જ ટીકાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે — કાયયોગ્ગં પુનર્યુજ્જાનઃ. સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં તેના પૂર્વની આવૃત્તિમાં ન છપાયો હોય તેવો માત્ર આ એક જ શુદ્ધ પાઠ અમે જાણી શક્યા છીએ.

...[૧૯૯]...

ઋણસ્વીકાર

પ્રજાપનામૂલના પ્રથમ ભાગના ‘સંપાદકીય’ (પૃ. ૧૮-૧૯) માં જેમનો નિર્દેશ થયો છે તે શાસ્ત્રાભ્યાસી મુનિવરો, વિદ્વાનો અને અન્ય મહાત્મભાવોના ઋણસ્વીકારનો નિર્દેશ અહીં પણ અમે તથાપ્રકારે જાણી લેવાની લગામણ કરીએ છીએ.

મુંબઈ

સં. ૨૦૨૭ ફાગણ સુદ ૭

બુધવાર, તા. ૩-૩-૭૧

સુ નિ પુ હ્ય વિ જ ય

દલમુખ માલવણિયા

અમૃતલાલ ભોજક

INTRODUCTION

ĀṄGABĀHYA WORKS AND THEIR RELATION TO ĀṄGA WORKS

The Āgamas considered to be extant by the Śvetāmbara Jaina tradition have undergone different stages of composition. In the first stage the Āṅga works were composed or compiled. According to the tradition it is gaṇadharas, the direct principal disciples of a Tīrthaṅkara, who compose the Āṅga works. So, it can be said that out of the extant Jaina Āgamas the oldest are the Āṅga works. In these Āṅga works the gaṇadharas have collected the preachings and teachings of Lord Mahāvīra and have also described the episodes of his life-story. The extant Āṅga works are composed or compiled by a gaṇadhara named Sudharmā. And through tradition they have come down to us in the form of śruta. We have a reason to believe that a tradition of that sort of preachings which Mahāvīra delivered had run its course and was present even in the days of Lord Mahāvīra, he followed it, and having made selection, additions and alterations in it proper to his time and place he prepared his own preachings and gospels. The tradition explicitly states that the composition of twelve Āṅga works (dvādaśāṅgī) is based on the 'Pūrva' literature.

The Āgama literature known by the name of 'Pūrva' is not extant. Only a list of the titles of the 'Pūrva' works and only a table of their contents are available. The term 'Pūrva' itself suggests that a literature known by that term might have been traditionally prevalent before the days of Lord Mahāvīra. Moreover, the tradition informs us that the 'Pūrva' literature was included in the twelfth Āṅga work named Dṛṣṭivāda which too is unfortunately lost to us. But there are many extant works and chapters in which or about which it is clearly stated that they are composed on the basis of Dṛṣṭivāda or that they are composed on the basis of a particular 'Pūrva' included in Dṛṣṭivāda.¹

It is difficult to deduce from the works of Dr. Schubring as to what his exact opinion is about Dṛṣṭivāda and 'Pūrva' literature. But this much is certain that he was of the opinion that the story that there was ancient literature called by the name of 'Pūrva' on the basis of which certain works have been composed represents a false view or a misunderstanding.² He is not able to decide as to

1. Āgama Yugakā Jaina Darśana, p. 20.

2. Schubring : *Doctrine of the Jainas*, § 38, p. 74 'It is in harmony with the misunderstanding according to which...'

whether various *pravādas* (schools) ('*Purva*' literature is described as representing a *pravāda*) were really a fact or merely a fiction.³ But he opines that certain obscure names given to these *pravādas* go to corroborate the position holding them to be fiction.⁴

But it is not possible for us to agree with him on his above-mentioned view. It is so because regarding *Drṣṭivāda*, its chapters, etc. and especially regarding the *Pūrvas* there is a trifling difference between the views of Śvetāmbaras and Digambaras. This suggests that before the schism both the traditions possessed one common tradition following which both of them present the uniform facts regarding *Drṣṭivāda* and *Pūrvas*. It is really difficult to understand why one should regard as false view or misunderstanding the statement (occurring in the Āgama works) that *Aṅga* and *Aṅgabāhya* works are based on either *Drṣṭivāda* or a particular *Pūrva*. It is so because this statement occurs even in the *Niryuktis* and also in the works like *Prajñāpanā*. Moreover, the argument adduced to prove *pravādas* to be fiction is not at all convincing.

About the relation of *Aṅgas* and *Pūrvas* the conclusion drawn by Dr. Schubring on the basis of a passage from Abhayadeva's commentary on Samavāyāṅgasūtra does not seem cogent. One thing he arrived at is that according to Abhayadeva *Pūrvas* do not constitute the basis of *Aṅga* works and the other thing he arrived at is that *Pūrvas* and *Aṅgas* were two independent literatures and hence the former does not form the basis of the latter. We quote below the passage in point in order to decide whether his above-mentioned two conclusions⁵ are proper. We request the scholars to decide for themselves as to what the view of Abhayadeva himself is and also as to whether the conclusion drawn by Dr. Schubring on the basis of the passage does really follow from it.

“*atha kiṃ tat pūrvagatam ? ucyate—yasmāt tīrthakaraḥ tīrthapravartanakāle gaṇadharāṇām sarvasūtrādhāratvena pūrvam pūrvagatam sūtrārtham bhāṣate, tasmāt pūrvāṇīti bhaṇītāni/gaṇadharāḥ punaḥ śrutaracanām vidadhānā ācārādikrameṇa racayanti, sthāpayanti ca/matāntareṇa tu pūrvagatasūtrārthaḥ pūrvam arhatā bhāṣito gaṇadharair api pūrvagataśrutam eva pūrvam racitaṃ paścād ācārādi / nanv evaṃ yad ācāra-niryuktyām abhikṛtaṃ—*

3. Ibid, § 38, p. 75 “Whether the *pavāyas* of the *Diṭṭhivāya* (the 12th *Aṅga*) were fiction or fact we do not know.”

4. Ibid, § 38, p. 75 “The names of two *Aggeṇiya*.....for their obscurity all speak in favour of their fictitious nature.”

5. Ibid, § 37, p. 74 “But he does not derive the *Aṅgas* from the *Puvas*.... Hence it follows that the two series were parallel to, not dependent on, each other.”

'savvesim āyāro paḍhamo'⁶ ityādi tat katham ? ucyate, 'tatra sthāpanām āsṛitya tathoktam / iha tu akṣararacanām pratītya bhaṇitam 'pūrvam pūrvāṇi kṛtāni' iti /"

—Samarāyāṅga-ṭīkā, pp. 130-31

What Āc. Abhayadeva has said in Sanskrit had already been said, even prior to Abhayadeva, by Jinadāsa in his *Nandī-cūrṇi*. And Āc. Haribhadra has bodily taken this *Nandī-cūrṇi* passage in his commentary (p. 88) on *Nandī*. *Nandī-cūrṇi* passage runs as follows :

"se kiṃ taṃ purvagataṃ ? ti, ucyate—jamhā titthakaro titthapavattanaḥkāle gaṇadharāṇa savvasutādhārattanaṇato purvam purvagatasuttattham bhāsati tamhā purvatti bhaṇitā/ gaṇadharā puṇa suttarayaṇam karentā āyārāi-kameṇa rayanti thavemti ya/ aṇṇāyariyamateṇam puṇa purvagatasuttattho purvam arhatā bhāsito, gaṇaharehi vi purvagatasutam ceva purvam raitam pacchā āyārāi/evam ukte codaka āha—naṇu purvā varaviruddham/ kamhā? jamhā āyāranijjuttie bhaṇitam "savvesim āyāro" gāhā [Ācārāṅganiryukti, gāthā 8] / ācārya āha—satyamuktam/ kintu sā thavaṇā/imaṃ puṇa akkhararayaṇam paḍucca bhaṇitam—purvam purvā katā ity arthaḥ/

—*Nandīsutta-cuṇṇī* (PTS) p. 75

Moreover, the view accepted in Jinabhadra's *Viśeṣāvaśyaka-bhāṣya* along with the auto-commentary, being noteworthy, is given below :

āha—śrūyate hi pūrvam pūrvāṇy evopanibadhyante pūrvapra-
nayanād eva ca pūrvāṇi iti/ tatra ca samastam asti vāṇmayam
ataḥ kiṃ iha śeṣāṅgair aṅgabāhyaiś ceti ? ucyate—

'jati vi ya bhūtāvāde savvassa vayogatassa otāro |
nijjūhaṇā tadhā vi hu dummedhe pappā itthi ya || 548 ||

'jati' gāhā | yady api dṛṣṭivāde samastavāṇmayāvatāraḥ,
tathāpi durmedhasām ayogyānām strīṇām cānugrahārtham anya-
śrutaviśeṣopadeśaḥ, śrāvakāṇām ca ||

—*Viśeṣāvaśyakabhāṣya*, p. 115

We give below the references where we are told about the works studied by a particular disciple of a particular Tīrthāṅkara who flourished before Lord Mahāvīra.

In *Jñātādharmakathā* it is mentioned that Thāvaccāputta and

6. *Ācārāṅganiryukti*, gāthā 8.

7. This gāthā occurs in *Bṛhatkalpabhāṣya* also (gāthā 145). See also *Āvaśya-cuṇṇī*, p. 35

five Pāṇḍava brothers⁸ (sū. 128 and 130) (disciples of Lord Ariṣṭanemi), Śukaparivrajaka⁹ (a disciple of Thāvaccāputta) (sū. 55), and disciples of Mallijina (sū. 78)—all of them studied fourteen *Pūrvas* beginning with *Sāmāyika* (*sāmāyikamāyāim coddasapuvvāim*).¹⁰

Bhagavatisūtra (sū. 617) informs us that Kārtika Śetha, a disciple of Lord Munisuvrata, had studied fourteen *Pūrvas* beginning with *Sāmāyika* (*sāmāyikamāyāim coddasapuvvāim*). Again, regarding Mahabbala, a principal disciple of Tīrthaṅkara Vimala, it furnishes the same information (sū. 432).

Antakṛddasā (sū. 4, 5, 7) too relates that all the disciples of Tīrthaṅkara Ariṣṭanemi, except Gautama, had studied fourteen *Pūrvas*. About Gautama it informs us that he had studied eleven *Āngas* beginning with *Sāmāyika* (*tate ṇaṁ se goyame... sāmāyikamāyāim ekkārasa āṅgāim ahijjati*, sū. 1).

On the basis of the above references we can safely conclude that before the days of Lord Mahāvīra it was the *Pūrvā* literature—and not the *Āṅga* literature—that was prevalent and prominent. And from those references we can deduce that in the eyes of the compiler of the *Āgamas* '*Pūrvā*' literature was comparatively older than the *Āṅga* literature. This is the reason why there is no scope of contradiction in believing that '*Pūrvā*' literature was collected and included in the *Dṛṣṭivāda* under the head of *Pūrvagata*.

The importance of *Pūrvā* is proved by the fact that in the Karma literature and elsewhere where there occurs the discussion on *Śrūta* it is '*Pūrvā*'—and not '*Āṅga*'—that is accepted as the measure of *samyakśrūta*. Now if *Pūrvā* literature were absolutely a non-entity, then how can we account for the importance attached to it in the above-mentioned works? Grades of the '*Śrūta*' are discussed in *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* on the basis of *Āvaśyakanir-yukti*. Therein occurs the term '*pūrvadhara*' (knower of *Pūrvas*) and not the '*śrutadhara*' or '*āṅgadhara*' (*gāthas* 141, 531, 536, 555). From among the *gāthās* referred to above, the *gāthā* 536 occurs even in the *Brhatkalpabhāṣya* (*gāthā* 138). And even in the *Nandī-sūtra* (sū. 71) it is stated: "*icceyaṁ duvālasaṁgaṁ gaṇipīḍagaṁ*

8. In *Mahāsamādhiprakīrṇaka* (*gāthā* 459) it is stated that Yudhiṣṭhira possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas* while the remaining four brothers possessed the knowledge of eleven *Āngas*.

9. There is a reference in *Jñātā* (sū. 56) to the effect that Śelaka, a disciple of Śuka, had studied eleven *Āngas* beginning with *Sāmāyika*.

10. In *Mallī-adhyayana* of *Jñātā* (sū. 64) it is mentioned, in the course of the story of the previous birth, that Bala who was initiated in the order of the monks by a *Sthavira* had studied eleven *Āngas*, viz. *Sāmāyika* etc.

coddasapuvvissa sammasutaṃ, abhiññadasapuvvissa sammasutaṃ, teṇa paraṃ bhiññesu bhayaṇā." Here also 'Pūrvas' are accepted as a measure of *samyakśruta*. This cannot be accounted for in the utter non-existence of the *Pūrva* literature.

In the opinion of Āc. Haribhadra and Śīlāṅka and other commentators the meanings of the terms '*śrutakevalī*' and '*caturdaśapūrvī*' are identical. That is, nothing of the '*Śruta*' remains unknown to a *caturdaśapūrvī*.¹¹

In *Vyavahārabhāṣya* it is stated that in olden days the possessor of the knowledge of fourteen *Pūrvas* was considered to be a *gītārtha* but now (i. e. in the days of *Vyavahārabhāṣya*) one who possesses the knowledge of *prakalpas* is considered to be so.¹² This too can become possible if at one time or other the existence and importance of *Pūrva* literature was recognised.

Āc. Malayagiri in his commentary on *Prajñāpanā* considers Gautama *gaṇadhara* to be a *caturdaśapūrvī* (p. 72). Moreover, in *Kalpasūtra*¹³ is given the number of Lord Mahāvīra's disciples who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas*. But the number of those disciples who possessed the knowledge of twelve *Āṅgas* is not given. This shows that those who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas* were considered to be *śrutadhara* and as such they were given importance. Similarly, in the case of the disciples of Lord Pārśva etc. the number of only those who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas* is given¹⁴; the number of those who possessed the knowledge of twelve *Āṅgas* is not given. This too proves that there existed scriptures known by the name of *Pūrva*.

Not only *Kalpasūtra* but also *Jambūdīpaprājñapti* (su. 31) gives the number of only those disciples of Ṛṣabhadeva, who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas*.

Nandītherāvalī, in the *gāthā* (35) devoted to the praise of Āc. Nāgārjuna, considers him to be the knower of *kālīka śruta* (i. e. *Āṅgas*) and *Pūrvas*. This reference proves that *kālīka śruta* i. e. *Āṅga*¹⁵ literature is different from *Pūrva* literature. Moreover, *Nandī* (sū. 78) informs us that by '*gamika*' is to be understood *Dr̥ṣṭivāda* and by '*agamika*' is to be understood *Kālīka* i. e. eleven

11. "na caturdaśapūrvavidāḥ prajñāpanīyaṃ kiñcid aviditam asti" *Prajñāpanā*, Haribhadravṛtti, p. 18; Śīlāṅka's *Acārāṅgaṭīkā*, pp. 183, 185; *Prajñāpanā*, Malayagirivṛtti, p. 72.

12. *Uddeśa* 3 *gāthā* 173

13. *Kalpasūtra* (Ed. Punyavijayajī) sū. 137.

14. *Ibid*, sū. 157, 166, etc.

15. '*kālīkaśrutam ācārādi*' *Nandī-Haribhadra-ṭīkā*, p. 69.

remaining *Aṅgas*, etc.—which means that they are two different literatures.

The fact that the following *gāthā* of *Catuḥśaraṇaprakīrṇaka* mentions *caturdaśapūrvadhara* side by side with *dvādaśāṅgadhara* proves *Pūrvas* to be different from *Aṅgas* :

caudasa-dasa-navapuvvī duvālasikcārasaṃgiṇo je a |
jīnakappāhālaṃdia parihāraṇisuddhisāhū ya || 33 ||

While explaining *bhāṣā*, *vibhāṣā*, *vārtika* etc., the different types of commentary or exposition, *Āvaśyakacūṛṇi* says that *vibhāṣā* means that type of commentary or exposition which explains the words constituting the *sūtra* in various ways while *vārtika* means that type of commentary or exposition which explains the same in all the possible ways, and further that *Caturdaśapūrvī* is capable of the former while only *kevalī* is capable of the latter.¹⁶

Gautama, a *gaṇadhara* of Lord Mahāvīra, is considered to be the knower of fourteen *Pūrvas* (*caturdaśapūrvī*). But all other disciples of Lord Mahāvīra, excepting *gaṇadharas*, are seldom referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. Almost all of them are mentioned as knowers of eleven *Aṅgas* (*sāmāiyamāiṇyāim ekkārasa aṅgāim*).¹⁷ In contrast to this, the disciples of *Tīrthaṅkaras* prior to Lord Mahāvīra are referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. From this we can possibly infer that only that *Śruta* which existed before the advent of Lord Mahāvīra has been given the name 'Pūrvā'. As we have already seen, the *Aṅgas* are derived from the *Pūrvas*. Thus the *Pūrvā* literature served as the basis of the *Aṅga* literature, though it was different from and independent of the *Aṅga* literature. And at sometime it was included in the twelfth *Aṅga* under the head of 'Pūrvagata'. This is the right view.

One thing is noteworthy that there is an old belief, as previously referred to, that the *Aṅgas* were composed on the basis of *Pūrvas* for the benefit of women, etc. And wherever the topic of the study by nuns occurs, we are given, in connection with the study by the nuns either of the times of Lord Mahāvīra or of the times earlier than Lord Mahāvīra, the same information that they studied eleven *Aṅgas*; but none of them is reported to have studied *Pūrvas*. This fact corroborates the above-mentioned old belief. In the *Jñātā*. (sū. 129) we are told that Draupadī studied eleven *Aṅgas* while Pāṇḍavas studied fourteen *Pūrvas*. Āryā Padmāvatī, a disciple of Ariṣṭanemi, is also reported to have studied eleven

16. *Āvaśyakacūṛṇi*, folio 115 (*gāthā* 35)

17. *Bhagavatī* Sū. 93, 382, 385, 418; *Vipākasūtra* 33, *Jñātā*. Sū. 28, 105; *Anuttaro* 3 etc.

remaining *Aṅgas*, etc.—which means that they are two different literatures.

The fact that the following *gāthā* of *Catuḥśaraṇaprakīrṇaka* mentions *caturdaśapūrvadhara* side by side with *dvādaśāṅgadhara* proves *Pūrvas* to be different from *Aṅgas* :

*caudasa-dasa-navapuvvī duvālasikkārasaṃgiṇo je a |
jīṇakapphālaṃdia parihāraṇisuddhisāhū ya || 33 ||*

While explaining *bhāṣā*, *vibhāṣā*, *vārtika* etc., the different types of commentary or exposition, *Āvaśyakacūrṇi* says that *vibhāṣā* means that type of commentary or exposition which explains the words constituting the *sūtra* in various ways while *vārtika* means that type of commentary or exposition which explains the same in all the possible ways, and further that *Caturdaśapūrvī* is capable of the former while only *kevalī* is capable of the latter.¹⁶

Gautama, a *gaṇadhara* of Lord Mahāvīra, is considered to be the knower of fourteen *Pūrvas* (*caturdaśapūrvī*). But all other disciples of Lord Mahāvīra, excepting *gaṇadharas*, are seldom referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. Almost all of them are mentioned as knowers of eleven *Aṅgas* (*sāmāiyamāiyāim ekkārasa aṅgāim*).¹⁷ In contrast to this, the disciples of *Tīrthaṅkaras* prior to Lord Mahāvīra are referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. From this we can possibly infer that only that *Śruta* which existed before the advent of Lord Mahāvīra has been given the name 'Pūrva'. As we have already seen, the *Aṅgas* are derived from the *Pūrvas*. Thus the *Pūrva* literature served as the basis of the *Aṅga* literature, though it was different from and independent of the *Aṅga* literature. And at sometime it was included in the twelfth *Aṅga* under the head of 'Pūrvagata'. This is the right view.

One thing is noteworthy that there is an old belief, as previously referred to, that the *Aṅgas* were composed on the basis of *Pūrvas* for the benefit of women, etc. And wherever the topic of the study by nuns occurs, we are given, in connection with the study by the nuns either of the times of Lord Mahāvīra or of the times earlier than Lord Mahāvīra, the same information that they studied eleven *Aṅgas*; but none of them is reported to have studied *Pūrvas*. This fact corroborates the above-mentioned old belief. In the *Jñātā*. (sū. 129) we are told that Draupadī studied eleven *Aṅgas* while Pāṇḍavas studied fourteen *Pūrvas*. Āryā Padmāvatī, a disciple of Ariṣṭanemi, is also reported to have studied eleven

16. *Āvaśyakacūrṇi*, folio 115 (*gāthā* 35)

17. *Bhagavatī* Sū. 93, 382, 385, 418; *Vipākasūtra* 33, *Jñātā*. Sū. 28, 105; *Anuttaro* 3 etc.

Aṅgas (*Antagaḍa* Su. 9). In the days of Mahāvira the wives of Śreṇika became Jaina nuns. About them we are informed in *Antagaḍa* (Sū. 16) that they possessed the knowledge of eleven *Aṅgas*.

Pūrvas being held very important scriptural texts it is no wonder if its knowledge were considered to be a kind of *labdhi* or *ṛddhi* (super-normal power). *Āvaśyakaniryukti* includes even the *pūrvadharas* (knowers of *Pūrvas*) in the list of *labdhiharas* (possessors of *labdhis*). This suggests that in the *Śruta* '*Pūrva*' literature had special and important place.¹⁸

Where there occurs a discussion either on *āgamavyavahāra* or *parokṣavyavahāra* the knowers of 14, 10 or 9 *Pūrvas* and also Gandhastī are found mentioned as *āgamavyavahārī*.¹⁹ Moreover, Āc. Jinabhadra referred to those who were of the opinion that *Prāyaścitta* became extinct as soon as knowers of fourteen *Pūrvas* left the mortal world.²⁰ And he refuted this view.²¹ All this discussion would be meaningless if there existed, in the tradition, no *Pūrva* literature. So, we should maintain that at one time or another there existed the *Śruta* known by the name of '*Pūrva*'. There is no ground to regard it as fiction. The traditional view that *Pūrvas* are included in *Dṛṣṭivāda* under the head of *Pūrvagata* is not baseless.

It is natural to raise the question as to why Saiddhāntika (Doctrinal) and some Āgamic texts were based on the *Pūrvas* or *Dṛṣṭivāda* only and not on the extant *Aṅgas*. This can be answered as follows. If *Aṅgas* themselves were believed to be based on *Pūrvas* and thus if the latter were considered to be definitely more important than the former then the authors of doctrinal and Āgamic texts would naturally prefer *Pūrvas* to *Aṅgas* to draw upon. Moreover, there is no reason to believe that what is non-existent at present was also non-existent even at that time. It is so because it existed at one time and it became extinct only gradually. Again, the title *Dṛṣṭivāda* itself suggests that the text bearing this title would have contained the expositions of the various philosophical views—the Jaina or non-Jaina or both. Hence, if the source of the philosophical or doctrinal discussions is sought in *Dṛṣṭivāda* rather than in any *Aṅga* work, then the attempt should be regarded as proper. And the attempt has been made in this direction. Generally it is stated that all those *Aṅgabāhya* works

18. *Āvaśyakaniryukti*, gāthā 69; *Viśeṣā*., gāthā 776.

19. *Jitakaḷpabhāṣya*, gāthās 112, 113.

20. *Ibid*, gāthas 256-262

21. *Ibid*, gāthas 263 ff.

that are devoted to the doctrinal or philosophical discussions have *Dr̥ṣṭivāda* as their source. The relation of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* and *Kaṣāyapāhuda*, the doctrinal works of Digambara school, with *Dr̥ṣṭivāda* and *Pūrvas* has been established. *Pūrvas* have also been recognised as the source of *Karmaprakṛti*, *Pañcasan̄graha* and such other old works devoted to the doctrine of Karma and accepted by both the schools, Śvetāmbara and Digambara. Similarly, even the present doctrinal text *Prajñāpanā* has relation with *Dr̥ṣṭivāda*. The only difference is that it is the commentator of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* who explicitly states, in his commentary *Dhavalā*, that *Dr̥ṣṭivāda* constitutes the source of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* while regarding the present work *Prajñāpanā* the author himself informs us of *Prajñāpanā*'s relation with *Dr̥ṣṭivāda*.

Now there naturally arises a question as to why *Pūrvas* were neglected and became extinct if they really existed. The answer is very simple. It is as follows. When more systematic works came to be composed the *Pūrvas* were put into oblivion and hence they gradually became extinct. It is proper to believe in this natural order. Digambaras considered *Āgamas* recognised by the Śvetāmbaras to be extinct, but they too held the doctrinal works like *Ṣaṭkhaṇḍāgama* as supreme authority and attached to them supreme importance. In spite of this only one manuscript of the text of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is available and the text itself has not been taught or studied for the last 1000 years. If we seek the reason to explain this situation we shall get an answer to our question regarding *Pūrvas*. It is natural that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* should become oblivious and remain extant in one manuscript only, when the systematic and compact works like *Gommaṭasāra* came to be composed on the basis of *Ṣaṭkhaṇḍāgama*; similarly *Pūrvas* gradually became extinct; first went out of curriculum and at last became extinct inspite of their recognised authority and importance, when *Aṅga* and other works came to be composed on the basis of *Pūrvas*. Of course, such works remain historically important but their study is neglected. And this is the only reason of their being extinct.

According to the old Digambara view the large portion of *Aṅgas*, being subjected to this process, became extinct and only partial *Aṅgas* have remained extant. According to the modern Digambara view the *Aṅgas* have become completely extinct. But Śvetambaras are of the opinion that they have not become completely extinct, only some portions of them have become extinct.

The *Aṅgabāhya* works were gradually composed on the basis of *Aṅga* works, just as *Aṅga* works were composed on the basis of

Pūrvas. It is *Sthaviras* who composed these *Aṅgabāhya* works. It is natural that *Aṅgabāhya* works should have more structural and compositional beauty than the *Aṅga* works on which they are based, just as *Aṅgas* should have more structural and compositional beauty than *Pūrvas* on which they are based. Hence in presenting the subject-matter, the system adopted by *Aṅgabāhya* works should naturally be better i.e. more easy to understand and grasp than the one adopted in *Aṅga* works. Not that it is only to-day that we give to the *Aṅgabāhya* works the certificate of the systematic presentation but that has been given to them years ago in the final redaction of *Aṅga* works. And the *Aṅga* works give this certificate indirectly by recommending the readers to refer to those concerned *Aṅgabāhya* works for the details of the concerned subject. This is the reason why we find in the important *Aṅga* works like *Bhagavatī* recommendation to consult *Aṅgabāhya* works like *Nandī*, *Anuyoga-dvāra* or *Prajñāpanā* for the details of the concerned subject though chronologically the latter are later than the former. Thus from the point of view of the systematic treatment of the subject-matter *Aṅgabāhya* works are more important than the *Pūrvas* and *Aṅgas* though from the point of view of authority the latter are more important than the former. This is the point worthy of note.

It cannot be said that *Aṅga* works are completely devoid of doctrinal discussions. But in *Sthānāṅga-Samavāyāṅga* they are conducted on the basis of number and not on the basis of subjects whereas in *Bhagavatī* they, though preponderate, are not systematic and orderly but are scattered and conducted as and when the occasion arises. The case with *Aṅgabāhya* works is quite different. They concentrate on the presentation of the subject-matter. Hence therein the subjects are discussed systematically and in a definite order. It is on account of this characteristic feature of *Aṅgabāhya* works that a special importance has been attached to them for study.

In *Aṅga* works doctrinal discussions are mixed with the descriptions of the episodes of Lord Mahāvīra's tour and life. Hence it is difficult to find in *Aṅga* works the uninterrupted treatment of a particular subject. Ācāryas removed this deficiency by composing *Aṅgabāhya* works. The same is the case with Pāli *Piṭakas*. In *Sutta Piṭakas* doctrinal discussions are interspersed with Lord Buddha's preachings. Hence on that account the true nature of the entire Buddhist philosophy does not emerge from *Sutta Piṭakas*. In *Abhidharma piṭaka* this deficiency has been removed. So, the study of *Aṅgabāhya* works like *Prajñāpanā* and *Jīvābhigama* is inevitable for those who want to know true nature of Jaina philosophy, just as the study of *Abhidharma* is inevitable for

those who want to know the true nature of Buddhist philosophy. Hence, the second stage of the composition of Jaina Āgamas, that is, the age of systematic presentation of the subject-matter is identical with the age of the composition of *Āṅgabāhya* works. And *Prajñāpanā* belongs to this age.

Title—*Prajñāpanā*

The author himself has given the general title '*adhyayana*' to *Prajñāpanāsūtra*²². And the particular title '*Prajñāpanā*' follows from the author's statement that he is to undertake *prajñāpanā* (description) of all the entities in the manner of Lord Mahāvīra.²³ So, like the title '*Uttarādhyayana*' the complete title of the present work comes to be '*Prajñāpanā-adhyayana*'. It is necessary to note that this work has only one *adhyayana* (chapter) whereas *Uttarādhyayana* contains so many *adhyayanas*. At the end of every '*Pada*' there occurs a phrase '*pañṇavaṇḍe bhagavatīe*'. This suggests that among *Upāṅgas* *Prajñāpanā*, like *Vyākhyā-prajñapti*, acquired special importance. It seems that epithet '*bhagavatīe*' is not given to *Prajñāpanā* by the author himself. It is so because at the end of the work we have this much—'*Pañṇavaṇḍa samattā*'.

Usage and Meaning of the term '*prajñāpanā*'

As is said in the *Prajñāpanā* itself (*Sū.* 3), treatment of *jīva* (soul) and *ajīva* (non-soul) is meant by the term '*prajñāpanā*.' Hence that scripture which describes *jīva* and *ajīva* could be called *Prajñāpanā*.

Lord Mahāvīra dreamt ten dreams before he attained omniscience (*kevalajñāna*). In the description of the third dream *Bhagavatī* points out the results or fruits suggested by it and at this occasion there occurs the following sentence :

'*samaṇe bhagavaṃ mahāvīre vicittaṃ sasamaya-parasamaiyaṃ dūvālasaṃgaṃ gaṇipidaḡaṃ āghareti paṇṇaveti parūveti. . .*' (*S.* 16 U. 6). From this it becomes clear that Lord Mahāvīra's preaching activity is here described by the verbs '*prajñāpayati*', '*prarūpayati*'. Hence it is natural to describe, on this basis, his preachings by the term '*prajñāpanā*' or '*prarūpaṇā*'. And even the work that is composed on the basis of these preachings can well be given the name '*Prajñāpanā*'. So, Ārya Śyāmācārya has done proper in giving the title '*Prajñāpanā*' to his own work.

22. '*ajjhayaṇamiṇaṃ cittaṃ*' gā. 3.

23. '*uvadaṃsiyā bhagavayā pañṇavaṇḍa savvabhāvūṇaṃ. . . jaha vaṇṇiyaṃ bhagavayā ahamavi taha vaṇṇaissaṃmi*' gā. 2-3.

Again, the *Aṅga* works, while quoting Lord Mahāvīra as an authority, employ the term 'pannatte' ('*prajñāptaḥ*') meaning 'stated or described'. Thus the prominent use of the term '*prajñāpanā*' is characteristic of the style of Jaina scriptures. So, the choice of the term '*prajñāpanā*' for the title of the present work by its author is quite appropriate.

It is noteworthy that Lord Mahāvīra himself employs this term to designate his preachings. The instance in point is : "*evam khalu mae khaṇḍayā cauṃvihe loe pannatte*" (*Bhagavatī* 2.1.90). Such usages are found at many places in the scriptures like *Ācārāṅgī*. Moreover, the fact that for the preachings of Lord Mahāvīra the term '*prajñāpanā*' is mainly used is suggested by the title '*Viyāhapannatti*' (Sk. *Vyākhyāprajñapti*) given to the fifth *Aṅga* work which is considered to be very important among the *Aṅgas*. That is why it is natural that the term *prajñāpanā* should acquire a special importance in the Jaina tradition. As is pointed out by the commentator prefix 'pra' in the term '*prajñāpanā*' points to the speciality of the preachings of Lord Mahāvīra. In other words, the import of the term in question is that Lord Mahāvīra's description of the *tattvas* (entities) like *jīva*, *oḥjīva* is unique; this type of description is not to be met with in the scriptures of any other philosophical system. And this is a fact. Nowhere in any non-Jaina scripture belonging to that period of time do we find such a treatment of *tattvas*.

Again, in the *Bhāṣāpāda* of the present work there occurs a description of the various divisions of *Bhāṣā* (Speech). Among them one is called '*pañṇavanī*' (832). The commentator etymologically explains it as follows : "*prajñāpanī—prajñāpyate 'rtho 'nayeṭi prajñāpanī*" (folio 249 A). Further he clarifies that the speech which describes the thing (or event) as it is is called *prajñāpanī* (*yathāvasthitārthābhīdhānād iyaṃ prajñāpanī*" (folio 249 B)). Again, in this very *Bhāṣāpāda* two broad divisions of the Speech are given, viz. '*pajjattiyā*' and '*apajjattiyā*' (860). And while explaining *apajjattiyā* speech it enumerates twelve divisions of '*asaccāmosā*' speech, a speech which has nothing to do with norm (validity or invalidity) but which only describes the thing (or event). Among these twelve divisions, the fifth one is called *pañṇavanī* (866) which means the speech that intends to describe the thing. This is the general meaning of the term '*prajñāpanā*'. To be more explicit, the speech which has nothing to do with religious dos and do-nots but which simply describes the thing is called *Prajñāpanī*. The explanation of this speech offered by the commentator makes it even more clear as to what is meant by this *prajñāpanī* speech. Here to illustrate this type of speech he

quotes a *gāthā* which is not his own composition. It runs as follows :

pāṇivahāu nīyattā havanti dīhāyā arogā ya |
emāi paṇṇattā paṇṇavaṇi vīyarāgehuṃ²⁴ ||

The gist of the *gāthā* is : " Those who refrain from killing living beings live long and enjoy good health (in the next birth)." This is an example of *prajñāpanī* speech. The preachings or statements of this type come under the head of *prajñāpanī* speech. The *gāthā* in point contains no command 'do not kill' but simply describes the fact that those who do not kill live long and remain healthy. Hence the speech embodied in this *gāthā* is called *Prajñāpanī*. The present work too contains simply this type of description (*prajñāpanā*) of *jīva* and *ajīva*. Hence its title *Prajñāpanā* is quite appropriate.

In the Buddhist Pāli *Piṭakas* there is a work bearing the title *Puggalapaññatti*. Therein occurs the description, conducted in various ways, of *puggala* (person, man). The import of the terms *paññatti* (in the title *Puggalapaññatti*) and *prajñāpanā* (*paṇṇavaṇā*) (the title of the present work) is identical.

The Pāli counterparts, viz. *paññāpana*, *paññatta*, etc. of the Prakrit *paṇṇavanā*, *paṇṇatta*, etc. are used in the Pāli literature.

Dr̥ṣṭivāda—the Source of Prajñāpanā

Prajñāpanāsūtra is the fourth *Upāṅga*. In the Jaina Āgama literature, there are twelve *Āṅga* works, the twelfth being *Dr̥ṣṭivāda* which is lost to us. The number of *Upāṅgas* is also twelve and unlike *Āṅgas* all of them are extant. It is very difficult to decide as to when the relation of a particular *Āṅga* to a particular *Upāṅga* has been established. But this type of relation has been demonstrated since the time when Jaina commentators started to write their commentaries in Sanskrit. According to this tradition commentator Malayagiri points out that the present *Upāṅga* *Prajñāpanā* is an *Upāṅga* of *Samavāya*, the fourth *Āṅga* work²⁵. But in olden days no attempt had been made to establish such a connection between *Samavāyāṅga* and *Prajñāpanā*. And it is clear that there had existed no such connection between them. To corroborate this view we quote a *gāthā* occurring in the beginning of *Prajñāpanā*, wherein the author himself explicitly

24. *Prajñāpanāṭīkā*, folio 259 B.

25. 'īyaṃ ca samavāyākhyasya caturthāṅgasyopāṅgam, taduktārthapratipādanāt' *Prajñāpanāṭīkā*, folio 1.

declares that *Prajñāpanā* is a stream-of-knowledge flowing from *Dṛṣṭivāda*²⁶. The *gāthā* in point is as follows :

ajjhayaṇamināṃ cittaṃ suyayaṇaṃ diṭṭhivāyaṇisaṃdaṃ |
jaha vaṇṇiyaṃ bhagavayā ahamavi taha vaṇṇaissāmi || 3 ||

It is certain that Ārya Śyāmācārya has established its direct connection with *Dṛṣṭivāda*. But *Dṛṣṭivāda* is lost to us. So, we have no other alternative but to guess a particular *prakaraṇa* (of *Dṛṣṭivāda*) to which *Prajñāpanā* is related. And according to this guess it is possible to relate the subject-matter of *Prajñāpanā* with the following *Pūrvas* out of the fourteen *Pūrvas* of *Dṛṣṭivāda*: *Jñāna-pravāda*, *Ātmapravāda* and *Karma-pravāda*.

But *Dhavalā*, a commentary on *Śaṭkhaṇḍāgama*, has established a connection of *Śaṭkhaṇḍāgama* with *Āgrāyaṇī Pūrva*.²⁷ Considering this fact and also the fact that the subject-matter of *Prajñāpanā* is similar to that of *Śaṭkhaṇḍāgama* it is quite possible that even *Prajñāpanā* might have its connection with *Āgrāyaṇī Pūrva* also.

According to Āc. Malayagiri *Prajñāpanā* is an *Upāṅga* of *Samavāya Aṅga* because the former describes the same things which the latter deals with. But the author himself has not suggested anything like this. On the contrary, he in so many words declares that it has its connection with *Dṛṣṭivāda*. And this is proper for the following reason. *Dṛṣṭivāda* was mainly devoted to the treatment of *dṛṣṭis*—philosophical doctrines. Hence it is quite appropriate if *Prajñāpanā* which systematically describes the entities recognised by the Jaina philosophy has its relation with *Dṛṣṭivāda*.

And there is no incongruity in considering *Prajñāpanā* to be the *Upāṅga* of *Samavāya Aṅga*, following Āc. Malayagiri's view which is based on well established tradition because *Samavāya Aṅga* too is devoted to the description of entities like *jīva*, *ajīva*, etc.

Style and Structure of *Prajñāpanā*

Prajñāpanā opens with a *maṅgala* (benediction) of the form of a *stuti* (devotional adoration). Thereafter comes the author's declaration to compose the present work. This is followed by some *gāthās* that indicate the subject-matter of the work. Therein thirtysix subjects are pointed out. Accordingly the text of the present work is divided into thirtysix chapters and a general name '*Pada*' is given to each and every chapter. This is clear

26. When the state of affairs is like this, it becomes necessary for us to ponder over the suggestion, made in *Śaṭkhaṇḍāgama* (Introduction to Book I, p. 71), that in the Śvetāmbara tradition the twelfth *Aṅga Dṛṣṭivāda* was absolutely non-existent.

27. *Śaṭkhaṇḍāgama*, Book I, Introduction p. 72.

from the complete title of a particular chapter, occurring at its end. It contains the term 'pada' along with the term suggestive of the topic dealt with in that particular chapter. Āc. Malayagiri explains the term 'pada' as follows : "*padam prakaraṇam arthādhikāra iti paryāyāḥ*" (*Prajñāpanāṭikā* folio 6 A). That is, by the term 'pada' is here meant *prakaraṇa*²⁸ or *arthādhikāra* (topic).

The whole work is written in question-answer style. Upto 81st *sūtra* there is no suggestion as to who is the questioner and who is the answer-giver; there are simply questions and answers. But *sū.* 82 constitutes a dialogue between Lord Mahāvīra and Gautama. Again, *sū.* 83-92 contain simply questions and answers without the mention of characters, that is, persons who question and answer. And suddenly in *sū.* 93 we meet Gautama who puts questions before Mahāvīra who, in turn, answers them. Thereafter, again, there occur simply questions and answers without the mention of characters. And this is continued upto *sū.* 147. The *sūtras* where the questions and answers between Gautama and Mahāvīra occur in the remaining portion of the text are as follows : *sū.* 148-211 i. e. the entire second *Pada*; *sū.* 225-275, 325, 330-333 of the third *Pada*; all the *sūtras* of all the *Padas* beginning with the fourth one—excepting the *gāthās* occurring at the beginning, in the middle or at the end and *sū.* 1086.

And again there is one more exception. It is *sū.* 334. It begins with '*aha bhante! savva-jīvappabahum mahādamdayam vattaissāmi* |' This is a declaration of a disciple (it is difficult to decide as to who this disciple is) before his teacher that he is determined to compose *Mahādamḍaka*²⁹ describing the relative numerical strength of (the classes of) living beings. While commenting on this sentence Āc. Malayagiri has given the following explanation :

"*anena etad jñāpayati—tīrthakarānujñāmātrasāpekṣa eva bhagavān gaṇadharaḥ sūtraracanām prati pravartate, na punaḥ śrutābhyāsapuraḥsaram iti | yad vā etad jñāpayati—kuśale'pi karmaṇi vineyena gurum anāpṛcchya ca na pravartitavyam, kintu tadanuñāpuraḥsaram | anyathā vineyatvāyogāt |*" *Paṇṇavaṇāṭikā*, folio 163 A.

Āc. Malayagiri is not certain about the identity of the person who has made the declaration³⁰. Hence he has put before us two

28. "*sūtrasamūhaḥ prakaraṇam*" *Nyāyavārtika*, p. 1.

29. *Mahādamḍaka* of this very type occurs in *Śaṭkhaṇḍāgama*. We shall discuss it in due course.

30. In the beginning of *Prajñāpanā* Ārya Śyāma declares that he has composed it on the basis of *Dṛṣṭivāda*. Hence it is possible that a portion under consideration might be a part of *Aṅga*. And as a result, it might be regarded as a composition of a *gaṇadhara*.

alternatives. According to the first one it is Gautama *gaṇadhara* who is meant here. According to the second one simply a disciple of a teacher is meant here.

Moreover, some *Padas* begin with the *gāthās* indicating the topics to be treated of in them, just as the whole work begins with the *adhikāra-gāthās* that give the synopsis of the whole work.³¹ Similarly, we find in the concluding part of *Padas saṅgraha* (= recapitulating) *gāthās*, for example the concluding part of tenth *Pada*. Even in the midst of the text the Ācārya puts the *gāthās* if he finds it necessary.

The extent of the entire work is equivalent to 7887 verses. And it contains 222 *gāthās*³² excluding the interpolated ones. So it can safely be said that the entire work is mainly written in prose.

Generally the divisions and numbers of living beings are found in *gāthās*³³. But at times even the nature of the thing under consideration is also described in *gāthās*; an instance in point is the description of the nature of *Siddha* in *sū.* 211. These *gāthās* about *Siddha* are almost identical with those occurring at the end of *Uvavāya*. Hence possibly not all the *gāthās* found in *Prajñāpanā* are from the pen of Ārya Śyāma. It is so because in the text itself sometimes a statement '*imāo gāhāo aṇugamṭavvāo*'³⁴ is followed by *gāthās*. This means that those *gāthās* came down to him through tradition. Generally *gāthās* are given after the phrase '*taṃ jahā*' (= 'they are as follows').³⁵ It is quite possible that even among them some are his own³⁶ and some are borrowed. Ārya Śyāma has called some *gāthās* '*saṅgrahaṇigāthā*'.³⁷ Possibly they are borrowed. Āc. Malayagiri has given to some *gāthās* the name '*saṅgrahagāthā*' or '*saṅgrahaṇigāthā*'.³⁸ It is difficult to know as to who their author is.

After the thorough study of the *prajñāpanā* certain features of the style of its presentation emerge. They are as follows : The

31. See the beginning of *Padas* 3, 18, 20, 23 etc.

32. Number 217 is given twice to two different *gāthās*.

33. *Sū.* 24, 40, 102 etc.

34. *Sū.* 55. 3; 187.

35. *Sū.* 24, 38, 40-43, 50, 54, 102, 110, 167 etc.

36. The following comments of Āc. Malayagiri suggest that they are his own composition: "*tāvat saṅgrahītukāma āha 'aṭṭhattaraṃ ca' ityādigāthādvayam*" *Prajñāpanāṭīkā* folio 84 A. "*saṅgrahārtham idam āha 'nāṇāvihe'tyādi*" folio 33 A. "*gāthādaśakam āha*" folio 35 B. And see also folios 113 B, 292 B, 396 A, 498 A etc.

37. *Sū.* 194, 206 [2]

38. *Prajñāpanāṭīkā* folios 50 A, 84 A, 105 A, 258 A-B, 292 B, 414 A, 534 B.

literary divisions of the text are named *Padas*. There are in all thirtysix *padas*. Various classes of *jīvas* are described in the first *Pada*. First the *jīvas* (souls) are divided into two main divisions, viz. *siddha* (liberated) and *saṁsārī* (not-liberated). Thereafter on the basis of the numbers of sense-organs which the *jīvas* possess they are divided into five classes, viz. one-sensed (*ekendriya*), two-sensed (*dvīndriya*), three-sensed (*trīndriya*), four-sensed (*caturindriya*) and five-sensed (*pañcendriya*). All the not-liberated souls are included in these five classes. Thus here the principle of division is the orderly increase in the number of sense-organs. The second *Pada* yields information as to which parts of the world are inhabited by this or that class of living beings. The scheme of division that is found in the first *Pada*—that is, the scheme of division based on the numbers of sense-organs—is adopted in this second *Pada* also. The only difference is that here the term *prṛthvikāya* (earthbodied beings) is employed in place of *ekendriya* (one-sensed beings) because the author wants to give information regarding the dwelling places of the different classes of the *ekendriya* beings, viz. *prṛthvikāya* etc., one by one in due order. But the order of presentation is the same, that is, from *ekendriya* to *pañcendriya*. Even in the third *Pada* (viz. *Bahuvaktavya*) this scheme of division is followed. But afterwards the divisions of living beings made on the basis of *gati*, etc. are also made use of. From sū. 216 onward the divisions of *jīvas* on the basis of *gati* are thought of. And again from sū. 225 onward all the possible divisions of living beings based on *gati* (class of animate beings), *indriya* (sense-organ), *kāya* (body), *yoga* (activity), *veda* (sexual behaviour), *kaṣāya* (certain vices), *leśyā* (mental temperament), *samyaktva* (right faith), *jñāna* (determinate cognition), *darśana* (indeterminate cognition), *saṁyama* (moral discipline), *upayoga* (cognition), *āhāra* (undertaking nourishment), *bhāṣaka* (capable of speaking), *paritta* (having one body each), *paryāpta* (fully developed), *sūkṣma* (subtle), *sañjñī* (possessing higher cognitive capacity), *bhava*, *astikāya*, *carima*, *jīva*, *kṣetra*, *bandha* are adopted in the discussion of the relative numerical strength of the different classes of living beings. But in all the remaining *Padas*, barring certain exceptions³⁹, the discussion is conducted taking into consideration the 24 *daṇḍakas*⁴⁰ (classes) of *jīvas* (living beings)

39. For the exceptions one may refer to chapters 13th, 18th and 21st.

40. The classification of living beings into 24 *daṇḍakas* is really nothing but an elaboration of the classification based on *gati* (conditions of existence); of course, in the 24 *daṇḍakas* the *gati* is viewed from the geographical standpoint and the *gatis* are arranged in accordance with the geographical regions from the lowest to the highest.

beginning with *nāraka* (infernal beings). In other words, the divisions of living beings made on the basis of above-mentioned *gati*, etc. are not adopted in the discussions contained in these *Padas*. But they are adopted in discussions found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. In short, in all these *Padas*, for the discussions, only one classification based on the 24 *daṇḍakas* is followed. On the contrary, in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* the discussions are conducted having adopted all the twelve classifications based on *gati*, *indriya*, *kāya*, *yoga*, etc. That is, in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* we find an attempt of cross-checking in various ways. Thus the concerned discussions in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* are subtler than those in *Prajñāpanāsūtra*.

*

ANALYSIS OF THE CONTENTS

(a) into seven tattvas

Āc. Malayagiri, while commenting on *gāthā* 2, analyses the contents of *Prajñāpanā* into seven *tattvas* (entities), viz. *jīva*, *ajīva*, etc. It is as follows :

	Tattvas	Padas	Total Padas
1-2	<i>jīva</i> , <i>ajīva</i>	I, III, V, X, XIII	5
3	<i>āsrava</i>	XVI, XXII	2
4	<i>bandha</i>	XXIII	1
5-7	<i>saṁvara</i> , <i>nirjarā</i> , <i>mokṣa</i>	XXXVI	1

And the remaining *Padas* occasionally describe this or that entity. “*śeṣeṣu tu sthānādīpadeṣu kvacit kasyacid iti*”—*Prajñāpanāṭikā*” folio 5 A.

(b) into four dravya, etc.

All the seven *tattvas* recognised by the Jainas could be covered by the four heads, viz. *dravya*, *kṣetra*, *kāla* and *bhāva*. Hence Āc. Malayagiri has pointed out as to where in *Prajñāpanā* these four are treated of.

Treatment of <i>Dravya</i>	I Pada
Treatment of <i>Kṣetra</i>	II Pada
Treatment of <i>Kāla</i>	IV Pada
Treatment of <i>Bhāva</i>	Remaining Padas

—*Prajñāpanāṭikā* folio 5 A

The system of discussing the subject-matter under four heads, viz. *dravya*, *kṣetra*, *kāla* and *bhāva* seems to be old¹. In *Bhagavatī*

1. Introduction to *Nyāyāvatāra-vārtika-vṛtti*, pp. 50-51.

we notice this system employed in the treatment of various subjects. But the classification of the real into seven *tattvas* itself being late the system of discussing the subject-matter under seven heads corresponding to seven *tattvas* could not be regarded as old. Hence we cannot believe that Ārya Śyāmācārya really intended to present the content of *Prajñāpanā* under seven heads corresponding to seven *tattvas*. It is Āc. Malayagiri who attempted an analysis of *Prajñāpanā* content into those seven heads which were crystallised in his own times. And thus he viewed the old content from a new system. In this connection it is really noteworthy that there is no mention of seven *tattvas* in a *gāthā* (120) occurring in the definition of *nisargaruci jīva* in the treatment of the topic of *saṁga-darśanārya*.

Literary Division of the Text into Padas And the System of Treatment

A characteristic feature of the literature belonging to the Sūtra period is that in the beginning of a work there occurs a list of the topics dealt with in the text. The technical name of such a list is *uddeśa*. The works like *Nyāyasūtra* follows this system. Even in *Prajñāpanā* in the beginning (*sū.* 2) the topics to be discussed in the text are enumerated Pada-wise. And accordingly thereafter the topics—one topic in each Pada—are taken up for discussion.

Generally the order of topics adopted in enumeration (*uddeśa*) is followed in the actual treatment. In the present work the treatment of the subject-matter in the thirty-six *Padas* follows that very order which is indicated in *uddeśa*. But here let us remember one thing that while treating of the subject-matter the present work concentrates not on the nature and definition of the things but on their divisions. In other words, the thing under consideration is not discussed first having given its definition, but simply its divisions, sub-divisions and sub-subdivisions are pointed out. Thus there occurs simply the enumeration of its divisions and sub-divisions. Generally in the very order in which the divisions are mentioned their sub-divisions are described. But the author of *Prajñāpanā* describes those divisions first which demand brief treatment and then proceeds on to treat of those sub-divisions which themselves have various sub-divisions and as a result demand more space in the work. For instance, in *sū.* 3 first the *jīva prajñāpanā* is mentioned and then *ajīva-prajñāpanā*; but the author actually first describes the *ajīva* in the 4th *sūtra* and then only from the 14th *sūtra* onwards describes the sub-divisions of *jīva*. Again, in the 4th *sūtra* *rūpī-ajīva-prajñāpanā* is mentioned first and

then only *arūpi-ajīva-prajñāpanā*; but in the 5th *sūtra* the latter is described first and then only in the 7th *sūtra* the former is described. Following this same rule, the description of *asaṃsārī jīvas* being brief is taken up first in the 15th *sūtra* and then only the description of *saṃsārī jīvas*, though in the 14th *sūtra* on *jīvaprajñāpanā* the division of *saṃsārī jīva* is mentioned before that of *asaṃsārī jīvas*. Such a breach of order is due to, as is pointed out by Āc. Malayagiri, the desire on the part of the author to dispose of first the treatment of that subject which demands brief description and then to take up the treatment of that subject which demands lengthy description;² and this is quite appropriate.

To speak technical language, we can say that the present work contains *uddeśa* (Enumeration), *nirdeśa* (Specific mention) and *vibhāga* (Division) but it contains no *parikṣā* (Examination). In the philosophical works like *Nyāyasūtra* there is always *parikṣā* over and above *uddeśa*, *nirdeśa* and *vibhāga*. So, we should bear in mind that in the present work there is an absence of *parikṣā*.

Bhagavatī and Prajñāpanā Bhagavatī

Though the title of the fifth *Aṅga* work is *Vyākhyāprajñapti*, in practice it is specially known by the name of *Bhagavatī*. The epithet 'bhagavatī' is given to *Prajñāpanā* also. This suggests the special importance of *Prajñāpanā*. Again, *Bhagavatī* recommends the reader to refer to 1st, 2nd, 5th, 6th, 11th, 15th, 17th, 24th, 25th, 26th, and 27th *Padas* of *Prajñāpanā* for details.³ This suggests that presentation of those concerned topics is more systematic in *Prajñāpanā* than in *Bhagavatī*. On the other hand, *Prajñāpanā* never recommends the reader to refer to *Bhagavatī*. This too means that though *Prajñāpanā* is based on the *Aṅga* work, yet its presentation of the subject-matter is more systematic than the one found in the *Aṅga* work. This is the reason why there arises no need of supplementing the *Prajñāpanā* account of topics.

In the Mahāyāna Buddhism the works devoted to the treatment of *Prajñāpāramitā* being of supreme importance, it was a practice prevalent among the Mahāyānists to mention *Aṣṭasāhasrikā prajñāpāramitā* by the name *Bhagavatī*.⁴ This is a point worthy of notice.

2. "ādaṃ alpavaktavyatvād ajīvaprajñāpanāṃ pratipipādayiṣuḥ" *Prajñāpanāṭīkā*, folio 7 B. Also refer to folios 8 A, 18 B.

3. Refer to *Bhagavatīsūtra* pp. 291, 312, 361-62, 396-97, 404, 457, 627, 680, 727.

4. Refer to *Śikṣāsamuccaya*, pp. 104, 112 etc. and p. 202 (Index).

Prajñāpanā and Jivājivābhigama⁵

In *Prajñāpanā* there is a *prajñāpanā* (description) of *jīva* and *ajīva* (sū. 3). In *Jivājivābhigama* too there is an *abhigama* (treatment) of those very entities. The import of the terms *prajñāpanā* and *abhigama* is identical. Both the works under consideration belong to *aṅgabāhya* class. And both of them are composed by a *sthavira*. Again, both of them are the composition known by the general name *adhyayana*. In the Middle Ages *Prajñāpanā* came to be regarded as an *upāṅga* of *Samavāyāṅga*, the fourth *Aṅga* work, whereas *Jivājivābhigama* came to be regarded as an *upāṅga* of *Sthānāṅga*, the third *Aṅga* work. Though the subject-matter—the main subject-matter—of both the texts is identical, yet the connection of one is established with *Samavāyāṅga* and that of another with *Sthānāṅga*.

It is necessary to investigate if there is any chronological order between these two works. In the beginning of *Jivājivābhigama* its main subject-matter, viz. *jīva* and *ajīva* is treated of in the same manner as in *Prajñāpanā*. In *Jivājivābhigama* too out of *jīva* and *ajīva*, the latter is described first and then only the former. In the entire text of *Jivājivābhigama* we notice that the order of presenting the topic of *jīva* is mainly in accordance with the various divisions of *jīva*. That is, first there is a description of 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions of *saṃsāri jīvas* and then occurs the description of 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions of all the *jīvas*. Thus the description of the *jīva* proceeds gradually following mainly its various divisions and finally it ends in the ten divisions of all *jīvas*. It is noteworthy that in *Sthānāṅga* too there are ten *sthānas*. That is, therein one point, two points, three points upto ten points about *jīva* and *ajīva* are described according to the numerical order. And in *Jivājivābhigama* two, three upto ten divisions of *jīvas*—first of *saṃsāri jīvas* and then of all *jīvas*—are dealt with. Thus the treatment of 2, 3, 4 upto 10 divisions or points is identical in both the texts. Thus though *Jivājivābhigama* account of *jīva* and *ajīva* is similar to the one found in *Prajñāpanā*, its method of treatment (through 2, 3, 4 upto 10 divisions or points) is identical not with that of *Prajñāpanā* but with that of *Sthānāṅga*. This might possibly be the reason of considering *Jivājivābhigama* to be the *upāṅga* of *Sthānāṅga*.

The solution of the problem of establishing the chronological order between *Prajñāpanā* and *Jivājivābhigama* remains to be

5. The sūtra-numbers given here are in accordance with Devchand Lal-bhai edition (1919 A.D.).

arrived at. *Jīvājīvābhigama* several times⁶ refers to *Prajñāpanā* and its *Padas*. Again, it refers to *Rājaprasānya*⁷ and *Aupapātika*⁸. Out of these references, one to *Aupapātika* belongs to the days when *Āgamas* were penned down, that is, to the age of Valabhī redaction and it was made for the convenience of the reader. This is what we can say about that particular reference. But it is necessary to fix, following some other method, the chronological order between *Jīvājīvābhigama* and *Prajñāpanā* in order to decide the question as to whether reference to *Prajñāpanā* was included at the time of Valabhī redaction or the author of *Jīvājīvābhigama* himself made it.

The general structure of *Jīvājīvābhigama* is such that in it the divisions of *jīvas* are gradually treated of and while dealing with a particular division the *sthiti* (life-span), *antara* (gap), *alpabāhutva* (relative numerical strength) etc. of the *jīvas* forming that division are discussed. Generally it can be said that the entire text is divided into two parts. In the first part there occurs the description of *ajīva* and the various divisions of *saṃsārī jīvas* whereas in the second part there occurs the description of the divisions of all *jīvas*, that is, here in this second part the divisions are so made and described as to include *saṃsārī* as well as *siddha jīvas*. While dealing with those 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions, the *sthiti* (life-span) etc. of the *jīvas* of the concerned division are pointed out.

Though *Prajñāpanā* deals mainly with this very subject, its method is different from that of *Jīvājīvābhigama*. As we already know *Prajñāpanā* is divided into 36 *Padas*. And the description of the divisions occurs only in the 1st *Pada*. In other words, the complete picture of the divisions and sub-divisions of *jīva* and *ajīva* could be had from the first *Pada* (viz. *Prajñāpanā Pada*). *Sthāna* (dwelling place or location), *alpabāhutva* (relative numerical strength), *sthiti* (life-span), etc. of *jīvas* are discussed one by one in the remaining *Padas*—one in each *Pada*. In fine, in *Jīvājīvābhigama* the information about the *sthiti*, etc. of the *jīvas* of a particular division is found at the occasion of the description of that particular division, whereas in *Prajñāpanā* in one *Pada* all the information about the *sthiti* of the *jīvas* of all the divisions is found at one place, in another *Pada* all the information about *sthāna* of all the *jīvas* of all divisions is given and so on and so forth. In other words, *Jīvājīvābhigama* conducts its discussion

6. Sū. 4, 5, 13, 15, 20, 35, 36, 38, 41, 86, 91, 100, 106, 113, 117, 119-122.

7. Sū. 109, 110.

8. Sū. 111.

division-wise whereas *Prajñāpanā* conducts its discussion item-wise. Moreover, the discussion on so many subjects that occurs in the remaining 35 (2-36) *Padas* is not there in *Jivājivābhigama*. Thus these two texts differ from one another from the point of view of the method of presentation. Again, let us note that in *Prajñāpanā* the discussion is comparatively more detailed than the one found in *Jivājivābhigama*.

From all this we are inclined to believe that *Jivājivābhigama* is prior to *Prajñāpanā*. And the reference to *Prajñāpanā* found in *Jivājivābhigama* seems to have been introduced therein at the time of Valabhī redaction for the sake of brevity as the reference to *Prajñāpanā* found in the *Aṅga* work *Bhagavatī* definitely is.

Like *Aṅga* works, *Jivājivābhigama* also does not have the *maṅgala* in the beginning. But there we are told this much that having favourably pondered over *jinamata* (Jina's own View), *jinānumata* (Jina-supported View), *jinadeśita* (Jina-preached View), *jinaprasasta* (Jina-praised View) and having full faith in it the revered *Sthaviras* have composed this *adhyayana* of the name of *Jivājivābhigama*. This way of starting the work suggests the imitation of *Aṅga* composition. In the beginning of *Aṅga* works Sudharmā says, "Such is the knowledge embodied in *Śruta* that I have acquired" (*evaṃ me suyaṃ*⁹) and then he imparts that knowledge to Jambū. Similarly, in the beginning of *Jivājivābhigama* we are told that *Sthaviras* having acquired the preachings of *Jina* and having placed faith in them have composed it.

But *Prajñāpanā* opens with a *maṅgala*. That is in the beginning of *Prajñāpanā* homages are paid to *Siddhas* (Liberated souls), etc. Then it is indicated that the work has been composed on the basis of the preachings of *Jina*. Thus the beginning of *Prajñāpanā* does not follow the pattern of *Aṅga* works while that of *Jivājivābhigama* does. The text of *Prajñāpanā* commences only after the performance of *maṅgala*. From this we surmise that *Prajñāpanā* belongs to that period when the practice of invariable performance of *maṅgala* before the commencement of a particular work was already established and current, whereas *Jivājivābhigama* belongs to the period when this practice was not still established.

*

9. Lit. "This is what I have heard."

PRAJÑĀPANĀ AND ŚATKHAṆḌĀGAMA

The *Aṅga Sūtra Dṛṣṭivāda* is the common source of both *Prajñāpanāsūtra* and *Śatkhāṇḍāgama*. That is, both these works have drawn upon the *Dṛṣṭivāda* for the material contained in them. Again, both these works are of the nature of compilation. But their style of presentation is different. One should note the points of this difference. *Prajñāpanāsūtra* contains 36 literary divisions called 'Padas'. It keeps living being in the forefront. *Śatkhāṇḍāgama*, in the first *Khaṇḍa* called *Jīvasthāna*, investigates, through various points viz. *gati* etc., the 14 stages of spiritual evolution (*guṇasthāna*; here the term *jīvasamāsa* is employed for *guṇasthāna*), resulted from the destruction of Karmas. Of the remaining part *Khuddābandha*, *Bandhasvāmitva*, *Vedanā*—these *Khaṇḍas* could be said to deal with living being keeping Karma in the forefront. In the *Vargaṇākhāṇḍa* too the main topic treated of is the *vargaṇā* (class) of *karma*. The *vargaṇā* of others is discussed in so far as it is conducive to the understanding of *Karma-vargaṇā*. The 6th *Khaṇḍa* is known by the name of *Mahābandha*. Hence there too the discussion about *Karma* is the main.

Out of the 36 'Padas' contained in *Prajñāpanāsūtra*, the names of six 'Padas' (23-27, 35) occurring in the *Prajñāpanāsūtra* itself are 'Karma' (23), *Karmabandhaka* (24), *Karmavedaka* (25), *Vedabandhaka* (26), *Vedavedaka* (27), *Vedanā* (35). It is interesting to compare these names with those of the concerned *Khaṇḍas* of the *Śatkhāṇḍāgama*, suggested by the commentator. The concerned *Khaṇḍas* of the *Śatkhāṇḍāgama* discuss the topics more in detail and more minutely than the *Padas* of *Prajñāpanāsūtra*. Thus in *Prajñāpanāsūtra*, the discussions centre round the *Jīva* while in *Śatkhāṇḍāgama* they centre round the *Karma*.

Prajñāpanāsūtra prominently employs question-answer style adopted in *Aṅga Sūtras*. And at many places it is clear that the questions and answers are of Gautama and Mahāvīra respectively. But *Śatkhāṇḍāgama* employs the scientific method the constituents of which are *Uddeśa*, *Nirdeśa* and *Vibhāga*. Only occasionally we come across the questions and answers.¹

Prajñāpanāsūtra which is of the nature of compilation is a work of one Ācārya. But the case with *Śatkhāṇḍāgama* is different. *Prajñāpanā* contains no *Cūlikā*. But in *Śatkhāṇḍāgama* *Cūlikās* have been added². We know not as to who made this additions and

1. The topics like '*Bandhasāmittavicaya*', *Śatkhāṇḍāgama* Book VIII, occasionally employ question-answer style.
2. *Śatkhāṇḍāgama* Book VI contains 9 *Cūlikas*, Book X, 1, Book XI, 2 and Book XII, 3. In the Sū. 581 (Book XIV) it is explicitly stated that—
"etto uvarimagam̐tho cūlikā nāma."

when. But the term *Cūlikā* itself suggests that it is a later addition. The similar thing has happened even in case of *Āgamas* like *Daśavaikālika*.

Prajñāpanāsūtra is written in the style of original *Sūtra* while *Śaṭkhaṇḍāgama* employs commentarial or expository style in addition to it. In the *Śaṭkhaṇḍāgama* many a time the discussion is conducted through 'entrances' to exposition; this suggests commentarial style. That is to say, after having suggested the entrances to exposition by the words '*aṇioagddārāṇi*, the exposition is conducted through all those 'entrances' one by one.³ Moreover, the terms like *kṛti*, *vedanā*, *karma* are explained through the method of *Nikṣepas*, viz. *nāma*, *sthāpanā*, *dravya* and *bhāva*. In doing so it has clearly followed the style of exposition found in the *Niryukti* of Jaina *Āgamas*.⁴ The employment of terms like '*anugama*'⁵, '*saṃtaparūvaṇā*'⁶, '*niddesa*'⁷, '*viḥāsā*'⁸ (*viḥhāṣā*)⁹ also points to its commentarial style. The various lists of *anuyogadvāras* ('points of investigation' or 'entrances to exposition') and the treatment of the subject through their application that we find in the first chapter of *Tattvōrthasūtra* were not still crystallised in *Prajñāpanā*. It is so because *Prajñāpanā* does never discuss the subject through *anuyogadvāras*, first giving the list of them. But in *Śaṭkhaṇḍāgama* eight *anuyogadvāras* are first enumerated¹⁰ and then according to them the discussion of the subject proceeds on. Of course, in *Prajñāpanā* a certain stage necessary for the establishment of the lists of *anuyogadvāras* as also for the treatment of the subject according to them is already reached. On its basis, later on, the lists of *anuyogadvāras* came to be crystallised and the subjects were treated of according to them. *Tattvārthasūtra* (I. 8) enumerates eight *anuyogadvāras*, viz. *sat*, *saṅkhyā* etc. Such an enumeration of *anuyogadvāras* is not found in *Prajñāpanā*. But it is possible to construct a list of *anuyogadvāras* which are scattered in the different *Padas* of *Prajñāpanā*. And such a constructed list of *anuyogadvāras* has been utilised in *Śaṭkhaṇḍāgama*. This fact

3. *Śaṭkhaṇḍāgama* Book I Sū. 5; Book IX Sū. 45; Book X. Sū. 1; Book XI Sū. 1 & 165; Book XII Sū. 1; Book XIII Sū. 2 etc.
4. The employment of this method is noticed in *Śaṭkhaṇḍāgama* from Book IX Sū. 45 to Book XIV.
5. *Ibid*, Book I Sū. 7; Book III Sū. 1 etc.
6. *Ibid*, Book I Sū. 7; Book IX Sū. 71.
7. *Ibid*, Book I Sū. 8; Book III Sū. 1 etc.
8. *Ibid*, Book VI Sū. 2 (p. 4), Book VI Sū. 1 (p. 145); Book XIV Sū. 1.
9. Let us note that in Buddhism the school that attaches utmost importance to *Viḥhāṣā* is known as *Vaibhāṣika* school.
10. *Śaṭkhaṇḍāgama*, Book I, sū. 7, p. 155.

throws light on the date of their composition and proves that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* has most probably been composed or compiled later than *Prajñāpanā*. Everywhere in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* a discussion on those particular *mārgaṇādvāras* (topics of investigation) begins through the words 'gadiyāṇuvādeṇa', 'imḍiyāṇuvādeṇa', 'kāyāṇuvādeṇa' etc.¹¹ This system is rarely found in the *Prajñāpanāsūtra*. Only two words 'disāṇuvādeṇa' and 'khetṭāṇuvādeṇa'¹² occur in it. But the word 'gaiaṇuvādeṇa' has not been employed in the discussion on *gati*, etc.

Over and above the similarity of treatment we find, at various places, similarity of expression in both the works. This suggests that they had a common tradition as their basis. By similarity of treatment is meant the agreement on different points and it is easily noticed at many places in both the works. Hence it is not necessary for us to note all such places where the similarity of treatment is found. But we should note the places where the similarity of expression occurs.

Generally we can say that both the works are composed in prose but they contain *gāthās* also. Out of these *gāthās* some, it seems, should be traditional *saṅgrahaṇī gāthās*. *Gāthās* 99-101 of *Prajñāpanā* occur in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. The *gāthās* as found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* are as follows :

Book XIV

- Sū. 121 "tattha imaṃ sahāraṇalakkaṇaṃ bhaṇidam—
 Sū. 122 sāhāraṇamāhāro sāhāraṇamānapāṇagahaṇaṃ ca/
 sāhāraṇajīvāṇaṃ sāhārāṇalakkaṇaṃ bhaṇidam//
 Sū. 123 eyassa aṇuggahaṇaṃ bahūṇa sāhāraṇānameyassa/
 eyassa jaṃ bahūṇaṃ samāsado taṃ pi hodi eyassa//
 Sū. 124 samagaṃ vakkamāṇaṃ samagaṃ tesim sarīraṇippatti/
 samagaṃ ca aṇuggahaṇaṃ samagaṃ ussāsaṇissāso//

It is noteworthy that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* quotes these *gāthās* having employed the term 'bhaṇidam' suggestive of quotation, while *Prajñāpanāsūtra* does not use any such term. In *Prajñāpanāsūtra* they are given in a reverse order. Moreover, the *gāthā* occurring in the concerned *sūtra* 122 gives the reading 'lakkaṇaṃ bhaṇidam', while *Prajñāpanā gāthā* 101 gives the reading 'lakkaṇaṃ eyaṃ'. Though the *gāthā* occurring in the *Sūtra* 123 and *Prajñāpanā gāthā* no. 100 are identical, the reading of this *gāthā* yielded by *Prajñāpanā* is more correct than the one offered in

11. Ibid, Book I Sū. 24, 33, 39, etc.

12. *Prajñāpanāsūtra* 213-224; 276-324; 326-329.

Ṣaṭkhaṇḍāgama. The reading as we find in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is in disorder and corrupt. Once again the *gāthā* occurring in *sūtra* 124 and *Prajñāpanā gāthā* 99 are one and the same but both the works yield different readings. In this case too *Prajñāpanā* gives correct reading.

At the occasion of discussing the topic of *alpa-bahutva* (numerical variation) of *jīva* (living beings), the beginning of 'Mahādaṇḍaya' in *Prajñāpanā* is as follows :

"*aha bhante savvajīvappabahuṃ mahādaṇḍayaṃ vattaissāmi-savvatthovā gabbhavakkaṃtiyā maṇussā.....*". And the end is as follows: "*sajogī visesāhiyā 96, saṃsārattā visesāhiyā 97, savvijīvā visesāhiyā 98.*" *Sūtra* 334.

Even in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* there occurs *Mahādaṇḍaa*. There its beginning is—"etto savvajīvesu mahādaṇḍao kādavvo bhavadi | savvatthovā maṇussapajjattā gabbhovakkaṃtiyā." And its end is—"nigodajīvā visesāhiyā" Book VII, *Sūtras* 1-79.

The difference that we find in the two expositions—one in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* and another in *Prajñāpanāsūtra*—is that *Prajñāpanāsūtra* mentions 98 divisions of living beings while *Ṣaṭkhaṇḍāgama* mentions 78 divisions. The fact that some divisions are primary and some secondary should be considered to be the reason of this difference. But the important thing is that both the works give one name 'Mahādaṇḍaka'¹³ to this discussion. This suggests the common tradition. Moreover, the usage of the term 'vattaissāmi' and that of 'kādavvo' are also noteworthy in this connection.

The second Pada of *Prajñāpanāsūtra* is 'Sthānapada'. Therein it is described as to where in the Universe living beings of various types or grades—beginning with those possessed of one sense-organ and ending with those who are emancipated souls—dwell. In the chapter called 'Kṣetrānugama' of the second part (*Khaṇḍa*) of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII, pp. 299 ff.) this very topic is discussed. The only difference that we find is that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* discusses this topic through points of investigation (*mārgaṇāstāna*), viz. *Gati* etc ; while *Prajñāpanā* discusses this topic taking one by one various grades of living beings—from those possessed of one sense-organ to the liberated. In *Prajñāpanā*, the treatment of this topic is lengthy while in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* it is brief.

In *Prajñāpanā alpa-bahutva* (numerical variation) is discussed through various 'entrances' to exposition. Therein both the living

13. At other places also the word *Mahādaṇḍaa* is used in *Ṣaṭkha*. See Book XIV, *Sū.* 643; XI, *Sū* 30; VI, *Sū.* 1; pp. 140, f42,

and non-living substances are treated of. *Ṣaṭkhaṇḍāgama* too, while treating of the 14 stages of spiritual evolution (*guṇasthānas*), discusses the *alpa-bahutva* of living beings through various points of investigation viz. *Gati* etc.¹⁴ This discussion contained in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is deeper than the one found in *Prajñāpanāsūtra*. Moreover, *Ṣaṭkhaṇḍāgama* deals with this topic purely through the points of investigation, *Gati* etc.¹⁵ According to *Prajñāpanāsūtra* the points of investigation are 26, while according to *Ṣaṭkhaṇḍāgama* they are 14. These 14 points of investigation, viz. *Gati* etc. are common to both the works. This can be seen from the following lists.

Prajñāpanāsūtra

- 1 *Diśā*¹⁶
- 2 *Gati*
- 3 *Indriya*
- 4 *Kāya*
- 5 *Yoga*
- 6 *Veda*
- 7 *Kaṣāya*
- 8 *Leśyā*
- 9 *Samyaktva*
- 10 *Jñāna*
- 11 *Darśana*
- 12 *Samyata*
- 13 *Upayoga*
- 14 *Āhāra*
- 15 *Bhāṣaka*
- 16 *Paritta*
- 17 *Paryāpta*
- 18 *Sūkṣma*
- 19 *Samjñī*
- 20 *Bhava*
- 21 *Astikāya*
- 22 *Carima*
- 23 *Jīva*
- 24 *Kṣetra*
- 25 *Bandha*
- 26 *Pudgala*

Ṣaṭkhaṇḍāgama

-
- 1 *Gati*
- 2 *Indriya*
- 3 *Kāya*
- 4 *Yoga*
- 5 *Veda*
- 6 *Kaṣāya*
- 10 *Leśyā*
- 12 *Samyaktva*
- 7 *Jñāna*
- 9 *Darśana*
- 8 *Samyama*
-
- 14 *Āhāraka*
-
-
-
-
- 13 *Samjñī*
- 11 *Bhavya*
-
-
-
-

The point worthy of note is that at the end of this treatment occurs, in both the works, the '*Mahāḍaṇḍaka*.' (*Ṣaṭkha*. Book VII,

14. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book V, p. 241 ff.

15. *Ibid*, Book VII, p. 520 ff.

16. In *Prajñāpanāsūtra* Pada 18 we find only 22 out of these 26. Nos. 1, 24-26 are left out; see Sū. 1259.

p. 575). As has been already said, *Prajñāpanā* mentions in *Mahādaṇḍaka*, 98 divisions of living beings, while *Ṣaṭkhaṇḍāgama* mentions 78. From the list given above it becomes clear that the points of investigation that are employed in *Prajñāpanā* in this topic are more in number than those employed in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. This leads us to conclude that the treatment of the concerned topic in *Prajñāpanā* suggests the fluid stage of investigation while the same in the *Ṣaṭkhaṇḍāgama* suggests the crystallized stage. The crystallized stage that resulted from fluid stage is represented by 14 stages of spiritual evolution (*guṇasthāna*), 14 points of investigation (*mārgaṇāsthāna*) and 14 divisions of living beings (*Jīvasthāna*) which are accepted in the later works.

The real thing seems to be that in the first *Khaṇḍa* named 'Jīvas'hāna' the 14 points of investigation are employed in the investigation of each of the 14 stages of spiritual evolution. But in the second *Khaṇḍa* 'Khuddābandha' the system is changed. Therein the *bandhaka* (=living being) etc. are treated of through 14 points of investigation. There the discussion is not conducted from the point of view of *guṇasthāna* (keeping in view the 14 stages of spiritual evolution). This is the reason why the style of the treatment of this topic is similar in both the works.

The *sthiti* (life-span) of living beings is expounded in various ways in the *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. In the *Kālānugama* (Book VII, pp. 114 ff.) the *kālasthiti* (life-span) of living beings is expounded through 14 *dvāras* (points of investigation) beginning with *gati*. But in the *Prajñāpanā* it is discussed through 24 divisions and sub-divisions of living beings—known as 24 *daṇḍakas* (*Prajñāpanā*, *Sthitipada* IV).

Again, similarity of treatment in regard to *avagāhanā* (occupation of space), *antara* (gap) etc. is found in both the works. We refrain from dealing with this point. It will suffice to suggest that the detailed and fine comparison of these two works is worth undertaking. That is to say, these two works are the solid means to know the stages of development of thought regarding living beings and Karma. We want to draw the attention of the scholars to this fact.

The fact that *Niryukti gāthās* occur in both the works suggests that *Niryukti* itself has borrowed them from some common source. Thus it is an interesting and even challenging problem to find out as to which *gāthās* of *Niryukti* are from the pen of Bhadrabāhu—Senior or Junior whoever he may be—and which are borrowed from an old tradition. See *Ṣaṭkhaṇḍāgama* Vol. XIII, Sū. 4-9, 12, 13 15, 16 etc.; *Āvaśyaśāstraniryukti gāthās*—31 ff; *Viśeṣāvaśyaka gāthās* 604 ff.

Moreover, one striking point of similarity is to be noted. In

the discussion on *gatyāgati* (transmigration) there occurs, in both the works, the discussion on the acquisition of the position of *Tīrthaṅkara*, *Cakravartī*, *Baladeva*, *Vāsudeva*. The only difference is that *Prajñāpanā* adds two more positions viz *Māṇḍalika* and *Ratna* (*Prajñāpanā Sū.* 1466-69). *Ṣaṭkha*. VI, *Sū.* 216, 220 etc.

Upāṅga Prajñāpanāsūtra is a work of Ārya Śyāmācārya. But this does not mean that all the material contained in it is thought out by Śyāmācārya himself. It is so because his objective was to compile and arrange in a certain way the material came down to him from the tradition of *śruta*. This is the reason why he has not followed the same classification of living beings occurring in the first Pada while discussing the points of investigation *sthiti* etc. The exposition of the *dvāras*—*sthāna* etc., which had been variously developed by the former *Ācāryas*, was before him. So, his task was to collect and compile all the ideas and thoughts in proper *dvāras*. Though the exposition performed in the *dvāras* beginning with '*sthāna*' has bearing on all the living beings, there is no unanimity regarding the point as to which *dvāras* are to be treated of in which type of divisions of living beings. Keeping in view the point as to how the treatment of a particular subject can be easy, subdivisions of living beings to be described at the occasion of dealing with a particular *dvāra*—are determined. If one and the same individual were to describe it after considering all the points, then it is quite possible that he might describe it altogether differently. But this is not the case with *Prajñāpanā*. Ārya Śyāma has acquired, through tradition, the legacy of whatever the earlier *Ācāryas* had thought. And in *Prajñāpanā* Ārya Śyāma collected the thoughts and ideas that arose in the tradition from time to time. If we look at *Prajñāpanā* from this view-point it is nothing but a systematic collection of ideas and thoughts accumulated in tradition upto that period. This is the reason why the readers were asked to refer to *Prajñāpanā* for complete discussion when the *Āgamas* were put down in writing.

Living being and Karma (moral causation)—these are the two main subjects dealt with in the Jaina *Āgamas*. One trend of thinking keeps living being in the centre while discussing various topics viz. as to how many divisions of living beings there are, as to how long a living being of a particular type can live, as to where it dwells, in which class it can take birth after death, as to how many sense-organs it can possess, as to which sex it can have, as to how many knowledges it can possess, as to which karmas it can bind, etc. Another trend of thinking keeps Karma in the centre and discusses, in the main, different types of Karma and their role in the spiritual evolution or degradation of a living

being. Hence this trend, keeping in view the spiritual evolution of a living being, determines the 14 points of investigation (*mārgaṇāsthāna*) for the examination of and search for the 14 stages of spiritual evolution of living beings (*guṇāsthāna*) which are known as *Jīvasamāsa*. These 14 points of investigation are the different divisions of living beings due to their *gati* etc.

Prajñāpanā represents the first trend while old works on Karma like *Karmaprakṛti*, *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, etc. represent the second trend. The state of affairs being what it is, it becomes very difficult for us to determine the chronological order of these works. In the 15th Century and even after when the *Sthānakavāsī* tradition tried to present in the form of *thokaḍḍā* works, written in Gujarātī, the ideas and thoughts of Āgamas, it presented the *mārgaṇāsthānas* etc. in such a way as could be easily grasped by an ordinary reader. And in the *Aṅga* work named *Sthānāṅga* too a particular item is presented keeping in view the number of its constituents. But let us remember that even in the days of *Sthānāṅga* the ideas relating to living beings and Karma were presented in a complicated manner. So, style of treatment—i. e. its simplicity or otherwise—cannot be a determining factor in fixing up the chronological order of these works. This is so because the nature of the style was dependent on the objective of the author and on the nature of the subject-matter—simple or subtle. Hence we would be making a great blunder in fixing up the chronological order of *Prajñāpanā* and *Ṣaṭkhaṇḍāgama* if we were guided only by the fact that the treatment of the subject-matter in the *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is more detailed and subtle than that found in *Prajñāpanā-sūtra*. Therefore we should tackle differently the problem of their chronological order. We should first study such works independently and only afterwards we should try to fix their chronological order. According to both these works, literature of both these types is rooted in *Dṛṣṭivāda*. This means that innumerable Ācāryas have variously presented the subject-matter of *Dṛṣṭivāda* itself to achieve different objectives. This presents one more difficulty in fixing up the chronological order of the works on the basis of the nature of the treatment of the subject-matter—simple or subtle. If one were not to take into consideration all these facts he can easily—but wrongly—conclude that as the discussions in *Prajñāpanā* are more simple and brief than those in *Ṣaṭkhāṇḍāgama* the former is prior to the latter. But on account of the difficulty as already pointed out it is not proper to fix *Prajñāpanā* prior to *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. So, we have given up this manner of fixing up the chronological order of the works on the basis of the nature of their treatment. Now, it becomes

necessary for us to employ the different method for fixing up their chronological order. Only after we have done so, we can utilise the argument based on the nature of treatment.

One thing is certain that the system of exposition through *anuyogadvāras* which we find in several parts of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* clearly follows the system of exposition demonstrated in *Anuyogadvārasūtra*. Nothing of the sort is found in *Prajñāpanā*. This fact indisputably proves *Prajñāpanā* to be older than *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. Moreover, as we shall see, *Prajñāpanā* belongs to the period preceding the commencement of Christian era, whereas *Ṣaṭkhaṇḍāgama* belongs to the period which in no case precedes 683 V. N. (= 156 A. D.). So, we can definitely conclude that *Prajñāpanā* is prior to *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.

In olden days the subject was investigated through various *dvāras* (entrances to investigation). Later on a list of 14 *jīva-sthānas*, 14 *guṇasthānas* came to be established and the investigation was conducted through them instead of those *dvāras*. In *Prajñāpanā* we do not find this tradition of conducting the discussion through 14 *jīvasthānas* and 14 *guṇasthānas*. But in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* this tradition is clearly there. This too proves that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is later than *Prajñāpanā*. Thus we can establish in various ways that *Prajñāpanā* is a work earlier than *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.

The Author of *Prajñāpanā* and His Date

In the original text of *Prajñāpanā* there occurs no reference to its author. But in the beginning, after benedictory verses, there are two *gāthās* which have some connection with this problem. Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri have commented on them. But they consider them to be of the nature of interpolation. These two *gāthās* mention Ārya Śyāma as the author of *Prajñāpanāsūtra*. This means that even before the time of Āc. Haribhadra, *Prajñāpanā* was known as a work of Ārya Śyāma.

Āc. Malayagiri uses an epithet 'Bhagavān' for Ārya Śyāma. The passages in point are as follows : "bhagavān Āryaśyāmo'pi ittham eva sūtraṃ racayati" (Comm. folio 72). "bhagavān Ārya-Śyāmaḥ paṭhati" (Ibid, folio 47). "sarveṣāṃ api prāvacaṇikasūriṇāṃ matāni bhagavān Āryaśyāma upadiṣṭavān" (Ibid, folio 385). "bhagavad-Ārya-Śyāma pratipattau" (Ibid, folio 385).¹⁷ This points out his greatness. From these two *gāthās* it becomes clear that Ārya Śyāma belonged to Vācaka lineage (*vaṃśa*), and was well versed in *Pūrvaśruta*. In the composition of *Prajñāpanāsūtra*

17. All these references have been noted by Pt. Bechardasaji in his note in *Bhagavatīsūtra*, Pt. II, p. 135.

he had displayed his talent to such an extent that even *Aṅga* and *Upāṅga* works recommend the readers to refer to *Prajñāpanā* for detailed discussions on various subjects.

The *Nandīsūtra Paṭṭāvalī* enumerates the names beginning from Sudharmā. There the eleventh name is of Ārya Śyāma. The actual words of the *Paṭṭāvalī* are : “*vaṁdimō hāriyaṁ sīmajjaṁ.*” Thus according to this *Paṭṭāvalī* he belonged to *Hāritagotra*. But the above mentioned two interpolated *gāthās* regard him as 23rd in the line of *Vācakavaṁśa*. Following these two *gāthās* Āc. Malayagiri too considers him to be 23rd in the line. But it is to be borne in mind that therein we are told this much that he is 23rd in the line; there we find no enumeration of the names from Sudharmā to Ārya Śyāma.

From the *Paṭṭāvalis* we know the fact that there were three persons bearing the same name Kālakācārya. The first Kālaka is that whose death (according to *Dharmansāgarīya Paṭṭāvalī*; birth according to *Kharataragacchīya Paṭṭāvalī*¹⁸) occurred in 376 V. N. (i.e. 376 years after the death of Lord Mahāvīra). The second Kālaka is that who destroyed the king Gardabhilla and who flourished in V. N. 453 (=17 years before the commencement of Vikrama Era). The third Kālaka is that who flourished in V. N. 993 (=523 V. S.) and who changed the day of Samvatsarī from the 5th day of *Bhādrapada* to the 4th.

According to the tradition represented by the *Paṭṭāvalis* the first Kālaka and Śyāmācārya, the author of *Prajñāpanā*, are identical. But in the *Paṭṭāvalis* Śyāmācārya is not regarded as 23rd in the line while in the two *gāthās*, under consideration, he is so regarded. Hence it becomes necessary for us to regard the references to his number in the line as secondary, while tackling the problem of his date.

The third Kālaka who flourished in 993 V. N. (=523 V. S.) could in no way be the author of *Prajñāpanā* because *Nandī* which was written before 993 V. N. (=523 V. S.) mentions *Prajñāpanā* in the list of *Āgamas*.

Now what remains for us to decide is as to who out of the first two Kālakas is identical with Śyāmācārya. Dr. U. P. Shah opines that Śyāmācārya mentioned 11th in the line and Kālakācārya, destroyer of King Gardabhilla, become identical, if the first two Kālakas were regarded as one identical person. In the *Paṭṭāvalis* where these two Kālakas are considered to be two different persons, the date of one is 376 V. N. and that of another

18. ādyaṁ prajñāpanākṛt indrasya aare nigodavicāravaktū Śyāmācāryāpanānāmā |
sa tu virāt 376 varṣair jātaḥ

is 453. Though it is written there that 376 V.N. is the year of birth, elsewhere it is considered to be the year of death. Similarly, 453 V.N. too seems most probably the year of death (of second Kālaka). Thus there is no long gap between the dates of the two Kālakas. If we take 376 V.N. to be the year of birth (of the first Kālaka) even then there will be a gap of only 77 years between the dates of two Kālakas. These two Kālakas may or may not be identical but it is certain that *Prajñāpanā* is a work of that Kālaka who flourished before the commencement of Vikrama Era.

Some *gāthās* of *Prajñāpanā* occur even in *Sūtrakṛtāṅga*, *Uttarā-dhyayana*, *Āvaśyakasūtra-niryukti* and *Ācārāṅganiryukti*. A comparison of all these *gāthās* occurring in the abovementioned different works being necessary we give it below.

<i>Prajñāpanā</i>	<i>Sūtrakṛtāṅga</i>	<i>Uttar. Adhya. 36</i>	<i>Ācāra. Niryukti</i>
<i>Sū. 24 gā. 8</i>	2.3.19 <i>gā. 1</i>	<i>gā. 74</i>	<i>gā. 73</i>
<i>Sū. 24 gā. 9</i>	2.3.19 <i>gā. 2</i>	<i>gā. 75</i>	<i>gā. 74</i>
<i>Sū. 24 gā. 10</i>	2.3.19 <i>gā. 3</i>	<i>gā. 76</i>	<i>gā. 75</i>
<i>Sū. 24 gā. 11</i>	2.3.19 <i>gā. 5</i>	<i>gā. 77</i>	<i>gā. 76</i>

Ācārāṅga-niryukti (*gā. 72, 76*) and *Uttarādhyayanasūtra* (*gā. 73*) clearly state that there are 36 divisions. But in *Uttarādhyayana* occur 40 divisions whereas in *Ācārāṅganiryukti* occur 36 divisions. And in *Sūtrakṛtāṅga* and *Prajñāpanā* occur 40 divisions. This proves that originally there were 36 divisions¹⁹ and only later on in those concerned *gāthās* four more divisions were added to the 36. Hence we should consider the concerned *gāthās* occurring in *Prajñāpanā* to be a quotation from some other work. What is more, we should believe that they have undergone some correction. These very *gāthās* occur in *Sūtrakṛtāṅgasūtra*. And we can legitimately opine that the oldest form of these *gāthās* is found in *Ācārāṅganiryukti*. It is quite possible that *Sūtrakṛtāṅga* too quotes these *gāthās* from some other work.²⁰ Even if we consider Āc. Bhadrabāhu, senior or junior, to be the author of *Niryuktis*, it is well nigh impossible that all the *gāthās* of *Niryuktis* are composed by him. It would be proper to believe that he included in the

19. *Mūlācāra* (5.8-12) too enumerates 36 divisions only. And the concerned *gāthās* found in the work are almost the same with some different readings.

20. These *gāthās* seem to be borrowed in *Sūtrakṛtāṅga*, This is so because therein they occur after the remark 'imāo gāhāo aṇugaṃtāvāo'. Moreover, therein they are followed by a statement 'eyāo eesu bhaṇiyavvāo gāhāo jāva sūrakamīattāe viuṭṭamti.' Compare this statement with the one occurring in *Prajñāpanāsūtra* sū. 55. The *Prajñāpanā* statement is : 'eesi ṇam imāo gāhāo aṇugaṃtāvāo.'

Niryuktis so many *saṅgrahaṇī* (recapitulatory) *gāthās* from other sources. So, it is not proper to discuss the problem of the date of *Prajñāpanā* on the basis of *Niryuktis*.

Comparison of the 36th *Adhyayana* (viz. *Jivājīvavibhakti*) of *Uttarādhyayana* with the first *Pada* of *Prajñāpanā* makes it clear that *Prajñāpanā* discussion on *jīva* is conducted on a higher level than *Uttarādhyayana* discussion on the same subject. So, the 36th *Adhyayana* in its present form is earlier than *Prajñāpanā*. But the scholars consider *Uttarādhyayana* not to be a work of one author but to be a compilation. So, it is really difficult to arrive at the date of *Prajñāpanā* on the basis of *Uttarādhyayana* too.

The *gāthās* about *Siddhas* (liberated souls) are found in *Prajñāpanā* and *Uvavāiya* as well. And some of them occur even in *Uttarādhyayana* and *Āvaśyakaniryukti*. Let us have a look at the following table :

<i>Prajñāpanā</i> Sū. 211	<i>Uvavāiya</i>	<i>Uttar. Adh. 36</i>	<i>Āvaśyaka Ni.</i> (<i>Viśeṣā.</i>)
<i>gā.</i> 158	×	×	×
<i>gā.</i> 159	§ 168	56	678 (3978)
<i>gā.</i> 160	§ 169	57	679 (3779)
<i>gā.</i> 161	§ 171	65 (Compare)	964 (<i>Dī.</i>) (3810)
<i>gā.</i> 162	§ 170	×	963 (<i>Dī.</i>)
<i>gā.</i> 163	§ 172	×	965 (<i>Dī.</i>) (3811)
<i>gā.</i> 164	§ 173	×	966 (<i>Dī.</i>) (3812)
<i>gā.</i> 165	§ 174	×	967 (<i>Dī.</i>) (3813)
<i>gā.</i> 166	§ 175	×	968 (<i>Dī.</i>) (3814)
<i>gā.</i> 167	§ 176	×	680 (3828)
<i>gā.</i> 168	§ 177	×	681 (3829)
<i>gā.</i> 169	§ 178	×	662 (3835)
<i>gā.</i> 170	§ 179	×	683 (3836)
<i>gā.</i> 171	§ 180	×	685 (3847)
<i>gā.</i> 172	§ 181 (Compare)	67 (Compare)	686 (3848)
<i>gā.</i> 173	§ 182	×	687 (3849)
<i>gā.</i> 174	§ 183	×	688 (3850)
<i>gā.</i> 175	§ 184	67 (Compare)	689 (3851)
<i>gā.</i> 176	§ 185	×	690 (3852)
<i>gā.</i> 177	§ 186	×	691 (3853)
<i>gā.</i> 178	§ 187	×	692 (3889)
<i>gā.</i> 179	§ 188	×	693 (3890)
×	§ 189	×	×

The above comparison makes it clear that *Uttarādhyayana gāthās* about *siddhas* have served as the basis for the elaboration of the subject dealt with in the *gāthās* occurring in other works.

This proves that this portion of *Uttarādhyayana* which has special connection with *Prajñāpanā* is prior to *Prajñāpanā*. The first and the last *gāthās* of *Uvavāiya* differ from those of *Prajñāpanā*. It is highly possible that *Prajñāpanā* is older than *Uvavāiya*.

Tradition believes, on the basis of the identical meaning of the two names, that Kālaka who explained *Nigoda* and Ārya Śyāma are not two different persons. According to tradition he secured the status of *Yugapradhāna* in 335 V. N. and lived upto the year 376 V. N. Now, if *Prajñāpanā* were the work of this Kālaka, then it might have been composed in the period 335-376 V. N. (i.e. 135-94 years before the commencement of Vikrama Era; 78-37 B.C.).²¹ If we were to consider the *Niryukti* to be the work of Senior Bhadrabāhu and also to think that there is a reason to believe that the *Niryukti* follows the *Uttarādhyayana* in mentioning 36 divisions then *Prajñāpanā* is proved later than the *Niryukti*; and the date of *Prajñāpanā* is not in conflict with that of Senior Bhadrabāhu because he is believed to be earlier than *Prajñāpanā*.

Ṣaṭkhaṇḍāgama, in its present form, is a work of two Ācāryas Bhadanta Puṣpadanta and Bhūtabali who are posterior to Dharasena who, in turn, flourished sometime after 683 V. N. From this we can safely conclude that *Prajñāpanā* is prior to *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. Maturity of thought, systematic treatment and employment of commentarial style—all these that are found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* are due to its being lately composed. *Prajñāpanā* is mentioned in the list of Āgamas, given in the *Nandisūtra* which belongs to the period of time prior to 523 V. S. Thus even the date of *Nandisūtra* is not in conflict with our proposed date of *Prajñāpanāsūtra*.

Prajñāpanā Benediction And Pañcanamaskāra-Mantra

In the beginning of *Prajñāpanā* there are benedictory verses. Therein salutation is offered first to *Siddha* and then to Lord Mahāvīra. According to the author of *Dhavalā* even *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, in its beginning, implicitly perform salutation to the five holy personages. In all the manuscripts containing only the text of *Prajñāpanāsūtra* there is an indication of salutation to the five holy personages. But Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri have not commented on it. So, the editors are of the opinion that it does not constitute a part of the text²². The following seems to be the basis of this opinion. Since the time when *Pañcanamaskāra-Mantra* gained ground and was held important, the practice of

21. Dr. Charpentier is of the opinion that Ārya Śyāma flourished round about 60 B. C. Introduction to *Uttarādhyayana*, p. 27.

22. Refer to the foot-note 1 on p. 1 of this edition.

writing down the *Mantra* first before the commencement of the text proper came to be adopted; so it is always necessary to determine as to whether or not the author himself has put *Pañcanamaskāra-Mantra* before the commencement of the text.

It is noteworthy that in the benedictory verses of *Prajñāpanā* the salutation is offered first to *Siddha* and then to *Arihanta*. It is noteworthy because in *Pañcanamaskāra* the salutation is offered first to *Arihanta* and then to *Siddha*. According to old references, *Tīrthaṅkaras* offer salutation to *Siddha* only, when they enter into the order of monks. If we take this fact into consideration we can legitimately conclude that there had been already in vogue a tradition of offering salutation to *Siddha* in the beginning of the performance of *Maṅgala* (benediction). But later on in *Pañcanamaskāra-Mantra* the first place came to be accorded to *Tīrthaṅkaras—Arihantas*—considering them to be directly helpful to the souls in bondage²³. Since then the authors, following *Pañcanamaskāra-Mantra*, in the benedictory part of their works offer salutation first to *Arihanta*.

How the order of the five *Padas* (dignitaries) got established in *Pañcanamaskāra-Mantra*?—if we ponder over this question we feel that something like this might have happened : So long as *Tīrtha* (Order) is not founded, *Siddhas* (liberated souls) only are worthy of salutation. Accordingly, when *Tīrthaṅkara* renounces the world he offers his salutation to idea-1 *Siddha* only. But it is quite natural that *Tīrthaṅkara* is held important in his life-time. And when he leaves this mortal world, he can well be regarded as belonging to the class of *Siddhas*. But he is remembered only as a *Tīrthaṅkara*, though he has attained *Siddha*-hood. It is so because he is our immediate helper. *Logassa* provides an instance of this tradition. And it is followed in so many old benedictions (*maṅgalas*). When thus both *Arihanta* and *Siddha* are proved worthy of salutation, there might have started a practice, following old tradition, of saluting first *Siddha* and then *Arihanta*. But afterwards having included *Arihantas* proper in one class and *Arihantas* who have attained *Siddha*hood and all *Siddhas* in the other class the Jainas reversed the order of salutation. And this

23. In the edicts of Khāravēla, which belong to the period preceding the commencement of Christian Era, we find salutation first to *Arihanta* and then to *Siddha*. This means that the tradition of offering salutation first to *Siddha* and then to *Arihanta* might have been prevalent before the Age of Khāravēla. Again, it is noteworthy that in the edicts of Khāravēla the salutation is offered to only two holy personages. It is interesting to note in this connection that in the beginning of the edicts of Ashoka there occurs no salutation to holy personages.

reversed order of salutation had already been prevalent before Christian Era as is indicated by the Edict of Khāravela. But this does not necessarily mean that at that time this order of salutation alone was followed by all. Salutation is a question of individual liking. Hence for a long period of time we do not find one uniform tradition of salutation—some authors wrote benediction in the beginning of their works, some did not and even among those who wrote there was no unanimity regarding the order of salutation, that is, some saluted first this holy personality and some that and so on. But this much is certain that the tradition of saluting *Arihanta* before *Siddha* had already come into existence before the commencement of Christian Era, it developed into the benediction of the form of salutation to five holy personages and finally it in its developed form got established. When *Tirthaṅkara* leaves the mortal world *Ācārya* and *Upādhyāya* gain importance as the protector and custodian of the religious tradition which *Tirthaṅkara* has bequeathed to the Order. As soon as they attain the status worthy of salutation, even Scriptures and the script in which they are written become worthy of adoration and worship, and as protectors and custodians of Scriptures *Ācārya* and *Upādhyāya* come to be regarded as important personages. It is a general rule that the protectors are held more important than the thing protected. According to this rule, instead of Scriptures and the script of the Scriptures the possessors and protectors of them, viz. *Ācārya* and *Upādhyāya* were given importance and were considered to be worthy of salutation; they found place in *Pañcanamaskāra* and Scriptures, etc. were held of secondary importance. At last there remained only a class of monks from among the self-controlled persons. And they too were accorded a place in Salutation. Really speaking, for lay-votaries they are worthy of salutations. But they were accorded a place in Salutation as personages worthy of salutation of all. Such stages seem to have been there in the evolution of the phenomenon of *Pañcanamaskāra*.

The discussion on the problem of the authorship of *Namaskāra-sūtra* alias *Pañcanamaskāra-mantra* has been in a way started first of all in *Āvaśyakaniryukti*. The name of the first chapter (*adhyayana*) of *Āvaśyakasūtra* is *Sāmāyika*. So, there arose the first question as to who composed the *Sāmāyika-adhyayana* and as to why he composed it. At this occasion Āc. Bhadrabāhu clearly stated :

“ *titthakaro kiṃ kārāṇa bhāṣati sāmāyikaṃ tu ajjhayaṇaṃ |*
titthakaraṇāmagottaṃ baddhaṃ me veditavvaṃ ti || 526 ||

taṃ ca kadhaṃ vetijjati agilāe dhammadesaññādhi |
bajjjhati taṃ tu bhagavato tatiyabhavosaṃkkaṭṭhānaṃ || 527 ||

gotamamālī sāmāyaṃ tu kiṃ kārāṇaṃ ṇisāmenti |
nānassa taṃ tu suṃdaramaṃgulabhāvāṇa uvaladdhī || 528 || "

—Viśeṣāvaśyaka, 2594-96

The gist of these *gāthas* is as follows : Lord Mahāvira preached *Sāmāyika-Adhyayana*. He preached the meaning embodied in *Sāmāyika-Adhyayana*, and his direct principal disciples (*gaṇadhara*s) Gautama etc. listened to it. Thus according to Āc. Bhadrabāhu *Tīrthaṅkara* is the author of the meaning embodied in *Sāmāyika-Adhyayana* whereas *Gaṇadhara* is the author of the *Sūtras*. In other words, *Tīrthaṅkara* preaches the principles, and *Gaṇadhara*s put them into writing.²⁴

*Namaskāra*mantra constitutes the opening of *Sāmāyika-adhyayana*. Or, it can be said that the lesson of *Sāmāyika-śrūta* is imparted to a pupil after he has saluted the five holy personages through the recitation of *Pañcanamaskāra-mantra*²⁵; this is the reason why this *Mantra* is placed in the beginning of *Sāmāyika-adhyayana*. Now there arises a question as to whether it is a part and parcel of *Sāmāyika-adhyayana* or is it borrowed from some other work.

The answer to this question is given by Āc. Jinabhadra. It is as follows. In *Nandīśūtra* *Pañcanamaskāra* is not regarded as an independent *śrutaskandha*. Yet it is a fact that it is a *Sūtra* and what is more a *maṅgala* also. Hence it should be regarded as forming a part of all *Sūtras*²⁶. This is the only reason why it is expounded first and then only *Sāmāyika-adhyayana*²⁷. This same order is followed by him also in his *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*.

From his discussion it definitely emerges that *Namaskāra-mantra* is not a part of *Āvaśyakasūtra* alone, but that it might have been placed, first of all, in *Āvaśyakasūtra* since the time when the tradition of performing, in the beginning of all *śrūta* works, a *maṅgala* of the form of salutation to holy personages started. It is so because there is a tradition to impart a lesson of *Sāmāyika* first from among the entire *śrūta* literature. And before imparting its lesson to a pupil performance of benediction in the form of salutation to five holy personages being necessary *Pañcanamaskāra-mantra* came to be looked upon as a part of *Sāmāyika-adhyayana*.

24. According to general belief all *Tīrthaṅkaras* preach *Sāmāyika*. — *Niryukti*, *gā.* 238; *Viśeṣāvaśyaka*, *gā.* 1676. But Lord Mahāvira is the preacher of the extant *śrūta*. So, from this standpoint he alone is considered to be the author of *Sāmāyika* also. — *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*, *gā.* 1544; *Niryukti*, *gā.* 89-90; *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* *gā.* 1091-92:

25. *Kaṭapañcanamokkārassa denti sāmāyaṃ vidhiṇā* | *Viśeṣāvaśyaka*, *gā.* 5.

26. Auto-commentary on *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*, *gā.* 10.

27. *Ibid*, *gā.* 11

But it is not a part of *Sāmāyika-adhyayana* alone. Whenever the occasion arises of imparting a lesson of whatever *śruta* work, salutation to five holy personages in the beginning is always necessary; and hence *Pañcanamaskāra-mantra* came to be regarded as a part of each and every *śruta* work. Thus it is certain that it is not a part of any one *śūtra* work alone, nor is it ever regarded as an independent *śūtra* work. But its importance was recognised in olden days and with the passage of time it grew more and more. So, it became necessary to give it a place in *śruta* or *sūtra*. As a result of it, it ultimately came to be regarded as a part of each and every *śruta* work. This *Pañcanamaskāra-Mantra* might have been composed by some one author. Or, it might have evolved in its present form through the passage of time. In his *Niryukti* Āc. Bhadrabāhu has recorded no definite tradition about the authorship of *Pañcanamaskāra-Mantra*. He has only noted the points of investigation through which the exposition of this *Mantra* should be conducted. Among them the first one is *Utpattidvāra*. That is, here the discussion on the origination or otherwise of this *Mantra* is conducted from the various view-points (*nayas*). But from this discussion we know nothing about the author and date of the *Mantra*. Therein the question as to whether or not the *Mantra* has a beginning and an end is discussed from different standpoints, just as it is discussed in regard to the entire *śruta* literature²⁸. And in his *Bhāṣya* Āc. Jinabhadra has devoted much more space to this discussion. Here he mainly discusses, from the philosophical standpoint, the problem of eternity or otherwise of words. The question as to which out of the three causes, viz. *samutthāna* (readiness, desire), *vācanā* (oral transmission) and *labdhi*²⁹ (internal capacity) is the main in their origination is also elaborately discussed in the *Bhāṣya*. This discussion too is conducted through the method of *nayas*.³⁰ Hence the main question pertaining to the authorship and date of *Namaskāra-Mantra* remains unanswered. Or, generally it can be said that Lord Mahāvira preached it and *gaṇadharas* (direct principal disciples) gave it a form of a *Sūtra*. It is so, because this is what is generally held about the authorship of the entire *śruta* literature. In short, according to Āc. Jinabhadra the author of *Pañcanamaskāra-Mantra* is not different from the author of other *śruta* works, the reason being that it is considered to be a part of each and every *śruta* work.

But there occurs a discussion on the problem of restoration

28. *Āvaśyakaniryukti*, gā. 644-46; *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 3335-37 and the *Bhāṣyagāthās* thereon. Also see *Viśeṣāvaśyaka*, *gāthā* 3338 ff.

29. *Āvaśyakaniryukti*, gā. 646; *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 3337

30. *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 3357 ff.

—not of the authorship—of this *Mantra* in *Mahānīśītha* (Chapter V) which itself, it is believed, is restored by Āc. Haribhadra.³¹ And therein Ārya Vajra is given the credit of restoring the *Mantra*. But it is surprising to know that the author of *Dhavalā* commentary who flourished after Āc. Haribhadra considers Puṣpadantācārya to be the author of *Namaskāra-Mantra*³². We have no means to know if this tradition was recorded in some work belonging to the period earlier than the author of *Dhavalā*. But we think that the manuscript of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* which Virasena, the author of *Dhavalā*, utilised might have contained in its beginning *Pañcanamaskāra* and hence he might have considered it to be a *maṅgala* composed by the author himself. This is how Virasena seems to have arrived at the conclusion that the author of *Pañcanamaskāra* is Puṣpadanta. Or, it is also possible that Virasena might have before him a tradition considering Puṣpadanta to be the author of *Pañcanamaskāra*. But no suggestion to this effect we find in any other work. From this discussion it becomes quite clear that originally this *Mantra* was not in the *Āgama*, that is, the *Aṅga Āgama*; and that it was composed after the composition of *Aṅga works*. Opinions differ on the question of its authorship. Having taken into consideration the importance attached to *Namaskāra-Mantra* Āc. Jinabhadra regarded it as a part of each and every *śrūta* work. And following the *Niryukti* he proved it to be the work of *Tīrthaṅkaras* and *Gaṇadharas*. On the other hand, Virasena regards Āc. Puṣpadanta as the author of *Pañcanamaskāra-Mantra*. But Āc. Abhaya-deva regards this *Mantra* occurring in the beginning of *Bhagavatī-sūtra* as constituting the beginning of *Bhagavatīsūtra* proper and hence he comments on it.

31. It is necessary to note that Ārya Vajra is regarded as the restorer of *Namaskāra-mantra*. Nowhere is he mentioned as the author of the *Mantra*. According to the old tradition *Tīrthaṅkaras* and *gaṇadharas* alone are the authors of the *Mantra*.

32. *Dhavalāṭīkā*, Book I, p. 41. For further discussion refer to Introduction to *Dhavalāṭīkā*, Book II, pp. 33-41. It is necessary to remove one misunderstanding. In this introduction it is written that the *Namaskāra-Mantra* at the beginning of *Bhagavatīsūtra* contains the fifth line 'ṇamo baṁbhīe livīe' instead of 'ṇamo loe savvasāhunaṁ'. But in fact it contains 'ṇamo loe savvasāhunaṁ' and in addition also contains the line in which the salutation is offered to *Brāhmī Script*.

in the 5th and the 13th *Padas* respectively.¹ *Nāraka* (class of infernal beings), etc., the divisions of *jīva* enumerated in the 1st *Pada* are included in *jīvaparyāyas* and *jīvapariṇāmas* mentioned in the 5th and the 13th *Padas* respectively.² *Rūpī* and *arūpī*, the main divisions of *ajīva*, and their sub-divisions, enumerated in this first *Pada*, are named as *ajīvaparyāyas* in the 5th *Pada*.³

A black material thing, while remaining black, can assume in all 20 various transformations (2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures) through the passage of time. So, the modes or transformations of black colour are considered to be 20 in number. Similarly, the remaining four colours, blue etc. also have 20 possible transformations each. Thus the possible transformations of a physical quality colour are in all $5 \times 20 = 100$. On this same line we are to understand the transformations of odour etc. The table is given below :

5 colours	$\times 20$ modes of the rest odour etc = 100
2 odours	$\times 23$ modes of the rest colour etc = 46
5 flavours	$\times 20$ modes of the rest colour etc = 100
8 touches	$\times 23$ modes of the rest colour etc = 184
5 structures	$\times 20$ modes of the rest colour etc = 100

Total modes 530

These 530 modes or transformations of matter are enumerated by their names in the *Sūtra* proper (9-13). The commentator describes these modes by the technical term '*parasparasamvedha* of *Varṇa*, etc.' ('mutual penetration of colour etc.') (*Ṭikā* folio 13A). There are 5 colour, 2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures. Thus they are 25. Out of them let us take 8 touches. The divisions of these 8 touches, based on *samvedha*, are more than those of others. It is so because a mode of touch viz. hard touch can coexist with the other modes of touch except the soft touch which is its contradictory. But a mode of colour can never co-exist with any other mode of colour. The same logic applies to the modes of odour etc.

At this juncture the commentator makes it clear that the modes of colour etc. are to be counted from the standpoint of an aggregate also (folio 17 B). In an aggregate a part of it may have a mode of black colour while its another part may have a mode of another colour. Thus from this standpoint the alternatives should be more than what are given above. But they are

1. Sū. 438.

2. Sū. 439 ff.

3. Sū. 500 ff. The difference between the subject-matters of these two *Padas* will be brought out in due course.

in the 5th and the 13th *Padas* respectively.¹ *Nāraka* (class of infernal beings), etc., the divisions of *jīva* enumerated in the 1st *Pada* are included in *jīvaparyāyas* and *jīvapariṇāmas* mentioned in the 5th and the 13th *Padas* respectively.² *Rūpī* and *arūpī*, the main divisions of *ajīva*, and their sub-divisions, enumerated in this first *Pada*, are named as *ajīvaparyāyas* in the 5th *Pada*.³

A black material thing, while remaining black, can assume in all 20 various transformations (2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures) through the passage of time. So, the modes or transformations of black colour are considered to be 20 in number. Similarly, the remaining four colours, blue etc. also have 20 possible transformations each. Thus the possible transformations of a physical quality colour are in all $5 \times 20 = 100$. On this same line we are to understand the transformations of odour etc. The table is given below :

5 colours	$\times 20$ modes of the rest odour etc = 100
2 odours	$\times 23$ modes of the rest colour etc = 46
5 flavours	$\times 20$ modes of the rest colour etc = 100
8 touches	$\times 23$ modes of the rest colour etc = 184
5 structures	$\times 20$ modes of the rest colour etc = 100

Total modes 530

These 530 modes or transformations of matter are enumerated by their names in the *Sūtra* proper (9-13). The commentator describes these modes by the technical term '*parasparasamvedha* of *Varṇa*, etc.' ('mutual penetration of colour etc.') (*Ṭīkā* folio 13A). There are 5 colour, 2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures. Thus they are 25. Out of them let us take 8 touches. The divisions of these 8 touches, based on *samvedha*, are more than those of others. It is so because a mode of touch viz. hard touch can coexist with the other modes of touch except the soft touch which is its contradictory. But a mode of colour can never co-exist with any other mode of colour. The same logic applies to the modes of odour etc.

At this juncture the commentator makes it clear that the modes of colour etc. are to be counted from the standpoint of an aggregate also (folio 17 B). In an aggregate a part of it may have a mode of black colour while its another part may have a mode of another colour. Thus from this standpoint the alternatives should be more than what are given above. But they are

1. Sū. 438.

2. Sū. 439 ff.

3. Sū. 500 ff. The difference between the subject-matters of these two *Padas* will be brought out in due course.

not taken into account in this description. Those above-mentioned alternatives are to be understood from the standpoint of such an aggregate as is called black—e. g. a particular portion of an eye from the whole body—i. e. from the practical standpoint (*vyavahāranaya*). Moreover, this particular number of the alternatives is to be understood from the *paristhula* (gross) standpoint. It is so because even a mode of black colour can have infinite types. Such types of modes are not taken into account here.

In the text proper no thought is given to the question as to how much time a particular mode persists. But the commentator (folio 18 A) explicitly states that a mode persists for one moment (minimum duration), two moments upto infinite moments (maximum duration). The clarification of this point is necessary because the minimum and maximum limits of time for the persistence of a mode given in Buddhist Piṭakas which actually employ the term '*pariṇāma*' for a mode differ from those given in Jaina texts. According to the old Buddhist Abhidharma⁴ tradition a mode of cognition persists for 3 moments whereas that of matter for 51 moments; afterwards they necessarily perish. Again, there is an important philosophical question as to whether or not a thing perishes along with its modes (*pariṇāma*). All the Jaina and non-Jaina philosophers upholding the doctrine of transformation or modification, except the Buddhist, are of the opinion that a thing does never perish, only its modes perish, whereas Buddhists who make no distinction between a thing and its modes think that a thing perishes along with its modes and altogether novel thing comes into existence depending upon the immediately preceding one (*taṁ prañitya*). In Mahāyāna Buddhism a thing is considered to be momentary with the result that the moment of its origination and that of its destruction are regarded as simultaneous rather identical. Moreover, the Jaina view on this matter differs even from the Nyāya-Vaiśeṣika view on the same. According to Nyāya-Vaiśeṣikas colour, etc. are not the modes of a thing, they are the qualities residing in a thing which is absolutely different from them. On the other hand, Jainas consider colour, etc. to be the modes of a thing which, according to them, is relatively identical with them. So, the present account of colour, etc. in the terminology of modification is quite appropriate or true to the Jaina theory of modification (*pariṇāma*) that had already been crystallised in those days.

The text proper in this context employs the terms '*vaṇṇapariṇayā* (*varṇapariṇatāḥ*)', '*gaṁdhapariṇayā* (*gandhapariṇatāḥ*)', etc.

4. Abhidhammathasaṅgaho 4.8

Āc. Malayagiri explains them as follows: “*varṇataḥ pariṇatāḥ varṇapariṇāmabhāja ity arthaḥ |pariṇatā ity atītakālanirdeśo vartamānānāgatakālopalakṣaṇam....tato varṇapariṇatā iti varṇarūpatayā pariṇatāḥ pariṇamanti pariṇamiṣyanlīti draṣṭavyam | evaṃ gandhapariṇatā ityādy api bhāvanīyam |* Tīkā, folio 10.

Thus what Āc. Malayagiri wants to drive at is that material things transform themselves into those different colours, flavours, etc. In other words, all those colours, etc. are the modes of matter, material things.

All the *pariṇāmas* (modes) that this account imply or mean are mentioned in the 5th Pada by the term ‘*paryāya*’. Again, let us note that though the title of this 5th Pada is *Viśeṣapada* it does not employ the term ‘*viśeṣa*’ while pointing out these divisions or modes but in its place it employs the term ‘*paryāya*’. Moreover, in the 13th Pada these very modes are called ‘*pariṇāma*’. Hence there arises a question as to whether or not the terms ‘*pariṇāma*’, ‘*viśeṣa*’ and ‘*paryāya*’ are synonyms.

From the above-quoted commentary it follows that according to Āc. Malayagiri various states of a substance are its *pariṇāmas*. While enumerating *Padas* in the 2nd *Sūtra* he gives no meaning whatsoever of ‘*Viśeṣapada*’. And in the beginning of the 5th Pada he starts his commentary in such a way as if it were *Paryāyapada*. This means that in his opinion the terms ‘*viśeṣa*’ and ‘*paryāya*’ are synonyms. And even the author of the *Sūtra* holds this view. It is proved by the fact that though in his list of 36 *Padas* (*Sū.* 2) the author mentions the name *Viśeṣapada* of this concerned Pada, the first question put in the beginning of this *Viśeṣapada* is: “*kaivihā naṃ bhante pajjavā paṇṇattā ?*” (*Sū.* 438). Āc. Malayagiri in his explanation of the term *paryāya* explicitly says: “*tatra paryāyā guṇā viśeṣā dharmā ity anarthāntaram*”⁵ (terms *paryāya*, *guṇa*, *viśeṣa* and *dharma* are synonyms). Here Āc. Malayagiri has included the term ‘*guṇa*’ in the list of synonyms of ‘*paryāya*’. The reason for this is that colour, flavour, etc. which are really *paryāyas* (modes) of a thing are considered by others to be its *guṇas* (qualities). They are *paryāyas* because they are obviously concerned with the *pariṇāma* (transformation or change of a thing); this is clear from the 1st Pada. All this proves that according to the author of the *Sūtra* the terms ‘*paryāya*’, ‘*guṇa*’, ‘*viśeṣa*’ are synonyms. Buddhists employ the term ‘*dharma*’ to denote colour, taste, etc. Hence the term ‘*dharma*’ too is included in the list of synonyms of ‘*paryāya*’.

Though Āc. Malayagiri here regards 'guṇa' as a synonym of 'paryāya', we should take a note of it that there has raged a controversy over the question of identity or difference of *guṇa* and *paryāya*. The view that they are different has its source in *Uttarādhyayanasūtra* and *Tattvārthasūtra*. In *Uttarādhyayanasūtra* 28.5 *dravya* (substance), *guṇa* (quality) and *paryāya* (mode) are separately mentioned; not only that but even their definitions are formulated there. *Tattvārtha* aphorism 5.37—*guṇaparyāyavad dravyam*—expressly mentions *guṇa* and *paryāya* as two separate constituents of the definition of *dravya*. Further in his *Bhāṣya* on the same *sūtra* he clearly states that the thing in which both of them exist is substance (*tadubhayam yatra vidyate tad dravyam*.) Thus according to *Uttarādhyayanasūtra* and *Tattvārthasūtra* *guṇa* is different from *paryāya*. But commentator Siddhasena held them to be identical (*vastutaḥ paryāyā guṇā ity aikātmīyam*) and this made the way of Āc. Malayagiri very easy. For the full discussion on the problem of identity or difference of *guṇa* and *paryāya* one should refer to *Sanmatitarkaprakaraṇa*, Vol. V, p. 631, foot-note no. 4. Again, for the discussion on the various senses in which the term 'guṇa' is employed under different situations, viz. *dravyanikṣepa*, etc. it is necessary to consult *Ācārāṅga-Niryukti gā.* 169 ff.

Then there arises a question as to why one should not consider the subject-matter of *Pada*s I and V to be identical, in other words, as to why one should not consider chapter V to be a repetition of chapter I. The answer to this question is that it is not so because in *Pada* I *Dravya* (Substance) is the main subject and hence the *dravyas* (substances) that undergo different modifications are enumerated whereas in *Pada* V the *paryāyas* (modes) of the concerned substances are enumerated.

Jīva-ajīva-pañṇavanā (treatment of Living Substance and Non-living Substance) in *Prajñāpanāsūtra* deserves comparison with the one found in *Jīvājīvavibhakti-adhyayana* of *Uttarādhyayanasūtra* and *Pañcācāra-adhikāra* of *Mūlācāra*. In *Mūlācāra* there occurs first the description of *jīva* and then that of *ajīva* whereas in *Prajñāpanā* and *Uttarādhyayana* the order of treatment is reverse. Like *Prajñāpanā* and *Uttarādhyayana* *Mūlācāra* also gives the twofold division of *Jīvas*, viz. *saṃsārī* (souls in bondage) and *siddha* (souls freed from bondage); but unlike them it gives no sub-divisions of *siddha jīvas*. In *Prajñāpanā* there are enumerated 15 sub-divisions of *siddha jīvas*. But in *Uttarādhyayana* they are less in number. The following table will make this point clear.

Prajñāpanā Sū. 16-17

Uttarādhyayana Adh. 36 gā. 50 ff.

- (A) 1 *Tittha*
2 *Atittha*

×
×

3	<i>Titthagara</i>	×
4	<i>Atitthagara</i>	×
5	<i>Sayanibuddha</i>	×
6	<i>Patteyabuddha</i>	×
7	<i>Buddhabohiya</i>	×
8	<i>Itthilīṅga</i>	<i>Itthi</i>
9	<i>Purisalīṅga</i>	<i>Purisa</i>
10	<i>Napuṃsakalīṅga</i>	<i>Napuṃsaga</i>
11	<i>Alīṅga</i>	<i>Salīṅga</i>
12	<i>Aṇṇalīṅga</i>	<i>Annalīṅga</i>
13	<i>Gihilīṅga</i>	<i>Gihilīṅga</i>
14	<i>Ega</i>	{ <i>Gāthā 52 gives the number of souls that attain Siddhahood in one samaya and have the same līṅga in their last birth.</i>
15	<i>Aṇega</i>	

(B) 1 *Prathamasaṃmayādi* ×

From this it naturally follows that 36th chapter of *Uttarādhyāyana* is earlier than *Prajñāpanāsūtra*.

Divisions and Sub-Divisions of Jīvas (Living Beings) Divisions of Siddhas

We are to understand that all the *jīvas* are always existent either as the members of this or that class out of so many enumerated here. Again, the *loka* (universe) was not, is not and will never be devoid of even a single class out of so many mentioned here.

There are two main divisions of *jīvas*, viz. *saṃsārī*⁶ (souls in bondage) and *siddha*⁷ (souls liberated). The sub-divisions enumerated here of the *siddha* division are not its real sub-divisions. They are simply based on the temporal considerations, that is, on the number of moments that have elapsed after their attainment of *siddha*-hood. Those *siddhas* who have attained the state of liberation in the immediately preceding moment (*samaya*) are technically called *aṇāntara-siddha* (Sk. *anantara-siddha*) or *prathamasaṃmayā-siddha*.

On the basis of different conditions in which *aṇāntara-siddhas* attained *siddha*-hood they are divided into fifteen divisions (*sūtra*-16). The *siddhas* in whose case two or more *samayas* have elapsed since their attainment of *siddha*-hood are called *parampara-siddha* (Sk. *parampara-siddha*). Of these *parampara-siddhas* there are infinite divisions because *jīvas* have been attaining *siddha*-hood

6. *saṃsārasamāpānnajīva* = *saṃsārasamāpanna-jīva* |

7. *asaṃsārasamāpānnajīva* = *asaṃsārasamāpanna-jīva* |

since time immemorial. These divisions of *parampara-siddhas* are thus purely based on temporal considerations (*sūtra*-17).

The 15 divisions enumerated of *anantara-siddhas* (*sūtra*-16) make it crystal-clear that a soul in bondage attains siddhahood, that is, liberation even without listening to the preachings and teachings of a spiritual teacher; it can attain liberation irrespective of dress, sex, creed, etc. This is the original, fundamental and essential nature of Jaina religion. The upholder of a particular religious creed will attain liberation and none else—such a restriction is not found there in Jaina religion. The persons had attained liberation even before Lord Ṛṣabha founded Jaina Religion which is like a Ford to cross the river of worldly existence. They are known by the name *atīrtha*. Several persons have attained liberation even without the acceptance of the dress prescribed by and prevalent in Jaina religion; they are recognised as *anya-līṅga-siddha*. Again, those who have not abandoned the dress of a lay-votary, that is, who have not accepted the dress of a Jaina monk and yet have attained liberation are called *gihilīṅga-siddha* (Sk. *grhīlīṅgasiddha*). From this account emerges the original pristine nature of Jaina religion.

There are two sects of Jaina religion, viz. Śvetāmbara and Digambara. Śvetāmbaras firmly contend that even a woman can attain liberation. But Digambaras, due to their emphasis on nakedness, deny the worth of a woman to attain it. As a matter of fact, this denial of the ability to attain liberation in the case of a woman was not present in the beginning of this sect. This is corroborated by its doctrinal work, viz. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.⁸ But on account of Digambaras entering into controversies with Śvetāmbaras as also on account of their undue persistence to the rejection of clothes Āc. Kundakunda and others began to deny the worth of a woman to attain liberation. This reaction is echoed in *Dhavalā*, a commentary on *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, and since then the explanation and interpretation of the original text has been offered differently. And in the opposite Śvetāmbara camp too there began vigorous and rigorous defence of the case for the worth of a woman to attain liberation. Āc. Malayagiri's defence of this case is elaborate (*Sūtra*-16 Commentary folio 20B). This he does because in the original *sūtra* among so many divisions of liberated souls there is one division called *itthilīṅgasiddha* (liberated souls who have attained liberation while they were in their last birth women).

In the above-mentioned 15 divisions of *anantara-siddhas* there

⁸ Also see *Mūlācāra*, 4. 196, p. 168.

occur three divisions, viz. *sayambuddha-siddha*, *patteyabuddha-siddha* and *buddhabohiya-siddha*. Hence the explanation of these three is necessary. On the basis of Nandī-Cūrṇi Āc. Malayagiri has explained them. The gist of his explanation is as follows: *Sayambuddha* is that liberated soul who has attained *bodhi* (enlightenment) without depending upon any external cause or condition; the memory of the past lives might be there as an internal cause giving rise to the enlightenment. There are two classes of *svayambuddhas* (self-enlightened souls), viz. a class of *tirthaṅkaras* and a class of not-*tirthaṅkaras*. Of course, in the present list of 15 divisions by *svayambuddha* is meant only not-*tirthaṅkara svayambuddhas* because therein a division of *tirthaṅkara-siddhas* is separately mentioned. *Svayambuddha* attains enlightenment without the help of external cause whereas *pratyeka-buddha* attains it with the help of external cause. *Pratyekabuddhas* are so called because lonely they tour and lonely they stay; like *gacchavasīs* they do not tour and stay in company with others. The enlightenment of the two is distinguished mainly on the basis of the presence or otherwise of the external cause in its origination. Again, the distinction between *svayambuddha* and *pratyekabuddha* is drawn on the basis of their paraphernalia, dress and *Śruta* (scriptural knowledge). *Svayambuddhas* possess 12 types of paraphernalia, viz. food-bowls etc. whereas *pratyekabuddhas* possess 2 to 9 types of paraphernalia which never include cloth. *Svayambuddha* may or may not have scriptural knowledge before the attainment of enlightenment. If he has the scriptural knowledge then he approaches a spiritual teacher and accepts a dress from him, or he is offered the dress by gods⁹ who approach him. Such a *svayambuddha* tours and stays either single or in company with others; it depends upon his will. If he does not possess scriptural knowledge before the attainment of enlightenment then he necessarily and invariably approaches a spiritual teacher and accepts a dress from him only and again he necessarily and invariably tours and stays in company with others. He never tours or stays alone. *Svayambuddhas* may or may not have scriptural knowledge before the attainment of enlightenment, whereas *pratyekabuddhas* positively and necessarily possess the scriptural knowledge—minimum of eleven *Aṅgas* and maximum

9. It is obvious that the story of the divine intervention has been invented afterwards. From the standpoint of the essence of true religion, adoption of a particular dress is not necessary for the spiritual progress. But it is generally noticed that as soon as a religious order or tradition becomes strong its outward practices too become well-established and consequently the special type of dress become an inevitable part of the order.

of ten *Pūrvas*—before the attainment of enlightenment. Dress (of a monk) is not inevitable for him. He may or may not put on a dress. If he puts on it, it will be the one offered by gods only.

Neither *svayambuddhas* nor *pratyekabuddhas* require the help of the preachings of somebody else for the attainment of enlightenment. But different is the case with *buddhabohiyas* (Sk. *buddha-bodhitas*). They are enlightened by the preachings of some spiritual teacher who himself is enlightened. In other words, their attainment of enlightenment is not the result of spontaneous outburst of their inward wisdom. Enlightenment is not worked out by them through the application of their own wisdom; they are enlightened by the gospels preached to them by others. Hence they are known by the term *buddhabodhita-siddha*.¹⁰

As a matter of fact, all the divisions of *siddhas* get included in the two divisions, viz. *tīrtha-siddhas* and *atīrtha-siddhas*. But if of *siddhas* these two divisions only are made then it would not be possible for us to have an idea of the special features which they possess in the state previous to their attainment of *siddha*-hood. So, in order to give an idea of these special features, many divisions of *siddhas* have been made and described.¹¹

It will be instructive to know the Buddhist counterparts of the above concepts. According to Buddhism (*Sthaviravāda*) the enlightenment is of three types, viz *sāvaka-bodhi*, *pacceka-bodhi* and *sammāsambodhi* (Sk. *śrāvaka-bodhi*, *pratyeka-bodhi* and *samyak-sambodhi*). The possessor of *samyak-sambodhi* is called *samyak-sambuddha*. That person who attains arhat-hood (in Jaina terminology *kevalipada*) after having listened to the preachings of *samyak-sambuddha* is the possessor of *sāvaka-bodhi*. Thus that enlightenment which is attained on account of listening to preachings delivered by others is called *sāvaka-bodhi*. And its possessor is *sāvaka-sambuddha*. He is entitled to preach the religion¹².

In Buddhist tradition, as in Jaina one, the enlightenment that dawns upon a person without depending upon the preachings delivered by some spiritual teacher is called *pacceka-bodhi* and the person who possesses it is known as *pacceka-buddha*. Thus *pacceka-buddha* is *svayam-sambuddha* (self-enlightened one). He never preaches the religion and hence he is not able to enlighten others. His life is simply exemplary for others. The person who

10. For the information about all these three types of persons one may refer to *Prajñāpanāṭikā* folio 19B ff.

11. *Prajñāpanāṭikā* folio 23 A.

1. *Vinayapiṭaka*, *Mahāvagga*, 1. 21.

possesses *sammāsambodhi*, like the one who possesses *paccekabodhi*, attains the enlightenment without depending upon the preachings of some spiritual teacher but he, unlike the latter, is efficient in helping others to attain enlightenment. Again, he possesses those very qualifications which a Jaina *tīrthaṅkara* possesses. In common parlance we know him by the name Buddha.¹³

Souls in Bondage

In the first *Pada* of *Prajñāpanā* the divisions and sub-divisions of souls in bondage are enumerated after having described the liberated souls. The divisions are mainly based on the number of sense-organs which the souls have. The sub-divisions are made on the basis of subtleness or grossness and full development or otherwise of their bodies. Again, they are divided on the basis of the different types of births. There are three types of births—by spontaneous generation (*sammūrcchima*), from the uterus (*garbhaja*) or by instantaneous rise in special beds (*upapāda*). The living beings possessing one to four sense-organs have *sammūrcchima* type of birth, the sub-human beings possessing five sense-organs and human beings have either *garbhaja* or *sammūrcchima* type of birth, and infernal and celestial beings have *upapāda* type of birth. The infernal beings and the spontaneously generated beings (*sammūrcchima*) are necessarily of the neuter sex; those living beings who are born from uterus (*garbhaja*) can have any of the three sexes, the celestial beings can have any of the two sexes, male or female. Thus the living beings are also divided on the basis of the sexes they have. The living beings possessing five sense-organs are again divided into four classes on the basis of four kinds of transmigratory existence, viz. celestial existence, infernal existence, sub-human existence and human existence. Again, they are divided on the basis of the types of birth—some having *garbhaja* birth whereas the others having *sammūrcchima* birth. The different principles on the basis of which the human beings are divided into several classes are—the countries they live in, customs they follow, professions they pursue, cognitive powers they possess, etc. The divisions of infernal beings and celestial beings are made on the basis of the regions they inhabit.

After having learnt this general information regarding the divisions and sub-divisions of living beings it will be easy for us to understand the table given below. In the table wherever there occur so many divisions, e. g. in the case of *vanaspatī* (vegetation),

13. Introduction to *Upāsakajanālaṅkāra* (P.T.S.), p. 16; also the chapter 'Lokuttarasampattiniddesa' of the same work, p. 340.

we have remained satisfied with giving the numbers only. At such places a reader should refer to the text proper. Thus many details regarding these divisions and sub-divisions, viz. their dwelling places, their relative numerical strength, their life-span, their species, etc. are discussed in the *Paḍas* beginning with the second one. Hence even from this standpoint the following table is very useful.

1. *Jīva* (Sūtra 14)

1. 1. *Asaṃsārasamāpanna* (siddha) (15)

1. 1. 1 *Anantarasiddha* (16)

1. 1. 1. 1 <i>Tīrthasiddha</i>	.9 <i>Puruṣaṅgasiddha</i>
.2 <i>Atīrthasiddha</i>	.10 <i>Napumisakaliṅgasiddha</i>
.3 <i>Tīrthakarasiddha</i>	.11 <i>Svaliṅgasiddha</i>
.4 <i>Atīrthakarasiddha</i>	.12 <i>Anyaliṅgasiddha</i>
.5 <i>Svayambuddhasiddha</i>	.13 <i>Gṛhiliṅgasiddha</i>
.6 <i>Pratyekabuddhasiddha</i>	.14 <i>Ekasiddha</i>
.7 <i>Buddhabodhisiddha</i>	.15 <i>Anekasiddha</i>
.8 <i>Strīliṅgasiddha</i>	

1. 1. 2. *Paramparasiddha* (17)

1. 1. 2. 1 *Aprathamasaṃmayasiddha*

- .2 *Dvisamayasiddha*
- .3 *Trisamayasiddha*
- .4 *Catuḥsamayasiddha*
- .5 *A. Anantasamayasiddha*

1. 2. *Samśārasamāpanna* (saṃsārī) (18) [*A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta*]

1. 2. 1. *Ekendriya* (19) [*A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta*]

1. 2. 1. 1 *Prthvīkāyika* (20) [*A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta*]

1. 2. 1. 1. 1. *Sūkṣma*—*A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta* (21)

1. 2. 1. 1. 2. *Bādara* (25) *A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta*

1. 2. 1. 1. 2. 1. *Ślakṣṇa bādara prthvī* (23)

1. 2. 1. 2. 2. 1. 1 <i>Kṛṣṇamṛttikā</i> ¹⁴	.5 <i>Suklamṛttikā</i>
.2 <i>Nilamṛttikā</i>	.6 <i>Pāṇḍumṛttikā</i>
.3 <i>Lohitamṛttikā</i>	.7 <i>Panakamṛttikā</i>
.4 <i>Hāridramṛttikā</i>	

1. 2. 1. 1. 2. 2 *Khara bādara prthvī* (24)

1. 2. 1. 1. 2. 2. 1 <i>Prthvī</i> ¹⁵	.3 <i>Vālukā</i>
.2 <i>Śarkarā</i>	.4 <i>Upala</i>

14. All these seven divisions are mentioned in *Uttarādhyayana* 36.73. *Ācārāṅganiryukti* (gā. 72) enumerates only five of them. But *Sūtra-kṛtāṅga* and *Daśavaikālika* and even *Mūlācāra* mention none of them.

15. Though *Uttarādhyayana* 36. 73-78 explicitly states that there are 36 divisions (*bheyā chattisamāhiyā*), it, in the actual *gāthās*, enumerates 40 divisions. *Mūlācāra* (*Pañcācārādhikāra* gā. 8-12) and *Ācārāṅga-Niryukti* too (gā. 73-76) mention 36 divisions only.

.5 Śilā	.23 Gomejjakamaṇi
.6 Lavaṇa	.24 Rūcakamaṇi
.7 Uṣa	.25 Aṅkamaṇi
.8 Ayas	.26 Sphaṭikamaṇi
.9 Tāmra	.27 Lohitākṣamaṇi
.10 Trapusa	.28 Marakatamaṇi
.11 Sisaka	.29 Masāragallamaṇi
.12 Rūpya	.30 Bhujamocakamaṇi
.13 Suvarṇa	.31 Indranīlamaṇi
.14 Vajra	.32 Candanamaṇi
.15 Haritāla	.33 Gairikamaṇi
.16 Hīṅgulaka	.34 Haṁsagarbhamaṇi
.17 Manaḥśilā	.35 Pulakamaṇi
.18 Sāsaga	.36 Saugandhikamaṇi
.19 Añjana	.37 Candraprabhamaṇi
.20 Pravāla	.38 Vaidūryamaṇi
.21 Abhrapaṭala	.39 Jalakāntamaṇi
.22 Abhravāluka	.40 Sūryakāntamaṇi
	—etc.

1. 2. 1. 2 Apkāyika (26) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]

1. 2. 1. 2. 1 Sūkṣma (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (27)

1. 2. 1. 2. 2 Bādara (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (28)

1. 2. 1. 2. 2. 1 Osa¹⁶

.2 Hima

.3 Mahikā

.4 Karaka

.5 Haratanu

.6 Suddhodaka

.7 Śitodaka

.8 Uṣṇodaka

.9 Kṣārodaka

.10 Khaṭṭodaka

.11 Amlodaka

.12 Lavaṇodaka

.13 Vāruṇodaka

.14 Kṣīrodaka

.15 Ghṛtodaka

.16 Kṣododaka

.17 Rasodaka

etc.

1. 2. 1. 3 Tejaḥkāyika (29) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]

1. 2. 1. 3. 1 Sūkṣma, (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (30)

.2 Bādara (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (31)

1.2.1.3.2.1 Aṅgāra¹⁷

.2 Jvālā

.3 Murmura

.4 Arci

.5 Alāta

.6 Suddhāgni

16. Uttarādhyayana (36.86) and Ācārāṅganiryukti (gā. 108) mention five divisions only. Sūtrakṛtāṅga (2.3.17) and Daśavaikālika (4.8) enumerate the first six divisions. Mūlācārā (gā. 5.13) mentions six divisions, viz. osa, hima, mahikā, haratanu, suddhodaka and ghanodaka.

17. Ācārāṅganiryukti (118) and Mūlācārā (5.14) mention five divisions whereas Uttarādhyayana (36.110, 111) mentions seven divisions.

.7 ulkā	.11 Saṅgharṣasa-
.8 Vidyut	mutthita
.9 Aśani	.12 Sūryakāntamañi-
.10 Nirghāta	niḥsṛta etc.

1.2.1.4. Vāyukāyika (32) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]

1.2.1.4.1 Sūkṣma - (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (32)

.2 Bādara - (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (34)

1.2.1.4.2.1 Prācīnavāta¹⁸

.2 Praticīnavāta

.3 Dakṣīnavāta

.4 Udīcīnavāta

.5 Urdhvacāta

.6 Adhovāta

.7 Tiryagvāta

.8 Vidigvāta

.9 Vātodbhrama

.10 Vātotkalikā

.11 Vātamaṇḍalī

.12 Utkalikāvāta

.13 Maṇḍalikāvāta

.14 Guṇjāvāta

.15 Jhañjhāvāta

.16 Saṁvartakavāta

.17 Ghanavāta

.18 Tanuvāta

.19 Śuddhavāta

etc.

1. 2. 1. 5 Vanaspatikāyikā (35) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]

1. 2. 1. 5. 1 Sūkṣma (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (36)

.2 Bādara (37) (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (54)

1 Pratyekaśarīra (38)

2 Sādhāraṇaśarīra (54)

1. 2. 1. 5. 2. 1 Pratyekaśarīra-bādara-vanaspatikāyika (38)

1. 2. 1. 5. 2. 1. 1 Vṛkṣa¹⁹ (39) (a) Ekāsthika (40), (b) Bahubījaka (41)

.2 Gucca (42)

Anekaprakāra

.3 Gulma (43)

„

.4 Latā (44)

„

.5 Vallī (45)

„

.6 Parvagā (46)

„

.7 Tṛṇa (47)

„

.8 Valaya (48)

„

.9 Harita (49)

„

.10 Auśadhi (50)

„

.11 Jalaruha (51)

„

.12 Kuhaṇa (52)

„

18. Uttarādhyayana (36.119,120), Ācārāṅganiryukti (gā. 165, 166) and Mūlācāra (5.15) mention five divisions only. Moreover, it is noteworthy that Uttarādhyayana (36.108) considers Teja and Vāyu to be trasa. Ācārāṅganiryukti (153) calls them labdhitrasa.

19. Uttarādhyayana (36.95-96) refers to these very divisions of vanaspati. For the divisions of vanaspati mentioned in different orders one may refer to Mūlācāra (5.16-18); Sūtrakṛtāṅgā (2.3.1, 2.3.12, 2.3.13); Daśavai. 4.1. The gāthā 12th of Prajñāpanā is found in Ācārāṅganiryukti (gā. 129). Again, gāthās 45-46 of Prajñāpanā occur in Ācārāṅganiryukti (gā. 131-132).

1. 2. 1. 5. 2. 2 Sādhāraṇaśarīra-bādara-Vanaspatikāyika—Aneka prakāra (54).²⁰

1. 2. 2 Dvīndriya (56) (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (56).

1. 2. 2. 1 Pāyukṛmi ²¹	.14 Ghulla
.2 Kuṣṣikṛmi	.15 Khulla
.3 Gaṇḍūyalaka	.16 Varāḍa
.4 Goloma	.17 Sottiya
.5 Neura	.18 Mottiya
.6 Somaṅgalaga	.19 Kaluya
.7 Vaṁsīmuha	.20 Vāsa
.8 Sūīmuha	.21 Ekāvarta
.9 Gojaloyā	.22 Ubhayāvarta
.10 Jaloyā	.23 Nandyāvarta
.11 Jalouyā	.24 Saṁvukka
.12 Saṅkha	.25 Māivāha
.13 Saṅkhaṇaga	.26 Suktisaṁpuṭa
	.27 Candanaka etc.

1. 2. 3 Trīndriya (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (57)

1. 2. 3. 1 Ovaiya	.21 Tausamimjiya
.2 Rohinīya	.22 Kappāsaṭṭhisamimjia
.3 Kumṭhu	.23 Hilliya
.4 Pipīliya	.24 Jhilliya
.5 Uddasaga	.25 Jhimgira
.6 Uddehiya	.26 Kimgiriḍa
.7 Ukkaliya	.27 Pāhuya
.8 Uppāya	.28 Subhaga
.9 Ukkāḍa	.29 Sovacchiya
.10 Uppaḍa	.30 Suyavimṭa
.11 Taṇāhāra	.31 Imdikāiya
.12 Kaṭṭhāhāra	.32 Imdagovaya
.13 Māluya	.33 Uruluṁcaka
.14 Pattāhāra	.34 Kotthalavāhaga
.15 Taṇavimṭiya	.35 Jūya
.16 Pattavimṭiya	.36 Hālāhalā
.17 Pupphavimṭiya	.37 Pisuya
.18 Phalavimṭiya	.38 Sataavāiya
.19 Bīyavimṭiya	.39 Gomhī
.20 Teduraṇamajjiya	.40 Hatthisomḍa ²² etc.

20. Uttarādhyayana 36. 97-100. The 99th gāthā of Prajñāpanā is quoted in Śaṭkhaṇḍāgama (Part V, Book XIV, p. 229) wherein the term 'bhaṇidam' ('it is said') precedes the gāthā. And this same gāthā occurs in Ācārāṅganiryukti (137). Again, the 101st gāthā of Prajñāpanā is quoted in Śaṭkhaṇḍāgama (p. 226) and this same gāthā is found in Ācārāṅganiryukti (gā. 136).

21. The divisions mentioned in Uttarādhyayana (36. 129-130) are less in number than the ones we find here.

22. The number of divisions is less in Uttarādhyayana 36. 138-140.

1. 2. 4. *Caturindriya* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (58)

1. 2. 4. 1 <i>Amḍhiya</i> ²³	20 <i>Gambhīra</i>
2 <i>Nettiya</i>	21 <i>Niṇiya</i>
3 <i>Macchiya</i>	22 <i>Taṃtava</i>
4 <i>Magamigakīḍa</i>	23 <i>Acchiroḍa</i>
5 <i>Payamga</i>	24 <i>Acchiveha</i>
6 <i>ḍhimkcuṇa</i>	25 <i>Sāraṃga</i>
7 <i>Kukkuḍa</i>	26 <i>Neula</i>
8 <i>Kukkuha</i>	27 <i>Dola</i>
9 <i>Nandāvatta</i>	28 <i>Bhamara</i>
10 <i>Siṃgirīḍa</i>	29 <i>Bharilī</i>
11 <i>Kiṇhapatta</i>	30 <i>Jarula</i>
12 <i>Nilapatta</i>	31 <i>Toṭṭha</i>
13 <i>Lohiyapatta</i>	32 <i>Vicchuta</i>
14 <i>Hālidapatta</i>	33 <i>Pattavicchuya</i>
15 <i>Sukkilaḍpatta</i>	34 <i>Chāṇavicchuya</i>
16 <i>Cittapakḥha</i>	35 <i>Jalavicchuya</i>
17 <i>Vicittapakḥha</i>	36 <i>Piyaṃgāla</i>
18 <i>Obhaṃjalīya</i>	37 <i>Kaṇaga</i>
19 <i>Jalacāriya</i>	38 <i>Gomayakīḍa</i>
	etc.

1.2.5 *Pañcendriya* (59) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*].

1.2.5.1 *Nairayika* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (60)

- 1.2.5.1.1 *Ratnaprabhāṇṇṇvīnairayika*
- 2 *Śarkarāprabhāṇṇṇvīnairayika*
- 3 *Vālukāprabhāṇṇṇvīnairayika*
- 4 *Paṇkaprabhāṇṇṇvīnairayika*
- 5 *Dhūmaprabhāṇṇṇvīnairayika*
- 6 *Tamaḥprabhāṇṇṇvīnairayika*
- 7 *Tamastamaḥprabhāṇṇṇvīnairayika*

1. 2. 5. 2 *Tiryaṇca* (61) [(a) *Paryāpta saṃmūrcchima* (b) *Aparyāpta saṃmūrcchima* (c) *Paryāpta garbhaja* (d) *Aparyāpta garbhaja*]

1. 2. 5. 2. 1 *Jalacara paryāpta garbhaja*²⁴ (62), (68)

1. 2. 5. 2. 1. 1 *Matsya* (63)

23. The 110th *gāthā* of *Prajñāpanā* somewhat resembles the 36.147 of *Uttarādhyayana*. For the divisions one may refer to *Uttarādhyayana* 36.147-149. Therein the divisions are less in number.

24. The five divisions of *jalacara* living beings, viz. *Matsya* etc. are mentioned in *Uttarādhyayana* 36.173; but therein their sub-divisions are not referred to.

.1 Saṇha	.11 Vaḍagara
.2 Khavalla	.12 Timī
.3 Juga	.13 Timiṅgila
.4 Vijjhidiya	.14 Nakka
.5 Hali	.15 Taṁdulamaccha
.6 Maggari	.16 Kaṇikkāmaccha
.7 Rohiya	.17 Sālisacchiyā
.8 Halisāgara	.18 Laṁbhaṇa
.9 Gāgara	.19 Paḍāga
.10 Vaḍa	.20 Paḍāgātīpaḍāga
- etc.

.2 Kacchabha (64)	
.1 Aṭṭhikacchabha	.2 Maṁsakacchabha
.3 Gāha (65)	
.1 Dili	.4 Pulaga
.2 Vedhala	.5 Sīmāgāra
.3 Muddhaya	
.4 Magara (66)	
.1 Soṁḍa	.2 Maṭṭha
.5 Suṁsumāra (67)	
-Ekākāra	

1. 2. 5. 2. 2 Sthalacara (69) [a. Paryāpta-saṁmūrcchima, b. Apar
yāpta-saṁmūrcchima, c. Paryāpta-garbhaja, d. Aparyā
ptagarbhaja (75)]

1. 2. 5. 2. 2. 1 Catuspada (70)

1. 2. 5. 2. 2. 1. 1 Egakhura (71)²⁵

.1 Assa	.5 Gorakkhara
.2 Assatara	.6 Kaṁdalaga
.3 Ghoḍaga	.7 Sirikaṁdalaga
.4 Gaddabha	.8 Āvatta
- etc.

.2 Dukhura (72)

.1 Uṭṭa	.9 Varāha
.2 Goṇa	.10 Aya
.3 Gavaya	.11 Elaga
.4 Rojjha	.12 Ruru
.5 Pasaya	.13 Sarabha
.6 Mahisa	.14 Camara
.7 Miya	.15 Kuramga
.8 Saṁvara	.16 Gokarṇa
- etc.

25. Though Sūyagaḍa (2. 3. 15) enumerates the primary divisions, viz.
egakhura etc., it does not mention their sub-divisions.

.3 Gaṇḍīpāda (73)

.1 Hatthī	.4 Khagga
.2 Pūyaṇaya	.5 Gaṇḍa
.3 Maṇḍakūṇahatthī	etc.

.4 Saṇṇaphāda (74)

.1 Siha	.8 Biḍāla
.2 Vaggā	.9 Suṇaga
.3 Diviya	.10 Kolasuṇaga
.4 Accha	.11 Kokaṇṭiya
.5 Taraccha	.12 Sasaga
.6 Parassara	.13 Cittaga
.7 Siyāla	.14 Cittalaga
	etc.

1. 2. 5. 2. 2. 1. 2 Parisarpa (76)

1. 2. 5. 2. 2. 1. 2 .1 Uraparisarpa (77)

(a) Ahi²⁶ (78)

(1) Davvīkara (79)

.1 Āsīvisa	.8 Nissāsavisa
.2 Diṭṭhivisa	.9 Kaṇhasappa
.3 Uggavisa	.10 Sedasappa
.4 Bhogavisa	.11 Kāodara
.5 Tayāvisa	.12 Dajjhapuppha
.6 Lālāvisa	.13 Kolāha
.7 Ussāsavisa	.14 Melimimda
	etc.

(2) Maulī

.1 Divvāga	.6 Maṇḍali
.2 Goṇasa	.7 Mālī
.3 Kasāhīyā	.8 Ahi
.4 Vaiula	.9 Ahisalāga
.5 Cittali	.10 Paḍāga
	etc.

(b) Ayagara (Ekākāra) (81)

(c) Āsāliyā (82)

(d) Mahoraga (83)

1. 2. 5. 2. 2. 1. 2. 2 Bhuyaparisarpa (85)

.1 Naula ²⁷	.3 Saraḍā
.2 Gohā	.4 Sallā

26. Sūyagaḍa (2. 3. 15) refers to the primary divisions of uraparisappa, viz. Ahi, etc.; it does not notice their sub-divisions.
 27. Sūtrakṛtāṅga (2. 3. 15) mentions these 15 divisions; but it yields different readings.

.5 Saram̐ṭha	.11 Maṁgūsa
.6 Sāra	.12 Payalāiya
.7 Khārā	.13 Chīravirāliya
.8 Dharoilā	.14 Jāha
.9 Vissam̐bharā	.15 Cauppāiyā
.10 Mūsa	etc.

1. 2. 5. 2. 3. Khecara (86)

1. 2. 5. 2. .3 .1 Cammapakkhī²⁸ (87)

.1 Vaggulī	.5 Jivam̐jiva
.2 Jaloyā	.6 Samuddavāyasa
.3 Aḍilā	.7 Kaṇṇattiya
.4 Bhāram̐ḍa	.8 Pakkhibirālī
	etc.

.2 Lomapakkhī (88)

.1 Dham̐ka	.21 Gahara
.2 Kam̐ka	.22 Poṁḍariya
.3 Kurala	.23 Kāga
.4 Vāyasa	.24 Kāmam̐juga
.5 Cakkāga	.25 Vam̐julaga
.6 Ham̐sa	.26 Tittira
.7 Kalaham̐sa	.27 Vaṭṭaga
.8 Pāyahaṁsa	.28 Lāvaga
.9 Rāyahaṁsa	.29 Kavoya
.10 Aḍa	.30 Kavim̐jala
.11 Eḍī	.31 Pārevaya
.12 Baga	.32 Ciḍaga
.13 Balāga	.33 Cāsa
.14 Pārippava	.34 Kukkuḍa
.15 Koṁca	.35 Suga
.16 Sārasa	.36 Barahiṇa
.17 Mesara	.37 Madan̐salāga
.18 Masūra	.38 Koila
.19 Mayūra	.39 Seha
.20 Satavaccha	.40 Varellaga

.3 Samuggappakkhī (89)

.4 Vitatappakkhī (90)

1. 2. 5. 3 Manuṣya²⁹ (92) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]

28. In *Sūyagaḍa carmapakṣī*, *lomapakṣī*, *samudgacāpakṣī* and *vitatapakṣī* are mentioned as the divisions of *jalacara pañcendriya*. The reading 'jalacara' yielded by the text (2.3.15) does not seem to be correct. Again, we should note that *Sūyagaḍa* does not refer to the sub-divisions of *carmapakṣī*, etc.
29. *Sūyagaḍa* (2. 3. 14) notices the main divisions of *manuṣya*, viz. *karmabhūmika*, *akarmabhūmika*, *antardipaka*, *ārya* and *mleccha*. But it does not refer to their sub-divisions.

1. 2. 5. 3. 1 *Sammūreccima* (Having enumerated 14 divisions that are born in dirt we are told that 'and others' (etc.)).

.2 *Garbhavyutkrāntika*³⁰

(1) *Antardvīpaka* (of 28 kinds, Sū. 95)

(2) *Akarmabhūmika* (of 30 kinds, Sū. 96)

(3) *Karmabhūmika* (of 15 kinds, Sū. 97)

(3) *Karmabhūmika*

(A) *Mleccha* (98)

.1 <i>Saga</i>	.29 <i>Pausa</i>
.2 <i>Javaṇa</i>	.30 <i>Malaya</i>
.3 <i>Cilāya</i>	.31 <i>Cumcuya</i>
.4 <i>Sabara</i>	.32 <i>Mūyali</i>
.5 <i>Babbara</i>	.33 <i>Komkaṇaga</i>
.6 <i>Kāya</i>	.34 <i>Meya</i>
.7 <i>Murumḍa</i>	.35 <i>Palhava</i>
.8 <i>Uḍḍa</i>	.36 <i>Mālava</i>
.9 <i>Bhaḍaga</i>	.37 <i>Maggara</i>
.10 <i>Niṇṇaga</i>	.38 <i>Ābhāsiya</i>
.11 <i>Pakkaṇiya</i>	.39 <i>Ṇakka</i>
.12 <i>Kulakkha</i>	.40 <i>Cīṇa</i>
.13 <i>Goṃḍa</i>	.41 <i>Hasiya</i>
.14 <i>Siṃhala</i>	.42 <i>Khasa</i>
.15 <i>Pārasa</i>	.43 <i>Khāsiya</i>
.16 <i>Goṃḍha</i>	.44 <i>Neḍūra</i>
.17 <i>Uḍam̐ba</i>	.45 <i>Maṇḍha</i>
.18 <i>Damila</i>	.46 <i>Doṃbilaka</i>
.19 <i>Cillala</i>	.47 <i>Lausa</i>
.20 <i>Pulim̐da</i>	.48 <i>Bausa</i>
.21 <i>Hārosa</i>	.49 <i>Kekkaya</i>
.22 <i>Doṃba</i>	.50 <i>Arabāga</i>
.23 <i>Vokkāṇa</i>	.51 <i>Hūṇa</i>
.24 <i>Gaṃdhāhāraka</i>	.52 <i>Rosaga</i>
.25 <i>Bahaliya</i>	.53 <i>Bharuga</i>
.26 <i>Ajjala</i>	.54 <i>Ruya</i>
.27 <i>Roma</i>	.55 <i>Vilāya</i>
.28 <i>Pāsa</i>	

(B) *Ārya* (99)

(i) *Ṛddhiprāpta* (100)

.1 <i>Ariham̐ta</i>	.4 <i>Vāsudeva</i>
.2 <i>Cakkavatti</i>	.5 <i>Cārana</i>
.3 <i>Baladeva</i>	.6 <i>Vijjāhara</i>

30. These three divisions are enumerated in *Uttarādhyayana* (36. 195). But their sub-divisions are not mentioned there by name. Only their numbers are indicated in *gāthā* 196.

(ii) *Anṛddhiprāpta* (101)

- .1 *Kṣetrārya* (born in any one of 25½ countries like Magadha etc. Sū. 102)
- .2 *Jātiārya* (six *jāti*s like *Ambaṭṭha* Sū. 103)
- .3 *Kulārya* (six *kulas* Ugra etc. Sū. 104)
- .4 *Karmārya* (many *karmas* like *dossiya* etc. Sū. 105)
- .5 *Śilpārya* (many *śilpas* like *tunṇāga* etc. Sū. 106)
- .6 *Bhāṣārya* (Sū. 107)
- .7 *Jñānārya* (Sū. 108)
- .8 *Darśanārya*³¹ (Sū. 109)
- .9 *Cāritrārya* (Sū. 120)

1. 2. 5. 4 Deva (139) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

1. 2. 5. 4. 1. *Bhavanavāsi* (*Paryāpta*-*Aparyāpta*-140)

.1 <i>Asurakumāra</i>	.6 <i>Dvīpakumāra</i>
.2 <i>Nāgakumāra</i>	.7 <i>Udadhikumāra</i>
.3 <i>Suparṇakumāra</i>	.8 <i>Dikkumāra</i>
.4 <i>Vidyutkumāra</i>	.9 <i>Vāyukumāra</i>
.5 <i>Agnikumāra</i>	.10 <i>Stanitakumāra</i>

1. 2. 5. 4. 2 *Vyantara* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (141)

.1 <i>Kinnara</i>	.5 <i>Yakṣa</i>
.2 <i>Kimpuruṣa</i>	.6 <i>Rākṣasa</i>
.3 <i>Mahoraga</i>	.7 <i>Bhūta</i>
.4 <i>Gandharva</i>	.8 <i>Pisāca</i>

1. 2. 5. 4. 3 *Jyotiṣka* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (142)

.1 <i>Candra</i>	.4 <i>Nakṣatra</i>
.2 <i>Sūrya</i>	.5 <i>Tārā</i>
.3 <i>Graha</i>	

1. 2. 5. 4. 4 *Vaimānika* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (143)

(1) *Kalpopaga* (144)

.1 <i>Saudharma</i>	.7 <i>Śukra</i>
.2 <i>Īśāna</i>	.8 <i>Sahasrāra</i>
.3 <i>Sanatkumāra</i>	.9 <i>Ānata</i>
.4 <i>Māhendra</i>	.10 <i>Prāṇata</i>
.5 <i>Brahmaloka</i>	.11 <i>Āraṇa</i>
.6 <i>Lāntaka</i>	.12 <i>Acyuta</i>

31. The four *gāthās* 119-122 of *Prajñāpanā* are identical with the four *gāthās* 28. 16-19 of *Uttarādhyayana*. The 123rd *gāthā* of *Prajñāpanā* is found in *Uttarādhyayana* (28.20), with different readings. Again, the eight *gāthās* 124-131 of *Prajñāpanā* are identical with the eight *gāthās* 28. 21-28 of *Uttarādhyayana*. Moreover, the 132nd *gāthā* of *Prajñāpanā* is identical with the 28. 31st *gāthā* of *Uttarādhyayana*. That is, the two *gāthās* 28. 29-30 of *Uttarādhyayana* do not occur in *Prajñāpanā*,

(2) *Kalpātūta* (145)

(i) *Graiveyaka* (of nine kinds)

(ii) *Anuttaraupapātika*

.1 *Vijaya*

.2 *Vaijayanta*

.3 *Jayanta*

.4 *Aparājita*

.5 *Sarvārthasiddha*

*

CHAPTER II

DWELLING PLACES OF LIVING BEINGS

There are two main classes of living beings, i. e. those that are in bondage and those that are liberated. Various sub-classes of these two are mentioned in the first *Pada*. Now next it is necessary to know as to which parts of the world are inhabited by this or that class of living beings. So, this topic is discussed in the *Sthāna Pada*. There are two types of dwelling places, viz. permanent and temporary. Here the permanent dwelling place, that is, the dwelling place which a living being inhabits from its birth to death is described as 'svasthāna'. A living being becomes the inhabitant of a temporary dwelling place in two ways. Hence two types of temporary dwelling places are recognised, viz. *upapāta* and *samudghāta*. According to Jaina philosophy, as soon as a living being dies in his previous life, that is, as soon as the life-span of the previous birth of a living being ends, karmas determining personality (*nāmakarma*), social status (*gotrakarma*) and life-span (*āyukarma*) of that living being in its new birth start operating and hence that living being is known by a new name no sooner than the life-span of its previous birth ends. For instance, suppose there is a living being who is a god in this life and is to become a human being in the next life. Now as soon as its life-span of this birth as a god ends it is known as a human being. Let us note that according to the Jainas soul is not ubiquitous.¹ Hence after death it is required to travel from the place of its death to the place of new birth. Before the living being of our present instance starts its journey, it has left *devaloka* (celestial regions) and before it ends the journey it has not reached *manuṣyaloka* (regions where human beings dwell). So, the space it passes through in its journey from *devaloka* to *manuṣyaloka* is also called its *sthāna* (dwelling place). This dwelling place is termed *upapātasthāna*. It is obvious that this dwelling place is temporary and occasional. But even then it is inevitable. Hence while discussing the topic of dwelling places of living beings, we should take it into account. The third type of dwelling place is called *samudghātasthāna*. It is our daily experience that when a man gets angry his face becomes red; similarly, when one experiences some pain, there occur changes in his bodily system. According to Jaina philosophy, at such occasions the *pradeśas* (units) of a living being get expanded. In technical language this expansion is

1. For the discussion about the magnitude or size (*parimāṇa*) of soul one may refer to Introduction to *Gaṇadharavāda* (Mālvania), p. 92.

'*samudghāta*'. *Samudghāta* is of many types. A detailed treatment of all its types occurs in *Pada XXXVI*. Hence the treatment of a dwelling place of living beings from the standpoint of *samudghāta* becomes necessary. Here in this second *Pada* all the three types of dwelling places which living beings of different classes inhabit are described.

The classes of living beings whose dwelling places are described here are already mentioned in *Pada I*. It is clear that some main classes of living beings, like that of one-sensed beings (*ekendriya*), enumerated in *Pada I* are not discussed here, whereas some main classes like that of five-sensed beings are discussed here. Again, not all the sub-classes of living beings are discussed here. Thus in this *Pada* are described not all the classes and sub-classes of living beings enumerated in *Pada I* but only some main ones from among them. The comparison of the treatment of this topic in *Prajñāpanā* with the same in other works will be useful to trace the history of the expansion or otherwise of this topic. This comparison will help us not only in our study of how the treatment of the topic became more and more elaborate but also in fixing the dates of the concerned works. Hence we shall attempt the comparison.

Someone might raise a question as to why it is necessary to give thought to the discussion of the dwelling places of the living beings of various classes. The answer to this question is as follows. 'According to Jaina philosophy the size of soul is identical with that of the body; it does not consider soul to be all-pervading. This makes possible the movement of soul, in its transmigratory condition, from one place to another for taking a new birth and for assuming a new body in a particular pre-determined place. So, it is necessary to give thought to and elaborately discuss the question as to which class of living beings inhabit which regions or places. Thus the Jaina theory of the size of soul necessitates the discussion about the various regions that soul inhabits in its various transmigratory existences. According to other Indian philosophical systems, soul is all-pervading. Hence they treat the question of dwelling places from the standpoint of body only. For them, soul is always there in the universe everywhere. Hence it is not inevitable for those systems to discuss the question of dwelling place of soul.

According to Buddhist Philosophy there is no soul. But the Buddhists certainly believe in *citta* (consciousness, rather stream of consciousness). Hence they raise and answer the question of its dwelling places in the universe. Readers are requested to refer to *Abhidharmapiṭaka* for the Buddhist treatment of this topic.

All the three types of dwelling places of each of the various classes and sub-classes of living beings are described here. But let us note that in the case of the class of liberated beings (*siddha*) there occurs the discussion of *svasthāna* only. It is so because there is no possibility of the other two types of dwelling places in connection with the beings belonging to this class. The liberated souls have no '*upapāta*' and hence no dwelling place of *upapāta* type. Other living beings have *upapāta* because before they reach the new birth-places the karmas determining personality, social status and life-span of those living beings in their new births start operating with the result they assume the name of that class of existence in which they are to be born and migrate from the place of death to that of new birth. But the liberated souls are free from these karmas. Hence they are not born as *siddhas*. They simply realise their true pristine nature. And that is their final and highest achievement. Again, when the living beings other than *siddhas* migrate to their new birth-place their journey involves their contact with the different spacepoints of Space substance. Hence those space-points in whose contact the living beings come in their migration to their new birth-place are regarded as their dwelling places. But neither the journey of the *siddhas* to the highest region of *Loka* called *Siddhaśilā*—the journey which starts as soon as all the karmas are dissociated and ends for ever as soon as the region of *Siddhaśilā* is reached—nor their movement in that highest region involves contact with the space-points of Space substance. Hence the movement of the *siddha* is called *asprśadgati*.² Thus though a liberated soul (*siddha*) moves, it does not come into contact with the space-points and consequently those space-points could not be called its dwelling place. So the possibility of *upapāta-sthāna* is ruled out in the case of liberated souls. Now let us see as to why there is no possibility of the third type of dwelling place, viz. *samudghāta-sthāna* in their case. *Samudghāta-sthāna* is one of the results of karmas. Hence it is possible only in the case of souls bound up with karmas. But liberated souls, being what they are, are completely dissociated from karmas. Hence they could not have *samudghāta-sthāna*. So, the discussion of this particular dwelling place of the liberated souls has absolutely no scope. Thus there being the possibility of *svasthāna* only in the case of liberated soul, we find in this *Pada* at this juncture the discussion of that *sthāna* only.

Generally it can be said that one-sensed beings are found

2. *Bhagavatī Ś. 14 U. 4. Bhagavatīsāra* p. 313. *Upādhyāya Yaśovijayajī* has written a small tract having the title '*Asprśadgativāda*'.

in the whole of *loka* (universe).³ But while saying so we should remember that our statement has in view the entire class of those beings and not one single individual of that class. Again, when it is said that they are found in the whole universe, all the three types of dwelling places are taken into consideration not separately and successively but jointly and simultaneously. Two-sensed beings are available not in the whole universe but only in one of the *asaṁkhyāta* equal parts of *Loka* (universe). The same thing is applicable to three-sensed and four-sensed beings. Even about five-sensed beings this very thing is said⁴. The liberated souls are there in the highest region of *Loka* (universe)⁵; this region too is to be understood equal in size to one of the *asaṁkhyāta* equal parts of *Loka*.

Classes of Living beings

Their Svasthāna⁶

(1) <i>Bādara-prṛthvī-kāyika Paryāpta</i> (148) }	Three Lokas
<i>Aparyāpta</i> (149) ⁷ }	
(2) <i>Sūkṣma-prṛthvī-kāyika Paryāpta-Aparyāpta</i> (150)	„

3. Sū. 150, 153, 156, 159, 162 describe them by the phrase '*savvaloyapari-yāvaṇṇagā*'.
4. The commentator points out (sū. 166) that the statement about the five-sensed beings has in view all the *pañcendriyas* without any discrimination. And this is true because it is only afterwards that the infernal beings, the five-sensed sub-human beings, the human beings and the celestial beings are separately mentioned. But there seems to be one discrepancy in this *sūtra*. In the *maṇuṣyasūtra* 176 it is stated, '*samugghāṇa savvaloe*'. Following this *sūtra* the *sūtra* under consideration (i. e. sū. 166) should contain '*samugghāṇa savvaloe*'. But as a matter of fact, we have in its place '*samugghāṇa loyassa asaṁkhejjai-bhāge*'. To resolve this discrepancy the commentator, while explaining the phrase '*samugghāṇaṁ savvaloe*' occurring in Sū. 176, points out that this is said about *kevalisamudghāta* (*kevalisamudghātam adhikṛtya*). Hence we feel that the phrase '*asaṁkhejjai-bhāge*' occurring in Sū. 166 is to be construed with *chādmasthikasamudghāta* alone. (*Chādmastha* means non-omniscient being, and *chādmasthika* means 'of non-omniscient being'). The details of *kevalisamudghāta* being very few Sū. 166 does not intend to deal with it. *Śaṭkhaṇḍāgama* contains two separate *sūtras* dealing with these two *samudghātas*, viz. *chādmasthika-samudghāta* and *kevalisamudghāta* (Book VII, Sū. 11-12, pp. 310-311). From all this we deduce that in olden days theoreticians used to deal with *chādmasthika-samudghāta* alone.
5. The text proper (sū. 211) contains excellent description of *Siddhaśilā* (otherwise called *Iṣaṭprāgbhārā Prṛthvī*), the nature of *Siddhas*, their happiness, and all the degrees of their *avagāhaṇā* (pervasiveness).
6. Here only *svasthāna* is taken note of, because it is this *sthāna* that is permanent and hence worthy of paying attention to. The other two *sthānas*, viz. *upapāta* and *samudghāta* are occasional and temporary. So, though they are mentioned in the text proper, they are not included in this list. Moreover, the exposition of these two *sthānas* definitely

Classes of Living beings			Their Svasthāna	
(3) Bādara-apkāyika	Paryāpta	Aparyāpta	(151-2)	Three Lokas
(4) Sūkṣma-apkāyika	"	"	(153)	"
(5) Bādara-tejah-kāyika	"	"	(154-55)	"
(6) Sūkṣma-tejah-kāyika	"	"	(156)	"
(7) Bādara-vāyu-kāyika	"	"	(157-8)	"
(8) Sūkṣma-vāyu-kāyika	"	"	(159)	"
(9) Bādara-vanaspati-kāyika	"	"	(160-61)	"
(10) Sūkṣma-vanaspati-kāyika	"	"	(162)	"
(11) Dvīndriya	"	"	(163)	"
(12) Trīndriya	"	"	(164)	"
(13) Caturīndriya	"	"	(165)	"
(14) Pañcendriya	"	"	(166)	"
(15) Nāraka	"	"	(167)	{ 7 Pṛthvis of Adholoka
(16-22) Nāraḥkas dwelling in 1 to 7 hells	Paryāpta-Aparyāpta		(168-174)	{ In those con- cerned Pṛthvis
(23) Pañcendriya Tiryāñca	Paryāpta-Aparyāpta		(175)	Three lokas
(24) Maṇuṣya	Paryāpta-Aparyāpta			{ 2½ Dvīpas, Tiryakloka, Maṇuṣyakṣetra
(25) Bhavanavāsīdeva	"	"	(177)	{ First kāṇḍa of Ratnaprabhā Pṛthvī
(26) Asurakumāra	"	"	(178)	"
(27) Asurakumāra of South	"	"	(179) ⁸	"
(28) Asurakumāra of North	"	"	(180)	"
(29-31) Nāgakumāra of South & North	Nāgakumāra Paryāpta-Aparyāpta		(181-83)	"
(32-34) Suparṇakumāra of South-North	Suparṇakumāra Paryāpta-Aparyāpta		(184-86)	"
(35-37) Vidyutkumāra of South-North	Vidyutkumāra Paryāpta-Aparyāpta		(187)	"

occurs in *Samudghātapaḍa* (36) and in *Katodvāra* (sū. 639-665) of *Vyutkrāntipada* (6). Hence it is not necessary to duplicate the account.

Here simply the general statement is made. That is, if they are found in the upper region, lower region or middle region and there too in that entire region or in a part thereof, they are generally held to be dwelling in all the three regions. For details one may refer to the text proper.

7. In the text proper it is stated that those very *sthānas* which are of *paryāpta* beings are also the *sthānas* of *aparyāpta* beings. See sū. 149 ff.

8. The *Indras*—of South and North—of the ten divisions of *Bhavanapat* gods are separately mentioned; but we have not noted them here.

(38-40)	<i>Agnikumāra</i> of South-North			
	<i>Agnikumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	(187)		"
(41-43)	<i>Dvīpakumāra</i> of South-North			
	<i>Dvīpakumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>		"	"
(44-46)	<i>Udadhikumāra</i> of South-North			
	<i>Udadhikumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>		"	"
(47-49)	<i>Dīkkumāra</i> of South-North			
	<i>Dīkkumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>		"	"
(50-52)	<i>Vāyukumāra</i> of South-North			
	<i>Vāyukmāra Paryāpta-Aparyāpta</i>		"	"
(53-55)	<i>Stanitakumāra</i> of South-North			
	<i>Stanitakumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>		"	"
(56)	<i>Vyantara Paryāpta-Aparyāpta</i>	(188)		"
(57)	<i>Piśāca Paryāpta-Aparyāpta</i>	(189)		"
(58-59)	<i>Piśāca</i> of South & North ⁹			
	<i>Piśāca Paryāpta-Aparyāpta</i>	(190)		"
(60-62)	<i>Bhūta</i> , of South & North,			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(192)		"
(63-65)	<i>Yakṣa</i> , of South & North			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>		"	"
(66-67)	<i>Rākṣasa</i> , of South & North,			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>		"	"
(68-70)	<i>Kinnara</i> , of South & North,			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>		"	"
(71-73)	<i>Kimpuruṣa</i> , of South & North,			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>		"	"
(74-76)	<i>Bhujagapati Mahākāya</i> , of South & North,			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>		"	"
(77-78)	<i>Gaṃdharva</i> ¹⁰ of North South,			
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>		"	"
(79)	<i>Jyotiṣkadeva</i> ¹¹ <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(195)	<i>Ūrdhvaloka</i> [Now on-	
			wards listed according to	
			higher and higher regions	
			they inhabit in it]	
(80)	<i>Vaimānikadeva</i>		(196)	<i>Ūrdhvaloka</i>
(81)	<i>Saudharmadeva</i>	"	(197)	"
(82)	<i>Īśānadeva</i>	"	(198)	"
(83)	<i>Sanatkumāradeva</i>	"	(199)	"

9. Even the *Indras* of the different divisions of *Vyantara* gods are separately referred to, but we have not noted them here.

10. Over and above the eight main divisions of *Vyantara* gods, viz. *Piśāca* etc., the eight sub-divisions, viz. *Aṇaraṇṇiya* etc. are also enumerated in the text proper (Sū. 188, 194). But we have not noted them here.

1. Their two *Indras* are *Sūrya* (the Sun) and *Candra* (the Moon). Sū. 195 [2].

(84)	<i>Māhendra</i>	<i>deva</i>	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(200)	<i>Ūrdhvaloka</i>
(85)	<i>Brahmaloka</i>	<i>deva</i>	„ „	(201)	„
(86)	<i>Lāmtaka</i>	<i>deva</i>	„ „	(202)	„
(87)	<i>Mahāśuka</i>	<i>deva</i>	„ „	(203)	„
(88)	<i>Sahsrāra</i>	<i>deva</i>	„ „	(204)	„
(89-90)	<i>Ānata-prānata</i>	<i>deva</i>	„ „	(205)	„
(91-92)	<i>Āraṇa-Acyuta</i>	<i>deva</i>	„ „	(206)	„
(93)	<i>Heṭṭhima</i>	<i>Graiveyaka deva</i>	„ „	(207)	„
(94)	<i>Madhyama</i>	„ „ „	„ „	(208)	„
(95)	<i>Uparima</i>	„ „ „	„ „	(209)	„
(96)	<i>Anuttaraupapātika</i>	<i>deva</i> ¹²	„ „	(210)	„
(97)	<i>Siddha</i>			(211)	the highest region

There arises a question as to why there is no discussion about the *sthāna* of *a-jīva* (Non-living substances). The reason seems to be that unlike the classes of living beings, the classes of *puḍgala* (Matter) cannot be located to a definite region of *Loka*. The atoms and aggregates of atoms are available in any part of *Loka*. Of course, in *Pada V* their *avagāhanā* (extent of their pervasiveness) is discussed in various ways. In a way this could be taken as the discussion about their *sthāna*. But in *Pada II* by '*sthāna*' is meant definite region of *Loka*. And in this sense we cannot imagine any definite *sthāna* of atoms and their aggregates. Hence the discussion about their *sthāna* is neither possible nor necessary. Again, the separate discussion about the *sthāna* of *Dharma*, *Adharma*, *Ākāśa* is not required. It is so because the first two pervade the whole *Loka* and the last one is infinite.

The *Ṣaṭkhaṇḍāgama* contains the discussion about the *Sthāna* (= *kṣetra*) of the living beings. But there it is conducted according to the divisions, *gati*, etc. and not according to the classes of living beings. In the chapter *khettānugamaṇā* (Book VII pp. 299ff.) there occurs this discussion. Therein all the three types of *sthānas*, viz. *svasthāna*, *upapāda* and *samudghāta* are described and discussed.

*

12. The five divisions, viz. *Vijaya*, etc. are not separately mentioned. The text proper simply enumerates them when it deals with the general class.

CHAPTER III

RELATIVE NUMERICAL STRENGTH OF LIVING BEINGS AND OF NON-LIVING SUBSTANCES

This third *Pada* yields information about the relative numerical strength of all substances. In the age of Lord Mahāvīra and also thereafter the idea of exact number of reals has assumed importance. *Upaniṣads* record a view that what is real in only one in number and the world of plurality is either a real or an illusory transformation of that real One. On the other hand, Sāṅkhya philosophers maintain the plurality of self and unity of not-self; Buddhist philosophers believe in the plurality of *citta* (conscious principle) as well as *rūpa* (matter). So, it was necessary to clarify what the Jaina view is on this point. This is exactly what we find in this *Pada*. All other schools of Indian philosophy give merely the numbers of reals whereas this *Pada* fixes the numbers of reals from various standpoints. Main trend of this *Pada* is to discuss the relative numerical strength of the substances; in other words, it discusses the question as to which substance is more or less in number than which substance. This discussion is conducted from various stand-points.

First, it is pointed out as to which direction out of various directions like East etc. contains more living beings and which less. Further, it is made clear as to the living beings belonging to which class are more in number and those belonging to which class are less in number in a particular direction. Not only that but the relative numerical strength of even the sub-classes (of living beings) in a particular direction is demonstrated (213-224).

Similarly, the numerical strength of the various classes of living beings that are formed on the basis of *gati* (225), *indriya* (227), *kāya* (232), *yoga* (252) etc. is described. And finally we are told as to which class contains the lowest number of living beings and which class contains the highest number of them. And the other classes are arranged according to the gradual rise in number of the living beings they contain (334).

The mutual relative numerical strength not only of the classes of living beings but also of the six substances is discussed here from the standpoints of *dravya* (270) and *pradeśa* (271). And the relative numerical strength of the various divisions of each substance is also described here from these two standpoints (272). And at last the relative numerical strength of all the six substances is given from these very two standpoints (273).

In the beginning the discussion on the numerical strength of the classes of living beings is conducted mainly on the basis of directions. Afterwards it is conducted on the basis of three *lokas* (worlds), viz. *ūrdhva* (Upper), *adhaḥ* (Lower) and *tīryak* (Middle) (276).

As of different classes of living beings so of the atoms and their aggregates the relative numerical strength is described on the basis of directions and three *lokas*. In other words, number of *pudgalas* (atoms and aggregates) contained in a particular direction and a particular world (*Loka*) is given. Moreover, numerical strength of atoms and aggregates is also given from the standpoints of *dravya* and *pradeśa* severally and jointly (326-330). And after that the same point is discussed keeping in view their extent of pervasiveness (*avagāhanā*), duration of time (*kālasthiti*) and modes (*pariyāya*) (331-333).

Relative Numerical Strength of Substances

Here we give a list of all the six substances according to their progressive numerical strength. From this one can know as to which substances have the numerical strength equal, which have it more in relation to which and which have it less in relation to which. A list of the classes of living beings according to their progressive numerical strength is given separately. So, the following list mainly concentrates on the progressive numerical strength of non-living substances (*Sūtra* 273).

1. (1) *Dharmāstikāya-dravya*
 (2) *Adharmāstikāya-dravya*
 (3) *Ākāśastikāya-dravya*
{
 These three *dravyas* have equal numerical strength because each of them has only one individual or member. And hence their numerical strength is the lowest.
2. (1) *Dharmāstikāya-pradeśas*
 (2) *Adharmāstikāya-pradeśas*
{
 Both these *dravyas* have equal number of *pradeśas*. They have *asamkhyāta pradeśas*. Thus this number is *asamkhyāta* times more than the immediately preceding one.
3. *Jīvāstikāya-dravya*
{
 The number of *jīvas* is *ananta*. Hence this number is *ananta* times more than the immediately preceding one.
4. *Jīvāstikāya-pradeśas*
{
 Each and every *jīva* has *asamkhyāta pradeśas*. Hence this number is *asamkhyāta* times more than the immediately preceding one.

5. *Pudgalāstikāya-dravyas* { The number of *Pudgala dravyas* is *ananta*. And this number is *ananta* times more than the immediately preceding one.
6. *Pudgala pradeśas* { The total number of all the *pradeśas* of all the *pudgala dravyas* is *asaṁkhyāta* times more than the immediately preceding one.
7. *Addhāsamaya-dyavyas* { The number of these *dravyas* is *ananta* times more than the immediately preceding one. *Addhāsamaya* has no *pradeśas*.
8. *Ākāśāstikāya-pradeśas* { The number of these *pradeśas* is *ananta* times more than the immediately preceding one.

Relative Numerical Strength Of the Classes of Living Beings

The classes of living beings are listed below according to their progressive numerical strength. Therein the beings of the succeeding class are sometimes slightly more in number (*viśeṣādhika*), sometimes *saṁkhyāta* times more, sometimes *asaṁkhyāta* times more and sometimes *ananta* times more than those of the immediately preceding one. The present list is based on the *Mahādanḍaka* occurring in *Pada* III (*Sūtra* 334).¹ This list is there in the third *Pada* at the end. It attempts to check up the relative numerical strength, arrived at in the third *Pada*, of the classes (of living beings) formed on the basis of *gati*, etc. Or, it attempts to arrive at the final relative numerical strength of the classes of living beings after having taken into account all the standpoints. Thus this list is very important. Hence we deem it proper to give it below. Again, the text proper merely suggests the numerical strength whereas the commentator gives and explains the exact numerical strength and attempts to demonstrate its propriety and logical consistency through reasoning.

The facts that emerge from this list are as follows. Even at those early times the Jaina monks (*ācāryas*) have made an attempt to demonstrate in the above manner the relative numerical strength of the different classes of living beings. This is an important fact. Again, the numerical strength of females—be they human beings, sub-human beings or celestial beings—has been considered to be always exceeding that of the males. In *Adholoka* (Nether world) the numerical strength of the classes of infernal beings decreases as we go down and down from the first

1. For the detailed exposition refer to *Prajñāpanāṭikā*, folio 163 A ff.

to the seventh hell. That is, among the classes of infernal beings, that class of the infernal beings that inhabit the lowest hell (i. e. the seventh hell) has the lowest numerical strength. In other words, among different hells the seventh one has the lowest number of infernal beings. But this order is reversed in regard to the classes of celestial beings inhabiting different celestial regions of *Urdhvaloka*. In *Urdhvaloka* the numerical strength of the celestial beings inhabiting the lowest celestial region called *Saudharma* is the highest and it decreases as we go higher and higher with the result that the highest celestial region called *Anuttara* has the lowest number of celestial beings. The numerical strength of *Bhavanavāsī* celestial beings is even more than that of those inhabiting *Saudharma* celestial region. It is so because the former is situated below *Manuṣyaloka* which in turn is situated below *Saudharma* celestial region. *Vyantaradevas*, though inhabiting the region higher than that the *Bhavanavāsī devas* inhabit, are more in number than the latter. Again, the *Jyotiṣka-devas*, though inhabiting the region higher than that *Vyantaradevas* inhabit, are more in number than the latter.

Among all the classes of living beings the class constituted by human beings has the lowest numerical strength, that is, it has the lowest number of living beings. This is the reason why the birth in this class is considered to be very difficult to attain. Again, more the number of sense-organs possessed by living beings, less is their numerical strength. In other words, undeveloped living beings are more in number than the developed ones. The living beings that have already attained liberation in the infinite past are less in number than one-sensed beings. The number of all the transmigratory living beings taken together is more than that of those who have attained liberation. This is the reason why the world (*loka*) will never be empty of the transmigratory living beings. The other reason of its not becoming devoid of transmigratory living beings is that numbers of living beings constituting different classes are never variable but ever constant; in other words, they are eternal.

The living beings inhabiting the lowest hell and the highest heaven are lowest in number among the living beings inhabiting different hells and different heavens respectively. This suggests that it is very difficult to be either the most virtuous or the most vicious. According to the recognised Jaina view of evolution (of living beings), the lowest stage of evolution is that of one-sensed beings. From this stage the evolution starts and gradually progresses.

The number of one-sensed beings as also of the liberated beings reaches to *anantakoṭi*. The number of the *abhavyas* (=Non-elect living beings destined to remain in bondage for ever) is *ananta*. The number of transmigratory living beings all taken together exceeds that of the liberated living beings. This view has good logic. It is so because some of the living beings that are bound at present will attain liberation in future. So, if we were to consider the number of liberated souls more than that of transmigratory ones, then there would arise the contingency of the world becoming empty of the transmigratory living beings at one time.

The numerical strength of the living beings decreases with the increase in the number of sense-organs possessed by them. This order is maintained in the *aparyāpta* (undeveloped) living beings (No. 49-53), but it is reversed in the *paryāpta* (developed) ones (No. 44-48). The secret behind this is not known to us.

Relative Numerical Strength of All the Classes of Living Beings

1. The number of male² human beings born from uterus is the lowest.³
2. *Manuṣya-strī* (saṁkhyāta guṇa adhika)⁴
3. *Bādara-tejahkāya* (asaṁkhyāta guṇa adhika)
4. *Anuttaropapātikadeva* (asaṁkhyāta guṇa adhika)
5. Gods of Upper (three) *Graiveyakas* (saṁkhyāta guṇa adhika)
6. Gods of Middle (three) *Graiveyakas* (saṁkhyāta guṇa adhika)
7. Gods of Lower (three) *Graiveyakas* (saṁkhyāta guṇa adhika)
8. Gods of *Acyutakalpa* (saṁkhyāta guṇa adhika)
9. Gods of *Āraṇakalpa* (saṁkhyāta guṇa adhika)
10. Gods of *Prāṇatakalpa* (saṁkhyāta guṇa adhika)
11. Gods of *Ānatakalpa* (saṁkhyāta guṇa adhika)
12. Infernal beings of VII hell (asaṁkhyāta guṇa adhika)
13. Infernal beings of VI hell (asaṁkhyāta guṇa adhika)
14. Gods of *Sahasrārakalpa* (asaṁkhyāta guṇa adhika)
15. Gods of *Mahāśukra* (asaṁkhyāta guṇa adhika)
16. Infernal beings of V hell (asaṁkhyāta guṇa adhika)

2. While dealing with the class of human beings the text takes note of males and females. But it observes silence about the division of the neuters. Of course, it separately mentions the *saṁmūrccima* human beings who are invariably neuters. See No. 24.
3. The commentator has suggested the number '*saṁkhyeya koṭi × koṭi*'. For others too he points out the numbers and their propriety. The readers interested in the problem may refer to the pertinent portion of the commentary.
4. The commentator points out that the number of females is 27 times more than the number of males.

17. Gods of <i>Lāntaka Kalpa</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
18. Infernal beings of IV hell	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
19. Gods of <i>Brahmalokakalpa</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
20. Infernal beings of III hell	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
21. Gods of <i>Māhendrakalpa</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
22. Gods of <i>Sanatkumārakalpa</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
23. Infernal beings of II hell	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
24. Sammūrcchima human beings	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
25. Gods of <i>Isānakalpa</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
26. Goddesses of <i>Isānakalpa</i>	(saṁkhyāta guṇa adhika)
27. Gods of <i>Saudharmakalpa</i>	(saṁkhyāta guṇa adhika)
28. Goddesses of <i>Saudharmakalpa</i>	(saṁkhyāta guṇa adhika)
29. <i>Bhavanavāsī</i> gods	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
30. <i>Bhavanavāsī</i> goddesses	(saṁkhyāta guṇa adhika)
31. Infernal beings of I Hell	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
32. Males of <i>Khecara Pañcendriya Tiryañca</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
33. Females of „ „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
34. Males of <i>Sthalacara</i> „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
35. Females of „ „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
36. Males of <i>Jalacara</i> „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
37. Females of „ „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
38. <i>Vyantara</i> gods	(saṁkhyāta guṇa adhika)
39. „ goddesses	(saṁkhyāta guṇa adhika)
40. <i>Jyotiṣka</i> gods	(saṁkhyāta guṇa adhika)
41. „ goddesses	(saṁkhyāta guṇa adhika)
42. Neuters of <i>Khecara Pañcendriya Tiryañca</i>	(saṁkhyāta guṇa adhika)
43. „ of <i>Sthalacara</i> „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
44. „ of <i>Jalacara</i> „ „	(saṁkhyāta guṇa adhika)
45. <i>Caturindriya Paryāpta</i>	(saṁkhyāta guṇa adhika)
46. <i>Pañcendriya</i> „	(viśeṣādhika)
47. <i>Dvīndriya</i> „	(viśeṣādhika)
48. <i>Trīndriya</i> „	(viśeṣādhika)
49. <i>Pañcendriya Aparyāpta</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
50. <i>Caturindriya</i> „	(viśeṣādhika)
51. <i>Trīndriya</i> „	(viśeṣādhika)
52. <i>Dvīndriya</i> „	(viśeṣādhika)
53. <i>Pratyeka Bādara Vanaspati Paryāpta</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
54. <i>Bādara Nigoda</i> „	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
55. <i>Bādara Pṛthvī</i> „	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
56. <i>Bādara Apkāya</i> „	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
57. <i>Bādara Vāyukāya</i> „	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
58. <i>Bādara Tejahkāya Aparyāpta</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
59. <i>Pratyeka Bādara Vanaspati Aparyāpta</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
60. <i>Bādara Nigoda Aparyāpta</i>	(asaṁkhyāta guṇa adhika)

61. Bādara Pṛthvī	„	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
62. Bādara Apkāya	„	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
63. Bādara Vāyukāya	„	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
64. Sūkṣma Tejaḥkāyika	„	(asaṁkhyāta guṇa adhika)
65. Sūkṣma Pṛthvīkāyika	„	(viśeṣādhika)
66. Sūkṣma Apkāyika	„	(viśeṣādhika)
67. Sūkṣma Vāyukāyika	„	(viśeṣādhika)
68. Sūkṣma Tejaḥkāyika Paryāpta		(saṁkhyāta guṇa adhika)
69. Sūkṣma Pṛthvī	„	(viśeṣādhika)
70. Sūkṣma Apkāyika	„	(viśeṣādhika)
71. Sūkṣma Vāyukāyika	„	(viśeṣādhika)
72. Sūkṣma Nigoda Aparyāpta		(asaṁkhyāta guṇa adhika)
73. Sūkṣma Nigoda Paryāpta		(saṁkhyāta guṇa adhika)
74. Abhavasiddhika		(ananta guṇa adhika)
75. Pratipatita-samyaktva		(ananta guṇa adhika)
76. Siddhas		(ananta guṇa adhika)
77. Bādara Vanaspati Paryāpta		(ananta guṇa adhika)
78. Bādara Paryāpta		(viśeṣādhika)
79. Bādara Vanaspati Aparyāpta		(asaṁkhyāta guṇa adhika)
80. Bādara Aparyāpta jīvas		(viśeṣādhika)
81. Bādara jīvas		(viśeṣādhika)
82. Sūkṣma Vanaspati Aparyāpta		(asaṁkhyāta guṇa adhika)
83. Sūkṣma Aparyāpta		(viśeṣādhika)
84. Sūkṣma Vanaspati Paryāpta		(saṁkhyāta guṇa adhika)
85. Sūkṣma Paryāpta		(viśeṣādhika)
86. Sūkṣma jīvas		(viśeṣādhika)
87. Bhavasiddhika		(viśeṣādhika)
88. Nigoda jīvas		(viśeṣādhika)
89. Vanaspati		(viśeṣādhika)
90. Ekendriya		(viśeṣādhika)
91. Tīryāṇca		(viśeṣādhika)
92. Mithyādr̥ṣṭi		(viśeṣādhika)
93. Avirata		(viśeṣādhika)
94. Sakaṣāya		(viśeṣādhika)
95. Chadmastha		(viśeṣādhika)
96. Sayogī		(viśeṣādhika)
97. Saṁsārī		(viśeṣādhika)
98. Sarvajīvas		(viśeṣādhika)

It is interesting to note the way in which this topic is treated in *Ṣaṭkhaṇḍāgma*. In *Prajñāpanā sūtra* 212 the relative numerical strength of the classes of living beings is discussed through 27 points of investigation (*dvāras*) whereas in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII, pp. 520) it is discussed through 14 points of investigation, viz. *gati*, etc. This means that *Prajñāpanā* discusses this topic through

13 points of investigation in addition to those 14 employed in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. This discussion occurs also in *Dravyapramāṇā-nugama-prakaraṇa* of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII pp. 244 ff.). *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII pp. 244 ff.) itself offers the explanation of the numerical terms like *saṃkhyāta* whereas it is not *Prajñāpanā* itself but its commentary that offers this explanation. This discussion of the relative numerical strength of living beings occurs in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* at other places also. Book XIV, *Sū.* 568 (p. 465) of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* gives an account of the relative numerical strength of living beings even from the standpoints of *dravya-pramāṇa* and *pradeśapramāṇa*. *Prajñāpanā* too in its *Atthikāyadvāra sū.* 270 gives an account of the relative numerical strength of the living beings from two standpoints, viz. *dravyārthika* and *pradeśārthika*. This account in *Prajñāpanā* is different from that occurring in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* in that the former account considers the relative numerical strength of *śaḍdravya* whereas the latter that of *Ṣaṭkāya*. The *Mahādaṇḍaka* occurring in *Prajñāpanā* (*sū.* 334) and that occurring in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII pp. 575 ff.) deserves comparison. Both the *Mahādaṇḍakas* discuss the topic of relative numerical strength of all the classes of living beings.

LIFE-DURATION OF LIVING BEINGS

This *Pada* gives an account of life-duration of the different classes of living beings.¹ This *Pada* is given the name *Sthitipada* because it tells us as to how much time a living being can live in different classes when born in them. Living being as substance is eternal. But the modes like infernal, celestial, sub-human, human which it assumes are non-eternal. That is, these modes come into existence and go out of existence at some time. So, the need arises to discuss the duration of various kinds of modes. Such a discussion is met with in this *Pada*. Maximum and minimum life-durations of each and every mode or class of living beings are pointed out. Life-duration is possible in the case of transmigratory living beings only. Hence while discussing the topic of life-duration, the classes of transmigratory living beings only are taken into consideration. About liberated living beings it is stated that they have beginning but no end (*sāḍiṃ apajjāvasitā*—p. 78 line 14 *sū.* 211). So, the question of their life-duration does not arise. This is the reason why it is not taken up for discussion in this *Pada*. Again, this *Pada* does not give an account of the 'life-duration' of the modes of non-living substances. It is so because different varieties of the modes of non-living substances could not have the fixed maximum and minimum limits of their existence.

In this *Pada* an account of life-durations of the classes of living beings is given in the following order. Life-durations of general classes are given first and only afterwards those of their sub-classes, viz. *pariyāpta* and *apariyāpta*, are given. To illustrate, the life-duration of the general class of infernal beings is stated first, and afterwards the life-durations of its two sub-classes, viz. *pariyāpta* and *apariyāpta*, are stated. This very order is followed in giving an account of life-durations of other classes of living beings.

In the table given below life-durations of general classes are given. Here sub-classes, viz. *pariyāpta* and *apariyāpta* are not taken into account. Moreover, the question of the life-duration of the classes of living beings is discussed with a view to indicating the

1. *Ṣaṭkhaṇḍāgama* too discusses this topic under the heading of '*kālānu-gama*' (Book VII, pp. 114 and 462). The speciality of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* account is that it expounds the topic through 14 *dvāras* keeping in view first a single member of this or that class of living beings and then the members of this or that class all taken together. This *Ṣaṭkhaṇḍāgama* account is worth comparing with the *Uttarādhyayana* (36.80 ff.) account of *kāla* given from the standpoint of *santati* (continuum).

maximum and minimum limits of their life-durations. Hence these two limits of their life-durations are included in the table.

From the table it becomes clear that life-duration of females is shorter than that of males as also that the life-duration of infernal and celestial beings is lengthier than that of the human and sub-human beings. Among one-sensed beings the fire-bodied ones have the shortest life-duration. This fact could be corroborated by our experience of the fire getting extinguished. Again, among the one-sensed beings, the earthbodied are possessed of the lengthiest life-duration. But we do not know the reason behind the view that the life-duration of the three-sensed beings is shorter than that of the two-sensed beings. Moreover, the life-duration of the four-sensed beings is lengthier than that of the three-sensed but shorter than that of the two-sensed ones. This has also remained a mystery for us.

Classes of living beings	Life-Duration	
	Minimum	Maximum
1. Infernal beings (335)	10 thousand years	33 <i>sāgaropama</i>
(1) <i>Ratnaprabhā</i> (336)	„	1 „
(2) <i>Śarkaraprabhā</i> (337)	1 <i>Sāgaropama</i>	3 „ ²
(3) <i>Vālukāprabhā</i> (338)	3 „	7 „
(4) <i>Paṅkaprabhā</i> (339)	7 „	10 „
(5) <i>Dhūmaprabhā</i> (340)	10 „	17 „
(6) <i>Tamaḥprabhā</i> (341)	17 „	22 „
(7) <i>Adhaḥsaptama</i> (342)	22 „	33 „
2. (a) God (343)	10 thousand years	33 <i>sāgaropama</i>
(b) Goddess (344)	„	55 <i>palyopama</i>
(1) <i>Bhavanavāsī</i> gods (345)	„	somewhat more than one <i>sāgaropama</i>
„ goddesses (346) ³	„	4½ <i>palyopama</i>
[For <i>Asurakumāra</i> and others refer to the original text]		
3. Earth-bodied (354)	<i>Antarmuhūrta</i>	22,000 years
(1) <i>sūkṣma</i> earth-bodied (355) ⁴	„	<i>Antarmuhūrta</i>
(2) <i>bādara</i> „ (356)	„	22,000 years

4. Water-bodied (357)	„	7,000 years
5. Fire-bodied (360)	„	3 days and nights
6. Air-bodied (363)	„	3,000 years
7. Plant-bodied (366)	„	10,000 years
8. Two-sensed beings (369)	„	12 years
9. Three-sensed „ (370)	„	49 days and nights
10. Four-sensed „ (371)	„	6 months
11. Five-sensed sub-human beings (372)	„	3 <i>palyopama</i>
(a) <i>saṁmūrcchima</i> (373)	„	1 <i>pūrvakoṭi</i>
(b) <i>garbhaja</i> (374)	„	3 <i>palyopama</i>
(1) <i>jalacara</i> (375) ⁵	„	1 <i>pūrvakoṭi</i>
(2) <i>catuspada-sthalacara</i> (378)	„	3 <i>palyopama</i>
(3) <i>uraparissarpa</i> (381)	„	1 <i>pūrvakoṭi</i>
(4) <i>bhujaparissarpa</i> (384)	„	„
(5) <i>khechara</i> (387)	„	<i>palyāsaṁkhyeyabhāga</i>
12. <i>Manuṣya</i> (390) ⁶	„	3 <i>palya</i>
13. <i>Vyantara</i> gods (393)	10,000 years	1 <i>palyopama</i>
„ goddesses (394)	„	$\frac{1}{2}$ „
14. <i>Jyotiṣka</i> gods (395) $\frac{1}{8}$	<i>palyopama</i>	1 <i>palyopama</i> + 1 one lakh years
„ goddesses (395) ⁷	„ $\frac{1}{2}$ <i>palyopama</i> + 50,000 years	
[For <i>Candra</i> etc. refer to the original text]		
15. <i>Vaimānika</i> gods (407)	1 <i>palyopama</i>	33 <i>sāgaropama</i>
„ goddesses (408)	„	55 <i>palyopama</i>
[For <i>Saudharma</i> etc. ⁸ refer to the original text.]		

In this *Pada* no thought is given to the problem of 'life-duration' of modes or classes of non-living substances. The reason behind this seems to be the fact that *Dharma*, *Adharma* and *Ākāśa* are eternal; and it is stated in *Pada V* that matter exists from one or two or three and so on upto *asaṁkhyāta samayas* (515-518); so, the separate treatment of the *sthiti* of the modes of matter (*Pudgala*) is not necessary. Moreover, this *Pada* considers that *sthiti* only which is the result of *āyukarma* and such a *sthiti* is not possible in the case of non-living substances.

5. While giving an account of the life-spans of the *jalacara*, etc. the text separately mentions the life-spans of *garbhaja* and *saṁmūrcchima* beings (Sū. 376 ff.); but in the present Table we have not done so.
6. Again, while dealing with the life-span of the human beings, the text separately notes the life-spans of *garbhaja* and *saṁmūrcchima* human beings (Sū. 391-92).
7. The text describes the life-spans of gods and goddesses of the celestial classes viz. *Candra* etc. (Sū. 397-406).
8. Sū. 409-425.

CLASSES AND MODES OF LIVING AND NON-LIVING SUBSTANCES

The name of this *Pada* is 'visesa'. The term 'visesa' means classes as well as modes. Here in the present context it means classes and modes of living and non-living substances. In *Pada* I classes and sub-classes of these two substances have already been enumerated. They are, in brief, repeated here. It is so because the object of this *Pada* V is to clarify the point that whatever classes and sub-classes these two substances are divided into have each infinite modes. Now if even a class of a substance have infinite modes, it naturally and inevitably follows that this particular substance taken in its entirety has infinite modes. From the fact that a substance has modes it naturally follows that it can never be absolutely changeless but it can only be variable constant. This, again, means that reality is neither substance alone, nor modes alone, but it is both at the same time. Nature of reality is constituted by both substance and modes.

It is noteworthy that though the name *Visesa* is given to this *Pada*, the term 'visesa' is not used in the *sūtras* of the *Pada*. In its place the term '*pariyāya*' is employed in the entire *Pada* (su. 438-). In Jaina doctrinal works this term has special importance. The author has suggested that two terms '*pariyāya*' and '*visesa*' are not at all different in meaning. Various classes of living and non-living substances are nothing but modes of those concerned substances. Thus classes or particulars of a substance or universal as well as modes of a particular individual or lower universal are here known as *pariyāyas*. The classes of infernal beings, etc. are also *pariyāyas*—modes—of an individual living being. It is so because an individual living being has been born many a time as an infernal being, celestial being, etc. in the infinite past. And just as they are the *pariyāyas* of one individual living being even so they are the *pariyāyas* of each and every individual living being because all living beings are potentially equal. Thus what are called *prakāras* (types), *bhedas* (divisions), *viśeṣas* (particulars) from the standpoint of *jīva* substance or universal are modes only when viewed from the standpoint of an individual living being. Substance can never be without mode. That is, substance always has this or that relevant mode. Such a suggestion is there in this *Pada* because what is known as *dravya* is here called *pariyāya* (439). In fine, the suggestion is that *dravya* and *pariyāya* are identical. This is the reason why the author has employed the term '*pariyāya*'

for different types or classes of a *dravya* (439, 501). This point has been noted by Āc. Malayagiri also.¹

The author wanted to clarify that though *dravya* and *pariyāya* are identical they are different also and that all the *pariyāyas* or *pariṇāmas* are not of one substance only. This has been suggested by pointing out the difference between the numbers of *dravyas* and *pariyāyas*. For instance, he states that the number of infernal beings is *asamkhyāta* (439) but that of their *pariyāyas* is *ananta* (440). Again, out of various classes of living beings the class of vegetation and that of liberated ones contain *ananta* number of *dravyas*. Thus *jīva dravyas* all taken together could be regarded as *ananta* but *jīva dravyas* of any one class except the above-mentioned two classes are *asamkhyāta*. Yet the number of *pariyāyas* of any one class is *ananta*. All this is explained clearly in the present *Pada*.

On the basis of such suggestions of the author, the Jaina theoreticians postulated two kinds of universals, one is called *tīryaksāmānya* (horizontal universal) and the other *ūrdhvatā-sāmānya* (vertical universal). That universal which runs through spatially different individuals is called *tīryaksāmānya* whereas that universal which runs through temporally different modes of one individual is called *ūrdhvatā-sāmānya*. *Urdhvatāsāmānya* is nothing but *dravya* itself. One individual thing has one *ūrdhvatā-sāmānya* which is responsible for the notion of its identity. On the other hand, one individual has many *tīryaksāmānyas* which are responsible for the notion of its similarity with different individuals. *Jivatva* universal is *tīryaksāmānya* when viewed as a common characteristic running through different individual *jīvas* but it is also *ūrdhvatāsāmānya* when viewed as a characteristic persisting in one individual *jīva* inspite of this *jīva* undergoing different modifications. The roots of the clarifications and interpretations of the terms and concepts *dravya*, *pariyāya*, *sāmānya*, *viśeṣa* offered by Jaina theoreticians in the course of time while comparing their concepts with the corresponding ones found in other systems of Indian philosophy are clearly visible in this work. The clarifications and explanations of these terms and concepts, met with in this work, have in turn their roots in the *Aṅga* works like *Bhagavatī*.²

Unlike Vedāntins, Jainas believe in the plurality of *Jīva* (Soul) substance. The number of *jīvas* are *ananta*. Hence, in Jainism

1. Commentary, folios 179 B, 202 A

2. For the discussion of this topic readers may refer to Introduction to *Nyāyāvatāra-vārtikavṛtti*, pp. 25-31; also *Āgama Yuga kā Jaina Darśana*, pp. 76-86.

there is nothing like one independent entity called Universal Soul. The characteristic of consciousness that we find in one *jīva* is numerically different from that found in another and pervades that particular *jīva* only. Again, it is this characteristic that differentiates soul from not-soul. Thus this characteristic, though numerically different in different souls, performs one common function of differentiating soul from not-soul. And hence in this sense it is considered to be a universal. This universal is of the kind of *tiryak-sāmānya*. It is not numerically identical in all individual souls. It is numerically different in all of them. Hence there is similarity only among souls; there is no identity or oneness of all souls; identity of all souls or One Soul is an illusion. Identity of all souls or One Soul is a logical abstraction and not a concrete reality³. Similarly, non-living substance (*ajīva*) is not One. There is a plurality of it. There are many non-living substances. All these non-living substances differ from the living substances in that they do not have the characteristic of consciousness. And in this sense there is similarity among all the non-living substances. This similarity is indicated by the common term '*ajīva*' employed for them all. This similarity or universal is again of the type of *tiryak-sāmānya*. By *pariyāyas* (modes), *bhedas* (divisions) and *viśeṣas* (particulars) of these *tiryaksāmānyas* we are to understand here *pariyāys*, *bhedas* and *viśeṣas* of the two substances living and non-living (439, 501).

According to Jaina philosophy any one individual substance undergoes so many transformations or modifications. For instance, any one soul assumes so many transformations like the state of infernal being etc. These transformations being what they are come and go but the soul substance being eternal persists for ever in the midst of these changes. In other words, soul is never deprived of its true nature; it, as a substance, is never destroyed with the result that it never becomes not-soul. Origination and destruction are predicated of it simply from the standpoint of its transformations or modes. Its modes originate and perish. Each individual soul is a universal. It is a universal of the kind of *ūrdhvatāsāmānya*. This universal is one in one individual living being. It runs through various modes, transformations or states of that individual living being. In this *Pada* the discussion about the *pariyāyas* of *nairayika* (infernal being) etc. (440, 504) is conducted from the standpoint of *ūrdhvatāsāmānya*. So, those *pariyāyas* of *Nairayika* etc. are to be understood as its modes.

3. We are to understand the statements like '*ege āyā*' occurring in *Śhānāṅga* from the standpoint of such mentally constructed, ideal or conceptual Unity.

Thus in this *Pada* the term *paryāya* is employed in two senses. According to one sense it means types, divisions, classes or particulars. According to another sense it means modes, states, transformations. And it is to be noted that the universal characterising types, divisions or particulars and the universal characterising modes, states or transformations are of two different kinds. The former is called *tiryak-sāmānya* and the latter *ūrdhvatāsāmānya*. Both of them are real. But there are many *tiryak-sāmānyas* in one individual whereas there is only one *ūrdhvatāsāmānya* in one individual.

Nāraka (class of infernal beings) etc. are the various divisions, classes, particulars or species of the universal soul which is a *tiryaksāmānya* and hence they are considered to be the *paryāyas* of *jīva*. Again, these *nāraka* etc. could be viewed as the modes of one individual soul substance which is *ūrdhvatāsāmānya* and hence even from this standpoint they are called *paryāyas* of *jīva*. The similar consideration is there in the case of non-living substance (*ajīva*) also. Thus the author has used the term *paryāyas* in two different senses and he has regarded the two terms '*paryāya*' and '*viśeṣa*' as synonyms. In the Jaina *Aṅga* works the term *paryāya* alone was employed. This is the reason why the author has used this term only in his exposition. But in the *Vaiśeṣika* system the term *viśeṣa* was already current. And the author seems to have given the name '*Viśeṣa*' to this *Pada* in order to point out that the term *viśeṣa* can very well be employed in the sense of *paryāya* (mode, state, transformation) as well as in the sense of *bheda* (particular, division, species).

The transmigratory souls undergo modifications or transformations that are the results of karmas. It is on account of karmas that soul comes into contact with matter. And it is this contact that in its turn causes various states, modes or transformations of the soul. These transformations which are *pudgalika* or 'of matter' are also predicated of the soul. And the assumption that the transmigratory soul is somewhat identical with matter is underlying our author's discussion of its *paryāyas*. The *ananta paryāyas* which the *pudgala* (matter) independently undergoes due to the various degrees of *varṇa* (colour), *rasa* (flavour), *gandha* (odour) and *sparsa* (touch) (519-) are predicated of the soul also when matter is in contact with it (440-). The reason for this view is that soul is also the cause of these modes of matter when the latter is in contact with the former. From this it is clear that the soul, in its transmigratory state, is relatively identical with matter. This identity is beginningless and it is due to this identity that there arises difference among living beings with regard to their

structure, colour, etc. Were there no identity of this sort, then all the transmigratory souls, like the liberated ones, would have no difference whatsoever among them; they would have only numerical difference; and all the classes of transmigratory souls would become an impossibility. Hence the relative identity of transmigratory soul with matter has been posited as a ruling principle underlying those different classes of living beings or transmigratory souls. When a soul becomes completely dissociated or free from karmas, it has no contact whatsoever with matter and as a consequence has no external differentiating characteristics like structure, colour, etc. Due to the rise of karmic matter just as there arise external differences like structure, colour etc. and thus come into existence various modes even so there arise internal differences pertaining to knowledge, etc. and thus come into existence various other modes of a transmigratory soul. In this manner the author has justified the view that a number of modes of a living being is *ananta*.

As we have seen, this *Pada* is devoted to the treatment of the classes and modes of *jīva* as well as *ajīva*. The classes are already described in *Pada* I. But the suggestion that each class possesses *ananta* modes is found in this *Pada* V. Thus it constitutes the salient feature of this *Pada*. *Pada* I enumerated the classes, *Pada* III gave us mainly the relative numerical strength of those classes. So, there remained to be answered a question as to what the actual number of the *viśeṣas* or particulars (individuals) each class contained. The answer to this question is found in this *Pada* V. Not only that, this *Pada* has given also the numbers of modes that are possible in each class. The number of modes possible in each class is *ananta*. But the number of individuals contained in each class differs. Some classes contain *asaṁkhyāta* individuals whereas some *ananta*. The class of vegetation (*vanaspati*) and that of liberated souls contain *ananta* individuals. Each of the remaining classes contains *asaṁkhyāta* individuals. Again, this *Pada* does not take into account all the classes and sub-classes enumerated in *Pada* I, when it discusses the question of the number of individuals contained in a particular class as also the number of modes possible in the individuals of a particular class. It takes into account the main classes of transmigratory souls—the main classes which are known by the name of ‘24 *Daṇḍakas*’—and the class of liberated souls. This will be clear from the Table given ahead. Therein items No. 1 to 24 are the classes of transmigratory souls. There 24 classes are called 24 *daṇḍakas*. And item No. 25 is the class of liberated souls.

The discussion about the modes of each of the different classes

of soul substance is conducted here from various standpoints. Thus therein the employment of the non-absolutistic standpoint recognised by the Jainas is obvious. While expounding the different modes of each of the classes of souls or living beings the ten standpoints of substance (*davvaṭṭhaya*), space-points (*padesa-ṭṭhatā*), extent of pervasiveness (*ogūhaṇaṭṭhatā*), life-duration (*thi*), colour, odour, flavour, touch, knowledge (*jñāna*) and indeterminate cognition (*darśana*) are employed (*Sū.* 440-54).

The discussion is conducted in the following order. First the question as to how many modes the class of infernal beings have is raised. In answer to this question it is stated that their number is *ananta*. To demonstrate the plausibility or propriety of this number *ananta* of these modes, the numbers of the modes of the class of infernal beings, yielded by those ten standpoints, are given. Some standpoints yield *saṃkhyāta* modes, some *asaṃkhyāta* and some *ananta*. Taking into consideration the standpoint yielding *ananta* number of modes—as it is the highest number—the modes of the class of infernal beings are declared to be *ananta*. It is to be noted that those numbers are not actually and directly stated but are indirectly suggested through the comparison of one infernal being with another. Let us elucidate the point. It is said that from the standpoint of substance one infernal being is similar to all other infernal beings. This means that from this standpoint any infernal being could be regarded as one only. Thus from this standpoint the number of an infernal being can never be more than one, that is, it is *saṃkhyāta*.

Similarly, from the standpoint of space points⁴ one infernal being is similar to another. This means that each and every infernal being has *asaṃkhyāta* space-points. In short, it can be said that from this standpoint any infernal being is *asaṃkhyāta*.

From the standpoint of the height of the body, one infernal being is either shorter than or equal to or taller than another infernal being. Though there is no difference among the infernal beings from the standpoint of space-points, they fall into three groups when the heights of their bodies are compared with the height of any one of them. In *Ratnaprabha* hell the lowest height is found; the lowest height is equal to one part of the *asaṃkhyāta* equal parts of an *aṅgula*. The maximum height found in this hell is equal to

4. Like *Dharmāstikāya*, etc. the *Jīva* substance too possesses *Pradeśas*. Hence it is necessary to expound the *Jīva* substance from the standpoint of *pradeśas*. Moreover, Time and material atoms are considered to be *apradeśī* (i.e. having one *pradeśa* only) Hence in the total account of all the substances, *jīva* as well as *a-jīva*, the exposition from the standpoint of *pradeśa* becomes necessary.

7 *dhanuṣ*, 3 *hasta* and 6 *aṅgula*. This *avagāhanā* (height of body) becomes double as we go in the lower and lower hells and in the hell VII the highest *avagāhanā* is 500 *dhanuṣ*.⁵ The relative strength of the intervening numbers of measurement units between the measurement equivalent to one part of *asamkhyāta* equal parts of an *aṅgula* (the minimum *avagāhanā* of infernal beings) and the measurement equivalent to 500 *dhanuṣ* (the maximum *avagāhanā*) govern the relative *avagāhanā* of the infernal beings inhabiting other hells. So, if an infernal being is superior or inferior to another from the standpoint of *avagāhanā*, then it is so by $\frac{1}{asamkhyāta}$ or by

$\frac{1}{samkhyāta}$ or *samkhyāta* times or *asamkhyāta* times. Thus from the standpoint of *avagāhanā*, modes (*pariyāys*) of an infernal being are of *asamkhyāta* kinds.

From the standpoint of *sthiti* too, one infernal being is either equal or inferior or superior to another infernal being. When one infernal being is superior or inferior to another from this standpoint, it is so by $\frac{1}{asamkhyāta}$ or by $\frac{1}{samkhyāta}$ or *samkhyāta* times or *asamkhyāta* times. In fine, from this standpoint also, the modes (*pariyāyas*) of an infernal being are of *asamkhyāta* types.

From the standpoint of black and other colours taken one by one, the modes of an infernal being are *ananta* because there are *ananta* degrees of each colour.

Similarly, from the standpoints of odour, flavour, touch taken one by one the modes of an infernal being are *ananta*. It is so because all these physical qualities severally have *ananta* degrees.

Thus the author has made it clear that the view that an infernal being possesses *ananta* modes seems quite plausible when we take into account the *ananta* modes of colour, flavour, odour, touch severally.

Similarly, the author points out that even from the standpoints of knowledge and indeterminate cognition the possible modes of an infernal being are infinite. It has already been explained as to why the modes of colour, etc. which naturally belong to matter are predicated of soul. And knowledge etc. are the modes natural to soul. And even from the abovementioned two standpoints the view that the modes of an infernal being are *ananta* is proved legitimate, intelligible and plausible.

Ac. Malayagiri notes that these ten standpoints can be reduced to four, viz. *dravya*, *kṣetra*, *kāla* and *bhāva*. Standpoints of

dravyārtha and *pradeśārtha* are included in *dravya*, that of *avagāhanā* in *kṣetra*, that of *sthiti* in *kāla*, and those of *varṇa* etc. and *jñāna* etc. in *bhāva*.⁶

On this same line the discussion about *Daṇḍaka* is conducted (441-454). As we have already seen, when taken into consideration *avagāhanā* and *sthiti* as also *varṇa* etc. and *jñāna* etc. one *jīva* is inferior or superior to another. So, again all the 24 *daṇḍakas* (classes of living beings) each having either minimum or maximum or intervening *avagāhanā* are described. In similar manner the modes of each of 24 *daṇḍakas* are discussed from the standpoints of *sthiti*, *jñāna* and *darsāna* one by one and they are proved to be *ananta* in each case (Sū. 455-499). Having finished the discussion on the modes of living substance the topic of the modes of non-living substances is taken up for discussion.

Numbers of the Living Beings Contained in Different Classes and Numbers of the Modes of the Living Beings

Classes of Living beings	No. of Living beings contained in the classes	No. of modes of the Living beings contained in the classes
<i>Jīva</i>	<i>Ananta</i> (439)	<i>Ananta</i> ⁷
1. <i>Nāraka</i>	<i>Asaṃkhyā</i> (439)	„ (440) ⁸
2. <i>Asura</i>	„ „	„ (441)
3. <i>Nāga</i>	„ „	„ (442)
4. <i>Suparṇa</i>	„ „	„ „
5. <i>Vidyutkumāra</i>	„ „	„ „
6. <i>Agnikumāra</i>	„ „	„ „
7. <i>Dīpakumāra</i>	„ „	„ „
8. <i>Udadhikumāra</i>	„ „	„ „
9. <i>Dik-kumāra</i>	„ „	„ „
10. <i>Vāyukumāra</i>	„ „	„ „
11. <i>Stanitakumāra</i>	„ „	„ „

6. Ibid, folio 182 A.

7. In sū. 439 we are told that the *pariyāyas* (*dravyas* or divisions) of the *Jīva* class are *ananta* and thereafter in sū. 440 those different divisions are taken up one by one and we are again told that the *pariyāyas* (modes) of this or that division are *ananta*. From this it follows that the *pariyāyas* (modes) of the entire *jīva* class are *ananta*.

8. In sū. 439 we are told that the *pariyāyas* of the class of infernal beings are *asaṃkhyā* whereas in sū. 440 we are told that they are *ananta*. This means that sū. 439 gives the number of members (*pariyāyas*) of the class of infernal beings whereas sū. 440 gives the number of the modes (*pariyāya*) of living beings contained in the entire class of infernal beings.

<i>Jīva</i>	<i>Asaṁkhya</i> (439)	<i>Ananta</i>
12. <i>Pṛthvikāyika</i>	„ „	„ (443)
13. <i>Apkāyika</i>	„ „	„ (444)
14. <i>Tejaḥkāyika</i>	„ „	„ (445)
15. <i>Vāyukāyika</i>	„ „	„ (446)
16. <i>Vaṇaspati</i>	<i>Ananta</i> „	„ (447)
17. <i>Dvīndriya</i>	<i>Asaṁkhya</i> „	„ (448)
18. <i>Trīndriya</i>	„ „	„ (449)
19. <i>Caturindriya</i>	„ „	„ (450)
20. <i>Pañcendriya-tiryañca</i>	„ „	„ (451)
21. <i>Manuṣya</i>	„ „	„ (452)
22. <i>Vyantara</i>	„ „	„ (453)
23. <i>Jyotiṣka</i>	„ „	„ (454)
24. <i>Vaimānika</i>	„ „	„ (454)
25. <i>Siddha</i>	<i>Ananta</i> „	—

are of the same size, they cover different durations of time. An atom can have various durations, viz. duration of one *samaya* upto the duration of *asamkhyāta samayas*. (*paramāṇoḥ samayād ārabhya utkarṣato' samkhyeyakālam avasthānam* | *Prajñāpanāṭikā* folio 202 B). No atom taken independently has the duration of *ananta samayas*. Hence any one atom is either equivalent or superior or inferior to another in respect of duration. When it is superior or inferior to another atom (say x), then it is so by one part of *samkhyāta* or *asamkhyāta* equal parts of x's duration, or *samkhyāta* times or *asamkhyāta* times x's duration. But the modes of atoms from the standpoint of property (rather degree-of-property) are *ananta*. Hence one atom is either equal, superior or inferior to another from this standpoint. The concerned superiority or inferiority, that is, difference can exhibit the four above-enumerated ways and two more. The two more ways involve the number *ananta* (504). The modes of atoms are considered to be *ananta* because it is proved that from the standpoint of property their modes are *ananta*.

In connection with aggregates of two atoms upto *ananta* atoms it is necessary to note that though all the aggregates of two (or three upto *ananta*) atoms are equal from the standpoint of the number of the constituent atoms they differ from the standpoint of the spacepoints they occupy. An aggregate of two atoms can occupy either one space-point or two (505); an aggregate of three atoms can occupy one space-point or two or three (506); and so on. This rule applies to all aggregates except those made of *ananta* atoms (507-510). That is, an aggregate of *ananta* atoms can occupy one or two or three upto *asamkhyāta* space-points but never *ananta* space-points. The reason for this is that no substance except Space is found outside *Lokākāśa* which has *asamkhyāta* space-points. Hence an aggregate of *ananta* atoms has to accommodate itself in the *asamkhyāta* (or less) space-points of *Lokākāśa*. This has been explained by the instance of a lamp.⁹

Like atoms, aggregates have different durations from one *samaya* upto *asamkhyāta samayas*. Again, like atoms they too have *ananta* modes of properties (505-510).

Thus in this *Paṇḍita* first of all the *pariṇāmas* (modes) of atoms as well as of different aggregates are considered. From this exposition it naturally follows that forms of matter occupy one space-point or two space-points upto *asamkhyāta* space-points. Similarly, they have duration of either one *samaya* or two *samayas* upto

9. For the argument and instance of a lamp one may refer to *Prajñāpanāṭikā* folio 242 A.

asaṁkhyāta samayas. In this way having conducted independent exposition about the forms of matter occupying one space-point upto *asaṁkhyāta* space-points (511-514) and having duration of one *samaya* upto *asaṁkhyāta samayas* (515-518) it is concluded that each of these forms of matter has *ananta paryāyas*. Here also this exposition is conducted through the standpoints of *dravya*, *kṣetra*, *kāla* and *bhāva*. On this same line the classes formulated on the basis of (degrees of) properties are proved to have *ananta paryāyas* each (519-524). Moreover, the author has divided each of the classes formulated on the basis of the difference in their *avagāhanā* (size or occupying space-points), *sthiti* (duration) and degrees of property into three, viz. having highest, medium and lowest counts. And each of these divisions are proved to have *ananta paryāyas* (525-558). Thus in various ways he brings home that the *paryāyas* of matter are *ananta*.

Let us note that the Nyāya-Vaiśeṣika atomists consider an atom to be eternal. They do not maintain that it undergoes changes. On the other hand, Jaina theoreticians consider an atom to be variable constant. In other words, according to them it undergoes changes while not giving up its essential nature. Even a discrete and solitary atom undergoes changes. All this becomes certainly clear from the exposition in *Padas* I and V. Again, the Nyāya-Vaiśeṣika philosophers consider an atom, not discrete and solitary but forming a part of an aggregate, to be absolutely different from the aggregate. On the other hand, Jaina theoreticians consider it to be relatively identical with an aggregate of which it is a part. Moreover, they contend that the atoms themselves get transformed into an aggregate and that an aggregate, when it disintegrates, produces atoms.

Let us note one more point about atoms. According to Nyāya-Vaiśeṣika philosophers there is qualitative difference among atoms. That is, atoms of earth are qualitatively different from those of water, fire and air, and consequently an atom of earth can never become an atom of water, etc. This again means that according to them all the four physical qualities, viz. colour, flavour, odour and touch are not necessarily present in each and every atom. On the other hand, Jaina theoreticians maintain no qualitative difference among atoms. An atom of earth can transform itself into that of water and so on. Any one atom possesses all the four physical qualities, viz. colour, etc. It is only on account of the difference in the degrees of these qualities that the two atoms can differ from one another.

CHAPTER VI

TRANSMIGRATION OF A LIVING BEING FROM ONE CLASS TO ANOTHER

The subject-matter of this *Pada* is indicated in its beginning by the term *valkṣānti* (*sū.* 2) = Sk. 'vyutkrānti'. The commentator in the beginning offers no explanation whatsoever of it. But he comments on the *adhikāra gāthā* that occurs in the beginning of *Pada* VI (559). This commentary makes it clear that the subject-matter of this *Pada* pertains to *vyutkrānti* (transmigration) of a living being from one class to another. It discusses the following points.

1. (a) *Upapātavirahakāla* (Period of time devoid of any birth of living beings) : There are four classes of existence, viz. *deva*, *nāraka*, *manuṣya*, *tiryāṇca*. In each class the living beings are being born. So, there arises a question as to how much duration of time is completely devoid of any birth whatsoever in each of the classes.

(b) *Udvartanāvīrahakāla* (Period of time devoid of any death whatsoever) : Similarly, in each of the four classes the living beings are dying. So, here also there arises a question as to how much duration of time is completely devoid of any death in each of the classes.

And in connection with each of the classes we are here given the minimum and maximum periods during which no birth takes place, again the minimum and maximum periods during which no death takes place. In regard to both the cases the minimum period is the same and it is one *samaya*. Again, in regard to both the cases the maximum period is the same and it is twelve *muhūrtas*. This is the reason why *Adhikāra* I is given the name 'Bārāsa' (Twelve). (560-68)

2. If even the sub-classes of those four classes are taken into account, then in the First Hell the minimum period in regard to both the cases is one *samaya* but the maximum period in regard to both the cases is twentyfour *muhūrtas*. This is the reason why *Adhikāra* II is given the name 'Cauvīsā' (Twenty-four) (569-608).

Living beings from the *manuṣya* class only can enter into the class of liberated souls after their death in the former class. In this sense there is possibility of *upapāta* in the class of liberated souls. But there is no possibility of *udvartanā*. That is, no soul from this class migrates into another class. In other words, a

living being that enters this class can never leave it. As there is possibility of *upapāta* in connection with this class, the question naturally arises as to what are the minimum and maximum periods during which no new entry takes place. And we are told that in this connection the minimum period of time is one *samaya* and the maximum period of time six months (564). But as there is no possibility of *udvartanā*, there does not arise the question of *udvartanāvīrahakāla* in connection with this class. It is possible that the present *sūtra* 564 is a later interpolation. The reason for this view is that the name 'Bārasa' of this *Adhikāra* clearly suggests that only those classes that yield the maximum period of 12 *muhūrtas* are in place here. Be that as it may, but from this naturally follows the established tenet of the Jaina theoreticians that no soul that has entered the class of liberated ones comes back in the transmigratory existence.

Āc. Malayagiri has rightly raised the question as to how the maximum period of time during which no birth takes place can be 12 *muhūrtas* in connection with the general class of infernal beings when in the forthcoming *sūtras* in connection with any one of seven hells this maximum period is declared to be 24 *muhūrtas* and even more. The explanation offered is that it is 24 *muhūrtas* when seven hells are considered severally and it is 12 *muhūrtas* when all the seven hells are considered jointly. Hence there is no discrepancy. The same logic applies to other three classes of existence.—“*yadyapi hi nāma ratnaprabhāḍiṣu ekaikanīrdhāraṇena caturviṃśatimuhūrtādīpramāṇa upapātaviraho vakṣyate, tathāpi yadā saptāpi pṛthivīḥ samuditā apekṣya upapātavirahaś cintyate tadā sa dvādaśa-muhūrtapramāṇa eva labhyate, dvādaśa-muhūrtānantaram avaśyam anyatarasyāṁ pṛthivyām utpādasambhavāt | tathā kevalaveda-sopalabdheḥ | yas tu 'pratyekam abhāve samudāye'py abhāvaḥ' iī nyāyaḥ sa kāraṇakāryadharmānugamacintāyām nānyatra—ity adōṣaḥ*” —*Prajñāpanāṭikā*, folio 205 B.

It is necessary to note that this maximum period of 24 *muhūrtas* is not uniform for all the sub-classes. That is, in regard to some of them it is more or less also. And yet the name given to this *Adhikāra* is 'Cauvīsā.' The reason for this seems to be as follows. The exposition starts with the *Ratnaprabhā* hell in which the maximum period of time during which no birth takes place is 24 *muhūrtas* as also the maximum period of time during which no death takes place is also 24 *muhūrtas*; and taking into account this first *pada* (word) alone the title of this *Adhikāra* seems to have been fixed.

Moreover, Ārya Śyāma asks us to note that in the case of *Jyotiṣka* and *Vaimānika* gods one should not employ the term *udvartanā*; in its place he should employ the term 'cyavana' (608).

The maximum period during which no birth takes place and the maximum period during which no death takes place are always equal in any one of the classes. But the maximum period during which no birth takes place differs in different classes. Similarly, the maximum period during which no death takes place differs in different classes. Hence in the following table we give in connection with various classes the maximum periods during which no birth takes place as also the maximum periods during which no death takes place. But the minimum period during which no death takes place is the same in different classes; hence it is not necessary to mention it in the table.

Maximum Duration in which no Birth (or no Death) Takes Place

1. <i>Nirayagati</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(560) ¹
1-1. <i>Ratnaprabhānaraka</i>	24 <i>Muhūrtas</i>	(569)
1-2. <i>Sarkarāprabhānaraka</i>	7 days & nights	(570)
1-3. <i>Vālukāprabhānaraka</i>	$\frac{1}{2}$ month	(571)
1-4. <i>Pañkaprabhānaraka</i>	1 month	(572)
1-5. <i>Dhūmaprabhānaraka</i>	2 months	(573)
1-6. <i>Tamānaraka</i>	4 months	(574)
1-7. <i>Adhaḥsaptamīnaraka</i>	6 months	(575)
2. <i>Tīriyagati</i>	12 <i>muhūrtas</i>	(561)
2-1. <i>Prthivīkāyika</i>	Nil (<i>aṇusamayamavirahiyam</i>) ²	(579)
2-2. <i>Apkāyika</i>	" "	(580)
2-3. <i>Tejāḥkāyika</i>	" "	(580)
2-4. <i>Vāyukāyika</i>	" "	(580)
2-5. <i>Vanaspatī</i>	" "	(580)
2-6. <i>Dvīndriya</i>	<i>Antarmuhūrta</i>	(581)
2-7. <i>Trīndriya</i>	"	(582)
2-8. <i>Caturindriya</i>	"	(582)
2-9. <i>Saṁmūrcechima-pañcendriya</i>	"	(583)
2-10. <i>Garbhavyutkrāntika-pañcendriya</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(584)
3. <i>Manuṣyagati</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(562)
3-1. <i>Saṁmūrcechima</i>	24 <i>Muhūrtas</i>	(585)
3-2. <i>Garbhavyutkrāntika</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(586)

1. For the *udvartanā-viraha-kāla* of all these classes and sub-classes one may refer to sū. 607-608. The *sūtras* referred to in brackets give an account of *upapāta-viraha-kāla*.
2. It is stated in sū. 561 that in the case of the *tīryaṇca-gati* the minimum *viraha-kāla* is one *samaya* only and the maximum *viraha-kāla* is 12 *muhūrtas*. But from the present *sūtra* it follows that in the case of *tīryaṇca-gati* there is no *viraha-kāla*. Āc. Malayagiri does not account for this inconsistency.

4. <i>Devagati</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(563)
4-1. <i>Asurakumāra</i>	24 „	(564)
4-2-10. <i>Nāgakumāra</i> etc.	24 „	(565-78)
4-11. <i>Vāṇamaṃtara</i>	24 „	(587)
4-12. <i>Jyotiṣka</i>	24 „	(588)
4-13. <i>Saudharma</i>	24 „	(589)
4-14. <i>Īśāna</i>	24 „	(590)
4-15. <i>Sanatkumāra</i>	9 days & nights + 20 <i>Muhūrtas</i>	(591)
4-16. <i>Māhendra</i>	12 „ „ + 10 „	(592)
4-17. <i>Brahmaloka</i>	22½ days & nights	(593)
4-18. <i>Lāmtaka</i>	45 „	(594)
4-19. <i>Mahāśukra</i>	80 „	(595)
4-20. <i>Sahasrāra</i>	100 „	(596)
4-21. <i>Ānata</i>	<i>Samkhyāta</i> months	(597)
4-22. <i>Prānata</i>	„ „	(598)
4-23. <i>Āraṇa</i>	„ years	(599)
4-24. <i>Acyuta</i>	„ „	(600)
4-25. <i>Heṭṭhima-graiveyaka</i>	„ „ <i>śata</i>	(601)
4-26. <i>Majjhima-graiveyaka</i>	„ „ <i>sahasra</i>	(602)
4-27. <i>Uvarima-graiveyaka</i>	„ „ <i>lakh</i>	(603)
4-28-31. <i>Vijayādi</i>	<i>Asamkhyātakāla</i>	(604)
4-32. <i>Sarvārthasiddha</i>	<i>Palya Samkhyeya bhāga</i>	(605)
5. <i>Siddhagati</i>	6 Months (564)	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Upapātaviraha only.} \\ \text{Udvartanāviraha is} \\ \text{not possible in the} \\ \text{case of Siddha class.} \end{array} \right.$
5-1. <i>Siddha</i>	6 Months (606)	

3. In *Sāntara Dvāra* the question as to whether or not there is temporal gap between any two successive births or any two successive deaths taking place in those classes. The answer given is that there is as well as is not the gap. Those very classes that are considered in the first two *Dvāras* are also considered here. The exception to the above-mentioned general rule is found in the case of only earth-bodied, water-bodied, fire-bodied, air-bodied and vegetation-bodied. In these five classes successive births as well as successive deaths do not allow any temporal gap to intervene between them. In other words, in connection with these five classes *upapāta* and *udvartanā* are *nirantara*. The alternative of *sāntara* is not accepted in connection with these five classes (617-618, 625). In the first two *Dvāras* we are told that in each of the classes there are periods that are devoid of any birth and there are periods that are devoid of any death. And in this *Dvāra* we are told that it is also possible that there is no temporal gap between any two successive births as also between

Numbers of Living Beings That Can Simultaneously Be Born And Also Numbers of Living Beings That Can Simultaneously Die³ In Different Classes :

	Minimum	Maximum
1. Nārakas (Infernal beings) (1-7)	1, 2, or 3	<i>Samkhyāta</i> or <i>Asamkhyāta</i> (626-627)
2. Gods <i>Asurakumāra</i> & others (1-10)	1, 2, or 3	<i>Samkhyāta</i> or <i>Asamkhyāta</i> (658-659)
3. Earth-bodied, water-bodied, fire-bodied and air-bodied	<i>Nirantara</i>	<i>asamkhyāta</i> in every <i>samaya</i>
4. <i>Vanaspati</i> (a) <i>Svasthāna</i> , i. e. those living beings of the class of <i>vanaspati</i> that after having been dead are born again in this very class— <i>nirantara ananta</i> in every <i>samaya</i> (632).		
(b) <i>parasthāna</i> , i. e. those living beings of the class of <i>vanaspati</i> that belonged to other classes in their previous birth— <i>nirantara asamkhyāta</i> in every <i>samaya</i> (632).		
	About <i>udvartanā</i> of the living beings in this class this same thing is to be repeated (638).	
5. <i>Dvīndriya</i>	Minimum 1, 2 or 3 & Maximum	<i>saṁkhyāta</i> and <i>asamkhyāta</i> (633).
6. <i>Trīndriya</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum <i>saṁkhyāta</i> or <i>asamkhyāta</i> (634)	
7. <i>Caturīndriya</i>		
8. <i>Saṁmūrcchima Pañcendriya Tiryāṇca</i>		
9. <i>Garbhaja Pañcendriya Tiryāṇca</i>		
10. <i>Saṁmūrcchima Manuṣya</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum	<i>saṁkhyāta</i> (635)
11. <i>Garbhaja Manuṣya</i>		
12. <i>Vānamantara</i>		
13. <i>Jyotiṣka</i>		
14. From <i>Saudharma</i> to <i>Sahasrāra</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum <i>saṁkhyāta</i> or <i>asamkhyāta</i> (634)	
15. From <i>Ānata</i> to <i>Anuttara</i>		
	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum <i>saṁkhyāta</i> (635).	
16. <i>Siddha</i>	Minimum 1, 2 or 3 and Maximum	108 (636).

5. *Katto* (*Kutaḥ*⁴ = From where) *Dvāra* gives an answer to the question as to from which class a living being can transmigrate to

3. The *sūtras* referred to in brackets give an account of *upapāta*. For *udvartanā* refer to *sū.* 637-638.

4. *Ṣaṭkhaṇḍāgama* conducts, in its characteristic way, the discussion about the process of transmigration (*gati-āgati*) of living beings, employing 14 *mīrganādvāras* (points-of-investigation), (Book VI pp. 418 ff.).

and take birth in a particular class. It is also a question as to whether or not all living beings are equally qualified to be born in all classes. Generally speaking all living beings can take birth in any of the classes. But here it is determined as to what class a living being should necessarily belong to in its immediately preceding birth if it is to take birth in a particular class. We give below the table.

Classes which living beings of the classes mentioned to the left should belong to in their immediately preceding births.

1. <i>Nāraka</i> (class of infernal beings)	1(a) All the classes of the <i>Tiryāṇca pañcendriya paryāpta</i> excepting <i>sthalacara</i> and <i>khecara</i> quadrupeds having the life-span of <i>asamkhyāta</i> years (639[1-22]). 1(b) A class of <i>garbhaja paryāpta</i> human beings born in <i>Karmabhūmi</i> and having their life-span of <i>samkhyāta</i> years (639[23-26]).
(i) A class of infernal beings born in hell I called <i>Ratnaprabhā</i>	(i) The above (a) & (b) to be repeated here (640).
(ii) A class of infernal beings born in <i>Śarkarā</i> hell.	(ii) All the classes mentioned in the above (a) and (b) except a class of <i>sammurchhima tiryāṇca pañcendriya</i> (641).
(iii) A class of infernal beings born in <i>Vālukā</i> hell.	(iii) All the classes that are covered by (ii) except the class of <i>bhujaparisarpa</i> (642).
v) A class of infernal beings born in <i>Paṅka-prabhā</i> hell.	(iv) All the classes that are covered by (iii) except the class of <i>khecara</i> (643)

(v) A class of infernal beings born in <i>Dhūmaprabhā</i> hell.	(v) All the classes that are covered by (iv) except the class of quadrupeds (644)
(vi) A class of infernal beings born in <i>Tamā</i> hell.	(vi) All the classes that are covered by (v) except the class of <i>sthalacara</i> (645)
(vii) A class of infernal beings born in the seventh hell.	(vii) (a) <i>Jalacara-tiryañcapañcendriya paryāpta</i> and
(b) <i>Garbhaja paryāpta</i>
(c) Males and neuters belonging to the class of <i>garbhaja paryāpta</i> human beings and having the life-span of <i>saṃkhyāta</i> years and also born in <i>karmabhūmis</i> only. (646-47)
2. <i>Asurakumāra</i> , etc. (1-10).	2 (a) <i>Paryāpta-Tiryañca-Pañcendriya</i> (648)
(b) <i>Garbhaja-Paryāpta-Manuṣya</i> (648).
3. A class of earth-bodied	3 (a) <i>Tiryañca</i> (650 [1-10])
(b) <i>Manuṣya</i> (650 [11-12]).
(c) All classes of celestial beings except the class of <i>Sanatkumāra</i> , the class of <i>Anuttara</i> gods and the classes of gods that intervene in between these two (650 [13-18]).
4. A class of water-bodied	All the classes that are covered by the above (3). (651).
5. A class of fire-bodied and a class of air-bodied	5 (a) <i>Tiryañca</i>
(b) Human beings (652).
6. A class of vegetation	All the classes that are covered by (3) (653).
7. A class of two-sensed beings
A class of three-sensed being
A class of four-sensed beings	} All the classes that are covered by the above (5) (654).

8. A class of *pañcendriyatiryañca*
 - 8 (a) A class of infernal beings
 - (b) A class of *tiryañca*
 - (c) A class of human beings
 - (d) A class of celestial beings except the sub-classes of celestial beings born in *Ānata* regions and in the regions above *Ānata* (655)
9. A class of human beings
 - 9 (a) All classes of infernal beings except the class of infernal beings born in hell VII
 - (b) All classes of *tiryañca* except the classes of fire-bodied and air-bodied.
 - (c) A class of human beings
 - (d) A class of celestial beings (656)
10. A class of *Vāṇamantara*
11. A class of *Jyotiṣka*

The same as (2)

 - 11 (a) All classes of *garbhaja-tiryañcapañcendriya* except the class of *khecara* having the life-span of *asaṁkhyāta* years.
 - (b) All classes of human beings except the one of those human beings born in *antaradvīpa* (658).
12. A class of *Saudharma* celestial beings and a class of *Īśāna* celestial beings.
13. A class of *Sanatkūmāra* celestial beings, a class of *Sahasrāra* celestial beings and the intervening classes of celestial beings.
14. A class of *Ānata* celestial beings, a class of *Acyuta* celestial beings and the intervening classes.
- 12 The same as the above (11) (659).
- 13 The same as above (12) except the classes formed by the living beings having life-span of *asaṁkhyāta* years and born in *Akarmabhūmis* (660, 661)
- 14 A class of *garbhajaparyāpta* human beings born in *karmabhūmis*, having life-span of *saṁkhyeya* years and having right faith or wrong faith (662-663).

15. A class of <i>Graiveyaka</i> celestial beings.	15 A class of self-controlled human beings (664).
16. A class of <i>Anuttaropapātika</i>	16 A class of self-controlled human beings spiritually vigilant (665)

From the above table following note-worthy facts emerge :

1. No female of the class of human beings takes birth in hell VII.
2. A living being belonging to the class of infernal beings cannot again be born in this very class in its immediately next birth. Similarly, a living being belonging to the class of celestial beings cannot again be born in this very class in its immediately next birth.
3. A living being belonging to the class of celestial beings cannot be born, in its next birth, in the classes of celestial beings, fire-bodied beings, air-bodied beings and *vikalendriya* beings but can be born in the classes of earth-bodied, water-bodied, plant-bodied and human beings.
4. A living being having sense-organs less than five cannot take its immediately next birth in the class of infernal beings or in the class of celestial beings.
5. A living being belonging to the class of infernal beings can possibly take its immediately next birth in the class of *pañcendriya tiryāṇca*. An infernal being inhabiting any of the first six hells can possibly take its immediate next birth in the class of human beings. But no infernal being can take its immediately next birth in the classes of the one-sensed, the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed living beings.
6. The case of the fire-bodied and the air-bodied beings is different from that of the earth-bodied etc. A living being taking birth in any one of these two classes should necessarily belong, in its immediately previous birth, to the class either of *tiryāṇca* or of human beings. But a living being once born in any one of the above-mentioned two classes, viz. a class of fire-bodied and that of air-bodied cannot be born in the class of human beings in its next birth.
7. Human beings that are under the influence of wrong faith cannot take their immediately next birth in the celestial regions higher than *Sahasrāra*.
8. Human beings that are not self-controlled (*asaṃyata*) or are only partly self-controlled (*saṃyatāsaṃyata*) cannot take their immediately next birth in *Graiveyaka* or *Anuttara*.

9. A living being belonging to the class of human beings can take its next birth in any one of the four classes of existence. But it is noteworthy that a living being born in the seventh hell cannot take its next birth in the class of human beings.

6. *Uvvaṭṭanā*—Its Sanskrit counterpart is 'udvartanā'. In this *Dvāra* VI we are told as to in which class a living being belonging to a particular class can take its next birth. The Fifth *Dvāra* provides us with an answer to this question if we read it with a view to finding out an answer to this question. In the 5th *dvāra* we are told as to which class a living being belonging to a particular class in its present birth could have belonged to in its previous birth. From this it naturally becomes clear as to which class a living being belonging to a particular class in its present birth can belong to in its next birth. Hence it is not necessary to give a separate table for that (666-676).

7. *Parabhaviyāyanaṁ*—This *dvāra* discusses the question as to when a living being binds the *karma* determining the life-span of its next birth. The life-span-determining *karma* determines even the class in which it is to be born in its next birth. Hence the above-mentioned question is closely related to the question of 'katto' and 'udvartanā.' The answer to this question is given in this *Dvāra*.

Life-span is of two types—(1) *sopakrama* (that can be shortened) (2) *nirupakrama* (that cannot be shortened).⁵ Celestial and infernal beings have the second type of life-span. This means that their life-spans cannot be shortened by accidents. That is, they never meet with accidents that can terminate their life-span. They bind the *karma* determining the life-span of their next birth when there remain six months for the end of their present life-span (677, 678, 683).

A living being belonging to any of the classes of the one-sensed, the three-sensed or the four-sensed beings can have either *sopakrama* or *nirupakrama* life-span. If its life-span is of the *nirupakrama* type then it binds the *karma* determining the life-span of its next birth when there remains 1/3 of its present life-span. And if its life-span is of the *sopakrama* type then it binds the *karma* determining the life-span of its next birth when there remains 1/3 or 1/9 or 1/27 of its present life-span (679, 680). *Pañcendriya-tiryāṇcas* (the five-sensed sub-human beings) and human beings both having the life-span of *asaṁkhyāta* years in their present birth bind the *karma* determining the life-span of their next birth, only when there remains six months for the end of their present life-span. From among the *Pañcendriya-tiryāṇcas* and human beings those that have

5. *Yogasūtra* 3.22 and the *Bāṣya* thereon.

the life-span of *saṃkhyāta* years bind the *karma* determining the life-span of their next birth when there remains 1/3 of their present life-span, provided their present life-span is of the *nirupakrama* type. And those same beings bind the same when there remains 1/3 or 1/9 or 1/27 of their present life-span, provided their present life-span is of the *sopakrama* type (681-682).

8. *Āgarisa* (Sk. *Ākarṣa*) : *Ākarṣa* means grasping *karma* through the instrumentality of the concerned types of activity. When we are given a glass of water, we drink it in one sip or in many sips. Similarly, karmic material particles are grasped either in one *ākarṣa* or in many *ākarṣas*. Here first we are told as to what types of *āyukarma* are possible in the different classes of living beings. Afterwards we are given the information as to how many *ākarṣas* are required for the grasping of the particles of *āyukarmas* of different types.

The bondage of *āyukarma* is of six kinds in the case of all the living beings (685). All the living beings grasp the material particles of *āyukarma* in one to eight *ākarṣas* (687-690). Thus as there are eight alternatives in the grasping of the material particles of *āyukarma*, eight groups of living beings are formed on the basis of those alternatives and then their relative numerical strength is calculated. The number of those who grasp these concerned particles in eight *ākarṣas* is the smallest. And with the decrease in the number of *ākarṣas*, the numerical strength of the groups increases *asaṃkhyāta* times. So, the number of those who grasp the karmic matter by one *ākarṣa* is the greatest (691-692).

Following are the six types of bondage of *āyukarma* (684) :

1. *Jāti-nāma-nidhatta-āyu* : The Sanskrit counterpart of *nidhatta* is *niṣikta*. Generally a living being arranges the karmic atoms grasped in one *samaya* in the order in which they are to be experienced. This arrangement is called *niṣeka*. And that which gets arranged in this way is called *nidhatta* (Sk. *niṣikta*). In the sub-types of *nāma-karma* occur the classes, viz. a class of the one-sensed, a class of the two-sensed, a class of the three-sensed, a class of the four-sensed and a class of the five-sensed living beings. The *āyukarma* that is arranged with the *jāti-nāma-karma* (= *nāma-karma* determining the class in which a living being is to take birth) is known as *jāti-nāma-nidhatta-āyu*.

2. *Gati-nāma-nidhatta-āyu* : In the sub-types of *nāmakarma* there occur the four classes of existence, viz. a class of celestial beings, a class of infernal beings, a class of human beings and a class of sub-human beings. That *āyu-karma* which is arranged with the *gati-nāma-karma* (the *nāma-karma* determining the class of

existence in which a living is to take birth) is known as *gati-nāma-nidhatta-āyu*.

3. *Sthiti-nāma-nidhatta-āyu* : That *karma* the rise or operation of which causes the sustenance or stability of a living being in a particular birth is called the *sthiti-nāma-karma*. It is different from *jāti-nāma-karma*, *gati-nāma-karma*, *śarīra-nāma-karma* etc. because it is separately mentioned. (See No. 1, 2, 4, etc.) That *āyukarma* which is arranged with the *sthiti-nāma-karma* is called the *sthiti-nāma-nidhatta-āyu*.

4. *Avagāhanā-nāma-nidhatta-āyu* : *Avagāhanā* means that which a soul pervades and inhabits. Thus by *avagāhanā* is here meant *śarīra* (body). In the sub-types of *nāma-karma* there occur five types of bodies viz. *audārika*, etc. That *āyukarma* which is arranged with the *avagāhanā-nāma-karma* is known as *avagāhanā-nāma-nidhatta-āyu*.

5. *Pradeśa-nāma-nidhatta-āyu* : Karmic atoms are known as *pradeśas*. That *karmas* which are experienced as *pradeśas* only, that is, which can have the rise of their *pradeśas* (*pradeśodaya*) but not of their fruit (*vipāka*) are called *pradeśa-nāma-karma*. The *āyukarma* which is arranged with them is called *pradeśa-nāma-nidhatta-āyu*.

6. *Anubhāva-nāma-nidhatta-āyu* : The fruit or result of *karma* is called *anubhāva*. Not any *anubhāva* but that of the highest degree is meant in this particular context. That *āyukarma* which is arranged with the *karma* of the highest *anubhāva* is known as *anubhāva-nāma-nidhatta-āyu*.

Here Āc. Malayagiri offers clarification that the objective behind the classification of the *āyukarma* into six types is to suggest that between the two members of each pair, viz. *jātināma-karma-āyukarma*, etc. it is the *āyukarma* that is primary. It is primary because the rise of *jātināmakarma*, etc. is governed by or dependent on the rise of *āyukarma*.⁶

*

CHAPTER VII

BREATHINGS OF LIVING BEINGS

We all know that breathing is very important and essential for the sustenance of life. The present chapter VII describes the maximum interval possible between one breathing and another breathing of a living being belonging to different classes except the class of liberated ones. From the discussion one noteworthy fact emerges. Āc. Malayagiri draws our attention to it. It is this that the more is the misery a living being suffers from, the more is the number of breathings it performs. And the breathings of the most miserable living being are without any interval¹. Conversely, more the happiness a living being experiences, much more is the interval between its one breathing and another breathing². It is so because the activity of breathing itself is a kind of misery. This is a fact of experience and scriptures also corroborate it.

Āc. Malayagiri has arrived at a general rule on the basis of this discussion. The rule is that in connection with a living being belonging to the class of celestial beings the same is the number of fortnights intervening between its one breathing and another as is the number of *sāgaropamas* its life-span consists of.³

In the text proper there occurs: *āṇamaṁti vā pāṇamaṁti vā ūsasaṁti vā nīsasaṁti vā*". Āc. Malayagiri considers 'āṇamaṁti' and 'ūsasaṁti' to be synonyms. Again he regards 'pāṇamaṁti' and 'nīsasaṁti' as synonyms. But he has recorded another view also. According to this other view, the first member of each pair (*āṇamaṁti-ūsasaṁti*, *pāṇamaṁti-nīsasaṁti*) refers to internal breathing whereas the second member of it refers to external breathing.

Temporal Interval Between One Breathing And Another of a Living Being Belonging To Different Classes

Classes	Temporal Interval	
1. Infernal beings	Uninterrupted	Nil
2. <i>Asurakumāra</i>	7 <i>stoka</i> (Min.)	Somewhat more than a fortnight (Max.)

1. "atidulāhkhitaḥ hi nairavikāḥ, dulāhkhitānām ca niranṭaram ucchvāsaniḥśvāsau, tathā loke darśanāt" *Prajñāpanāṣikā*, folio 220 B.

2. "sulāhkhitānām ca yathottaram mahān ucchvāṭaniḥśvāsakriyāviraḥakālāḥ" *Ibid* folio 221 A.

3. *yathā yathā*"*yuṣaḥ sāgaropamavṛddhis tathā tathocchvāsaniḥśvāsakriyā-virahapramāṇasyāpi pakṣavyṛddhiḥ*.

4. *Prajñāpanāṣikā*, folio 220 A.

3.	From <i>Nāgakumāra</i> to <i>Stanitakumāra</i>	}	7 stoka (Min.)		<i>Muhūrtapṛthaktva</i>
4.	Sub-human beings and human beings	}	Indefinite (Min.)		Indefinite (Max.)
5.	<i>Vāṇamūlāra</i>		7 stoka (Min.)		<i>Muhūrtapṛthāktva</i> (Max.)
6.	<i>Jyotiṣka</i>		<i>Muhūrta-pṛthaktva</i> (Min.)		<i>Muhūrtapṛthaktva</i> (Max.)
7.	<i>Vaimūnika</i>		„	„	33 fortnights (Max.)
(A)	i <i>Saudharma</i>		„	„	2 „ „
	ii <i>Isāna</i> somewhat more than	„	„	2 „	„
	iii <i>Sanatkumāra</i> 2 fortnights	„	7	„	„
	iv <i>Māhendra</i> somewhat more than 2 fortnights	„	7 fortnights		
	v <i>Brahmaloka</i> 7 fortnights	„	10 fortnights		„
	vi <i>Lāmtaka</i> 10	„	14	„	„
	vii <i>Mahāśukra</i> 14	„	17	„	„
	viii <i>Sahasrāra</i> 17	„	18	„	„
	ix <i>Ānata</i> 18	„	19	„	„
	x <i>Prāṇata</i> 19	„	20	„	„
	xi <i>Āraṇa</i> 20	„	21	„	„
	xii <i>Acyuta</i> 21	„	22	„	„
(B)	i Those in the lower region of the lower <i>Graiveyaka</i> 22	„	„	23	„ „
	ii Those in the middle region of the lower <i>Graiveyaka</i> 23	„	„	24	„ „
	iii Those in the upper region of the lower <i>Graiveyaka</i> 24	„	„	25	„ „
	iv Those in the lower region of the middle <i>Graiveyaka</i> 25	„	„	26	„ „
	v Those in the middle region of the middle <i>Graiveyaka</i> 26	„	„	27	„ „

vi	Those in the upper region of the middle <i>Graiveyaka</i>	27 fortnights (Min.)	28 fortnights (Max.)		
vii	Those in the lower region of the upper <i>Graiveyaka</i>	28	„	29	„
viii	Those in the middle region of the upper <i>Graiveyaka</i>	29	„	30	„
ix	Those in the upper region of the upper <i>Graiveyaka</i>	30	„	31	„
(C) i	<i>Anuttara Vijaya</i> etc. 1-4	31	„	33	„
ii	<i>Sarvārthasiddha</i>	33 fortnights	<i>ajaghanya-anutkr̥ṣṭa</i>	(693-724)	

*

CHAPTER VIII

SIGNS OR INSTINCTS OF LIVING BEINGS

This *Pada* is devoted to the treatment of *jīvasaṅjñā*. Here by *saṅjñā* is meant the sign which points to the existence of a living being. In the beginning of the *Pada* ten signs are enumerated (725). Afterwards we are told that all these ten signs are present in each and every transmigratory living being (726-729). But in the discussion on *saṅjñā* conducted from the standpoint of 24 *Daṇḍakas* (730, 732) as also in the discussion on the relative numerical strength of living beings possessed of *saṅjñās* (731, 733), the first four alone, viz. *āhāra* (food-seeking instinct), *bhaya* (fear), *maithuna* (mating instinct) and *parigraha* (acquisitive instinct) are taken into account. This suggests that in olden days these four *saṅjñās* had been recognised and it is only afterwards that their number has been raised to ten. These ten *saṅjñās* are as follows :

- (1) *āhāra* (food-seeking instinct)
- (2) *bhaya* (fear)
- (3) *maithuna* (mating instinct)
- (4) *parigraha* (acquisitive instinct)
- (5) *krodha* (anger)
- (6) *māna* (pride)
- (7) *māyā* (deceit)
- (8) *lobha* (greed)
- (9) *loka*
- (10) *ogha*

In the present context the meanings of the terms '*āhāra*' upto '*lobha*' are clear but those of '*loka*' and '*ogha*' are not clear. Āc. Malayagiri explains the terms '*lokasaṅjñā*' and '*oghasaṅjñā*' as follows. *Oghasaṅjñā* means cognition of generality whereas *lokasaṅjñā* means cognition of particularity. But he has recorded another interpretation also. According to this interpretation, *oghasaṅjñā* means instinctive activity of climbing a creeper etc. whereas *lokasaṅjñā* means activity which one should avoid though prevalent in the world or among the common people.

The exposition of these *saṅjñās* is performed from the stand-points of prominence and continuity. It is noted that in infernal beings instinct of fear (*bhaya*) is prominent, though each of the first four *saṅjñās* are present always uninterruptedly (730). In sub-human beings (*tīryaṇca*) the food-seeking instinct is prominent (732), in human beings the mating instinct (734) and in celestial

beings the acquisitive instinct (736). But each of these four *sañjñās* are uninterruptedly present in all living beings.

Relative Numerical Strength

1. Infernal beings (a) The number of those who (prominently) possess mating instinct is the lowest.
 (b) The number of those who possess food-seeking instinct is *sañkhyāta* times that of (a).
 (c) The number of those who possess acquisitive instinct is *sañkhyāta* times that of (b).
 (d) The number of those who possess fear is *sañkhyāta* times that of (c). (731)
2. Sub-human beings (a) The number of those who possess acquisitive instinct is the lowest.
 (b) The number of those who possess the mating instinct is *sañkhyāta* times that of (a).
 (c) The number of those who possess fear is *sañkhyāta* times that of (b).
 (d) The number of those who possess food-seeking instinct is *sañkhyāta* times that of (c). (733)
3. Human beings (a) The number of those who possess fear is the lowest.
 (b) The number of those who possess food-seeking instinct is *sañkhyāta* times that of (a).
 (c) The number of those who possess acquisitive instinct is *sañkhyāta* times that of (b).
 (d) The number of those who possess the mating instinct is *sañkhyāta* times that of (c). (735)
4. Celestial beings (a) The number of those who possess food-seeking instinct is the lowest.
 (b) The number of those who possess fear is *sañkhyāta* times that of (a).
 (c) The number of those who possess the mating instinct is *sañkhyāta* times that of (b).
 (d) The number of those who possess the acquisitive instinct is *sañkhyāta* times that of (c). (737)

BIRTH-PLACES OF DIFFERENT CLASSES OF LIVING BEINGS

When a death of a living being takes place it migrates, with subtle bodies viz. *taijasa* and *kārmaṇa*, to the new place where it takes in material particles suitable for the *audārika* or the *vaiṅkriya* body whichever is fit for the new birth. This place is known by the term '*yoni*'. In this chapter the problem of *yonis* (birth-places) of different classes of living beings is considered from various standpoints. First their touches are considered (738). Then the question as to whether they are animate or inanimate is considered (754). And then the questions as to whether they are concealed or otherwise (764) and so on and so forth are discussed. Moreover, speciality of the human birth-place (*yoni*) is described in this chapter (773). We are told that human birth-place is of three types, viz. *kūrmonnatā*, *śaṅkhāvartā* and *vaṁśīpatrā*. The three terms denoting these three types of human birth-place are descriptive and self-explanatory. The term '*kūrmonnatā*' suggests its tortoise-like curve, the term '*śaṅkhāvartā*' suggests its conch-like coiled shape, and the term '*vaṁśīpatra*' suggests its bamboo-leaf-like shape.

The *kūrmonnatā yonis* serve as the birth-place of great personalities like *Tīrthaṅkara*. A woman-jewel (*strī-ratna*) has invariably the *śaṅkhāvartā-yoni*. Many living beings descend to this *yoni* but they invariably leave it before their actual birth.¹ In other words, all living beings that descend to this *yoni* suffer pre-natal death, so to say. That is, none is born from this *yoni*. Generally women have *yonis* of *vaṁśīpatra* type (773). The question of relative numerical strength of the classes of living beings is considered here from the standpoint of different types of *yonis* (753, 763, 772). But the question of relative numerical strength of different groups of human beings is not considered from the standpoint of three types of *yonis* that human beings have (773).

1. Āc. Malayagiri records an old view that *strīratna's* embryo gets destroyed on account of her excessive heat of sex passion. *Prajñāpanāṭikā*, folio 228-A.

Birth-places of different classes of Living beings

Classes of living beings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	Revealed	Concealed-cum-revealed
Animal beings	Cold	Hot	×	×	Inanimate	×	Concealed	×	×
Avanapati celestial beings	×	×	Cold-cum-hot	×	Inanimate	×	Concealed	×	×
Water-bodied, air-bodied and plants	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	×	×
Earth-bodied	×	Hot	×	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	×	×
Two-sensed, the three-sensed, the four-sensed	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	×	Revealed	×
Five-sensed sub-human beings	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Manūrekhina sub-human beings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	×	Revealed	×
Arbhaja sub-human beings	×	×	Cold-cum-hot	×	×	Mixed	×	×	Concealed-cum-revealed
Manūrekhina human beings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	×	Revealed	×
Arbhaja human beings	×	×	Cold-cum-hot	×	×	Mixed	×	×	Concealed-cum-revealed
Manantara	×	×	Cold-cum-hot	×	Inanimate	×	Concealed	×	×
Atiṣka	×	×	Cold-cum-hot	×	Inanimate	×	Concealed	×	×
Mānika	×	×	Cold-cum-hot	×	Inanimate	×	Concealed	×	×
Dhā (Liberated souls)	×	×	×	×	×	×	×	×	×

śāstras 742-43 describe the birth-places (yonis) of the one-sensed except the fire-bodied. But the printed text of the commentary on these śāstras contain the wrong reading, viz. 'ekendriyānām apkāyikavarjānām...trividhā yoniḥ' (Prajñāpāradhikā, folio 225 B, 226 A). It is noteworthy that all the manuscripts yield the reading, 'ekendriyānām agnikāyavarjānām...trividhā yoniḥ.' And this is the correct reading and hence it fits well in the context.

Relative Numerical Strength of Living beings from the Standpoint of yoni (birthplace). (753, 763, 772)

1. (a) Number of living beings having hot-cold birth-places is the lowest.
(b) Number of living beings having hot birth-place is *asamkhyāta* times (a).
(c) Number of living beings having no birth-place, that is, liberated souls is *ananta* times (b).
(d) Number of living beings having cold birth-place is *ananta* times (c).
2. (a) Number of living beings having animate-inanimate birth-places is the lowest.
(b) Number of living beings having inanimate birth-places is *asamkhyāta* times (a).
(c) Number of living beings having no birth-place is *ananta* times (b).
(d) Number of living beings having animate birth-places is *ananta* times (c).
3. (a) Number of living beings having concealed-revealed birth-places is the lowest.
(b) Number of living beings having revealed birth-places is *asamkhyāta* times (a).
(c) Number of living beings having no birth-place is *ananta* times (b).
(d) Number of living beings having concealed birth-places is *ananta* times (c).

CHAPTER X

DISCUSSION ON CARAMA-ACARAMA FEATURES
OF ALL SUBSTANCES

Carama-acarama Features of Ratnaprabhā etc.

The world exhibits arrangement. Hence some things are on the border region (*carama*) and some are on the intermediary region (*acarama*). The former are called *carama* and the latter *acarama*. In this chapter the question of *carama-acarama* features is discussed in connection with different substances. Earths, viz. *Ratnaprabhā* etc. are different parts of the whole world (*loka*). Similarly, atoms and the composite aggregates constituted of different number of atoms are also the different parts. And the different living beings also are the parts. The question of *carama-acarama* features is discussed in connection with these parts one by one and then in connection with the whole *loka-aloka* together. One thing to be borne in mind is that something is called *carama* or *acarama* not absolutely but only in relation to some other things. Similarly, something is called *caramas* (i. e. many *caramas*) or *acaramas* (i. e. many *acaramas*) not absolutely but only in relation to some other things.

Let us elucidate the point. First of all eight earths—*Ratnaprabhā* and others (7) and the eighth *Īṣatprāgbhāra* (= *Siddhālaya* = Abode of the liberated)—are enumerated (774). The *carma* feature is uniformly affirmed as well as negated in connection with each of the following : eight earths, celestial regions beginning with *Saudharma*, *loka* and *aloka* (775-776). The following six alternatives are framed :

1. Is it 'a *carama*' ?
2. Is it 'an *acarama*' ?
3. Is it 'many *caramas*' ?
4. Is it 'many *acaramas*' ?
5. Is it '*caramāntapradeśas*' ?¹
6. Is it '*acaramāntapradeśas*' ?

And all these six alternatives are negated in the case of each one of the above-mentioned items (775). Āc. Malayagiri here says that when the absolute question is put, the answer is definitely

1. The commentator does not take it as a *bahuvrīhi* compound. This means that if *Ratnaprabhā* is viewed not as one *dravya* (substance) but as *pradeśas* (constituent units) of that *dravya* on the basis of its pervading *aśaṁkhyāta pradeśas* then it is of the nature of many *pradeśas* (775).

negative and when the relative question is put, the answer may be affirmative. When the question, viz. 'is *Ratnaprabhā carama* or *acarama*?' is put, then the answer is 'it is neither *carama* nor *acarama*'. In other words, it is wrong to ask 'is *Ratnaprabhā carama*?' *acarama*?' But when the question, viz. 'is *Ratnaprabhā carama* or *acarama* in relation to this or that?' then the answer may be affirmative. In other words, such questions are the right questions. This is so because a particular thing can be *carama* or *acarama* not absolutely but only in relation to some other things.

Hence in the text proper the answers given to the above-mentioned six questions are certainly negative. But it is not that they are negative only. After having answered them in negation they are answered in affirmation. They are answered in affirmation as follows :

'*ṇiyamā acarimaṇ ca carimāṇi ya;*
carimaṇtapadesā ya acarimaṇtapadesā ya.' (775)

The meaning of this statement is worth considering. The explanation offered by the commentator is as follows. There is no go but to answer in negation all the six questions when *Ratnaprabhā* is viewed as one impartite whole. But when it is viewed as the one divided into many parts on account of its pervading *asaṁkhyāta* space-points, then all the six questions could be answered in affirmation as in the above-noted quotation. When it is viewed not as one impartite whole but as a physical combination of 'many *caramas*' (= parts lying on the border regions) and 'one *acarama*' (a part lying in the intermediate region), it could be called 'many *caramas*' as well as 'one *acarama*'. In a diagram we can demonstrate it by a quadrilateral . The four boundary

lines are called many *caramas* and the portion surrounded by them is called one *acarama*. Hence it could be called 'many *caramas*' as well as 'one *carama*'.² This answer is given from the standpoint which views the *dravya* or substance or whole as divided into parts. Here our attention is mainly directed towards *dravya*.

But if the *avayavas* or parts of which the *dravya* is made is concentrated upon then the answer will be—"carimaṇtapadesā ya acarimaṇtapadesā ya." This means that *Ratnaprabhā* Earth consists of many units (*pradeśas*). All these units are divided into two groups. Those that lie on the four boundary lines are called *caramāntapradeśas*, and those that lie in the region surrounded by four lines are called *acaramānta-pradeśas*. And *Ratnaprabhā* Earth,

2. The commentator has recorded different interpretations of the terms 'carama', 'acarama', etc. *Prajñāpanaṭikā*, folio 229 B.

being made of both these types of *pradeśas*, could be called 'caramānta-pradeśas' and 'acaramāntapradeśas.'

The roots of the crystallised Jaina doctrine of identity-cum-difference of parts and whole are obvious here.³

Relative Numerical Strength of Carama etc.

The *sūtras* occurring in the beginning of the chapter (774-776) are devoted to the discussion on the features *carama* etc. in connection with *Ratnaprabhā* etc. After that in *sūtras* 777-780 is given the calculation of the relative numerical strength of those features *carama* etc. It is as follows :

1. About *Ratnaprabhā*

(a) From the standpoint of *dravya* (substance)

- (i) *Acarama*, being one in number, is the lowest in numerical strength
- (ii) Number of 'many *caramas*' is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *acarama* (i) + 'many *caramas*' (ii) = somewhat more than (*viśeṣādhika*) that of (ii)

(b) From the standpoint of *pradeśas* (parts)

- (i) The number of *caramāntapradeśas* is the lowest.
- (ii) The number of *acaramāntapradeśas* is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *Caramāntapradeśas* + *acaramāntapradeśas* = somewhat more than (*viśeṣādhika*) that of (ii)

(c) From the standpoints of *dravya* and *pradeśa* taken together

- (a) (i), (ii) and (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint and
- (b) (i), (ii) and (iii) yielded by *pradeśārthika* standpoint are here enumerated in the same order giving the serial number (i) to (vi). To link (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint to (i) yielded by *pradeśārthika* standpoint we are told that the latter is *asamkhyāta* times the former.

2-3. The above account of the relative numerical strength applies to each of the remaining six infernal regions, each of the celestial regions beginning with *Saudharma*, and *Īṣatprāgbhārā* Earth. And even *Loka* which contains all these is not an exception because the space points of *Loka* are not more than *asamkhyāta*.

But the account differs in the case of *Aloka* because from the *pradeśārthika* standpoint it has *ananta* space points. Hence in its

negative and when the relative question is put, the answer may be affirmative. When the question, viz. 'is Ratnaprabhā carama or acarama?' is put, then the answer is 'it is neither carama nor acarama'. In other words, it is wrong to ask 'is Ratnaprabhā carama? acarama?' But when the question, viz. 'is Ratnaprabhā carama or acarama in relation to this or that?' then the answer may be affirmative. In other words, such questions are the right questions. This is so because a particular thing can be carama or acarama not absolutely but only in relation to some other things.

Hence in the text proper the answers given to the above-mentioned six questions are certainly negative. But it is not that they are negative only. After having answered them in negation they are answered in affirmation. They are answered in affirmation as follows :

'ñiyamā acarimaṃ ca carimāṇi ya;
carimaṃtapadesā ya acarimaṃtapadesā ya.' (775)

The meaning of this statement is worth considering. The explanation offered by the commentator is as follows. There is no go but to answer in negation all the six questions when Ratnaprabhā is viewed as one impartite whole. But when it is viewed as the one divided into many parts on account of its pervading *asaṃkhyāta* space-points, then all the six questions could be answered in affirmation as in the above-noted quotation. When it is viewed not as one impartite whole but as a physical combination of 'many caramas' (= parts lying on the border regions) and 'one acarama' (a part lying in the intermediate region), it could be called 'many caramas' as well as 'one acarama'. In a diagram we can demonstrate it by a quadrilateral . The four boundary

lines are called many caramas and the portion surrounded by them is called one acarama. Hence it could be called 'many caramas' as well as 'one carama'.² This answer is given from the standpoint which views the *dravya* or substance or whole as divided into parts. Here our attention is mainly directed towards *dravya*.

But if the *avayavas* or parts of which the *dravya* is made is concentrated upon then the answer will be—"carimaṃtapadesā ya acarimaṃtapadesā ya." This means that Ratnaprabhā Earth consists of many units (*pradeśas*). All these units are divided into two groups. Those that lie on the four boundary lines are called *caramāntapradeśas*, and those that lie in the region surrounded by four lines are called *acaramānta-pradeśas*. And Ratnaprabhā Earth,

2. The commentator has recorded different interpretations of the terms 'carama', 'acarama', etc. *Prajñāpanaṭikā*, folio 229 B.

being made of both these types of *pradeśas*, could be called 'caramānta-pradeśas' and 'acaramāntapradeśas.'

The roots of the crystallised Jaina doctrine of identity-cum-difference of parts and whole are obvious here.³

Relative Numerical Strength of Carama etc.

The *sūtras* occurring in the beginning of the chapter (774-776) are devoted to the discussion on the features *carama* etc. in connection with *Ratnaprabhā* etc. After that in *sūtras* 777-780 is given the calculation of the relative numerical strength of those features *carama* etc. It is as follows :

1. About *Ratnaprabhā*

(a) From the standpoint of *dravya* (substance)

- (i) *Acarama*, being one in number, is the lowest in numerical strength
- (ii) Number of 'many *caramas*' is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *acarama* (i) + 'many *caramas*' (ii) = somewhat more than (*viśeṣādhika*) that of (ii)

(b) From the standpoint of *pradeśas* (parts)

- (i) The number of *caramāntapradeśas* is the lowest.
- (ii) The number of *acaramāntapradeśas* is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *Caramāntapradeśas* + *acaramāntapradeśas* = somewhat more than (*viśeṣādhika*) that of (ii)

(c) From the standpoints of *dravya* and *pradeśa* taken together

- (a) (i), (ii) and (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint and
- (b) (i), (ii) and (iii) yielded by *pradeśārthika* standpoint are here enumerated in the same order giving the serial number (i) to (vi). To link (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint to (i) yielded by *pradeśārthika* standpoint we are told that the latter is *asamkhyāta* times the former.

2-3. The above account of the relative numerical strength applies to each of the remaining six infernal regions, each of the celestial regions beginning with *Saudharma*, and *Īṣatprāgbhārā* Earth. And even *Loka* which contains all these is not an exception because the space points of *Loka* are not more than *asamkhyāta*.

But the account differs in the case of *Aloka* because from the *pradeśārthika* standpoint it has *ananta* space points. Hence in its

3. Ibid, folio 229 B

account the number of *acaramānta-pradeśas* is to be understood as *ananta* times—instead of *asaṁkhyāta* times—that of the *caramānta-pradeśas* (779).

The catalogue of the relative numerical strength of the features *carama* etc. of *Loka* and *Aloka* taken together is given below (780).

4. About *Loka-aloka*

(a) From the standpoint of *dravya*

- (i) The number of *acarama* of each of the two is the lowest.
- (ii) The number of *caramas* of *Loka* is *asaṁkhyāta* times (i)
- (iii) The number of *caramas* of *Aloka* is *asaṁkhyāta* times (ii)
- (iv) *Acaramas* of both (i) + *caramas* of both (ii) – (iii) = somewhat more than (*viśeṣādhika*) (iii)

(b) From the standpoint of *pradeśa*

- (i) The number of the *caramānta-pradeśas* of *Loka* is the lowest.
- (ii) The number of the *caramānta-pradeśas* of *Aloka* is somewhat more than (*viśeṣādhika*) (i)
- (iii) The number of *acaramānta-pradeśas* of *Loka* is *asaṁkhyāta* times (ii).
- (iv) The number of *acarimānta-pradeśas* of *Aloka* is *ananta* times (iii)
- (v) The *caramānta-pradeśas* of *Loka* (i) and of *Aloka* (ii) + *acaramānta-pradeśas* of *Loka* (iii) and of *Aloka* (iv) = somewhat more than (*viśeṣādhika*) (iv)

(c) From both the standpoints

- (i) The number of *acarama* of each of the two is the lowest
- (ii) The number of *caramas* of *Loka* is *asaṁkhyāta* times (i)
- (iii) The number of *caramas* of *Aloka* is somewhat more than (ii)
- (iv) *Acaramas* of the each of the two *Loka* and *Aloka* (i) + *caramas* of *Loka* and of *Aloka* (ii) – (iii) = somewhat more than (iii)
- (v) The number of *caramānta-pradeśas* of *Loka* is *asaṁkhyāta* times (iv)
- (vi) The number of *caramānta-pradeśas* of *Aloka* is somewhat more than (v)
- (vii) The number of *acaramānta-pradeśas* of *Loka* is *asaṁkhyāta* times (vi)
- (viii) The number of *acaramānta-pradeśas* is *ananta* times (vii)
- (ix) *Caramāntapradeśas* of *Loka* and of *Aloka* (v) – (vi) + *acaramāntapradeśas* of *Loka* and of *Aloka* (vii) – (viii) = somewhat more than (viii)

- (x) The number of all the substances is somewhat more than (ix)
 (xi) The number of all the *pradeśas* is *ananta* times (x)
 (xii) The number of all the modes is *ananta* times (xii) (780)

Consideration of the Features *carama* etc. in connection with physical Atom and physical Aggregate

In this exposition 26 alternatives are considered in connection with a loose atom as also in connection with the different aggregates having different number of constituent atoms and it is demonstrated as to which out of those alternatives is to be affirmed or negated in connection with each of them (781-789). At the end of this topic recapitulatory (*saṅgrahaṇī*) verses are given (790).

The primary alternatives are three, viz. *carama*, *acarama* and *avaktavya*. Then on the basis of plurality or otherwise they are raised to six. And at last mathematical permutation and combination yield in all 26 alternatives which are as follows :

(1) 1. <i>carama</i>	4. <i>caramas</i>		
(2) 2. <i>acarama</i>	5. <i>acaramas</i>		
(3) 3. <i>avaktavya</i>	6. <i>avaktavyas</i>		
(4) 7. <i>carama</i> and
<i>acarama</i>	8. <i>carama</i> and <i>acaramas</i>
9. <i>caramas</i> and <i>acarama</i>
10. <i>caramas</i> and <i>acaramas</i>	} The first set
of four alter-
natives.	
(5) 11. <i>carama</i> and
<i>avaktavya</i>	12. <i>carama</i> and <i>avaktavyas</i>
13. <i>caramas</i> and <i>avaktavya</i>
14. <i>caramas</i> and <i>avaktavyas</i>		} The second
set of four
alternatives.
(6) 15. <i>acarama</i> and
<i>avaktavya</i>	16. <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>
17. <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>
18. <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>		
(7) 19. <i>carama</i> , <i>acarama</i>
and <i>avaktavya</i>	20. <i>carama</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>
21. <i>carama</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>
22. <i>carama</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>
23. <i>caramas</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavya</i>
24. <i>caramas</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>
25. <i>caramas</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>
26. <i>caramas</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>		

In the above catalogue the 26 alternatives are written in such a way that those which are in singular could easily be marked off. The objective behind it is to make it clear that the roots of *Sapta-bhaṅgī* propounded by Jaina theoreticians in their treatment of *Syādvāda* doctrine are visible in the alternatives of this type. The *Sapta-bhaṅgī* of this very sort occur in *Bhagavatsūtra*. We

have elucidated and clarified it elsewhere. So, we refrain from its detailed treatment here. The age of *Āgamas* is followed by the age of *Anekānta* or Logic. The Jaina theoreticians of the Age of Logic excluded the alternatives in plural and formulated the wellknown *Saptabhaṅgī*. It suffices to suggest this much at this juncture.

Now let us see as to which of the alternatives are applicable in the case of an atom etc. (781-789):

1. Any loose atom 1 alternative No. 3
2. A physical aggregate of 2 atoms 2 alternatives = Nos. 1 and 3
3. A physical aggregate of 3 atoms 4 alternatives = Nos. 1, 3, 9, 11
4. A physical aggregate of 4 atoms 7 alternatives = Nos. 1, 3, 9, 10, 11, 12, 23
5. A physical aggregate of 5 atoms 11 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 23, 24, 25
6. A physical aggregate of 6 atoms 15⁴ alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 23, 24, 25, 26
7. A physical aggregate of 7 atoms 17 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26
8. A physical aggregate of 8 atoms 18 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26
9. A physical aggregate of 9 to *saṃkhyāta* atoms, of *asaṃkhyāta* atoms and of *ananta* atoms 18 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26

The Problem of Features *carama* etc. in connection with Structure or Figuration

The five classes of structures viz. a class of globular structures etc. (791), their sub-classes (792), the number of their constituent atoms (793), their extent of pervasiveness (or size) (794) and their features *carama* etc. (797) are considered in the order of their mention here. And at last relative numerical strength of their features *carama* etc. is also calculated (802-806). The summary of all this exposition is as follows :

The five classes of structure are (1) a class of globular structures, (2) that of circular structures, (3) that of triangular structures, (4) that of quadrangular structures, (5) that of oblong structures⁵ (791). Each class consists of *ananta* individual

4. According to some theoreticians here there are 14 alternatives. Hence they reject the 8th one. *Ibid*, folio 238 B.

5. Even the 8[5]th *sūtra* suggests that there are five types of structure.

structures (792). And each individual structure consists of *saṃkhyāta* or *asaṃkhyāta* or *ananta* atoms (793). A structure constituted of *saṃkhyāta* atoms occupies *saṃkhyāta* space-points; the one constituted of *asaṃkhyāta* atoms occupies *saṃkhyāta* or *asaṃkhyāta* space-points; and even the one constituted of *ananta* atoms occupies *saṃkhyāta* or *asaṃkhyāta* space-points only (but never *ananta* space-points) (794-796).

In the consideration of the features *carama* etc. in connection with the various structures (797-801) those six alternatives (775) are negated as well as affirmed in that very manner (775). We have already clarified the point. So we need not repeat here what we have already said.

The exposition of the relative numerical strength of the features *carama* etc. in connection with these five structures (802-806) closely follows that very exposition conducted in connection with *Ratnaprabhā* (777). Hence we need not repeat the account in connection with the structures. But there is one point of difference which we should note. The text proper in this connection says, 'ṇavaraṃ saṃkame aṇantaḡuṇā' (805, 806). The commentator points out that the above-mentioned statement asks us to employ the phrase '*ananta* times' when we switch over from the consideration of *kṣetra* to the consideration of *dravya*. It is as follows :

1. The number of 'one *acarama*' is the lowest.
2. From the standpoint of *kṣetra* the number of *caramas* is *asaṃkhyāta* times (1)
3. But from the standpoint of *dravya* the number of *caramas* is *ananta* times (1)
4. 'One *acarama*' + *caramas* = somewhat more than (3)

—*Prajñāpāṇāṭikā*, folio 244 B.

to make stations in the conditions of transmigratory existence. In other words, before their final release they will have to take many births in different conditions of transmigratory existence. Hence from the standpoint of *gati* they are considered to be *acaramas*. Similarly, here in this chapter the features *carama* etc. are considered in connection with living beings from the standpoints *sthiti*, etc. also.

*

CHAPTER XI

ON SPOKEN LANGUAGE

This chapter is named *Bhāṣāpāda* because it is devoted to the exposition of spoken language. It deals with the problems of its origination, form, nature, types and speaker. It seems to be a collection of scattered materials pertaining to spoken language. In order to make the speculation on spoken language easily understandable we have reversed the order of *sūtras* in our account. Readers are requested to take note of this fact.

Nature and Origination of Spoken Language

Bhāṣā means that which is spoken.¹ The commentator explains this statement by stating that that which gives rise to knowledge in the hearer is *bhāṣā*.² Thus *bhāṣā* means spoken language. The first or primary cause of spoken language or speech is a living being (858). That is, in the absence of a living being, its origination does not take place. But by first or primary cause is not meant here the material cause. According to *Prajñāpanā*, the material cause of spoken language is the material-particles-of-the-form-of-spoken-language the defining characteristics of which are colour, odour, flavour and touch (877 [6]). A soul or living being receives those particles only when they are in the condition of immobility (877[1]). It receives those particles through the instrumentality of body and afterwards transforms them into spoken language or speech. In the Jaina terminology it is said that 'it receives them through bodily activity (*kāya-yoga*)' (858, 859). There has been raised a question as to what form or shape these particles transformed into speech assume when they are expelled out by a living being. And in the answer we are told that they assume the vajra-shape (858). The commentator explains as to why they assume that shape. The shape of *Loka* (universe) resembles that of a *vajra*; and the particles transformed into language pervade the whole *Loka* as soon as they are expelled out. This is the reason why they assume vajra-shape as soon as they are expelled out by a speaker.³ *Prajñāpanā* itself explicitly states that the material-particles-of-the-form-of-spoken-language once thrown out by a speaker reaches up to the end of *Loka* (858). They could not proceed further, because beyond the limits of *Loka* there does not exist 'the medium of motion (*Dharma*)'.⁴

1. "bhāṣyate iti bhāṣā" *Prajñāpanāṭikā*, folio 246 B

2. "bhāṣā avabodhabijabhūtā" *Ibid*, folio 256 A

3. *Ibid*, folio 256 A.

4. *Ibid*, folio 256 B

The material particles-of-the-form-of-spoken-language require two moments only for the process beginning with their reception and ending with their expulsion (859). It is so because in the first moment they are received and in the second moment they are expelled out⁵.

Matter is available in the form of loose atoms as well as aggregates constituted of two upto *ananta* atoms. Only those aggregates that are constituted of *ananta* atoms are amenable to the reception meant for the transformation into spoken language (877 [3]). Again, not all such aggregates but only those that occupy *asaṁkhyāta* space-points are amenable to the reception (877 [4]). The material-particles-of-the-form-of-spoken-language persist for one moment upto *asaṁkhyāta* moments (877 [5]).⁶ In other words, the material particles once transformed into spoken-language remain in that state for one moment upto *asaṁkhyāta* moments. Each material-particle-of-the-form-of-spoken-language does not possess all the types of colour, flavour, odour and touch. And the types that one particle possesses are not necessarily identical with those that another particle possesses. But when they are taken jointly then we can say that they possess all the types of colour, flavour, odour and touch. In other words, in the class of these material-particles-of-the-form-of-language, all types of colour, flavour, odour and touch are available (877 [6]–877[14]). But we should note one exception in this connection. This exception is due to the fact that out of each pair of contradictory touches one touch only could be grasped. Hence each of the particles received for the transformation into spoken-language possesses 2 or 3 or 4 touches. But when they are taken jointly, they can be said to have four touches only, that is, neither more nor less than four touches (877 [13]).

Material particles are found everywhere in the entire *Loka*. But the size of a soul is equal to the size of a body it inhabits. Hence there arises a question as to whether the soul receives the material particles-of-the-form-of-spoken-language from any part of the world. The answer given to the question is that only those particles that are in touch with the soul are received by it(877[15]). Moreover, only those material-particles-of-the-form-of-spoken-language that occupy the space-points occupied by the units of

5. According to the statement of Āc. Bhadrabāhu in the reception of the material particles-of-the-form-of-spoken-language the bodily activities are required whereas in their expulsion the vocal ones. *Āvaśyakanīr-yukti gā. 7; Viśeṣā. gā. 353.*

6. In this context the commentator records different explanations offered by others, *Prajñāpanāṭikā*, folio 262 B.

soul are received by it (877[16]). These particles are received by the concerned units of soul. Hence it is said that the particles which are not separated from the concerned units of soul by the intervening points and which are either atomic⁷ or gross are received by the soul. Those particles that are separated from the concerned units of soul by intervening space-points are not received by the soul (877[17-18]). Again, the material-particles-of-the-form-of-spoken-language are in the upward direction or in the downward direction or in the horizontal direction. And they are received in the⁸ beginning or in the middle or in the end of the duration for which they are amenable to reception (877 [19-20]). The particles that are not separated from the units of soul by spatial gap are received from all the six directions by the soul according to their spatial order (877 [21-23]).

The material-particles-of-the-form-of-spoken-language are received incessantly or intermittently. When a speaker does not speak continuously, there are intervals in the process of reception of particles. Hence this reception is called intermittent reception. But when he speaks continuously for a specific duration of time, he receives the particles incessantly. Hence this reception is known as incessant reception. Here we should note some points. In the first moment of the process there is reception only because there is no possibility of expulsion in this moment. But in the second moment both the reception and the expulsion become possible. It is so because in this second moment the particles received in the first moment are expelled out and at the same time new particles that are to be expelled out in the third moment are received. Thus in all the moments intervening between the first and the last both reception and expulsion take place⁹. In the last moment there is only expulsion but no reception (878-879).

7. In 877 [3] it is clearly stated that the material aggregate which is amenable to reception is *ananta-pradeśi* (i.e. constituted of *ananta pradeśās*—atoms) whereas here we are told that even *anus* are received. But let us note that there is no contradiction between the two statements. It is so because the term '*anu*' is here used not in the sense of an atom but in the sense of 'an aggregate occupying *pradeśās* (space-points) less in number than the *pradeśās* (atoms) of which it is constituted'. And the term '*bādhara* aggregate' means 'an aggregate occupying *pradeśās* (space-points) comparatively more in number than the *pradeśās* (atoms) of which it is constituted'. *Prajāñāpanāṭīkā* folio 263 B.

8. They are amenable to reception for the period of an *antarmuhūrta*. And hence we are required to understand that they are received in the beginning, or in the middle or in the end of an *antarmuhūrta* only. *Prajāñāpanāṭīkā*, folio 263.

9. On the basis of *Vāṇarāṭīkabhāṣya* (g.l. 371) Ac. Malayagiri in his

Journey of the particles upto the end of Loka

We have already said that spoken words travel upto the end of Loka. While explaining this point *Prajñāpanā* states that the particles are expelled out in two ways. Let us explain the two ways as follows. The particles are expelled out in one whole mass in which they are received as also in the quantity in which they are received. This mass gets destroyed, that is, its form-of-the-spoken-language comes to an end when it has travelled some miles. The second way is to expel the particles in many masses resulted from the division of that original mass in which they are received.¹⁰ (The masses arrived at by the process of division are very subtle and hence they do not get destroyed very soon. They retain their form-of-spoken-language for long. Not only that, they transform into the form of words or spoken-language the other material particles which come in their contact). Thus they go on increasing by infinite times as they travel or spread and at last reach the end of *Loka* (889).

The material things are divided into parts in various ways. Hence here the five divisions are mentioned with their illustrations. These five divisions are—*khaṇḍa*, *pratara*, *cūrṇikā*, *anutaṭikā* and *utkarikā* (881-887). Not only that but even the account of the relative numerical strength of these five divisions is given here (887).

Types of Spoken Language

Different types of spoken language are described in this chapter (830, 849, 859, 870, 896). These types are systematically expounded in *sūtras* 860-866. Hence depending mainly on these *sūtras* we explain those types.

There are two main types of spoken language, viz. *paryāpta* (fully developed) and *aparyāpta* (undeveloped) (860). The commentator explains them as follows. That spoken language (rather speech) the nature or meaning of which could be determined as true or false is called *paryāptā*. On the other hand, that speech the nature or meaning of which could not be determined as true or false is called *aparyāptā*. If its meaning is true it is

commentary on *Prajñāpanā* clarifies that though there cannot take place two cognitions (*upayoga*) simultaneously yet there can take place two activities (*kriyā*) simultaneously. *Prajñāpanāṭīkā*, folio 264.

10. The portion put into brackets is not found in the text. But we have added it for clarification. Refer to *Viśeṣa. gā.* 378 and *Parjñāpanāṭīkā* folio 265 B.

regarded as true speech. If its meaning is false, it is regarded as false speech. In other words, that speech which enables us to know the thing as it is is true speech; and that speech which leads us to know the thing as it is not is false speech. Thus *pratyāptā* speech has two sub-types, viz. true speech (*satya-bhāṣā*) and false speech (*mṛṣābhāṣā*) (861). The truth or validity of the speech depends on various situations and conditions. These situations and conditions being ten, the types of true or valid speech are also ten. They are : 1. *Janapada-satya*, 2. *Sammata-satya*, 3. *Sthāpanā-satya*, 4. *Nāma-satya*, 5. *Rūpa-satya*, 6. *Pratītya-satya*, 7. *Vyavahāra-satya*, 8. *Bhāva-satya*, 9. *Yoga-satya*, 10. *Aupamya-satya* (862)¹¹. There are so many reasons or conditions that lead a person to speak untruth. And on the basis of these conditions the untrue or false speech is also divided into ten classes. They are : 1. *Krodhaniḥsṛta*, 2. *Mānaniḥsṛta*, 3. *Māyāniḥsṛta*, 4. *Lobhaniḥsṛta*, 5. *Premaniḥsṛta*, 6. *Dveṣaniḥsṛta*, 7. *Hāsyaniḥsṛta*, 8. *Bhayaniḥsṛta*, 9. *Ākhyānikāniḥsṛta*, 10. *Upaghātaniḥsṛta*. (863)

The *aparyāptā* speech is of two types, viz. *satyā-mṛṣā* (true-as-well-as-false) and *a-satyā-mṛṣā* (neither-true-nor-false) (864). The former is again of ten types (865) and the latter of twelve types (866). The speech which contains half-truth or partial truth is *satyā-mṛṣā* speech. On the other hand, that speech to which the standard of truth or falsity is not applicable is called *a-satyā-mṛṣā* speech. For instance, when a person wanting John to come near him says 'O ! John', his speech could be described as *a-satyā-mṛṣā* (neither-true-nor-false). Similarly, when a person says to another person, 'Go ahead', his speech could be described as *a-satyā-mṛṣā*. This means that the statements of address, order and the like are neither valid nor invalid. And such statements come under the head of *a-satyā-mṛṣā* speech. The commentator has explained its various types; hence we need not enter into the details thereof (Comm. folio 259).

The speech characterised by the phrases 'I believe', 'I think' and the like is called *avadhāraṇī* (determinate) speech (830). This *avadhāraṇī* speech is fourfold. That *avadhāraṇī* speech which enhances religion is true, that which does harm to the cause of religion is false, that which does both is true-as-well-as-false and that which does neither is neither-true-nor-false (831, 856).

Prajñāpanī (descriptive) speech which is one of the types of *a-satyā-mṛṣā* speech (866) is discussed at length in this chapter. Let us explain it. (Though all the words themselves are without any gender), the words like 'go' (cow) (which express universals) are

11. *Sthānāṅga-samavāyāṅga*, pp. 122-123; *Prajñāpanāṭikā*, folio 257.

employed in masculine gender. But the speech that employs these words in masculine gender could not be regarded as false. It is a specimen of *Prajñāpanī* (descriptive) speech (832). (It is so because it describes the real state of the objects expressed. In other words, the gender in which a word is employed corresponds to the actual gender of the object denoted by that word.) Even when the gender of the word used in the speech does not correspond to the gender of the object denoted by that word, the speech could not be regarded as false. It should be considered to be a case of *Prajñāpanī* speech (851-53, 833, 854, 857). (Moreover, by the verbal speech we order a person of any gender and this person may or may not carry out our orders). This ¹²*ājñāpanī* (imperative) speech too could not be held as false. It should be regarded as a case of *Prajñāpanī* speech (834-855). The speech that describes the characteristics of things possessing different genders could not be regarded as false even though the characteristics described by it are not entirely available in the concerned persons or things. It is simply a case of *prajñāpanī* speech (835). The words which express universals are found employed in genders; (but the universals have no gender at all). Even the speech containing these words could not be regarded as false. It is also a case of *prajñāpanī* speech (836). Similarly, the speech that delivers orders keeping in view the class or universal could not be regarded as false. It is a case of *prajñāpanī* speech. Again, the speech which describes the characteristics of a class, viz. masculine, feminine, neuter could not be considered to be false. This is also a specimen of *prajñāpanī* speech (837-838, 856).

Words of speech are classified on the basis of different principles. According to this classification there are 16 types of words. Out of them the nine are yielded by 3 genders¹³, 3 numbers¹⁴ and 3 tenses. Some are *pratyakṣavacana*, *parokṣavacana*, *adhyātmavacana*, etc. The remaining types are yielded by other standpoints or principles of classification (896). All these types are included in the *prajñāpanī* speech which is not a false speech. (897)

12. *Ājñāpanī bhāṣā* is a type of *asatyamṛṣā bhāṣā* (sū. 856).

13. For the classification of words on the basis of gender (*liṅga*) one may refer to sū. 851-853.

14. In sū. 849-850 there occurs the classification of words on the basis of number. But therein the *dvivacana* (dual number) which is found in Sanskrit language is not mentioned. It is so because in Prakrit language there is no *dvivacana*.

CHAPTER XII

BODIES OF LIVING BEINGS

The twelfth chapter is devoted to the discussion on the bodies of living beings. There are five types of bodies¹—(1) *audārika* (the gross), (2) *vaikriya* (the transformable), (3) *āhāraka* (the projectable), (4) *taijasa* (the electric) and (5) *kārmaṇa* (the karmic) (901). In *Upaniṣads* we come across the doctrine of five sheaths of a soul.² Out of the five one is made up of food (*annamayakośa*). We can compare the *audārika* body with the sheath made up of food. Afterwards, philosophical systems like Sāṅkhya posited a subtle body (*avyakta*-, *sūkṣma*- or *līṅga-śarīra*).³ It resembles the *kārmaṇa* body recognised by the Jainas.

The chapter takes up the 24 classes (*daṇḍakas*) of living beings one by one answering in each case the question as to which types out of these five it has (902-909). Having done this it considers two sub-types of each of the five bodies. These two sub-types are—the bodies that living beings possess at present (*baddha*) and those that they possessed in the past (*mukta*). And the numerical strength of these two sub-types is calculated from the standpoints of *dravya*, *kṣetra* and *kāla* (910). Again the chapter takes up those 24 classes one by one in each case asking as to how many bodies of this or that type it possesses at present, how many it possessed in the past. This calculation too is made from the standpoints of *dravya*, *kṣetra*, and *kāla* (911-924).

The number of bodies from the standpoint of time is here to be understood as equal to the number of moments of temporal duration mentioned in the *sūtra*. Similarly, the number of bodies from the standpoint of space is to be understood as equal to the number of units of that much space which is pointed out in the *sūtra*. The number *asaṁkhyāta* and also the number *ananta* are of many types. But here we have used those terms in the general sense. So, to know the exact type of the number *asaṁkhyāta* and the number *ananta* employed in a particular context the readers interested in mathematics are requested to refer to the equations given in the *sūtras* at the concerned places. The commentator has explained those equations at length.

1. *Bhagavatī* 17. 1. sū. 592.

2. *Taittirīya Upaniṣad*, Bhṛḡuvallī; *History of Indian Philosophy*, Belvalkar and Ranade, p. 250.

3. *Sāṅkhyakārikā* 39-40; *History of Indian Philosophy*, Belvalkar and Ranade pp. 358, 430, 370; *Introduction to Gaṇadharavāda*, Malvania, pp. 121-123.

The meanings of the terms 'audārika' etc. denoting the five types of bodies are explained by the commentator keeping in view the special function each one of them performs.

That gross body which is full of flesh, bones, etc. is *audārika-śarīra*. Yet it is an important or principal body. Its importance is even more than that of the body possessed by the celestial beings of the highest celestial region. It is so because this is the body which *Tīrthaṅkara* and other great souls possess. Celestial beings cannot possess this body. All the living beings except celestial beings and infernal beings possess this body from their very birth.

Moreover, in the above enumeration the succeeding one is subtler than the preceding one. Though the number of the constituent atoms of the succeeding body is greater than the number of constituent atoms of the preceding body, the succeeding one is subtler than the preceding one. This is pointed out by the commentator.

That body which can assume various forms is called *vaikriya*. The infernal and celestial living beings possess this type of body from their very birth. And human beings can attain it as supernatural power.

On some special occasion a monk possessed of the knowledge of fourteen *Pūrvas* creates, by the force of yogic powers, a body. This body is known as *āhāraka-śarīra*. With the help of this body the monk approaches a *tīrthaṅkara* (the final authority in matters religious) to resolve a doubt occurred to his mind.

That body the function of which is to digest or consume the food materials we take is called *Taijasa-śarīra*. Thus its function in a way corresponds to that of fire. And the body composed of karmic matter is the *kārmaṇa* body. Both the *taijasa* and the *kārmaṇa* bodies are ever associated with the soul. Only when it attains liberation it is freed from these two bodies also. These two bodies are associated with the soul from the beginningless time. Even during the period of soul's transmigration from one birth to the next they remain associated with it. But during the period of this journey it has no body other than these two. Only after having reached the new birth-place the soul starts constructing *audārika* or *vaikriya* body.

In the *Śaṭkhaṇḍāgama* account of the bodies the *baddha* and *mukta* types are not discussed. Therein at one place (Book XIV Sū. 129, p. 237) the discussion about the bodies is conducted through ten points-of-investigation, viz. *satprarūpaṇā*, *dravyapramāṇā-nugama*, etc. whereas at another place (Book XIV, Sū. 236, p. 321)

it is conducted through six points-of-investigation, viz. *nāma-niryukti*, etc.

For the information about bodies, at one place, readers may refer to *Sthānāṅga-Samavāyāṅga* p. 399. While considering the question of types of bodies which each of the 24 classes of living beings has, the bodies are also divided into two broad divisions, viz. external bodies and internal bodies.

The whole chapter is summarised in the following tables.

Number of the types of bodies that are possible in this or that class
of living beings

Sū. 901-909	<i>Audārika Vaikriya Āhāraka Taijasa Kārmaṇa</i>				
1. Infernal beings	×	„	×	„	„
2-11. Asura upto } Stanita }	×	„	×	„	„
12. Earth-bodied	„	×	×	„	„
13. Water-bodied	„	×	×	„	„
14. Fire-bodied	„	×	×	„	„
15. Air-bodied	„	„	×	„	„
16. Plant-bodied	„	×	×	„	„
17. Two-sensed	„	×	×	„	„
18. Three-sensed	„	×	×	„	„
19. Four-sensed	„	×	×	„	„
20. Five-sensed Sub- human beings }	„	„	×	„	„
21. Human beings	„	„	„	„	„
22. <i>Vāṇavyantara</i> } celestial beings }	×	„	×	„	„
23. <i>Jyotiṣka</i> } celestial beings }	×	„	×	„	„
24. <i>Vaimānika</i> } celestial beings }	×	„	×	„	„

Numerical Strength of Baddha and Mukta Bodies (Sū. 910)

Śāstra	Number		Temporal Equation		Spatial Equation		Substantial Equation
	1. Saṃ- lchya	2. Asaṃ- lchya	3. Ananta Ut. Av.	1. Asaṃ- khyāta Ut. Av.	2. Ananta prātara Loka	3. Ananta Loka	
1. Audārīka							
1. Baddha	—	—	—	—	—	—	—
2. Mukta	—	—	—	—	—	—	$\left\{ \begin{array}{l} ananta \times number \\ \text{of } abhavyas \end{array} \right\}$
2. Vaikriya							
1. Baddha	—	—	—	—	—	—	—
2. Mukta	—	—	—	—	—	—	$\left\{ \begin{array}{l} ananta \times number \\ \text{of } abhavyas \end{array} \right\}$
3. Āhāraka							
1. Baddha	Zero or minimum 1 to ma- ximum <i>śaḥsra pṛthak</i> <i>va</i>		—	—	—	—	—
2. Mukta	—	—	—	—	—	—	$\left\{ \begin{array}{l} ananta \times number \\ \text{of } abhavyas \end{array} \right\}$
4. Taijasa							
1. Baddha	—	—	—	—	—	—	$\left\{ \begin{array}{l} ananta \times number \\ \text{of } siddhas = \\ \frac{1}{ananta} \times number \\ \text{of all living} \\ \text{beings.} \end{array} \right\}$
2. Mukta	—	—	—	—	—	—	$\left\{ \begin{array}{l} ananta \times number \\ \text{of all living} \\ \text{beings} = \frac{ananta}{1} \\ \times (\text{number of all} \\ \text{living beings})^2. \end{array} \right\}$
5. Kārmaṇa							
1. Baddha			—	—	—	—	
2. Mukta			—	—	—	—	

Repeat whatever is said in No. 4

Repeat whatever is said in No. 4

Number of the Baddha and Mukta bodies found in this or that class of living beings (Su. 911-924)

	<i>Audārikā</i> <i>Baddha, Mukta</i>	<i>Vaikeriya</i> <i>Baddha, Mukta</i>	<i>Āhāraka</i> <i>Baddha, Mukta</i>	<i>Taijasa</i> <i>Baddha, Mukta</i>	<i>Kārmanā</i> <i>Baddha, Mukta</i>
1. Infernal beings	×	<i>Ananta</i>	<i>Asamkhyāta Ananta</i>	×	<i>Ananta Asamkhyāta Ananta Asamkhyāta Ananta</i>
2-11. <i>Asura</i> upto { <i>Stanita</i> }	×	”	”	×	”
12. Earth-bodied	”	”	”	×	”
13. Water-bodied	”	”	”	×	”
14. Fire-bodied	”	”	”	×	”
15. Air-bodied	”	”	”	×	”
16. Plant-bodied	”	”	”	×	”
17. Two-sensed	”	”	”	×	”
18. Three-sensed	”	”	”	×	”
19. Four-sensed	”	”	”	×	”
20. Five-sensed sub-human beings }	”	”	”	×	”
21. Human beings	”	”	”	×	”
22. <i>Vānavyantara</i>	×	”	”	1 upto <i>Sahasra</i> <i>prthaktva</i>	<i>Samkhyāta</i> or <i>Asamkhyāta</i>
23. <i>Jyotiśka</i>	×	”	”	”	<i>Samkhyāta</i>
24. <i>Vaimānika</i>	×	”	”	”	”

CHAPTER XIII

ON TRANSFORMATION (OR CHANGE)

In Indian Philosophy the systems like Sāṅkhya, etc. believe that a substance undergoes change. On the other hand, the systems like Nyāya etc. believe that a substance undergoes no change. That is, those who maintained the identity of substance and property accepted change in a substance; and those who maintained the difference between the two rejected the change in a substance. On this account three types of eternality or permanence came to be recognized in Indian philosophy. The Sāṅkhya, the Jaina and the Vedāntins like Rāmānuja upheld the view of permanence-in-change (*pariṇāmīnityatā*); but we should note that the Sāṅkhya in connection with *Prakṛti* (Matter) upheld this view whereas in connection with *Puruṣa* (Soul) it upheld diametrically opposite view, viz. that of absolute permanence (*kūṭasthanityatā*).¹ The Naiyāyikas considered all the permanent substances to be absolutely permanent and rejected the view of permanence-in-change. This is natural and necessary corollary of their contention that substance and its properties are absolutely separate. Buddhists voted for momentarism. Yet they stuck to the belief in rebirth. Thus there came into existence the doctrine of *santatinityatā*. According to Buddhists there is no permanence other than the permanence of a continuum. This is the third type of permanence.

In this chapter the modes or transformations² of both the living and the non-living substances are calculated. From this it follows that the Jainas reject the absolute permanence of soul (925). First the divisions and sub-divisions of the modes of the living substance are enumerated (926-937). Afterwards the chapter takes up 24 classes of living beings in each case calculating the modes it undergoes (938-946). And at last the divisions and sub-divisions of the modes of the non-living substance are mentioned (947-957). But here the modes of *puṁgala* (matter) only are mentioned and calculated, the modes of *dharma* (medium of motion), *adharmā* (medium of stoppage) and *ākāśa* (medium of location) are not mentioned at all. This suggests that in olden days the possibility of change or modification was not admitted in the case of these three non-living substances. This is corroborated by the following passage describing *dharma* etc. and occurring in *Bhagavatī* 2.10 and *Sthānāṅga* 441. The passage runs as follows :

1. "dvaī ceyam nityatā kūṭasthanityatā pariṇāmīnityatā ca | tatra kūṭasthanityatā puruṣasya | pariṇāmīnityatā guṇānām |" *Pāta. Bhāṣya* 4.33.
2. *Bhagavatīsūtra* asks us to understand *pariṇāmas* as described in *Panna-vaṇū*. 'pariṇāmapadam niravasesam bhāṇiyavvaṇ' (14.4. sū, 514).

“*kālaṃ na kayāi nāsī, na kayāi na bhavati, na kayāi na bhavissai tti bhuvim bhavati bhavissati ya dhuve nītie sasāte akkhae avvae avatṭhite nicce | bhāvato avanne agamāhe arase aphāse*” etc. The belief in the modes of *dharma*, etc. came into existence later on when the triad of origination, destruction and persistence came to be looked upon as the essential characteristic of reality in general. And we actually come across in *Tattvārthasūtra* the definition of reality (*sat*) (5.29). It is as follows : That which is characterised by origination, destruction, and permanence is real. Even the definition of permanence (*nitya*) is formulated in conformity with this definition of reality. It runs as follows : ‘*tabdhāvāvayayam nityam*’ (Permanence means non-deviation from the essential nature) (5.30). This definition bears the clear stamp of the tradition represented by *Pātāñjalayogasūtra*. The definition of permanence formulated by Vyāsa in his *Bhāṣya* on *Yogasūtra* is noteworthy in this connection. It is as follows : “*yasmin pariṇāmyamāne tattvaṃ na vīhanyate tan nityam*” (4.33). Moreover, let us note the definition of *pariṇāma* given in *Tattvārthasūtra*. It is : ‘*tadbhāvaḥ pariṇāmaḥ*’ (5.41).

Bhagavatī and *Sthānāṅga*, while discussing the modes of *Dharmāstikāya* etc., state this much that *Dharmāstikāya* etc. do not possess colour, flavour, odour and touch. But they observe silence about what they positively possess.³

Among ten modes of non-living substances enumerated in *Prajñāpanā* there is one called ‘*agurulaghu*’ (neither-heavy-nor-light) (947). In its connection it is explicitly stated that it is only of one form (*egāgāre*) (956). Hence there is no possibility of its varied modes or degrees. In *Bhagavatī* there occurs, at many places, the discussion about *guru-laghu* (heavy-as-well-as-light). From this whole discussion contained in *Bhagavatī* we can naturally deduce that the fine material atom and substances other than matter are considered to be *agurulaghu*. Thus soul substance, medium of motion, medium of stoppage, medium of location and time are by implication proved ‘*agurulaghu*’. At this juncture we should note that relatively heavy and relatively light are here described by the term ‘*gurulaghu*’ and hence by the term ‘*agurulaghu*’ is meant its negation. This means that substances that are described as *agurulaghu* are bereft of the mode or property ‘*guru*’ or ‘*laghu*’ or relative ‘*gurulaghu*’. Among the four alternatives formulated about the modes *guru* and *laghu* this is the fourth one. This also points to the fact that *agurulaghu* means the negation of all the three *guru*, *laghu* and *gurulaghu*. Thus the mode or property *agurulaghu* is not positive. This becomes clear from the *Bhagavatī* (1.9 sū. 73) account of *gurulaghu*. But the same

3. *Sthānāṅgasūtra* 441, *Bhagavatī* 2.10 sū. 118.

Bhagavatī in *Skandaka-Adhikāra* states that *Loka* has infinite *agurulaghu* modes. Infinite *agurulaghu* modes are predicated not only of *loka* but also of soul substance (*jīva*), liberation (*siddhi*), and the liberated (*siddha*) (2. 1. *sū.* 91). Thus we have here a suggestion of the process of creation out of nothing. From this it becomes clear that *Bhagavatī* contains different strata of thought. Hence we can say this much that here an attempt is made to demonstrate that even *dharma*, *adharma* and *ākāśa* undergo changes or modifications. This attempt is the result of the emergence of a novel thought that reals without exception should undergo changes. A stage in the development of this novel thought is represented by the aphorism 5.42 of *Tattvārthasūtra* and the *Bhāṣya* thereon wherein we are told that transformation is of two kinds, without beginning and with beginning, and further that the transformation of *arūpi* (non-material) substances is of the first kind. The difference of opinion regarding the authenticity of this *sūtra* as also regarding its interpretation is due to the emergence of this novel thought which has not yet been crystallised.

One should refer to Āc. Jinabhadra's *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* (gāthā. 654-663) for the logical treatment of the properties viz. *guru*, *laghu*, *gurulaghu* and *agurulaghu*.

Calculation of Modes

Modes of living substance

1. *Gati* (States of trans migratory existence, viz. state of infernal beings etc. 4)
2. *Indriya* (Sense-organs viz. Ear etc. 5)
3. *Kaṣāya* (Passions, viz. Anger etc. 4)
4. *Leśyā* (Mental colourations, viz. black etc. 6)
5. *Yoga* (Activity, viz. mental etc. 3)
6. *Upayoga* (Cognition—determinate and indeterminate 2)
7. *Jñāna* (Knowledge—*Ābhinibodhika* etc. 5)
8. *Darśana* (Faith—right, etc. 3)
9. *Cāritra* (Conduct—right, etc. 3)
10. *Veda* (Sexual behaviour, 3)

Modes of non-living substance

1. *Bandhana* (Bondage—smooth and arid)
2. *Gati* (Movement, involving touch and not involving touch; or short and long)
3. *Samsthāna* (Structure—spherical etc. 5)
4. *Bheda* (divisions—*khaṇḍa* etc. 5)
5. *Varṇa* (Colour—black, etc. 5)
6. *Gandha* (Odour—fragrant, not-fragrant).
7. *Rasa* (Flavour—pungent, etc. 5)
8. *Sparśa* (touch—*kakkhada*, etc. 8)
9. *Agurulaghu* (neither-heavy-nor-light 1)
10. *Śabda* (Word—sound sub-*bhidubbhi*)

The *gāthā* No. 200 that occurs in the explanation of *bandhana pariṇāma* occurs in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* also. Of course, there it contains some different readings.⁴

Ajīvagatipariṇāma (movement of non-living substance) is of two kinds, viz. *spṛśadgati* (movement involving touch) and *asṛśadgati* (movement not involving touch). According to the Jaina view units of space are everywhere. Hence Āc. Malayagiri is of the opinion that *spṛśadgati* does not mean the movement involving touch with the units of space, and the *asṛśadgati* the movement not involving touch with the units of space. But there is another view which contradicts the view upheld by Āc. Malayagiri. Let us quote the words of Āc. Malayagiri, “*anye tu vyācakṣate spṛśadgatipariṇāmo nāma yena prayatnaviśeṣāt kṣetrapradeśān spṛśān gaṇchati, asṛśadgatipariṇāmo yena kṣetrapradeśān asṛśān eva ṣacchati—tan na budhyāmahe, nabhasaḥ sarvavyāpitayā tatpradeśasaṃsparśavyatirekeṇa gater asaṃbhavāt | bahuśrutebhyo vā paribhāvanīyam*” ||⁵

Āc. Malayagiri has given the following instance to explain these two kinds of movement. When a person throws a pot-sherd in a pond in horizontal direction, it moves touching water at some periods of time and not touching water at some other periods of time. The difference of opinion regarding the interpretation of the terms *spṛśadgati* and *asṛśadgati* seems to suggest the fact that the conception of *spṛśadgati-asṛśadgati* belonged to the period when the conception of *ākāśa* as an independent substance and consequently of its units was not yet formulated, and it has traditionally retained its former position even after the formulation of those conceptions which are not consistent with it. Upādhyāya Yāsovijayaji has tried to resolve logically the inconsistency by writing a treatise ‘*Asṛśadgatīvāda*’. Again, the Jains maintain that the soul that is being liberated reaches, in one moment only, the Abode-of-the-liberated which is invariably *asaṃkhyāta* units of space away from the place of its death and also that a thing takes one moment to travel from one unit of space to its next. And one naturally feels the contradictions or inconsistency in these two contentions. According to the rule that a thing takes one moment to travel from one unit of space to its next, the soul that is being liberated should take at least *asaṃkhyāta* moments to reach the Abode-of-the-liberated. To resolve this discrepancy the conception of *asṛśadgati* is employed. This whole discussion draws our attention to the fact that the conceptions or doctrines known collectively as Jaina philosophy and religion took their own time for crystallisation. All the doctrines were not enunciated in their final form at once. Nor were they believed in their final form from the very start.

4. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book XIV, sū. 36 p. 33

5. Malayagiri's Commentary, folio 289 A

Modes Possible in this or that class of

	1. Gati (Condition of Existence)	2. Indriya (Sense- organs)	3. Kaṣāya (Passions)	4. Leśyā (Mental colouration)
1. Infernal beings	Infernal	Five	Anger, Pride, Deceit, Greed	Black, Green, Grey,
2-11. Bhavanavāsi	celestial	"	"	" " " Red
12. Earth-bodied	Sub-human	One	"	" " " "
13. Water-bodied				
14. Plant-bodied				
15. Fire-bodied	"	"	"	Black Green Grey
16. Air-bodied				
17. Two-sensed	"	Two	"	" " "
18. Three-sensed	"	Three	"	" " "
19. Four-sensed	"	Four	"	" " "
20. Fivesensed sub-human beings	"	Five	"	All the six
21. Human beings	Human	Five+mind	free from kaṣāyas	free from " } free from all the six }
22. Vāṇavyantara	Celestial	Five	Four kaṣāyas	Black, Green, Grey, Red }
23. Jyotiṣka	"	Five	"	Red
24. Vaimānika	"	Five	"	Red, Pink, White

Living Beings (938-946)

5. Yoga (Activity)	6. Upayoga (Cognition)	7. Jñāna (Knowledge)	8. Darśana (Faith)	9. Cāritra (Conduct)	10. Veda (Sex)
mental, vocal, bodily	deter- minate- indeter- minate	{ Ābhi., Śruta, Avadhi, Mati-ajñāna, Śruta- ajñāna, Vibhaṅga	right, wrong, } right-cum- wrong	acāritrī	Neuter
"	"	"	"	"	Male, Female
bodily	"	Mati-ajñāna, Śruta-ajñāna }	wrong	"	Neuter
"	"	"	"	"	"
bodily, vocal	"	{ Ābhi., Śruta, Mati-ajñāna, Śruta-ajñāna }	right, wrong	"	"
"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"
mental, vocal, bodily	"	{ Ābhi., Śruta, Avadhi, Mati-ajñāna, Śruta- ajñāna, Vibhaṅga }	right, wrong, right-cum- wrong	{ acāritrī, cāritrā- cāritrī	All the three
free from all the three }	"	Five jñānas & three ajñānas }	"	{ cāritrī, acāritrī, cāritrā- cāritrī-	"
All the three	"	{ Ābhi., Śruta, Avadhi, Mati-ajñāna, -Śruta ajñāna, Vibhaṅga }	"	acāritrī	Male, Female
"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"

CHAPTER XIV

ON PASSIONS

This chapter contains information about four passions (*kaṣāya*), viz. anger, pride, deceit and greed (958). We are told that they are possible in each of the 24 classes of living beings (959). Again, the question of their *pratiṣṭhā* or *apraṭiṣṭhā* in soul, not-soul and the both is also discussed keeping in view those 24 classes of living beings (960). The terms '*pratiṣṭhā*' and '*apraṭiṣṭhā*' are employed here in the sense of 'having an object' and 'not having an object' respectively. Many a time it so happens that passions arise without any specific cause. And hence in these cases they are having no object of their own. They are called here *apraṭiṣṭhita*. This is the explanation offered by the commentator.

We are informed that in each of the 24 classes of living beings the rise or origination of passions takes place depending upon *kṣetra* (place), *vastu* (thing), *śarīra* (body) and *upādhi* (paraphernalia) (961).

The sub-types of each of these four passions are again four, viz. *anantānubandhī*, *apratyākhyānāvaraṇa*, *pratyākhyānāvaraṇa* and *saṃjvalana*. In this enumeration the succeeding sub-type is milder than the preceding sub-type (962). Again, each of the four passions are differently divided into four groups, viz. *ābhoganirvartita*, *anābhoganirvartita*, *upaśānta* and *anupaśānta* (963). When there is a cause for the rise of passions and when a person having the cause in view gives way to the rise of passions, then those passions are called *ābhoganirvartita*. On the contrary, when a person gives way to passions without there being any cause whatsoever, then the passions are called *anābhoganirvartita*. So long as the passions do not rise or operate (but remain in the state of subsidence) they are called *upaśānta*. And when they rise and operate, they are called *anupaśānta*.

In Jaina Āgamic texts the vices of living beings are variously described. And they are grouped differently.¹ One system of grouping is to bring all the vices under three heads, viz. *rāga* (attachment), *dveṣa* (aversion) and *mōha* (delusion or infatuation). But in the Jaina Karma doctrine all the vices are grouped under the heads of the abovementioned four passions (*kaṣāyas*) and delusion or infatuation (*mōha*). Hence this system of grouping

1. Introduction to *Gaṇadhara-vāda* (Ed. Pt. Malvania), p. 100.

the vices seems to be finally crystallised in the Jaina treatment of vices.²

We should make a note that passion (*kaṣāya*) is one of the modes of a soul, mentioned in the preceding chapter (926).

Passions are the main causes of karmic bondage. The causes of reception or collection of all the eight types of karmas in all the 24 classes of living beings in all the three divisions of time ultimately resolve into four passions. The causes not only of the reception or collection of karmas but also of accumulation, bondage, premature realization, realization or rise, and dissociation of karma resolve into these four passions only (964-971).

At the end of this chapter there occurs a recapitulatory verse mentioning the topics of treatment. This suggests that this whole chapter might have come down to Ārya Śyāmācārya through tradition.

*

2. Study 'Kasāyapāhuḍa' with its commentaries for the detailed account of preyaṣ and dveṣa and four kaṣāyas.

ON SENSE-ORGANS

Among the modes of a living substance or being, sense-organ is mentioned. In the list of these modes, sense-organ is mentioned prior to passions (926). But the passions are treated of first in chapter XIV and afterwords in chapter XV sense-organs are treated of. This proves that these chapters have come down to Śyāmācārya through tradition and he has simply compiled and edited them in his own way. This is again corroborated by the fact that the modes, viz. *leśyā* (mental colouration) (chapter XVII), *samyaktva* (right faith) (chapter XIX), *upayoga* (cognition) (chapter XXIX), *ohī-avadhijñāna* (clairvoyance) (chapter XXXIII) are treated of neither in due order nor at one place. Some information regarding *avadhijñāna* is contained in the chapter on *Upayoga* (XXIX). Really speaking, this chapter on *upayoga* provides an occasion for the full treatment of *avadhijñāna*. In spite of this a separate chapter is devoted to its treatment. This suggests that there might have been a tradition current in the days of Ārya Śyāmācārya to discuss independently the topic of *avadhijñāna*. Hence Ārya Śyāmācārya might have deemed it necessary to collect data relating to *avadhijñāna* in an independent chapter.

In this chapter the discussion about sense-organs is divided into two sections. The first section consists of 24 *dvāras* (topics) and the second consists of 12 *dvāras*. In the very beginning of the first section 24 *dvāras* are pointed out (972). We are told that sense-organs are five (973). Then those 24 *dvāras* (topics) regarding them are discussed one by one in due order. Having completed the discussion about the first six topics from *saṁsthāna* (structure) to *alpabahutva* (relative numerical strength), all these six topics are again expounded keeping in view the 24 classes of living beings (983-989). After that the topics 7th (*Putṭha-Sprṣṭadvāra*) to 9th (*Viśayadvāra*) are discussed (990-992). These topics are not expounded keeping in view the 24 classes of living beings. This is so not because these topics are such as could not be discussed in connection with 24 classes of living beings but because there was, it seems, no crystallised or established tradition of discussing these topics in connection with those 24 classes.

In sū. 993 we are told that the material karmas that are dissociated from the soul at the time of *māraṇāntika samudghāta* are subtle. In other words, the material atoms that abandon the form of *karma* are subtle. Further it is stated that these subtle

atoms are everywhere in *Loka*. Again, in *sū*. 994 there occurs a statement to the effect that ordinary beings (*chadmastha*) are not able to know or to see these subtle atoms. When even some celestial beings are not capable of knowing or perceiving them then what to talk of the ordinary human beings !

Then it takes up 24 classes one by one in each case considering the question as to whether or not it knows and sees those subtle atoms while receiving them as food (*sū*. 995-998).

Sū. 999 discusses the question as to what a person perceives when he sees the reflection of a thing placed before shining things like a looking-glass, a sword, etc. In reply we are told that he perceives neither the looking-glass etc. nor his own self but the reflection alone. Here the term '*pratibhāga*' (*palibhāga*) is employed in the sense of reflection (*pratibimba*). The sentence meaning 'whether or not he perceives a looking-glass' occurring in the *sūtra* has a different reading also. According to Āc. Malayagiri it has the reading yielding the meaning that he may perceive a looking-glass also. The contradiction in the two meanings could be resolved as follows. Āc. Malayagiri's explanation is from the standpoint of the perceptible nature of the object. From this standpoint he considers the looking-glass also to be perceptible. But if we were to regard as perceptible that object which is actually perceived in the concerned instance then we can definitely say that it is only the reflection borne by the looking-glass that is perceived. Hence when it is said that he does not perceive the looking-glass it is said from the standpoint of the cognitional awareness.

Interesting discussion about the cognition of reflection occurs in *Niśūtha-Bhāṣya* (*gāthā* 4318 ff). And even *Syādvādaratnākara* (p. 858 ff) extensively discusses this problem. Again, Siddhasenagaṇi's commentary on *Tattvārthasūtra* (v. 24 p. 354) contains this interesting discussion.

A blanket, be it thickly woven or thinly woven, touches the same number of units of space. This information is included in this chapter, it seems, on account of its involving the point of uniformity-of-touch (1000).

Moreover, the information that a post, be it standing or lying down, occupies the same number of units of space seems to be included here on account of its being related to the object of sense-organ (1001).

Similarly, here we find the discussion about the touch of *dharmāstikāya* etc. by the geographical objects like *āgāsathiggala* =

loka, etc. (1002-5). According to the explanation offered by Āc. Malayagiri the subject-matter of both the *dvāras*, viz. *Āgāsathiggaladvāra* (1002) and *Lokadvāra* (1004) is the same, merely the terms 'āgāsathiggaḷa' and 'loka' differ.¹ But if it were so, there arises a question as to why the two *dvāras* are separately treated of or written. The basis of Āc. Malayagiri's view seems to be the uniform treatment of and uniform details about the touch in both the *dvāras*. But we have no means to answer the question as to whether or not the author himself meant the difference merely of terms but not of the subject-matter.

The second section of this chapter consists of 12 *dvāras* which are mentioned in the beginning of this section (1006).

With a view to describing in connection with 24 classes of living beings the accumulation of the concerned material particles proper for the construction of the concerned sense-organs the author has given the following information. A living being receives the material particles for those sense-organs alone which are possible in the class to which it belongs (1007-8). After having accumulated the material particles proper for those sense-organs alone a living being constructs them (1009). Each and every living being requires for the construction of sense-organs due to it one *antarmuhūrta* consisting of *asaṃkhyāta* moments (1010). Having pointed out the possibility or otherwise of *indriyalabdhi* (internal capacity to have sense experience of this or that type) in each of the 24 classes of living beings (1011) we are told as to how much time the process of cognition ensued by this or that sense-organ requires for its completion in each of the 24 classes of living beings (1012). A calculation of the relative temporal duration required by the process of cognition ensued by this or that sense-organ for its completion is given below (1013).

Sense-organ

Minimum time the process of cognition requires for its completion

1. Organ of vision	(1) The shortest duration (when compared with others)
2. Organ of hearing	(2) Somewhat longer duration than (1)
3. Organ of smell	(3) Somewhat longer duration than (2)
4. Organ of taste	(4) Somewhat longer duration than (3)
5. Organ of touch	(5) Somewhat longer duration than (4)

1. "pūrvam ākāśathiggaḷaśabdēna lokaḥ prṣṭo'dhunā lokaśabdenaiva tam pip-rechiṣur āha | Prajñāpanāṭikā, folio 308 A. Loka, being very small in extension, looks like a patch in Space (Ākāśa) taken as a whole. To suggest this idea the term 'ākāśathiggaḷa' has been used for loka. This is the clarification offered by Āc. Malayagiri in his commentary on Prajñāpanāśūtra (folio 307 A).

Regarding the maximum time we are to understand in continuation with the above the progressive rise in the same order.

6. Organ of vision	(6) somewhat longer duration than (5)
7. Organ of hearing	(7) somewhat longer duration than (6)
8. Organ of smell	(8) somewhat longer duration than (7)
9. Organ of taste	(9) somewhat longer duration than (8)
10. Organ of touch	(10) somewhat longer duration than (9)

Then there occurs the description of the stages the sensory cognition involves, viz. *ogāhaṇā* (*avagrahaṇa* = *pariccheda*), *avāya* (determination or exclusion of the non-existing characteristics), *ihā* (cogitation), *uggaha* (*avagraha*, grasping)—*arthāvagraha* (final grasping of the object) and *vyaññjanāvagraha* (initial grasping of the object). All these stages are discussed in connection with 24 classes of living beings (1014-23). It is noteworthy that though among the *dvāras* (topics) enumerated in the beginning (1006) *vyaññjanāvagraha* alone is mentioned after *ihā*, in the actual exposition (1017) two types of *avagraha* are mentioned and explained. Again, the order of treatment that is accepted in *Tattvārthasūtra* and *Nandī* in connection with these stages is reversed here. It is interesting to note the following points gathered from this *Prajñāpanā* account. *Vyaññjanāvagraha* is possible in the case of cognition had through each of the four sense-organs only, viz. organs of hearing, smell, taste and touch. It is not possible in the case of cognition had through visual sense-organ or mind (*manas*) (1018). On the other hand, *arthāvagraha* is possible in the case of cognition had through each of the five sense-organs and also through the sixth *manas* (mind) which is considered to be a quasi-sense-organ (*noindriya*) (1019). Thus *arthāvagraha* is of six kinds. But *avagrahaṇa* (1014), *ihā* (1016) and *avāya* (1015)—each of the three is possible in the case of cognition had through each of the five sense-organs only. This means that they are not possible in the case of cognition had through mind. Does this mean that mental cognitive function is not possible in these three stages? In later days it was accepted that *ihā* and *avāya* are possible even in the case of cognition had through mind.² It is noteworthy that in this *Prajñāpanā* account the stage called *dhāraṇā* is not even mentioned. Is it that by *avagrahaṇa* (1014) *Prajñāpanā* means *dhāraṇā*? This question occurs to our mind because *ogāhaṇā* (*avagrahaṇa*) and *uggaha* (*avagraha*) are here separately mentioned. By *uggaha* is here definitely meant *avagraha* because it is divided into two types, viz. *arthāvagraha* and *vyaññjanāvagraha*. And, as we have already pointed out, *ogāhaṇā* is here separately mentioned. So, we feel that the term *avagrahaṇa* is here used for

the stage known as *dhāraṇā* in later works. This much is certain that this *Prajñāpanā* account of *jñāna* represents the old stratum of thought.

Then follows a different classification of sense-organs. Here they are classified into two types, viz. *dravyendriya* (physical sense-organ) and *bhāvendriya* (psychic sense-organ) (1024). But in *Tattvārthasūtra* each of the five *dravyendriyas* are again divided into two sub-types, viz. *nirvṛti* (the organ itself) and *upakaraṇa* (the protective environment). Thus, according to *Tattvārthasūtra* in all there are ten *dravyendriyas*.

In this chapter of *Prajñāpanā* there occur four *dvāras* (topics), viz. *indriyopacaya*, *indriyanirvartana*, *indriyalabdhi* and *indriyopayogaḍḍhā*. It is not impossible that *Tattvārthasūtra* has systematised the classification of sense-organs by considering the first two to be the sub-types of *dravyendriya* and the last two to be the sub-types of *bhāvendriya*. *Prajñāpanā* recognises in all eight types of *dravyendriyas*. It does not recognize the two sub-types of *dravyendriya* in the case of the organs of taste and smell (1025). It does not name the two sub-types of *dravyendriya*. After this it takes up 24 classes of living beings one by one in each case showing as to how many and as to which *dravyendriyas* out of the eight are possible in it (1026-1029). From all this we feel that the two sub-types of *dravyendriya* which are recognised in *Prajñāpanā* are not identical with *nirvṛti* and *upakaraṇa* recognised in *Tattvārthasūtra*, nor are they the same as *indriyopacaya* and *indriyanirvartana* mentioned in *Prajñāpanā* itself. It is so because according to *Tattvārthasūtra* *nirvṛti* and *upakaraṇa* are possible in the case of all the *indriyas* and according to *Prajñāpanā* *indriyopacaya* and *indriyanirvartana* are possible in the case of all the *indriyas* whereas two sub-types of *dravyendriya* recognised in *Prajñāpanā* (1025) are possible in the case of three sense-organs only.

Then it again takes up 24 classes of living beings one by one in each case pointing out as to how many *dravyendriyas* it possessed in the past, how many it possesses at present and how many it will possess in future (1030-1054).

After that five types of *bhāvendriyas* are mentioned. And we are told as to how many of them are possible in the case of each of the 24 classes of living beings (1056-1067).

For the various views about sense-organs upheld by different systems of Indian philosophy one may refer to Hindi Notes (pp. 38-41) given at the end of the text of *Pramāṇamīmāṃsā* (Simṅhi Jaina Series).

ACTIVITY OF SOUL

Activity of a soul, which depends upon mind, speech and body is technically called *yoga*. In this chapter the term '*prayoga*' is used in place of '*yoga*'. This threefold activity is considered to be of the soul (*ātmavyūpāra*)¹ because it does not take place in its absence. According to Jaina philosophy mind, speech and body are material or physical. The activity that is commonly found in all forms of matter is motion. This activity is possible even in the absence of the soul. But the special activities of physical particles transformed into mind, speech and body are possible only when the soul cooperates with this concerned matter. Again, these special activities in question are not possible in matter which is not transformed into mind, speech and body. And even the transformation of matter into mind, speech and body depends on the *karma* of the soul. This is the reason why this threefold activity of material mind, speech and body is regarded as belonging to the soul. These three types of activity are divided into 15 sub-types. We are told as to which of these sub-types can possibly be present in a living being in a particular situation. We are also informed as to which of these 15 sub-types can possibly be present in each of the 24 classes (*daṇḍaka*) of living beings (1069-1084). In this exposition there also occur various alternatives showing as to which sub-types are possible along with a particular sub-type.

Like *Prajñāpanā*, *Ṣaṭkhaṇḍāgama* also enumerates the 15 sub-types of threefold activity and examines the possibility of these sub-types in different classes of living beings, employing the scheme of *mārgaṇāsthānas* of living beings (Book I p. 278 ff.). In *Ṣaṭkhaṇḍāgama* three main types of activity, viz. mental, vocal and bodily are included under the head '*Prayoga Karma*', but their sub-types are mentioned in *Dhavalā* (Book XIII, p. 43).

The 15 sub-types are as follows (1068) :

- (1) *Satya-maṇaḥ-prayoga* (True activity of mind).
- (2) *Asatya-maṇaḥ-prayoga* (False activity of mind).

1. " *prayogaḥ paṇispandakriyā, ātmavyūpāra ity arthaḥ |* " *Prajñāpanāṭikā*, folio 317, " *ātmapravṛtteḥ karmādānanibandhanavīryotpādo yogaḥ |* *athavā ātmapradeśānām saṅkocavikoco yogaḥ |* " *Dhavalā*, I, p. 140.

Among the ten types of karma enumerated in *Ācarāṅganiryukti* (*gāthā* 183) there is one called '*prayoga-karma*'. While explaining it Āc. Śīlāṅka enumerates its 15 types (p. 94).

- (3) *Satya-mṛṣā-mañḥ-prayoga* (True-as-well-as-false activity of mind).
- (4) *A-satya-mṛṣā-mañḥ-prayoga* (Neither-true-nor-false activity of mind).
- (5)-(8) The same four types are possible in the case of vocal activity.
- (9) *Audārikaśarīra-kāya-prayoga*² (Bodily activity of the *audārika* (gross) body).
- (10) *Audārika-miśra-śarīra-kāya-prayoga* (Activity of *audārika* body when it is in association with other bodies).
- (11) *Vaikriya-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of the transformable body).
- (12) *Vaikriya-miśra-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of *Vaikriya* body when it is in association with other bodies).
- (13) *Āhāraka-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of the projectable body).
- (14) *Āhāraka-miśra-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of *Āhāraka* body when it is in association with other bodies).
- (15) *Karmaśarīra-kāyaprayoga*³ (Bodily activity of the karmic body).

Āc. Malayagiri considers *satyamṛṣā* (true-as-well-as-false) activity of mind as well as speech to be a mixture of truth and falsity (*miśra*) from the practical standpoint; but he considers it to be false (*asatya*) only from the definitive standpoint. *A-satya-mṛṣā* (neither-true-nor-false) activity of mind as well as speech ponders over the nature of the thing or describes the thing. Imperative statements have nothing to do with truth or falsity. Hence they too are included in *a-satya-mṛṣā* activity of speech. From the definitive standpoint even these statements are to be regarded as false if they are spoken with the intention of deceiving others. Among bodily activities, mention is not made of the bodily activity of the electric body (*taijasa-śarīra*). This is really noteworthy.

In *Śaṭkhaṇḍāgama* there does not occur the term 'śarīra' along with the term 'kāyaprayoga'. Therein we find the readings like '*orāliyakāyajogo*'. (*Śaṭkhaṇḍāgama*, Book I, p. 289). Again, it mentions 4 types of mental activity, 4 types of vocal activity and 7 types of bodily activity.

Āc. Malayagiri is of the opinion that here the name '*taijasa-kārmaṇa-śarīraprayoga*' is intended. But even *Śaṭkhaṇḍāgama* yields the above-mentioned reading — '*kammāya-kāyajogo*' (Book I, p. 289). In the mind of Āc. Malayagiri there might have arisen a doubt as to why there should not occur the mention of *taijasa-śarīra* in these 15 types. Hence he, having conjoined the term '*taijasa*' with the term '*kārmaṇa*', has explained the point. (*Prajñāpanāṭikā*, folio 319). But such a doubt does not occur in *Dhavalā*.

After having discussed 15 sub-types of the threefold activity of mind, speech and body the chapter takes up the exposition of 'Gatippavāya' (*Gatiprapāta*) (1086-1123). This seems to be a collection of secondary matter. All those activities that involve movement or motion (*gati*)⁴ are collected here and are grouped under five different heads, viz. 1 *prayogagati*, 2 *tatagati*, 3 *bandhana-chedana-gati*, 4 *upapāttagati* and 5 *viḥāyogati* (1085).

Out of the activities of these five groups, those of the first group are discussed in connection with the 24 classes of living beings. In other words, about the activities of the first group only we are told as to which of them are found in each of the 24 classes of living beings. But the activities of the remaining groups are not discussed in connection with the 24 classes of living beings. That is, about the activities of these four groups we are not told as to which of them are possibly present in each of the 24 classes of living beings.

Let us take the activities of the first group. They are called 'prayoga-gati' (1086-1089). We have already discussed (1068) 15 sub-types of the activities of this group. Hence we need not repeat here what we have already said.

All the movement that one performs before he reaches the destination is called *tata-gati*. It is so called because it is long drawn out (1090).

The movement which results on account of the bondage of soul and body being cut off is called *bandhana-chedana-gati* (1091).

Bhavopapāta-gati means soul's transformation into celestial being or infernal being or human being or sub-human being. Accordingly, this *gati* is of four types. The transformation of soul into any one of the above-mentioned four beings is caused by its own *karma*. The movement of the liberated soul (*siddhagati*) is not included in the *bhavopapāttagati* because the former is not caused by the *karma* whereas the latter is caused by the *karma*.

Upapāta-gati is of three types, viz. *kṣetropapāta*, *bhavopapāta* and *no-bhavopapāta*. The movement of a living being in the concerned space is called *kṣetropapāttagati*. The transformation of a soul into the concerned states of transmigratory existence, viz. the state of infernal beings etc. is called *bhavopapāttagati* (1092-99).

The movement called *nobhavopapāttagati* is of two types, one characterising matter and another characterising liberated souls.

4. "gamanam gatiḥ prāptir ity arthaḥ | prāptiś ca deśāntaraviṣayā paryāyānta-raviṣayā ca.....| gateḥ prapāto gatiprapātaḥ.....| gatiśabdapravṛttirupani-patatiṭṭy arthaḥ"—*Prajñāpanāṣikā*, folio 328.

This movement is called *nobhavopapātagati* because it is not caused by *karma* (1100).

Matter can move from one end of a direction to its another end in one moment only. This movement of matter is called *nobhavopapātagati* of matter (1101). But regarding the *nobhavopapātagati* of liberated souls, simply the types (*Sū.* 15-17) of liberated soul are enumerated. It is noteworthy that here there is no suggestion whatsoever to the effect that the movement of a liberated soul from one end of a direction to its another end takes place in one moment only (1102-4).

Vihāyogati is divided into 17 types (1105) which are explained as follows :

1. *Spṛśadgati*—This is the movement of a loose atom and it involves touch with other material things (1106).
2. *Aspṛśadgati*—This is the movement of a loose atom and it does not involve touch with other material things (1107).
3. *Upasaṃpadyamānagati*—This is the movement of a thing which depends on some other thing. A man's journey to a religious place with the (financial) assistance of a king is an instance in point (1108).
4. *Anupasaṃpadyamānagati*—This is the independent movement of a thing without the assistance of any other thing (1109).
5. *Pudgala-gati*—This is the movement that characterises an atom as well as an aggregate composed of two or three upto *ananta* atoms (1110).
6. *Maṇḍūkagati*—This is the movement which resembles that of a frog. Thus this movement involves jumpings of a special type (1111).
7. *Naugati*—This is the movement which characterises a thing in a boat in motion (1112).
8. *Nayagati*—When thought employs one standpoint, its movement is called *Nayagati*. Or, when it employs all the standpoints its movement is called *nayagati* (1113).
9. *Chāyāgati*—The movement that depends on shade is called *chāyāgati* (1114).
10. *Chāyānupātagati*—Formation of shade which accords with the size of a thing is called *chāyānupātagati* (1115).
11. *Leśyāgati*—This is a transformation of a *leśyā* (mental colouration) which takes place in its association with another *leśyā* (1116).

12. *Leśyānupātagati*—Formation of *leśyā* (mental colouration) after death in accordance with the concerned *leśyā* (before death) is called *leśyānupātagati* (1117)
13. *Uddiśyavibhaktagati*—The movement for the sake of some body, say, a spiritual teacher, etc., is called *Uddiśyavibhaktagati* (1118).
14. *Catuḥpuruṣaprabhaktagati*—The movement of four persons about the start and the stoppage of which four alternatives are possible is called *Catuḥpuruṣaprabhaktagati*. The four alternatives are as follows : (1) the four persons start walking at the same moment, (2) they start walking at the same moment but do not stop walking at the same moment, (3) they do not start walking at the same moment but stop walking at the same moment, (4) they do not start walking at the same moment, nor do they stop walking at the same moment (1119).
15. *Vakragati*—It is of four types, viz. *ghaṭṭanatā*, *stambhanatā*, *śleṣanatā* and *patanatā*. *Ghaṭṭanatā* is a limping movement. *Stambhanatā* means that movement which gets arrested in its course, e. g. the movement of bellows; or that movement of the limbs of a body, which is getting arrested. *Śleṣanatā* is that movement which causes union of the limbs of the body. *Patanatā* is that movement which characterises a person who falls down while standing or walking (1120).
16. *Paṅkagati*—This is the movement which characterises a person who walks in mire.
17. *Bandhavimocanagati*—This is the movement which takes place when a ripened fruit falls from a tree (1121).

These 17 groups or classes are not mutually exclusive. They are meant simply to indicate the special features of various movements.

CHAPTER XVII

COLOUR-INDEXES TO TEMPERAMENT (LEŚYĀ)¹

This chapter is devoted to the exposition of *leśyā* (colour-indexes to temperament). It contains six sections (*uddēśas*). There is no system governing the arrangement and order of these sections. First section contains one *leśyādvāra* among other *dvāras*. This seems to be the reason why the entire discussion occurring in this first section has been included in the chapter on *leśyā*. This chapter makes it clear that some *prakaraṇas* (topical discussions) contained in *Prajñāpanā* might have traditionally come down to Ārya Śyāmācārya who seems to have simply collected and compiled them in their original form. This is corroborated by the chapter on spoken language (ch. XI).

Ṣaṭkhaṇḍāgama includes *leśyā* in the list of 14 *mārgaṇāsthānas* (points-of-investigations). Hence it is but natural that its discussion should occur at various places in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book I, pp. 132, 136, etc.; Book III, p. 459 etc.; Book IV, p. 290 etc.; etc.).

The first section discusses food, body, breathing, karma, colour, colour-index to temperament, emotional experience (*vedanā*), activity and life-span of the living beings belonging to 24 different classes. Thus here we are shown that there is no uniformity among living beings regarding these items. And here we are told as to what the cause of this variety is (1124-1155). From this whole discussion we gather the following interesting information. The bigger the body an infernal being possesses the more quantity of food it takes (1124). Again, the earlier is the birth, the less quantity of *karmas* it has (1125). Moreover, the earlier is the birth, purer are its colour and colour-index to temperament (1126-27). *Sañjñī* infernal beings suffer great or intense misery whereas *asañjñī* infernal beings suffer miseries of low intensity (1128).² The activities performed by an infernal being possessed of right faith are less than those performed by the one devoid of it (1129). And the life-spans of different infernal beings are not uniform (1130).

1. For the detailed information about the *leśyā*-speculation available in Jaina Āgama and Karma literature as also in Non-Jaina works one may refer to *Leśyākoṣa* edited by Mohan Lal Banthia and Shrichand Choradia, Calcutta, 1966. For the interpretation of the term '*leśyā*' one may consult Schubring : *Doctrine of the Jains* : p. 195.

2. The fact that the infernal beings are here divided into two classes, viz. *sañjñī* and *asañjñī* suggests that this chapter has been written in the period of time when these two terms had still not acquired the final technical sense. This is the reason why Ac. Malayagiri has to give many alternative explanations of these two terms while commenting on them.

All the abovementioned items are considered in connection with each of the 24 classes of living beings, viz. a class of *Bhavanavāsī* gods, etc. (1131-44).

After that it demonstrates with respect to above items the similarity or otherwise obtaining between living beings having different *leśyās* and belonging to 24 different classes (1145-55). With this ends the first section.

Second section begins with the enumeration of six types of *leśyā*. Then it takes up four *gatis* (states of transmigratory existence) one by one in each case discussing the question as to how many types of *leśyās* it can possibly have (1157-1169). The concerned table is given below.

Classes	black	blue	grey	yellow	pink	white
1. Infernal beings	„	„	„	×	×	×
2. Sub-human beings	„	„	„	„	„	„
One-sensed	„	„	„	„	×	×
„ Earth	„	„	„	„	×	×
„ Water	„	„	„	„	×	×
„ Plant	„	„	„	„	×	×
„ Fire	„	„	„	×	×	×
„ Air	„	„	„	×	×	×
Two-sensed	„	„	„	×	×	×
Three-sensed	„	„	„	×	×	×
Four-sensed	„	„	„	×	×	×
Five-sensed <i>tiryāṇca</i>	„	„	„	„	„	„
<i>Saṁmūrcchima</i> „	„	„	„	×	×	×
<i>Garbhaja</i> „	„	„	„	„	„	„
<i>Tiryāṇcaṇī</i>	„	„	„	„	„	„
3. Human beings	„	„	„	„	„	„
- <i>Saṁmūrcchima</i>	„	„	„	×	×	×
- <i>Garbhaja</i>	„	„	„	„	„	„
- Females (<i>Manuṣyaṇī</i>)	„	„	„	„	„	„
4. Celestial beings (Male)	„	„	„	„	„	„
„ „ (Female)	„	„	„	„	×	×
<i>Bhavanavāsī</i> Gods	„	„	„	„	×	×
„ Goddesses	„	„	„	„	×	×
<i>Vāṇavyamāntara</i> Gods	„	„	„	„	×	×
„ Goddesses	„	„	„	„	×	×
<i>Jyotiṣa</i> Gods	×	×	×	„	×	×
„ Goddesses	×	×	×	„	×	×
<i>Vaimānika</i> Gods	×	×	×	„	„	„
„ Goddesses ³	×	×	×	„	×	×

3. For clarification of this point refer to the Commentary.

In *sūtra* 1170 there occurs the calculation of the relative numerical strength of the living beings possessed of this or that type of *leśyā*. It is as follows :

1. Living beings possessed of white *leśyā* (1) the lowest number
2. " " " " pink " (2) *asaṃkhyāta* times (1)
3. " " " " yellow " (3) *asaṃkhyāta* times (2)
4. " " devoid of *leśyā* (4) *ananta* times (3)
5. " " possessed of grey *leśyā* (5) *ananta* times (4)
6. Living beings possessed of blue *leśyā* (6) somewhat more than (5)
7. " " " " black " (7) " " " (6)
8. " " " " *leśyā* (8) " " " (7)

But the calculation of the relative numerical strength of the infernal beings possessed of this or that type of *leśyā* (*sū.* 1171) is as follows.

1. Infernal beings possessed of black *leśyā* (1) the lowest number
2. " " " " blue " (2) *asaṃkhyāta* times (1)
3. " " " " grey " (3) *asaṃkhyāta* times (2)

This is so because the lower is the hell, smaller is the number of beings residing in it. Hence the infernal beings residing in the seventh hell have the black *leśyā* and their number is the lowest among the infernal beings residing in different hells.

In the case of *tīryaṅcas* (sub-human beings) the principle underlying the relative numerical strength is quite opposite to the one underlying the same in the case of infernal beings; but it follows the general and normal principle (1170) which is obvious in the calculation given in *sūtra* 1170, the only difference being that here there is no *tīryaṅca* which is free from *leśyā*.

Regarding the relative numerical strength of the sub-human beings possessed of this or that *leśyā*, a separate calculation is given according to the number of sense-organs possessed by them (1173-1180). Sometimes the relative numerical strength in this calculation does not tally with the same in the other. Relative numerical strength of human beings possessed of this or that type of *leśyā* is also calculated (1181-87). And the relative numerical strength of celestial beings possessed of this or that type of *leśyā* is also calculated. But here the speciality is that the mutual relative numerical strength of the four classes of celestial beings viz. *Brahmanvāsī*, etc. is also calculated from the standpoint of *leśyā* (1188-90). Moreover, here we are told as to how many supernatural powers (*rddhis*) a living being possessed of this or that *leśyā* can possibly have. It is made clear that living beings possessed of black, blue, gray, yellow or pink *leśyā* can have many supernatural powers (*mahārddhika*). This implies that the beings possessed of

white *leśyā* can have all the possible supernatural powers (1191). At the end the section takes up four *gatis* one by one in each case showing the relative numerical strength of the supernatural powers possessed by its living beings having this or that type of *leśyā* (1192-97).

The last *sūtra* runs as follows: “*kei bhaṇanti — cauvīsadaṁḍaenam iḍḍhī bhāṇiyavvā*” (1198). This *sūtra* records a view that here in the above case we should take up 24 classes instead of 4 *gatis*; and in each case one should calculate the relative numerical strength of supernatural powers (*iḍḍhī*) that can possibly be possessed by its beings having this or that type of *leśyā*. From this it becomes clear that this difference of version pertains to the reading of *Prajñāpanā*. It also proves that this difference of version might have been present at the time of compilation of *Prajñāpanā*.

The third section (1199-1217) contains the discussion about the type of *leśya* which a living being has at the time of its birth and death (1199-1214). Again, we are told that the spatial and temporal range the physical object lying within which is perceived directly by *avadhiḥjñāna* (clairvoyance) differs according to the difference in *leśyā* of a cognizer. And we are shown the exact range which is determined by this or that type of *leśyā*. Moreover, this section yields information regarding the number of *jñānas* which a living being possessed of this or that type of *leśyā* can possibly have (1215-17).

The fourth section is devoted to a description of *leśyā* viewed as a physical substance. It demonstrates as to how a *leśyā* is converted from this type into that type. Again, it extensively expounds as to what types of colour, flavour, odour and touch a particular type of *leśyā* can possibly have (1219-1241). All this shows that *leśyā* is nothing but a sort of transformation or modification of matter, which takes place depending on soul.

Sūtra 1242 calculates various modes of *leśyā*. Then it takes up its types one by one in each case explaining its units (*pradeśas*) (1243), extent of pervasiveness (*avagāhanākṣetra*) (1244), groups of particles (*vargaṇā*) (1245), resting place or substratum (*sthāna*) (1246) and relative numerical strength (*alpabahutva*) (1247-49). All these points are explained from the standpoint of its substratum (*sthāna*) and at the same time keeping in view its substance (*dravya*) and units (*pradeśa*).

In the beginning of the fifth section there occurs the repetition of what has already been said in the fourth section regarding the transformation of *leśyā*. Afterwards it is explained that a *leśyā* could not be converted from one type into another (1252-55). If

this be the case, then how can we reconcile this view with the one given in the fourth section? Āc. Malayagiri reconciles this view with that as follows. The possibility of transformation of a *leśyā* from one type into another is accepted in the fourth section not in the case of all the four classes but in the case of two classes only, viz. that of human beings and of sub-human beings. And the possibility of such a transformation is rejected in this fifth section not in the case of all the four classes but in the case of two classes only, viz. that of infernal beings and of celestial beings (*Prajñāpanāṭīka* folio 371). Āc. Malayagiri's remark about *sūtras* 1552-55 is worthy of note. His remark runs as follows: '*amūni ca sūtrāṇi sāksāt pustakeṣu na drśyante kevalam arthataḥ pratipattivyāni, tathā mūlaṭīkākāreṇa vyākhyānāt*'—*Prajñāpanāṭīkā*, folio 372.

The sixth section contains information about the *leśyās* of male and female human beings residing in different regions (1256-57). After that it expounds the fact that there is no rule that the *leśyā* of one should necessarily be identical with that of one's father and/or mother. It concludes that one may or may not have the *leśyā* similar to the *leśyā* of one's father or mother. In other words, one does not necessarily inherit a *leśyā* from one's father or mother. This amounts to saying that mental temperament is not necessarily an inherited characteristic (1258).

Though this chapter is of a considerable length, it does not contain the following two topics which are extensively dealt with in other works.⁴ It does not discuss the question as to what type of thoughts occurs to a living being possessed of this or that type of *leśyā*. Moreover, it does not even mention the two sub-types of each main type of *leśyā*, viz. *dravyaleśyā* and *bhāvaleśyā*. This points to the early date of the compilation of *Prajñāpanā*.

4. *Uttarādhyāyana*, 34. 21-32. *Bhagavatīsūtra*, śataka 12, uddeśa 5, sū. 450, p. 572

CHAPTER XVIII

PERIOD OF CONTINUOUS PERSISTENCE OF ONE MODE

This chapter is devoted to the consideration of the question as to how much period of time a substance—living or non-living—which is included in the 'kāya' group can continuously have one particular mode.¹ In other words, it lays down the minimum and maximum periods for which one individual substance can continuously belong to a particular class from among so many possible in its case. First it is necessary to understand the difference between the subject-matter of the fourth chapter called '*Sthitipada*' and that of the present chapter called '*Kāyasthitipada*'. The subject-matter of the former is *bhavasthiti* whereas that of the latter is *kāyasthiti*. *Bhavasthiti* means a period of time for which a living being lives in its one birth only. On the other hand, *kāyasthiti* means a period of time for which a living being can continuously be a member of one class in its several consecutive births. Moreover, the fourth chapter considers the question of *bhavasthiti* in connection with living beings only whereas the present chapter considers the question of *kāyasthiti* in connection with even non-living substances, viz. *dharmāstikāya* etc. which are known as *kāya* (*astikāya*). That is, this present chapter discusses also the question as to how long a particular non-living substance can continuously have a particular mode.

Ṣaṭkhaṇḍāgama discusses the question of *sthiti* (*bhavasthiti*) keeping in view one living being as also many living beings. Moreover, therein the enquiry is conducted in terms of 14 *mārgaṇāsthānas*, viz. *gati* etc. as also in terms of 14 *guṇasthānas*. *Ṣaṭkhaṇḍāgama* too contains an exposition of *kāyasthiti* similar to the one found in the present chapter. But it conducts this exposition too in terms of 14 *mārgaṇāsthānas* and 14 *guṇasthānas*.²

The present chapter conducts its exposition of *kāyasthiti* in terms of 22 '*padas*' instead of 14 *mārgaṇāsthānas* employed in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. The list of 22 '*padas*' is given below. And the list of 14 *dvāras* (*mārgaṇāsthānas*) accepted in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* on the basis of similar *dvāras* mentioned elsewhere is also given below.

1. '*kāya iha paryāyaḥ parigṛhyate*'—*Prajñāpanāṭikā*, folio 375.

2. Refer to *Ṣaṭkhaṇḍāgama* ('*Kālānugama*'), Book IV, pp. 312, 357 & Book VII, pp. 114, 452.

Prajñāpanā

Ṣaṭkhaṇḍāgama

1. <i>Jīva</i> (Animate being)	—
2. <i>Gatī</i> (class of animate beings)	1. <i>Gatī</i>
3. <i>Indriya</i> (sense-organ)	2. <i>Indriya</i>
4. <i>Kāya</i> (body)	3. <i>Kāya</i>
5. <i>Yoga</i> (activity)	4. <i>Yoga</i>
6. <i>Veda</i> (sexual behaviour)	5. <i>Veda</i>
7. <i>Kaṣāya</i> (passions)	6. <i>Kaṣāya</i>
8. <i>Leśyā</i> (mental temperament)	10. <i>Leśyā</i>
9. <i>Samyaktva</i> (faith)	12. <i>Samyaktva</i>
10. <i>Jñāna</i> (determinate cognition)	7. <i>Jñāna</i>
11. <i>Darśana</i> (indeterminate cognition)	9. <i>Darśana</i>
12. <i>Samyata</i> (self-controlled)	8. <i>Samyama</i>
13. <i>Upayoga</i> (cognition)	—
14. <i>Āhāra</i> (nourishment)	14. <i>Āhāraka</i>
15. <i>Bhāṣaka</i> (capable of speaking)	—
16. <i>Paritta</i> (having one body each)	—
17. <i>Paryāpta</i> (fully developed)	—
18. <i>Sūkṣma</i> (subtle)	—
19. <i>Sañjñī</i> (possessing higher cognitive capacity)	13. <i>Sañjñī</i>
20. <i>Bhava</i> (- <i>Siddhi</i>)	11. <i>Bhavya</i>
21. <i>Asti</i> (- <i>kāya</i>)	—
22. <i>Carima</i> (capable of attaining <i>mokṣa</i>)	—

Here one point should be made clear. An infernal being can never be born in its next birth as infernal being. Nor a celestial being can ever be born in its next birth as celestial being. Hence there is no difference between their *bhavasthiti* and *kāyasthiti*. Only in the case of human and sub-human beings there is the possibility of difference between ³*bhavasthiti* and *kāyasthiti*. As a matter of fact, we should say that there is no possibility of *kāyasthiti* in the case of infernal beings and celestial beings. Readers interested in this point should compare the fourth chapter with the present one.

From among 22 *dvāras*, the first one is '*jīva*'. We are told that *jīva* exists in all the three divisions of time (1260). This means that it has no beginning and no end; it is neither originated nor will it be destroyed; it is eternal. The commentator has defined *jīva* as that which possesses *prāṇas*. And he has told us that *prāṇas* are of two types, viz. *dravya prāṇas* (external or physical *prāṇas*) and *bhāva prāṇas* (internal or psychic *prāṇas*). Sense-organ, etc. are the instances of *dravya-prāṇa* and knowledge etc.

3. A living being belonging either to the class of *sañjñī* sub-human beings with five senses or to the class of human beings can at the most have 8 continuous births in the same class. *Prajñāpanāṭīkā*, folio 376.

are the instances of *bhāva-prāṇa*. And knowledge being included in *bhāva-prāṇa*, *siddhas* (liberated beings) too could be said to possess *prāṇas* and consequently be included in the class of *jīvas*.⁴

In the text proper the discussion about *Kāla* (Time) is conducted in two ways (1262, 1286 etc.). In this connection the commentator observes that the discussion about *Kāla* is here conducted from the temporal as well as spatial standpoints. The number *ananta* (infinite) being of various kinds or degrees, the comparison of the number of the moments of time with the number of space-points helps our understanding of those degrees.⁵

About the *kāyasthiti* of the sub-human beings given in the text proper (1262) the commentator remarks that it is the *kāyasthiti* of only a section of the class of sub-human beings, viz. plant beings. Other sub-human beings could not have that much *kāyasthiti*.⁶

About the *kāyasthiti* of goddesses given in the text proper (1264) the commentator observes that it is to be understood of the goddesses of *Īśāna*.⁷

Again, he informs us that the maximum *kāyasthiti* of sub-human beings given in the text (1268) is to be understood of those sub-human beings only that belong to *Devakuru* (*Pajñā. Vr.* p. 377). The text proper tells us that the *kāyasthiti* of two-sensed beings is '*saṁkhyātakāla*' (1273). He points out that by '*saṁkhyātakāla*' we should here understand '*saṁkhyeyāni varṣasahasrāṇi*' (*Prajñāpanāṭikā. fol. 378*).

Sūtra 1277 mentions *aparyāpta* beings. The commentator observes that by *aparyāpta* we are to understand both the types of *aparyāpta* beings, viz. *labdhi-aparyāpta* and *karaṇa-aparyāpta* (*Prajñāpanāṭikā, folio 378*).

On the other hand, he asks us to take the term *paryāpta* used in *sūtra* 1279, etc. in the sense of *labdhiparyāpta* only (*Prajñā. ṭikā, folio 378*).

The term '*kāya*' employed in *Kāyadvāra* (1285-1320) is to be understood in the sense of body. But in *sūtra* 1285 it means not body in general but its two special kinds, viz. *kārmaṇa* and *taijasa* (*Prajñā. ṭikā, folio 379*).

Sūtra 1288 lays down that the *kāyasthiti* of plant beings is '*asaṁkhejjā poggalapariyaṭṭā*'. This implies that there is no possi-

4. *Prajñāpanāṭikā, folio 375*.

5. *Ibid.*, p. 375

6. *Ibid.*, p. 375

7. *Ibid.*, p. 376

bility of a plant being belonging to the class of plant beings from the beginningless time. In the past it must have belonged to other classes also. To remove this possible misunderstanding the theoreticians have pointed out two divisions of plant beings, viz. *vyavahārarāṣi* and *avyavahārarāṣi* and have also described the nature of *niḡoda* beings.

This whole interesting discussion is conducted here in order to corroborate the view that the soul of Marudevī was in plant from the beginningless time as also similar other views (*Prajñā. ṭikā*, folios 379 and 385).

The *sūtra* 1305 referring to the *bādarasāmānya* of the earth-bodied, etc. states that their *kāyasthiti* is *asaṃkhyāta utsarpinīs* (ascending time-cycles) and it equates this period of time with one of the equal *asaṃkhyāta* parts of an *aṅgula*. Here there arises a question as to how the number of the spacepoints covered by one of the *asaṃkhyāta* equal parts of an *aṅgula* be equal to the number of moments of *asaṃkhyāta* ascending time-cycles. The solution offered is that the space is subtler or finer than time and hence that becomes possible (*Prañā. ṭikā*, folio 382).

Among the divisions made of the *sendriya* beings (1271), *sakāya* beings (1285), *sajogī* beings (1321) and *śaveda* beings (1326) etc. we find one division called *anādi-ananta* beings. This suggests that some beings are *abhavya* who, being not capable of attaining *mokṣa*, will never attain it.

It is noteworthy that in *Yogadvāra* (1321-25) we are told that the minimum and maximum periods of mental or vocal activity are one moment and an *antarmuhūrta* respectively. This means that vocal activity or mental activity, that is, concentration can continue at the most for an *antarmuhūrta*. After that it necessarily comes to an end. This is the characteristic of a living being. This period being very short we are not able to notice it. This is the clarification offered by the commentator (*Prajñā. ṭikā*, folio 382).

In the discussion about the period for which a living being can continuously have a female sex five views are recorded. And in the text proper this discussion occurs in the form of a dialogue between Lord Mahāvīra and his chief disciple Gautama (1327). Āc. Malayagiri has explained these five views. What he has said about the rightness of a particular view as also about the propriety of this dialogue is noteworthy. He says, "*amīṣāṃ ca pañcānām ādeśānām anyatamādeśasamācinātānirṇayo'tiśayaḥ* *jñānibhiḥ sarvotkṛṣṭa-śrūtalabdhisampannair vā kartum śakyate* | *te ca bhagavadāryaśyāmapratipattau nāsīran* | *kevalam tatkālapelkṣayā ye pūrvapūrvatamāḥ sūrayaḥ tatkālabhāvigranīhapaurvāparyaparyālocanayā yathāsvamati*

*strīvedasya sthitiṃ prarūpitavantas teṣāṃ sarveṣāṃ api prāvacaṇi-
kasūrīṇāṃ matāni bhagavānāryaśyāma upadiṣṭavān | te ca prāvacaṇika-
sūrayaḥ svamatena sūtraṃ paṭhanto gautamapraśna-bhagavannirva-
canarūpatayā paṭhanti | tatas tadavasthāny eva sūtrāṇi likhatā
Gotamā ! ity uktam | anyathā bhagavati gautamāya nirdeṣṭari na
saṃśayakathanam upapadyate bhagavataḥ sakalasaṃśayātītātvaṭ | "*

—Prajñā. ṭikā, folio 385

Saṭkhaṇḍāgama gives one view only in this context. It neither records nor discusses the various views.

In *Samyaktvadvāra* (1343-1345) the commentator has explained the terms *samyagdr̥ṣṭi*, *mithyādr̥ṣṭi* and *samyag-mithyādr̥ṣṭi* as follows. The living being that has the right faith in the categories propounded by *Tīrthaṅkara* or *Jina* is called *samyagdr̥ṣṭi*, the one who doubts these categories is called *mithyādr̥ṣṭi*, and the one who has neither faith in nor doubt about these categories is called *samyag-mithyādr̥ṣṭi*. On the basis of *Śataka-cūrṇi* he states that the *samyag-mithyādr̥ṣṭi* nether likes nor dislikes the categories propounded by a *Jina* just as a person ignorant of rice, etc. neither likes nor dislikes them (*Prajñā. ṭikā*, folio 391).

While expounding the question of the period for which a living being can continuously have *avadhidarśana* (extrasensory indeterminate knowledge of the spatially and temporally distant material objects) (1356), the commentator has discussed, after Āc. Jinabhadra, the difference of opinion between the *sūtrakāra* and *kārmagranthika* regarding the question as to whether or not the *avadhidarśana* is possible in the case of a living being possessed of *avadhi-ajñāna* (extrasensory determinate cognition of the spatially and temporally distant material objects by a cogniser having no faith in the categories propounded by a *Jina*) (*Prajñā. ṭikā*, folio 391).

In *Upayogadvāra* (1362-63) the *sūtrakāra* has laid down that the minimum or maximum period for the continuous operation of cognitive faculty is an *antarmuhūrta*. The commentator observes that this statement is from the standpoint of transmigratory souls, and that the *sūtrakāra* does not mean to apply it to the case of the liberated and omniscient beings in whose case it is one moment only (*Prajñā. ṭikā*, folio 392). Really speaking, this *sūtra* belongs to the period prior to that when Jaina theoreticians started discussing the question as to whether omniscient's *jñāna* and *darśana* operate simultaneously or alternately. The *sūtrakāra* could not have meant what the later Jaina theoreticians arrived at in connection with this problem, the problem itself being of late origin.

At various places in his commentary Āc. Malayagiri points out that the *sūtrakāra* could not have meant the tenets or theories which Jaina theoreticians of later times arrived at. These places are so many. The interested reader should consult the commentary for all such instances. We have given here only some of them in order to bring home the fact that maturity and consistency of thought is attained gradually.

*

CHAPTER XIX

RELIGIOUS FAITH

Samyaktva means religious faith in the Jaina doctrine. In the present chapter, a threefold distinction is made between *samyagdr̥ṣṭi* (i.e. one possessing *samyaktva*), *mithyādr̥ṣṭi* (i.e. one lacking *samyaktva*), and *samyag-mithyādr̥ṣṭi* (i.e. one partially possessing *samyaktva*). First it demonstrates as to which of these three types are possibly present in the general class of living beings. Then it takes up 24 classes of living beings one by one in each case discussing the question as to which of these three types are possibly present in it. At last it tells us as to which of these three types are possible in the class of liberated souls (1399-1405). The table is as follows :

The general class of	Samyag.	Mithyā.	Samyagmithyā.
all living beings	"	"	"
1. Infernal beings	"	"	"
2-11. <i>Bhavanapati</i> gods	"	"	"
12. Earth-bodied	×	"	×
13. Water-bodied	×	"	×
14. Fire-bodied	×	"	×
15. Air-bodied	×	"	×
16. Plant-bodied	×	"	×
17. Two-sensed	"	"	×
18. Three-sensed	"	"	×
19. Four-sensed	"	"	×
20. Fivesensed sub-human beings	"	"	"
21. Human beings	"	"	"
22. <i>Vāṇavyantara</i>	"	"	"
23. <i>Jyotiṣka</i>	"	"	"
24. <i>Vaimānika</i>	"	"	"
<i>Siddha</i>	"	×	×

From this table it becomes clear that *samyag-mithyādr̥ṣṭi* is possible in the case of five-sensed beings only and that all one-sensed beings are necessarily *mithyādr̥ṣṭi* only. Again, *samyag-mithyādr̥ṣṭi* is not possible in the classes of the two-sensed, three-sensed and the four-sensed. Having divided the five-sensed beings into *sañjñī* and *asañjñī* *Śaṭkhaṇḍāgama* states that *asañjñī* five-sensed beings are necessarily *mithyādr̥ṣṭi* only (*Śaṭkhaṇḍāgama*, Book I, pp. 258, 261). This shows how the thought gradually developed.

Śaṭkhaṇḍāgama discusses also the causes of the *samyaktva* (Book VI, pp. 418-437). It also describes the mental conditions of different beings regarding *samyaktva* or religious faith when they are on the point of death (p. 437).

At various places in his commentary Āc. Malayagiri points out that the *sūtrakāra* could not have meant the tenets or theories which Jaina theoreticians of later times arrived at. These places are so many. The interested reader should consult the commentary for all such instances. We have given here only some of them in order to bring home the fact that maturity and consistency of thought is attained gradually.

*

Classes to which living beings attaining liberation in the next human birth belong (anantarāgata) ¹	Minimum Number	Maximum Number
Infernal beings	1, 2, 3,	10
Infernal beings of 1-3 hells	" " "	10
Infernal beings of 4-7 hells	" " "	4
<i>Bhavanapati</i> Gods	" " "	10
" Goddesses	" " "	5
Earth-bodied, Water-bodied	" " "	4
Plant-bodied	" " "	6
Five-sensed sub-human beings	" " "	10
Five-sensed sub-human beings (female)	" " "	10
Human beings	" " "	10
" (female)	" " "	20
<i>Vānavyantara</i>	" " "	10
<i>Vānavyantara</i> (female)	" " "	5
<i>Jyotiṣka</i> gods	" " "	10
" goddesses	" " "	20
<i>Vaimānika</i> gods	" " "	108
<i>Vaimānika</i> goddesses	" " "	20

The fourth *Udvartadvāra* discusses the question as to which are the possible classes in which a living being belonging to this or that class is born in its next birth. In this discussion *Prajñāpanā* uses the term *udvṛtta* for the death that takes place in any of the classes of living beings. But *Ṣaṭkhaṇḍāgama* employs three terms *udvṛtta*, *kālagata* and *cyuta* in this context. It uses the term *udvṛtta* for the death of infernal beings, *Bhavanavāsī* gods, *Vānavyantara* gods and *Jyotiṣka* gods; *kālagata* for the death of sub-human beings and human beings; and *cyuta* for the death of *Vaimānika* gods.²

This *dvāra* discusses also the question as to which items from among *dharmaśravaṇa* (listening to religious preachings), *bodha* (cognition), *śraddhā* (religious faith), *matijñāna* (sensory cognition), *śrutajñāna* (scriptural knowledge), *vratagrahaṇa* (determination to practise vows), *avadhijñāna* (extra-sensory cognition of spatially and temporally distant physical objects), *anagāratva* (state of homeless monk), *manahparyāyajñāna* (extra-sensory cognition of the mind), *kevalajñāna* (omniscience) and *siddhi* (liberation) a living being after having born in a particular class can acquire.³

1. This account has in view only those *anantarāgata* living beings about whom we are told in sū. 14:10-13 that they perform *antakriyā*.

2. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book VI, p. 477 (*Viśeṣārtha*).

3. For comparison refer to *Uttarādhyāyana*, *Adhya.* 29th (73 *padas* beginning from *Saṁvega*). See also *Sthānāṅga-Samavāyāṅga*, pp. 3-8.

Ṣaṭkhaṇḍāgama adds to the abovementioned items several others, viz. *tīrthaṅkara*-hood, *cakravarti*-hood, etc.⁴ But *Prajñāpanā* discusses *tīrthaṅkara*-hood etc. in and through other *dvāras*.⁵ This suggests the early date of the *Prajñāpanā* account. And we find that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* account is more systematic than the *Prajñāpanā* account. Again, it is noteworthy that in the present *daāra* of *Prajñāpanā* there occurs the account of *māṇḍalika*-hood (9th *dvāra*) and *ratnas* (jewels) (10th *dvāra*) which are conspicuous by their absence in the concerned *Ṣaṭkhaṇḍāgama* account. Again, *Ṣaṭkhaṇḍāgama* enumerates the items in the following order : *ābhini-bodhika* (sensory cognition), *śrutajñāna*, *manahparyāyajñāna*, *kevalajñāna*, *samyagmithyātva* (partial religious faith), *samyaktva*, *saṃyamāsaṃyama* (partial self-control), *saṃyama* (self-control), *baladeva*-hood, *cakravarti*-hood, *tīrthaṅkara*-hood, emancipation (Book VI, p. 494). This is not the order in which they are acquired. First the items related to *jñāna* are mentioned, then those related to *darśana*, afterwards those related to *cāritra* and at last the other special items.

The summary of the *Udvṛtta-dvāra* (1417-43) is as follows :

Class to which a living being belongs	Class in which it is born after death	Items which it can acquire in New birth
1. Infernal beings	{ Five-sensed sub-human beings Human beings	<i>Deśa-saṃyama</i> ⁶ and <i>Avadhijñāna</i> <i>Mokṣa</i>
2. <i>Bhavanapati</i> gods	{ Earth-bodied, Water-bodied, Plant-bodied, Five-sensed sub-human beings Human beings	× The same as in 1 "
3. Earth-bodied, Water-bodied, Plant-bodied	{ Earth-bodied, Water-bodied- Fire-bodied, Air-bodied, Twosensed, Three-sensed, Foursensed, Five-sensed subhuman beings Human beings	× The same as in 1 "
4. Fire-bodied, Air-bodied	{ From earth-bodied upto } Four-sensed beings Five-sensed sub-human beings	× <i>Dharma-śravaṇa</i>

4. Book VI pp. 484-502.

5. Refer to *dvāras* 5-10 of this *Pada* XX.

6. The text proper yields the following reading "*śīlaṃ vā vyaṃ vā guṇaṃ vā veramaṇaṃ vā paccakkhāṇaṃ vā posahovavāsaṃ vā*" (1420 [6]). *Sūtra* 1420 [8] speaks about *aṇagāra* (monk). Hence these beings should be regarded as *deśasaṃnyamī* (i.e. having partial self-control). For definitions of *śīla* etc. one may refer to the commentary (folio 399).

5. Two-sensed, three-sensed, four-sensed	{ From earth-bodied upto Five-sensed sub-human beings Human beings	The same as in 3 <i>Manahparyāya</i>
6. Five-sensed sub- human beings	{ Infernal beings <i>Samyaktva</i> and <i>Avadhijñāpa</i> <i>Bhavanapati</i> gods One-sensed upto four-sensed Five-sensed sub-human beings, human beings <i>Vānavyantara</i> , <i>Jyotiṣka</i> <i>Vaimānika</i>	The same as in 3 The same as in 1 "
7. Human beings	The same as in 6	"
8. <i>Vānavyantara</i> , <i>Jyotiṣka</i> , <i>Vaimānika</i>	{ The same as in 2	"

In the fifth *Tirthaṅkaradvāra* is considered the question as to whether or not a living being belonging to this or that class can possibly attain *Tirthaṅkara*-hood in its immediate next human birth.⁷ If *tirthaṅkara*-hood is not possible in its case, then what is possible in the course of its spiritual development is mentioned here. The gist of this account (1444-58) is as follows :

The immediate preceding birth of a human being	What is possibly attained by a human being
An infernal being belonging to the hell <i>Ratnaprabhā</i> up to the hell <i>Vālukāprabhā</i>	<i>Tirthaṅkara</i> -hood
Infernal being belonging to <i>Paṅkaprabhā</i> hell	<i>Mokṣa</i> (emancipation)
Infernal being belonging to <i>Dhūmaprabhā</i> hell	<i>Virati</i> (practice of vows)
Infernal being belonging to <i>Tamā</i> hell	<i>Viratāvirati</i> (partial practice of vows)
Infernal being belonging to Seventh hell	<i>Samyaktva</i> (religious faith)
<i>Bhavanapati</i> gods	<i>Mokṣa</i>
Earth-bodied and water-bodied	"
Fire-bodied and Air-bodied	Listening to religious preachings
Plant-bodied	<i>Mokṣa</i>

7. *Yantra-pūrvaka-karmādi-vicāra* (p. 118) contains a Table about the excellences like *tirthaṅkara*-hood, etc. which are dealt with in this chapter XX of *Prajñāpanāsūtra*.

Two-sensed, three-sensed or four-sensed being	}	<i>Manaḥparyāyajñāna</i>
Five-sensed sub-human being, human being, <i>Vāṇavyantara</i> or <i>Jyotiṣka</i>		
<i>Vaimānika</i>		<i>Tirthaṅkara</i> -hood

From this it becomes clear that it is possible for a living being belonging to the class of infernal beings or to that of *vaimānika* celestial beings to attain *tirthaṅkara*-hood in its immediate succeeding birth provided it is a human birth.

Cakravarti-hood is possible only in the case of living beings who belong to the first hell or to the class of celestial beings and who take their next immediate birth in the class of human beings (1459-63). The qualifications required for the attainment of *baladeva*-hood are the same as those required for the attainment of *tirthaṅkara*-hood, the only difference being that even a living being belonging to *Śarkarāprabhā* hell and taking its immediate succeeding birth in the class of human beings can possibly attain *baladeva*-hood (1464). The qualifications required for the attainment of *vāsudeva*-hood are the same as those required for the attainment of *baladeva*-hood, the only difference being that it is not possible for a living being belonging to *Anuttaropapātika* to attain *vāsudeva*-hood in its immediate succeeding birth (1465). It is not possible for a living being belonging to the class of infernal beings of 7th hell or of fire-bodied beings or of air-bodied beings to attain *māṇḍalika*-hood in the immediate succeeding birth (1466).

The summary of the tenth *Ratnadvāra* (1467-69) is as follows. It is not possible for a living being belonging to the class of infernal beings of VII hell or of fire-bodied beings or of air-bodied beings or of *anuttaravimāna* gods to become *senāpati* (commander-in-chief), *gāthāpati* (a rich man), *vardhaki* (carpenter), *purohita* (royal-priest) or *striratna* (queen) in its immediate succeeding birth. We are told that a living being belonging to the regions from infernal region upto *saḥasrāra* celestial region can possibly become horse-jewel or elephant-jewel in its immediate succeeding birth. And we are further told that a living being belonging to the celestial regions from *Asurakumāra-devaloka* to *Īśāna-devaloka* can possibly become any one of the following 'jewels' in its immediately succeeding birth : *cakra* (royal discus), *chatra* (royal umbrella), *carma* (royal shield), *daṇḍa* (royal staff), *asi* (royal sword), *maṇi* (royal diamond), *kākiṇī* (royal coin). (These 'jewels' enumerated here are earth-bodied beings).

At the end of *Ratnadvāra* there occurs a discussion pertaining to the question as to in which celestial region a particular living being who has attained this or that spiritual qualification in the present birth is born after death. The commentator says nothing about the connection of this discussion with *Ratnas*. The gist of this discussion (1470) is as follows :

1. <i>Asaṃyata bhavya dravya</i> ⁸ <i>deva</i>	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Graiveyaka</i>
2. One not opposed to <i>saṃyama</i>	From <i>Saudharma</i> to <i>Sarvārthasiddhi</i>
3. One opposed to <i>saṃyama</i>	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Saudharma</i>
4. One not opposed to <i>saṃyamā-saṃyama</i>	From <i>Saudharma</i> to <i>Acyuta</i>
5. One opposed to <i>saṃyamā-saṃyama</i>	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Jyotiṣka</i>
6. <i>Asaṅjñī</i> (having <i>akāmanirjarā</i>)	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Vāṇavyantara</i>
7. <i>Tāpasa</i> ⁹	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Jyotiṣka</i>
8. <i>Kāndarpika</i> ¹⁰	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Saudharma</i>
9. <i>Caraka-parivrājaka</i> ¹¹	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Brahmaloka</i>

-
8. There is a difference of opinion regarding the meaning of this term. According to some it means a *samyagdr̥ṣṭi* (i. e. a person possessed of right faith). But Āc. Malayagiri does not accept this interpretation. According to him the term stands for *Bhavya* (capable of attaining liberation) and *Abhavya* living beings who, in the guise of *Śramaṇa* follow the practices of *Śramaṇa* inspite of their being *mithyādr̥ṣṭi* (possessed of wrong faith).—*Prajñāpanāṭikā*, folio 404.
9. By the term *tāpasa* are meant ascetics like those who live on leaves. That is, they do not practise penances laid down in Jaina works. In India the tradition of *tāpasa* is very old. In Jaina terminology they are called 'bāla-tapasvi', whereas those who perform penances recognised in Jaina tradition are called 'pañḍita-tapasvi'. *Bṛhadāraṇyaka* (4.3.22) reference to *tāpasa* is the oldest one. See Vedic Index.
10. A person who, though himself *saṃyata* (self-controlled), makes others laugh by his humorous speech and action is called *kāndarpika*. This definition of *kāndarpika* occurs in *Bṛhatkalpabhāṣya*, gā. 1294-1301. It is quoted by Āc. Malayagiri in his *Prajñāpanāṭikā*, folio 405.
11. The commentator explains the term '*carakaparivrājaka*' in two ways. According to the first, the term '*caraka*' qualifies the term '*parivrājaka*' and the compound term means *Tridaṇḍī*, a class of wandering mendicants. According to the second, the terms '*caraka*' and '*parivrājaka*' are on equal footing and the whole compound means '*caraka* and *parivrājaka*'. Here by the term *caraka* is meant a class of ascetics who wear

10. <i>Kilbiṣika</i> ¹²	From <i>Saudharma</i> to <i>Lāmtaka</i>
11. <i>Tiryāṇca</i> (<i>deśavirata</i>)	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Sahasrāra kalpa</i>
12. <i>Ājīvaka</i> ¹³	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Acyuta</i>
13. <i>Ābhiyogika</i> ¹⁴	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Acyuta</i>
14. <i>Svaliṅgī</i> but <i>darśana-vyāpanna</i> (i.e. <i>nihnava</i>)	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Graiveyaka</i>

The following facts emerge from the above account. Even without the internal purity merely by the external pure conduct a living being can acquire the desert of being born in the celestial regions upto *Graiveyaka*. The importance of the acceptance of the external marks like dress, etc. of a Jaina monk is implied in items 1 and 14. With internal purity the practice of moral discipline makes it possible for a living being to take its next birth in *Sarvārthasidhi* celestial region which is the highest position among the *Vaimānika* gods. The comparison of items 7, 9, 12 with the items 1, 14 makes it clear that a person (who has no faith in it but) who simply bears the external marks of the Jaina monk is on a higher plane than a follower of a non-Jaina religion. Thus here the emphasis is on the external marks and behaviour than on the internal purity.

At the end of this chapter there occurs an enquiry about the life-spans of *asañjñī* living beings (1471-73). We are given the information regarding the *nāraka-āyukarma* and *deva-āyukarma* that they bind, as also their relative numerical strength. The commentator has given no reason for the inclusion of this discussion in this chapter.

simply a loin-cloth the end of which, after being carried round the body, is gathered up behind and tucked into the waist-band; whereas by the term *parivṛājaka* is meant a class of *Sāṅkhya* mendicants.

12. A person of deceitful nature who abuses *jñāna* (knowledge), *keraḷī* (an omniscient being), *dharma-cārya* (religious preceptor) and monks is called *kilbiṣika*. This definition of *kilbiṣika* occurs in *Bṛhatkalpa-bhāṣya* (*gāthās* 1302-1307). Āc. Malayagiri has quoted this definition in his commentary on *Prajñāpanāsūtra*. The commentary on *Bṛhatkalpa-bhāṣya* tells us that such a person, while condemning knowledge, declares that works like *Sūryaprajñapti* (dealing with Astronomy) and *Yoniprābhṛta* are of no use to those who want to attain liberation (Commentary on *gāthā* 1303).
13. Followers of *Gośāla*.
14. *Ābhiyogika* means a person who performs *vaśikaraṇa* (subjugation of other persons) etc. with the help of magical skill and chants etc. A description of an *ābhiyogika* occurs in *Bṛhatkalpabhāṣya* (*gāthās* 1308-14). Āc. Malayagiri quotes it in his *Prajñāpanāśikā*. Practice of such magical performances causes demerit when they are practised with a view to acquiring fame (*Bṛhatkalpabhāṣya*, *gā.* 1314).

CHAPTER XXI

BODILY STRUCTURE AND SIZE

In this chapter the following points about the bodies (*śarīra*)¹ of living beings are discussed :

- (1) Types of bodies.
- (2) Their structure or form.
- (3) Their size or magnitude.
- (4) Accumulation of particles for their construction.
- (5) Number of bodies that can simultaneously be possessed by a living being.
- (6) Relative numerical strength of their substances (i. e. of the different types of bodies) and also of the atomic particles that constitute them.
- (7) Relative numerical strength of their sizes.

From among these points, Nos. 1, 2 and 3 are expounded while describing the various types of bodies. And after that points Nos. 4-7 are taken up for discussion. This suggests two different successive stages of the treatment of the problem of the body. In olden days the problem of living beings was usually discussed through various points-of-investigation like *gati*,² etc., and on this line the different classes of living beings were formed and discussed³. But among those points-of-investigations (*dvāras*) we do not find *śarīra-dvāra*. The fact that the discussion about the body in *Śaṭkhaṇḍāgama* first of all occurs in its *cūlikā* named *Prakṛti-samutkīrtana* (Book VI p. 50) also corroborates our above-mentioned conclusion. Therein among the sub-types of *Nāmakarma*, body and many items related to body have found place after the mention of *gati* and *jāti*.

In the first *Vidhi-dvāra* five types of bodies are enumerated. They are : *audārika* (the gross), *vaikriya* (the transformable), *āhāraka* (the projectable), *taijasa* (the electric) and *kārmaṇa* (the karmic) (1474). After this enumeration they are taken up one by one for exposition. Here the sub-types of each of these five types are pointed out. While enumerating the sub-types of the *audārika* body we are told that they are as many as are the classes of living beings beginning

1. The chapter XII of *Prajñāpanā* is 'Śarīrapada'. It deals with the topic of body (*śarīra*). The chapter XVI of *Prajñāpanā* (*Prayogapada*) yields information about bodily activities.

2. *Prajñāpanā*, Padas III & XVIII

3. Ibid, Pada XIII

from the one-sensed and ending with the human beings who are five-sensed⁴ (1476-87). Hence while discussing the form of the *audārika* body all those forms which are found in the bodies possessed by the above-mentioned classes of living beings are discussed. The form of the body possessed by an earth-bodied being resembles that of *Masūra* pulse, that of the body possessed by a water-bodied being resembles that of a stable water-drop (*stibukabindu*)⁵, that of the body possessed by a fire-bodied being resembles that of a multitude of needles, that of the body possessed by an air-bodied being resembles that of a flag, and that of the body possessed by a plant-bodied being is of various types. The structure or form which is found in the body possessed by a living being belonging to any of the classes beginning with the class of the two-sensed upto that of the four-sensed is *huṇḍa* (every limb and every feature unsymmetrical). The bodies possessed by living beings belonging to all the remaining classes of living beings having *audārika* bodies—except the class of *sammūrcchima* beings—can have all the six types of bodily forms. The body possessed by a *sammūrcchima* being invariably has *huṇḍa* form (1488-1501). The following are the six bodily forms⁶ :

- (1) *samacaturasra* (Symmetrical from all angles).
- (2) *nyagrodhaparimaṇḍala* (Upper part symmetrical, lower part unsymmetrical).
- (3) *sādi*⁷ (Reverse of (2)).
- (4) *vāmana* (Dwarfish).
- (5) *kubja* (Hunch-backed).
- (6) *huṇḍa* (Every limb and every feature unsymmetrical).

The classes of the one-sensed, the two-sensed etc. are taken up one by one and we are told as to what height the concerned type of body found in that class has (1502-13).

Those very points that are discussed in connection with the *audārika* body are also discussed in connection with the *vaikriya* body too. This *vaikriya* body is found in the classes of fully developed (*paryāpta*) gross (*bādara*) air-bodied beings, five-sensed

4. For the treatment of these divisions one may refer to the chapter I of *Prajñāpanā*.
 5. "s:tibukākāro yo bindur na punar itastato vātādinā vikṣiptaḥ " Commentary, folio 411.
 6. The text proper, at this place, does not enumerate all the six structures; it employs the term 'jāva' (suggesting abridgement) and hence it mentions the first and the last alone (1497[1]). But sū. 1694 [8] (Chapter XXIII) enumerates all the six.
 7. Different reading—*sāci*.

sub-human beings and five-sensed human beings. It is to be noted that not all the beings belonging to these three classes possess this body. Only those beings that are *garbhaja* (born from uterus), *paryāpta* and having the life-span of *saṃkhyāta* years can possess this body. In the case of human beings one more limiting condition is given. Only those human beings that inhabit *Karmabhūmi* (Land of Action) can have it. But all the celestial beings invariably possess it (1514-20). After this account occurs the description of the form of this body (1521-26). While describing the form both the sub-types of it viz. *bhavadhārāṇīya* and *uttara vaikriya* are taken into account. The *vaikriya* body that one acquires as soon as one is born is called *bhavadhārāṇīya*. And this body is known as *uttara vaikriya* as and when it assumes afterwards different forms. Again, while discussing the height or size of this body both these sub-types are taken into account (1527-32).

The *Āhāraka* body has no sub-types. Only that human being who inhabits the Land of Action (*Karmabhūmi*), who is endowed with supernatural powers and who is self-controlled though spiritually lethargic (*pramatta*)⁸, can acquire this body (1533). It has *samacaturasra* form (1534). Its minimum height is somewhat less than a *ratnī* (= one hand) and maximum height is one full *ratnī* (1535).

We are told that the *Taijasa* body is found in all the classes of living beings beginning with the one-sensed and ending with the five-sensed. Hence its sub-types are as many as are the classes of living beings (1536-39). Then follows the description of its form (1540-44). And after that we are informed about its height (1545-51). We are told that all this applies in toto to the *Kārmaṇa* body (1552). The size of these two bodies is given keeping in view especially the *māraṇāntikasamudghāta*. It is so because leaving this special occasion their size is always equal to that of the *aūdārika* or the *vaikriya* body. On death a living being leaves its present body and migrates to the place where it has to take new birth. During this journey these two bodies alone are associated with the transmigrating soul. Hence while considering the size of these two bodies the size which they can have during this journey is discussed. The material particles are accumulated for the construction of the body generally from all the six directions. Similarly, incremental accumulation as well as the dispersion of the particles take place from or into all the six directions (1553-58).

8. According to *kārmagranthikas* even those who are not spiritually lethargic can possibly have this body. *Prajñāpanāṭikā*, folio 424.

In the *Samyogadvāra* (1559–1564) the question as to how many bodies from among the five, viz. *audārika* etc., a living being can simultaneously possess is discussed. The gist of the discussion is as follows :

1. The *Audārika* is possible⁹ with the *Vaikriya*, the *Āhāraka*, the *Taijasa* and the *Kārmaṇa*.
2. The *Vaikriya* is possible with the *Audārika*, the *Taijasa* and the *Kārmaṇa*.
3. The *Āhāraka* is possible with the *Audārika*, the *Taijasa* and the *Kārmaṇa*.
4. The *Taijasa* is possible with the *Audārika*, the *Vaikriya*, the *Āhāraka* and the *Kārmaṇa*.
5. The *Kārmaṇa* is possible with the *Audārika*, the *Vaikriya*, the *Āhāraka* and the *Taijasa*.

The *Taijasa* and the *Kārmaṇa* are always found together.

The last two *dvāras* (1565–66) are devoted to the calculation of the relative numerical strength of their substances and constituent atoms as also of their sizes. It is noteworthy that the discussion about the relative numerical strength of their sizes occurs even in the *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (*Avagāhanā-mahādaṇḍaka*, Book XI, Sūtra 33, p. 56). Again, the relative numerical strength of their constituent atoms as also of their incremental accumulation is found discussed therein (Book XIV, p. 429).

For the comparison of the *Kārmaṇa* body with the subtle body recognised in other systems of Indian philosophy one may refer to the introduction to *Gaṇadharavāda*, (Ed. Malvania), p. 121.

From the standpoint of substance the order of their relative numerical strength is as follows: the *Āhāraka*, the *Vaikriya*, the *Audārika*, the *Taijasa*, the *Kārmaṇa*.

From the standpoint of their constituent atoms the order of their relative numerical strength is as follows: the *Āhāraka*, the *Vaikriya*, the *Audārika*, the *Taijasa*, the *Kārmaṇa*.

When both the standpoints are taken together, the order of the relative numerical strength is as follows: *āhāraka* substances, *vaikriya* substances, *audārika* substances, *āhāraka* atoms, *vaikriya* atoms, *audārika* atoms, *taijasa-kārmaṇa* substances, *taijasa* atoms, *kārmaṇa* atoms (1565).

9. This means that it does not necessarily and invariably accompany them.

The relative numerical strength of their sizes is calculated from the standpoints of maximum, minimum and the both. From the standpoint of the *minimum* size, the order is as follows: the *Audārika*, the *Taijasa-Kārmaṇa*, the *Vaikriya*, the *Āhāraka*. From the standpoint of *maximum* size, the order is as follows: the *Āhāraka*, the *Audārika*, the *Vaikriya*, the *Taijasa-Kārmaṇa*. From the standpoint of the maximum and the minimum sizes taken together, the order is as follows: the *Audārika* (mini.), the *Taijasa-Kāmaṇa* (mini.), the *Vaikriya* (mini.), the *Āhāraka* (mini.), the *Āhāraka* (max.), the *Audārika* (max.), the *Vaikriya* (max.), the *Taijasa-Karmaṇa* (max.) (1566).

*

CHAPTER XXII

ON ACTIVITY¹

Karma means disposition or impression (*vāsanā*, *saṃskāra*) which causes rebirth. From the very early times in India thinkers pondered over it. The speculation of the *Karma* goes inevitably hand in hand with the conception of the cycle of births and deaths. In the old set of *Upaniṣads* this speculation occasionally occurs. But in the Jaina and the Buddhist literature—especially in the Jaina *Āgamas*—it occupies large space². Therein we also notice its two clear-cut stages. In its first or primary stage the term *kriyā* might have been employed in place of the term *karma*. We surmise this because in the Jaina *Āgamas*³ and Pali *Piṭakas*⁴ the term *kiriya* has been used for *sukṛta-duṣkṛta* (good or bad acts), *puṇya-pāpa* (merit-demerit) and *kuśala-akuśala karma* (auspicious or inauspicious acts) whereas the term *kiriyāvādī* has been used for the believer in those acts. Hence in the classification of doctrines, found in the *Āgamas* of that period of time, occur the four broad classes, viz. *Kriyāvādī*, *Akriyāvādī* etc.⁵ And in the Pāli *Piṭakas* the believers in the good and bad acts are described as ‘the preachers of *Kriyā*.’ Moreover, therein the Buddha calls himself a *Kriyāvādī*, and he is praised by employing the terms *Kriyāvādī* and *Karmavādī*. Some thinkers might have dubbed him as *Akriyāvādī* on account of his doctrine of No-Soul. Hence he interpreted the term *Akriyāvāda* in his own way. And if somebody were to describe him as *Akriyāvādī* in this sense he would not have objected to the description.⁶ In fine, in those days the term *Kriyāvādī* was prevalent in the sense of ‘the one who believes in the *Karma*’ and the term *Akriyāvādī* in the sense of ‘the one who does not believe in the *Karma*’. But the term *Karma* gradually ousted the term *kriyā*. First both the terms were employed side by side as interchangeable terms or as synonyms.⁷ But when it was finally determined

1. For the account of Āgamic speculation on *Kriyā* (Activity) one may refer to ‘*Kriyākośa*’ edited by Shri Mohan Lal Banthiya and Shri Shrichand Choradiya, Calcutta, 1969.

2. Introduction to *Gaṇadharavāda* (Ed. Malvania), p. 109.

3. *Sūtrakṛtāṅga*, 1. 12. 1.

4. *Dīghanikāya*, *Sāmaññaphalasutta*.

5. *Bhagavati* 30. 1; *Bhagavatisāra*, p. 570. For other readings refer to *Kriyākośa*, p. 256.

6. *Vinayapiṭaka*, *Mahāvagga* 6. 31. *Aṅguttaranikāya* 4. 172. Also refer to ‘*Āgama yuga kā Jaina Darśana*’ p. 74.

7. These two terms are employed side by side in *Ācārāṅgasūtra* (the portion in the beginning of the text) and *Dīghanikāya* (*Sopadamaṅgasutta*).

that both mean the same thing, the term *kriyāvāda* became oblivious and the term *karmavāda* alone remained in the field. There is another reason also for this happening. It is that with the increase of subtlety and depth of *Karma* speculation the old *Kriyā* speculation drifted far away from the former. And at last the old *kriyā* speculation could not keep pace with the new *karma* speculation. So, now we have before us the *kriyā* speculation simply as a background of or as a historical link with the *karma* speculation.⁸ We can have a glimpse into its nature through *Kriyāpada* of *Prajñāpanā*, and *Kriyāsthāna* (2.2) and *Pratyākhyāna-kriyā* (2.4) of *Sūtrakṛtāṅga*. Moreover, the discussions about *kriyā* and *kriyāvāda*, that we come across in *Bhagavatī*,⁹ also suggest the importance of the *Kriyā* speculation in those ancient days. Gradually the importance of the *Kriyā* speculation waned and that of the *Karma* speculation increased. *Śatkhaṇḍāgama* provides an evidence to this fact. It is replete with the *Karma* speculation. But therein we do not come across the *kriyā* speculation of the type found in the *Āgamas*, especially *Prajñāpanā* and *Bhagavatī*.

Again, it is necessary to note that there were believers in the *Kriyā*, who did not accept material veil of the *karma* over and above acts (*kriyā*).¹⁰ Their knowledge is described by the derogatory term, viz. *vibhaṅgañāna*. This suggests that the tenet of the material veil of the *karma*, recognised in the *Karma* doctrine propounded in the *Āgamas*, was not originally present in the *Kriyāvāda* at its early stages. If *kriyā* or *karma* (act) were regarded as giving its fruit and that too after a gap of so many years or lives, then *kriyā* (act) being destroyed as soon as it is performed the theoreticians could not help postulating *karma* as a veil or impression or disposition (*āvaraṇa*, *vāsanā*, *saṃskāra*) resulting from the *kriyā* (act); and gradually it was concluded and determined that this *karma* which is viewed as a veil or impression should be material. Thus the two terms *kriyā* and *karma* which at one time conveyed the identical sense came to mean different things. Before they came to mean different things they had passed through various stages. First *prāṇātīpāta* (injury to life) itself was known as *kriyā* (1572), then the *kriyā* (= *kriyāphala* = *karma*) generated by *prāṇātīpāta* came

8. In *Bhagavatisūtra* we are told that *kriyā* precedes *vedanā*, further that even a *śramaṇa* (a monk) has *kriyā* which is caused by *pramāda* (spiritual lethargy) and *yoga* (mental, vocal and bodily activity) (*Sū.* 151, 152 (3.3)). Moreover, we are told that a person cannot attain liberation so long as he is possessed of *kriyā*—*Sū.* 153.

9. *Ibid.* 1. 10; 30. 1; 3. 3; 7. 1; 7. 10; 2. 8; 18. 8; 6. 3. Also see *Bhagavatisūtra* pp. 34, 597.

10. *Sthānāṅga*, 542.

to be known as *kriyā* (1574) and after that the term *karma* became current in place of *kriyā* (1585). The term *kriyā* which was a synonym of the term *karma* got out of use and the term *karmavāda* alone became current in the circles of thinkers.

In the *Pūrvagata* of *Dṛṣṭivāda* there is one *Pūrvā* named *Kriyā-viśāla*. But *Ṣaṭkhaṇḍāgama* establishes the connection of *Karma-prakṛti* with the *Pūrvā* called *Āgrāyaṇī*.¹¹ This too corroborates our conclusion that in the first stage *kriyā* itself was regarded as *karma* but afterwards *karma* gradually acquired the sense quite different from that of *kriyā*.

The chapter on *Kriyā*¹², contained in the *Prajñāpanā*, is merely a collection of discussions about *Kriyā* conducted variously in those days. It gives us an idea as to how the *Kriyā* speculation might have developed. For instance, the one way of treating of *Kriyā* is to demonstrate its five types based on the conception of violence-nonviolence¹³ (*sū.* 1567-72; 1605). The second way of treating of *Kriyā* takes into account 18 *pāpasthānas* (types of bad acts); but this treatment is such as it includes the treatment of five great vows¹⁴ (*sū.* 1574-80). The third way of treating of it is to form and describe its five types which could somehow be included in 18 *pāpasthānas* (1621). Moreover, *Sūtrakṛtāṅga* too contains the discussion about *kriyāsthānas* (types of vicious acts). Thus the topic of *Kriyā* was variously discussed in those early days. But before the *Kriyā* speculation could assume its concrete form, *Karma* speculation got systematised and it finalised the *doṣas* (vices). Thus *Karma* speculation took the advantage of the old *Kriyā* speculation. But the former had not adopted the latter in its original form.

In this chapter it is determined as to which living beings are active and which inactive. And it is finally concluded that the liberated souls (*siddhas*) are inactive; they perform no act whatsoever. From among the non-liberated (*saṃsārī*), only those who have attained the *śaileśī* or *ayogī* state are inactive. And all the rest

non-liberated souls are active (1573). Really speaking, the *sūtra* mentioning the two-fold divisions of souls, viz. the active and the inactive should occur first and only afterwards should come the exposition of the types of *kriyā* as also the discussion about the question as to which types of *kriyā* are found in this or that class of living beings. This is the natural order of treatment. It is not followed in the *Prajñāpanā* account. Here first the five main types of *kriyā* and their subtypes are enumerated (1567-72) and only afterwards the question as to which living beings are active and which inactive is discussed (1573). This is so because the chapter is of the nature of collection of various discussions about *kriyā*.

The types and sub-types of *kriyā*, as enumerated in *Prajñāpanā*, are as follows :

Five Kriyas (1567-72; ¹⁵ 1605)	Eighteen vices	Five kriyas
	by which the	

are asked to repeat the same thing in the case of each and every class of living beings (1580).

We are also told as to how many types of karmas a living being binds if it performs this or that from among 18 types of vicious acts. It is stated that a living being generally binds the seven out of the eight main types of karmas (excluding the eighth type, viz. *āyukarma*) and seldom binds all the eight types of karmas when it is under the influence of this or that vice enumerated in the list of 18 (1581-84).

Prajñāpanā has also discussed the question as to how many vicious acts a living being performs when it binds this or that type of karmas, viz. *jñānāvaraṇīya*, etc. (1585-87). The speciality of this discussion is that it has not taken into account those 18 vicious acts; in their place we find the five acts. But the text proper does not tell us as to which those five acts are. But the commentator points out that they are *kāyikī* etc. Moreover, he clarifies that the following question is in the mind of the author of the text proper, though he has not formulated it in so many words: How many acts are required for the completion of *prāṇātipāta*, if a living being were to bind karmas through *prāṇātipāta*¹⁹? In answer to this question the text proper states that the acts required are 3, 4, or 5 (1585-87). But it does not tell us as to which these acts are. The commentator asks us to understand acts *kāyikī* etc. in due order (Commentary, folio 440 B).

Further we are told as to how many vicious acts one or many living beings can have with respect to one or many living beings (1588-1604). Here again the commentator points out that the vicious acts meant here are those beginning with the *kāyikī*. Further he clarifies that we are to include in these vicious acts not only those that are performed in the present life but also those that were performed in the past lives. This is so because the living being has not abandoned his attachment to the past body, etc. through the instrumentality of which it performed the vicious acts in the past lives. Whatever is produced by those body, etc. and whatever is done by other souls with them—for all that the living being is held responsible because it has not left its attachment to them. For the extensive treatment of this topic, one may refer to *kriyākośa*, pp. 45 ff. and 150 ff.

Sūtra 1605 again enumerates those five vicious acts which are mentioned in the beginning of this chapter (*Sū.* 1567). And in *sūtra* 1606 we are told that all these five vicious acts are available in the 24 classes of living beings (1606).

19. Commentary, folio 440 B.

First, the question as to the possibility of the simultaneous existence of the five vicious acts is discussed in a general way. Then, we are informed as to whether or not the simultaneous existence of these five vicious acts is possible in this or that from among the 24 classes of living beings (1607-16). These five vicious acts are given a common name 'āyojikā'. Again, the possibility of their simultaneous existence in general and then in the class of infernal beings etc. is discussed in the same way as is done in the immediately preceding sūtras (1617-19). Not only that but we are also asked to ponder over the problem of their simultaneity from the standpoints of space and time. And all the alternatives that could be formulated from the standpoint of time are enumerated (1620).

After this the chapter gives an account of the other five vicious acts beginning with ārambhikā. Pramattasamṃyata, etc. are here mentioned as the possessor of these vicious acts (1622-26). This is followed by the treatment of the question as to in which classes of living beings from among the 24 classes these vicious acts are found (1627). The problem of their simultaneity is also discussed (1628-36). And at last there occurs the treatment of this same from the standpoints of space and time (1636).

Eighteen vicious acts have already been treated of in sū. 1578-80. Now the question of the possibility of the refrainment from this or that vicious act in a particular class of living beings is discussed (1637-41). And we are informed that the refrainment from 17 vicious acts beginning with prāṇātīpāta is possible in the class of human beings alone, and that the refrainment from mithyādarśana is not possible in the class of the one-sensed as also in that of the vikāṇḍriya whereas in the remaining classes it is possible.

Then we are told as to how many types of karmas are bound at the time of the refrainment from this or that vice from among the 18. In this connection 27 alternatives possible in the living beings in general are enumerated. And it is discussed as to how many alternatives are possible in this or that class of living beings from among the twentyfour (1642-49).

Again, we are told as to whether or not the vicious acts ārambhikā etc. are possible in the case of living beings refrained from vicious acts, viz. prāṇātīpāta etc., and if they are possible how many of them are possible (1650-62).

At the end of the chapter there occurs the account of relative numerical strength of the vicious acts, viz. ārambhikā etc. They are mentioned below according to the ascending order of their

relative numerical strength : *mithyādarśanapratyayā*, *apratyākhyāna-kriyā*, *pārighrahikī*, *ārambhikī*, *māyāpratyayā* (1663). The meaning of this order is brought out by the commentator as follows. Only those living beings that are possessed of *mithyādr̥ṣṭi* can have the *mithyādr̥ṣṭipratyayā kriyā*; but the *apratyākhyāna kriyā* is possible in both the *avirata samyagdr̥ṣṭi* and *mithyādr̥ṣṭi*. *Māyāpratyayā kriyā* is possible in *apramattasaṃyata*, *pramattasaṃyata*, *deśavirata* and *mithyādr̥ṣṭi*. Hence among all the *kriyās* this *kriyā* has the highest numerical strength (*sarvādhika*) (Commentary, folio 452).

The twofold division of *kriyā*, viz. *sāṃparāyika* and *airyāpathika* which we come across in later works is not found in the whole of the discussion contained in this chapter.

SPECULATION ON KARMA

The fourth and the fifth parts (*khaṇḍas*) of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* are known as *Vedanākhaṇḍa* and *Vargaṇākhaṇḍa*. Among the 24 points-of-investigation (Book IX, sū. 45, p. 134) of the types of *karmas* the second is called *Vedanā*. And on the basis of this point-of-investigation called *vedanā* the whole fourth part (*khaṇḍa*) is given the title *Vedanākhaṇḍa*.¹ Again, among those 24 points-of-investigation the sixth one is *bandhana-dvāra*. The *bandhana-dvāra* has four constituents, viz. *bandha*, *bandhaka*, *bandhanīya* and *bandhanavidhāna*. That is, *bandhana-dvāra* contains the explanation of these four sub-points (Book XIV, sū. 1 p. 1). At the occasion of the exposition of *bandhanīya* from among these four there occurs the treatment of *vargaṇā* (Book XIV, sū. 68, p. 48). And on the basis of the treatment of *vargaṇā* the entire fifth part is given the name *Vargaṇākhaṇḍa*.² These two parts that are placed after the first three deserve to be recognised as one independent work. This is supported by the fact that like the first part, the fourth one opens with a *maṅgala* (benediction). Having pointed out the 24 points-of-investigation of the topic of the types of *karmas* these two parts expound them one by one whereas the first three parts contain the exposition conducted through 14 *mārgaṇāsthānas* (points-of-investigation) of 14 *jīvasamāśas*. Thus these two parts constitute one independent work even though it has been included in the contents and body of the text *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. Here it is to be noted that the sixth part called *Mahābandha* contains the exposition of *bandhanavidhāna* alone from among the four, viz., *bandha*, *bandhaka*, *bandhanīya* and *bandhanavidhāna*.³

According to the statement occurring at the beginning of *Vedanākhaṇḍa Karmaprakṛti* is the fourth *Prābhṛta* of the fifth *vastu* (item) of *Āgrāyaṇī Pūrva* (Book IX, sū. 45, p. 134), and the extensive exposition of that very topic of *Karmaprakṛti* is conducted here through 24 points-of-investigation. The comparison of this *Ṣaṭkhaṇḍāgama* account with the one found in the chapters 23-27 of *Prajñāpanā* makes it clear that the stage represented by the latter is earlier than the one represented by the former. This is again supported by the fact that the *nikṣepa* method employed

1. *Viśayparicaya* (substance) of Book IX, p. 1.

2. *Viśayparicaya* (substance) of Book XIII, p. 1.

3. Book I, Introduction, p. 67.

in the exposition contained in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*⁴ is not found employed in the corresponding exposition contained in *Prajñāpanā*. And even the comparison of the items expounded in the one with those expounded in the other suggests the same thing. *Prajñāpanā* treatment of this topic is not subtle and deep. It does not enumerate four types of *bandha*, viz. *prakṛti-bandha*, etc. in due order, nor does it explain all the four. It explains only the three types of *bandha*, viz. *prakṛti-bandha*, *anubhāvabandha* and *sthiti-bandha* and that too not in a proper order. It does not at all contain the discussion about the *pradeśa-bandha*. The crystallised and subtle stage as well as terminology of the Karma speculation which we come across in the later works written by Śvetāmbara and Digambara theoreticians are not present in the *Prajñāpanā* version of *Karma* speculation. For instance, *Prajñāpanā* considers *rāga* (attachment) and *dveṣa* (aversion) alone to be the cause of Karmic bondage (1670). Though this view is recognised by all the Jaina theoreticians, the discussion about the causes of Karmic bondage has been conducted, by both Śvetāmbara and Digambara theoreticians of later days, in quite a different manner and on altogether a different plane. This fact is beyond controversy. The *Prajñāpanā* account does not mention *yoga* (activity) which is really one of the causes of Karmic bondage. This account does not contain the discussion about *karmapradeśa*.⁵ Hence it is but natural that it could not mention *yoga* which is the cause of *pradeśa-bandha*. This proves beyond doubt that the *Prajñāpanā* account represents the old stage of *Karma* speculation. *Prajñāpanā* exposition of *anubhāva-bandha* (1679) also points to its antiquity.

Prajñāpanā very often (1665, 1687, 1754, 1769, 1775, 1787) enumerates the eight basic types of *Karma*. And these types are enumerated again and again at the beginning of the discussions of the concerned items. From this we can legitimately infer that the twentythird chapter and succeeding ones devoted to the *Karma* speculation were originally written as separate independent tracts and that they have been collected in *Prajñāpanā*. A closer study reveals that the two sections of 23rd chapter are in fact an earlier and a later draft of the solution of the same problem. First section belongs to the ancient period of time and represents the primary stage of the speculation whereas the second section

4. For the 16 *anuyogadvāras* of *vedanā* refer to *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book X, p. 1. For the *nikṣepas* of *karma* refer to Book XIII, p. 38.

5. The adjectives, viz. *baddha* (bound), *spṛṣṭa* and *sañcita* (accumulated), etc. are given to *karmas* (1679). But there does not occur the discussion about *pradeśa-bandha*. Only *prakṛti-bandha*, *sthiti-bandha* and *anubhāva-bandha* are dealt with.

belongs to the later period of time and represents the developed stage of speculation. The second section supplements the first one. So, we deem it proper to deal with them here at one place jointly.

The types and sub-types of Karmas are as follows :

Basic types of karma⁶ (1665, 1687, 1754, 1769, 1775, 1787) Sub-types (1688-1696)

1. *Jñānāvaraṇīya*⁷
 1. *Ābhinibodhikajñānāvaraṇīya*
 2. *Śrutajñānāvaraṇīya*
 3. *Avadhijñānāvaraṇīya*
 4. *Manahparyāyajñānāvaraṇīya*
 5. *Kevalajñānāvaraṇīya*
2. *Darśanāvaraṇīya*
 1. *Nidrāpañcaka* :
 1. *Nidrā*
 2. *Nidrānidrā*
 3. *Pracalā*
 4. *Pracalāpracalā*
 5. *Styānarddhi*
 2. *Darśanacatuṣka* :
 1. *Cakṣudarśanāvaraṇīya*
 2. *Acakṣudarśanāvaraṇīya*
 3. *Avadhidarśanāvaraṇīya*
 4. *Kevaladarśanāvaraṇīya*
3. *Vedanīya*
 1. *Sātāvedanīya* :
 1. *Manojñāśabda*
 2. *Manojñārūpa*
 3. *Manojñagandha*
 4. *Manojñārāsa*
 5. *Manojñāsparsa*
 6. *Manahsukhatā*
 7. *Vacanasukhatā*
 8. *Kāyasukhatā*
 2. *Asātāvedanīya* :
 - 1-5. *Amanojñāśabdādi*
 6. *Manahduḥkhatā*
 7. *Vacana-duḥkhatā*
 8. *Kāyaduḥkhatā*

6. The exposition of eight primary types of karmas occurs in the first section of 23rd chapter. Therein we are also told as to what are the causes of karmic bondage. The second section of the same chapter first enumerates the secondary types of Karmas and afterwards calculates their duration etc. found in each of the classes of living beings
7. The commentator has supported the order in which they are enumerated here. Refer to the commentary, folio 45' ^A

4. *Mohanīya*

1. *Darśanamohanīya* :

1. *Samyaktvavedanīya*
2. *Mithyātvavedanīya*
3. *Samyak-mithyātvavedanīya*

2. *Cāritramohanīya* :

1. *Kaṣāyavedanīya* :

1. *Anantānubandhī krodha*
2. „ *māna*
3. „ *māyā*
4. „ *lobha*
5. *Apratyākhyāna krodha*
6. „ *māna*
7. „ *māyā*
8. „ *lobha*
9. *Pratyākhyānāvaraṇa krodha*
10. „ *māna*
11. „ *māyā*
12. „ *lobha*
13. *Samjvalana krodha*
14. „ *māna*
15. „ *māyā*
16. „ *lobha*

2. *Nokaṣāyavedanīya* :

1. *Strīveda*
2. *Puruṣaveda*
3. *Napuṃsakaveda*
4. *Hāsyā*
5. *Rati*
6. *Arati*
7. *Bhaya*
8. *Śoka*
9. *Jugupsā*

5. *Āyu*

1. *Nairayika āyu*
2. *Tiryāñca āyu*
3. *Manuṣya āyu*
4. *Deva āyu*

6. *Nāma*

1. *Gatināma* :

1. *Narakagati*
2. *Tiryāñcagati*
3. *Manuṣyagati*
4. *Devagati*

2. *Jātināma* :

1. *Ekendriya jāti*
2. *Dvīndriya jāti*
3. *Trīndriya jāti*
4. *Caturindriya jāti*
5. *Pañcendriya jāti*

3. *Śarīranāma* :

1. *Audārikaśarīra*
2. *Vaikriyaśarīra*
3. *Āhāraśarīra*
4. *Taijasaśarīra*
5. *Kārmaṇśarīra*

4. *Śarīrāṅgopāṅganāma* :

- 1-3. *Audārikaśarīrāṅgopāṅgādi*

5. *Śarīrabandhananāma* :

- 1-5. *Audārikaśarīrabandhanādi*

6. *Śarīrasaṅghātanāma* :

- 1-5. *Audārikaśarīrasaṅghātādi*

7. *Samṅhanananāma*⁸ :

1. *Vajraṛṣabhanārācasamṅhanana*
2. *Ṛṣabhanārācasamṅhanana*
3. *Nārācasamṅhanana*
4. *Ardhanārācasamṅhanana*
5. *Kīlikāsamṅhanana*
6. *Sevārtasamṅhanana*

8. *Samsthānanāma* :

1. *Samacaturasrasamsthāna*
2. *Nyagrodhaparimaṇḍalasaṁsthāna*
3. *Sādisamsthāna*
4. *Vāmanasamsthāna*
5. *Kubjasamsthāna*
6. *Huṇḍasamsthāna*

9. *Varṇanāma* :

1. *Kṛṣṇa*
2. *Nīla*
3. *Rakta*
4. *Pīta*
5. *Sukla*

8. The commentator refutes a view upheld by Āc. Jinavallabha. Commentary, folio 470.

10. *Gandhanāma* :
 1. *Surabhigandha*
 2. *Durabhigandha*
11. *Rasanāma* :
 1. *Tikta*
 2. *Kaṭu*
 3. *Kaṣāya*
 4. *Amla*
 5. *Madhura*
12. *Sparśanāma* :
 1. *Karkaśa*
 2. *Mṛdu*
 3. *Laghu*
 4. *Guru*
 5. *Snigdha*
 6. *Rūkṣa*
 7. *Śīta*
 8. *Uṣṇa*
13. *Agurulaghunāma*
14. *Upaghātanāma*
15. *Parāghātanāma*
16. *Ānupūrvīnāma* :
 1. *Nairayika ānupūrvī*
 2. *Tiryāñca ānupūrvī*
 3. *Manuṣya ānupūrvī*
 4. *Deva ānupūrvī*
17. *Ucchvāsanāma*
18. *Ātapanāma*
19. *Udyota*
20. *Vihāyogatināma* :
 1. *Praśastavihāyogati*
 2. *Apraśastavihāyogati*
21. *Trasanāma*
22. *Sthāvaranāma*
23. *Sūkṣmanāma*
24. *Bāḍaranāma*
25. *Paryāptanāma*
26. *Aparyāptanāma*
27. *Sādhāraṇaśarīranāma*
28. *Pratyekaśarīranāma*
29. *Sthīranāma*
30. *Asthīranāma*
31. *Śubhanāma*

32. *Aśubhanāma*
33. *Subhaganāma*
34. *Durbhaganāma*
35. *Susvaranāma*
36. *Duḥsvaranāma*
37. *Ādeyanāma*
38. *Anādeyanāma*
39. *Yaśaḥkīrtināma*
40. *Ayaśaḥkīrtināma*
41. *Nirmāṇanāma*
42. *Tīrthaṅkaranāma*

7. *Gotra*

1. *Uccagotra* :
 1. *Jātiviśiṣṭatā*
 2. *Kulaviśiṣṭatā*
 3. *Balaviśiṣṭatā*⁹
 4. *Rūpaviśiṣṭatā*
 5. *Tapaviśiṣṭatā*
 6. *Śrutaviśiṣṭatā*
 7. *Lābhaviśiṣṭatā*
 8. *Aiśvaryaviśiṣṭatā*
2. *Nīcagotra* :
 1. *Jātivihīnatā*
 2. *Kulavihīnatā*
 3. *Balavihīnatā*
 4. *Rūpavihīnatā*
 5. *Tapavihīnatā*
 6. *Śrutavihīnatā*
 7. *Lābhavihīnatā*
 8. *Aiśvaryavihīnatā*

8. *Antarāya*

1. *Dānāntarāya*
2. *Lābhāntarāya*
3. *Bhogāntarāya*
4. *Upabhogāntarāya*
5. *Vīryāntarāya*

All the eight basic types of karmas are available in each of the 24 classes of living beings (1666). While explaining as to how a living being binds each of these eight types of karmas, we are told that at the time of the rise (*udaya*) of *jñānāvaraṇīya karma*, the influx (*āgamaṇa*) of *darśanāvaraṇīya karma* takes place.¹⁰ The

9. It is noteworthy that *uccagotra* does not mean merely birth in high-class family, it also means beauty of the body and even spiritual excellences. Similarly, *nīcagotra* does not mean merely birth in low-class family, it also means absence of bodily and spiritual excellences.

10. For this the term '*niyacchati*' is employed.

rise of *darśanāvaraṇīya* is followed by the influx of *darśanamoha* the rise of which is, in turn, followed by *mithyātva*. And as soon as the *udīraṇā* of *mithyātva* comes into existence, the influx of all the eight types of karmas takes place (1667). This order of influx of the eight types of karmas is found in connection with all the living beings (1668).¹¹ Attachment (*rāga*) and aversion (*dveṣa*) are mentioned as the two causes of Karmic bondage. Deceit (*māyā*) and greed (*lobha*) are included in attachment. Anger (*krrodha*) and pride (*māna*) are included in aversion (1670-74).¹² A living being may or may not experience *jñānāvaraṇa*, *darśanāvaraṇa*, *mohanīya* and *antarāya*. Similarly, from among 24 classes of living beings, the class of human beings may or may not experience them. But the living beings belonging to the remaining classes invariably and necessarily experience them. The remaining four types of karmas, viz. *vedanīya*, *āyu*, *nāma* and *gotra* are invariably experienced by living beings belonging to all the 24 classes (1675-78). This *sūtra* is devoted to the exposition of *karma vedanā* (Experience of karmas). Scholars are advised to compare this account with the one found in *Vedanā Sāmitta Sūtras* of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book XII p. 294). The *sūtra* that follows the present one employs the term '*anubhāva*' for '*vedanā*'. This points to the development of terminology. The term '*vedana*' in the sense of '*anubhāva*' was current in the earlier stage of *Karma* speculation. Again, the treatment of *baddha*, *spṛṣṭa*, *sañcaya* etc.—the items related to *karma*—suggests that the *sūtra* belongs to the later period of time (1679). While describing the fruition (*anubhāva—vipāka*)¹³ of *karma* we are told that a bound or accumulated *karma* cannot give its fruit simply because it is ready to do that. In addition to that it requires the attainment of proper *gati*, *sthiti*, *bhava* and *pudgala*. Not only that but it should also attain the state of *udīraṇā* if it were to give its fruit. When the karmas, viz. *jñānāvaraṇīya* etc. fulfil all these conditions, they can give their proper fruits (1679-86).

There are ten types of fruits which *jñānāvaranīya* can give (1679):

1. <i>Śrotra-āvaraṇa</i>	6. <i>Ghrāṇavijñāna-āvaraṇa</i>
2. <i>Śrotravijñāna-āvaraṇa</i>	7. <i>Rasa-āvaraṇa</i>
3. <i>Netra-āvaraṇa</i>	8. <i>Rasavijñāna-āvaraṇa</i>
4. <i>Netravijñāna-āvaraṇa</i>	9. <i>Sparsā-āvaraṇa</i>
5. <i>Ghrāṇa-āvaraṇa</i>	10. <i>Sparsāvijñāna-āvaraṇa</i>

Due to the rise of all these *āvaraṇas* (veils) we cannot know the objects which we would have known otherwise, we cannot know them inspite of our desire to know them, we cannot retain the knowledge even if we have known them, that is, the knowledge completely fades away. Again, it is noteworthy that the *āvaraṇa* of *manas* (mind) as also that of knowledge due to it are not mentioned here. Moreover, the *āvaraṇas* of *śrutajñāna*, *avadhijñāna* and *manaḥparyāyajñāna* are also not mentioned here. This proves that the *sūtra* represents very old stage of *karma* speculation—the stage preceding the period of time when the terminology of Karma doctrine got established. Āc. Malayagiri has not explained as to why the concerned *āvaraṇas* are not mentioned here.

The nine types of fruits which *darśanāvaraṇīya karma* can give are as follows : (1680).

1. <i>Nidrā</i>	6. <i>Cakṣurdarśanāvaraṇa</i>
2. <i>Nidrānidrā</i>	7. <i>Acakṣurdarśanāvaraṇa</i>
3. <i>Pracalā</i>	8. <i>Avadhidarśanāvaraṇa</i>
4. <i>Pracalāpracalā</i>	9. <i>Kevaladarśanāvaraṇa</i>
5. <i>Styānrddhi</i>	

One noteworthy thing is that though this *sūtra* takes note of *avadhidarśana*, etc., the preceding *sūtra* does not take note of *Avadhijñāna*, etc.

The eight types of fruits which *sātāvedanīya* can give are as follows : (1681[1])

1. <i>Manojña-śabda</i> ¹⁴	5. <i>Manojña-sparśa</i>
2. <i>Manojña-rūpa</i>	6. <i>Manaḥ-sukhatā</i>
3. <i>Manojña-gandha</i>	7. <i>Vacana-sukhatā</i>
4. <i>Manojña-rasa</i>	8. <i>Kāyasukhatā</i>

The Karma opposite to *sātāvedanīya* can give the fruits, viz. *amanojña-śabda*, etc. (1681[2]).

14. The commentator records different explanations offered by others (folio 461).

The five types of fruits which *mohanīya-karma* can give are as follows (1682) :

1. <i>Samyaktvavedanīya</i>	4. <i>Kaṣāyavedanīya</i>
2. <i>Mithyātvavedanīya</i>	5. <i>Nokaṣāyavedanīya</i>
3. <i>Samyakt-mithyātvavedanīya</i>	

The four types of fruits which *āyu-karma* can give are as follows (1683) :

1. <i>Narakāyu</i>	3. <i>Manuṣyāyu</i>
2. <i>Tiryāñcāyu</i>	4. <i>Devāyu</i>

The fourteen types of fruits which *Subhanāmakarma*¹⁵ can give are as follows (1684[1]) :

1. <i>Iṣṭaśabda</i> ¹⁶	8. <i>Iṣṭalāvaṇya</i>
2. <i>Iṣṭarūpa</i>	9. <i>Iṣṭayaśaḥkīrti</i>
3. <i>Iṣṭagandha</i>	10. <i>Iṣṭa-utthāna-karma-bala-vīrya-puruṣakāra-parākrama</i>
4. <i>Iṣṭarasa</i>	11. <i>Iṣṭasvara</i>
5. <i>Iṣṭasparśa</i>	12. <i>Kāntasvara</i>
6. <i>Iṣṭagati</i> ¹⁶	13. <i>Priyasvara</i>
7. <i>Iṣṭasthiti</i> ¹⁶	14. <i>Manojñasvara</i>

The fourteen types of fruits which *duḥkhanāmakarma* can give are the opposites of the 14 fruits of *Subhanāmakarma* (1684 [2]).

The eight types of fruits which *uccagotrakarma* can give are as follows (1685 [1]).

1. <i>Jātivīṣiṣṭatā</i>	5. <i>Tapovīṣiṣṭatā</i>
2. <i>Kulavīṣiṣṭatā</i>	6. <i>Śrutavīṣiṣṭatā</i>
3. <i>Balavīṣiṣṭatā</i>	7. <i>Lābhavīṣiṣṭatā</i>
4. <i>Rūpavīṣiṣṭatā</i>	8. <i>Aīśvaryavīṣiṣṭatā</i>

The eight types of fruits which *nīcagotrakarma* can give are the opposites of the eight which *uccagotra* can give; for example, *jātivihīnatā*, etc. (1685 [2]).

The five types of fruits which *antarāyakarma* can give are as follows (1886):

1. <i>Dānāntarāya</i>	4. <i>Upabhogāntarāya</i>
2. <i>Lābhāntarāya</i>	5. <i>Vīryāntarāya</i>
3. <i>Bhogāntarāya</i>	

15. It has been stated that there are 42 sub-types of *Nāmakarma*. But at this place, only 14 types are enumerated. This suggests that the present list represents the old stage.

16. The commentator records different interpretations of these terms (folio 463).

Then follows the treatment of *sthiti* and *abādhākāla* (1697–1704). About *Abādhākāla* we are told as to how long a particular type of karma can remain associated with a living being without giving its proper fruit. After that it describes as to how long a particular karma can abide in the living beings belonging to the classes of the one-sensed upto the five-sensed having higher cognitive faculty (1705–14). For the description of maximum and minimum duration of karmas one may refer to *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book VI, *Cūlikas* 6 & 7. And for the treatment of *abādhā*, *niṣeka*, etc. one may again consult the same work, Book XI, *Cūlikā* I, p. 139.¹⁷

Then we are told as to which living beings can bind the karmas of maximum (1745–52) or minimum duration (1742–44).

Karmabandhapada (24th chapter) discusses the question, viz. *bandha* of which karmas takes place along with the *bandha* of this or that karma? This question is discussed in connection with 24 classes of living beings (1755–68). Similarly, *Karmavedanapada* (25th chapter) treats the question, viz. *vedana* of which karmas takes place along with the *bandha* of this or that karma? And *Karmavedabandhapada* (26th chapter) discusses the question, viz. *bandha* of which karmas takes place along with the *vedana* of this or that karma (1776–86)? At last *Karmavedavedakapada* (27th chapter) treats the question, viz. *vedana* of which karmas takes place along with the *vedana* of this or that karma (1787–92)?

17. Study the following passage from Āc. Malayagiri's commentary: "etāvatā ca yad uktam āgrāyaṇīyākhye dvitīyopūrve karmaprakṛtiprābhṛte bandha-vidhāne sthītibandhādhikāre—catvāry anuṣṇādvārāṇi tadyathā—sthiti-bandha-sihūnaprarūpaṇā abādhākhaṇḍakaprārūpaṇā utkṛṣṭaniṣekaprārūpaṇā alpabahutvaprarūpaṇā ca iti" (folio 479). Compare this with the abovementioned portion of *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.

CHAPTER XXVIII

ON FEEDING

Prajñāpanā contains a separate chapter on feeding whereas *Ṣaṭkhaṇḍāgama* mentions *āhāra* (feeding) as the 14th item in the list of 14 *mārgaṇāsthānas* (points-of-investigation).¹ This definitely points to the fact that the Jaina theoreticians had recognised the importance of the exposition of this topic since olden days.

There are two sections (*uddeśas*) of this chapter. The first section deals with the topic through eleven *dvāras* whereas the second one deals with it through 13 *dvāras*. Let us compare the list of these 13 *dvāras* with that of 14 *mārgaṇāsthānas* found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.

Prajñāpanā 1865

1. *Āhāra*
2. *Bhavya*
3. *Sañjñī*
4. *Leśyā*
5. *Drṣṭi*
6. *Samyata*
7. *Kaṣāya*
8. *Jñāna*
9. *Yoga*
10. *Upayoga*
11. *Veda*
12. *Śarīra*
13. *Paryāpta*

Ṣaṭkhaṇḍāgama, Book I, p. 132

1. *Gati*
2. *Indriya*
3. *Kāya*
4. *Yoga* (9)²
5. *Veda* (11)
6. *Kaṣāya* (7)
7. *Jñāna* (8)
8. *Samyama* (6)
9. *Darśana*
10. *Leśyā* (4)
11. *Bhavya* (2)
12. *Samyaktva* (5)
13. *Sañjñī* (3)
14. *Āhāra* (1)

Out of the 14 points-of-investigation found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* 10 occur in *Prajñāpanā*, having indetical names. The first three out of those 14 do not occur in *Prajñāpanā* list. But the points, viz. *śarīra* and *paryāpti* which are mentioned in *Prajñāpanā* are not found among those 14. *Ṣaṭkhaṇḍāgama* mentions *jñāna* and *darśana* separately whereas *Prajñāpanā* mentions *jñāna* and *upayoga* separately. We observe here that *jñāna* and *darśana* are in fact covered by *upayoga* and hence there is no need of mentioning *jñāna* separately. *Drṣṭi* is an ancient term for *samyaktva* and it is used here in

1. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book I, pp 132, 409; Book III, p. 483; Book IV, pp. 137, 308, 486; Book V, pp. 173, 238, 446; Book VII, pp. 24, 112, 184, 236, 243, 298, 365, 461, 477, 493, 518, 574; Book VIII, p. 390.

2. Numbers given in brackets refer to *Prajñāpanā* items.

ents, could pervade *asamkhyāta* space-points and could be in touch with the units (*pradeśas*) of soul (1797-1800). Infernal beings mostly receive the material particles colour, etc. of which have inauspicious effects (1801). Living beings receive these material particles for their feeding from all directions (1802). Only one out of the *asamkhyāta* equal parts of the thus received material particles gets actually transformed into *āhāra*, food. Again, only one out of *ananta* equal parts of the particles actually transformed into *āhāra* could be relished by a living being (1803). But in the next *sūtra* we are told that all the particles that are received by a living being are transformed into *āhāra* (1804). In other words, all the particles that are received for feeding are undertaken in feeding.⁵ The material particles received in the act of feeding get transformed into five sense-organs. And this transformation gives rise to painful or miserable consequences alone in the case of infernal beings (1805) whereas it may give rise to pleasant consequences in the case of celestial beings, etc. (1806). The material particles grasped in feeding get transformed into as many senses as are possible in the class to which the concerned living being belongs (1812, 1819, 1820, 1823, 1825).

The ninth *dvāra* takes up 24 classes one by one and discusses the question as to whether the material particles utilised in feeding by a living being belonging to this or that class are in the form of the body of the one-sensed or the two-sensed or the three-sensed or the four-sensed or the five-sensed. The gist of the discussion is as follows: In the past these material particles might be of the form of the body of any being but in the present they do have the form of that body alone which is proper in the class to which the being who undertakes the feeding of those particles belong. That is, those particles get transformed into the body having as many sense-organs as are possible in the class to which the concerned living being belongs. This is so because the material particles utilised in feeding get transformed into the body of that living being only who utilises them in its feeding (1853-1858).

In the tenth *dvāra* we are told as to in which class from among the 24 the feeding through skin is possible and in which the feeding through mouth is possible. Here we learn that infernal beings, celestial beings and one-sensed beings undertake feeding through

5. At this juncture the commentator makes a suggestion that the *sūtra* should be explained in such a way as there might not arise any conflict among them. Hence he positively says that by the phrase 'particles received for feeding' is here intended the phrase 'one out of the *asamkhyāta* equal parts of particles received for feeding'. Refer to the commentary, folio 504.

skin (1859-60). The two-sensed up to the five-sensed human beings undertake the feeding through skin as well as mouth (1861). The one-sensed beings have no mouth. And though the *vaikriya* body possessed by infernal and celestial beings have a mouth yet its nature is such as they do not require the mouth in the process of undertaking feeding. Hence the beings belonging to these three classes undertake feeding through skin. This is the clarification offered by the commentator (folio 509). Again, he makes it clear that feeding through skin is possible only in the case of *paryāpta* living beings whereas it is not possible in the case of the *aparyāpta* (Commentary, folio 509).

The eleventh *dvāra* discusses the question as to which class of living beings undertakes pre-birth feeding (*oja-āhāra*) and which feeding through sheer desire. We are told that infernal beings undertake pre-birth feeding only; they do not undertake feeding through desire (1862). The same thing applies to all those who possess *audārika* body (1863). Celestial beings alone undertake both pre-birth feeding and feeding through sheer desire (1864). The desire of celestial beings to undertake feeding is fulfilled as soon as it arises in their minds (1864). To undertake feeding of the proper material particles at the place where a living being is to take its new birth is called pre-birth feeding. This pre-birth feeding alone is possible in the case of the *aparyāpta*. This, again, is the clarification offered by the commentator (folio 510). At the end of this discussion the commentator quotes the following *Sūtrakṛtāṅga Niryukti gathās* which contain the essence of the discussion.

sarīreṇoyāhāro tayā ya phāseṇa lomaāhāro |
pakkhevāhāro puṇa kāvaliyo hoi nāyavvo || 171 ||
oyāhārā jīvā savve apajjattayā muṇeyavvā |
pajjattagā ya lome pakkheve hoṃti bhāiyavvā || 172 |
egimḍiyadevāṇaṃ neraiyāṇaṃ ca ṇatthi pakkhevo |
sesāṇaṃ jīvāṇaṃ saṃsāratthāṇa pakkhevo || 173 ||
lomāhārā egimḍiyā u neraiyasuragaṇā ceva |
sesāṇaṃ āhāro lome pakkhevao ceva ||
oyāhārā maṇabhakkhiṇo ya savve vi suragaṇā hoṃti |
sesā havamti jīvā lome pakkhevao ceva ||

The last two *gāthas* are not found in the text of *Sūtrakṛtāṅga-niryukti*.

The second section of the chapter is devoted to the discussion of the question as to whether or not living beings undertake feeding. This discussion is conducted here through 13 *dvāras* (1865). The different types of feeding which we have met with in the first section are neither mentioned nor discussed here (1866-1907).

But the speciality of this section is that it first formulates six alternatives on the basis of two terms, viz. 'āhāraka' and 'anāhāraka' and then it discusses as to which alternative is possible in this or that class of living beings. For the highest possible expansion of these six alternatives one may refer to sū. 1880. The basis of this expansion is a couple of two terms, viz. 'singular', 'plural'.

In the third *Sañjñī-dvāra* the commentator removes the possible doubts that may arise in the mind of a reader. This is noteworthy. The term 'sañjñī' means *samanaska* (possessor of a mind). In the process of transmigration a living being does not possess mind. So, how can a living being which is in the process of transmigration be called 'sañjñī'? The commentator removes this doubt by offering the following explanation. The living being which is in the process of transmigration can be called 'sañjñī' even though it does not possess *manas* (mind) at that time because it experiences even at that time the *āyukarma* of a *sañjñī* living being (Commentary, folio 514). The second doubt that may possibly arise in the mind of readers is as follows: How can infernal beings, *Bhavanapati* gods and *Vānamāntara* gods be regarded as 'asañjñī' (1878 [2], 1880)? In answer to this question we are told that living beings that are born in these three classes might have been *asañjñī* in their previous birth. And keeping this fact in mind the living beings belonging to these three classes could be called *asañjñī* (Commentary, folio 514).

COGNITIVE ACTIVITY OF LIVING BEINGS

Three chapters of *Prajñāpanā* are devoted to the exposition of cognitive activities of living beings. They are : the 29th chapter (*Upayogapada*), the 30th chapter (*Paśyattāpada*) and the 33rd chapter (*Avadhipada*). Hence we deal with them at one place.

Let us study the following pertinent passages from *Ācārāṅga-sūtra*.

“je āyā se vinnāyā, je vinnāyā se āyā | jeṇa vijāṇai se āyā” — *Ācārāṅgasūtra*, 5.5, su. 165.

“savve sarā niyaṭṭamti, takkā jattha na vijjai | maī tattha na gāhiyā | oe appaiṭṭhāṇassa kheyanne | se na dihe, na hasse, na vaṭṭe, na taṁse, na cauraṁse, na parimaṁdale, na kiṇhe, na nīle, na lohīe, na hālidde, na sukkile, na surabhigaṁdhe, na durabhigaṁdhe, na titte, na kaḍue, na kaṣāe, na āmbile, na mahure, na kakkhaḍe, na maue, na gurue, na lahue, na sīe, na uṇhe, na niddhe, na lukkhe, na kāū, na rūhe, na saṁge, na itthī, na puruse, na annahā, parinne sanne uvamā na vijjai | arūvī sattā apayassa payaṁ natthi | se na sadde na rūve na gaṁdhe na rase na phāse—icceyāvaṁti—tti bemi ||” — *Ācārāṅgasūtra*, 5.6, sū. 170-171.

The gist of these passages is that the soul is the knower, it is absolutely devoid of flavour, etc. of any sort, it is *arūvī* (bereft of physical qualities). Though it is *arūvī*, it is real.

Bhagavatīsūtra enumerates the characteristics of soul in the following passage.

“avaṇṇe agaṁdhe arase aphāse arūvī jīve sāsae avatṭṭhie logadavve | se samāsao paṁcavihe paṇṇatte | taṁ jahā—davvao jāva guṇao | davvao ṇaṁ jīvattikāe aṇaṁtāiṁ jīvadaṛvāiṁ, khettao logappamāṇakhette, kālao na kayāi na āsi, na kayāvi natthi, jāva nicce, bhāvao puṇa avaṇṇe agaṁdhe arase aphāse, guṇao uvaoga guṇe” — 2.10.118.

This passage too informs us that souls are *arūvī* (devoid of physical qualities, viz. colour flavour, etc.), they are eternal, their defining quality is *upayoga* (cognition), they are infinite (*ananta*) in number. For the first time here in this passage we are told that the defining characteristic of soul is *upayoga* (cognition).

Though *avadhi* is simply a form of *upayoga*, a separate chapter is devoted to its treatment because at that time its details had already been worked out.

First let us understand the distinction between *upayoga* and *paśyattā*. For gaining this understanding we shall have to compare the divisions of the one with those of the other. This is so because the text proper does not give the definition of either of them. According to the ancient methodology, divisions of a particular thing themselves serve as a definition of that thing.

Upayoga¹ (1908-10)

Pasyattā² (1936-38)

1. <i>Sākāropayoga</i>	1. <i>Sākārapaśyattā</i>
1. <i>Ābhiniibodhikajñānasākāropayoga</i>	× ×
2. <i>Śrutajñānasākāropayoga</i>	1. <i>Śrutajñānasākārapaśyattā</i>
3. <i>Avadhijñānasākāropayoga</i>	2. <i>Avadhijñānasākārapaśyattā</i>
4. <i>Manahparyāyajñānasākāropayoga</i>	3. <i>Manahparyāyajñānasākārapaśyattā</i>
5. <i>Kevalajñānasākāropayoga</i>	4. <i>Kevalajñānasākārapaśyattā</i>
6. <i>Mati-ajñānasākāropayoga</i>	× ×
7. <i>Śruta-ajñānasākāropayoga</i>	5. <i>Śruta-ajñānasākārapaśyattā</i>
8. <i>Vibhaṅgajñānasākāropayoga</i>	6. <i>Vibhaṅgajñānasākārapaśyattā</i>
2. <i>Anākāropayoga</i>	2. <i>Anākāra-paśyattā</i>
1. <i>Cakṣudarśana-anākāropayoga</i>	1. <i>Cakṣudarśana-anākārapaśyattā</i>
2. <i>Acakṣudarśana-anākāropayoga</i>	× ×
3. <i>Avadhidarśana-anākāropayoga</i>	2. <i>Avadhidarśana-anākārapaśyattā</i>
4. <i>Kevaladarśana-anākāropayoga</i>	3. <i>Kevaladarśana-anākārapaśyattā</i>

Ac. Abhayadeva considers *paśyattā* to be a special form of *upayoga*. Again, he explicitly states that the cognition which cognises objects belonging to all the three divisions of time is *paśyattā* whereas the cognition which cognises objects belonging to the present alone is called *upayoga*. This is the reason why *matijñāna* and *mati-ajñāna* are not included among the divisions of *sākāra-paśyattā*. *Matijñāna* and *mati-ajñāna* cognise objects belonging to the present only. But then why is *acakṣudarśana* not included among the divisions of *anākāra-paśyattā*? In answer to this question he observes that *paśyattā* means *prakṛṣṭa iṅṣaṇa* and this *prakṛṣṭa iṅṣaṇa* is possible in the *darśana* had through visual sense-organ (*cakṣu*) alone; it is not possible in the *darśana* had through

1. Bhagavati (16.7.582) recommends the readers to consult *Prajñāpanā* for the exposition of these two topics.
 2. *Mūlācāra* (Pañcīcārādhikāra gāthā 31) too considers *sākāra-anākāra-upayoga* (determinate-indeterminate cognition) to be a special quality of soul.

any other sense-organ. The duration of visual cognitive process is very short and the cognition which involves the cognitive process of short duration is quick. Thus the quick cognitive activity involved in *darśana* had through visual sense-organ provides the reason for calling it *prakṛṣṭa*.³

Āc. Malayagiri follows Āc. Abhayadeva. But in addition he observes that like the term '*upayoga*,' '*paśyattā*', by convention, means both *sākāra* and *nirākāra* *bodha* (*Prajñāpanāṭikā*, folio 529). Moreover, he states that that cognition alone which involves the cognitive activity of long duration can cognise objects belonging to all the three divisions of time. *Matijñāna* does not involve the cognitive activity of long duration. This is the reason why it does not cognise objects belonging to all the three divisions of time. And hence it has no place among the divisions of *paśyattā* (*Prajñāpanāṭikā*, folio 530).

There are no other sources to know the distinction between *upayoga* and *paśyattā*.

Here we are informed as to which divisions of *upayoga* and *paśyattā* are possible in this or that class of living beings. The account is summarised in the Table on p. 402 (1912-1927; 1940-1953).

In both the chapters this account is followed by the account of livings beings possessed of *upayoga*. But no new information is found in the account (1928-1935; 1954-1962). Hence we do not enter into its exposition. But at the end of *Paśyattāpada* there occurs discussion about the question as to whether *jñāna* and *darśana* of a *kevalī* take place alternately or simultaneously. And we are told that *jñāna* being *sākāra* and *darśana* being *nirākāra* none can have *jñāna* and *darśana* simultaneously (1963-64). For the extensive discussion of this problem one may consult the second part (*kāṇḍa*) of *Sanmatitarkaprakaraṇa* where three different views on the point are presented. One view upholds their alternation another their simultaneity and the third one their identity.

Avadhipada discusses nothing about *upayoga* and *paśyattā*. It discusses fully the extra-sensory perception known as *avadhi*, taking one by one seven points of investigation, viz. *bheda* (divisions), *viśaya* (object), *saṁsthāna* (shape), *avadhi* (limits—internal and external), *deśa-avadhi* (partial *avadhi*), *kṣaya-vṛddhi* (increase-decrease) of *avadhi*, *pratipātī-apratipātī* (steady-unsteady) (1981)d

3. *Bhagavatī-ṭīkā*, folio 714.

4. *Bhagavatī* (16.10.588) wants its readers to place bodily, at the concerned place, the whole *Avadhipada* (of *Prajñāpanā*) beginning with the *sūtra* 1942.

While discussing the veil (*āvaraṇa*) of *karma* *Ṣaṭkhaṇḍāgama* explains *avadhi-jñāna*. And there we find the exposition of its divisions and shapes (Book XIII, pp. 289–328). This *Ṣaṭkhaṇḍāgama* account possibly belongs to the period of time succeeding the one to which the exposition of *avadhi* contained in *Āvaśyakaniryukti* belongs. This is so because *Āvaśyakaniryukti* gives an example of *paṇaka* while explaining the minimum spatial limit of *avadhi-jñāna* whereas *Ṣaṭkhaṇḍāgama* gives an example of *sūkṣma nigoda* while explaining the same.⁵ Moreover, the *gāthās* from *Āvaśyakaniryukti* are found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* which calls them *gāthāsūtras*.⁶ These *gāthās* yield different readings. This suggests that both *Āvaśyakaniryukti* and *Ṣaṭkhaṇḍāgama* might have borrowed these *gāthās* from some old *niryukti*.

From among the Jaina Āgamas the old ones like *Ācārāṅgasūtra* do not contain the discussion about *Avadhi*. But the discussions about *avadhi* started as soon as the works of didactic stories like *Upāsakadaśā* came to be included in the class of *Aṅga* works. And from those discussions we come to know that even *Indrabhūti* himself entertained doubt regarding the range of *avadhi-jñāna* acquired by a layman. This is really a very remarkable event narrated in those discussions (*Uvāsagadasāo*, Hornle, p. 184).

While summarising the *Pannavaṇā* account of *karma* we have already noted that in the account the *āvaraṇas* (veils) of sense-organs and of the cognitions due to them alone are enumerated whereas those of *avadhi*, etc. are conspicuous by their absence. This shows that the speculation about *avadhi-jñāna*, etc. might have later on gradually crept in the Āgamas.

There are two main types of *avadhi-jñāna*, viz. innate *avadhi* and acquired *avadhi*. Infernal beings and celestial beings possess innate *avadhi* whereas sub-human beings and human beings can possibly possess acquired *avadhi* (1982).

The summary of *Pannavaṇā* exposition of *avadhi-jñāna* is as follows. The minimum spatial range of *avadhi* possessed by infernal beings is $\frac{1}{2}$ *gāu* whereas the maximum spatial range of the same possessed by them is 4 *gāus*. Then all the seven hells are taken up one by one and we are told about the maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by living beings of this or that hell. The spatial range of *avadhi* possessed by a living being decreases as it moves downward from the 1st to the 7th hell

5. *Āvaśyakaniryukti* 29; *Viśeṣāvaśyaka* 585; *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book XIII, p. 301)
6. Many *gāthās* from *Āvaśyakaniryukti* (*gāthās* 31 ff) are found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. See an appendix 'Gāthāsūtrāṇi' (p. 11) given at the end of Book XIII.

(1983-1990). The minimum and maximum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Asurakumaras* from among *Bhavanapati* gods are 24 *yojanas* and *asaṃkhyāta dvīpasamudras* respectively; and the maximum spatial range of the *avadhi* possessed by the remaining gods, viz. *Nāgakumara*, etc. is *saṃkhyāta dvīpasamudras* (1991-93). The minimum spatial range of *avadhi* possessed by sub-human beings having five sense-organs is equivalent to one part of *asaṃkhyāta* equal parts of an *aṅgula* whereas the maximum spatial range of the same possessed by them is *asaṃkhyāta dvīpa-samudras* (1994). Though *avadhi* possessed by human beings is confined to *loka* alone the maximum spatial range of their *avadhi* is *asaṃkhyāta loka* (1995). Regarding maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Vāṇamāntara* one is to repeat what is said about the maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Nāgakumara* gods. The minimum and maximum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Jyotiṣka* gods do not differ. They are *saṃkhyāta dvīpasamudras*. While considering spatial range of *avadhi* possessed by *Vaimānika* gods all the three parts of their *vimānas*, viz. the upper, the middle (*tiryak*) and the lower are taken into account. And higher is the situation of *vimāna* wider is the spatial range of *avadhi* possessed by gods of the *vimāna*. At last we are told that *Anuttaraupapātika* gods possess *avadhi-jñāna* cognising the entire *Nāḍi Loka* (1996-2007). *Sūtras* 2008-16 inform us about the shapes had by *avadhi* (really speaking about the shapes had by the region falling within the range of *avadhi*) in these different cases. These shapes resemble those of *tapra*, *pallaga*, *jhālara*, *paḍaha* etc. The following facts are deduced by Āc. Malayagiri from the discussion about the shapes of *avadhi*. The upper part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Bhavanapati* and *Vyantara* gods is wider than its other parts. The lower part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Vaimānika* gods is wider than its other parts. The middle part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Jyotiṣka* gods and infernal beings is wider than its other parts. And the shapes of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by human beings and sub-human beings are varied and diverse (Commentary, folio 542).

Again, we are told that infernal beings and celestial beings must stand within the range of their *avadhi*, sub-human beings must stand outside it, while human beings can behave either (2017-2021). Moreover, infernal beings, celestial beings and sub-human beings must have partial *avadhi* but human beings can have either partial or complete *avadhi* (2022-26). Then eight types of *avadhi* are mentioned. They are : *ānugāmika* (accompanying),

anānugāmika (unaccompanying), *vardhamāna* (increasing), *hīyamānā* (decreasing), *pratipātī* (fallible), *apratipātī* (infallible), *avasthita* (steady) and *anavasthita* (unsteady). And at last we are told as to which type is possible in this or that class of living beings (2027-31).

Nowhere in *Prajñāpanā* we come across the definition of *avadhijñāna*. But in other works we find it. It is as follows. *Avadhijñāna* is that cognition which cognises *rūpī* (material objects) without the help of sense-organs and mind.

*

SAÑJÑĪ LIVING BEINGS

This chapter discusses the threefold division of living beings, viz. *sañjñī*, *asañjñī* and *no-sañjñī-no-asañjñī*. *Siddhas* (liberated souls) being neither *sañjñī* nor *asañjñī* are called *no-sañjñī-no-asañjñī* (1973). From this standpoint even human beings who have attained *kevalajñāna* are considered to be on par with *siddhas*. This is so because though they possess mind, they do not require the operation of mind in cognising objects. All other human beings can be either *sañjñī* or *asañjñī*. The one-sensed, the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed living beings are *asañjñī*. The infernal beings, *Bhavanapati* gods, *Vānavyāntara* gods and the five-sensed sub-human beings can be either *sañjñī* or *asañjñī*. But *Jyotiṣka* and *Vaimānika* gods are *sañjñī* only (1965-71).

The *gāthā* occurring at the end of the chapter states that human beings can be either *sañjñī* or *asañjñī*. But in *sū.* 1970 we are explicitly told that all the three divisions are possible in the case of human beings. This means that the *gāthā* in point possibly has in view *chadmastha* (non-*kevalī*, non-omniscient) human beings alone.

The *Sūtra* (the text proper) does not clearly state the meaning of the term '*sañjñā*'. But it considers human beings, infernal beings, *Bhavanapati* gods and *Vānavyāntara* gods to be *asañjñī*. So, the meaning viz. 'one who has *manas* (mind) is *sañjñī*' does not fit in the context. This is the reason why the commentator has to give two different meanings of the term '*sañjñā*'. And yet he could not fully remove the inconsistency. Hence he has to offer the clarification that infernal beings and celestial beings are here called *sañjñī* or *asañjñī* not on the basis of their possession or non-possession of *manas* in this life (for in this life they all possess *manas*) but on the basis of their possession or non-possession of *manas* in their previous life (Commentary, folio 534).

Thus it is a matter of research as to what is the meaning of the term *sañjñā* employed here.

In the beginning of *Ācārāṅgasūtra*, especially at the occasion of describing the knowledge of previous birth, the term *sañjñā*¹ seems to have been employed for a special type of *matijñāna*². "*ihame-*

1. For the usage and meaning of the term '*sañjñā*' in Buddhist literature refer to 'Pali-English Dictionary' (PTS) and 'Buddhist Hybrid Sanskrit Dictionary'.
2. *Āvaśyakaniryukti* (*gāthā* 12) interprets the term '*sañjñā*' in the sense of *abhinibodha* = *matijñāna* (i.e. cognition had through senseorgans and mind). Also *Viśeṣāvaśyaka*, 394.

gesim no sannā bhavāi, tam jahā puratthimāo vā disāo āgao ahamamsi" ityādi | The term occurs in *Daśāśrutaskandha* where occurs the description of ten *cittasamādhisthānas*. "*saṇṇiṇāṇaṃ vā se asamuppannapuvve samuppajjejjā appaṇo porāṇiyaṃ jāim sumaritte*"—*Daśā.*, 5th *Daśā.*

In the text edited by Dr. Schubring the reading is '*jāisaraṇe vā se*'. But the reading we have given here occurs in the passage quoted in *Samavāyāṅga* (10th *Samavāya*). Hence we are of the opinion that the reading we have given here is correct and genuine. Moreover, the text edited by Āc. Ātmārāmaji (p. 148) yields the reading "*saṇṇijāisaraṇeṇaṃ saṇṇiṇāṇaṃ vā se asamu.*" But it also seems to be corrupt. Whatever it may be, it is a fact that therein occurs also the reading '*saṇṇiṇāṇaṃ.*' Hence there is no difficulty in interpreting the term '*sañjñā*' in the sense of a special type of *matijñāna*. And this special type of knowledge gradually came to be known by the term *jātismaraṇa*. But we should note that it is nothing but a form of *matijñāna*. Thus by the term *sañjñā* they meant this special type of *matijñāna*, that is, knowledge which necessarily involves memory of previous experience. The cognition that takes place with the help of *sañjñā-saṅketa* i. e. convention—be it in the form of words or in the form of any other sign—necessarily involves memory. So, we are not to wonder if in olden days the term *sañjñā* would have been in vogue for the knowledge which necessarily involves memory.

The expansion of the meaning of the term '*sañjñā*' seems to have taken place in Jaina Āgamas. And on this account it becomes a problem for us to determine the meaning of the term '*sañjñā*' employed there at different places in different contexts.

In *Sthānāṅga* there occurs '*egā takkā, egā sannā, egā mannā, egā vinnū*' (sū. 29-32). This shows that at that time the term '*sañjñā*' was in vogue for a particular type of knowledge. At another place in *Sthānāṅga* four types of *sañjñā* are mentioned. They are as follows: *āhāra* (hunger), *bhaya* (fear), *maithuna* (sex-instinct) and *parigraha* (acquisitive instinct)³ (*Sthānāṅga* 356, *Samavāyāṅga* 4). Again, at a third place it enumerates ten types of *sañjñā* viz. *āhāra*, *bhaya*, *maithuna*, *parigaha*, *krodha* (anger), *māna* (pride), *māyā* (deceit) *lobha* (greed), *loka* and *ogha*. And we are told that they are found in all the 24 classes of living beings (*Sthā.* 752). *Ācārāṅganiryukti* contains the following *gāthās* about *sañjñā*.

davve saccittāi bhāve'ṇubhavaṇajāṇaṇā saṇṇā |
mati hoi jāṇaṇā puṇa aṇubhavaṇā kammasaṃjuttā || 38 ||

āhāra-bhaya-pariggaha-mehuṇa-suha-dukkha-moha-vitigicchā |
koha-māṇa-māya-lohe soḡe loḡe ya dhammohe || 39 ||

Bṛhatkalpabhāṣya and Viśeṣāvaśyakabhāṣya explain the term 'sañjñā' in a different manner. They expound the concept of sañjñā-asañjñā on the basis of three sañjñās, viz. kālika-sañjñā, hetu-sañjñā and dṛṣṭivādupadeśasañjñā. And from this exposition we arrive at the conclusion that in śāstras (scriptures) kālika-sañjñā is accepted as the basis of the division of sañjñā-asañjñā which ultimately coincides with that of samanaska-amanaska⁴.

In Śaṭkhaṇḍāgama proper there occurs sañjñā-dvāra among the mārgaṇādvāras. But there too we are not told as to what is meant by the term 'sañjñā'. Of course, it is stated that those living beings that are in the guṇasthānas from mithyādrṣṭi to kṣīṇakaṣāya-chadmastha are sañjñā whereas those that belong to the classes from the one-sensed to the asañjñā pañcendriya are asañjñā (Book I, p. 408). Further it is said that kṣāyopaśamika labdhi makes a living being sañjñā, audāyika bhāva⁵ makes it asañjñā and kṣāyika labdhi makes it nasañjñā-naasañjñā (Book VII p. 111-112). On the basis of the clarification, offered by Dhavalā, of what is said in Śaṭkhaṇḍāgama as also on the basis of the description of sañjñā and asañjñā given in the beginning we are generally inclined to conclude that the term 'sañjñā' means 'living beings possessed of manas (mind)'.⁶ But it is noteworthy that even Dhavalā gives two alternative interpretations of the term 'sañjñā'. They are as follows :

'samyak jānāti iti sañjñāṃ manaḥ, tad asyāstīti sañjñā | naikendriyādinā'tiprasaṅgaḥ, tasya manaso' bhāvāt | athavā śikṣākriyopadeśālāpagrahī sañjñā | uktam ca—

sikṣhākiriya-vadesālāvaggāhī maṇolambena |
jo jīvo so saññī tadvivarīdo asaññī du || Book I, p. 152.

At least the second interpretation accepts operation and non-operation of mind as the basis of sañjñā and asañjñā divisions of living beings. Hence this second interpretation is not essentially different from the first. While explaining the term 'sañjñā' in his Sarvārthasiddhiṭīkā (2.24) after the manner of Tattvārthabhāṣya. Āc. Pūjyapāda takes into account the usage of that term in Śaṭkhaṇḍāgama. The gist of the explanation is as follows : The term 'sañjñā' yields many senses. Hence to exclude the unwanted senses in the context the qualifying term 'samanaska' has been employed

4. Bṛhatkalpa. gā. 78-87, Viśeṣā. 502-7.

5. Compare with Bṛhatkalpabhāṣya, gā, 87.

6. Compare with 'sañjñīnaḥ samanaskāḥ,' an aphorism (2.28) of Tattvārthasūtra along with the commentaries thereon by Digambarācāryas.

in the aphorism. Thus those living beings who do not possess *manas* could not be called *sañjñī* even though they have *sañjñā* (name, instinct); they are to be considered *asañjñī*.

At the occasion of the exposition of six *paryāptis* *Mūlācāra* tells us that *asañjñī* living beings possess five *paryāptis* whereas *sañjñī* living beings possess six *paryāptis*. From this it becomes clear that a living being possessing mind could be called *sañjñī*.⁷

Sthānāṅga mentions three divisions of living beings, viz. *sañjñī*, *asañjñī* and *nosañjñī-noasañjñī*. This is so because it takes into account *siddhas* too while formulating these three divisions. But from this it does not emerge as to who are *sañjñī* and who are *asañjñī* (*sū.* 162). From its statement that both the divisions could be found in each of the 24 classes of living beings (*Sthānāṅga* 79, *Samavāyāṅga* 149) it does not follow that the living beings who possess *manas* (mind) are *sañjñī*. It is so because we are told that both the divisions, viz. *sañjñī* and *asañjñī* are found not only in the classes in which mind (*manas*) is not possible at all (i. e. *eken-driyādi*) but also in those in which it is invariably present.

From this we can certainly conclude that speculation of *sañjñā* had already taken place even before that of *paryāpti* came into existence. Hence with the speculation of *paryāpti* it became clear that those living beings who possess both *sañjñā* and *manas* could be called *sañjñī*.

Vācaka Umāsvāti has attempted in his *Tattvārthasūtra* the solution of the problem of *sañjñī-asañjñī*. He has formulated an aphorism '*sañjñīnaḥ samanaskāḥ*' (II. 25). This aphorism means that the living beings who possess mind are called *sañjñī*. While explaining the aphorism in his *Bhāṣya* *Umāsvāti* states that by *sañjñī* living beings are meant those living beings who possess *sampradhāraṇa sañjñā* (faculty of discrimination). That is only those living beings who possess *sampradhāraṇa sañjñā* possess *manas* (mind). His definition of *sampradhāraṇa sañjñā* is: '*ihā-pohayuktā guṇadoṣavicāraṇātmikā sampradhāraṇasañjñā*' (*Tattvārthabhāṣya* II. 25). The living beings that are called *sañjñī* on account of their possessing *sañjñā*s (i. e. instincts) like *āhāra* etc. are not meant by the term '*sañjñī*' employed in the aphorism. Only those living beings that possess *sampradhāraṇa-sañjñā* possess *manas* and it is they who are meant by the term '*sañjñī*' occurring in the aphorism.

*

GRADES OF MORAL DISCIPLINE

This chapter contains information about four types of morally disciplined beings, viz. perfectly disciplined (*saṁyata*), undisciplined (*asaṁyata*), imperfectly disciplined (*saṁyatāsaṁyata*) and beyond all sorts of morality and immorality (*noasaṁyata-nosaṁyatāsaṁyata*) and we are told as to which of these types can be possibly present in this or that class of living beings. The infernal beings, the beings from the one-sensed to the four-sensed, *Vānavyantara* gods, *Jyotiṣka* gods and *Vaimānika* gods are *asaṁyata*. The sub-human beings having five senses can be *asaṁyata* or *saṁyatāsaṁyata*. The first three types are possible in the class of human beings. The fourth one is found in the class of liberated souls (*siddhas*) alone (1974-80). The *gāthā* given at the end of the chapter does not take into account the class of *siddhas*. In *Ṣaṭkhaṇḍāgama* there occurs one *dvāra* called *saṁyama* among the fourteen *mārgaṇāsthānas*. This shows that the method of dividing living beings on the basis of *saṁyama* (moral discipline) has its own importance. *Ṣaṭkhaṇḍāgama* enumerates in its *Samyamadvāra* seven types of morally disciplined beings, viz. *sāmāyika-suddhisamṁyata*, *chedopasthāpanaśuddhisamṁyata*, *parihāraśuddhisamṁyata*, *sūkṣmasāṁparāyaśuddhisamṁyata*, *yathākhyātavihāraśuddhisamṁyata*, *saṁyatāsaṁyata* and *asaṁyata* and tells us as to which of these types are found in 14 *guṇasthānas* (14 stages of spiritual evolution).¹

*

1. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book I, p. 368.

SEXUAL BEHAVIOUR

The term 'paviyāraṇa' (Sk. *pravīcāraṇa*) is employed in the table of contents given in the beginning of *Prajñāpanā*. And this is the source of the term 'pravīcāra' used by Āc. Umāsvāti in his *Tattvārthasūtra* (IV. 8). The reading 'pariyāraṇā' is found at the opening of this chapter where *dvāras* are mentioned (2032). Again, in the text proper there occurs reading 'pariyāraṇayā' (Sk. *paricāraṇatā*) (2033). While discussing that *dvāra* *Prajñāpanā* uses the term 'pariyāraṇā'¹ (Sk. *paricāraṇā*) (2052). Moreover, therein we come across the usages like 'sapariyārā' (Sk. *saparicārā*), 'apariyārā' (Sk. *aparicārā*) (2051), *kāyapariyāraṇā* (Sk. *kāyaparicāraṇā*), *phāsapariyāraṇā*, *rūvapariyāraṇā*, *saddapariyāraṇā*, *maṇapariyāraṇā* (2052). From all this we conclude that the three terms, rather forms, viz. 'paviyāraṇa', 'pariyāraṇayā' and 'pariyāraṇā' have the identical meaning. But the usage of the term 'pariyāraṇā' is frequent whereas the term 'paviyāraṇa' occurs only in the beginning and at the end of the chapter (*paviyāraṇāpayam sa-mattam*). In Upaniṣads the term 'paricāra' is employed in the sense of sexual behaviour.

'imā rāmāḥ sarathāḥ satūryā na hīdrśā lambhanīyā manuṣyaiḥ |
ābhir matprattābhiḥ paricārayasva naciketo maraṇam mānuprākṣiḥ ||
Kathop. I. 25.

In Pāli works we meet with the usages like 'paricāraṇa', 'paricarati', 'paricāraṇā', 'paricāreti'. (Consult *Pāli Dictionary*, P. T. S.). And even in Buddhist Sankrit works there occur usages like 'paricāraṇā', 'paricāryā', 'paricāraṇā', 'paricārayati' and 'paricāreti'. Moreover, we come across the usages like 'pravīcāra', 'pravīcāraṇa', 'pravīcārayati', 'pravīcāreti', etc. And all these usages mean the same thing which is meant by the corresponding usages in *Prajñāpanā*. Hence it can be said that the Prakrit terms, rather forms, viz. 'pariyāraṇā' and 'paviyāraṇā' and also Sanskrit terms, rather forms, viz. 'pravīcāra'² and 'pravīcāraṇa' have been employed in the sense of amorous plays, erotic enjoyment through different sense-organs and sexual union. This chapter describes as to which type of sexual enjoyment is possible in this or that from among 24 classes of living beings, also as to when it becomes possible. Regarding infernal beings we are told that as soon as they reach

1. The different reading is : 'pariyāraṇayā' p. 421, footnote 1.

2. "kāyapavīcāro nāma maithunaviṣayopasevanam" *Tattvārthabhāṣya*, 4.8.
"pravīcāro maithunopasevanam" *Sarvārthasiddhi*, 4.7.

the *upapāta kṣetra* they undertake feeding. That is, as soon as they reach the *upapāta kṣetra* they start constructing their body, in other words, they receive material particles from all the four directions and transform them into sense-organs, etc. And when their sense-organs become mature they start *paricāraṇā*, that is, they begin enjoying the objects of senses. And only after having enjoyed them, they start the process of assuming different forms (2033). But the order in the case of celestial beings differs from the one given above in that the celestial beings start enjoying the objects of senses only after having assumed different forms (2034, 2037). The order in the case of the one-sensed is the same as found in the case of infernal beings, the only difference being that there is no possibility of *vikurvaṇā* (the act of assuming various bodily forms) in the case of the onesensed. But let us note that in the case of the air-bodied beings belonging to the class of the one-sensed even this *vikurvaṇā* is possible. The order available in the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed beings is identical with the one found in the one-sensed (2035-36), whereas the order available in the sub-human and human beings is identical with the one found in infernal beings (2036).

During the course of the main discussion about sexual behaviour we meet with a secondary discussion³ about *āhāra* (feeding). There has been raised a question as to whether the feeding the living beings undertake is *ābhoganirvartita* or *anābhoganirvartita*. We are told that the feeding that all the living beings, except the one-sensed, undertake is of both the types, viz. *ābhoganirvartita* and *anābhoganirvartita*. But the one-sensed beings undertake the *anābhoganirvartita* feeding only (2038-39). The commentator explains the term '*ābhoganirvartita-āhāra*' as follows: '*manañ-praṇidhānapūrvam āhāram (grhṇanti)*' (folio 545). And he offers the following explanation of the statement that the feeding the one-sensed beings undertake is *anābhoganirvartita* only. "*eken-driyāṇām atistokāpaṭumanodravyalabdhisampannatvāt paṭutara ābhogo nopajāyate iti teṣāṃ sarvadā anābhoganirvartita eva āhāro na punaḥ kadācid apy ābhoganirvartitaḥ*" (Folio 545).

Here Āc. Malayagiri writes that even the one-sensed beings possess *manas*, howsoever unmanifest or undeveloped (*apaṭu*) it may be. This opinion of his is based on the belief that each and every living being possesses *manolabdhi* (potential thinking faculty). But we feel that the feeding undertaken by living beings with the desire and knowledge is to be regarded as

3. This exposition should really occur in *Āhārapada*. Hence we call it *prāsāngika* (secondary).

ābhoganirvartita whereas the same undertaken by them without any desire or knowledge on their part is to be regarded as *anābhoganirvartita*. In short, *ābhoganirvartita-āhara* means voluntary feeding whereas *anābhoganirvartita-āhāra* means involuntary feeding. The cases of involuntary feeding are feeding through skin etc. And this involuntary feeding is incessant and uninterrupted. In the chapter on feeding there occurs discussion about *ābhoganirvartita* and *anābhoganirvartita āhāra*. And on the basis of that discussion we can interpret the terms *ābhoganirvartita-āhāra* and *anābhoganirvartita-āhāra* in the above-mentioned sense. But it is a problem for us to reconcile with this interpretation the statement of Āc. Malayagiri that the feeding undertaken by living beings possessed of *manahprañidhāna* is *ābhoganirvartita*. It is so because like the one-sensed beings, even the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed possess *apaṭu* (undeveloped) *manas* only; and hence there arises a question as to why the feeding undertaken by the one-sensed alone is considered to be *anābhoganirvartita*. The following seems to be the plausible answer to the question. The living beings that possess organ of taste (*rasanendriya*) possess mouth and hence they entertain the desire to undertake feeding. On this ground their feeding might have been regarded as *ābhoganirvartita*. And we know that the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed beings possess the organ of taste. But the one-sensed beings possess organ of touch alone; they do not possess organ of taste.

Regarding the material particles received by the living beings while undertaking feeding we are told as to whether or not they are cognised determinately (*jānāti*) by the living beings undertaking feedings, also as to whether or not they are cognised indeterminately (*paśyati*) by them. The following table summarises the account.

	jānāti	paśyati	na jānāti	na paśyati
<i>Nāraka, Bhavanavāsī, } Vāṇavyantra, Jyotiṣka }</i>	0	0	„	„
<i>Ekendriya upto Trīn- } driya }</i>	0	0	„	„
<i>Caturindriya</i>				
1. Some	0	„	„	0
2. Some others	0	0	„	„
<i>Pañcendriya Tiryāṇca</i> and human beings				
1. Some	„	„	0	0
2. Some	„	0	0	„

3. Some	0	„	„	0
4. Some	0	0	„	„

Vaimānika

1. Some	„	„	0	0
2. Some	0	0	„	„

Again, this chapter contains secondary information about the *adhyavasāyasthānas* (grades of mental states). We are told that mental states, auspicious as well as inauspicious, that are found in the 24 classes of living beings are of *asamkhyāta* types or grades. This much information is available in *Prajñāpanā*. But *Śaṭkha-ṇḍāgama* deals with this point at length. Extensive exposition of the *adhyavasāyasthānas* (mental states) responsible for the different durations of karmic bondage occurs in the first *Cūlikā*. Especially the following points are discussed in this *Cūlikā* : the possessor of mental states responsible for the karmic bondage from the *sarvastoka* (lowest) to the *sarvotkrṣṭa* (highest), degrees of *saṅkleśa* (mental impurity and purity), relative numerical strength of the living beings having this or that mental state. The entire second *Cūlikā* is devoted to the discussion about the different mental states that are responsible for the bondage of the different durations. After this in the section called *Bhāvavidhāna* there occur two *cūlikās*—one dealing with the relative numerical strength of the persons on *upaśamaśreṇī* and those on *kṣapakaśreṇī* and the other expounding extensively different mental states responsible for the bondage of different intensity.

Four alternatives are possible in the case of sexual behaviour of celestial beings :

1. Gods	with goddesses	have sexual behaviour.
2. Gods	with goddesses	have no sexual behaviour.
3. Gods	without goddesses	have sexual behaviour.
4. Gods	without goddesses	have no sexual behaviour.

But we are told that it never happens that though the gods are with goddesses yet they do not have any sexual behaviour. That is, out of the four alternatives mentioned above the second one is quite impossible. The classes of *Bhavanapati* gods, *Vāṇavyantara* gods, *Jyotiṣka* gods, *Saudharma* gods and *Īśāna* gods (the last two being the sub-classes of *Vaimānika* gods) do contain goddesses also. Hence bodily sexual behaviour, that is, sexual union of gods and goddesses, is possible in those classes. The sub-classes of the *Vaimānika* class of gods from the *Sanatkumāra* to the *Acyutakalpa* do not contain goddesses. Hence, in these sub-classes the third alternative is possible. That is, though these sub-classes do not

contain goddesses, the gods belonging to these sub-classes have sexual behaviour. But in the *Graiveyaka* and the *Anuttara-vaimānika*, the two sub-classes of the *Vaimānika* class, we find neither goddesses nor sexual behaviour. Thus in these sub-classes the fourth alternative is possible.⁴

The answer to the question as to how the sexual behaviour can be possible without goddesses is given as follows (2052) :

1. <i>Sanatkumāra-Māhendrakalpa</i>	Sexual satisfaction through touch only
2. <i>Brahmaloka-Lāntakakalpa</i>	Sexual satisfaction through sight only
3. <i>Mahāśukra-Sahasrāra</i>	Sexual satisfaction through hearing only
4. <i>Āṇata-prāṇata-āraṇa-acyutakalpa</i>	Sexual satisfaction through sheer desire

In connection with the bodily sexual union of celestial beings we are told that when in gods there originate the '*icchāmana*', that is, the desire to have sexual intercourse with goddesses, the latter present themselves before the former, having assumed charming *uttaravaikriya* body. The term '*icchāmana*' used here is noteworthy. This suggests that till the days of *Prajñāpanā* the conception of '*manas*' had not been crystallised. As soon as a god completes his sexual intercourse with a goddess his '*icchāmana*' vanishes.

The commentator in his commentary states that sexual intercourse of a god with a goddess is identical with that of a man with a woman. The text proper even tells us that the material particles in the form of semen of a god enter into the body of a goddess, get transformed into five sense-organs and ultimately enhance the beauty of the goddess. Let us note that here also mention is made of five sense-organs alone; *manas* is not mentioned here. At this juncture it is necessary to note that the semen entered into the body of a goddess does not develop into an embryo. That is, goddesses never conceive.⁵ It is so because celestial beings possess *vaikriya* (transformable) body which is constructed not in a womb but in a special type of bed.

4. Though these gods are without any sexual behaviour, they could not be regarded as practising continence (i.e. *brahmacārins*). This is so because there is no possibility of *cāritra-pariṇāma* (moral conduct) in their case. Commentary, folio 549.

5. "Kevalam te vaikriyaśarīrāntargatā iti na garbhādhānahetavaḥ"

The celestial regions where the sexual desire is fulfilled through mere touch, sight, etc. do not contain goddesses. Hence whenever gods of these regions desire sexual enjoyment goddesses from other regions present themselves before them, having assumed beautiful body.⁶ And the gods of these regions get full sexual satisfaction through mere touch, sight, etc. of the body of the goddesses. Thus the sexual behaviour of these gods is confined to mere touch, etc. Even in the case of these gods we are told that the transmission of their semen into goddesses takes place. The commentator accounts for the transmission of semen into goddesses even in the absence of actual sexual union by postulating some supernatural influence (*divya-prabhāva*). Moreover, he tells us that the semen entered into the body of a goddess causes the increase in its beauty and charm.

In the celestial regions beginning with *Āraṇa* the gods satisfy their sexual needs by mere desire. When these gods entertain the sexual desire, the goddesses from other regions do not appear before them but they remain in their own regions and assume erotic beauty. And the gods experience the sexual satisfaction through mere desire, even though they are far away from the goddesses. And the goddesses, having remained confined to their own regions (which are far away from the regions of gods whose sexual desire they satisfy), become more and more charming (on account of the transmission of semen into their bodies, the transmission taking place through super-natural forces).

At the end of the chapter there occurs an account of the relative numerical strength of the living beings having this or that type of sexual behaviour. The following is the ascending order : *aparicārakas*, *maṇaḥparicārakas*, *śabdaparicārakas*, *rūpaparicārakas*, *sparsāparicārakas* and *kāyaparicārakas*. But the order is reverse when we have in view the degrees of pleasure. The degree of pleasure derived from actual sexual intercourse is the lowest whereas the degree of that pleasure which does not depend on any sort of sexual behaviour is the highest.

*

6. In this way goddesses go upto *Sahasrāra* celestial region. For the exposition of the question as to which regions the goddesses of different life-spans can visit refer to the commentary, folio 552 A.

CHAPTER XXXV

FEELINGS

This chapter is devoted to the exposition of various types of feelings (*vedanā*) experienced by living beings belonging to this or that from among 24 classes.¹ The following are the types of *vedanā*.

- (1) Hot, Cold, Hot-cum-Cold
- (2) *dravya-vedanā*, *kṣetra-vedanā*, *kāla-vedanā* and *bhāva-vedanā*
- (3) Bodily, Mental, Bodily-cum-Mental
- (4) *Sātā*, *Asātā*, *Sātā-asātā*
- (5) Pleasant, Painful, Pleasant-cum-Painful (*Sukhā*, *Duḥkhā*, *Aduḥkhā-asukhā*)
- (6) Voluntary, Involuntary
- (7) Self-conscious, Not-self-conscious²

The title of the fourth part of *Śaṭkhaṇḍāgama* is *Vedanākhaṇḍa*. It starts from Book IX. Therein *Vedanā* part contains the exposition of the types of *karmas*. The exposition is based on 24 *anuyogadvāras* (points of investigation). Among these 24 *dvāras* there occurs a *dvāra* called '*Vedanā*.' The exposition of this *Vedanādvāra* is contained in Book X. And that *vedanā* is expounded on the basis of 16 *anuyogadvāras*. The second type of *vedanā* (viz. *dravya-vedanā*, *kṣetra-vedanā*, *kāla-vedanā* and *bhāva-vedanā*) mentioned in *Prajñāpanā* is fully expounded here on the basis of 4 *dvāras* of identical names. The question as to who is possessor of this or that type of *vedanā* is discussed in *Prajñāpanā*, keeping in view the 24 classes of living beings whereas in *Śaṭkhaṇḍāgama* it is discussed on the basis of alternatives yielded by the method of *naya*, the method which requires the employment of '*syāt*'. Again, in the *dvāras dravya* etc. there occurs the consideration of this question.

The speculation about the fruition (*vipāka*) of *karma* was known by the name of *Vedanā* before it attained crystallised form. And the old theoreticians had pondered over the problem of *vedanā* from various standpoints. All these thoughts are collected

1. The commentator in his commentary (folio 555) on sū. 2057 writes as follows : 'etāvatsūtram cirantaneṣu avipratipattiyā śrūyate | kecid ācāryāḥ punar etadvīṣayam adhikam api sūtram paṭhanti | tatas tanmatam āha |
2. This very information is contained in *Bhagavatī* (19.5.656) which asks its readers to consult *Prajñāpanā* for further clarification. At this place Malayagiri states : 'nidānidādigatas tu viśeṣo na saṅgrhīto vicitratvāt sūtragateḥ'—Commentary, folio 554.

in the present chapter of *Prajñāpanā*. Again, to have clear idea of the old speculations about *vedanā* (and *kriyā*) one may consult *Bhagavatī* 3.3. For further details about the same one may refer to *Bhagavatī* 7.6 (*Bhagavatī*sāra p. 481); 19.3; 19.4; 19.5; 6.1; 16.4 (*Bhagavatī*sāra pp. 46-50).

Āc. Abhayadeva in his commentary on *Bhagavatī*sūtra explains *nidā-anidā* (self-conscious, not-self-conscious) type of *vedanā* as follows : “*niyataṁ dānaṁ śuddhir jīvasya ‘dvaip śodhane’ itī vacanāt nidā jñānam ābhogaḥ ity arthaḥ | tadyuktā vedanā’pi nidā ābhogavatīty arthaḥ ||*” *Bhagavatī*-ṭīkā 16.5. 656, folio 769.

And Āc. Malayagiri explains this type of *vedanā* as follows : “*nitarāṁ niścitaṁ vā samyak dīyate citlam asyām itī nidā, bahulādhi-kārāt ‘upasargādāta’ ity adhikaraṇe ghañ, sāmānyena cittaratī samyagvivekavatī vā ity arthaḥ*”—*Ṭīkā* folio 557.

Pāiasaddamahanṇavo considers the term ‘*nidā*’ to be a *deśya* word.

In connection with the feeling of Hot-cum-Cold the commentator raises a question as to how there can be the simultaneous cognitions of hotness and coldness because it is a rule that two cognitions cannot take place simultaneously. He himself answers this question by saying that though the concerned cognitions do take place alternately, their alternation being quick and speedy is not noticed by us; and from this standpoint only the *Sūtra* considers the cognitions of hotness and coldness to be simultaneous. This same logic applies to the cases of the feelings of Bodily-cum-Mental and *sātāsātā*.

The commentator explains *aduḥkhā-asukhā vedanā* as follows. It could not be called ‘*sukhā-vedanā*’ because it involves the experience of ‘*duḥkha*’ also. At the same time it could not be called ‘*duḥkhavedanā*’ because it involves the experience of *sukha* also. Thus *aduḥkhā-asukhā vedanā* means the experience of both *sukha* and *duḥkha*.

What is the difference between *sātā-asātā* and *sukha-duḥkha*? The answer to this question is given by the commentator. It is as follows. The feeling of pleasure and pain that we experience on account of the due rise of *vedanīya* karmas is called *sātā-asātā* type of *vedanā* whereas the feeling of pleasure and pain that we experience on account of the instigation (*udīraṇā*) by other person is *sukha-duḥkha* type of *vedanā*.

The voluntary experience of bodily pain is called *ābhyupagamiḥ vedanā*. Pulling off hairs, etc. are the instances of this type of *vedanā*. On the other hand, the experience of pain which we

have on account of the rise of *vedanīya karma* effected before its destined time by the special process of instigation (*udīraṇā*) is called *aupakramikī vedanā*. (*Ṭīkā*, folio 556).

Here we are told that both the divisions, viz. *sañjñī* and *asañjñī* are found in the class of infernal beings and further that *sañjñī* infernal beings have *nīdā-vedanā* whereas *asañjñī* infernal beings have *anīdā-vedanā*.

Ṣaṭkhaṇḍāgama discusses the fruition (*vipāka*) of *karma* on the basis of the types of *vedanā*, viz. *sātā-asātā*, etc. But in its *Vedanā-vidhāna* section while dealing with *vedanā* it employs the method of *naya* and enumerates the following types of *vedanā*, viz. *bajjhamāṇiyā veyañā*, *udīṇṇā veyañā*, *uvasaṁtā veyañā* and formulates many alternatives on their basis (Book XII, pp. 304-363).

*

ON SAMUDGHĀTA¹

Ṣaṭkhaṇḍāgama contains no independent discussion about *samudghāta*. *Prajñāpanā*, having enumerated seven types of *samudghātā*, informs us as to which of them is possible in this or that from among 24 classes of living beings. But *Ṣaṭkhaṇḍāgama* neither enumerates nor discusses them. In its account of *mārga-nādvāras* there occurs the discussion about *kṣetra*² and *sparsā*. And it discusses them from the standpoint of *samudghāta*. There too it yields general information about *samudghāta*; it does not contain information about particular types of *samudghāta* (Book VII, p. 299, 369). Moreover, it occasionally refers to the three types of *samudghāta*, viz. 'veyaṇasamugghāda, '3māraṇaṇṭīyasamugghāda,' *kevalisamugghāda*.' (Book XII, p. 498, 499, 506, 507).

The present chapter of *Prajñāpanā* classifies *samudghātas* into the following seven types : (1) *vedanāsamudghāta* (2) *kaṣāyasamudghāta* (3) *marāṇasamudghāta* (4) *vaikriyasamudghāta* (5) *taijasasamudghāta* (6) *āhāraḥsamudghāta* (7) *kevalisamudghāta* (2085, 2086). But no definition of *samudghāta* is formulated here. Again, it enumerates four sub-types of *kaṣāyasamudghāta*, viz. *krodhasamudghāta*, *māna-samudghāta*, *māyā-samudghāta*, *lobha-samudghāta* (2133). A common term 'samudghātas-possible-in-non-omniscient (*chad-mastha*) beings' is given to the first six types (2147). We are told as to which of these six types are possible in this or that from among 24 classes (2148-52).

Āc. Malayagiri defines *samudghāta* as the process through which soul becomes one with the fruits of *vedanā*, etc., the fruits being in the form of experiences. This means that *samudghāta* is nothing but expulsion (*nirjarā*) of very many particles of the *karmas* of one particular type, causing their early rise through the special process of *udīraṇā*; this necessarily involves the previous refrainment from the experience of the fruits of the *karmas* of all other types (Commentary folio 559).

1. *Sthānāṅga-Samavāyāṅga*, pp. 388-89; *Bhagavatī* 2.2; *Bhagavatīsūtra*, pp. 92-95. For the description of *kevalisamudghāta*, refer to *Viśeṣādvāśyaka* bhāṣyā 3641.

2. Similar discussion occurs in *Sthānapada* of *Prajñāpanā*, sū. 148 ff. It is elaborate.

3. For the exposition of *māraṇāntika-samudghāta* pertaining to *taijasa* and *kārmaṇa* bodies refer to sū. 1545-52.

We are told as to which type of *samudghāta* is due to the expulsion of this or that type of *karma*. The following table makes the point clear.

1. *Vedanāsamudghāta* involves the expulsion of *asadvedanīya-karma*.
2. *Kaṣāyasamudghāta* involves the expulsion of *kaṣāyamohanīya-karma*.
3. *Māraṇantika-samudghāta* involves expulsion of *āyukarma*. (This expulsion takes place only when there remains the last *antarmuhūrta* of the present life-span).
4. *Vaikriyasamudghāta* involves the expulsion of *vaikriyaśārīrānāmakarma*.
5. *Taijasa-samudghāta* involves the expulsion of *taijasaśārīrānāmakarma*.
6. *Āhāraśamudghāta* involves the expulsion of *āhāraśārīrānāmakarma*.
7. *Kevalisamudghāta* involves the expulsion of *sad-asadvedanīya-karma*, *śubha-aśubhanāmakarma*, *ucca-nīcagotrakarma* (*Prajñāpanāṭikā*, folio 559).

We are told as to how much time a particular type of *samudghāta* requires for its completion. *Kevalisamudghāta* requires 8 *samayas* (moments) for its completion whereas other *samudghātas* require an *antarmuhūrta* consisting of *asamkhyāta samayas* (2087-88).

We are informed as to how many from among the seven are possible in this or that class. The first four are found in the class of infernal beings; the first five in the classes of *Bhavanapati* celestial beings, sub-human beings with five senses, *Vāṇavyantara* celestial beings, *Jyotiṣka* celestial beings, and *Vaimānika* celestial beings; the first three in the class of the one-sensed up to the four-sensed beings except the air-bodied; the first four in the class of the air-bodied beings; all the seven in the class of human beings (2089-92).

Afterwards it is calculated as to how many times in past could this or that type of *samudghāta* have been performed by a member of this or that class, also as to how many times in future can that be done. Similarly, it is calculated as to how many times in past could this or that type of *samudghāta* have been performed by the members of this or that class all taken together, also as to how many times in future can that be done⁴ (2092-2100). Moreover, we

4. The method of calculation which takes into account first a single member of the class and then all the members of that class taken together occurs even in *Śaṅkhaśāstra*, Book VII, p. 25.

are told as to how many times this or that type of *samudghāta* could have been performed in the past and can be performed in future by a living being as a member of the class to which it belongs at present (*svasthāna*) and also as a member of the classes to which it belonged in the past and to which it will belong in future (*parasthāna*) (2101-2124).

This is followed by an account of the relative numerical strength of the living beings performing this or that type of *samudghāta*. We are told that the numerical strength of the living beings performing *vedanāsamudghāta* is the highest. But the living beings who perform no *samudghāta* whatsoever are even more in number than those who perform *vedanāsamudghāta* (2125). Again, we are told as to how many living beings performing this or that type of *samudghāta* belong to this or that class of living beings from among the 24 (2126-2131).

Four types of *kaṣāyāsamudghāta* are mentioned. And it is calculated as to how many times in past could this or that type of *kaṣāya-samudghāta* have been performed by a member of this or that class, also as to how many times in future can that be done. Similarly, it is calculated as to how many times in past could this or that type of *kaṣāyasamudghāta* have been performed by the members of this or that class all taken together, also as to how many times in future can that be done (2137-38). In connection with these four sub-types of *kaṣāyasamudghāta* it is calculated as to how many times this or that sub-type could have been performed in the past and can be performed in future by a living being as a member of the class to which it belongs at present (*svasthāna*) and also as a member of the classes to which it belonged in the past and to which it will belong in future. This point has been explained by an instance of a living being that belongs at present to the class of infernal beings (2139-41). Not only that but the text gives even the account of the relative numerical strength of the living beings performing this or that sub-type of *kaṣāyasamudghāta* (2142-46). *Kevalisamudghāta* is not possible in the living beings other than the *kevali*. That is, the remaining six *samudghātas* are possible in the living beings that are not *kevali* (omniscient). We are told as to which of these six types are possible in this or that class from among the 24 (2147-52).

But it is worth noting that the *sūtra* does not mention the different classes of celestial beings except that of *Asurakumaras*. Possibly to make up this deficiency Āc. Malayagiri adds :

“ *Asurakumārādīnāṃ sarveṣāṃ api devānāṃ āhāraḥ samudghāta-
varjāḥ śeṣāḥ pañca samudghātāḥ* ”—Commentary, folio 590 A.

Afterwards all the seven *samudghātas* are considered from the standpoints of *avagāhna* (extension or pervasiveness) and *sparśana* (touch-on-all-the-directions or volume). That is, we are told as to how much extension and volume a living being can possibly assume while performing this or that type of *samudghāta*. Again, we are told as to how long a living being, having assumed them, can retain them (2153-72). Moreover, it is calculated as to how many activities (*kriyā*) a living being can have while performing this or that type of *samudghāta* (2153 ff.). At this juncture there occurs a detailed description of *kevalisamudghāta* (2168-2175). Here we are told that a *kevalī* cannot become *siddha* (liberated soul) so long as he performs activities. Hence, he stops the mental, vocal and bodily activities in due order and becomes absolutely free from all sorts of activities. And as soon as he becomes free from all sorts of activities he becomes a *siddha*. It is so because he does not acquire new *karmas* (as the cause of the acquisition of new *karmas* is activity) and at the same time he dissociates gradually the accumulated ones. When he attains *siddhahood* his cognition is *sākāra* (determinate) (2175). At the end of the text there occurs discussion about the nature of a *siddha* (2176).

COMMENTARIES ON PRAJÑĀPANĀSŪTRA

(1) Pradeśa-vyākhyā by Āc. Haribhadra¹

This *Pradeśa-vyākhyā* is written by Āc. Haribhadra who was well known by the name 'Bhavavirahasūri.' It opens with the words : '*prajñāpanākyopāṅgapradeśānuyogaḥ prārābhyate.*' This clearly points to its scope. It intends to explain some portions of *Prajñāpanā*. Thus it is not a running and continuous commentary. Āc. Haribhadra considers *Prajñāpanā* to be an *Upāṅga*. But unlike Āc. Malayagiri he does not state that it is an *Upāṅga* of *Samavāyāṅga*. So, we cannot but conclude that the arrangement that a particular *Upāṅga* is attached to a particular *Aṅga* took place in the period of time that intervened between Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri.

We can call this commentary by a generic name '*avacūṛṇikā*' It is so because at one place Āc. Haribhadra says, '*alam atiprasaṅgena avacūṛṇikāmātram etad iti*'. (p. 28, 113).

There might have existed a commentary—short or long whatever it may be—even before Āc. Haribhadra wrote his *Pradeśa-vyākhyā*. And this commentary² might be of the form of *cūṛṇi*. This surmise is made on the basis of the following observation. In *Pradeśa-vyākhyā* the explanatory passages that commence with the phrases like '*etad uktam bhavati*', '*kim uktam bhavati*', '*ayam atra bhāvārthaḥ*', '*idam atra hṛdayam*', '*etesam bhāvaṇā*' are mostly couched in Prakrit and occasionally in Sanskrit also.

It is very difficult to determine as to who had written that *cūṛṇi*. But it is possible that the author of that *cūṛṇi* might have been Haribhadra's spiritual teacher. It is so because in the *Pradeśa-vyākhyā* we come across the expressions like '*evam tāvat pūjyapādā vyācakṣate*' (p. 75), '*guravas tu*' (p. 118), '*iha tu pūjyāḥ*' (p. 122), '*atra guravo vyācakṣate*' (p. 141, 147), '*guravo vyāvārṇayanti*' (p. 152).

Again, this much is certain that there existed before Āc. Haribhadra one or more commentaries besides this *cūṛṇi*. This can be deduced from the fact that at so many places Āc. Haribhadra has recorded the explanations offered by others. Of course, we do not rule out the possibility, in some cases, of these explanations being quotations from commentaries on the works other than *Prajñāpanā*. But there are certain explanations which are definitely quotations from commentaries on *Prajñāpanā*. For this

1. For the detailed account of Āc. Haribhadra one may refer to 'Sama-darśi Ācārya Haribhadra.'

2. Āc. Malayagiri also mentions the *Cūṛṇi*, folios 269, 271

second type of quotations refer to pp. 13, 14, 16, 19, 20, 21, 23, 36, 37, 60, 61, 65, 71, 75, 78, 79, 83, 116, 117, 119, 120, 133, 134, 145, etc.

Regarding certain views recorded by him Āc. Haribhadra has not told us as to what his reaction to them is; he simply gives the view of his own teacher side by side with those views. The following passage is an instance in point. '*evaṃ tāvat pūjyapādā vyācakṣate, anye punar anyathā, tadabhiprāyaṃ punar atigambhīratvān na vāyam avagacchāmaḥ*'" pp. 75, 118. But at some places he points out the discrepancy or inconsistency inherent in the views upheld by others. The following passage is an instance in point: "*atra kaiścid atigahanatvāt prastutasya bhrāntiyā likhitaṃ kilopaśamaśreṇyanantaraṃ kṣapakaśreṇīm pratipadyata iti | etad apakaraṇayitavyam.....*" p. 116.

Āc. Haribhadra frequently draws upon *Tattvārthasūtra* of Vācaka Umāsvāti. But he does not refer to it by name. Moreover, he has quoted passages from *Tattvārthasūtrabhāṣya*. (Refer to pp. 99, 149, 153, 158 etc.). While quoting an aphorism from *Tattvārthasūtra* he describes its author by the general name '*saṅgrahakāra*' ('compiler') (p. 101). He quotes many works (including even his own commentary on *Āvaśyakasūtra* (p. 2) and authors, sometimes by mentioning their names and sometimes not. All such instances are given below: '*niryuktikāreṇa*' (p. 105); *Siddhaprābhārta* (p. 11); *Anuyogadvāra* (p. 32); *Jīvābhigama* (p. 28); *Prajñapti* (*Bhagavati*) (p. 33); *Uttarādhyayana* (p. 111), '*vivaraṇagranthina*' (p. 105); '*bhaṇiyaṃ ca vuḍḍhāyariheṇim*' (p. 29); '*saṅgrahaṇikāyām*' (p. 53); '*karmaprakṛtisaṅgrahaṇikāyām*' or '*kaṃmapayaḍisaṃgahaṇīe*' (pp. 51, 59, 100, 129, 140); '*saṅgrahaṇikāra*' (p. 42); '*vādimukhyena*' (p. 4). Throughout this commentary Āc. Haribhadra quotes Prākṛit and Sanskrit verses (*gāthās*) preceded by the phrase '*uktaṃ ca*' which indicates that what follows is a quotation. This is the proof of Āc. Haribhadra's versatile genius.

Āc. Malayagiri has fully utilised this commentary. And he has even referred to it. Whatever *vādasthalas* (polemical discussions, or explanations of knotty problems) we come across in Malayagiri's commentary are based on those occurring in Haribhadra's. This will be clear from the comparison of *vādasthalas* of one commentary with those of the other.

The date of Āc. Haribhadra is almost certain. The scholars are generally of the opinion that he flourished between 700-770 A.D.

(2) *Prajñāpanā-tṛtīyapada-saṅgrahaṇī*
by Āc. Abhayadeva and its *avacūrṇī*

The third chapter of *Prajñāpanā* contains an account of the relative numerical strength of the classes of living beings. Āc. Abhayadeva (V.S. 1120-) has summarised this whole chapter in 133 verses (*gāthās*). He himself calls it a *saṅgraha* (compilation, or recapitulatory work). The *gāthā* in point is as follows :

iya aṭṭhānauipayam savvajiyappabāhumii payam taiyam |
pannavaññāe siriabhayadevasūṛīhiṃ saṅgahiyam ||

But it is also known by the titles ‘*Dharmaratnasāṅgrahaṇī*’ and ‘*Prajñāpanoddhāra*.’ We can say this because at the end of the work as also of its *avacūrṇī* these titles are mentioned. To ascertain the fact one may refer to the two manuscripts of the *avacūrṇī*, one belonging to L. D. Collection (no. 3673) and the other to Muni Shri Puṇyavijayaji’s Collection (no. 664). Both these collections are preserved in L. D. Vidyamandir, Ahmedabad.

The *avacūrṇī* on the *Saṅgrahaṇī* was composed by Kulamaṇḍanagaṇi in the year 1441 V. S. This information is contained in the following *gāthā* :

“*śrīdevasundaraguroḥ prasādato’vagatajinavaco’rthalaṇḍaḥ |*
kulamaṇḍanagaṇir alikhaḍ avacūrṇim ekābdbhikhuvanābde ||

Prajñāpanā-tṛtīyapada-saṅgrahaṇī along with an *avacūrṇī* thereon has already been published by Shri Atmananda Jaina Sabha, Bhavanagar, in the year 1974 V.S. This published *avacūrṇī* is somewhat more extensive than the one by Kulamaṇḍanagaṇi. And in the introduction to this published *avacūrṇī* we are told that the name of its author is not known. We feel that some learned person might have made the *avacūrṇī* by Kulamaṇḍanagaṇi somewhat elaborate for the sake of clarity. And it seems to us that the published *avacūrṇī* is nothing but the enlarged version of Kulamaṇḍanagaṇi’s *avacūrṇī*.

(3) *Vivṛti* by Āc. Malayagiri

Āc. Malayagiri (c. 1188–1260 V. S.) has written a commentary on *Prajñāpanā*. In extense it is four times Āc. Haribhadra’s *Pradeśa-vyākhyā*. And it is the best means to understand the whole of the text of *Prajñāpanā*. Āc. Malayagiri³ himself declares that

3. For the detailed account of Āc. Malayagiri’s life and works one may refer to the Introduction to his *Śabdānuśāsana* (L. D. Series No. 13, 1967).

though the basis of his commentary is Āc. Haribhadra's *Pradeśa-vyākhyā*⁴, he has made his commentary rich by independently and intelligently utilising many a work other than that *Pradeśa-vyākhyā*. His claim is justified. Following are the instances that go to prove the rightness of his claim. Āc. Haribhadra has concluded his discussion on the worth of a woman for the attainment Tīrthāṅkara-hood by producing an evidence of *Siddhaprābhṛta*, whereas Āc. Malayagiri has conducted the discussion having formulated opponent's view (*pūrvapakṣa*) and proponent's view (*uttarapakṣa*) and having quoted Āc. Śākaṭāyana. And Āc. Malayagiri's discussion about this problem is very rich and elaborate (folio 20). Similarly, while describing the nature of liberated soul (*siddha*) he first presents a comparative account of the varicus views upheld by different schools of Indian philosophy and finally establishes the Jaina position (folio 112).

It is noteworthy that *Vivṛti* at many places discusses the different readings of *Prajñāpanā* (folio 80, 88, 96, 165, 296, 372, 412, 430, 600).

Āc. Malayagiri has quoted in his commentary many a work and authors. This proves his scholarship in many branches of learning.

Let us record the names of works and authors referred to by him in his commentary - '*pāṇiniḥ svaprākṛtavayākaraṇe*' (5pp. 5, 365) '*uttarādhyayanāniryuktigāthā*' (p. 12); '*savistaraṁ nandyadhyayana-ṭīkāyām vyākhyātāni*' (pp. 24, 298, 311, 375); '*prajñāpanāmūlaṭīkāḥ*' or '*mūlaṭīkāḥ*' (pp. 25, 114, 194, 202, 263, 280, 283, 294, 305, 325, 362, 372, 383, 384, 391, 470, 490, 546, 547, 564, 568); '*saṅgrahaṇīmūlaṭīkāḥ*' *haribhadrasūriḥ*' (pp. 418, 552); '*mūlaṭīkāyām*' (pp. 544, 547); '*jīvājīvābhigamaṭīkā*' (pp. 44, 45, 47, 48, 51); '*jīvābhigame*' (p. 195); '*jīvābhigamacūrṇau*' (p. 308); '*atrākṣepaparihārau candraprajñāptiṭīkāyām sūryaprajñāptiṭīkāyām cābhihitau iti tato'vadhāryau*' (p. 99); '*kṣetrasamāsaṭīkā*' (p. 107); '*anuyogadvāreṣu*' (p. 114); '*vṛddhācāryaiḥ*' (p. 135); '*prajñāptau*' (pp. 141, 149); '*vyākhyā-prajñāptau*' (p. 262); '*tathā cāha asyā eva prajñāpanāyāḥ saṅgrahaṇīkāraḥ*' (p. 167); '*karmaprakṛtisaṅgrahaṇyām*' (p. 182); '*saṅgrahaṇī-gāthāḥ*' (p. 207); '*dharma-saṅgrahaṇī*' (p. 611); '*dharma-saṅgrahaṇīṭīkāyām*' (p. 229, 307); '*śākaṭāyana*' (p. 599); '*śākaṭasūnur api*' (p. 249); '*śākaṭāyananyāsaḥ*' (p. 563); '*svopajñāśabdānu-śāsanavivaraṇe*' (p. 250, 251); '*tattvārthaṭīkāyām bhāvitam*' (251); '*bhagavān bhādrabāhusvāmī*' (pp. 256, 257); '*bhāṣyakṛt*'

4. jayati haribhadrasūriḥ ṭīkāḥ vivṛtaviśamabhāvārthe |

yadvacanavaśād aham api jāto leśena vivṛtikaraḥ || *Prajñāpanāṭīkā*, folio 611.

5. p. = folio.

(pp. 264, 265, 300-302, 542, 602, 603, 605, 608); *cūrṇikṛt*⁶ (pp. 269, 271, 272, 277); 'prajñāpanāyās cūrṇau' (p. 517); 'pūrvācāryāḥ' (p. 271); 'pañcasaṅgrāhe' (p. 283); 'mallavādinaḥ' (p. 284); 'karmaprakṛtīṭhikāyām pañcasaṅgrāhaṭhikāyām ca' (p. 292); 'tattvārthasūtrakṛt' (293); 'tattvārthaṭhikādaḥ' (pp. 298, 299); 'āvaśyakaniryuktāu' (p. 298); 'stutikāro'pyāha' (p. 303); 'āvaśyakapṛathamapīṭhikāyām' (p. 547); 'āvaśyakacūrṇau' (p. 610); 'āvāśyāke' (pp. 304, 438, 606) 'nandyadhyayanacūrṇikṛt' (pp. 310, 311); 'niryuktikāreṇa' (p. 318); 'kārmagranthikās tu' (pp. 319, 391); 'bhagavatā karmaprakṛtīkṛtā śivaśarmācāryeṇa śatakākhye' (p. 331); 'karmaprakṛtīṭhikādiḥ' (pp. 331, 480); 'haribhadrasūriprabhṛtibhiḥ' (p. 371); 'śivaśarmācāryaḥ' (p. 339); 'vyākhyāprajñāptāu' (p. 341); 'bhāṣyakāraḥ' (pp. 604, 606, 610); 'jinabhadraganikṣamāśramaṇapūjyapādāḥ' (p. 380); 'tathā cāha duṣṣamāndhakāranimagnajinapravacanapradīpo bhagavān jinabhadraganikṣamāśramaṇaḥ' (p. 385); 'śatakabhāṣacūrṇau' (p. 388); 'saṅgrahaṇīgāthā' (pp. 344, 349); 'siddhaprābhṛtādaḥ' (p. 357); 'uttarādhyayane' (p. 366); 'ācārāṅge' (pp. 367, 503); 'sūtrakṛtāṅganiryukti.' (p. 511); 'viśeṣaṇavatyām jinabhadraganikṣamāśramaṇapūjyapādaiḥ' (p. 391); 'vasudevacarite' (p. 403); 'bhāṣyakṛt svakṛtabhāṣyaṭhikāyām' (pp. 424, 541); 'gandahasti' (p. 467); 'śrāvakaprajñāptimūlaṭhikāyām' (p. 474); 'yaduktam āgrāyaṇīyākhye dvitīyapūrve karmaprakṛtiprābhṛte' (p. 479); 'karmaprakṛtisaṅgrahaṇīkārah' (pp. 488, 489); 'siddhasenadivākāra' (p. 532); 'vṛddhavyākhyā' (p. 600); 'jambūdvīpaprajñāptyādaḥ' (p. 600); 'dharmaśāramūlaṭhikāyām haribhadrasūriḥ' (p. 605); 'pañcasaṅgrāhaṭhikā' (p. 609).

The following facts emerge from the above list of works and authors. There existed a *cūrṇī* on *Prajñāpanā*, written by an ancient *Ācārya* and both *Āc. Haribhadra* and *Āc. Malayagiri* have consulted it. In his commentary on *Prajñāpanā* *Āc. Malayagiri* has quoted passages from *Prajñāpanāmūlaṭhikā*, *Saṅgrahaṇīmūlaṭhikā*, *Śrāvakaprajñāptimūlaṭhikā* and *Dharmasāramūlaṭhikā*, mentioning the sources by name. At these places he declares that *Āc. Haribhadra* is the author of *Saṅgrahaṇīmūlaṭhikā* and *Dharmasāramūlaṭhikā*. But he mentions *Śrāvakaprajñāptimūlaṭhikā* alone by name. He does not refer to its author. In connection with *Prajñāpanāmūlaṭhikā* he mentions it by its name and its author by the general terms 'mūlaṭhikākāra,' 'mūlaṭhikākṛt.' That is, he does not mention the names of the authors of *Prajñāpanāmūlaṭhikā* and *Śrāvakaprajñāptimūlaṭhikā*. Hence we compared all the passages quoted from these two works in *Malayagiri's* commentary on *Prajñāpanā* with the

6. All the quotations from this *Cūrṇī*, given in *Malayagiri's* commentary, are in *Prakrit*. These very quotations occur in *Āc. Haribhadra's* commentary also and therein too they are in *Prakrit*, pp. 85-87, 91, 148.

corresponding ones occurring in Haribhadra's commentaries (*vṛttis*) on *Prajñāpānā* and *Śrāvaka-prajñāpti*. On the basis of this comparison we arrived at the conclusion that *Prajñāpānāmūlaṭīkā* and *Śrāvaka-prajñāptimūlaṭīkā* mentioned by Āc. Malayagiri are nothing but the above mentioned *Vṛttis* of Āc. Haribhadra. Of course some passages yield different readings. But this is merely due to the difference in manuscripts copied by two different hands at two different dates the period intervening between these two dates also being very long. *Prajñāpānā-saṅgrahaṇī* was written in verses and Āc. Haribhadra wrote a commentary on it. Āc. Haribhadra commented on *Dharmasāra* also. Āc. Jinabhadra has written a commentary on his own *Bhāṣya*. This commentary has already been published⁷. Āc. Malayagiri has composed '*Śabdānuśāsana*' and he himself has written a commentary on it. This *Śabdānuśāsana* along with the auto-commentary has already been published.⁸

Generally Āc. Malayagiri simply notes the different views regarding the explanation of the text of *Prajñāpānā*. But at times he gives his own view also; and he even remarks that the point is revealed to the omniscient person only and we being ignorant cannot decide as to what is truth. For the different views recorded by him one may refer to : folios 28, 38, 73, 74, 76, 77, 86, 146, 220, 222, 229, 238, 262, 277, 283, 319, 331, 391, 404, 491. '*tattvaṃ punaḥ kevalino vidanti, viśiṣṭaśrutavido vā*' (folios 73, 76, 239, 403); '*anye vyācakṣate... tan na budhyāmahe*' (folio 289); '*amīśāṃ pañcānām ādeśānām anyatamādeśasamīcīnatānirṇayo'tiśayajñānibhiḥ sarvotkrṣṭaśrutalabdhi-sampannair vā kartuṃ śakyate | te ca bhagavadāryaśyāmapratipattau nāsīran | kevalatatkālāpekṣayā ye pūrvatamāḥ sūrayas tatkalābhāvi-granthapaurvāparyaparyālocanayā yathāsvamati strīvedasya sthitiṃ prarūpitavantas teṣāṃ sarveṣāṃ api prāvacanikasūrīṇāṃ matāni bhagavān āryaśyāma upadiṣṭavān | te'pi ca prāvacanikasūrayaḥ svamatena sūtraṃ paṭhanto gautamapraśnabhagavannirvacanarūpatayā paṭhanti | tatas tadavasthāny eva sūtrāṇi likhitvā gotamā ity uktam | anyathā bhagavati gautamāya nirdeṣṭari na saṃśayakathanam upapadyate, bhagavataḥ sakalasamśayātītatrāt ||*' (folio 385); "*anye tv anyathā'tra bhāvanikāṃ kurvanti | sā ca nātīṣṭiṣṭeti na likhitā, na ca dūṣitā, 'kumārgaṃ na hi tityakṣuḥ punas tam anudhāvati' iti nyāyānusaraṇāt |*" (folio 429); "*tena yaḥ prāha sūtre 'śaktiviśeṣa eva saṃhananam' iti...sa bhrāntaḥ...ity alam utsūtraprarūpaka-vispanditeṣu*" (folio 470), '*etāvatsūtraṃ cirantaneṣu avipratipattyā śrūyate, kecid ācāryaḥ punar etadviṣayam adhikam api sūtraṃ paṭhanti tatas tanmatam āha 'kei....'*' (folio 555).

7-8. These two works have already been published in L. D. Series (Nos. 13, 10, 14, 21) by L. D. Institute of Indology, Ahmedabad-9.

To establish consistency among different *sūtrās* is one of the functions of a commentator. And in this matter Āc. Malayagiri is an expert. Many a time he, having employed different stand-points (*nayadṛṣṭi*), demonstrates consistency among different *sūtras*. (Refer to folios 18, 41, 73, 76, 140, 248, 284, 318, 353, 380, 437, 450, 455, 456, 598, 609). And at many other places he simply quotes in support old tradition or the views of ancient *Ācāryas*.

Āc. Malayagiri is an expert in explaining the text. He is a commentator of first water. Following are some of the noteworthy instances that justify the above statement: exposition of Relation conducted from the standpoint of a logician and also from that of a man of faith (p. 2); explanation of the term '*jinavarendra*' (p. 3); justification, after Āc. Haribhadra, of the order of *Nirdeśa* (enumeration) through reasoning (pp. 9, 269); the answer to the question as to why there occur dialogues between Lord Mahāvira and Gautama though the author of the work is Ārya Śyāma; the answer to the question as to why different views are found mentioned in the dialogue though it is a dialogue between Lord Mahāvira and Gautama, and other such answers to the possible questions; the purpose of undertaking the task of writing a work (pp. 7, 47, 50, 72, 179, 180, 385); survey of the fifteen divisions of the class of liberated souls (*siddhas*) (p. 19), and examination of those divisions (p. 23); discussion about the worth of a woman for the attainment of liberation (p. 20); references and evidences to the effect that even women used to study *Śaḍāvaśyaka*, *Kālika Sūtras* and *Utkālika Sūtras* (p. 20); discussion about *Nigoda* (p. 39); interpretation of the terms '*grāma*, *nagara*' etc. (pp. 47, 50); explanation of the term '*mleccha*' (p. 55); why *Āgamas* are written in Prakrit language (p. 60); size of a liberated soul (p. 112); how a physical aggregate constituted of *ananta* atoms can accomodate itself in *Lokākāśa* having only *asamkhyāta* space-points (p. 242); exposition of the nature of reality (p. 358); explanation of the processes of reception and expulsion of the material-particles-of-the-form-of-spoken-language (p. 264); answer to the question as to why are the bodies *asamkhyāta* only though the souls are *ananta* (p. 271); explanation of the terms '*rājā*' '*māṇḍalika*' etc. (p. 330); exposition of *leśyā* (colour-indexes to mental temperaments) and *kaśāya* (basic passions) (p. 330); interpretation of the term '*kalka*' (p. 331); plant-beings and the attainment of liberation by Marudevi (p. 379); *sāmvyavahārika* (those that are in the process of evolution and hence amenable to practically useful description) and *asāmvyavahārika* (those that are at the lowest stage of evolution and hence not amenable to practically useful description) living beings (p. 380); exposition of different kinds of intelligence, viz.

koṣṭha etc. (p. 424); performance of penances according to one's ability (p. 436); etc. Thus Āc. Malayagiri has thrown light on many interesting and important points.

(4) Vanaspativicāra by Municandrasūri (Death in 1178 VS)

The exposition of plant-life contained in the first chapter of *Prajñāpanā* is restated in Municandrasūri's *Vanaspatisaptatikā* consisting of 71 verses. Its *avacūri* is also available. But we have no means to know as to who has written this *avacūri*. *Vanaspatisaptatikā* begins with the declaration that it expounds different divisions of plant-bodied beings, especially *pratyekavanaspati* and *ananta-vanaspati*. At the end of the work there occurs the following verse :

evam pannavanāe paṇṇavanāe lavo samuddharo |
bhaviyāṇa'ṇuggahakae sirimaṁmunicaṁdasūrihiṁ || 71 ||
—iti Vaṇapphaisattari ||

A manuscript of *Vanaspatisaptatikā* is available in Pūjya Munirāja Śrī Kirtimuniḥ's collection (Serial No. 10601) preserved in L. D. Vidyamandir. It belongs to 16th century of Vikrama Era. Other two manuscripts of the same work are also available in the same collection. Out of these two, one contains the text of *Vanaspatisaptatikā* alone whereas the other contains *avacūri* also.

There is one manuscript belonging to L. D. Collection (serial No. 3674). It contains, along with other works, this work also. Here we find that the work consists of 77 verses. The six out of these 77 are possibly the interpolated verses. The title of the work contains the term '*saptatikā*' which definitely points to the fact that the text of the work originally consisted of 71 verses only. In this manuscript at the end of this particular work there occurs a statement : '*prajñāpanādyapadagato vanaspativicāraḥ sampūrṇaḥ*' As has already been said, the manuscript contains many works. The manuscript begins with *Vicārasattari* by Mahendrasūri of Añcalagaccha, along with its *avacūri*; after that we find the above-mentioned *Vanaspativicāra* along with its *avacūri* and at last there occurs *Prajñāpanā-tṛtīyapadasaṅgrahaṇī* (along with its *avacūri*) by Abhayadeva. The manuscript has been written in 1670 V. S.

(5) Prajñāpanābījaka

There is one manuscript in L. D. Collection (Serial No. 5805) of L. D. Vidyamandir. It contains, along with *Bhagavatibījaka* of

Harṣakulagaṇi⁹, *Prajñāpanābījaka*. Hence is the conjecture that this *Prajñāpanābījaka* may be the work of that very author. Of course, neither in the beginning nor at the end of the work we find any suggestion to this effect. This *Prajñāpanābījaka* contains the subject index of the chapters of *Prajñāpanā*. It is written in Sanskrit. The work begins from the folio 11 B and ends in the folio 14 A. The manuscript has been written in 1869 V. S.

(6) *Avacūri* by Padmasundara

Padmasundara composed this *Avacūri* on the basis of Āc. Malayagiri's commentary on *Prajñāpanā*. A manuscript of this *avacūri* is found in L. D. Collection (Serial No. 7400) of L. D. Vidyamandir. This manuscript has been written in Āgarānagara in the year 1668 V. S. when Emperor Jahangira ruled over Delhi. Padmasundara was a friend of Emperor Akbar and he had presented to him so many Jaina and non-Jaina works. He belonged to Tapāgaccha. His work having the title *Akabaraśāhī Śṛṅgāradarpaṇa* has already been published in Ganga Oriental Series in 2000 V. S. The manuscripts of his '*Yadusundarn-mahākāvya*', '*Pārśvanāthacarita*' and '*Pramāṇasundara*' are available in L. D. Collection of L. D. Vidyamandir. For details one may refer to the introduction to '*Akabaraśāhī Śṛṅgāradarpaṇa*'.

(7) *Ṭabo* (Bālāvabodha) by Dhanavīmala

A manuscript of this work is found in Śrīkīrtimuni's collection preserved in Lalbhai Dalpatbhai Vidyamandir, Ahmedabad. It bears No. 11079. It has been written in 1767 V. S. This means that the work has been composed before that date. It is probably the first translation of *Prajñāpanā* into vernacular language. The author has given his personal account at the beginning and at the end of the work. It is as follows :

Beginning—*pranamya śrīmahāvīraṃ natāśesaśūreśvaram* !

sadguruṁ buddhidāṁ natvā vinayād vimalābhidham |
svaparātmāprabodhāya stibulco likhyate mayā || 3 ||

End—śrīmattapāgaṇavibhāsanatāpanābhaj

bhya(bha)vyāśu(su)maha(mad)-

hṛdayakairavarātraṁra(trara)tnam |

āśid gu[ru]r vimalasomagaṇādhirājaḥ

saundaryadhī(dhai)ryagaṇamaṇḍalavārīrāśiḥ || 1 ||

gacche tatra viśālasomaguru(a)vaḥ śrīsūrayaḥ sāmprata(tam)

vannīta(vartante) mahī(hi)maṇḍale gaṇapadaaprāpta[pra]-

tiṣṭhāsyā(ṣṭhāspa)dam |

nānāvānyayaḥa(ṇimaya)sāgarāmbutarāṇe sabu(dbu)-

ddhināyām(nāvām)citrā(tāḥ)

cāritrācarāṇena duṣkaratapaḥ(pāḥ)

śrīsthūlabhadropamā[h] || 2 ||

tadgacche'bhūt kriyāpātra[m] vidvaja(jja)naśīrcmaṇi(ṇiḥ)

śrīmadvi[nayavi]mala[h] paṇḍitaḥ paṇḍitāgraṇī[h] || 3 ||

tatśi(tacchi)śyasevaka sādhu (?) sādhu[r]dhanavimalaḥ

sataḥ |

prajñāpanāśya(lchya)sūtrasya vārtām cakre

manoharā[m] || 4 ||

From the colophon we gather that this *Ṭabo* has been composed by Dhanavimalaji, a pupil of Vinayavimalaji who flourished in the Gaccha of Somavimalasūri (1591-1633 V.S.). The manuscript does not mention the year of composition. But the date of Somavimalasūri is fixed. On its basis we can legitimately assign it to the later half of 17th century V.S.

Another manuscript of this work is available in Muni Shri Punyavijayaji's collection preserved in Lalbhai Dalpatbhai Vidyamandir. It is numbered 2329. It has been written in 1920 V.S. The entire colophon which we find in the abovementioned manuscript is absent here. Moreover, the third verse (Beginning) in which the author has offered salutation to Vinayavimalaji, his spiritual teacher, is also not found in this manuscript. But the first two verses (Beginning) do occur in this manuscript also. This means that though this manuscript is not the verbatim copy of Dhanavimalaji's *Ṭabo*, it is nothing but the copy of Dhanavimalaji's *Ṭabo*.

(8) *Ṭabo* (Bālāvabodha) by Jīvavijaya

Jīnaratnakoṣa notes that the manuscripts of this work are available. Again, it gives the date of its composition. It is 1784 P.28

V. S. More than one manuscripts are in possession of L. D. Vidya-
mandir—two (Nos. 1058–59) in Muni Shri Punyavijayajī's Collec-
tion, one (No. 2094) in L. D. Collection and two (Nos. 10214, 11079) in
Shri Kīrtimuni's collection. Jīvavijaya, the author of this work,
has also composed *Ṭabo* on *Karmagrantha* in 1803 V. S. (Refer to
'Jaina Sāhityano Saṁkṣipta Itihāsa' p. 677).

(9) *Stabaka* by Paramānanda

This *Stabaka* (*Ṭabo*) has already been printed in Ray Dhanapatisimha Bahadur's edition of *Prajñāpanā*. At the end of the
work we are told that it has been composed in 1876 V. S. in the
life-time of Shri Pūjya Lakṣmīcandrasūri by Paramānanda, a pupil
of Śrī Ānandacandrajī.

(10) Sanskrit Chāyā (translation) by Nānakacandrajī

In the title of Ray Dhanapatisimha Bahadur's edition of *Prajñā-
panā* there occurs 'Loṅkāgacchīya Rāmacandragañikṛta Saṁskṛtānu-
vāda' (i. e. Sanskrit translation by Rāmacandragañi of Loṅkāga-
ccha). But in the *praśasti* it is clearly stated that this Sanskrit
translation is done by Nānakacandra, a pupil of Rāmacandragañi.
And it is again Nānakacandra who has critically edited the text of
Prajñāpanā contained in this edition. Hence it follows that he was
alive when this edition of *Prajñāpanā* was published. That is, he
was alive in the year 1884 A. D.

(11) *Vṛtti* by an anonymous author (?)

Jinaratnakōṣa mentions this *vṛtti* and gives information about
the various manuscripts available in different collections.

(12) Translation of *Prajñāpanāsūtra*

This translation by Pt. Bhagavandas Harakhchand has been
printed in 1991 V. S.

Besides the commentaries mentioned above there existed, as
has already been said, one *cūrṇi* also. But no manuscript of this
cūrṇi is available. Moreover, a manuscript of *Prajñāpanāsūtra-
sāroddhāra* has been noticed in 'List of manuscripts preserved in
Śāntinātha Bhaṇḍāra, Cambay'—an appendix to Peterson's Report,

Pt. II, p. 63. But we have not come across this manuscript. And we do not find the mention of this manuscript in the catalogue of the manuscripts preserved in this very Bhaṇḍāra—the catalogue recently prepared by Muni Shri Puṇyavijayaājī. So, we have to believe that at present the concerned manuscript is not there in this Bhaṇḍāra. This 'Prajñāpanāsūtrasāroddhāra' and Āc. Abhaya-deva's 'Prajñāpanoddhāra' alias 'Prajñāpanāsāṅgrahaṇī' are two different works. This is so because *Prajñāpanāsāroddhāra* is in prose whereas *Prajñāpanoddhāra* is in verses.

(13) Prajñāpanāparyāya

The title of the manuscript in Muni Shri Puṇyavijayaājī's Collection (No. 4801) preserved in L. D. Vidyamandir is *Sarvasiddhāntaviśamapadaparyāya*'. The work is that type of commentary which gives simply the synonyms (*paryāya*) of difficult terms (*viśamapada*). It begins with the *paryāyas* of the terms from *Pañcavastuka*. Then from folio 2B there occur the *paryāyas* of the terms from *Ācārāṅga* etc. Therein from folio 5A there occur the *paryāyas* of the terms from *Prajñāpanā*. First the author gives the term which he wants to explain. Then he gives its explanation. The explanation is mainly in the form of synonyms. First of all it takes up for explanation the term 'anāhāraka' from chapter XVIII. And in folio 6B the author finishes *Prajñāpanāparyāya* and starts to give *paryāyas* of the terms from *Niśīthacūrṇi* etc. Folios 63A to 64B contain the *paryāyas* of difficult terms from *Prajñāpanāvivaraṇa*. 'Pākṣikasūtraparyāya' ends in 26th folio. There exists, in the Bhaṇḍāra of Cambay, one palm-leaf manuscript resembling this much portion (i. e. folios 1 to 26) of the present manuscript. Refer to 'Catalogue of Palm-leaf manuscripts in the Śāntinātha Jaina Bhandara, Cambay [part one]' p. 128. Therein the title is 'Niḥśeśasiddhāntaparyāya'. On the basis of the author's *praśasti* found at the end of the manuscript in Śāntinātha Bhaṇḍāra we know that the author of the *Paryāyas* upto 'Pākṣikasūtraparyāya' is Candrakīrtisūri (1212 V. S.) But in the concerned manuscript in L. D. Vidyamandir there does not occur author's *praśasti* on folio 26th wherein ends 'Pākṣikasūtraparyāya.' Not only that, but it contains, after 'Pākṣikasūtraparyāya,' other *Paryāyas* (*Niriyāvaliyāśūtraparyāya*, etc.). And the last folio is 69th. Even at the end of the entire manuscript of 69 folios we are not told as to who is the author. So, we surmise that this manuscript in L. D. Vidyamandir is a collection of two different works of the same nature. In other Bhaṇḍāras too such manuscripts are available.

MALAYAGIRI AND HIS COMMENTARY ON PRAJÑĀPANĀSŪTRA

We have edited merely the original text of *Prajñāpanāsūtra*. Hence it is not possible for us to give exhaustive details about the commentary and its author. While editing the original text of *Prajñāpanāsūtra* we had to consult the commentary every now and then. It is to be borne in mind that none can prepare the critical and faithful edition of *Prajñāpanāsūtra* or any *Āgama* without consulting commentaries thereon. Out of the critical editions of the original *sūtras* that have been published down to this day those that have been prepared with scant and cursory consultation of their respective commentaries or without the consultation of them contain at many places unauthentic readings.

While editing the original text of *Prajñāpanā* we got the opportunity to study the commentary. As a result of this study whatever information we gathered about the commentary and its author¹ is presented here. We firmly believe that old manuscripts of *Sūtras* and the commentaries on *Sūtras* constitute the solid bases depending on which one can prepare the authentic texts of *Sūtras*. We are harping on this point whenever the occasion arises. Even though commentaries constitute one of the solid means for preparing critical edition of *Āgamas*, they lead the editor astray in selecting the authentic readings when they are consulted half-heartedly and cursorily. From this follows that the editor should independently ponder over as to whether the readings yielded by the commentary are in tune with those found in the manuscripts. In other words, he should see as to whether the readings yielded by the commentary are consistent with the line of thought presented in the text of original *Sūtra*. While editing the present work we have experienced that this sort of weighing is really necessary. In this edition of *Prajñāpanāsūtra* there are places where we have accepted readings found in old manuscripts having gone against the commentary because we have deemed them proper and consistent. But then there arises a question as to why the commentary contains unauthentic readings. The answer is as follows. The commentator seems not to have corrected the commentary after having written it. Or, if he would have corrected it, we are not at present in possession of the manuscripts representing the corrected version.

1. Here we are to understand Ac. Malayagiri and his commentary.

At this occasion we seize the opportunity to give, even digressing from the main topic in hand, a sketch of Āc. Malayagiri's life and works.

Rev. Maharṣi Malayagirijī has written voluminous commentaries on Jaina Āgamas and other works. Even his death took place when he was engaged in writing commentaries. This is proved by the fact that some commentaries of his are incomplete. He has done great service to the cause of learning by having remained constantly engaged, till his death, in the task of composing works. Thus he deserves respect not only of the scholars of *Āgamas* but also of those who are the lovers of learning. He states that he has done the service of *Śrutajñāna* to the best of his ability and requests the readers devoted to *Śruta* to correct the mistakes of omission and commission that he might have committed inadvertently. From this we may infer that he might have deemed it proper to devote his time in the composition of new commentaries rather than in correcting the commentaries once composed by him. If we are correct in our inference then there is nothing improper in correcting the text of his commentary when one finds some solitary mistake inadvertently committed. It is really childish on the part of one who on finding some solitary and ordinary mistake runs down, in the heat of his little knowledge, a person whose contribution to learning and literature is so great.

In this edition at two places we have accepted the reading found in all the manuscripts of the original *Sūtra* even though the reading yielded by the commentary is different. Out of these two places one is sū. 1420 [4]. Regarding this *sūtra* we notice that all the printed editions of the *Prajñāpanāsūtra* contain the reading available in all the manuscripts of the *sūtra*. This reading, as we have already said, is different from the one found in the commentary. The two places under consideration are as follows :

1. In sū. 999 [1] (p. 246) there occurs the reading '*goyamā ! no addāyaṃ pehati*'. All the manuscripts yield this reading. The authors² of vernacular commentaries (*Ṭabo*) also explain the text according to this reading. Ācārya Malayagirijī follows the reading '*goyamā ! addāyaṃ pehati*' in his commentary. We have considered the reading '*goyamā ! no addāyaṃ pehati*' to be authentic because each and every manuscript of the text of *Prajñāpanāsūtra* contains it as also because it seems to us consistent with the line of thought presented in the *sūtra*. For further clarification one may refer to p. 246 foot-note 2. Ray Dhanapatibabu's and Shri Amolakaṣṣiji's editions contain the reading we have accepted. This means that the

manuscripts that served as the basis of these two editions must have contained the reading yielded by the manuscripts utilised by us. But in Āgamodaya Samiti edition we find the reading accepted by Āc. Malayagiri. Pt. Bagavandas's edition, Śīlāgama edition and Suttāgame edition—all these three editions follow the reading printed in Āgamodaya Samiti edition.

2. The reading of sū. 1420 [4], that is available in all the printed editions is as follow: "je *ṇaṃ bhaṃte! kevalaṃ bohiṃ bujjejjā se ṇaṃ saddahejjā pattiejjā roejjā? goyamā! saddahejjā pattiejjā roejjā*|" (p. 231).

The commentary on this sūtra runs as follows: "*punar api praśnayati—yo bhadanta! kevalikīṃ bodhim arthato'vagacchati so'rthatas tām 'śraddadhīta' śraddhāviṣayāṃ kuryāt tathā 'pratyayet' pratītiṣayāṃ kuryāt, 'rocayet' cikīrṣāmi ity evaṃ adhyavaset? bhagavān āha—atthegaie ityādi*|" (Comm. folio. 399 B).

When we think on the basis of the phrase '*atthegaie*' quoted by the commentator we feel that the answer contained in the concerned sūtra-portion should be as follows: "*goyamā! atthegaie saddahejjā pattiejjā roejjā*|"

Now let us explain the context in which the concerned sūtra-portion occurs.

(1) Question—Can a living being belonging to the class of infernal beings take its next birth in the class of sub-human beings with five senses?

Answer—Some can, and some cannot (sū. 1420 [1]).

(2) Question—Do the infernal beings that are born in their next birth as sub-human beings with five senses get opportunity to hear Religion propounded by Kevalī?

Answer—Some get the opportunity, and some do not.

(3) Question—Do the concerned sub-human beings who get the opportunity to hear the Religion understand its meaning?

Answer—Some understand, and some do not.

(4) Question—Do the concerned sub-human beings who understand the meaning have faith in, conviction of and predilection for that meaning?

Answer—They have faith in, conviction of and predilection for the meaning.

According to the commentary the answer to the fourth question is: 'Some have faith in, conviction of and predilection for the meaning whereas some do not have.' The answers to the first

three questions contain the phrase '*atthegaie*'. While explaining the fourth question the commentator suggests that in the body of the text proper the same phrase occurs in the answer to the fourth question also. Is this the result of the inadvertency on the part of the commentator? Or, it might be that the manuscripts copied from the corrected original manuscript of the commentary are altogether lost to us. The learned should ponder over this matter.

The Sanskrit and Gujarati translations printed in Ray Dhana-patibabu's edition follow the reading available in all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* whereas the commentary printed in the same edition yields the above-mentioned reading.

The edition prepared by Shri Amolak Ṛṣiji accept the reading yielded by all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* whereas the Hindi translation given in this edition follows the commentary.

The edition prepared by Pt. Bhagavandas accepts the reading found in all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra*. Even the translation printed in this edition follows this reading. But *Vivecana* contained in this edition follows the commentary.

There are two *Ṭabas* (vernacular commentaries) on *Prajñāpanāsūtra*—one by Pt. Dhanavimalajī and another by Pt. Jivavijayajī. The text of *Prajñāpanāsūtra*, given along with the *Ṭabo* by Pt. Dhanavimalajī, contains the reading found in all the manuscripts utilised by us in the preparation of the present edition. And even the explanation given in this *Ṭabo* follows the same reading. The explanation is as follows: '*je bhagavana(van) kevalabodhaim bu(ū)jhim te saddahem pratīta āṇem ruci manamām vases? gautama! saddahaim pratītaim rucim(rocem)*³. Though the text of *Prajñāpanāsūtra*, given along with Jivavijayajī's *Ṭabo* (1784 V. S. date of composition), contains the reading yielded by all the manuscripts utilised by us, the explanation follows the commentary. The explanation is as follows: '*jeha bhagavan! kevalipraṇīta bodha prate jāṇe būjhe te bodhi prate saddahem pratyaya dhare ruca(ci) kareṃ? hā gautama! koika saddahem pratyaya dhareṃ ruca(ci) dhare kareṃ*'⁴. In the beginning and at the end of this *Ṭabo*, Jivavijayajī declares that in composing it he has followed the commentary by Āc. Malayagiri.

There is one common topic dealt with in both the works, viz. *Prajñāpanāsūtra* and *Jīvābhigama*. Though they treat of the same

3-4. The readings given here are from the manuscripts of these two *Ṭabā* works, belonging to Munirāja Kīrtimunijī's Collection (No. 11079) and Munirāja Puṇyavijayajī's Collection (1058-59) preserved in L. D. Institute of Indology, Ahmedabad-9.

topic, their expressions are different. Let us note the difference of expression.

“*abhāsae tivihe paṇṇatte | taṃ jahā—añāīe vā apajjavasīe 1 añāīe vā sapajjavasīe 2 sādīe vā sapajjavasīe 3 |*” (*Prajñāpānāsūtra*, sū. 1375 p. 315).

“*abhāsae duvihe paṇṇatte | taṃ jahā—sātīte vā apajjavasīe 1 sātīte vā sapajjavasīe 2 |*” (*Jīvābhigamasūtra*, Folio 442 B).

The five paper-manuscripts which we have utilised in the preparation of this critical edition contain the expression identical with the one found in *Jīvābhigamasūtra*. Even Pt. Jivavijayaḥ in his *Ṭābo* on *Prajñāpānāsūtra* accepts the reading or expression identical with the one found in *Jīvābhigamasūtra* and accordingly mentions two types of *ābhāṣaka*. Āc. Malayagiri in his commentaries on *Prajñāpānāsūtra* and *Jīvābhigamasūtra* follows the readings found in the original texts of the respective *Sūtras*. That is, in his commentary on *Prajñāpānāsūtra* he mentions three types of *ābhāṣaka* whereas in his commentary on *Jīvābhigama* he mentions two types. But he does not note in either of these two commentaries the difference between the two readings found in the two *Sūtras*.

ACCOUNT OF THE PRINTED EDITIONS OF PRAJNAPAÑĀPANĀSŪTRA

Before the present edition, there have been published six editions of *Prajñāpānāsūtra*. We give below an account of these six editions.

1. In 1940 V. S. Ray Dhanapatisimhaji, for the first time, published *Prajñāpānāsūtra* edited by Ṛṣi Shri Nānakacandrajī. This edition contains the text of *Prajñāpānāsūtra*, Sanskrit translation of the *Sūtra* prepared by Shri Rāmacandragani, Āc. Malayagiri's commentary and the vernacular commentary by Shri Paramānanda Ṛṣi. The text of *Prajñāpānāsūtra* printed in this edition is fraught with unauthentic readings. Moreover, punctuation marks are wrongly placed and word-divisions are wrongly made. We think that this printed text is based on some manuscript of the same nature. We have mainly utilised the text of *Prajñāpānāsūtra* printed in the edition under review. And only rarely have we consulted the commentary, etc. contained in it.

2. In 1974-75 V. S. Shri Āgamodaya Samiti published, in two parts, *Prajñāpanāsūtra* edited by Rev. Āgamoddhāraka Ācārya Shri Sāgarānandasūrijī. This edition is superior to the one published by Ray Dhanapatisimhaji's from the standpoint of correct readings as well as correct printing. Hence after its publication the scholars have utilised this edition alone. Merely a glance at the vast number of works edited by him makes us realise the great speed with which he would have worked and also the irrepressible eagerness he would have entertained for bringing out editions of different Āgamic works. In comparison with the vast literature edited by him with great speed, the number of major mistakes that we find in this or that work edited by him is very small.

We have already written about Shri Āgamoddhāraka Sāgarānandasūrijī and his editions in Editors' Note to '*Nandisutta Aṇucga-ddārāṃ Ca*', a work edited by us. Here we point out this much that in his edition of *Prajñāpanāsūtra* there do occur major and minor mistakes which we shall discuss at proper place.

3. In Vira Nirvāṇa Saṃvat 2445 (= V. S. 1975) Lala Sukhadeva Sahaya has published *Prajñāpanāsūtra* edited by Shri Amolak Ṛṣi. This edition contains the text of *Prajñāpanāsūtra* and its Hindi translation by Shri Amolak Ṛṣi. The text of *Prajñāpanāsūtra* contained in this edition is very corrupt. Though Amolakjī has not followed Ray Dhanapatisimhaji's edition in preparing the text of *Prajñāpanāsūtra*, it is almost certain that he has utilised a manuscript or manuscripts belonging to that very group to which belonged the manuscript which constitutes the basis of Ray Dhanapatisimha's edition. Readers will know more about this from our discussion about different readings. While discussing the readings we have utilised, in a limited measure, the text of *Prajñāpanāsūtra* alone contained in this edition. Hence it is out of place to say anything about its Hindi translation.

4. In 1991 V. S. Pt. Bhagvandas Harshachandra has edited, in three parts, the text of *Prajñāpanāsūtra*. It contains the text of *Prajñāpanāsūtra* and Gujarati translation of *Prajñāpanāsūtra* and also of Āc. Malayagiri's commentary thereon. This edition is mainly based on Āgamodaya Samiti's edition. But the editor has pointed out in the introduction that he has utilised two manuscripts belonging to Śāntisāgaraji Bhaṇḍāra, Ahmedabad. Out of the two one contained the text proper along with its commentary whereas the other contained the text proper alone, the latter manuscript being mutilated (*truṭita*). Hence at some places where Āgamodaya Samiti edition yields unauthentic readings this edition yields

authentic readings.¹ In spite of this it too, like Āgamodaya Samiti edition, does contain, at many places, major and minor mistakes. Not only that, but there are places where the editor having rejected the correct readings yielded by Āgamodaya Samiti edition has accepted corrupt ones in their stead.² Translation of the text proper as also that of the commentary follow the respective versions of the texts printed therein. Hence many a time the translation of the text proper is not in tune with that of the commentary. The defects of the version (of the text proper) found in this edition are pointed out by us at proper place in this introduction.

5. The text of *Prajñāpanāsūtra* contained in voluminous *Āgamaratnamāñjūṣā* published in limited number in the year 1998 V. S. (2468 Vira N. S.) for the purpose of inscribing all the Āgamas on marble stone walls of Agama Mandir, Palitana. We shall call it *Śilāgama* edition. Its editor has corrected some of the wrong readings of Samiti edition³. But at the same time he has even changed the correct readings found in Samiti edition.⁴ Though we have not compared the text of this edition, word by word, with our press copy, we have very often consulted it while writing notes on different readings. Hence we would like to point out the special features of this edition.

The portion of the *sūtra* from the word 'uḍḍham' (*sū.* 210 p. 77, line 8) to the word 'bahugīo' preceding the word 'joyanakoḍākoḍio' (line 10) has been dropped in the edition under consideration. Refer to the last line of stone-plate 173-4 of *Āgamaratnamāñjūṣā*. The dropped portion is there in Samiti edition. We can know as to whether or not at other places too this edition drops lines or words of the original text provided we compare the text printed in this edition with our edition. The characteristic feature of this edition is that at various places the text of the *Sūtra* has been abridged by placing the sign of zero(0). In doing so Rev. Āgamo-ddhārakajī, the editor, has not followed any old manuscript, method or tradition. It is his own invention. For instance, he has dropped the *sūtra*-portion from the word 'pukkhara' (occurring at the end of 7th line on p. 64) to line 17th and in its place he has put a sign of zero indicating abridgement. This dropped portion is found in all the old handwritten manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* as also in all the printed editions of the same. We have

1. Refer to paragraphs 61, 78-105 occurring under the forthcoming topic 'Examination of some of the Readings of *Prajñāpanāsūtra*'.
2. *Ibid*, paragraphs 42, 49, 70-77.
3. *Ibid*, paragraphs 5, 21, 40, 89, 91, 92, 93, 103-106 and 33 (4).
4. *Ibid*, paragraphs 3, 12, 16, 24, 94.

noticed such abridgements at many places in this edition even though we have consulted it for our limited purpose. Rev. Āgamoddhārakaji has dropped long or short portions of the *Sūtra* in order to abridge the text. Hence this edition could be described as the abridged *Prajñāpanāsūtra* prepared by Rev. Āgamoddhārakaji. This abridged version contains the words 'sukkā', 'kaṇhā' etc. in place of 'sukkalessā', 'kaṇhalessā' etc. found in all the handwritten manuscripts and the printed editions. But this way of abridging the original *Sūtra* text may possibly lead to the corruption of the original text itself. Hence the continuation of this method is not desirable at all. The latest edition should not be at least more corrupt than the previous ones, if not better than those. This is what we expect. But this Śilāgama edition does not come up to our expectation. The forthcoming discussion will yield other details about this edition.

6. Munirāja Shri Pupphabhikkhū (Puṣpabhikṣu = Phulchandji) has edited the *Āgamas* in two parts under the common title '*Suttāgame*'. The second part of *Suttāgame* contains 21 *Āgamas* excluding the *Aṅgas*. And among these 21 *Āgamas* is found *Prajñāpanāsūtra*. This second part of '*Suttāgame*' has been published in 2011 V. S. by Sūtrāgama Prakāśaka Samiti, Guḍagāmva, Chāvanī. This is the latest edition of all that we have consulted. On examining the version of *Prajñāpanāsūtra* contained in *Suttāgame* we have come to entertain doubt regarding the authenticity not only of the text of *Prajñāpanāsūtra* contained therein but also of the texts of other *Āgamas* contained therein. In *Suttāgame* Muni Śrī Pupphabhikkhuji has edited 32 *Āgamas* recognised by the followers of Sthānakavāsī sect. The later edition should be better than the former. This is what we generally expect. But *Suttāgame* does not come up to our expectation. For the elucidation of this point we request the readers to study 107 paragraphs written under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*', especially paragraphs No. 42, 49 and 64-77. It would not be improper if we say something about the statements occurring in the Introduction (Prastāvanā) and Editor's Note (Saṃpāḍakiya) to the first and the second parts of *Suttāgame* respectively.

The introduction to the first part has been written by Muni Śrī Jīnacandabhikkhū (Jīnacandrabhikṣuji). And the Editor's note to the second part has been written by Muni Śrī Puṣpabhikṣuji himself. On the 25th page of the introduction and on the 65th page of the Editor's note there occurs the heading 'Special features of this Edition'. Under this heading there occur the following three statements: (1) 'We have taken sufficient pains in selecting

correct readings'. (2) 'While editing the *Āgamas* we have utilised correct manuscripts'. (3) 'Novel method has been employed by us in noting down the different readings'.

The first claim of the editor of *Suttāgame* is not justified. Our notes on the readings accepted in *Suttāgame* and our 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*', on the contrary, prove that the editor of *Suttāgame* has no critical acumen required for the selection of correct readings. Thus the first statement is far from the truth.

On the basis of the second statement readers may come to believe that the editor of *Suttāgame* might have utilised correct handwritten manuscripts while preparing the edition of *Āgamas*. But we confidently say that the editor has not compared the printed text of *Prajñāpanāsūtra* with any old handwritten manuscript of the same. And if we suppose that he has compared the printed text with some solitary old manuscript then we will have to say that he has not been able to assess the value of the important and authentic readings yielded by the manuscript. We have thrown light on this point in 107 paragraphs written under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. The statement under consideration is ambiguous. Muni Śrī Pupphabhikkhuji has not explicitly stated that by 'correct manuscripts' he means 'correct handwritten manuscripts'. Nor has he given the description of the correct manuscripts he has utilised. Hence there naturally arises in our mind the doubt as to what might have been the manuscripts that he has used.⁵

The third statement is also ambiguous. We are simply told that the editor has employed the novel method of noting down the different readings. But he has not explained as to what novelty is there in the method. Moreover, he has not clarified as to whether the readings he has noted are yielded by the printed editions or by the old handwritten manuscripts.

From all this it becomes crystal-clear that this edition is very defective from the standpoint of correct readings.

In the Introduction to the first part of *Suttāgame* (p. 23) there occurs a statement about the previous editions. Therein we are told that the *Āgamas* have been published by Ray Bahadur Dhana-patasimha (of Maksudabad), by *Āgamodaya Samiti* and by others also but those editions are not free from corruptions. By saying

5 Even after reading this introduction if the editor of *Suttāgame* gives authentic description of the manuscripts he has utilised in editing *Suttāgame*, his attempt will be most welcome.

so the editor has indirectly suggested that *Suttāgame* edition is more correct and authentic than any of the previous ones. This is the reason why we were tempted to utilise it mainly, considering it to be so. Not only that but whenever the need arose to examine different places for finalising the authentic readings, we have studied all those places of the *Suttāgame* edition. Hence we are in a position to say positively that the editor of *Suttāgame* has not made any honest attempt whatsoever to prepare the critical and authentic version of *Prajñāpanāsūtra*. Of course, the *Suttāgame* edition of *Prajñāpanāsūtra* contains 29 correct readings in place of the incorrect ones yielded by Āgamodaya Samiti edition. But it is noteworthy that these 29 correct readings are already there in the text of *Prajñāpanāsūtra* edited by Pt. Bhagavandas Harshachandra in 1991 V. S. i.e. 10 years before the publication of *Suttāgame*⁶. It may be that the editor has not followed the editions published by Pt. Bhagavandas and by Āgamodaya Samiti. But it is a fact that *Suttāgame* edition contains all the corrupt readings yielded by both these editions.⁷ It is specially noteworthy that the editor of *Suttāgame* has not accepted the correct and authentic readings of the Āgamodaya Samiti edition, but in their place he has accepted all the corrupt and unauthentic readings of Pt. Bhagavandas's edition.⁸ This may lead someone to conclude that he has utilised these two editions alone for the purpose of correcting the text of *Prajñāpanāsūtra*. And the editor has said nothing that may disprove the conclusion. The truth of whatever we have said here in brief will be realised by the readers when they will study the details given under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. At this juncture we would like to point out that out of so many correct and authentic readings we have been able to find out in place of the corrupt and unauthentic ones accepted in the previous editions there is one which has been accepted in *Suttāgame* edition. This reading, though not very important, is nevertheless authentic. It is *kāyajogaṃ* in place of the unauthentic *kāyajoge*. This authentic reading '*kāyajogaṃ*' is not found in any other edition of *Prajñāpanāsūtra*. Refer to paragraph No. 107 under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. It is noteworthy that all the authentic readings except the one just referred to are found in this or that edition published before the publication of *Suttāgame*. Over and above the defects pointed out by us there are also minor defects which are peculiar to this

6. 'Examination of some of the Readings of *Prajñāpanāsūtra*', paragraphs 61, 78-106.

7. Ibid, paragraphs 1-42, 43-47, 50-60, 62, 63.

8. Ibid, paragraphs 61, 78-105.

Suttāgame edition alone. Regarding the text of all the *Āgamas* printed in *Suttāgame* we can say as to how many are the places where the editor of *Suttāgame* has either altogether dropped the reading or changed it, provided we compare the text of each and every *Āgama* contained therein with the concerned text contained in old manuscripts. When the readers will study paragraphs No. 64-69 written under the headings of 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*', they will have a clear idea of what mischief he has played with the text of *Prajñāpanāsūtra* by either dropping the readings or changing them. So, we feel that he must have played mischief with the texts of other *Āgamas* also. Though the state of affair is like this, the editor who has played mischief with the texts of *Āgamas* has charged others with that unscholarly and unholy action. This is really wonderful!⁹

We deem it proper to elucidate one point at this juncture. We have critically examined thousands of manuscripts of *Āgamas*. Therein some learned and studious monks have added words or phrases, mostly on the basis of commentaries, simply to make the original laconic text easily understandable. For instances, one may refer to paragraphs No. 34, 44, 53 and 57, written under the heading, 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. Sometimes the manuscripts contain the interpolated readings which do not fit in the context. We have given the instances of interpolated readings of this type in paragraphs No. 4, 5, 10, 16, 17, 22 and 38 written under the above-mentioned heading. Study of these interpolated readings makes it clear that they might have been incorporated in the body of the text proper by the students who did not possess the thorough knowledge of the concerned subject. Again, at the end of a particular topic there occur in the body of the text proper recapitulatory verse (*saṅgrahaṇī gāthā*). Sometimes it is from the pen of the author himself, sometimes it is borrowed from some other works by the author himself and sometimes it is interpolated in the body of the text proper by some learned monk after having composed it. In *Prajñāpanāsūtra* there are instances of interpolated recapitulatory verses. Refer to the verse in lines 15-16 on page 26th. This is an interpolated verse. The *sūtra*-portion containing the *Pañcananamaskāra* mantra is also an interpolation. The two verses which occur in the beginning of *Prajñāpanāsūtra* and contain the information about the author are again interpolation.

As we have critically examined so many interpolated readings,

9. In this connection one may refer to Pt. Shri Kalyaṇavijayaājī's 'Paṭṭa-valiparāḡa-saṅgraha', p. 419.

consistent or inconsistent with the textual context, we can definitely declare that all these interpolations have been incorporated in the body of the text proper with a view to clarifying the meaning of the concerned text-portion. We can positively say that they are interpolations only because no old handwritten manuscript yields them. And the study of the commentaries corroborates our above-mentioned view. Moreover, no interpolation is such as would suggest an attempt on the part of its interpolator to introduce his own peculiar views in the text proper.

Āc. Haribhadra has written a commentary named '*Pradeśavyākhyā*.' It has been published in two parts. The first part has been published in 1947 A.D. by Rishabhdev Kesarimal, Ratlam. And the second part has been published in 1949 A.D. by Jaina Pustaka Pracāraka Sabhā, Surat. No part contains the original text of *Prajñāpanāsūtra*.

EXAMINATION OF SOME OF THE READINGS OF PRAJÑĀPANĀSŪTRA

We would like to give an idea of our critical method of editing *Āgamas* in order that persons who work in this field of learning may get inspired. We have utilised the printed editions also. So, it is necessary to say something, by the way, about the readings accepted in these editions. We humbly request the concerned persons to remember our main objective in writing what follows. We have no mind to hurt the feelings of these persons.

We classify the forthcoming 107 paragraphs as follows :

(a) The correct and authentic readings mentioned in the eleven paragraphs (20, 43, 51, 52, 54, 56, 53, 59, 60, 62, 63) are not found in the editions published till the present day. In their place they contain corrupt and unauthentic readings. It is to be noted that out of these corrupt and unauthentic readings those mentioned in paragraphs 20, 43, 51, 56, 58, 59, 60 and 63 occur in more than one manuscripts we have utilised.

(b) No printed edition except the one published by Ray Dhanapatisimha contains the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 45 and 50. In their stead they yield unauthentic and corrupt readings which we have come across even in manuscripts.

(c) All the printed editions except the one prepared by Muni Śrī Amolak Ṛṣijī yield corrupt and unauthentic readings instead of

the correct and authentic ones mentioned in paragraphs 32, 37, 55. The corrupt and unauthentic reading given in paragraph No.37 is available in manuscripts also.

(d) The Ray Dhanapatisimha's edition and Muni Śrī Amolak Ṛṣiji's edition, at concerned places, contain readings which closely follow the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 18, 23, 25, 46. (Hence these readings can be described as the different versions of authentic readings).

(e) The Āgamodaya Samiti edition, Pt. Bhagavandas's edition, the Śilāgama edition (contained in *Āgamaratnamañjūṣā*), the Suttāgame edition contain corrupt and unauthentic readings in place of the correct and authentic ones mentioned in paragraphs 1, 2, 3, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 36, 39, 46 and 106. Out of all these corrupt and unauthentic readings those mentioned in paragraphs 39 and 46 are found in manuscripts also. It is to be noted that the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 21 and 106 are found in the Śilāgama edition.

(f) The Āgamodaya Samiti edition, Pt. Bhagavandas's edition, the Śilāgama edition and the Suttāgame edition contain unauthentic readings over and above the authentic ones mentioned in paragraphs 4, 5, 10, 17, 22 and 38. It is noteworthy that the corrupt reading mentioned in paragraph 5 occurs in Muni Śrī Amolak Ṛṣiji's edition and also in one of the manuscripts we have consulted, whereas it does not occur in the Śilāgama edition.

(g) The interpolated readings mentioned in paragraphs 34, 44, 53, 57 clarify the meaning of the concerned *sūtra*-portions. But as they are interpolations inserted in the text proper for the purpose of elucidating the meaning of the original text-portions, they could not be regarded as authentic readings. The interpolated readings mentioned in paragraphs 53 and 57 occur in all the printed editions whereas those mentioned in paragraphs 34 and 44 occur in the Āgamodaya Samiti edition, in Pt. Bhagavandas's edition, in the Śilāgama edition and in the Suttāgame edition. Moreover, the interpolated reading mentioned in paragraph 57 has been found in one of the manuscripts utilised by us.

(h) The important readings mentioned in paragraphs 7, 14, 15, 19, 28, 30, 33, 35, 37, 40 and 41 are not found in the Āgamodaya Samiti edition, in Pt. Bhagavandas's edition, in the Śilāgama edition and in the Suttāgame edition. But they are available in each and every manuscript we have consulted. Here we should note that the readings mentioned in paragraphs 7, 30, 37 and the whole sentence of the *sūtra*-portion mentioned in the paragraph 19 are not found in Ray Dhanapatisimha's edition whereas the readings

mentioned in paragraphs 33 (4) and 40 are found in the Śilāgama edition.

(i) In paragraphs 64 to 69 we have given the following information: We have pointed out the readings that have been dropped by the editor of *Suttāgame* according to his own sweet will (paragraphs 64-66). We have pointed out the unwanted change made by the editor in the case-ending of the authentic reading on account of his inability to comprehend the meaning of the sutra-portion (paragraph 67). We have also given an instance of the printing mistake that has escaped the notice of the editor (paragraph 69). We have also given instances of the unwanted changes introduced by the editor in the authentic readings according to his own sweet will (paragraph 68).

(j) The original and authentic readings mentioned in paragraphs 42, 49, 70, 72-77 occur in all the manuscripts and also in some of the previous editions, viz. Āgamodaya Samiti edition etc. But in place of these original and authentic readings Pt. Bhagavandas's edition contains corrupt readings (paragraphs 70, 75) or unauthentic readings (paragraphs, 49, 73, 74) or readings involving unauthentic interchange of the places of words (paragraph 76) or interpolated readings (paragraph 72) or readings unscientifically corrected (paragraphs 42, 77). Moreover, we have pointed out, in paragraph 71, that Pt. Bhagavandas's edition follows the Āgamodaya Samiti edition in giving wrong and reverse order of some sūtras and in dropping the concerned reading. In this paragraph we have even noted one place of Pt. Bhagavandas's edition, where the editor has dropped the reading occurring even in the Āgamodaya Samiti edition. At the places mentioned in these ten paragraphs the *Suttāgame* edition closely follows the unauthentic version of Pt. Bhagavandas's edition. But it is noteworthy that in place of the reading dropped by Pt. Bhagavandas in his edition (paragraph 71) the editor of the *Suttāgame* has coined, according to his own sweet will, an altogether novel and unauthentic reading.

(k) We have pointed out the defects of the Āgamodaya Samiti edition in connection with the original and authentic readings mentioned in paragraphs 61, 78-105. In these paragraphs we have also shown that these original and authentic readings are accepted in Pt. Bhagavandas's edition. Again, we have pointed out that all these authentic readings given in the abovementioned 29 paragraphs occur in the *Suttāgame* edition also, the only difference being that Pt. Bhagavandas's edition simply suggests the authentic reading given in paragraph 80 whereas the *Suttāgame* edition

positively accepts it. Moreover, we have pointed out that Pt. Bhagavandas's edition contains two interpolated words in the correct reading mentioned in paragraph 99. At this place too the Suttāgame edition follows Pt. Bhagavandas's edition. At the place referred to in the seven out of the 29 paragraphs (89, 91, 92, 93, 103, 104, 105) the Śīlāgama edition accepts the authentic readings whereas at the places referred to in the remaining 22 paragraphs it follows the Āgamodaya Samiti edition.

(1) The original and authentic reading mentioned in paragraph 107 is found in none of the previous printed editions except the Suttāgame.

For the sake of convenience we give the following abbreviations for the printed editions of *Prajñāpanāsūtra*, which we intend to discuss in the forthcoming 107 paragraphs.

- ५० : The edition published by Ray Dhanapatisimhji
 ९० : The Āgamodaya Samiti edition
 अ० : The edition prepared by Muni Srī Amolak Ṛṣijī
 म० : The edition prepared by Pt. Bhagavandas
 सि० : The Śīlāgama edition (contained in Āgamaratnamañjūsā)
 सु० : The Suttāgame edition

1. In sū. 188 (p. 65, l. 10) there occurs the reading 'sāṇaṁ sāṇaṁ bhomejjaṇagarāvāsasatasahassāṇaṁ'. All the manuscripts we have consulted yield this reading. This reading occurs even in Āc. Malayagiri's commentary on *Jīvājīvābhigamasūtra* at the place where it quotes the whole *vānavyantarāsūtra* from *Prajñāpanāsūtra*. The ९० edition yields the following reading: 'sāṇaṁ sāṇaṁ asaṁkhejjabhamejjaṇagarāvāsasatasahassāṇaṁ.' And the म०, सि० and सु० editions follow the ९० edition in this matter. But ५० and अ० editions contain the reading—'sāṇaṁ sāṇaṁ bhomejjaṇagarāvāsasayasahassā asaṁkhejjāṇaṁ.' The meaning of this reading is not different from that of the reading yielded by the ९० edition.

2. In sū. 570 we have accepted the reading 'dasapaesie ṇavapaesahīṇe tti' (p. 152, l. 15). All the old manuscripts yield it. In its place ९० edition contains the reading 'dasapaesie ṇavaraṁ ṇavapaesahīṇe tti'. But in no manuscript this reading is available. And it is also not necessary. At this concerned place ५० and अ० editions yield the reading 'dasapaesie ṇavaraṁ padesahīṇe tti'. This means that these two editions contain the word 'ṇavaraṁ' in place of 'ṇava'. Scholars who are constantly engaged in critically editing old Agamic texts will at once notice that the word 'ṇavaraṁ' is a corrupt form of the correct word 'ṇava' and further that both

these words 'ṇavaram' and 'ṇava' have found place in a reading where there should have been 'ṇava' only. The ५०, ६० and ७० editions follow ४० edition in this matter.

3. Sū. 1119 mentions four types of *catuḥpuruṣappravibhaktagati*. The reading that we have accepted is as follows : 'samagam paṭṭhitā samagam pajjavatṭhitā 1 samagam paṭṭhiyā visamam pajjavatṭhiyā 2 visamam paṭṭhiyā samagam pajjavatṭhiyā 3 visamam paṭṭhiyā visamam pajjavatṭhiyā 4 (pp. 272-73). All the handwritten manuscripts that we have utilised yield this reading. The ४० edition contains both *Prajñāpanāsūtra* and a commentary thereon. There was something missing in the concerned portion of the commentary available to Rev. Āgamoddhārakajī. This seems to be the reason why he has interchanged the places of words and phrases of the original reading. The commentary on this concerned reading is as follows : "taccaturddhātvaṃ 'samagam pajjavatṭhiyā' ityādinā granthena svayam eva vakṣyati" (Commentary, folio 329). On the basis of this wording of the commentary the ४० edition yields the following reading : 'samagam pajjavatṭhiyā samagam paṭṭhiyā 1 samagam pajjavatṭhiyā visamam paṭṭhiyā 2 visamam pajjavatṭhiyā visamam paṭṭhiyā 3 visamam pajjavatṭhiyā samagam paṭṭhiyā 4. The old palm-leaf manuscripts of the commentary yield the following reading : "taccaturdhātvaṃ 'samagam paṭṭhiyā samagam pajjavatṭhiyā' ityādinā granthena svayam eva vakṣyati". From this reading it becomes clear that the reading which all the manuscripts yield and which we have accepted is the authentic one. From the instances like this we should learn that no changes should be introduced in the readings of the text proper merely depending on the printed edition of the commentary thereon. For correcting the text proper one should consult the old manuscripts of the commentary. Suppose no manuscript of the commentary is available, even then one should not change the readings of the text proper simply on the basis of the printed edition of the commentary. Some portion of the reading under consideration has been strangely dropped in the ५० edition on account of the repetition of the same words in the concerned portion of the text proper. Though the ७० edition contains the reading similar to the one found in the ४० edition, it describes the third and the fourth alternatives as follows : *visamam pajjavatṭhiyā samagam paṭṭhiyā 3 visamam pajjavatṭhiyā visamam paṭṭhiyā 4*. At this place the ५० and the ७० editions simply follow the ४० edition. The ६० edition accepts the corrupt reading 'pajjavatṭhiyā' in place of 'pajjavatṭhiyā'. Except this it closely follows the ४० edition.

4. In the foot-note 13th on p. 294 we have noted the reading 'indagove i vā'¹. For the first time the ४० edition has accepted it in the body of the text proper. But no manuscript which we have consulted yields this reading. And the ३० and ३० editions too do not contain this additional reading. Some scholar seems to have added this reading in the body of the text proper on account of not understanding the import of the concerned commentarial passage. This will be clear as soon as we read the passage. The text proper contains the reading 'bālmindagove i vā'. And the commentary explains it as follows: 'bālendragopakāḥ sadyo jātaḥ indragopakāḥ, sa hi pravṛddhaḥ saṁ śatpāṇḍurakto bhavati tato bālagrahaṇam, indragopakāḥ—prāvṛtprathamasaṁmayabhāvī kṛtaviśeṣaḥ'. All the manuscripts yield the reading 'bālmindagove'. And the commentary also follows this reading. Hence what is intended here is the *balendragopa* and not the *indragopa*. The commentator has explained the main term '*indragopa*' from among the whole compound '*bālendragopa*'. So, somebody added the reading '*indagove i vā*' in the body of the text proper wrongly considering that the authors of *Prajñāpanāsūtra* and the commentary intended it also. All the three editions viz. ३०, ३१ and ३२ that have been published after the publication of the ४० edition follow the ४० edition.

5. In *sūtra* 1238 there occurs the reading '*aṇovamā i vā*' (p. 297). But the ४० manuscript contains the additional reading '*uvamā i vā*' before the above-mentioned one. And somebody has corrected the ३० manuscript, having added this additional reading. But all other manuscripts utilised by us do not contain this additional reading. The ४० edition has accepted the additional reading in the body of the text proper. The commentator explains the '*gule khamḍe*' and '*macchamḍiyā*' from among those terms denoting sweet dishes. But for the meanings of the terms from '*pappadamoyae*' to '*aṇovamā*' he asks us to consult the person expert in the concerned science. His actual words: *parpatamoda-kādayah sampradāyād avaseyāḥ*'. This much is certain that the terms enumerated in the text proper at this place refer to sweet dishes. Hence the reading '*uvamā i vā*' rarely found in manuscripts seems to be an unwanted addition. '*Uvamā*' means *upamā*, a Madrasī dish. It is a saulty dish. So, the term '*uvamā*' does not fit in the context. But in olden days there might have been some *anupamā* dish so called on account of its taste being quite opposite to that of *uvamā*. This dish is meant by the term '*aṇuvamā*'

1. The ४ edition contains the reading '*iṁdagope i vā*.' That is, here we have ४ for ३.

occurring in the text proper. The additional unauthentic reading 'uvamā i vā' is not there in the ५० and the ३१० editions whereas it is there in the २०, ४० and ६० editions. By the mention of *anupamā* it is indirectly proved that the dish called *uvamā* is as old as the one called *anuvamā*.

6. The word 'aṇamtaguṇā' occurs in sūtra 1247. It is available in all the manuscripts of the Sūtra, that we have consulted. The ५० and the २० editions contain this very reading at this concerned place. The commentator also follows this reading. But the ३० edition yields the wrong reading 'asamkhejjaguṇā' in place of the abovementioned authentic reading. The ४०, ३१०, and ६० editions follow the ३० edition in this matter.

7. The reading of the concerned fourth alternative in sūtra 1620 is as follows: *atthegaie jīve egaiyāo jīvāo jaṁ samayaṁ kāiyāe āhigaraṇiyāe pāosiyāe kiriyāe aputṭhe taṁ samayaṁ pāriyāvaṇiyāe kiriyāe aputṭhe pāṇāivāyakiriyāe aputṭhe* 4 | (p. 357 lines 6-8). All the editions published so far, except the २० one, do not contain this reading which is yielded by all the manuscripts we have utilised. We may surmise that the manuscript which served as the model of those editions has dropped the concerned readings on account of its writer's cursory consultation of the commentary. The commentary on the particular sūtra is as follows—'jīve ṇaṁ bhaṁte! jaṁ samayaṁ kāiyāe āhigaraṇiyāe' ityādi atrāpi samayagrahaṇena sāmānyataḥ kālo grhyate, praśnasūtraṁ sugamam, nirvacanasūtre bhaṅgatrāyī—kañcij jīvam adhikṛtya kañcij jīvo yasmin samaye kāle kriyātrayaṇa sprṣtas tasmin samaye pāritāpanikyāpi sprṣtaḥ prāṇātipātakriyayā cety eko bhaṅgaḥ, pāritāpanikyā sprṣtaḥ prāṇātipātenāsprṣta iti dvitīyaḥ, pāritāpanikyā prāṇātipātakriyayā cāsprṣta iti tṛtīyaḥ, eṣa ca tṛtīyo bhaṅgo bāṇāder lakṣyāt paribhramṣena ghātyasya mṛgādeh paritāpanādyasambhave veditavyaḥ | yas tu yasmin samaye yaṁ jīvam adhikṛtyādyakriyātrayenāsprṣtaḥ sa tasmin samaye tam adhikṛtya niyamāt pāritāpanikyā prāṇātipātakriyayā cāsprṣtaḥ, kāyikyādyabhāve paritāpanāder abhāvāt | (Commentary, folio 446A)

The underlined portion of the above-quoted commentarial passage contains the explanation of the fourth alternative suggested here. The answer to the sūtra-question is contained in 1 to 3 alternatives. This is the reason why the commentator says, 'nirvacanasūtre bhaṅgatrāyī.' To describe the fourth alternative with which the sūtra-question has no concern points to the characteristic feature of the style. On the basis of the term 'bhaṅgatrāyī' occurring in the above-quoted passage some manuscripts might have dropped the concerned fourth alternative.

8. The reading 'ābhiñibohiyaṇāṇī-²sutaṇāṇisu' occurs in the beginning of the *sūtra* 1898[1]. All the manuscripts yield this reading. When we examine the *sūtras* occurring before and after this *sūtra* we find that this reading is authentic from the standpoint of consistent meaning. The ३० and the ४० editions too accept this correct reading. The commentary contained in the ३० edition quotes the concerned portion of the text proper. The quotation is as follows: 'ābhiñibohiyaṇāṇī sutaṇāṇī ya.' This is a wrong reading. And it is on this account that the text proper printed in this ३० edition accepts this wrong and unauthentic reading. The palm-leaf manuscripts of the commentary, belonging to Jesalmer and Cambay Bhaṇḍāras, yield the following reading of the concerned quotation: 'ābhiñibohiyaṇāṇīsū sutaṇāṇīsū ya.' And all the manuscripts of the text proper yield this correct reading. The ५०, ६० and ७० editions follow the wrong reading of the ३० edition.

9. The ३० edition contains the reading 'asaṁkhejjaguṇā' in place of the reading 'saṁkhejjaguṇā' occurring in the beginning of the first line on p. 436 (*sūtra* 2129 [1]). The commentary printed in this ३० edition also gives the Sanskrit translation of this very reading, viz. *asaṁkhyātaguṇāḥ*. But we have considered 'saṁkhejjaguṇā' to be the authentic reading on the following ground. All the manuscripts of the text proper yield this reading. Even the palm-leaf manuscripts belonging to Cambay and Jesalmer Bhaṇḍāras as also the paper manuscripts belonging to 16th-17th centuries of Vikrama Era contain this reading. The ३० and the ४० editions accept the reading similar to the one accepted by us, whereas the ५०, ६० and ७० editions follow the ३० in this matter.

10. After the completion of *sūtra* 2175 (p. 445) the ३० edition contains the additional reading 'tathā siddho bhavati'. We have noted this reading in the foot-note 6th on page 445. None of the manuscripts of the text proper, consulted by us, contains this additional reading. This additional reading is unnecessary and unwanted. It is not found in the ३० and the ४० editions. Moreover, the commentary too does not explain it. After the completion of the commentary on 2175 *sūtra* the portion of the commentary containing the introductory remarks to *sūtra* 2176 is as follows: 'tad evaṁ kevalī yathā siddho bhavati tathā pratipāditam, idānīm siddhā yathāsvaṇupās tatrāvatīṣṭhante tathā pratipādayati|' The manuscript utilised by Rev. Āgamoddhārakjī seems to have contained the additional reading and this addition or interpolation might have been made in the manuscript on the basis of the phrase 'yathā siddho

2. The reading 'sutaṇāṇisu' is printed in our edition due to oversight. We have corrected it in *Suddhipatraka*.

bhavati’ occurring in the introductory commentarial remark to sūtra 2176. Of course, all the old manuscripts which we have utilised do not contain this unauthentic additional reading. The म०, सि० and सु० editions follow the ष० edition in this matter.

11. Sūtra 1737 [2] contains the reading ‘*satta ya vāsasahassāṁ abāhā*’. But the ष० edition in its place yields the reading ‘*sattari ya vāsasahassāṁ abāhā*’. This might be the result of oversight or inadvertence on the part of the editor. The म०, सि० and सु० editions follow the ष० edition in this matter. But it is noteworthy that Pt. Bhagavandas translates the concerned term as ‘*seven thousand*’. *saya* = hundred and *sahassa* = thousand. If the propriety of these two numbers were considered in the present context, then ‘*satta*’ would not have been turned into ‘*sattari*’, a corrupt reading. All the manuscripts we have utilised and even the ष० and अ० editions contain ‘*satta*’ reading at this place.

12. The second half of the 6th verse occurring in the second sūtra in our present edition is as follows : *kammassa baṁdhae* 24 *kammavedae* 25 *vedassa baṁdhae* 26 *veyaveyae* 27 || 6 || (p. 4). It is yielded by all the manuscripts we have utilised. The ष० and the अ० editions too contain this reading. The ष० edition and the म० and सु० editions which follow the ष० contain the following reading in its place : [*kammassa*] *baṁdhae* [*kammassa*] *veda[e]* *vedassa baṁdhae veyaveyae*. The words put in angular brackets [] suggest the attempt of the editor to make the prosodial instants equal to those found in the regular Āryā metre. But one should remember that Āgamic works contain at many places the irregular metres which possess prosodial instants more or less than those found in regular or standardised metres. Having borne this fact in mind the editor of Āgamic texts should ponder over as to whether or not the particular metrical reading yielded by this or that manuscript fits in the context. The explanation found in the commentary is also in consonance with the reading available in all the manuscripts. That is, the reading accepted by us is original and authentic. Though the reading put in angular brackets in the ष० edition follows the authentic reading, at last the सि० edition dropped the reading put in angular brackets with a view to bringing the Āryā metre of this half verse in line with the regular Āryā metre. The concerned half verse given in सि० edition is as follows : ‘*baṁdhae vedavedassa baṁdhae veyaveyae*.’ This reading is very defective. At this place in our edition we have accepted the reading ‘*kammavedae*.’ But the ष० edition contains ‘[*kammassa*] *veda[e]*’ in its place. It is noteworthy that no manuscript yields ‘*ssa*’ at this concerned place.

13. The reading 'sarīraṃgovaṃgaṇāme' (sū. 1693 and sū. 1694[4]) (p. 369, lines 4th and 21st) and also the reading '°sarīraṃgovaṃgaṇāme' (sū. 1694[4]) (p. 369, lines 22-23) are yielded by no manuscript of the text proper. The ५° and the ८° editions contain the readings similar to the ones accepted by us. Even the commentary follows these readings. Let us quote the concerned portion of the commentary: 'sarīrāṅgopāṅganāmeti śarīrasyāṅgāny aṣṭau śiraḥprabhṛtīni, uktam ca—'sīsamuroyarapitṭhī do bāhū uruyā ya atṭhamgā' iti, upāṅgāni ca aṅgavayavabhūtāny aṅgulyādīni, śeṣāṇi tatpratyaṅgavayavabhūtāny aṅguliparvarekhādīni aṅgopāṅgāni, 'syādāva-saṅkhyeye' ity ekaśeṣaḥ, tannimittam nāma 'sarīrāṅgopāṅganāma' (commentary, folio 469 B). The ८° edition accepts the corrupt reading 'sarīrovaṃganāme' in place of 'sarīraṃgovaṃgaṇāme.' The ५°, ८° and ९° editions follow the ८° edition in this matter. Similarly, the ८° edition contains the wrong reading '°sarīrovaṃganāmāe' in place of '°sarīraṃgovaṃgaṇāmāe' (1702[14]). At this place also the ५°, ८° and ९° editions follow the ८° edition. The concerned reading of sū. 1702[14] is missing in the ५° and the ८° editions.

14. The reading 'jahā kiriyāsu pāṇāivāyaviratassa' (sū. 1784 [3]) printed on p. 390 (line 23) of the present edition is yielded by all the manuscripts we have consulted. The original version of the concerned text asks us to know all the alternatives from the sū. 1643 occurring in the chapter XXII called 'Kriyāpada'. This is the reason why we have accepted above-mentioned reading in the text proper at this place. Even ५° and the ८° editions contain this original reading. But the ८° edition does not accept this reading. And ५°, ८° and ९° editions follow the ८° edition in this matter. We are confident that there is no manuscript that does not contain this reading.

15. In sūtra 1786 all the manuscripts yield the reading 'bandhe' (p. 390) which refers to the chapter XXV called 'Bandhapada'. The ५° and the ८° editions also contain this reading. The commentator reproduces this entire sūtra (1786) in his commentary. Therein also we find the reading 'bandhe' (See commentary, folio 497 A). In the absence of this word 'bandhe' it becomes impossible for the reader to know as to which is the subject-matter of the sūtra 1786. In the printed text of the commentary the term 'bandhe' has been put in angular brackets []. We do not understand as to why

3-4. At these two places the printed text of the commentary contains the readings 'sariropāṅganāmeti' and 'sarīropāṅganāmāe' respectively. The reading we have given above is yielded by many old manuscripts of the commentary.

Rev. Āgamoddhārakajī has put it in the brackets. Is it that the manuscript of the text proper utilised by him did not contain it? Or, is there any other reason for his doing so? We cannot positively answer these questions. In the text proper contained in the ३० edition this reading is missing. The ४०, ५० and ६० editions follow the ३० edition in this matter. This reading being not there in the ४० edition, its editor Pt. Bhagavandas translates into Gujarati the concerned portion of the text proper as follows: 'jema jñānāvaraṇīyane vedatām jeṭaḷī prakṛtino baṁdha kaḥyo che tema mohanīya karma vedatām kahevo'. The purport of this translation is that the person who experiences [the fruits of] Mohanīya-karma binds seven or eight or six or even one type of karma. (Refer to sūtra 1776). But the reading 'bandhe' clearly points out that the person who experiences the fruits of Mohanīya-karma can never bind karmas of one type only.

16. The concerned reading as we have accepted in sūtra 1252 (p. 300 line 20) is as follows: "kaṇḥalesā ṇaṁ sā, ṇo khalu sā ṇīlaleśā, tattha gatā ussakkati". All the manuscripts of the text proper yield this reading. Even the ३० and the ४० editions contain this reading. The commentator also follows this reading while explaining the concerned portion of the text proper. The commentarial passage in point is as follows: "paramārthataḥ punaḥ kṛṣṇaleśyaiva, na khalu nīlaleśyā sā svasvarūpāparityāgāt, na khalv ādarśādayo japākusumādīsannidhānatas tatpratibimbamātram⁵ ādadhānā nādarśādaya iti paribhāvanīyam etat, kevalaṁ sā kṛṣṇaleśyā 'tatra' svasvarūpe 'gatā' avasthitā satī utṣvaṣkate tadākārabhāvamātradhāraṇatas tatpratibimbamātradhāraṇato votsarpatīty arthaḥ" (Commentary, folio 372 A). Though the commentary clearly explains the concerned original reading of the text proper, the last sentence of the sūtra under consideration is wrongly printed in ३० edition as follows: 'tattha gatā osakkai ussakki vā'. Thus the ३० edition contains additional unwanted wrong word 'osakkai'. No manuscript yields it. Moreover, there is no leśyā (mental temperament) which is lower than kṛṣṇaleśya (black coloured mental temperament). Hence the additional word 'osakkai' at this concerned place is useless and misleading. Sūtra 1255 mentions the leśyā lower than the śukla (the white coloured one). But it does not refer to the leśyā higher than the śukla. It is so because there is no leśyā which is higher than the śukla. The śukla leśyā is the highest (i.e. the purest) leśyā. We believe, without a shadow

5. The printed text of the commentary contains the reading 'mātrāmādhānā'. But we have given here the correct reading on the basis of the old manuscripts of the commentary.

of doubt, that the additional word 'osakkai' found in the २० edition at this place is unwanted and wrong. The ३०, ४० and ५० editions follow the २० edition in this matter. Even if the editor of the ३० edition has utilised the manuscript of the text proper in its editing, he seems not to have pondered over the authenticity or otherwise of the readings at many places. The ४० edition no doubt closely follows the २० edition. But it has committed a mistake in sū. 1255, which is not there in the २० edition. It contains a zero sign after 'tatthagatā osakkai.' This misleads the reader to believe that there is the word 'ussakkati' for which the zero sign is put and this, in turn, would wrongly suggest that there is a *leśyā* higher than the *śukla*.

17. At the end of the *sūtra* 72 we have accepted the reading 'gokaṇṇamādi | se ttaṃ dukhurā' (p. 31). All the manuscripts that we have consulted yield this reading. Moreover, the ३० and the ४० editions also contain this reading. But in the २० edition in its place we find 'gokaṇṇamādi | je yāvaṇṇe taḥappagārā | se ttaṃ dukhurā'. This means that it contains at this place the additional words 'je yāvaṇṇe taḥappagārā'. Of course, in the *sūtras* coming before and after this concerned *sūtra* and even elsewhere we invariably find 'je yāvaṇṇe taḥappagārā' after the enumeration of the concerned divisions. But at the same time it is also clear that wherever there occurs 'je yāvaṇṇe taḥappagārā' it is definitely not preceded by the word 'ādi' or 'ādi' (= etc.). All the manuscripts contain 'ādi' in the word 'gokaṇṇādi' occurring in the *sūtra* under consideration. And this term 'ādi' here stands for the phrase 'je yāvaṇṇe taḥappagārā'. Thus the occurrence of the term 'ādi' rules out the possibility of the presence of 'je yāvaṇṇe taḥappagārā'. Whether the editor of the २० edition has interpolated the phrase 'je yāvaṇṇe taḥappagārā' on the basis of its occurrence in other *sūtras* or he has done so on the basis of some manuscript yielding the concerned phrase at this place we do not know. But this much is certain that the phrase is an interpolation. The ३०, ४० and ५० editions follow the २० edition in this matter.

18. In *sūtra* 107 there occurs the term 'dāmili' (p. 38). But the ३० manuscript yields the reading 'domili'. It might be that the *daṇḍa* (|) preceding the term 'dāmili' has been here wrongly joined to the term. In the old method of manuscript writing २ is written as l. For instance, २ is to be written as l. All the manuscripts except the ३० yield the reading 'dāmili'. This term 'dāmili' stands for Drāviḍi Script. The ३० and the ४० editions accept the reading 'domili'. In the २० edition at this place we find the reading 'domiliri'. And the ३०, ४० and ५० editions follow the २०

edition in this matter. But no manuscript yields the reading 'domilivī'⁶.

19. The word 'saṭṭhāṇe' occurring in *sūtra* 1049 (p. 258, line 9) is missing in the ३० edition. And in the ४०, ५० and ६० editions too it is not found. The ७० edition contains it. But in the ८० edition the whole sentence in which the word 'saṭṭhāṇe' occurs is missing. That is, therein we do not find the following sentence : 'vaṇassatikāiyāṇaṃ saṭṭhāṇe baddhellagā aṇaṃtā.'

20. All the old manuscripts yield the reading 'ṇaradāvaṇiyā' occurring in *sūtra* 105 (p. 38). But ४० and ५० manuscripts yield the reading 'ṇaravāvaṇiyā.' On the basis of our experience in the field of Āgamic research we can say that there is every possibility of misreading ४ for ५. And this type of error on the part of a copyist seems to have turned the reading 'ṇaradāvaṇiyā' into 'ṇaravāvaṇiyā.' And the ५०२ manuscript contains the reading 'ṇaravāhaṇiyā' which suggests an attempt to correct the reading 'ṇaravāvaṇiya'. The copyist of this manuscript seems to be an intelligent scholar. This is the reason why he has written 'ṇaravāhaṇiyā' in place of 'ṇaravāvaṇiyā' which was available to him and which he found not fitting in the context. This is what we surmise. All the printed editions contain at this place the reading 'ṇaravāhaṇiyā' on the basis of some rare manuscript belonging to the ५०२ group. The very old manuscripts yield the reading 'ṇaradāvaṇiyā.' This proves its authenticity and originality. Moreover, we have come across the term 'ṇaradāvaṇie' in 'Nandisuttam Aṇuogaddārāṃ ca', published by Shri Mahavira Jaina Vidyalaya, Bombay, sū. 303, p. 131.⁷

21. The reading 'vāṇamaṃtarāṇaṃ jahā ṇeraiyāṇaṃ orāliyā āhāragā ya' (*sūtra* 922, p. 228, line 8) is yielded by all the manuscripts. And all the editions published so far contain this reading.

6. In the 18th samavāya of *Samavāyāṅga* published by Āgamodaya Samiti 20 instead of 18 names of different scripts are printed. Therein the word 'Bhūyalivī' is not numbered. Even then the number 19 is printed in place of number 18. Even the Suttāgame version of *Samavāyāṅga* follows the Samiti edition in this matter. But Suttāgame edition puts the word 'Bhūyalivī' in square brackets. Even then the number of the scripts enumerated here is nineteen.

7. The word 'ṇaradāvaṇie' does not occur in the hitherto printed editions of *Anuyogadvārasūtra* and in most of the manuscripts of the same that we have utilised except the two paper manuscripts and the two palm-leaf manuscripts, one belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra and another belonging to Shri Saṅgha Bhaṇḍāra, Patan. Taking into account the fact that the word 'ṇaradāvaṇiyā' occurs in *Prajñāpanāsūtra* we accepted in our edition of *Anuyogadvārasūtra* the reading 'ṇaradāvaṇie' yielded by very old manuscripts though they are few in number.

of doubt, that the additional word 'osakkai' found in the ४० edition at this place is unwanted and wrong. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. Even if the editor of the ५० edition has utilised the manuscript of the text proper in its editing, he seems not to have pondered over the authenticity or otherwise of the readings at many places. The ६० edition no doubt closely follows the ४० edition. But it has committed a mistake in sū. 1255, which is not there in the ४० edition. It contains a zero sign after 'tatthagatā osakkai.' This misleads the reader to believe that there is the word 'ussakkati' for which the zero sign is put and this, in turn, would wrongly suggest that there is a *leśyā* higher than the *śukla*.

17. At the end of the *sūtra* 72 we have accepted the reading 'gokaṇṇamādi | se ttaṃ dukhurā' (p. 31). All the manuscripts that we have consulted yield this reading. Moreover, the ५० and the ७० editions also contain this reading. But in the ४० edition in its place we find 'gokaṇṇamādi | je yāvaṇṇe tahappagārā | se ttaṃ dukhurā'. This means that it contains at this place the additional words 'je yāvaṇṇe tahappagārā'. Of course, in the *sūtras* coming before and after this concerned *sūtra* and even elsewhere we invariably find 'je yāvaṇṇe tahappagārā' after the enumeration of the concerned divisions. But at the same time it is also clear that wherever there occurs 'je yāvaṇṇe tahappagārā' it is definitely not preceded by the word 'āi' or 'ādi' (=etc.). All the manuscripts contain 'ādi' in the word 'gokaṇṇādi' occurring in the *sūtra* under consideration. And this term 'ādi' here stands for the phrase 'je yāvaṇṇe tahappagārā'. Thus the occurrence of the term 'ādi' rules out the possibility of the presence of 'je yāvaṇṇe tahappagārā'. Whether the editor of the ४० edition has interpolated the phrase 'je yāvaṇṇe tahappagārā' on the basis of its occurrence in other *sūtras* or he has done so on the basis of some manuscript yielding the concerned phrase at this place we do not know. But this much is certain that the phrase is an interpolation. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter.

18. In *sūtra* 107 there occurs the term 'dāmili' (p. 38). But the ५० manuscript yields the reading 'domili'. It might be that the *daṇḍa* (|) preceding the term 'dāmili' has been here wrongly joined to the term. In the old method of manuscript writing ३ is written as ॥. For instance, ३ is to be written as ॥. All the manuscripts except the ५० yield the reading 'dāmili'. This term 'dāmili' stands for Drāviḍi Script. The ५० and the ७० editions accept the reading 'domili'. In the ४० edition at this place we find the reading 'domiliri'. And the ५०, ६० and ७० editions follow the ४०

edition in this matter. But no manuscript yields the reading 'domilivi'⁶.

19. The word 'saṭṭhāṇe' occurring in sūtra 1049 (p. 258, line 9) is missing in the ३० edition. And in the ३०, ३१ and ३२ editions too it is not found. The ३० edition contains it. But in the ३० edition the whole sentence in which the word 'saṭṭhāṇe' occurs is missing. That is, therein we do not find the following sentence : 'vaṇassati-kāiyāṇaṁ saṭṭhāṇe baddhellagā aṇaṁtā.'

20. All the old manuscripts yield the reading 'ṇaradāvaṇiyā' occurring in sūtra 105 (p. 38). But ३० and ३१ manuscripts yield the reading 'ṇaravāvaṇiyā.' On the basis of our experience in the field of Āgamic research we can say that there is every possibility of misreading ३१ for ३१. And this type of error on the part of a copyist seems to have turned the reading 'ṇaradāvaṇiyā' into 'ṇaravāvaṇiyā.' And the ३२ manuscript contains the reading 'ṇaravāhaṇiyā' which suggests an attempt to correct the reading 'ṇaravāvaṇiya'. The copyist of this manuscript seems to be an intelligent scholar. This is the reason why he has written 'ṇaravāhaṇiyā' in place of 'ṇaravāvaṇiyā' which was available to him and which he found not fitting in the context. This is what we surmise. All the printed editions contain at this place the reading 'ṇaravāhaṇiyā' on the basis of some rare manuscript belonging to the ३२ group. The very old manuscripts yield the reading 'ṇaradāvaṇiyā.' This proves its authenticity and originality. Moreover, we have come across the term 'ṇaradāvaṇie' in 'Nandisuttam Aṇuogaddārāim ca', published by Shri Mahavīra Jaina Vidyalaya, Bombay, sū. 303, p. 131.⁷

21. The reading 'vāṇamaṁtarāṇaṁ jahā ṇeraiyāṇaṁ orāliyā āhāragā ya' (sūtra 922, p. 228, line 8) is yielded by all the manuscripts. And all the editions published so far contain this reading.

6. In the 18th samavāya of Samavāyāṅga published by Āgamodaya Samiti 20 instead of 18 names of different scripts are printed. Therein the word 'Bhūyalivi' is not numbered. Even then the number 19 is printed in place of number 18. Even the Suttāgame version of Samavāyāṅga follows the Samiti edition in this matter. But Suttāgame edition puts the word 'Bhūyalivi' in square brackets. Even then the number of the scripts enumerated here is nineteen.

7. The word 'ṇaradāvaṇie' does not occur in the hitherto printed editions of Anuyogadvārasūtra and in most of the manuscripts of the same that we have utilised except the two paper manuscripts and the two palm-leaf manuscripts, one belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra and another belonging to Shri Saṅgha Bhaṇḍāra, Patan. Taking into account the fact that the word 'ṇaradāvaṇiyā' occurs in Prajñāpanāsūtra we accepted in our edition of Anuyogadvārasūtra the reading 'ṇaradāvaṇie' yielded by very old manuscripts though they are few in number.

The reading asks the readers who want to know about the *audārika* and the *āhāraka* bodies of *vānavyāmtara* gods to reproduce what has been said elsewhere in the work about these bodies of infernal beings. The ४० edition contains in this very *sūtra* (922) the reading '*āhāragasarīrā jahā asurakumārāṇaṁ*' (= 'for details about the *āhārakaśarīra* of *vānavyāmtara* gods readers should repeat here whatever has been said about this body of *Asurakumāra* gods'). This reading in the ४० edition occurs before the reading '*teyā-kammayā*.' It is an unwarranted addition. It is not proper to ask readers twice in one and the same *sūtra* to consult two different portions of the text for the same details. All the old manuscripts except the ५० २ do not contain this additional reading, nor do the ४० and the ५० editions contain it. But the ५० and the ६० editions following the ४०, include this additional reading in the body of the text proper. But the ६० edition does not contain this unwanted additional reading.

22. In the interrogative sentence of *sūtra* 985[7] there occurs the reading '*ogāhaṇapaesaṭṭhāe*.' All the manuscripts yield this reading. Even in the portion containing the answer to the question these two words are mainly used. In spite of this the ४० edition in its place contains the wrong reading *ogāhaṇaṭṭhayāe paesaṭṭhayāe* *ogāhaṇa-paesaṭṭhayāe*. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. In the ४० and ५० editions at the concerned place the two words are separately written as follows: '*ogāha-ṇaṭṭhayāe paesaṭṭhayāe*'. That is, the third word found in the ४० edition is not there in these two editions.

23. In *sūtra* 1111 we have accepted the reading '*maṇḍūe upphidiyā*'. The commentator follows it and translates the term '*upphidiyā*' into Sanskrit as '*utplutya*'. The manuscripts yield in its place '*maṇḍūe-uppaḍitā*' or '*upphaḍitā*' or '*ophiḍittā*'. The ४० and the ५० editions contain the reading '*maṇḍūe uppaḍittā*' at this place, whereas the ४० edition contains the unauthentic reading '*maṇḍūo phiḍittā*'. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter.

24. In *sūtra* 1131 and 1145 (pp. 275 and 278) we have accepted the reading '*sa cceva pucchā*'. But the ४० edition contains at these two places the wrong readings '*evaṁ savve vi pucchā*' and '*savve vi pucchā*' respectively. These wrong readings are the results of mistaking च for व. In *sūtra* 1145 we have not noted down in the foot-note the reading available in the ४० edition. At these two places the corrupt reading '*savve va*' yielded by manuscripts utilised by the editor of ४० edition seems to have been turned into

'*savve vi*' due to haste in correcting it or due to slip of pen. But from the standpoint of construction and meaning the reading '*savve vi*' is useless. No manuscript utilised by us yields it. The ३० and ४० editions contain at these two places the readings '*so ceva pucchā*' and '*savve va pucchā*' respectively. The ५० edition contains at these places readings '*evam savvesim pucchā*' and '*savve va pucchā*'. Not finding the reading '*savve va*' to be correct the editor has attempted to correct it as '*savvesim*' which itself is not proper. The ५० and the ६० editions follow the ३० edition in this matter.

25. In *sūtra* 1218 we have accepted the reading '*padesāvagāha*' (p. 291, line 26). In its place the ३० edition contains the reading '*padesogāḍha*.' All the manuscripts except ५१, ५२ and ५३ yield the reading '*padesā*' for '*padesāvagāha*'. That is, the '*vagāha*' part of the reading '*padesāvagāha*' is missing in these manuscripts. The commentarial passage throwing light on the authentic reading is as follows: '8' *ekādaśaḥ pradeśaprārūpaṇādhikāraḥ, dvādaśo'vagāhādhikāraḥ*' (commentary, folio 358 A). On the basis of this passage we definitely say that the reading '*padesāvagāha*' yielded by the abovementioned three manuscripts is authentic and correct. There occurs the word '*ogāḍha*' in the reading '*kaṇhalessā ṇaṁ bhaṁte kaipaesogāḍhā*' found in *sūtra* 1244 (p. 299). Keeping this in mind the editor of the ३० edition seems to have accepted the reading '*padesogāḍha*'. It is also possible that he might have before him a manuscript which itself contained the reading '*padesogāḍha*'. The ३० and the ४० editions contain at this place the readings '*padesovagāha*' and '*padesovagāḍha*' respectively. The ५०, ५१ and ६० editions follow the ३० edition in this matter.

26. In *sūtra* 1228 we have accepted the reading '*tāmbacchivāḍḍiyā i vā*' (p. 294, line 2). The ३० edition contains the reading '*tāmbacchivāḍḍiyāe i vā*'. The 'ए' letter occurring in this reading is redundant and interpolated. The ५०, ५१ and ६० editions follow the ३० edition in this matter. The ३० and ४० editions contain at this place the readings '*tāmbacchivā viḍāivā*' and '*tāmbacchivā viḍāitivā*' respectively.

27. In *sūtra* 1230 we have accepted the reading '*kaṇiyārakusume i vā*' (p. 294). All the manuscripts which we have utilised yield this reading. Even the ३० and the ४० editions contain it. But the

8. The first part of this reading occurring in the edition of the commentary published by Āgamodaya Samiti is as follows: *ekādaśo'pradeśaḥ pradeśaprārūpaṇādhikāraḥ*'. The reading which we have given here is yielded by the palm-leaf manuscripts of the commentary belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra and Cambay Bhaṇḍāra.

६० edition contains at this place the reading 'kaṇṇiyārakusume i vā'. And the ५०, ३० and २० editions, after the ६० edition, accept it. But no manuscript yields it. So it could not be regarded as authentic. The commentary printed in the ६० edition contains the following *pratīka* (the word or phrase quoted in the commentary from the original text in order to help the reader in easily finding out the concerned portion of the original text) : 'kaṇṇiyārakusume i vā'. It seems that the ६० edition, on the basis of this *pratīka*, has accepted the reading 'kaṇṇiyārakusume i vā'. It is also possible that a manuscript utilised by its editor might have contained this reading. Even then this reading could not be regarded as authentic. It is so because the palm-leaf manuscript belonging to the Cambay Bhaṇḍāra yields the reading 'kaṇiyārakusume i vā' which is identical with the one yielded by all the manuscripts utilised by us.

28. In *sūtra* 1231 we have accepted the reading 'siṁdūvāravarāmalladāme'. All the manuscripts yield this reading. The ६० and ३० editions also contain this reading. But the २० edition contains in its place the reading 'siṁdūvāramalladāme'. Thus this reading does not contain the word 'vara' which occurs in the reading accepted by us. The ५०, ३० and २० editions follow the २० edition in this matter. The commentary gives the brief explanation of the terms from *sālipiṭṭharāsi* to *seyabamdhujīvae*. It is as follows : *sālipiṭṭharāsi-kuṭajapuṣparāsi-sinduvāramālyadāma-śvetāśokaśvetakaṇavīra-śvetabandhujīvāḥ pratitāḥ* | No manuscript of the commentary contains the reading 'siṁdūvāravarāmalladāma' which is in harmony with the reading occurring in the text proper. But this does not mean that we should drop the word 'vara' from the text proper. We can explain the non-occurrence of the term 'vara' in the commentary in the following two ways: (1) 'र' letter occurring at the end of the terms 'सिन्दुवार' and 'वर' might have caused the oversight on the part of the copyist. That is, on that account he might have dropped the term 'vara'. If we accept this view, then the concerned reading of the commentary should be written as follows : 'siṁdūvāra[vara]mālyadāma'. (2) The text proper contains the compound of six names. On this account the commentator might not have deemed it necessary to include the well known term 'vara' in this sentence. We strongly believe that the reading which is yielded by all the manuscripts of the text proper should not be dropped.

29. In *sūtra* 1362 we have accepted the reading 'sāgārovautte' (p. 314). All the manuscripts yield this reading. The ६० and ३० editions too contain this reading. But the २० edition contains, in

its place, the reading 'sāgārovaogovautte'. No manuscript yields this reading. We are of the opinion that the editor of the ४० edition has here followed the quotation of the text proper, occurring in the printed commentary (folio 392 A); of course, he has made some correction in the quotation. The quotation is as follows: 'sāgārovaogovautte *ṇaṁ bhaṁte!*'. But the version of this quotation, yielded by the palmleaf manuscript belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra, is as follows: 'sāgārovautte *ṇaṁ bhaṁte!*'. This version is in harmony with the reading yielded by the manuscripts of the text proper. This conclusively proves that the reading accepted in the ४० edition is not authentic. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. In *sūtra* 1363 which follows the *sūtra* under consideration contains the phrase 'aṇāgārovautte'. All the manuscripts yield it. And all the editions including even the ४० contain it. This shows the authenticity and originality of the reading 'sāgārovautte' accepted by us in *sūtra* 1362.

30. The portion from *sūtra* 1597 [2] to *sūtra* 1599 [1] (i.e. page 354 lines 3 to 9) is contained only in the three manuscripts out of eight utilised by us. This means that the copyists of the concerned manuscripts have dropped this portion through oversight. The ५० and the ४० editions too do not contain it. And the ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. But the ८० edition contains it. From this we learn that if we do not consult different manuscripts on account of the task being tiresome and tedious then there is always a possibility of our recension of the text edited missing phrases, sentences and even passages.

31. In *sūtra* 2052[6] we have accepted the reading 'pahāremāṇīo' (p. 423, line 4). All the manuscripts yield it. Even the ५० and the ८० editions have accepted it. But the ४० edition contains in its place the reading 'saṁpahāremāṇīo'. And the ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter.

32. In the 1st and the 2nd paragraph of *sūtra* 2170 we have accepted the readings 'samohaṇṇati' (p. 443, line 25) and 'samohaṇṇanti' (p. 443, line 26) respectively. All the manuscripts yield these readings. The commentary too contains the following as the *pratīka* from the original text: 'samohannai' *iti samavahanti* (folio 602 A). In spite of this, the ५० and the ४० editions contain at these two places the readings 'samohaṇai' and 'samohaṇanti' respectively. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. But no manuscript of the text proper yields these readings. Hence they should not be regarded as authentic.

maṇussehimto uvavajjanti, no devehimto uvavajjanti'. The original unenlarged reading makes the subject-matter quite clear. The term 'evam' with which this reading starts suggests the reader to consult *sūtra* 657. And *sūtra* 657 asks the reader to refer, for details, to *sūtra* 648 which contains information about *Asurakumāra* gods. To free readers from the tedious task of consulting two different *sūtras* some learned person seems to have enlarged the original reading incorporating necessary details from these two concerned *sūtras*. There might have existed some rare manuscript containing this enlarged reading. On the basis of such a rare manuscript the editor of the ४० edition seems to have accepted the above quoted enlarged version of the original reading in the body of the text proper. This enlarged version does not give wrong information. But the version accepted by us is the original and authentic version because it is yielded by all the manuscripts.

35. The reading '*ḍavvaṭṭhayaē*' occurring in *sūtra* 779 (p. 194, line 5) is yielded by all the manuscripts. The ४० and the ३० editions also contain it. But it is missing in the ४० edition and in the ५०, ६० and ७० editions which follow the ४०.

36. In *sūtra* 858 we have accepted the reading '*kiṃpahavā*' (p. 213). All the manuscripts except ७२ yield it. The ४० and the ३० editions too contain it. In the commentary we find the following explanation of it : '*kiṃprabhavā*' *kasmāt prabhavaḥ—utpādo yasyāḥ* *sā kiṃprabhavā* (folio 256 B). Instead of '*kiṃpahavā*' ७२ contains the reading '*kiṃpavahā*' (p. 213, n. 1). This is not a real variant. Interchange of the successive consonants keeping the vowels at their original places is the common mistake committed by copyists of the old manuscripts. All those who carefully utilise the old manuscripts in their editing work know this fact very well. Let us give some instances of this type of mistake. In *sūtra* under consideration there occurs the reading '*sarīrapahavā*'. In its place ४० manuscript contains '*sarīrapavahā*'. Again in *gāthas* 192 and 193 of *sūtra* 859 there occur *pahavati* and '*sarīrappahavā*' respectively. The ४० manuscript contains in their place '*pavahati*' and '*sarīrappavahā*' respectively. Refer to foot-notes 2-4 on page 213. The ४० edition contains the reading '*kiṃpavahā*' instead of '*kiṃpahavā*'. That is, the reading of the ४० edition is identical with the one yielded by ७२ manuscript. But the ४० edition contains '*sarīrapahavā*' (occurring second time in the same *sūtra*) in *sū.* 858, '*pahavati*' and '*sarīrappahavā*' in *sū.* 859. This means that at these places the ४० edition contains the readings accepted by us. This again shows that the reading '*kiṃpavahā*' accepted

40. The portion beginning with 'vi,' (sūtra 105b[3]; p. 258, line 1) and ending with 'sarratthasiddhadevatte' (sūtra 1052) is found in all the manuscripts we have consulted. Even the १०, ३० and ३१० editions contain it. But it is missing in the २० edition. The १० and the ३० editions following the २० edition do not contain it.

41. In sūtra 1202 we have accepted the reading 'teulessā' (p. 288, line 2). All the manuscripts yield it. But the २० edition contains in its place the reading 'lessā' which is meaningless in the context. The १० and the ३० editions follow the २० edition in this matter. Again, in sūtra 1203[3] we have accepted the reading 'teulesse puḍhaviḥkkaie' (p. 288, line 10). And all the manuscripts yield it. But it is missing in the २० edition. And even the १० and the ३० editions which follow the २० edition do not contain it. The १०, ३० and ३१० editions contain at both these places readings which we have accepted.

42. In sūtra 1307 we have accepted the reading 'jāva bādara-vāukkāie vi |' (p. 306). All the manuscripts yield it. Even १० and ३० editions contain it. But the २० edition has in its place the reading 'jāva bādarateukāie vi bādaravāukkāie vi |'. This reading

does not fit in the context. The ३० edition, after the ४० edition, contains this reading. Having found the term 'jāva' occurring in this reading redundant and unwanted the editors of the ५० and the ६० editions have dropped it without any basis. Thus these two editions contain the reading 'bādarateukāie vi bādaravāukāie vi |.' This suggests an attempt on the part of their editors to make the reading accepted in the ४० edition consistent with the *sūtra*.

43. In *sūtra* 1794[3] we have accepted the reading 'orāliyasarīrī' (p. 392). All the old manuscripts except ५० and ६२ yield it. All editions published so far contain in its place the reading 'orāliyasarīrā.' Though the printed text of the commentary contains at this place 'orāliyasarīrā' as a *pratīka* (folio 500 B), its old palmleaf manuscript belonging to Cambay Bhaṇḍāra contains 'orāliyasarīrī' as a *pratīka*. Hence we have accepted the reading 'orāliyasarīrī'.

44. In *sūtra* 1217 we have accepted the reading 'egammi homāṇe' (p. 291, line 20). All the manuscripts yield it. The ४० and the ५० editions contain in its place the reading 'egammi hojja-māṇe.' This is a corrupt reading. The ६० and the ३० editions contain at this place the reading 'egammi nāṇe hojjā.' This reading also is not proper. The ५० and the ६० editions have at this place the reading 'egammi nāṇe homāṇe.' The word 'nāṇe' occurring in the concerned reading found in the ६० edition is yielded by no manuscript. This additional word 'nāṇe' is found in all the editions published after the ६० edition.

45. In *sūtra* 167 we have accepted the reading 'pūya-ruhira' (p. 50, line 20). All the manuscripts except ६० and ५० yield it. The ४० edition also contains it. All the remaining editions contain at this place the reading 'pūyapaḍala-ruhira' which is the same as is found in ६० and ५० manuscripts. The commentator too in his commentary puts 'pūya-ruhira' as a *pratīka* (folio 80 B). And majority of the manuscripts contain 'pūya-ruhira'. Hence we have accepted it, considering it to be original and authentic.

46. In *sūtra* 138 we have accepted the reading 'viyaśamta' (p. 64, line 25). The commentary too follows this reading. All the manuscripts except ६० and ६२ yield it. These two manuscripts yield the reading 'vihasamta' which we have given in a foot-note. The ६० edition contains this reading. And ५०, ३० and ६० editions follow the ६० edition in this matter. The ४० and the ५० editions contain 'viyaśiya' and 'viyaśita' respectively. These two readings are very near to the one accepted by us.

49. In sūtra 657 we have accepted the reading 'jehimto asurakumārā,' (p. 177). All the manuscripts except the २० yield it. This reading does not create any difficulty in understanding the answer to the question put in the sūtra under consideration. Even from the standpoint of construction this reading seems to be more fitting. The ३० and the ३५ editions contain in its place the reading 'jehimto asurakumārā tehimto vi bhāṇiyavvā.' We have inadvertently forgotten to note down in the footnote this reading yielded by ३० manuscript; hence we have mentioned it in the errata appended to the first part of this volume. The ४० and the ३० editions contain at this place the readings 'jehimto asurakumārā tehimto vi bhāṇiyavvā |' and 'jehimto asurakumārā tehimto vāṇamaṁtarā vi bhāṇiyavvā.' The ४० and ३० editions contain the reading 'jehimto asurakumārā tehimto vāṇamaṁtarā uvavajjāveyavvā' which is identical with the one yielded by the २० manuscript. The reading yielded by the २० manuscript has been noted down in the foot-note.

50. In sūtra 1765[2] we have accepted the reading 'evaṁ ṇava bhaṁgā' (p. 387). It is a correct reading. It is yielded by

all the manuscripts. Even the ५० edition contains this reading. All the remaining editions at this place contain in its place the reading 'evaṁ ee ṇava bhaṁgā bhāṇiyavvā'. We have inadvertently given in the footnote 'bhaṁgā bhāṇiyavvā' as the reading available in ५० manuscript. As a matter of fact it yields the reading 'evaṁ ee ṇava bhaṁgā bhāṇiyavvā'.

51. In *sūtra* 1864 there occurs twice the reading 'pappā' (p. 400, lines 9-10). All the manuscripts except ५० and ५२ yield it. The ५० and ५२ manuscripts as also the editions published so far contain in its place the reading 'pappa'. From the standpoint of the reading yielded by the majority of manuscripts as also from that of old usage the reading accepted by us is very important. Sometimes for the convenience of the reader a learned writer or reader of manuscripts changes the old usage into the current one. The present case provides an instance of such a change.

52. In *sūtra* 1319 we have accepted the reading 'doṇṇi' (p. 309). And all the manuscripts yield it. Moreover, on examining the *sūtras* from the beginning of the 4th *Dvāra* in which the present *sūtra* occurs one will find that the nominative case-ending in 'doṇṇi' is fitting. This means that the reading 'doṇṇi' which we have accepted is proper. In spite of this all the editions published so far contain the reading 'doṇha' which has the genitive case-ending. It is not that the genitive case-ending does not give the desired meaning. But the reading 'doṇṇi' having nominative case-ending is the original one because it is available in all the manuscripts as also because it fits well in the context.

53. The reading 'saṁjayāsaṁjāe jahaṇṇeṇaṁ' which we have accepted in *sūtra* 1360 is the original one because it is yielded by all the manuscripts we have utilised. But the editions published so far contain in its place the reading 'saṁjayāsaṁjāeṇaṁ pucchā ! go- jahaṇṇeṇaṁ.' From the standpoint of meaning there is nothing objectionable in this reading which might have been available in some rare manuscript.

54. The reading 'ukkosasaṁkiliṭṭhapariṇāme vā tappāuggavisu-jjhamāṇapariṇāme vā' which we have accepted in *sūtra* 1751 (p. 384, line 13) is yielded by all the manuscripts we have utilised. This reading occurs in the description of the one who binds the highest *āyusya* (*karma*). The commentary on this concerned text is as follows : 'utkr̥ṣṭasaṁkiliṣṭhapariṇāmo nārakāyurbandhakaḥ, tatprāyog-yaviśuddhyamāṇapariṇāmo'nuttarasurāyurbandhakaḥ' (folio 491). This explanation clearly proves the originality and authenticity of the reading accepted by us. In spite of this all the editions

tary, belonging to Cambay and Jesalmara Bhaṇḍāras, contain at this place 'pariyāṇayā.' This proves that the reading accepted by us is authentic and proper.

59. The reading 'cuṁcuyā' has been accepted by us in *sūtra* 98 (p. 36.) But all the editions published so far contain in its place the reading 'baṁdhuyā'. Though जे०, ढ०, ५०, and ५२ manuscripts yield the reading 'baṁdhūyā', we have considered the reading 'cuṁcuyā' to be correct and authentic. In selecting the correct and proper reading we are here helped by *Pravacanasāroddhāra* and its commentary. In the footnote we have given the concerned passages from *Pravacanasāroddhāra* and its commentary, wherein occur the terms 'caṁcuya' and 'caṁcukāḥ' respectively. This is the reason why we have accepted the reading 'cuṁcuyā', rejecting the reading 'baṁdhuyā.' This case provides an instance of other works helping the editor in selecting correct readings.

60. In *sūtra* 1809 there occurs 'ṇavaraṁ oṣaṇṇakāraṇaṁ ṇa bhavati' (p. 395, line 4). All the manuscripts except जे० and all the editions published so far contain 'bhaṇṇati' instead of 'bhavati'. But in the *pratīka* of the text proper, given in the commentary, there occurs 'havai' (folio A). Hence we have accepted 'bhavati' yielded by जे० manuscript.

61. After the reading 'bhāṇiyavvo' occurring at the end of *sūtra* 1591 there occurs the additional reading 'jāvavemāṇiya tti' in ५२ manuscript only. The ५० and the ५० edition contain the version identical with the one accepted by us. The ५० edition follows these two editions. On the other hand, the remaining three editions contain the additional reading yielded by ५२ manuscript.

62. The reading 'aṇaṁtarāya āhāre' which we have accepted in *sūtra* 2032 (p. 419) is yielded by जे० manuscript alone. The remaining manuscripts as also the ५० and ५० editions contain in its place the reading 'aṇaṁtaragayāhāre'. The remaining editions contain the reading 'aṇaṁtarāgayāhāre' which is yielded by no manuscript. The printed text of the commentary as also some of the manuscripts of the same contain the quotation of the concerned *sūtrapada*, viz. aṇaṁtarāgayāhāre. Even the explanation of this reading, given in the commentary, is as follows: 'anantarāgatāhārako.' On this basis the concerned editions might have accepted the reading 'aṇaṁtarāgayāhāre' even though it is not found in a single manuscript. But the old palm-leaf manuscripts of the commentary yield the quotation 'aṇaṁtarāhāre' and contain 'anantarāhārako' as its explanation. Moreover, the printed text of the commentary contains the reading 'anantarāgatāhārāḥ' in the explanation of the term 'aṇaṁtarāhārā' occurring in the next *sūtra* 2033.

any exception, contain *sūtras* 898 and 899 which we have accepted in the body of the text proper (p. 221). Hence all the editions published so far, except the ३०, contain them. But in the ३० edition they have been dropped. Out of these two *sūtras*, *sūtra* 898 is identical with *sūtra* 870 word by word. Hence in the introductory remarks to the *sūtra* 898 the commentator says, 'samprati prāguktam eva sūtram sūtrāntarasambandhanārtham bhūyaḥ paṭhati'. This naturally proves originality and utility of *sūtra* 898. Considering the repetition of *sūtra* 870 as *sūtra* 898 to be improper the editor of *Suttāgame* dropped *sūtra* 898 without examining its propriety and utility.

65. It seems that several phrases occurring in *sūtra* 1237 (pp. 296-297) have been intentionally dropped in the ३० edition. They are as follows: the word 'vara' which occurs twice in 15th line (p. 296), and once in 18th line (p. 296), the *sūtra*-portion 'āsālā māsālā pesālā īsioṭṭhāvalambīṇi īsim voccheyakaḍḍi īsī tambacchikaraṇī' occurring in lines 18-19 (p. 296), the *sūtra*-portion 'āsāyaṇijjā vīsāyaṇijjā piṇaṇijjā vimhaṇijjā dīvaṇijjā' occurring in 1st line (p. 297) and the 'savvimdiyapalhāyaṇijjā' occurring in 2nd line (p. 297). All these are found in the old manuscripts as also in all the editions except the ३०. Thus it is quite obvious that these cases of omission are not the result of oversight (in proof-reading), nor are they the result of inadvertence. As a matter of fact, the editor of *Suttāgame* has intentionally dropped these portions of *sūtra* 1237.

66. The reading 'addā ya asī ya maṇi uḍupāṇe tella phāṇiya vasā ya' which we have accepted in *gāthā* 203 of *sūtra* 972 mentions seven *dvāras*. But the ३० edition mentions two *dvāras* 'duddha' and 'pāṇe' in place of one *dvāra* 'uḍupāṇe', thus making the total number of *dvāras* eight instead of seven. The reading mentioning eight *dvāras* is yielded by several manuscripts belonging to different groups. But the reading 'uḍupāṇe' is yielded by very old manuscripts. And it is this reading that is authentic. Hence we have accepted it. The authenticity of this reading is proved as follows. In *sūtra* 999 there occurs the treatment of these *dvāras*. After having explained *addāya dvāra* Āc. Malayagiri writes the following sentence regarding the *dvāras* *asi* to *vasā*: 'evam asimanayādiviṣayāṇy api ṣaṭ sūtrāṇi bhāvanīyāni'. Hence in this context the reading 'uḍupāṇe' is authentic and original. If one were to accept two *dvāras* 'duddha' and 'pāṇe' instead of the one 'uḍupāṇe', then there would be seven *sūtras* instead of six, whereas the commentator expressly states that they are six. The portion containing the explanation of the term 'uḍupāṇe' of the concerned *gāthā* is missing in all the manuscripts of the commentary. Though

appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 38 || je bhikkhū phāṇie
appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 39 || je bhikkhū majjae
appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 40 || je bhikkhū vasāe appāṇaṃ
dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 41 || This version occurs in the
 cyclostyle copy of *Niśīthacūrṇi* edited by Āc. Vijayapremasūriji
 and Āc. Vijayajambūsūriji and also in the printed text of *Niśītha-*
cūrṇi edited by Kamalamuniji. In Kamalamuniji's edition the
 variants '*appāṇaṃ paloei paloyamtaṃ*' and '*kuṃḍapāṇie*' of the
 readings '*attāṇaṃ dehai dehaṃtaṃ*' (sū. 31) and '*kuḍḍāpāṇe*'
 respectively are given. Out of these two variants '*kuṃḍapāṇie*' is
 noted down in the foot-note by Āc. Vijayapremasūriji who regards
 it not as a variant of '*kuḍḍāpāṇe*' but as its explanatory term.

Now let us discuss these three versions of one and the same
sūtra-portion of *Niśīthasūtra*.

(1) The number (seven) and the order of the terms *addāe*
 etc. occurring after the term *mattae* in very old manuscripts of
Niśīthasūtra exactly tally with those of the same found in
Prajñāpanāsūtra. The term *mattae* which is mentioned first in
Niśīthasūtra is absent in *Prājñāpanāsūtra*. It is the original *sūtra*-
 term characteristic of *Niśīthasūtra*. It is meant to indicate other
 utensils (*pātras*) also. Our experience in critically editing the
 Āgamic works and in the selection of readings tells us that this
 version is authentic and original.

(2) The additional *sūtra*-terms that occur in the second version
 seem to have been interpolated on the basis of the concerned
cūrṇi passage, recapitulatory (*saṅgrahaṇi*) *gāthā* in *Niśīthabhāṣya*
 and the *cūrṇi* explanation of this *gāthā*. Having explained the
 term *mattae*, *Cūrṇi* remarks '*evaṃ-paḍiggahādiesu vi*'. On the basis
 of this remark the reading '*evaṃ je paḍiggahe*' seems to have been
 interpolated in the second version. The recapitulatory *gāthā* in
Niśīthabhāṣya, which throws light on the meaning of the concerned
sūtra is as follows :

dappaṇa maṇi ābharaṇe sattha dae bhāyaṇa'ṇṇataṛae vā |
tella-mahu-sappi-phāṇita-majja-vasāsutta-mādisu ||

There is no reason to believe that all the terms that occur in
 this *gāthā* are the *sūtra*-terms. Of course, in the *sūtra-sparśika*
Niryukti-gāthā the *sūtra*-terms alone are mentioned. But this is a
saṅgrahaṇi-gāthā. And a *saṅgrahani-gāthā* contains other terms
 (*padas*) also that are conducive to our understanding the *sūtra*
 terms. Hence it seems that the *gāthā* under consideration contains
 terms over and above the *sūtra*-terms. This inference is not
 improper. Thus it naturally follows that the *sūtra*-reading '*je-*
ābharaṇaṃsi je udayakuṃbhe je mahukuṃbhe je ghayakuṃbhe'

the text of the commentary printed in the 3rd edition explains the terms 'duddha' and 'pāṇe' accepted in the text proper in place of 'uḍupāṇe', this commentarial passage containing the explanation is not original. It has been interpolated in the body of the text of the commentary by some learned person. This has been clearly suggested by the commentary on sūtra 999. We have offered special clarification of this point in a foot-note on p. 237 of the first part of this work. Readers are requested to refer to it.

In the selection of this reading we are helped by *Niśīthasūtra*. In 13th Uddeśa of *Niśīthasūtra* there occur the terms *mattae*, *addāe*, *asīe*, *maṇīe*, *uḍupāṇe*, *telle*, *phāṇīe* and *vasāe*. Here also the topic in hand pertains to the question as to how one sees one's own face. Hence all the objects that can bear the reflection of the face are enumerated here. The concerned contexts of *Prajñāpanāsūtra* and *Niśīthasūtra* establish absolute originality of the reading 'uḍupāṇe'. Let us note that the cyclostyle copy of *Niśīthacūrṇi* edited by Āc. Vijayapremasūriji and Āc. Vijayajambūsūriji yields the reading 'kuḍḍāpāṇe' in place of 'uḍupāṇe' and gives a variant 'kuṇḍapāṇīe' in the foot-note. The text of *Niśīthasūtra* printed along with the *Niśīthacūrṇi* edited by Kamalamuniji follows the cyclostyle copy in this matter. These *kuḍḍāpāṇe* and *kuṇḍapāṇīe* are the corrupt forms of 'uḍupāṇe'. These corrupt forms are the result of scriptological error. Somebody under the influence of explanation contained in *Cūrṇi* has imagined them. It is necessary to give further details about the concerned reading of *Niśīthasūtra*. We have come across the three versions of the concerned portion of *Niśītha-sūtra*. They are as follows :

(1) *je° mattae appāṇaṁ dehati dehaṁtaṁ vā sātijjati | evaṁ addāe asīe maṇīe uḍupāṇe telle phāṇīe vasāe appāṇaṁ dehati dehaṁtaṁ vā sātijjati |* This reading is reproduced here from the copy prepared on the basis of old palm-leaf manuscripts.

(2) *je bhikkhū mattae attāṇaṁ dehati de° 2 evaṁ je paḍiggahe° je ādaṁsae° je° maṇimmi° je āsimmi° je ābharaṇaṁsi° je udda(uḍḍu)-pāṇe° je udayakuṇḍbhe° je mahukum° je tellakum° je ghayakum° je phāṇīe° je vasāe° |* This version is found in some of the later manuscripts belonging to the period prior to 16th-17th centuries A. D.

(3) *je bhikkhū mattae attāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || Sū. 31 || je bhikkhū addāe appāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || 32 || je bhikkhū asīe appāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || 33 || je bhikkhū maṇīe appāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || 34 || je bhikkhū kuḍḍāpāṇe appāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || 35 || je bhikkhū telle appāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || 36 || je bhikkhū mahue appāṇaṁ dehai, dehaṁtaṁ vā sātijjati || 37 || je bhikkhū sappie*

appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 38 || je bhikkhū phāṇie appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 39 || je bhikkhū majjae appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 40 || je bhikkhū vasāe appāṇaṃ dehai, dehaṃtaṃ vā sātijjati || 41 || This version occurs in the cyclostyle copy of *Niśīthacūrṇi* edited by Āc. Vijayapremasūriji and Āc. Vijayajambūsūriji and also in the printed text of *Niśīthacūrṇi* edited by Kamalamuniji. In Kamalamuniji's edition the variants '*appāṇaṃ paloei paloyaṃtaṃ*' and '*kumḍapāṇie*' of the readings '*attāṇaṃ dehai dehaṃtaṃ*' (sū. 31) and '*kuḍḍāpāṇe*' respectively are given. Out of these two variants '*kumḍapāṇie*' is noted down in the foot-note by Āc. Vijayapremasūriji who regards it not as a variant of '*kuḍḍāpāṇe*' but as its explanatory term.

Now let us discuss these three versions of one and the same *sūtra*-portion of *Niśīthasūtra*.

(1) The number (seven) and the order of the terms *addāe* etc. occurring after the term *mattae* in very old manuscripts of *Niśīthasūtra* exactly tally with those of the same found in *Prajñāpanāsūtra*. The term *mattae* which is mentioned first in *Niśīthasūtra* is absent in *Prajñāpanāsūtra*. It is the original *sūtra*-term characteristic of *Niśīthasūtra*. It is meant to indicate other utensils (*pātras*) also. Our experience in critically editing the Āgamic works and in the selection of readings tells us that this version is authentic and original.

(2) The additional *sūtra*-terms that occur in the second version seem to have been interpolated on the basis of the concerned *cūrṇi* passage, recapitulatory (*saṅgrahaṇi*) *gāthā* in *Niśīthabhāṣya* and the *cūrṇi* explanation of this *gāthā*. Having explained the term *mattae*, *Cūrṇi* remarks '*evaṃ-paḍiggahādieṣu vi*'. On the basis of this remark the reading '*evaṃ je paḍiggake*' seems to have been interpolated in the second version. The recapitulatory *gāthā* in *Niśīthabhāṣya*, which throws light on the meaning of the concerned *sūtra* is as follows :

dappaṇa maṇi ābharaṇe sattha dae bhāyaṇa'ṇṇatarae vā |
tella-mahu-sappi-phāṇita-majja-vasūsutta-mādīsu |

There is no reason to believe that all the terms that occur in this *gāthā* are the *sūtra*-terms. Of course, in the *sūtra-sparsika* *Niryukti-gāthā* the *sūtra*-terms alone are mentioned. But this is a *saṅgrahaṇi-gāthā*. And a *saṅgrahani-gāthā* contains other terms (*padas*) also that are conducive to our understanding the *sūtra* terms. Hence it seems that the *gāthā* under consideration contains terms over and above the *sūtra*-terms. This inference is not improper. Thus it naturally follows that the *sūtra*-reading '*je-ābharaṇaṃsi-je udayakumbhe-je mahakumbhe-je ghayakumbhe-*'

dibhājane sthitam'. The term 'bhikkhū' and the terms from 'appānam' to 'sātijjati', which are all available in the *sūtras* except the first (31st) and the interpolated one and which are mentioned in the third version are not found in the manuscripts of *Niśīthasūtra*. For the sake of clarity each and every *sūtra-pada* from among *mattae*, *addāe*, etc. is expanded into a complete *sūtra* first of all in the ३० edition. This has been done without the support of any manuscript. Ac. Vijayapremasūri's edition, Kama-lamuni's edition, Suttāgame edition and Muni Nathmalji's edition—all these editions which are published after the ३० edition give complete *sūtras* instead of *sūtra-padas*. In spite of this the ३० edition and Muni Nathmalji's edition contain *sūtras* as many as the original *sūtrapadas* found in the first version. That is, neither of the two editions contains even a single interpolated *sūtra-pada* from among those found in the second and the third versions. Dr. Schu-bring's version of the text of *Niśīthasūtra* contains only those *sūtra-padas* which are found in the first version. It does not expand each *sūtra-pada* into a complete *sūtra*. It gives an authentic text strictly in accordance with manuscripts. It yields the reading 'uḍḍāpāṇe' in place of 'uḍupāṇe' found in the first version. This is due to the unavailability of manuscripts belonging to different groups and also of the reference works in Germany of those days. There is no exaggeration in saying that the versions he prepared with scant means could hardly be prepared by any person even though plenty of means are easily available to him. The ३० edition contains 'uḍḍāpāṇe' instead of 'uḍupāṇe'. But Muni Nathmalji's edition for the first time accepts the reading 'uḍupāṇe'. Thus he has selected the authentic and original reading.

The readings that Muni Puṣpabhikṣuḥ has given at these concerned places in the body of the texts of *Prajñāpanāsūtra* and

Niśīthasūtra contained in *Suttāgame* suggest the fact that he does not seek any support from the manuscripts, he simply follows his own sweet will. This will be clear from what follows.

The reading of the first half of *gāthā* 203 of *sūtra* 972 on page 237 of our edition of *Prajñāpanāsūtra*, as accepted in the *Suttāgame* without any basis, is as follows : ‘*addāya asiya maṇi duddha pāṇiya tella phāṇiya tahā ya.*’ And further in place of *sūtra* 999 [2] therein we find ‘*evaṃ eeṇaṃ abhilāveṇaṃ asiṃ maṇiṃ duddhaṃ pāṇiyaṃ tellaṃ phāṇiyaṃ.*’ But all the old manuscripts at these places yield the readings ‘*addāya asiya maṇi uḍupāṇe tella phāṇiya vasā ya*’ and ‘*evaṃ eeṇaṃ abhilāveṇaṃ asiṃ maṇiṃ uḍupāṇaṃ tellaṃ phāṇiyaṃ vasam*’ respectively. We have already discussed the authenticity and originality of *sūtra-padas* that occur in *Niśīthasūtra* in the parallel context. Even in *Niśīthasūtra* contained in *Suttāgame* the *vasā-sūtra* has not been accepted. Perhaps the editor of *Suttāgame* might not have liked the term ‘*vasā*’ occurring in *Prajñāpanā* and *Niśītha*. And hence he has dropped this term. Of course, the term ‘*vasā*’ means flesh which is a disgusting thing. But this does not mean that we should accept or reject the readings according to our likes and dislikes. Terms occurring in old texts throw light on the spiritual, social, political, economic, and other conditions of the society of those days. Again, the historical facts suggested by those terms serve as a proof of the antiquity etc. of the works.

Out of the editions published so far the ५० and the ३० editions contain in *sūtra* 972 the reading ‘*puṭṭhapāṇe*’. This ‘*puṭṭhapāṇe*’ is a corrupt form of ‘*uḍupāṇe*’, resulted from scriptographical error. All the editions contain in *sūtra* 999 [2] the reading ‘*duddhaṃ pāṇaṃ*’ instead of ‘*uḍupāṇaṃ*’.

67. In *sūtra* 1817 we have accepted the reading ‘*je poggale pakkhevāhārattāe geṇhaṃti tesiṃ asaṃkhejjaibhāgamāhāreṃti ṇegāiṃ ca ṇaṃ bhāgasahassāiṃ aphāsāijjamāṇāṇaṃ aṇāsāijjamāṇāṇaṃ viddhaṃsamāgacchaṃti*’ (p. 396). All the old manuscripts yield this reading. And all the editions published so far, except the ३० edition, contain this reading. The commentary also follows it. The commentarial explanation in point is as follows : “*yān pudgalān prakṣepākāratayā gṛhṇanti teṣāṃ asaṃkhyeyatamaṃ bhāgam āhārayanti ‘anekāni punar bhāgasahasraṇi’ bahavo’saṃkhyeyabhāgā iti asprśyamānānām anāsvādyamānānām vidhvaṃsam āgacchaṃti* |” (Commentary, folio 508 A). It becomes clear from this explanation that the two terms ‘*aphāsāijjamāṇāṇaṃ*’ and ‘*aṇāsāijjamāṇāṇaṃ*’ occurring in the reading accepted by us have relation with the term ‘*poggale*’. In spite of this the ३० edition has corrupted them to ‘*aphāsāijjamāṇāiṃ*’ and ‘*aṇāsāijjamāṇāiṃ*’ respectively, and has

accepted them without any support whatsoever. There occurs in the concerned sūtra-portion the term 'bhāgasahassāim'. The editor of *Suttāgame*, unable to understand the purport of the author of the Sūtra, has regarded these two terms under consideration as the qualifying terms to the term 'bhāgasahassāim'. Hence he seems to have changed their case-endings from the genitive to the nominative. Had he carefully scrutinised the reading 'etesi nam bhaṁte ! poggalāṇaṁ aṇāsāijjamāṇāṇa aphāsāijjamāṇāṇa ya' (p. 396, sū. 1818) which is accepted even in *Suttāgame* and is separated from the reading under consideration by a single intervening word, he would have at least hesitated in corrupting these two terms.

68. In sūtra 1217 we have accepted the reading 'goyamā ! dosu vā tisū vā causu vā egammi hojjā, dosu homāṇe ābhiniḃohiyaṇāṇa° evaṁ jaheva kaṇhalesāṇaṁ (su. 1216 [1]) taheva bhāṇiyavvaṁ jāva cauhiṁ, egammi homāṇe egammi kevalaṇāṇe hojjā | The ३° and the ४° editions drop the word 'egammi' which occurs after 'causu vā' in the above-quoted reading. That is, the former part of the above-quoted portion is as follows in the two editions : 'goyamā ! dosu vā tisū vā causu vā hojjā'. The ३° edition accepts in its place the reading 'goyamā ! egaṁsi vā dosu vā tisū vā causu vā hojjā'. The editor of the ३° edition seems to have changed the reading according to his sweet will. Had he tried to understand the meaning of the latter part of the above-quoted portion, he would have felt it necessary to consult different manuscripts and would have consequently obtained the correct and authentic reading.

69. Sūtra 1181 which occurs in this edition on page 283 has been inadvertently dropped in the ३° edition. All the manuscripts and all other printed editions contain it.

70. The reading which we have accepted in the second paragraph of sūtra 464 (p. 143) is as follows : 'evaṁ ukkosogāhaṇae vi | evaṁ ajahannamaṇukkosogāhaṇae vi | navaraṁ ukkosogāhaṇae vi asurakumāre thitṭe cauttāṇavadiē |'. This reading is yielded by all the manuscripts. In place of the portion underlined the ४° edition contains the misleading and corrupt reading 'navaraṁ saṭṭhāṇe cauttāṇavadiē'. We do not understand as to why the editor of the ३° edition has accepted this wrong reading of the ४° edition, having rejected the correct and authentic reading already available in the ३° edition and even yielded by all the manuscripts. The ४°, ३° and ३½° editions contain the reading identical with the one accepted by us. But the ३° edition contains the reading identical with the one found in the ४° edition. In the ४° edition after this reading (i.e. navaraṁ saṭṭhāṇe cauttāṇavadiē) there occurs the reading 'evaṁ jāva thaṇiyakumārā' (sū. 465) which is

yielded by all the manuscripts and which is accepted in all other printed editions. But the ३० edition in its place accepts the reading 'evam jahā neraiyā tahā asurakumārā evam jāva thaṇṇiyakumārā'. This reading contains useless additions. This is the reason why we have considered the concerned reading available in the ३० edition to be similar to the one found in the ४० edition instead of the one found in the ३० edition.

71. In the ३० edition after *sūtra* 1285 (p. 306) there occur *sūtras* 1289 to 1293 (p. 307, lines 6-14) which are followed by *sūtras* 1286, 1287, 1288 and then there is given *sūtra* 1294. That is, *sūtras* 1285-1294 of our version are given in the following order in the ३० edition : 1285, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1286, 1287, 1288, 1294. This order of the *sūtras*, as we find in the ३० edition, is unscientific and unauthentic. No manuscript of the *Prajñāpanāsūtra* yields this order. Even the commentary explains these *sūtras* according to the original order accepted by us. Moreover, the reading 'tasakāie ṇaṃ tasakāie tti pucchā | goyamā !' (p. 307, line 6) occurring at the beginning of *sūtra* 1289 is missing in the ३० edition. The ४० edition accepts the order of those *sūtras* which is given in the ३० edition. Moreover, it drops the above-mentioned reading. In addition, it does not contain the reading 'sakāiya-pajjattaeṇaṃ' occurring at the beginning of *sūtra* 1293. Hence it wrongly presents two *sūtras* (1292-1293) as one. It is as follows : 'evam tasakāiyaapajjattae pucchā | goyamā !' The reading that we have accepted is as follows '1292. evam tasakāiyaapajjattae | 1293. sakāiyapajjattae ṇaṃ pucchā | goyamā !' This reading is accepted in all the editions published so far. Again, it is yielded by all the manuscripts without exception. The intelligent readers will at once understand that the clarification which the learned author of the *Sūtra* has offered in connection with *sakāya paryāpta* has been construed with the *aparyāpta trasakāya* by the editor of the ४० edition. That is, the ४० edition contains the statement to the effect that the maximum life-span of *aparyāpta trasakāya* is *sāgaropama prthaktva*. The editor of *Suttāgame* repeats the mistake committed by the editor of ४० edition in connection with the concerned *sūtras* 1292-93. He has even accepted the wrong order of the *sūtras*, which is given in the ३ and ४ editions. Again, he has interpolated a wrong reading at one place. The ३० and ४० editions do not contain the reading 'tasakāie ṇaṃ bhaṃte ! tasakāie tti pucchā | goyamā !' occurring at the beginning of *sūtra* 1289. The editor of *Suttāgame* found that something is missing here in these editions. Hence he added without any authority the wrong reading 'tattha ṇaṃ je se a. sa. se.' at this place.

72. The ५० and ३० editions contain an additional reading 'na asamkhejjā uvavajjanti' after the word 'uvavajjanti' occurring at the end of sūtra 635 (p. 169, line 6). No manuscript yields this additional reading, nor do the editions printed so far contain it. There might have existed some manuscript in which somebody might have inserted this additional reading on the basis of one word 'nāsamkheyyāḥ' written by the commentator in his commentary for clarification or on the basis of complete commentarial explanation of the concerned textual portion. And the editor of ५० edition seems to have utilised such a manuscript.

73. The ५० edition yields the additional reading 'pacsatthayāc' in between 'visesāhiyāim' and 'carimaṇṭapacsā' (p. 193, line 21) (sū. 777). The ३० edition follows the ५० edition in this matter. But no manuscript yields this additional reading. And all other printed editions also do not contain it. The concerned *pratīka* of the original text, given in the commentary (folio 231 B), tallies with the reading accepted by us.

74. The reading 'uvava[? jje]jja tti pucchāc bhaṇiyāc' (p. 324) occurring in sū. 1441 is yielded by ५० manuscript only. It is to be noted that even this manuscript does not contain the letter 'jje' which we have put in square brackets. At this place we have noted down in a foot-note different readings available in different manuscripts. The reading found in the ३० edition is here inadvertently printed as the one found in the ms. ३० that is, in the ३० edition. The concerned reading contained in the ३० edition is '[uvavajjai] pucchā bhaṇiyā'. We have corrected the mistake in the errata to the first part of the work. The reading 'uvavajjā pucchā bhaṇiyā' accepted in the ५० edition is not found in any manuscript. Even ३० edition follows the ५० edition in this matter. The ५० and ३० editions contain at this place the readings

'uvavajjai pucchā bhāṇiyāe' and 'uvavajjamti pucchā bhāṇiyā' respectively. In the ३१० edition sūtras 1441 and 1442 are inadvertently dropped. Refer to *Prajñā*, plate 188-2, line 2.

75. The reading 'jīva-ṇeraiyabhedesu bhāṇiyavvaṃ' which we have accepted in sūtra 1580 is yielded by all the very old manuscripts. It is consistent with the context and it is authentic. The ३० and ३१० editions too yield it. Some manuscripts contain in its place the corrupt reading 'jīvā ṇeraiyabhedeṇaṃ bhāṇiyavvā'. This corrupt reading is noted in the foot-note. The ३० and ३१० editions accept it in the body of the text proper. The ३० and ३२० editions contain in its place another corrupt reading, viz. 'jīvaneraiyabhedeṇa bhāṇitavvā'. No manuscript yields it.

76. The reading 'ahavaṇaṃ chaṭṭho vaggo paṃcamavaggapaḍuppaṇo' which we have accepted in sūtra 921[1] is yielded by all the manuscripts which we have utilised. The ३०, ३१० and ३१० editions also accept this reading. The ३० edition inadvertently drops the word 'paṃcamavaggapaḍuppaṇo' occurring in this reading. The ३० edition contains in place of the reading accepted by us the following reading: 'ahavaṇaṃ paṃcamavaggapaḍuppanno chaṭṭho vaggo'. That is, in this reading the phrase 'chaṭṭho vaggo' which should actually precede 'paṃcamavaggapaḍuppanno' is printed after it. This reading is not found in any manuscript. The ३२० edition follows the ३० one in this matter.

77. The reading 'abhijjhiyattāe' (p. 394, line 9) which we have accepted in sūtra 1805 is yielded by all the manuscripts. The ३०, ३१० and ३२० editions also accept it. The printed text of the commentary contains at this concerned place the following explanation: 'abhijjhiyattāe' abhidhyānam abhidhyā, abhilāsa ity arthaḥ, abhidhyā sañjātā⁹ yeṣu iti abhidhyātāstārakādīdarśanādītapratyayaḥ, tadbhāvas tattā tayā, kiṃ uktam bhavati? ye grhītā āhāratayā pṛdgalā na te tṛptihetavo'bhuvann iti na punar abhilaṣaṇīyatvena parīnamante | (Commentary, folio 504 B). On the basis of the portion underlined the ३० edition accepts in the body of the text proper the sūtra-pada 'a(ṇa)bhijjhiyattāe'; the ३१० edition contains in its place the sūtra-pada 'a(praṇa)bhijjhiyattāe'. That is, the reading which Pt. Bhagavandas has put in round brackets has been given by the editor of the ३१० edition as a variant available in manuscripts. But as a matter of fact not a single manuscript out of those we have utilised yields this reading. The ३२० edition follows the ३० edition in this matter. The old palm-leaf manuscripts of the commentary, belonging to Jesalmara and Cambay Bhaṇḍāras,

9. The printed edition of the commentary contains the reading 'eṣu iti'.

contain the following reading in place of the above-given underlined one : 'ye grhītā āhāratayā pudgalā na te tṛptihetavo'bhuvann it; punar abhilaṣaṇīyatvena pariṇamante'. Here we do not find the second 'na' before 'punar'. Again the concerned commentarial explanation begins with the sūtra-pada 'abhijjhiyattāe'. Moreover, all the manuscripts we utilised have yielded the reading 'abhijjhiyattāe'. Taking all this into consideration we should conclude that the reading 'abhijjhiyattāe' is authentic. In this connection let us take note of one point. The term 'abhijjhiyattāe' occurs in the treatment of the transformation of material particles undertaken by infernal beings as their feeding. The same term occurs in sūtra 1806 [1] which deals with the transformation of material particles undertaken by Asurakumāra gods as their feeding. Though all the printed editions except the 10th one accept in sūtra 1806 [1] the reading 'bhijjhiyattāe' in place of 'abhijjhiyattāe', all the manuscripts which we have utilised yield the reading 'abhijjhiyattāe'. Hence in both the sūtras we have accepted the uniform reading, viz. 'abhijjhiyattāe'. It is to be noted that in the case of infernal beings the terms expressing miserable experiences are used whereas in the case of gods terms expressing pleasant experiences are used. Only the term 'abhijjhiyattāe' is common to both the treatments. The following interpretation will remove the possible doubt that may arise in our mind : 'The food taken by infernal beings being very light they are not satisfied with it and hence their desire for food remains constant, whereas the food gods take being very delicious they could not forget it and hence even their desire for food remains constant'. On the authority of old manuscripts we have accepted the reading 'abhijjhiyattāe' in sūtras 1805 and 1806 [1].

78. The reading 'pajjattayāṇa vi evaṃ ceva |' which we have accepted in sūtra 1308 is yielded by all the manuscripts. This reading fits well in the sūtra and helps us in understanding its total meaning. The 8th and 10th editions contain after this reading an additional phrase 'jahā ohīyāṇaṃ |' which no manuscript yields. We feel that for clarification some one might have inserted it in the body of the text proper. This is corroborated by the phrase 'evaṃ ceva' occurring in the sūtra. If the reading 'jahā ohīyāṇaṃ' were original then there should not occur 'evaṃ ceva' before it. Thus the reading 'jahā ohīyāṇaṃ' which occurs after the phrase 'evaṃ ceva' is proved redundant. The reading accepted in 7th and 9th editions is identical with the one accepted by us. The 4th and 3rd editions contain the reading 'pajjatti(tta)yāṇaṃ jahā ohīyāṇaṃ |'.

10. The 10th edition contains at this place the reading 'bhi (pr. abhi)jjhiyattāe'.

79. The reading 'bala vāsudeva' which we have accepted in *gāthā* 213 of *sūtra* 1406 is yielded by the very old manuscripts. But the three manuscripts contain in its place the reading 'bala-deva vāsudeva' which is accepted in the ५०, ४०, ३० and २० editions. The ४० and ३० editions accept the reading which we have accepted.

80. In *sūtra* 1816 there occurs an interrogative sentence, viz. 'beimdiyā ṇaṁ bhaṁte je poggale āhāraṁte geṇhaṁti te ṇaṁ tesim poggalāṇaṁ seyaṇaṁsi katibhāgaṁ āhāreṁti katibhāgaṁ assāreṁti?' (p. 395). This interrogative sentence is original and fits in the context. All the manuscripts except ३२ yield the above-quoted reading. But ३२ manuscript and the ४०, ३० and २० editions, in its place, contain the wrong reading 'beimdiyāṇaṁ bhaṁte! pucchā | goyamā! je poggale..'. Here the interrogative sentence is completed by adding 'pucchā |' after 'bhaṁte!', and a sentence containing an answer to the question starts with 'goyamā!' which is added before 'je poggale'. But this will not yield proper sense. The ५० edition, in its place contains, the reading 'beimdiyāṇaṁ bhaṁte! pucchā | je poggale...'. In this reading also 'pucchā |' occurs, but it is a meaningless addition. The ४० edition follows the ५० edition in this matter. But editor of the ४० edition has put 'pucchā |' in square brackets and has noted that 'pucchā' is useless and redundant. The ३० edition has not accepted it. Hence the reading accepted in the ३० edition is identical with the one accepted by us.

81. The two phrases, viz. 'tayā vi' and 'pavālā vi' which occur in *sūtra* 41 (p. 18, line 1) are missing in the ३० and २० editions. But they are there in the ४० and ५० editions.

82. The phrase 'tihiṁ aṇṇaṇehiṁ' which occurs at the end of *sūtra* 452 (p. 140, l. 3) is missing in the ३० and २० editions. But it is there in the ४० and ५० editions.

83. The word 'ghāṇimdiyaatthoggahe' which occurs in *sūtra* 1019 (p. 251, l. 25-26) is missing in the ३० and २० editions. But it is there in the ४० and ५० editions.

84. The reading 'kevatiyā baddhellagā? goyamā! ṇatthi' which occurs in *sūtra* 1046[8] is missing in the ३० and २० editions. But it is there in the ४० and ५० editions.

85. The reading 'aṇaṁtaṁ kālaṁ' which occurs in *sūtras* 1310 (p. 308, l. 21) is missing in the ३० and २० editions. But it is there in the ४० and ५० editions.

11 The readings mentioned in paragraphs 81-105 are missing in the ५० and ४० editions. The readings that we have accepted at these concerned places are yielded by all the manuscripts which we have utilised.

86. The reading 'āhāragasavīrassa jahaṇṇiyā ogāhaṇā asamkhejjaguṇā' which occurs in sūtra 1566 is missing in the ८० and १० editions. But it is there in the ५० and ३० editions.

87. The reading 'jāva vemāṇiyā' which occurs in sūtra 1860 is missing in the ८० and १० editions. But it is there in the ५० and ३० editions.

88 The word 'atthasu' which occurs in sūtra 193[1] (p. 67, l. 8) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५० and ३० editions. The १० edition shortens, without any authority, the reading 'uvarim hetthā ya egaṇ joyaṇasayaṇ vājjetā majjhe atthasu joyaṇasatesu' (sūtra 193) which is yielded by all the manuscripts, and in its place accepts the abridged reading, viz. 'uvarim jāva atthajoyaṇasatesu'.

89. The entire sūtra 316 (p. 106) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, १० and ३० editions.

90. The term 'samkhejjasamayathitīyāṇaṇ' which occurs in sūtra 332 (p. 109, l. 4) is missing in ८० edition. But it is there in the ५० and ३० editions. The १० edition contains its abridged form, viz. 'samkhejjasamayaṇ'.

91. In sūtra 452 there occurs 'omaṇapajjavanāṇapajjavehi ya chatthāṇavaḍie' (p. 140, l. 2). The ending portion of this reading, viz. 'pajjavehi ya chatthāṇavaḍie' is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, १० and ३० editions.

92. The reading 'jotisiyāṇaṇ evaṇ ceva | ṇavaraṇ' which occurs in sūtra 923 (p. 228, l. 13) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, १० and ३० editions.

93. The portion of sūtra 1257, marked by [7] and [8] and printed on p. 302 (lines 2-4) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, १० and ३० editions.

94. The word 'rāimdiehiṇ' which occurs in sūtra 1723 (p. 380, l. 10) is missing in the ८० edition. But it is there in ५० and ३० editions. The १० edition in its place contains the word 'divasehiṇ'.

95. In the first half of the verse 26th of sūtra 43 we have accepted the reading 'cāmpagajātī ṇavaṇṇiyā ya kaṇdo'. The reading accepted in ५० and ३० editions is not different from the one we have accepted. The ८० and १० editions contain in its place the corrupt reading 'cāmpakajī ṇīyā kuṇdo (kaṇdo)'.

96. In sūtra 247 we have accepted the reading 'suhumavaṇassaikāya asamkhejjaguṇā' (p. 93, l. 4). The reading accepted in ५० and ३० editions is not different from the one accepted by us.

The ३० and ३१० editions contain in place of the word 'asamkhejja-guṇā' the wrong word 'aṇamtaguṇā'. The commentary also clearly gives 'sūkṣmavānaspatikāyikā asamkhyeyaguṇā' (folio 131 A, line 7).

97. In sūtra 1744 we have accepted the reading 'pajjattāpajjattiyam' (p. 383, l. 11-12). The reading accepted in the ३० and ३१० editions is identical with the one we have accepted. But the ३० and ३१० editions contain in its place the wrong reading 'apajjattāpajjattiyam'.

98. In sūtra 2169 we have accepted the reading 'esuhumā ṇam' (p. 443, l. 17). The reading accepted in ३० and ३१० editions is identical with it. The commentary also contains 'esuhumā ṇam'ti etāvatsūkṣmāḥ'. This commentarial portion is in accord with our accepted reading. But the ३० and ३१० editions contain the unauthentic reading 'suhumā ṇam'.

99. In sūtra 1717 we have accepted the reading 'ūṇā, sesam tam ceva', (p. 379). All the manuscripts which we have utilised yield it. But the ३० edition in its place contains 'ūṇā sesā, (u) tam ceva paḍipunṇam baṁdham'ti.' The reading accepted in the ३१० edition is identical with the one found in the ३० edition, the only difference being that it does not contain (u) which is an abbreviation of 'ukkoseṇam'. The reading accepted in the ३० and ३१० editions is as follows: 'ūṇā, sesam tam ceva paḍipunṇam baṁdham'ti'. The last two words, viz. 'paḍipunṇam baṁdham'ti' occurring in this reading are yielded by no manuscript.

100. In sūtra 440 we have accepted the reading 'hālidavanna-pajjavehim' (p. 137 l. 7). But there seems to have inadvertently crept into the body of the text proper given in ३० edition the additional reading 'pīyavannapajjavehim' which might have been found in some manuscript. This additional reading precedes the original one. Thus the ३० edition contains 'pīyavannapajjavehim hālidavannapajjavehim'. The ३१० edition contains the abridged version of the reading 'ñīlavannapajjavehim lohīyavannapajjavehim hālidavannapajjavehim sukkillavannapajjavehim ya chaṭṭhānavadie' (p. 137, lines 7-8). The abridged version is as follows: 'ñīlahīyapīyahāliddasukkile chaṭṭhāpavadie'. The word 'pīya' occurring in this abridged version is quite unauthentic. In Āgamas only five colours are enumerated, viz. kāla, ñīla, lohita, hālidra and śukla. The portion pertaining to kāla colour precedes the sūtra-pada under consideration. (See p. 137, l. 2). Thus the reading accepted in the ३० and ३१० editions is not authentic and correct whereas the reading accepted in the ३० and ३१० edition is identical with the one accepted by us.

102. On p. 27, l. 6 there occurs the reading 'se ttam sākāraṇa-sarīrabādaravanassaikāyā'. The 4° edition contains after it an additional reading 'se ttam sākāraṇavanassaikāyā'. No manuscript yields this additional reading. Moreover, the commentary at this place remarks that the four *niḡamanas* (conclusions) contained in the textual passage beginning with 'se ttam' requires no explanation (*se ttam ityādinigamanacatuṣṭayaṃ sugamaṃ*—Commentary, folio 41 A). If we accept the additional reading then the *niḡamanas* will be five instead of four. This proves that the additional reading is unauthentic and unnecessary. The ५^o and ६^o editions do not contain it.

103. In *sūtra* 635 we have accepted the reading 'ekko' (p. 169, l. 5). The ८^o edition accepts in its place the reading 'ekkam' which is yielded by no manuscript and hence unauthentic. The १^o, २^o and ३^o editions too accept the reading 'ekko'.

104. In *sūtra* 1236 we have accepted 'pariyāvannaṇaṃ'. The ८^o edition in its place inadvertently gives the reading 'pariyāvannaṇaṃ'. But the ५^o, ६^o and ७^o editions accept the correct reading 'pariyāvannaṇaṃ'.

105. In the ८^o edition *sūtras* 1277 and 1278 occur after *sūtra* 1284. This irregularity in order is not supported by any manuscript. The order of the *sūtras*, accepted in ५^o, ६^o and ७^o editions, is the same as we have accepted in the present edition.

106. In *sūtra* 1864 we have accepted the reading *maṇabhakkhaṇe kate* (p. 400, l. 18). The ८^o, ५^o and ६^o editions contain in its place the reading 'maṇabhakkhikate' which no manuscript yields. The ५^o, ७^o and १^o editions accept the original reading which we have accepted.

107. In *sūtra* 2173 [2] there occurs the reading 'kāyajogaṇṇaṃ' (p. 444) which could also be written as 'kāyajogaṇṇaṃ'. All the manuscripts except ३^o yield it. The ३^o manuscript contains in its place *kāyajoge ṇaṃ*. All the editions published so far except the ६^o edition accept this reading. But the commentarial explanation viz. 'kāyayogaṇṇaṃ punar yuñjānaḥ' supports our reading. The ६^o edition contains the correct reading which is not found in the previous editions. To the best of our knowledge, this is the only

correct reading which, though found in the Suttāgame edition, is not there in the editions published before Suttāgame.

Acknowledgements

Once again we acknowledge our indebtedness to the learned Jaina monks, scholars and other persons whose names we have gratefully noted in the first part of the present edition of *Prajñāpanāsūtra* for the help they have rendered to us in our task of critically editing the text. Our sincere thanks are due to Dr. Nagin J. Shah, Dy. Director of L. D. Institute of Indology, for preparing 'Introduction'—English translation of our 'Prastāvanā' originally written in Gujarati.

Bombay
3-3-1971

MUNI PUNYAVIJAYA
DALSUKH MALVANIA
AMRITLAL MOHANLAL

पणवणासुत्तपरिसिद्धाई

१. पढमं परिसिद्धं

गाहाणुक्कमो

गाहा	सुत्तंकाइ
अगतूण समुग्घायं	२१७० [२] गा. २३०
अच्छि पव्वं वलिमोडओ	५४ [८] गा. ९३
अज्जोरुह वोढाणे	४९ गा. ३९
अज्झयणमिणं चित्तं	१ गा. ३
अडहुत्तरं च १ तीसं २	१७४ गा. १३४
अणभिग्गहियकुदिट्ठी	११० गा. १२९
अणभिग्गहिया भासा	८६६ गा. १९७
अणवन्निय १ पणवन्निय २	१९४ गा. १५१
अणंतरायजाहारे १	२०३२ गा. २२३
अत्थिय तिट्ठु कविट्ठे	४१ गा. १६
अद्दय १२ असी १३ य मणी १४ ९७२ गा. २०३	
अद्दतिवण्णसहस्सा	१७४ गा. १३५
अप्फोया अद्दसुत्तय	४५ गा. ३०
अयसी १५ कुसुंभ १६ कोद्दव १७	५० गा. ४३
अलोए पडिहत्ता सिद्धा	२११ गा. १६०
अवए पणए सेवाले	५४ [१] गा. ४७
असरीरा जीववणा	२११ गा. १६९
असुरा १ नाग २ सुवण्णा ३	१७७ गा. १३७
असुरेसु होति रत्ता	१८७ गा. १४७
अस्सण्णी खलु पढमं	६४७ गा. १८३
अंभिय पेत्तिय मच्छिय	५८ [१] गा. ११०
अंघट्टा १ य कलिंदा २	१०३ गा. ११८
आणय-पाणयकप्पे	२०६ [२] गा. १५५
आभरण-वत्थ-गंधे	१००३ [२] गा. २०५
आमंतणि १ याऽऽणमणी २	८६६ गा. १९६
आयपइट्ठिय खेतं	९७१ गा. २०१
आसीतं १ वत्तीसं २	१७४ गा. १३३
आहार १ भविय २ सण्णी ३	१८६५ गा. २१९
आ ९ [२]-१	

गाहा	सुत्तंकाइ
आहार सम सरीरा	११२३ गा. २०९
आहारे २८ उवओगे २९	२ गा. ७
इक्खू य इक्खुवाडी	४६ गा. ३३
इय सव्वकालत्तित्ता	२११ गा. १७७
इय सिद्धाणं सोक्खं	२११ गा. १७५
इंदियउवच्चय १ णिवत्तणा य २	१००६ गा. २०७
उत्तत्तकणगवन्ना	१८७ गा. १४६
एएहिं सरीरेहिं [प्र. गा.]	२६ [११] गा. [१]
एक्कस्स उ जं गहणं	५४ [१०] गा. १००
एक्कारसुत्तरं हेट्ठिमेसु	२०९ गा. १५७
एगपएऽणेगाइं	११० गा. १२५
एगस्स दोण्ह तिण्ह व	५४ [१०] गा. १०३
एगा य होइ रयणी	२११ गा. १६५
एगिंदिसरीराडी ९	१७९३ गा. २१८
एते चैव उ भावे	११० गा. १२२
एरंडे कुरुविंदे	४७ गा. ३६
एसो पंचनमुक्कारो [प्र. गा.]	पृ. ३ टि. २
ओगाहणसंठाणे २१	२ गा. ६
ओगाहणा ७ अवाए	१००६ गा. २०८
ओगाहणाए सिद्धा	२११ गा. १६६
कण्हे कंदे वज्जे	५४ [१] गा. ५३
कत्ति पगडी १ कह वंधत्ति २	१६६४ गा. २१७
कहिं पडिहत्ता सिद्धा	२११ गा. १५९
कंगूया कहुइया	४५ गा. २९
कंदा य १ कंद्मूला य २	५५ [३] गा. १०७
कंजू य कण्हकडू	५४ [१] गा. ४९
काला असुरकुमारा	१८७ गा. १४५

गाथा	मुक्तावलि
काळे य महाकाळे	१९२ गा. १४१
किण्णर किण्णरिमे मल्ल ५	१९२ गा. १४२
किमिरासि भद्रमुत्था	५४[१] गा. ५२
कुम्भुभरि पिप्पल्लिया	४२ गा. २०
कुम्भुभद्र-आवासा	१००३[०] गा. २०६
केण-किराय-हयमुह	५४[३३] गा. ५२
केवलणाणुवउत्ता	२११ गा. १७०
कोहे १ मागे २ माया ३	८६३ गा. १७१
गति ठिति भवे य भासा	८२२[२] गा. १७१
गृहद्विरागं पत्ते	५४[३] गा. ८५
गोमेजण य २३ रुयण २४	२४ गा. १०
चउरासीइ १ असीइ २	२०६[२] गा. १७६
चउसट्टी १ सट्टी २ खल्लु	१८७ गा. १४२
चक्षागं भजमाणस्स	५४[७] गा. ८४
चत्तारि य रथणीओ	२११ गा. १६४
चमरे १ धरणे २ तह वेणुद्वे	१८० गा. १४३
चंद्रण ३२ मेरुय ३३ हंसे ३४	२४ गा. ११
चंपराजाती पत्रणीइया	४३ गा. २६
चोत्तीसा १ चोत्तीला २	१८७ गा. १४०
चोवट्टि असुराणं	१८७ गा. १३८
छट्ठि च इत्थियाओ	६४७ गा. १८४
जणवय १ सम्मत २ ठवणा ३	८६२ गा. १९४
जत्थ य पुगो सिद्धो	२११ गा. १६७
जस्स कंदस्स कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८१
जस्स कंदस्स कट्ठाओ छल्ली	
बहलतरी	५४[५] गा. ७७
जस्स कंदस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ५७
" " " हीरो	५४[४] गा. ६७
जस्स खंयस्स कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८२
जस्स खंयस्स कट्ठाओ छल्ली	
बहलतरी	५४[५] गा. ७८
जस्स खंयस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ५८
" " " हीरो	५४[४] गा. ६८
जस्स पचस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६२
" " " हीरो	५४[४] गा. ७२

गाथा	मुक्तावलि
जग्ग पचालग्ग भग्गग्ग समो	५४[३] गा. ६१
" " " हीरो	५४[४] गा. ७१
जग्ग पचालग्ग भग्गग्ग समो	५४[३] गा. ६३
" " " हीरो	५४[४] गा. ७३
जग्ग पचालग्ग भग्गग्ग समो	५४[३] गा. ६४
" " " हीरो	५४[४] गा. ७४
जग्ग पचालग्ग भग्गग्ग समो	५४[३] गा. ६५
" " " हीरो	५४[४] गा. ७५
जग्ग मूलस्स कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८०
जग्ग मूलस्स कट्ठाओ छल्ली	
बहलतरी	५४[५] गा. ७६
जस्स मूलस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ५६
" " " हीरो	५४[४] गा. ६६
जस्स सालस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६०
" " " हीरो	५४[४] गा. ७०
जग्गसाउण मुदाइ	२१७०[२] गा. २२९
जह अयगोलो धंणो	५४[१०] गा. १०२
जह णाम कोइ मेच्छो	२११ गा. १७४
जह वा तिलपप्पडिया	५३ गा. ४६
जह सगलसरिसवाणं	५३ गा. ४५
जह सच्चकामगुणितं	२११ गा. १७६
जंतुहीवे लवणे	१००३[२] गा. २०४
जं संठाणं तु इहं	२११ गा. १६२
जाई भोगार तह ज्हिया	४३ गा. २५
जाउलगा माल परिली	४२ गा. २३
जीव १ गतिंदिय २-३ काण ४	१२५९ गा. २११
जीसे तयाण भग्गाण समो	५४[३] गा. ५९
" " " हीरो	५४[४] गा. ६९
जीसे सालाण कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८३
जीसे सालाण कट्ठाओ छल्ली	
बहलतरी	५४[५] गा. ७९
जे केइ नालियावद्धा	५४[८] गा. ८७
जो अत्थिकायधम्मं	११० गा. १३०
जो जिणदिट्ठे भावे	११० गा. १२१
जोणिदभूए वीण	५४[९] गा. ९७

गाहा	सुत्तंकाइ
जोयणसहस्स गाउयपुहत्त	१५,१२ गा.२१६
जोयणसहस्स छाग्गाउयाइं	१५,१२ गा.२१५
जो सुत्तमहिज्जंतो	११० गा.१२४
जो हेउमयाणंतो	११० गा.१२३
णग्गोह णंदिरुक्खे	४१ गा.१७
णाणाविहसंठाणा	५३ गा.४४
णिच्छिण्णसच्चदुक्खा	२१७६ गा.२३१
णिच्छिन्नसच्चदुक्खा	२११ गा.१७९
णिद्धस्स णिद्धेण दुयाहिण्णं	९४८ गा.२००
णिंवय जंबु कोसंब	४० गा.१३
णीलाणुरागवसणा	१८७ गा.१४८
णेइय अंतकिरिया १	१४०६ गा.२१३
णेइय-तिरिय-मणुया	१९७३ गा.२२०
तणमूल कंदमूले	५४[२] गा.५४
तय वि य ते अवेदा	२११ गा.१५८
तय-छलि-पवालेसु य	५५[३] गा.१०९
ताल तमाले तक्कलि	४८ गा.३७
तिण्णि सया तेत्तीसा	२११ गा.१६३
तिलण लउण छत्तोह	४१ गा.१८
तीसा १ चत्तालीसा २	१८७ गा.१४१
तीसा य १ पण्णवीसा २	१७४ गा.१३६
तुलसी कण्ह उराले	४९ गा.४१
दगपिप्पली य द्द्वी	४९ गा.४०
द्व्याण सव्वभावा	११० गा.१२७
दंसण-णाण-चरित्ते	११० गा.१२८
दिसि १ गति २ इंदिय ३ काण्	२१२ गा.१८०
दीव-दिसा-उद्धीणं	१८७ गा.१३९
दीहं वा हुस्सं वा	२११ गा.१६१
हुंविलय-लउस-वोक्स	पृ. ३६ टि. ३
न वि अत्थि माणुसाणं	२११ गा.१७१
निस्सग्गुवपुसरुई १-२	११० गा.११९
निस्संक्रिय १ निक्कंखिय २	११० गा.१३२
पउमलता नागलता	४४ गा.२७
पउमुप्पल-नलिणाणं	५४[८] गा.९०
पउमुप्पल १-१० संघाडे ११	५५[३] गा.१०८
पउमुप्पलिणीकंदे	५४[८] गा.८८
पढमो तत्तिओ नवमो	७९० गा.१८६

गाहा	सुत्तंकाइ
पढमो तत्तिओ सत्तम	७९० गा.१८७
पण्णवणा १ ठाणाइं २	२ गा.४
पत्तउर सीयउरण्	४२ गा.२१
पत्तेया पज्जत्ता	५४[११] गा.१०६
परमत्थसंयवो वा	११० गा.१३१
परमाणुम्मि य तत्तिओ	७९० गा.१८५
परिणाम १ वण्ण २ रस ३	
गंध ४	१२१८ गा.२१०
पल्ल-रुहसणकंदे य	५४[८] गा.८९
पाठा मियवालुंकी	५४[१] गा.५०
पुट्टोगाढ अणंतर	८७७[२३] गा.१९८
पुढवी य १ सक्करा २ वालुया	२४ गा.८
पुत्तंजीवयऽरिट्ठे	४० गा.१४
पुप्फा जलया थलया	५४[८] गा.८६
पुस्सफलं कालिंगं	,, गा.९४
पूईकरंज सेण्हा(सण्हा)	४० गा.१५
पूसफली कालिंगी	४५ गा.२८
फुसइ अणते सिद्धे	२११ गा.१६८
वत्तीस अट्ठवीसा	२०६[२] गा.१५४
वलि १ भूयाणंदे २ वेणुदालि ३	१८७ गा.१४४
वारवती य सुरट्ठा	१०२ गा.११४
वारस १ चउवीसाइं २	५५९ गा.१८२
वि चउत्थ पंच छट्ठं	
(उत्तरार्धम्-वीसेक्कवीस)	७९० गा.१८८
वि चउत्थ पंच छट्ठं	
(उत्तरार्धम्-वावीसइम्)	७९० गा.१८९
वि चउत्थ पंच छट्ठं	
(उत्तरार्धम्-पुत्ते वज्जिय)	७९० गा.१९०
भासग १५ परित्त १६ पज्जत्त १७	
(उत्तरार्धम्-जीवे य)	२१२ गा.१८१
भासग १५ परित्त १६ पज्जत्त १७	
(उत्तरार्धम्-पुत्तेसिं तु)	१२५९ गा.२१२
भासा कओ य पहवति	८५९ गा.१९२
भासा ११ सरीर १२ परिणाम १३	२ गा.५
भुयस्सक्खे हिंयुस्सक्खे	४८ गा.३८
भूअत्थेणाधिगया	११० गा.१२०
भेद १ विसय २ संठाणे ३	१९८१ गा.२२२

गाहा	सुत्तकाइ
मदुरा य सूरसेणा २१	१०२ गा. ११६
मासपण्णी मुगापण्णी	५४[१] गा. ५१
मुद्दिय अप्पा भल्ली	४५ गा. ३१
रायगिह मगह १ चंपा	१०२ गा. ११२
रुक्खा १ गुच्छा २ गुम्मा ३	३८ गा. १२
रुह कंडुरिया जारु	५४[१] गा. ४८
लोगागासपएसे णिओयजीवं	५४[११] गा. १०४
,, परित्तजीवं ,,	गा. १०५
वइराड वच्छ १६ वरणा	१०२ गा. ११५
ववगयजर-मरणभए	१ गा. १
वंसे वेल्ह कणए	४६ गा. ३४
वाइंगण सल्लइ वौडइ	४२ गा. १९
वायगवरवंसाओ [प्र. गा.]	१ गा. [१]
विसमं समं करेति	२१७०[१] गा. २२८
विहि १ संढाण २ पमाणं ३	१४७४ गा. २१४
विट समंस-कडाहं	५४[८] गा. ९५
वेणु णल इक्खुवाडिय	५४[८] गा. ९२
वेयण १ कसाय २ सरणे ३	२०८५ गा. २२७
वेंटं बाहिरपत्ता	५४[८] गा. ९१
सग-जवण-सवर-व्रववर	पृ. ३६ टि. ३
सच्चित्ताऽऽहारट्ठी १-२	१७९३ गा. २१७
सण वाण कास महग	४२ गा. २२
सण्णिहिया सामाणा	१९४ गा. १५२
सत्तट्ठ जातिकुलकोडिलक्ख	९१[४] गा. १११
सप्फाए सज्जाए	५४[८] गा. ९६

गाहा	सुत्तकाइ
समणिद्धयाणु वंधो	९४८ गा. १९९
समयं वक्कंताणं	५४[१०] गा. ९९
सम्मत्तस्स थभिगमे	२०३२ गा. २२४
सरीरप्पहवा भासा	८५९ गा. १९३
सच्चो वि किसलओ खल्लु	५४[९] गा. ९८
ससविंदु गोत्तफुसिया	४५ गा. ३२
संजय अस्संजय मीसगा	१९८० गा. २२१
संठाणं १ वाहल्लं २	९७२ गा. २०२
साएय कोसला ६ गयपुरं	१०२ गा. ११३
सातमसातं सव्वे	२०५४ गा. २२६
साली १ वीही २ गोधूम ३	५० गा. ४२
साहारणमाहारो	५४[१०] गा. १०१
सिद्ध त्ति य बुद्ध त्ति य	२११ गा. १७८
सिद्धस्स सुहो रासी	२११ गा. १७३
सिंवाडगस्स गुच्छो	५४[२] गा. ५५
सीता १ यद्व २ सारीर ३	२०५४ गा. २२५
सुयरयणनिहाणं जिणवरेण	१ गा. २
सुयसागरा विणेऊण [प्र. गा.]	१ गा. [२]
सुरगणसुहं समत्तं	२११ गा. १७२
सेडिय भत्तिय होत्तिय	४७ गा. ३५
सेयविया वि य णयरी	१०२ गा. ११७
सेरियए णोमालिय	४३ गा. २४
सो होइ अहिगमरुई	११० गा. १२६
हरियाले १५ हिंगुलए १६	२४ गा. ९
हासे हासरई वि य ६	१९४ गा. १५३

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
अगुरुल्लुय०	अगुरुल्लुयु ९५६, १००५	
अगुरुल्लुयुणामे	अगुरुल्लुयुक्रनाम १६९३	
अगमहिंसी०	अग्रमहिंसी १९९[२]	
अगमहिंसीओ	अग्रमहिंसीयः १९९[१]	
अगमहिंसीणं	अग्रमहिंसीणाम् १७७, १७८[१-२], १७९[२], १८०[२], १८२[२], १८८, १९५[१-२], १९६, १९७[२], १९८[२]	
- अगमहिंसीणं	अग्रमहिंसीणाम् १९०[२]	
०- अगमसो	अग्रशः २५[३], २८[४], ३१[४], ३४[४], ५५[३]	
०- अगमहत्या	अग्रहस्ताः १७८[१]	
,,	अग्रहस्तौ १७८[२]	
०- अगमाओ	अग्रात् २११	
अगिकुमारा	अगिकुमाराः १४०[१], ४३९	
अगिकुमाराणं	अगिकुमाराणाम् ५७८	
अगिगड्डाणं	अगिगड्डाणाम् २१७६	
+ अगिगमाणव	अगिमाणवः - अगिकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४४	
अगिगसीहे	अगिगसिंहः - अगिकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४३	
अगिगी	अगि[कुमाराः] १७७ गा. १३७, १८७ गा. १४६ गा. १४८	
० अगिगीणं	अगिगीणाम्-अगिकुमाराणाम् १८७ गा. १३९	
+ अगवाडग	अगवामार्गः - गुच्छविशेषः पृ. १८ टि. १०	
अगवाति	अगिगति ९९०[३], ९९२[३]	
अचक्रवुदंसण	अचक्रवुदंशिन ४४४ तः	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
	४४८, १९२८, १९२९	
अचक्रवुदंसण०	अचक्रवुदंशिन ४४०, ४४१, ४४३, ४६२[१], ४६६[१], ४६७[१], ४६८[१], ४७०[१], ४७३[१], ४७४[१], ४७५[१], ४७७[१], ४८५[१], ४८७[१],	
अचक्रवुदंसण-	अचक्रवुदंशिनानाकारोपयोगः अणागारोवओगे १९१०, १९१४, १९१८, १९२२, १९२४	
अचक्रवुदंसणं	अचक्रवुदंशिनम् ४५०	
अचक्रवुदंसणावरणे	अचक्रवुदंशनावरणम् १६८०	
अचक्रवुदंसणि-	अचक्रवुदंशिनी पृ. ३१३ टि. १	
अचक्रवुदंसणी	,, ४६३, ४७१, ४७८, ४८८, ४९६, १३५५	
अचक्रवुदंसणी-	अचक्रवुदंशिनी १३५५	
अचक्रवुदंसणी	अचक्रवुदंशिनः २६०	
अचक्रवुदंसणीणं	अचक्रवुदंशिनानाम् २६०	
अचक्रवुदंसणो-	अचक्रवुदंशिनोपयुक्ताः वडत्ता १९३२[१]	
अचरिती	अचारित्रिणः ९३८, ९४०, ९४३	
अचरिमसमय०	अचरिमसमय ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२	
अचरिमसमय-	अचरिमसमययोगि-	
सजोगिकेवल्लि०	केवल्लिन् ११८	
अचरिमस्स	अचरिमस्य ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०६	
अचरिमं	अचरिमम् ७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
अगुरुलहय०	अगुरुलहयु ९५६, १००५			४४८, १९२८, १९२९	
अगुरुलहयणामे	अगुरुलहयणाम १६९३		अचक्रवृत्तसंज्ञा०	अचक्रवृत्तसंज्ञा ४४०, ४४१,	
अगमहिंसी०	अग्रमहिंसी १९९[२]			४४३, ४६२[१],	
अगमहिंसीओ	अग्रमहिंसीः १९९[१]			४६६[१], ४६७[१],	
अगमहिंसीगं	अग्रमहिंसीणाम् १७७,			४६८[१], ४७०[१],	
	१७८[१-२], १७९[२],			४७३[१], ४७४[१],	
	१८०[२], १८२[२],			४७५[१], ४७६[१],	
	१८८, १९५[१-२],			४८५[१], ४८७[१],	
	१९६, १९७[२],		अचक्रवृत्तसंज्ञा-	अचक्रवृत्तसंज्ञा नाकारोपयोगः	
	१९८[२]		अणागारोवओमो	१९१०, १९१४, १९१८,	
- अगमहिंसीगं	अग्रमहिंसीणाम् १९०[२]			१९२२, १९२४	
०- अगमसो	अग्रमः २५[३],		अचक्रवृत्तसंज्ञा	अचक्रवृत्तसंज्ञाम् ४५०	
	२८[४], ३१[४],		अचक्रवृत्तसंज्ञावरणे	अचक्रवृत्तसंज्ञावरणम् १६८०	
	३४[४], ५५[३]		अचक्रवृत्तसंज्ञा-	अचक्रवृत्तसंज्ञा टी. ३१३	
०- अगमहत्या	अग्रहस्ताः १७८[१]			टि. १	
"	अग्रहस्तौ १७८[२]		अचक्रवृत्तसंज्ञा	,, ४६३, ४७१,	
०- अगमाओ	अग्रमात् २११			४७८, ४८८, ४९६,	
अगिगकुमारा	अगिगकुमाराः १४०[१],			१३५५	
	४३९		अचक्रवृत्तसंज्ञा-	अचक्रवृत्तसंज्ञा १३५५	
अगिगकुमाराणं	अगिगकुमाराणाम् ५७८		अचक्रवृत्तसंज्ञा	अचक्रवृत्तसंज्ञा २६०	
अगिगद्वुद्वाणं	अगिगद्वुद्वाणाम् २१७६		अचक्रवृत्तसंज्ञाणं	अचक्रवृत्तसंज्ञाणाम् २६०	
+ अगिगमाणव	अगिगमाणवः -		अचक्रवृत्तसंज्ञा-	अचक्रवृत्तसंज्ञा नोपयुक्ताः	
	अगिगकुमारेन्द्रः		वउत्ता	१९३२[१]	
	१८७ गा. १४४		अचरिती	अचरिती ९३८,	
अगिगसीहे	अगिगसीहः -			९४०, ९४३	
	अगिगकुमारेन्द्रः		अचरिमसमय०	अचरिमसमय ११२,	
	१८७ गा. १४३			११५, ११६, ११८,	
अगिगी	अगिगीकुमाराः १७७ गा.			११९, १२२, १२३,	
	१३७, १८७ गा.			१२५, १२८, १२९,	
	१४६ गा. १४८			१३१, १३२	
० अगिगीणं	अगिगीणाम्-अगिगकुमाराणाम्		अचरिमसमय-	अचरिमसमययोगि-	
	१८७ गा. १३९		सजोगिग्रेवलि०	केवलिन ११८	
+ अगिगवाडग	अगिगवार्गः-गुच्छविशेषः		अचरिमस्त	अचरिमस्त ७७७, ७७९,	
	पृ. १८ टि. १०			७८०, ८०२ तः ८०६	
अगिगवाति	अगिगवाति ९९०[३],		अचरिमं	अचरिमम् ७७५, ७७७,	
	९९२[३]			७७९, ७८०, ७९७,	
अचक्रवृत्तसंज्ञा	अचक्रवृत्तसंज्ञा ४४४ तः			८०२, ८०३	

पुनर्गणनामुत्तरमिन्द्रां

मूलसदो	मा.ग.यो	सु.सं.सद
अचरिमंतपण्मा	अचरमान्तप्रदेशा	१७९
"	अचरमान्तप्रदेशाः	१७७, १७९, १८०, १८१, १८२, १८३
अचरिमंतपण्माण	अचरमान्तप्रदेशानाम्	१७७, १७९, १८०, १८३, १८४
अचरिमंतपण्देमा	अचरमान्तप्रदेशा	१७९, १८०, १८१, १८२
"	अचरमान्तप्रदेशाः	१७९, १८०, १८१, १८२
अचरिमंतपण्देमाण	अचरमान्तप्रदेशानाम्	१८०
अचरिमा	अचरमा	१७९
"	अचरमाः	२७४, ८०९[१], ८११[१], ८१३[१], ८१५[१], ८१७[१], ८१९[१], ८२१[१], ८२३[१], ८२५[१], ८२७[१], ८२९[१]
अचरिमाइं	अचरमौ ७८१, ७८३ तः	७८८
"	अचरमाणि ७७५, ७९७	
अचरिमाण	अचरमाणाम्	२७४
अचरिमे	अचरमः ७८१ तः ७८८, ८०२, ८०७, ८०८[१], ८१०[१], ८१२[१], ८१४[१], ८१६[१], ८१८[१], ८२०[१], ८२२[१], ८२४[१], ८२६[१], ८२८[१], १३९८	
"	अचरमम् ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०३	
अचित्तजोणिया	अचित्तयोनिः	७३३
अचित्तजोणीणं	अचित्तयोनीनाम्	७३३

मूलसदो	मा.ग.यो	सु.सं.सद
अचिपा	अचिपा - योनिभेदः	७७४ तः ७७६, ७७८, ७६१
अचिपादारा	अचिपादाराः	१७७४[१,३]
अचिमालि०	अचिमालि	१९७[१]
अचिमाली०	"	२०१[१], २०५[१], २०६[१], २०७
अचिपा	अचिः	३१[१]
अचिपाण	अचिपा	१७७, १७८[१-२], १८८, १९६
अचुण	अच्युते	४२६[१-२], १४७०, १८४१
०-अचुण	अच्युतयोः २०६[२] गा.	१५५
०-अचुणमु	अच्युतेषु	१५३२[५], २०५१, २०५२[१]
अचुणहिंतो	अच्युतभ्यः ६५०[१८], ६५५[४]	
अचुओ	अच्युतः ६६३, १५३२ [५], १५५१[४,६]	
अच्युत	अच्युत	१९६
अच्युतवहंसण	अच्युतवतंसकः	२०६[१]
अच्युता	अच्युताः	१४४[१]
०-अच्युता	"	२०६[१]
०-अच्युताणं	अच्युतयोः	२०७
"	अच्युतानाम्	२०६[१]
अच्युते	अच्युतः	२०६[२]
अच्युते	अच्युते ३३४, ४२६[३]	
अच्युय	अच्युत	२१०, ६२२, ६३५, १०३५
अच्युयदेवसरीरे	अच्युतदेवशरीरम्	१५२६[५]
अच्युयदेवस्स	अच्युतदेवस्य	१५५१[८]
अच्युयदेवा	अच्युतदेवाः	७१३
०-अच्युयदेवा	"	२००४

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाह
अच्युदेवाणं	अच्युतदेवानाम्	६००, २०१४[२]
अच्युयं	अच्युतम्	१९६३
०-अच्युया	अच्युतौ	२०६[१]
०-अच्युयाणं	अच्युतानाम्	२०६[१]
अच्छर	अप्सरस्	१८८
अच्छर०	,,	१७७, १७८[१]
अच्छराओ	अप्सरसः	२०५२[२,६]
अच्छराणं	अप्सरसाम्	२०५२[२]
अच्छराणिवातेहिं	अप्सरोनिपातैः-	चप्पुटिकानिपातैः २१६९
अच्छराहिं	अप्सरोभिः	२०५२ [२,४-६]
अच्छा	ऋक्षाः-सनखपदविशेषः	७४
,,	अच्छा	२११
,,	अच्छाः	१९७[१], १९९[१], २०५[१]
,,	अच्छौ	२०६[१]
,,	अच्छानि	१७७, १७८[१], १८८, १९६, १९७[१], २०६[१], २१०
,,	अच्छा-अच्छानगरी	१०२ गा. ११५.
-अच्छि	अक्षिन्	१२३७
अच्छिण्णे	अच्छिन्नान्	९९२[१-३]
अच्छिरोडा	अक्षिरोडाः-चतुरिन्द्रियाः	५८[१]
अच्छिवेहा	अक्षिवेधाः-	,, ५८[१]
अच्छि	अक्षि	५४[८] गा. ९३, ८५३
अच्छी	ऋक्षी-सनखपदविशेषः	८५१
अच्छे	अच्छः	१९७[१]
,,	ऋक्षः-सनखपदविशेषः	८४९, ८५२

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाह
अच्छेज्ज	तिष्ठेत्-तिष्ठति	२११ गा. १७६
अच्छो	ऋक्षः-सनखपदविशेषः	पृ. २१२ टि. ४
अजरा	अजराः	२११ गा. १७८
अजसोकिन्ति-	अयशःकीर्तिनाम्नः	१७०२ [५५]
गामाण		
अजसोकिन्तिनामे	अयशःकीर्तिनाम्	१६९३
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
गुणकक्खडे	गुणकर्कशः	५४५[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
गुणकालम्	गुणकालकः	४५७[३], ४६८[३], ४७५[३], ४८३[३], ४९१[३], ५३९[३], ५४१[३], ५४२[३], ५४३[३], ५५७[३]
-अजहणमणु-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
क्कोसगुणकालम्	गुणकालकः	५३८[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
गुणसीम्	गुणशीतः	५५०[३]
अजहणमणुक्कोस-	,,	५४७[३], ५४८[३], ५५१ [३], ५५२[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टचक्षुर्दर्शनी	
चक्खुदंसणी		४६२[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टस्थितिकः	
ट्ठितीम्		५३५[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टस्थितिकः	
ट्ठितीम्		४६७[३], ४७४[३], ४८२[३], ४९०[३], ५३२[३], ५३३[३], ५३६[३], ५३७[३], ५५६[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकः	
पदेसिम्		५५४[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकस्य	
पदेसियस्स		५५४[३]

मूलमहो	मह.प.महो	मु.म.महो	मह.महो	मह.प.महो	मु.म.महो
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-		अजहणमुको-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
पदेविमाणं	पदेविमाणं	१३३	सोसाहणमणु	साहनकस्य	४५५[३]
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टमणुको-		अजहणमुको-	अजघन्यानुत्कृष्टमणुको-	
सहअण्णाणी		१३३[३]	सोसाहणमाणं	धानाम्	४५५[३]
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-		अजहणमुको-	अजघन्यानुत्कृष्टविधानी	
लुगो		५५५	सोहिणणी		४५५[३]
अजहणमणुकोसा-	अजघन्यानुत्कृष्टमिनि-		अजहण	अजघन्यः	१३३३ तः १३३४
मिणिवोहि-	वोधिकज्ञानी	४५५[३]	अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
यणणी		१३३[३], १५३[३]	सोसाहण	साहनकः	४५५[३]
अजहणमणुकोसेणं	अजघन्यानुत्कृष्ट-	१३३	- अजीव -	अजीव	पृ. ३९ टि. २
		[१, ३], ३२४, १३३३,	अजीवद्वयदेशे	अजीवद्वयदेशः	१००५
		१५९२[१], १८५३	अजीवपञ्चा	अजीवपर्यवाः	४३८, ५००, ५५८
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्ट-		० अजीवपञ्चा	,,	५०० तः ५०३
सोसाहण	साहनकः	४५५[३], ४७३[३], ४८१[३], ४८९[३], ५२६[३], ५२७[३], ५२९[३], ५३०[३], ५३१[३]	अजीवपणवणा	अजीवप्रजापता	३, ४, १३[५]
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्ट-		० अजीवपणवणा	,,	५, ६, १३[५]
सोसाहणजो	साहनकः	५२५[३]	अजीवपरिणामे	अजीवपरिणामः	९२५, ९४७, ९५७
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्ट-		अजीवमिस्रिया	अजीवमिश्रिता -	
सोसाहणगस्स	साहनकस्य	५३१[३], ५५५[३]	० अजीवं	अजीवमिभेदः	८६५
अजहणमणुकोसो-	अजघन्यानुत्कृष्टावगाहन-		- अजीवे	अजीवम्	११० गा. १२०
साहणमाणं	कानाम्	५३१[३], ५५५[३], पृ. १४० टि. २५	अजोगत्वं	अजीवान्	पृ. ३९ टि. २
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्ट-		अजोगतां	अयोगताम्	२१७५
सोसाहण	साहनकः	४५५[३]	अजोगत्तं	अयोगत्वम्	पृ. ४४५ टि. २-३
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्ट-		अजोगयं	अयोगताम्	२१७५
सोहिणणी	वधिक्षानी	४९५[३]	अजोगिकेवलि०	अयोगिकेवलिन्	११७, ११९, १३२
अजहणमुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-		अजोगिभवत्थ-	अयोगिभवत्थ-	
द्वितीए	स्थितिकः	४५५[३]	केवलिकाणाहारण	केवल्यनाहारकः	
अजहणमुकोसाभि-	अजघन्यानुत्कृष्टमिनि-		अजोगी	अयोगी	१३७१, १३७२
मिणिवोहियणणी	वोधिकज्ञानी	४८५[३]	०	अयोगिनः	१३२५
अजहणमुको-	अजघन्यानुत्कृष्ट-		०	०	२५२, ९४३, ९९००[४]
सोसाहण	साहनकः	४५५[३]			
- अजहणमुको-	०				
सोसाहण		५२८			

मूलसद्दो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
अजोगी-	अयोगी	१३२५.
अजोगीण	अयोगिनाम्	२५.२
अजोगिया	अयोगिकाः ७५३, ७६३,	७७२
अजोगियाण	अयोगिकानाम्	७६३,
		७७२
अजोगीण	अयोगिनाम्	७६३
अज्जण	अर्जकः - वनस्पतिविशेषः	
		४९ गा. ४१
अज्जजातितो	आर्यजातयः पृ. ३८ टि. ३	
अज्जल	आर्यल - म्लेच्छविशेष ९८	
अज्जसामस्स [च.प.]	आर्यस्यामाय १ [गा. २]	
- अज्जुण	अर्जुन - सुवर्णविशेष २११	
+ - अज्जुण	अर्जुनः - बहुव्रीजविशेषः	
		४१ गा. १८
+ अज्जुण	अर्जुनम् - तृणविशेषः	
		४७ गा. ३५
+ अज्जोरुह	वनस्पतिविशेषः	
अज्जत्थवयणे	अध्यात्मवचनम्	८९६
अज्जयणं-	अध्ययनम्	१ गा. ३
अज्जल	म्लेच्छविशेष पृ. ३६ टि. ११	
अज्जवसाणा	अध्यवसानानि	२०३२,
		२०४७
अट्ठई	गुच्छविशेषः ४५ गा. २१	
- अट्ठालय	अट्ठालक	१७७,
		१७८ [१], १८८
अट्ठ	अष्ट ५७ [२], ११० गा.	
	१३२, २०० [१],	
	२०६ [२] गा. १५४,	
	२११, ४५८, ४६९,	
	४७६, ४८४, ४९२,	
	७७४, ८९५, ९६४ [१],	
	९६५ [१], ९६६ [१],	
	९६७ [१], ९७० [१],	
	१०२५, १०२६ [१],	
	१०३०, १०३१ [१],	
	१०३४, १०३६, १०३७,	

मूलसद्दो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
अट्ठ	१०४१ [१-२, ४,	
	६, ९] १०४३ [१, ३,	
	५-६], १०४५ [१],	
	१०४६ [३, ५, ७-८],	
	१०४७ [२-४], १०६६	
	[३], १०७७, १०८३,	
	१६४३, १६६५, १६६७	
	तः १६६९, १६८७,	
	१७०० [१०], १७०२	
	[२०, ५४], १७०३ [१],	
	१७३९ [२-३], १७५४	
	[१], १७६७ [१],	
	१७६९ [१], १७७० [१],	
	१७७३ [२], १७७५ [१],	
	१७८१, १७८७ [१],	
	१७९२ [१], १८०० [२],	
	पृ. ३५२ टि. ३	
अट्ठ	अष्टन ५३१ [३],	
	५३७ [१], ५४३ [१],	
	५५४ [२-३], ५५५ [३],	
	५५६ [१]	
अट्ठ-	अष्टन १७४, १७४ गा. १३३	
- अट्ठ	अष्ट ९१ [४] गा. १११	
अट्ठ-	,, २११ गा. १६५,	
	५५९ गा. १८२	
अट्ठगति०	अष्टगति २२६	
अट्ठजोयणिण	अष्टयोजनिकम् २११	
अट्ठण्हं	अष्टानाम् १९७ [२],	
	१९८ [१], २०० [२]	
०- अट्ठताण	अर्थतया ४४०, ४४४,	
	४५९ [१], ४६७ [१],	
	४८७ [१], ४८९ [१]	
अट्ठत्तरं	अष्टसप्ततम् पृ. ५४ टि. ३	
अट्ठत्तीसं	अष्टत्रिंशत् १८५ [१]	
	१८७ गा. १४०	
अट्ठपदेसिण	अष्टप्रदेशिकः ७८८, ७८९	
	अष्टप्रदेशिके ७८८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अट्टविह्वेयण	अष्टविधवेदकः १७७३[१]	
अट्टविहा	अष्टविधाः ८[४], १४१[१]	
अट्टविहाणं	अष्टविधानाम् १५२०[४]	
अट्टविहे	अष्टविधः ९५५, १६८१[१-२], १६८५[१-२], १६९०[२-३], १६९४[१२], १६९५[२], १९०९.	
अट्टवीसा	अष्टाविंशतिः २०६[२] गा. १५४	
अट्टसतं	अष्टाधिकं शतम् ६३६, १४१६[२]	
अट्टसमइण	अष्टसामयिकः २०८८, २१७२	
अट्टसहिया	अर्थसहिताः १९३२[१]	
अट्टसु	अष्टसु १४८, १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१]	
अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते १६८, १७८[१], १७९[१], १८०[१], १८१[१], १८२[१], १८३[१], १८५[१]	
० अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते १७७	
अट्टहिं	अष्टभिः ५१९, ६८७, ६८८, ६९१	
अट्टारस	अष्टादश १७४ गा. १३३-१३४, ४२२[१,३], ४२३[१,३] ९७१, १०४१[४], १३२७, १५८०, १७०२[६-८, २१, ४५]	
+ अट्टारस	अष्टादशम् १७४ गा. १३३-३४	
अट्टारस-	अष्टादश १७२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अट्टारसण्हं	अष्टादशभ्योऽष्टादशभिर्वा [पृ. प.] ७०९, ७१० ,, [स.प.] अष्टादशसु	१८३७, १८३८
अट्टारसमं	अष्टादशम् पृ. ३१७ पं. १०	
अट्टारसविहे	अष्टादशविधानि १०७	
अट्टारसुत्तरे	अष्टादशोत्तरस्मिन् १७१, २१०	
- अट्टारं	अष्टादशम् ७९० गा. १८८ तः १९०	
अट्टावीस०	अष्टाविंशति १९८[२]	
अट्टावीसइमं	अष्टाविंशतितमम् पृ. ४०६ पं. २०	
अट्टावीसति०	अष्टाविंशति १९५[१]	
अट्टावीसतिभागा	अष्टाविंशतिभागाः १७०२[२५, २७], १७१२	
-		
अट्टावीसतिविहा	अष्टाविंशतिविधाः ९५,	
अट्टावीसं	अष्टाविंशम् १७४ गा. १३३	
,,	अष्टाविंशतिः १९८[१], ४३२[१, ३], ४३३[१], २१६९	
अट्टावीसाण	अष्टाविंशतेः १९८[२]	
,,	अष्टाविंशतेरष्टा- विंशत्या वा ७१९, ७२०	
,,	अष्टाविंशतौ १८८७, १८४८	
अट्टावीसुत्तर०	अष्टाविंशत्युत्तर १७०	
अट्टिकच्छभा	अस्थिकच्छपाः ६४	
अट्टियाइं	अस्थितानि ८८८[१], ८९०	
०-अट्टी	अर्थिनः १७९५,	
-अट्टे	अर्थः ९९४, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४२, १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अट्टविहवेषण	अष्टविधवेदकः १७७३[१]		अट्टारसपहं	अष्टादशभ्योऽष्टादशभिर्वा	
अट्टविहा	अष्टविधाः ८[८], १४१[१]		[पृ. प.]	७०९, ७१०	
			," [स.प.]	अष्टादशसु	
अट्टविहाणं	अष्टविधानाम् १५.२०[४]			१८३७, १८३८	
अट्टविहे	अष्टविधः ९५५, १६८१[१-२], १६८५[१-२], १६९०[२-३], १६९४[१२], १६९५[२], १९०९.		अट्टारसमं	अष्टादशम् पृ. ३१७ पं. १०	
			अट्टारसविहे	अष्टादशविधानि १०७	
			अट्टारसुत्तरे	अष्टादशोत्तरस्मिन् १७१, २१०	
			- अट्टारं	अष्टादशम् ७९० गा. १८८ तः १९०	
अट्टवीसा	अष्टाविंशतिः २०६[२] गा. १५.४		अट्टावीस०	अष्टाविंशति १९८[२]	
अट्टसतं	अष्टाविकं शतम् ६३६, १४१६[२]		अट्टावीसद्वयं	अष्टाविंशतितमम् पृ. ४०६ पं. २०	
अट्टसमङ्ग	अष्टसामयिकः २०८८, २१७२		अट्टावीसति०	अष्टाविंशति १९५[१]	
अट्टसहिया	अर्थसहिताः १९३२[१]		अट्टावीसतिभागा	अष्टाविंशतिभागाः १७०२[२५, २७], १७१२	
अट्टसु	अष्टसु १४८, १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१]		अट्टावीसतिविहा	अष्टाविंशतिविधाः ९५.	
			अट्टावीसं	अष्टाविंशम् १७४ गा. १३३	
			,"	अष्टाविंशतिः १९८[१], ४३२[१, ३], ४३३[१], २१६९	
अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते १६८, १७८[१], १७९[१], १८०[१], १८१[१], १८२[१], १८३[१], १८५[१]		अट्टावीसाण	अष्टाविंशतेः १९८[२]	
० अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते १७७		,"	अष्टाविंशतेरष्टा- विंशत्या वा ७१९, ७२०	
अट्टहिं	अष्टभिः ५.१९, ६८७, ६८८, ६९१		,"	अष्टाविंशतौ १८८७, १८४८	
अट्टास	अष्टादश १७४ गा. १३३-१३४, ४२२[१, ३], ४२३[१, ३] ९७१, १०८१[४], १३२७, १५८०, १७०२[६-८, २१, ४५]		अट्टावीसुत्तर०	अष्टाविंशत्युत्तर १७०	
			अट्टिकच्छभा	अस्थिकच्छभाः ६४	
			अट्टियादं	अस्थितानि ८८८[१], ८९०	
			०-अट्टी	अर्थिनः १७९५.	
			-अट्टे	अर्थः ९९४, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४२, १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५,	
+ अट्टारस	अष्टादशम् १७४ गा. १३३-३४				
अट्टारस-	अष्टादश १७२				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अडा	रोमपक्षिविशेषः	८८	+ अणवन्निय	अणपन्निकः १९४ गा. १५.१	
अडिला	चर्मपक्षिविशेषः	८७	अणवन्निया	अणपन्निकाः १९३ [१]	
अडिला	,, पृ. ३३ टि. ४		अणवन्नियाणं	अणपन्निकानां १९३ [१]	
- अडु	अर्ध	१९७ [२], १९८ [२]	अणस्साइज्जमाणा	अनास्वाद्यमानाः १८२१	
अडुइज्जा	अर्धतृतीयाः	१३१०	अणस्साइज्जमाणाइं	अनास्वाद्यमानानि १८२०	
अडुइज्जाइं	अर्धतृतीयानि	१५६९ [६-७], १९८६, १९८७	अणहिया	कुहणजातीयवनस्पति- विशेषः पृ. २१ टि. ७	
अडुइज्जाओ	अर्धतृतीयाः १५२९ [२-३]		अणंतओ	अनन्तकः ५४ [९] गा. ९८	
अडुइज्जेसु	अर्धतृतीयेषु ८२, ९३, १५४, १७६		अणंतगुणकक्खडाइं	अनन्तगुणकर्कशानि १८०० [२]	
+ अणगार	अनगारः ९७२ गा २०२		अणंतगुणकालए	अनन्तगुणकालकः ५२३	
अणगारस्स	अनगारस्य ९९३, २१६८		अणंतगुणकालगाण	अनन्तगुण- कालकानाम् ३३३	
अणगारियं	अनगारताम् १४२० [८], १४२१ [२-३]		अणंतगुणकालाइं	अनन्तगुणकालानि ८७७ [८], १९७८ [२]	
अणग्घाइज्जमाणा	अनाप्रायमाणाः १८२१		अणंतगुणनित्तरसाइं	अनन्तगुण- तिक्तरसानि ८७७ [१२]	
अणग्घाइज्जमाणाइं	अनाप्रायमाणानि १८२०		अणंतगुणपरिवट्टीए	अनन्तगुणपरिवट्ट्या ८८०	
अणभिग्गहिओ	अनभिग्गहीतः ११० गा. १२९		अणंतगुणसब्भहिए	अनन्तगुणाभ्यधिकः ५०४	
अणभिग्गहिय-	अनभिग्गहीत-		अणंतगुणलुक्खाइं	अनन्तगुणरूक्षाणि ८७५ [१५], १८०० [२-३]	
कुट्टिटी	कुट्टिः ११० गा. १२९		अणंतगुणलुक्खे	अनन्तगुणरूक्षः ५२४	
अणभिग्गहिया	अनभिग्गहीता-भापाप्रभेदः ८६६ गा. १९७		अणंतगुणसीयाइं	अनन्तगुण- शीतानि ८७७ [१४]	
अणवट्ठिए	अनवस्थितः २०२७, २०२९		अणंतगुणसुत्तिभ-	अनन्तगुणसुर-	
अणवण्णिय०	अणपन्निक, अप्रज्ञितिक, ऋणपर्णिक-वानव्यन्तर- देवजातिः १८८		गंधाइं	भिगन्धानि ८७७ [१०]	
अणवण्णियकुमार०	अणपन्निककुमार १९३ [२]		अणंतगुणहीणे	अनन्तगुणहीनः ४४०, ५०४	
अणवण्णियरायाणो	अणपन्निकराजानौ पृ. ६७ टि. १		अणंतगुणं	अनन्तगुणम् २११ गा. १७२	
अणवण्णिया	अणपन्निकाः १९३ [१]		अणंतगुणा	अनन्तगुणाः २२५, तः २२९, २३१ तः २३४, २३६ तः २३९, २४१ तः २४४, २४६ तः २४९,	
अणवण्णिदा	अणपत्नीन्द्रौ १९३ [२]				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अणंतभागहीणे	अनन्तभागहीनः	४४०, ५०४
अणंतभागं	अनन्तभागम्	१८०३, १८१०
० अणंतभागूणा	अनन्तभागोनानि	९१० [४]
अणंतभागूणे	अनन्तभागोनम्	१००५
अणंतभागो	अनन्तभागः	९१० [१,४], ९१४ [१]
— अणंतभागो	,,	पृ. २२३ टि. १
अणंतमिस्सिया	अनन्तमिश्रिता-	भापाप्रभेदः ८६५
अणंतर	अनन्तरम्	८७७ [२३] गा. १९८
अणंतरगयाहारे	अनन्तरगताहारः	पृ. ४१९ टि. १
अणंतरसिद्ध-	अनन्तरसिद्धा	
असंसारसमा-	संसारसमा-	
वण्णजीव-	पन्नजीव-	
पण्णवणा	प्रज्ञापना	१५, १६
अणंतरसिद्धणो-	अनन्तरसिद्धनोभवोप-	
भवोदवातगती	पातगतिः	११०२, ११०३
अणंतरं	अनन्तरम्	२११, ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४०६ गा. २०७, १४१७, १४१८, १४२० [१-२], १४२१ [१], १४२२ तः १४२४, १४२५ [१], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१], १४३० [१], १४३२ [१], १४३५, १४३७ [१], १४४४, १४४६, १४५२, १४५७, १४५९, १४६०, २१७५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अणंतरागता	अनन्तरागताः	१४१० [१], १४१४ [३]
अणंतरागया	,,	१४१० [१,३]
	तः	१४१३, १४१४ [१], १४१५ [१], १४१६ [१]
अणंतरागयाओ	,,	१४१५ [२]
अणंतरायआहारे	अनन्तरागताहारः	२०३२ गा. २२३
अणंतराहारा	अनन्तराहाराः	२०३३, २०३४ [१], २०३५
अणंतरोगाढाई	अनन्तरावगाढानि	८७७ [१७-१८]
अणंतरोववन्नगा	अनन्तरोपपन्नकाः	९९८
— अणंतवग्ग०	अनन्तवर्ग	२११ गा. १७३
अणंतसमय०	अनन्तसमय	११०४
अणंतसमयसिद्धा	अनन्तसमयसिद्धाः	१७
अणंतं	अनन्तम्	१२६२ [१], १२७२, १२८८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
अणन्ता	अनन्ताः	५४ [११] गा. १०४, ५५ [३], २११ गा. १६७, ४३९ तः ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१] ४९५ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
अणंतगुणा	२५१ तः २६२, २६४ तः २६९, २७४, २७५, ३२६, ३३०, ३३४, ७५३, ७६३, ७८०, ८०५, ८०६, ९००, ९१०[१], ९८२, ९८५[९], ९८७[४], ११७०, ११७३, ११८०[१०], १८१८, १८२१, १८२५, २१४२		अणंतपणसिण	अनन्तप्रदेशिकः ५१०, ५३१ [१-३], ५३७[१], ५४३[१], ५४५ [१]	
"	अनन्तगुणानि ९१०[४] ९१४[१], १२४७, १२४९, १५६५		"	अनन्तप्रदेशिके ७८९ अनन्तप्रदेशिकम् ७९३, ७९७[१], ९८५[५]	
अणंतगुणाई	अनन्तगुणानि ३२८, ३२९, ८८७		अणंतपणसियरस	अनन्तप्रदेशिकस्य ५१०, ५३१ [१], ५३५[१], ५४३[१], ५४५[१], ५५२[१], ८०५, ८०६	
अणंतगुणे	अनन्तगुणः २७०, २७१, २७२[३], २७३, अनन्तगुणम् ९७९, ९८५[७], ९८७[२], पृ. २४० टि. १		अणंतपणसियाई	अनन्तप्रदेशिकानि ८७७ [३]	
अणंतजीव	अनन्तजीवम् ५४[७] गा. ८४-८५		अणंतपणसियाणं	अनन्तप्रदेशिकानाम् ५१०, ५३१ [१, ३], ५४३ [१], ५४५ [१], १११०	
अणंतजीवा	अनन्तजीवाः ५४[१] गा. ५३, ५४[८] गा. ८८ गा. ९६		अणंतपणसोगाडे	अनन्तप्रदेशावगाढम् ७९४, ७९६	
-अणंतजीवा	,, ५४[२] गा. ५४,		अणंतपणसिण	अनन्तप्रदेशिकः ५५२[१]	
अणंतजीवा	अनन्तजीवा ५४[३] गा. ५९, ५४[५] गा. ७६ तः ७९		"	अनन्तप्रदेशिकम् ७९३, ८०१	
"	अनन्तजीवानि ५४[८] गा. ८६-८७		अणंतपणसियरस	अनन्तप्रदेशिकस्य ५३१[३]	
अणंतजीवे	अनन्तजीवः ५४[३] गा. ५७-५८ गा. ६१		अणंतपणसियं	अनन्तप्रदेशिकम् १९६३, १९६४	
"	अनन्तजीवा ५४[३] गा. ६०		अणंतपणसिया	अनन्तप्रदेशिका १२४३ अनन्तप्रदेशिकाः ३३०, ५०३	
"	अनन्तजीवम् ५४[३] गा. ५६ गा. ६२ तः ६५		अणंतपणसियाई	अनन्तप्रदेशिकानि १७९७	
			अणंतपणसियाणं	अनन्तप्रदेशिकानाम् ३३० अनन्तप्रदेशि- ५३७[१], कानाम् ५५२[१], ११०६	
			अणंतपणसोगाडे	अनन्तप्रदेशावगाढम् ७९५	
			अणंतभागमन्त्रहिंते	अनन्तभागाभ्यधिकः ५०४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अणंतभागहीणे	अनन्तभागहीनः	४४०, ५०४
अणंतभागं	अनन्तभागम्	१८०३, १८१०
० अणंतभागूणा	अनन्तभागोनानि	९१० [४]
अणंतभागूणे	अनन्तभागोनम्	१००५
अणंतभागो	अनन्तभागः	९१० [१,४], ९१४ [१]
— अणंतभागो	,,	पृ. २२३ टि. १
अणंतमिस्सिया	अनन्तमिश्रिता-	भापाप्रभेदः ८६५
अणंतर	अनन्तरम्	८७७ [२३] गा. १९८
अणंतरगयाहारे	अनन्तरगताहारः	पृ. ४१९ टि. १
अणंतरसिद्ध-	अनन्तरसिद्धा	
असंसारसमा-	संसारसमा-	
वण्णजीव-	पञ्चजीव-	
पण्णवणा	प्रज्ञापना	१५, १६
अणंतरसिद्धणो-	अनन्तरसिद्धिनोभवोप-	
भवोववातगती	पातगतिः	११०२, ११०३
अणंतरं	अनन्तरम्	२११, ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४०६ गा. २०७, १४१७, १४१८, १४२० [१-२], १४२१ [१], १४२२ तः १४२४, १४२५ [१], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१], १४३० [१], १४३२ [१], १४३५, १४३७ [१], १४४४, १४४६, १४५२, १४५७, १४५९, १४६०, २१७५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अणंतरागता	अनन्तरागताः	१४१० [१], १४१४ [३]
अणंतरागया	,,	१४१० [१,३] १४११ तः १४१३, १४१४ [१], १४१५ [१], १४१६ [१]
अणंतरागयाओ	,,	१४१५ [२]
अणंतरायाआहारे	अनन्तरागताहारः	२०३२ गा. २२३
अणंतराहारा	अनन्तराहाराः	२०३३, २०३४ [१], २०३५
अणंतरोगाडाइं	अनन्तरावगाढानि	८७७ [१७-१८]
अणंतरोववन्नगा	अनन्तरोपपन्नकाः	९९८
— अणंतवग्ग०	अनन्तवर्ग	२११ गा. १७३
अणंतसमय०	अनन्तसमय	११०४
अणंतसमयसिद्धा	अनन्तसमयसिद्धाः	१७
अणंतं	अनन्तम्	१२६२ [१], १२७२, १२८८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
अणंता	अनन्ताः	५४ [११] गा. १०४, ५५ [३], २११ गा. १६७, ४३९ तः ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१] ४९५ [१],

पणवणासुत्तपरिसिद्धादं

मूलसद्वो	सकयल्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयल्यो	सुत्तंकाइ
अणंता	४९७, ५०३ तः ५०५, ५०८ तः ५११, ५१३ तः ५१५, ५१९, ५२५[१], ५२६[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१,३], ५३२[१], ५३३[१], ५३५[१], ५३६[१], ५३७[१]. ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५४८[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१-३], ५५५[१,३], ५५६[१], ५५७[१], ८९१[१], ९१०[१,४], ९८०[१], ९८५[८], ९८७[३], १२६२[१], १२८८, २०९३[१], २०९७[१], २०९९[२] २१०१[१], २१०२, २१०३[१], २१०५ तः २१०९, २११२, २११३, २१२१[१], २१२३[३], २१२४[३], २१३५[१], २१३७[१], २१३९, २१४०[१], २१७०[२] गा.२३०		अणंताओ	[१-४, ६-७], १०४३ [१,३], १०४६[१,३,५], १०४७[१-२], १०४८ [१-२], १०४९, १०५० [१-२], १०५४[१-२], १०५५[१,३], १०५८ तः १०६०, १०६३ तः १०६५, १०६६[२-३] अनन्ताः १२४५, १२६२ [१], १२८८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९ अनन्तानाम् ५४[१०] गा.१०३ अनन्तानुबन्धि ९७१ गा.२०१ अनन्तानुबन्धी ९६२[१], १६९१[४] अनन्ताभिः ९१० [१-२,४], ९१४[१] ,, २११ गा.१७० अणंते अनन्तान् २११ गा.१६८ अणंतेहिं अनन्तैः १००५ अणंतो अनन्तः ५४[९] गा.९८ अणाइए अनादिकः १२७१ अणाईए ,, १३४४, १३७५ अणाएज्जणामाए अनादेयनामः १७०२[५३] अणागतद्धं अनागताद्धम् २११ अणागयद्धं ,, २१७६ अणागयवयणे अनागतवचनम् ८९६ अणागारपस्सी अनाकारपश्यत्तिनः १९५४, १९५५, १९५७ [१], १९५८, १९६० अणागारपासणता अनाकारपश्यत्ता १९५०, १९५१ अणागारपासणताए अनाकारपश्यत्तया १९५५	
- अणंता	अनन्ताः ५४[११] गा. १०६				
अणंता	अनन्तानि ७९२, ९१० [१-४], ९११ [१], ९१४[१], १०३०, १०३१[१], १०३४, १०३६ तः १०३८[१], १०३९, १०४०, १०४१				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अणागारपासणया	अनाकारपद्यत्ता	१९३६, १९३८, १९४०, १९४२
० अणागार- पासणया	अनाकार- पद्यत्ता	१९३८, १९४२ १९५१
०-अणागारं	अनाकारम्	२११ गा. १६९
अणागारे	अनाकारः	१९२०, १९६३, १९६४
अणागारेहिं	अनाकारैः	१९६४
अणागारोवउत्ता	अनाकारोपयुक्ताः	२६२, ३२५, ९३८, १९२८, १९२९, १९३१, १९३२[१]
अणागारोवउत्ताण	अनाकारोपयुक्तानाम्	२६२
अणागारोवउत्ताणं	„	३२५
अणागारोवउत्ते	अनाकारोपयुक्तः	१३६३
०-अणागारोव- उत्तेषु	अनाकारोपयुक्तेषु	१९०१[१]
अणागारोवओग- परिणामे	अनाकारोपयोग- परिणामः	९३२
अणागारोवओगे	अनाकारोपयोगः	१९०८, १९१०, १९१२, १९१४, १९१६, १९१८, १९२२, १९२४, पृ. ४०८ टि. २
० अणागारोवओगे	अनाकारोपयोगः	१९१०, १९१४, १९२२, १९२४
०-अणागारोव- ओगे	अनाकारो- योगः	१९१८
अणावाइज्जमाणाणं	अनावायमाणाणाम्	१८२१
अणाणत्ता	अनानात्ताः	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२
अणाणुगामिणम्	अनाणुगामिकः	२०२७
अणाणुपुद्धिं (क्रि. वि.)	अनाणुपूर्वि	८७७[२२]
अणादीणम्	अनादिकः	१२७१, १२८५, १३२१, १३२६, १३३१, १३३५, १३४८, १३५२, १३५५, १३५९,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अणादीणम्		१३८१, १३९२, १३९३, १३९७, १३९८
अणादेज्जणामे	अनादेयनाम	१६९३
अणाभोगणिच्चित्तिणम्	अनाभोगनिर्वर्तितः	९६३[१], १७९६, २०३८, २०३९
अणासाइज्जमाणा	अनास्वाद्यमानाः	१८१८
अणासाइज्जमाणाणं	अनास्वाद्यमानानाम्	१८१७, १८१८, १८२१
अणाहारणम्	अनाहारकः	१३६७, १८६६[१], १८६७, १८७१[१], १८७४[१], १८७८[१], १८८०[१], १८८१[१, ३], १८८३ [१], १८८७[१], १८८९[१], १८९०[१], १८९१[१], १८९४[१], १९०५[१-२]
० अणाहारणम्	अनाहारकः	१३६७ तः १३७३
अणाहारणा	अनाहारकाः	२६३, १८६८, १८६९[१], १८७०, १८७२, १८७५[१], १८७७, १८७९, १८८०[१], १८८२[१, ३], १८८४, १८८६, १८८७[३], १८९२, १८९३, १८९८[२-३], १८९९[२], १९००[४], १९०१[२], १९०३ [३-४, ६], १९०४[२]
अणाहारणाणं	अनाहारकाणाम्	२६३
अणाहारणे	अनाहारकः	१८६९[१], १८७६[१], १८८०[१]
अणाहारया	अनाहारकाः	१८६८
अणिच्छिद्यत्ताणम्	अनीप्सिततया	१८०५
अणिजिण्णा	अनिर्जीर्णाः	२१७०[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अणिट्टहरिया	अनिष्टतरिका	पृ. २९३ टि. ८
अणिट्टतरिया	"	१२२६, १२२८, १२३३
अणिट्टत्ताए	अनिष्टतया	१८०५
अणिट्टस्सरया	अनिष्टस्वरता	१६८४ [२]
अणिट्टा	अनिष्टाः	१६८४ [२]
अणिट्टिपत्तअपमत्त-	अनृद्धिप्राप्ताप्रमत्त-	
संजतेहिंतो	संयतेभ्यः	६६५ [३]
अणिट्टिपत्तपमत्त-	अनृद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयत-	
संजयसम्महिट्ठि०	संम्यग्दृष्टि	१५३३ [१०]
अणिट्टिपत्तारिया	अनृद्धिप्राप्तार्याः	९९, १०१, १३८
- अणित्थं	अनित्थंस्थम्	२११ गा. १६६
अणिदा	अनिदा-वेदनाभेदः	
		२०५४ गा. २२५, २०७७
अणिदायं	अनिदाम्-वेदनाभेदम्	
		२०७८, २०८०, २०८३
अणिययं	अनियतम्	११३८
अणियाणं	अनीकानाम्	१७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१-२], १९६, १९७ [२], १९८ [२]
अणियाधिवत्तीणं	अनीकाधिपतीनाम्	१७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५, [१-२], १९६, १९७ [२], १९८ [२]
अणिंदा	अनिन्द्राः	२०७, २१०
अणिंदिए	अनिन्द्रियः	१२७६
अणिंदिया	अनिन्द्रियाः	२२७, ९४३
अणिंदियाण	अनिन्द्रियाणाम्	२२७
अणुक्के	कुट्टणजातीयवनस्पति-	
	विशेषः	पृ. २१ टि. ३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अणुक्कोअज-		
हण्णोगाहणए	अनुत्कृष्टाजघन्यावगाहनकः	
		पृ. १४३ टि. १
अणुगच्छति	अनुगच्छति	१११५
अणुगंतव्वं	अनुगन्तव्यम्	१८७
अणुगंतव्वा	अनुगन्तव्या	१००३ [२]
अणुगंतव्वाओ	अनुगन्तव्याः	५५ [३]
अणुतडियाए	अनुतटिकया	८८५
अणुतडियाभेए	अनुतटिकाभेदः	८८१
अणुतडियाभेदे	"	८८५
अणुतडियाभेदेणं	अनुतटिकाभेदेन	८८७
अणुत्तरविमाणा	अनुत्तरविमानानि	२०९
		गा. १५७, ७७६, १९६३
अणुत्तरविमाणे	अनुत्तरविमानम्	पृ. ४१२ टि. २
अणुत्तरा	अनुत्तराः	१७४, १७४ गा. १३६, १५२० [५]
"	अनुत्तराणि	२१०
अणुत्तराई	"	२०५२ [६]
"	अनुत्तरान्	२०५२ [५]
अणुत्तरेसु	अनुत्तरेषु	१९६
अणुत्तरोववाइय-	अनुत्तरोपपात्तिकाः	१५४४ [३], १५५२
अणुत्तरोववाइय०	अनुत्तरोपपातिक	१४६७
अणुत्तरोववाइय-	अनुत्तरोपपातिक-	
देवा	देवाः	२००७
०- अणुत्तरोव-		
वाइयदेवा	"	२०५१
अणुत्तरोववाइय-	अनुत्तरोपपातिकदेवानाम्	
देवाणं		१५३२ [७]
अणुत्तरोववाइयस्स	अनुत्तरोपपातिकस्य	
		१५५१ [१०]
अणुत्तरोववाइया	अनुत्तरोपपात्तिकाः	१४५, १४७ [१-२], २१०, ३३४, ६०८, ६३८, ६६५ [१], ६७६, १५२० [५]

मूलसद्दो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ
० अणुत्तरोववाइया	अनुत्तरोपपातिकाः	६३५, २०५२ [१]
०-अणुत्तरो-	„	१९६
ववाइया		
अणुत्तरोववाइयाणं	अनुत्तरोपपातिकानाम्	२१०, २०१६
अणुत्तरोववात्तिय०	अनुत्तरोपपातिक	१४६५
अणुत्तरोववात्ति-	अनुत्तरोपपाति-	
याण	कानाम्	१५२६ [७]
अणुपरियट्ठित्ता	अनुपरिवर्त्य	२१६९
अणुभावणामणि-	अनुभावनामनिधत्तायुष्कः	
हत्ताउण्		६८४
अणुभावणामनि-	„	
हत्ताउण्		६८५, ६९०
अणुभावनिहत्ताउयं	अनुभावनिधत्तायुष्कम्	६९२
अणुभावे	अनुभावः	१६७९, १६८०, १६८१ [१-२], १६८२, १६८३, १६८४ [१-२], १६८५ [१-२], १६८६
अणुभावो	अनुभावः	१६६४ गा. २१७
अणुमयाजो	अनुमताः	८५९ गा. १९३
„	अनुमते	८५९ गा. १९३
०-अणुरूवं	अनुरूपम्	८२
-अणुलित्त	अनुलित्त	१७८ [१-२]
-अणुलिहमाण	अनुलिखत्-अतिलिङ्गयत्	१९५ [१]
-अणुलेवण	अनुलेपन	१६७ तः १७४, १७७, १७८ [१], १८८, १९६, ५७०
०-अणुलेवणा	अनुलेपनौ	१७८ [२]
„	अनुलेपनाः	१९६
अणुवउत्ता	अनुपयुक्ताः	९९६, ९९८
अणुवमाहिं	अनुपमाभिः	१९६४
अणुवरयकाइया	अनुपरतकायिकी	१५६८

मूलसद्दो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ
अणुववेताणं	अनुपपेतानाम्	१२३५
अणुववेयाणं	„	१२३५
अणुवसंते	अनुपशान्तः	९६३ [१]
अणुवसंपज्ज-	अनुपसम्पद्यमान-	
माणगती	गतिः	११०५, ११०९
अणुवसंपज्जित्ता	अनुपसम्पद्य	११०९
०-अणुवाण्णं	अनुपातेन	२१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१६ [१-४, ७-८], २२३ [५, ७], २७६ तः २९६, २९८ तः ३०३, ३०५ तः ३२४, ३२६ तः ३२९
०-अणुवातेणं	अनुपातेन	२१६ [५-६], २१८ तः २२२, २२३ [१-४, ६, ८], २२४, २९७, ३०४
-अणुवाय	अनुपात	११०५, १११७
अणुसमयं	अनुसमयम्	५८०, ६३०, ८७८, १८०८
अणुसमयं-	अनुसमयम्	५७९, १७९६
०-अणुसारेणं	अनुसारेण	१५४३
अणुहुंती	अनुभवन्ति	२११ गा. १७९
अणू	अणु	८७७ [२३] गा. १९८
अणूइं	अणूनि	८७७ [१८-१९]
अणेग०	अनेक	१८८, २११
अणेगजीवा	अनेकजीवानि	पृ. १७ टि. १०
अणेगजीवाइं	„	५४ [८] गा. ९३
अणेगजीविद्या	अनेकजीवकानि	४०, ४१
अणेगजीवो	अनेकजीवः	५४ [२] गा. ५५
अणेगविहा	अनेकविधाः	२४, २८ [१], ३१ [१], ३४ [१], ४० तः ४३, ४६, ५१, ५२, ५४ [१], ६३, ७१ तः ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, ८८, ९८, १०५, १०६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अणेगविहा	अनेकविधा १७, ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१], १०९८, ११०४		अण्णाणपरिणामेणं	अज्ञानपरिणामेन ९३८, ९४० [१], ९४१ [१], ९४३	
”	अनेकविधानि ४७ तः ४९		अण्णाणा	अज्ञानानि ४६०, ४६१, ४७८, ४८२ [३], ४८७ [१], ४८८, ४९६, ९४३	
अणेगविहाओ	अनेकविधा: ४४, ४५, ५०		”	अज्ञाने ४८९ [२], ४९० [२]	
अणेगसिद्ध०	अनेकसिद्ध ११०३		अण्णाणी	अज्ञानी ८२, १३७२, १७५१, १८९९ [१]	
अणेगसिद्धा	अनेकसिद्धा: १६		० अण्णाणी	अज्ञानिनः ९३८, ९४० [१], ९४१ [१]	
—अणेगाइं	अनेकानि ११० गा. १२५		अण्णाणी०	अज्ञानिन् १३५२	
—अणेगागारा	अनेकाकारा: ४३ गा. २६		० अण्णाणीणं	अज्ञानिनाम् २५८	
अणेगिंदिया	अनेकेन्द्रिया: ८६७		अण्णाणेहिं	अज्ञानैः ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४६२ [१], ४८१ [२], ४८३ [१], ४९० [३], ४९१ [१]	
अणेरइए	अनैरथिकः ११९९ [१], १२०० [१]		”	अज्ञानाभ्याम् ४६६ [१], ४६८ [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८९ [१], ४९० [१]	
अणेगाढाई	अनवगाढानि ८७७ [१६]		अण्णे	अन्यान् १८०१	
अणेवमं	अनुपमम् २११ गा. १७५		—अण्णे	अन्ये २४, २८ [१], ३१ [१], ३४ [२], ४०, ४१ गा. १८, ४२, ४६, ५१, ५२, ५४ [१] गा. ५३, ५४ [३] गा. ५७-५८, ५४ [४] गा. ६७-६८, ५४ [८] गा. ८९, ५४ [११], ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६, ८४९, ८५२	
अणेवमा	अनुपमा—मिष्टखाद्य- विशेषः १२३८				
अण्णतरकाल-	अन्यतरकालस्थिति-				
ठितियाई	कानि पृ. ३९२ टि. २				
अण्णतर-	अन्यतर-				
ठितियाई	स्थितिकानि १७९७				
—अण्णत्थ	अन्यत्र ८३९ तः ८४८, ८७५				
अण्णमणं	अन्योन्यम् ११०६, ११०९				
अण्णयरस्स-	अन्यतरस्य १६२२ तः १६२६				
अण्णयरे	अन्यतरः १७४२, १७४३				
अण्णालिंगसिद्धा	अन्यलिङ्गसिद्धा: १६				
—अण्णह	अन्यथा ११० गा. १२१ गा. १२३				
—अण्णा	अन्या ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३				
”	अन्या: ५० गा. ४३, ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९, ८५०, ८५१				
”	अन्यानि पृ. २० टि. ८				
अण्णाणपरिणामे	अज्ञानपरिणामः ९३४				

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
धत्थि	अरित २११ गा. १७१, ९१०[३], १०३४, ११५५, १५५९ तः १५६१, १५६४, १५७४, १५७५[१], १५७६[१], १५७७[१], १५७८[१], १५७९[१], १६१९, १६३७, १६३८[१], १६४०, १६८५[३], १८९८[१-२], १९०३ [३-४], १९०७		अत्थि—	सन्ति ६७३[२], ९९६, ९९८, ११३०, २०४२, २०४३, २०४६, २०५१	
			—अत्थि	स्तः	२१२२
			—अत्थि	अस्तिकायः	१२५९ गा. २१२
			—अत्थिए	,,	२१२ गा. १८१
			०—अत्थिकाए	,,	२७२[३-५], २७३
			०—अत्थिकाएणं	अस्तिकायेन	१००२, १००३[१], १००५
			०—अत्थिकाय	अस्तिकाय	२७०, २७१, २७३
”	सन्ति ४८८, १००९[२], १०११[२], १०१२[२], १०१४[२], १०१५[२], १०४१, [१-४, ६-८], १०४३[१, ३, ५-६], १०४५[१], १०४६ [५, ७-८], १०४७[३], १०६१, १०६५, २०५२ [२], २०९३[१], २०९५ [१], २०९६[१-२], २१००[२], २१०१[१], २१०२, २१०३[१], २१०५ तः २१०८, २११२, २११३, २११८ [१], २११९[२, ४], २१२०[२-३], २१२४ [३], २१३५[१]		अत्थिकायधम्मं	अस्तिकायधम्मम्	११० गा. १३०
			०—अत्थिकायस्स	अस्तिकायस्य	२७२ [१-५], १००२, १००३ [१], १००५
			+ अत्थिय	अत्थिकम्—बहुवीज-	
				वनस्पतिविशेषः	४१ गा. १६
			अत्थोगगहे	अर्थावग्रहः	१०१७, १०१९, १०२०[१], १०२१[१, ३], १०२२ [१-२]
			० अत्थोगगहे	अर्थावग्रहः	१०१९, १०२१[३]
			अत्थिरणामाए	अत्थिरणाम्नः	१७०२[४९]
			अत्थिरणामे	अत्थिरणाम	१६९३
			अदिट्ठेतेहिं	अदृष्टान्तैः	१६६४
			अदिण्णादागे	अदत्तादानम्	१६३९
			अदिण्णादागेणं	अदत्तादानेन	१५७७[१]
			अदीया	अतीताः	पृ. ४३२ टि. २
			अदुक्खमसुहं	अदुःखमसुखाम्—वेदना-	
				भेदम्	२०५४ गा. २२६. २०७०
अत्थि—	अस्ति ९९४, १४०८[३], १४२० [१-३, ६-७] १४२१[१-४], १४२९ [१], १४२८[१], १४३१ [१], १४३२[१-२], १४३७[१-३], १४४४, १४५७, १४५९, १४६३, १४६८, १६२०, १६७५		अदुक्खमसुहा	अदुःखमसुखा—वेदनाभेदः	२०६९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अदुखसुहं	अदुःखसुखाम् - वेदनाभेदम्	पृ. ४२५ टि. २
अदुखसुहा	अदुःखसुखा - वेदनाभेदः	पृ. ४२५ टि. १
अदूरसामंते	अदूरसमीपे	२०५२ [४-५]
अदेवीया	अदेवीकाः	२०५१
अद०	आर्द्र	१७८ [१-२]
+ अद्वसक	आटरूपकः	पृ. १८ टि. ११
+ अद्वरुसग	,,	४२ गा. २२
अद्वाइं	आदर्शम्	पृ. २४६ टि. ३
अद्वाए	आदर्शे	९९९ [१]
अद्वातिं	आदर्शम्	पृ. २४६ टि. ३
+ अद्वाय	आदर्शः	९७२ गा. २०३
अद्वायं	आदर्शम्	९९९ [१]
अद्वादिष्टुए	आर्द्रारिष्टकः	१२२६
अद्वकविट्टग-	अर्धकपित्थक-	
संठाण०	संस्थान	१९५ [१]
अद्वगाउयं	अर्धगव्यूतम्	१९८३, १९९०
- अद्वचंद्र	अर्धचन्द्र	१९५ [१]
अद्वचंद्रसंठाण०	अर्धचन्द्रसंस्थान	१९७ [१], २०५ [१], २०६ [१]
अद्वछवीसतिविहा	अर्धपड्डिसतिविधाः	१०२
अद्वद्वारस	अर्धाष्टादश	१७०२ [२७]
अद्वणाराय-	अर्धनाराचसं	
संघयणणामस्स	हनननामनः	१७०२ [२०]
अद्वणाराय-	अर्धनाराच-	
संघयणणामे	संहनननाम	१६९४ [७]
अद्वतिवण्ण०	अर्धत्रयः पञ्चाशत्	१७४ गा. १३५
अद्वतेरस	अर्धत्रयोदश	६८ [४], १७०२ [२५]
अद्वतेरसाइं	अर्धत्रयोदशानि	९१ [४] गा. १११
अद्वतेवण्णं	अर्धत्रिपञ्चाशत्	१७४
अद्वतेवीसं	अर्धत्रयोविंशतिः	५९३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अद्वद्वा०	अद्वद्वा - दिनस्य रात्रेवैक-	
	देशः	८६५
अद्वद्वामिस्सिया	अद्वद्वा मिश्रिता -	
	भाषाप्रभेदः	८६५
अद्वपलिओवमं	अर्धपत्थोपमम्	३९४, [१, ३], ३९६ [१, ३], ३९८ [१, ३], ४०० [२-३], ४०२ [१, ३], ४०३ [१, ३]
०- अद्वपविट्टे	अद्वाप्राविष्टः	१७४४
अद्वपंचमाइं	अर्धपञ्चमानि	३४६ [१, ३], ३४८ [१, ३]
अद्वमागहाए	अर्धमागध्या	१०७
अद्वमासं	अर्धमासम्	५७१, १७०० [७]
अद्वमासो	अर्धमासः	१७३७ [४]
०- अद्वं	अद्वम्	२११
,,	अद्वाम्	१२६०, १३९५
अद्वंगुलं	अर्धाङ्गुलम्	२१६९
- अद्व	अद्व	१००६ गा. २०७
८- अद्व	,,	१०१२ [१]
८- अद्व-	,,	२११ गा. १७२-१७३
- अद्व-	,,	८२
०- अद्वए	अद्वया	१०१३
,,	अद्वयाः	१७४४
अद्वामिस्सिया	अद्वामिश्रिता -	
	भाषाप्रभेदः	८६५
अद्वामसण्	अद्वामसयः	५. २७०, २७१, २७२ [६], २७३, ५०१, १३९६
अद्वामसण्णं	अद्वामसयेन	१००२, १००३ [१-२], १००५
अद्वामसया	अद्वामसयाः	२७५
अद्वामसयाणं	अद्वामसयानाम्	२७५
० अद्वामसयाणं	,,	२७०, २७१, २७३
०- अद्वहिंतो	अद्वयाः	१०१३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
अदुद्धाहं	अर्धचतुर्यानि	१९८४, १९८५
अधम्मत्थिकाण	अधर्मास्तिकायः ५, २७०, २७१, २७२[२], २७३, ५०१	
अधम्मत्थिकाणुण	अधर्मास्तिकायेन	१००२
अधम्मत्थिकाणुणं	”	”
अधम्मत्थिकाय	अधर्मास्तिकाय	२७०, २७१, २७३
अधम्मत्थिकायस्स	अधर्मास्तिकायस्य	५, २७२[२], ५०१, १००३[१]
अधिगया	अधिगताः	११० गा. १२०
०—अधिवती	अधिपतिः	१९७[२], १९८[२]
०—अधिवतीणं	अधिपतीनाम्	१७८ [१-२], १७९[२], १८० [२], १८२[२], १८८, १९०[२], १९५[१ २], १९६, १९७[२], १९८[२]
अधेदिसाण	अधोदिशायाम्	३२७, ३२९
अधेलोण	अधोलोके	२७८ तः २८३, २८८ तः २९१, २९५ तः २९८, ३००, ३०२, ३०४ तः ३०७, ३०९, ३११ तः ३२४, ३२६, ३२८
अधेलोय०	अधोलोक	२७९ तः २८४, २८८, २८९, २९१, २९२, २९५ तः २९९, ३०५, ३०९ तः ३१९, ३२३, ३२४, ३२६, ३२८
अधेलोय-०	अधोलोक	३००
अधेसत्तमपुढवि	अधःसप्तमपृथ्वी	३४२[२-३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
अधेसत्तमपुढवि०	अधःसप्तमपृथ्वी	३४२[१]
अधेसत्तमाण	अधःसप्तम्याम्	३३४
अधेसत्तमापुढविने-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
रहणुसु	नैरयिकेषु	६७२[२]
अधेसत्तमापुढ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
विनेरइय०	नैरयिक	६५६[३]
अधेसत्तमापुढ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
विनेरइया	नैरयिकाः	५७५, ६४६
अधोलोण	अधोलोके	२८४, २८५, २८७, २९२, २९३, २९९, ३०१
अधोलोय०	अधोलोक	२८५ तः २८७, २९०, २९३, २९४, ३०१, ३०२, ३०४, ३०६ तः ३०८, ३२०, ३२१
अज्ञाणा	अज्ञाने	४८२[२]
-अज्ञे	अन्ये	८५२
अपइट्ठाणे	अप्रतिष्ठानः	१७४
अपक्काणं	अपक्वानाम्	पृ. २९६ टि. ९
अपच्चक्खाणकिरिया	अप्रत्याख्यानक्रिया	११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६२१, १६२५, १६३०, १६३४, १६३५ [४], १६५७, १६५८, १६६०
अपच्चक्खाण-	अप्रत्याख्यान-	
किरियाओ	क्रियाः	१६६३
अपच्चक्खाण-	अप्रत्याख्यान-	
वत्तिया	प्रत्यया	१६५३
अपच्चक्खाणिग्या	अप्रत्याख्यानिक्की	पृ. ३५८ टि. १
अपच्चक्खाणिस्स	अप्रत्याख्यानिनः	१६२५
अपच्चक्खाणे	अप्रत्याख्यानः	९६२[१], १६९१[४]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
—अपञ्चखाय	अप्रत्याख्यात	८९९
अपञ्चत्त	अपर्याप्त ३५३, ४२७[२]	
अपञ्चत्त०	,, १५८, ३६५	
	[२], ३६६[२], ३६८	
	[२], ३६९[२], ३७०	
	[२], ३९९[२], ४००	
	[२], ४०३[२], ४०५	
	[२], ४०९[२], ६५०[५]	
—अपञ्चत्त—	अपर्याप्त १५२०[५]	
अपञ्चत्तपु	अपर्याप्तकः १३०२, १३८४	
० अपञ्चत्तपु	,, १२७७, १२७८,	
	१२९१, १२९२	
०—अपञ्चत्तपु	,, १२६३[१],	
	१९०५[१-२]	
अपञ्चत्तपुसु	अपर्याप्तकेषु ६६८ [५],	
	१९०७	
अपञ्चत्तपुहितो	अपर्याप्तकेभ्यः ६३९	
	[१५, १७-१८, २०,	
	२२, २६], ६४५[५],	
	६५०[६, १२], ६६२[५]	
अपञ्चत्तग	अपर्याप्तक ३८२[२],	
	६३९[११]	
अपञ्चत्तग०	,, ३४४[२], ३८३	
	[२], ३९०[२], ६३९	
	[६, ९, ११, १४-१५],	
	१५३३[६]	
अपञ्चत्तगअसुर-	अपर्याप्तकासुर-	
कुमारभवण-	कुमारभवन-	
वासिदेव-	वासिदेव-	
पञ्चेंद्रियवे-	पञ्चेन्द्रिय-	
उच्चियसरीरे	वैक्रियशरीरम् १५२०[३]	
अपञ्चत्तग-	अपर्याप्तक-	
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणूत्तपञ्चेंद्रिय-	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम् १४८७[२]	
अपञ्चत्तगजलयर-	अपर्याप्तकजलयर-	
संखेजवासा-	हृद्येयवर्पायुष्कगर्भ-	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
उद्यगठभवकं-	व्युत्क्रान्तिक-	
तियतिरिक्ख-	तिथ्यथोनिक-	
जोणियपञ्चेंद्रिय-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
वेउच्चियसरीरे	शरीरम् १५१८[५]	
अपञ्चत्तगणामाण-	अपर्याप्तकनामः	
	१७०२[४७]	
अपञ्चत्तगरयणप्प-	अपर्याप्तकरत्नप्रभा-	
भापुढच्चिणेइय-	पृथ्वीनैरयिक-	
पञ्चेंद्रियवे-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
उच्चियसरीरे	शरीरम् १५१७[२]	
अपञ्चत्तगसम्म-	अपर्याप्तकसम्मूर्छिम-	
च्छिमतिरिक्ख-	तिथ्यथोनिक-	
जोणियपञ्चेंद्रिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम् १४८४[२]	
अपञ्चत्तगसंखेज-	अपर्याप्तकसंखेय-	
वासाउद्यकम्म-	वर्पायुष्ककर्मभूसक-	
भूमगगठभवकं-	गर्भव्युत्क्रा-	
तियमणूत्तपञ्चें-	न्तिकमनुष्य-	
दियवेउच्चिय-	पञ्चेन्द्रियवै-	
सरीरे	क्रियशरीरम् १५१९[४]	
अपञ्चत्तगसंखेज-	अपर्याप्तकसंखेयवर्पायुष्क-	
वासाउद्यगठभ-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
वक्कंतियतिरिक्ख-	तिथ्यथोनिक-	
जोणियपञ्चेंद्रिय-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
वेउच्चियसरीरे	शरीरम् १५१८[३]	
अपञ्चत्तगसुहुमपुढ-	अपर्याप्तकसूक्ष्म-	
विकाइयण्णि-	पृथ्वीकायि-	
दियओरालिय-	कैकेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम् १४७८[२]	
अपञ्चत्तगसुहुम-	अपर्याप्तकसूक्ष्म-	
वाउकाइया	वायुकायिकाः ३३	
अपञ्चत्तगा	अपर्याप्तकाः २५[१-३],	
	२८[२-४], ३०, ३१	
	[२-४], ३४[२-३], ५५	
	[१-३], ५६[२], ५७	
	[२], ५८[२], ६०, ९३,	
	१४०[२], १४१[०],	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अपज्जत्तगा	१४२[२], १४४[२], १४६[२], १४७[२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २२८, २३० [१-६], २३३, २३५, [१-७], २३६, २३८, २४०[१-२, ६-७], २४१, २४३, २४५[१-३, ५, ७-९], २४६, २४८, २५०[१-४, ६-७], २६६, २९३, २९९, ३०२, ८६८, ९९८, १३१३	
० अपज्जत्तगा	अपर्याप्तकाः	२४६
०-अपज्जत्तगा	,,	१४९८[३-४]
अपज्जत्तगाण	अपर्याप्तकानाम्	१५०, १५६, १६२
-अपज्जत्तगाण	,,	५४[११] गा. १०६
०-अपज्जत्तगाण	,,	१५०१[३]
अपज्जत्तगाणं	,,	१४९, १५२, १५५, १५८, १५९, १६१, २२८, २३३, २४८, १५०६[२], पृ. ४७ टि. ३, पृ. ४८ टि. १
०अपज्जत्तगाणं	अपर्याप्तकानाम्	२३८, २४३
-अपज्जत्तगाणं	,,	१६३
०-अपज्जत्तगाणं	,,	२३०[४], २३५[६], २४३
अपज्जत्तगेहितो	अपर्याप्तकेभ्यः	६३९ [१४, २६], ६५०[१०]
०अपज्जत्तगेहितो	,,	६५०[१०]
अपज्जत्तगामे	अपर्याप्तनाम	१६९३
अपज्जत्तवादरवा-	अपर्याप्तवादरवायुकायिकै-	
उक्काइयण्गिंदिय-	केन्द्रियवैकिय-	
वेउव्वियसरीरे	शरीरम्	१५१५[३]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अपज्जत्तवायर-		
वाउक्काइयण्गिं-		
दियवेउव्वियसरीरे	,,	,,
अपज्जत्तवेइंदिय-	अपर्याप्तद्वीन्द्रियौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम्	१४८०
अपज्जत्तय	अपर्याप्तक	४२८[२]
अपज्जत्तय०	,,	३३५ तः ३४३
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,	
	३४५[२], ३४७[२],	
	३५४[२], ३५५[२]	
	३५६[२], ३५७[२],	
	३५९[२], ३६२[२],	
	३६३[२], ३६४[२],	
	३७१ तः ३८१ सूत्राणां	
	३८४ तः ३८९ सूत्राणां च	
	द्वितीयकण्डिका, ३९२[२],	
	३९३[२], ३९५[२],	
	३९७[२], ४०७[२],	
	६३९[५-६, ११, १७],	
	६५०[८], ६६८[५]	
अपज्जत्तयस्स	अपर्याप्तकस्य	२१७५
अपज्जत्तया	अपर्याप्तकाः	३४[४], २२८, २३८, २४० [३-५] २४१, २४३, २४५[४, ६], २४६, २४८, २५०, [२-३, ५-७]. २५१, २९६, ३०५, ३११, ३१४, ३१७, ३२०, ३२३, ३२५, ३३४, ८६७
० अपज्जत्तया	अपर्याप्तकाः	२५१
अपज्जत्तयाण	अपर्याप्तकानाम्	१५०४[२]
०-अपज्जत्तयाण	,,	२३८
अपज्जत्तयाणं	,,	२४८, ३४९ [२], ३५१[२], ३५८, ३६० [२], ३६१, १५०७[२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० अपजत्तयाणं	अपर्याप्तकानाम्	२४३, २४८
०-अपजत्तयाणं	,, २३८, २४० [१],	२४८
अपजत्तसम्मुच्छिम-	अपर्याप्तसम्मुच्छिमोर-	
उरपरिस्पथल-	परिसंस्थलचरतिथ-	
यतिरिक्ख-	ग्योनिकपञ्चेन्द्र-	
जोणियपंचेंदिय-	यौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम्	१४८५ [७]
अपजत्तसम्मुच्छिम-	अपर्याप्तसम्मुच्छिम-	
चउप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
पंचेंदियओरालिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [३]
अपजत्तसुहुमवा-	अपर्याप्तसूक्ष्म-	
उक्काइया	कायिकाः	२७
अपजत्तसुहुमपुढ-	अपर्याप्तसूक्ष्मपृथ्वी-	
विक्काइया	कायिकाः	२१
अपजत्तसुहुम-	अपर्याप्तसूक्ष्मवनस्पति-	
वणस्सइक्काइया	कायिकाः	३६
अपजत्ता	अपर्याप्ताः	१४८६ [२-३]
० अपजत्ता	,,	१४८५ [९]
अपजत्ताण	अपर्याप्तानाम्	१५१३ [२]
०-अपजत्ताण	,, २५० [२], १४९०	
	[४], १४९१ तः १४९५	
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,	
	१४९७ [१-३], १४९८	
	[२], १५०१ [२],	
	१५०४ [४], १५०६ [५]	
अपजत्ताणं	अपर्याप्तानाम्	१५२, २६६,
	३२५, ३६७, ४१३ [२],	
	४१७ तः ४२६ सूत्राणां	
	४२९ तः ४३७ सूत्राणां च	
	द्वितीयकण्डिका, १५०६	
	[४], १५१८ [७], पृ. ८४	
	टि. १	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
०-अपजत्ताणं	अपर्याप्तानाम्	५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [४], १५३, १६३ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०१ [१-२], २०३ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०७ तः २१०, २३० [१-४, ६], २३१, २३५ [१-५, ७], २३६, २४० [२-७], २४१, २४३, २४५ [१-९], २४६, २५० [१, ३-७], २५१, १५०४ [३], पृ. ४८ टि. २
अपजत्तिया	अपर्याप्तका	१२६६ [२]
,,	अपर्याप्तका - भाषाभेदः	
	८६०, ८६४ तः ८६६	
अपजत्तियाणं	अपर्याप्तकानाम्	३४६ [२], ३४८ [२], ३५० [२], ३५२ [२], ३९४ [२], ३९६ [२], ३९८ [२], ४०० [२], ४०२ [२], ४०४ [२], ४०६ [२], ४०८ [२], ४१० [२], ४११ [२], ४१२ [२], ४१४ [२], ४१५ [२], ४१६ [२]
अपजत्तीसु	अपर्याप्तिसु	१९०५ [३]

मूलसदो	सकयन्थो	सुत्तकाइ
अपरिवारनाग	अपरिवारकाणाम् -	
	अप्रवीचारकाणाम् २०५३	
अपरिवारा	अपरिवाराः -	
	अप्रवीचाराः २०५१	
अपरिलेख	अपरिलेखान्	पृ. ३९४ टि. २
अपरिलेख	"	१८०४
अपरिलेख	"	१८१७
अप्रविष्टाई	अप्रविष्टान्	९९१[१-३]
अप्रशस्त	अप्रशस्त	१२१८ गा. २१०
अप्रशस्तविहाय- गतिणामस्त	अप्रशस्तविहायोगतिनाम्नः	१७०२[४३, ४६, ५५], १७०३[२]
अप्रशस्तविहाय- गतिणामे	अप्रशस्तविहायोगति- नाम्नः	१६९४[१८]
अप्रशस्त	अप्रशस्ताः	१७०२[३२]
अप्रकाणं	अप्रकाणाम्	१२३५
अप्रुष्टाई	अप्रुष्टान्	८७७[१५], ९९०[२], १८००[३]
"	अप्रुष्टान्	९९०[१, ३]
अप्रुष्टे	अप्रुष्टः	१६२०
"	अप्रुष्टान्	९९२[२]
अपुरोहिता	अपुरोहिताः	२१०
अपुरोहिता	"	२०७
अपूर्वा	अपूर्वान्	१८०१
अपूय	अपूय	२१६९
अपेसा	अप्रेष्याः	पृ. ७६ टि. २
अपेस्ता	"	२१०
अप्रकर्मतरागा	अप्रतरकर्मकाः	११२५, ११३२
अप्रुष्टिया	अप्रुष्टिकाः	पृ. २८६ टि. १
०-अप्रुष्टिया	"	पृ. २८६ टि. १-२-६-९
०-अप्रणयाग	आत्मना	१८०१
अप्रणो	आत्मनः	१५७०, १५७१
०-अप्रणो	"	९९३, २१६८

मूलसदो	सकयन्थो	सुत्तकाइ
अप्रतराग	अप्रतरान्	११२४, ११४२
अप्रतिष्ठित	अप्रतिष्ठितः	९६०[१]
अप्रवहु	अप्रवहुत्वम्	२०३२ गा. २२४
-अप्रवहु	"	१२१८ गा. २१०
०-अप्रवहु	"	३३४, १४७४ गा. २१४
अप्रवेदणतरागा	अप्रवेदनाः	११२८, ११४४
अप्रशस्त्या	अप्रशस्तानि	२०४७
अप्रशस्त्याजो	अप्रशस्ताः	१२४१
अप्रशरीरा	अप्रशरीराः	११२४, ११४२
अप्पा	वृद्धीविशेषः	४५ गा. ३१
"	अल्पाः	२२५ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०५, ९००, ९८२, ९८५[९], ९८७[४] १०१३, ११७० तः ११७४, ११७६, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१-३], ११८३[१-३], ११८५ तः ११९०, १५६६, १६६३, १८२१, २०५३, २१२५, २१२६, २१२७[१], २१२९[१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३
"	अल्पानि	८८७, ९७९, ९८५[७] ९८७[२], १२४७ तः १२४९, १४७३, १५६५

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाइ	मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
अप्पाणं	आत्मानम्	१५.७२	अफुसित्ता	अस्पृष्टा	११०७
+ अप्पावहु	अल्पवहुत्वम्	९.७२ गा. २०२	अवंधण	अवन्धकः	१६४२, १६४३, १६४६, १७८३ [१], १७८४[१, ३]
अप्पावहुण	अल्पवहुत्वे	१००६ गा. २०७	अवंधगा	अवन्धकानाम्	३२५, १६४३
अप्पावहुगं	अल्पवहुत्वम्	११८० [१०], ११८१	अवंधगाणं	अवन्धकः	१६४३
अप्पावहुगा	अल्पवहुत्वानि	११८० [१०], ११८१	अवंधगे	अवन्धकेन	१७८४[१]
अप्पावहुदंडगा	अल्पवहुत्वदण्डकाः	६९२	अवाहा	अवाधा	१६९७, १६९८ [१-२], १६९९[१-२], १७०० [२, ४, ९-१३], १७०२ [३, ५-९, ११, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२-४३, ४५, ५४, ५८], १७०३[१], १७०४, १७३४, १७३५ [१], १७३७[२-३], १७३९[२], १७४१
अप्पावहुयं	अल्पवहुत्वम्	८०४, ८८८[१]			
अप्पावहुयाणि	अल्पवहुत्वे	९८३[२], ९८४			
अप्पिड्डिया	अल्पद्विकाः	११९१ तः ११९४, ११९७			
०-अप्पिड्डिया	,,	११९१, ११९२, ११९४			
अप्पियतरिया	अप्रियतरिका	१२२६	अवाहाण	अवाधया	२११
अप्पियत्ताण	अप्रियतया	१८०५	अवाहूणिया	अवाधोनिका-अवाधोना	१६९७, १६९८[१], १७००[२], १७०४, १७४१
अप्पेस्सा	अप्प्रेष्ठ्याः	२०७			
अप्फोया	वल्लीविशेषः	४५, गा. ३०			
अफासाइज्जमाणा	अस्पृश्यमानाः	१८१८, १८२१	अवभइण	अभ्यधिकः	४४३, ४५५ [३], ५०८, ५२७ [३], पृ. १५२ टि. १
अफासाइज्जमाणाइ	अस्पृश्यमानानि	१८२०			
अफासाइज्जमाणाण	अस्पृश्यमानानाम्	१८१८, १८२१	—अवभइण	अभ्यधिकः	पृ. १५२ टि. १
अफासाइज्जमाणाणं	,,	१८१७	० अवभइण	,,	४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], पृ. १५२ टि. १
अफुण्णे	आपूर्णम्	२१५३[१-२], २१५६[१-२], २१५७, २१५९[१-२], २१६५, २१६६ [१]	०-अवभइण	,,	४४०, ४४८
अफुसमाणगति-	अस्पृशद्गति-		◁अवभइते	अभ्यधिकः	५२७[३]
परिणामे	परिणामः	९४९	०-अवभइते	,,	,,
अफुसमाणगती	अस्पृशद्गतिः	११०५, ११०७	अवभइयं	अभ्यधिकम्	१९३२[२] १३२७
अफुसमाणगतीण	अस्पृशद्गतिकः	२१७५	०-अवभइयं	,,	१७३० [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अवभइया	अभ्यधिकाः	४७२[२], १२०२
अवभइयाइं	अभ्यधिकानि	१३५३
० अवभइयाइं	,,	१२६२[२], १२८९, १३१२, १३२७
०-अवभइयाइं	,,	१३३६ तः १३४१, १७०१, [१-२], १७३०[१]
अवभकखाणेणं	अभ्याख्यानेन	१५८०
अवभतिण	अभ्यधिकः	४४०, ४४३, ४५५ [३], ५०४, ५३३[१], ५३९[१], ५५४[१], पृ. १३८ टि. १
० अवभतिण	अभ्यधिकः	४४३, ४५५ [३], पृ. १५२ टि. १
०-अवभतिण	,,	५२७[३], ५३९[१]
अवभतिते	,,	५३९[१]
०-अवभतिते	,,	५३३[१], ५४८ [१], ५५४[१]
अवभतिर्यं	अभ्यधिकम्	४८०
+ अवभपडल-	अभ्रपडलम्	२४ गा. ९
अवभपडलाण	अभ्रपडलानाम्	८८३
०-अवभरागे	अभ्ररागः	१२२९
-अवभवालय	अभ्रवालुका	२४ गा. ९
अवभहिण	अभ्यधिकः	४४०, ४४८, ४५५[२-३], ४८९[२], ५३३[१], ५४८[१]
० अवभहिण	अभ्यधिकः	४४३, ४५५ [३], ५०४
०-अवभहिण	,,	४४०, ४५५[२]
अवभहिते	,,	४८९[२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५४८[१]
०-अवभहिते	,,	४८९[२], ५०५, ५०६
अवभहियं	अभ्यधिकम्	३९६ [३], ३९८[३], ४००[३], पृ. १४६ टि. १

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
-अवभहियं	अभ्यधिकम्	३९५[१], ३९८[१], ३९९[१]
०-अवभहियं	,,	३९५[३], ३९६ [१], ३९७[१, ३], ३९९[३], ४००[१]
० अवभहियाइं	अभ्यधिकानि	पृ. ३०४ टि. २
०-अवभंतराण	अभ्यन्तरकः	२१६९
अवभंतरगा	अभ्यन्तरकाणि	५४[८] गा. ९१
अवभंतरपुक्खरद्धे	आभ्यन्तरपुष्करार्धः	१००३[२]
अवभंतर-वाहिरे	आभ्यन्तर-वाह्यम्	१९८१ गा. २२२
अवभुगय०	अभ्युद्गत	१९५[१]
अवभुवगमोवक्क-	आभ्युपगमिव्यौपक्रमिकी	२०५४ गा. २२५
मिया		
+ अवभोरुह	हरिजातिवनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. ११
अवभोवगमियं	आभ्युपगमिकीम्	२०७३
अवभोवगमिया	आभ्युपगमिकी	२०७२
अभवसिद्धिण	अभवसिद्धिकः	१३९३, १८७३
अभवसिद्धिणहिंतो	अभवसिद्धिकेभ्यः	९१०[१], ९१४[१]
अभवसिद्धिया	अभवसिद्धिकाः	२६९, ३३४
अभवसिद्धियाणं	अभवसिद्धिकानाम्	२६९
अभंगयं	अभङ्गकम्	१७८४[२], १८८०[३]
अभासण	अभापकः	१३७५
अभासगा	अभापकाः	२६४, ८६७, ८६८, ९००
अभासगाण	अभापकाणाम्	२६४, ९००
अभिकखणं	अभीक्षणम्	११२४, ११४२, १८०२

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
०-अभिगमी	अधिगमिनः	२०४९, २०५०
अभिगमे	अधिगमः	२०३२ गा. २२४
अभिग्गहम्मि	अभिग्रहे	८६६ गा. १९७
अभिज्झयत्ताए	अभिज्झयतया	१८०५, १८०६[१]
अभिण्णाइं	अभिन्नानि	८८०
अभिनिविट्ठाइ	अभिनिविष्टानि	१४४४
अभिन्नाइं	अभिन्नानि	८८०
०-अभिरामा	अभिरामाणि	१७७, १७८ [१], १८८
अभिरूवा	अभिरूपौ	२०६[१]
„	अभिरूपा	२११
„	अभिरूपाणि	१७७, १७८ [१] १८८, १९५[१], १९६, २०६[१], २१०
अभिलावविसेसो	अभिलापविशेषः	१२४९
अभिलावेणं	अभिलापेन	३५३, ६४५ [२], ६९२, ८९१, ९९९[२], ११९६, १२२१, १६१९, १७४२
-अभिलावेणं	अभिलापेन	१५२० [५]
अभिलावो	अभिलापः	६२५, ६३८, ६७४, ९९०[४], १२०० [२], १२०७[२], १२४८
०-अभिलावो	अभिलापः	२१५४[१]
अभिवंदिऊण	अभिवन्ध्य	१ गा. १
अभिसमण्णागयाइं	अभिसमन्वागतानि	१४४४
अभिहणंति	अभिघ्नन्ति	२१५३[४], २१६६[३]
-अभिहियं	अभिहितम्	११० गा. १३०
अमणापत्तरिया	अमनआपतरिका	पृ. २९३ टि. ९
अमणामत्तरिया	अमनोऽमतारिका	१२२६, १२३४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अमणामत्ताए	अमनोऽमतया	१८०५
अमणामत्तरिया	अमनोऽमतारिका	१२२७, १२२८, १२३३, १२३५
अमणुणत्तरिया	अमनोज्ञतरिका	१२२६
अमणुणत्ताए	अमनोज्ञतया	१८०५
अमणुण्णा	अमनोज्ञाः	१६८१[२] १६९०[३]
अमणूसआहारग- सरिरे	अमनुष्याहारक- शरीरम्	१५३३[२]
-अमर	अमर	१७७, १७८[१] १८८
अमरवइ	अमरपतिः - वानव्यन्तरेन्द्रः	१९२ गा. १४९
अमरा	अमराः	२११ गा. १७८
अमाइसम्मदिट्ठि- उववण्णा	अमायिसम्यग्दृष्ट्यु- पपन्नकाः	९९८, ११४४, २०४६, २०८३ ११४६
अमाइसम्मदिट्ठोव- वण्णा	„	११४६
अमातिसम्मदिट्ठिउ- ववण्णा	„	पृ. ४२७ टि. ४
अमादि०	अमायिन्	पृ. ४२० टि. ३
अमायसम्मदिट्ठि- उववण्णा	अमायिसम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः	पृ. ४२७ टि. २
+अमिय	अमितः-दिकुमारेन्द्रः	१८७ गा. १४३
अमिय०	अमृत	२११ गा. १७६
+अमियवाहण	अमृतवाहनः-दिकुमारेन्द्रः	१८७ गा. १४४
अमूढदिट्ठी	अमूढदृष्टिः	११० गा. १३२
अम्मापियरो	मातापितरौ	८४१, ८४६
+अय	अयः	२४ गा. ८
अय०	अज	७२
अयखंडाण	अयःखण्डानाम्	८८२
अयगरा	अजगराः	७७, ८१

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अयगोलो	अयोगोलः	५४[१०] गा.१०२
अयसि	अतसी	पृ.२१ टि.१
अयसिकुसुम	अतसीकुसुम	१७८[२]
अयसिकुसुमण	अतसीकुसुमकम्	१२२७
अयसी०	अतसी	५० गा.४३
अयं	अयम्	८४२, ८४३, ८४६ तः ८४८
अयं-	„	२१६९
अयं	इमौ	८४१
अयाणंतो	अजानानः	११० गा.१२३
अयोमुहा	अयोमुखाः - अन्तर्द्वीप-	मनुष्याः ९५
अरइ०	अरति	१७००[१३]
अरति०	„	१७०८[१०]
अरतिरतीण	अरतिरत्या	१५८०
अरती	अरतिः	१६९१[५]
अरवाग	अरवाक - म्लेच्छजाति-	विशेष पृ.३६ टि.३
अरय-०	अरजस्	१९७ तः २०१ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका
अरवागा	अरवाकाः - म्लेच्छजाति-	विशेषः ९८
अरविंद०	अरविन्द	५४[८] गा.९०
अरविंदे	अरविन्दम्	५१
अरहंता	अर्हन्तः	१००, ७७३[२]
अरिष्टण	अरिष्टकः	पृ.२९३ टि.४
-अरिष्टे	अरिष्टः	४० गा.१४
अरिहंताणं (च.प.)	अर्हद्भ्यः	ग्रन्थादौ
अरुणवरे	अरुणवरः - द्वीपः समुद्रश्च	१००३[२] गा.२०४
अरुविअजीव-	अरुप्यजीवपर्यवाः	
पज्जवा		५००, ५०१
अरुविअजीव-	अरुप्यजीवप्रश्रापना	
पणवणा		४, ५.
० - अलंक्रिया	अलङ्कृतानि	१९५[१]
अलाण	अलातम्	३१[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
+ अलिसंद	वनस्पतिविशेषः	५० गा.४२
अलेस्स०	अलेइय	११७२, पृ.२८१ टि.१
अलेस्सा	अलेइयाः	२५५, ९४३, ११७०, १८८६
अलेस्साण	अलेइयानाम्	२५५, ११७०
अलेस्से	अलेइयः	१३४२
अलोण	अलोके	२११ गा.१६०, १००५, १९९५.
अलोगस्स	अलोकस्य	७७९, ७८०
अलोगे	अलोके	७७६
-अलोगे	अलोकः	९७२ गा.२०३
अल्लइकुसुमे	अल्लकीकुसुमम्	१२३०
अवण	अवकः - प्रत्येकवनस्पतिः	५१
अवण	अवकः - साधारण-	
	वनस्पतिः	५४[१] गा.४७, ५५[३], गा.१०८
-अवगाह	अवगाह	१२१८ गा.२१०
अवचिज्जति	अपचीयन्ते	१५५८
अवट्ठिण	अवस्थितः	२०२७
अवट्ठुं	अपार्थम्	१३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
-अवणीय	अपनीत	८९६
अवणीय-	अपनीतोपनीतवचनम्	
उवणीयवयणे		८९६
अवणीयवयणे	अपनीतवचनम्	८९६
अवणोहिं	अवर्णैः	१९६४
अवत्तवण	अवक्तव्यकः	७८१, तः ७८८
अवत्तवयाइं	अवक्तव्यकौ	७८१, ७८३ तः ७८८

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अवदालेति	अवदालयति - उत्पाटयति	२१६९		५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५५२ [१], ५५७ [१]	
अवदालेत्ता	अवदाल्य - उत्पाट्य	२१६९	अवहारो	अपहारः	९२१ [१]
अवरविदेह	अपरविदेह	१०९८, १२५७ [७]	अवहिया	अपहृतानि	९१६ [२], ९२१ [२]
अवरवेयालिं	अपरतटम्	१११२	अवहीरति	अपहियते	९१८ [१], ९२१ [१]
०-अवरा	अपरा	५४ [१] गा. ५०	अवहीरमाणा	अपहियमाणानि	९१६ [२], ९२१ [२]
-अवरे	अपराणि	५५ [३] गा. १०७	अवहीरंति	अपहियन्ते	९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१६ [२], ९१८ [१], ९२१ [१-२]
-अवरे	अपरम्	२ गा. ६, ५४ [२] गा. ५४			
०-अवलंविणी	अवलंविनी	१२३७	अवाउक्काइयपुगिं-	अवायुकायिकैकेन्द्रिय-	
०-अवसाणाणं	अवसानानाम्	७२९	दियवेउन्विद्य-	वैक्रियशरीरम्	१५१५ [१]
अवसिद्धं	अवशिष्टम्	१७३३	सरीरे	अपायः	१००६ गा. २०८
अवसेस०	अवशेष	५०४, ५३९ [१]	०अवाए	अपि	१०१५ [१]
अवसेस-	,,	६७९, ६८१	अवि-	,,	८५२
-अवसेस-	,,	६८१	-अवि	,,	१ गा. ३, ८४९ तः ८५३, ८८८ [१], ९९० [४], १६२२ तः १६२६, १६७९, १६८०
अवसेसं	अवशेषम्	११३५	-अवि-	अपि	२४, २८ [१], ३१ [१], ३४ [१], ४०, ४१ गा. १८, ४२ गा. २३, ४४ तः ४९, ५० गा. ४३, ५१, ५२, ५४ [१] गा. ५३, ५४ [३] गा. ५६ तः ६६, ५४ [४] गा. ६७ तः ७५, ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ५४ [८] गा. ८७ गा. ८२, ५४ [११], ५६ [१], ५७
अवसेसा	अवशेषाः	३३३, ४५८, ५३८ [१], ५४४, १५८३ [४], १७६५ [१], १७८३ [२], १७८८ [२], १९०३ [३], १९०४ [२], १९६२			
०-अवसेसाउया	अवशेषायुष्काः	६७७, ६७९			
अवसेसाणं	अवशेषाणाम्	१७७९, १८८७ [४], १८९५ [३], १९०४ [३], १९०५ [३]			
अवसेसेसु	अवशेषेषु	१४२६ [१], १८९५ [४], १८९८ [१-२], १८९९ [२], २१०४ [१]			
अवसेसेहिं	अवशेषैः	४५७ [१], ४६८ [१], ४७५ [१], ४८३ [१], ४९१ [१], ५१९, ५४१ [१],			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
असणे	अशनः - एकास्थिवृक्ष- विशेषः ४० गा. १५	
असणिआउणु	असंख्यायुष्कम् १४७१	
०असणिआउणु	,, १४७१, १४७३	
०असणिआउयस्स	असंख्यायुष्कस्य १४७३	
असणिभूतं	असंज्ञिभूताम् २०८०	
असणिभूया	असंज्ञिभूताः ९९६, ११२८, २०७८	
असण्णी	असंज्ञी १३९०, १४७२, १८७८ [१]	
,,	असंज्ञिनः ९३, २६८, ११३८, १७२८, १७३१ [१], १८७९, १८८० [१], १९६५, १९६६, १९६८, १९७२, १९७३, १९७३ गा. २२०, २०८०	
-असण्णी	असंज्ञिनः १९७३ गा. २२०	
असण्णीणं	असंज्ञिनाम् २६८, १४७०	
असण्णीभूयं	असंज्ञिभूताम् ११३८	
असमोहता	असमवहताः ३२५	
असमोहया	,, २१२५, २१२६, २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१]	
असमोहयाण	असमवहतानाम् २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२ २१४३	
असमोहयाणं	असमवहतानाम् ३२५	
अमरीरा	अशरीराः २११ गा. १६९ २१७६	
अमरीरी	अशरीरिणः १९०३ [६]	
असंक्लिट्ठाहं	असंक्लिष्टानि १७८ [१-३]	
असंक्लिट्ठाओ	असंक्लिष्टाः १२४१	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
असंख्दभागमेत्ता	असंख्दभागमात्राः ५४ [११] गा. १०६	
-असंखा-	असंख्याः ,,	
असंखिज्जह्गुणहीणे	असंख्दयेयगुणहीनः ४४०	
असंखिज्जह्भागे	असंख्दयेयभागे २०७	
असंखिज्जह्भागणे	असंख्दयेयभागेन १७०० [११], १७०२ [२४], १७११ [२], १७१८	
असंखिज्जगुणा	असंख्दयेयगुणाः २१७ [४५], २४४, २९६	
असंखिज्जगुणाओ	,, २८७	
असंखिज्जगुणे	असंख्दयेयगुणम् १४७३	
असंखिज्जतिभागे	असंख्दयेयभागे १९५ [१]	
असंखिज्जपदेसोगाढे	असंख्दयेयप्रदेशाव- गाढम् ७९५	
असंखिज्जसमइया	असंख्दयेयसामयिकी १०१० [१]	
असंखिज्जा	असंख्दयेयाः २५ [३]	
,,	असंख्दयेयानि १०५८, १०६०	
असंखेज्ज०	असंख्दयेय २११ गा. १६८, ५६५ टि.८	
-असंखेज्जह्भाग	असंख्दयेयभाग १३३७ तः १३३९	
असंखेज्जह्भाग०	,, ८२, ९३	
असंखेज्जह्भाग-	असंख्दयेयभागाभ्यधिकः अवमइए ४५५ [२]	
असंखेज्जह्-	,,	
भागवमहिण्	,, ४४०	
असंखेज्जह्भागं	असंख्दयेयभागम् ९८५ [३], १३६५, १३८७, १४७२, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१५], १५०७ [१-२], १५१३ [१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३२ [१, ५-६], १५४५	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
असंखेज्जगुणा	११८६ तः ११९०, १५६६, २०५३, २१२५, २१२६, २१२७[१], २१२८[१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४६, पृ. ४३६ टि. १-२, पृ. ४३८ टि. १-२	
„	असंखेज्जगुणानि १२४७ तः १२४९, १५६५, पृ. २९९ टि. १	
असंखेज्जगुणाइं	„ ३२८, ३२९, ७७७, ७७९, ७८०	
असंखेज्जगुणाओ	असंखेज्जगुणाः २२६, २७९, २८३, २८५, २८९, २९१	
असंखेज्जगुणे	असंखेज्जगुणः २७२ [१-२, ४-५], २७३, ९७९	
„	असंखेज्जगुणम् १४७३	
असंखेज्जजीविया	असंखेज्जजीवकानि ४०, ४१	
असंखेज्जति०	असंखेज्ज ९१६[२]	
असंखेज्जतिगुणहीणे	असंखेज्जगुणहीनः ५०४	
असंखेज्जतिभाग-	असंखेज्जभागभ्यधिकः	
अवभतिए	४४३, ४५५[३]	
असंखेज्जतिभाग-	„	
अवभहिण	५०४	
असंखेज्जतिभाग-	असंखेज्जभाग-	
पलिभागेणं	प्रतिभागेन ९१८[१]	
असंखेज्जतिभाग-	असंखेज्जभागभ्यधिकः	
मवभहिण	४४०, ५०४	
असंखेज्जतिभाग-	„	
मवभहिते	४८९[२]	
असंखेज्जति-	असंखेज्जभागहीनः	
भागहीणे	४४०, ४४३, ४४८, ४५३[३], ४८९[२], ५०४	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
असंखेज्जतिभागं	असंखेज्जभागम् २११, ९७५[१], ९७६[१], १३०५, १३०८, १८०४, १८१०, १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९[१], २१६५, २१६६[१]	
असंखेज्जतिभागाओ	असंखेज्जभागान् ९९२[१]	
असंखेज्जतिभागातो	„ ९९२[३]	
असंखेज्जतिभागे	असंखेज्जभागः पृ. ३०४ टि. १	
„	असंखेज्जभागे १९८[१], २०८, २१०, पृ. ४७ टि. ५	
असंखेज्जतिभागेणं	असंखेज्जभागेन १७०२[१]	
असंखेज्जतिभागो	असंखेज्जभागः ३८९[१], ९१०[२], ९११[२], ९१२[२], ९१८[१], ९२०, १२६२[१]	
असंखेज्जपणसिए	असंखेज्जप्रदेशिकः ५०९, ५३०[१], ५३६[१], ५४२[१], ५५१[१], „ असंखेज्जप्रदेशिके ७८९ „ असंखेज्जप्रदेशिकम् ७९३, ७९८	
असंखेज्जपणसियस्स	असंखेज्जप्रदेशिकस्स ५०९, ५३०[१], ५४२[१], ५५१[१], ८०३	
असंखेज्जपणसिया	असंखेज्जप्रदेशिकाः ३३०	
असंखेज्जपणसियाइं	असंखेज्जप्रदेशिकानि ८७७ [३]	
असंखेज्जपणसियाणं	असंखेज्जप्रदेशिकानाम् ५०९, ५३०[१], ५३६[१], ५४२[१], ५५१[१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
असंखेज्जपुसोगा-	असह्वयेयप्रदेशावगाटरय	
ठस्स	५१४, ८०४, ८०६	
असंखेज्जपुसोगाढा	असह्वयेयप्रदेशावगाढाः	
		३३१
„	असह्वयेयप्रदेशावगाढा	
		१२४४
असंखेज्जपु-	असह्वयेयप्रदेशावगाढानि	
सोगाढाई		८७७ [४]
असंखेज्जपु-	असह्वयेयप्रदेशाव-	
सोगाढाण	गाढानाम्	३३१
असंखेज्जपु-	„	
सोगाढाणं		५१४
असंखेज्जपुसोगाढे	असह्वयेयप्रदेशावगाढः	
		५१४
„	असह्वयेयप्रदेशावगाढम्	
	७९४, ७९६, ७९८ [१],	
	९७८ [१], ९८५ [६]	
असंखेज्जपदेसिपु	असह्वयेयप्रदेशिकम् ७९५,	
	७९९	
असंखेज्जपदेसिते	„	७९९
असंखेज्जपदेसियरस	असह्वयेयप्रदेशिकरय ५३६	
	[१], ८०४	
असंखेज्जपदेसिया	असह्वयेयप्रदेशिकाः ५०३	
असंखेज्जपदेसियाणं	असह्वयेयप्रदेशिकानाम्	
		३३०
असंखेज्जपदे-	असह्वयेयप्रदेशावगाढानि	
सोगाढाई		१७९७
असंखेज्जपदेसोगाढे	असह्वयेयप्रदेशावगाढम्	
	७९५, ७९९, ८०१	
असंखेज्जभाग-	असह्वयेयभागाभ्यधिकः	
अवभतिपु		४४३
असंखेज्जभागवभ-	„	
हिपु		४४०
असंखेज्जभाग-	„	
मवभहिपु		४४८
असंखेज्जभगहीणे	असह्वयेयभागहीनः ४४३	
	४५५, [२-३]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
असंखेज्जवासाउणुसु	असह्वयेयवर्षायुष्केषु ६७२	
		[४]
० असंखेज्जवासा-	„	
उणुसु		६७२ [६]
असंखेज्जवासा-	असह्वयेयवर्षायुष्केभ्यः	
उणुहिंतो	६३९ [१०, २१, २५],	
	६४५ [४], ६६२ [४]	
असंखेज्जवासाउय	असह्वयेयवर्षायुष्क ६५८	
असंखेज्जवासाउय०	„ ६३९ [१०,	
	२५], ६४८, ६६०	
		१५३३ [५]
असंखेज्जवासाउय-	असह्वयेयवर्षायुष्कवर्म-	
कम्मभूमग-	भूमकगर्भव्युत्क्रान्तिक-	
गवभवक्कंतिय-	मनुष्यपञ्चेन्द्रिय-	
मणूसपंचंदिय-	वैक्रिय-	
वेउच्चियसरीरे	शरीरम् १५१९ [३]	
असंखेज्जवासाउय-	असह्वयेयवर्षायुष्क-	
गवभवक्कंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रिय-	
पंचंदियवेउच्चिय-	वैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम् १५१८ [२]	
असंखेज्जवासाउया	असह्वयेयवर्षायुष्काः ६८१	
असंखेज्जसमइण	असह्वयेयसामयिकः	
	१७९६, १८१५,	
	२०८७ [१], २१७१	
असंखेज्जसमइयं	असह्वयेयसामयिकम् ८७९,	
		२१७५
असंखेज्जसमण	असह्वयेयसमयान् ८७८	
असंखेज्ज-	असह्वयेयसमय-	
समयठितीया	स्थितिकाः ३३२	
असंखेज्ज-	असह्वयेयसमय-	
समयठितीयाई	स्थितिकानि ८७७ [५]	
असंखेज्ज-	असह्वयेयसमय-	
समयठितीयाण	स्थितिकानाम् ३३२	
असंखेज्ज-	„	
समयठितीयाणं		५१८
असंखेज्जसमथसिद्धा	असह्वयेयसमयसिद्धाः १७	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
असंखेजं	असह्वयेयम्	६०४, १२८६, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३६५, १३८७	—असंखेज्जा	असह्वयेयाः ५४ [२] गा. ५४, १८८, १८९ [१], १९३ [१], १९५ [१] असह्वयेयानि १९० [१]	
असंखेज्जा	असह्वयेयाः	२८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५४ [११] गा. १०५, ५५ [३], ४३९, ४४०, ५०३, ६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ९१० [१], ९१४ [१], ९२१ [१], १००६ गा. २०७, १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, २०९३ [१], २०९९ [१-२], २१०० [१-२] २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०६ तः २१०८, २११३, २१२३ [२-३], २१२४ [२-३], २१३५ [१] असह्वयेयानि ७९२, ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [२], ९१६ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१], १०३०, १०३१ [१], १०३४, १०३८ [१-२], १०३९, १०४१ [१-४, ६, ७], १०४३ [१, ३], १०४८ [१, ४], १०४९, १०५० [२-३], १०५२, १०५४ [२-३], १०५९, १०६४, १०६५, १०६६ [२-३], १२४६, २०४७, पृ. २६० टि. १	असह्वयेयानि- असह्वयेयजीवानि ५४ [८] गा. ८६ असह्वयेयानि ९१८ [१], १९९५, २१५६ [१], २१५७ असह्वयेयाः १९७ [१], २०६ [१], ८८०, ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], १२८६, १३००, १३०१, १३०५, १३६५, १३७७ असह्वयेयानाम् १९० [२] असह्वयेयभिः ९१० [१-२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], २१७५ असह्वयेयान् १९९१, १९९४, १९९८, २००६, २१७५ असह्वयेये १९५ [१] असह्वयेयेषु १५७, १५८, असह्वयेयेष्वप्यप्यविष्टे १७४४ असंगा असङ्गाः २११ गा. १७८ असंजण असंयतः १३५९ असंजत० असंयत ६६२ [७], ६६४ असंजता असंयताः २६१ असंजयभविष्य- द्रव्यदेवानाम् १४७० द्व्यदेवानां असंयतसम्यग्दृष्टि १५३३ [८]		

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
असंजया	असंयताः ११४१, ११४२, ११४७, ११७४, ११७५, ११७७, ११७८, ११८०,	
असंजयाणं	असंयतानाम् २६१	
असंजयाणेहिं	असंयतानैः ११६४	
असंतीह	असत्याम् २११ गा. १७४	
असंपत्ता	असम्प्राप्तौ १७८ [२]	
"	असम्प्राप्ताः २५ [२], २८ [३], ३१ [३], ३४ [३], ५५ [२], १७८ [१]	
असंपत्ते	असम्प्राप्तः १०९०	
असंसार	असंसार १६, १७	
असंसारसमा-	असंसारसमापन्नकाः	
वण्णागा	८६७, १५७३	
असंसारसमापण-	असंसारसमापन्नजीव-	
जीवपणवणा	प्रज्ञापना १४, १५, १७	
असाहय	तृणविशेषः ४७ गा. ३५	
असातं	असाताम् २०५४ गा. २२६	
असाता	असाता २०६६	
असातावेदगाणं	असातावेदकानाम् ३२५	
असातावेयणिजस्त	असातावेदनीयस्य १६८१ [२], १७३६ [२]	
असातावेयणिजे	असातावेदनीयम् १६९० [१]	
असायं	असाताम् १५७१, २०६७	
असायावेदणिजस्त	असातावेदनीयस्य १६८१ [२]	
असायावेदणिजे	असातावेदनीयम् १६९० [३]	
असायावेयणिजस्त	असातावेदनीयस्य १६९९ [२], १७०७ [२]	
असि०	असि १८८	
असिरयणत्तं	असिरत्नत्वम् १४६९	
असिरयकेया	असितकेशाः १७८ [१]	
वासिं	असिम् ९९९ [२]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
असी	असिः ९७२ गा. २०३	
असीह०	अशीति १७९ [१], १८० [१], १८३ [१]	
असीह-०	,, १८१ [१], १८२ [१]	
असीहं	अशीतिः २०६ [२] गा. १५६	
असीउत्तर०	अशीत्युत्तर १६८, १७७, १७८ [१]	
असीतिं	अशीतिः ५९५, १०८३	
असीतीह	अशीतेः १९८ [२], २०५ [२]	
असीतीणं	अशीतीनाम् १९८ [२]	
असुइएसु	अशुचिकेषु ९३	
असुई	अशुचयः १६७ तः १७४	
असुभणामाण	अशुभनाम्नः १७०२ [५०]	
असुभणामे	अशुभनाम् १६९३	
असुभत्ताण	अशुभतया १८०५	
असुभं	अशुभम् १५७०	
असुभा	अशुभाः १६७ तः १७४	
असुर०	असुर [कुमार] १८७ गा. १४२	
असुरकुमारत्ते	असुरकुमारत्वे १०४१ [२.५], १०४८ [२], १०६५, २१०१ [२], २१०३ [१], २१०६, २१०७, २१०९	
असुरकुमार-	असुरकुमार-	
देवेहिंतो	देवेभ्यः ६५० [१४]	
असुरकुमारभवण-	असुरकुमारभवन-	
वासिदेवपंचि-	वासिदेवपञ्चे-	
द्वियवेडव्विय-	द्वियवैक्रिय-	
सरीरस्स	शरीरस्य १५३२ [१]	
असुरकुमारभवण-	असुरकुमारभवन-	
वासिदेवपंचि-	वासिदेवपञ्चेन्द्रिय-	
द्वियवेडव्विय-	वैक्रिय- १५२० [२.३],	
सरीरे	शरीरम् १५२६ [१]	
०	,, १५२० [३]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
असुरकुमारराया	असुरकुमारराजा	१७९ [२]
असुरकुमाररायाणो	असुरकुमारराजानौ	१७८ [२]
असुरकुमाररस	असुरकुमारस्य	४४१, ४६४[१], १०३१[१], १०३४, १०५९, १०६१, १५५१[१], २०९३[२], २१०२, २१०३ [१], २१०८, २१०९, २१११, २१५८ [१], २१६१, २१६४
असुरकुमारा	असुरकुमाराः	१४० [१], १७८ [१], १७९ [१] १८० [१], १८७ गा. १४५, ४४२, ४९९[१], ५७६, ६१५, ६२८, ६४७, ६५७, ६६८[१], ६७४, ६७५, ६७८, ६९४, ८७३, ९३९[१], ९४४, १०७९, १०८४, ११३१ तः ११३३[१], ११४७, ११५३, १२०२, १२०३, १२०७ [१], १४०१, १४११, १४१५ [१-३], १५८३[२], १७९४[२], १८०६ [१], १९६७, १९९१, २०३४ [१], २०३७, २१२७ [१], २१३२, २१४४ [१], पृ. ३२५ टि. ३
असुरकुमाराण	असुरकुमाराणाम्	६४८, ९०३, १०७१, १८०६ [१], पृ. २८८ टि. १
असुरकुमाराणं	असुरकुमाराणाम्	१७८ [१], १७९[१], १८० [१-२], ३४७ [१],

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तवाइ
		४४१, ४६४[१], ७२७, ७४०, ७५६, ७६२, ९१२ [१-२], ९२०, ९८४, ९८९, १०२० [२], १०२६ [२], १०४३, ११५१, १२१० [१], १५२६[१], १५३२[१], १८२९, २००९ [१], २०३९, २०५८, २०९० [१], २१२७[१], २१४४ [१], २१४९, पृ. २२८ टि. १, पृ. २६० टि. २
० असुरकुमाराणं	असुरकुमाराणाम्	३४७ [२-३]
असुरकुमारिंदो	असुरकुमारेन्द्रौ	१७८ [२]
असुरकुमारिंदे	असुरकुमारेन्द्रः	१७९ [२]
असुरकुमारीओ	असुरकुमार्यः	१४१५ [२]
असुरकुमारीणं	असुरकुमारीणाम्	३४८ [१-३]
असुरकुमारे	असुरकुमारः	४४१, ४६४ [१-२], १२०९, १२१३, १४०९, १४२३ तः १४२५[१], १४२६ [१], १४४३, १४५०, १६०४[१], १८६६[२], २१०४[१], २११५[१], २१५८[२]
असुरकुमारेण	असुरकुमारेण	१०४२, १६०४[१]
असुरकुमारेसु	असुरकुमारेषु	६७२[८], १२०९, १४०८ [२], १४१८, १४२४, १४२७ [२], १४३० [२], १४३८
असुरकुमारेहितो	असुरकुमारेभ्यः	१४२३ तः १४२५ [१], १४२६ [१], १४६९, १५९५ [२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
असुरा	असुरा: १७७ गा. १३७	४३९
०-असुरा	,, १९७३ गा. २२०	
असुराणं	असुराणाम् १८७ गा.	१३८
असुरादी	असुरादयः २१३९	
असुरेसु	असुरेषु १८७ गा. १४७	
-असुरं	असुरम् १६७ तः १७४	
असेलेसिप-	अशैलेशीप्रतिपञ्जकाः	
डिवण्णगा	८६७, १५७३	
०-असोए	अशोकः १२२६, १२२७,	१२३१
असोए[लता]०	अशोकलता ४४ गा. २७	
असोएगडेंसए	अशोकवत्सकः १९७	[१], १९९ [१]
असोमे	अशोकः ४० गा. १५,	
०-असोमे	,, १२२९, १२३०	
असंजणी	असंजिनः ६४७ गा. १८३	
"	असंजिनी ८२	
असत्तरा	अश्वतराः ७१	
असत्तर	अश्वतर पृ. ५६ टि. १४	
असंजण	असंजयते १८९१ [१]	
असंजता	असंजताः १९८० गा.	२२१
+ असंजय	"	"
असंजय-०	असंजयत ८९९	
असंजयभविष्य-	असंजयभविष्य-	
दच्चवेद्वानं	देवानाम् १४७०	
अस्ला	अश्वाः ७१	
अस्लापुद्	आस्वादयति ९९० [४]	
अस्साण	आस्वादेन १२३३	
अस्साणं	,, १२३४ तः १२३८,	पृ. २९५ टि. १०
अस्साणंति	आस्वादयन्ति १८०३,	१८१६
अस्सातावेद्वगा	अस्सातावेद्वकाः ३२५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अह	अथ ३३४, ४४०, ४४३,	४४८, ४५५ [२-३], ४८९
	[२], ५०४ तः ५०६,	५३३ [१], ५३९ [१],
	५४८ [१], ५५४ [१],	८३८, ८३९ तः ८५६,
		१४७०
अह-	अथ ५२७ [३]	
अहक्खाय	यथाख्यात १३३, १३८	
अहक्खाय०	" १३८	
अहक्खायचरित्त-	यथाख्यातचारित्र-	
परिणामे	परिणामः ९३६	
-अहत	अहत १७७, १८८	
-अहत ०	,, १७८ [१-२], १९६	
अहत्ताए	अधस्तथा १८०५,	१८०६ [१]
अहमिन्ना	अहमिन्नाः २०७ तः २१०	
-अहरोद्धा	अधरोद्धाः १७८ [२]	
अहवणं	अथवा ९११ [२], ९२१,	[१], ९२४
अहवा	,, ११२, ११५,	११६, ११८, ११९, १२२,
	१२३, १२५, १२८, १२९,	१३१ तः १३३, ९४९,
	१११३, १२१६ [१],	१५८३ [१], १६४३,
	१६४९ [१], १७५७,	१७५८ [१], १७६०,
	१७६१, १७६४, १७६५	[२], १७७४ [१],
	१७७८, १७८१, १७८४	[१, ३] १७८९, १८६९
	[१], १८८० [१]	
अहवा-	अथवा १०७७, १०७८,	१०८१ तः १०८३
अह-	अहम् १ गा. ३, ८३९,	८४०, ८४४, ८४५

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
अहिगमरुई	अधिगमरुचिः	११० गा. १२६
अहिगम [रुई] ०	,, ११० गा. ११९	
अहिगरणिया	अधिकरणिकी	पृ. ३५० टि. १
अहिछत्ता	अहिच्छत्रा	१०२ गा. ११३
—अहिष्मंतो	अधीयानः	११० गा. १२४
अहियं	अधिकाम्	१७१०, १७१९, १७२३, १७२६
—अहियं	अधिकम्	१७४ गा. १३४
—अहिलंघमाण	अभिलङ्घमान	पृ. ६८ टि. १
अहिलावो	अभिलापः	६०८
—अहिवतीणं	अधिपतीनाम्	१७७
अहिसलागा	अहिसलाकाः —	सर्पविशेषः ८८
अही	अहयः	७७, ७८, ८०
अहे	अधः	१६७ तः १७४, १७७, १७८ [१], १८८, ८७७ [१९-२०], ११२२, १५४८, १५५१ [१, ४, ६], १९९८, २०००, २००४, २००५
—अहे	अधः	१७४ गा. १३५, ८७७ [२३] गा. १९८
अहेतुर्हि	अहेतुभिः	१९६४
अहेलोइयगामा	अधोलौकिकग्रामाः	१५५१ [६, ९]
अहेलोण	अधोलोके	२७६, २७७, २८६, ३१०
अहेलोक ०	अधोलोक	२७७
अहेलोय ०	,,	२७६, ३०३, ३१२
अहेसत्तमं	अधःसप्तमीम्	१९६३
अहेसत्तमा	अधःसप्तमी	७७६, ७७८, १५४८
अहेसत्तमा ०	,,	१४६६

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
अहेसत्तमाण	अधःसप्तम्याः	१४४९, १५१७ [३], १५२९ [८], १९००, २००६
,,	अधःसप्तम्याम्	६१४, ६२७, पृ. ४६ टि. १
अहेसत्तमाओ	अधःसप्तमीतः	६६७
अहेसत्तमापुढ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
विणेरइण	नैरयिकः	१४६१
अहेसत्तमापुढ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
विणेरइय-	नैरयिक-	
खेत्तोवचायगती	क्षेत्रोपपातगतिः	१०९४
अहेसत्तमापुढविणे-	अधःसप्तमपृथ्वीनैरयिक-	
इयपंचंदियवेउ-	पञ्चन्द्रियवैक्रिय-	
व्वियसरीरे	शरीरम्	१५१७ [१]
अहेसत्तमापुढविणे-	अधःसप्तमपृथ्वीनैरयिक-	
रइयवेउव्विय-	वैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५२३ [२]
अहेसत्तमापुढ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
विणेरइया	नैरयिकाः	१४१० [३]
अहेसत्तमापुढ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
विनेरइणसु	नैरयिकेषु	६७२ [२]
अहेसत्तमापुढ-	अधःसप्तमपृथ्वीनैर-	
विनेरइणहिंतो	यिकेभ्यः	२१७ [१], ६५५ [२], ६५६ [२]
अहेसत्तमापुढ-	अधःसप्तमपृथ्वी-	
विनेरइया	नैरयिकाः	२१६ [८]
अहोलोण	अधोलोके	१४८, १५१, १५७, १६०, १६३, तः १६६, १७५, २९४, ३०३, ३०८
अहोलोय ०	अधोलोक	२७८
अहोलोयस्स	अधोलोकस्य	पृ. ५० टि. २
अहोवाण	अधोवातः	३४ [१]
—अंक	अङ्क	१९५ [१], १९६
अंकलिची	अङ्कलिपिः—	
	लिपिभेदः	१०७

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अंकवहेंसण	अङ्कवत्तंसकः	१९८ [१], २०६ [१]
अंकुर-०	अङ्कुर	२१७६
०-अंकुरे	अ रः	१२२९
+ अङ्कुल	अङ्कोठः-वृक्षविशेषः	पृ. १७ टि. ४
अङ्के	अङ्कः-रत्नविशेषः	२४ गा. १०, १२३१
+ अङ्कोल	अङ्कोठः-वृक्षविशेषः	४० गा. १३
अङ्कोले	,, - गुच्छविशेषः	४२ गा. २३
अङ्गणं	अङ्गनम्	८५३
अङ्गद०	अङ्गद १७७, १७८ [२]	१९६
अङ्गय०	,, १७८ [१], १८८	
अङ्गा	अङ्गाः १०२ गा. ११२	
अङ्गाहं	अङ्गानि ११० गा. १२६	
अङ्गारगा	अङ्गारकाः-अङ्गारक- निकायदेवाः १९५ [१]	
अङ्गुल०	अङ्गुल ९११ [२], ९१२ [२], ९२१ [१], ९२४	
- अङ्गुल	,, ९२३	
अङ्गुलपढमवग्ग-	अङ्गुलप्रथमवर्गमूलस्य	
मूलस्स		९२०
अङ्गुलपढमवग्गमूलं	अङ्गुलप्रथमवर्गमूलम्	९११ [२]
अङ्गुलपयरस्स	अङ्गुलप्रतरस्य ९१८ [१]	
अङ्गुलपुहत्तं	अङ्गुलपृथक्त्वम् ९७६ [३]	
अङ्गुलपुहत्तिया	अङ्गुलपृथक्त्वकाः ८३	
अङ्गुलस्स	अङ्गुलस्य ८२, ९३, २११, ९७५ [१], ९७६ [१], ९८५ [३], ९९२ [१-३], १३०५, १३०८, १३६५, १३८७, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१-५], १५०७ [१-२], १५१३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		[१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ५-६], १५४५, १५४७ [१], १५५१ [१, ४, ६], १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१]
अङ्गुलं	अङ्गुलम्	८३
अङ्गुलाइं	अङ्गुलानि २११ गा. १६५, १५२९ [२], २१६९	
०- अङ्गुलितला	अङ्गुलितलानि १७७, १७८ [१], १८८	
अङ्गेण	अङ्गेन ११० गा. १२४	
अङ्गण०	अङ्गन १७८ [२]	
+ अङ्गण	अङ्गनम् २४ गा. ९	
अङ्गणई	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
अङ्गणकेसिया-	अङ्गनकेशिका-	
कुसुमण	कुसुमम् १२२७	
अङ्गणे	अङ्गनम् १२२६	
अंतकिरियं	अन्तक्रियाम् १४०७ [१], १४०८ [१-३], १४१० [१], १४११ तः १४१३, १४१४ [१, ३], १४१५ [१-२], १४१६ [१], १४४६, १४५०, १४५४, १४५६	
अंतकिरिया	अन्तक्रिया २ गा. ५, १४०६ गा. २१३	
अंतकिरियापयं	अन्तक्रियापदम् पृ. ३२८ पं. २४	
अंतक्खरिया	अन्त्याक्षरिका-	
- अंतर	लिपिमैदः १०७ अन्तर १७७, १७८ [१] १८८, १९५ [१]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अंतरकंदे	अन्तरकन्दः	५४ [८] गा. ८८
अंतरदीवणसु	अन्तर्दीपकेपु	९३
अंतरदीवणहिंतो	अन्तर्दीपकेभ्यः	६४५ [३]
अंतरदीवग	अन्तर्दीपक	६४८, ६७२ [६]
अंतरदीवग०	,,	६३९ [२४], १५३३ [४]
अंतरदीवगा	अन्तर्दीपकाः	९४, ९७, १२५८ [८]
अंतरदीवगेहिंतो	अन्तर्दीपकेभ्यः	६६२ [३]
अंतरदीवमणुस्स०	अन्तर्दीपमणुष्य	६५८
अंतरदीवयगम्भ-	अन्तर्दीपकगर्भव्युत्क्रान्ति-	
वकंतिमणुस्स-	कमनुष्यपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेन्द्रियवेड-	वैकिय-	१५१९
वियसरीरे	शरीरम्	[२]
अंतरदीवयमणुसाणं	अन्तर्दीपकमनुष्याणाम्	१२५७ [११]
अंतरदीवया	अन्तर्दीपकाः	९५
अंतरदीवेसु	अन्तर्दीपेषु	१७६
अंतरं	अन्तरम्	८७८
अंतराइण्	आन्तरायिकम्	१६८६, १६९६
अंतराइयस्स	आन्तरायिकस्य	१६८६, १७०४, १७१४, १७२०, १७२४, १७२७, १७३३, १७४०, १७४१
अंतराइयं	आन्तरायिकम्	१५८७ [१], १६६५, १६७४ [१], १६७८ [१], १६८६, १६८७, १७५३, १७५४ [१], १७६९ [१], १७७२, १७७५ [१], १७८२, १७८७ [१], १७९०
तरापहे	अन्तरापथे	१०९०
अंतरायं	अन्तरायम्	१७६८ [१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अंतं	अन्तम्	६७३ [२], १४२१ [५], २१७४ [१], २१७५
अंतियं	अन्तिकम्	२०५२ [२]
०-अंते	अन्ते	२११ गा. १६७
अंतो	अन्तः-अन्तरं	१६७ तः १७४, १७६ तः १७८ [१], १७९ [१], १८० [१], १८१ [१], १८२ [१], १८८, १९५ [१], २०१७, २०१९, २०२०
०-अंतो	अन्तः	२११
अंतोमणुस्सखित्ते	अन्तर्मनुष्यक्षेत्रे	८२
अंतोमणुस्सखेत्ते	,,	९३, १५४
अंतोमुहुत्त-०	अन्तर्मुहूर्त	३३५ तः ३५२
	सूत्राणां	तृतीयकण्डिका, ३५४ [३], ३५६ [३], ३५७ [३], ३५९ [३], ३६० [३], ३६२ [३], ३६३ [३], ३६५ [३], ३६६ [३], ३६८ तः ३९०
	सूत्राणां	३९२ तः ४३७
	सूत्राणां च	तृतीयकण्डिका, १३३६, १३४०, १३४१, १७०१ [१], १७३० [१], अन्तर्मुहूर्तस्थितिका पृ. ३२ टि. १६
अंतोमुहुत्तद्विइया	अन्तर्मुहूर्तद्विइया	८२
अंतोमुहुत्तनद्धाउया	अन्तर्मुहूर्तनद्धाउया	पृ. ३२ टि. १६
अंतोमुहुत्तस्स	अन्तर्मुहूर्तस्य	२१५३ [३], २१६६ [२]
,, (स. प.)	अन्तर्मुहूर्तं	१८२४, १८२६
अंतोमुहुत्तं	अन्तर्मुहूर्तम्	३३५ तः ३५२ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, ३५४ [१] तः ३५७ [३], ३५९ [१]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
अंतोमुहुत्तं	तः ३९० [३], ३९१, ३९२[१-३], ३९३ तः ४३७ मूत्राणां द्वितीय- कण्डिका. ५८१, ५८३, १२६२ [१-२], १२६६ [१], १२६८ [१], १२७२, १२७३, १२७५, १२७७, १२७९, १२८० तः १२८४, १२८६, १२८८, १२८९, १२९१, १२९३, १२९४, १२९६ तः १३०२, १३०५, १३०६, १३०८ तः १३१५, १३१७ तः १३२०, १३२२, १३२४, १३२६, १३२८, १३३०, १३३२ तः १३३४, १३३६ तः १३४१, १३४३ तः १३४६, १३५२, १३५४, १३५९, १३६०, १३६२ १३६६, १३७३, १३७५, १३७७, १३७८, १३८०, १३८३, १३८४, १३८६, १३८७, १३८९, १३९०, १४७२, १६९७, १६९८ [२], १७०० [१-३, ८], १७०४, १७१०, १७१९, १७२३, १७२६, १७३० [२]	
अंतोमुहुत्ताडया	अन्तर्मुहूर्तागुष्काः	९३
अंतोमुहुत्तिप	आन्तर्मौहूर्तिकः	१७९६, १८१५, २०८७[१]
”	आन्तर्मौहूर्तिकम्	२१७१
अंतोमुहुत्तियं	”	८७९
”	आन्तर्मौहूर्तिकीम्	२१७५
अंतोमुहुत्तिया	आन्तर्मौहूर्तिकी	१०१० [१]

आ ९. [२]-४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अंतोमुहुत्तूणां	अन्तर्मुहूर्तानानि १२६७, १२६८[१], १२७०[२]	
अंतोमुहुत्तो	अन्तर्मुहूर्तः १७३७ [४]	
अंतोसागरोवम-	अन्तःसागरोपम-	
कोडाकोडीभो	कोटाकोटीः १७०२ [१२, ५.७], १७३५[१], १७३७[२], १७३९[१], १७४१	
अंध	अन्ध - म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. ३	
+ अंधिय	अन्धिकः - चतुरिन्द्रिय- विशेषः ५.८[१] गा. ११०	
अंव	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ७	
+ - अंव	आम्रः ४० गा. १३	
अंवट्टा	अम्वट्टाः - जात्यायाः १०३ गा. ११८	
अंवड्ड	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ७	
- अंववत्थ	अम्वरवत्थ १९७ तः २०१ मूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
+ अंवाडग	आम्रातकः ४१ गा. १६	
अंवाडगाण	आम्रातकानाम् ११२२, १२३५, „ पृ. २७३ टि. ३	
अंवाडाण	आम्राणाम् ११२२, १२३५, १२३६	
अंवावल्ली	आम्रवल्ली पृ. १९ टि. ९	
अंविल	अम्ल ५४४, १८०९	
अंविल०	„ १८०६ [१]	
अंविलरस०	अम्लरस ४४०, ४४१	
अंविलरसपरिणता	अम्लरसपरिणताः ८[३], ९[१-५], १०[१-२], ११[४], १२[१-८], १३ [१-५]	
अंविलसाण	अम्लशकः ४९ गा. ४०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अंबिलोदण	अम्लोदकम्	२८ [१]
अंसा	अंशाः	२१७० [१]
अंसे	अंशान्	२१७५
	आ	
आइ	आदि	पृ. ३९ टि. २
०-आइ	,,	२०३२ गा. २२३, पृ. २० टि. १४
आइण	आचितः-आप्रोतः	१२२२
आइल्लओ	आदिमः	१६१४
आइल्लदंडओ	आदिमदण्डकः	१५९३
आइल्लिगासु	आदिमासु	११४८
आइल्लियाओ	आदिमाः	१६३५ [१, ४]
आइल्लेहिं	आदिमैः	४८५ [३]
आइं	आदौ	८७७ [२१]
०-आइं	आदयः	१७७३ [२]
०-आइंओ	आदिकः	१८७७
-आ[इं]णं	आदीनाम्	१९४
०-आइया	आदिकाः	९७१
आउ	अप्	८५४, ८५६, ११५१, १४११, १४३१ [१], १५४६, १५८३ [३], १५८५ [२], पृ. १४ टि. २
आउ०	अप्	६६८ [६], ६७०, ६८०, ७४३, ९४० [२], ११६१, १२८७, १४२५ [३]
आउअ	आयुष्क	१७९१
आउअ०	,,	१७४८
-आउअ	,,	१७४२
आउअवंधडाण	आयुर्वन्धादायाः	१७४४
आउअस्स	आयुष्कस्य	१६८३
आउअं	आयुष्कम्	१७४९, १७५०, १७६७ [१]
आउनाणं	आयुष्काणाम्	१७३८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
आउण	आयुष्कम्	१६८३, १६९२, १७४४, २१७० [१]
०-आउण	,,	६८४, ६८५, ६९०
-आउणण	आयुष्केण	२१७० [२] गा. २२९
-आउणसु	आयुष्केषु	६७२ [४, ६]
०-आउण्हितो	आयुष्केभ्यः	६३९ [१०-११, २१, २५], ६४५ [४-५], ६६२ [४]
आउकाइण	अष्कायिकः	४४४
आउकाइय	अष्कायिक	२३९, २४८, १०६०
आउकाइय-	,,	२३८, २४३
आउकाइयण-	अष्कायिकै-	
गिंदिएसु	केन्द्रियेषु	६६८ [३]
आउकाइयस्स	अष्कायिकस्य	४४४
आउकाइया	अष्कायिकाः	१९, २३२, तः २३४, २३५ [३], २३६, २४२, २४८, ३१० तः ३१२, ४३९
० आउकाइया	अष्कायिकाः	२३७ तः २३९, २४० [३], २४१, २४३, २४४, २४५ [३], २४६ तः २४८, २५१, ३३१
आउकाइयाण	अष्कायिकानाम्	५८०
आउकाइयाणं	,,	२३२ तः २३४, २३५ [३], २३६, ३५७ [१-२], ४४४, पृ. ११७ टि. १
० आउकाइयाणं	अष्कायिकानाम्	२३७, २४० [३], २४१, २४२, २४५ [३], २४६ तः २४८, २५१, ३५७ [३], ३५८, ३५९ [१-२]

मूलसदो	सफय्यो	सुत्तकाद
०-आभिणि-	आभिनिबोधिक-	
वोहियणाणिस्स	ज्ञानिनः ४५९[१], ४७७[१], ४८५[१], ४९३[१]	
आभिणिवोहि-	आभिनिबोधिकज्ञानिनः	
यणाणी	२५७, २५९, ९३८, ९४१[१], ९४३	
० आभिणि-	आभिनिबोधिकज्ञानी	
वोहियणाणी	४८८, ४९३[३], ४९६, १३४७	
०-आभिणि-	,, ४५९[३], ४७७	
वोहियणाणी	[१-३], ४९३[१२]	
आभिणिवोहि-	आभिनिबोधिक-	
यणाणीणं	ज्ञानिनाम् २५७, २५९	
०-आभिणिवोहि-	,, ४५९[१], ४७७	
यणाणीणं	[१], ४९३[१]	
आभिणिवोहिय-	आभिनिबोधिकज्ञान-	
नाणपरिणामे	परिणामः ९३३	
०-आभोगणा-	आभोगता २०३२ गा. २२३	
आभोगणिव्वत्तिण्	आभोगनिर्वर्तितः ९६३ [१], १७९६, १८०६ [१], १८१५, १८२४, १८२६, १८२८ तः १८३०, २०३८, २०३९	
आभोगे	आभोगः ९७१ गा. २०१	
+ आमलग	आमलकः ४१ गा. १६	
आमंतणि	आमन्त्रणी - माषाप्रभेदः ८६६ गा. १९६	
-आमेल	आपीड - शेखर १८८	
०-आयण्	आयतः २००[१], २०१[१], २०२[१], २०३ [१]	
० आयणसु	आयतेषु - 'आयत'- संस्थान ८०२	
आयतसंठाण-	आयतसंस्थानपरिणताः	
परिणता	८[५], ९[१-४], ११ [२], १२[५-६], १३[५]	

मूलसदो	सफय्यो	सुत्तकाद
आयतसंठाण-	आयतसंस्थानपरिणताः	
परिणया	१०[२]	
आयता	आयतानि - 'आयत'- संस्थान ७९२	
०-आयता	आयताः २०८, २०९	
,,	आयतौ २०५[१]	
आयते	आयतम् - संस्थानम् ७९१ ७९३ तः ८०१, ८०३ तः ८०६	
०-आयते	आयतः १९७[१], १९८[१], १९९[१], २०४ [१]	
+ आयपइट्टिय	आत्मप्रतिष्ठितम् ९७१ गा. २०१	
आयपत्तिट्टिण्	आत्मप्रतिष्ठितः ९६०[१]	
-आयय	आयत १७८[२]	
आययसंठाण-	आयतसंस्थानपरिणताः	
परिणता	९ [५], १० [१], ११ [१, ३-५], १२ [१, ३, ७-८]	
आययसंठाण-	आयतसंस्थानपरिणताः	
परिणया	१२[२, ४], पृ. ७ टि. २	
आययसंठाण-	आयतसंस्थान-	
परिणामे	परिणामः ९५०	
आयया	आयता १००१	
०-आयया	आयतौ २०६[१], २०७	
आययकखदेव ०	आत्मरक्षदेव १७७, १७८ [१], १७९[२], १८० [२], १८२[२], १८८, १९५[१-२], १९६, १९७ [१-२], १९८ तः २०६ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
आययकखा	आत्मरक्षाः १८७ गा. १४२, २०६	
आययकखानं	आत्मरक्षणाम् पृ. ७२ टि. ६	

मूलसदो	सकयर्थो	मुक्तकाइ	मूलसदो	सकयर्थो	मुक्तकाइ
आयस्यं	आचार्यम्	१११८	आरम्भ	आरम्भ १११८, पृ. ३२७	दि. १
आयसिया	आचरिताः पृ. ३६ टि. २५		आरम्भिया	आरम्भिका	११२९,
आयसियाणं (च.प.) आचार्येन्द्रः		अन्यथा			११३९, ११४१, ११४२,
आयवणामाण	आवपत्ताः १००२ [१९]				१६२१, १६२२, १६२३
आयवणामे	आवपत्ताम्	१६९३			[१], १६२८ तः १६३०,
आयसरीरखेतोगाढे	आत्मशरीरक्षेत्रादगाढात्				१६३६, १६५०, १६५७,
		१८०१			१६५८, १६६०
आयंसमुहा	आदर्शमुहाः - अन्तर्द्विप-		आरम्भियाओ	आरम्भिक्यः	१६६३
	समुह्याः	९५	आरम्भियाणं	आरम्भिकीणाम्	१६६३
आयंसलिवी	आदर्शलपिः - लिपिमेदः	१०७	आराहण	आराधकः	८९९
			आराहणविगहणी	आराधनविराधनी	८३१
आयंसिया	आदर्शिका - मिष्टकाद्य-		आराहणी	आराधनी	८३१, ८५६
	विशेषः १२३८		आरियं	आर्यम्	१०२ गा. १०७
आयाम ०	आयाम १९७ [१], २०६		आरिया	आर्याः	९७ [२], ९९,
	[१], २११				१३८
आयामेणं	आयामेन	१५४५,	० आरिया	,,	१०१, १०३
	१५४७ [१], १५४८,		०-आरिया	,,	९९ तः १०२,
	१५५१ [१], १, ६, ९],				१०४ तः १३८
	२१५३ [१], २१५७,		आलङ्घ्य ०	आलङ्घित	१९७ [२]
	२१५९ [१], २१६०,		आलावगा	आलापकाः	१२५८
	२१६५, २१६६ [१],				[३-८], १४९३ [३]
	२१६९		आलगा	आलुङ्कः - साधारण-	
०-आयाने	आकाशम्	१००५		वनस्पतिविशेषः ५४ [१]	
आरण	आरण १०६, २१०,			गा. ४८	
	६०२, ६३५, १०३५.		आवकहिय-	आवकथिक-	
	१५३२ [५], २००४,		सामाङ्ग्य ०	सामाधिक	१३४
	२००५, २००७ [१]		-आवजंति	आपद्यन्ते	८८०
-आरण-	आरण २०६ [२] गा. १५५		आवत्ता	आवर्ताः - एकलुरपशु-	
आरण-०	,, २०६ [२], २०७			विशेषः	७१
आरणदेवस्त	आरणदेवस्त १५५१ [३]		०-आवत्ता	आवर्ता ७७३ [१, ३]	
आरणदेवा	आरणदेवाः	७१२	०-आवत्ताण	आवर्तायाम्	७७३ [३]
आरणदेवाणं	आरणदेवानाम्	५९९	०-आवरणे	आवरणम्	१६७९
आरणा	आरणाः	१४४ [१]	आवल्याण	आवल्याकायाः	९१८ [१],
आरणे	आरणे	३३४, ४२५.			१२६२ [१], १२८८
	[१-३], १८४०		०-आवल्यासु	आवल्यासु	१४८, १५१,
आरम्भं	आरम्भम्	११६९			१५७, १६०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
आवागपत्तस्स	आपाकप्रातरय	१६७९
—आवास	आवास १६७ तः १७३, १७७, १७८ [१] तः १८० [२], १८१ [१], १८२ [१-२], १८३ [१-२], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१-२], १९३ [१], १९५ [१] तः २१०	
०—आवासा	आवासाः १००३ [२] गा. २०६	
आवेडियपरिवेडिण्	आवेष्टितपरिवेष्टितः १०००	
आसकण्णा	अर्श्वकर्णाः — अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
आसणं	आसनम् ८५३	
आसत्त—०	आसक्त १७७, १७८ [१], १८८	
आसमनिवेशेसु	आश्रमनिवेशेषु ८२	
आसमुहा	अश्वमुखाः — अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
आसरयणत्तं	अश्वरत्नत्वम् १४६८	
आसला	आसला १२३७	
आसव०	आश्रव ११० गा. १२०	
आसवे	आसवः १२३७	
आसाएणं	आस्वादेन १२३३, पृ. २९६ टि. १२	
आसाणंति	आस्वादयन्ति १८०३, १८१०	
आसायणिज्जा	आस्वादनीया १२३७	
आसालिया	आसालिगाः ७७, ८२	
”	आसालिका ८२	
आसासग०	अथाऽऽस्यग — अश्वमुख- फेन १८७ गा. १४७	
आसी	आसीन् २११ गा. १६२	
आसीउत्तर०	अशीत्युत्तर पृ. ५१ टि. २	
आसीनं	अशीतम् १७४ गा. १३३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
आसीउत्तर०	अशीत्युत्तर पृ. ५१ टि. २	
आसीविसा	आशीविषाः — सर्वविशेषः ७९	
आसे	अश्वः ८४९, ८५२	
आसो	” पृ. २१२ टि. ४	
आसोत्थे	अश्वत्थः ४१ गा. १६	
आहच	कदाचित् ११२४, ११४२, १८०२, १८०९, १८१५	
+ आहार	आहारः ११२३ गा. २०९, १८६५ गा. २१९	
+, ”	आहारे ८२९ [२] गा. १९१	
आहार०	आहार ११३७	
आहारण्	आहारकम् — शरीरम् ९०१, ९०८, १४५५	
”	आहारकः १३६४, १८६६ [१], १८६७, १८७१ [१], १८७४ [१], १८७८ [१], १८८० [१], १८८१ [१], १८८३ [१], १८८७ [१], १८८९ [१], १८९० [१], १८९१ [१], १८९४ [१], १९०५ [१-२]	
० आहारण्	आहारकः १३६४, १३६६	
०—आहारण्	” १३६५	
आहारग	आहारक — शरीर १५६५, १५६६	
आहारगमीसग-	आहारकमिश्रक-	
सरीरकाय-	शरीरकाय-	
प्पओगी	प्रयोगी १०८३	
आहारगमीससरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायजोगं	काययोगम् २१७३ [२]	
आहारगमीससरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायप्पओगिणो	कायप्रयोगिणः १०७७	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
आहारगमीससरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायप्यओगी	कायप्रयोगी	१०७७, १०८३
आहारगमीससरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायप्यओगे	कायप्रयोगः	१०६८
आहारगमीसा-	आहारकमिश्र-	
सरीरकाय-	शरीरकाय-	
प्यओगीणो	प्रयोगिणः	१०७७, १०८३
आहारगमीसा-	आहारकमिश्रशरीर-	
सरीरकायप्यओगी	कायप्रयोगी	
आहारगसमुग्धाण	आहारकसमुद्धातः	१०७७ २०८६, २०८७ [२], २०९२, २१४७, २१५२
आहारगसमुग्धाणं	आहारकसमुद्धातेन	२१२५, २१३१, २१६६
आहारगसमुग्धाता	आहारकसमुद्धाताः	२१२३ [१]
आहारगसमुग्धाया	,,	२०९५ [१], २०९९ [१-२], २११९ [१]
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायजोगं	काययोगम्	२१७३ [२]
आहारगसरीर-	आहारकशरीरकाय-	
कायप्यओगीणो	प्रयोगिणः	१०७७, १०८३
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायप्यओगी	कायप्रयोगी	१०७७, १०८३
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायप्यओगे	कायप्रयोगः	१०६८
आहारगसरीरणाम	आहारकशरीरनाम	१७०९
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
णामाण	नामः	१७०२ [१२]
० आहारगसरीर-	,,	
णामाण		१७३२
आहारगसरीरया	आहारकशरीरकाणि	९१० [३]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
आहारगसरीरस	आहारकशरीरस्य	१५३५, १५५५, १५६६, १७३९ [१]
आहारगसरीरं	आहारकशरीरम्	१५६०, १५६३ [१]
—आहारगसरीरं	,,	१५६३ [१]
० आहारगसरीरं-	आहारकशरीरा-	
गोवंगणामाण	ज्ञोपाज्ञनामः	१७०२ [१४]
आहारगसरीरं-	आहारकशरीरा-	
गोवंगणामे	ज्ञोपाज्ञनाम	१६९४ [४]
आहारगसरीरा	आहारकशरीराणि	९११ [३], ९१४ [३], ९२१ [३], १५६५, पृ. २२५ टि. २, पृ. २८८ टि. १
आहारगसरीरी	आहारकशरीरिणः	१९०३ [४]
आहारगसरीरे	आहारकशरीरम्	१५३३ [१], १५३४
० आहारगसरीरे	,,	१५३३ [३-१०]
आहारगसरीरेण	आहारकशरीरेण	१५६३ [२]
आहारगा	आहारकाः	२६३, ९११ [३], ९१८ [२], ९२२, १८६८, १८६९, [१], १८७०, १८७२, १८७५ [१], १८७९, १८८० [१], १८८२ [१], १८८८, १८८६, १८९२, १८९३, १८९८ [२-३], १८९९ [२], १९०३ [३-४, ६], १९०४ [२]
आहारगाणं	आहारकाणाम्	२६३
आहारगे	आहारकः	१८७६ [१]
आहारचरिमेणं	आहारचरमेण	८१८ [१], ८१९ [१]

मूलसद्वो	सफप्रत्यो	सुत्तकाह
आहारद्वी	आहारार्थिनः १९७५, १८०६ [१], १८०७, १८१४	
—आहारद्वी	आहारार्थी १७९७ गा. २१७	
आहारद्वे	आहारार्थः १७९६, १८०६ [१-२], १८०८, १८१५, १८२४, १८२६, १८२८ तः १८३०, १८३५, १८५२	
आहारत्ताण	आहारतया १८०३ तः १८०५, १८१० तः १८१२, १८१६, १८१७, १८१२, १८२५, २०४०	
०—आहारत्ताण	आहारतया १८१७	
आहारपञ्जत्ती-	आहारपर्याप्त्यपर्याप्तकः	
अपञ्जत्तण	१९०४ [१], १९०५ [१]	
आहारपदे	आहारपदे पृ. ४०० पं. १२	
आहारपयं	आहारपदम् पृ. ४०६ पं. २०	
आहारय०	आहारक—शरीर ९.१६ [३]	
आहारयसरीरा	आहारकशरीराणि ९.१२ [३]	
० आहारयसरीरे	आहारकशरीरम् १५.३३	

मूलसद्वो	सफप्रत्यो	सुत्तकाह
	२०२, १२५९ गा. २११, १७९६, १८१७, २०३८	
आहारे	आहारकः—समुद्भातः २०८५ गा. २२७	
आहारेमाणे	आहरन् ८४५	
—आहारेमाणे	” ८४०	
आहारेमि	आहरामि ८४५	
—आहारेमि	” ८४०	
आहारेति	आहरन्ति ९९५ [१], ९९६, ९९८, ११२४, ११४२, १७९८ [१-२], १८०० [१-३], १८०२ तः १८०४, १८०९ तः १८११, १८१६, १८१७, १८५३, १८५५ तः १८५७, २०४०, २०४२, २०४३, २०४६	
—आहारेति	आहरन्ति १७९७, १८०१, १८०९, १८१७	
—आहारो	आहारः ५४ [१०] गा. १०१	
आहिकरणिया	आधिकरणिकी १६१९	
आहिगरणिया	” १५६७, १५६९,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	इ		इट्टा	इष्टा	१६८४ [१]
इ	वाक्यशोभायाम् ५४ [१]		"	इष्टानि	"
	गा. ४८ गा. ५.१.५२,		इष्टे	इष्टः	"
	५५. [३] गा. १०७, २११,		"	इष्टम्	"
	१२२६ तः १२३१,		इष्टिपत्तअपमत्त-	ऋद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतेभ्यः	
	१२३३, १२३४, १२३७,		संजतेहिंतो		६६५. [३]
	१२३८		इष्टिपत्तपमत्त-	ऋद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयत-	
- इइ	इति	८३६	संजयसम्मदिट्ठि०	सम्यग्दृष्टि १५.३३ [१०]	
+ इकड-	वनस्पतिविशेषः ५४ [८]		इष्टिपत्तारिया	ऋद्धिप्राप्तार्याः ९९, १००	
	गा. ९२		इड्ढी	ऋद्धिः	११९८
इक्खाणा	इक्ष्वाकवः-कुलार्याः १०४		इड्ढीण	ऋद्धया	१७७, १७८
इक्खुवाडिग	पर्वगवनस्पति-			[१-२], १८८, १९६	
	विशेषः पृ. १९ टि. १४		इणट्ठे	अयमर्थः	११२४ तः
इक्खुवाडिय	" ५४ [८] गा. ९२			११२६, ११२८ तः	
इक्खुवाडी	" ४६ गा. ३३			११३२, ११४२, १२२७	
इक्खु	इधुः ४६ गा. ३३			तः १२३१, १२३३,	
	पृ. २५ टि. ५			१२३५, १२३७, १२३८,	
इच्चेहिं	इत्येतैः	१६७०		१४०८ [१-२], १४१७	
इच्चेयं	इत्येतत्	८९७		तः १४१९, १४२० [८],	
इच्चेयाइं	इत्येतानि	८९९		१४२२ तः १४२४,	
इच्चेवं	इत्येवम् ८५७, पृ. २१२			१४२५ [२], १४२६ [१],	
	टि. ११			१४२७ [१], १४२८ [२],	
इच्छंति	इच्छन्ति	१११३		१४३० [१], १४३१ [२]	
इच्छाणुलोमा	इच्छानुलोमा-भाषाप्रमेदः			१४३२ [३], १४३३,	
	८६६ गा. १९६			१४३६ [२], १४३७ [३],	
इच्छामगे	इच्छामनः	१८६४,		१४४६ तः १४५०,	
	२०५२ [२-६]			१४५२, १४५४ तः	
इच्छामो	इच्छामः	१८६४,		१४५६, १४६०, १४६२,	
	२०५२ [२, ४-६]			१४६५, १४६९, १६४१,	
इच्छियत्ताण	इप्पिसत्तया	१८०६ [१]		१६५१, १६५३, १६५४,	
इट्ठवरिया	इष्टतरिका	१२२९ तः		१९६३, २१६९, २१७०	
	१२३१, १२३७, १२३८			[२], २१७४ [१], २१७५.	
इट्ठत्ताण	इष्टतया	२०५२ [२]	इणमट्ठे	अयमर्थः ८३९ तः ८४६,	
इट्ठस्सरता	इष्टस्वरता	१६८४ [१]		९९४, १६३८ [१],	
इट्ठा	इष्टाः	१६८४ [१],	-इणं	१६३९, पृ. २७७ टि. १	
	१८६४			इडम्	१ गा. ३, २११
					गा. १७५.

मूलसदो	समायत्यो	सुत्तकाद	मूलसदो	समायत्यो	सुत्तकाद
इणामेव	एवमेव	२१६९.	इत्थिवयू	स्त्रीवाक्	८३३, ८३६, ८५१
इति-	इति	२१७५.	इत्थिवेण	स्त्रीवेदः	१६९१[५]
-इति	,, ५६[२], ५७[२], ५८[२], ६८[४], ७५ [४], ८४[४], ८५[५], ९१[४], १६७ तः १७३, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९[१], १९० [१], १९३[१], १९५ [१], १९६, १९७[१], १९८[१], १९९[१], २०२ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९, ६७४, ८३०, ८३६ तः ८३९, ८५४ तः ८५६, १२०७ [२], १२६२ [२], १२६४ [२], १३२५, १३३१, १३३४, १३४६, १३५०, १३५५		इत्थिवेद०	स्त्रीवेद	१९०२[२]
			इत्थिवेदस्स	स्त्रीवेदस्य	१७००[९]
			इत्थिवेदे	स्त्रीवेदः-स्त्रीवेदवान्	१३२७
			इत्थिवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९३८, ९३९ [३], ९४३
			इत्थिवेयपरिणामे	स्त्रीवेदपरिणामः	९३७
			इत्थिवेयस्स	स्त्रीवेदस्य	१७०८ [६]
			इत्थी	स्त्रियः ६८[३], ७५[३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३]	
			इत्थीआणमणी	कथाज्ञापनी	८३७, ८५४
			इत्थीपणवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३५
			इत्थीलिंगसिद्धा	स्त्रीलिङ्गसिद्धाः	१६
			इत्थीवयू	स्त्रीवाक्	८५४
			इत्थीवेदगा	स्त्रीवेदकाः	२५३
			इत्थीवेदगाणं	स्त्रीवेदकानाम्	२५३
			इत्थीवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९४२
			इत्थीहितो	स्त्रीभ्यः ६४५ [६], ६४६	
			इत्थीजातिओ	इत्थीजातयः	१०३ गा. ११८
			इत्थं	इत्थम्	११०८
			इत्थं	इत्थम्	६६५[१]
			"	इत्थाम्	१९६३, १९६४
			"	इत्थम्	११८० [६, १०], १७४१, २०९९ [२], २१०० [२]
			इत्थाम्	इत्थम्	७७५
			इत्थामो	इत्थामः	५५[३], १५१२
			इत्थामि	आभिः	१८७, १००३[२]
			इत्थीसे	अस्याः	१६८, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८.
इत्तरियसामाह्य०	ऐत्तरिकसामायिक	१३४			
इत्तरियं-	इत्तरकम्-स्वत्पम्				
	पृ.२९० टि.२-४-६-७				
इत्तरियं-	" १२१५[१]				
-इत्तो	इत्तः २११ गा. १७५.				
इत्थ	अत्र पृ.६६ टि.५.				
इत्थिआणमणी	कथाज्ञापनी	८३४, ८३७			
इत्थिपणवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३८, ८५६			
इत्थिया	स्त्री	१२५.८[५]			
इत्थियाण	स्त्रिया	१२५.८[६-८]			
इत्थियाओ	स्त्रियः	६४७ गा. १८४			
इत्थिरयणत्तं	स्त्रीरत्नत्वम्	१४६७			
इत्थिरयणस्स	स्त्रीरत्नस्य	७७३[३]			
इत्थिवयणं	स्त्रीवचनम्	८५.७			
इत्थिवयणे	"	८९.६			

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
इमीसे	१८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६, १९७[१], १९८ [१], २१०, २१७[६], ७७७, १९९८	
”	अस्याम्	३३४
इमे	इमे	१९४ गा. १५.१
इमेण	अनेन	१९२
इमेणं	”	६४५ [२], ८९१
इमो	अयम्	९२०, ९८६, ९८७[१]
इय	एवम्	२११ गा. १७५, गा. १७७
इयरे	इतरे	१५.००
इरियावहियबंधगं	इर्यापथिकीबंधकम्	१६९९[१]
इरियावहियबंधयं	”	१७३६[१]
इव	इव	१९५[१]
-इव	”	८९५
इसिपाले	ऋपिपालः - वानव्यन्त-	
	रेन्द्रः १९४ गा. १५.२	
इसिवाइय	ऋपिवादित, ऋपिवादिक - वानव्यन्तरदेवजातिः	१८८
+ इसिवाइय	ऋपिवादितः ऋपिवादिको वा	१९४ गा. १५.१
इसी	ऋपिः - वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५.२
इसीपवभारा	ईपत्प्राभारा	१५.११[१]
इसीपवभाराण	ईपत्प्राभारायाम्	१४८
इस्सरियविसिट्टया	ऐश्वर्यविसिट्टया	१६८५, [१], १६९५[२]
इस्सरियविहीणया	ऐश्वर्यविहीनता	१६८५, [२], १६९५[३]
इहं	इह ८३, ८९, ९०, २११ गा. १६० गा. १६२	
इंगाले	अङ्गारः	३१ [१]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
-इंद	इन्द्र १८७ गा. १३९	
इंद०	”	१८७
इंद्रकाइया	इन्द्रकायिकाः - त्रीन्द्रिय- जीवाः	पृ. २८ टि. ५.
इंद्रगोवया	इन्द्रगोपकाः - , ५७ [१]	
इंद्रगोवे	इन्द्रगोपः	पृ. २९४ टि. १३
० इंद्रगोवे	”	१२२९
इंद्रनीले	इन्द्रनीलः - मणिः	२४ गा. १०
इंदा	इन्द्राः १९४ गा. १५.१	
०-इंदा	” - इन्द्रनामाभिध्वदीप- समुद्गर्थे	१००३[२] गा. २०५.
० इंद्रा	इन्द्रौ	१८९[२]
०-इंद्रा	”	१७८[२], १८१ [२], १८४[२]
इंदाणं	इन्द्राणाम्	१८७
इंदिए	इन्द्रियम्	२ गा. ५.
०-इंदिए	”	१०२८[१], १०३२[१], १०५६, १०५७, पृ. २५३ टि. १
०-इंदिएसु	इन्द्रियेषु	१०६४, १०६७
इंदिओवउत्ता	इन्द्रियोपयुक्ताः	३२५
इंदिओवचण	इन्द्रियोपचयः	१००७
इंदिओवचओ	”	१००८[२]
इंदिकाइया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
+ इंदिय	इन्द्रियम्	२१२ गा. १८०
+ - इंदिय	”	१२५९ गा. २११
०-इंदिय	इन्द्रिय	१२३७
इंदियअवाण	इन्द्रियापायः	१०१५[१]
इंदियउहेसण	इन्द्रियोद्देशके	२०४६
इंदियउवउत्ताणं	इन्द्रियोपयुक्तानाम्	३२५
इंदियउवओगद्धा	इन्द्रियोपयोगाद्धा	१०१२[१]
+ इंदियउवचय	इन्द्रियोपचयः	१००६ गा. २०७
इंदियओगाहणा	इन्द्रियावगाहना	१०१४[१]

मूलसदो	सप्तयथो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सप्तयथो	सुत्तकाइ
इणामेव	एवमेव	२१६९	इत्थिवयू	स्त्रीवाक्	८३३, ८३६, ८५१
इति-	इति	२१७५	इत्थिवेण	स्त्रीवेदः	१६९१[५]
-इति	,, ५६[२], ५७[२], ५८[२], ६८[४], ७५, [४], ८४[४], ८५[५], ९१[४], १६७ तः १७३, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९[१], १९० [१], १९३[१], १९५ [१], १९६, १९७[१], १९८[१], १९९[१], २०२ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९, ६७४, ८३०, ८३६ तः ८३९, ८५४ तः ८५६, १२०७ [२], १२६२ [२], १२६४ [२], १३२५, १३३१, १३३४, १३४६, १३५०, १३५५		इत्थिवेद०	स्त्रीवेद	१९०२[२]
			इत्थिवेदस्स	स्त्रीवेदस्य	१७००[९]
			इत्थिवेदे	स्त्रीवेदः - स्त्रीवेदवान्	१३२७
			इत्थिवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९३८, ९३९ [३], ९४३
			इत्थिवेयपरिणामे	स्त्रीवेदपरिणामः	९३७
			इत्थिवेयस्स	स्त्रीवेदस्य	१७०८ [६]
			इत्थी	स्त्रियः ६८[३], ७५[३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३]	
			इत्थीभागमणी	हयाज्ञापनी	८३७, ८५४
			इत्थीपणवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३५
			इत्थीलिंगसिद्धा	स्त्रीलिङ्गसिद्धाः	१६
			इत्थीवयू	स्त्रीवाक्	८५४
			इत्थीवेदगा	स्त्रीवेदकाः	२५३
			इत्थीवेदगाणं	स्त्रीवेदकानाम्	२५३
			इत्थीवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९४२
			इत्थीहिंतो	स्त्रीभ्यः ६४५ [६], ६४६	
			इत्थीजातिओ	इत्थीजातयः	१०३ गा. ११८
			इत्थी	इत्थी	११०८
			इत्थी	इत्थी	६६५[१]
			इत्थी	इत्थी	१९६३, १९६४
			इत्थी	इत्थी	११८०[६, १०], १७४१, २०९९ [२], २१०० [२]
			इत्थी	इत्थी	७७५
			इत्थी	इत्थी	५५[३], १५१२
			इत्थी	इत्थी	१८७, १००३[२]
			इत्थी	इत्थी	१६८, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका १८८
इत्तरियसामाइय०	ऐत्वरिकसामायिक	१३४			
इत्तरियं-	इत्वरकम् - स्वरूपम्				
	पृ. २९० टि. २-४-६-७				
इत्तरियं-	,, १२१५[१]				
-इत्तो	इतः २११ गा. १७५				
इत्थ	अत्र पृ. ६६ टि. ५				
इत्थिभागमणी	हयाज्ञापनी	८३४, ८३७			
इत्थिपणवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३८, ८५६			
इत्थिया	स्त्री	१२५.८[५]			
इत्थियाण	स्त्रिया	१२५.८[६-८]			
इत्थियाओ	स्त्रियः	६४७ गा. १८४			
इत्थिरयणत्तं	स्त्रीरत्नत्वम्	१४६ ७			
इत्थिरयणस्स	स्त्रीरत्नस्य	७७३[३]			
इत्थिवयणं	स्त्रीवचनम्	८५.७			
इत्थिवयणे	,,	८९.६			

मूलसहो	सकयस्थो	सुत्तंकाइ
इमीसे	१८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६, १९७[१], १९८ [१], २१०, २१७[६], ७७७, १९९८	
„	अस्याम्	३३४
इमे	इमे	१९४ गा. १५.१
इमेण	अनेन	१९२
इमेणं	„	६४५ [२], ८९१
इमो	अयम्	९२०, ९८६, ९८७[१]
इय	एवम्	२११ गा. १७.५ गा. १७७
इयरे	इतरे	१५.००
इरियावहियबंधनं	इर्यापथिकीबन्धकम्	१६९९[१]
इरियावहियबंधनं	„	१७३६[१]
इव	इव	१९५[१]
-इव	„	८९५
इसिपाले	ऋषिपालः - वानव्यन्त-	
	रेन्द्रः १९४ गा. १५.२	
इसिवाइय	ऋषिवादित, ऋषिवादिक-	
	वानव्यन्तरदेवजातिः	१८८
+ इसिवाइय	ऋषिवादितः ऋषिवादिको	
	वा १९४ गा. १५.१	
इसी	ऋषिः - वानव्यन्तरेन्द्रः	
	१९४ गा. १५.२	
इसीपवभारा	इपत्राभारा १५.१[१]	
इसीपवभाराण	इपत्राभारायाम् १४८	
इस्सरियविसिद्ध्या	ऐधर्यविसिद्धता १६८५ [१], १६९५[२]	
इस्सरियविहीणया	ऐधर्यविहीनता १६८५ [२], १६९५[३]	
इहं	इह ८३, ८९, ९०, २११ गा. १६० गा. १६२	
इंगाले	अङ्गारः ३१ [१]	

मूलसहो	सकयस्थो	सुत्तंकाइ
-इंद्र	इन्द्र १८७ गा. १३९	
इंद्र०	„ १८७	
इंद्रकाइया	इन्द्रकायिकाः - त्रीन्द्रिय-	
	जीवाः पृ. २८ टि. ५.	
इंद्रगोवया	इन्द्रगोपकाः - „ ५७ [१]	
इंद्रगोवे	इन्द्रगोपः पृ. २९४ टि. १३	
० इंद्रगोवे	„ १२२९	
इंद्रनीले	इन्द्रनीलः - मणिः २४ गा. १०	
इंद्रा	इन्द्राः १९४ गा. १५.१	
०-इंद्रा	„ - इन्द्रनामाभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३[२] गा. २०५	
० इंद्रा	इन्द्रौ १८९[२]	
०-इंद्रा	„ १७८[२], १८१ [२], १८४[२]	
इंद्राणं	इन्द्राणाम् १८७	
इंद्रिण	इन्द्रियम् २ गा. ५.	
०-इंद्रिण	„ १०२८[१], १०३२[१], १०५६, १०५७, पृ. २५३ टि. १	
०-इंद्रिणसु	इन्द्रियेषु १०६४, १०६७	
इंद्रिओवउत्ता	इन्द्रियोपयुक्ताः ३२५	
इंद्रिओवचण	इन्द्रियोपचयः १००७	
इंद्रिओवचओ	„ १००८[२]	
इंद्रिकाइया	त्रीन्द्रियजीवाः ५७[१]	
+ इंद्रिय	इन्द्रियम् २१२ गा. १८०	
+ इंद्रिय	„ १२५.९ गा. २११	
०-इंद्रिय	इन्द्रिय १२३७	
इंद्रियअवाण	इन्द्रियापायः १०१५[१]	
इंद्रियउद्देशण	इन्द्रियोद्देशके २०४६	
इंद्रियउवउत्ताणं	इन्द्रियोपयुक्तानाम् ३२५	
इंद्रियउवओगह्या	इन्द्रियोपयोगाह्या १०१२[१]	
+ इंद्रियउवचय	इन्द्रियोपचयः १००६ गा. २०७	
इंद्रियओगाहणा	इन्द्रियावगाहना १०१४[१]	

मूलसद्वो	सफयत्यो	सुत्तकाद्व	मूलसद्वो	सफयत्यो	सुत्तकाद्व
इणामेव	एवमेव	२१६९.	इत्थिवयू	स्त्रीवाक्	८३३, ८३६, ८५१
इति—	इति	२१७५.	इत्थिवेण	स्त्रीवेदः	१६९१[५]
—इति	,, ५६[२], ५७[२], ५८[२], ६८[४], ७५, [४], ८४[४], ८५[५], ९१[४], १६७ तः १७३, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९[१], १९० [१], १९३[१], १९५ [१], १९६, १९७[१], १९८[१], १९९[१], २०२ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९, ६७४, ८३०, ८३६ तः ८३९, ८५४ तः ८५६, १२०७ [२], १२६२ [२], १२६४ [२], १३२५, १३३१, १३३४, १३४६, १३५०, १३५५.		इत्थिवेद०	स्त्रीवेद	१९०२[२]
			इत्थिवेदस्स	स्त्रीवेदस्य	१७००[९]
			इत्थिवेदे	स्त्रीवेदः—स्त्रीवेदवान्	१३२७
			इत्थिवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९३८, ९३९ [३], ९४३
			इत्थिवेयपरिणामे	स्त्रीवेदपरिणामः	९३७
			इत्थिवेयस्स	स्त्रीवेदस्य	१७०८ [६]
			इत्थी	स्त्रियः ६८[३], ७५[३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३]	
			इत्थीआणमणी	छयाज्ञापनी	८३७, ८५४
			इत्थीपणवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३५
			इत्थीलिंगसिद्धा	स्त्रीलिङ्गसिद्धाः	१६
			इत्थीवयू	स्त्रीवाक्	८५४
			इत्थीवेदगा	स्त्रीवेदकाः	२५३
			इत्थीवेदगाणं	स्त्रीवेदकानाम्	२५३
			इत्थीवेयगा	स्त्रीवेदकाः	९४२
			इत्थीहिंतो	स्त्रीभ्यः ६४५ [६], ६४६	
			इवमजातिओ	इभ्यजातयः	१०३ गा. ११८
इत्तरियसामाइय०	ऐत्वरिकसामायिक	१३४	इवमं	इभ्यम्	११०८
इत्तरियं—	इत्वरकम्—स्वल्पम्	पृ. २९० टि. २-४-६-७	इमं	इमम्	६६५[१]
				इमाम्	१९६३, १९६४
				इदम्	११८०[६, १०], १७४१, २०९९ [२], २१०० [२]
इत्तरियं—			इमा	इयम्	७७५.
—इत्तो	इतः	२११ गा. १७५.	इमाओ	इमाः	५५[३], १५१२
इत्थ	अत्र	पृ. ६६ टि. ५.	इमाहिं	आभिः	१८७, १००३[२]
इत्थिआणमणी	छयाज्ञापनी	८३४, ८३७	इमीसे	अस्याः	१६८, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८,
इत्थिपणवणी	स्त्रीप्रज्ञापनी	८३८, ८५६			
इत्थिया	स्त्री	१२५८[५]			
इत्थियाण्	स्त्रिया	१२५८[६-८]			
इत्थियाओ	स्त्रियः	६६७ गा. १८६			
इत्थिरयणत्तं	स्त्रीरत्नत्वम्	१६६			
इत्थिरयणस्स	स्त्रीरत्नस्य	७७३[३]			
इत्थिवयणं	स्त्रीवचनम्	८५७			
इत्थिवयणे	,,	८२६			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
इसीसे	१८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०, २१७ [६], ७७७, १९९८	
”	अस्याम्	३३४
इमे	इमे	१९४ गा. १५.१
इमेण	अनेन	१९२
इमेणं	”	६४५ [२], ८९१
इमो	अयम्	९२०, ९८६, ९८७ [१]
इय	एवम्	२११ गा. १७५, गा. १७७
इयरे	इतरे	१५.००
इरियावहियवंधयं	इर्यापथिकीवन्धकम्	१६९९ [१]
इरियावहियवंधयं	”	१७३६ [१]
इव	इव	१९५ [१]
—इव	”	८९५
इसिपाले	ऋपिपालः - वानव्यन्त- रेन्द्रः	१९४ गा. १५.२
इसिवाइय	ऋपिवादित, ऋपिवादिक- वानव्यन्तरदेवजातिः	१८८
+ इसिवाइय	ऋपिवादितः ऋपिवादिको वा	१९४ गा. १५.१
इसी	ऋपिः - वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५.२
इसीपवभारा	इपत्रागभारा	१५.१ [१]
इसीपवभाराण	इपत्रागभारायाम्	१४८
इस्सरियविसिद्ध्या	ऐश्वर्यविशिष्टता	१६८५, [१], १६९५ [२]
इस्सरियविहीण्या	ऐश्वर्यविहीनता	१६८५, [२], १६९५ [३]
इहं	इह	८३, ८९, ९०, २११ गा. १६० गा. १६२
इंगाले	अङ्गारः	३१ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
—इंद	इन्द्र	१८७ गा. १३९
इंद०	”	१८७
इंदकाइया	इन्द्रकायिकाः - त्रीन्द्रिय- जीवाः	पृ. २८ टि. ५.
इंदगोवया	इन्द्रगोपकाः - , , ५७ [१]	
इंदगोवे	इन्द्रगोपः	पृ. २९४ टि. १३
० इंदगोवे	”	१२२९
इंदनीले	इन्द्रनीलः - मणिः	२४ गा. १०
इंद्रा	इन्द्राः	१९४ गा. १५.१
०-इंद्रा	” - इन्द्रनामाभिध्वीप- समुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०५
० इंद्रा	इन्द्रौ	१८९ [२]
०-इंद्रा	”	१७८ [२], १८१ [२], १८४ [२]
इंद्राणं	इन्द्राणाम्	१८७
इंद्रिण	इन्द्रियम्	२ गा. ५.
०-इंद्रिण	”	१०२८ [१], १०३२ [१], १०५६, १०५७, पृ. २५३ टि. १
०-इंद्रिणसु	इन्द्रियेषु	१०६४, १०६७
इंद्रिओवउत्ता	इन्द्रियोपयुक्ताः	३२५
इंद्रिओवचगु	इन्द्रियोपचयः	१००७
इंद्रिओवचओ	”	१००८ [२]
इंदिकाइया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
+ इंदिय	इन्द्रियम्	२१२ गा. १८०
+ इंदिय	”	१२५९ गा. २११
०-इंदिय	इन्द्रिय	१२३७
इंदियअवाणु	इन्द्रियापायः	१०१५ [१]
इंदियउद्देसणु	इन्द्रियोद्देशके	२०४६
इंदियउवउत्ताणं	इन्द्रियोपयुक्तानाम्	३२५
इंदियउवओगाद्धा	इन्द्रियोपयोगाद्धा	१०१२ [१]
+ इंदियउवचय	इन्द्रियोपचयः	१००६ गा. २०७
इंदियओगाहणा	इन्द्रियावगाहना	१०१४ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० इंदियत्ते	इन्द्रियत्वे	१०४१[४], १०६६[१]
०-इंदियत्ते	,,	१०४१[४]
इंदियनिव्वत्तणा	इन्द्रियनिर्वर्तना	१००९[१]
इंदियपज्जत्ती-	इन्द्रियपर्याप्ति-	
पज्जत्तण्	पर्याप्तकः	१९०४[१]
इंदियपयस्स	इन्द्रियपदस्य	पृ. २४८ पं. २५
इंदियपयं	इन्द्रियपदम्	पृ. २६० पं. २६
इंदियपरिणामे	इन्द्रियपरिणामः	९२६, ९२८
इंदियपरिणामेणं	इन्द्रियपरिणामेन	९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४३
इंदियपरिबुद्धी	इन्द्रियपरिवृद्धिः	९४१[२], ९८७[५], १०२२[२]
इंदियलद्धी	इन्द्रियलब्धिः	१०११[१]
०-इंदियं	इन्द्रियम्	पृ. २५३ टि. १
इंदिया	इन्द्रिये	९८७[१]
,,	इन्द्रियाणि	९७३, ९८७[१], १००८[२], १०११[२], १०१२[२], १०१४[२], १०१५[२], १०१६[२], १०२४, १०६७
-इंदिया	इन्द्रियाणि	९८३[१], ९८४, ९८५[१], १००९[२]
०-इंदिया	,,	१०२५, १०२६[१], १०२७[१], १०२८[१-२], १०३०, १०३१[१], १०३६, १०३८[१], १०४१ [१-४, ८], १०४३[१, ३, ५-६], १०४५[१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		१०४६[१, ८], १०४७ [१, ४], १०४८[१-२], १०५०[३], १०५४[१], १०५५[४-५], १०५६, १०५७, १०६४ तः १०६६[१], १०६७
इंदियाइं	इन्द्रियाणि	१८५७
इंदियाणं	इन्द्रिययोः	९८७[१]
० इंदियाणं	इन्द्रियाणाम्	१०२८[२]
०-इंदियाणं	,,	१०२८[३]
०-इंदियाणि	इन्द्रियाणि	१०४८[४]
इंदियोवचण्	इन्द्रियोपचयः	१००८[१]
०-इंदे	इन्द्रः	१७९[२], १८०[२], १८२[२], १८३[२], १८५[२], १८६[२], १९०[२], १९१[२], २०१तः २०६
इंदेसु	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	इन्द्रेषु १९२
	ई	
ईसर	ईश्वर	१७७, १७८[१], १८८, १९४गा. १५२, १९६
ईसरं	ईश्वरम्	११०८
ईसाण	ईशान	६२२
-ईसाण	,,	१९६, २१०, ६३४
ईसाण०	,,	२०२[१]
ईसाणकप्प०	ईशानकल्प	१९८[२]
-ईसाणग	ईशानक	१०३४
ईसाणग०	,,	१९८[१]
ईसाणगदेवा	ईशानकदेवाः	७०३, १९९९
०-ईसाणगदेवाणं	ईशानकदेवानाम्	१५३२[५]
०-ईसाणगा	ईशानकाः	६५९, १५५१[३]

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ
ईसाणवडेंसए	ईशानवतंसकः	१९८[१]
ईसाणस्स	ईशानस्य	२००[१], २०४[१], १०६१
ईसाणा	ईशानाः	१४४[१]
०-ईसाणा	,,	६७४
ईसाणाणं	ईशानानाम्	१९८[१], १८३१
ईसाणे	ईशानः	१९८[१-२]
,,	ईशाने	२००[१], २२३ [२], ३३४, ४१३[१] तः ४१६[३], ५९०, पृ. ३९७ टि. ३
०-ईसाणेसु	ईशानेषु	२०५१, २०५२[१]
ईसाणेहिंतो	ईशानेभ्यः	१४६९
०-ईसाणेहिंतो	,,	६५०[१८]
ईसिपवभारा	ईषट्प्राग्भारा	पृ. ७७ टि. ५
ईसिपवभाराए	ईषट्प्राग्भारायाः	२११
ईसिमज्झिम- परिणामे	ईषन्मध्यम- परिणामः	१७४६
ईसिं	ईषत्	१२३७, पृ. ४४५ टि. ४
ईसी	,,	१२३७
—ईसी	,,	१७८[२]
ईसी	ईषत् — ईषट्प्राग्भारैकार्थे	२११
ईसी०	ईषत्	१७८[१-२]
ईसीपवभारं	ईषट्प्राग्भाराम्	१९६३, १९६४
इसीपवभारा	ईषट्प्राग्भारा	२११, ७७४, ७७६
ईसीपवभाराए	ईषट्प्राग्भारायाः	२११
ईसीहस्सपंचकखरु-	ईषट्प्राग्भारायाः	२११
चारणद्धाए	चारणाद्धायाः	२१७५
ईहा	ईहा	१००६ गा. २०८, १०१६[१]
० ईहा	,,	१०१६[१]

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ
उ	उ	
उ	तु	५४[२] गा. ५५, ५४[३] गा. ५६ तः ६० गा. ६२ तः ६५, ५४[४] गा. ६६ तः ७५, ५४[५] गा. ७६ गा. ७८, ५४[६] गा. ८० तः ८३, ५४[८] गा. ९६, ५४[१०] गा. १००, ५४[११] गा. १०४ गा. १०६, ११० गा. १२० गा. १२२ गा. १२४-१२५, १७४ गा. १३५, १८७ गा. १४२, ९४८ गा. १९९, २०५४ गा. २२५
उईर	उदीरणा	९७१ गा. २०१
—उउय	क्रतुक	१८८
उकडा	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
उकरियाए	उत्करिकया	८८६
उकरियाभेए	उत्करिकाभेदः	८८१, ८८६
उकरियाभेएणं	उत्करिकाभेदेन	८८७
उकरियाभेद-	उत्करिकाभेद-	
परिणामे	परिणामः	९५१
उकरियाभेदे	उत्करिकाभेदः	८८६
उकरियाभेदेण	उत्करिकाभेदेन	८८७
उकलिया	उत्कलिकाः—	
	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
०-उकलिया	उत्कलिका-वातः	३४[१]
उकलियावाए	उत्कलिकावातः	३४[१]
उकलिवाए	,,	पृ. १६ टि. ३
उका	उत्का	३१[१]
उकामुहा	उत्कामुखाः—	
	अन्तर्हीममनुष्याः	९५
उक्किण्ण-०	उत्कीर्ण	१७७, १७८[१], १८८
उकोस	उत्कृष्ट	१२४८
उकोस-०	,,	२११ गा. १६३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
उक्कोसण्हितो	उत्कृष्टकेभ्यः	१२४९
उक्कोसकालठिईयं	उत्कृष्टकालस्थितिकम्	१७५१
उक्कोसकालठितीयं	„	१७४५ तः १७४७[१], १७४९ तः १७५२
उक्कोसगं	उत्कृष्टकम्	१७३७[४]
उक्कोसगा	उत्कृष्टकानि	१२४८, १२४९
उक्कोसगाणं	उत्कृष्टकानाम्	१२४८
उक्कोसगुणकमखडे	उत्कृष्टगुणककैशः	५४५[२]
उक्कोसगुणकालए	उत्कृष्टगुणकालकः	४५७[२], ४६८[२], ४७५[२], ४८३[२], ४९१[२], ५३८[२], ५३९[२], ५४१[२], ५४२[२], ५४३[२], ५५७[२]
उक्कोसगुणसीए	उत्कृष्टगुणशीतः	५४८[२], ५५०[२]
उक्कोसगुणसीते	„	५४७[२], ५५१[२], ५५२[२]
उक्कोसचक्खुदंसणी	उत्कृष्टचक्षुर्दशीनी	४६२[२]
उक्कोसट्ठितीए	उत्कृष्टस्थितिकः	४५६[२], ४६७[२], ४७४[२], ४८२[२], ४९०[२], ५३२[२], ५३३[२], ५३५[२], ५५६[२]
उक्कोसठिईए	उत्कृष्टस्थितिकः	५३६[२]
उक्कोसठितीए	„	५३७[२]
उक्कोसपणसिए	उत्कृष्टप्रदेशिकः	५५४[२]
उक्कोसपणसियस्स	उत्कृष्टप्रदेशिकस्य	५५४[२]
उक्कोसपणसियाणं	उत्कृष्टप्रदेशिकानाम्	५५४[२]
उक्कोसपदे	उत्कृष्टपदे	९२१[१]
उक्कोसमति- अण्णाणी	उत्कृष्टमत्य- ज्ञानी	४७०[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
उक्कोसमयपत्ता	उत्कृष्टमदप्राप्ता	१२३७
उक्कोसया	उत्कृष्टकानि	१२४९
उक्कोससंकिलिट्ट-	उत्कृष्टसंक्लिष्ट-	
परिणामे	परिणामः	१७४६, १७५०, १७५१
उक्कोससंकिलेस-	उत्कृष्टसंक्लेश-	
परिणामे	परिणामः	पृ. २८४ टि. १
उक्कोसा	उत्कृष्टानि	१२४९
उक्कोसाभिणि-	उत्कृष्टाभिनि-	
बोहियणाणी	बोधिकज्ञानी	४५९[२], ४७७[२], ४८५[२-३] ४९३[२-३]
उक्कोसिया	उत्कृष्टा	१०१३, १५६६
उक्कोसियाए	उत्कृष्टया	„ „
उक्कोसेण	उत्कृष्टेण	३३५ तः ३५२
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,	
	३५४[२], ३५५[१-३],	
	३५६[२], ३५७[२],	
	३५९[२], ३६०[२],	
	३६१, ३६२[२], ३६३	
	[२], ३६४[१-३], ३६५	
	[२], ३६६[२], ३६७,	
	३६८ तः ३९० सूत्राणां	
	३९२ तः ४३७ सूत्राणां च	
	द्वितीयकण्डिका, ३९१,	
	५६५, १२६६[१],	
	१२७७, १२९१, १३०२,	
	१३१३, १३१५, १३१९,	
	१३३२, १३४५, १३६२,	
	१३७३, १३८४, १५०४	
	[१], १५०६[२, ४-५],	
	१५०७[२], १५१३	
	[२-३], १५२८, १७००	
	[३], १७०२[१२,	
	५७-५८], १७३९[१],	
	१८२९, १९९७,	
	२१५३[३], २१६६[२]	

मूलसदो

उक्कोसेणं

सकयत्थो

सुत्तंकाइ

उत्कृष्टेन ८२, ३३५ तः
३५२ सूत्राणां प्रथम-तृतीय-
कण्डिके, ३५४[१, ३],
३५६[१, ३], ३५७[१,
३], ३५९[१, ३], ३६०
[१, ३], ३६२[१, ३],
३६३[१, ३], ३६५[१,
३], ३६६[१, ३], ३६८
तः ३९० सूत्राणां ३९२ तः
४३६ सूत्राणां च प्रथम-
तृतीयकण्डिके, ५६० तः
५६४, ५६६ तः ५७८,
५८१, ५८३ तः ६०७,
६२६, ६२८, ६३३,
६३५, ६३६, ६८७,
६८८, ६९१, ६९४,
६९५, ७०० तः ७२३,
८७८, ८७९, ९१०[३],
९९२[१-३], १२६१[१-
२], १२६४[२], १२६७,
१२६८[१], १२७०[२],
१२७३, १२७५, १२७९
तः १२८४, १२८६,
१२८८, १२८९, १२९३,
१२९४, १२९६ तः
१३०१, १३०५, १३०६,
१३०८ तः १३१२,
१३१४, १३१७, १३२०,
१३२२, १३२४, १३२६
तः १३३०, १३३३,
१३३४, १३३६ तः
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५०, १३५२ तः
१३५४, १३५६, १३५८
तः १३६०, १३६५,
१३६६, १३६८, १३७४,
१३७५, १३७७, १३७८,

मूलसदो

सकयत्थो

सुत्तंकाइ

१३८०, १३८३, १३८६,
१३८७, १३८९, १३९०,
१४१४[१, ३], १४१५
[१-२], १४१६[१],
१४७०, १४७२, १५०२,
१५०६[१, ३-४], १५०७
[१], १५०९, १५११
[१, ३], १५१२, १५१३
[१, ४], १५२७, १५२९
[१-३, ८], १५३०,
१५३१, १५३२[१,
५-६], १५३५, १५४५,
१५४७[१], १५४८,
१५५१[१, ४, ६, ९],
१६९७, १६९८[१-२],
१६९९[१-२], १७००
[१-२, ४-१३], १७०१
[१-२], १७०२[३-९,
११, १३, १८-२२,
२४-२७, ३६-३९,
४२-४३, ४५, ५४],
१७०३[१], १७०४,
१७०५, १७०७ [१],
१७०८ [२, ४, ७-८],
१७१०, १७११ [२],
१७१२ तः १७१५,
१७१८, १७१९, १७२१
तः १७२३, १७२५ तः
१७२९, १७३० [१],
१७३१ [१, ३-५],
१७३४, १७३५ [१],
१७३७ [२-३], १७३९
[२], १७४१, १८०६
[१-२], १८२४, १८२६,
१८३० तः १८५१,
१९८३ तः १९९२,
१९९४, १९९५, १९९८,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
उक्कोसेणं	२००६, २०९३ [१], २०९५ [१], २१०० [२], २१०१ [१], २१०३ [१], २११९ [२-४], २१२४ [३], २१३५ [१], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६६ [१]		० उच्चागोयाणं — उच्चारणद्वाण् उच्चारिणु उच्चावहत्ता उच्चावयाइं ” उच्चाविय	उच्चैर्गोत्रयोः उच्चारणाद्वायाः उच्चारिणु उच्चय्य-उत्पाय्य उच्चावचान् उच्चावचानि उच्चय्य-उत्पाय्य	१७१३ २१७५ ९३ पृ. २९१ टि. १ २०५२ [५] २०५२ [६] १२१५ [३]
उक्कोसोगाहणण्	उत्कृष्टावगाहनकः [२], ४६४ [२], ४६६ [२], ४७३ [२], ४८१ [२-३], ४८९ [२], ५२५ [२], ५२६ [२], ५२७ [२], ५२९ [२], ५३० [२], ५३१ [२], ५५५ [२]	४५५	उच्छण्णणाणी उच्छन्नादंस्णी उजुसेही० उज्जु उज्जुसुय — उज्जोद्वय- उज्जोयणामे उज्जोवणामाण्	उच्छन्नज्ञानी उच्छन्नदर्शनी ऋजुश्रेणी ऋजु ऋजुसूत्र उद्योतित उद्योतनाम उद्योतनाम्रः	१६७९ १६८० २१७५ १७८ [२] १११३ १९६ १६९३
उक्कोसोगाहणगस्स	उत्कृष्टावगाहनकस्य ४५५ [२]		उज्जोवेमाणा	उद्योतयन्तः [२], १८८, १९६ उद्योतयन्तौ उज्जरेणु १५१, १६०, १६२ तः १६६, १७५ म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. ५	१७०२ [४१] १७८ १७८ [२] १५१, १६०, १७५
उक्कोसोगाहणयाणं	उत्कृष्टावगाहन- कानाम् ४५५ [२]		उट्टा उट्ठे उट्ठाण० उडुपाणं उडुपाणे — उड्डु उड्डुकवाडेसुं उडुत्ताण्	उट्ठाः उट्ठः उत्थान उदपानम् उदपानम् उड्डु - म्लेच्छजातिविशेष उर्ध्वकपाटयोः ऊर्ध्वतया	७२ ८४४ तः ८४८ १६८४ [१] ९९९ [२] ९७२ गा. २०३ ९८ पृ. ४७ टि. ६ १८०५, १८०६ [१]
उग्गममाणो	उद्वच्छन् ५४ [९] गा. ९८				
उग्गविसा	उग्रविषाः - सर्पाः ७९				
उग्गहे	अवग्रहः १०१७, १०२० [१], १०२१ [१]				
०- उग्गहे	” १०१७, १०२० [१], १०२१ [१-३], १०२२ [१२]				
उग्गा	उग्राः - उग्रकुलीनाः, कुलार्याः १०४				
उच्चत्तं	उच्चत्वम् १५१२ गा. २१६				
उच्चंतण्	उच्चन्तकः - दन्तरागः १२२७				
उच्चागोण्	उच्चैर्गोत्रम् १६९५ [१-२]				
उच्चागोयस्स	उच्चैर्गोत्रस्य १६८५ [१], १७०३ [१]				

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ
उद्धुदिसाग	ऊर्ध्वदिशायाम्	३२७, ३२९
उद्धुमुङ्गागार- संदिग्	ऊर्ध्वमृदङ्गाकारसंस्थितः	२०१४ [१]
उद्धुलोप	ऊर्ध्वलोके	१४८, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २७६, २७८ तः ३२४, ३२६, ३२८
उद्धुलोग०	ऊर्ध्वलोक	३१६
उद्धुलोय०	,,	२७६, २७८ तः ३१५, ३१७ तः ३२३, ३२४, ३२६, ३२८
उद्धुलोयस्त्र	ऊर्ध्वलोकस्य	पृ.५० टि.१
उद्धुवाग	ऊर्ध्ववातः	३४[१]
उद्धु	ऊर्ध्वम्	१९५[१], १९६, १९७[१], १९८[१], १९९[१], २००[१], २०२[१], २०७, २१०, २११, ८७७[१९-२०], १००१, १५४८, १५५१ [१,४,६,८-९], १९९८, २००६, २१७५, पृ.७२ टि.५
उद्धु-	ऊर्ध्वम्	८७७[२३] गा. १९८
०-उण्णया	उन्नता	७७३[१-२]
०-उण्णयाग	उन्नतायाम्	७७३[२]
उण्ह	उण्ण	पृ.३९५ टि.४
०-उण्हा	उण्णाः	१२१८ गा. २१०
०-उण्हाइं	उण्णानि	१८०६[१]
०-उण्हाओ	उण्णाः	१२४१
उत्तत्त०	उत्तत्त	१८७ गा. १४६
उत्तम०	उत्तम	१९६

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ
उत्तमपुरिसमाऊणं	उत्तमपुरुषमातृणाम्	७७३[२]
उत्तमपुरिसा	उत्तमपुरुषाः	,,
-उत्तमं	उत्तमम्	१ [गा. २]
उत्तर	उत्तर	१६८, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका ,, १६९, १७२ तः १७४ उत्तरतो १४७ गा. १४१ उत्तरकुलमिः पृ.३५ टि.७ उत्तरकुल १०९८ ,, १२५.७[१४] उत्तरकुलमिः ९६ उत्तरगुणलट्ठिम् ८७५ उत्तरार्ध १९८[२] उत्तरपञ्चात्यमेण ३२७, ३२९ उत्तरपूरुषस्याम् ३२७, ३२९ उत्तरवैक्रियम् ९८३[२], ९८४, १५२३[१२], १५२६[१] उत्तरवैक्रिया १५२९ [१-३, ५-९], १५३२ [१, ५] उत्तरवैक्रियाणि २०५२ [२, ४.५] उत्तरं १०३२[१], १६८१[२] ,, २०९ गा. १५५, १३२७ ,, १७४ गा. १३३ उत्तरिण २१११ उत्तरिका २१०९, २११३, २१३९ उत्तरियाग २१०५, २१०७, २११५[१], २११६[१]
-उत्तर	,,	२०९ गा. १५५, १३२७
-उत्तरं-	,,	१७४ गा. १३३
०-उत्तरिण	उत्तरिणः	२१११
०-उत्तरिया	उत्तरिकाः	२१०९, २११३, २१३९
०-उत्तरियाग	उत्तरियाग	२१०५, २१०७, २११५[१], २११६[१]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
०-उत्तरियाते	उत्तरिकया	पृ. ४३७ टि. ३
उत्तरिहं	औत्तराहम्	११०१
उत्तरिह्ला	औत्तराहाः	१८० [१], १८३ [१], १८६ [१]
उत्तरिह्लाण	औत्तराहाणाम्	१९४
उत्तरिह्लाणं	,,	१८० [१२], १८३ [१], १८६ [१], १८७, १९१ [१]
उत्तरिह्लातो	औत्तराहान्	११०१
०-उत्तरे	उत्तरम्	१७१ तः १७३, १९५ [१], २०७, २०८, २१०
उत्तरेणं (स.नृ.)	उत्तरस्याम्	१८० [१], १८३ [१], १९१ [१] १९८ [१], २१३, २१४ [१-२, ४-५], २१५ [१-३], २१८, २२० तः २२२, २२३ [१-४], ३२७, ३२९
० उत्तरेणं ,,	उत्तरस्याम्	२१६ [१-८], २१७ [१-६], २१९, २२३ [५-८]
०-उत्तरेणं ,,	उत्तरस्याम्	२१४ [३], २२४
उत्ताणयछत्त-	उत्तानकच्छत्र-	
संठाण०	संस्थान	२११
उत्तासणगा	उत्त्रासनकाः	१६७ तः १७३
उत्तासणया	,,	१७४
उत्तासणा	उत्त्रासनाः	पृ. ५४ टि. २
उदण्	पर्वगवनस्पतिविशेषः	४६ गा. ३४
,,	जलरुद्धवनस्पतिविशेषः	५१
,,	उदके	११० गा. १२५
०-उदण्	उदकम्	२८ [१]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
उदण्	उदयेन	१६६७, १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६
०-उदधिवलणसु	उदधिवलयेषु	१५१
०-उदधीसु	उदधिषु	१५१
उदयपत्तस्स	उदयप्राप्तस्य	१६७९
उदयंसि	उदके	११२१
उदहिकुमारा	उदधिकुमाराः	१४० [१], ४३९
उदहिकुमाराणं	उदधिकुमाराणाम्	५७८
०-उदहिवलणसु	उदधिवलयेषु	१६०
उदही	उदधयः - उदधिकुमाराः	१७७ गा. १३७, १८७ गा. १४५
०-उदही	उदधयः - उदधिकुमाराः	१८७ गा. १४७
० उदहीणं	उदधीनाम् - उदधिकुमाराणाम्	१८७ गा. १३९
०-उदहीसु	उदधिषु	१६०
उदाहु	उताहो	७८१, ९९६
उदिणस्स	उदीर्णस्य	१६७९
उदिण्णाइं	उदीर्णानि	१४४४
उदिण्णेणं	उदीर्णेन	१६६७
उदीण	उदीचीन	१५७
उदीण०	,,	१९७ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०३ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७
उदीण-०	उदीचीन	१९८ [१]
उदीणवाण्	उदीचीनवातः	३४ [१]
उदीरंति	उदीरयन्ति	९७१
उदीरिजमाणस्स	उदीर्यमाणस्य	१६७९
उदीरियस्स	उदीरितस्य	१६७९
उदीरिस्संति	उदीरयिष्यन्ति	९७१
उदीरेति	उदीरयति	१५७१

मूलसदो	सबन्धयो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सबन्धयो	सुत्तकाइ
उद्दिगिंसु	उद्देशिपन-उद्दिगित्तवन्तः	१७१	उत्पल०	उत्पल - उत्पलनामाभिध-	
उद्दिगिन्ति	अपद्रावयन्ति २१५.३ [४],			ह्रीप समुद्रार्थे १००३	
उद्दिगिन्ति	२१६६ [३]		+ - उत्पल	उत्पलम् ५५ [३] गा.	
उद्दिगिन्ति	उद्देशकाः ५७ [१]			१०८	
उद्दिगिन्ति	उद्दिग्य १११८		० - उत्पलिणीकंदे	उत्पलिनीकन्दः ५४ [८]	
उद्दिगिन्ति	उद्दिग्यविभक्तगतिः			गा. ८८	
	११०५, १११८		उत्पले	उत्पलम् ५१	
० उद्दिगिन्ति	उद्देशकः २०४३		० - उत्पले	,, १२२७, १२२९	
० - उद्दिगिन्ति	,, १८८० [३], पृ.		उत्पाणुजा	उत्पादयेत् पृ. ३२१ टि.	
	२९० टि. १			१-२	
उद्दिगिन्ति	उद्देशकः पृ. २४८ पं. २५,		उत्पाणुत्ता	उत्पाद्य १८०१	
	पृ. २७९ पं. १५, पृ.		उत्पाडा	श्रीन्द्रियजीवाः पृ. २७	
	२८७ पं. ८, पृ. २९१			टि. १०	
	पं. २१, पृ. ३०० पं. ५,		उत्पाडिजा	उत्पादयेत् १४२०	
	पृ. ३०१ पं. १०, पृ.			[५.८], १४२१ [३.५],	
	३०३ पं. १३			१४३५, १४३६ [१२],	
उद्दिगिन्ति	,, पृ. २४८ टि. ४			१४३७ [५.६], १४५५	
उद्दिगिन्ति	उद्देशाः पृ. २४८ पं. २५		उत्पाया	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
उद्दिगिन्ति	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]		उत्पि	उपरि १९९ तः २०६	
- उद्दिगिन्ति	ऊर्ध्वकपाटयोः १५५			सूत्राणां प्रथमकण्डिका,	
- उद्दिगिन्ति	उद्दिग्य १९५ [१]			२०७ तः २०९	
- उद्दिगिन्ति	,, १७७, १७८ [१],		उत्पिडिता	उत्पिडित्वा - उत्पलित्य	
	१८८			पृ. २७१ टि. ९	
उत्पिडिता	उत्पत्य १९५ [१],		उत्पिडिया	,, ,, ११११	
	१९६, १९७ तः २०५		उत्पिडिया	उत्पत्य ११२१	
	सूत्राणां प्रथमकण्डिका,		० - उत्पामे	उत्पामः ३४ [१]	
	२०७ तः २१०		० - उत्पिलिय -	उत्पिलितानि १९५ [१]	
उत्पिडा	उत्पटाः - श्रीन्द्रियजीवाः		उत्पुक्त०	उत्पुक्त २११ गा. १७८	
	५७ [१]		उत्पाहु	उत्पाहो २०४०	
उत्पिडिता	उत्पत्य पृ. २७१ टि. ९		उत्पागा	उत्पागाः ६४७ गा. १८३	
उत्पिणमिस्सिया	उत्पन्नमिश्रिता ८६५		उत्परिसप्प	उत्परिसर्प ३८१ [२.३]	
उत्पिणविगाय-	उत्पन्नविगतमिश्रिता			३८२ [२.३], ३८३	
मिस्सिया	८६५			[१.३], ६३९ [१३-१५],	
- उत्पत्ति	उत्पत्तिः १०२ गा. ११७			१४८५ [८]	
० - उत्पत्ती	,, ९६१ [१], २१७६		उत्परिसप्प०	उत्परिसर्प ७६, ७७,	
- उत्पल	उत्पल ५४ [८] गा. ९०			३८१ [१], ३६९ [१२,	
				१३], १५२४ [२]	

मूलसदो	सकथयो	सुत्तकाइ
उरपरिसप्पथल-	उरःपरिसर्परथलचरतिर्य-	
यरतिरिक्ख-	योनिक-	
जोगियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्र-	
ओरालिय-	यौदारिक-	
सरीरे	शरीरम् १४८५ [५-६]	
० " "	,, १४८५ [६-७]	
उरपरिसप्प-	उरःपरिसर्पस्थल-	
थलयराण-	चराणाम् १४९९ [२]	
उरपरिसप्पा	उरःपरिसर्पाः ८४ [४]	
उरपरिसप्पाण	उरःपरिसर्पाणाम्	
	१५११ [२]	
उरपरिसप्पाणं	,, ८४ [४]	
उरपरिसप्पेहिंतो	उरःपरिसर्पेभ्यः पृ. १७३	
	टि. १	
उरुभरुहिरे	उरभ्ररुधिरम् १२२९	
उराले	हरिद्वनस्पतिविशेषः	
	४९ गा. ४१	
उरुतुंभुगा	श्रीन्द्रियजीवाः पृ. २८	
	टि. ६	
उरुलुंचगा	,, ५७ [१]	
उल्लंघेज्ज	उल्लङ्घयेत् २१७४ [४]	
— उल्लोइय(दे०)	सेटिकादिसम्मुष्टिकरण	
	१७७, १७८ [१], १८८	
उवउज्जिज्जण	उपशुज्य १०१८, १६०४	
	[१], २१२२, पृ. २६०	
	टि. २	
उवउत्ता	उपयुक्ताः २११ गा.	
	१६९, ९९६, ९९८	
०— उवउत्ता	,, २११ गा. १७०,	
	२६२, ३२५, ७३० तः	
	७३६, ९३८, १७५२,	
	१९२८, १९२९, १९३२	
	[१], २१७६	
०— उवउत्ताण	उपयुक्तानाम् २६२,	
	३२५, ७३३, ७३५,	
	७३६	
० उवउत्ताणं	उपयुक्तानाम् ३२५	

मूलसदो	सकथयो	सुत्तकाइ
०— उवउत्ताणं	उपयुक्तानाम् २६२,	
	३२५, ७३१, ७३३,	
	७३५, ७३७	
०— उवउत्ते	उपयुक्तः १३६२,	
	१३६३, १७४६,	
	१७५०, १७५१,	
	२१७५, पृ. ३१४ टि. १	
०— उवउत्तेसु	उपयुक्तेषु १९०१ [१]	
उवएसुरुइ	उपदेशरुचिः ११० गा.	
	१२२	
०— उवएसुरुई	,, ११० गा. ११९	
— उवओग	उपयोग ९३२	
— उवओग —	,, पृ. ३१४ टि. १	
+ उवओग	उपयोगः २१२ गा. १८०,	
	१२५९ गा. २११	
उवओगद्धा	उपयोगाद्धा १००६ गा.	
	२०७, १०१३	
० उवओगद्धा	,, १०१२ [१]	
उवओगद्धाए	उपयोगाद्धायाम् १०१३	
उवओगद्धाहिंतो	उपयोगाद्धायाः १०१३	
उवओगपयं	उपयोगपदम् पृ. ४०९	
	पं. २२	
उवओगपरिणामे	उपयोगपरिणामः ९२६,	
	९३२	
उवओगपरिणामेणं	उपयोगपरिणामेन ९३८,	
	९४३	
उवओगे	उपयोगः २ गा. ७,	
	१९०८, १९१२, १९१६,	
	१९२०, १९२६	
०— उवओगे	उपयोगः १९०९	
— उवओगे	,, १८६५ गा. २१९	
— उवओगा	उपगताः २११ गा. १७७	
उवओगाणं	उपगतानाम् २११ गा.	
	१७१	
०— उवओगा	उपगाः १४३, १४४	
	[१-२]	
०— उवओगाहिणं	उपगृहीतैः १६७०	

मूलसदो	सकथस्थो	सुत्तकाह
+ उवघाय	उपघाते ८६३ गा. १९५	
उवघायणामाण	उपघातनामः १७०२ [३४]	
उवघायणामे	उपघातनाम १६९३, १६९४ [१४]	
उवघायणिस्सिया	उपघातनिःसृता ८६३	
० उवचण	उपचयः १००७	
०-उवचण	,, १००८ [१]	
+० उवचय	,, १००६ गा. २०७	
उवचयंति	उपचीयन्ते ७७३ [३]	
उवचिज्जंति	,, १५५७, १५५८	
उवचिण	उपचयन ९७१ गा. २०१	
उवचिणंति	उपचिन्वन्ति ९६८ [१]	
उवचिणिरसंति	उपचेष्यन्ति ९६९	
उवचिणिंसु	उपाचैषुः - उपचितवन्तः ९६७ [१]	
उवचित ०	उपचित १७८ [१], १८८	
उवचितस्स	उपचितस्य १६७९	
उवचिय ०	उपचित १७७	
उवज्झायं	उपाध्यायम् १११८	
उवज्झायाणं (च.प.)	उपाध्यायेभ्यः ग्रन्थादौ	
उवणीयवयणे	उपनीतवचनम् ८९६	
उवणीयावणी-	उपनीतापनीत-	
यवयणे	वचनम् ८९६	
उवदंसिया	उपदर्शिता १ गा. २	
उवदंसिमाणीओ	उपदर्शयन्त्यः २०५२ [४]	
उवदिट्ठे	उपदिष्टान् ११० गा. १२२	
उवभोगंतराण	उपभोगान्तराद्यः १६८६	
उवमा	उपमा - खाद्यविशेषः पृ. २९७ टि. ३	
उवमाण	उपमायाः २११ गा. १७४	
उवमाहिं	उपमाभिः १९६३	
-उवयार	उपचार १७७, १७८ [१], १८८	
० - उवरक्खिया	उपरक्षितानि १७७, १७८ [१], १८८	
उवरि	उपरि पृ. ७२ टि. १	

मूलसदो	सकथस्थो	सुत्तकाह
उवरिमउवरि-	उपरितनोपरितन-	
मगेवेजग ०	प्रैवेयक ४३५ [१-३]	
उवरिमउवरिम-	उपरितनोपरितन-	
गेवेजगा	प्रैवेयकाः १४६ [१], ७२२	
उवरिमउवरिमगे-	उपरितनोपरितन-	
वेजगाणं	प्रैवेयकाणाम् १८५०	
उवरिमण	उपरितनके-	
	प्रैवेयके २०९ गा. १५७	
उवरिमगेवेजग	उपरितनप्रैवेयक ६२२	
उवरिमगेवेजगदेवा	उपरितन-	
	प्रैवेयकदेवाः २००६	
उवरिमगेवेजग-	उपरितनप्रैवेयक-	
देवाणं	देवानाम् २०९, ६०३	
उवरिमगेवेजगा	उपरितन-	
	प्रैवेयकाः २०९, ३३४	
उवरिमगेवेजगाणं	उपरितन-	
	प्रैवेयकाणाम् २०९	
उवरिमगेवेजगेषु	उपरितनप्रैवेयकेषु १४७०	
उवरिममज्झिमगे-	उपरितनमध्यम-	
वेजग ०	प्रैवेयक ४३४ [१-३]	
उवरिममज्झिमगे-	उपरितनमध्यम-	
वेजगा	प्रैवेयकाः १४६ [१], ७२१	
उवरिममज्झिमाणं	उपरितनमध्यमानाम् -	
	प्रैवेयकाणाम् १८४९	
उवरिमहेट्ठिमगे-	उपरितनाधस्तन-	
वेजग ०	प्रैवेयक ४३३ [१-३]	
उवरिमहेट्ठिमगे-	उपरितनाधस्तन-	
वेजगा	प्रैवेयकाः १४६ [१], ७२०	
उवरिमहेट्ठिमाणं	उपरितनाधस्तनानाम् -	
	प्रैवेयकाणाम् १८४८	
उवरिह	उपरितन ५०८, ५०९, ५११, ५१३, ५३० [१], ५३१ [१], ५३६ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५५४ [१], ५५५ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
उवरिछं	उपरितनम्	११०१
उवरिल्लाभो	उपरितनात्	२११
		११०१, १६११
„	उपरितने	१६३३, १६३५[४]
उवरिल्लासु	उपरितनीपु	पृ. ४०६ टि. ६
उवरिल्लाहिं	उपरितनीभिः	१६३२
उवरिल्लिया	उपरितने	पृ. ३५९ टि. १
उवरिल्लियासु	उपरितनीपु	११०५[३]
उवरिल्ले	उपरितनः	२११
„	उपरितनम्	२११
उवरिल्लेहिं	उपरितनैः	५०५
उवरिं	उपरि	१६८ तः १७४, १७७, १७८[१], १७९[१], १८०[१], १८१[१], १८२[१], १८३[१], १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१], १९९[१]
उवरिं-	उपरि	१७४ गा. १३५
उवलद्धा	उपलब्धाः	११० गा. १२७
उवले	उपलः	२४ गा. ८
उववज्जइ	उपपद्यते	१२०३[१, ३], १२१० [१]
उववज्जति	„	१११७, ११९९ [१], १२०१ [१], १२०३[१], १२०७[१], १२०८, १२०९, १२१० [१, ३], १२११
उववज्जमाणाणं	उपपद्यमानानाम्	१४७०
उववज्जति	उपपद्यन्ते	६०९ तः ६१९, ६२१, ६२२, ६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ६३५, ६३५ [१-२६], ६४२, ६४५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	[१-६], ६४६, ६४८, ६५० [१-६, ८-१८], ६५२, ६५५ [१-४], ६५६ [१-३], ६५७, ६५८, ६६०, ६६२ [१-७], ६६५ [२-३], ६६६ [१-३], ६६७, ६६८[१-५], ६६९ [१], ६७१, ६७२ [१-९], ६७३ [१-२], ६७५, ६७६, पृ. ३२४ टि. १	
उववज्जावेयव्वा	उपपादयितव्याः	६५६ [३], ६५८, पृ. १७७ टि. १.
उववज्जिजा	उपपद्येत	१४२४
उवव[ज्जे]ज्ज	„	१४४१
उववज्जेजा	„	१४१७, १४१८, १४२० [१-२], १४२१ [१-२], १४२२, १४२३, १४२५ [१-२], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१-२], १४३० [१], १४३१ [१-२], १४३२ [१-२], १४३५, १४३७ [१-२], १४५२, पृ. ३२४ टि. १
० उववण्णगा	उपपन्नकाः	९९८, २०४६, २०८३
०-उववण्णगा	„	२२३ [९], २९८, ११२५, ११२६, ११३२, ११४४, ११४६
० उववन्नगा	उपपन्नकाः	९९८, ११४४
०-उववन्नगा	„	९९८
उववाहया	औपपातिकाः	६४०
०-उववाहया	„	२१०, ३३४
०-उववाहयाणं	औपपातिकानाम्	२१०
उववाणं	उपपातेन	१४८, १४९, १५१, १५२, १५४,

मूलसद्दो	सकयथो	सुत्तकाइ
	१५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६३ तः १७७, १७८ [१], १९३ [१], ५६० तः ५६३, ५६९ तः ५७७, ५७९ तः ५८१, ५८३ तः ५८५, ५८९, ६०५	
उववाण्यव्वा	उपपादयितव्याः	६४०, ६५० [७]
-उववाण्यव्वा	,,	६४१
उववाओ	उपपातः	६३५, ६३८, ६४८, ६५० [१०], ६५५ [४], ६५६ [३], ६६६ [३], ६६९ [२], ६७२ [४, ६], १४७०
-उववाओ	उपपातः	६४७ गा. १८४
उववातगती	उपपातगतिः	११०४
०-उववातगती	,,	१०९२, १०९९
०-उववातगती	,,	११०० तः ११०४
उववातो	उपपातः	१४६९
०-उववायगइ	उपपातगतिः	१०९६
उववायगती	,,	१०८५, १०९२
०-उववायगती	,,	१०९२ तः १०९४
०-उववायगती	,,	१०९५, १०९७, १०९८
०-उववायं	उपपातम्	६३२
०-उववासं	उपवासम्	१४२० [६-७]
उववृह ०	उपवृंहण	११० गा. १३२
उववेताणं	उपपेतानाम्	१२३६
उववेया	उपपेताः	१२३७
उवसंतकसाय	उपशान्तकपाय	१२५
उवसंतकसाय ०	,,	१२४, १२५
उवसंतकसाय-	उपशान्तकपाय-	
वीयरग-	वीतराग-	
दंसणारिया	दर्शनार्थाः	१११, ११२

मूलसद्दो	सकयथो	सुत्तकाइ
०-उवसंतकसाय-	उपशान्तकपाय-	
वीयरग-	वीतराग-	
दंसणारिया	दर्शनार्थाः	११२
उवसंताइ	उपशान्तानि	१४४४
उवसंते	उपशान्तः	९६३ [१]
उवसंपज्जमाणगती	उपसंपद्यमानगतिः	११०५, ११०८
उवसंपज्जित्ता	उपसम्पद्य ११०८, १११४	
उवसामण	उपशमकः	१७४२, १७४३
उवहिं	उपधिम्	९६१ [१]
उवाणुणं	उपायेन	२१७५
-उवाणुणं	,,	८७९
उवागच्छंति	उपागच्छन्ति	२०५२ [४-५]
उवागच्छित्ता	उपागत्य	२०५२ [४-५]
०-उवायं	उपायम्	८७९
उवेइ	उपैति	९४८ गा. २००
उव्वट्ठ	उद्वर्तते	१२०० [१], १२०३ [१], १२१० [१]
उव्वट्ठण	उद्वर्तना	५५९ गा. १८२
उव्वट्ठणयाण	उद्वर्तनतया	५६५, ५६६
उव्वट्ठणा	उद्वर्तना	६०८, ६२५, ६३८, ६६६ [३], ६६८ [७], ६६९ [२], ६७२ [४, ६]
उव्वट्ठणाण	उद्वर्तनतया	५६७, ५६८, ६०७
उव्वट्ठति	उद्वर्तते	१२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२१० [१], १२११
उव्वट्ठंति	उद्वर्तन्ते	६२४, ६३७
उव्वट्ठा	उद्वृत्ताः	१४०६ गा. २१३
उव्वट्ठित्ता	उद्वर्त्य	६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४१७, १४१८, १४२०

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तकाद	मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तकाद
उच्चटित्ता	[१-२], १४२१ [१], १४२२ तः १४२४, १४२५ [१], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१], १४३० [१], १४३२ [१], १४३५, १४३७ [१], १४४४, १४४६, १४५२, १४५९, १४६०		उसिणं	उष्णाम् - वेदनाभेदम् २०५६, २०५७ [२-५], २०५८ उष्णा-वेदनाभेदः २०५५ उष्णाः १८६४, २०५२ [२]	
उच्चत्तप	उद्वर्तकः - दन्तरागः पृ. २९३ टि. १३		"	उष्णा-योनिभेदः ७३८तः ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७तः ७५१ ५५३	
उच्चिग्गा	उद्विग्गाः १६७ तः १७४		उसिणे	उष्णः ५५३	
उच्चैहलिया	उद्वैहलिका - वनस्पति- विशेषः ५४ [८], गा. ९६		उसिणोदम्	उष्णोदकम् २८ [१]	
उसगारा	मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. ८		उत्सकृति	उत्सकृते १२५२, १२५३	
-उसत्त	उत्सक्त १७७, १७८ [१], १८८		उत्सणकारणं	उत्सणकारणम् ७३६	
उसभणाराय-	ऋषभनाराचसंहनननामः		उत्सपिणि ०	उत्सपिणी ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], ९२६२ [१], ९२८६, ९२८८, ९३००, ९३०१, ९३०५, ९३१०, ९३२६, ९३४४, ९३५२, ९३५९, ९३६५, ९३७७	
संघयणणामाए	१७०२ [१८]		उत्सा	अवश्यायः पृ. १४ टि. २	
उसभणाराय-	ऋषभनाराचसंहनननाम		उत्सासणामाए	उच्छासनामः १७०२ [४०]	
संघयणणामे	१६९४ [७]		उत्सासणामे	उच्छासनाम १६९३, १६९४ [१७]	
उसभंक	ऋषभाङ्क १९६		उत्सासपयं	उच्छासपदम् पृ. १८७ पं. १६	
उसहच्छायं	ऋषभच्छायाम् १११४		उत्सासविषा	उच्छासविषाः - सर्पाः ७९	
उसिण	उष्ण ५०४, ५२५ [१], १८०९		उत्सासे	उच्छासः ११२३ गा. २०९	
उसिण ०	,, ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ८७७ [१४]		उत्सासो	उच्छासः २ गा. ४	
उसिणजोणियाणं	उष्णयोनिकानाम् ७५३		+ उंचर	उदुम्बरः ४१ गा. १६	
उसिणकास ०	उष्णस्पर्श ४४०, ४४१		उंचेभरिया	एकास्थिकवृक्ष- विशेषः ४० गा. १४	
उसिणकासपरिणता	उष्णस्पर्श- परिणताः ८ [४] तः ११ [५], १२ [१-४, ६-८], १३ [१-५]				
उसिणकासाइं	उष्णस्पर्शानि ८७७ [१३]				
उसिणकासो	उष्णस्पर्शः ५४७ [१]				
उसिणं	उष्णम् १८६४, २०५२				

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
	ऊ			कण्डिका, १३२६, १३३१, १३४८, १३५२, १३५९, १३६५, १३७८	
+ - ऊण	ऊनम् १७४ गा. १३६		०-ऊणं	ऊनाम् १३५०, १३५८, १३६०, १३६६	
ऊणम्	ऊनकान्-ऊनान् १७०५, १७०८[४], १७११[२], १७२५, १७२८		ऊणा	ऊनाः १७१७	
"	ऊनकौ-ऊनौ १७०८[८], १७३१[१, ५]		०ऊणा	ऊनानि ९१०[४]	
ऊणानं	ऊनकम्- ऊनम् १७००[२], १७०२ [३-४, २४, ३८-३९]		०-ऊणा	ऊना ३७३[३], ३७५[३], ३७६[३], ३७७[३], ३८१[३], ३८३[३], ३८४[३], ३८६[३]	
ऊणया	ऊनकाः-ऊनाः १६९९ [२], १७०० [११], १७०२[१, ६, ९, १८-२१, २५-२६, ३६-३७], १७२२		"	ऊनाः ३७१[३]	
"	ऊनका-ऊनौ १७०२[५, २२]		०-ऊणाई	" ३६९[३]	
ऊणयं	ऊनकम्-ऊनम् १७००[९], १७०७[१], १७०८[२, ७], १७१३, १७१८, १७२२, १७२७, १७२९, १७३१[३-४]		"	ऊनानि ३३५ तः ३५२ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ३५४[३], ३५६[३], ३५७[३], ३५९[३], ३६०[३], ३६२[३], ३६३[३], ३६५[३], ३६६[३], ३६८[३], ३७०[३], ३७२[३], ३७४[३], ३७८[३], ३७९[३], ३८०[३], ३८२[३], ३८५[३], ३८८[३], ३९०[३], ३९२[३], ३९३[३], ३९४[३], ४०७[३], ४०८[३], ४१०[३], ४११[३], ४१२[३], ४१४ तः ४३७ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, १२६७, १२६८[१], १२७०[१]	
ऊणया	ऊनकाः-ऊनाः १६९८[१], १७००[४, १३], १७०२[८, ११, १३, २७, ४५]		०-ऊणाई	ऊने ३४९[१, ३], ३५१ [१-३], ४०९ [३], ४१३ [३], ४१७ [३], ४१८ [३]	
"	ऊनकौ-ऊनौ १७०२[४३]				
"	ऊनकान्-ऊनान् १७१५, १७२१				
ऊणं	ऊनम् १७००[१२]				
०-ऊणं	" ३३६[३], ३३७[३], ३४५[३], ३४७[३], ३५०[१, ३], ३५२[१, ३], ३९३ तः ४१६ सूत्राणां तृतीय-				

मूलसङ्घो	सकयत्यो	सुत्तकाह
०-ऊणिया	ऊनिका-ऊना	२११ गा. १६४, १६९७, १६९८ [१], १७०० [२], १७०४, १७४१
०-ऊणे	ऊनम्	१७३, १००५
०-ऊणो	ऊनः	३८७ [३], ३८९ [३], ३९५ [३], ३९६ [३]
ऊससंति	उच्छ्वसन्ति	६९३ तः ६९५, ११२४, १८०२
ऊसास-नीसासे	उच्छ्वास-निश्वासौ	५४ [१०] गा. ९९
-ऊसिय	उत्सृत	१९५ [१]
ऊसिया	उच्छ्रिता	१००१
-ऊसे	ऊषः	२४ गा. ८
	ए	
एण	एते	५४ [१] गा. ५३, ५४ [८] गा. ८९ गा. ९६, १७७ गा. १३७, १८७ गा. १४२, २७०, ८७६, ९६२ [३], १०७७, २१३८, पृ. १४ टि. १२
-एण्ण	एतेन	१२१५ [१]
एण्ण-	,,	४३९, ४४०, ५५७ [१], ८६८, ९९६, पृ. १४१ टि. १
-एण्ण-	एतेन	९९८, ११२५, ११२६, ११३०, ११३२, ११३३, ११४२, ११४४, १२१५ [३], १२२०, १२५३, १२५५, पृ. २४५ टि. १ ४, पृ. २७४ टि. १
एण्णं	एतेन	३५३, ८७९, १००२

मूलसङ्घो	सकयत्यो	सुत्तकाह
एणुसि	एतेपाम्	३१ [४], ४१, ५५ [३], ५६ [२], ५७ [२], ८४ [४], ९१ [४], २२५, २३० [६], २३१, २३२, २३५ [६], २४० [३-७], २४५ [९], २४६, २५० [१६], २५१, २५३, २५५, २६६, २६७, २७१, २७९
एणुसिं	एतेपाम्	६५५ [४], ९२२
एणुसु	एतेषु	२०६ [२] गा. १५५
एणुहिं	एतैः	५४ [११]
एकूणवीसं	एकोनविंशतिः	४२३ [१]
एकडे	पर्वगवनस्पतिविशेषः	४६ गा. ३३
एकतीसं	एकत्रिंशत्	४३५ [१-३], ४३६ [१, ३], ५५२९ [३-४]
एकतीसाण	एकत्रिंशतः	एकत्रिंशता वा ७२२, ७२३
,,	एकत्रिंशति	१८५०, १८५१
-एकदेस	एकदेश	१६३ तः १६६, १७५
+ - एकवीस	एकविंशम्	७९० गा. १८८
एकवीसं	एकविंशतिः	४२५ [१-३], ४२६ [१-३]
एकवीसाण	एकविंशतेः	एकविंशत्या वा ७१३
,,	एकविंशतौ	१८४०, १८४१
एकस्स	एकस्य	५४ [१०] गा. १००, पृ. २६ टि. १
एकं	एकम्	१३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१३४९,	१३५०,
	१३५३,	१३५६,
	१३५८,	१३६८,
	१३७४, १७०० [१२],	
	१७०८ [७], पृ. २५३	
		टि. १
एकं	एकः	१७०२ [४]
एका	एका	१५२९ [३],
		१५३२ [७]
+ एकार	एकादशः	७९० गा. १८७,
		पृ. २०२ टि. १
एकारस	एकादश	११० गा. १२६,
		१०५.८
एकारस - ०	,,	२०७
एकारसमं	एकादशम्	पृ. २२२ पं. ५.
एकारसमो	एकादशमः	७९० गा.
		१८५
एकारसविहा	एकादशविधा	१०८८
एकारसविहे	एकादशविधः	१०७०
एकारसुत्तरं	एकादशोत्तरम्	२०९ गा.
		११७
एकारसो	एकादशः	७९० गा. १८६
एकासीतिविहं	एकासीतिविधम्	१२४२
एकूणतीसाण	एकोनविंशति	१८४९
- एकूणवीसइमे	एकोनविंशतितमः	५५ [३]
		गा. १०८
एकूणवीसाण	एकोनविंशतेः	
	एकोनविंशत्या वा	७१०
एके	एकम्	१०३२ [१]
एकेक ०	एकैक	१६०४ [२]
एकेकं	एकैकम्	५४ [११] गा.
		१०४-१०५
एकेकीण	एकैकस्याम्	२०५.७ [१]
एकेण	एकेन	६८७, ६८८, ६९१
एको	एकः	६२८, ६३५,
		६३६, १४१४ [१, ३],
		१४१५ [१], १४१६ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	२०९३ [१], २०९५ [१],	
	२०९६ [१-२], २१००	
	[२], २१०१ [१],	
	२१०३ [१], २११९ [२,	
	४], २१२० [२-३],	
	२१२४ [३], २१३५ [१]	
एको	एकम्	९१० [३],
	१०४१ [३], पृ. २५५	
		टि. १
एको (का)	एका	१४१५ [२]
- एगइण	एककः	९९४,
		१४०७ [१], १४०८ [३],
		१४२० [१-३, ६-७],
		१४२१ [१-४], १४२५
		[१], १४२८ [१],
		१४३१ [१], १४३२
		[१-२], १४३७ [१-३],
		१४४४, १४५७, १४५९,
		१४६३, १४६८, १६२०,
		१६७५
- एगइया	एकके-एके	८३, ९९६,
		९९८, ११३०, २०४२,
		२०४३, २०४६, २०५१
एगइयाओ	एककात्-एकस्मात्	१६२०
एगओवत्ता	द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
एगखुरा	एकखुराः	७०, ७१
एगगंधाई	एकगन्धानि	८७७ [९]
एगगुणकक्खडाई	एकगुणकर्कशानि	
		१८०८ [२]
एगगुणकालण	एकगुणकालकः	५, १९.
एगगुणकालगस्स	एकगुणकालकस्य	५, १९
एगगुणकालगाणं	एकगुणकालकानाम्	
		३३३, ५, १९.
एगगुणकालाई	एगगुणकालानि	
		८७७ [८], १७९.८ [२]
एगगुणतित्तरसाई	एकगुणतित्तर-	
	रसानि	८७७ [१२]

मूलसदो	सफ़यर्थो	सुत्तंकाइ
एगगुणतिक्ताइं	एकगुणतिक्तानि पृ. २१७ टि. १-२	
एगगुणसीयाइं	एकगुणशीतानि ८७७[१४]	
एगगुण-	एकगुणसुर-	
सुब्भिभगंधाइं	भिगन्धानि ८७७[१०]	
एगजीवस्स	एकजीवस्स ५४[८] गा. ९१ गा. ९५	
एगजीविथा	एकजीवकानि ५३ गा. ४४	
एगजीवो	एकजीवः ”	
एगट्ठिया	एकास्थिकाः ३९, ४०	
”	एकास्थिकानि ४०	
— एगतिथा	एकके—एके ६७३[२], पृ. २४५ टि. ५	
एगतीसइं	एकत्रिंशत्तमम् पृ. ४१९ पं. २०	
एगत्त ०	एकत्वं ८९१, ८९५, १५८४[२], १५८७[२], १६७४[२], १६७८[३], १७६२, १९०७	
एगत्तेण	एकत्वेन १७७३[२], १७८८[२], १८८६, १८९२, १८९३, १८९८[३], १९०५[१]	
एगदिसिं	एकदिशि २१५६[१], २१५७, २१५९[१], २१६० तः २१६२, २१६५, २१६६[१]	
एगपण्	एकपदे ११० गा. १२५	
एगपण्णसियाइं	एकप्रदेशकानि ८७७[३]	
एगपण्णोगाडस्स	एकप्रदेशावगाडस्स ५११	
एगपण्णोगाडा	एकप्रदेशावगाडाः ३३१	
एगपण्णोगाडाइं	एकप्रदेशाव- गाडानि ८७७[४]	
एगपण्णोगाडाणं	एकप्रदेशाव- गाडानाम् ५११	
एगपण्णोगाडे	एकप्रदेशावगाडः ५११	

मूलसदो	सफ़यर्थो	सुत्तंकाइ
एगपदेसोगाडा	एकप्रदेशावगाडाः ३३१	
एगपदेसोगाडाणं	एकप्रदेशाव- गाडानाम् ३३१, ३३३	
एगफासाइं	एकस्पर्शानि ८७७[१३], १८००[१]	
एगवीयगा	एकवीयकाः पृ. १७ टि. १-२-३	
एगमेगस्स	एकैकस्स १०३०, १०३१[१], १०३६, १०४१[१-२, ४, ८], १०४३[१, ३, ५-६], १०४६[१, ८], १०४७ [१, ४], १०५८, १०६५, २०९३[१], २०९५[१], २०९६[१], २१०१[१], २१०२, २१०३[१], २१०५, २१०६, २११९[१], २१२०[१], २१३५[१], २१३९	
एगमेगे	एकैकम् ७८०	
एगस्मि	एकस्मिन् १२१७	
एगरसाइं	एकरसानि ८७७[११]	
एगवण्णाइं	एकवर्णानि ८७७[७], १७९८[१]	
एगवयणं	एकवचनम् ८९७	
एगवयणे	” ८९६	
एगवयू	एकवाक् ८४९	
एगविह्वंधण्	एकविधवन्धकः १६४२, १६४६, १७६३[१], १७७६, १७७८, १७८३[१]	
एगविह्वंधण्ण	एकविधवन्धकेन १७८१	
एगविह्वंधगा	एकविधवन्धकाः १६४३, १७६४, १७६५[२], १७७८, १७८४[१, ३]	
एगविह्वंधगे	एकविधवन्धकः १७७८	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
एगविहा	एकविधाः १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
एगवीसइमं	एकविशतितमम् पृ. ३४९. पं. ६	
एगवीसाण	एकविशतेः एकविशत्या वा ७१२	
एगसमइण्ण	एकसामयिकेन २१५३ [२], २१५६ [२], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]	
एगसमण्णं	एकसमयेन ६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ६३६, ६३७, ११०१, १४१४ [१, ३], १४१५. [१-२], १४१६ [१], २१७५.	
+ एगसमय	एकसमयः ५५९ गा. १८२, १४०६ गा. २१३	
एगसमयठिनीयाइं	एकसमयस्थितिकानि ८७७ [५]	
एगसमयठिनीए	एकसमयस्थितिकः ५१५.	
एगसमयठिनीयस्स	एकसमय- स्थितिकस्य ५१५.	
एगसमयठिनीया	एकसमयस्थितिकाः ३३२	
एगसमयठिनीयाइं	एकसमय- स्थितिकानि ८७७ [५]	
एगसमयठिनीयाणं	एकसमय- स्थितिकानाम् ३३२, ५१५.	
एगसिद्धा	एकसिद्धाः १६	
एगस्स	एकस्य ५४ [८] गा. ९३, ५४ [१०] गा. १०० गा. १०३	
एगं	एकम् १६८ तः १७३, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१],	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
	१९० [१], १९३ [१], ३३७ [१], ५६० तः ५७८, ५८१, ५८३ तः ६०७, ८७५, ८७८, ८९८, १३२७, १७०२ [२४, ३९, ४२, ४९], १७१३, १७३१ [४], २१६९, पृ. १६५ टि. १	
एगं	एकः १७०२ [२४, ३९, ४२, ४९]	
- एगं	एकम् १६८ तः १७२, १७४ गा. १३६, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८९ [१], १९० [१], २०९ गा. १५७, ८७०, पृ. ५३ टि. ३	
एगा	एका २११ गा. १६५, ११४२, ११६८ [१], ११६९ [२], १५३२ [६], १९४४, १९४५, १९४७, १९५१, १९५७ [१]	
एगागारा	एकाकाराः ६७, ८१, ८९, ९०	
एगागाराइं	एकाकाराणि १६९४ [१८]	
एगागारे	एकाकारः ९५६ १५३३ [१-२], १६९४ [१३, १५, १७]	
एगिंदिए	एकेन्द्रियः १२७२, २१५८ [२]	
एगिंदिएसु	एकेन्द्रियेषु ६६६ [२], ६६८ [२-३], ६७२ [३], ६७५, १८८० [३]	
० एगिंदिएसु	एकेन्द्रियेषु ६६८ [३]	
एगिंदिएहिंतो	एकेन्द्रियेभ्यः ६५५ [३-४]	
एगिंदिय	एकेन्द्रिय ६६६ [२], १५३७	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
एगिंदियाणं	एकेन्द्रियाणाम्	२२७ तः २२९, २३० [२], २३१, ११५९, ११७३, १७१७, १७२०, १७८४ [२], २०३९
एगिंदिसरीरादी	एकेन्द्रियशरीरादि	१७९३ गा. २१८
एगुत्तरिण	एकोत्तरिकः	२१११
एगुत्तरिया	एकोत्तरिकाः	२१०९, २११३, २१३९
एगुत्तरियाण	एकोत्तरिकया	२१०५, २१०७, २११५ [१], २११६ [१]
एगुत्तरियाते	एकोत्तरिकया	पृ. ४३७ टि. ३
एगुणतीसइमं	एकोनविंशत्तमम्	पृ. ४०९ पं. २२
एगुणतीसं	एकोनविंशत्	४३३ [१, ३], ४३४ [१, ३]
एगुणतीसाण	एकोनविंशतः एकोनविंशता	वा ७२०, ७२१
॥	एकोनविंशति	१८४८, पृ. ३९८ टि. १
एगुणव्रणं	एकोनपञ्चाशत्	३७० [१, ३]
एगुणवीसइमं	एकोनविंशत्तमम्	पृ. ३१८ पं. १६
एगुणवीसं	एकोनविंशतिः	४२३ [३], ४२४ [१, ३]
एगुणवीसाण	एकोनविंशतेः	एकोनविंशत्या वा ७११, पृ. १८६ टि. १
॥	एकोनविंशतौ	१८३८, १८३९
एगो	एकः	२७२ [१-३], ८०२, १००५, १०२१ [२-३], १९१८, १९२२

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
- एगो	एकः	१०७७, १०७८, १०८२, १०८३
॥	एके	१०७७, १०७८, १०८१ तः १०८३
एगो	एकम्	१७३, २०९, ७७७, ७७९, ८०३, ९८५ [१], १०२७ [१], १५२६ [६]
एगोणं	एकेन	६९१, ८७९, १३२७
एगेंद्रियसंसारसमा-	एकेन्द्रियसंसार-	
वण्णजीव-	समापन्न-	
पण्णवणा	जीवप्रज्ञापना	१९
एगेंद्रिया	एकेन्द्रियाः	२३१
एगो	एकः	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५४ [८] गा. ८८, ५५ [३], २११ गा. १६७, ६२६, ६३३, १७०२ [५०-५३, ५८], १७१२, १८७९
एगोरूया	एकोरूयाः -	
	अन्तर्द्विपमनुष्याः	९५
एतस्स	एतस्य	२७२ [१-५]
एताओ	एताः	११६३ [४], ११६४ [१], ११६५ [१], १६३५ [१, ४]
- एतारूया	एतद्रूपा	१२३१, १२३७
- एतारूवा	॥	१२२६ तः १२२८, १२३०, १२३३ तः १२३५, १२३८
एतासि	एतासाम्	११८९
एते	एतौ	२७१
॥	एते	५४ [८] गा. ८८, २०६, २७३, ६३४, ६३५, ६४१, ६५४, ६६४, ६७२ [४, ६],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
एगिंदिय ०	एकेन्द्रिय	६३९[२], ८१५[२], ८६९, ८८८[२], ८९२, १०४३[२], १२८०, १४३९, १६४१, १७७९, १८७६[२], १८८९[२], २०५०, २०६५, २१५०, पृ. १११ टि. २
०-एगिंदिय	,,	१५८४[१], १७६६, १८७२, १८८४, १८८५[१], १८८८, १८९१[२], १८९५[१, ३-४], १८९९[१], १९००[१, ३], १९०१ [१], १९०२[१, ३], १९०३[१, ५], १९०५ [३]
० एगिंदिय- ओरालिय-	एकेन्द्रियौदारिकाणि	१४७९
एगिंदियओरालिय- सरीरे	एकेन्द्रियौदारिक- शरीरम्	१४७६, १४७७, १४८९
० एगिंदिय- ओरालियसरीरे	,,	१४७७, १४७८[१-२], १४९० [१], १४९१[१], १४९२[१]
एगिंदियओरा- लियस्स	एकेन्द्रियौदारिकस्य	१५०३
एगिंदियओहियाणं	एकेन्द्रियौधिकाणाम्	११७८
एगिंदियकम्मग- सरीरे	एकेन्द्रियकर्मण- शरीरम्	१५५२
एगिंदियजाइणामाणं	एकेन्द्रियजातिनाम्नः	१७०२[५], १७११[२]
एगिंदियजाइणामे	एकेन्द्रियजातिनाम्	१६९.४[२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
एगिंदियतिरिक्ख- जोणिणसु	एकेन्द्रियतिर्य- भ्योनिकेपु	६६८[२]
एगिंदियतिरिक्ख- जोणिणहिंतो	एकेन्द्रियतिर्य- भ्योनिकेभ्यः	६५० [२-३], ६५६[३], ११९४
एगिंदियतिरिक्ख- जोणिणखेत्तोव-	एकेन्द्रियतिर्य- भ्योनिकक्षेत्रोप-	
वायगती	पातगतिः	१०९५
एगिंदियतिरिक्ख- जोणिया	एकेन्द्रियतिर्य- भ्योनिकाः	११९४
एगिंदियतिरिक्ख- जोणियाणं	एकेन्द्रियतिर्यभ्योनिकानाम्	११९४
एगिंदिय- तेयगसरीरे	एकेन्द्रियतैजसशरीरम्	१५३६, १५३७, १५४१ १५४२
० ,,	,,	१५४२
० एगिंदियवे-	एकेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य	१५२८
उव्वियसरीरस्स		
एगिंदियवे-	एकेन्द्रियवैक्रियशरीरम्	१५१४, १५१५[१]
उव्वियसरीरे		१५१५[१-३], १५२२
० ,,	,,	
एगिंदियसरीराइं	एकेन्द्रियशरीराणि	१८५३, १८५५
एगिंदियसंसारसमा-	एकेन्द्रियसंसारसमापन्न-	
वणजीवपणवणा	जीवप्रज्ञापना	१८
एगिंदियस्स	एकेन्द्रियस्य	१५४६
एगिंदिया	एकेन्द्रियाः	५५[३], २२७तः २२९, २३०[२], २३१, २९२, २९४, ३३४, ८६७, ९४०[१], ११७३, ११७४, १७०५, १७०७[१], १७०८ [१-४, ७-८], १७१७, १७८०, १८६०, १८६९[२]
०-एगिंदिया	एकेन्द्रियाः	१७६६

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
एगेंद्रियाणं	एकेन्द्रियाणाम्	२२७ तः २२९, २३० [२], २३१, ११५९, ११७३, १७१७, १७२०, १७८४ [२], २०३९
एगेंद्रिसरीरादी	एकेन्द्रियशरीरादि	१७९३ गा. २१८
एगुत्तरिण्	एकोत्तरिकः	२१११
एगुत्तरिया	एकोत्तरिकाः	२१०९, २११३, २१३९
एगुत्तरियाण्	एकोत्तरिक्या	२१०५, २१०७, २११५ [१], २११६ [१]
एगुत्तरियाते	एकोत्तरिक्या	पृ. ४३७ टि. ३
एगुणतीसद्वमं	एकोनविंशत्तमम्	पृ. ४०९ पं. २२
एगुणतीसं	एकोनविंशत्	४३३ [१, ३], ४३४ [१, ३]
एगुणतीसाण्	एकोनविंशतः एकोनविंशता	वा ७२०, ७२१
„	एकोनविंशति	१८४८, पृ. ३९८ टि. १
एगुणव्रणं	एकोनपञ्चाशत्	३७० [१, ३]
एगुणवीसद्वमं	एकोनविंशतितमम्	पृ. ३१८ पं. १६
एगुणवीसं	एकोनविंशतिः	४२३ [३], ४२४ [१, ३]
एगुणवीसाण्	एकोनविंशतेः	एकोनविंशत्या वा ७११, पृ. १८६ टि. १
„	एकोनविंशतौ	१८३८, १८३९
एगो	एकः	२७२ [१-३], ८०२, १००५, १०२१ [२-३], १९१८, १९२२

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
- एगो	एकः	१०७७, १०७८, १०८२, १०८३
„	एके	१०७७, १०७८, १०८१ तः १०८३
एगो	एकम्	१७३, २०९, ७७७, ७७९, ८०३, ९८५ [१], १०२७ [१], १५२६ [६]
एगोणं	एकेन	६९१, ८७९, १३२७
एगेंद्रियसंसारसमा-		एकेन्द्रियसंसार-
वण्णजीव-	समापन्न-	
वण्णवणा	जीवप्रज्ञापना	१९
एगेंद्रिया	एकेन्द्रियाः	२३१
एगो	एकः	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५४ [८] गा. ८८, ५५ [३], २११ गा. १६७, ६२६, ६३३, १७०२ [५०-५३, ५८], १७१२, १८७९
एगोरूया	एकोरूयाः -	
	अन्तर्द्वापमनुष्याः	९५
एतस्स	एतस्य	२७२ [१-५]
एताओ	एताः	११६३ [४], ११६४ [१], ११६५ [१], १६३५ [१, ४]
- एतारूया	एतद्रूपा	१२३१, १२३७
- एतारूया	„	१२२६ तः १२२८, १२३०, १२३३ तः १२३५, १२३८
एतासि	एतासाम्	११८९
एते	एतौ	२७१
„	एते	५४ [८] गा. ८८, २०६, २७३, ६३४, ६३५, ६४१, ६५४, ६६४, ६७२ [४, ६],

मूलसहो	सकयल्यो	सुत्तकाइ	मूलसहो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
एते	६९२, ८९१, ८९५, ९६१[३], ९७१, १०२६[१], १०६७, १०८३, ११४७, ११८०[१०], १२५८ [४-७], १५८०, १५८३[३], १५८४[१], १६१६[२], १६३६, १६४३, १६४४, १६७४[२], १६७८[३], १७१७, १७६१, १७७८, १७८१, १७८४[१,३], १८८०[१], १८९२, १८९३, २०९४[२], २०९८[२], २११५[२], २११७[२], २११८[२], २१२३[४], २१२४[४], २१३६		एतेण -	एतेन ८३१, ८६७ ११२४, १२१५ [२], १५७३, घृ. २४६ टि. १	
			एतेण	एतेन ६९२, ९९९ [१], ११९६, १२२१, १६१९, १७४२, २१७५	
			एतेसि	एतेपाम् २५ [३], २८ [४], ३४ [४], ४०, ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८२, ८५ [५], १७९ [१], २२६ तः २२९, २३० [१-५], २३३, २३४, २३५ [१-५, ७], २३६ तः २३९, २४० [१-२, ४], २४२ तः २४५ [८], २४७तः २४९, २५० [७], २५२, २५४, २५६ तः २६५, २६८ तः २७०, २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ९००, ९१२ [३-४], ९८२, ९८५ [७, ९], ९८७ [२, ४], १०१३, ११७० तः ११७४, ११७६, ११७८, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१-३], ११८३ [१-३], ११८५ तः ११८८, ११९० तः ११९४, १२४७ तः १२४९, १४६९, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१], २१४२, २१४३, घृ. २१९ टि. २, घृ. ४२२ टि. १	
एते	एताम् ११० गा. १२२, ७९० गा. १९०				
- एते	एते ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१], १४०९, १४९७ [३], २१०४ [२], २११६ [२], २११९ [५], २१२० [४]				
"	एताम् २१७५				
- एतेण -	एतेन ९९४, ११२८, ११२९, ११३८, ११४४, ११२८, ११२९, ११३१, ११३२ [१], ११५४, ११५७ [१], ११५८, ११६०, ११६३, ११६४, २०४६, २०५१, २०५२ [१], २०७८, २०८०, २०८३, २१६९, २१७६, घृ. २७४ टि. २, घृ. २७६ टि. २				

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
एतेसिं	एतेषाम् १९७[१], ६५० [१०], ६६९ [२], ६७२ [४], ९११ [४], ९१२[१], ९१४[२, ४], ९१८ [३], ९२१ [४], ११०७, ११०९, १२०३ [५], १२५७ [१५], १२५९ गा. २१२, १३१३, १४९८ [३], १५२० [५], १५४४ [२], १५६५, १७९३ गा. २१८, पृ. २२५ टि. २, ५-६, पृ. २८४ टि. २, पृ. ३९७ टि. २		- एयं	एतत् २११ गा. १६९	
			एया	एताः १०३ गा. ११८	
			एयाइं	एतानि ५४[८] गा. ९५	
			एयाओ	एताः १२३२, १२३५[१]	
			एयाणि	एतानि १७०९	
			एयारूवा	एतद्रूपा पृ. २९४ टि. १९	
			- एयारूवा	,, १२२९	
			एयासि	एतासाम् १६६३	
			एयासु	एतासु १९०४[१]	
			एरणवय	ऐरण्यवत १२५७[१२]	
			एरवतेहिं	ऐरवतैः ९७[१]	
			- एरवथ	ऐरवत १०९८, १२५७[५]	
एत्तो	इतः १२२६ तः १२३०, १२३२ तः १२३८, १२५१		एरंडवीयाण	एरण्डवीजानाम् ८८६	
			एरंडे	एरण्डः-नृणविशेषः ४७ गा. ३६	
एत्थ	अत्र ८२, ९३, १४८, १५१, १५४, १५७, १६०, १६६ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८१[२], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९, २११, २११७[२], पृ. ६१ टि. २, पृ. ६६ टि. ५		- एरंडे	,, ५४[८] गा. ९२	
			+ एरावण	ऐरावणः - गुच्छ- वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २२	
			एरावणवाहणे	ऐरावतवाहनः १९७[२]	
			एरिसए	ईदृशः १७४६, १७५० १७५१	
			एलए	एडकः ८४४ तः ८४८	
			एलग	एडक ७२	
			- एलवालु	एवांर ५४[८] गा. ९४	
			एलवालुंकी	वल्लीविशेषः ४५ गा. २८	
			< एव	एव ११० गा. ११९	
			- एव	,, ४९ गा. ४०, ५४[१] गा. ४८-४९ गा. ५३, ५४[८] गा. ८८, १०२ गा. ११४, ११० गा. १२१, १४९, १५२, १५५, १५८, १६१, १७४ गा. १३३ गा. १३६, १७९[१],	
एत्थ-	अत्र १०२ गा. ११७				
एमेव	एवमेव ११० गा. १२१ गा. १२३				
एयस्स	एतस्य १४७३				
एयं	एतत् ५४[१०] गा. १०१, १५२९[२], १६०४[२], १७३७[४]				

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

मूलसदो

सकयत्यो

— एव

१९१[१], १९७[१],
 २००[१], २०१[१],
 २०२[१], २०४[१],
 २०९, २०९ गा. १५७,
 २११ गा. १६५, ५४०,
 ५५३, ५५९ गा. १८२,
 ६५५[४], ६६५[१],
 ६७२[४, ६], ७८९,
 ८००, ८०४, ८९५,
 ९१०[२], ९११[३],
 ९१२[१, ३], ९१४[२],
 ९२०, ९८३[२],
 १०६६[२], १०६७,
 १०८९, ११२७, ११४४,
 ११४६, ११५१, ११५२,
 ११५५, ११८०[६,
 १०], ११८४, ११९६,
 १२०७[१], १२०९,
 १२१५[१], १२१७,
 १२४८, १२४९,
 १२६४[१], १४२९,
 १४३४, १५०७[३],
 १५५२, १५६३[२],
 १५९१, १५९३,
 १५९९[१], १६०४[१],
 १६१३[१], १६१४,
 १६१५, १६१६[१],
 १६८१[२], १६८३,
 १७०२[३१], १७३६
 [१], १७९३ गा. २१८,
 १८११, १९२६, १९३१,
 १९३२[१], १९८० गा.
 २२१, २०३२ गा. २२३,
 २०५२[३-५], २०५४
 गा. २२६, २०८५ गा.
 २२७, २११०, २१११,
 २१५४[१], २१६५,

— एव —

एवइए

एवतिए

एवतिकालस्स

एवमाइयाणं

एवमादियाणं

एवमादी

एवमेव

एवं

पृ. ६४ टि. ४,

एव

इयत् २१७
 २१५६[१], २१
 इयत् २१७
 २१५७, २१७
 २१६०,

इयत्कालस्स इयत्क
 २१५६[२], २१
 २१६

एवमादिकानाम्
 ५८ [२], ६
 ८४ [४], ८
 ९

एवमादिकानाम्
 ८

एवमादयः

एवमेव १६६०, ३
 पृ. ३१९

एवम् ५४ [१
 १०४-१०५, १७९
 १८७, १९२,
 १९७ [१], १९८
 २००[१-२], २०
 ३३३, ३५३, ४:
 ४५०, ४५२, ४५
 ४६०, ४६२ [१
 ४७३[२], ४७४[
 ४७५ [१] तः ४८९
 ४८२[१] तः ४८५
 ४८६, ४८७ [१
 ४८९ [१] तः ४९३
 ४९४, ४९५ [१
 ४९७, ४९८, ४९९
 ५०३ तः ५२५
 ५२६ [१-३], ५२७

मूलसहो
पुत्रं

सकयथो सुत्तकाद्व
[१-३], १०३८[२],
१०४१[२-४,६], १०४२,
१०४३[२], १०४६
[२-६], १०४७[२]
१०४८[३, ५], १०४९,
१०५०[२-३], १०५२,
१०५३, १०५४[२-३],
१०५५[२], १०५७,
१०५९, १०६०, १०६४,
१०६५, १०६६[३],
१०६७, १०६८,
१०७१तः १०७४,
१०७९ तः १०८१,
१०८३, १०८६, १०८८,
१०८९, १०९८, १०९९,
११०१, ११०४, १११६,
११२४तः ११३०,
११३२, ११३३[१-२],
११३६, ११३८, ११४०,
११४२, ११४४, ११४५,
११४९, ११५४, ११५५,
११६०, ११६१,
११६४[४], ११६६
[१-२], ११६७[१-२],
११६८[२], ११७२,
११७५, ११७७, ११८०
[४, १०], ११८१,
११८३[२], ११८४,
११९१, ११९५, ११९६,
११९९[२], १२००[२],
१२०१[२], १२०२,
१२०३[२, ४-५] १२०४,
१२०७[२], १२०९,
१२१०[१-२, ४],
१२१२, १२१४,
१२१५[१-३], १२१६
[२], १२१७, १२२०तः

मूलसहो

सकयथो सुत्तकाद्व
१२२५, १२४१तः
१२४६, १२४८, १२४९,
१२५२ तः १२५५,
१२५७[४, ६, ८, १०-११,
१४-१६], १२५८[३-८],
१२६३[१-२], १२६६
[२], १२६८[२],
१२६९, १२७४, १२७८,
१२८७, १२९२, १२९५,
१३०३, १३०४, १३०७,
१३१६, १३२३, १३३२,
१३४७ तः १३४९,
१३६३, १३९६,
१४०० तः १४०३,
१४०७[२], १४०८[३],
१४०९, १४१०[२-३],
१४१४[२], १४१५[३],
१४१६[२], १४१९,
१४२४, १४२६[२],
१४२७[२], १४२८[३],
१४२९, १४३०[२],
१४३४, १४३६[१],
१४३८, १४४२, १४४४,
१४४५, १४५१, १४५३,
१४५७ तः १४५९,
१४६१, १४६४, १४६५,
१४६७, १४७०, १४७८
[३], १४७९, १४८१,
१४८४[३], १४८५[४,
८, ९], १४९०[२-४],
१४९१[२], १४९२[२],
१४९३[२], १४९४
[२], १४९५[२],
१४९६, १४९७[१-३],
१४९८[२-४], १४९९
[१-२], १५००, १५०१
[२-३], १५०३, १५०४

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

एवं

[२-४], १५०६ [४],
१५०७ [२], १५०८ तः
१५१०, १५११ [१-२],
१५१७ [३], १५१८
[७], १५२० [३-५],
१५२३ [२], १५२४
[२], १५२५, १५२६
[२-५, ७], १५३२
[२-५ ७], १५३८,
१५४३, १५४६, १५४७
[२], १५५१ [२-३, ५,
७-८, १०], १५५२,
१५५५, १५५७, १५५८,
१५६२, १५७३, १५७५
[१-२], १५७६ [२],
१५७७ [२], १५७८
[२], १५७९ [२],
१५८०, १५८१ [२],
१५८३ [२], १५८४
[१-२], १५८५ [२],
१५८६ [२], १५८७
[१], १५८९ [२],
१५९१, १५९५ [२],
१५९७ [२], १५९९
[१-२], १६०१, १६०३
[२], १६०४ [१-२],
१६०६ [२], १६०८,
१६१०, १६११, १६१३
[२], १६१४, १६१६
[१-२], १६१८, १६१९,
१६२७ [२], १६३१,
१६३२, १६३५ [२],
१६३६, १६३८ [२],
१६३९, १६४१, १६४२,
१६४४, १६४५, १६४९
[२], १६५५ तः १६५७,
१६५९, १६६६ तः

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१६७३, १६७४ [१-२],
१६७६ [२], १६७७
[१-२], १६७८ [१-३],
१६८४ [२], १६८५
[२], १६९१ [४],
१६९५ [३], १७०१ [३],
१७०२ [७, १०, १४-
१५, २३-२४, ३४-३५,
४१, ४४, ४७, ५६,
५८], १७०६, १७०८
[५], १७१०, १७१२,
१७१६, १७१७,
१७१९, १७२१,
१७२३, १७२५, १७२६,
१७२८, १७३० [२-३],
१७३१ [२-४], १७३७
[३], १७३९ [३],
१७४१, १७४२, १७४७
[२], १७४८, १७५४
[२], १७५६ [२],
१७५८ [२], १७५९
[२], १७६१, १७६२,
१७६३ [२], १७६५
[२], १७६७ [१-२],
१७६८ [२-३], १७६९
[२], १७७० [२],
१७७१, १७७२,
१७७३ [२], १७७४
[२], १७७५ [२],
१७७७ [२], १७७८,
१७८१, १७८२, १७८३
[२], १७८४ [१-३],
१७८५, १७८७ [२],
१७८८ [२], १७८९,
१७९०, १७९२ [२-३],
१७९४ [२], १७९८
[२], १७९९, १८०२,

मूलसद्वो

एवं

सकयथो

सुत्तंकाद

१८०६ [१-२], १८०९,
 १८१३, १८१६, १८२०,
 १८२६, १८२८, १८२९,
 १८४२, १८५४, तः
 १८५७, १८६०, १८६३,
 १८६४, १८६६ [२],
 १८६९ [२], १८७१ [२],
 १८७३, १८७४ [२],
 १८७५ [२], १८७६
 [२], १८७८ [२],
 १८८० [१-२], १८८१
 [२], १८८३ [२],
 १८८५ [१], १८८९
 [२-३], १८९० [२],
 १८९४ [२], १८९५
 [२], १९११, १९१५,
 १९१९, १९२३, १९२४,
 १९२८ तः १९३२ [२],
 १९३९, १९४३, १९४६,
 १९४९, १९५४ तः
 १९५६, १९५७ [१-२],
 १९५८ तः १९६०,
 १९६३, १९६४, १९६७,
 १९६९, १९७६, १९९९
 तः २००१, २००९ [२],
 २०१०, २०१४ [२],
 २०१८, २०२३, २०२८,
 २०३०, २०३४ [२],
 २०३६, २०३९, २०४१,
 २०४४, २०४६, २०४८,
 २०५०, २०५१,
 २०५२ [१-६], २०५७
 [२, ४], २०५९, २०६२,
 २०६५, २०६८, २०७१,
 २०७४, २०७८ तः
 २०८१, २०८३, २०८४,
 २०८७ [२], २०९० [२],

मूलसद्वो

सकयथो

सुत्तंकाद

२०९१ [२], २०९३ [२],
 २०९४ [१-२] २०९५
 [२], २०९६ [२],
 २०९७ [२], २०९८
 [१-२], २०९९ [२],
 २१०० [२], २१०१ [२],
 २१०३ [२], २१०४
 [१-२], २१०७, २११०,
 २१११, २११४,
 २११५ [१], २११८ [२],
 २११९ [२-४], २१२०
 [१-३], २१२१ [१-२],
 २१२३ [२-४], २१२४
 [२-४], २१२७ [२],
 २१२८ [२], २१२९ [२],
 २१३४ [२], २१३५ [२],
 २१३६, २१३७ [२],
 २१३८, २१३९,
 २१४० [२], २१४१,
 २१४४ [२], २१४५ [२],
 २१५४ [१-२], २१५५,
 २१५७, २१५८ [२],
 २१६०, २१६१, २१६५,
 २१६६ [३], २१६७,
 २१६९, २१७० [१],
 २१७६, घृ. २४५ टि. १,
 घृ. २७५ टि. ६, घृ. २८४
 टि. २, घृ. ३१९ टि. ३
 एवम् ४३ गा. २६,
 ९८, ५३८ [३], १४०९,
 १४९७ [३], २११६ [२],
 २११९ [५], २१२० [४]
 एवम्भूतानाम् १११३
 एवमेव १८६४,
 २०५२ [२]
 एषः १६७९ तः
 १६८१ [१], १६८२,

एवं -

० एवंभूतानां

एवमेव

एषः

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
एस	१६८३, १६८६, १७४२ तः १७४४	
„	एतद् १६७९ तः १६८१[२], १६८२ तः १६८४[१], १६८६	
-एस	एषः पृ. २१० टि. २	
एसा	एषा २११ गा. १६३ तः १६५, ८३२ तः ८३८, ८५४ तः ८५७, ८९७, १००३[२], १०८६	
-एसा	एषा पृ. २१० टि. २	
-एसि	एषाम् १०५४[२]	
एमुहुमा	एतावत्सूक्ष्माः २१६९	
-एसे	एषः ८३९, ८४०, ८४४, ८४५	
एसो	„ ११० गा. १२३, ६४७ गा. १८४, ८९०, १५०४[४], १५९१, १५९९[१]	
एन्ति	यन्ति ५४ [११]	
	ओ	
+ -ओगाढ	अवगाढम् ८७७ [२३] गा. १९८	
०-ओगाढस्स	अवगाढस्स ५११, ८०२ तः ८०६	
०-ओगाढा	अवगाढाः ३३१, १२४४	
ओगाढाई	अवगाढानि ८७७ [१६-१७]	
०-ओगाढाई	„ ८७७ [४], १७९७	
०-ओगाढाणं	अवगाढानाम् ३३१, ३३३, ५११	
ओगाढं	अवगाढः ९७२ गा. २०२	
०-ओगाढं	„ ५११, ५१२	
„	अवगाढम् ७९४ तः ८०१, ९७८ [१], ९८५ [६],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
०-ओगाढं	अवगाढान् १८०१	
ओगाढाई	अवगाहन्ते ११० गा. १२४	
ओगाहण	अवगाहना १४७४ गा. २१४	
०-ओगाहणम्	अवगाहनकः ४५५ [१-३], ४६४ [१-३], ४६६ [१-३], ४७३ [१-३], ४८१ [१-३], ४८९ [१-३], ५२६ [२-३], ५२७ [१-२], ५२८, ५२९ [२-३], ५३० [१], ५३१ [१-३], ५५५ [१-३]	
०-ओगाहणगरस्स	अवगाहनकस्स ४५५ [१-३], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८९ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५५५ [१, ३]	
०-ओगाहणगाणं	अवगाहनकानाम् ४५५ [१, ३], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८१ [१], ४८९ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५५५ [१, ३]	
०-ओगाहणमे	अवगाहनकः ५२९ [१]	
ओगाहणट्ठनाम्	अवगाहनार्थत्वा ४४०	
ओगाहणट्ठयाम्	„ ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५३, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१],	

मूलसद्वो	सकयव्यो	सुत्तकाद्व
ओगाहणट्टयाण्	४८१[१, ३], ४८२[१], ४८३[१], ४८५[१], ४८९[१, ३], ४९० [१, ३], ४९१[१], ४९३[१], ४९५[१], ४९६, ४९७, ५०५, ५०६, ५०८, ५१०, ५१३, ५१४, ५१९, ५२५[१], ५३१[१, ३], ५३२[१], ५३३[१], ५३४, ५३५[१], ५३७[१], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५४८[१], ५४९, ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१-३], ५५५[१, ३], ५५६[१], ५५७[१], ९७९, ९८५[७], ९८७[३]	

ओगाहणट्टयाण्हितो अवगाहनार्थतायाः

९७९, ९८७[२]

ओगाहणट्टयाते	अवगाहनार्थतया
	४८७[१], ५०४, ५११, ५१५, ५२७[३], ५२९[१], ५३०[१], ५३६[१]

०-ओगाहणते अवगाहनकः ५२६[१]

ओगाहणपपुसट्टयाण् अवगाहन-

प्रदेशार्थतया ९७९,

९८५[७], ९८७[२]

०-ओगाहणयरस अवगाहनकस्य ४८१[१]

०-ओगाहणयाणं अवगाहनकानाम्

४८५[२], ५२६[१],

५२७[१]

ओगाहणवग्गणाओ अवगाहनवर्गणाः ८८०

मूलसद्वो	सकयव्यो	सुत्तकाद्व
ओगाहणसंठाणपयं	अवगाहनासंस्थान पदम्	पृ. ३४९ पं. ६
ओगाहणसंठाणे	अवगाहनसंस्थानम्	२ गा. ६
ओगाहणा	अवगाहना	२११ गा. १६४-१६५, ५४०, ९८७[१], १००६ गा. २०८, १५५२, १५६६
० ओगाहणा	अवगाहना	१०१४[१]
-ओगाहणा	,,	२११ गा. १६१
०-ओगाहणा	,,	२११ गा. १६३, १५०२, १५०६[१], १५०७[१], १५१३[१], १५२७ तः १५२९[२], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ६], १५३५, १५४५ तः १५४७[१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]
ओगाहणाण्	अवगाहनया	८२, ९३, २११ गा. १६६, ४७३ [३], ५०७, १५६६
ओगाहणाणामणिह-	अवगाहनानामनि-	
त्ताउण्	धत्तायुष्कः	६८४
ओगाहणाणाम-	,,	
निहत्ताउण्	,,	६९०
ओगाहणाणाम-	,,	
निहत्ताउण्	,,	६८५
ओगाहणांहितो	अवगाहनायाः	१५६६
ओगाहत्ता	अवगाह्य	१६८, १६९, १७१ तः १७४, १७७, १७८[१], १७९[१], १८१[१], १८८, १८९ [१], १९०[१], १९३, १००१
ओगाहेत्ता	अवगाह्य	१७०, १८०[१], १८२[१], १८३[१]

मूलसद्दो	सकयथो	सुत्तकाइ
ओवसण्णा	ओवसंज्ञा ७२५, तः ७२७	
ओट्ठावलंविणी	ओट्ठावलम्बिनी १२३७	
ओघिणाण	अवधिज्ञान ४५९ [१]	
ओघिणाणी	अवधिज्ञानो ४६०	
ओफिडित्ता	उत्तिफिट्त्वा - उत्तलुत्त्य पृ. २७१ टि. ९	
ओमंजलिया	चतुरिन्द्रियर्जावाः ५८ [१]	
०-ओभासा	अवभासाः १६७ तः १७४	
ओमत्तं	अवमत्त्वम् ९९४	
ओयविय ०	तेजित १७८ [२]	
ओयाहारा	ओजआहारा १८६२, १८६४	
ओरालाहं	उदाराणि २०५२ [२, ४]	
ओरालिण	औदारिकम् ९०१, ९०४, ९०६, ९०८, १४७५	
ओरालिण्ण	औदारिकेण १५६३ [२]	
ओरालिय -	औदारिकाणि १५४४ [२]	
ओरालिय ०	औदारिक १५६५, १५६६, १७०२ [१४], २१७५, पृ. २२७ टि. १-२	
० ओरालिय -	औदारिकाणि १४७९	
ओरालियमीसग-	औदारिकमिश्रशरीरकाय-	
सरीरकायजोगं	योगम् २१७३ [२]	
ओरालियमीसग-	औदारिकमिश्रक-	
सरीरकायप्प-	शरीरकाय-	
ओगी	प्रयोगी १०८३	
ओरालियमीससरी-	औदारिकमिश्रशरीरकाय-	
रकायप्पओगिणो	प्रयोगिणः १०८३	
ओरालियमीस-	औदारिकमिश्र-	
सरीरकायप्प-	शरीरकाय-	
ओगी	प्रयोगी १०८३	
"	औदारिकमिश्रशरीरकाय-	
	प्रयोगिणः १०८० तः १०८३	
ओरालियमीस-	औदारिकमिश्रशरीरकाय-	
सरीरकायप्प-	प्रयोगः १०६८, १०७२ तः १०७४	

मूलसद्दो	सकयथो	सुत्तकाइ
ओरालियमीसा-	औदारिकमिश्रशरीरकाय-	
सरीरकायजोगं	योगम् २१७३ [२]	
ओरालियमीसा-	औदारिकमिश्र-	
सरीरकाय-	शरीरकाय-	
प्पओगिणो	प्रयोगिणः १०८३	
ओरालियमीसा-	औदारिकमिश्रशरीरकाय-	
सरीरकायप्पओगी	प्रयोगी १०८३	
ओरालियमुक्केल्लगा	औदारिकमुक्कानि ९११ [१]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकाययोगम्	
कायजोगं	२१७३ [२]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकायप्रयोगी	
कायप्पओगी	१०८३	
"	औदारिकशरीरकाय-	
	प्रयोगिणः १०८० तः १०८३	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकायप्रयोगः	
कायप्पओगी	१०६८, १०७२ तः १०७४	
ओरालियसरीरगा	औदारिकशरीरकाणि ९१४ [१]	
ओरालिय-	औदारिकशरीरनामः	
सरीरणामाण	१७०२ [१०]	
ओरालियसरीरणामे	औदारिकशरीरनाम १६९४ [३]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीर-	
वंधणणामे	वन्धननाम १६९४ [५]	
ओरालियसरीरया	औदारिकशरीरकाणि ९१० [१]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीर-	
संघातणामे	सङ्घातनाम १६९४ [६]	
ओरालियसरीरस्स	औदारिकशरीरस्य १५०२, १५३८, १५५३, १५५६, १५५७, १५६६	
० ओरालिय-	औदारिकशरीरस्य	
सरीरस्स	१५०६ [१], १५०७ [१]	
०-ओरालिय-	"	
सरीरस्स	१५१३ [१]	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
ओरालियसरीरं	औदारिकशरीरम् १५५९ तः १५६१, १९०३ [३]	
ओरालियसरीरं- गोत्रंगणामे	औदारिकशरीरा- ज्ञोपाङ्गनाम १६९४ [४]	
ओरालियसरीरा	औदारिकशरीराणि ९११ [१], ९१२ [१], ९१६ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १५६५, १८६३, पृ. २२५ टि. ४, पृ. ३९२ टि. १	
ओरालियसरीराओ	औदारिकशरीरात् १५९७ [२]	
ओरालियसरीरी	औदारिकशरीरेणः १७९४ [३]	
ओरालियसरीरीसु	औदारिकशरीरेषु १९०३ [२]	
ओरालियसरीरे	औदारिकशरीरम् १४७६, १४८८	
,,	औदारिकशरीरे १५३९ [३]	
० ओरालियसरीरे	औदारिकशरीरम् १४७६ तः १४७८ [२], १४८०, १४८२ तः १४८४ [२], १४८५ [१-३, ५-७], १४८७ [१-२], १४८९, १४९० [१], १४९१ [१], १४९२ [१], १४९५ [१], १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१].	
ओरालियसरीरेहिं	औदारिकशरीरैः ९१८ [१]	
ओरालियसरीरेहितो	औदारिकशरीरेभ्यः १५६५, १५९५ [२], १६०३ [२], १६०४ [१]	
ओरालियसंज्ञाण-०	औदारिकसंस्थान १५४३	
ओरालियस्स	औदारिकस्य ९१० [२-३],	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
ओरालिया	औदारिकाणि ९११ [२], ९१२ [३], १५०७ [३] औदारिकाणि ९११ [३], ९१२ [१, ३], ९१४ [२, ४], ९१६ [१], ९१८ [१-३], ९२१ [१-२, ४], ९२२	
ओवइया	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
ओवक्कमियं	औपकमिकीम् २०७३	
ओवक्कमिया	औपकमिकी २०७२	
ओवम्मसच्चा	औपम्यसत्या — भाषाप्रभेदः ८६२	
ओवम्मसच्चे	,, ,, गा. १९४	
ओवम्मं	औपम्यम् २११ गा. १७५	
ओवासंतरं	अवक्काशान्तरम् १०००	
ओसकति	अवध्वक्कते १२५३, १२५५	
ओसण्णकारणं	अवसन्नकारणम्-बाहुल्य- कारणम् ७२०, ७३२, ७३४, १८०१, १८०६ [१], १८०९	
० ओसण्णिणीओ	अवसण्णिण्यः १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७७	
० ओसण्णिणीहिं	अवसण्णिणीभिः ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१]	
+ ओसहि	औपध्यः ३८ गा. १२	
ओसहीओ	,, ५०	
ओसा	अवइयायः २८ [१]	
ओहारिणी	अवधारणी ८३०, ८३१	
ओहिण्	औधिके १९२६	
ओहिओ	औधिकः १८९ [१], १९० [१], ११४५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
ओहिणा	अवधिना १२१५, [१-३], १९८३ तः १९९२, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७	
ओहिणाण	अवधिज्ञान ४५२, ४६४ [१], १२१६ [१], १९२९	
ओहिणाण ०	अवधिज्ञान ४४०, ४४१, ४८७ [१], ४९५ [१]	
ओहिणाणपरिणामे	अवधिज्ञानपरिणामः ९३३	
ओहिणाणसागार-	अवधिज्ञानसाकारपदयता	
पासणया	१९३७, १९४१	
ओहिणाणसा-	अवधिज्ञानसाकारोपयोगः	
गारोवओमे	१९०९, १९१३	
ओहिणाणं	अवधिज्ञानम् १४२० [७-८], १४२१ [२], १८९८ [२]	
० ओहिणाणाइं	अवधिज्ञानानि १४३७ [६]	
० ओहिणाणाणि	अवधिज्ञानानि १४३७ [५]	
ओहिणाणारिया	अवधिज्ञानार्याः १०८	
०-ओहिणाणिस्स	अवधिज्ञानिनः ४८७ [१], ४९५ [१]	
ओहिणाणी	अवधिज्ञानी ४८८, ४९६, १३४९	
„	अवधिज्ञानिनः २५७, २५९, ९३८, १८९८ [२], १९५४	
०-ओहिणाणी	अवधिज्ञानी ४८७ [१], ४९५ [१-३]	
ओहिणाणीणं	अवधिज्ञानिनाम् २५७, २५९	
०-ओहिणाणीणं	„ ४८७ [१], ४९५ [१]	
० ओहिणाणेषु	अवधिज्ञानेषु १२१६ [१]	
ओहिदंसण	अवधिदर्शन १९२८	
ओहिदंसण ०	„ ४४०, ४४१, ४६२ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
ओहिदंसणअणा-	अवधिदर्शनानाकार-	
गारपासणया	पदयता १९३८, १९४२	
ओहिदंसणअणा-	अवधिदर्शनाना-	
गारोवओमे	कारोपयोगः १९१०, १९१४	
ओहिदंसणावरणे	अवधिदर्शनानावरणम् १६८०	
ओहिदंसणी	अवधिदर्शनी ४६३, ४८८, ४९६, १३५६	
„	अवधिदर्शनिनः २६०, १९५४, पृ. २३० टि. २	
ओहिदंसणीणं	अवधिदर्शनिनाम् २६०	
० ओहिदंसणो-	अवधिदर्शनीप-	
वउत्ता	युक्ताः १९२९	
ओहिपयं	अवधिपदम् पृ. ४१८ पं. २७	
ओहिय ०	औधिक ३५३, १५११ [१-३], १५१२	
ओहियदंडओ	औधिकदण्डकः ८९०, ८९१	
ओहियस्स	औधिकम् १५०३, १५०७ [३]	
ओहिया	औधिकाः १८९ [१], १९० [१], ६४०, ६४१, ११४६, ११४७, ११५० तः ११५२, ११७२, ११७४, १५२६ [३], १५८३ [३]	
„	औधिका १७३६ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१	
„	औधिकानि ९१७, ९१८ [१-३], ९२१ [१-३], ९२२	
ओहियाणं	औधिकानाम् १८१ [१-२], १८४ [१], १९७ [१], ३५८, ३६१, ३६७, ९८३ [२], ९८४, ९८७	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
ओहियाणं	[१], ११४६, ११४७, ११५५, ११८० [१, ३], १४९७ [३], १५२६ [४], १५३२ [३], पृ. ३० टि. १	
० ओहियाणं	औघिकानाम्	११७८
ओहिस्स	अवधे: १९८१ गा. २२२, २०१७	
ओही	अवधि: २ गा. ७, १९८२, २००८, २०१६, २०२७	
कइ	कति ९८३ [१], १६२१, १७७३ [१]	
कइकिरिणु	कतिक्रिय: १५९८, १५९९ [१]	
कइपणुसोगाढा	कतिप्रदेशावगाढा १२४४	
कइरसारै	करीरसार: पृ. २९४ टि. ३	
कइविहे	कतिविध: १०६८	
”	कतिविधम् १४८२, १४८५ [३]	
कइसु	कतिपु १२१७	
कइहिं	कतिभि: ९६६ [१], ९६७ [१], ९७०, १००२	
कओ	कुत: ८५९ गा. १९२	
कओहिंतो	कुत:-केभ्य: ६५० [१], ६५७	
ककोडइ	कर्कोटकी-वल्लीभेद: ४५, गा. २९	
+ ककखड	तृणविशेष: ४७ गा. ३६	
ककखड ०	कर्कश-स्पर्श ३३३, १८०१, १८०९	
ककखडगरुयगुण ०	कर्कशगुरुयगुण ९८५ [९], ९८७ [४]	
ककखडगरुयगुणा	कर्कशगुरुयगुणा: ९८० [१], ९८२, ९८५ [८-९], ९८७ [३-४]	
ककखडगरुयगुणाणं	कर्कशगुरुयगुणानाम् ९८२, ९८७ [४]	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
ककखडगरुय- गुणेहिंतो	कर्कशगुरुयगुणेभ्यः ९८२, ९८७ [४]	
ककखडफास ०	कर्कशस्पर्श ४४०, ४४१, ५४५ [१], पृ. ३९५ टि. ३	
ककखडफासणामे	कर्कशस्पर्शनाम १६९४ [१२]	
ककखडफास परिणता	कर्कशस्पर्शपरिणता: ८ [४], ९ [१] त: ११ [५], १२ [१, ३-८], १३ [१-५]	
ककखडफासपरिणामे	कर्कशस्पर्शपरिणाम: ९५५	
ककखडफासा	कर्कशस्पर्शा: १६७ त: १७४	
० ककखडस्स	कर्कशस्य ५४५ [१]	
ककखडाइं	कर्कशानि १८०० [१-२]	
० ककखडाइं	” १८०० [२]	
० ककखडाणं	कर्कशानाम् ५४५ [१]	
० ककखडे	कर्कश: ”	
+ कच्छ	कच्छ:-वनस्पतिविशेष: ५५ [३] गा. १०८	
कच्छभा	कच्छपा:-जलचरभेद: ६४	
कच्छहा	” ” ६२	
कच्छा	कक्षा-जलरुहवनस्पति- विशेष: ५१	
कच्छुरी	वनस्पतिविशेष: ४२ गा. १९	
+ कच्छुल	कच्छुल:-गुल्मवनस्पति- भेद: ४३ गा. २५	
कच्छुंभरि	कस्तुम्भरि:-वनस्पति: पृ. १८ टि. ६	
कजइ	क्रियते-भवति १५७४, १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६०७, १६०९, १६१२, १६२८ त: १६३०, १६३४, १६४०, १६५० त: १६५२, १६५८, १६६०	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कज्जलि	क्रियते-भवति ११४२, १५७४, १५७५ [१], १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६२२ तः १६२६, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१-४], १६३६ तः १६३८ [१], १६४०, १६५०, १६५२, १६५३, १६५७, १६५८, १६६०	कज्जलम् १२२६
कज्जलि	क्रियते-भवति ११४२, १६३३, १६३५ [४]	
॥	क्रियन्ते-भवन्ति ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६११, १६३५ [१, ३, ४]	
कटु	कृत्वा ८७८, २१६९	
कटुपाउयारा	काष्ठपाहुकाकाराः - शिल्पार्याः १०६	
कटुहारा	त्रीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. १०	
कटुबी	काष्ठान् ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३	
कटुहारा	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
कटुग ०	कटुक - आभरण १७७	
कटुय ०	॥ ॥ १७८ [१-२], १८८, १९६	
कटुस्स	कृतस्य १६७९	
कटुहं	कृतानि १४४४	
कटुहं	कटुहम् ५४ [८] गा. ९५	
० कटुहं	कटुका १२३७	
कटुगुत्तुवी	कटुकुत्तुम्बी १२३३	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कटुगुत्तुवीफले	कटुकुत्तुम्बीफलम् १२३३	
कटुय	कटुक ५४४, १८०९	
कटुय -	॥ ५४४	
कटुयपिट्टिणिष्ठिया	कटुकपिट्टिणिष्ठिता- मद्यविशेषः पृ. २९६ टि. १६	
कटुयरस	कटुकरस पृ. ३९५ टि. २	
कटुयरस ०	॥ ४४०, ४४१	
कटुयरसपरिणता	कटुकरसपरिणताः ८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [२], १२ [१-८], १३ [१-५]	
० कटुयाइ	कटुकानि १८०१	
कण	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. १७	
+ कणइर	कर्णिकारः ४३ गा. २४	
कणम्	कनकः-पर्वगवन्- स्पतिमेदः ४६ गा. ३४	
कणगा	कनक १८७ गा. १४५- १४६, १९५ [१], १२३०	
कणगा	कनकाः-चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८ [१]	
कणभागा	चतुरिन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. १३	
+ कणयर	कर्णिकारः पृ. १८ टि. १८	
कणवीर	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. १७	
० कणवीरम्	कनवीरकः १२२६, १२२७, १२२९, १२३०	
० कणवीर	कनवीरः १२३१	
कणिक्कामच्छा	मत्स्यविशेषः ६३	
कणियारकुसुमे	कर्णिकारकुसुमम् १२३०	
कणत्तिया	चर्मपक्षिविशेषः ८७	
कणपाउरण	कर्णप्रावरणाः- अन्तर्हीनमनुष्याः ९५	
कणपीठ	कर्णपीठ १७७, १७८ [१-२], १९६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
कणिया	कर्णिका-वनस्पतिः		कणहलेस्सं	कृष्णलेयम्	१२१५
	५.४[८] गा. ९१			[१-२],	१२५८
"	कर्णिका १७७, १७८			[१, ५-७]	
	[१], १८८, २१६९		"	कृष्णलेयाम्	१२२४
कणियारकुसुमे	कर्णिकारकुसुमम् पृ. २९४		० कणहलेस्सं	कृष्णलेयम्	१२५८[८]
	टि. २१		कणहलेस्सा	कृष्णलेयाम्	१११६,
कणुकडत्त	वनस्पतिविशेषः			११५६, ११५८, ११५९,	
	पृ. २२ टि. ४			११६३[१], ११६४[३],	
+ कणह	कृष्णः-हरितवनस्पति-			११६५[२], ११८०[७],	
	मेदः ४९ गा. ४१			१२१९, १२२०, १२२२,	
कणहकडवू	वनस्पतिविशेषः ५१[१]			१२२६, १२३३, १२४२,	
	गा. ४९			तः १२४४, १२५० तः	
कणहकंदण	कृष्णकन्दकः १२३३			१२५२, १२५६, १२५७,	
कणहलेसट्टाणा	कृष्णलेयस्थानानि			[१-३, ५, ७, ९, १२-१३],	
	१२४९			१२५८[५]	
कणहलेसं	कृष्णलेयम् १२१५[२]		"	कृष्णलेयः ९३८, ९४३,	
"	कृष्णलेयाम् १२२४			११४६, ११६३[३],	
कणहलेसा	कृष्णलेयाम् १२३२, पृ.			११७०, ११७१, ११७३,	
	४०३ टि. १			११७६, ११८०[५,	
"	कृष्णलेयः ९३९[१]			८-९], ११८२[१, ३],	
कणहलेसाए	कृष्णलेयया १२५८[६]			११८३[१, ३], ११८८,	
"	कृष्णलेययाम्			११९०, ११९२, ११९४,	
	१८८५ [१]			पृ. २८५ टि. ३, पृ. २८६	
कणहलेसाओ	कृष्णलेयः ११९०			टि. ३	
कणहलेसे	कृष्णलेयः १२०१[१],		कणहलेस्साए	कृष्णलेयया १२५८[७]	
	१२०३[१, ३], १२१०		"	कृष्णलेययाः १२४५	
	[३], १२११, १२१५,		० कणहलेस्साए	कृष्णलेयया १२५८	
	[१], १२५८[६], १२३६,			[७-८]	
	१७४६, १७५१		कणहलेस्साओ	कृष्णलेयः ११८०	
० कणहलेसे	कृष्णलेयः १२५८[८]			[७-९], ११८२ [२-३],	
कणहलेसेसु	कृष्णलेयेषु १२०१[१],			११८३ [३], ११८९	
	१२१०[३], १२११		कणहलेस्साठाणा	कृष्णलेयस्थानानि १२४६	
कणहलेस्स ०	कृष्णलेय १२०८		कणहलेस्साठाणां	कृष्णलेयस्थानानाम्	
कणहलेस्सट्टाणा	कृष्णलेयस्थानानि			१२४७	
	१२४७, १२४९		कणहलेस्साणं	कृष्णलेयानाम् ११७० तः	
कणहलेस्सट्टाणां	कृष्णलेयस्थानानाम्			११७४, ११७६, ११७८,	
	१२४८, १२४९			११८० [१, ५-१०],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कणहलेस्साणं	१०८२ [१-३], ११८३ [१-३], ११८८ तः ११९४, १२१७	
कणहलेस्सापरिणामे	कृष्णलेइयापरिणामः ९३०	
कणहलेस्से	कृष्णलेइयः १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२०९, १२१० [१-३], १२११, १२१५ [१], १२१६ [१], १२५८ [१-२]	
० कणहलेस्से	कृष्णलेइयः १२५८ [७]	
कणहलेस्सेसु	कृष्णलेइयेषु १११७, १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२०९, १२१० [१], १२११	
कणहलेस्सेहितो	कृष्णलेइयेभ्यः ११९१, ११९२, ११९४	
कणह[बल्ली]	कृष्णबल्ली ४५ गा. ३०	
कणहसप्पा	कृष्णसर्पाः ७९	
० कणहा	कृष्णाः १६७	
० कणहाणं	कृष्णानाम् १०२ गा. ११७	
कणहे	कृष्णः - वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५३	
कतरे	कतरे २२५ तः २३० [५], २३२ तः २७१, २७२ [१-५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ९००, ९८२, ९८७ [४], ११७० तः ११७४, ११७६, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१, ३], ११८३ [२-३], ११८५ तः ११८८, ११९०, ११९२ तः ११९४,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
कतरे	कतरेः २७२ [१-५]	
"	कतरेत् ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०५, ८८७, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १०१३	
"	कतराः ११८२ [२], ११८९	
"	कतराणि १२४८, १२४९, १५६५, १५६६	
कतरेहितो	कतरेभ्यः २२५ तः २३० [५], २३२ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०५, ८८७, ९००, ९७९, ९८२, ९८५ [७-९], ९८७ [२-४], १०१३	
	११७० तः ११७४, ११७६, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१, ३], ११८३ [१-३], ११८५, ११८६, ११८७ तः ११९४, १२४८, १२४९, १४७३, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
कतरेहितो	कतरेस्मात् २७२ [१-५]	

मूलसदो	सकथयो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकथयो	सुत्तकाइ	
कतरेहितो	कतराभ्यः	११८२[२], ११८९		२०८९, २०९०[१] २०९१[१], २०९२, २१३३, २१३४[१], २१४७, २१४८, २१५२		
कति	कति	७२५तः ७२७, ७७४, ७९१, ८५९ गा. १९२, ८७०, ८९८, ९०१, ९०२, ९०४, ९०६, ९०८, ९५८, ९५९, ९७३, ९८४, ९८५[१], ९८७[१], १०२५, १०२६[१], १०२७[१], १०२८[१], १०५६, १०५७, ११५६ तः ११६०, १२१९, १२३९, १२४०, १२५०, १२५६, १२५७[१, ३, ५, ७, १२], १४७५, १५६७, १५८१[१], १५८२, १५८३[१], १६०५, १६०६[१], १६१७, १६२७[१], १६४२, १६४३, १६४६, १६४७[१], १६४८, १६४९[१], १६६४ गा. २१७, १६६५, १६६६, १६८७, १७५४[१], १७५५, १७५६[१], १७५७, १७५८[१], १७६३[१], १७६५[२], १७६६, १७६७[१] १७६८[१], १७६९[१], १७७०[१], १७७४[१], १७७५[१], १७७६, १७७७[१], १७७८, १७८३[१], १७८४[१], १७८७[१], १७८८[१], १७८९, १७९१, १७९२ [१], १८०९, २०८६,		कतिकिरिण	कतिक्रियः	१५८५[१], १५८८, १५८९[१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७[१], १६०४[१], २१५३[४], २१६६[३]
			कतिकिरिया	कतिक्रियाः	१५८६[१], १५९२ तः १५९४, १५९५[१], १६००, १६०२, १६०३[१], २१५३[५-६], २१६६[३-४]	
			कतिदिसिं	कतिदिशः - कतिभ्यो	दिग्भ्यः १५५३, १५५४, १५५७	
			+ कतिपणस	कतिप्रदेशाः	९७२ गा. २०२	
			कतिपणसिण	कतिप्रदेशकम्	९७७[१], ९८५[५]	
			कतिपणसोगाढे	कतिप्रदेशावगाढम्	९७८[१], ९८५[६]	
			कतिपतिट्टिण	कतिप्रतिष्ठितः	९६०[१]	
			कतिपदेसिया	कतिप्रदेशिका	१२४३	
			कतिप्पगारा	कतिप्रकारा	८५९ गा. १९२	
			कतिभाग - ०	कतिभाग	६७७, ६७९, ६८१	
			कतिभागं	कतिभागं	१७९३ गा. २१७, १८०३, १८१०, १८१६	
			कतिविधं	कतिविधम्	१२४२	
			कतिविधे	कतिविधः	६८४	
			कतिविहा	”	१९८२	
			”	कतिविधा	४३८, ७३८, ७५४, ७६४, ७७३[१],	

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

८६० तः ८६६, १००९
[१], १०११[१], १०१६
[१], १०८७, १०८८,
१५६८ तः १५७२,
१९३६ तः १९३८,
१९४० तः १९४२,
१९४४, १९४५, १९४७,
१९४८, १९५१, २०५२
[१], २०५५, २०६०,
२०६३, २०६६, २०६९,
२०७२, २०७७

कतिविहा

कतिविधाः ५०० तः
५०२, १०१२ [१]

”
कतिविहे

कतिविधानि १०२४
कतिविधः ६८५, ८८१,
८९६, ९२५ तः ९३७,
९४७ तः ९५७, ९६२
[१], ९६३[१], १००७,
१००८ [१], १०१५
[१], १०१७ तः १०२०
[१], १०२१ [१-३],
१०६९, १०७०, १०८५,
१४७१, १६७९, १६८०,
१६८१ [१], १६८२,
१९०८ तः १९१०,
१९१२ तः १९१४,
१९१७, १९१८, १९२१,
१९२२

कतिविधम् १४७६ तः
१४८८ [२], १४८०,
१४८३, १४८४ [१-२],
१४८५ [१, २, ५, ६],
१४८७ [१-२], १५१४,
१५३३ [१], १५३६,
१५३७, १५३९ [१],
१५५२, १६८८, १६८९
[१-२], १६९० [१-३],

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१६९१ [१-५], १६९२,
१६९३, १६९४
[१, ३-९], १६९५
[१-२], १६९६

कतिविहे

कतिविधानि पृ. २१५
टि. १

कतिविहो

कतिविधः १६६४ गा. २१७

कतिसमझण

कतिसामयिकः २०८७
[१], २०८८, २१७२

”

कतिसामयिकम् २१७१

कतिसमझ्या

कतिसामयिकी १०१० [१]

कतिसु

कतिपु १२१६ [१]

” (तृ. स.)

कतिभिः १२३२

कतिहि

” ९६१ [१],
१६६४ गा. २१७

कतिहिं

” ६६८, ६८७,
८५९ गा. १९२, ९६४
[१], ९६५ [१], १००३
[१], १००४, १००५,
१६७०, १६७२

कते

कृते १८६४, २०५२ [२]

कलोहितो

कुतः-केशयः ६३९ [१],
६४२, ६४५ [१], ६४६,
६४८, ६५५ [१] ६५६
[१], ६५८, ६६२ [१]

कत्तो

कुतः ५५९ गा. १८२

कत्थ

कुत्र पृ. ७८ टि. ४

+ कत्थुल

वनस्पतिविशेषः पृ. १८
टि. १९

कत्थुंभरि

कस्तुम्भरिः-वनस्पति-
विशेषः ४२ गा. २०,
पृ. १७ टि. १४

कदलित्थंभाण

कदलीस्तम्भानाम् ८८३

कदली

कदली पृ. २० टि. १०

कदलीत्थंभाण

कदलीस्तम्भानाम्
पृ. २१९ टि. ४

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
कहुइया	वल्लीविशेषः	४५ गा. २९
कलपीठ	कर्णपीठ	११८
कधुकड	वनस्पतिविशेषः	पृ. २२ टि. ४
कप्प	कल्प	१९७ [२], १९८ [२], ६३४
कप्प -	कल्प - कल्पनामाभिध-	
	द्वीपसमुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०५
कप्पस्स	कल्पस्य	१९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१]
कप्पं	कल्पम्	१९६३
कप्पा	कल्पौ	२०५ [१], २०६ [१]
० कप्पा	कल्पाः	२१०
० कप्पाइया	कल्पातीताः	१४७ [२]
कप्पाणं	कल्पयोः	२०१ [१], २०६ [१], २०७, पृ. ७५ टि. १
कप्पातीत	कल्पातीत	१५३२ [६]
कप्पातीत ०	,,	६५६ [३]
कप्पातीतगवेमाणिय-	कल्पातीतकवैमानिक-	
देवेहिंतो	देवेभ्यः	६५० [१७]
कप्पातीता	कल्पातीताः	१४३, १५२० [५]
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेव-	
देवपंचेंदियवे-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
उव्वियसरीरे	शरीरम्	१५२६ [६]
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेवेभ्यः	
देवेहिंतो		६५० [१७]
कप्पातीया	कल्पातीताः	१४५
कप्पासट्टिसमिजिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
कप्पासिया	कार्पासिकाः - कर्मार्याः	१०५
कप्पे	कल्पः	१९७ तः २०४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
कप्पे	कल्पे	२२३ [१-८], ३३४, ४०९ [१] तः ४१८ [१], ४१९ [१], ४२० [१], ४२४ [१], ४२६ [१], ५९०, १४७०
० कप्पे	कल्पयोः	२०६ [२] गा. १५५
कप्पेसु	कल्पेषु	१४८, १५१, १५७, १६०, २०६ [२] गा. १५५, २०५१, २०५२ [१]
कप्पो	कल्पः	६६३, ६७२ [९], १५३२ [५], १५५१ [४, ६]
कप्पोवग	कल्पोपक	६६१
कप्पोवगवेमाणिय-	कल्पोपकवैमानिकदेवेभ्यः	
देवेहिंतो		६५० [१७-१८]
कप्पोवगा	कल्पोपकाः	१४३, १४४ [१-२], १५२० [५]
कव्वडनिवेसेसु	कर्वटनिवेशेषु	८२
कम्म	कर्म	२११ गा. १७८, ११३७, १६८४ [१]
कम्म ०	,,	११२३ गा. २०९
कम्मए	कर्मजं कर्मणं वा	९०१, ९०२, ९०४, ९०६, ९०८, १४७५
कम्मखंघे	कर्मस्कन्धान्	२१७५
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकाययोगम्	
कायजोगं		२१७३ [२]
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगगतिः	
कायप्पओगगती		१०८६, १०८९
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगिणः	
कायप्पओगिणो		१०८३
कम्मगसरीरकायप्प-	कर्मणशरीरकायप्रयोगी	
ओगी		१०८३
कम्मगसरीरणामे	कर्मणशरीरनाम	१६९४ [३]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
कम्मगसरीरवंधणणामे	कर्मणशरीरवन्धननाम	१६९४ [५]
कम्मगसरीरसंधायणामे	कर्मणशरीरसङ्घातनाम	१६९४ [६]
कम्मगसरीरस्स	कर्मणशरीरस्य	१५५७
कम्मगसरीरं	कर्मणशरीरम्	१५६२, १५६४
कम्मगसरीरा	कर्मणशरीराणि	११० [५], १५६५
० कम्मगसरीरा	,,	१५६५
० कम्मगसरीराणं	कर्मणशरीराणाम्	१५६५, १५६६
० कम्मगसरीरी	कर्मणशरीरी	१९०३ [५]
कम्मगसरीरे	कर्मणशरीरम्	१५५२
० कम्मगसरीरे	,,	१५५२
० कम्मगा	कर्मजानि कर्मणानि वा	९१४ [४], ९१७, ९१८ [३]
० कम्मगाइं	,,	९११ [४], २१७५
० कम्मगाणं	कर्मणयोः	१५५६, १५६६
कम्मठिनी	कर्मस्थितिः	१६९७, १६९८ [१], १७०४
कम्मणिसेगो	कर्मनिषेकः	,, ,, ,,
कम्मपगडिपदे	कर्मप्रकृतिपदे	पृ. ३६७ पं. २४
कम्मपगडीओ	कर्मप्रकृतयः	१६८७, १७५४ [१], १७६३ [१], १७६९ [१], १७७५ [१], १७७८ [१], १७८७ [१], पृ. ३५२ टि. ३
	कर्मप्रकृतीः	९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९७०, १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१], १६४२, १६४३, १६४६, १६४७

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
		[१], १६४८, १६४९ [१], १६६५ तः १६६९, १७५५, १७५६ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६५ [२], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१-२], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१], १७८४ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९१, १७९२ [१]
० कम्मपगडीओ	कर्मप्रकृतयः	१५८७ [१]
,,	कर्मप्रकृतीः	१७८८ [२]
कम्मबंधपदं	कर्मबन्धपदम्	पृ. ३८७ पं. १५
कम्मबंधवेदपदं	कर्मबन्धवेदपदम्	पृ. ३८८ पं. २०
कम्मवीएसु	कर्मवीजेषु	२१७६
कम्मभूमण	कर्मभूमकः	१७४७ [१], १७५०
कम्मभूमण्हितो	कर्मभूमकैभ्यः	६४५ [३-४]
० कम्मभूमण्हितो	,,	६४५ [६]
कम्मभूमग	कर्मभूमक६३९ [२५-२६], ६६२ [५-७], ६६५ [२], ६७६, १५३३ [६-१०]	
कम्मभूमग ०	कर्मभूमक६३९ [२४-२५], ६५० [१२], ६६२ [३], १५३३ [४-५]	
कम्मभूमगगढभ-	कर्मभूमकगर्भव्युत्क्रान्तिक-	
वक्कंतियमणूस-	सनुप्यपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेंदियवेड-	वैक्रिय-	
व्वियसरीरे	शरीरम्	१५१९ [२-३]
० ,,	,,	१५१९ [३-४]
कम्मभूमगपलि-	कर्मभूमकप्रतिभागी	१७४७ [१], १७५० तः १७५२
भागी		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
कहुइया	वल्लीविशेषः	४५ गा. २९
कक्षपीठ	कर्णपीठ	११८
कक्षुकड	वनरपतिविशेषः	पृ. २२ टि. ४
कप्प	कल्प	१९७ [२], १९८ [२], ६३४
कप्प -	कल्प - कल्पनामाभिध-	द्वीपसमुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५
कप्पस्स	कल्पस्स	१९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१]
कप्पं	कल्पम्	१९६३
कप्पा	कल्पौ	२०५ [१], २०६ [१]
• कप्पा	कल्पाः	२१०
• कप्पाईया	कल्पातीताः	१४७ [२]
कप्पाणं	कल्पयोः	२०१ [१], २०६ [१], २०७, पृ. ७५ टि. १
कप्पातीत	कल्पातीत	१५३२ [६]
कप्पातीत •	„	६५६ [३]
कप्पातीतगवेमाणिय-	कल्पातीतकवैमानिक-	
देवेहिंतो	देवैभ्यः	६५० [१७]
कप्पातीता	कल्पातीताः	१४३, १५२० [५]
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेव-	
देवपंचेदियवे-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
उग्वियसरारे	शरीरम्	१५२६ [६]
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेवैभ्यः	
देवेहिंतो	देवैभ्यः	६५० [१७]
कप्पातीया	कल्पातीताः	१४५
कप्पासट्टिसमिजिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
कप्पासिया	कार्पासिकाः-कर्मर्याः	१०५
रूपे	कल्पः	१९७ तः २०४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
कप्पे	कल्पे	२२३ [१-८], ३३४, ४०९ [१] तः ४१८ [१], ४१९ [१], ४२० [१], ४२४ [१], ४२६ [१], ५९०, १४७०
• कप्पे	कल्पयोः	२०६ [२] गा. १५५
कप्पेसु	कल्पेषु	१४८, १५१, १५७, १६०, २०६ [२] गा. १५५, २०५१, २०५२ [१]
कप्पो	कल्पः	६६३, ६७२ [९], १५३२ [५], १५५१ [४, ६]
कप्पोवग	कल्पोपक	६६१
कप्पोवगवेमाणिय-	कल्पोपकवैमानिकदेवैभ्यः	
देवेहिंतो	देवैभ्यः	६५० [१७-१८]
कप्पोवगा	कल्पोपकाः	१४३, १४४ [१-२], १५२० [५]
कट्ठडनिवेसेसु	कट्ठट्ठनिवेसेषु	८२
कम्म	कर्म	२११ गा. १७८, ११३७, १६८४ [१] ११२३ गा. २०९
कम्म •	„	११२३ गा. २०९
कम्मए	कर्मजं कर्मणं वा	९०१, ९०२, ९०४, ९०६, ९०८, १४७५
कम्मखंछे	कर्मस्कन्धान्	२१७५
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकाययोगम्	
कायजोगं		२१७३ [२]
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगगतिः	
कायप्पओगगती		१०८६, १०८९
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगिणः	
कायप्पओगिणो		१०८३
कम्मगसरीरकायप्प-	कर्मणशरीरकायप्रयोगी	
ओगी		१०८३
कम्मगसरीररणाप्पे	कर्मणशरीररणाप्पे	१६९४ [३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कम्मगसरीरवंधणणामे	कर्मणशरीरवन्धननाम	१६९४ [५]
कम्मगसरीरसंवायणामे	कर्मणशरीरसंवातनाम	१६९४ [६]
कम्मगसरीरस्स	कर्मणशरीरस्स	१५५७
कम्मगसरीरं	कर्मणशरीरम्	१५६२, १५६४
कम्मगसरीरा	कर्मणशरीराणि १९० [५],	१५६५
० कम्मगसरीरा	,,	१५६५
० कम्मगसरीराणं	कर्मणशरीराणाम् १५६५,	१५६६
० कम्मगसरीरी	कर्मणशरीरी १९०३ [५]	
कम्मगसरीरे	कर्मणशरीरम् १५५२	
० कम्मगसरीरे	,,	१५५२
० कम्मगा	कर्मजानि कर्मणानि वा ९१४ [४], ९१७, ९१८ [३]	
० कम्मगाइ	,,	
० कम्मगाणं	कर्मणयोः १५५६, १५६६	
कम्मगिती	कर्मस्थितिः १६९७, १६९८ [१], १७०४	
कम्मगिसेगो	कर्मनिषेकः ,,	
कम्मपगडिपदे	कर्मप्रकृतिपदे पृ. ३६७ पं. २४	
कम्मपगडीओ	कर्मप्रकृतयः १६८७, १७५४ [१], १७६३ [१], १७६९ [१], १७७५ [१], १७७८ [१], १७८७ [१], पृ. ३५२ टि. ३	
	कर्मप्रकृतीः ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९७०, १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१], १६४२, १६४३, १६४६, १६४७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		[१], १६४८, १६४९ [१], १६६५ तः १६६९, १७५५, १७५६ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६५ [२], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१-२], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१], १७८४ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९१, १७९२ [१]
० कम्मपगडीओ	कर्मप्रकृतयः १५८७ [१]	
,,	कर्मप्रकृतीः १७८८ [२]	
कम्मबंधपदं	कर्मवन्धपदम् पृ. ३८७ पं. १५	
कम्मबंधवेदपदं	कर्मवन्धवेदपदम् पृ. ३८८ पं. २०	
कम्मवीएसु	कर्मवीजेषु २१७६	
कम्मभूमए	कर्मभूमकः १७४७ [१], १७५०	
कम्मभूमएहिंतो	कर्मभूमकेभ्यः ६४५ [३-४]	
० कम्मभूमएहिंतो	,,	६४५ [६]
कम्मभूमग	कर्मभूमक ३९ [२५-२६], ६६२ [५-७], ६६५ [२], ६७६, १५३३ [६-१०]	
कम्मभूमग ०	कर्मभूमक ३९ [२४-२५], ६५० [१२], ६६२ [३], १५३३ [४-५]	
कम्मभूमगगडभ-	कर्मभूमकगर्भव्युःक्रान्तिक-	
वकंतिमणूस-	मनुष्यपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेंद्रियवेड-	वैक्रिय-	
च्वियसरीरे	शरीरम् १५१९ [२-३]	
० ,,	,,	१५१९ [३-४]
कम्मभूमगपलि-	कर्मभूमकप्रतिभागी १७४७ [१], १७५० तः १७५२	
भागी		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
कम्मभूमगा	कर्मभूमकाः	९४, १३८
कम्मभूमगे	कर्मभूमकः	१७५१
कम्मभूमगेहिंतो	कर्मभूमकेभ्यः	६६२ [३, ६]
कम्मभूमय ०	कर्मभूमक	१२५८ [७]
कम्मभूमयमणूसाणं	कर्मभूमकमनुष्याणाम्	१२५७ [३]
०	”	१२५७ [७]
कम्मभूमयमणूसीण	कर्मभूमकमानुपीणाम्	१२५७ [४]
कम्मभूमया	कर्मभूमकाः	९७ [१]
कम्मभूमिगा	कर्मभूमका	१७५२
कम्मभूमिसु	कर्मभूमिषु	८२, ९३, १५४, १७६
कम्मयसरीर-	कार्मणशरीरकायप्रयोगी	
कायप्पओगी		१०८३
० कम्मया	कर्मजानि कार्मणानि वा	९२१ [४], ९२२
कम्मवेदण	कर्मवेदकः	२ गा. ६
कम्मवेदवेदयपयं	कर्मवेदवेदकपदम्	पृ. ३९१ पं. २२
कम्मवेयबंधपयं	कर्मवेदबन्धपदम्	पृ. ३९० पं. २८
कम्मसरीरकायप्पओगे	कार्मणशरीरकायप्रयोगः	पृ. २६१ टि. २-३
० कम्मसरीरणामाण	कार्मणशरीरनाम्नोः	१७०२ [१३]
० कम्मसरीरा	कर्मजशरीराणि कार्मण-	
	शरीराणि वा	९१२ [४]
कम्मस्स	कर्मणः	३२५, १६६७, १६७९ तः १६८१ [२], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१], १६८६, १६९७, १६९८ [१-२], १७०२ [१, १६], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-२, ७-८],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तं
		१७१५, १७२२, १७२५
		१७२८, १७३१ [१]
		१७३४, १७४२ तः १७४३
० कम्मस्स	कर्मणः	१७४४
कम्मस्स वंधण	कर्मणो बन्धकः	२ गा. ६
कम्मं	कर्म	१६६७, १६७०, १६७२, १६७५, १६७६ [१], १६७७ [१], १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८६, १७४५ तः १७४७ [१], १७४९ तः १७५२, १७५५, १७५६ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६४, १७६५ [२], १७६७ [१], १७७० [१], १७७३ [१], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८३ [१], १७८४ [१], १७८५ [१], १७८६ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९२ [१], २१७५
कम्मंसा	कर्मांशाः	२१७० [१]
कम्मंसे	कर्मांशान्	२१७५
कम्मा	कर्मजानि कार्मणानि वा	९१६ [३]
कम्माहं	कर्माणि	१४४४
० कम्माहं	”	२१७० [२] गा. २२९
”	कार्मणे	१५६३ [२]
कम्माणं	कर्मणाम्	१७४८
० कम्माणं	”	१७४२
कम्मारिया	कर्मार्याः	१०१, १०५

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तंकाइ
कम्मासरीरकाय-	कर्मणशरीरकायप्रयोगगतिः	
प्पजोगगनी		१०८७
कम्मासरीरकाय-	कर्मणशरीरकायप्रयोगिणः	
प्पजोगिणो		१०७८, १०८१तः १०८३
कम्मासरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगी	
कायप्पजोगी		१०७९, १०८१, १०८२
”	कर्मणशरीरकायप्रयोगिणः	
		१०७७, १०७८, १०८०,
		१०८१, १०८३
कम्मासरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगः	
कायप्पजोगो		१०६८तः १०७०,
		१०७२तः १०७५
कम्मे	कम् २ गा. ६, १६७९तः	
	१६८१[१], १६८२,	
	१६८३, १६८६,	
	१६८८, १६८९ [१],	
	१६९० [१] तः १६९३,	
	१६९४ [१-३, ९-१०],	
	१६९५ [१-२], १६९६,	
	२१७० [१]	
कम्मे त्ति पदं	कमेति पदम्	पृ. ३८४
		पं. २१
कम्हा	कस्मान्	२१७० [१]
कम्हि	कस्मिन्	१५७४, १५७६
		[१], १५७७ [१],
		१५७८[१], १५७९[१],
		१६३७, १६४०
कय	कृत	१७७, १७८ [१],
		१८८
कयरसारण	करीरसारकः	पृ. २९४
		टि. ४
कयरसारे	करीरसारः	१२२८
कयरे	कतरे	२३० [६], २३१,
		२१२८ [१]
”	कनराः	१६६३
”	कतरत्	१२४७
कयरेहितो	कतरेभ्यः	२३०[६],
		२३१, १२४७,

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तंकाइ
कयरेहितो	कतराभ्यः	१६६३
कयवे	कदम्बः - बहुवीजवनस्पतिः	
		४१ गा. १८
करण	करकः - अप्कायमेदः	
		२८ [१]
”	एकास्थिकवनस्पतिमेदः	
		पृ. १७ टि. ९
+ करकर	करकरः - वनस्पतिः	५४
		[८] गा. ९२
० करणी	करणी	१२३७
+ करमद्	करमर्दः - वनस्पतिविशेषः	
		४२ गा. २२
+ करमद्ध्य -	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८
		टि. ११
करंज	कज्जः - एकास्थिक-	
	वनस्पतिः	४० गा. १३
करित्तण	कर्तुम्	१८६४
+ करीर	करीरः - वनस्पतिः	
		४२ गा. २२
करेइ	करोति	८२
करेज्ज	कुर्यात्	१४०८ [३]
करेज्जा	”	१४०७[१], १४०८
		[१-३], १४२१ [५],
		१४४६, १४५०, १४५४,
		१४५६
० करेण	करेण - कर्त्ता	१ गा. २
करेति	करोति	८७९, १११७,
		२१७० [१] गा. २२८,
		२१७२, २१७४ [१],
		२१७५
करेत्तण	कर्तुम्	२०५२[२, ४-६]
करेत्ता	कृत्वा	२१७५
करेंति	कुर्वन्ति	९३, ६७३ [२],
		१४१०[१, ३], १४११,
		२०५२ [२, ४-६]
+ कल	वनस्पतिविशेषः	५० गा.
		४२

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
कलकुसुमे	कलकुसुमम्	१२२८
कलस	कलश	१७७
० कलसा	कलशानि	१७७, १७८ [१], १८८
कलह	कलह	१८८
कलहंसा	कलहंसाः	८८
कलहेणं	कलहेन	१५, ८०
कलंकलीभाव	कलङ्कलीभाव	२११
कलंबुया	कलम्बुका - जलजवनस्पति- विशेषः	५१
कलंबुया-	कदम्बकपुष्पसंस्थान	९७४
पुष्पसंठाण ०	[१], पृ. २४१ टि. १	
कलंबुयासंठाण ०	कदम्बकसंस्थान	९८३ [२]
कलाव	कलाप	९८६, १४९२ [१]
० कलावा	कलापानि	१७७, १७८ [१], १८८
० कलिया	कलितानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], कलिङ्गेषु १०२ गा. ११२
+ कलिंगा	कलिन्दाः - जात्यार्थाः	१०३ गा. ११८
कलिंदा	चतुरिन्द्रियजीवाः	५६ [१]
कलुया	कलेवरेषु	९३
० कलेवरेसु	कल्याणक	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
कल्याणग ०	पर्वगवनस्पतिमेदः	४६ गा. ३४
कल्याणे	कल्हारम्	५१
कल्हारे	कवचाः	२११ गा. १७८
० कवया	कपाट	१७७, १७८ [१], १८८
कवाड	कपाटम्	२१७२
कवाडं	कपाटयोः	१५५
० कवाडेसु	कपित्थक	१९५ [१]
कविट्टग	कपित्थानाम्	११२२, १२३५
कविट्टाण	कपित्थः	४१ गा. १६

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
कविसाणण्	कपिशायनम्	१२३७
कविंजला	कपिञ्जलाः - रोमपक्षि- विशेषः	८८
कवोया	कपोताः	८८
० कसाई	कपायी	१३३१ तः १३३४
”	कपायिणः	२५४
० कसाईण	कपायिणाम्	२५३
० कसाईणं	”	२५३
कसाण्	कपायः	२ गा. ५, १८६५ गा. २१९
कसाय	कपाय	१११ तः ११९, १२४ तः १२९, १३१, १३२, ५४४, १००९
+ कसाय	कपायः	२१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११
”	कपायः - समुद्रातः	२०८५ गा. २२७
कसायकसाती	कपायकपायी	पृ. ३११ टि. १
कसायपयं	कषायपदम्	पृ. २३६ पं. १०
कसायपरिणामे	कषायपरिणामः	९२६, ९२९
कसायपरिणामेणं	कषायपरिणामेन	९३८, ९४३
कसायवारसगरस	कषायद्वादशकस्य	१७०० [४], १७०८ [४], १७३७ [३, ४]
कसायरस	कषायरस	पृ. ३९५ टि. २
कसायरस०	”	४४०, ४४१
कसायरसपरिणता	कषायरसपरिणताः	८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [३], १२ [१-८], १३ [१-५]
कसायवेयणिजे	कपायवेदनीयम्	१६८२, १६९१ [३-४]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
कसायसमुग्धाण	कपायसमुद्धातः २०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४७ तः २१५२	
कसायसमुग्धाणं	कपायसमुद्धातेन २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१	
कसायसमुग्धाओ	कपायसमुद्धातः २११७ [१], २१३९	
कसायसमुग्धातो	,, २१५५	
कसायसमुग्धाया	कपायसमुद्धाताः २१०५, २१०६, २१३३, २१३४ [१]	
कसाया	कपायाः ९५८, ९५९	
० कसायी	कपायिणः २५३	
कसाहीया	सर्पविशेषः ८०	
कसिण	कृष्ण १७८ [२]	
कसेरुया	कसेरुकः - जलजवन- स्पतिमेदः ५१	
कत्स	कस्य ५५ [३] गा. १०९, १४७०, १६२२ तः १६२६, १६६४ गा. २१७	
करसइ	कस्यचित् १०३४, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१, ३, ५, ६], १०४५ [१], १०४६ [५, ७-८] १०४७ [३], १०६१, १०६५, २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१-२], २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०८, २११२, २११३, २११९ [२, ४], २१२० [२, ३] २१३५ [१]	
कइ	कथम् १६६४ गा. २१७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
कह -	कथम् १६६७ तः १६६९	
कहि	कुत्र ८२, ९३, १४८ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २११	
कहिं	कुत्र २११ गा. १५९, ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४७०	
कहिंचि	कस्मिंश्चित् ६७३ [२]	
कंका	कङ्काः - रोमपक्षिणः ८८	
कंकावंसे	कङ्कावंशः - पर्वगवनस्पतिः ४६ गा. ३४	
कंकोडइ	कंकोटकी - वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ६	
कंगू	कङ्गुः - वनस्पतिः ५० गा. ४३	
कंगूया	कङ्गुका - वल्लीविशेषः ४५ गा. २९	
कंचणपुरं	काञ्चनपुरम् १०२ गा. ११२	
कंचणपुरी	काञ्चनपुरी पृ. ३७ टि. २	
कंडरस	काण्डस्य १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]	
कंडावेल	काण्डवेणुः - पर्वग- वनस्पतिः ४६ गा. ३४	
+ कंडुक	कन्दुकः - वनस्पतिः ५३ [३] गा. १०८	
कंडुकै	,, ,, ५४ [८] गा. ९६	
कंडुरिया	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४८	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
कंत	कान्त	११८	कंपिलं	काम्पिन्यम्	१०२ गा. ११३
कंततरिया	कान्ततरिका	१२३८	+ कंवल	कम्बलः	९७२ गा. २०३
कंतत्ताण	कान्ततथा	२०५२ [२]	कंवलसाळण	कम्बलशाटकः	१०००
कंतयरिया	कान्ततरिका	१२३१	कंवलसाडे	कम्बलशाटः	पृ. २४७ टि. २-३
कंतस्सरता	कान्तस्वरता	१६८४ [१]	० कंवले	कम्बलः	१२२९
कंता	कान्ताः	१८६४	कंवू	कम्बुः - वनस्पतिः	५४ [१] गा. ४९
+ कंद	कन्दः, कन्दिक् - वानव्यन्तरदेवजातिः	१९४ गा. १५१	कंसं	कांस्यम्	८५३
० कंदण	कन्दकः - कन्दः	१२३३	कंसोयं	(१)	८५३
कंदप्प	कन्दर्प	१८८	काइण्णं	कायिकेन	१००२, १००३ [१], १००५
कंदप्पियाणं	कान्दर्पिकाणाम्	१४७०	काइया	कायिकी	१५६७, १५६८, १६०५, १६०६ [१], १६०७, १६०८, १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६१७, १६१९
कंदमूला	कन्दमूलानि	५५ [३] गा. १०७	० काइया	कायिकाः	५५ [३], २३२, २३३, १२८७
कंदमूले	कन्दमूलम्	५४ [२] गा. ५४	काइयाण	कायिक्या	१६२०
कंदलगा	कन्दलकाः - एकखुरपञ्च- विशेषः	७१	० काइयाण	कायिकानाम्	११६१, १३०३
कंद[लता] ०	कन्दलता	पृ. १९ टि. २	० काइयाणं	,,	२३२ तः २३४, ६८०, १०४९, १४९४ [१]
कंदलि	कन्दली	४२ गा. २०, ४८ गा. ३७	काउ०	कापोत [लेइयाम्]	१२२५
कंदली	कन्दलीकन्दः	५४ [८] गा. ८९	काउअगणि ०	कापोतामि	१७१
कंदस्स	कन्दस्य	५४ [३] गा. ५७, ५४ [४] गा. ६७, ५४ [५] गा. ७७, ५४ [६] गा. ८१	काउलेसं	कापोतलेइयाम्	१२२४
कंद्रा	कन्दाः	४०, ४१, ५५ [३] गा. १०७	काउलेसा	कापोतलेइया	पृ. ४०३ टि. १
कंदित	कन्दिक् - वानव्यन्तरदेव- भेदः	१८८	काउलेसाण	कापोतलेइयायाम्	१५८५ [१]
कंदुक्के	कन्दुकः - वनस्पतिः	५४ [८] गा. ९६	काउलेसे	कापोतलेइयः	१२०१ [२], १२०३ [१, ३], १२१० [३], १२१५ [३]
कंदे	कन्दः	५४ [१] गा. ५३, ५४ [३] गा. ५७, ५४ [४] गा. ६७	काउलेसेणं	कापोतलेइयेन	१२५८ [४]
० कंदे	कन्दः	५४ [८] गा. ८८			

मूलसदो	सकयन्थो	सुचंकाइ	मूलसदो	सकयन्थो	सुचंकाइ
काउलेसेसु	कापोतलेइयेपु	१२१० [३]	काउंवरि	काहुम्भरिः - बहुवीज-	
काउलेस्सट्टाणा	कापोतलेइयार्थानानि	१२४७ तः १२४९		वनस्पतिः ४१ गा. १७	
काउलेस्सं	कापोतलेइयाम्	१११६, १२२१, १२२२, १२५३	काउंभरि	,, ,, पृ. १७ टि. १४	
,,	कापोतलेइयम्	१२५८ [३]	काउअगणि ०	कापोतामि १६७ तः १७०, १७२	
काउलेस्सा	कापोतलेइया	१११६, ११५०, ११५६, ११५७, १२०३ [२], १२२१, १२२४, १२२८, १२३२, १२३५, १२३९, १२५३, १२५४	काऊदरा	काकोदराः - सर्पविशेषः	
,,	कापोतलेइयाः	२५५, ९३८, ११७०, ११७१, ११७३, ११७४, ११७६, ११८० [१, ३, ५, ७-१०], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९० तः ११९२, ११९४	काऊयअगणि ०	पृ. ३२ टि. २	
काउलेस्सापु	कापोतलेइयायाः	१२३५	काणु	कापोतामि पृ. ५० टि. ९	
काउलेस्साओ	कापोतलेइयाः	११८० [७, ९], ११८२ [२], ११८३ [३], ११८५, ११९०	,,	वनस्पतिविशेषः ५२	
काउलेस्साठाणा	कापोतलेइयास्थानानि	१२४७	,,	कायः २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
काउलेस्साण	कापोतलेइयानाम्	११७१, ११७६, ११९२	,,	काये २०३२ गा. २२४	
काउलेस्साणं	,,	२५५	० काणुणं	कायेन १००२	
काउलेस्सापरिणामे	कापोतलेइयापरिणामे	९३०	काणुहिं	कायेः १००२, १००३ [१], १००४, १००५	
काउलेस्से	कापोतलेइयः	१२०८, १२१० [१, ३], १२१५ [३], १२३८	काओदरा	काकोदराः - सर्पविशेषः ७९	
काउलेस्सेसु	कापोतलेइयेपु	१२०८	काओयअगणि ०	कापोनामि पृ. ५० टि. ९	
० काउलेस्सेसु	,,	१२०८	काओली	काओली - वनस्पतिः	
काउलेस्सेहिती	कापोतलेइयेभ्यः	११९१, ११९४	कागणि	५४ [१] गा. ५१	
			कागलि	काकिणी - वल्लीविशेषः	
			कागा	४५ गा. ३२	
			कागिणिरयणत्तं	वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. १३	
			कातच्चा	काकाः ८८	
			कातच्चो	काकिणिरत्नत्वम् १४६९	
				कर्तव्या ५२८, ५३४	
				कर्तव्यः ६२५, ६३८, ६४१ तः ६४५ [१], ६४६, ६७४	
			काम	काम २११ गा. १७६	
			कामकमा	कामक्रमाः पृ. ६४ टि. १०	
			कामकाना	कामक्रमाः १८८, पृ. ६४ टि. १०	
			कामगमा	कामगमाः पृ. ६४ टि. १०	
			कामरुव ०	कामरूप १८८	
			कामंजुगा	रोमपक्षिविशेषः ८८	
			कामिंजुगा	,, पृ. ३४ टि. ५	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
काय	काय - म्लेच्छजाति- विशेषः	९८	कायप्यश्रोणे	कायप्रयोगः	१०६८, १०६९, १०७१ तः १०७३, १०७५
कायभपरित्ते	कायापरीतः	१३७९, १३८०	कायमाई	कायमाची - वनस्पतिः	४२ गा. २०
कायजोगपरिणामे	काययोगपरिणामः	९३१	काययोगं	काययोगम्	२१७४ [१]
कायजोगं	काययोगम्	२१७३ [१२] २१७४ [४], २१७५	काययोगी	काययोगिनः	९४१ [१]
० कायजोगं	,,	२१७३ [२]	कायच्चा	कर्तव्या	३८२ [१], ५०७, ५४९, ९४१ [२], ९८७ [५], १०२२ [२], १७९३ गा. २१८
कायजोगी	काययोगी	१३२४	कायच्चो	कर्तव्यः	६०८, ६७३ [२], ९९० [४], १२०० [२]
,,	काययोगिनः	२५२, ९३८, ९४० [१]	कायसुहया	कायसुखता	१६८१ [१], १६९० [२]
कायजोगीणं	काययोगिनाम्	२५२	कायं	कायम्	११२०
कायजोगीसु	काययोगिषु	१९०० [३]	० कारणं	कारणम्	७३०, ७३२, ७३४
कायट्टिइपयं	कायस्थितिपदम्	पृ. ३१७ पं. १०	कारियल्लई	वल्लीविशेषः	४५ गा. २९
कायठिई	कायस्थितिः	२ गा. ५, १२५९ गा. २१२	कारिया	वनस्पतिविशेषः	४२ गा. २३
कायदुहया	कायदुःखता	१६८१ [२], १६९० [३]	कारेमाणा	कारयन्तः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६ कारयन्तौ १७८ [२]
कायपरित्ते	कायपरीतः	१३७६, १३७७	,,	कारयन्	२०४ [२]
कायपरियारगा	कायपरिचारकाः - °प्रवी- चारकाः	२०५२ [१-३], २०५३	काल	काल - समयार्थे	२११ गा. १७७
कायपरियारगाणं	कायपरिचारकाणाम् - °प्रवीचारकाणाम्	२०५३	काल ०	काल - वानव्यन्तरेन्द्र	१८९ [२], १९३ [२], १९४
कायपरियारणं	कायपरिचारणाम् - °प्रवीचारणाम्	२०५२ [२]	,,	काल - समय	९२१ [१], १८०१, १८८९
कायपरियारणा	कायपरिचारणा - °प्रवीचारणा	२०५२ [१]	० कालण	कालकः - कालः, कृष्णवर्णः	४५७ [१-३], ४६८ [१-३], ४७५ [१-३], ४८३ [१-३], ४९१
कायपरियारणे	कायपरिचारणे - °प्रवीचारणे	२०५२ [२]			
० कायप्पजोगिणो	कायप्रयोगिनः	१०८२			
० कायप्पजोगी	कायप्रयोगी	१०८२			
,,	कायप्रयोगिनः	१०७७, १०७८, १०८०, १०८२, १०८३			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० कालण	[१-३], ५२१, ५३८, ५३९, ५४१ तः ५४३, ५५७[१-३]	
कालणं	कालकेन - कृष्ण- वर्णेन १२३२	
कालभो	कालतः - समयार्थे ८७७[२, ५], ९१० [१-२, ४], ९११[२], ९१२[२], ९१४[१], ९१८[१], ९२१[१], १२६०तः १२६२[२], १२६४[१]तः १२६६ [१], १२६७, १२६८ [१], १२७०[२] १२७३, १२७९, १२८४ तः १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३१०, १३१२, १३२०तः १३२२, १३२६, १३३१, १३३६, १३४४, १३५०, १३५२, १३५५, १३६७, १३६९, २०६०	
० कालगस्त	कालकस्य - कृष्णवर्णस्य ४५७[१] ४६८[१], ४८३[१] ४९१[१], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१]	
० कालगाण	कालकानाम् - कृष्णवर्णानाम् ३३३	
० कालगाणं	,, , ३३३, ४८३[१]	
० कालटिईयं	कालस्थितिकम् १७५१	
० कालठिनीयं	,, १७४५ तः १७४७[१], १७४९ तः १७५२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कालतो	कालतः - समयार्थे ९१४[१], १२६२[१], १२७५, १३०५, १३२५, १३२७, १३३४, १३४६, १३५९, १३६५, १३६६, १७९७, पृ. ३१५ टि. १	
० कालयस्त	कालकस्य - कृष्णवर्णस्य ४७५[१], ५४३[१], ५५७[१]	
० कालयाण	कालकानाम् - कृष्णवर्णानाम् ३३३	
० कालयाणं	,, ४५७[१], ४६८ [१], ४७७[१], ४९१ [१], ५३८[१], ५३९ [१], ५४१[१], ५४२, [१], ५४३[१], ५५७[१]	
काललोहिणं	काललोहितेन १२३२	
कालवण ०	कालवर्ण ४४०, ४४१, ४७७[१], ४६८[१], ४७५[१], ४८३[१], ४९१[१], ५०४, ५१५, ५२५[१], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५५७[१], ५५८	
कालवणणामाण	कालवर्णनात्रः १७०२[२८]	
कालवणणामे	कालवर्णनाम १६९४[८]	
कालवणणपरिणता	कालवर्णपरिणताः ९[१], १०[१], ११[१] तः १३[५]	
कालवणणपरिणया	,, ८[१], १०[२]	
कालवणणपरिणामे	कालवर्णपरिणामः ९५२	
कालवणणस्त	कालवर्णस्य ५२४	
कालवणणाइं	कालवर्णानि १७९८[१-२]	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
कालवन्नपरिणया	कालवर्णपरिणताः	पृ. ७ टि. २
० कालस्स (तृ.प.)	कालेन	२१५३ [२-३], २१५६ [२], २१५९ [२], २१६०, २१६६ [१-२]
कालं	कालं - समयार्थे	२११, ३३५ [१] तः ३५१ [१], ३५४ [१-३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३ [१], ३६६ [१], ३६९ [१], ३७० [१], ३७१ [१], ३७२ [१], ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९९ [१], ४०७ [१], ४०८ [१], ४०९ [१], ४३६ [१], ४३७ [१, ३], ५६० तः ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ तः ५८५, ५८९, ६०४ तः ६०७, १२६२ [१], १२७२, १२७३, १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७८, १३८७, १६९७, १६९८ [१-२], २१७६, पृ. १२६ टि. १
कालं करेइ	कालं करोति - मृत्युं	प्राप्नोति ८२
कालं करेन्ति	कालं कुर्वन्ति - मृत्युं	प्राप्नुवन्ति ९३
कालं करोति	कालं करोति - मृत्युं	प्राप्नोति १११७

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
काला	कालौ - कृष्णवर्णौ	१७८ [२] कालाः - कृष्णवर्णाः १६७ तः १७४, १७८ [१], १७९ [१], १८७ गा. १४५ कालानि - कृष्णवर्णानि ८७७ [७-८] ,, ,, १७९८ [२]. कालागुरु १७७, १७८ [१], १८८
० कालाहं	कालिका - कृष्णा	१२३७
कालागरु ०	कालिङ्गम्	५४ [८] गा. ९४
० कालिया	कालिङ्गी	४५ गा. २८
कालिं	कालः - कृष्णवर्णवान्	१७९ [२], १८० [२] कालः - महानरकः १७४ कालः - वानव्यन्तरेन्द्रः १९० [२], १९२ गा. १४९
काले	कालेन - समयार्थे	९१६ [२], ९२१ [२] कालः - समयः १२७२, १३२४, १३२९, १३७५, १३७७, १३८०, १३८६, १३९०
कालेणं	कालोदः - समुद्रः	१००३ [२]
कालो	कालोभासा	१६७ तः १७४
कालोए	कालोदः - समुद्रः	१००३ [२] गा. २०४
कालोभासा	कालोदसमुद्रे	१०९८
+ कालोय	काशः - वनस्पतिः	४२ गा. २२
कालोयसमुद्रे	काशीषु	१०२ गा. ११२
+ कास	वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ५०
+ कासी		
किट्ठि		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
किट्टिया	वनस्पतिविशेषः	५४[१] गा. ४८, पृ. २२ टि. ३
किणा	केन	१००२, १००४, १००५
किण्णर०	किन्नर-किन्नराभिधवान- व्यन्तरदेवानामिन्द्र	१९२
+ किण्णर	किन्नरः - ,,	१९२ गा. १५०
किण्णराणं	किन्नराणाम्	१९२
किण्णा	केन	१००३[१]
किण्ह०	कृष्ण [लेक्ष्याम्]	१२२५
किण्हप्	कृष्णकः - वनस्पति- विशेषः	५५[३] गा. १०८
किण्हकणवीरप्	कृष्णकवीरकः	१२२६
किण्हकंसरे	कृष्णकंसरः	पृ. २९३ टि. ५
किण्हकंसे	कृष्णकेशः	१२२६
किण्हछिराली	कृष्णछिराली - बल्लीविशेषः	पृ. १९ टि. ९
किण्हपत्ता	कृष्णपत्ता - चतुरिन्द्रिय- जीवाः	५८[१]
किण्हवंधुजीवप्	कृष्णवन्धुजीवकः	१२२६
किण्हमत्तिया	कृष्णमृत्तिकाः - पृथ्वीकायजीवाः	२३
किण्हलेसं	कृष्णलेक्ष्याम्	१२२४
किण्हलेसं	,,	१२२३
किण्हलेसमा	कृष्णलेक्ष्या	११५७, १२२२, १२२६, १२३९
,,	कृष्णलेक्ष्याः	२५५, ११४९, ११९१
किण्हलेसमाणं	कृष्णलेक्ष्यानाम्	२५५
० किण्हलेस्से	कृष्णलेक्ष्यः	१७५०
किण्हसुत्ताप्	कृष्णसूत्रकं	१२२२
० किणहा	कृष्णाः	१६८ तः १७४
किणहासोप्	कृष्णाशोकः	१२२६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
किण्हे	कृष्णः—वनस्पतिः	५४[१] गा. ५२
कित्तिया	कीर्तिता	५५.[३]गा. १०९
किन्नरच्छायं	किन्नरच्छायां	१११४
किन्नरा	किन्नराः	१४१[१], १८८
किट्ठिवसियाणं	किट्ठिवसियाणाम्	१४७०
किमादिया	किमादिका	८५.८
किमाहारं —	किमाहारम्	१७९७, १८०९
किमिरागकंचले	किमिरागकंचलः	१२२९
किमिरासि	वनस्पतिविशेषः	५४[१] गा. ५२
किराय	किरात — म्लेच्छजाति- विशेषः	९८
किरिया	क्रिया २ गा. ६, ११४२, १५६८ तः १५७१, १५७४, १५७५. [१], १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९. [१], १५९९ [२], १६०१, १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६१९, १६२२ तः १६२४, १६२६, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५.[१, ४], १६३६, १६५० तः १६५३, १६५७, १६५८, १६६०	
किरियाए	क्रियाया	१६२०
किरियाओ	क्रियाः	११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १५६७, १६०५, १६०६ [१], १६१७, १६२१, १६२७ [१], १६६३

मूलसदो	सकयत्थो	मुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्थो	मुत्तंकाइ
किरियाओ	क्रिये	११४२		७४२, ७४५, ७४७तः	
किरियापयं	क्रियापदम् पृ. ३६२ पं. २८			७५१, ७५५, ७५६,	
किरियाभावरुई	क्रियाभावरुचिः	११०		७५८, ७६५, ७७५,	
		गा. १२८		७८१, ७९२ तः ८००,	
किरियारुई	क्रियारुचिः	,,		८०७, ८०८ तः ८२९	
किरिया[रुई]	,,	११० गा. ११९		सूत्राणां प्रथमकण्डिका,	
किरियासु	क्रियासु	१७८४ [३]		८३१, ८६७, ८६८,	
किरियाहिं	क्रियाभिः	११४१,		८७१, ८७२, ८७५,	
		११४२, ११४७, ११५२		८७७[१-५, ७-२३],	
किलामैति	क्लामयन्ति पृ. ४३९ टि. १			८७८तः ८८२, ८८८	
किलावैति	,,	२१५३ [४]		[१], ८८९तः ८९३,	
किसलओ	किसलयः ५४[९] गा. ९८			८९९, ९९४, ९९५[१],	
किं	किम् ३तः ६, १४तः २४,			९९६, ९९८, ९९९[१],	
	२६तः ३१[१], ३२तः			१००२, १००३[१],	
	३४[१], ३५तः ५२,			१०७७, १०७८, १०८०,	
	५४[१], ५६[१],			१०८१, १०८३, १०८६,	
	५७[१], ५८[१], ५९तः			१०८९तः ११२२,	
	६७, ६९तः ७४, ७६तः			१३९९, १४१०[१],	
	८३, ८५[१], ८६तः ९०,			१४७२, १५१५[१]तः	
	९२तः ९७[१], ९८तः			१५१७[२], १५१८	
	१३२, १३४तः १४०[१],			[१-६], १५१९[१-४]	
	१४१[१], १४२[१],			१५२०[१-३], १५३३	
	१४३, १४४[१], १४५,			[२-१०], १६५०,	
	१४६[१], १४७[१],			१६५७, १६५८, १७०५,	
	४३९, ५०३, ६०९तः			१७०७[१], १७०८	
	६१३, ६१५, ६१७,			[१-४], १७१५, १७१८,	
	६१९, ६२१, ६२३,			१७२१, १७२२, १७२५,	
	६२४, ६३९[१-२६],			१७२८, १७३१[१],	
	६४५[२-६], ६५०			१७३४, १७३५[१],	
	[१-६, ८, १०-१८], ६५५			१७४५, १७४९, १७९३	
	[१] तः ६५७, ६६२			गा. २१७, १७९४[१],	
	[१-७], ६६५[२-३],			१७९८[१-२], १८००	
	६६६[१-२], ६६८			[२-३], १८०४, १८११,	
	[१-५], ६६९[१],			१८१७, १८५३, १८५९,	
	६७२[१-८], ६७३[१],			१८६२, १८६६, १८७१	
	७३०, ७३२, ७३४,			[१], १८७२, १८७४	
	७३६, ७३९, ७४०,			[१], १८७५[१],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाइ
	१८७६[१], १८७७, १८७८[१], १८८०[१], १८८१[१], १८८३[१], १८८४, १८८७[१], १८८९[१], १८९०[१], १८९४[१], १९२८, १९२९, १९५४, १९५५, १९६५, १९७४, १९७५, २०१७, २०२२, २०२७, २०३८, २०४०, २०४९, २०५१, २०५६, २०६१, २०६४, २०६७, २०७०, २०७३, २०७८, २१७३ [१-२], २१७४[२-३]			[१-३], १४९८ [१], १५०१ [१], १५२३ [२], १५२४ [१], पृ. २४१ टि. २	
			किंसंठिण	किंसंस्थितः	२००८
			”	किंसंस्थितम्	९७४ [२], ९८३ [२], ९८५ [२], १४८८, १४८९, १५२१
				तः १५२३ [१], १५२६ [१, ६], १५३४, १५४०	
				तः १५४२, १५४४	[१, ३]
			किंसंठिते	किंसंस्थितम्	९७४[१]
			किंसंठिया	किंसंस्थिता	८५८
किंकर -०	किङ्कर १७७, १७८[१], १८८		किंसुयकुसुमरासी	किंशुककुसुमराशिः	
किंगिरिडा	ब्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]		पृ. २९४ टि. १८	
किंच	किञ्च	पृ. ७९ टि. ३	किंसुयपुष्परासी	किंशुकपुष्पराशिः	१२२९
किंचि	किञ्चि २११, २११गा. १७५, ९९४, १७०८ [१-३], १७३२, २१६९		कीडे	कीटः - चतुरिन्द्रियजीवः	
				पृ. २८ टि. ८	
किंपञ्चसिया	किम्पञ्चसिता	८५८	कीलण	कीडन	१८८
किंपवहा	किम्पवहा	पृ. २१३ टि. १	कीलियासंघयण-	कीलिकासंहनननाम	
किंपहवा	किम्पहवा	८५८	णामे	पृ. ३७० टि. १	
किंपुरिसा	किम्पुरुषाः	१४१ [१], १८८	कीसत्ताप	कीद्वक्तया	१८०५, १८१२, २८५२ [२]
० किंपुरिसा	किम्पुरुषौ-‘ किम्पुरुषः ’ किञ्जराभिधवानव्यन्तर- देवानामिन्द्रः १९२		+ कुक्कुड	कुक्कुटः - चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१] गा. ११०
किंपुरिसाणं	किम्पुरुषाणाम्	१९२	कुक्कुडा	कुक्कुटाः - रोमपक्षिणः	८८
किंपुरिसे	किम्पुरुषः-किञ्जराभिध- वानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२ गा. १५०		कुक्कुह	चतुरिन्द्रियविशेषः	५८[१] गा. ११०
किंसंठाणसंठिण	किंसंस्थानसंस्थितम् १४९० [१], १४९१ [१], १४९२ [१], १४९५ [१], १४९७		+ कुच्च	कूर्चः - वनस्पतिः	४२ गा. २३
			कुच्छिकिमिया	कुक्षिकृमयः - द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
			कुच्छिपुहत्तिया	कुक्षिपृथक्त्विकाः - सर्पविशेषः	८३
			कुच्छि	कुक्षिम् - द्विहस्तमानम्	८३

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
कुच्छुंभरि	कुस्तुम्भरि: - वनस्पति:	पृ. १८ टि. ६		५८[२], ६४[४], ७५[४], ८४[४], ८५[५], ९१[४], ९१[४] गा.	१११
+ कुजय	कुजयक: - वनस्पति:	४३ गा. २४			
कुडण्	कुटज: - वनस्पति: ४१ गा.	१८, ४६ गा. ३४, १२३३	कुलकख	कुलक्ष - म्लेच्छजातिविशेष:	९८
कुडगछली	कुटजछली	१२३३	कुलग्घा	म्लेच्छजातिविशेष:	पृ. ३६ टि. ३
कुडगपुप्फरासी	कुटजपुप्फराशि:	१२३१	+ कुलत्थ	कुलत्थ: - वनस्पति:	५० गा. ४२
कुडगफले	कुटजफलम्	१२३३	कुलविसिद्धया	कुलविशिष्टता	१६८५[१]
कुडगफाणिण्	कुटजफाणितम्	१२३३	कुलारिया	कुलार्या:	१०१, १०४
कुडंबण्	वनस्पतिविशेष:	पृ. २५ टि. २	कुल्ला	द्वीन्द्रियजीवा:	पृ. २७ टि. ७
कुडुंबण्	"	"	कुवधा(या)	वनस्पतिविशेष:	४५ गा. २९
कुडुके	"	पृ. २१ टि. ३	कुविंदवल्ली	कुविन्दवल्ली	४५ गा. ३०
कुणके	"	५२	कुव्वमाणे	कुर्वाण:	१८० [२], १८२ [२], १९७ [२], १९८ [२], २०६ [२]
+ कुणाला	कुणालेषु	१०२ गा. ११६	कुव्वा	द्वीन्द्रियजीवा:	पृ. २७ टि. ७
कुत्थुंभरि	कुस्तुम्भरि: - वनस्पति:	४१ गा. १७, पृ. १८ टि. ६	+ कुसट्ठा	कुशावर्तेषु	१०२ गा. ११३
कुदंसण	कुदर्शन	११० गा. १३१	कुसुम	कुसुम	१७८ [२], १८८
० कुदिट्ठी	कुदृष्टि:	११० गा. १२९	० कुसुमण्	कुसुमकम् - कुसुमम्	१२२७, १२२८
कुमुददले	कुमुददलम्	१२३१	० कुसुमे	कुसुमम्	१२२८ त: १२३०, पृ. २९३ टि. १४-१६-१७
कुमुदे	कुमुदम्	५१	कुसुंवाण्	कुसुम्भक:	५८ [८] गा. ८९
कुम्मुण्णया	कूर्मोज्ञता-योनिभेद:	७७३ [१-२]	+ कुसुंभ	कुसुम्भ:	५० गा. ४३
कुम्मुण्णयाण्	कूर्मोज्ञतायाम् - योनिभेदे	७७३ [२]	+ कुसुंभक	कुसुम्भक:	पृ. २१ टि. १
कुयवा	वल्लीविशेष:	पृ. १९ टि. ७	कुसे	कुश:	४७ गा. ३५
कुरण्	कुरक: - वनस्पति:	५२	कुहण	कुहण - वनस्पतिविशेष:	५४ [८] गा. ९६
कुरला	कुररा:	८८	कुहणा	कुहणा: - वनस्पति:	३८ गा. १२, ५२
कुरंग	कुरङ्ग	७२	कुहणे	कुहण: -	" ५२
कुरु०	कुरु - देवकुरुत्तरकुर्व-भिधानद्वीप-समुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०६			
+ कुरु	कुरुषु	१०२ गा. ११३			
कुरुविंदे	कुरुविन्दम् - वृणविशेष:	४७ गा. ३६			
कुल	कुल	५६ [२], ५७ [२],			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
कुहंड ०	कुम्माण्ड—वानव्यन्तरदेव- जातिः १८८	
कुहंडियाकुसुमे	कुम्माण्डिकाकुसुमम् १२३०	
कुहंडे	कुम्माण्डः—वानव्यन्तरदेव- जातिः १९४ गा. १५१	
कुङ्कणाणं	कोकनदानाम् पृ. २५ टि. ३	
कुंच	कुञ्च—म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ३	
कुंडरिया	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. १	
कुंडल	कुण्डल १७७, १७८ [१२], १८८, १९६, १९७ [२]	
कुंडल—	कुण्डल १९६	
कुंडले	कुण्डलः—द्वीपः समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०४	
कुंडं	कुण्डम् ८५३	
कुंडुके	वनस्पतिविशेषः पृ. २५ टि. १४	
कुणुरिया	,, पृ. २२ टि. १	
कुंथू	कुन्थुः—त्रीन्द्रियजीवः ५७ [१]	
कुंद	कुन्द १७८ [२]	
कुंद[लता]	कुन्दलता ४४ गा. २७	
कुंदयारि	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. १	
कुंदरिया	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. १	
कुंदुरुक	कुन्दुरुक १७७, १७८ [१], १८८	
कुंदे	कुन्दम् १२३१	
कुंदो	कुन्दः ४३ गा. २६	
कूडा	कूटाः—कूटनामाभिध- द्वीप-समुद्रार्थं १००३ [२] गा. २०६	
कूरेसु	कूटेपु १४८	
के	कः १७४२तः १७४४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
केइ	कश्चित् ११२१, १२१५ [१-३]	
,,	केचित् ११९८, २०५७ [१]	
,,	कानिचित् ५४ [८] गा. ८७	
० केक्या	केक्याः—म्लेच्छजाति- विशेषः ९८	
० केक्या	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. २०	
केण—	केन ४३९तः ४४१, ४४३तः ४४८, ५५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०३ तः ५०५, ५०८तः ५११, ५१३तः ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२६ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१-३], ५५५ [१-३], ५५६ [१], ५५७ [१], ८३१, ८६७, ८६८, ९९४, ९९६, ११२४ तः ११२६,	

मूलसद्दो	सफायत्यो	सुत्तंकाइ
केण -	११२८ तः ११३०, ११३२, ११३८, ११३९, ११४२, १२१५ [१-३], १२२०, १२२२, १२५२, १२५३, १२५५, १४४४, १४५९, १५७३, १९२८, १९२९, १९५४, १९५७ [१], १९५८, १९६०, १९६३, १९६४, २०४६, २०५१, २०५२ [१], २०७८, २०८०, २०८३, २१६९, पृ. २७५ टि. ६	
केतु	केतुः १९५ [२]	
केमहालिया	कियन्महती १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१], १५०७ [१], १५१३ [१], १५२७ तः १५२९ [२], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ६], १५३५, १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]	
केयह	केतकी - गुच्छवनस्पतिभेदे ४२ गा. २३	
"	" - वलयवनस्पतिभेदे ४८ गा. ३७	
केयइअद्धं (स. प्र.) केकयाधे	१०२ गा. ११७	
केरिसण	कीदृशकः - कीदृशः ११४६, ११४७ [१], १७५०, १७५१	
केरिसिया	कीदृशिका - कीदृशी १२२६ तः १२३१, १२३३, १२३८, १७५२	
केलि	केलि १८८	
केयट्कालस्स	कियत्कालस्य कियत्कालेन (तृ. प.) वा २१५३ [२-३]	

मूलसद्दो	सफायत्यो	सुत्तंकाइ
केवइयं	कियन्तम् ५६२, पृ. १२६ टि. १	
केवइया	कियन्तः ४८१ [१], १४१५ [१]	
"	कियन्ति ९१० [४], ९११ [१-२], ९८७ [२], १०४३ [५], १०४८ [१], १०५५ [५], १०६४, १०६५, २१३५ [१]	
केवचिरं	कियच्चिरम् १२६० तः १२६२ [२], १२६४ [१] तः १२६६ [१], १२६७, १२६८ [१], १२७० [२] तः १२७३, १२७५, १२७९, १२८४, १२८५, १३००, १३०५, १३१०, १३१२, १३२० तः १३२२, १३२५, १३२७, १३३१, १३३४, १३३६, १३४३, १३४६, १३५०, १३५१, १३५५, १३६५, १३६६, १३६९, पृ. ३१५ टि. १	
केवति	कियत् १७९३ गा. २१७	
केवतिण	कियान् ९९२ [१-२] कियत् २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
केवति- (तृ. प.)	कियत्कालेन १७९६, १८०८, १८१५	
कालस्स	" (पृ. प.) कियत्कालात् कियत्कालेन वा ६९३ तः ६९५, ६९७, ७०० तः ७२४	
"	कियत्कालस्य कियत्कालेन (तृ. प.) वा २१५६ [२], २१५९ [२], २१६०, २१६६ [२]	

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	
क्वैतिया	किदन् ९७५ [१], ९७६ [१], ९८५ [३-४], १२१५ [१-३], १९८३, १९८४, १९९१, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७		क्वैतिया	६३२, ६३३, ६३६, ६३७, ९८० [१], ९८१ [१], ९८५ [८], १४१४ [१,३], १४१६ [१], २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१], २०९७ [१], २०९९ [१] तः २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५, २१०६, २११९ [१-२], २१२० [१], २१२१ [१], २१२३ [१], २१२४ [१, ३], २१३५ [१], २१३७ [१], २१३९, २१४० [१]		
क्वैतिया	क्रियन्तः ३३५ तः ३५१ [१], ३५४ [१-३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३ [१], ३६६ [१], ३६९ [१], ३७० [१], ३७१ [१], ३७२ [१], ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९९ [१], ४०७ [१], ४०८ [१], ४०९ [१], ४३६ [१], ४३७ [१-३], ५६०, ५६१, ५६३, तः ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ तः ५८५, ५८९, ६०५ तः ६०७, १६९७, १६९८ [१-२]		॥	क्रियन्ति ९१० [१-३], ९११ [३], ९१२ [१-२], ९१४ [१-२], ९१६ [१], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१], १०३०, १०३१ [१], १०३२ [१], १०३६, १०३८ [१], १०४१ [१-४, ६, ८], १०४३ [१, ३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [१, ७-८], १०४७ [१-४], १०४८ [१,२,४], १०५० [३], १०५४ [१-३], १०५५ [१,४-५], १०५८, १०६३, १०६४, १०६७, १२४६, २०४७		
क्वैतिया	क्रियन्तः ४४०, ४४१, ४४३, ४४४, ४४७, ४४२, ४४५ [१-३], ४४६ [१], ४४७ [१], ४४८ [१], ४६३ [१], ४७७ [१], ४८२ [१], ४८५ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५५४ [३], ५५७ [१], ६२६, ६२८, ६३०,		क्वैतियाको	क्रियन्तः १२४५, १४१५ [२]		
			क्वैल	क्वैल-क्वैलज्ञान १९२८		
			क्वैलकप्यं	क्वैलकल्पम् २१६९		
			क्वैलकप्ये	क्वैलकल्पः २१६९		
			क्वैलणाग ०	क्वैलज्ञान ४५२, ४८९ [३], ४९१ [१], ४९७		

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकादं
केवलणाणपरिणामे	केवलज्ञानपरिणामः	९३३
केवलणाणसागर-	केवलज्ञानसाकार-	
पासण्या	पश्यता	१९३७
केवलणाण-	केवलज्ञानसाकारोपयोगः	
सागारोवओमे		१९०९
केवलणाणं	केवलज्ञानम्	१४२१
	[४-५], १४३६ [२]	
केवलणाणारिया	केवलज्ञानार्याः	१०८
केवलणाणावरणिजे	केवलज्ञानावरणीयम्	१६८८
केवलणाणिस्स	केवलज्ञानिनः	४९७
केवलणाणी	केवलज्ञानी	१८९८ [४], १९०२ [४]
„	केवलज्ञानिनः	२५७, २५९, ९४३, १९५४, १९५५
केवलणाणीण	केवलज्ञानिनाम्	२५७
केवलणाणीणं	„	२५९, ४९१
केवलणाणुवउत्ता	केवलज्ञानोपयुक्ताः	२११ गा. १७०
केवलणाणे	केवलज्ञाने	१२१७
केवलदंसण ०	केवलदर्शन	४५२, ४८९ [३], ४९० [३], ४९१ [१], ४९७
केवलदंसणअणा-	केवलदर्शनानाकारपश्यता	
गारपासण्या		१९३८
केवलदंसणअणा-	केवलदर्शनानाकारोपयोगः	
गारोवओमे		१९१०
केवलदंसणं	केवलदर्शनम्	१९५५
केवलदंसणावरणिजे	केवलदर्शनावरणम्	१६८९ [३]
केवलदंसणावरणे	„	१६८०

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकादं
केवलदंसणीण	केवलदर्शनिनाम्	२६०
० केवलदंसणोव-	केवलदर्शनोपयुक्ताः	
उत्ता		१९२८
केवलदिट्ठीहि -	केवलदृष्टिभिः	२११ गा. १७०, पृ. ७९ टि. १
केवलनाण ०	केवलज्ञान	४९० [३]
केवलनाणी	केवलज्ञानी	४९७
केवलं	केवलम्	१४२० [३-४], १४३२ [३], १४३७ [३-४]
केवलि	केवलिन्	११७ तः ११९, १२६, १३० तः १३२
केवलि ०	केवलिन्	११३, ११७, ११९, १३०, १३८
केवलिअणाहारए	केवल्याहारकः	१३६७, १३६९
० केवलिअणाहारए	„	१३६९ तः १३७३
केवलिआहारए	केवल्याहारकः	१३६४, १३६६
केवलिण	केवलिकः - समुद्धातः	२०८५ गा. २२७
केवलिपणत्तं	केवलिप्रज्ञसम्	१४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२
केवलिसमुग्घाण	केवलिसमुद्धातः	२०८६, २०८८, २०९२, २१७२
केवलिसमुग्घाणं	केवलिसमुद्धातेन	२१२५, २१२७ २१६८

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
कंवली	कंवली १९६३, १९६४,	२१७० [१]
"	कंवलिन्: २१७० [१],	२१७० [२] गा. २३०
कंसरं	कंसरम् पृ. २५ टि. ४	
कंसरा	कंसराणि ५४ [८] गा. ९१	
० कंसा	कंशौ १७८ [२]	
कोइ	कश्चिन् २११ गा. १७४	गा. १७६
कोइलच्छाकुसुमम्	कोकिलच्छद-	कुसुमकम् १२२८
कोइलच्छाकुसुमम्	" पृ. २९४ टि. ८	
कोइला	कोकिला:	८८
कोकणदे	कोकनदम्	५१
० कोकणाणं	कोकनदानाम्	५४ [८] गा. ९०
कोकंतिया	सनखपदविशेषः	७४
कोकंतिए	" ८४९, ८५२	
कोकंतिओ	" पृ. २१२ टि. ४	
कोकंतिया	" ८५१	
कोट्टग	कोट्टक—अपवरक	१७७, १७८ [१], १८८
० कोडाकोडीसो	कोटाकोटयः ९१८ [१], ९२१ [१], १३०६, १३०९, १३११, १३९७ तः १६९९ [२], १७०० [२, ५, ९-१३], १७०२ [३, ५-९, १२, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२, ४३, ४५, ५४, ५७, ५८], १७०३ [१], १७०४ कोटाकोटीः १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०६ [१], २१०, १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२-३], १७३९ [१-२]	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
कोडि	कोटि ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८५ [५], ९१ [४] गा. १११, १२६२ [२], १३२७, १७०१ [२]	
कोडिगारा	शिल्पार्थविशेषः १०६	
० कोडिं	कोटिम् १३५०, १३५८, १३६०, १३६६, १७१९, १७२३, १७२६	
कोडी	कोटी ८४ [४], ९१ [४]	
० कोडी	कोटिः २११, ३७३ [१, ३], ३७५ [१, ३], ३७६ [१, ३], ३७७ [१, ३], ३८१ [१, ३], ३८३ [१, ३], ३८४ [१, ३], ३८६ [१, ३]	
"	कोटिम् १७१०	
० कोडीण	कोट्या ३८६ [३]	
० कोडीसो	कोटयः १७७	
"	कोटीः १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०६ [१], २१०, १७३४, १७३५, [२], १७३७ [२-३], १७३९ [१-२]	
कोडीवरिसं	कोटिवर्षम् १०२ गा. ११६	
कोडुंवियं	कोटुम्विकम् ११०८	
कोडेष्टमल्लदामे	कोरण्टमाल्यदाम पृ. २९४ टि. २२	
कोत्यलवाहगा	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
कोदूसा	धान्यविशेषः ५० गा. ४३	
+ कोद्व	कोद्वः "	
कोरव्वा	कौरव्याः—कुलार्थाः १०४	
+ कोरंय	कोरण्टकः ४३ गा. २४	
कोरिंटे	कोरण्टः पृ. १८ टि. १७	
कोरेंदमल्लदामे	कोरण्टमाल्यदाम १२३०	
कोलसुण्ण	कोलशुनकः—सनखपद-विशेषः ८४९, ८५२	

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाइ
कोलसुणओ	कोलशुनकः	पृ. २१२ टि. ४
कोलसुणगा	कोलशुनकाः	७४
कोलसुणिया	कोलशुनिका	८५, १
कोलालिया	कीलालिकाः — कर्मार्थाः	१०५
कोलाहल	कोलाहल	१८८
कोलाहा	सर्पभेदविशेषः	७९
कोचाय	कोर्षक—म्लेच्छजातिविशेषः	पृ. ३६ टि. ३
+ कोसला	कोसलासु	१०२ गा. ११३
+ कोसंब	कोशम्बः — एकास्थिक-	वनस्पतिः ४० गा. १३
कोसंबी	कौशाम्बी	१०२ गा. ११४
कोसे	क्रोशाः	२१६९
कोइ ०	क्रोध	१७३७ [४]
कोहकसाई	क्रोधकपायी	१३३२
”	क्रोधकपायिणः	९३८, ९४३
कोहकसाईणं	क्रोधकपायिणाम्	२५४
कोहकसाईसु	क्रोधकपायिषु	१८९५ [२]
कोहकसाए	क्रोधकपायः	९५८, ९५९
कोहकसायपरिणामे	क्रोधकपायपरिणामः	९२९
कोहकसायी	क्रोधकपायिणः	२५४
कोहणिस्सिया	क्रोधनिःसृता — भापाप्रमेदः	८६३
कोहसण्णा	क्रोधसंज्ञा	७२५, ७२६
कोहसमुग्घाए	क्रोधसमुद्घातः	२१३३
कोहसमुग्घाएणं	क्रोधसमुद्घातेन	२१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१]
कोहसमुग्घाओ	क्रोधसमुद्घातः	२१३९
कोहसमुग्घाया	क्रोधसमुद्घाताः	२१३५, [१], २१३७ [१], २१३९, २१४० [१]
कोहसंजलणाए	क्रोधसञ्चलनस्य — सञ्च- लनक्रोधस्य	१७०० [५], १७०८ [५]

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाइ
कोहसंजलणे	क्रोधसञ्चलने — सञ्चलन-	क्रोधे पृ. ३७२ टि. १
कोहस्स	क्रोधस्य	१७०० [६-८]
कोहुप्पत्ती	क्रोधोत्पत्तिः	९६१ [१]
कोहे	क्रोधः	९६० [१], ९६२ [१], ९६३ [१], १६७०, १६९१ [४]
”	क्रोधे	८६३ गा. १९५
कोहेणं	क्रोधेन	९६४ तः ९६८
कोंकणग	सूत्राणां प्रथमकण्डिका,	९७०, १५८०
कोंकणाणं	कोङ्कणक — म्लेच्छजाति-	विशेष ९८
कोंच	कोकनदानाम्	पृ. २५ टि. ३
कोंचा	कौञ्च — म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ७
कोंत्त	कौञ्चाः — रोमपक्षिविशेषः	८८
० कखय	कुन्त	१८८
खहरसार	क्षय	२११ गा. १६७
खओवसमिया	ख	
खग्गा	खदिरसारः	पृ. २९४ टि. १
”	क्षायोपशमिकः	१९८२
खग्गा	खज्ज	१९६
खज्जूरसारए	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. १८
खज्जूरी	खज्जाः — पशुविशेषः	७३
खटोदग्ग	खर्जूरसारकः	१२३७
खदिरसार	खर्जूरी	४८ गा. ३८
खय	खटोदकम् — ईषदम्भोदकम्	२८ [१]
खयरसारए	खदिरसारः	पृ. २९४ टि. १
खयरसार	क्षय	२११ गा. १६७
	खदिरसारकः	पृ. २९४ टि. २
	खदिरसारः	१२२८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
खय-वद्धी	क्षय-वृद्धी १९८१ गा. २२२	
खरपुढवीण	खरपृथिव्याः पृ. १४टि. १	
खरवादरपुढ-	खरवादरपृथ्वीकायिकाः	
विकाइया	२२, २४, २५[३]	
खरमुह	खरमुख—म्लेच्छजाति-	
	विशेष पृ. ३६ टि. ३	
खरे	खरः ८४४, ८४६	
खरोट्टी	खरोट्टी—लिपिभेदः पृ. ३८	
	टि. १०	
खरोट्टी	,, ,, १०७	
खलु	खलु ५४[९] गा. ९८,	
	११० गा. १२८ गा. १३०,	
	१८७ गा. १४२, १९२ गा.	
	१५०, २११ गा. १६३ तः	
	१६५ गा. १७०, ६४७	
	गा. १८३, १२५२,	
	१२५३, १२५५, १६६७,	
	१६७०, १७९३ गा.	
	२१७, २१७०[१]	
खलूडे	वनपस्तिविशेषः ५४[१]	
	गा. ५३	
खवइत्ता	क्षपयित्वा २१७५	
खवण	क्षपकः १७४२, १७४३	
खवयति	क्षपयति २१७५	
खवलमच्छा	मत्स्यविशेषः ६३	
खवेति	क्षपयति २१७५	
खवेत्ता	क्षपयित्वा २१७५	
खस	खस—म्लेच्छजाति-	
	विशेष ९८	
खहयरतिरिक्ख-	खेचरतिर्यग्योनिक-	
जोणियपंचेन्द्रिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम् १४८३	
खहयरपंचेन्द्रियहिंनो	खेचरपञ्चेन्द्रियेभ्यः	
	६४५[२]	
खहयरपंचेन्द्रिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणिय-	ग्योनियेभ्यः ६३९	
ण्हिनो	[३. १९]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० ,,	,, ६३९ [१९-२२]	
खहयरपंचेन्द्रिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणिया	ग्योनिकाः ६१, ८६,	
	९१[४] गा. १११, ३३४	
खहयरपंचेन्द्रिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणियाणं	ग्योनिकानाम् ९१[४]	
० ,,	,, ३८७[३], ३८८	
	[१-३], ३८९[१-३]	
खहयरसंखेज्जवासा-	खेचरसङ्ख्येयवर्पा-	
उयगवभवक्कंतिय-	युष्कगर्भव्युत्क्रान्तिक-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेन्द्रियवेउव्विय-	वैक्रियशरीरम्	
सरीरे	१५१८[४]	
खहयरा	खेचराः १४८६ [१]	
खहयराण	खेचराणाम् १५००	
० खहयराण	,, १५२४[२]	
खहयराणं	,, १५१२,	
	१५१८[७]	
खहयरेहिंनो	खेचरेभ्यः ६४३, ६४५	
	[२]	
खंजणे	खंजनम्—सर्पा १२२६	
खंडण्ण	खण्डकेन ८८२	
खंडाई	खण्डानि १९९५	
० खंडाण	खण्डानाम् ८८२	
खंडासेण	खण्डभेदः ८८१, ८८२	
खंडासेण्णं	खण्डभेदेन ८८७	
खंडाभेदपरिणामे	खण्डभेदपरिणामः ९५१	
खंडाभेदे	खण्डभेदः ८८२	
खंडे	खण्डः १२३८	
खंधेसा	रक्त्तधदेशाः ६, ५०२	
खंधपदसा	रक्त्तधप्रदेशाः ५०२	
खंधप्पणसा	,, ६	
खंधम्मि	रक्त्तध ७९० गा. १८९	
खंधस्स	रक्त्तधस्य ५४ [३] गा.	
	५८, ५४ [४] गा. ६८,	
	५४ [५] गा. ७८, ५४	
	[६] गा. ८२, ५०८ तः	

मूलसहो	सङ्गयत्यो	सुत्तकाइ
खंधस्स	५१०, ५२५ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३५ [१], ५५४ [१-३]	
खंधं	स्कन्धम् १९६३, १९६४	
खंधा	स्कन्धाः ६, ४०, ४१, ३३०, ५०२, ५०३	
,,	द्वीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. ७	
खंधाणं	स्कन्धानाम् ३३०, ५५४ [१-३], ९४८ गा. १९९, ११०६, १११०	
० खंधावारेसु	स्कन्धावारेषु ८२	
खंधे	स्कन्धः ५४ [३] गा. ५८, ५४ [४] गा. ६८, ५०८ तः ५१०, ५२५ [१], ५३० [१], ५३१ [१-३], ५३५ [१], ५५४ [१-३], ७८२ तः ७८९	
० खंधे	स्कन्धान् २१७५	
खंधेसु	स्कन्धेषु ७९० गा. १९०	
खंधो	स्कन्धः ५३ गा. ४४	
खात	खात १७७, पृ. ६४ टि. १	
खाय	,, १७८ [१], १८८	
खारतउत्ती	क्षारत्रपुवी १२३३	
खारतउत्तीफले	क्षारत्रपुवीफलम् १२३३	
खारा	भुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
खारोदण्	क्षारोदकम् २८ [१]	
खासिय	खासिक - म्लेच्छजाति-विशेष ९८	
खित्तं	क्षेत्रम् १२१५ [१]	
खित्ताणुवाण्णं	क्षेत्राणुपातेन २८८	
खिप्पामेव	क्षिप्रमेव १८६४, २०५२ [२, ६]	
खिप्पामेव-	,, २०५२ [२]	
खीणकसायवीत-	क्षीणकपायवीतराग-	
रागचरित्तरिया	चारित्रार्थाः १२४, १३२	
० ,,	,, १२६ तः १३२	

मूलसहो	सङ्गयत्यो	सुत्तकाइ
खीणकसायवीत-	क्षीणकपायवीतराग-	
रागदंसणारिया	दर्शनार्थाः ११९	
० ,,	,, ११७ तः ११९	
० खीणकसायवीय-	क्षीणकपायवीतराग-	
रागचरित्तरिया	चारित्रार्थाः १२७, १३० तः १३२	
० खीणकसायवीय-	क्षीणकपायवीतराग-	
रागदंसणारिया	दर्शनार्थाः ११३ तः ११६, ११८, ११९	
खीणकसायवी-	क्षीणकपायवीतराग-	
यरायचरित्तरिया	चारित्रार्थाः १२६	
० ,,	,, १२७ तः १२९, १३१	
खीणकसायवीय-	क्षीणकपायवीतराग-	
रायदंसणारिया	दर्शनार्थाः १११, ११३	
० ,,	,, ११५, ११६	
+ खीर	तृणविशेषः ४७ गा. ३५	
खीरकाओली	क्षीरकाकोली - वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५१	
खीर[वरे]	क्षीरवरः - द्वीपः समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०४	
खीरणि	क्षीरणी - एकास्थिक-वनस्पतिः पृ. १७ टि. ८	
खीरपूरण्	क्षीरपूरकम् पृ. २९५ टि. १	
खीरपूरे	क्षीरपूरम् १२३१	
खीरिणि	क्षीरिणी - वृक्षविशेषः ४० गा. १४	
खीरे	क्षीरम् १२२०, १२३१	
खीरोदण्	क्षीरोदकम् २८ [१]	
खीलियासंवयणणामे	कीलिकासंहनननाम १६९४ [७]	
खीलियासंवयणे	कीलिकासंहननम् १७०२ [२१]	
खुज्जसंटाणणामे	कुज्जसंस्थाननाम १६९४ [८]	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
खुजे	कुञ्जम् - संस्थानम्	९८८
० खुड्डाए	क्षुल्लकः	२१६९
खुड्डागभवगगहणं	क्षुल्लकभवग्रहणम्	१३६५
खुदा	द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि. ७
खुरप्पसंठाण ०	खुरप्रसंस्थान	१६७ तः १७४, ९७४ [४]
खुरुप्प	खुरप्र	पृ. ५० टि. ४
खुल्ला	द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
खेडनिवेशेसु	खेडनिवेशेषु	८२
+ खेत्त	क्षेत्रम्	२१२ गा. १८१
खेत्तओ	क्षेत्रतः	८७७ [२, ४], ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३८७, १७९७, २०६०
खेत्ततो	क्षेत्रतः	१३५९, १३६५
खेत्तं	क्षेत्रम्	९६१ [१], ९७१ गा. २०१, १००१, १२१५ [१-३], १९८३, १९८४, १९९१, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७
० खेत्तं	क्षेत्रम्	पृ. २९० टि. ८-९
० खेत्ताओ	क्षेत्रात्	१५५०
खेत्ताणुवाणं	क्षेत्रानुवातेन	२७६ तः २८७, २८९ तः ३२४, ३२६, ३२८
खेत्तारिया	क्षेत्रार्याः	१०१, १०२
खेत्ते	क्षेत्रम्	२११, २१५३ [१-२], २१५६ [१-२], २१५७, २१५९ [१ २], २१६०, २१६५, २१६६ [१]

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० खेत्ते	क्षेत्रे	८२, १५४
० खेत्तेहिं	क्षेत्रैः	९२१ [१], पृ. २२७ टि. ४
० खेत्तोगाढे	क्षेत्रावगाढान्	१८०१
खेत्तोववातगतीए	क्षेत्रोपपातगत्याम्	१०९९
० खेत्तोववायगई	क्षेत्रोपपातगतिः	१०९६
खेत्तोववायगती	,,	१०९२, १०९३
० खेत्तोववायगती	,,	१०९३ तः १०९८
खेमा	क्षेमाणि	१७७, १७८ [१], १८८
खेलेसु	श्लेष्मसु	९३
खोत[वरे]	क्षोदवरः - द्वीपः समुद्रश्च	१००३ [२] गा. २०४
खोतोदए	क्षोदोदकम्	२८ [१]
० खोयरसे	इक्षुरसः	१२३७
ग		
गइ	गति	९४९
गइत्तालुए	गजतालुकम्	पृ. २९४ टि. १५
गइनामनिहत्ताउए	गतिनामनिधत्तायुष्कः	६८४
गइप्पवाए	गतिप्रपातः	पृ. २६८ टि. १
[गइप्पवाए]	,,	११२२
गइरइया	गतिरतिकाः	१९५, [१]
० गई	गतिः	१०९७
,,	गतयः	१९५, [१]
गगणतलं -	गगणतलम्	१९५, [१]
गगगर	ग्लेच्छजातिविशेष	९८
गच्छति	गच्छति	११०१, ११०८, ११०९, ११११, १११२, १११४, १११८, ११२१, २१७० [२] गा. २२९
गच्छंति	गच्छन्ति	६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], २१७० [२], पृ. २७१ टि. ७

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुसंकाद	मूलसद्दो	सकयत्यो	सुसंकाद
गच्छा	गुच्छाः पृ. १६ टि. ७, पृ. १८ टि. २-३-१४		गतिनामनिहत्ताउण्	गतिनामनिधत्तायुष्कः	६९०
गच्छेज्ज	गच्छेत्त २१७४[४]		गतिनामनिहत्ताउण्	„	६८५
गच्छो	गुच्छः पृ. २२ टि. ९		गतिनामे	गतिनाम	१६९३,
गण	गण १७७, १७८ [१], १८८, १९८ [१], २११ गा. १७२, पृ. ६९ टि. १, पृ. ७७ टि. १		गतिपरिणामे	गतिपरिणामः	१६९४[१] ९२६, ९२७, ९४७, ९४९
० गणस्स	गणस्य १[गा. २]		गतिपरिणामेण	गतिपरिणामेन	९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४२ तः ९४४
गणहरं	गणधरम् १११८		गतिप्पवाण्	गतिप्रपातः	१०८५
० गणा	गणाः १८८, १९५[१], २०७ तः २१०		गतिं	गतिम्	१६७९
गणावच्छेदयं	गणावच्छेदकम् १११८		गती	गतिः	११०६, ११०७, १११०, १११३, ११२२, १६८४[१]
गणावच्छेदं	गणावच्छेदम् पृ. २७२ टि. ७		० गती	गतिः	१०८५ तः ११२२
गणितलिघी	गणितलिपिः - लिपिभेदः १०७		० गतीण्	गत्याम्	१०९९
गणिं	गणिनम् १११८		० गत्ता	गात्राः	१७८ [१]
गतच्छायं	गजच्छायाम् पृ. २७२ टि. २		„	गात्रौ	१७८ [२]
गतं	गतम् पृ. २९० टि. ५,		गदभा	गर्दभाः	७१
० गतं	„ १२१५[१]		गवभगा	(?) गर्भगाः-मत्स्यविशेषः	पृ. २९ टि. ८
गता	गताः २१७०[२] गा. २३०		गवभया	(?) गर्भजाः - „ „	
„	गता १२५२, १२५३, १२५५		गवभवकंतिण्	गर्भव्युत्क्रान्तिकः	१४८४[३], १४८५[४]
„	गतानि २१०		गवभवकंतिण्हितो	गर्भव्युत्क्रान्तिकेभ्यः	६३९ [८, १३]
० गता	गताः १७७, १७८[१]		० „	„ ६३९ [१५]	
„	गतौ १७८[२]		गवभवकंतिण्	गर्भव्युत्क्रान्तिक १४८५	
गति	गति २२५, २२६			[९], १५११ [१-२]	
+ गति	गतौ ८२९[२] गा. १९१		गवभवकंतिण्-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोरःपरिसर्प	
गति०	गति १२१८ ना. २१०		उरपरिसर्प०	१४८५ [८]	
गति	गतिः २१२ गा. १८०		गवभवकंतिण्उर-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोरः-	
गति -	„ १२५९ गा. २११		परिसर्पथलयर-	परिसर्पस्थलयर-	
गतिचरमेणं	गतिचरमेण ८०७, ८०८ [१], ८०९[१]		तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
			पंचेदियओराणिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
			सरीरे	शरीरम् १४८५ [६]	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाह
गठभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर-	
उरपरिसप्यथलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणिणुहिंतो	निकेभ्यः	६३९
		[१३, १५]
० ,,	,,	६३९ [१५]
गठभवकंतिथयउर-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोरःपरिसर्प-	
परिसप्यथलयर-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	निकानाम्	
जोणियाणं		३८३ [१]
० ,,	,,	३८३ [२-३]
गठभवकंतिथयखह-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखेचरपञ्चे-	
यरपंचेंदियति-	न्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः	
रिक्खजोणिणुहिंतो		६३९ [१९, २१]
० ,,	,,	६३९ [२२]
गठभवकंतिथयखह-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखे-	
यरपंचेंदियतिरि-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
क्खजोणियाणं	ग्योनिकानाम्	३८९ [१]
० ,,	,,	३८९ [२-३]
गठभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकचतुष्प-	
चउप्पपहिंतो	देभ्यः	६३९ [८]
गठभवकंतिथयच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
तिरिक्खजोणिथ-	तिर्यग्योनिक-	
पंचेंदियओरालिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [२]
गठभवकंतिथयच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयरपंचें-	चतुष्पदस्थलचर-	
दियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणिणुहिंतो	निकेभ्यः	६३९ [१०]
० ,,	,,	६३९ [१०-११]
गठभवकंतिथयच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणियाणं	निशानाम्	३८० [१]
० ,,	,,	३८० [२-३]

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाह
गठभवकंतिथयजलय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
रतिरिक्खजोणिथ-	चरतिर्यग्योनिक-	
पंचेंदियओरा-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१४८४ [१]
० गठभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
जलयरपंचेंदिय-	पञ्चेन्द्रियेभ्यः	६३९
हिंतो		[६]
गठभवकंतिथयजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
यरपंचेंदिय-	चरपञ्चेन्द्रिय-	
तिरिक्खजोणिथ-	तिर्यग्यो-	
हिंतो	निकेभ्यः	६३९ [४, ६]
गठभवकंतिथयजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
यरपंचेंदियति-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका-	
रिक्खजोणियाणं	नाम्	३७७ [१]
० ,,	,,	३७७ [२-३]
गठभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचराः	
जलयरा		१४९८ [४]
गठभवकंतिथयति-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
रिक्खजोणिथ-	तिर्यग्योनिकपञ्चे-	
पंचेंदियओरा-	न्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१४९७ [३]
गठभवकंतिथयतिरि-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
क्खजोणिथपंचें-	तिर्यग्योनिकपञ्चे-	
दियवेउव्विय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५१८ [१-२]
० ,,	,,	१५१८ [२-५]
गठभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य-	
तिरिक्खजोणिथ-	ग्योनिकाः	११८० [८]
गठभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्य-	
जोणिथ	ग्योनिकाः	५८४, ६३४, ११८० [५, ७]
गठभवकंतिथय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनि-	
जोणियाणं	कानाम्	११८० [५]
गठभवकंतिथय-	,,	३७४ [१]
पंचेंदियतिरिक्ख-	७४७, ७६१, ११९३	
जोणियाणं	[३], ११८० [३, ७-८]	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाद
गच्छा	गुच्छा: पृ. १६ टि. ७, पृ. १८ टि. २-३-१४	
गच्छेज्ज	गच्छेत् २१७४[४]	
गच्छो	गुच्छ: पृ. २२ टि. ९	
गण	गण १७७, १७८ [१], १८८, १९८ [१], २११ गा. १७२, पृ. ६९ टि. १, पृ. ७७ टि. १	
० गणस्स	गणस्य १[गा. २]	
गणहरं	गणधरम् १११८	
० गणा	गणा: १८८, १९५[१], २०७ त: २१०	
गणावच्छेद्वयं	गणावच्छेदकम् १११८	
गणावच्छेदं	गणावच्छेदम् पृ. २७२ टि. ७	
गणितलिदी	गणितलिपि: - लिपिभेद: १०७	
गणिं	गणिनम् १११८	
गतच्छायं	गजच्छायाम् पृ. २७२ टि. २	
गतं	गतम् पृ. २९० टि. ५	
० गतं	,, १२१५[१]	
गता	गता: २१७०[२] गा. २३०	
,,	गता १२५२, १२५३, १२५५	
,,	गतानि २१०	
० गता	गता: १७७, १७८[१]	
,,	गतौ १७८[२]	
गति	गति २२५, २२६	
+ गति	गतौ ८२९[२] गा. १९१	
गति०	गति १२१८ गा. २१०	
गति	गति: २१२ गा. १८०	
गति -	,, १२५९ गा. २११	
गतिचरमेणं	गतिचरमेण ८०७, ८०८ [१], ८०९[१]	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाद
गतिणामणिहत्ताउण्	गतिनामनिधतायुष्क:	६९०
गतिणामणिहत्ताउण्	,,	६८५
गतिणामे	गतिनाम	१६९३, १६९४[१]
गतिपरिणामे	गतिपरिणाम:	९२६, ९२७, ९४७, ९४९
गतिपरिणामेणं	गतिपरिणामेन	९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४२ त: ९४४
गतिप्पवाण्	गतिप्रपात:	१०८५
गतिं	गतिम्	१६७९
गती	गति: ११०६, ११०७, १११०, १११३, ११२२, १६८४[१]	
० गती	गति: १०८५ त: ११२२	
० गतीण्	गत्याम्	१०९९
० गत्ता	गात्रा: १७८ [१]	
,,	गात्रौ १७८ [२]	
गद्भा	गर्दभा:	७१
गवभगा	(?) गर्भगा: - मत्स्यविशेष: पृ. २९ टि. ८	
गवभया	(?) गर्भजा: - ,, ,,	
गवभवक्कंतिण्	गर्भव्युत्क्रान्तिक:	१४८४[३], १४८५[४]
गवभवक्कंतिण्हितो	गर्भव्युत्क्रान्तिकेभ्य:	६३९ [८, १३]
० ,,	,,	६३९ [१५]
गवभवक्कंतिय	गर्भव्युत्क्रान्तिक	१४८५ [९], १५११ [१-२]
गवभवक्कंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर:परिसर्प	१४८५ [८]
उरपरिसप्प०	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर:-	
गवभवक्कंतियउर-	परिसर्पस्थलचर-	
परिसप्पथलयर-	तिर्यग्योनिक-	
तिरिक्खजोणिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
पंचेन्द्रियओराणिय-	शरीरम्	१४८५ [६]
सरीरे		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर-	
उरपरिसप्पथलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यगो-	
जोणिपुहिंतो	निकेभ्यः	६३९
०	„	[१३, १५]
०	„	६३९ [१५]
गठभवकंतियउर-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोरःपरिसर्प-	
परिसप्पथलयर-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यगो-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	निकानाम्	
जोणियाणं		३८३ [१]
०	„	३८३ [२-३]
गठभवकंतियखह-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखेचरपञ्चे-	
यरपंचेंदियति-	न्द्रियतिर्यगोनिकेभ्यः	
रिक्खजोणिपुहिंतो		६३९ [१९, २१]
०	„	६३९ [२२]
गठभवकंतियखह-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखे-	
यरपंचेंदियतिरि-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
क्खजोणियाणं	गोनिकानाम्	३८९ [१]
०	„	३८९ [२-३]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकचतुप्प-	
चउप्पपुहिंतो	देभ्यः	६३९ [८]
गठभवकंतियच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयर-	चतुप्पदस्थलचर-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यगोनिक-	
पंचेंदियओरालिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [२]
गठभवकंतियच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयरपंचें-	चतुप्पदस्थलचर-	
दियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यगो-	
जोणिपुहिंतो	निकेभ्यः	६३९ [१०]
०	„	६३९ [१०-११]
गठभवकंतियच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयर-	चतुप्पदस्थलचर-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यगो-	
जोणियाणं	निकानाम्	३८० [१]
०	„	३८० [२-३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
गठभवकंतियजलय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
रतिरिक्खजोणिय-	चरतिर्यगोनिक-	
पंचेंदियओरा-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१४८४ [१]
० गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
जलयरपंचेंदिय-	पञ्चेन्द्रियेभ्यः	६३९
हिंतो		[६]
गठभवकंतियजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
यरपंचेंदिय-	चरपञ्चेन्द्रिय-	
तिरिक्खजोणिपु-	तिर्यगो-	
हिंतो	निकेभ्यः	६३९ [४, ६]
गठभवकंतियजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
यरपंचेंदियति-	पञ्चेन्द्रियतिर्यगोनिका-	
रिक्खजोणियाणं	नाम्	३७७ [१]
०	„	३७७ [२-३]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचराः	
जलयरा		१४९८ [४]
गठभवकंतियति-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
रिक्खजोणिय-	तिर्यगोनिकपञ्चे-	
पंचेंदियओरा-	न्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१४९७ [३]
गठभवकंतियतिरि-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
क्खजोणियपंचें-	तिर्यगोनिकपञ्चे-	
दियवेउच्चिय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५१८ [१-२]
०	„	१५१८ [२-५]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य-	
तिरिक्खजोणिया	गोनिकाः	११८० [८]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्य-	
जोणिया	गोनिकाः	५८४, ६३४, ११८० [५, ७]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यगोनि-	
जोणियाण	कानाम्	११८० [५]
गठभवकंतिय-	„	३७४ [१],
पंचेंदियतिरिक्ख-	७४७, ७६१, ११६३	
जोणियाणं	[३], ११८० [३, ७-८]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० ,,	,,	३७४[२-३]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकभुज-	
भुयपरिसपथलय-	परिसर्पस्थलचर-	
रपंचेंदियतिरिक्ख-	पक्षेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणिण्हितो	निक्केभ्यः ६३९[१६, १८]	
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकभुज-	
भुयपरिसपथलय-	परिसर्पस्थलचरपक्षेन्द्रिय-	
रपंचेंदियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिकानाम्	
जोणियाणं	३८६[१]	
० ,,	,,	३८६[२-३]
गठभवकंतियमणु-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-	
स्सखेत्तोववायगई	क्षेत्रोपपातगतिः १०९६	
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सा	मनुष्याः ९२, ९३, पृ. १०९ टि. १	
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्साण	मनुष्याणाम् ७६१, ७७०	
गठभवकंतिय-	,,	९३, ३९२
मणुस्साणं	[१], ५८६	
० ,,	,,	३९२ [२-३]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सेहितो	मनुष्येभ्यः ६३९[२३- २४], ६६२[२-३]	
० ,,	,,	६३९[२४-२५], ६६२ [४-७], ६६५ [२]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य	
मणूस०	६३५, १५३३[४-१०]	
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्या-	
मणूसआहारग-	हारकशरीरम्	
सरीरे	१५३३[३-४]	
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपक्षे-	
मणूसपंचेंदिय-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
ओरालियसरीरे	१४८७ [१-२]	
० ,,	,,	१४८७[२]
गठभवकंतियमणूस-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-	
पंचेंदियवेउच्चिय-	पक्षेन्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम् १५१९[१-२]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० ,,	,,	१५१९[२-४]
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणूस्राणं	मनुष्याणाम् ११६४[३]	
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणूसेसु	मनुष्येषु ६७२[५]	
० ,,	,,	६७६
गठभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणूसेहितो	मनुष्येभ्यः ६५० [११-१२]	
० ,,	,,	६३९[२५-२६], ६५०[१२], ६६२ [३, ५-६]
गठभवकंतिया	गर्भव्युत्क्रान्तिकाः ६८[१, ३], ७५[१, ३], ८४[१], ८५[२-४], ९१[१, ३], १३८, ३३४, १४८६[१, ३]	
गठभवकंतियाण	गर्भव्युत्क्रान्तिकानाम् ११९७, १५०१ [३], १५०९	
० ,,	,,	१५११[३]
गठभवकंतियाणं	,,	१५११[१], १५१३[४]
० ,,	,,	१५१२
गठभवास	गर्भवास २११	
गठभं	गर्भम् १५२८[१-२, ५-८]	
गठभे	गर्भः ७७३[२, ४]	
गमएसु	गमकेषु ५३४	
गमओ	गमकः ११४५, ११५५	
० गमओ	,,	११४५
गमा	गमाः १०६७	
० गमे	गमे १०६७	
गमो	गमः १७२८	
गयअं	गजाङ्क १७७	
गयकण्णा	गजकर्णाः — अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्याः ९५	
गयकलमे	गजकलमः १२२६	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
गयच्छायं	गजच्छायाम्	१११४	गहणद्रव्वाइं	ग्रहणद्रव्याणि	८७७
गयतालुपु	गजतालुकम्	१२२९		[७, ९, ११, १३]	
गयपुरं	गजपुरम्	१०२ गा. ११३	गहणं	ग्रहणम्	५४[१०] गा.
गयमारिणि	गजमारिणी—वनस्पतिः				१००
		४२ गा. २३	० गहणं	,,	५४[१०] गा. १०१
गयसुह	गजसुह—म्लेच्छजाति-		०० गहणं	,,	८७७
	विशेष	पृ. ३६ टि. ३			[७, ९, ११, १३]
गयवह	गजपति	१९६	गहरा	गृध्राः—रोमपक्षिणः	८८
० गयं	गतम्	१२१५[२-३]	गहविमाणे	ग्रहविमाने	४०१[१-३],
गयंक	गजाङ्क	पृ. ५६ टि. १४			४०२[१३]
० गया	गताः	१८८, पृ. ७९	गहा	ग्रहाः	१४२[१],
		टि. ४			१९५[१]
० गयाओ	,,	२०५२[६]	गहाय	गृहीत्वा	२१६९
गरुज	गुरुक—स्पर्श	१८०९	गहिय	गृहीत	१८८
गरुथ	,,	३३३, ५४६,	गहियाइं	गृहीतानि	८७९, ८८०
		९८०[१], ९८२, ९८५,	गहिर०	गभीर	१८८
		[८-९], ९८७[३-४],	+ गंज	वनस्पतिविशेषः	४२ गा.
		१८०१			२३
गरुयत्तं	गुरुकत्वम्	९९४	गंठि	,,	४३ गा. २५
गरुयफाल०	गुरुकस्पर्श	४४०, ४४१	गंठी	ग्रन्थिः	५४[७] गा. ८४
गरुयफालपरिणता	गुरुकस्पर्शपरिणताः		गंडतल	गण्डतल	१७७, १७८[२],
		८[४], ९[१] तः १३[५]			१९६
गरुल	गदड	१७७	गंडयल	,,	१७८[१], १८८
गरुल-०	,,	१७८[२]	गंडा	पशुविशेषः	७३
गली	गली—वर्द्धाविशेषः	पृ. १९	गंडीपदा	गण्डीपदाः—पशुविशेषः	७०
		टि. ७	गंडीपया	,,	७३
गवया	गवयाः	७२	गंडयलगा	गण्डोलकाः—द्वीन्द्रियजीवाः	
गवल	गवल	१७८[२]			५६[१]
गवलवलपु	गवलवलयः	१२२६	० गंडे	गण्डः	१९७[२]
गवले	गवलम्—महिषशृङ्गम्	१२२६	गंता	गत्वा	८८०, २१७५
		१२२६	गंतिय	तृणविशेषः	पृ. २० टि. १
गसमा	वनस्पतिविशेषः	पृ. २५	गंतूण	गत्वा	२११ गा.
		टि. ५			१५९-१६०
गह	ग्रह १६७ तः १७४, १९६,		गंध	गन्ध ८[२], ९[१] तः १३	
	१९७[१], १९८[१],			[५], १७७, १७८[१],	
	२१०			१८८, १९६, ३३३,	
गहण०	ग्रहण ८७९, १५७७[१],			४४४ तः ४४८, ४५२,	
	१६२९				

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह
गंध	४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५१०, ५१९, ५२४, ५२५ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५४ [१], ५५७ [१], ५५८, १२१८ गा. २१०		गंधपरिणया ० गंधपरिणया गंधपरिणामे गंधमेताहं गंधव्व गंधव्वगणा गंधव्वच्छायं गंधव्वलिघी गंधव्वा गंधव्वानं गंधव्वेहिंतो गंधसमुग्गयं गंधं गंधा " ० गंधा गंधाहं ० गंधाहं गंधादेसेणं गंधावति० गंधावति० गंधाहारग गंधाहारवा ० गंधिया गंधुद्धय-	,, ,, १० [२], ११ [३] गन्धपरिणामः ९४७, ९५३ गन्धवन्ति-गन्धोपेतानि ८७७ [६, ९], १७९७ गन्धर्व १८८ गन्धर्वगणाः १८८ गन्धर्वच्छायाम् १११४ गन्धर्वलिपिः - लिपिमेदः १०७ गन्धर्वाः १४१ [१] गन्धर्वाणाम् १९२ गन्धर्वेभ्यः ६५० [१५] गन्धसमुद्रकम् २१६९ गन्धम् २१६९ गन्धाः १६८१ [१], १६८४ [१] गन्धौ ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२ गन्धाः १६७ तः १७४ गन्धान् - गन्धात्मकान् ९९० [३], ९९२ [३] गन्धानि ८७७ [९] गन्धादेशेन २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३] गन्धापातिन्-पर्वत १०९८ ,, ,, पृ. २६९ टि. १ गन्धाहारक - म्लेच्छजाति- विशेष ९८ ,, ,, पृ. ३६ टि. १० गन्धिकानि १७७, १७८ [१], १८८ गन्धोद्धत ,, ,, "	
गंध०	गन्ध १७७, १७८ [१], १८८, ५३८ [१]				
गंध -	,, १७७, १७८ [१], १८८				
+ गंध	गन्धे ८२९ [२] गा. १९१				
गंधनो	गन्धतः ९ [१] तः ११ [४], १२ [१-४, ८], १३ [३-४], ८७७ [१०], १७९९, १८०१, १८०६ [१], १८०९				
गंधगुणे	गन्धगुणान् १८०१				
गंधचरिमेणं	गन्धचरमेण ८२४ [१], ८२५ [१]				
० गंधणामे	गन्धनाम १६९३, १६९४ [१०]				
गंधतो	गन्धतः ११ [५], १२ [५-७], १३ [१-२, ५]				
गंधपरिणता	गन्धपरिणताः ८ [२]				
० गंधपरिणता	,, ९ [१-५], १० [१], ११ [१] तः १३ [५]				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० गंधे	गन्धः - गन्धनामाभिध-	
	द्वीप-समुद्रार्थे १००३	
	[२] गा. २०५	
गंधेण	गन्धेन	१२३५
गंधेणं	,, १७७, १७८ [१-२],	
	१८८, १९६, २१६९	
गंधेसु	गन्धेषु	१७४१
गंधेहिं	गन्धैः	४४३
गंभीर	गम्भीर	१७७,
	१७८ [१], १८८	
गंभीर०	,, १६७ तः १७४	
गंभीरा	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]	
गाडअं	गव्यूतम्	१९८८
गाडआइं	गव्यूतानि	११८४ तः
		११८७
,,	गव्यूते	१९८८
गाडए	गव्यूतम्	२११
+ गाडयपुहत्त	गव्यूतपृथक्त्वम्	१५१२
	गा. २१५-२१६	
गाडयपुहत्तं	,, १५११ [१, ३]	
गाडयपुहत्तिया	गव्यूतपृथक्त्वकाः	८३
गाडयस्स	गव्यूतरय	२११
गाडयं	गव्यूतम्	८३, १९८९,
		१९९०
गाडयाइं	गव्यूतानि	१५०८,
	१५१३ [१, ४], १९८३,	
		१९८६
,,	गव्यूते	१९८७
० गाडयाइं	गव्यूतानि	१५११ [१]
*० गाडयाइं	,, १५१२ गा. २१५	
गाओ	गावः	८३२
गागरा	मत्स्यविशेषः	६३
गामणिद्धमणेसु	ग्रामनिर्धमनेषु - ग्रामजला-	
	दिनिर्गमनमार्गेषु	९३
गामनिवेसेसु	ग्रामनिवेशेषु	८२
गामं	ग्रामम्	१०९०
गामा	ग्रामाः	१५५१ [६, ९]

आ ९ [२]-९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० गामिणीओ	गामिन्यः	१२४१
० गामियाओ	,, पृ. २९७ टि. ५-६	
गाय	गात्र	१२३७
गाहा	ग्राहाः	६२, ६५
० गाहा	गाथा	२०६ [२],
		८२९ [२]
,,	गाथाः	१९४
गाहाओ	,,	५५ [३]
० गाहाओ	,,	१५१२
गाहावइरणत्तं	गाथापतिरत्नत्वम्	१४६७
गाहाहिं	गाथाभिः	१८७,
		१००३ [२]
गिण्हति	गृह्णाति	८७७
	[३, १३-१४, १६, १९]	
गिण्हमाणे	गृह्णन्	८७८
गिण्हंति	गृह्णन्ति	१८११
गिरं	गिरम्-वनस्पतिः	पृ. २५,
		टि. ११
गिरिकणइ	गिरिकर्णी-	,, ४५ गा.
		३२
गिहिलिगसिद्धा	गृहिलिङ्गसिद्धाः	१६
गीत	गीत १७७, १७८ [१-२],	
		१८८
गीतजसे	गीतयशाः-गन्धर्वा-	
	भिधवानव्यन्तर-	
	देवानामिन्द्रः १९२ गा.	
		१५०
० गीतजसे	गीतयशसौ - 'गीतयशाः'	
	गन्धर्वाभिधवानव्यन्तर-	
	देवानामिन्द्रः १९२	
गीतरती ०	गीतरति - गन्धर्वाभिध-	
	वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	
		१९२
गीय	गीत	१८८, १९६
गीयरई	गीतरतिः-गन्धर्वाभिध-	
	वानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः	
		१९२ गा. १५०

मूलसद्वो	समयत्यो	सुत्तकाद	मूलसद्वो	समयत्यो	सुत्तकाद
० गीवा	गीवा	१२२७	गुम्मा	गुल्माः ३८ गा. १२, ४३,	
गुच्छा	गुच्छाः	३८ गा. ११, ४२, ५५ [३] गा. १०७	० गुरुं	गुरुम्	१ गा. १
गुच्छो	गुच्छः	५४ [२] गा. ५५	गुल्या	द्वीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. ७	
गुण	गुण	२११ गा. १७०, ३३३, ४४०, ४४३, ४५५ [३], ४५७ [१], ४६८ [१-३], ४७५ [१-३], ४८३ [१-३], ४९१ [१-३], ५०४, ५२०, ५२१, ५३८ [१-३], ५३९ [१-३], ५४१ तः ५४३, ५४५ [१-३], ५४७ [१-३], ५४८ [१-३], ५५० तः ५५२, ५५७ [१-३], ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], २०५२ [२]	० गुलिया	गुटिका	१२३०
			गुले	गुडः	१२३८
			गुंजद्वारागे	गुजार्धरागः	१२२९
			गुंजालियाण	गुजालिकानाम्	८८५
			गुंजालियावाते	गुजालिकावातः	पृ. १६ टि. ४
			गुंजालियासु	गुजालिकासु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
			गुंजावल्ली	गुज्जावल्ली	४५ गा. ३१
			गुंजावाण	गुज्जावातः	३४ [१]
			गूढछिरागं	गूढशिराकम्	५४ [७] गा. ८५
			गूढदंता	गूढदन्ताः - अन्तर्द्वीप-	
				मनुष्याः	९५
० गुणसेढीयं	गुणश्रेणीकम्	२१७५	० गेज्जा	ग्राह्याः	५४ [११] गा. १
गुणसेढीहिं	गुणश्रेणीभिः	२१७५	गेणहति	गुह्याति	८७७ [१-२३], ८७८, ८८८ [१], ८९० तः ८९३, ८९५
गुणं	गुणम्	१४२० [६]	गेणहंति	गुह्यन्ति	८८९, १८०३ तः १८०५, १८१०, १८१२, १८१६, १८१७, २०४०
० गुणा	गुणाः	२११ गा. १६८, ९८० [१], ९८१ [१], ९८५ [८-९], ९८७ [३]	+ गेरुय	गैरिकः - मणिमेदः	२४ गा. ११
॥	गुणानि	१२४७ तः १२४९			
० गुणाइं	॥	८०२			
० गुणाण	गुणानाम्	९८२, ९८७ [४]	गेवेज्ज	प्रैवेयक	१९६, ४२७ [१], ४२८ [१, ३]
० गुणाणं	॥	९८२, ९८५ [९], ९८७ [४]	गेवेज्ज०	॥	२०५२ [१]
० गुणितं	गुणितम्	२११ गा. १७६	गेवेज्ज-०	॥	२०५१
० गुणे	गुणान्	२११ गा. १७४	गेवेज्जग	॥	२०७, २०९, ४२९ [१] तः ४३१ [३], ४३२ [२-३], ४३३ [१] तः ४३५ [३], ६३५, १०३५
० गुणेहिं	गुणैः	१००५			
० गुणेहितो	गुणेभ्यः	९८२			
० गुत्ता	गुप्तानि	१७७, १७८ [१], १८८			
० गुत्तीसु	गुत्तिषु	११० गा. १२८			
० गुम्म	गुल्माः	५५ [३] गा. १०७	गेवेज्जग-	प्रैवेयक	१९६

मूलस्रो	सप्तमयो	सुसंकाह	मूलस्रो	सप्तमयो	सुसंकाह
मेवेज्जगत्पातीत-	अवेयकत्पातीत-		मेवेज्जाणं	अवेयकाणाम्	४३२ [१]
वेमानियदेव-	वेमानिकदेव-		गोण	गोत्रम्	१६९५ [१], २१७० [१]
पंचेदियवेउच्चिय-	पवेन्द्रियमैकिय-		गोकण	गोवर्ण - द्विपुरपञ्च-	
सरीरस	शरीरस	१५३२ [६]		विशेष	७२
मेवेज्जगत्पातीत-	अवेयकत्पातीत-		गोकण	गोवर्णाः - अन्तर्हीप-	
वेमानियदेव-	वेमानिकदेवपञ्च-			मनुष्याः	९५
पंचेदियवेउच्चिय-	न्द्रियमैकिय-		गोक्कीर	गोदीर	२११
सरीर	शरीरम्	१५२६ [६]	गोम्ही	"	१७८ [२]
मेवेज्जगदेवत्ते	अवेयकदेवत्वे	१०४१ [७], १०४३ [१], १०४६ [६], १०४७ [२], १०४८ [३], १०५० [२], १०५४ [३], १०५५ [२]	गोजलोया	गोजलीकसः -	
				हीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
मेवेज्जगदेवत्स	अवेयकदेवस्य	१०४५ [२], १५५१ [९]	गोण	गोण्ड - म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ३
			गोणसा	गोनसाः - सपेदेदः	८०
मेवेज्जगदेवा	अवेयकदेवाः	६६४, ६६५ [१], ७१४, ७१५, ७१८	गोणा	गावः	७२
			गोणे	गौः	८१८, ८४६
मेवेज्जगदेवाणं	अवेयकदेवानाम्	२०८, १०३८ [२], १०५३, १५२६ [६], १५३२ [६], २०१५	गोतमा !	गातम ' ४३०, ५२५ [१], २०९७ [१], २०६९	
			गोत्तफुसिया	गोत्रपशिका - वनस्पतिः	४५ गा. ३२
मेवेज्जगविमाणपथडा	अवेयकविमाणप्रस्तटाः		० गोत्ते	गोत्रम्	२१७५
		२०७ तः २०९	गोथा	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ७
मेवेज्जगविमाणा	अवेयकविमानानि	१९६३	+ गोथूम	गोथूमः	५० गा. ४२
मेवेज्जगविमाणे	अवेयकविमानम्	पृ. ४१२ टि. १	गोथोद्ध	म्लेच्छजातिविशेषः	पृ. ३६ टि. ७
			गोमयकीडगा	गोमयकीडकाः -	
मेवेज्जगत्स	अवेयकस्य	१०६२		चतुरिन्द्रियजीवाः	५८ [१]
मेवेज्जगा	अवेयकाः	१४५, १४६ [१-२], १५२० [५]	+ गोमालिय	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १६
० मेवेज्जगा	"	२०७ तः २०९, ३३४, ७१६, ७१७, ७१९ तः ७२२	गोमुहा	गोमुखाः - अन्तर्हीप-	
				मनुष्याः	९५
० मेवेज्जगाणं	अवेयकाणाम्	२०७ तः २०९, १८४२, १८५०	गोमेज्ज	गोमेदकः	२४ गा. १०
			गोम्ही	त्रिन्द्रियजीवाः	५७ [१]
० मेवेज्जगोसु	अवेयकेषु	१४७०	गोय	गोत्र	१७६८ [१]
मेवेज्जविमाणावास	अवेयकविमानावास	२१०	गोयमा !	गौतम !	८२, ९३, १४८ तः १७७, १७८ तः १८६

मूलसदो
गोयमा !

सकयत्थो सुत्तंकाद
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
१८८, १८९[१], १९०
[१], १९१[१], १९३
[१], १९५[१], १९६,
१९७ तः २०६ सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, २०७ तः
२११, २२५ तः २७१,
२७२[१-५], २७३ तः
२७५, ३२५, ३३० तः
३३३, ३३५[१] तः ३५२
[३], ३५४[१] तः ३५७
[३], ३५९[१-३], ३६०
[१-३], ३६२[१] तः
३६६[३], ३६८[१] तः
४४१, ४४३ तः ४४८,
४५२, ४५५[१-३],
४५६[१], ४५७[१],
४५९[१], ४६०[१],
४६२[१], ४६४[१],
४६६[१], ४६७[१],
४६८[१], ४७०[१],
४७३[१], ४७४[१],
४७५[१], ४७७[१],
४८१[१], ४८२[१],
४८३[१], ४८५[१],
४८७[१], ४८९[१],
४९०[१], ४९१[१],
४९३[१], ४९५[१],
४९७, ५०० तः ५०५,
५०८ तः ५११, ५१३ तः
५१५, ५१९, ५२५[१],
५२६[१], ५२७[१],
५२९[१], ५३०[१],
५३१[१, ३], ५३२[१],
५३३[१], ५३५[१],
५३६[१], ५३७[१],
५३८[१], ५३९[१],

मूलसदो

सकयत्थो सुत्तंकाद
५४१[१], ५४२[१],
५४३[१], ५४५[१],
५४७[१], ५४८[१],
५५०[१], ५५१[१],
५५२[१], ५५४[१-३],
५५५[१, ३], ५५६[१],
५५७[१], ५६० तः ५७७,
५७९, ५८१, ५८३ तः
६०७, ६०९ तः ६१३,
६१५, ६१७, ६१९,
६२१, ६२३, ६२४,
६२६, ६२८, ६३०,
६३२, ६३३, ६३६,
६३९[१-२६], ६४१ तः
६४६, ६४८, ६४९,
६५०[१-६, ८, ११,
१३-१८], ६५५[१-३],
६५६[१-२], ६५७,
६५८, ६६२[१-७],
६६५[२-३], ६६६[१-२],
६६८[१-५], ६६९[१],
६७२[१-३, ५, ७-८],
६७३[१-२], ६७५,
६७७, ६७९, ६९३ तः
६९५, ६९७, ७०० तः
७२७, ७३० तः ७४०,
७४२ तः ७४५, ७४७ तः
७५१, ७५३ तः ७५६,
७५८, ७६३ तः ७६५,
७६७, ७७२, ७७३[१],
७७४, ७७५, ७७७,
७७९, ७८०, ७८२ तः
७८८, ७९१ तः ७९३,
७९५ तः ८००, ८०२ तः
८०५, ८०७, ८०८ तः
८२९ सूत्राणां प्रथम-
कण्डिका, ८३० तः ८५८,

मूलसदो
गोयमा !

सकयत्यो सुत्तकाइ
१२६२[२], १२६४[१]
तः १२६६ [१], १२६७,
१२६८[१], १२७०[२]
तः १२७३, १२७५ तः
१२७७, १२७९ तः
१२८६, १२८८ तः
१२९१, १२९३, १२९४,
१२९६ तः १३००,
१३०२, १३०५, १३०६,
१३०८ तः १३१२,
१३१४, १३१५, १३१७
तः १३२२, १३२४ तः
१३४७, १३५० तः
१३५९, १३६१, १३६२,
१३६४ तः १३९५,
१३९७ तः १३९९,
१४०२, १४०३, १४०५,
१४०७ [१], १४०८
[१-३], १४१० [१, ३],
१४१४ [१, ३], १४१५
[१-२], १४१६ [१],
१४१७ तः १४२५ [२],
१४२६[१], १४२७[१],
१४२८ [१-२], १४३०
[१], १४३१ [२],
१४३२ [१-३], १४३३,
१४३५, १४३६ [२],
१४३७ [१-६], १४४४,
१४४६ तः १४५०,
१४५२, १४५४ तः
१४५७, १४५९, १४६०,
१४६२, १४६३, १४७०
तः १४७३, १४७५ तः
१४७८ [२], १४८०,
१४८२ तः १४८४ [२],
१४८५ [१ ३, ५-६],
१४८७ [१] तः १४९०

मूलसदो

सकयत्यो सुत्तकाइ
[१], १४९१ [१],
१४९२ [१], १४९५
[१], १४९७ [१-३],
१४९८ [१], १५०१
[१, ४], १५०२,
१५०४ [१], १५०६
[१], १५०७ [१],
१५१३[१], १५१४ तः
१५१८[६], १५१९
[१-४], १५२०[१-३],
१५२१ तः १५२४[१],
१५२६[१, ६], १५२७
तः १५२९[३], १५३०,
१५३१, १५३२[१, ६],
१५३३[१] तः १५३७,
१५३९[१], १५४० तः
१५४२, १५४४[१, ३],
१५४५ तः १५४७[१],
१५४८ तः १५५०,
१५५१[१, ४, ६, ९],
१५५२ तः १५५४,
१५५७, १५५९ तः
१५६१, १५६३[१],
१५६४ तः १५७५[१],
१५७६[१], १५७७[१],
१५७८[१], १५७९[१],
१५८१[१], १५८२,
१५८३[१], १५८५[१],
१५८६[१], १५८८,
१५८९[१], १५९० तः
१५९५[१], १५९६,
१५९७[१], १५९८,
१५९९[१], १६००,
१६०२, १६०३[१],
१६०४[१], १६०५,
१६०६[१], १६०७ तः
१६०९, १६१२, १६१३

मूलसदो
गोयमा !

सकयत्थो सुत्तंकाइ

तः १९६६, १९६८,
१९७३ तः १९७५,
१९७७, १९७८, १९८०,
१९८२ तः १९८४,
१९८८ तः १९९१,
१९९४, १९९५, १९९७,
१९९८, २००६ तः
२००९[१], २०१०,
२०१२ तः २०१४ [१],
२०१५ तः २०१७,
२०१९, २०२०, २०२२,
२०२४, २०२५, २०२७,
२०२९, २०३३, २०३४
[१], २०३५, २०३८,
२०४०, २०४२, २०४३,
२०४६, २०४७, २०४९,
२०५१, २०५२ [१-२],
२०५३, २०५५, २०५६,
२०५७ [२-३], २०५८,
२०६०, २०६१, २०६३,
२०६४, २०६६, २०६७,
२०६९, २०७०, २०७२,
२०७३, २०७७, २०७८,
२०८०, २०८३, २०८६,
२०८७[१], २०८८ तः
२०९०[१], २०९१[१],
२०९२, २०९३ [१],
२०९५[१], २०९६[१],
२०९७[१], २०९९[१]
तः २१०१[१], २१०२,
२१०३ [१], २१०५,
२१०६, २११९ [१-२],
२१२०[१], २१२१[१],
२१२३ [१], २१२४
[१, ३], २१२५ तः
२१२७[१], २१२८
[१], २१२९ [१],

मूलसदो

सकयत्थो सुत्तंकाइ

२१३०, २१३१, २१३३,
२१३४[१], २१३५[१],
२१३७[१], २१३९,
२१४०[१], २१४२ तः
२१४४[१], २१४५[१],
२१४७ तः २१५३[६],
२१५६[१-२], २१५९
[१-२], २१६६[१-४],
२१६९ तः २१७४[३],
२१७५, २१७६

गोयं

गोत्रम् - गोत्रकर्म १५८७
[१], १६६५, १७८५

० गोयाइं

गोत्राणि १४४४, १६७८
[२], १७९१

गोरकखरा

एकखुरपञ्चविशेषः ७१

० गोरा

गौराः १८७ गा. १४५,
१९६

गोलोमा

द्वीन्द्रियजीवाः ५६[१]

गोवल्ली

वल्लीविशेषः पृ. १९
टि. १०

गोवाली

,, ४५ गा. ३१

गोसीस

गोशीर्ष १७७, १७८[१],
१८८

गोहा

गोधा - भुजपरिसर्प-
विशेषः ८५[१]

गोंड

म्लेच्छजातिविशेष ९८

गोंधोडंब

,, ९८

० ग्राहणं

ग्रहणम् ८७७
[७, ९, १३]

घ

घखोदण

घृतोदकम् २८[१]

घट्टणया

घट्टनता ११२०

घट्टा

घट्टानि १७७, १७८[१],
१८८, १९६, २०६
[१], २१०, २११

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
घट	घट १७७, १७८[१], १८८	
घणदंता	घनदन्ताः - अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
घणपमाण	घनप्रमाण ९११[२], ९२४	
घणमुद्ग	घनमृदङ्ग १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
घणवाण	घनवातः ३४[१]	
घणवाणसु	घनवातेषु १५७	
घणवायवलणसु	घनवातवलयेषु १५७	
० घणं	घनम् २११ गा. १६२	
० घणा	घनाः २११ गा. १६९	
० घणे	घनः - पिण्डः १२३१	
० घणो	घनः - व्याप्तः ५४[७] गा. ८४	
घणोदधिवलणसु	घनोदधिवलयेषु १५१	
घणोदधीसु	घनोदधिषु १५१	
घणोदहिवलणसु	घनोदधिवलयेषु १६०	
घणोदहीसु	घनोदधिषु १६०	
+ घत [वरे]	घृतवरः - द्वीपः समुद्रश्च १००३[२] गा. २०४	
घरोइला	गृहगोधिकाः ८५[१]	
घला	द्वीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. २	
घाणपोगलाणं	घ्राणपुद्गलानाम् २१६९	
घाणपोगलेहिं	घ्राणपुद्गलैः २१६९	
घाणविण्णाणावरणे	घ्राणविज्ञानावरणम् १६७९	
घाणा	घ्राणे १०२५, १०२८ [२-३]	
घाणावरणे	घ्राणावरणम् १६७९	
घाणिदिण	घ्राणेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [३], ९७६[२], ९७९	
घाणिदिधोवचण	घ्राणेन्द्रियोपचयः १००७	
घाणिदिद्य	घ्राणेन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२३, १८२५	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
घाणिदिद्य०	घ्राणेन्द्रिय १८२२	
घाणिदिद्यथत्थोगाहे	घ्राणेन्द्रियार्थवग्रहः १०१९	
घाणिदिद्यत्ताण	घ्राणेन्द्रियतया २०५२[२]	
घाणिदिद्यपरिणामे	घ्राणेन्द्रियपरिणामः ९२८	
घाणिदिद्यवं-	घ्राणेन्द्रिय-	
जणोगाहे	व्यञ्जनावग्रहः १०१८	
घाणिदिद्यस्स	घ्राणेन्द्रियस्य ९८२, ९९२[३], १०१३	
घाणिदिण	घ्राणेन्द्रियम् ९८७[५]	
घासिय	श्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १८	
घुला	द्वीन्द्रियजीवाः ५६[१]	
घेला	,, पृ. २७ टि. ७	
घोडण	घोटकः ८४४, ८४६	
घोडगा	घोटकाः ७१	
घोसाई	वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ४	
घोसाडइ	घोषातक्री - वल्लीविशेषः १२३३	
घोसाडइफले	घोषातक्रीफलम् १२३३	
घोसाडई	घोषातक्री - वल्लीविशेषः ४५ गा. २८	
घोसाडण	,, ,, पृ. २९५ टि. ९	
घोसाडय	,, ,, पृ. २५ टि. ९	
घोसाडयं	घोषातकम् ५४[८] गा. ९४	
घोसाडिण	घोषातक्री १२३३	
घोसालती	वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ४	
घोसालयं	घोषातकम् पृ. २५ टि. ८	
घोसे	घोषः - स्तनितकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४३	
च	च ५४[७] गा. ८५, ५४[१०] गा. १०१, ८२,	

मूलसद्वो

च

सकयत्यो

सुत्तकाद

९१[४] गा. १११, १०२
गा. ११३ गा. ११६-
११७, ११० गा. १२०
गा. १३०, १७४ गा.
१३३-१३४, १७७, १७८
[१-२], १७९[२], १८०
[२], १८२[२], १८७,
१८७ गा. १४०, १८८,
१९१[१], १९७[२],
१९८[२], २०१[२],
२०५[२], २०६[२] गा.
१५४, २०९ गा. १५७,
२११, २५६, ४५०,
५५९ गा. १८२, ६४७
गा. १८३-१८४, ७७५,
७७७, ७८०, ७९० गा.
१८८ तः १९०, ८०३,
८५९ गा. १९२, १२१५
[३], १४६७, १४६८,
१५१२ गा. २१५, १५८७
[१], १६७८[१],
१६८१[१], १७३६[१],
१७८५, १७९०, १८१७,
१८२०, २०५४ गा. २२६,
२१७५, पृ. ५४ टि. ४,
पृ. ५९ टि. २

* - च

चइत्ता

”

चइ

चउ

च १८७ गा. १४२,
१५२९[२]
त्यक्त्वा २११ गा.
१५९-१६०
च्युत्वा १४५७
व्यवमानः १४५७
चतुर ४९०[३], ५०८,
५०९, ५११, ५२९[१],
५३१[१], ५३३[१],
५३५[१], ५३६[१],
५३९[१], ५४१[१],
५४२[१], ५५४[१]

मूलसद्वो

चउकिरिण

० चउकण

चउकण्ण

० चउकओ

० चउकस्स

चउग्गुणा

चउजमलपयस्स

चउट्टाणवडिण

चउट्टाणवडित्ते

सकयत्यो

सुत्तकाद

चतुःक्रियः १५८५[१],
१५८८, १५९०, १५९१,
१५९६, १५९७[१],
१५९८, १५९९[१],
२१५३[४], २१६६[३]
चतुष्ककम् १६८९[१, ३]
चतुष्ककेन ६५०[७]
चतुष्ककः १४८५[८]
चतुष्कस्य १६९८[२],
१७०६, १७३५[२]
चतुर्गुणाः १८७ गा. १४२,
२०६
चतुर्थमलपदस्य ९२१[१]
चतुःस्थानपतितः ४४१,
४८१[३], ४९०[३],
५२९[३], ५३१[३],
५४२[१], ५४८[१]
चतुःस्थानपतितः ४४४ तः
४४७, ४५२, ४६२[१],
४६४[१-२], ४६६[३],
४६७[१], ४६८[१],
४७०[१], ४७३[३],
४७४[१], ४७५[१],
४७७[१], ४८२[१, ३],
४८३[१], ४८५[१, ३],
४८७[१], ४८९[३],
४९०[१, ३], ४९१[१],
४९३[१-३], ४९५[१],
४९७, ५०५, ५०८,
५१०, ५११, ५१३ तः
५१५, ५१८, ५१९,
५२२, ५२५[१], ५३०
[१, ३], ५३१[१, ३],
५३२[३], ५३३[३],
५३५[३], ५३६[१, ३],
५३७[१, ३], ५३८[१],
५३९[१], ५४१[१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१-३], ५५५ [१-३], ५५६ [१, ३], ५५७[१], ५५९[१]	
चउट्टाणवडिया	चतुःस्थानपतिताः	४५३
चउणह	चतुर्णाम्	१७३८
„	चतसृणाम्	१७९[२], १८०[२], २०१[२], २०२[२], २०३[२], २०४[२]
चउणहं	चतुर्णाम्	१७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १९७ [२], १९८ [२], २०१ [२], २०५ [२]
„	चतसृणाम्	१८० [२], १९० [२], १९५ [२], १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २०० [२], पृ. ७३ टि. १.
चउणहं —	चतसृणाम्	१९० [२]
चउतीसइमं	चतुस्त्रिंशत्तमम्	पृ. ४२३ पं. १०
+ चउत्य	चतुर्थम्	७९० गा. १८८ तः १९०
चउत्य	चतुर्थ	२१७३ [२]
चउत्यगमे	चतुर्थगमे	१०६७
चउत्यभक्तस्स	चतुर्थभक्ते	
(स. प.)		१८०६ [१]
चउत्यं	चतुर्थम्	८७०, ८९८, पृ. १३५ पं. ११
चउत्थि	चतुर्थीम्	६४७
चउत्थी	चतुर्थी	८३१
चउत्थीण	चतुर्थ्याः	२१७ [३], २००३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
चउत्थीण	चतुर्थ्याम्	३३४
चउत्थुद्देसण	चतुर्थोद्देशके	१२५१
चउत्थे	चतुर्थे	२१७२
चउत्थो	चतुर्थः	पृ. ३०० पं. ५
चउदस	चतुर्दश	४२० [१]
चउदिसिं	चतुर्दिशम्	१५५३, १८०९
चउपणुसिण	चतुःप्रदेशके	७८४
„	चतुःप्रदेशकः	७८४
चउपणुसिते	„	५२७ [१]
चउपणुसियाणं	चतुःप्रदेशकानाम्	„
चउपतिट्ठिण	चतुःप्रतिष्ठितः	९६० [१]
चउपुरिसपविभ-	चतुःपुरुषप्रविभक्तगतिः	
त्तगती		११०५, १११९
चउप्पणुसिण	चतुःप्रदेशकः	५२७ [२]
चउप्पणुसिते	„	५२७ [३]
चउप्पणुहिंतो	चतुष्पदेभ्यः	६४४
० चउप्पणुहिंतो	„	६३९ [८-९]
चउप्पगारा	चतुष्प्रकारा	८५९ गा. १९३
चउप्पदेसे	चतुःप्रदेशे	७९० गा. १८६
चउप्पय	चतुष्पद	३७८ [२] तः ३८० [३], ६३९ [७-११], १५११ [१], १५१८ [६]
चउप्पय०	चतुष्पद	६९, ७०, ७५ [४], ३७८ [१], ६३९ [७-८], १५२४ [२]
चउप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचरतिर्य-	
तिरिक्खजोणिय-	रगोनिकपञ्चेन्द्रियौ-	
पंचेदियओरालिय-	दारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [१-२]
० „	„	१४८५ [२-३]
चउप्पयथलयराण	चतुष्पदस्थलचराणाम्	
		१४९९ [२]
चउप्पाइया	चतुष्पादिका	— भुजपरिसर्प-
	विशेषः	८५ [१]

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

च

९१[४] गा. १११, १०२
गा. ११३ गा. ११६-
११७, ११० गा. १२०
गा. १३०, १७४ गा.
१३३-१३४, १७७, १७८
[१-२], १७९[२], १८०
[२], १८२[२], १८७,
१८७ गा. १४०, १८८,
१९१[१], १९७[२],
१९८[२], २०१[२],
२०५[२], २०६[२] गा.
१५४, २०९ गा. १५७,
२११, २५६, ४५०,
५५९ गा. १८२, ६४७
गा. १८३-१८४, ७७५,
७७७, ७८०, ७९० गा.
१८८ तः १९०, ८०३,
८५९ गा. १९२, १२१५
[३], १४६७, १४६८,
१५१२ गा. २१५, १५८७
[१], १६७८[१],
१६८१[१], १७३६[१],
१७८५, १७९०, १८१७,
१८२०, २०५४ गा. २२६,
२१७५, पृ. ५४ टि. ४,
पृ. ५९ टि. २

* - च

च १८७ गा. १४२,
१५२९[२]

चइत्ता

त्यक्त्वा २११ गा.
१५९-१६०

”

च्युत्वा १४५७

चइं

च्यवमानः १४५७

चउ

चतुर् ४९०[३], ५०८,
५०९, ५११, ५२९[१],
५३१[१], ५३३[१],
५३५[१], ५३६[१],
५३९[१], ५४१[१],
५४२[१], ५५४[१]

मूलसदो

चउकिरिण

० चउक्कण

चउक्कणं

० चउक्कओ

० चउक्कस्स

चउग्गुणा

चउजमलपयस्स

चउट्टाणवडिण

चउट्टाणवडिते

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

चतुःक्रियः १५८५[१],
१५८८, १५९०, १५९१,
१५९६, १५९७[१],
१५९८, १५९९[१],
२१५३[४], २१६६[३]
चतुष्ककम् १६८९[१, ३]
चतुष्ककेन ६५०[७]
चतुष्ककः १४८५[८]
चतुष्कस्य १६९८[२],
१७०६, १७३५[२]

चतुर्गुणा १८७ गा. १४२,
२०६

चतुर्थमलपदस्य ९२१[१]
चतुःस्थानपतितः ४४१,
४८१[३], ४९०[३],
५२९[३], ५३१[३],
५४२[१], ५४८[१]

चतुःस्थानपतितः ४४४ तः
४४७, ४५२, ४६२[१],
४६४[१-२], ४६६[३],
४६७[१], ४६८[३],
४७०[१], ४७३[३],
४७४[१], ४७५[१],
४७७[१], ४८२[१, ३],
४८३[१], ४८५[१, ३],
४८७[१], ४८९[३],
४९०[१, ३], ४९१[१],
४९३[१-३], ४९५[१],
४९७, ५०५, ५०८,
५१०, ५११, ५१३ तः
५१५, ५१८, ५१९,
५२२, ५२५[१], ५३०
[१, ३], ५३१[१, ३],
५३२[३], ५३३[३],
५३५[३], ५३६[१, ३],
५३७[१, ३], ५३८[१],
५३९[१], ५४१[१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१-३], ५५५ [१-३], ५५६ [१, ३], ५५७[१], ५५९[१]		चउत्थीए	चतुर्थ्याम्	३३४
			चउत्थुदेसए	चतुर्थोदेशके	१२५१
			चउत्थे	चतुर्थे	२१७२
			चउत्थो	चतुर्थः	पृ. ३०० पं. ५
			चउदस	चतुर्दश	४२० [१]
			चउदिसिं	चतुर्दिशम् १५५३, १८०९	
			चउपएसिण	चतुःप्रदेशके	७८४
			"	चतुःप्रदेशकः	७८४
चउट्टाणवडिया	चतुःस्थानपतिताः	४५३	चउपएसिते	"	५२७ [१]
चउण्ह	चतुर्णाम्	१७३८	चउपएसियाणं	चतुःप्रदेशकानाम्	"
"	चतस्रणाम्	१७९[२], १८०[२], २०१[२], २०२[२], २०३[२], २०४[२]	चउपतिट्टिण्	चतुःप्रतिष्ठितः	९६०[१]
			चउपुरिसपविभ-	चतुःपुरुषप्रविभक्तगतिः	
			त्तगती		११०५, १११९
चउण्हं	चतुर्णाम्	१७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १९७ [२], १९८ [२], २०१ [२], २०५ [२]	चउप्पएसिण	चतुःप्रदेशकः	५२७ [२]
			चउप्पएसिते	"	५२७ [३]
			चउप्पएहिंतो	चतुष्पदेभ्यः	६४४
			० चउप्पएहिंतो	"	६३९ [८-९]
"	चतस्रणाम्	१८० [२], १९० [२], १९५ [२], १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २०० [२], पृ. ७३ टि. १.	चउप्पगारा	चतुष्प्रकारा	८५९ गा. १९३
चउण्हं --	चतस्रणाम्	१९० [२]	चउप्पदेसे	चतुःप्रदेशे ७९० गा. १८६	
चउतीसइमं	चतुस्त्रिंशत्तमम्	पृ. ४२३ पं. १०	चउप्पय	चतुष्पद ३७८[२] तः ३८०[३], ६३९ [७-११], १५११[१], १५१८[६]	
+ चउत्थ	चतुर्थम्	७९० गा. १८८ तः १९०	चउप्पय०	चतुष्पद ६९, ७०, ७५ [४], ३७८[१], ६३९ [७-८], १५२४[२]	
चउत्थ	चतुर्थ	२१७३ [२]	चउप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचरतिर्थ-	
चउत्थगमे	चतुर्थगमे	१०६७	तिरिक्खजोणिय-	ग्योनिकपञ्चेन्द्रियौ-	
चउत्थभत्तस्स	चतुर्थभक्ते		पंचेन्द्रियओरालिय-	दारिक-	
(स. प.)		१८०६ [१]	सरीरे	शरीरम्	१४८५[१-२]
चउत्थं	चतुर्थम्	८७०, ८९८, पृ. १३५ पं. ११	० "	"	१४८५[२-३]
चउत्थिं	चतुर्थीम्	६४७	चउप्पयथलयराण	चतुष्पदस्थलचराणाम्	१४९९[२]
चउत्थी	चतुर्थी	८३१			
चउत्थीए	चतुर्थ्याः	२१७ [३], २००३	चउप्पाइया	चतुष्पादिका -- भुजपरिसर्प- विशेषः	८५[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
चउरिंदियाणं	,, ५८ [२], १६५, २२७ तः २२९, २३० [५], २३१, ३७१[१], ७५९, ७६८, ९०५, ९८३[५], १०२२[२], १०२८ [३], १०७३, १५०८, १५३८, १५४३, १८२३, १९३२ [२], १९५०, १९५१, १९६०, २०४२, २०९१ [२], पृ. १९० टि. १, पृ. २५२ टि. १	
० चउरिंदियाणं	चतुरिन्द्रियाणाम् ३७१ [२-३], ११६२, ११७९	
चउरेंदिय०	चतुरिन्द्रिय १८	
चउरेंदिया	चतुरिन्द्रियाः १४०३	
० चउरेंदिया	,, ६५४, ६७०	
चउरो	चत्वारः १०८३	
,,	चत्वारि २०६ [२] गा. १५४	
चउविहा	चतुर्विधाः ५०२	
चउविहे	चतुर्विधः ९२७	
चउवीस०	चतुर्विंशति ११९८, १४०९, पृ. ४३० टि. १	
चउवीसइमं	चतुर्विंशतितमम् पृ. ३८७ पं. १५	
चउवीसं	चतुर्विंशतिः ४२८[१-३], ४२९[१,३], १०८३, १४०९, २११५[२], २११६[२], २११७[२], २११८[२], २११९[५], २१२०[४], पृ. ४३० टि. १	
चउवीसा	चतुर्विंशतिः १०३६, १०४१[१-२, ६-७], १०४३[१, ३], १०४६ [३, ५], २०९४[२],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	२०९८[२], २११५[२], २११६[२], २११७[२], २११८[२], २११९[५], २१२०[४], २१२४[४]	
चउवीसाइं	चतुर्विंशतिः ५५९ गा. १८२	
चउवीसाण	चतुर्विंशतौ १८४३, १८४४	
चउव्विहवेदगा	चतुर्विधवेदकाः १७७४[१]	
चउव्विहवेयण	चतुर्विधवेदकः १७७३[१]	
चउव्विहा	चतुर्विधाः ७०, ७७, ८६, १३९, ११३०	
,,	चतुर्विधा ६, ५९, १०९७, १०९९, ११२०, १९४१, २०६०	
चउव्विहे	चतुर्विधः ९२९, ९६२ [१], ९६३[१], १०१८, १०२२[२], १०७३, १६८३, १६९४[१], १९१०, १९२१	
,,	चतुर्विधम् १४७१, १५३९[१], १६८९[३], १६९२, १६९४[१६]	
,,	चतुर्विधान् ११० गा. १२०	
चउव्वीसं	चतुर्विंशतिः ५६९, ५७६ तः ५७८, ५८५, ५८७ तः ५९०, ६०७, २१०४ [२], २१२३[४], २१२४[४]	
चउव्वीसा	चतुर्विंशतिः २१०४[२], २१२३[४], पृ. १६३ टि. १, पृ. २५५ टि. २	
चउव्वीसाण	चतुर्विंशतेः १८२[२]	
चउव्वीसो	चतुर्विंशः ७९० गा. १८७	
चउस	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १९	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाद
चउसट्टी	चतुःपथिः १८७ गा. १४२	
चउसट्टीण	चतुःपथ्याः १७९ [२]	
चउसट्टीणं	चतुःपथीनाम् १७९ [२]	
चउसमद्दण	चतुःसामयिकेन २१५६ [२], २१५७	
चउसमयसिद्धा	चतुःसमयसिद्धाः १७	
चउसंजोणं	चतुःसंयोगेन १०८३	
चउसु	चतुर्षु २०६ [२] गा. ११५, १२१६ [१], १२१७	
"	चतसृषु १२५८ [८], १९०५ [३]	
चउहा	चतुर्धा १०६८	
चउहिं	चतुर्भिः ४८९ [३], ४९१ [१], ५०५, ६९१, ९६१ [१], ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९६८ [१], ९७०, १६७०, १७१९	
" (स. त.)	चतुर्षु १२१७	
चण्ड	शक्नोति २११ गा. १७४	
चक्रगा	चक्रकाः-चक्रवाकाः पृ. ३४ टि. २	
चकरयणत्तं	चकरत्नत्वम् १४६९	
चक्रवट्ठि ०	चक्रवर्तिन् ८२	
चक्रवट्ठित्तं	चक्रवर्तित्वम् १४५९, १४६०	
चक्रवट्ठी	चक्रवर्तिनः १००, ७७३ [२]	
चक्रवाल	चक्रवाल २१६९	
चक्रागं	चक्रकम् ५४ [७] गा. ८४	
चक्रागा	चक्रवाकाः ८८	
+ चक्रि	चक्रिणः १४०६ गा. २१३	
चक्रीणं	चक्रिणाम् १०२ गा. ११७	
चक्खिन्दिय	चक्षुरिन्द्रियम् ९७३, ९७४ [२], ९७६ [२], ९७९, ९८७ [५]	
चक्खिन्दियोवच्च	चक्षुरिन्द्रियोपचयः १००७	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाद
चक्खिन्दिय	चक्षुरिन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२५	
चक्खिन्दिय ०	" १८२३	
चक्खिन्दियअत्योगाहे	चक्षुरिन्द्रियार्थीवग्रहः १०१९	
चक्खिन्दियत्ताण	चक्षुरिन्द्रियतथा २०५२ [२]	
चक्खिन्दियपरिणामे	चक्षुरिन्द्रियपरिणामः ९२८	
चक्खिन्दियस्स	चक्षुरिन्द्रियस्य ९८२, ९९२ [२], १०१३	
चक्खुदंसण ०	चक्षुर्दर्शन ४४०, ४४१, ४६२ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], १९३८, १९२९	
चक्खुदंसणअणा-	चक्षुर्दर्शनानाकारपश्यता	
गारपासणया	१९३८, १९४२, १९५१	
चक्खुदंसणअणा-	चक्षुर्दर्शनाना-	
गारोवओणे	कारोपयोगः १९१०, १९१४, १९२४	
चक्खुदंसणं	चक्षुर्दर्शनम् ४५०, ४८०, ११३२ [२]	
चक्खुदंसणावरणिज्जे	चक्षुर्दर्शना- वरणीयम् १६८९ [३]	
चक्खुदंसणावरणे	चक्षुर्दर्शनावरणम् १६८०	
० चक्खुदंसणिस्स	चक्षुर्दर्शनिनः ४६२ [१]	
चक्खुदंसणी	चक्षुर्दर्शनी ४८८, ४९६, १३५४	
"	चक्षुर्दर्शनिनः २६०, १९५४, १९६०, पृ. २३० टि. २	
० चक्खुदंसणी	चक्षुर्दर्शनी ४६२ [१-३]	
चक्खुदंसणीणं	चक्षुर्दर्शनिनाम् २६०	
० चक्खुदंसणीणं	" ४६२ [१]	
चक्खुप्पासं	चक्षुःस्पर्शम् ५४ [११] गा. १	
चतुकिरिण	चतुष्क्रियः १५८९ [१]	
चतुट्ठाणवडिते	चतुःस्थानपतितः	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
चत्तारि	चत्वारः ४५८, ५७४, ९५८, ९५९, ९६१[३], ९६२[३], ९६३[३], १०६७, १०८३, १११९, १४१४[३], १४१६ [१-२], १६०४[१-२], १६१६[२], १६१९, १६३६, १७००[४], १७१२, २०८९, २०९१ [२], २०९५[१], २११९[२, ४], २१३३, २१३४[१], २१३६, २१३८, २१४१, २१४८, २१५०, २१७०[१]	
”	चतस्रः २११ गा. १६४, ११२९, ११४१, ११४२, ११५९, ११६५[२], १२५७[९, १२-१३], १५३२[५], १६३५[१]	
”	चत्वारि २०१[१], २०५ [१], २०६[२] गा. १५५, ८७०, ८९८, ८९९, ९०६, १०२८[२], १०३३[२], १०४१[४], १०६६[३], १५०८, १९८३, १९८४	
”	चतुरः १७०८[४], २१७५	
चत्तालीस	चत्वारिंशत् १७३७[३]	
चत्तालीसं	” १८३[१], २०३ [१], १७००[४-५], १७३७[३]	
चत्तालीसा	चत्वारिंशत् १८७ गा. १४०-१४१, २०६[२] गा. १५४ गा. १५६	
चत्तालीसाण	चत्वारिंशतः १८३[२], २०३[२], २०६[२]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
चत्तालीसाणं	चत्वारिंशताम् २०३[२]	
चतुर्विधे	चतुर्विधः पृ. २२९ टि. १	
चपा	वनस्पतिविशेषः पृ. २९६ टि. १	
चमर	चमर ७२	
चमर०	चमर - असुरकुमारेन्द्र ७२	
चमरे	चमरः - असुरकुमारेन्द्रः १७९ [२], १८७ गा. १४३	
चम्नपक्खी	चर्मपक्षिणः ८६, ८७	
चम्नरयणत्तं	चर्मरत्नत्वम् १४६९	
चयणं	च्यवनम् ६०८, ६२५, १२०० [२], १२१४	
चयणेणं	च्यवनेन ६३८	
चयं	च्यवमानः पृ. ३२६ टि. १	
चयंतस्स	त्यजतः २११ गा. १६२	
चयंति	चीयन्ते ७७३ [३]	
चयंति -	च्यवन्ते ६७४, १२०७ [२]	
चरग०	चरक १४७०	
चरंति	चरन्ति ८३, १९५ [१]	
चरित्त	चारित्र ९३६	
चरित्तधम्मं	चारित्रधर्मम् ११० गा. १३०	
चरित्तपरिणामे	चारित्रपरिणामः ९२६	
चरित्तपरिणामेणं	चारित्रपरिणामेन ९३८, ९४२, ९४३	
चरित्तमोहणिजे	चारित्रमोहनीयम् १६९१ [१, ३]	
चरित्ताचरित्ती	चारित्राचारित्री ९३८, ९४२, ९४३	
चरित्तारिया	चारित्रार्थाः १०१, १२०, १३३, १३८	
० चरित्तारिया	” १२० तः १३८	
चरित्ती	चारित्री ९३८, ९४२, ९४३	
० चरित्ते	चारित्रे ११० गा. १२८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
चरिम०	चरम	२११ गा. १६२
चरिमकालसमयसि	चरमकालसमये	१७४४
चरिमपयं	चरमपदम्	पृ. २०८ पं. १०
चरिमभवे	चरमभवे	२११ गा. १६१
चरिमसमय	चरमसमय	११९
चरिमसमय०	,,	११२, ११५, ११६, ११८, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२
चरिमंतपणुसा	चरमान्तप्रदेशाः	७७९, ८०३
चरिमंतपणुसाण	चरमान्तप्रदेशानाम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०३, ८०४
चरिमंतपदेसा	चरमान्तप्रदेशाः	७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०२
चरिमंतपदेसाण	चरमान्तप्रदेशानाम्	८०२
चरिमंतं	चरमान्तम्	११०१
चरिमंताओ	चरमान्तात्	११०१
चरिमंते	चरमान्तम्	१९९८, २०००, २००२ तः २००६
,,	चरमान्तः	१५५१[१]
चरिमंतेसु	चरमान्तेषु	२११
चरिमा	चरमाः	२७४, २७५, ८०९[१], ८११[१], ८१३[१], ८१५[१], ८१७[१], ८१९[१], ८२१[१], ८२३[१], ८२५[१], ८२७[१], ८२९[१], ९९३, २१६८
चरिमाइं	चरमाणि	२ गा. ४, ७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७८१, ७८३ तः ७८८, ७९७, ८०२, ८०३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
चरिमाण	चरमाणाम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०४
चरिमाणं	चरमाणाम्	२७४
चरिमाणि	चरमाणि	७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३
चरिमे	चरमः	२१२ गा. १८१, ७८१ तः ७८८, ८०७, ८०८[१], ८१०[१], ८१२[१], ८१४[१], ८१६[१], ८१८[१], ८२०[१], ८२२[१], ८२४[१], ८२६[१], ८२८[१], १३९७
चरिमे	चरमम्	७९७, ८२९[२] गा. १९१, १२५९ गा. २१२
० चरिमेणं	चरमेण	८०७, ८०८ तः ८२९ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका
चल	चल	१८८
चवल	चपल	१८८
चविता	चविका - वनस्पतिविशेषः	१२३४
चंचल	चञ्चल	१९७[२]
चंचल०	,,	१८८
चंचुणा	चञ्चुणाः - जात्यार्याः	पृ. ३८ टि. २
चंचुय	चञ्चुक - म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ३
चंडी	चण्डी - वनस्पतिः	५४[१] गा. ५०
चंद्र	चन्द्र	१६७ तः १७४, १९५ [१], १९७ [१], २०१ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, ९७४ [२-३], २१६९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० चिणणा	चयनम् १४७४ गा. २१४	
चिणंति	चिन्वन्ति ९६५ [१]	
चिणिस्संति	चैप्यन्ति ९६६ [१]	
चिणिंसु	अचैपुः - चितवन्तः ९६४ [१]	
चित्त	चित्र १७७, १७८ [१-२], १८८, १९७ [२]	
चित्तण	चित्रकः - सनखपदविशेषः ८४९, ८५२	
चित्तओ	,, ,, पृ. २१२ टि. ४	
चित्तगा	चित्रकाः ,, ७४	
चित्तपक्खा	चित्रपक्षाः - चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८ [१]	
चित्तलण	वनस्पतिः पृ. १७ टि. ५	
चित्तलगा	चित्रलकाः - सनखपद- विशेषः ७४	
चित्तलिणो	चित्रलिनः - सर्पमेदः ८०	
चित्तं	चित्रम् १ गा. ३	
० चित्ता	चित्राणि १०६, १९५ [१]	
चित्त(मूलण	चित्रकमूलकम् १२३४	
चित्तारा	चित्रकाराः - शिल्पार्याः १०६	
चित्तिया	चित्रका ८५, १	
चियस्स	चित्तस्य १६७९	
चियेज्जण	चित्त्वा पृ. ३ टि. ४	
चिलाय	चिलात - म्लेच्छजाति- विशेषः ९८	
चिल्ल	चिल्ल - ,, ९८	
चिल्लण	चिल्लकः - आरण्यकपशुः ८४९, ८५२	
चिल्लणसु	चिल्लरकेषु पृ. ४७ टि. १	
चिल्लओ	चिल्लकः - आरण्यकपशुः पृ. २१२ टि. ३	
चिल[ल]ग	देदीप्यमान १८८	
चिल्लना	चिल्लकाः - आरण्यकपशवः ८५०, पृ. ३१ टि. ३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
चिल्लगो	चिल्लकः - आरण्यकपशुः पृ. २१२ टि. ४	
चिल्लिया	चिल्ललिना - आरण्यकपशुः ८५१	
चिल्लेसु	चिल्लरेषु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
चिल्लम	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ८	
चित्तेमि -	चिन्तयामि ८३०	
चिंध	चिह्न १७७, १७८ [१-२], १८८, १९५ [१], १९६	
चीण	चीन - म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. १७	
चीणपिट्ठरासी	चीनपिट्ठराशिः १२२९	
० चीणा	चीनाः - म्लेच्छजाति- विशेषः ९८	
चुच्चु	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २०	
चुच्चु	,, पृ. १८ टि. ८	
चुण्णवणो	चूर्णघनः ५४ [७] गा. ८४	
० चुण्णण	चूर्णानाम् ८८४	
चुण्णियाण	चूर्णिकया ८८४	
चुण्णियाभेण	चूर्णिकाभेदः ८८१, ८८४	
चुण्णियाभेणं	चूर्णिकाभेदेन ८८७	
चुण्णियाभेदे	चूर्णिकाभेदः ८८४	
० चुण्णे	चूर्णम् १२३३	
चुन्नपडोला	वनस्पतिविशेषः पृ. १८ टि. ८	
चुलसीद्	चतुरशीतिः १८१ [१]	
चुलसीती	,, १८७ गा. १३८	
चुलहिमवत् ०	चुलहिमवत् - लघुहिमव- त्पर्वतः १०९८	
चुंणुणा	चुञ्चुणाः - जात्यायाः १०३ गा. ११८	
चुंणुया	चुञ्चुकाः - म्लेच्छजाति विशेषः	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
चूडामणि ०	चूडामणि	१७७, १७८ [१-२]
चूतलता	चूतलता	४४ गा. २७
चूयवहंसण	चूतवतंसकः	१९७ [१], १९९ [१]
चेव	एव	२ गा. ७, ४२ गा. २१, ४९ गा. ४०, ५४ [१] गा. ४९ तः ५२, ५४ [८] गा. ९१ गा. ९४, ५४ [९] गा. ९८, ५४ [१०] गा. १००, ८२, ९१ [४] गा. १११, ९३, १०२ गा. ११२- ११३ गा. ११५, १०३ गा. ११८, ११० गा. १२२, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७४ गा. १३४, १७५, १८७ गा. १३८ गा. १४१, १९२ गा. १५०, १९४ गा. १५१, २०६, २१२ गा. १८१, २७२ [१-५], २७३, ३३० तः ३३२, ४५४, ४५६ [३], ४५७ [३], ४५९ [३], ४६२ [३], ४६६ [३], ४६७ [३], ४६८ [३], ४७० [३], ४७१, ४७५ [३], ४७७ [३], ४८०, ४८१ [२], ४८२ [२-३], ४८३ [३], ४८७ [३], ४८९ [३], ४९० [३], ४९१ [३], ४९५ [३], ५०८, ५१७, ५१८, ५२१, ५२५ [२], ५२६ [२], ५२९ [३], ५३० [३], ५३१ [२],

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
चेव		५३२ [३], ५३३ [३], ५३५ [३], ५३६ [३], ५३७ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४२ [३], ५४३ [३], ५४४ ५४५ [३], ५४७ [३], ५४८ [३], ५५० [३], ५५१ [३], ५५२ [३], ५५५ [२], ५५६ [३], ५५७ [३], ६४६, ६४८, ६५० [१०], ६५८, ६५९, ६६५ [१], ६६९ [२], ६७२ [४, ७-८], ६७६, ६८०, ७४६, ७५२, ७६०, ७७३ [३], ७७६, ७७८, ८६६ गा. १९७, ८७७ [२३] गा. १९८, ८८८ [१], ८८९, ८९१, ८९५, ९११ [४], ९१२ [३-४], ९१४ [२, ४], ९१६ [२], ९१८ [३], ९२०, ९२१ [२-४], ९२२ तः ९२४, ९३९ [१], ९४० [१, ३], ९४१ [३], ९४६, ९७१ गा. २०१, ९८२, ९८३ [२], ९८४, ९८५ [७, ९], ९८७ [४-५], १००१, १००३ [२], १००६ गा. २०८, १००८ [२], १०२६ [१], १०४१ [६], १०५२, १०६०, १०६७, १०८९, १०९९, ११०७, ११०९, ११२३, ११४१, ११५१, ११५४, ११५५, ११६०, ११६१, ११६३

मूलसद्वो
चेव

सकयत्थो

सुत्तकाइ

[४], ११६४ [१, ४],
११६५ [१], ११६६
[१], ११६७ [१],
११८३ [२], १२०३
[३, ५], १२०४, १२१०
[१], १२१४, १२१५
[१, ३], १२२३,
१२२५ तः १२३१,
१२३३ तः १२३८,
१२५५, १२५७ [१४-
१६], १२६३ [२],
१२६९, १३०३, १३०४,
१३१३, १३४७, १३४९,
१३६३, १४०१, १४१४
[२], १४६७, १४७८
[३], १४९० [३-४],
१४९८ [३], १५०१
[२-३], १५०३, १५०६
[४], १५०९, १५११
[१], १५२० [५],
१५३२ [५], १५४४ [२],
१५४६, १५५१ [८,
१०], १५५७, १५६६,
१५७५ [१], १५९५
[२], १६०८, १६१९,
१६४४, १६४८, १६६६,
१६६८, १६६९, १६७२,
१६७७ [१], १६७८
[२], १६८४ [२],
१६८५ [२], १७०२
[७, १०, १४-१५, ३७,
४१, ४४], १७०५,
१७०७ [१], १७०८
[२, ४, ७-८], १७११
[२], १७१२ तः १७ ५,
१७१७, १७१८, १७२१,
१७२२, १७२५, १७२७

मूलसद्वो

सकयत्थो

सुत्तकाइ

तः १७२९, १७३१
[१, ३-४], १७३७ [३],
१७३९ [३], १७४७ [१],
१७९०, १७९३ गा. २१७,
१८०२, १८२६, १८५५,
१८५६, १८६४, १८७३,
१८९५ [२], १९२४,
१९५५, १९८१ गा.
२२२, २०००, २०३५,
२०५१, २०५२ [१-२,
४-६], २०५७ [४],
२०८५ गा. २२७,
२१५६ [२], २१५७,
२१५८ [१], २१५९
[२], २१६०, २१६५,
२१६६ [३], पृ. १४
टि. १, पृ. ३९ टि. १

चोद्वाणवडिते

चतुःस्थानपतितः पृ. १४०
टि. १

चोत्तीसं

चतुस्त्रिंशत् १७९ [१],
१८६ [१], १८७ गा.
१४१

चोत्तीसा

१८७ गा. १४०

चोत्तीसाण

चतुस्त्रिंशतः १७९ [२]

चोद्दस

चतुर्दश ४२० [३],
४२१ [१, ३], १३२७,
१७०२ [१९]

चोद्दस-

१७३, १७४ गा.
१३४

चोद्दसण्हं

चतुर्दशानाम् १८७

,, (पट्ट. प.)

चतुर्दशभ्यः चतुर्दशभिर्वा
७०७, ७०८

,, (स. प.)

चतुर्दशसु १८३५
१८३६

चोद्दसमं

चतुर्दशम् पृ. २३६ पं. १०

चोद्दसविहे

चतुर्दशविधः १६८४
[१-२]

मूलसदो	सकयत्यो	मुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	मुत्तंकाइ
चोय-०	गन्धद्रव्य	१२३३	छउमत्थ ०	छन्नस्थ ११३, ११४,	
चोयाला	चतुर्थवारिशत १८७ गा.	१४०		१२६, १२७, १२९,	१३८
चोयालीसं	,,	१८२ [१]	छउमत्थअणाहारण	छन्नस्थानाहारकः १३६७,	१३६८
चोयालीखाण	चतुर्थवारिशतः १८२ [२]				
चोयासवे	चोयानवः - मदिगविशेषः	१०३३	छउमत्थआहारण	छन्नस्थआहारकः १३६४	
+ चोरग	चोरकः - वनस्पतिविशेषः	४९ गा. ४१	छउमत्था	छन्नस्थाः ३३४	
चोरण	फलविशेषाणाम् ११२२,	१२३५	छउमत्थाहारण	छन्नस्थाहारकः १३६५	
चोव	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ९	छउमत्थे	छन्नस्थे ९९४, २१६९	
चोवट्टिं	चतुःपट्टिः १७८ [१],	१८३ गा. १३८	छउमत्थेण	छन्नस्थेन ११० गा. १२२	
चेव	एव १३१ [१], ११३१,	११४५	छगल	छगल १२६	
० च्छायं	छायाम् १११४		छग्गाउयाइं	पङ्गव्यूतानि १५११ [१]	
० च्छाया	छायानि १७७, १७८ [१],	१८८, १९६, २०६ [१],	छच्च	पद् च १८७ गा. १४२,	२०६ [२] गा. १५४,
,,	छाया २११				१५२९ [२]
	छ		छज्जारा	शिल्पार्यविशेषः पृ. ३८	टि. ६
छ	पट्ट १०३ गा. ११८,	१०२८ [३], १०३३ [३], १०४१ [४], १०५९, १०६०, १०६६ [२], ११६५ [१], १२५६, १२५७ [३, ५, ७], १४१६ [२], १५३२ [५], १७०२ [१८, २३, २६], २१४७, २१५२	छट्ट	पट्ट २१७३ [२]	
			छट्टभत्तस्म (स.प.)	पट्टभत्ते १८२४	
			छट्टन्मि	पट्टे ७९० गा. १८८	
			छट्टं	पट्टम् ७९० गा. १८८ तः १९०, ११८० [६], पृ. १८३ पं. १२	
			छट्टाण	पट्टयाः २००५	
			छट्टाणवडिण	पट्टस्थानपतितः ४४०, ४४१, ४४५ [१, ३], ५३१ [१], ५४८ [१, ३], ५५० [१, ३]	
			छट्टाणवडित्ता	पट्टस्थानपतितः ४५३	
			छट्टाणवडित्ते	पट्टस्थानपतितः ४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [८-३], ४५९ [१, ३], ४६२ [१, ३], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१, ३], ४७०	
छउमत्थ	छन्नस्थ ११५, ११६,	१२७ तः १२९			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
छट्टाणवडिते	[१, ३], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१, ३], ४७७ [१, ३], ४८१ [१-२], ४८२ [१], ४८३ [१, ३], ४८५ [१, ३], ४८७ [१, ३], ४८९ [१, ३], ४९० [१, ३], ४९१ [१, ३], ४९३ [१, ३], ४९७, ५०४, ५०५, ५०८ तः ५११, ५१३ तः ५१५, ५१९, ५२३, ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३८ [१, ३], ५३९ [१, ३], ५४१ [१, ३], ५४२ [१, ३], ५४३ [१, ३], ५४५ [१, ३], ५४७ [१, ३], ५५१ [१, ३], ५५२ [१, ३], ५५४ [१, ३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१, ३]		छत्त	छत्र	२११
			छत्त—	„	१९५ [१]
			छत्तच्छायं	छत्रच्छायाम्	१११४
			छत्तरयणत्तं	छत्ररत्नत्वम्	१४६९
			छत्तं	छत्रम्	८५३
			छत्ताणु	वनस्पतिविशेषः	पृ. २१ टि. ६
			छत्तारा	छत्रकाराः— शिल्पार्याः	१०६
			छत्तीसइमं	षट्त्रिंशत्तमम्	पृ. ४४६ पं. १२
			छत्तीसयं	षट्त्रिंशत्	पृ. १४ टि. १
			छत्तीसं	„	१२५८ [४-८], १५८४ [२]
			छत्तीसा	„	१८७ गा. १४१
			छत्तोणु	छत्रोक्तः— वनस्पतिः	पृ. २१ टि. ६
			छत्तोह	छत्रौघ—	„ ४१ गा. १८
			छद्दिसिं	पड्विंशम्	८७७ [२३] गा. १९८, १५५३, १५५४, १८०० [३], १८०९, १८१५, २१५३ [१]
			छप्पणुसिणु	पट्प्रदेशके	७८६
			छप्पणुसिणु	पट्प्रदेशकः	७८६
			छप्पणण	पट्पञ्चाशत्	९२३
			छप्पणणाणु	पट्पञ्चाशत्ति	९३, १७६
			छप्पि	पडपि	६९२, १२०५, १२५८ [३]
छट्ठिं	पट्ठीम्	६४७ गा. १८४			
छट्ठीणु	पट्ठयाम्	१७४ गा. १३८, ३३४			
„	पट्ठयाः	२१७ [१]			
छट्ठे	पट्ठे	२१७२			
छट्ठो	पट्ठः	९२१ [१], पृ. ३०३ पं. १३			
छण्णउई	पण्णवतिः	१८७ गा. १३८			
छण्णउई०	पण्णवति	९२१ [१]			
छण्हं	पण्णाम्	१८२ [२], १८७ गा. १३९, २०४ [२], पृ. ६१ टि. ३			
			छम्भामो	पड्भामो	२११
			छम्मात्त—०	पण्मात्त	६७७, ६८१
			छम्मात्ता	पण्मात्ताः	३७१ [१, ३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
छलि	छली ५५, [३] गा. १०९	
छली	,, ५४ [५] गा. ७६	
	तः ७९, ५४ [६] गा.	
	८० तः ८३	
० छली	,, १२३०, १२३३	
छहेसाओ	पड् लेइयाः ११५६,	
	११५८, ११६३ [१,	
	३-४], ११६४ [१, ३],	
	१२१९, १२३२, १२५०,	
	१२५६, १२५७ [१-२]	
छव्विधे	पड्विधः ६८४	
छव्विमाणा-	पड् विमानावाससहस्राणि	
वाससहस्रा	२०४ [१]	
छव्विया	शिल्पार्याः १०६	
छव्विहव्यंघण	पड्विधवन्धकः १६४२,	
	१६४६, १७५५, १७६१,	
	१७६३ [१], १७६४,	
	१७७६, १७७८, १७८१,	
	१७८३ [१], १७८४	
	[१-३]	
छव्विहव्यंघगा	पड्विधवन्धकाः १६४३,	
	१७५७, १७६१, १७६४,	
	१७६५ [२], १७७८,	
	१७८४ [१]	
छव्विहव्यंघगे	पड्विधवन्धकः १६४३,	
	१७५७, १७६५ [२],	
	१७८१, १७८४ [१]	
छव्विहव्यंघगसंठिण	पड्विधसंस्थानसंस्थितम्	
	९८८, ११९७ [१-३],	
	१४९८ [१], १५०१ [१]	
छव्विहव्यंघगसंठिया	पड्विधसंस्थानसंस्थिताः	
	१४९८ [१]	
छव्विहा	पड्विधाः १००, १०३	
	१०४	
,,	पड्विधा ११३७	
छव्विहं	पड्विधः ६८५, ९३०,	
	१०१९, १९१३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
छव्विहे	पड्विधम् १६९४ [७-८]	
छव्वीसइमं	पड्विंशतितमम् पृ. ३९०	
	पं. २८	
छव्वीसं	पड्विंशम् १७४ गा. १३४	
,,	पड्विंशतिः ४३० [१, ३],	
	४३१ [१, ३], ७८१	
छव्वीसाण	पड्विंशतेः पड्विंशत्या वा	
	७१७, ७१८	
,,	पड्विंशतौ १८४५, १८४६	
छव्वीसुत्तरे	पड्विंशत्युत्तरे-पड्विंशत्यधिके १७०	
छसु	पट्सु १२०५, १५००,	
	१५७४, १६३७	
छहिं	पड्विधः ६९१	
छाउमत्थिया	छात्रस्थिकाः २१४७ तः	
	२१५०, २१५२	
छाणविच्छुया	छाणवृश्चिकाः ५८ [१]	
छायं	छायाम् १११५	
*० छायं	,, १११४	
छाया	छाया १११५	
*० छाया	छायानि १७७, १७८ [१],	
	१८८, १९६, २०६ [१],	
	२१०	
,,	छाया २११	
छायाण	छायया १७७, १७८	
	[१-२], १८८, १९६	
छायानती	छायानतिः ११०५,	
	१११४	
छायानुवातगती	छायानुवातगतिः १११५	
छायानुवायगती	,, ११०५	
छायाला	पटत्तवारिंशत् १८७	
	गा. १४१	
छावट्ठिं	पट्पट्ठिः १३४३, १३४६,	
	१७०० [१]	
छावट्ठीओ	पट्पट्ठी १३५६	
छावत्तरि	पट्पट्ठतिः १८७ गा. १३९	
छिण्णरुहा	छिन्नरुहा - दुर्वा ५४ [१]	
	गा. ४९	

मूलसदो	सकल्यथो	सुत्तकाह
० छिद्देसु	छिद्देसु	१५, ७
० छिरां	छिराकम् ५४ [७]	गा. ८५.
० छिवाडिया	वल्हादिफालिका	१२३१
छीरविरालिया	भुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
छीरविराली	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३१	
	५४ [१] गा. ४८	
+ छुरय	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. ७
छुहा	क्षुधा	२११ गा १७६
छेदोवट्टावणिय ०	छेदोपस्थापनीय	१३३, १३५
छेदोवट्टावणिय-	छेदोपस्थापनीय-	
चरित्तपरिणामे	चारित्रपरिणामः	९३६
० छेयणगदाई	छेदनकदायी	९२१ [१]
छेवट्टसंघयणणामस्स	सेवार्तसंहनननामः	
	पृ. ३७४ टि. १	
छेवट्टसंघयणणामे	सेवार्तसंहनननाम	१६९४ [७]
छेवट्टसंघयणस्स	सेवार्तसंहननस्य	पृ. ३७५ टि. १-२
छेवट्टरस	सेवार्तस्य	पृ. ३७५ टि. ३-४
	ज	
जह	यदि	२११ गा. १७३, ४४०, ५४८ [१], ६३९ [४, ७, ९, २४], ६६२ [४], ६६८ [२, ५], ६७२ [३]
”	यति - यावन्ति	१००८ [२], १०१४ [२], १०६७
”	यति - यावन्तः	१७२१, १७२५, पृ. २५६ टि. १
जहविहा	यतिविधा	१०८८
जक्खा	यक्षाः	१४१ [१], १८८
जक्खाणं	यक्षाणाम्	१९२

मूलसदो	सकल्यथो	सुत्तकाह
जक्खे	यक्षः - यक्षाभिधद्वीप- समुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०६
जण	जन	१ गा. २
जणवयसच्चा	जनपदसत्या-भाषाप्रभेदः	८६२
+ जणवय	जनपदे	८६२ गा. १९४
जणेज्जा	जनयेत्	१२५८ [१-२, ५-८]
जणं	यत् खलु	८८२ तः ८८६
० जता	जयानि	१७७, १८८
जति	यदि	४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५५४ [१], ६३९ [३, ५-६, १०-१२, १४-२३, २५-२६], ६४५ [४६], ६५० [२-६, ८, १०-१५, १७-१८], ६५५ [२४], ६५६ [२-३], ६६२ [२-३, ५-७], ६६५ [२-३], ६६६ [२], ६६८ [३-४], ९१० [३], यति-यावन्ति १०११ [२], १०१२ [२], १०१६ [२], १०४२, १०५७, १८५७
”	यति-यावन्तः	१७२८
जति -	यति-यावन्ति	१००९ [२]
जत्तिया	यावन्तः	१७३३
”	यावन्ति	१०१५ [२], १०४३ [२]
जत्थ	यत्र	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], १०७, २११ गा. १६७, ४७८, ४८८, ४९६, १७०२ [५-८] १७१२, १७१७

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जल्य -	यत्र १४९, १५२, १५५, १५८, १६१	
० जडा	जयानि पृ. ५६ टि. ४	
जदि	यदि ४४०, ४४३, ६३९, [२, ८-१३], ६७२ [२], १५१५ [१] तः १५१७ [२], १५१८ [१-६], १५१९ [१-४], १५२० [१-३], १५३३ [२-१०], २१०० [२], २१०४ [३]	
जधा	यथा ३३३	
० जमलपयस्स	यमलपदस्य २२१ [१]	
जम्म - ०	जन्म २१७६	
जयंत	जयन्त ४३६ [१-३], ६२२, १०३६, १०३९, १०४१ [८], १०४५ [१], १०४६ [१, ७-८], १०४७ [३], १०४८ [४], १०४९, १०५० [३] तः १०५२, १०५४ [१], १०६३	
जयंत -	जयन्त ६०४, ७२३, १०४३ [५], १०५५ [४]	
जयंता	जयन्ताः १४७ [१]	
जयंते	जयन्तः २१०	
० जया	जयानि १७८ [१]	
जर	जरा १ गा. १	
जरमरणविप्पमुक्का	जरा मरणविप्रमुक्ताः २१७० [७] गा. २३०	
जरा	जरा २११, २११ गा. १७९, २१७३ गा. २३१	
जरा ०	जरा २११ गा. १६६	
जरुला	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]	
जलकन्ते	जलकान्तः - मणिमेदः २४ गा. ११	
	जलकान्तः - उद्धि- कुमारेन्द्रः १८७ गा. ११३	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जलचारिया	जलचरकाः - चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८ [१]	
जलट्टाणेसु	जलस्थानेषु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
जलपहेणं	जलपथेन १११२	
जलप्पहे	जलप्रभः - उद्धि-कुमारेन्द्रः १८७ गा. १४४	
जलयर ०	जलचर १५२४ [२]	
जलयरनिरिक्ख-	जलचरतिर्द्वयोन्निकपञ्चे-	
जोणियपंचेन्द्रिय-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
जोराणियसरीरे	१४८३, १४८४ [१], १४९८ [१]	
० , ,	, , १४८४ [१-२]	
जलयरपंचिन्द्रियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणि-	र्योनिकेभ्यः ६३९	
पुहिंते	[३-६]	
जलयरपंचिन्द्रियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणिया	र्योनिकाः ६१	
जलयरपंचिन्द्रियपुहिंते	जलचरपञ्चेन्द्रियेभ्यः ६४५ [२]	
जलयरपंचिन्द्रियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणिपुहिंते	र्योनिकेभ्यः ६३९ [३-६]	
० , ,	, , ६३९ [४-६]	
जलयरपंचिन्द्रियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणिणीलो	र्योनिकाः ६३४	
जलयरपंचिन्द्रियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणिया	र्योनिकाः ६२, ६८ [१], ३३४	
जलयरपंचिन्द्रिय-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
निरिक्खजोणि-	र्योनिकानाम् ६८ [१], ३७५ [१]	
याणं	३७५ [१]	
० , ,	, , ३७५ [२] तः ३७७ [३]	
जलयरपंचिन्द्रियेहिंते	जलचरपञ्चेन्द्रियेभ्यः ६५० [१०]	

मूलसदो	सफयथो	सुत्तकाइ
जलयरसंदेजवासा-	जलचरसङ्ख्येयवपुष्क-	
उयगम्भवक्त-	गर्भव्युक्कान्तिकतिर्य-	
तियतिरिक्ख-	ग्योनिकपशेन्द्रियवैक्रिय-	
जोणियपंचेदिय-	शरीरम्	१५१८
वेउब्बियसरीरे		[४५]
०	०	१५१८[५]
० जल्यरा	जलचराः	१४९८[३-४]
जल्यराण	जलचराणाम्	१५१०
जलया	जलजानि	५४[८] गा. ८६
+ जलरुह	जलरुहाः	३८ गा. १२
जलरुहा		५१
जलविच्छुया	जलवृश्चिकाः	५८ [१]
जलासणुसु	जलाशयेषु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
जले	जले	८३
जलोडया	द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
जलोया		०
०	चर्मपक्षिविशेषः	८७
जल्लेसा	यल्लेस्या	१२१४
जल्लेस्साइं	यल्लेस्यानि	१११७
जल्लेस्से	यल्लेस्यः	१११७, १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२१० [१-३], १२११
जवजवा	यवयवा-वनस्पतिः	५० गा. ४२
जवण	यवन-म्लेच्छजातिविशेषः	९०
जवणालिया	यवनानिका-लिपिभेदः	१०७
जवणालियासंठिण्	यवनालिकासंस्थितः	२०१६
जवसण्	यवासकः	४२ गा. २१
जवासाकुसुमे	यवासवकुसुमम्	१२२८
जसोकित्ति०	यशःकीर्ति	१७१३
जसोकित्तिणामा	यशःकीर्तिनामः	१७०२ [५४], १७३९ [३]
जसोकित्तिणामे	यशःकीर्तिनाम	१६९३

मूलसदो	सफयथो	सुत्तकाइ
जसोकित्ती	यशःकीर्तिः	१६८४ [१]
जस्स	यस्य	५४ [३] गा. ५६ तः ५८ गा. ६० तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ तः ६८ गा. ७० तः ७५, ५४ [५] गा. ७६ तः ७८, ५४ [६] गा. ८० तः ८२, १०१२ [२], १०१४ [२], १०१५ [२], १०१६ [२], १०४१ [३, ७], १०४२, १०४३ [१-२, ४], १०४५ [१], १०५७, १०६७, १०८८, १२१४, १४४४, १५५९ तः १५६१, १५६३ [१], १५६४, १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१६ [२], १६१९, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ४], १६३६, १७२१, १७२५, १७२८, १७३३, १७४१, १८५७, १९०७, २११७ [१], २११८ [१]
जस्स-	यस्य	१०३४, १०४१ [१-२, ८-९], १०४३ [३, ५-६], १०४६ [५, ७-८], १०४७ [३], १०६५, २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१-२], २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५, तः २१०८, २११२, २११३, २११५ [२, ४], २१२० [२-३],

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
	२१२२, २१३५. [१], २१७० [२] गा. २२९		जहणगुणकालयागं	जघन्यगुणकालकानाम्	
जह	यथा १ गा. ३, ५३ गा. ४५-४६, ५४ [१०] गा. १०२, २११ गा. १७४ गा. १७६, पृ. २९० टि. १			४५७ [१], ४६८ [१], ४७५. [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	
जहण	जघन्या २११ गा. १६५.		जहणगुणसीतस्स	जघन्यगुणसीतस्य	५४७ [१], ५५२ [१]
जहण ०	जघन्य ९४८ गा. २००		जहणगुणसीताणं	जघन्यगुणसीतानाम्	५५१ [१], ५५२ [१],
जहणउक्कोसियापु	जघन्येत्तुष्टया १५६६		जहणगुणसीते	जघन्यगुणसीतः	५४७ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१]
जहणपुहिंतो	जघन्यकेभ्यः १२४७, १२४९		जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणसीतस्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]
जहणगं	जघन्यकम् १७१२, १७३७ [१]		जहणगुणसीयाणं	जघन्यगुणसीतानाम्	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
जहणगा	जघन्यकानि १२४७ तः १२४९		जहणगुणसीयाणं	जघन्यगुणसीतानाम्	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
जहणगाणं	जघन्यकानाम् १२४७		जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणसीतस्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]
जहणगुणककद-	जघन्यगुणककदशस्य	५४५	जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणसीतस्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]
डस्स		[१]	जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणसीतस्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]
जहणगुणककखडाणं	जघन्यगुणककखडानाम्	,,	जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणसीतस्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]
जहणगुणककखडे	जघन्यगुणककखडः	,,	जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणसीतस्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]
जहणगुणकालपु	जघन्यगुणकालकः	४५७ [१], ४६८ [१], ४७५. [१], ४८३ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणसीतस्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]
जहणगुणकालगस्स	जघन्यगुणकालकस्य	४५७ [१], ४६८ [१], ४८३ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१]	जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणसीतस्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]
जहणगुणकालगाणं	जघन्यगुणकालकानाम्	४८३ [१]	जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणसीतस्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]
जहणगुणकालयस्स	जघन्यगुणकालकस्य	४७५. [१], ४८३ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३ [१]	जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणसीतस्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
जहणणठितीण	[१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५५६ [१]	
जहणणठितीयस्स	जघन्यस्थितिवस्य ४६७ [१], ४७४ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५५६ [१]	
जहणणठितीयाणं	जघन्यस्थितिकानाम् ४५६ [१], ४७४ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३६ [१], ५३७ [१]	
जहणणपण	जघन्यपदे ९२१ [१]	
जहणणपणसियस्स	जघन्यप्रदेशकस्य ५५४ [१]	
जहणणपदेसिते	जघन्यप्रदेशकः ,,	
जहणणपदेसियाणं	जघन्यप्रदेशकानाम् ,,	
जहणणमतिअण्णा-	जघन्यमत्यज्ञानिनः	
णिस्स	४७० [१]	
जहणणमतिअण्णाणी	जघन्यमत्यज्ञानी ,,	
जहणणमति-	जघन्यमत्यज्ञानिनाम् ,,	
अण्णाणीणं		
जहणण्या	जघन्यकानि १२४९	
जहणणाभिणि-	जघन्याभिनिबोधिकज्ञानिनः	
बोहियणाणिस्स	४५९ [१], ४७७ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
जहणणाभिणि-	जघन्याभिनिबोधिकज्ञानी	
बोहियणाणी	४५९ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
जहणणाभिणि-	जघन्याभिनिबोधिक-	
बोहियणाणीणं	ज्ञानिनाम् ४५९ [१], ४७७ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
० जहण्णियं	जघन्यकाम् १७४४	
जहण्णिया	जघन्यका १०१३, १५६६	
जहण्णिणयाण्	जघन्यकायाम् ,, ,,	
जहण्णिणयाहिंनो	जघन्यकायाः ,, ,,	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
जहण्णुक्कोसराणं	जघन्योत्कृष्टकानाम् १२४९	
जहण्णुक्कोसियाण्	जघन्योत्कृष्टिकायाम् १०१३	
जहण्णेण	जघन्येन ३३६ [२], ३४० [२], ३४१ [२], ३४२ [२], ३४५ तः ३५२ सूत्राणां द्वितीय-कण्डिका, ३५४ [२], ३५५ [१-३], ३५६ [२], ३५७ [२], ३५९ [२], ३६० [२], ३६१, ३६२ [२], ३६३ [२], ३६४ [१ ३], ३६५ [२], ३६६ [२], ३६७, ३६८ तः ३९० सूत्राणां ३९३ तः ३९७ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका, ३९८ [१ २], ३९९ [२], ४०१ तः ४३७ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १२६६ [१], १२७७, १२९१, १३१३, १३१९, १३३२, १३४५, १३६२, १३७३, १३८४, १५०४ [१], १५०६ [३-५], १५०७ [२], १५१३ [१-३], १५२८, १७१९, २१६६ [२]	
जहण्णेणं	जघन्येन ८२, ३३५ [१-३], ३३६ [१] तः ३३९ [३], ३४० तः ३५२ सूत्राणां प्रथम-मृत्तीय-कण्डिके, ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ३५९ [१, ३], ३६० [१, ३], ३६२ [१, ३], ३६३ [१, ३],	

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

३६५ [१, ३], ३६६
[१, ३], ३६८ तः ३९०
सूत्राणां ३९४ तः ४३६
सूत्राणां च प्रथम-तृतीय-
कण्डिके, ३९१, ३९२
[१], ३९३ [३], ५६०
तः ५७८, ५८१, ५८३
तः ६०२, ६०४ तः
६०७, ६२६, ६२८,
६३३, ६३५, ६३६,
६८७, ६८८, ६९१,
६९४, ६९५, ७०१ तः
७१३, ७१५ तः ७२३,
८७८, ८७९, ९१० [३],
९९२ [१, ३], १२६१,
१२६२ [१-२], १२६४
[२], १२६७, १२६८
[१], १२७० [२],
१२७२, १२७३, १२७५,
१२७९ तः १२८४,
१२८६, १२८८, १२८९,
१२९३, १२९४, १२९६
तः १३०२, १३०५,
१३०६, १३०८ तः
१३१२, १३१४, १३१५,
१३१७, १३१८, १३२०,
१३२२, १३२४, १३२६
तः १३३०, १३३३,
१३३४, १३३६ तः
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३४९, १३५०,
१३५२ तः १३५४,
१३५६, १३५८ तः
१३६०, १३६५, १३६६,
१३६८, १३७४, १३७५,
१३७७, १३७८, १३८०,
१३८३, १३८६, १३८७,

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१३८९, १३९०, १४१४
[१, ३], १४१५ [१-२],
१४१६ [१], १४७०,
१४७२, १५०२, १५०६
[१, ३-४], १५०७ [१],
१५१३ [४], १५२७,
१५२९ [१-३, ९],
१५३०, १५३१, १५३२
[१, ५-६], १५३५,
१५४५, १५४७ [१],
१५४८, १५५१ [१, ४,
६, ९], १६९७ तः
१७०० [१३], १७०१
[१-२], १७०२ [१,
३-९, ११-१३, १८-२२,
२४-२७, ३६-३९, ४२-
४३, ४५, ५४, ५७],
१७०३ [१], १७०४,
१७०५, १७०७ [१],
१७०८ [२, ४, ७-८],
१७१०, १७११ [२] तः
१७१३, १७१५, १७१८,
१७२१ तः १७२३,
१७२५ तः १७३० [२],
१७३१ [१, ३-५],
१७३४, १७३५ [१],
१७३७ [२-३], १७३९
[१-३], १७४१, १८०६
[१], १८२४, १८२६,
१८२८ तः १८५१,
१९८३ तः १९९२,
१९९४, १९९५, १९९७,
१९९८, २००६, २०९३
[१], २०९५ [१],
२१०० [२], २१०१
[१], २१०३ [१],
२११९ [२, ४], २१२४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जहणणेणं	[३], २१३५ [१], २१५३ [३], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१], पृ. १२३ टि. १, पृ. १६५ टि. १		जहन्नगुणसीते जहन्नगितीयरस	जघन्यगुणशीतः ५४८ [१] जघन्यरिथतिकस्य ४८२ [१] जघन्येन ३९२ [३] ,, ३६६ [३], ३८२ [१], ३९२ [३], ३९३ [१], ६०३	
जहणगोगाहणण	जघन्यावगाहनकः ४५५ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१, ३], ४८१ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२७ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१, ३]		जहा	यथा ३ तः ८ [५], १४ तः २५ [१], २६ तः २८ [२], २९ तः ३१ [२], ३२ तः ३४ [२], ३५ तः ५२, ५४ [१], ५५ [१, ३], ५६ [१] तः ६६, ६८ [१, ३], ६९ तः ७४, ७५ [१, ३], ७६ तः ८०, ८३, ८४ [१, ३], ८५ [१-२, ४], ८६ तः ८८, ९१ [१, ३], ९२, ९४ तः १४७ [२], १६७, १७४, १७७, १८० [१], १८१ [१-२], १८३ [१], १८४ [१], १८५ [२], १८६ [२] तः १८९ [१], १९० [१], १९२ तः १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१] तः २१०, २११ गा. १७६, ३३३, ३५३, ३५८, ४३८, ४४२, ४५१, ४६१, ४७३ [३], ४८१ [३], ४८५ [३], ४८८, ४९३ [३], ४९६, ४९९ [१], ५०० तः ५०२, ५२६ [१], ५२७ [१-२], ५५३, ५५८, ६२५, ६३४, ६३८, ६४१ तः ६४५ [१], ६५० [१२],	
जहणगोगाहणगस्स	जघन्यावगाहनकस्य ४५५ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१]				
जहणगोगाहणगाणं	जघन्यावगाहनकानाम् ४५५ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८१ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१]				
जहणगोगाहणगे	जघन्यावगाहनकः ५२९ [१]				
जहणगोगाहणते	,, ५२६ [१]				
जहणगोगाहणयस्स	जघन्यावगाहनकस्य ४८१ [१]				
जहणगोगाहणयागं	जघन्यावगाहनकानाम् ५२६ [१], ५२७ [१]				
जहणगोहिणाणस्स	जघन्यावधिज्ञानिनः ४८७ [१], ४९५ [१]				
जहणगोहिणाणी	जघन्यावधिज्ञानी ,, ,,				
जहणगोहिणाणीणं	जघन्यावधिज्ञानिनाम् ,, ,,				

मूलसदो

जहा

सकयत्यो

सुत्तकाइ

६५३, ६५४, ६५५[४],
६६८[७], ६६९[२].
६७२[४, ६], ६७४,
६७५, ६७९, ६८१,
६८३ तः ६८५, ६९९,
७२५. तः ७२७, ७३८,
७५४, ७६२, ७६४,
७७३ [१-२], ७७४,
७९१, ७९९, ८०३,
८३० तः ८३८, ८७०,
८७७[७, १३], ८८१,
८८८[१], ८९०, ८९१,
८९३, ८९८, ९०१,
९०२, ९०४, ९०६,
९०८ तः ९१० [४],
९११[१-८], ९१२
[१-४], ९१४[१-२, ४],
९१६[१] तः ९१८[३],
९२०, ९२१[१-४],
९२५. तः ९३७, ९४०
[१, ३], ९४१[१],
९४२ तः ९४४, ९४७
तः ९५५, ९५७ तः
९५९, ९६० तः ९६७
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
९७०, ९७३, ९८३
[१-२], ९८४, ९८७
[१], ९८८, ९८९,
९९१[२], ९९६, ९९८,
१००३[२], १००४,
१००७, १००८[१],
१००९[१], १०११[१],
१०१२[१], १०१४[१],
१०१५[१], १०१६[१],
१०१७. तः १०२०[१],
१०२१[१], १०२४,
१०२५, १०२८[१-३],

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

१०३४, १०३५, १०४१
[५], १०४२, १०४६
[४], १०५१, १०५६,
१०५७, १०६१, १०६२,
१०६४, १०६६[१],
१०६८ तः १०७०,
१०७२ तः १०७६,
१०८४ तः १०८८,
१०९२ तः ११००,
११०२ तः ११०५,
१११७, ११२०, ११२४
तः ११२६, ११२८ तः
११३२, ११३४, ११३५,
११३७, ११३९, ११४१
तः ११४७, ११४९. तः
११५३, ११५५. तः
११५९, ११६२, ११६३
[२-३], ११६४[२-३],
११६५. [२], ११६९
[१], ११७२, ११७४,
११७८ तः ११८० [३],
११९३, १२०५, १२१०
[१], १२१३, १२१९,
१२३२, १२३९, १२४०,
१२५०, १२५१, १२५६,
१२५७ [१-३, ५,
७, ९, १२-१३],
१२७० [१], १२७१,
१२८५, १३२१, १३२६,
१३३०, १३३१, १३३४,
१३३५, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५२, १३५५,
१३५९, १३६४, १३६७,
१३६९, १३७१, १३७५,
१३७६, १३७९, १३८१,
१३९८, १४१५. [३],
१४२१[२], १४२६[३],

मूलसद्यो

सकयत्यो

सुत्तकाई

जहा

१४२८ [४], १४२९,
 १४३०, १४३१, १४४१,
 १४४३, १४५७, १४५९,
 १४७१, १४७२, १४७५,
 तः १४७८ [२], १४८०,
 १४८२ तः १४८४ [२],
 १४८५ [१-३, ५-७],
 १४८६ [१-२], १४८७
 [१-२], १४९७ [१, ३],
 १४९८ [१], १५०१ [१],
 १५०३, १५०५, १५१४,
 १५२३ [१-२], १५२६
 [१], १५३६ तः १५३९
 [४], १५४४ [१-३],
 १५४९, १५५२, १५५६,
 १५६३ [२], १५६७ तः
 १५७३, १५८३ [३-४],
 १५८९ [३-४], १५९५
 [२], १५९७ [२],
 १६०३ [२], १६०५,
 १६०६ [१], १६१७,
 १६२१, १६२७ [१],
 १६३५ [५-६], १६३६,
 १६३८ [२], १६४७
 [२-३], १६४९ [२],
 १६६५, १६७०, १६७८
 [१], १६७९ तः १६८१
 [१], १६८२ तः १६८४
 [१], १६८५ [१], १६८६
 तः १६९३, १६९४ [१-
 १२, १६, १८], १६९५
 [१-२], १६९६, १७००
 [६-८], १७०२ [२, १६-
 १७, २९-३०, ३२-३३,
 ४०, ४६-४८, ५५],
 १७०३ [२], १७०७
 [२], १७०८ [६],

मूलसद्यो

सकयत्यो

सुत्तकाई

१७११ [१-२], १७१४,
 १७१७, १७२०, १७२४,
 १७२७, १७२८, १७३०
 [४], १७३५ [२],
 १७३६ [१-२], १७३७
 [४], १७४०, १७४७
 [१-२], १७५३, १७५४
 [१], १७५६ [२],
 १७६१, १७६२, १७६९
 [१], १७७५ [१], १७७७
 [२], १७८२, १७८४
 [३] तः १७८७ [१],
 १७९१, १७९६, १८०६
 [१], १८१५ तः १८१७,
 १८२३, १८२४, १८२७,
 १८२९, १८६९ [२],
 १८९६, १८९७, १८९८
 [४], १९०० [२],
 १९०२ [४], १९०९,
 १९१०, १९१२ तः
 १९१४, १९१६, १९१७,
 १९२०, १९२१, १९२४
 तः १९२७, १९३३,
 १९३५ तः १९३८,
 १९४० तः १९४२,
 १९४८, १९५०, १९५३,
 १९५८, १९६१, १९६२,
 १९७०, १९७१, १९७९,
 १९८२, २०२१, २०२६,
 २०३१, २०३६, २०३७,
 २०४५, २०४६, २०५२
 [१], २०५५, २०६०,
 २०६३, २०६६, २०६९,
 २०७२, २०७७, २०७८,
 २०८२, २०८३, २०८६,
 २०८९, २०९० [१],
 २०९१ [१], २०९२,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जहा	२०९५[२], २१०४, २१०७, २११०, २११३, २११५, २११७[१], २११८[१], २१३२, २१३३, २१३९, २१४६ तः २१५२, २१५८ [१-२], २१६० तः २१६४, २१७०[१], २१७२, पृ. २७१ टि. ६, पृ. २७५ टि. ६, पृ. ३०८ टि. १, पृ. ४२२ टि. ३, पृ. ४३२ टि. १	
जहाणामण	यथानामकः ११२१, १२१५[१-३], १२२२, १२२६ तः १२३१, १२३३, १२३५, १२३६, १२३८, १८६४	
„	यथानामकम् १२२०, १२२६ तः १२३१, १२३३, १२३७	
„	यथानामिका १२२६ तः १२२८, १२३०, १२३१, १२३३, १२३७, १२३८, २१७६	
„	यथानामकाः १११९, १८६४, २०५२[२]	
जहेव	यथैव १९१[१], १९७[१], २००[२], ६६५[१], ७८९, ९८३ [२], १०६७, ११२७, ११५१, ११८०[६, १०], ११८४, ११९६, १२०७ [१], १२०९, १२१७, १२४८, १२४९, १२६४ [१], १४३४, १५०७ [३], १५५२, १५९१, १५९३, १५९९[१],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जं	१६०४[१], १६१३ [१], १६१४, १८११, २०५२[३], २१११, २१५४[१], २१६५ यत् ५४[७] गा. ८५, ५४[१०] गा. १००, २११ गा. १६१-१६२ गा. १७१, १११३, १६७९ तः १६८१[१], १६८२ तः १६८६, १९०७, पृ. २७१ टि. ४	
„	यम् १०९०	
„ (स. द्वि.)	यस्मिन् १६१४ तः १६१६[२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३	
+ जंगला	जङ्गलेषु १०२ गा. ११३	
जंत ०	यन्त्र १७७, १७८[१], १८८	
जंति	यान्ति ६४७	
जंतु	जम्बूः-वृक्षः ४०	
जंतुद्दीवं	जम्बूद्दीपम् २१६९	
जंतुद्दीवे	जम्बूद्दीपः १००३ [१], १००३ [२] गा. २०४, २१६९	
„	जम्बूद्दीपे १७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९७ [१], १९८ [१], १०९८	
जंबूफलम्	जम्बूफलकम्-जम्बूफलम् १२२६	
जंबूफलकालिया	जम्बूफलकालिका- मयविशेषः १२३७	
जा	या ५० गा. ४३, ५४[३] गा. ५९, ५४[४] गा. ६९, ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४[६] गा. ८०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जा	तः ८३, ८३१, ८३३, ८३४, ८३६, ८५१, १११३, १५२९ [१-३], १५३२ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१ जाति ५४ [४], ६८ [४], ८४ [४], ८५ [५]	
जाइ०	जातिनाम १६९४ [२], १९९३	
जाइणामे	जातिनाम १६९४ [२], १९९३	
जाइनामनिहत्ताउयं	जातिनामनिधत्तायुष्कम् ६८८	
जाइविसिद्धया	जातिविशिष्टता १६९५ [२]	
जाइहिगुलुए	जात्यहिङ्गलुकः १२२९	
जाइं	यानि ८७७ [१] तः ८८०, ८८८ [१], ८८९ तः ९९३, १७९८ [१-२], १८०० [१-३]	
„	यान् २१५३ [४], २१६६ [३]	
जाइं	जातिः ४३ गा. २५	
जाइं०	जाति ७५ [४]	
जाइं-	जातिः ८३६, ८३७	
+ जाउल	जातुलः-वनस्पतिः पृ. १८ टि. १३	
+ जाउलग	जातुलकः-,, ४२ गा. २३	
जाए	यथा ८९५	
जाओ	जातः ५४ [१०] गा. १०२	
„	याः १७६५ [१], १७६८ [१]	
जागरा	जागराः ३२५	
जगराणं	जागराणाम् ३२५	
जागरे	जागरः १७४६, १७५०	
जाण	जानीहि ५४ [१०] गा. १०२	
जाणइ	जानाति ८३९, ९९४, १२१५ [१-३], १६७९, १९६४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जाणति	जानाति ८४० तः ८४८, ९९४, १२१५ [१, ३], १९६३, १९६४, २१६९	
जाणंति	जानन्ति ९९५ [१], ९९६, ९९८, १९८३ तः १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६, २००७, २०३२ गा. २२३, २०४०, २०४२, २०४३, २०४६, पृ. २९० टि. १	
जाणंती	जानन्ति २११ गा. १७०	
- जाणितकामे	ज्ञातकामः १६७९	
जाणित्ता	ज्ञात्वा „	
जाणियव्वं	ज्ञातव्यम् १६७९, पृ. ५९ टि. ६	
जाणियव्वा-	ज्ञातव्याः पृ. ३५२ टि. १	
जाणियव्वा	ज्ञातव्याः १०८३	
„	ज्ञातव्यानि १०६७	
जाणंति	जानन्ति ९९६	
जातरुववडेंसए	जातरुपवतंसकः १९८ [१] ८३	
जाता	जाताः २११	
जाति	जाति २११	
जाति०	„ ५७ [२], ५८ [२], ९१ [४] गा. १११, २११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
जातिआरिया	जात्यार्याः १०१, १०३	
जातिणामणि-	जातिनामनिधत्तायुष्कः ६८४	
हत्ताउए		
जातिणामणि-	जातिनामनिधत्तायुष्कम् ६८७	
हत्ताउयं		
जातिणामनि-	„ ६९१	
हत्ताउयं		
० जातिणामाए	जातिनामः १७११ [२]	
० जातितो	जातयः पृ. ३८ टि. ३	
जातिनामनिहत्ताउए	जातिनामनिधत्तायुष्कः ६८५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जातिनामनि-	जातिनामनिधत्तायुष्कम्			६५६ [१-३], ६५७,	
हत्ताउयं		६९१		६६३, ६६८ [१-३, ८],	
जातिविसिद्धया	जातिविशिष्टता			६६९ [१], ६७२ [१-३,	
		१६८५ [१]		७-९], ६७३ [१-२],	
जातिविहीणया	जातिविहीनता	१६८५		६७५, ६७६, ६७८,	
		[२], १६९५ [३]		६८६, ६८९, ६९२,	
जाती-	जातिः ८३६, ८३७, ८३८			६९४, ६९६, ६९८,	
जाती ०	जाति	९१ [४]		७०० तः ७२४, ७२७,	
जायणि	याचनी-भापाप्रभेदः			७२८, ७३०, ७३२ तः	
		८६६ गा. १९६		७३७, ७४१, ७५७,	
जायरूखण्डाण	जातरूपखण्डानाम्	८८२		७५९, ७६६, ७६८,	
जायरूखण्डसण	जातरूपवर्तसकः २०६ [१]			७७६, ७७८, ७९२ तः	
जायी-	जातिः	८३६		८०१, ८०३ तः ८०६,	
जारु	वनस्पतिविशेषः ५४ [१]			८०८ तः ८२९ सूत्राणां	
		गा. ४८		द्वितीयकण्डिका, ८४५,	
जाल-०	जाल	१९५ [१]		८४७ तः ८५३, ८७२,	
जालं	जालम्	८५३		८७३, ८७५, ८७६,	
जाला	ज्वाला	३१ [१]		८७७ [३, ५, ७-८,	
जालाउया	द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७		१०-१५, २३], ८८८	
		टि. ६		[१], ८८९, ८९२,	
जाव	यावत् १७, १७९ [१],			८९७, ९०३, ९०५,	
	१८५ [१], १८६ [१],			९१३, ९१९, ९३८,	
	१८७, १८९ [१-२],			९३९ [१-२], ९४१ [२]	
	१९० [१-२], १९१ [२]			तः ९४३, ९५० तः	
	तः १९३ [१], १९५ [१]			९५२, ९५४, ९५५,	
	तः २०९, २७७			९५९, ९६० तः ९६७	
	[१२], ३५३, ४४२,			सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,	
	४६५, ४७२, ५०३,			९६८ [१-२], ९७०, ९७१,	
	५०७, ५१२, ५१६,			९७५ [२], ९७७ [२],	
	५२०, ५२४, ५२८,			९७८ [२], ९८० [२],	
	५३४, ५४०, ५४९,			९८१ [२], ९८३ [२],	
	५५८, ६०८, ६१४,			९८४, ९८६, ९८७ [५],	
	६१६, ६१८, ६२०,			९९५ [२], १००१ तः	
	६२५, ६२७, ६२९,			१००३ [२], १००५,	
	६३१, ६३८, ६४९,			१००८ [१] तः १०१२	
	६५० [१, ३, १३-१६,			[२], १०१४ [२],	
	१८], ६५५ [१-२, ४],			१०१५ [२], १०१६	

मूलसद्वो
जाव

सफःयथो

सुत्तकाइ

मूलसद्वो

सकयथो

सुत्तकाइ

[२], १०२०[२], १०२१
[४], १०२३, १०२६
[२], १०२७ [२],
१०२९, १०३१ [२],
१०३८ [२], १०४१
[१-३], १०४२, १०४३
[२, ४], १०४५ [२],
१०४६ [२, ६], १०४७,
[२], १०४८ [३],
१०४९, १०५० [३],
१०५३, १०५४[२, ३],
१०५५ [२], १०५६,
१०५७, १०५९, १०६१,
१०६२, १०६५, १०६६
[१], १०६७, १०६९ तः
१०७५, १०७७ तः
१०८१, १०८३, १०८६,
१०८८ तः १०९०,
१०९५, १०९७ तः
१०९९, ११०३, ११०४,
११०६, १११०, १११६,
१११७, ११२४, ११३६,
११४०, ११४२, ११४५,
११४७, ११५०, ११५८,
११५९, ११६३[१, ३],
११६४[३], ११६५[२],
११७०, ११७२ तः
११७४, ११७८, ११८०
[१, ५-१०], ११८२
[१-३], ११८३[१-३],
११८८ तः ११९१,
११९३, ११९४, ११९७,
११९९[२], १२००[२],
१२०२, १२०९, १२१०
[१], १२११, १२१५
[१-३], १२१६[२],
१२१७, १२२१ तः

१२२३, १२२५, १२२७,
१२३०, १२३३ तः
१२३७, १२४२ तः
१२५१, १२५३, १२५५,
१२५६, १२५७[१-३, ५,
७, ९, १२-१३], १२६६
[२], १२७८, १२९२,
१३०७, १३०८, १३३१,
१३३२, १३७८, १३८७,
१३९६, १४०१ तः
१४०३, १४०७[२],
१४०८[३], १४०९,
१४१०[२-३], १४११,
१४१४[२], १४१५[३],
१४१९, १४२०[७],
१४२१[२, ५], १४२४,
१४२६[२], १४२८[३],
१४३०[२], १४३५,
१४३६[१], १४३७
[४, ६], १४३८, १४४४,
१४४५, १४५१, १४५८,
१४६१, १४६८, १४६९,
१४७१ तः १४७३,
१४७६, १४७७, १४७९,
१४९७[१, ३], १४९८
[१], १५०१[१],
१५१६, १५१७[१, ३],
१५१८[६-७], १५२०
[१-३], १५२३[२],
१५२६[२, ५], १५२९
[३], १५३२[२, ५],
१५३६ तः १५३८,
१५३९[१, ४], १५४३,
१५४४[३], १५४६,
१५४७[२], १५४८,
१५५१[१-२, ४-९],
१५५२, १५५७, १५७५

मूलसदो

सकयल्यो

सुत्तंकाइ

तः १५७९ सूत्राणां द्वितीय-
कण्डिका, १५८०, १५८१
[२], १५८३[२],
१५८४[२], १५८५[२],
१५८६[२], १५८९[२],
१५९३, १५९५[२],
१५९७[२], १५९९[२],
१६०१, १६०३[२],
१६०५, १६०६[१-२],
१६१३[२] तः १६१६
[१], १६१७ तः १६१९,
१६२७[१-२], १६३५
[२-३], १६३६, १६३८
[२], १६३९, १६४१,
१६४५, १६४७[१],
१६४९[२], १६५०,
१६५६ तः १६६०,
१६६३, १६६६, १६६८,
१६६९, १६७१, १६७३,
१६७४[१], १६७६[२],
१६७७[२], १६७९ तः
१६८८, १६८९[२-३],
१६९०[२-३], १६९२,
१६९४[२-३], ५-६, ९,
११-१२, १८], १६९५
[२], १६९६, १७००
[४-५, १०], १७०८
[५], १७१४, १७२०,
१७२४, १७२७, १७३३,
१७४१, १७४५, १७४९,
१७५१, १७५२, १७५४
[१-२], १७५६[२],
१७५८[२], १७५९[२],
१७६१, १७६३[३].
१७६५[१], १७६७[१],
१७६८[२], १७६९
[१-२], १७७०[२],

मूलसदो

सकयल्यो

सुत्तंकाइ

१७७२, १७७३[२],
१७७५ [१-२], १७७७
[२], १७७९, १७८३
[२], १७८४ [३],
१७८७ [१-२], १७८८
[२], १७९२ [२],
१७९४ [२-३], १७९८
[१-२], १८०० [१, ३],
१८०२, १८०५, १८०६
[१-२], १८०९, १८६०,
१८६१, १८६४, १८६६
[२], १८६९[२], १८७१
[२], १८७६ [२],
१८७७, १८७८ [२],
१८८०[२, ४], १८८३
[२], १८८९[२], १८९४
[२], १९०७, १९१५,
१९१९, १९२९ तः १९३२
[२], १९४३, १९४६,
१९५३, १९५६, १९५७
[२], १९६२ तः १९६४,
१९६७, १९७६, १९९३,
१९९८, २०००, २००४
तः २००६, २००९[२],
२०१४ [२], २०१८,
२०२३, २०२८, २०२९,
२०३४ [१] तः २०३६,
२०३९, २०४१, २०४६,
२०४८, २०५०, २०५१,
२०५२ [१, ४-६],
२०५३, २०५७ [२],
२०५९, २०६१, २०६२,
२०६५, २०६८, २०७१,
२०७४, २०७९, २०८१,
२०८७[२], २०९०[२],
२०९१ [२], २०९२,
२०९३[२], २०९४[१],

मूलसदो	सम्यक्त्यो	सुत्तकाद	मूलसदो	सम्यक्त्यो	सुत्तकाद
जाव	२०९५[२], २०९६[२], २०९७[२], २०९८[१], २०९९[२], २१००[२], २१०१[२], २१०३[२], २१०४ [१], २१०५, २१०७, २११०तः २११५ [१], २११६, २११९ [२, ५], २१२०[२], २१२१ [१-२], २१२३ [२-३], २१२४ [२-४], २१२७[२], २१२८[२], २१२९[२], २१३४[२], २१३५ [२], २१३६, २१३७[२] तः २१३९, २१४० [२], २१४१, २१४४[२], २१४५[२], २१५४[२], २१५६[२], २१५७, २१५८ [२], २१५९ [२], २१६१, २१६५, २१६६ [३], २१६९, २१७५, पृ. ७ टि. ३, पृ. २९३ टि. १ पृ. ३५३ टि. २		जिणाणं	जिनानाम् १०२ गा. ११७	
			जिणाभिहितं	जिनाभिहितम् ११० गा. १३०	
			जिणेण	जिनेन ११० गा. १२२	
			जिह्मगारा	(?) जिह्माकाराः— शिल्पार्थाः पृ. ३८ टि. ७	
			जिह्मारा	” ” ” ”	
			जिह्मदिग्	जिह्मेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [४], ९७६[३], ९७९, ९८७[१-२], १०२८[१]	
			जिह्मदिग्बोवचण	जिह्मेन्द्रियोपचयः १००७	
			जिह्मदिय	जिह्मेन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२२, १८२३, १८२५	
			जिह्मदिय ०	जिह्मेन्द्रिय ९८७[२, ४], १८१९	
			जिह्मदिय- अत्योगहे	जिह्मेन्द्रियार्थावग्रहः १०१९	
			जिह्मदियपरिणामे	जिह्मेन्द्रियपरिणामः ९२८	
			जिह्मदियवं- जणोगहे	जिह्मेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः १०१८	
			जिह्मदियस्स	जिह्मेन्द्रियस्य ९८२, ९८७[३-४], ९९२[४], १०१३	
जावह	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३		जियंतण	जीवन्तकः—वनस्पतिः ४९ गा. ४०	
जावति	वृक्षमेदः ४८ गा. ३७		जियंति	जीवन्ती—वल्ली ४५ गा. ३१	
जावतियं	यावत्कम् १०००, १००१		० जिया	जीवानि ५४[२] गा. ५५	
जासुमणा	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. १९		जिह्मी	वनस्पतिविशेषः पृ. २४ टि. ४	
जासुमणाकुसुमे	जपाकुडुमम् १२२९		जीमूम्	जीमूतः १२२६	
जासुमिणाकुसुमे	” पृ. २९४ टि. १७		जीरू	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. २	
जासुवण	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३०		जीव	जीव १४, १६, ९३, २११	
जाहा	भुजपरिसर्पविशेषः ८५[१]		+ जीव	जीवः १२५९ गा. २११	
जाहिं	याभिः १७६२		जीव -	” ३३४, ६९२, ८५८, ९१०[४], ९७१, १५८४	
जिज्झगारा	शिल्पार्थविशेषः १०६				
जिणदिट्ठे	जिनदृष्टान् ११० गा. १२१				
जिणवरिंदं	जिनवरेन्द्रम् १ गा. १				
जिणवरेण	जिनवरेण १ गा. २				
जिणा	जिनाः २१७०[२] गा. २३०				

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुतंकाइ	मूलसद्गो	सकयत्यो	सुतंकाइ
	[१], १६०४ [२], १७६२, १७६६, १८७२, १८७७, १८८४, १८८५	[१, ३-४], १८८८, १८९१ [२], १८९५ [१-४], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१, ३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३ [१, ५], १९०५ [३], १९०७, पृ. ४०४ टि. १	जीववगस्त जीवस्त	जीववर्गस्य ९१० [४] जीवस्य ५४ [८] गा. ९३, १५४५, १६०७ तः १६०९, १६११ तः १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६१९, १६२८ तः १६३०, १६३५ [५], १६३६, १६३९, १६४५, १६५० तः १६५३, १६५६, १६५७, १६६१	
जीव ०	जीव ११० गा. १२०, १५८०, १९०० [४], १९०३ [२], २०८५ गा. २२७		० जीवं	जीवम् ५४ [११] गा. १०४-१०५	
जीववणा	जीववनाः २११ गा. १६९, २१७६		जीवंजीवा	जीवजीवाः-चर्मपक्षि- विशेषः ८७	
जीवणिकाणुसु	जीवणिकायेषु १५७४, १६३७		जीवा	जीवौ ५४ [२] गा. ५५	
जीवत्थिकाए	जीवास्तिकायः २७०, २७१, २७२ [४], २७३		जीवा	जीवाः ५४ [११], २१३, २५२ तः २६९, २७४ तः २७६, २९२, २९४, ३०१ तः ३०३, ३२५, ६८७, ६९१, ७५३, ७६३, ८६७, ८७१, ८७६, ८८९, ९००, ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९६८ [१], ९७०, १०७७, १०८९, ११७०, ११९१, ११९३, १३९९, १५७३, १५८२, १५८३ [३], १५८६ [१], १५९२ तः १५९५ [१], १६०४ [१], १६४३, १६४८, १६६९, १६७२, १६७७ [१], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-३], १७१५, १७१८, १७२१, १७२५, १७२८, १७३१ [१], १७३४,	
जीवत्थिकाय	जीवास्तिकाय २७०, २७१, २७३				
जीवत्थिकायस्त	जीवास्तिकायस्य २७२ [४]				
जीवपणु	जीवपदे २१५८ [१], २१६०				
० जीवपणु	,, १६०४ [२]				
जीवपज्जवा	जीवपर्यवाः ४३८, ४३९, ४९२ [२]				
जीवपणवणा	जीवप्रज्ञापना ३, १४, ५८ [१-२], ५९, १४७ [२]				
० जीवपणवणा	,, १५, १७ तः १९, ५६ [१], ५७ [१-२]				
जीवपदे	जीवपदे २१६२				
जीवपरिणामे	जीवपरिणामः ९२५, ९२६, ९४६				
जीवमिदिसया	जीवमिथिता-भाषाप्रमेदः ८६५				

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जीवा	१७५७, १७६४, १७७४ [१], १७७८, १७८४ [१], १७८९, १८२८[१], १८६८, १८६९ [२], १८७२, १८७५ [१], १८७७, १८७९, १८८४, १८८६, १८८९ [३], १९०३ [६], १९२८, १९३४, १९५४, १९६१, १९६५, १९७०, १९७४, १९८० गा. २२१, २१२५, २१४२, २१४६, २१५३ [५-६], २१६६ [३-४], घृ. ३५१ टि. १		० जीवाणं	जीवानाम् ५४[१०] गा. १०१, २११९[३], २१२१[२], २१४१	
			जीवातो	जीवान् १५८८, १५८९ [३], १५९६, १६०४[१]	
			जीविय	जीविका-वनस्पतिः ५४[१] गा. ५१	
			० जीविया	जीवकानि ५४[८] गा. ८७	
			जीवियाओ	जीवितात् १५७२	
			जीवे	जीवः २१२ गा. १८१, ८०७, ८७७[१], ८७८ तः ८८०, ८९०, ८९२, ८९३, १२१६[१], १२१७, १२६०, १४०७ [१], १४७२, १५८१ [१], १५८५[१], १५८८, १५८९[१], १५९०, १५९१, १६०४ [१], १६२०, १६४२, १६४६, १६४७[२], १६६७, १६७०, १६७५, १६७६[२], १७४४, १७५५, १७५६[२], १७६३[१], १७६६, १७६७[१], १७६८[१], १७७०[१], १७७३[१], १७७६, १७७७[२], १७८३[१], १७९२[१], १८६६[१], १८७१[१], १८७४[१], १८७६[१], १८८१[१], १८८३[१], १८८७[१], १८९०[१], १८९२ तः १८९४[१], २१५३[१, ४, ६], २१५४ [१], २१५६[१], २१५८ [२], २१५९[१], २१६५, २१६६[१, ३-४]	
० जीवा	जीवाः ३३४, २०६८, २१३९, घृ. १११ टि. २				
जीवाइं	जीवान् २१५३[४], २१६६[३]				
जीवाओ	जीवान् १०९१, १५९२, १५९७[२], १६००, १६२०, २१५३[५], २१६६[३]				
जीवाजीवमिरिस्सदा जीवाजीवमिधिता-					
	भाषाप्रमेदः ८६५				
० जीवाण	जीवानाम् ५४[१०] गा. १०३				
जीवाणं	२५२ तः २६९, २७४, २७५, ३२५, ६९१, ७५३, ७६३, ७७२, ९००, १०६९, १०७७, १०८७, ११७०, ११९१, १५७४, १५७६ [१], १५७७[१], १५७८[१], १५७९[१], १६३७, १६३८[२], १६४०, १९११, १९३९, १९५२, २१२५, २१४२, २१५३[६], २१६६[४]				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जीवे	जीवे	८८८[१]
जीवेणं	जीवेन १६७९ तः १६८४	[१], १६८५[१], १६८६
जीवेसु	जीवेषु १९०४[१],	१९०६
जीवेहिंतो	जीवेभ्यः १५९०, १५९४,	१५९५[२], १५९८,
		१६०२, १६०३[२]
० जीवेहिंतो	जीवेभ्यः ९१०[४]	
जीवो	जीवः ५४[८] गा. ८८,	५४[९] गा. ९७,
		१०९१, १६६४ गा. २१७
जीसे	यस्याः ५४[३] गा. ५९,	५४[४] गा. ६९, ५४
		[५] गा. ७९, ५४[६]
		गा. ८३
जीहा	जिह्वा १०२५, १०२८	[२-३]
० जीहा	जिह्वौ १७८[२]	
जुईए	युत्या १७८[१]	
जुगमच्छा	युगमत्स्याः ६३	
जुगवं	युगपत् २१७५	
जुतीए	युत्या १७७, १७८[२],	१८८, १९६
जुवरायं	युवराजम् ११०८	
जुवलयाणं	युगलकानाम् १८७ गा.	१३९
जुंगमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. ३	
जुंजइ	युनक्ति २१७३[१],	२१७४[३]
जुंजति	,, २१७३[१-२],	२१७४[१-३]
जुंजमाणे	युज्जन् २१७३[२],	२१७४[२-४]
जूया	यूका ५७[१]	
जूहिया	यूथिका-वनस्पतिः ४३	गा. २५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० जूहिया	यूथिका-वनस्पतिः	१२३०
जे	यः २११, १३२६,	१३३०, १३३४, १३४३,
		१३४४, १३४६, १३५२,
		१३५९, १३७५, १४२०
		[२-८], १४२१[२],
		१४२५[२], १४२८[२],
		१४३१[२], १४३२
		[२-३], १४३६[२],
		१४३७[२-६], १७४४,
		१७९६, १८०६[१],
		१८१५, १८२४
,,	ये ८[१] तः १३[५],	२४, २५[२-३], २८
		[१, ३-४], ३१[१, ३-४],
		३४[१, ३-४], ४० तः
		४२, ४६ तः ४९, ५१,
		५२, ५४[१] गा. ५३,
		५४[३] गा. ५७-५८ गा.
		६१, ५४[४] गा. ६७-
		६८ गा. ७१, ५४[८]
		गा. ८९, ५४[११],
		५५[२-३], ५६[१], ५७
		[१], ५८[१], ६३, ६७,
		६८[२-३], ७१, ७३, ७४,
		७५[२-३], ८०, ८३, ८४
		[२-३], ८५[१, ३-४],
		८७, ९१[२-३], १०५
		तः १०७, १०८, १५३,
		१५६, १५९, १६२,
		१९५[१], २११ गा.
		१६८, ६७९, ६८१,
		८४९, ८५०, ८५२,
		८६७, ८६८, ९९३,
		९९४, ९९६, ९९८,
		१०६७, ११२४ तः

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाद	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाद
जे	११२६,	११२८,	जेणामेव	यत्रैव	२०५२ [४-५]
	११२९, ११३२, ११३३		जेसिं	येषाम् ११५५,	१८८५
	[१], ११४१, ११४२,			[३], १८९८ [१-२],	
	११४४, ११४७, ११५२,			१९०३ [३-४]	
	१४२१ [३-५], १५७३,		जेहिंतो	येभ्यः	६४८, ६५०
	१७०२ [३२], १९२८,			[१०], ६५३ [३], ६५७,	
	१९७९, १९३१, १९३२			६६६ [३]	
	[१], १९५४, १९६०,		जो	यः ५४ [९] गा. ९७,	
	२०५२ [२-६], २०५७			११० गा. १२१ तः १२५	
	[३-४], २०७८, २०८३,			गा. १२८ गा. १३०,	
	२१६८			१०९९	
"	याः ४४, ४५, ५४ [३]		जोइस	ज्यौतिष	२०५२ [१]
	गा. ६०, ५४ [४]		० जोइसपहा	ज्योतिषथाः	१६७,
	गा. ७०			१७१ तः १७४	
"	यत् २११, ९८३ [२],		० जोइसप्पभा	ज्योतिष्रभाः	१६८
	९८४, १५२३ [१-२],		० जोइसप्पहा	ज्योतिषथाः १६९, १७०	
	१५२६ [१]		जोइसम्मि	ज्योतिष्के	१९५ [१]
"	यानि ५४ [३] गा. ६२		जोइसिए	ज्योतिष्कः	१२०७ [१]
	तः ६५, ५४ [४] गा.		० जोइसिए	ज्योतिष्के	१४५६
	६६ गा. ७१ तः ७५,		जोइसिएसु	ज्योतिष्केषु	१२०७ [१],
	५४ [८] गा. ८७, ८५३,			१४७०	
	९१० [१-४], ९११		जोइसिणिदेवीओ	ज्यौतिषदेव्यः	११८५
	[१-२], ९१२ [२],		जोइसिणीओ	ज्योतिष्काः २८९, ३३४,	
	९१४ [१-२], ९१६ [२],			११८९, ११९०, १४१६	
	९१८ [१], ९२०,			[२], घ. २८४ टि. ५	
	९२१ [१]		जोइसिणीण	ज्यौतिषीणाम् ११६८ [२]	
"	याम् १८०३ तः १८०५,		जोइसिणीणं	" ३९६ [१-३],	
	१८१० तः १८१२,			११८९	
	१८१६, १८१७, १८१९,		जोइसिय	ज्योतिष्क ६३४, ६५०	
	१८२२, १८२५, २०४०,			[१३], ६७२ [९], ६७४,	
	२१५३ [१], २१५६ [१],			६८३, ७६२, ७७१,	
	२१५९ [१], २१६५,			९८९, १०३४, १०४१	
	२१६६ [१]			[७], १०८४, १४२२,	
जेण	येन	१ [गा. २]		१४२८ [५], १४३३,	
जेणं	,, १०९०, १०९१,			१४६३, १५८९ [४],	
	१११८, १५७० तः			१६४७ [३], १६६२,	
	१५७२, घ. २७२ टि. १-३			१९२७, २०२१, २०७६,	
				घ. ५० टि. ६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जोइसिय ०	ज्योतिष्क	१९५[१-२], ४५४, ६०८, ६२५, ६३८, ७५२, ११४४, ११४८, १२१४, १८७८ [३], १९७२
जोइसियत्ते	ज्योतिष्कदे	१०५४[२]
जोइसियदेवा	ज्योतिष्कदेवाः	६५८, ११८५, ११८८
जोइसियदेवेहिंतो	ज्योतिष्कदेवेभ्यः	६५०[१६]
जोइसियरायागो	ज्योतिष्कराजानौ	१९५[२]
जोइसिया	ज्योतिष्काः	१३९, १४२ [१-२], १९५[१], २२२, २२८, ३३४, ४३९, ४९९[२], ६२२, ७००, ९९७, ११९०, १४१६ [२], १८२८, १९९७
० जोइसिया	ज्योतिष्काः	१५५१[३]
जोइसियाण	ज्योतिष्काणाम्	१५२६ [४], १५३२[४]
जोइसियाणं	,,	१९४[१], १९५ [१-२], ३९५[१], ५८८, ६७४, ११६८[१], ११८५, ११८८, १५२० [४], २०८३
० जोइसियाणं	ज्योतिष्काणाम्	३९५ [२-३], १०५१
जोइसिदा	ज्योतिषेन्द्रो	१९५[१]
जोपुध्वं	योजयितव्यम्	८०२
+ जोग-	योगः	१८६५ गा. २१९
जोगनिरोहं	योगनिरोधम्	२१७५
जोगपरिणामे	योगपरिणामः	९२६, ९३१
जोगपरिणामेण	योगपरिणामेन	९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४३
जोगप्रका	योगप्रकाशः-भाषाप्रमेदः	८६२

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जोगे	योगे	८६२ गा. १९४
जोगे	योगः	२१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११
जोगि	योनि	५७[२], ५८[२], ६८[४], ७५[४], ८४ [४], ९१[४], २११
जोगि ०	योनि	२५[३], ३१[४], ३४[४], ५५[३]
० जोगिणु	योनिकः	१२११
० जोगिणुसु	योनिकेपु	,,
० जोगिणुहिंतो	योनिकेभ्यः	६५०[१], ११९४
० जोगिणीको	योनिकाः	२२६, २७९, ११८०[७]
० जोगिणीण	योनिकानाम्	११८०[४]
० जोगिणीणं	,,	२२६, ११९७
जोगिणुभू	योनिभूते	५४[९] गा. ९७
० जोगिया	योनिकाः	२१८, २२६, २७८, ७५३, ७६३, ७७२, ११४१, ११८० [५, ७, ९], ११९४, ११९७, १२०५
० जोगियाण	योनिकानाम्	११८०[५]
० जोगियाणं	,,	२२५, २२६, ७४५ तः ७४७, ७५३, ७६०, ७६१, ७६९, ७७०, ७७२, ११६३ [१, ३], ११७२, ११८० [१-३, ५-१०], ११९४, ११९७
जोगी	योनिः	२ गा. ४, ५५[३] गा. १०९, ७३८ तः ७४०, ७४२, ७४५, ७४७ तः ७५१, ७५४ तः ७५६, ७५८, ७६१, ७६४, ७६५, ७६७, ७७०, ७७३[१-४]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जोणी	योनि ५६[२], ८५[५]	
जोणी ०	” २८[४]	
जोणीण	योण्याम् ७७३[२-४]	
जोणीपयं	योनिपदम् पृ. १९२ पं २६	
जोतिस ०	ज्योतिष्क १९७३ गा. २२०, २०५१	
जोतिसविसये	ज्योतिर्विषये १९५[१]	
० जोतिसिण	ज्योतिष्कौ १०४४	
जोतिसिय	ज्योतिष्क ९०९, १०४३ [४], १०७६, १४०४, १४४१, १४४३, १६३५ [६], १९३५, १९७९, २०२६, २०३१, २०३७, २११५ [१], २१३२, २१६४	
जोतिसिय ०	ज्योतिष्क ११५४, १२००[२], २११३	
जोतिसियत्ते	ज्योतिष्कवे २१०७	
० जोतिसियत्ते	” १०४६[४]	
जोतिसिया	ज्योतिष्काः ९४५, ११५१, २०८३	
० जोतिसिया	” २०४५	
जोतिसियाणं	ज्योतिष्काणाम् ९२३, २०१३	
जोयण	योजन १६८ तः १७४, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ९२२	
जोयणकोडा- कोडीओ	योजनकोटाकोटयः ९१८[१]	
”	योजनकोटाकोटीः १९७ [१], १९९[१], २०० [१], २०२[१], २०६ [१], २१०	
जोयणकोडीओ	योजनकोटीः १९७ [१], १९९ [१], २१०	
जोयणपुहत्तं	योजनपृथक्त्वम् १५११ [२], १५१२ गा. २१६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जोयणपुहत्तिया	योजनपृथक्त्वकाः ८:	
जोयणम्मि	योजने २११	
जोयणसणुसु	योजनशतेषु १८८, १८९ [१], १९० [१]	
जोयणसत ०	योजनशत १९५ [१]	
जोयणसतपुहत्तं	योजनशतपृथक्त्वम् १५३०	
जोयणसतपुहत्तिया	योजनशतपृथक्त्वकाः ८३	
जोयणसतसहरस	योजनशतसहस्र १६८, १७०, १७१, १७३, १७४, १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८३ [१]	
जोयणसतसहरसं	योजनशतसहस्रम् १५२७, १५३१, १५३२ [१]	
जोयणसतसहरसाइं	योजनशतसहस्राणि १९७ [१], १९९ [१], २१०	
जोयणसतसहरसाणि	” २१०	
जोयणसतसहरसे	योजनशतसहसे १६८ तः १७३, १७८ [१], १७९ [१], १८० [१], १८३ [१], १८५ [१]	
जोयणसतसहरसेसु	योजनशतसहसेषु १७६	
जोयणसतं	योजनशतम् ८३, १८८, १८९ [१], १९० [१]	
जोयणसताइं	योजनशतानि १९६, १९८ [१], १९९ [१]	
जोयणसताणि	” १९७ [१]	
जोयणसते	योजनशतम् १९५ [१], २१६९,	
”	योजनशते २११, २१६९	
जोयणसतेसु	योजनशतेषु १९३ [१]	
० जोयणसय-	योजनशतवर्ग-	
वग्गपल्लिभागो	प्रतिभागः ९२२	
जोयणसयसहसस	योजनशतसहस्र १६९, १७२, १८० [१], १८१ [१], १८२ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जोयणसयसहरसं	योजनशतसहस्रम्	२१६९
जोयणसयसहस्साइं	योजनशतसहस्राणि	,,
जोयणसयसह-	योजनशतसहस्रात्	
स्साओ		९९२ [२]
जोयणसयसहरसे	योजनशतसहसे	१८१ [१], १८२ [१]
जोयणसयसहस्सेसु	योजनशतसहसेषु	९३
जोयणसयं	योजनशतम्	१९३ [१]
जोयणसयाइं	योजनशतानि	२१०
+ जोयणसहस्स	योजनसहस्रम्	१५१२ गा. २१५-२१६
जोयणसहस्स	योजनसहस्र	१८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]
जोयणसहरसं	योजनसहस्रम्	८३, १६९, १८१ [१], १८२ [१], १८३ [१], १५०२, १५०६ [१, ३-४], १५०९, १५१०, १५११ [२], १५१२ गा. २१५, १५४८, २१५७
जोयणसहस्साइं	योजनसहस्राणि	१७४, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २१०
जोयणसहस्सिया	योजनसहस्रिका	पृ. ३३ टि. १
जोयणसहरसेसु	योजनसहसेषु	१७४
जोयणस्स	योजनस्य	२११
जोयणं	योजनम्	८३
जोयणाइं	योजनानि	१९९ [१], २०० [१], २०१ [१], २११, ८८०, १५०७ [१], १९९१, १९९२, २१५३ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६३ [१]
० जोयणाटं	योजनानि	८२

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० जोयणिणु	योजनिकम्	२११
जोयणे	योजनानि	२११
जोयणेहिंतो	योजनेभ्यः	९९२ [१, ३]
जोव्वण	यौवन	२०५, २ [२]
जोव्वणे	यौवने	१७८ [१-२]
ज्झसगारा	मत्स्थविशेषः	पृ. २९. टि. ८
झ		
झल्लरिसंठाण ०	झल्लरीसंस्थान	२०१३
झंझावाण	झञ्जावातः	३४ [१]
झिह्लिया	त्रीन्द्रियर्जावाः	५७ [१]
झिल्ली	वनस्पतिविशेषः	५४ [८] गा. ८८
झिगिरा	त्रीन्द्रियर्जावाः	५७ [१]
झिगिरिडा	,,	पृ. २८ टि. ३
झुंझावाण	मुञ्जावातः	पृ. १६ टि. ५
ट		
टंकेसु	टङ्केषु	१४८
टांव	म्लेच्छजातिविशेषः	पृ. ३६ टि. ९
० टाणा	स्थानानि	१२४७ तः १२४९
० टाणाण	स्थानानाम्	१२४८, १२४९
० टाणाणं	,,	१२४९
० टाणेसु	स्थानेषु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
० टाणेहिंतो	स्थानेभ्यः	१२४९
० ट्टिह्लिया	स्थितिका	पृ. ३२ टि. १६
० ट्टितीण	स्थितिकः	४५६ [१, ३], ५३५ [१, ३],
० ट्टितीयस्स	स्थितिकस्य	४५६ [१]
० ट्टिनीयाइं	स्थितिकानि	८७७ [५]
० ट्टिनीयाणं	स्थितिकानाम्	४५६ [१], ४६७ [१], ५३२ [१],

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाद	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाद
	५३३[१], ५३५[१], ५३७[१], ५५६[१]		टागेहिं	स्थानाभ्याम्	१६७०, १६७२
	ठ		* ० टागेहितो	स्थानेभ्यः १२४७, १२४९	
+ ठवणा	स्थापनायाम् ८६२ गा.		ठिदपयं	स्थितिपदम्	पृ. १३५ पं. ११
	१९४		ठिदं	स्थितिम्	१७४४
ठवणासच्चा	स्थापनासत्या-भाषाप्रभेदः		ठिदं	स्थितिः	२ गा. ४, ३३६[२]
	८६२		ठिदं	स्थित्या ४४०, ४८१[३], ४९५[१], ५१८, ५४८[१]	
ठवेहि	स्थापय ५४[११] गा.		* ० ठिदं	स्थितिकः	५३६[२]
	१०४-१०५		* ० ठिदं	स्थितिकाः	पृ. ३२ टि. ६
ठाणपयं	स्थानपदम्	पृ. ८० पं. ६	ठिच्चा	स्थित्वा १२१५[१], १२५२[४-५]	
ठाणमगणं	स्थानमार्गणाम् १७९८[१]		ठितलेरसा	स्थितलेश्याः	१९५[१]
ठाणा	स्थानानि १४८ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २११		ठिति -	स्थितिः १७०२[४, १६]	
	स्थानानि १२४६, १२४७, १२४७ तः १२४९, २ गा. ४		+ ठिति	स्थितौ ८२९[२] गा. १९१	
* ० ठाणा	स्थानानाम् १२४८, १२४९		* ० ठितिवन्धण	स्थितिवन्धकः १७४२ तः १७४४	
* ० ठाणा	१२४७, १२४८		* ० ठितियाहं	स्थितिकानि १७९७	
ठाणाइं	२ गा. ४		ठितिं	स्थितिम् १६७९	
* ० ठाणाण	स्थानानाम् १२४८, १२४९		ठिती	स्थितिः ३२५[१-३], ३३६[१, ३], ३३७[१]	
* ० ठाणाणं	१२४७, १२४८			तः ३५१[१], ३५४ [१-३], ३६०[१], ३६३ [१], ३६६[१], ३६९ [१], ३७१[१], ३७२ [१], ३७५[१], ३८१ [१], ३८४[१], ३८७ [१], ३९०[१], ३९३ [१], ३९४[१], ३९५ [१], ३९६[१], ३९९ [१], ४०७[१], ४०८ [१], ४०९[१], ४३६ [१], ४३७[१, ३]	
* ० ठाणाणं -	१२१८ गा. २१०				
* ० ठाणाणं	१२४८, १२४९				
ठाणेसु	स्थानेषु ९३, ६७३[२], १७४१				
* ० ठाणेसु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५				
ठागेहिं	स्थानैः ९६१[१], ९६४ तः ९६८ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ९७०, १६६४ गा. २१७, १६७०, १६७२				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१६८४[४], १६९७, १६९८[१-२], १७३६ [१], १७३७[१], १७३८, १७४१, १७४२ दि. १	
ठिनीण	स्थित्या ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२ तः ४५६ [१], ४५७[१], ४५९ [१], ४६२[१], ४६४ [१-२], ४६६[१], ४६७[१], ४६८[१], ४७०[१], ४७३[१], ४७४[१,३], ४७५[१], ४७७[१], ४८१[१], ४८२[१,३], ४८३[१], ४८५[१-३], ४८७[१], ४८९[१,३], ४९० [१,३], ४९१[१], ४९३[१-३], ४९७, ४९९[२], ५०४, ५०५, ५०८, ५१०, ५११, ५१३ तः ५१५, ५१७, ५१९, ५२५[१], ५२९ [१], ५३०[१], ५३१ [१-३], ५३२[१,३], ५३३[१,३], ५३५ [१,३], ५३६[१,३], ५३७[१,३], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१-३], ५५५[१-३], ५५६ [१,३], ५६३[१] स्थितिकः ४६७ [१-३], ४७४ [२-३], ४८२	
० ठिनीण		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	[१-३], ४९० [१-३], ५३२ [१-३], ५३३ [१-३], ५३५ [२], ५३६ [१-३], ५३७ [१-३], ५५६ [१-३] स्थितिकः ४५६ [१-३], ५३५ [१,३]	
ठिनीचरिमेणं	स्थितिचरमेणं ८१० [१], ८११ [१]	
ठिनीणामणि-	स्थितिनाम-	
हत्ताउण	निधत्तायुष्कः ६८५	
ठिनीणामनि-	,,	६९०
हत्ताउण		
ठिनीनामनि-	,,	६८४
हत्ताउण		
० ठिनीयस्स	स्थितिकस्य ४६७ [१], ४७४ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५५६ [१]	
० ठिनीयस्स	स्थितिकस्य ४५६ [१]	
० ठिनीयं	स्थितिकम् १७४५ तः १७४७ [१], १७४९ तः १७५२	
० ठिनीया	स्थितिकाः ३३२	
० ठिनीयाइं	स्थितिकानि ८७७ [५]	
० ठिनीयाइं	,,	
० ठिनीयाण	स्थितिकानाम् ३३२	
० ठिनीयाणं	,, ३३२, ४५६ [१], ४७४ [१], ४८२ [१], ४९० [१]	
ठिनीहि	स्थितिभिः २०७० [१] गा. २२८, २१७० [२] गा. २२२	
ठियाइं	स्थितानि ८७७ [१-३], ८८८ [१], ८८९ तः ८९१	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	ड	
डञ्झंत	दह्यमान पृ. ५७ टि. ४	
+ डवभ	दर्भः ४७ गा. ३५	
डंव	म्लेच्छजातिविशेष	
		पृ. ३६ टि. ७
डोंत्र	,,	९८
डोंविलग	,,	९८
	ढ	
ढंका	काकाः	८८
+ ढंकुण	चतुरिन्द्रियजीवः	
		पृ. २८ टि. ९
+ ढिंकुण	,,	५८[१] गा. ११०
	ण	
ण	न ५४[११], २११ गा.	
	१७२-१७३, २७२[६],	
	६५६[३], ६६६[३],	
	६६७, ६७३[३],	
	६७५, ८३२ तः ८३८,	
	८०४ तः ८५७, ८९०,	
	८९७, ९४८ गा. १९९,	
	९९६, ९९८, १०४१	
	[६], ११४८, ११५५,	
	१६०४[१], १६७९,	
	१६८०, १७०९, १७१७,	
	१७३२, १७४१, १८०९,	
	१८७६[२], १८७८[३],	
	१९०७, १९५५, १९६४,	
	२०४०, २०४२, २०४३,	
	२०४६, २११७[१],	
	२१५७, २१५०[२] गा.	
		२२९
ण -	न ११० गा. १२१ गा.	
	१२३, ८३१, ८३९ तः	
	८४८, ८७५	
णउल्ल	नकुलाः	८५[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
णक्क	म्लेच्छजातिविशेष	९८
णक्का	मत्स्यविशेषः	६३
णक्खत्त	नक्षत्र १६७ तः १६९,	
	१९६, १९८[१]	
णक्खत्त ०	नक्षत्र-नक्षत्रनामाभिध-	
	द्वीप-समुद्रार्थं १००३	
	[२] गा. २०६	
णक्खत्तविमाणे	नक्षत्रविमाने ४०३[१-३],	
	४०४[२]	
णगर -	नगर १८८, १८९[१]	
णगर ०	,,	२११ गा. १७४
णगर ०-	,,	१९३[१]
णगरणिद्धमणेषु	नगरनिर्घमनेषु-नगर-	
	जलादिनिर्घमनमार्गेषु ९३	
० णगरा	नगराणि १८८, १८९	
	[१], १९०[१]	
णगरावास	नगरावास	१८८
+ णगोह	न्यग्रोधः ४१ गा. १७	
णगोहपरिमंडल-	न्यग्रोधपरिमण्डल-	
संठाणणासे	संस्थाननाम १६९४[८]	
णगोहपरिमंडले	न्यग्रोधपरिमण्डलम्-	
	संस्थानविशेषः ९८८	
णच्चण	नर्तन १८८	
णट्ट	नाट्य-नृत्य १७८[१],	
	१८८	
णत्थि	नास्ति २११ गा. १७५,	
	९४०[१], ११८१,	
	१२०३[५], १५५९ तः	
	१५६१, १५६३[१],	
	१५९९[२], १६०१,	
	१७०८[१-३], १९०७,	
	१९५५, २११७[१]	
,,	न सन्ति ८३, ८९, १९९	
	[१], ४६०, ४७३[२],	
	४७८, ४८७[१], ४८८,	
	४९६, ५३८[१], ९१०	
	[३], ९११[१], ९१४	

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
णत्वि	[२], ९१८[२], १०३४, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१, ३, ५-६], १०४५[१], १०४६[१, ३, ५, ७-८], १०४७ [१-४], १०४८[२, ४], १०४९, १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [१-२, ४], १०५५ [१, ३-५], १०६१, १०६५, १०६७, २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१-२], २१०० [१२], २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०८, २११२, २११३, २११९ [१-२, ४], २१२० [१-३], २१२३ [१], २१२४[१-३] २१३५[१]	
„	न स्तः	१९०४ [३]
णदीण	नदीनाम्	८८५
णपुंसगजाणमणी	नपुंसकाज्ञापनी	८३४
णपुंसगपणवणी	नपुंसकप्रज्ञापनी	८३५, ८३८, ८५६
णपुंसगवयणं	नपुंसकवचनम्	८५७
णपुंसगवयणे	„	८९६
णपुंसगवयू	नपुंसकवाक्	८३३, ८३६, ८५३, ८५४
णपुंसगवेदम्	नपुंसकवेदके	१९०२[३]
णपुंसगवेदस्त	नपुंसकवेदस्य	१७०२ [२], १७०८[८], १७११[१-२]
णपुंसगवेदे	नपुंसकवेदः	१३२९, १६९१[५]
णपुंसगवेयना	नपुंसकवेदकाः	९३८, ९३९ [१], ९४२

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
णपुंसगवेय-	नपुंसकवेद-	
परिणामे	परिणामः	९३७
णपुंसगवेयस्त	नपुंसकवेदस्य	१७०८ [१०]
णपुंसगा	नपुंसकाः	५७ [१], ७५ [२-३], ८५ [३]
णपुंसगाणमणी	नपुंसकाज्ञापनी	८३७
णपुंसया	नपुंसकाः	३३४
णयगनी	नयगतिः	११०५, १११३
० णयणा	नयनी	१७८ [२]
णयरी	नगरी	१०२ गा. ११७
णयविहीहिं	नयविधिभिः	११० गा. १२७
० णया	नयाः	१११३
णयाणं	नयानाम्	„
णरगभयं	नरकभयम्	१६७, १६८, १७० तः १७२, १७४
णरगा	नरकाः	१६७ तः १७४
णरगावास ०	नरकावास	१७३
णरगेसु	नरकेषु	१६७, १६८, १७२
णरदावणिया	कर्मार्यविशेषः	१०५
णरवावणिया	„	पृ. ३८ टि. ४
णरवाहणिया	„	„
+ णल	नडः-वनस्पतिः	५४[८] गा. ९२
णलाण	नडानाम्	८८३
णले	नडः-वनस्पतिः	४६ गा. ३३
णव	नव	५८[२], ८५[५], १९७[२], ४१५[१], ५३४, ५४९, १०३१ [१], १०३२[२], १०६६[२], १४९७[३], १४९९[१], १५००, १७०२[६, ८, २१, ४५], १७११[२], १७६१, १७६५[२], १७८४[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
णवओ	नवकः	१५०४[४], १५०९ तः १५११[१]
णवगा	नवकाः-नव	९१[४] गा. १११
णवणीइया	नवनीतिका-वनरगतिः	४३ गा. २६
णवणीतया	,, ,,	पृ. १८ टि. २०
णवणीयं	नवनीतम्	८५३
णवपणुसहीणे	नवप्रदेशहीनः	५०७
णवसं	नवमम्	११८०[१०], पृ. १९२ पं. २६
णवरं	नवरम्	१९२, १९९ [१-२], २०० [१] तः २०५ [२], २०६ [२], २०८, ४५०, ४५४, ४५६[३], ४५७, ४६०, ४६७ [३], ४६८ [३], ४७३ [२-३], ४७४ [२-३], ४७५[३], ४७७ [३], ४७८, ४८०, ४८१[२-३], ४८३[३], ४८५[२-३], ४८९[३], ४९३[३], ४९५[३], ५२२, ५२७[३], ५२९ [३], ५३८[३], ५४०, ५४२[३], ६३८, ६६०, ६६४, ६६५[१], ६६६ [३], ६७१, ६७६, ८०५, ८०६, ८९५, ९१७, ९२०, ९२२ तः ९२४, ९४० [१,३], ९४१ [१-२], ९४५, ९४६, ९८३[१], ९८४, ९८६, ९८७[१,५], ९८८, ९९०[४], ९९८, १००३ [२], १०१२[२], १०१४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		[२], १०१६[२], १०२२ [१-२], १०३२[१-२], १०३३[२], १०३८[२], १०४१[४, ६], १०४२, १०४३[२], १०४५[१], १०४७[२], १०४९, १०५०[२], १०५२, १०५९ तः १०६१, १०६४, १०६५, १०६६ [२-३], १०७२, १०८०, १०८२, ११४१, ११४२, ११४४, ११४६, ११४७, ११५० तः ११५२, ११५५, ११७२, ११७४, ११८०[१, ३], ११८१, १२०० [२], १२०२, १२०३ [५], १२०५, १२४८, १२४९, १२५८ [८], १३४९, १४०८ [३], १४३५, १४६४, १४६७, १५००, १५२६ [३], १५३२ [५, ७], १५५१[८], १५९५[३], १५९७[२], १५९९[३], १६०१, १६०३ [२], १६३८ [२], १६३९, १६४१, १६४९ [२], १६७६[२], १६७८[२], १६८४[२], १६८५[२], १६९४ [१८], १६९५ [३], १७१७, १७२७, १७२८, १७३० [२], १७३१[३-४], १७३३, १७३९[३], १७४१, १७५६ [२], १७६५ [२], १७७७ [२], १७८४[३], १८०६[२],

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

१८०९, १८१५, १८२०,
१८२४, १८२६, १८२८,
१८२९, १८६९ [२],
१८७६ [२], १८९५ [२],
१९०० [२], १९२४,
१९३२ [२], १९५५,
२०००, २०३६, २०३९,
२०५०, २०६५, २०९१
[२], २०९२, २०९६
[२], २१०० [२],
२१११, २११५, २११७
[१], २११८ [१],
२११९ [२], २१२० [२],
२१२२, २१२३ [२-३],
२१२४ [२-३], २१२८
[२], २१३९, २१४६,
२१५०, २१५४ [१],
२१५७, २१५८ [१-२],
२१६० तः २१६२,
२१६५, पृ. ४०२ टि. १

णवरं-
णवविहा

नवरम् ५२८, १०५४ [२]
नवविधाः १०१, १४६
[१], १५२० [५]

णवविहे

नवविधः १६८०

”

नवविधम् १६९१ [५]

णवहिं

नवभ्यः ९९२ [३]

णहिया

वनस्पतिविशेषः ५२

णही

,, ५४ [१] गा. ५१

णं

वाक्यालङ्कारादिषु २५,
[२-३], २८ [३-४], ३१
[३-४], ४०, ४१, ५५
[२-३], ५६ [२], ५७
[२], ५८ [२], ६८
[२-४], ७५ [२-४], ८२,
८३, ८४ [२-४], ८५
[३-५], ८९, ९०, ९१
[२-४], ९३, १०७, १४८

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

तः १७८ [१], १७९
[१] तः १८१ [१], १८२
[१] तः १८४ [१], १८५
[१], १८६ [१], १८८,
१८९ [१], १९० [१],
१९३ [१], १९५ [१-२],
१९६ [१], १९७ [१] तः
१९९, २०० तः २०६
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
२०७ तः २११, २२५ तः
२७२ [५], २७३ तः
२७५, ३२५, ३३० तः
३३३, ३९७ [१] तः
३९९ [१], ४०९ [१],
४३६ [१], ४३८, ४३९,
४६२ [१], ५०० तः
५०४, ५६० तः ५७७,
५७९, ५८१, ५८३ तः
५८५, ५८९, ६०५ तः
६०७, ६०९ तः ६१३,
६१५, ६१७, ६१९, ६२१,
६२३, ६२४, ६२६, ६२८,
६३०, ६३२, ६३३,
६३६, ६३७, ६३९ [१],
६४२, ६४५ [१],
६४६, ६४८, ६५० [१],
६५६ [१], ६५७, ६५८,
६६२ [१], ६६६ [१],
६६८ [१], ६६९ [१],
६७२ [१], ६७३ [१],
६७७, ६७९, ६८१, ६८४,
६८७, ६८८, ६९१, ६९३
तः ६९५, ६९७, ७०० तः
७२५, ७३० तः ७३८,
७५३, ७५४, ७६३,
७६४, ७७२ तः ७७५,
७७७, ७७९ तः ७८८,

मूलसहो

णं

सकयथो

सुत्तकाइ

७९१ तः ८००, ८०२
 तः ८०७, ८०८ तः
 ८२९ सूत्राणां प्रथम-
 कण्डिका, ८३१ तः ८३८,
 ८५४ तः ८५८, ८६०
 तः ८६८, ८७० तः ८७२,
 ८७५, ८७७[१], ८७८
 तः ८८१, ८८७, ८८८
 [१], ८८९ तः ८९३,
 ८९६ तः ८९८, ९००,
 ९०१, ९१०[१-४],
 ९११[१-२], ९१२
 [२-४], ९१४[१-२],
 ९१६[२], ९१८[१],
 ९२०, ९२१[१-२],
 ९२२ तः ९३७, ९४७ तः
 ९५८, ९६० तः ९६८
 सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
 ९७०, ९७३, ९७४
 [१-५], ९७५[१], ९७६
 [१, ३-४], ९७७[१],
 ९७८[१], ९७९, ९८०
 [१], ९८१[१], ९८२,
 ९८३[२], ९८४, ९८५
 [७, ९], ९८६, ९८७
 [३, ४], ९९२[१-२],
 ९९३ तः ९९५[१],
 ९९६, ९९८, ९९९[१],
 १००० तः १००३[१],
 १००४, १००५, १००७,
 १००९[१], १०१०[१],
 १०११[१], १०१२[१],
 १०१३, १०१४[१],
 १०१५[१], १०१६[१],
 १०१७ तः १०१९,
 १०२४, १०२५, १०३०,
 १०३१, १०३६, १०४१

मूलसहो

सकयथो

सुत्तकाइ

[१-४, ८], १०४३
 [१, ३, ५-६], १०४६
 [१, ८], १०४७[१, ४],
 १०५६, १०५८, १०६५,
 १०६८, १०७७, १०७८,
 १०८०, १०८१, १०८३,
 १०८५, १०८९, ११०६
 तः ११०९, १११४,
 ११२४ तः ११२६,
 ११२८ तः ११३३,
 ११३८, ११३९, ११४१,
 ११४२, ११४४ तः
 ११४७, ११५६, ११७०
 तः ११७४, ११७६,
 ११७८, ११८० [१,
 ५-१०], ११८२[१-३],
 ११८३[१-२], ११८५
 तः ११९४, ११९९[१],
 १२००[१], १२०३[३],
 १२१०[१], १२१५
 [१-३], १२१६[१],
 १२१७, १२१९, १२२६
 तः १२३३, १२३६ तः
 १२४०, १२४२ तः
 १२५०, १२५५, १२५६,
 १२५८[१-२, ५-८],
 १२६० तः १२६२[२],
 १२६४[१] तः १२६६
 [१], १२६७, १२६८
 [१], १२७०[२] तः
 १२७३, १२७५ तः
 १२७७, १२७९ तः
 १२८६, १२८८ तः
 १२९१, १२९३, १२९४,
 १२९६ तः १३००,
 १३०२, १३०५, १३०६,
 १३०८ तः १३१२,

मूलसदो

णं

सक्यत्यो

सुत्तंकाइ

१३१४, १३१५, १३१७,
१३२० तः १३२२,
१३२४ तः १३४७,
१३५० तः १३५९,
१३६१, १३६२, १३६४
तः १३९५, १३९७ तः
१३९९, १४०५, १४०७
[१], १४०८[१-२],
१४१०[१, ३], १४१४
[१, ३], १४१५[१-२],
१४१६[१], १४१७,
१४१८, १४२०[१] तः
१४२५[२], १४२६[१],
१४२७ [१], १४२८
[१-२], १४३० [१],
१४३१ [२], १४३२
[१-३], १४३५, १४३६
[२], १४३७ [१-६],
१४४४, १४४६ तः
१४४८, १४५०, १४५२,
१४५४ तः १४५७,
१४५९, १४६९, १४७१
तः १४७३, १४७५ तः
१४७८ [२], १४८०,
१४८२ तः १४८४[२],
१४८५ [१-३, ५-६],
१४८७ [१] तः १४९०
[१], १४९१ [१],
१४९२[१], १४९५[१],
१४९७ [१-३], १४९८
[१], १५०१ [१],
१५०२, १५०४ [१],
१५०६[१], १५०७[१],
१५१३ [१], १५१४,
१५२० [३], १५२१ तः
१५२३[२], १५२४[१],
१५२६ [१, ६], १५२७

मूलसदो

सक्यत्यो

सुत्तंकाइ

तः १५२९[१], १५३०,
१५३१, १५३२[१, ६,],
१५३३ [१], १५३४ तः
१५३७, १५३९ [१],
१५४० तः १५४२,
१५४५ तः १५४७ [१],
१५४८ तः १५५०,
१५५१ [१, ४, ६, ९],
१५५२ तः १५५४,
१५५७, १५५९ तः
१५६१, १५६३ [१],
१५६४ तः १५७५ [१],
१५७६[१], १५७७[१],
१५७८[१], १५७९[१],
१५८१ [१], १५८२,
१५८३[१], १५८५[१],
१५८६ [१], १५८८,
१५८९[१], १५९० तः
१५९५ [१], १५९६,
१५९७ [१], १५९८,
१५९९ [१], १६००,
१६०२, १६०३ [१],
१६०४ [१], १६०५,
१६०७ तः १६०९,
१६१२, १६१३ [१],
१६१४ तः १६१७,
१६१९ तः १६२३,
१६२८ तः १६३०,
१६३७, १६३८ [१],
१६४०, १६४२, १६४३,
१६४६, १६४७ [१],
१६४८, १६४९ [१],
१६५० तः १६५३,
१६५७, १६५८, १६६०,
१६६३, १६६५, १६७०,
१६७२, १६७५ तः
१६७७ [१], १६७९

मूलसहो
णं

सकयल्यो सुत्तंकाद
तः १६९४[१२], १६९५
[१-२], १६९६ तः
१६९८ [२], १७००
[९-११], १७०१[१],
१७०२[१, ४, ६-९, ११,
२१, २६, ३८, ५७],
१७०४, १७०५, १७०७
[१], १७०८ [१-४],
१७१२, १७१४, १७१५,
१७१८, १७२१, १७२२,
१७२५, १७२८, १७३१
[१], १७३४, १७३५
[१], १७४२ तः १७४७
[१], १७४९ तः १७५२,
१७५४ [१], १७५५ तः
१७५८ [१], १७६१
[१], १७६४, १७६५
[२], १७६७ [१],
१७६९[१], १७७०[१],
१७७३[१], १७७४[१],
१७७५ [१], १७७६,
१७७७ [१], १७७८,
१७८३[१], १७८४[१],
१७८७[१], १७८८[१],
१७८९, १७९२ [१],
१७९४[१], १७९५ तः
१७९७, १८०२ तः
१८०७, १८०९ तः
१८१२, १८१४, १८१६
तः १८२२, १८२४,
१८२५, १८३४ तः
१८४१, १८५३, १८५९,
१८६२, १८६४, १८६६
तः १८६८, १८७१[१],
१८७२, १८७४ [१],
१८७५[१], १८७६[१],
१८७७[१], १८७८[१],

मूलसहो

सकयल्यो सुत्तंकाद
१८७९, १८८० [१],
१८८१[१], १८८३[१],
१८८४, १८८७ [१],
१८८९[१], १८९०[१],
१८९४[१], १८९८ तः
१९१०, १९२८, १९२९,
१९३१, १९३२ [१],
१९३६ तः १९३८,
१९५४, १९५५, १९६०,
१९६३ तः १९६६,
१९७४, १९७५, १९७८,
१९८२ तः १९८४,
१९९१, १९९२, १९९४,
१९९५, १९९७, १९९८,
२००६, २००७, २०१७,
२०२२, २०३३, २०३४
[१], २०३५, २०४०,
२०४७, २०४९, २०५१
तः २०५३, २०५५,
२०५६, २०५७[२],
२०६०, २०६१, २०६३,
२०६४, २०६६, २०६७,
२०६९, २०७०, २०७२,
२०७३, २०७७, २०७८,
२०८३, २०८६, २०८७
[१], २०८८, २०९३
[१], २०९५ [१],
२०९६[१], २१०१[१],
२१०२, २१०३[१],
२१०५, २१०६, २११९
[१], २१२०[१], २१२५
तः २१२७[१], २१२८
[१], २१३३, २१३५
[१], २१३९, २१४२,
२१४३, २१४७, २१५३
[१-६], २१५४[१],
२१५६[१-२], २१५९

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
	[१-२], २१६५, २१६६ [१-४], २१६८ तः २१७३[१], २१७४[१], २१७५, पृ. २४५ टि. २-३	
पंगलइ	वनस्पतिविशेषः ५४[१] गा. २२	
पंगोली	लाङ्गलिनः-अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
पंताहिं	अनन्तामिः पृ. ७९ टि. १ अनन्तैः २११ गा. १७२	
पंदावत्ते	नन्दावर्तः-चतुरिन्द्रिय- जीवः ५८[१] गा. ११०	
पंदिपुरं	नन्दिपुरम् १०२ गा. ११४	
पंदिप्रावत्ता	द्वीन्द्रियजीवाः ५६[१]	
पंदिस्कखे	नन्दिशृङ्खः ४१ गा. १७	
पागकुमार ०	नागकुमार पृ. ६१ टि. १	
पागकुमारस्ते	नागकुमारस्त्वे २१०३[१]	
पागकुमारराया	नागकुमारराजा १८२[२]	
पागकुमाररायागो	नागकुमारराजानौ १८१[२]	
पागकुमारा	नागकुमाराः १८१[१], १८२[१], १८३[१], ६२९, ६९५, ६९९, १८२७, १९९२, १९९६	
पागकुमाराणं	नागकुमाराणाम् १८१ [१], १८२[१], १८३ [१], १८५[२], १८६ [२], ३५९ [१-३], ३५३, ५७७	
पागकुमारादीया	नागकुमारादिकाः २१०४[१]	
पागकुमारिंदा	नागकुमारेन्द्रौ १८१[२]	
पागकुमारिंदि	नागकुमारेन्द्रः १८२[२], १८३[२]	
पागकुमारीणं	नागकुमारीणाम् ३५० [२-३]	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
पागफठ	नागस्कटा १७७	
पागस्कखे	नागशृङ्खः ४० गा. १५	
पागलया	नागलता ४५ गा. ३०	
पागा	नागाः-नागकुमाराः १८७ गा. १४५, ४३९	
पागाणं	नागानाम्-नागकुमाराणाम् १८७ गा. १३८	
पागे	नागः-नागाम्बिषद्वीप- समुद्रार्थे १००३[२] गा. २०६	
पाण	ज्ञान ११० गा. १२८, १९०९	
+ पाण	ज्ञानम् २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
पाणत्तं	नानात्वम् १९२, ६६५, [१], ९९४, १७४१, २०९९[२], २१००[२]	
० पाणत्तं	नानात्वम् १८७	
पाणपरिणामे	ज्ञानपरिणामः ९२६, ९३३	
पाणपरिणामेणं	ज्ञानपरिणामेन ९३८, ९४१[१], ९४३	
पाणपरिणामो	ज्ञानपरिणामः ९४०[१]	
० पाणं	ज्ञानम् १४२०[७-८], १४२१[२-५], १४५५	
पाणा	ज्ञानानि ४६०, ४७३ [२], ४७८, ४८२[३], ४८५[२], ४८८, ४९६	
,,	ज्ञाने ४७४[२], ४८९ [२], ४९०[२]	
पाणा०	नाना १९५[१]	
० पाणाइं	ज्ञाने १४२०[५-६]	
पाणारिया	ज्ञानार्याः १०१, १०८	
पाणावरणं	ज्ञानावरणम् १७६२, १७६५[२]	
पाणावरणिज्जस्स	ज्ञानावरणीयस्य १६६७, १६७९, १६९७, १७०५, १७०७[२], १७१४,	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
णाणावरणिज्जस्स	१७१५, १७२१, १७२५, १७२८, १७३४, १७३५ [२], १७४०, १७४२, १७६१	
णाणावरणिजं	ज्ञानावरणीयम् १५८५ [१], १५८६[१], १६६५, १६७०, १६७२, १६७५, १६७६[१], १६७७[१], १६७८[१], १६८७, १७४५ तः १७४७[१], १७५३, १७५४[१], १७५५, १७५६[१], १७५७, १७५८[१], १७६८[१], १७६९[१], १७७०[१], १७७५[१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८२, १७८६, १७८७[१], १७८८[१], १७८९, पृ. ३८६ टि. १	
णाणावरणिजे	ज्ञानावरणीयम् १६७९, १६८८	
णाणाविह०	नानाविध १८८	
णाणाविहसंठाणा	नानाविधसंस्थानानि ५३ गा. ४४	
णाणासंठाणसंठिण्	नानासंस्थानसंस्थितम् ९७४[५], ९८४, ९८६, १४८८, १४८९, १४९४ [१], १५२१, १५२४ [१], १५२६[१], १५४०, १५४१	
„	नानासंस्थानसंस्थितः २०१०	
णाणि-	ज्ञानी पृ. ३१२ टि. १	
णाणी	„ १३४६, १७५१, १८९७	
णाणी-	„ १३४६	
०णाणी	„ १३४७ तः १३५१	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
०णाणी	ज्ञानिनः २५७ तः २५९, ९३८, ९४१[१], ९४३	
०णाणीण	ज्ञानिनाम् २५७ तः २५९	
०णाणीणं	„ „	
णाणे	ज्ञानम् १८६५ गा. २१९, १९६३, १९६४	
णाणेषु	ज्ञानेषु १२१६[१], १२१७	
णाणेहिं	ज्ञानैः ४५५[१-३], ४५६ [१], ४५७[१], ४६२ [१], ४८१[१], ४८३ [१], ४८९[१], ४९१ [१], ४९३[२]	
„	ज्ञानाभ्याम् ४७३[१], ४८१[१]	
०णाणोवउत्ता	ज्ञानोपयुक्ताः २१७६	
णाता	ज्ञाताः-ज्ञातवंशीयाः, कुलार्याः १०४	
णाम	नाम ११० गा. १२८, २११ गा. १७४ ६८४, ६८५, ६८७, ६९०, ६९१, ८३१	
„	नामन्-नामकर्म १६७८ [२], १७९१, २१७५ १७६८[१]	
णाम०	„ १७६८[१]	
णाम-	नामन् १९५ [१]	
णामसच्चा	नामसत्या-भाषाप्रमेदः ८६२	
णामं	नाम १९७ तः २०४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०६ [१], २०७, २०९ तः २११	
„	नाम-नामकर्म १५८७ [१], १६६५, १७८५	
णामे	„ „ १६९३, २१७०[१]	
०णामे	„ „ १६९३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
णामे	नाम्नि	८६२ गा. १९४
णायच्वा	ज्ञातव्या	१२५९ गा. २११, २०५४ गा. २२५
णायच्चो	ज्ञातव्यः	११० गा. १२१ गा. १२४-१२५ गा. १२७ गा. १२९, पृ. ७८ टि. ५
णारगाणं	नारकाणाम्	९०९
णारगादीणं	नारकादीनाम्	१७८४ [३]
णारगादीया	नारकादिकाः	१७६३ [३], १७६५ [१], १७८३ [२]
णारायसंघय-	नाराचसंहनननामः	
णणामाए		१७०२ [१९]
णारायसंघ-	नाराचसंहनननाम	
यणणामे		१६९४ [७]
णालवद्धा	नालवद्धाति	५४ [८] गा. ८६
० णालिं	नाडीम्	२००७
णालीया	नालिका-वनस्पतिः	४५ गा. २८
णावा	नावा	१११२
णावागती	नौगतिः	११०५, १११२
० णासा	नासौ	१७८ [२]
णिउत्त	नियुक्त	पृ. ५६ टि. १३
णिओयजीवं	निगोदजीवम्	५४ [११] गा. १०४
णिओयजीवाण -	निगोदजीवानाम्	५४ [१०] गा. १०३
० णिओया	निगोदाः	२३९
० णिओयाण	निगोदानाम्	२३७
० णिकाएसु	निकायेषु	१५७४, १६३७
णिक्कंठ ०	निष्कण्ठ	१७८ [१], १८८
० णिखुडेसु	निष्कुटेषु	१५७
णिगोए	निगोदः	१३१०
णिगोद	निगोद	२४८
णिगोद -	”	२३८
० णिगोदा	निगोदाः	२४७ तः २४९, ३३४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० णिगोदानं	निगोदानाम्	२४७
० णिगोदे	निगोदः	१३०१
णिगोयपज्जत्तए	निगोदपर्याप्तकः	१३१९
० णिगोयपज्जत्तए	”	”
० णिगोया	निगोदाः	२५१
णिग्गच्छति	निर्गच्छति-निश्चयेन	
	प्राप्नोति	पृ. ३६३ टि. ४
णिग्गुण्डि	निर्गुण्डी	४२ गा. २१
+ णिग्गोह	न्यग्रोधः	पृ. १७ टि. १२
णिग्घाए	निर्घातः	३१ [१]
णिच्चं	नित्यम्	१६७ तः १७०, १७२ तः १७४
+ णिच्चंधयार	नित्यानधकाराः	१६७ तः १७२
णिच्छिण्ण-	निस्तीर्णसर्वदुःखाः	
सध्वदुक्खा		२११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१
णिच्छीरं	निःक्षीरम्	५४ [७] गा. ८५
णिच्छुभह	निक्षिपति	२१६५, २१६६ [१]
णिच्छुभति	”	२१५३ [१, ३], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६६ [२]
णिच्छूढा	निक्षिप्ताः	२१६६ [३]
णिलुत्त	नियुक्त	१८८
णिज्जरंति	निर्जरन्ति	९७१
णिज्जरापोग्गला	निर्जरापुद्गलाः	९९३, २१६८
णिज्जरापोग्गलाणं	निर्जरापुद्गलानाम्	९९४, २१६९
णिज्जरापोग्गले	निर्जरापुद्गलान्	९९८
णिज्जरिस्संति	निर्जरिष्यन्ति	९७१
णिज्जरिंसु	निर्जारिषुः-	
	निर्जीर्णवन्तः	”
णिट्ठियट्ठा	निष्ठितार्थाः	२१७६
० णिट्ठिया	निष्ठिता	१२३७
णिण्णग	म्लेच्छजातिविशेष	९८

मूलसद्वो	सकयस्यो	सुत्तकाद
णिण्हइया	निहिविका-लिपिभेदः १०७	
णिदा	निदा-राम्यविवेकवती, वेदनाविशेषः २०५४ गा. २२५, २०७७	
णिदायं	निदाम्-राम्यविवेकवतीम्, वेदनाविशेषम् २०७८, २०८३	
णिदा	निद्रा १६८०, १६८९ [२]	
णिद्वाणिद्वा	निद्रानिद्रा १६८०	
णिद्वापंचगु	निद्रापञ्चकम् १६८९ [१-२]	
णिद्वापंचकस्स	निद्रापञ्चकस्य १७०६	
णिद्वापंचगस्स	१७१६, १७३५ [१], १७३६ [२]	
णिद्ध	स्निग्ध १७८ [२]	
॥	स्निग्ध-स्पर्श ५२५ [१], ८७७ [१४], १८०९	
णिद्ध ०	॥ ५४७ [१]	
णिद्ध -	॥ १८०६ [१]	
णिद्धफासपरिणता	स्निग्धस्पर्शपरिणताः १० [१], ११ [२], १२ [६-७], १३ [१-२]	
णिद्धफासपरिणया	॥ १२ [४]	
णिद्धफासाइं	स्निग्धस्पर्शानि ८७७ [१३]	
० णिद्धमणेषु	निर्धमनेषु-जलादिनिर्गमन- मार्गेषु ९३	
० णिद्धयाणु	स्निग्धतया ९४८ गा. १९९	
० णिद्ध-लुक्खत्तणेण	स्निग्ध-रुक्षत्वेन ॥	
णिद्धस्स	स्निग्धस्य ९४८ गा. २००	
णिद्धंत	निर्धमांत १७८ [२]	
णिद्धेण	स्निग्धेन ९४८ गा. २००	
णिग्मल	निर्मल १७८ [२]	
णिग्मला	निर्मलानि १७७	
णिग्माणागामाणु	निर्माणनाम्नः १७०२ [५६]	
णिग्माणाणामे	निर्माणनाम १६९३	

मूलसद्वो	सकयस्यो	सुत्तकाद
णियच्छति	निर्गच्छति-निश्चयेन प्राप्नोति १६६७	
णियतियाओ	नैयतिकयः पृ. २७५ टि. ५	
णियमा	नियमात् २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ६७७, ६७९, ६८१, ७७५, ८७७ [७, ११, १३, २३], ८७७ [२३] गा. १९८, १५५४, १५६०, १५६१, १५६४, १६०७, १६११, १६२९, १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ३- ४], १६७६ [१], १६७८ [२], १७६७ [१], १७७० [१], १७७३ [१], १७९२ [१], १८०० [३], १८१५, १८५३, १८५५ तः १८५७, २१५३ [१]	
० णियंसणा	निवसनाः १८८	
णिरइयार ०	निरतिचार १३५	
णिरणसु	निरयेणु १४८	
णिरयगतिणाम	निरयगतिनाम १७०९	
णिरयगतिणामाणु	निरयगतिनाम्नः १७०२ [१], १७३१ [१], पृ. ३७३ टि. १	
णिरयगतिणामे	निरयगतिनाम १६९४ [१]	
णिरयगतिपरिणामे	निरयगतिपरिणामः ९२७	
णिरयगतिया	निरयगतिकाः ९३८	
णिरयच्छिदेषु	निरयच्छिदेषु १५७	
णिरयणिखुडेसु	निरयनिष्कुटेषु ॥	
णिरयपत्थडेसु	निरयप्रस्तटेसु ॥	
णिरयाणु-	निरयाणुपूर्विनाम्नः १७०२ [३६]	
पुव्विणामाणु	१७०२ [३६]	
णिरयावास ०	निरयावास १६७ तः १७१	
गिरवसेसं	निरवशेषम् ८०४, १५५२, २०५२ [६], २१३९,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	२१५४[२], २१५८[२], २१६३, २१६४	
गिरवसेसो	निरवशेषः ६५६ [३], ११४५, २११७ [१]	
गिरंतरं	निरन्तरम् ८०८ [२], ८०९ [२], ८१० [२], ८१६ [२], ८६९, ८७९, १४२८ [३], १४३४, १४६८, १५७६ [२], १५७७[२], १५७८[२], १५८०, १५८१ [२], २१९३[२], २१९५[२]	
० गिरुद्धे	निरुद्धः १७४४	
गिरुहा	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४९	
गिरुंभइ	निरुणद्धि २१७५	
गिरुंभति	,, ,,	
गिरुंभित्ता	निरुध्य ,,	
गिरैयणा	निरैजनाः २१७६	
० गिवातेहिं	निपातैः २१६९	
गिविद्वाइ	निविष्टानि १४४४	
० गिवेलेसु	निवेशेषु ८२	
गिच्चत्तणया	निर्वर्तना २०३४ [१], २०३५	
गिच्चत्तणा	निर्वर्तना १००६ गा. २०७	
० गिच्चत्तणा	,, १०१० [१]	
० गिच्चत्तिपु	निर्वर्तितः ९६३ [१], १७९६, १८०६ [१-२], १८१५, १८२४, १८२६, १८२८ तः १८३०, २०३८, २०३९	
गिच्चत्तियस्स	निर्वर्तितस्य १६७९	
गिच्चत्तेति	निर्वर्तयति १७४४	
गिच्चावाणुणं	निर्व्याघातेन ११२२, १५५३, १८०९	
गिच्चुइ	निर्वृति १ गा. २	
गिसग्गो	निसर्गः ११० गा. १२०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
गिसइ ०	निपथ-पर्वत १०९८	
गिसह ०	,, ,, पृ. २६९ टि. ३	
गिसिरण-	निसृजन ८७९	
(गिसिरणं)	निसृजनम् ८७९	
गिसिरति	निसृजति ८७९, ८८०, ८९२, ८९३, ८९५	
गिसिरमाणे	निसृजन् ८७९	
गिसेगो	निपेकः १७०० [४-५]	
० गिसेगो	,, १६९७, १६९८ [१], १७०४	
० गिस्साणु	निश्रया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
० गिस्सासा	निःश्वासाः ११२४	
० गिस्सिणु	निश्चितः ३१ [४]	
गिस्सिया	निःसृता ८६३ गा. १९५	
० गिस्सिया	निःसृता ८६३	
० गिहत्ताउणु	निधत्तायुष्कः ६८४, ६८५, ६९०	
० गिहत्ताउयं	निधत्तायुष्कम् ६८७	
गिहस	निक्रम १८७ गा. १४५	
० गिहसे	निक्रमः १२३०	
गिहि	निधि-निधिनामाभिध्वीप- समुद्रार्थं १००३ [२] गा. २०५	
गिहु	त्रिहूः-त्रिहू पुष्पम् ५४ [८] गा. ८७	
+ गिण्व-	निम्बः ४० गा. १३	
गिण्व	निम्बकः-निम्बः पृ. २९५ टि. ५	
गिण्वच्छी	निम्बत्वक् १२३३	
गिण्वफाणिणु	निम्बफाणितम् १२३३	
गिण्वसारणु	निम्बसारकः-निम्बसारः पृ. २९५ टि. ६	
गिण्वसारे	निम्बसारः १२३३	
गिण्वे	निम्बः ,,	
णीओ	नीतः १०४२	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
णीणिया	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]		नीललेस्सा	नीललेइया १११६,	
णीमे	नीपः-वनरपतिः ४१ गा. १८			११४९, ११५६, १२२१,	
णीयागोण	नीचगोत्रम् १६९५ [१, ३]			१२२३, १२२७, १२३२,	
णीयागोयस्स	नीचगोत्रस्य १६८५ [२], १७०३ [२]		"	१२३९, १२५२, १२५३	
णीरया	नीरजसः २१७६			नीललेइयाः २५५, ९३८,	
"	नीरजांसि १७७, १७८ [१], २१०			११७०, ११७१, ११७३,	
णील	नील १८०९			११७६, ११८०	
णील०	नील[लेइयाम्] १२२५		णीललेस्साए	[५, ८-९], ११८२ [१],	
णीलएणं	नीलकेन-नीलेन १२३२		णीललेस्साओ	११८३ [१, ३], ११८८,	
णीलकणवीरण	नीलकरवीरकः १२२७			११९० तः ११९२,	
णीलगुलिय०	नीलगुटिका १७८ [२]			११९४, १२०३ [३]	
णीलबन्धुजीवण	नीलबन्धुजीवकः १२२७			नीललेइयायाः १२३४	
णीललेसट्टाणा	नीललेइयास्थानानि १२४९		णीललेस्साठाणा	नीललेइयास्थानानि १२४७	
णीललेसं	नीललेइयाम् १२२४		णीललेस्साणं	नीललेइयानाम् ११७६,	
णीललेसा	नीललेइया घृ. ४०३ टि. १			११९२	
णीललेसाए	नीललेइयायाम् १८८५ [१]		णीललेस्सापरिणामे	नीललेइयापरिणामः ९३८	
णीललेसाओ	नीललेइयाः ११९०		णीललेस्से	नीललेइयः १२०८	
णीललेसे	नीललेइयः १२०१ [२], १२०३ [३], १२१० [१, ३], १२१५ [२], १३३७			१२१० [३], १२१५ [२]	
णीललेसेणं	नीललेइयेन १२५८ [४]		णीललेस्सेसु	घृ. ३०२ टि. १	
णीललेसेसु	नीललेइयेषु १२१० [३]			नीललेइयेषु १२०	
णीललेस्स	नीललेइय १२०८		णीललेस्सेहितो	नीललेइयेभ्यः ११९१	
णीललेस्सट्टाणा	नीललेइयास्थानानि १२४७ तः १२४९			११९२, ११९	
णीललेस्सं	नीललेइयाम् १११६, १२२०, १२२२, १२२४, १२५१		णीलवण्ण०	नीलवर्ण ४४०, ४४	
	नीललेइयम् १२१५ [३], १२५८ [२]		णीलवण्णणामाए	नीलवर्णनामः १७०	
				[२]	
			णीलवण्णपरिणता	नीलवर्णपरिणताः १० [१]	
				११ [१], १२ [१]	
			णीलवंतवासहर-	नीलवर्णधरपर्वत	
			पव्वय	१०	
			णीलसुत्तए	नीलसूत्रके-नीलसूत्रे	
				१२	
			णीलानुराग	नीलानुराग-वर्णप्रकार	
				१८७ गाः १	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
णीली	नीली-वनस्पतिः	पृ. १९ टि. ५
णीलुप्पले	नीलोत्पलम्	१२२७
णीससंति	निःश्वसन्ति	७०४, ७२०, ११२४, ११४२, १८०२, १८०९, १८१५
० णीसंदं	निप्यन्दम्	१ गा. ३
णुणं	नूनम्	८३०, १२०१[१], १२०३[१, ३], १२०७ [१], १२०८, १२०९, १२१०[१, ३], १२११, १२२०, १२२२, १२२३, १२२५, १२५१ तः १२५३, १२५५, २१६९
णेउरा	द्वीन्द्रियजीवाः	५६[१]
”	चतुरिन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. १०
णेउला	चतुरिन्द्रियजीवाः	५८[१]
णेगम	नैगम	१११३
णेगाइं	अनेकानि	१८१७, १८२०
णेडूर	म्लेच्छजातिविशेष	९८
णेतव्वं	नेतव्यम्	पृ. १७९ टि. १
णेतविण्णाणावरणे	नेत्रविज्ञानावरणम्	१६७९
णेत्या	नेत्रे	१०२५, १०२८[३]
णेत्यावरणे	नेत्रावरणम्	१६७९
+ णेत्यिय	चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१] गा. ११०
+ णेमालिय	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १६
णेत्ययाओ	नैयतिक्यः	११४१, ११४२
णेत्यियाओ	”	११२९, ११३९
णेत्या	द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि. ४
णेत्यव्वं	नेतव्यम्-ज्ञातव्यम्	३५३, ५२८, ७२९, ८८९,

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
		१०४५ [२], ११९६, १६३६, २१०७, २११४, २१२२
णेत्यव्वा	नेतव्याः-ज्ञातव्याः	
		१०६७, १६३६, २१३९
णेत्यव्वो	नेतव्यः-ज्ञातव्यः	१०४२, १५१७ [३]
णेत्यं	ज्ञेयम्	१५१८ [७]
णेत्यअत्ते	नैयतिकत्वे	१०४१[१]
णेत्यइ	नैयतिकः	४५५ [२-३], ४५९ [१], ८१० [१], ८१२ [१], ८१४ [१], ८१६ [१], ८१८ [१], ८२० [१], ८२२ [१], ८२४ [१], ८२६ [१], ८२८ [१], ८८८ [१], १०४४, १०४५[१], ११९९[१], १२००[१], १२०१ [१], १२०८, १२१५ [१-३], १२६१, १२६४[१], १४०७[२], १४०८[१-२], १४१७, १४१८, १४२० [१], १४२१ [१], १४२२, १४२६ [१], १४२८ [४], १४४०, १५८१ [२], १५८५ [२], १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९ [१], १६४७ [१-३], १६६८, १६७१, १६७६ [१], १७४६, १७४७ [२], १७५६[१], १७६७[१], १७६८[२], १७७०[२], १७७७[१], १७९२[२], १८७८[२], २१५४[१], २१५७, २१६०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० गेरहृण	नैरयिकः १४४४, १४४६ तः १४४८, १४५७, १४५९ तः १४६१, १४६४, पृ. ३२६ टि. ३	
गेरहृणं	नैरयिकेण १६०४[१]	
गेरहृणसु	नैरयिकेषु ६७२[२], ११९९[१], १२०१[१], १२०८, १४०८[१], १४१७, १४२३, १४२७ [१], १४३०[१], १४३५, १४३७[१], १४४१, १५९५[३-४], २१३९	
गेरहृणहितो	नैरयिकेभ्यः ११५०, १२००[१], १४१७, १४१८, १४२०[१-२], १४२१[१], १४२२, १५९१, १५९५[१], १५९९[१-२], १६०३ [१]	
० गेरहृणहितो	नैरयिकेभ्यः २१७[२], १४४४ तः १४४६	
गेरहृणो	नैरयिकः १७४५, १७४९	
+ गेरहृण	नैरयिकाः १४०६ गा. २१३	
गेरहृण ०	नैरयिक १०९९, १२७० [१], १६०४[१], १९०५[३] तः १९०७, १९७३ गा. २२०	
गेरहृण - ०	नैरयिक १२६६[१], १२६७, २१५४[१]	
गेरहृणशसणि-	नैरयिकासंख्यायुक्तम्	
धाउण	१४७१	
गेरहृणशसणि-	नैरयिकासंख्यायुक्तस्य	
धाउयस्स	१४७३	
गेरहृणसेत्तोव-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः	
चातगती	१०९३, १०९४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
गेरहृणसेत्तोव-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः	
चातगती	१०९४	
० गेरहृणसेत्तोव-	„ „	
चातगती		
गेरहृणसेत्तोवसरिरे	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः	
	१५३९ [१]	
गेरहृणसे	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः १०४३ [१, ४], १०४६ [१, ४], १०४७ [१], १०४८ [१], १०५० [१], १०५४ [१], १०५५ [१], १०६५, २१०१ [१], २१०२, २१०५, २१०८, २११२, २११३, २११९ [१], २१२० [१], २१२१ [१], २१२३ [१], २१२४ [१], २१३९, २१४० [१]	
गेरहृणसेदंडो	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः १०४२	
गेरहृणपंचेन्द्रिय-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः १५२९ [१]	
वेउव्वियसरिरे	शरीरस्य १५२९ [१]	
गेरहृणपंचेन्द्रिय-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः १५१६, १५१७ [१], १५२३ [१]	
वेउव्वियसरिरे	शरीरम् १५१७ [१-२], १५२३ [२]	
० „	„ १५१७ [१-२], १५२३ [२]	
गेरहृणभवोव-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः	
चातगती	१०९९	
गेरहृणभेदेण	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः पृ. ३५१ टि. १	
० गेरहृणभेदेसु	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः १५८०	
० गेरहृणवे-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः १५२३ [२]	
उव्वियसरिरे	क्रियशरीरम् १५२३ [२]	
गेरहृणस्य	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः ४५५ [३], १०३०, १०४१ [१-४, ८], १०४५ [१], १०५८, १०६२, १०६५, १५४८, १५९९ [२], १६१३ [१],	

मूलसद्वो

सकयल्यो

सुत्तंकाइ

१६३५ [१, ६,] १६५८,
१६६२, १७४७ [१],
२०९३ [१], २०९५
[१-२], २०९६ [१],
२१०१ [१], २१०५,
२१०७, २११०, २११९
[१], २१२० [१], २१३५
[१], २१३९, २१५८
[१], २१६०, २१६३,
पृ. २२० टि. ३

नैरयिकस्य ८८८ [१]

,, १४४४, १४५९

नैरयिकम् १२१५ [१-२]

नैरयिकाः १६७, २१७

[५], ८१३ [१], ८१७

[१], ८२३ [१], ८२५

[१], ८२९ [१], ८६८,

८७२, ९३८, ९४० [३],

९४३, ९६५ [२], ९६६

[२], ९६७ [२], ९७१,

९९५ [१], ९९७, १०७८,

१०८२, ११२४ तः

११२६, ११२८ तः

११३१, ११३४, ११३७,

११४१, ११४५, ११४६,

११५०, ११७१, ११९२,

१४००, १४१० [१],

१४१४ [१], १५८३ [१,

४], १५८६ [२], १६००,

१६०२, १६०३ [१],

१६४९ [१], १६७३,

१७५८ [१], १७६१,

१७९४ [१], १७९५,

१७९७, १८०३ तः

१८०५, १८११, १८५३,

१८५८, १८५९, १८६२,

१८८० [१], १९२९,

मूलसद्वो

सकयल्यो

सुत्तंकाइ

१९३३, १९३५, १९५३,
१९५५, १९६२, १९६६,
१९७१, १९७५, १९७९,
१९८३, २०१७, २०२२,
२०३३, २०३६, २०४०,
२०४५, २०४९, २०५६,
२०६१, २०६४, २०६७,
२०७०, २०७३, २०७६,
२०७८, २०८२, २१२३
[३], २१२६, २१४३

० णेरइया

नैरयिकाः १६८, १६९,

१७३, १४१० [२३],

१४१४ [२-३], १८०२,

१९८४, १९८६, १९८७,

२०५७ [२]

णेरइयाई

नैरयिकादयः १७७३ [२]

णेरइयाउक्क

नैरयिकायुक्क १७०९

णेरइयाउक्कस्स

नैरयिकायुक्कस्य १७०१

[४], १७३० [१, ४]

णेरइयाउण्

नैरयिकायुक्कम्:

१६८३, १६९२

णेरइयाउयस्स

नैरयिकायुक्कस्य

१७०१ [१]

णेरइयाउयं

नैरयिकायुक्कम् १४७२

णेरइयाओ

नैरयिकान् १५८९ [१, ४],

१५९३, १५९७ [१],

१६०१

णेरइयाण

नैरयिकाणाम् १९८२

णेरइयाणं

,, १६७, ४५९ [१],

९०२, ९११ [१-३], ९१२

[१], ९२२, ९४० [१],

९४१ [१], ९५९, ९६२

[२], ९६३ [२], ९६४

[२], ९८३ [१-२], ९८८,

१००८ [१], १०११ [२],

१०१२ [२], १०१४ [२],

१०१५ [२], १०२० [१],

णेरइयस्स -

० णेरइयस्स

णेरइयं

णेरइया

मूलसदो

गेरह्याणं

सकयत्यो

सुत्तकाइ

१०२३, १०२६[१],
 १०२९, १०३८[१],
 १०४८[१-२, ४], १०५१,
 १०५७, १०६४, १०७०,
 १०७६, १०८८, ११३५,
 ११४२, ११५७, ११६२,
 ११६३[२], ११६४[२],
 ११७१, ११९२, १५३९
 [२], १५४४[१],
 १५७५[१], १५७६[२],
 १५७७[२], १५७८[२],
 १५७९[२], १६०६[१],
 १६१८, १६२७[१],
 १६३६, १६३८[१],
 १६४१, १६६६, १७५४
 [४], १७६९[२],
 १७७५[२], १७८७[२],
 १७९६, १८०६[१],
 १८०९, १८१५, १८१६,
 १८६९[१], १९१२ तः
 १९१४, १९२५, १९२७,
 १९४० तः १९४२,
 २००८, २०२१, २०२६,
 २०२७, २०३१, २०३८,
 २०४७, २०८९, २०९७
 [१], २०९९[१],
 २१००[१], २१२१[१],
 २१२३[१], २१२४[१],
 २१२६, २१३४[१],
 २१३७[१], २१४०[१],
 २१४३, २१४८

० गेरह्याणं

नैरयिकाणाम् १६८,
 १६९, ३३५[३], १५२३
 [२], १५२९[२],
 १९८८, २०५७[३]

गेरह्याणुपुत्विणाम् नैरयिकानुपूविनाम् १७०९

गेरह्याणुपुत्विणाम् ,, १६९४[१६]

मूलसदो

गेरह्यादि ०

गेरह्यादीणं

गेरह्यावास ०

गेरतिपु

गेरतिया

गेवच्छ

गेव्वाणं

णो

सकयत्यो सुत्तकाइ

नैरयिकादि २१०४[१]
 नैरयिकादीनाम् ९६०[२],
 ९६१[२]

नैरयिकावास पृ. ५० टि. ३

नैरयिकः ८०८[१]

नैरयिकाः ८०९[१],

८११[१], ८१५[१],

९६८[२], पृ. ३९५ टि. ८

नेपथ्य १८८

निर्वाणम् २११ गा. ७७१

नो ४३९, ६६२[५-६],

६६६[१], ६६८[१],

६७६, ७५५, ७८३,

७८५, ७८८, ७९२, ७९५,

८३९ तः ८४६, ८७४,

८७७[३-४, १३, १५-१७,

२१-२२], ८७९, ८९२,

८९३, ८९९, ९१६[२],

९२१[१], ९३८, ९३९

[१], ९४१[१], ९४२,

९९०[१, ३], ९९१[१],

९९४, १००२, १००३

[१-२], १००५, १११५,

११२४ तः ११२६,

११२८ तः ११३३[१],

११४२, ११९९[१],

१२००[१], १२०३

[३], १२१०[१],

१२१५[१], १२२६ तः

१२३१, १२३३ तः

१२३५, १२३७, १२३८,

१२५२, १२५३, १२५५,

१४०२, १४०३, १४०५,

१४०७[१], १४०८[१-

३], १४१०[३], १४१७

तः १४१९, १४२०[१-

३, ६-८], १४२१[१-४],

मूलसदो
णो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१४२२ तः १४२४,
१४२६ [१], १४२७
[१], १४२८ [१-२],
१४३१ [१], १४३२ [१-
३], १४३३, १४३६ [२],
१४३८ [१-२, ६], १४४४,
१४४६ तः १४५०, १४५२,
१४५४ तः १४५७,
१४५९, १४६०, १४६२,
१४६५, १४६८, १४६९,
१५१५ [१-३], १५१८
[१-३, ५, ७], १५१९
[१-४], १५३३ [२-१०],
१६०९, १६११, १६१२,
१६२८ तः १६३०,
१६३३, १६३४, १६३५
[४], १६३८ [१],
१६३९, १६४१, १६५०
तः १६५३, १६५८,
१६६०, १६७५, १७४२,
१७९४ [१], १८०० [१,
३], १८०४ तः १८०६
[१], १८११, १८१७,
१८५९, १८६७, १८७०,
१८७४ [१], १८७५ [१],
१८८६, १८८९ [१],
१८९२, १८९३, १८९८
[२-३], १८९९ [२],
१९०३ [३-४, ६],
१९०४ [२], १९०५ [१],
१९५७ [१], १९५८,
१९६३, १९६६, १९६८,
१९७२, १९७३, १९७५,
१९७७, १९७८, २०१९,
२०२२, २०२४, २०२७,
२०३५, २०३९, २०५०,
२०५१, २०५६, २०५७

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

[२-३, ५], २०६५,
२०७३, २०८०, २१६९,
२१७० [२], २१७३
[१-२], २१७४ [१-३],
२१७५,
० णोअभव- नोअभव-
सिद्धियाण मिद्धिकानाम् २६९
णोअसंज्ञण नोअसंज्ञतः १३६१
णोइंदिय- नोइन्द्रियार्थाव-
अत्योगाहे ग्रहः १०१९
णोकसायवेयणिज्जे नोकपायवेदनीयम्
१६८२, १६९१ [३-५]
णोपज्जत्तण- नोपर्याप्तकनोअपर्याप्तकः
१३८५
णोअपज्जत्तण- १३८५
णोपरित्ते- नोपरीतनोअपरीतः
१३८२
णोअपरित्ते- १३८२
णोअवसिद्धिण- नोअवसिद्धिकनोअभव-
सिद्धिकः १८७४ [१]
णोअवसिद्धिण- नोअवसिद्धिकनोअभव-
सिद्धिकः १३९४
णोअवसिद्धिण- नोअवसिद्धिकनोअभव-
सिद्धिकाः २६९
णोअवसिद्धिण- नोअवसिद्धिका नोअभव-
सिद्धिकाः १८७५ [१]
णोअवसिद्धिण- नोअवसिद्धिका नोअभव-
सिद्धिकाः १८७५ [१]
णोअवसिद्धिण- नोअवसिद्धिका नोअभव-
सिद्धिकाः १८७५ [१]
० णोअवोव- ,, ११०० तः
वातगती ११०४
णोअवोववायगती ,, ११०४
णोअलिय नवमालिका-वनस्पतिः
४३ गा. २४
णोअसण्णि- नोअसंज्ञिनोअसंज्ञिनः
१९७३
णोअसण्णि- नोअसंज्ञिनोअसंज्ञी १३९१,
१८८१ [१], १८८२ [१],
१८९६, १८९८ [४]
,, नोअसंज्ञिनोअसंज्ञिनः २६८,

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१९६५, १९६६, १९६८,	१९७२
णोसंजणु	नोसंयतः	१३६१
णोसंजणु-	नोसंयतनोअसंयत-	
णोअसंजणु-	नोसंयतासंयतः	
णोसंजयासंजणु		१८९३
णोसंजतणोअसंजत-	नोसंयतनोअसंयत-	
णोसंजयासंजया	नोसंयतासंयताः	१९७४, १९७५
णोसंजतणोअसंजय-		
णोसंजतासंजया	,,	१९७८
णोसंजयणोअसंजय-		
णोसंजतासंजया	,,	१९७४, १९७५
णोसंजयणोअसंजय-		
णोसंजयासंजया	,,	१९७७, १९८०
णोसंजयासंजणु	नोसंयतासंयतः	१३६१
णोसुहुमणोबादरा	नोसूक्ष्मनोबादराः	२६७
णोसुहुमणोबादरे	नोसूक्ष्मनोबादरः	१३८८
णक	चतुःसङ्ख्याद्योतकः	१४८

त

त	च	पृ. ६९ टि. २
तइ	तति-तावन्ति	१०४२, पृ. २५९ टि. २
+ तइय	तृतीयाम्	६४७ गा. १८३
तइय ०	तृतीय	१०६७
तइयं	तृतीयम्	पृ. १११ पं. २१
तइया	तृतीया	७८१
तइयाए	तृतीयायाः	२१७[४]
तइविहो	ततिविधः-तावत्प्रकारः	१००८[२]
तहंदिय ०	ततीन्द्रिय	१८५७
तउखंडाण	त्रपुखण्डानाम्	८८२
+ तउय	त्रपु	२४ गा. ८
+ तउस -	त्रपुपम्-वनस्पतिविशेषः	५४[८] गा. ९४
तउसमिंजिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तउसी	त्रपुपी	४५ गा. २८
० तउसी	,,	१२३३
० तउसीफले	त्रपुपीफलम्	,,
तणु	ततः	१२१५[१३], १८६४, २०५२[२, ४-६]
तओ	,,	२०३३, २०३४[१], २०३५, २१६६[३], २१७४[१], २१७५
,,	अयः	२०७ तः २०९
,,	तिस्रः	१२३९ तः १२४१
,,	त्रीणि	९०२, ९०४
तकलि	वनस्पतिविशेषः	४८ गा. ३७
तच्चं	तृतीयम्	२१७५
तच्चाए	तृतीयायाम्	३३४
,,	तृतीयायाः	१५५१[१], २००२
० तट्टे	तट्टे-स्थाले	१५५
तडागाण	तडागानाम्	पृ. २१९ टि. ५
तडागोसु	तडागेषु	१६०
+ तण	तृणानि	३८ गा. १२
+ तणमूल	तृणमूलम्	५४[२] गा. ५४
तणविंठिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
तणहारा	,,	पृ. २७ टि. १०
तणा	तृणानि	४७
तणाण	तृणानाम्	५४[८] गा. ९२
तणाणि	तृणानि	५५[३] गा. १०७
तणाहारा	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
तणुतणू	तनुतन्वी-इषट्प्राग्भारैकार्थे	२११
तणुयतरी	तनुकतरा	५४[६] गा. ८० तः ८३
तणुयरी	तनुतरी	२११
तणुवाए	तनुवातः	३४[१]
तणुवाएसु	तनुवातेषु	१५७
तणुवायवलएसु	तनुवातवलयेषु	१५७

मूलसद्दो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
तणू	तन्वी-ईप्रप्राग्भरैकार्थे	२११
तणे	तृणम्	४९गा. ३९
तण्हा०	तृष्णा	२११ गा. १७६
ततगती	ततगतिः	१०८५, १०९०
ततिण्	तृतीये	२१७२
ततिओ	तृतीयः	७९० गा. १८५
	तः	१८७, पृ. २९१ पं. २१
ततिय ०	तृतीय	२१७३ [२]
ततियवगमूल०	तृतीयवर्गमूल	९२१ [१], ९२४
ततियं	तृतीयम्	८७०, ८९८
ततिविहा	ततिविधा	१०८८
तते	ततः	पृ. ४४२ टि. ५
ततो	,,	२११, २०३३, २०३५, २१७२, २१७४ [१]
तत्त०	तत्त	५४ [१०] गा. १०२, १७८ [२], १९५ [१]
तत्तिथा	तावन्ति	१०४३ [२], १०५७
तत्तो	ततः	२ गा. ७, ५४ [१] गा. ४७, २११ गा. १६१, १५१२ गा. २१५- २१६, २०३२ गा. २२४
तत्थ	तत्र	२५ [२-३], २८ [३-४], ३१ [३-४], ३४ [३-४], ५५ [२-३], ६८ [२-३], ८४ [२-३], ८५ [३-४], ९१ [२-३], १६७, १६९ तः १७४, १७७ तः १७९, १८० [२], १८१ [१], १८२ [२], १८३ [२], १८४ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१-२], १९३ [१], १९५ [१], १९६ तः

मूलसद्दो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
	१९९ [२], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०, २११ गा. १५८ गा. १६० गा. १६७, ४७८, ४८८, ४९६, ६७९, ६८१, ८६७, ८६८, ९१० [१-४], ९११ [१-२], ९१२ [२], ९१४ [१-२], ९१६ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१-२], ९८३ [२], ९८४, ९९६, ९९८, ११२४ तः ११२६, ११२८, ११२९, ११३२, ११३३ [१], ११४१, ११४२, ११४४, ११४७, १२५२, १२५३, १२५५, १३२६, १३३०, १३३४, १३४३, १३४४, १३४६, १३५२, १३५९, १३७५, १५२३ [१-२], १५२६ [१], १५२९ [१-३], १५३२ [१], १५७३, १७०२ [५८], १७१२, १७१७, १७९६, १८०६ [१], १८१५, १८२४, १८६४, २०५२ [२-६], २०७८, २०८३, २१५३ [४], २१६६ [३], २१७६, पृ. ५१ टि. १-४, पृ. ७१ टि. २, पृ. ४४५ टि. ६	
तत्थ-	तत्र	१४९, १५२, १५५, १५८, १६१
तत्थगताओ	तत्रगताः	२०५२ [६]
तत्था	त्रस्ताः	१६७ तः १७४
तदुभण	तदुभयेन	१६७९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाद
तदुभयपतिट्टिण्	तदुभयप्रतिष्ठितः ९६० [१]	
तदुभयरस	तदुभयरय १५,७०, १५,७१	
तदुभयं	तदुभयम् १५,७२	
तदेकदेशभाण्	तदेकदेशभागे १६३ तः १६६, १७५	
तदेकदेशभागे	” १६३	
तथा	तथा ३३३	
तपुसी	त्रपुषी-वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ३	
तप्पाउग०	तत्प्रायोग्य १७५१, १७५२	
तप्पागारसंष्टिण्	तत्प्राकारसंस्थितः २००८	
तमत्तमप्पभा	तमस्तमप्रभा ७७४	
तमत्तमप्पभाण्	तमस्तमप्रभायाम् १४८, १६७	
तमत्तमप्पभा- पुढविनेरइया	तमस्तमप्रभापृथ्वी- नैरयिकाः ६०	
तमत्तमाण्	तमस्तमायाम् १७४ गा. १३५, २०५७ [५]	
”	तमस्तमायाः १७४	
तमत्तमापुढवि०	तमस्तमापृथ्वी १७४	
तमत्तमापुढवी- नेरइया	तमस्तमापृथ्वी- नैरयिकाः पृ. २९ टि. १	
तमप्पभा	तमःप्रभा ७७४	
तमप्पभाण्	तमःप्रभायाम् १४८, १६७	
”	तमःप्रभायाः १७३	
तमप्पभापुढ- विनेरइया	तमःप्रभापृथ्वीनैरयिकाः ६०, २१६ [७]	
तमप्पभापुढ- विनेरइयाणं	तमःप्रभापृथ्वीनैर- यिकाणाम् १७३, ३४१ [१]	
० ”	” ३४१ [२-३]	
तमसा	तमसा १६७ तः १७४	
तमाण्	तमायाम् ३३४, १५२९ [७], २०५७ [५]	
”	तमायाः २१७ [१], २००५, पृ. ५३ टि. २	

मूलसदो	सकयत्यो
तमापुढवि०	तमापृथ्वी
तमापुढविणेरइण्	तमापृथ्वीनैरयिकाः
तमापुढवि- नेरइण्	तमापृथ्वीनैरयिकाः ६५६ [२], २१
तमापुढविनेरइया	तमापृथ्वीनैरयिकाः ६४५
तमापुढवि- नेरइयाणं	तमापृथ्वीनैरयिकाणाम् पृ. ५३ टि. १, पृ. “ टि.
+ तमाल	तमालः पृ. १८ टि. १-
तमाले	” ४८ गा. ३५
तय०	त्वक् ५५ [३] गा. १०९
तयणुरूवं	तदनु रूपम् ८२
० तयं	त्रयम् ३५३
तया	त्वचा ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९
”	त्वचाः ४०, ४१
तयाण्	त्वचायाः ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९
तयाणंतरं	तदनन्तरम् पृ. ७८ टि. १
तयाणुरूवं	तदनु रूपम् पृ. ३२ टि. १५
तयाविसा	त्वग्विषाः-रूपमेदविशेषः ७९
तरच्छा	तरक्षाः ७४
तरच्छी	तरक्षी ८५१
तरच्छे	तरक्षः ८४९, ८५२
तरच्छो	” पृ. २१२ टि. ४
तल	तल १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १२१५ [१-३]
तलजडा	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २१
तलभंगय०	तलभङ्गक-वाह्यभरण १७८ [१-२]
तलवरं	तलारक्षकम् ११०८
० तलं-	तलम् १९५ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० तला	तलाः १६७ तः १७४	
„	तलानि १७७, १७८ [१], १८८	
तलाणसु	तडागेणु १५१, १६३ तः १६६, १७५	
तलागाण	तडागानाम् ८८५	
तलागेसु	तडागेणु पृ. ४८ टि. ४	
० तले	तले पृ. २९० टि. ५	
तलेसे	तलेश्यः १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२१० [१, ३], १२११	
तलेस्सेसु	तलेश्येणु १११७	
तव०	तपस् ११० गा. १२८	
तवणिज	तपनीय ५४ [१०] गा. १०२, १७८ [२]	
तवणिज०	„ १९५ [१]	
तवविसिद्ध्या	तपोविशिष्टा १६८५ [१]	
तविय	तप्त पृ. ६३ टि. १	
तव्वडिरित्ते	तद्वयतिरिक्तः १७४२, १७४४	
तव्वतिरित्ते	„ १७४३	
तसकाइणु	त्रसकायिकः १२८९	
० तसकाइणु	„ १३१२	
तसकाइय	त्रसकायिक २४४, २४८, २४९, १३२०	
तसकाइय०	„ १२९२, १२९९	
तसकाइया	त्रसकायिकाः २३२ तः २३४, २३५ [७], २३६, २४२, ३२२ तः ३२४	
० तसकाइया	„ २४३, २४४, २४५ [९] तः २४९, २५१	
तसकाइयाण	त्रसकायिकानाम् २३४	
० तसकाइयाण	„ २४२, २४६, २४७, २५१	
तसकाइयाणं	„ २३२, २३३, २३५ [७], २३६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० तसकाइयाणं	त्रसकायिकानाम् २४५ [९]	
तसकाएणं	त्रसकायेन १००२, १००३ [१]	
तसणामाणु	त्रसनाम्रः १७०२ [४४]	
तसणामे	त्रसनाम १६९३	
तसिता	त्रासिताः १७०	
तसिया	„ १६७ तः १६९, १७१ तः १७४	
तस्स	तस्य २११, २११ गा. १६२ गा. १७५, ४६०, ४६१, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], १००८ [२], १०११ [२], १०४२, १०४३ [२], १०५७, १०८८, १५५९ तः १५६१, १५६३ [१], १५६४, १५६६, १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१९, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ४], १७२१, १७२५, १७३३, १९०७, २१०२, २११७ [१], पृ. २४९ टि. १, पृ. २५७ टि. १-२ तस्मै १ [गा. २] तथा १ गा. ३, ४० गा. १५, ४२ गा. १९ गा. २३, ४३ गा. २४-२५, ४५ गा. २९ गा. ३२, ४६ गा. ३३, ४८ गा. ३७, ४९ गा. ३९, ५३, गा. ४५-४६, ५४ [८] गा. ९२, ९१ [४] गा. १११, १०२ गा. ११२ गा. ११५, १८७ गा. १४३, ८३०, ८६६ गा. १९६,	
„		
तह		

मूलसङ्घो	सकयत्थो	सुत्तकाइ	मूलसङ्घो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
तह	८७७ [२३] गा. १९८, ९७१ गा. २०१, १००६ गा. २०८, २०५४ गा. २२५			१००३ [२], १०४२, १०६४, १०८६, ११४५, ११४९, ११८० [६, १०], १२०५, १२०९, १२५१, १४१५ [३], १५०५, १५३८, १५३९ [३-४], १५९१, १५९९ [१], १६३६, १६७८ [१], १७१७, १७६१, १७८२, १७८५, १७८६, १७९१, १८०६ [१], २०४६, २१०४ [१], २११७ [१], २१३९, २१६१	
तहपगारा	तथाप्रकाराः ५० गा. ४३			तथाविधाः ५४ [१] गा.	
तहप्पगारा	” २४, २८ [१], ३१ [१], ४० तः ४२, ४४ तः ४६, ५१, ५२, ५४ [११], ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६, ३५३, ८४९, ८५०, ८५२		तहाविहा	५३, ५४ [३] गा. ५७ तः ६०, ५४ [४] गा. ६७ तः ७०, ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ५४ [८] गा. ८९	
”	तथाप्रकारा ८५१		”	तथाविधानि ५४ [३] गा. ५६ गा. ६१ तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ गा. ७१ तः ७५, ५४ [८] गा. ८७	
”	तथाप्रकाराणि ४७ तः ४९, ८५३			तहासजोगी २१७५	
तहप्पगारे	तथाप्रकाराः ३४ [१]			तहासमुद्वायगते २१७३	
तहा	तथा ४० गा. १५, ४२ गा. २१, ४३ गा. २६, ४७ गा. ३६, ४९ गा. ४१, ५४ [१] गा. ५१, ५४ [१०] गा. १०२, ५८ [१] गा. ११०, १८७, १८९ [१], १९० [१], १९२, १९२ गा. १४९- १५०, १९४, १९४ गा. १५३, ३३३, ३५८, ४४२, ४५१, ४६१, ४८१ [३], ४८८, ४९६, ५२४, ५२७ [१-२], ५५८, ६२५, ६३८, ६४०, ६३८ [७], ६६९ [२], ८७६, ८८८ [१], ८९०, ९१० [३], ९११ [१-२], ९१२ [२], ९१६ [३], ९८७ [१], ९९१ [२],			तथासमुद्वायगते २१७३ [१], २१७४ [१]	
			तहिं	तत्र २११ गा. १६२ गा. १७४	
			तह्वे	तथैव ४९ गा. ४०, ५४ [१] गा. ४८-४९ गा. ५३, ५४ [८] गा. ८८, १७९ [१], १९१ [१], १९७ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०९, ५४०, ५५३, ६५५ [४], ६६५ [१],	

मूलसदो
तहेव

सकयथो सुत्तंकाइ
६७२ [४, ६], ७८९,
८००, ८०४, ८६३ गा.
१९५, ८९५, ९१० [२],
९११ [३], ९१२ [१, ३],
९१४ [२], ९२०, ९८३
[२], १०६६ [२],
१०८९, ११२७, ११४४,
११४६, ११५१, ११५२,
११५५, ११८४, ११९६,
१२१७, १२४८, १२४९,
१४२९, १५५२, १५६३
[२], १५९३, १६०४
[१], १६१३ [१], १६१४
तः १६१६ [१], १६८१
[२], १६८३, १७०२
[३१], १७३६ [१],
१७९३ गा. २१८,
१८११, १९२६, १९३१,
१९३२ [१], १९८० गा.
२२१, २०५२ [३-५],
२११०, २१६५, घृ. ६६
टि. ४, घृ. २२४ टि. १
तथैव ६४१
तत्तु ३ तः ८ [५], १४
तः ३१ [१], ३२ तः
३४ [२], ३५ तः ५२,
५४ [१], ५४ [१०] गा.
१००, ५५ [१, ३], ५६
[१] तः ६७, ६९ तः ७४,
७६ तः ८०, ८३, ८४
[१, ३], ८५ [१-२, ४],
८६ तः ९०, ९१ [१, ३],
९२ तः १४९, १६७,
१७४, १७७, १८८, १९५
[१], १९६, १९७ [१],
१९८ [१], १९९ [१],
२०६ [१], २१०, २११,

तहेव-
तं

मूलसदो

सकयथो सुत्तंकाइ
२११ गा. १६२ गा.
१७१, ४३८, ५०० तः
५०२, ५४४, ६४८, ६५०
[१०], ६७९, ६८१,
६८४, ६८५, ७२५ तः
७२७, ७३८, ७५४,
७६४, ७७३ [१-२],
७७४, ७९१, ८५३,
८६० तः ८६८, ८७०,
८७७ [७, १३], ८८१
तः ८८६, ८९६, ८९८,
९०१, ९०२, ९०४, ९०६,
९०८, ९१० [१-४], ९११
[१-३], ९१२ [२], ९१४
[१-२], ९१६ [१-२],
९१८ [१], ९२०, ९२१
[१-२], ९२४ तः ९३७,
९३९ [१], ९४० [१],
९४१ [१], ९४७ तः
९५५, ९५७ तः ९५९,
९६० तः ९६७ सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, ९७०,
९७३, ९८३ [१-२], ९८४,
९८७ [१, ५], ९८८, ९९६,
९९८, १०००, १००१,
१००३ [२], १००७,
१००८ [१], १००९ [१]
१०११ [१], १०१२ [१],
१०१४ [१], १०१५ [१],
१०१६ [१], १०१७ तः
१०२० [१], १०२१ [१],
१०२४, १०२५, १०२८
[१-३], १०५६, १०५७,
१०६८ तः १०७०,
१०७२ तः १०७५,
१०८५ तः ११२२,
११२४ तः ११२६,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तंतुवाया	तंतुवाया:-शिल्पार्याः	१०६
तंदुलमच्छा	तन्दुलमत्स्याः	६३
+ तंदुलिज्जग	तन्दुलीयकः-वनस्पतिः	पृ. २० टि. १२
+ तंदुलेज्जग	,, ,	४९ गा. ३९
तंव	ताम्र	१७८ [२]
+ तंव	ताम्रम्	२४ गा. ८
तंवकरोहण	ताम्रकरोटकः	१२२८
तंवखंडाण	ताम्रखण्डानाम्	८८२
तंवच्छिकरणी	ताम्राक्षिकरणी	१२३७
तंवच्छिवाडिया	ताम्रसुपाटिका	१२२८
तंवुरुणुमज्जिया	त्रीन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. २
तंवे	ताम्रम्	१२२८
तंस	व्यस्र-संस्थान	८०२
तंससंठाणपरिणता	व्यस्रसंस्थानपरिणताः	८ [५], ९ [१] तः ११ [५], १२ [१-३, ५-६, ८], १३ [३]
तंससंठाण-परिणथा	व्यस्रसंस्थानपरिणताः	११ [१], १२ [४, ७]
तंसे	व्यस्रम्-संस्थानम्	७९१
ताइं	तानि	८७७ [१] तः ८८०, ८८८ [१], ८८९ तः ८९३, १७९८ [१-२], १८०० [१-३], १८०९, २०५२ [४]
ताण	तथा	८९५
ताक्षो	ताः	११५१, २०५२ [२, ६]
,,	तस्मात्	२१५३ [५]
तागंधत्ताण	तद्वन्धतया	१११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२
तातो	तस्मात्	२१६६ [३]
ताकासत्ताण	तत्संप्रति	१११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तामरसे	तामरसम्	५१
तामलित्ति	ताम्रलित्तिः	१०२ गा. ११२
तायत्तीसग०	त्रायस्त्रिशक	१७९ [१]
तायत्तीसगणं	त्रायस्त्रिशकानाम्	१७७
तायत्तीसाणं	त्रायस्त्रिशकानाम्	पृ. ५७ टि. १
तारगा	तारकाः	पृ. ४५ टि. १
तारयाओ	,,	१९५ [१]
तारसत्ताण	तद्रसतया	१११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२
तारं	तारम्	८५३
तारा	ताराः	१४२ [१]
० तारारूवाणं	तारारूपाणाम्	१९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०
ताराविमाण०	ताराविमान	६५० [१६]
ताराविमाणे	ताराविमाने	४०५ [१-३], ४०६ [१-३]
ताराविमाणेहिंतो	ताराविमानेभ्यः	६५० [१६]
तारुवत्ताण	तद्रूपतया	१११६, १२२०, १२२२, १२२३, १२५१ तः १२५३, १२५५
ताल	ताल	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
+ ताल	तालः-वृक्षः	४८ गा. ३७
ताल०	ताल-	,, ५३ गा. ४४
तालु	तालु	१७८ [२]
० तालुण	तालुकम्	१२२९
ताव	तावत्	१०३१ [२], १०४५ [२], १०७७, १०७८, १०८१, १०८३, १०८९, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७४१, १७५७, १७५८ [१], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७४ [१], १७७८, १७८१, १७८४ [१], १७८९, १८५७, १८६९ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
तावद्वया	तावन्ति पृ. २४९ टि. १	
तावण्णत्ताण	तद्वर्णतया १११६, १२२०, १२५१, १२५२	
तावतियं	तावत्कम् १०००, १००१	
तावतिया	तावत्यः १०११[२]	
तावत्तीसगाणं	त्रायस्त्रिंशकानाम् १८० [२], १८२[२], १९६, १९७ [२], १९८ [२], पृ. ५७ टि. १	
तावत्तीसाण	त्रायस्त्रिंशतः १७९[२], १८० [२], १८२ [२], १९७[२], १९८[२]	
तावत्तीसाणं	त्रायस्त्रिंशानाम् १७८ [१-२], १७९[२]	
तावन्नत्ताण	तद्वर्णतया १२२२	
तावसाणं	तापसानाम् १४७०	
तासि	तासाम् ९११[२], ९१२ [२], ९१८[२], ९२०, ९२२ तः ९२४	
तासिं	तासाम् २०५२[२]	
ताहिं	ताभिः १७६२, १७६५ [१], १७६८[१], २०५२ [२, ४-६]	
ति	इति २११, ६०८, ६२५, ११५५, १२०० [२], १२१४, १२२७, १२३१, १२३३, १२३४, १२३७, १५४३, १५८०, १६०४ [१]	
ति०	त्रि पृ. ५५ टि. १	
तिकिरिए	त्रिक्रियः १५८५[१], १५८८, १५८९ [१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९[१], २०५३[४], २१६६[३]	
तिकिरिया	त्रिक्रियाः १५८६[१],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
	१५९२, १५९४, १५९५ [१], १६००, १६०२, १६०३ [१], २१५३ [५-६], २१६६[४]	
तिजमलपयस्स	त्रियमलपदस्य ९२१[१]	
तिट्ठाणवडिण	त्रिस्थानपतितः ४४७, ४९६	
तिट्ठाणवडिता	त्रिस्थानपतिताः ४५४	
तिट्ठाणवडिते	त्रिस्थानपतितः ४४४ तः ४४६, ४४८, ४६६[१], ४६७ [३], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [३], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८५ [२], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९३ [२], ४९५ [१], ४९७, ४९९ [२]	
तिणिण	त्रीणि १७४ गा. १३६, २१०, २११ गा. १६३, ३३७[१, ३], ३३८ [१, ३], ३६०[१, ३], ३६२[१, ३], ३६३[१, ३], ३६५[३], ३७२ [१, ३], ३७४[१, ३], ३७८[१, ३], ३८०[१, ३], ३९०[१, ३], ३९२ [१, ३], ४८५[२], ९१० [३], ९४३, १०४१[३], १०६६[२], १२६२[२], १२६८ [१], १३३८, १५०८, १५१३[१, ४], १६९७, १६९८[१-२], १६९९[२], १७०१[२], १७०२ [१४], १७०४, १७३४, १७३५ [१], १९८५, १९८६, २१६९	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तिणिण	अथः २७३, ६२६, ६२८, ६३३, ६३५, ६३६, १३७२, १४१४[१, ३], १४१५[१], १४१६[१], १५८४[१], १६९८[१], १६९९ [२], १७०२ [१४], १७१२, १७५८ [१], २०९१ [१], २०९३[१], २०९५[१], २१००[२], २१०१[१], २१०३[१], २११९[२, ४], २१२४[३], २१३५ [१], २१५०, २१६९	
"	तिष्ठः ११४१, ११४२, ११५७, ११६९ [१], १४१५[२], १५२९[२], १५३२ [५], १६११, १६३५[४]	
"	ब्रीन् १७०५, १७१५, १७२१, १७२५, १७२८ ब्रीणि ११८४ त्रयाणाम् ५४[१०] गा. १०३, १५०६ [५], १५१२	
तिण्ह	" २०६[२]	
तिण्हं	तिष्ठणाम् १७९[२], १८० [२], १८२ [२], १९० [२], १९५ [२], १९७[२], १९८[२]	
"	तिक्त-रस ५४४ " " १८०९ तिक्तरस ४४०, ४४१, १८०१	
तिक्तरसणामे	तिक्तरसनाम १६९४ [११]	
तिक्तरसपरिणता	तिक्तरसपरिणताः ८[३], ९[१-५], १०[१], १२ [१-५, ७-८], १३[१-५]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तिक्तरसपरिणया	तिक्तरसपरिणताः १० [२], ११[१], १२[६]	
तिक्तरसपरिणामे	तिक्तरसपरिणामः ९५४	
तिक्तरसाइं	तिक्तरसानि ८७७[१२]	
० तिक्तरसाइं	" "	
तिक्तरस	तिक्तरस्य ५४४	
० तिक्ता	वृताः २११ गा. १७७	
तिक्तरा	तिक्तराः ८८	
० तिक्तो	वृत्तः २११ गा. १७६	
+ तिक्थगर	तीर्थकराः १४०६ गा. २१३	
तिक्थगरणाम	तीर्थकरनाम १७०९	
तिक्थगरणाम०	" १४४४	
तिक्थगरणामाण्	तीर्थकरनामः १७०२ [५७], १७३२, १७३९ [१]	
तिक्थगरणामे	तीर्थकरनाम १६९३, १६९४[१८]	
तिक्थगरत्तं	तीर्थकरत्वम् १४४४ तः १४४६, १४५२, १४५७	
तिक्थगरत्ते	तीर्थकरत्वे १४५९	
तिक्थगरसिद्धा	तीर्थकरसिद्धाः १६	
तिक्थसिद्ध०	तीर्थसिद्ध ११०३	
तिक्थसिद्धा	तीर्थसिद्धाः १६	
तिदिशिं	त्रिदिशम् ८७७[२३], १५५३, १८०९	
तिन्नि	ब्रीणि १७२, २०६[१], २०६ [२] गा. १५५, ३६५[१], ९४३	
"	अथः २७०	
तिपण्णिण्	त्रिप्रदेशकः ५०६, ७८३	
"	त्रिप्रदेशके ७८३	
तिपण्णियाणं	त्रिप्रदेशकानाम् ५२६[१]	
तिपण्णसे	त्रिप्रदेशे ७९० गा. १८५	
तिफासाइं	त्रिस्पर्शानि १८००[१]	
तिभाग	त्रिभाग १७०१[१-२], १७३०[१]	
तिभाग०	त्रिभाग २११ गा. १६१	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तिभाग-०	त्रिभाग २११ गा. १६४, ६७२, ६८१	
तिभागतिभाग-०	त्रिभागत्रिभाग ६७९	
तिभागतिभाग- तिभाग-०	त्रिभागत्रिभागत्रिभाग ६८१	
तिभागतिभागे	त्रिभागत्रिभागे ६८१	
तिभागे	त्रिभागः १५५१ [४]	
„	त्रिभागे ६८१	
० तिभागेण	त्रिभागेन १७१०, १७२३	
तिमंगिला	तिमिङ्गिला: पृ. २९ टि. ९	
तिमितिमंगिलमच्छा	तिमितिमिङ्गिलमत्स्या: पृ. २९ टि. ८	
तिमिरे	वनस्पतिविशेषः ४६ गा. ३३	
तिमिगिला	तिमिङ्गिला:-मत्स्यविशेषः ६३	
तिमी	तिमि:-मत्स्यविशेषः ६३	
तिय	त्रिक-त्रि १२०४	
तियभंगो	त्रिकभङ्गः १७३०, १७६६, १७७९, १७८४ [३], १८७२, १८७७, १८८० [४], १८८२ [२], १८८४, १८८५ [१, ३-४], १८८७ [४], १८८८, १८९० [३], १८९१ [२], १८९५ [१, ३-४], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१, ३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३ [१-२, ५], १९०४ [१], १९०५ [३], १९०६, १९०७	
यसंजोणं	त्रिकसंयोगेन १०८३	
तिरिखजोणिण	तिर्यग्योनिकः १२६२ [१], १२४७ [१], १२५०	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० तिरिखजोणिण	तिर्यग्योनिकः ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], १२११, १२३७ [१], १६४७ [१]	
० तिरिखजोणिणं	तिर्यग्योनिकेन १०४२	
तिरिखजोणिणसु	तिर्यग्योनिकेषु ६६६ [१-२], ६६८ [१-२], ६७२ [३], ६७६ ० „ „ ६६६ [२], ६६८ [२], १२११, १४२० [१-२], १४२१ [२], १४३२ [१], १४४०, १८८० [४]	
तिरिखजोणि- एहिंतो	तिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [१-२], ६५० [१-२], ६५५ [१, ३], ६५६ [३], ६६२ [१], पृ. १७७ टि. २	
० तिरिखजोणि- एहिंतो	तिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [२-२२], ६४५ [२], ६४८, ६५० [१- ३, ८], ६५५ [३], ११९४	
तिरिखजोणिओ	तिर्यग्योनिकः १७४५, १७४९	
तिरिखजोणिणि०	तिर्यग्योनिका १२६८ [१]	
तिरिखजोणिणी	„ १२६२ [२], १७४५, १७४७ [२], १७४९	
तिरिखजोणिणी-	„ १२६२ [२]	
तिरिखजोणिणीओ	तिर्यग्योनिका: २२६, २७९, ३३४, ११८० [७-८], १४१६ [२]	
० „	„ ३३४	
तिरिखजोणिणीण	तिर्यग्योनिकानाम् ११८० [४, ६-१०]	
तिरिखजोणिणीं	„ २२६, ११६३ [४], ११९७	

मूलसदो	सक्यत्वो	सुत्तकाइ
तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिक्रियः	
व्यो	पृ. २८३ टि. १	
तिरिक्खजोणिय	तिर्यग्योनिक ६६८[७],	
	१०३४, १४२८[४]	
तिरिक्खजोणिय०	,, ५९, ६६९[१],	
	१२६८[१], पृ. ३३३	
	टि. १	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकाऽ-	
असण्णिमाउपु	संख्यायुक्कम् १४७३	
तिरिक्खजोणियस्वे-	तिर्यग्योनिक-	
त्तोववायसरी	क्षेत्रोपपातगतिः १०९३,	
	१०९५	
० ,,	,, १०९५	
० तिरिक्खजोणियत्ते	तिर्यग्योनिकत्वे १०४१	
	[५], १०४३ [३],	
	१०४६ [२]	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
पंचेन्द्रिय-	पञ्चेन्द्रियौ-	
ओरालियसरीरे	दारिकशरीरम् १४८२,	
	१४८३, १४९७[१]	
० तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौ-	
पंचेन्द्रियओरालि-	दारिक-	
यसरीरे	शरीरम् १४८३, १४८४	
	[१-२], १४८५[१-३],	
	५-७], १४९७[२-३],	
	१४९८[१]	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चे-	
पंचेन्द्रियवेउव्विय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरस्स	शरीरस्य १५३०	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चे-	
पंचेन्द्रियवेउव्विय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम् १५१८[१],	
	१५२४[१]	
० ,,	,, १५१८[१-५]	
० तिरिक्खजो-	तिर्यग्योनिकस्य	
णियस्स	४८१ [१], ४८२ [१]	
	४८३ [१], ४८५ [१],	

मूलसदो	सक्यत्वो	सुत्तकाइ
	४८७ [१], १०६१,	
	१५४९, १६३५[४]	
तिरिक्खजोणिया	तिर्यग्योनिकाः ६२, ८५	
	[५], २२५, २२६,	
	२७८, ६१०, ७३२,	
	७३३, ११७२, ११८०	
	[१०]	
० तिरिक्खजोणिया	तिर्यग्योनिकाः ६१, ६९,	
	७०, ७५[४] तः ७७,	
	८६, ९१[४] गा. १११,	
	२१८, ३३४, ६७२[१],	
	९४२, ९९५[२], ११४१,	
	११८०[५, ७-९], ११९४,	
	१२०५, १४१६ [२],	
	१९७१, २०३६, २०७५,	
	२०८२	
तिरिक्खजोणिया-	तिर्यग्योनिकायुपः	
उअस्स	१७०१ [२], १७१०,	
	१७१९, १७२३, १७२६	
तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिकायुक्कम्	
याउयं	१४७२	
० तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिकानाम्	
याण	११८० [५], १९८२,	
	पृ. १६५ टि. १, पृ. १९०	
	टि. २	
तिरिक्खजोणियाणं	तिर्यग्योनिकानाम् ९१[४],	
	२२५, २२६, ७३३,	
	११५८, ११७२, ११८०	
	[१, ३, १०], ११९३,	
	१४९७ [३]	
० तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिकानाम् ६८[४],	
याणं	७५ [४], १७५, ४८१	
	[१], ४८२ [१], ४८३	
	[१], ४८५ [१], ४८७	
	[१], ७४५ तः ७४७,	
	७६०, ७६१, ७६९,	
	७७०, ९२०, ९८८,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० तिरिक्खजोणि- याणं	१०४९, १०७४, ११६३ [१, ३], ११८० [१-३, ५-९], ११९४, ११९७, १५०९, १५३९ [३], १५४४ [२], १९७७, २०१०, २०१९, २०२४, २०२९, २०४३	
० तिरिक्खजोणि- यादिसु	तिर्यग्गोनिक्कादिपु	१४२६ [१]
तिरिच्छियाणं	तिरश्चाम्	१४७०
तिरिय	तिर्यच् १९७३ गा.	२२०
तिरिय०	,,	१४६२
तिरियगतिणामाणु	तिर्यग्गतिनामः	१७०२ [२], १७११ [१], पृ. ३७३ टि. २
तिरियगतिणामे	तिर्यग्गतिनाम	१६९४ [१]
तिरियगतिपरिणामे	तिर्यग्गतिपरिणामः	९२७
तिरियगतिया	तिर्यग्गतिकाः	९४० [१], ९४१ [१], ९४२
तिरियगती	तिर्यग्गतिः	५६१, ५६६
तिरियगतीणु	तिर्यग्गतेः	१७३१ [२]
तिरियगतीया	तिर्यग्गतिकाः	९४२
तिरियलोणु	तिर्यग्गलोके	१४८, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २७६, २७८ तः ३२४, ३२६, ३२८
० तिरियलोणु	तिर्यग्गलोके	२७६ तः ३२४, ३२६, ३२८
तिरियलोगाभो	तिर्यग्गलोकात्	१५४७ [१]
तिरियलयतट्टे	तिर्यग्गलोकतट्टे-‘तट्टे’स्थाले	१५५
तिरियवाणु	तिर्यग्वातः	३४ [१]
तिरियं	तिर्यक् ८७७ [१९-२०], १००१, १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९], १९९८, २००६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तिरियं-	तिर्यक् १८८, १८९ [१], १९० [१-२], १९३ [१], १९५ [१], पृ. २९० टि. १	
तिरिया	तिर्यच्चः १९८० गा.	२२१
तिरियाणुपुव्वीणु	तिर्यग्गानुपूर्व्याः	१७०२ [३७, ४०]
तिरीड	किरीट	१९६
+ तिल	तिलः	५० गा. ४२
तिलणु	तिलकः-वृक्षः	४१ गा. १८
० तिलणु	तिलकः-तिलकादिवृक्षा- भिधद्वीप-समुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०५
तिलचुण्णण	तिलचूर्णानाम्	८८४
तिलपप्पडिया	तिलपथटिका	५३ गा. ४६
तिलय	तिलक	१९५ [१]
तिलसिंगाण	तिलकलीनाम्	८८६
तिलेहि	तिलैः	५३ गा. ४६
तिविहं	त्रिविधम्	१२४२
,,	त्रिविधाम्	२०६७
तिविहा	त्रिविधाः	६१, ६८ [३], ७५ [३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३], ९४, ११२९, ११४२, ११४७
,,	त्रिविधा	७३८, ७४९, ७५४, ७६४, ७७३ [१], १०९२, १५७० तः १५७२, १९३८, २०५५, २०६३, २०६६, २०६९
तिविहे	त्रिविधः	९३१, ९३४, ९३७, १०२२ [२], १०७२, १३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७५, १९१४
,,	त्रिविधम्	१४८३, १६९१ [२], १६९४ [४]
तिविहेणं	त्रिविधेन	१ गा. १

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तिसत्तबुत्तो	त्रिसत्तकृतवः	२१६९
तिसमइण्ण	त्रिसामयिकेन	२१५३ [२], २१५६ [२], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]
तिसमइओ	त्रिसामयिकः	२१५८ [१]
तिसमयसिद्धा	त्रिसमयसिद्धाः	१७
तिसु	त्रिषु	१७४, १७४ गा. १३५, १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९५ [१], १९६, १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०, ५३४, १२१६ [१], १२१७ त्रिषु ११४८, १२०४, १२०५
”		
तिहिं	त्रिभिः	४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४८१ [२], ४८३ [१], ४८९ [१, ३], ४९० [३], ४९१ [१], ४९३ [२], ४९५ [१], ६९१, २१६९
”	तिसुभिः	१६३२
तिडुयाण	तिन्दुकानाम्-फलविशेषार्थं	११२२
तिद्वयं	तिन्दुकम्-अनन्तकाय- वनस्पतिः	पृ. २५ टि. १०
तिदु	तेन्दुकः-वृक्षमेदः	४१ गा. १६
तिदुयाण	तिन्दुकानाम्-फलविशेषार्थं	पृ. २७३ टि. ९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तिद्वयं	तिन्दुकम्-अनन्तकाय- वनस्पतिः	५४ [८] गा. ९४
तिवुरणमज्जिया	त्रीन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. २
तीतवयणे	अतीतवचनम्	८९६
तीया	अतीतानि	१००६ गा. २०८
तीसइमं	त्रिंशत्तमम्	पृ. ४१२ पं. २६
तीसत्तिविहा	त्रिंशद्विधाः	९६
तीसं	त्रिंशम्	१६८, १८० [१], २११, ४३४ [१, ३], ४३५ [१, ३], १६९७, १६९८ [१-२], १६९९ [२], १७०४, १७३४, १७३५ [१]
”	त्रिंशत्	१७४ गा. १३४
तीसा	त्रिंशत्	१७४ गा. १३६, १८७ गा. १४१, २०६ [२] गा. १५६
तीसाण	त्रिंशतः	१८० [२], २०४ [२]
”	त्रिंशतः	त्रिंशता वा ७२१, ७२२
”	त्रिंशति	९३, १७६, १८४९, १८५०
तीसु	त्रिषु	१९७ [१], पृ. ४७ टि. ५
तीसुत्तरे	त्रिंशदुत्तरम्	१६९
तीसे	तस्याः	९२१ [१], १७४४, २१७५
तीहिं	त्रिभ्यः	६८७, ६८८, ६९१
तीहितो	”	६६२ [७]
तु	तु	५४ [५] गा. ७७, ११० गा. १२३, १७४ गा. १३४, १७८ [२], २११ गा. १६२ गा. १६९, १७९३ गा. २१८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
तुच्छचं	तुच्छत्वम्	९९४
तुडित	तुडित-आतोय	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
„	तुडित-वाह्वाभरण	१७८ [२], १८८
„	तुडित-वाहुत्राण	१७८ [१-२]
तुण्णागा	तुण्णवायाः-शिल्पार्याः	१०६
तुयट्टेज्ज	त्वग्गतयेत्	२१७४ [४]
तुरय[मुहा]	तुरङ्गमुखाः-म्लेच्छविशेषः	पृ. ३६ टि. ३
तुरुक्क	तुरुक्क-धूपविशेष	१७७, १७८ [१], १८८
तुरुत्तुंबगा	त्रीन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. ६
तुलसी	तुलसी-गुच्छवनस्पतिः	४२ गा. १९
„	„-हरितवनस्पतिः	४९ गा. ४१
तुल्ला	तुल्याः	२२५ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३२७, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९७९, ९८५ [७, ९], ११८५, २१२५ तः २१२७ [१]
„	तुल्यौ	२५७ तः २५९, २७१, २७३
„	तुल्ये	१५६५
„	तुल्या	१५६६
तुल्लाई	तुल्यानि	३२९, २१७० [२] गा. २२९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
तुल्ले	तुल्यः	४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१ ३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१-२], ४८७ [१], ४८९ [१-३], ४९० [१, ३], ४९१ [१], ४९३ [१-२], ४९५ [१], ५०४ तः ५०६, ५०८ तः ५११, ५१३, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२७ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१-३], ५३२ तः ५३९ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५, [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१-३], ५५५ [१-३], ५५६ [१], ५५७ [१]
तुसार	तुपार	२११
तुसे	तुषः-तृणविशेषः	४७ गा. २५
तुंग	तुङ्ग	१७८ [२]
तुंगा	तुङ्गानि	१९५ [१]
तुवं	तुम्बम्	५४ [८] गा. ९४
तुंवी	तुम्बी	४५ गा. २८
० तुंवी	„	१२३३
० तुंवीफले	तुम्बीफलम्	१२३३

मूलसदो

तूवरी
ते

सक्यथो

सुत्तंकाइ

मूलसदो

ते

सक्यथो

सुत्तंकाइ

तूवरी ४२ गा. २१
ते ७ तः १३ [५], २५
[१-३], २८ [२-४],
३१ [२-४], ३४ [२-४],
५४ [११] गा. [१],
५५ [१-३], ५६ [२],
५७ [२], ५८ [२], ६०,
६८ [१-३], ७५ [१-३],
८३, ८४ [१-३], ८५
[२-४], ८९ तः ९१ [३],
९७ [२], १४० [२],
१४१ [२], १४२ [२],
१४४ [२], १४६ [२],
१४७ [२], १५०, १५३,
१५६, १५९, १६२,
१६७ तः १७४, १७७,
१७८ [१], १८८, १९३
[१], १९५ [१], १९६,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०५ [१],
२०६ [१], २०७, २०८
तः २१०, २११ गा.
१५८ गा. १६८, ३३०
तः ३३२, ४३९, ५०३,
६७९, ६८१, ८६७,
८६८, ९९३, ९९८,
११२४ तः ११२६,
११२८, ११२९, ११३२,
११३३ [१], ११४१,
११४२, ११४४, ११४७,
११५२, १२६२ [१],
१२८८, १५७३, १६१९,
१६४८, १७१२, १७२१,
१७२५, १७३३, १८०३,
१८०५, १८०६ [१],
१८१२, १८१६, १८१९,
१८२२, १८२३, १८२९,

ते

,,

,,

तेइंदिय

१८५७, १८६४, १९२८,
१९२९, १९३१, १९३२
[१], १९५४, १९६०,
२०४०, २०५२ [२-६],
२०५७ [३-४], २०७८,
२०८३, २१५३ [३-६],
२१६६ [२-३], २१६८,
२१६९, २१७६, घृ.
४४२ टि. ५

तानि १७७, १७८ तः १८६
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
१८८, १८९ [१], १९०
[१], १९५ [१], १९६,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०६ [१],
२०७, २०८, २१०,
२१० [१-४], २११
[१-२], २१२ [२], २१४
[२], २१६ [२], २१८
[१], २२०, २२१ [१],
१०६७, २०४७

तौ १७८ [२], १९५ [२],
१७०८ [८], १७३१ [१]
तान् २९५ [१], २९६,
२९८, १७०५, १७०८
[४], १७११ [२],
१७१२, १७१४, १७१५,
१७२१, १७२५, १७२८,
१८०४, १८११, १८१७,
२१५३ [३], २१६६ [२]
त्रीन्द्रिय ६५४, ६७०,
६८०, ७४३, ८७४,
१०६०, ११६२, ११७९,
१२१० [४], १४१२,
१४२६ [१], १४३१ [१],
१४५५, १५८९ [३],
१७११ [२], १८८७ [२],
१८९८ [१], १९६९

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तेइंदिय०	त्रीन्द्रिय ५८२, ६३९ [२], ६५० [९], १०२२ [२], १२७४, १२८२, १४३६ [१], १४८१, १४९६, पृ. २७ टि. ८-९	
तेइंदियजाहणामाण	त्रीन्द्रियजातिनामः १७०२ [७]	
तेइंदियत्ते	त्रीन्द्रियत्वे १०४१ [४], १०६६ [२]	
तेइंदियसंसारसमा-	त्रीन्द्रियसंसारसमा-	
वणजीवपणवणा	पजजीवप्रज्ञापना ५७ [१-२]	
तेइंदियस्स	त्रीन्द्रियस्स १०३३ [२]	
तेइंदिया	त्रीन्द्रियाः २१५ [२], २२७, २२८, २३१, २९८ तः ३००, ३३४, ४३९, ४४९, ६३४, १७२१, १७२२, १८२२, १८२४, २०४१, पृ. ४०३ टि. २	
तेइंदियाण	त्रीन्द्रियाणाम् ४७९, १९२३, १९४९, १९५९	
तेइंदियाणं	,, ५७ [२], १६४, २२७ तः २२९, २३० [४], २३१, ३७० [१- ३], ९८७ [५], १०२८ [२], १५०८, १८२३	
तेउ	तेजः[कायिक] ६५६ [३], ६७१, ६८०, १२८७, १४३१ [१], १४६६, १५४६, १५८३ [३]	
तेउ०	तेजः[कायिक] ६५२, ६५४, ११६२, १४१२, १४२६ [१]	
,,	तेजो[लिङ्गाम्] १२२५	
० तेउकाइय	तेजःकायिकः पृ. ३०८ टि. २	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तेउकाइयसु	तेजःकायिकेषु ६६८ [३]	
तेउकाइय	तेजःकायिक २३९, २४३, २४८, २४९	
तेउकाइय-	,, २३८	
तेउकाइया	तेजःकायिकाः १९, २३२ तः २३४, २३५ [४], २३६, २४२, ३१३, ३१४, ४३९	
० तेउकाइया	तेजःकायिकाः १५६, २३७, २३८, २४० [४], २४१, २४३, २४५ [४], २४६ तः २४९, २५१, ३३४	
तेउकाइयाण	तेजःकायिकानाम् ५८०	
तेउकाइयाणं	,, २३२ तः २३४, २३५ [४], २३६, ३६० [१]	
० तेउकाइयाणं	तेजःकायिकानाम् १५४ तः १५६, २४० [४], २४१, २४२, २४६ तः २४८, २५१, ३६१, ३६२ [१-२]	
तेउकाइय	तेजःकायिकः ४४५, १२१० [३], १४३० [१], १४३२ [१], १४३४, १४५२	
० तेउकाइय	तेजःकायिकः १३०१	
तेउकाइयसु	तेजःकायिकेषु १२१० [३]	
तेउकाइयसुहिंतो	तेजःकायिकेभ्यः १४३० [१], १४३२ [१], १४५२	
तेउकाइय	तेजःकायिक १३०३, १५८९ [३]	
तेउकाइय०	,, १०३२ [२], १०६०, १२९६, १३१७	
तेउकाइय-	तेजःकायि-	
एगिंदिय-	कैकेन्द्रियौ-	
ओराळियसरोरे	दारिकशरीरम् १४९२ [१]	
तेउकाइयस्स	तेजःकायिकस्य ४४५	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
तेउकाइया	तेजःकायिकाः २९, ३१ [४], २१४ [३], २३५ [४], ३१५, ९१५, ११७६	
० तेउकाइया	तेजःकायिकाः २९, ३०, ३१ [१, ४], २३९, २४४, २४५.[४], २५१, ३३४	
तेउकाइयाओ	तेजःकायिकात् पृ. ३५३ टि. १	
तेउकाइयाण	तेजःकायिकानाम् १५०५	
तेउकाइयाणं	तेजःकायिकानाम् ४४५, ७४४, ९८६, ११७६, ११७९, ११८० [२]	
० तेउकाइयाणं	तेजःकायिकानाम् १५४, २३७	
तेउलेसद्वाणा	तेजोलेश्यास्थानानि १२४९	
तेउलेसं	तेजोलेश्याम् १२२४	
तेउलेसा	तेजोलेश्या ११६९ [२]	
तेउलेसा	तेजोलेश्याः ९३९ [१]	
तेउलेसे	तेजोलेश्याः १२०३ [३], १२१० [१]	
तेउलेसेण	तेजोलेश्या १२५७ [४]	
तेउलेसेसु	तेजोलेश्या १२०७ [१]	
तेउलेस्सद्वाणा	तेजोलेश्यास्थानानि १२४७, १२४९	
तेउलेस्सं	तेजोलेश्याम् १११६, १२२१, १२२२, १२२४, १२५४, १२५८ [३]	
तेउलेस्सा	तेजोलेश्या १११६, ११५६, ११५९, ११६५ [२], ११६८ [१], ११६९ [१], १२०३ [५], १२२१, १२२४, १२२९, १२३२, १२३६, १२४०, १२५४, १२५७ [९], १२-१३], १८८५ [३]	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
तेउलेस्सा	तेजोलेश्याः २५५, ९३९ [१], ९४० [१], ९४५, ९४६, ११७०, ११७३, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५ तः ११८८, ११९०, ११९१, ११९४, ११९७, १२०२	
तेउलेस्साओ	तेजोलेश्यायाम् ११५३, १८८५ [२]	
तेउलेस्साओ	तेजोलेश्याः ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८५, ११८७, ११८९, ११९०	
तेउलेस्साण	तेजोलेश्यायाम् ११७३, ११७४, ११७८, ११८२ [२], ११८३ [१-२], ११८९, ११९४	
तेउलेस्साणं	तेजोलेश्यायाम् २५५, ११५१, ११८५ तः ११८७	
तेउलेस्सापरिणामे	तेजोलेश्यापरिणामः ९३०	
तेउलेस्से	तेजोलेश्याः १२०३ [३], १२०७ [१], १२०९, १२१० [१], १३३९	
तेउलेस्सेसु	तेजोलेश्या १२०३ [३], १२०९, १२१० [१]	
तेउलेस्सेहिंतो	तेजोलेश्याभ्यः ११९१	
तेऊ	तेजः-तेजःकायिकाः ६७१, ९४० [३], १२०३ [५]	
तेणुणं	तेजसा १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
तेण	तेन २१०, २२३ [९], ८९९	
तेण-	„ ४४१, ४४७, ४५५ [३], ४५७ [१], ५०३, ५०४, ५२५ [१], १२५२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तेणामेव	तत्रैव	२०५२ [४५]
तेत्तीसद्धमं	त्रयस्त्रिंशत्तमम्	पृ. ४१८ पं. २७
तेत्तीसं	त्रयस्त्रिंशत् ३३५ [१, ३], ३४२ [१, ३], ३४३ [१, ३], ४०७ [१, ३], ४३६ [१, ३], ४३७ [१, ३], १२६१, १२६७, १३३६, १३४१, १३५३, १७०१ [१]	
तेत्तीसा	त्रयस्त्रिंशत् २११ गा. १६३	
तेत्तीसाए	त्रयस्त्रिंशतः त्रयस्त्रिंशता वा ७०१, ७२३, ७२४	
,,	त्रयस्त्रिंशति १८२९, १८५१, १८५२	
तेदुरणमज्जिया	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
तेदुरणमिज्जिया	,, पृ. २८ टि. २	
तेय ०	तैजस-तैजसशरीर १९०३ [५]	
तेयए	तैजसम्-तैजसशरीरम् ९०१, ९०२, ९०४, ९०८, १४७५	
,,	तैजसः-समुद्धातः २०८५ गा. २२७	
तेयगसमुग्धाए	तैजससमुद्धातः २०९४ [१], २०९८ [१], २१४७, २१४९, २१५१, २१५२	
तेयगसमुग्धाएणं	तैजससमुद्धातेन २१२५, २१२७ [१], २१३१, २१६५	
तेयगसमुग्धाओ	तैजससमुद्धातः २११८ [१], २१२२	
तेयगसमुग्धाते	,, पृ. ४३३ टि. २	
तेयगसमुग्धायो	,, ,,	
तेयगसरीरया	तैजसशरीरकाणि ९१० [४]	
तेयगसरीरस्स	तैजसशरीरस्य १५५, २	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० तेयगसरीरस्स	तैजसशरीरस्य	१५५१ [२]
तेयगसरीरं	तैजसशरीरम्	१५६१, १५६४
तेयगसरीरे	,, १५३६, १५४०, १५४४ [१, ३]	
० तेयगसरीरे	,, १५३६, १५३७, १५३९ [१], १५४१, १५४२	
तेयगस्स	तैजसस्य-तैजसशरीरस्य	१५३८
० तेयगा	तैजसानि-तैजसशरीराणि	२१२२
+ तेयलि	वनस्पतिविशेषः ४८ गा. ३७	
तेया	तैजस-तैजसशरीर ९१६ [३], १५६५, १५६६, २१७५	
तेया०	तैजस-तैजसशरीर ९११ [४], ९१२ [४], ९१४ [४], ९१७, ९१८ [३], ९२१ [४], ९२२, १५६३ [२], १५६५, १५६६, १७०२ [१३]	
तेयारूवा	एतद्रूपा पृ. २९३ टि. १८	
तेयासमुग्धाए	तैजससमुद्धातः २०८६, २०९० [१], २०९२	
तेयासमुग्धाएणं	तैजससमुद्धातेन २१३०	
तेयासरीरस्स	तैजसशरीरस्य १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]	
तेरस	त्रयोदश २१६९	
तेरसमं	त्रयोदशम् पृ. २३३ पं. २०	
तेरसमो	त्रयोदशः ७९० गा. १८७	
तेरसविहे	त्रयोदशविधः १०७४	
तेरिच्छियाणं	तिरश्चाम् १४७०	
तेलोकगुरुं	त्रैलोक्यगुरुम् १ गा. १	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तेलोके	त्रैलोक्ये २७६ तः ३२४, ३२६, ३२८	
+ तेह	तैलम् ९७२ गा. २०३	
तेहविद्	तैलविन्दुः ११० गा. १२५	
तेहं	तैलम् ९९९ [२]	
तेहपूयसंठाणसंठिए	तैलापूपसंस्थानसंस्थितः २१६९	
तेवणं	त्रिपञ्चाशत् ३८२ [१, ३]	
+ तेवीस	त्रयोविंशः ७९० गा. १८७	
तेवीसइमं	त्रयोविंशतितमम् पृ. ३८४ पं. २१	
तेवीसइमेण	त्रयोविंशतितमेन १ गा. [१]	
तेवीसइमो	त्रयोविंशतितमः ७९० गा. १८६	
तेवीसं	त्रयोविंशतिः १९६, ४२७ [१, ३], ४२८ [१, ३]	
तेवीसाण	त्रयोविंशतेः त्रयोविंशत्या वा ७१४, ७१५	
„	त्रयोविंशतौ १८४२, १८४३	
तेसि	तेपाम् १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], ८८१, ११२९, ११४१, १८१०, १८६४, २०५२ [२.५], पृ. २७५ टि. ४	
तेसिं	तेपाम् ५४ [१०] गा. ९९, ५५ [३], ९९४, ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १५२० [५], १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १७०२ [३२], १८०१, १८०३, १८०५, १८०६ [१], १८०९, १८१२, १८१६,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तेसिं	१८१७, १८१९, १८२२, १८२३, १८२९, १८६४, २०५२ [२, ४-६], २१६९, पृ. ३९३ टि. ३-४, पृ. ३९५ टि. ६	
तेसु	तेषु ६६६ [३]	
तेहि	तैः २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१] तैः १८६४, २०५२ [२, ४-६], २१६९	
तेहिं	तेभ्यः ६४८, ६५० [१०], ६५३ [३], २१५३ [४], पृ. १७७ टि. १	
तेहिंतो	तेभ्यः ६४८, ६५० [१०], ६५३ [३], २१५३ [४], पृ. १७७ टि. १	
तेहूंसं	वनस्पतिविशेषः पृ. २५ टि. १०	
तेंदिय०	त्रीन्द्रिय ५७ [१-२]	
तेंदियसंसारसमाव-	त्रीन्द्रियसंसारसमापन्न-	
अजीवपणवणा	जीवप्रज्ञापना १८	
तेंदिया	त्रीन्द्रियाः २२९, २३० [४]	
तेंदुयाण	तिन्दुकानाम्-फलविशेषार्थे १२३५, १२३६	
तेंदूसं	तिन्दुकम्-अनन्तकाय- वनस्पतिः ५४ [८] गा. ९४	
तो	ततः १७४ गा. १३५	
तोह्य	चतुरिन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. ११	
तोह्य	„ ५८ [१]	
तोरण	तोरण १७७, १७८ [१], १८८	
तोरणेसु	तोरणेषु १४८	
-त्तं	एतद् ५, १३ [५], १६, १७, २१, २३, २५ [३], २७, २८ [४], ३०, ३१ [४], ३३, ३६,	

मूलसदो

सकयथो

सुत्तकाह

मूलसदो

सकयथो

सुत्तकाह

-त्तं

४० तः ५३, ५६ [२],
 ५७ [२], ५८ [२], ६०,
 ६३ तः ६७, ७१ तः ७४,
 ७५ [४], ७९ तः ८३,
 ८४ [४], ८५ [५], ८७
 तः ९०, ९१ [४], ९३,
 ९५, ९६, ९८, १००,
 १०२ तः १०८, ११०,
 ११५, ११६, ११८,
 ११९, १२२, १२३,
 १२५, १२८, १२९,
 १३१, १३२, १३५ तः
 १३८, १४० [२], १४१
 [२], १४२ [२], १४४
 [२], १४६ [२], १४७
 [२], ४९९ [२], ५५८,
 ८८२ तः ८८६, ९४६,
 ९५७, १०८९ तः १०९१,
 १०९४ तः १०९९,
 ११०१, ११०३, ११०४,

११०६ तः ११२२,

१५७० तः १५७२

इति २ गा. ६, ५४ [१]

गा. ५०, ५४ [२] गा.

५४, ११० गा. १२१ तः

१२५ गा. १२७ गा.

१२९-१३०, २११ गा.

१७८, ४८८, ५०७,

५५३, ६०८, ६७२ [६,

९], ८४१ तः ८४३,

८४५, ८४६, ८५४ तः

८५६, ९८७ [१, ५],

९९० [४], १०३२ [१],

१०४१ [६], १०६१,

१२४८, १२४९, १२५१,

१२६० तः १२६२ [१],

१२६४ [२] तः १२६६

त्ति

[१], १२६७, १२६८
 [१], १२७० [२] तः
 १२७३, १२७५, १२७९,
 १२८१, १२८२, १२८४,
 १२८५, १२८९, १३००,
 १३०२, १३०५, १३१०,
 १३१२, १३२० तः
 १३२२, १३२६ तः
 १३३०, १३३५ तः
 १३३७, १३५८, १३५९,
 १३६५ तः १३६७,
 १३६९, १३८६, १४०८
 [३], १४४१, १४७९,
 १५३९ [४], १५४४
 [२-३], १५५२, १५८४
 [१], १७०१ [४],
 १७०२ [१६], १७२८,
 २१७६, घृ. २१० टि. ४,
 घृ. ३१२ टि. १, घृ. ३५३
 टि. २

० त्तिभागेण

० त्तिभागो

० त्थंभाण

त्थिभगा

त्थिभुगा

त्थिहु

त्थिहू

० त्थीञ्जो

० त्थोवा

त्रिभागेण २११ गा. १६६

त्रिभागः २११ गा. १६३

स्तम्भानाम् ८८३

वनस्पतिविशेषः ५४ [१]

गा. ४७

,, घृ. २१ टि. ८

,, ,,

,, ५४ [१] गा. ४७

स्त्रियः घृ. २८३ टि. १

स्तोकाः २१३ तः २१६,

२१८ तः २२३ [१-८],

२२४, २२५, २२७ तः

२७१, २७३ तः २७८,

२८०, २८२, २८४,

२८६, २८८, २९०,

२९२ तः ३२७, ३३० तः

३३२, ३३४, ६९१,

ति

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० ल्योवा	७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९००, ९८२, ९८५[९], ९८७ [४], १०१३, ११७० तः ११७३, ११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१,३], ११८३[१, ३], ११८५ तः ११८८, ११९०, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]	
० ल्योवा	स्तोका	१०१३, १५६६
"	स्तोकानि	१२४७ तः १२४९, १५६५
"	स्तोकौ	२७१
० ल्योवाइ	स्तोकानि	३२८, ३२९, ८८७
० ल्योवाओ	स्तोकाः	२२६, २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ११८२ [२], ११८९, १६६३
० ल्योवे	स्तोकः	२७२ [१-५], ८०२
"	स्तोकम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	थ	
थणिय	स्तनित-स्तनितकुमार	१७७ गा. १३७, १८७ गा. १३९
थणियकुमारने-	स्तनितकुमारतैजस-	
यगसरीरस्स	शरीरस्य	१५५१ [२]
थणियकुमारत्ते	स्तनितकुमारवे	१०४१ [२], १०६५, २१०७, २११२
थणियकुमारदेवपंचे-	स्तनितकुमारदेवपञ्चेन्द्रिय-	
दियवेउन्वियसरीरे	वैक्रियशरीरम्	१५२६ [२]
थणियकुमार-	स्तनितकुमारदेवेभ्यः	६५० [१४]
देवेहिंतो		
थणियकुमारभवण-	स्तनितकुमारभवनवाति-	
वासिदेवपंचेन्द्रिय-	देवपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
वेउन्वियसरीरे	शरीरम्	१५२० [२]
थणियकुमारस्स	स्तनितकुमारस्य	१०५९, १६३५ [२], १६५९, २१११, २१६१
थणियकुमारा	स्तनितकुमाराः	१४०[१], ४३९, ४४२, ४६५, ६१६, ६२९, ६४९, ६७८, ८७३, ९१३, ९३९ [२], १०७९, ११३६, १२०२, १४०१, १४११, १४१५ [३], १५८३[२], १७५८[२], १८५४, १८८० [२], १९३०, १९४३, १९५६, १९६७, १९९३, २०१८, २०३४ [२], २०७९, २१२७ [२]
थणियकुमाराओ	स्तनितकुमारात्	१५८९ [२]
थणियकुमाराण	स्तनितकुमाराणाम्	५७८, १०२६ [२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
थणियकुमाराणं	स्तनितकुमाराणाम्	३५३, ६९६, ७२८, ७४१, ७५७, ९०३, ९८४, १०२०, १०३१ [२], १०७१, १५३२ [२], १८०३ [२], १९१५, २००९ [२], २०२३, २०२८, २०९० [२], पृ. २६० टि ३
थणियकुमारे	स्तनितकुमारः	१२०९, १४२६ [२], १५२० [३]
थणियकुमारेसु	स्तनितकुमारेषु	६७२ [८], १४२४, १४२७ [२], १४३० [२], १४३८
थणिया	स्तनिताः-स्तनितकुमाराः	१८७ गा. १४५ गा. १४७
थलयर	स्थलचर	१५२४ [२]
थलयरतिरिक्ख- जोणियपंचेंदिय- ओरालियसरीरे	स्थलचरतिर्यगोनिकपञ्चे- न्द्रियौदारिकशरीरम्	१४८३, १४८५ [१] १४८५ [१-३, ५-७]
०,,	,,	१४८५ [१-३, ५-७]
थलयरपंचेंदियति- रिक्खजोणिया	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यगो- निकाः	६१
थलयरपंचेंदियति- रिक्खजोणियाणं	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यगो- निकानाम्	७५ [४]
थलयरपंचेंदिपुहिंतो	स्थलचरपञ्चेन्द्रियेभ्यः	६४५ [२] ६३९ [९]
०,,	,,	६३९ [९]
थलयरपंचेंदियति- रिक्खजोणिपुहिंतो	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यगो- निकेभ्यः	६३९ [३, ७] ६३९ [७-१८], ६४५ [२]
०,,	,,	६३९ [७-१८], ६४५ [२]
थलयरपंचेंदियति- रिक्खजोणिपुहिंतो	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य- गोनिकाः	३३४
थलयरपंचेंदियति- रिक्खजोणिया	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यगो- निकाः	६५, ३३४
०,,	,,	७५ [४] तः ७७, ८५ [५]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० थलयरपंचेंदिय- तिरिक्खजोणि- याणं	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यगो- निकानाम्	८५ [५], ३७८ [१] तः ३८६ [३]
थलयरसंखेज्जवासा- उयगम्भवक्कंति- यतिरिक्खजो- णियपंचेंदिय	स्थलचरसङ्ख्येयवर्पायुष्क- गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य- गोनिकपञ्चेन्द्रिय	१५१८ [६]
थलयरसंखेज्जवासा- उयगम्भवक्कंति- यतिरिक्खजो- णियपंचेंदिय- वेडव्वियसरीरे	स्थलचरसङ्ख्येयवर्पायुष्क- गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य- गोनिकपञ्चेन्द्रियवैकिय- शरीरम्	१५१८ [४]
थलयराण	स्थलचराणाम्	१४९९ [१], १५११ [१], १५२४ [२]
० थलयराण	,,	१४९९ [२]
थलयरेहिंतो	स्थलचरेभ्यः	६४५ [१-२]
थलया	स्थलजानि	५४ [८] गा. ८६
थले	स्थले	८३
थंभणथा	स्तम्भनता	११२०
थंभिय	स्तम्भित	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
थालं	स्थालम्	८५३
थावरणामाणं	स्थावरनाम्नः	१७०२ [४४]
थावरणामे	स्थावरनाम	१६९३
+ थिग्गल	थिग्गलम्-आकाश-	थिग्गलम् १७२ गा. २०३
० थिग्गले	थिग्गलं-“थीगडुं” इति भापायाम्	१००२, १००४, १२२६
थिबुगर्हिंदु- संठाणसंठिण्	स्तिबुकविन्दुसंस्थान- संस्थितम्	९८६, १४९१ [१]
थिरणामाणं	स्थिरनाम्नः	१७०२ [४९]

मूलसङ्घो	सकयथो	सुत्तकाइ
धिरणामे	स्थिरनाम	१६९३
धिरिकरणे	स्थिरिकरणम्	११० गा. १३२
*० थीजो	त्रियः	पृ. २८३ टि. १
थीणनिद्धी	स्थानगृद्धिः	१६८०, १६८९ [२]
थीणद्धी	स्थानद्धिः	पृ. ३६५ टि. १, पृ. ३६८ टि. ३
थी-पुरिससंजोपसु	त्री-पुरुषसंयोगेपु	९३
+ धुरय	तृणविशेषः	पृ. २० टि. ७
थुङ्गई	कर्पासी-वनस्पतिः	पृ. १८ टि. ५
थूणा	स्थूणा	९७२ गा. २०३, १००१
थुभं	स्तूपः	८५३
* थूमिया	स्तूपिका	२११
थूमिया-०	"	२११
थूमियाजो	स्तूपिकायाः	२११
* थूमियागा	स्तूपिकानि	१९५ [१]
थेरं	स्थविरम्	१११८
थोवतरागा	स्तोकतरकाः	२०५.७ [३-४]
*० थोवा	स्तोकाः	२१३ तः २१६, २१८ तः २२३ [८], २२४, २२५, २२७ तः २७०, २७४ तः २७८, २८०, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, २९२ तः ३२७, ३३० तः ३३२, ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९००, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], १०१३, ११७० तः ११७३,

मूलसङ्घो	सकयथो	सुत्तकाइ
	११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५	
	तः ११८८, ११९०, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५	
	तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]	
*० थोवा	स्तोका	१०१३, १५६६
"	स्तोकानि	१२४७ तः १२८९, १५६५
"	स्तोकौ	२७१
*० थोवाइ	स्तोकानि	३२८, ३२९, ८८७
*० थोवाजो	स्तोकाः	२२६, २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ११८२ [२], ११८९, १६६३
थोवाणं	स्तोकेभ्यः स्तोकेर्वा-काल- विशेषार्थे	६९४, ६९५
*० थोवे	स्तोकः	२७२ [१-५], ८०२
थोवे	स्तोकम्	९८७ [५]
*० थोवे	"	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]
द	च	पृ. ४२४ टि. २
दक्षिणेणं (स.तृ.)	दक्षिणस्याम्	२१५ [१]
दगपिप्पली	दक्षपिप्पली	४९ गा. ४०
दगरम्	दक्षरजः	१२३१

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	[१], ५४८[१], ५५०			[१,४],	१०४८
	[१], ५५१[१], ५५२			[१-२,४],	१०५०[३],
	[१], ५५४[१,३],			१०५५[४-५],	१०६६
	५५५[१,३], ५५६[१],			[१]	
	५५७[१], ७७७, ७७९,		दन्वी	वनस्पतिविशेषः	४९ गा.
	७८०, ८०२ तः ८०५,				४०
	१२४७ तः १२४९,		दन्वीकरा	दर्वाकराः-सर्पमेदः	७८,
	१५६५, पृ. १०० टि. २				७९
द्व्यद्वयाते	द्रव्यार्थतया ४८७[१],		द्व्येषु	द्रव्येषु	१५.७७[१],
	४८९[१], ५०४, ५२९				१५.७८[१], १६३९
	[१], ५४९[१]		० द्व्येषु	,, १५.७६[१], १५.७९	
० द्व्यदेवाणं	द्रव्यदेवानाम् १४७०			[१], १६३९, १६४०	
द्व्यपणसप्पवहुं	द्रव्य-प्रदेशास्पवहुत्वम्		द्व्येन्द्रिया	द्रव्येन्द्रियाणि १०४३[१],	
	१४७४ गा. २१४			१०५४[१], १०५५[१],	
द्व्यहलिया	वनस्पतिविशेषः	५.२		१०६७	
० द्व्या	द्रव्याणि २७५, २८०		दस	दस ७५[४], ८४[४],	
द्व्याइं	,, ३२८, ३२९,			९१[४] गा. १११,	
	८७७[१], ८७८ तः			१७१, १७७, १७८	
	८८०, ८८७, ८८८[१],			[१-२], १८८, १९६,	
	८८९ तः ८९३, १११७			२०६[२] गा. १५६,	
द्व्याण	द्रव्याणाम् ११० गा. १२७			३३५[१-३], ३३६	
द्व्याणं	,, ८८१, ८८७			[१,३], ३३९[१,३],	
० द्व्याणं	,, २७५			३४०[१,३], ३४३ तः	
द्व्येन्द्रिय	द्रव्येन्द्रियम् पृ. २५३ टि. १			३५२ सूत्राणां प्रथम-तृतीय-	
० द्व्येन्द्रिय	,, पृ. २५३ टि. २			कण्डिके, ३६६[१,३],	
द्व्येन्द्रियसु	द्रव्येन्द्रियेषु १०६४,			३६८[१,३], ३९३	
	१०६७			[१,३], ३९४[१,३],	
+ द्व्येन्द्रिय	द्रव्येन्द्रियाणि १००६ गा.			४१९[१,३], ४२०	
	२०८			[१,३], ५९२, ७२५ तः	
द्व्येन्द्रिया	,, १०२४ तः १०२६			७२७, ८९१, १०३२[२],	
	[१], १०२७[१],			१०५८, १०६३, १०६५,	
	१०२८[१-३], १०३०,			१०८०[१०], १२६१,	
	१०३१[१], १०३६,			१२६४[२], १२६७,	
	१०३८[१], १०४१			१२७०[२], १३३७,	
	[१-४,८], १०४३			१३४०, १४१४[१],	
	[३,५-६], १०४५[१],			१४१५[१], १४१६[२],	
	१०४६[१,८], १०४७			१४७२, १७००	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाद
दस	[१०, १२], १७०१[१], १७०२[२४, ३९, ४२, ५४, ५८], १७०३[१], १७३०[१], १७३९[२]	
दस-	दश १७४ गा. १३६	
दस-०	,, १९५[१], १३२७	
+ दस	दशमः ७९० गा. १८७	
दसगुणकालण	दशगुणकालकः ५२०	
दसगुणकालाहं	दशगुणकालानि १७९८[२]	
+ दसपणा	दशार्णेषु १०२ गा. ११५	
दसण्हं	दशानाम् २०६ [२]	
,, (स. प.)	दशसु १८३४, १८३५	
,, (प-तृ.प.)	दशभ्यो दशभिर्वा ७०६, ७०७	
दसपणसिण	दशप्रदेशकः ५०७, ५२८, ५३४, ५४९	
दसपणसिते	,, ५४०	
दसपणसियस्स	दशप्रदेशकस्य ५२८, ५४९	
दसपणसोगाढे	दशप्रदेशावगाढः ५१२	
दसपदेसिते	दशप्रदेशकः ५३४	
दसपदेसिया	दशप्रदेशकाः ५०३	
दसमं	दशमम् पृ. २०८ पं. १०	
दसमा	दशमी ८६३ गा. १९५	
दसमे	दशमम् ८६२ गा. १९४	
दसमो	दशमः ७९० गा. १८६	
दसविहा	दशविधाः ११०, १४० [१], ५०१	
,,	दशविधा ५, ८६२, ८६३, ८६५	
दसविहे	दशविधः ९२६, ९४७, १६७९	
दससमयटिड्ढेण	दशसमयस्थितिकः ५.१६	
दसहा	दशधा १७७ गा. १३७	
दह	द्रह-द्रहाभियद्वीप-समुद्रार्थं १००३ [२] गा. २०५	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाद
दहफुल्लई	द्रहफुल्लिका-वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
दहफोल्लइ	,, ,, पृ. १९ टि. १३	
दहाण	द्रहाणाम् ८८५	
दहि	दधि १७८ [२]	
दहिघणे	दधिघनः-दधिपिण्डः १२३१	
दहिफोल्लइ	वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. १३	
दहियं	दधिकम् ८५३	
दहिवन्ने	दधिपर्णः-वृक्षमेदः ४१ गा. १८	
दहिं	दधि पृ. २१२ टि. ७	
दही	दधि १२३१	
दहेसु	द्रहेषु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
दंड-	दण्ड १७७, १७८[१], १८८	
दंडणं	दण्डकेन ११९८	
दंडओ	दण्डकः ८८८[२], ८९२, ९६०[२], १०६४. १५९९, १५९९[१] १६१	
० दंडओ	दण्डकः ८९०, ८९१ १०४	
दंडगसयं	दण्डकशतम् १६०४[२]	
दंडगा	दण्डकाः ८९१, ८९५, ९७१, १५८०, १५८४ [२], १५८७[२], १६०४[१-२], १६१६ [२], १६१९, १६३६, १६७४[२], १६७८[३], १९०७, २०९४[२], २०९८[२], २१०४[२], २११५[२], २११६[१], २११७[२], २११८[२].	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	२११९[५], २१२०[४], २१२३[४], २१२४[४], २१३६, २१३८, पृ. ३१९ टि. १	
० दंडगा	दण्डकाः ६९२, १४०९, पृ. ४३० टि. १	
दंडया	,, ९६२[३], ९६३[३]	
दंडरयणत्तं	दण्डरत्नत्वम् १४६९	
दंडं	दण्डम् २१७२	
० दंतसेटी	दन्तश्रेणी १७८[२]	
० दंता	दन्ताः ९५, १७८[१]	
दंतारा	दन्तकाराः-शिल्पार्याः १०६	
दंती	दन्ती-वनस्पतिः ५४[१] गा. ५०	
दंसण०	दर्शन ११० गा. १२८	
+ दंसण	दर्शनम् २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
दंसणचउक्कण्	दर्शनचतुष्कम् १६८९[१, ३]	
दंसणचउक्कस्स	दर्शनचतुष्कस्य १६९८ [२], १७०६, १७३५[२]	
दंसणणाणोवउत्ता	दर्शनज्ञानोपयुक्ताः २१७६	
दंसणपरिणामे	दर्शनपरिणामः ९२६, ९३५	
दंसणपरिणामेणं	दर्शनपरिणामेन ९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४३	
दंसणमोहणिज्जस्स	दर्शनमोहनीयस्य १६६७	
दंसणमोहणिज्जं	दर्शनमोहनीयम् ,,	
दंसणमोहणिज्जे	,, १६९१ [१-२]	
दंसणवावण्णमाणं	दर्शनव्यापनकानाम् १४७०	
दंसणं	दर्शनम् ४७८	
दंसणा	दर्शनानि ४८२ [३], ४८५[२], ४८८, ४९६, ९४३	
,,	दर्शने ४५०, ४८२ [२], ४८९ [२], ४९० [२]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
दंसणारिया	दर्शनार्याः १०१, १०९	
० दंसणारिया	,, ११० तः ११९	
दंसणावरणं	दर्शनावरणम् १७६२	
दंसणावरणिज्जं	दर्शनावरणीयम् १६७४ [१], १६७८ [१], पृ. ३६३ टि. १-३	
दंसणिज्जा	दर्शनीयानि पृ. ५६ टि. ९	
० दंसणी	दर्शनिनः २६०	
० दंसणीण	दर्शनिनाम् २६०	
० दंसणीणं	,, ,,	
दंसणे	दर्शनम् १९६३, १९६४	
,,	दर्शने २११ गा. १६९	
दंसणेहि	दर्शनैः ४५५ [१], ४५७ [१], ४६४ [१]	
दंसणेहिं	,, ४५२, ४५५ [२-३], ४५६ [१], ४५९ [१], ४८१ [२], ४८३ [१], ४८९ [१, ३], ४९१ [१], ४९५ [१]	
,,	दर्शनाभ्याम् ४८१ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ४९३ [१]	
० दाई	दायी ९२१[१]	
+ दाडिम	दाडिमः ४१ गा. १६	
दाडिमाण	दाडिमानाम् ११२२	
दाणंतराडण्	दानान्तराधिकम् १६९६	
दाणंतराण्	दानान्तरायः १६८६	
दाम	दामन् १७८ [१], १८८	
दाम-	,, १९५[१]	
दामिली	द्राविडी-लिपिभेदः १०७	
० दामे	दाम १२३०, १२३१	
दारगाहा	द्वारगाथा १४०६ गा. २१३	
दारं	द्वारम् २२४, २२६, २३१, २५१ तः २५६, २५९ तः २६९, २७३ तः २७५, ३२४, ३२५,	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
दारं	३३३, ३३४, १२६०, १२७० [२], १२८४, १३२०, १३२५, १३३४, १३४२, १३४५, १३५३, १३६१, १३६३, १३७३, १३७५, १३८२, १३८५, १३८८, १३९१, १३९४, १३९६, १३९८, १४०९, १४१३, १४१६ [२], १४४३, १४५८, १४६४ तः १४६६, १४६९, १८७०, १८७५ [२], १८८२ [३], १८८६, १८८९ [३], १८९३, १८९६, १८९९ [२], १९०० [४], १९०१ [२], १९०२ [४], १९०३ [६], १९०७	
दाराण	(?) फलविशेषाणाम् पृ. २७३ टि. ८	
दारेसु	द्वारेषु १४८	
दालित्ताणं	दारयित्वा ८२	
दालिमाण	दाडिमानाम् १२३५, पृ. २७३ टि. ५	
दावियाइं	दर्शितानि पृ. २२५ टि. ३	
दासापुरिया	लिपिभेदः पृ. ३८ टि. ९	
दास्ति	गुच्छवनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३	
दाहिण	दक्षिण १५७, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०३ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७	
दाहिणउत्तरेण (स. तृ.)	दक्षिणोत्तरे २१९	
दाहिणओ	दक्षिणतः १८७ गा. १४०	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
दाहिणडु	दक्षिणार्ध १९७ [२]	
दाहिणपच्चत्थिमेणं (स. तृ.)	दक्षिणपश्चिमायाम् ३२७, ३२९	
दाहिणपुरत्थिमेणं (स. तृ.)	दक्षिणपूर्वस्याम् ३२७, ३२९	
दाहिणवाए	दक्षिणवातः ३४ [१]	
दाहिणवेयालिं	दक्षिणतटम् १११२	
दाहिणवेयात्तीओ	दक्षिणतटतः ,,	
दाहिणिहं	दाक्षिणात्यम् ११०१	
दाहिणिह्ला	दाक्षिणात्याः १७५ [१], १८२ [१], १८५ [१], १९० [१]	
दाहिणिह्लाओ	दाक्षिणात्यात् ११०१	
दाहिणिह्लाणं	दाक्षिणात्यानाम् १७९ [१-२], १८० [१], १८२ [२], १८३ [१], १८५ [१], १९० [१-२], १९१ [१], १९४	
दाहिणिह्लेहिंतो	दाक्षिणात्येभ्यः २१७ [१-६]	
दाहिणुत्तरेणं (स. तृ.)	दक्षिणोत्तरे २१४ [३], २२४	
दाहिणेणं	दक्षिणेन १७९ [१], १८२ [१], १९० [१], १९७ [१]	
,, (स. तृ.)	दक्षिणस्याम् २१३, २१४ [१-५], २१५ [२] तः २१८, २२०, २२२, २२३ [१-८], ३२७, ३२९	
दाहिणेहिंतो	दक्षिणेभ्यः पृ. ८२ टि. १-२	
दिट्ठे	दृष्टम् ११० गा. १२६	
दिट्ठेहिं	दृष्टान्तैः १९६३	
० दिट्ठो	दृष्टान्तः १२५१	
दिट्ठिपरिणामेणं	दृष्टिपरिणामेन पृ. २३० टि. २	
दिट्ठिवाओ	दृष्टिवादः ११० गा. १२६	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
दिष्टिवाय०	दृष्टिवाद	१ गा. ३
दिष्टी	दृष्टिः	१८६५, गा. २१९
० दिष्टी	दृष्टयः-दृष्टिमन्तः	२५६, ९३८
० दिष्टीणं	दृष्टीनाम्-दृष्टिमताम्	२५६
दिष्टीविसा	दृष्टिविपाः-सर्पविशेषः	७९
दिष्ण	दत्त	१७७, १७८ [१]
दिक्त	दीप्त	१९६
दिन्न	दत्त	१८८
दिन्नं	दत्तं	१ गा. [२]
दिली	ग्राहविशेषः	६५
दिवहुं	द्वयर्थम्-सार्धमेकम्	१७०० [९], १७०२ [३, ३८], १७०७ [१], १७३१ [३], १९८८, १९८९
दिवडो	द्वयर्थः-सार्धमेकः	१७१२
दिवसपुहत्तस्स	दिवसपृथक्त्वे	१८०६ [२], १८२८ तः १८३१
(स. प.)		
० दिवागरे	दिवाकरः	१२२९
दिव्व०	दिव्य १७७, १७८ [१], १८८	
दिव्वाहं	दिव्यान् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
दिव्वाण	दिव्यया	॥
दिव्वागा	दिव्याकाः-सर्पभेदविशेषः	८०
दिच्चेणं	दिव्येन १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
दिसा	दिशा-दिशाकुमार १८७ गा. १३९	
॥	॥ -दिशाकुमाराः १८७ गा. १४५ गा. १४७	
दिसाओ	दिशाः १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
दिसाकुमारा	दिशाकुमाराः १४० [१], ४२९	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
दिसाकुमारणं	दिशाकुमाराणाम्	५७८
दिसाणुवाणं	दिशानुपातेन २१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१६ [१-४, ७-८], ३२७, ३२९	
दिसाणुवातेणं	दिशानुपातेन २१६ [५-६], २१८ तः २२२, २२३ [१-६, ८], २२४	
दिसि०	दिक्-दिक्कुमाराः १७७ गा. १३७	
+ दिसि	दिशा २१२ गा. १८०	
दीणस्सरया	दीनस्वरता १६८४ [२]	
दीव	द्वीप २१६९	
दीव	द्वीप-द्वीपकुमाराः १७७ गा. १३७	
दीव०	॥ -द्वीपकुमार १८७ गा. १३९	
दीव०	द्वीप ८३, ८९, ९०, ९३, १५४, १७६, १९९१, १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६	
दीवकुमारा	द्वीपकुमाराः १४० [१], ४३९	
दीवकुमारणं	द्वीपकुमाराणाम् ५७८	
दीवणिजा	दीपनीया १२३७	
दीवं	द्वीपम् २१६९	
दीवा	द्वीपाः-द्वीपकुमाराः १८७ गा. १४६ गा. १४८	
दीविण्	द्वीपकः ८४९, ८५२	
दीविओ	॥ पृ. २१२ टि. ४	
दीविया	द्वीपकाः ७४	
॥	द्वीपिका ८५१	
दीवे	द्वीपे १७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९७ [१], १९८ [१], १००३ [१-२], १०९८, २१६९	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० दीवे	दीवे	पृ. ३०२ टि. २
दीवेसु	दीवेपु ८२, १४८, १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
+ दीवोदहि	दीवोदधयः ९७२ गा. २०३	
दीसइ	दृश्यते	पृ. २२ टि. ११
दीसई	,,	,,
दीसए	,,	,,
दीसति	,,	,,
दीसती	,,	,,
दीसंति	दृश्यन्ते ५४[१०] गा. १०३	
दीहगइपरिणामे	दीर्घगतिपरिणामः ९४९	
दीहं	दीर्घम् २११ गा. १६१	
दीहियाण	दीर्घिकाणाम् ८८५	
दीहियासु	दीर्घिकासु १५१, १६०, १६३ तः १६६	
दु०	द्वि ५३२[१], ८७७[९]	
दुइयाए	द्वितीयायाः २१७ [५]	
दुखत्ताए	दुःखतया १८०५	
दुखं	दुःखाम्-वेदनाभेदम् २०५४ गा. २२६, २०७०	
दुखा	दुःखा-वेदनाभेदः २०५४ गा. २२५, २०६९	
० दुखा	दुःखाः २११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
० दुखाणं	दुःखानाम् ६७३ [२], १४२१[५], २१७४[१]	
दुखुरा	द्विखुराः ७०, ७२	
दुगळो	द्विगतः १५२० [३]	
दुगतो	,, १५१७[३], १५२० [५], १५३९ [२]	
दुगुंछा	जुगुप्ता १६९१ [५]	
० दुगुंछाए	जुगुप्स्तानाम् १७०८[१०]	
० दुगुंछाणं	,, १७०० [१३]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
दुगोत्तफुसिया	द्विगोत्रस्पशिका-वल्लीभेदः पृ. १९ टि. १२	
दुग्गहगामिणीओ	दुर्गतिगामिन्यः १२४१	
दुट्टाणवडिण्	द्विस्थानपतितः ५५०[१]	
दुट्टाणवडिते	,, ५०८, ५१३, ५१७, ५२१, ५२९ [१, ३], ५३५ [१], ५४१[१], ५५० [१]	
दुणिण	द्वौ १७०० [११]	
+ दुद्ध	दुग्धम् पृ. २३७ टि. १	
दुद्धरधरेण	दुर्धरधरेण १ गा. [१]	
दुद्धं	दुग्धम् ८५३, पृ. २४७ टि. १	
दुपएसमव्वहिते	द्विप्रदेशाभ्यधिकः ५०६	
दुपएसहीणे	द्विप्रदेशहीनः ,,	
दुपएसिण्	द्विप्रदेशकः ५२५ [१], ५२७ [२], ५३९ [१], ५४८ [१], ७८२	
,,	द्विप्रदेशके ७८२	
दुपएसिते	द्विप्रदेशकः ५२६[१], ५२७ [१], ५३३ [१]	
दुपएसियस्स	द्विप्रदेशकस्य ५२५[१], ५३३[१], ५३९[१], ५४८[१]	
दुपएसियं	द्विप्रदेशकम् १९६३	
दुपएसियाइं	द्विप्रदेशकानि ८७७[३]	
दुपएसियाणं	द्विप्रदेशकानाम् ५२५[१], ५३३[१], ५३९[१], ५४८[१]	
दुपएसोगाढाइं	द्विप्रदेशावगाढानि ८७७[४]	
दुपएसोगाढे	द्विप्रदेशावगाढः ५१२	
दुपदेसिए	द्विप्रदेशकः ५०५	
दुपदेसिते	,, पृ. १५९ टि. १	
दुपदेसिय	द्विप्रदेशक ११०६	
दुपदेसियस्स	द्विप्रदेशकस्य ५०५	
दुपदेसिया	द्विप्रदेशकाः ५०३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
दुपदेसियाणं	द्विप्रदेशकानाम्	५०५
दुपदेसे	द्विप्रदेशे	७९० गा. १८५
दुप्पउत्तकाइया	दुष्प्रयुक्तकायिकी-	
	क्रियामेदः	१५६८
दुफासाइं	द्विस्पर्शानि	८७७ [१३], १८०० [१]
दुठ्ठिभगंध	दुरभिगन्ध	५४४
दुठ्ठिभगंध०	,,	४४१
दुठ्ठिभगंधणामाए	दुरभिगन्धनामः	१७०२ [३०]
दुठ्ठिभगंधपरिणता	दुरभिगन्धपरिणताः	८ [२], ९ [१-५], ११ [१- २, ४-५], १२ [१-८], १३ [१-५]
दुठ्ठिभगंधपरिणया	दुरभिगन्धपरिणताः	१० [२], ११ [३]
दुठ्ठिभगंधपरिणामे	दुरभिगन्धपरिणामः	९५३
दुठ्ठिभगंधस्स	दुरभिगन्धस्य	५४४
० दुठ्ठिभगंधा	दुरभिगन्धाः	१६७ तः १७४
दुठ्ठिभगंधाइं	दुरभिगन्धानि	८७७ [१०], १८०१
० दुठ्ठिभगंधाइं	,,	१८०९
दुठ्ठिभगंधाओ	दुरभिगन्धाः	१२३९
दुठ्ठिभगंधो	दुरभिगन्धः	५४४
दुठ्ठिभसदपरिणामे	दुरभिगन्धपरिणामः-	
	अनुभूतशब्दपरिणामः	९५७
दुयाहिणं	द्वयाद्यधिकेन	९४८ गा. २००
दुरभिगंधणामे	दुरभिगन्धनाम	१६९४ [१०]
दुरभिगंधपरिणता	दुरभिगन्धपरिणताः	पृ. ७ टि. ४, पृ. ८ टि. २-४-६, पृ. १० टि. २
दुरभिगंधपरिणया	दुरभिगन्धपरिणताः	पृ. ७ टि. १
दुरहियासा	दुरध्यासाः	१६७ तः १७४
आ ९ [२]-१५		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
दुरूहति	आरोहति	१२१५ [२-३]
दुरूहिता	आरुह्य	,,
दुवयणे	द्विवचनम्	८९६
दुवालस	द्वादश	२११
दुवालसविहा	द्वादशविधा	३८, ८६६
दुविहं	द्विविधाम्	२०५४ गा. २२६, २०७५, २०८३
दुविहा	द्विविधाः	८ [२], २० तः २२, २५ [१], २६, २७, २८ [२], ३०, ३१ [२], ३२, ३३, ३४ [२], ३५ तः ३७, ३९, ५५ [१], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, ६४, ६६, ६८ [१], ६९, ७५ [१], ७८, ८४ [१], ८५ [२], ९१ [१], ९२, ९७ [२], ९९, १०९, १११ तः १३२, १३४ तः १३८, १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४३, १४४ [२], १४५, १४६ [२], १४७ [२], ४३८, ५००, ६७९, ६८१, ८६७, ८६८, ९९६, ९९८, ११२४ तः ११२६, ११२८, ११३२, ११४१, ११४२, ११४४, १४८६ [१-२], १५२०, [५], १५७३, २०४६, २०५७ [४], २०७८, २०८३
,,	द्विविधा ३, ४, १४, १५, ८६०, ८६१, ८६४, १०९६, ११००, ११०२, १५२९ [१-२], १५३२ [१], १५६८, १५६९,	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
दुविहा	१९३६, १९४०, १९४२, १९४८, १९५०, १९५८, २०७२, २०७७		दुवे	१९३ [२], १९५ [२], २०५ [१], २०६ [१]	
„	द्विविधानि ९१० [१-४], ९११ [१-३], ९१२ [२-४], ९१४ [१-२], ९१६ [१-२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१-२], १०२४		दुसमइण	द्विसामयिकेन २१५३ [२], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]	
„	द्विविधः १९८२		दुसमइयं	द्विसामयिकम् ८७९	
दुविहे	„ ९२५, ९३२, ९४८, ९४९, ९५३, ९५७, १०१७, १०२० [१], १०२१ [१], १०२२ [१], १०७२, १२७१, १२८५, १३२१, १३३०, १३३४, १३३५, १३४३, १३४६, १३५५, १३६४, १३६७, १३६९, १३७१, १३७६, १३७९, १३८१, १३९८, १६७०, १७९६, १८१७, १९०८, १९१२, १९१६, १९१७, १९२०, १९२४, पृ. ३१५ टि. २		दुसमऊणं	द्विसमयोनम् १३६५	
			दुसमय०	द्विसमय ११०४	
			दुसमयठितीयाइं	द्विसमयस्थितिकानि ८७७ [५]	
			दुसमयसिद्धा	द्विसमयसिद्धाः १७	
			दुहओवत्ता	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
			दुहणामस्स	दुःखान्नः १६८४ [२]	
			दुहत्ताए	दुःखतया १८०६ [१]	
			० दुहया	दुःखता १६८१ [२], १६९० [३]	
			हुं विलय	द्रुम्बिलक-म्लेच्छजाति- विशेषः पृ. ३६ टि. ३	
			दूभगणामाए	दुर्भगान्नः १७०२ [५१]	
			दूभगणामे	दुर्भगानाम १६९३	
			दूरतर०	दूरतर पृ. २९० टि. ८९	
			दूरतरागं	दूरतरकम् १२१५ [२]	
			दूरं	दूरम् १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०७, २१०, १२१५ [१]	
			दूसरणामाए	दुःस्वरान्नः १७०२ [५२]	
			दूसरणामे	दुःस्वरतसा १६९३	
			दूसिं	मथितं तक्रम् १२२०	
			देयडा	इतिकाराः-शिल्पार्याः १०६	
			देव	देव १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९७ [१] तः १९७ [१], १९८ [२], २०० तः २०६ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, १९०५ [३] तः १९०७	
ये	द्विविधम् ९८३ [२], ९८४, १४७८ [१-२], १४८०, १४८२, १४८४ [१-२], १४८५ [१-३], ५-७], १४८७ [१-२], १५१४, १५२३ [१-२], १५२६ [१], १६८९ [१], १६९० [१], १६९१ [१, ३], १६९४ [१०, १८], १६९५ [१] द्वौ १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२],				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
देव०	देव ५९, ६५२, ६५४, १२७० [१], १७४७ [२], १८९५ [३], पृ. १८० टि. १	
देवअसण्णिआउए	देवासंझ्यायुष्कम् १४७१, १४७३	
देवअसण्णि- आउयस्स	देवासंझ्यायुष्कस्य १४७३	
देवकुराहिं (स. तृ.)	देवकुरासु पृ. ३५ टि. ६	
देवकुरु-०	देवकुरु १०९८, १२५७ [१४]	
देवकुरुहिं (स. तृ.)	देवकुरुसु ९६	
देवखेत्तोववातगती	देवक्षेत्रोपपातगतिः १०९३	
देवखेत्तोववायगती	,, १०९७	
० ,,	,, ,,	
देवगइया	देवगतिकाः ९४४	
देवगणा	देवगणाः २०७ तः २१०	
देवगतिणाम	देवगतिनाम १७०९	
देवगतिणामाण	देवगतिनामः १७०२ [४], १७३१ [४]	
देवगतिणामे	देवगतिनाम १६९४ [१]	
देवगतिपरिणामे	देवगतिपरिणामः ९२७	
देवगतिया	देवगतिकाः ९३९ [१]	
देवगती	देवगतिः ५६३, ५६८	
देवतेयगसरीरे	देवतैजसशरीरम् १५३९ [१]	
० देवत्ते	देवत्वे १०४१ [७-९], १०४३ [४-६], १०४५, [१-२], १०४६ [५-८], १०४७ [२-४], १०४८ [५], १०४९, १०५० [२-३], १०५२, १०५४ [३-४], १०५५ [४-५], १०६७, पृ. ३२६ टि. २	
देवदारु	देवदारुः-वल्लीविशेषः ४५ गा. २९	
देवदालिपुप्फे	देवदालिपुष्पम् १२३३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
देवदाली	देवदाली-रोहिणी, वन- स्पतिविशेषः १२३३	
,,	देवदालिः-वृक्षविशेषः ४१ गा. १७	
,,	देवदाली-वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ८	
० देवपंचिदिय-	देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य वेउच्चियसरीरस्स १५३२ [१]	
देवपंचिदियवेउच्चि-	देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् यसरीरे १५१६, १५२० [१]	
० ,,	,, १५२० [१-३], १५२६ [१-२, ६]	
देवभवोववातगती	देवभवोपपातगतिः १०९९	
देवय	देवता १९५ [१]	
देवराया	देवराजः १९७ तः २०६ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
देवलोगेसु	देवलोकेषु १४७०	
० देवसरीरे	देवशरीरम् १५२६ [५]	
० देवस्स	देवस्य १०३४ तः १०३७, १०४५ [१-२], १०४६ [१, ८], १०४७ [१, ४], १०६३	
देवा	देवाः १३९, १४७ [२], १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७ तः २१०, २२० तः २२३ [८], २२५, २२६, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, ३३४, ५८९, ६१२, ६१५, ६७६, ७१६, ७१७,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
देवा	७१९ तः ७२३, ७३६, ७३७, ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८७, ११८८, ११९०, ११९७, १८६०, १८६४, २०५१, २०५२ [१-६], २०५३	
० देवा	देवाः १९४ गा. १५३, १९७ [१], १९८ [१], २०० [१], २०२ [१], २०४ [१], ६०५, ६२२, ६३४, ७२४, १९९८ तः २००७, २०५१, २१४४ [२], घृ. ३२६ टि. २	
देवाउअ	देवायुष्कम् १७०९	
देवाउअस्स	देवायुष्कस्स १७०१ [४], १७३० [४]	
देवाउए	देवायुष्कम् १६८३, १६९२	
देवाउयं	देवायुष्कम् १४७२	
देवाओ	देवान् १६०१	
देवाण	देवानाम् १७७, १७८ [१-२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१-२], १९७ [१-२], १९८ [२], ३५३, १९८२	
देवाणं	देवानाम् १७७, १७८ [१], १७३ [१-२], १८० [१], १८१ [१], १८२ [१], १८३ [१], १८४ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०१ [१], २०३ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
देवाणं	तः २१०, २२५, २२६, ३४३ [१], ३४५ [१-३], ३४७ [१-३], ३४९ [१-३], ३५१ [१], ३९३ [१-३], ३९५ [१], ३९७ [१, ३], ४०१, ४०३ [१], ४०५ [१], ४०७ [१], ४०९ [१, ३], ४१३ [१-३], ४१७ [१-३], ४१८ [१-३], ४२० [१], ४२१ [१], ४२२ [१], ४२३ [१] तः ४२६ [३], ४३१ [३], ४३२ [१], ५९०, ५९३, ७३७, ११६५ [१], ११६६ [१], ११८२ [१-३], ११८३ [१-३], ११८५ तः ११८८, ११९०, १५२६ [१], १५३२ [१], १५३९ [४], १५४४ [३], २०५२ [२, ४-५], २०५३, घृ. १६५ टि. ३, घृ. १६६ टि. १	
० देवाणं	देवानाम् १६३, १९७ तः २०२ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०४ [१], २०७ तः २०९, २११ गा. १७१, ३४३ [२-३], ३९५ [१], ३९७ [२], ३९९ [२-३], ४०० [२], ४०३ [२-३], ४०५ [२-३], ४०९ [२-३], ४२७ [१] तः ४३७ [३], ६०४, ६७५, ७५१, १०३८ [१], १०३९,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० देवाणं	१०४०, १०५२ तः १०५४ [१], १०५५ [१-५], १०६७, ११६७ [१], १४७०, १६३६, १८५२, २०१४ [१-२], पृ. ६१ टि. १, पृ. ७२ टि. ४-६, पृ. १३५ टि. १-२, पृ. ३२६ टि. २, पृ. ३९९ टि. १	
देवानुपुब्बिगाम	देवानुपूर्विनाम	१७०९
देवानुपुब्बिगामाण	देवानुपूर्विनामः	
		१७०२ [३९]
देवानुपुब्बिगामे	देवानुपूर्विनाम	१६९४ [१६]
देवि ०	देवी	१२७० [२]
देविंदे	देवेन्द्रः	१९७ तः २०६ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका
देवी	देवी	१२६४ [२], १२६६ [२], ११४५, १७४९
देवी -	,,	१२६४ [२]
० देवी	देव्यौ	१७४७ [२]
देवीभो	देव्यः	१७९ [१], २२६, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ३३४, ११८२ [२-३], ११८७, ११८९, ११९०, पृ. २८४ टि. ३-५
० देवीभो	देव्यः	११८५
देवीण	देवीनाम्	१७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१] तः १९७ [२], १९८ [२], २५३, ११८२ [३], ११८३ [३], ११८५, ११८७, ११९०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
देवीणं	देवीनाम्	२२६, ३४४ [१-३], ३४६ [३], ३४८ [१-३], ३५० [१-३], ३५२ [१], ३९४ [१-२], ३९६ [१], ३९८ [१-३], ४०० [१-३], ४०२ [१-३], ४०४ [१-३], ४०६ [१-३], ४०८ [१-३], ४१० [१] तः ४१२ [३], ४१४ [१] तः ४१६ [३], ११६५ [२], ११८२ [२], ११८३ [२]
० देवीणं	देवीनाम्	३४४ [२-३],
देवे	देवः	९९४, १२६४ [१], २१६९
,,	देवः-देवाभिषद्दीप-	
	समुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०६
० देवे	देवः	१४५८, १५३९ [४]
देवेसु	देवेषु	६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१, ७], ६७३ [१], १८९५ [२]
० देवेसु	देवेषु	६७३ [२]
देवेहिं	देवैः	१८६४, २०५२ [२, ४-६]
देवेहिंतो	देवेभ्यः	६३९ [१], ६४८, ६५० [१, १३], ६५५ [१, ४], ६५६ [१], ६५७, ६६२ [१], १५९९ [२], पृ. १७७ टि. २
० देवेहिंतो	देवेभ्यः	६५० [१३, १६-१७], ६५३ [३], ६५६ [३], १६०४ [१]
देवो	देवः	१७४५, १७४९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० देसभाण	देशभागे	१९८ [१], २०६ [१], २११
० देसभागा	देशभागानि	१७७, १८८
० देसभागे	देशभागे	१९७ [१], १९९ [१],
देसं	देशम्	१६१५, १६१६ [२], १६१९, १६३६
देसि	देशी	१८८
देसूणं	देशोनम्	३५० [१, ३], ३५२ [१, ३], १३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३६०, १३७८
„	देशोनाम्	१३५०, १३५८, १३६६
देसूणा	देशोना	१५३५
देसूणाइं	देशोने	३४९ [१, ३], ३५१ [१, ३]
देसूणाए	देशोनया	१३५३
देसे	देशः	५, ५०१, १००२
० देसे	देशः	१००५
देसेणं	देशेन	१००२, १००३ [१], १००५
देसोही	देशावधिः	११८१ गा. २२२
„	देशावधयः	२०२२, २०२४, २०२५
० देहधारी	देहधारिणः	१८८
दो	द्वौ	१८७ गा. १४५, २५७ तः २५९, २७१, ३२७, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, ५७३, ६२६, ६२८, ६३३, ६३५, ६३६, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ८७८, १२१५ [३], १३६८, १४१४ [१, ३], १४१५, [१-२],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
दो		१४१६ [१], १६९९ [१], १७०० [५], १७०२ [१, ११, ३६, ३७, ४८-५३, ५८], १७०८ [८], १७१२, १७३१ [१, ५], १७३७ [४], १७८१, १७८४ [१], २०९३ [१], २०९५ [१], २१०० [२], २१०१ [१], २१०३ [१], २११९ [२, ४], २१२४ [३], २१३५ [१]
„	द्वे	३२९, ३४९ [१, ३], ३५१ [१, ३], ४०९ [१, ३], ४१३ [१, ३], ४१७ [१, ३], ४१८ [१, ३], ४५०, ४७४ [२], ४८२ [२], ४८९ [२], ४९० [२], ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९१० [३], ९८७ [१], १०२५, १०२८ [१-३], १०४१ [३-४], ११४२, १२८९, १३१२, १३३९, १३५६, १४१५ [२], १५३२ [६], १५६५, १६३३, १६३५ [४], १९८८
दोचं	द्वितीयम्	२१७५
„	द्वितीयाम्	६४७ गा. १८३
दोचाण	द्वितीयायाः	२०००
„	द्वितीयायाम्	३३४
दोच्चे	द्वितीयः	१५५१ [४]
दोणमुहनिवेसेसु	द्रोणमुखनिवेशेषु	८२
दोणिण	द्वौ	५४ [२] गा. ५५, २७३, १३१९, १७००

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
दोणिण	[१३], १७०२ [५, ९, १३, २२, ४३]	
„	द्वे २११, ८५९ गा. १९३, ९८३ [२], ९८४, १०३३ [१], १५२९ [४-५], १६११, १६३५ [४], १९८७, २१६९, पृ. ३५९ टि. १	
दोण्ह	द्वयोः ५४ [१०] गा. १०३, १२०७ [२], १२१४, १५६६, पृ. ३०९ टि. १	
दोण्हं	द्वयोः १९४, ९८७ [१], १५१२ गा. २१६, १८३० तः १८३३, १९८२	
„ (पृ. प.)	द्वाभ्याम् ७०२ तः ७०५	
„ (स. प.)	द्वयोः १८३० तः १८३३	
दोणिह	द्वौ पृ. २२ टि. १०	
दोव	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. ९	
दोमिलिवि	लिपिभेदः पृ. ३८ टि. १२	
दोमिली	„ „	
दोला	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]	
दोसणिस्त्रिया	द्वेपनिःसृता ८६३	
दोसापुरिया	लिपिभेदः १०७	
दोसु	द्वयोः ६७२ [५], १२१६ [१], १२१७, पृ. ४७ टि. ६	
दोसु-	„ १५५	
दोसे	द्वेपः १६७०	
„	द्वेपे ८६३ गा. १९५,	
दोसेण	द्वेपेण „	
दोसेणं	„ १५८०	
दोस्त्रिया	दौष्यिकाः-कर्मार्याः १०५	
दोहि	द्वाभ्याम् ८५९ गा. १९३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
दोहिं	द्वाभ्याम् ४६६ [१], ४६८ [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८१ [१], ४८२ [२], ४८९ [१], ४९० [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ६८७, ६८८, ६९१, १६७०, १६७२, १७२६	
दोहितो	द्वाभ्याम् ६३९ [१२, १६, १९], ६५० [४-६, ८, ११], ६६५ [३], १४६५	
	ध	
धणुत्तिभागो	धनुस्त्रिभागः २११ गा. १६३	
धणुपुहत्तं	धनुःपृथक्त्वम् १५११ [३], १५१२, १५१२ गा. २१६	
धणुपुहत्तिया	धनुःपृथक्त्वकाः ८३	
धणुसतं	धनुःशतम् १५२९ [५-६], २१६९	
धणुसताइं	धनुःशतानि १५२९ [६-८]	
० धणुसत्याइं	„ १५२९ [१]	
धणुसहस्रं	धनुःसहस्रम् १५२९ [१, ८]	
धणुं	धनुः ८३	
धणुं	धनूपि १५२९ [२-५]	
धणुपुहत्तं	धनुःपृथक्त्वम् १५१२ गा. २१५	
धणे	धनम् पृ. २१२ टि. ९-१०	
धणो	धान्यम् ८५४ तः ८५६	
धमाससारण	धन्वयवासकसारकः पृ. २९४ टि. ५	
धमाससारे	धन्वयवासकसारः १२२८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
धम्मत्थिकाए	धर्मास्तिकायः ५, २७० तः २७२ [१], २७३, ५०१, १३९५		+ धव	धवः-वृक्षविशेषः ४१ गा. १८	
धम्मत्थिकाएणं	धर्मास्तिकायेन १००२, १००३ [१], १००५		धवल ०	धवल १७८ [१-२]	
धम्मत्थिकाय ०	धर्मास्तिकाय २७०, २७१, २७३		धंत ०	ध्मात १२३१	
धम्मत्थिकायस्स	धर्मास्तिकायस्य ५, २७२ [१], ५०१, १००२, १००३ [१]		धंतो	ध्मातः ५४ [१०] गा. १०२	
धम्मरुइ	धर्मरुचिः ११० गा. १३०		धाय	धाता-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५२	
० धम्मरुई	,, ११० गा. ११९		धायइ	धातकी-धातकीखण्डः १००३ [२] गा. २०४	
धम्मरुवत्ते	धर्मवृक्षः-वृक्षभेदः ४८ गा. ३७		,,	वृक्षविशेषः ४० गा. १४	
धम्मं	धर्मम् १४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२		धायइसंडपुरिमइ	धातकीखण्डपूर्वाधे १२५७ [१६]	
० धम्मं	धर्मम् ११० गा. १३०		धायइसंडे	धातकीखण्डः १००३ [२]	
धरण ०	धरण-नागकुमारेन्द्र १८१ [२]		,,	धातकीखण्डे १०९८	
धरणितलगतं	धरणितलगतम् १२१५ [१]		० धारणिज्जेसु	धारणीविषु १५७७ [१], १६३९	
धरणितलगयं	,, १२१५ [२-३]		० धारिणो	धारिणः १९६	
धरणितले	धरणितले पृ. २९० टि. ५		० धारी	,, १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
धरणे	धरणः-नागकुमारेन्द्रः १८२ [२], १८७ गा. १४३		,,	धारिणो १७८ [२]	
० धरा	धराः १७७, १७८ [१], १८७ गा. १४७, १८८, १९६		धीरपुरिसेण	धीरपुरेषेण १ गा. [१]	
,,	धरो १७८ [२]		धूमकेऊ	धूमकेतवः-धूमकेलुनिकाय- देवाः १९५ [१]	
० धरे	धरः १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २०० [२], २०१ [२]		धूमप्पभा	धूमप्रभा ७७४	
० धरेण	धरेण १ गा. [१]		धूमप्पभाए	धूमप्रभायाः १७२, २१७ [२], २००४	
			,,	धूमप्रभायाम् १४८, १६७, ३३४, १५२९ [६], २०५७ [४]	
			धूमप्पभापुडविणे-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकः १४४७	
			रइए		
			धूमप्पभापुडविणे-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाः १४१० [३]	
			रइया		
			धूमप्पभापुडविणे-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम् १९८८	
			रइयायं		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
धूमपभापुढविने-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
रङ्गहिंतो		२१७ [३]
धूमपभापुढविने-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
रङ्ग्या	६०, २१६ [६], ५७३,	६४५ [१]
धूमपभापुढविने-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
रङ्ग्याणं	१७२, ३४० [१],	६४४
०	”	३४० [२-३]
धूत्र	धूप १७७, १७८ [१],	१८८
धोय	धौत १७८ [२], १२३१	
	न	
न	न ५४ [१०] गा. १०३,	
	२११ गा. १७१ गा.	
	१७४, ४६१, ५४४,	
	५४७ [१], ५५३, ८३६,	
	९९८, २०४३, २१७६,	
	पृ. १६९ टि. २, पृ.	
	२४५, टि. ५	
न-	न २०३२ गा. २२३	
नक्खत्त	नक्षत्र १७० तः १७४,	
	१९७ [१], २१०	
नक्खत्तदेवय	नक्षत्रदेवता १९५ [१]	
नक्खत्तविमागे	नक्षत्रविमाने ४०४ [१-३]	
नक्खत्ता	नक्षत्राणि १४२ [१]	
नगरनिवेशेषु	नगरनिवेशेषु ८२	
नगरावास	नगरावास १९० [१-२]	
नट्ट	नाट्य-नृत्य १७७, १७८	
	[२], १९६	
नत्थि	नास्ति ५२५ [३]	
नत्थि	न सन्ति ९०, १०५, ५	
	[४], २१२३ [१]	
० नदीक्षो	नद्यः-नदीनामाभिध्वीप-	
	समुद्रार्थे १००३ [२]	
	गा. २०५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
नदीसु	नदीषु १५१, १६०,	
	१६३ तः १६६, १७५	
नपुंसपुहिंतो	नपुंसकेभ्यः ६४५ [६]	
नपुंसकलिङ्गसिद्धा	नपुंसकलिङ्गसिद्धाः १६	
नपुंसकवेदगा	नपुंसकवेदकाः २५३	
नपुंसकवेदगाणं	नपुंसकवेदकानाम्	”
नपुंसकवेदस्स	नपुंसकवेदस्य १७००	
	[११]	
नपुंसगवेदे	नपुंसकवेदः-नपुंसकवेदवान्	
	१३२९	
नपुंसगवेदगा	नपुंसकवेदकाः ९४३	
नपुंसगा	नपुंसकाः ५६ [१], ५८	
	[१], ६८ [२-३], ८४	
	[२-३], ८५ [४],	
	९१ [२-३]	
नपुंसगाणमणी	नपुंसकाज्ञापनी ८५५	
नमो	नमः ग्रन्थादौ,	
	१ गा. [२]	
नरएसु	नरकेषु १७०	
नरगभयं	नरकभयम् १६९, १७३	
नरगा	नरकाः १६९ तः १७४,	
	१७४ गा. १३५-१३६	
नरगोसु	नरकेषु १६९, १७१ तः	
	१७४	
नरच्छायं	नरच्छायाम् १११४	
नरयपुढवीणं	नरकपृथ्वीनाम् ६४७	
	गा. १८४	
० नलिणाणं	नलिनानाम् ५४ [८]	
	गा. ९०	
नलिणे	नलिनम् ५१	
नव	नव ९१ [४] गा. १११,	
	४१५ [३], ५९१,	
	१०३४, १७७८	
+ नव	नवमः ७९० गा. १८७	
नवमो	” ७९० गा.	
	१८५-१८६	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
नवरं	नवरम् १८७, १९१ [१], २०९, ४५९ [३], ४६१, ४६२ [३], ४६४ [२], ४६६ [३], ४७० [३], ४८२ [२-३], ४८७ [३], ४८८ [२], ४९० [२-३], ४९१ [३], ४९३ [२], ४९६, ४९९ [२], ५०६, ५०७, ५१७, ५१८, ५२१, ५२३, ५३० [३], ५३१ [२], ५३२ [३], ५३३ [३], ५३४, ५३५ [३], ५३६ [३], ५३७ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४३ [३], ५४४, ५४५ [३], ५४७ [३], ५४८ [३], ५४९, ५५० [३], ५५१ [३], ५५२ [३], ५५५ [२], ५५६ [३], ५५७ [३], ६०८, ६२५, ६४१ तः ६४५ [१], ६४६, ६४८, ६५० [१०, १२], ६५२, ६५५ [४], ६५८, ६६७, ६७२ [४, ६], ६७४, ६७५, ८९०, ८९१, ९२०, ९३९ [१], १००९ [२], १०११ [२], १०१५ [१], १०३३ [३], १०३४, १०४१ [४], १०६७, ११८० [१०], १२०७ [२], १२१४, १२४२, १६८१ [२], २०५७ [४], २०९५ [२]	
+ नदि	नन्दिः-नन्दीश्वरो द्वीपः समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०४	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
+ नाग	नागाः-नागकुमाराः १७७ गा. १३७	
नाग-०	नाग-नागकुमार १८७ गा. १४७	
नागकुमारत्ते	नागकुमारत्वे २११०	
नागकुमारराया	नागकुमारराजा १८३ [२]	
नागकुमारा	नागकुमाराः १४० [१], ४४२	
नागकुमाराणं	नागकुमाराणाम् १८२ [२]	
नागकुमारीणं	नागकुमारीणाम् ३५० [१]	
नागलता	नागलताः ४४ गा. २७	
० नाणत्तं	नानात्वम् १८७	
० नाणं	ज्ञानम् १४३६ [१-२]	
नाणा	ज्ञानानि ४६१	
„	ज्ञाने (प्रथमाद्विव.) ४८२ [२]	
नाणे	ज्ञाने (स.) २११ गा. १६९	
नाणेहिं	ज्ञानैः ४८९ [३], ४९० [३], ४९५ [१]	
नाम	नामन्-नामकर्म ६८४, ६८५, ६८८, ६९१	
„	नाम ११० गा. १२३	
नामधिजा	नामधेयानि २११	
नामं	नाम २०८	
„	नामानि पृ. १४ टि. १	
नामा	नामानः १७७ गा. १३७	
० नामेणं	नाम्ना २०५ [१]	
नायव्वा	ज्ञातव्याः पृ. ६७ टि. ५	
नायव्वो	ज्ञातव्यः ५४ [२] गा. ५५, ११० गा. १२२ गा. १३०	
नालिपूरी	नालिकेरी ४८ गा. ३८	
० नालिपूरीणं	नालिकेरीणाम् ५३ गा. ४४	
नालियावद्धा	नालिकावद्धानि ५४ [८] गा. ८७	
निउण०	निपुण १८८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाद
निक्रंङ्कच्छाया	निष्कङ्कटच्छाया-निरुप-	
	घातच्छाया	२११
„	निष्कङ्कटच्छायानि	१७७,
	१९६, २०६ [१], २१०	
+ निक्रंखिय	निष्काङ्कितः	११० गा. १३२
० निखुडेसु	निष्कुटेपु	१५७
निगमणिवेशेसु	निगमनिवेशेषु	८२
निगोद	निगोद	२३९, २४४
निगोद०	„	२४९
निगोदजीवा	निगोदजीवाः	३३४
निगोदा	निगोदाः	२४२
० निगोदा	„	२३७, २३८,
	२४० [७], २४१, २४३,	
	२४४, २४५ [८], २४६,	
	२४७, २४९, २५० [७],	
	२५१	
० निगोदाण	निगोदानाम्	२५० [७]
० निगोदाणं	„	२४० [७], २४२,
	२४५ [८], २४६, २४७,	
	२५० [७], २५१	
निगोयजीवे	निगोदजीवान्	५४ [१०]
	गा. १०२	
० निगोया	निगोदाः	२५० [७]
० निचं	नित्यम्	१७१
+ निचंघयार	नित्यान्धकाराः	१७३,
	१७४	
निजरा	निर्जरा	९७१ गा. २१०
निजरापोगले	निर्जरापुद्गलान्	९९५ [१],
	९९६	
निजरिति	निर्जरन्ति	९७१
निजरंरुसु	निर्जारिपुः-निर्जीर्णवन्तः	
	९७१	
निनुत्त	नियुक्त	१७७
निज्जरेसु	निर्जरेषु	१५१, १६०,
	१६३ तः १६६, १७५	
निदायं	निदाम्	२०८०
निदनिहा	निदानिहा	पृ. ३६८ टि. २

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाद
निदापंचयरस	निद्रापञ्चकस्य	१६९८ [१]
निद्व	स्निग्ध-स्पर्श	५०४, ५४८
	[१], ५५० [१], ५५१	
	[१]	
निद्वफास ०	स्निग्धस्पर्श	४४०, ४४१
निद्वफासपरिणता	स्निग्धस्पर्शपरिणताः	८ [४],
	९ [१-५], १० [२],	
	११ [३-५], १२ [१-३,	
	५], १३ [३-५]	
निद्वफासपरिणया	स्निग्धस्पर्शपरिणताः	
	११ [१]	
निद्वबंधनपरिणामे	स्निग्धबन्धनपरिणामः	९४८
निद्वण्हाओ	स्निग्धोष्णाः	१२४१
निद्वे	स्निग्धः-स्पर्शः	५५३
निप्यंका	निष्पङ्कानि	१७७, १७८
	[१], १८८, १९६,	
	२०६ [१], २१०, २११	
निष्फजंति	निष्पद्यन्ते	७७३ [३]
+ निष्फाव	निष्पावः-वनस्पतिः	५०
	गा. ४२	
निम्ममा	निर्ममाः	२११ गा. १५८
निम्मल	निर्मल	१७८ [१-२]
निम्मला	निर्मला	२११
„	निर्मलौ	२०६ [१]
„	निर्मलानि	१७८ [१],
	१८८, १९६, २०६ [१],	
	२१०	
नियताओ	नियताः	पृ. २७५ टि. ४
नियमसो	नियमतः	२११ गा. १६८
नियमा	नियमात्	६८१, ७८१,
	७९७, ८७७ [९],	
	१५६४, १६०९, १६११,	
	१६१२, १६२८, १७८८	
	[२]	
निरणसु	निरयेषु	१५७
निरयगती	निरयगतिः	५६०, ५६५
निरयपत्यडेसु	निरयप्रतटेसु	१४८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
निरयावलिमासु	निरयावलिकासु	१४८, १५७
निरयावास०	निरयावास	१७२
निरवसेसं	निरवशेषम्	२०५२ [३]
निरंतरं	निरन्तरम्	६०९ तः ६१९, ६२१ तः ६२४, ६७२ [९], ६७३ [२], ८११ तः ८१५ सूत्राणां ८१७ तः ८२९ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका, ८५३, ८७८, १४१९, १४५१, १४६९, १५७५ [२], १५८६ [२], १६१३ [२], २११०
निरुक्कमाडया	निरुक्कमायुक्काः	६७९, ६८१
निवासेसु	निवासेषु	पृ. ३२ टि. १३
० निवेसेसु	निवेशेषु	८२
निव्वत्त	निर्वृत्त	२११ गा. १५८
निव्वत्तणया	निर्वर्तना	२०३३
० निव्वत्तणा	निर्वर्तना	१००९ [१], १०१० [१]
निव्वत्तणाहि-	निर्वर्तनाधिकरणिकी	
करणीया		१५६९
निव्वाधाएणं	निर्व्याधातेन	८२, १५४
निव्वाणपुर०	निर्वाणपुर	पृ. ७९ टि. ४
निध्वट्टकाइय०	निर्विष्टकायिक	१३६
निध्वतिगिच्छा	निर्विचिकित्सा	११० गा. १३२
निध्विसमाण०	निर्विशमान	१३६
निस्सगगरुह	निसर्गरुचिः	११० गा. १२१
निस्सग[रुहं]	,,	११० गा. ११९
निसेगो	निषेकः	१७०० [१०]
+ निरसंक्रिय	निःशङ्कितः	११० गा. १३२
निरसासविसा	निःश्वासविपाः - सर्पविशेषः	७९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० निस्सिया	निःसृता	८६३
० निहत्ताउण	निधत्तायुष्कः	६८४, ६८५
निहत्ताउयं	निधत्तायुष्कम्	६८८, ६९० तः ६९२
० निहाणं	निधानम्	१ गा. २
नीरया	नीरजाः	२११
,,	नीरजसौ	२०६ [१]
,,	नीरजांसि	१८८, १९६, २०६ [१], २१०
नील०	नील-वर्ण	५४४
नीलपत्ता	चतुरिन्द्रियजीवाः	५८ [१]
नीलमत्तिया	नीलमृत्तिकाः - पृथ्वीकायजीवाः	२३
नीललेसे	नीललेश्यः	१२०३ [१]
नीललेस्सा	नीललेस्याः	११८० [५], ११८२ [३]
,,	नीललेस्या	११५७
नीललेस्साणं	नीललेस्यानाम्	२५५, ११७१
नीलवण्ण०	नीलवर्ण	पृ. १५२ टि. १
नीलवण्णपरिणता	नीलवर्णपरिणताः	९ [२], ११ [२५], १२ [१-३, ५-८], १३ [१-५],
नीलवण्णपरिणया	नीलवर्णपरिणताः	८ [१], १० [२]
नीलाइं	नीलानि	८७७ [७]
० नीलाइं	,,	१८०१
नीलासोण	नीलाशोकः	१२२७
नीली	नीली-वनस्पतिविशेषः	४२ गा. १९
नीससंति	निःश्वसन्ति	६९३ तः ६९५, ६९७, ७०० तः ७२४, ११४२
नेयव्वा	नेतव्याः-ज्ञातव्याः	१९४ गा. १५३
नेयव्वो	नेतव्यः-ज्ञातव्यः	२११६ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
नेरइण	नैरयिकः ४४०, ४५५ [१], ४५६ [१], ४५७ [१]	
नेरइणसु	नैरयिकेषु ६६६ [१], ६६७ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१]	
० नेरइणसु	नैरयिकेषु ६७२ [२]	
नेरइणहितो	नैरयिकेभ्यः ६३९ [१], ६४८, ६५० [१], ६५५ [१-२], ६५६ [१-२], ६५७, ६६२ [१], पृ. १७७ टि. २	
० नेरइणहितो	नैरयिकेभ्यः २१७ [१, ३-६]	
नेरइय ०	नैरयिक ५९	
नेरइयअसन्निआउण	नैरयिकासंख्यायुष्कम् १४७३	
नेरइयस्स	नैरयिकस्य ४४०, ४५५ [१-२], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], १०३५, २१०६	
नेरइया	नैरयिकाः ६०, १६७, २१६, २१७ [१-४, ६], २२५, २६६, २७७, ३३४, ४३९, ४४३, ६०९, ६२४, ६२६, ६३०, ६३१, ६३४, ६३७, ६३९ [१], ६६६ [१], ६७७, ६८३, ६८८, ६९३, ८१९ [१], ८२७ [१], ८६८, पृ. १३६ टि. १, पृ. २७५ टि. ६	
० नेरइया	नैरयिकाः ६०, १६८ तः १७२, १७४, २१६ [२-८], ५६९ तः ५७५,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० नेरइया	६०७, ६१३, ६४०, ६४२ तः ६४५ [१], ६४६	
नेरइयाणं	नैरयिकाणाम् १६७, २२५, २२६, ३३५ [१], ४४०, ४५१, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ६४८, ६५० [२, १०], ७२६, ७३१, ७३९, ७५३, ७६५, ७७१, १००९ [२], १०१० [२]	
० नेरइयाणं	नैरयिकाणाम् १६८ तः १७४, ३३५ [२], ३३६ [१] तः ३४२ [३], ६४१, ६४३, ६४४	
नो	नो ४३९, ४४०, ५०३, ६१७, ६१८, ६३९ [१-२], ५-६, ९-११, १४-१५, १७-१८, २०- २६], ६४५ [२-५], ६४८, ६५० [१, १७-१८], ६५५ [४], ६५६ [२], ६६२ [१-४], ६६५ [२], ६६६ [१-२], ६६८ [१-५], ६६९ [१], ७३९, ७४०, ७४४, ७४७, ७५०, ७५१, ७५५, ७५६, ७६१, ७६५, ७६७, ७७०, ७७३ [३], ७७५, ७८१ तः ७८७, ७९२, ७९४, ७९७, ७९९, ९९० [१], ९९९ [१], ११२८, १४२५ [१-२], १४३१ [१], १४३७ [३],	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
नो	१४६३, १५१९ [२], १६५४, १६५७, १९८०, २०१७	
नोइंदियउवउत्ता	नोइन्द्रियोपयुक्ताः	३२५
नोइंदियउवउत्ताणं	नोइन्द्रियोपयुक्तानाम्	॥
नोपज्जत्तगनोअप-	नोपर्याप्तकनोअपर्याप्तकाः	
ज्जत्तगा		२६६
नोपज्जत्तनोअप-	नोपर्याप्तनोअपर्याप्तानाम्	॥
ज्जत्ताण		
नोपरित्तनोअपरित्ता	नोपरीत्तनोअपरित्ताः	२६५
नोपरित्तनो-	नोपरीत्तनोअपरित्तानाम्	॥
अपरित्ताण		
नोसण्णीनो-	नोसंज्ञिनोअसंज्ञिनाम्	२६८
असण्णीण		
नोसंजतनोअसंजत-	नोसंयतनोअसंयतनो-	
नोसंजतासंजता	संयतासंयताः	२६१
नोसंजयनोअसंजय-	नोसंयतनोअसंयत-	
नोसंजतासंजताणं	नोसंयतासंयतानाम्	॥
नोसुहुमनोवादराण	नोसुक्ष्मनोवादराणाम्	२६७

प

पइट्ठिता	प्रतिष्ठिताः	२११ गा. १५९
पइट्ठिय	प्रतिष्ठित	९७१ गा. २०१
पइट्ठिया	प्रतिष्ठिताः	२११ गा. १६०
पइण्णगं	प्रकीर्णकम्-प्रकीर्णकानि	११० गा. १२६
पउम ०	पद्म	१९६
॥	॥ - पद्मनामाभिधद्वीप-	
	समुद्रार्थे	पृ. २४८
	टि. १	
+ पउम - ०	पद्मम् ५५ [३]	गा. १०८
पउम - ०	पद्म ५४ [८]	गा. ९०
पउम [कंदे] - ०	पद्मिनीकन्दः	५४ [८]
		गा. ८८
पउमलता	पद्मलता	४४ गा. २७
पउमं	पद्मम्	८५३

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पउमा	पद्मा-वनस्पतिः	५४ [१] गा. ५०
पउमुत्तरा	पद्मोत्तरा-शार्कराविशेषः	१२३८
पउमे	पद्मम्	५१
पउले	वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ५२
पउसा	म्लेच्छजातिविशेषः	९८
० पए	पदे	११० गा. १२५
पएस	प्रदेश	५११
पएस ०	॥	२११, ५०७, ५४०
पएस -	॥	५११ तः ५१३, ९७८ [१], १२४४
पएसट्टयाए	प्रदेशार्थतया	२७३, ३३०, ३३१, ४५२, ४५५ [१], ४७३ [१], ४८३ [१], ४९५ [१], ५०९ तः ५११, ५१३, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५३९ [१], ५४२ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५४ [२], ७७७, ८०३, ८०४, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १२४७ तः १२४९, १५६५
पएसट्टयाते	प्रदेशार्थतया	५२९ [१], ५३० [१], ५४१ [१]
पएसवभतिए	प्रदेशाभ्यधिकः	५२७ [३]
पएसमवभतिए	॥	५३९ [१], ५४८ [१]
पएसमवभहिते	॥	५०६
पएसहीणे	प्रदेशहीनः	५०६, ५२७ [३], ५४८ [१]
पएसं	प्रदेशम्	१६१६ [१-२]
पएस	प्रदेशाः	५२८, ५३४, ५४९

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाद
० पणुत्ता	प्रदेशाः ७७७, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३	
० पणुत्ताग	प्रदेशानाम् ७७९, ७८०	
० पणुत्तिग	प्रदेशकः ५०६ तः ५१०, ५२५[१], ५२८, ५२९ [१], ५३०[१], ५३१ [१,३], ५३६[१], ५३७ [१], ५३९[१], ५४१ [१], ५४२[१], ५४३ [१], ५४५[१], ५४८ [१], ५४९[१], ५५० [१], ५५१[१], ५५४ [२]	
„	प्रदेशकम् ७९३, ७९६, ७९८, ८००, ९७७[१], ९८५[५]	
० पणुत्तिते	प्रदेशकः ५२६[१], ५२७[१], ५३३[१], ५४०	
० पणुत्तियस्स	प्रदेशकस्य ५०८ तः ५१०, ५२५[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१], ५३३[१], ५३५[१], ५३७[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४८[१], ५४९[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४ [१-२], ८०२, ८०३, ८०५, ८०६	
० पणुत्तियं	प्रदेशकम् १९६३	
० पणुत्तिया	प्रदेशकाः ३३०	
० पणुत्तियाइं	प्रदेशकानि ८७७[३]	
० पणुत्तियाणं	प्रदेशकानाम् ५०९, ५१०, ५२५[१], ५२६[१], ५२७[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१],	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाद
० पणुत्तियाणं	५३३[१], ५३६[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४८[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५४[२]	
० पणुत्तिये	प्रदेशे ५४[११] गा. १०४-१०५	
पणुत्तियेहिं	प्रदेशेः १००३[१]	
० पणुत्तियेहिं	„ २११ गा. १६८	
० पणुत्तियोगाडस्स	प्रदेशावगाडस्य ८०२ तः ८०६	
० पणुत्तियोगाडाइं	प्रदेशावगाडानि ८७७[४]	
० पणुत्तियोगाडं	प्रदेशावगाडम् ७९४ तः ७९७, ७९९, ८००, ९८५[६]	
पञ्चोगगनी	प्रयोगगतिः १०८५ तः १०८८	
० पञ्चोगगनी	„ १०८६, १०८७, १०८९	
पञ्चोगपयं	प्रयोगपदम् पृ. २७३ पं. १३	
पञ्चोगे	प्रयोगः २ गा. ५, १०६८ तः १०७०, १०७२ तः १०७५	
० पञ्चोगे	„ १०६८	
पञ्चोगो	„ १०८६	
पञ्चोस	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १३	
पकरिंति	प्रकुर्वन्ति ६७७, ६७९	
पकरोति	प्रकरोति-वध्नाति १४७२	
पकरेमाण्णा	प्रकुर्वाणाः-वध्नन्तः ६९१	
पकरेमाण्णाणं	प्रकुर्वाणानाम्-वध्नताम् ६९१	
पकरेमाणे	प्रकुर्वाणः-वध्नन् १४७२	
पकरंति	प्रकुर्वन्ति-वध्नन्ति ६८१, ६८७, ६८८, १४१२,	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१४१३, १४१४[१,३], १४१५[१-२], १४१६ [१]	
पक्कणया	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ३	
पक्कणिय	,, ९८	
पक्काणं	पक्कानाम् ११२२, पृ. २९६ टि. ११	
पक्खस्स (पत्त.प.)	पक्षात् पक्षेण वा ६९४	
पक्खाण	,, पक्षेभ्यः पक्षैर्वा ७२३	
पक्खाणं	,, ,, ७०१, ७०४ तः ७२४	
,,	,, पक्षाभ्याम् ७०२ तः ७०५	
० पक्खित्तेहिं	प्रक्षितैः ९२१[१]	
पक्खिविरालिया	पक्षिविडालिका-चर्मपक्षि- विशेषः पृ. ३४ टि. १	
पक्खिविराली	पक्षिविडाली- ,, ८७	
पक्खी	पक्षिणः ६४७ गा. १८३, ८३२	
पक्खीसु	पक्षिपु १५१२ गा. २१५	
पक्खेवाहारत्ताण्	प्रक्षेपाहारतथा १८१७	
पक्खेवाहारा	प्रक्षेपाहाराः १८५९, १८६१	
पक्खेवाहारे	प्रक्षेपाहारः १८१७	
पगडी	प्रकृतयः १६६४ गा. २१७	
० पगडीओ	,, १६६५, १६६६, १६८७, १७५४[१], १७६९[१], १७७५[१], १७८७[१]	
,,	प्रकृतीः १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१], १६४२, १६४३, १६४७ [१], १६४८, १६४९ [१], १६६७ तः १६६९, १७५५, १७५६[१],	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० पगडिओ	१७५७, १७५८[१], १७६३[१], १७६५[२], १७६६, १७६७[१], १७६८[१], १७७०[१], १७७३[१-२], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८३ [१], १७८४[१], १७८८[१], १७८९, १७९१, १७९२[१]	
पगरेमाणा	प्रकुर्वाणाः-वध्रन्तः ६९१	
* ० पगारा	प्रकाराः २४, २८[१], ३१[१], ४० तः ४२, ४४ तः ४६, ५० गा. ४३, ५१, ५२, ५४[११], ५७[१], ५८[१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५[१], ८७, १०५, १०६, ३५३, ८४९, ८५०, ८५२	
* ० पगारा	प्रकारा ८५१	
,,	प्रकाराणि ४७ तः ४९, ८५३	
* ० पगारे	प्रकाराः ३४ [१]	
* ० पगासा	प्रकाशौ १७८ [२]	
० पगासाई	प्रकाशानि १७८ [१]	
पच्चक्खवयणे	प्रत्यक्षवचनम् ८९६	
पच्चक्खं	प्रत्यक्षम् ५४ [११]	
पच्चक्खाणं	प्रत्याख्यानम् १४२०[६]	
पच्चक्खाणावरणे	प्रत्याख्यानानावरणः ९६२ [१], १६९१ [४]	
पच्चक्खाणी	प्रत्याख्यानी-भाषाप्रभेदः ८६६ गा. १९६	
पच्चणुभवमाणा	प्रत्यनुभवन्तः १६७ तः १७४	
पच्चत्थिम	पश्चिम २१६ [१-८], २१७ [१-६], २२३ [५-८]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पञ्चत्थिमिहं	पाश्चात्यम्	पृ. २७० टि. ६०७		१७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०७ तः २१०, २३० [१-६], २३१, २३५ [१-७], २३६, २४० [१-७], २४१, २४५ [१-९], २४६, २५० [१-७], १४८५ [७], १४९० [४], १४९१ तः १४९५ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १४९७ [१-३], १४९८ [२-४], १५०१ [२-३], १५०४ [३-४], १५०६ [५], १५२० [५]	
पञ्चत्थिमेणं	पश्चिमेन	२१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१८, २१९, २२१, २२४, ३२७, ३२९			
० पञ्चत्थिमेणं	,,	२२०, २२२, २२३ [१-४], ३२७, ३२९			
पञ्चपिणेजा	प्रत्यर्पयेत्	२१७४ [४]			
पच्छा	पश्चात्	२०३३, २०३४ [१], २१७२, २१७४ [१]			
पच्छिमगं	पश्चिमक्रमम्	११८१			
पच्छिमदु	पश्चिमार्ध	१०९८			
पच्छिमद्व	,,	१०९८			
पच्छिमद्वे	पश्चार्धे	१२५७ [१६]			
पच्छिमिहं	पाश्चात्यम्	११०१			
पच्छिमिहाजो	पाश्चात्यात्	११०१			
पच्छोववण्णना	पश्चादुपपन्नकाः-	११२५			
०	पश्चादुत्पन्नाः	११२६, ११३२, ११३३ [१]	पञ्जत्तम्	पर्याप्तकः-पर्याप्तः	१२७० [१], १२८३, १७४७ [१], १७५०
पञ्जत्त	पर्याप्त	३५३, ४२७ [३], ६६५ [२], १४८५ [९]	० पञ्जत्तम्	पर्याप्तके-पर्याप्ते	१९०४ [१]
+ पञ्जत्त	पर्याप्तः	२१२ गा. १८१ १२५९ गा. २१२	,,	पर्याप्तकः-पर्याप्तः	१२६७, १२६८ [१], १२७९ तः १२८४, १२९३, १२९४, १२९६ तः १२९९, १३१५, १३१९, १३२०
पञ्जत्त०	पर्याप्त	२१, २७, ३६, ३६५ [३], ३६६ [३], ३६८ [३], ३६९ [३], ३७० [३], ४०१ [३], ४०३ [३], ४०५ [३], ६५० [५], १११५ [३], १४८५ [३], पृ. ४८ टि. २	पञ्जत्तपुसु पञ्जत्तगुहितो	पर्याप्तकेषु पर्याप्तकेभ्यः	६६८ [५] ६३९ [९], ११, १५, १७-१८, २०, २२, २६], ६४५ [५], ६५० [६], ६६२ [५]
पञ्जत्त-०	पर्याप्त	५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [४], १५३, १६३ तः	० पञ्जत्तगुहितो	पर्याप्तकेभ्यः	६६२ [७], ६६५ [२]
			पञ्जत्तग	पर्याप्तक	१५३३ [८-१०]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पज्जत्तगा ०	पर्याप्तक	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३३, ३४ [४], ५५ [३], ३७२ [३], ३७५ [३], ३८१ [३], ३८२ [३], ३८३ [३], ६३९ [६, ९, ११, १४, १५], ६५० [१०], ६६२ [६-७], ६६८ [५], ६७६, १४७८ [२], १४८४ [२], १४८७ [२], १५१७ [२], १५१८ [३, ५], १५१९ [४], १५२० [३], १५३३ [६-७]
पज्जत्तगा — ०	पर्याप्तक	१६३
पज्जत्तगणामाण	पर्याप्तकनामः	१७०२ [४७]
पज्जत्तगास्स	पर्याप्तकस्य	२१७५
पज्जत्तगा	पर्याप्तकाः	२५ [१, ३], २८ [२, ४], ३०, ३१ [२, ४], ३४ [२, ४], ५५ [१, ३], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४४ [२], १४६ [२], १४७ [२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २२९, २३० [१-६], २३१, २३४, २३५ [१-७], २३६, २३९, २४० [१-७], २४१, २४४, २४५ [१-३, ५-९], २४६, २४९, २५० [१-२, ४-५, ७], २५१, २६६, २९४, ३००, ३३४, ८६७, ८६८, ९९८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० पज्जत्तगा	पर्याप्तकाः	२४६, २५१
० पज्जत्तगाण	पर्याप्तकानाम्	२३९
पज्जत्तगाणं	,,	१४८ तः १५०, १५२, १५४ तः १६२, १५०६ [३], पृ. ४६ टि. ३, पृ. ४७ टि. २
० पज्जत्तगाणं	,,	२३९
पज्जत्तगेहिंतो	पर्याप्तकेभ्यः	६३९ [१४, २६]
० पज्जत्तगेहिंतो	,,	६६२ [६]
पज्जत्तगामे	पर्याप्तनाम	१६९३
पज्जत्तय	पर्याप्तक	१५११ [१]
पज्जत्तय ०	,,	३३५ तः ३४५
	सूत्राणां	तृतीयकण्डिका, ३४७ [३], ३५४ [३], ३५५ [३], ३५६ [३], ३५७ [३], ३७१ [३], ३७३ तः ३७८ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ३८० [३], ३८४ तः ३९० सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ३९२ [३], ३९५ [३], ६३९ [५, ६, १७], ६४५ [६], ६५० [८]
पज्जत्तयस्स	पर्याप्तकस्य	२१७५
पज्जत्तया	पर्याप्तकाः	२३९, २४० [७], २४१, २४४, २४५ [४], २४६, २४९, २५० [२-३, ५-६], २५१, २९७, ३०३, ३०६, ३०९, ३१२, ३१५, ३१८, ३२१, ३२४, ३२५, ३३४
० पज्जत्तया	पर्याप्तकाः	२५१
पज्जत्तयाण	पर्याप्तकानाम्	३५८, ३६१, १३०४, १५०४ [३], १५०७ [३]

मूलसद्दो	सफ्यत्यो	सुत्तकाइ
० पज्जत्तयाण	पर्याप्तिकानाम्	२४४, १५११ [१]
पज्जत्तयाणं	,,	२२९, २३४, ३४९ [३], ३५१ [३], ३५९ [३], ३६० [३], ३६३ [३], ३६४ [३], ३९३ [३], ३९७ [३], ४०७ [३], ४०९ [३], घृ. ११७ टि. १
० पज्जत्तयाणं	,,	२४४, २४९, १५११ [१-२]
पज्जत्ता	पर्याप्ताः	५४ [११] गा. १०६, १४८६ [२-३]
पज्जत्ताण	पर्याप्तानाम्	३६७, १५०६ [४], १५११ [१], १५१३ [४], घृ. ३३५ टि. २
पज्जत्ताणं	,,	१५१, २६६, ३२५, ३६२ [३], ४१३ [३], ४१७ तः ४२६ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ४२८ तः ४३७ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, १५१८ [७], घृ. ३३५ टि. १
पज्जत्तापज्जत्तियं	पर्याप्तापर्याप्तिकाम्	१७४४
पज्जत्तिया	पर्याप्तिका	८६० तः ८६३
० पज्जत्तिया	,,	१२६८ [२], १२७० [२]
पज्जत्तियाणं	पर्याप्तिकानाम्	३४६ [३], ३४८ [३], ३५० [३], ३५२ [३], ३९४ [३], ३९६ [३], ३९८ [३], ४०० [३], ४०२ [३], ४०४ [३], ४०६ [३], ४०८ [३], ४१० [३], ४११ [३], ४१२ [३], ४१४ [३], ४१५ [३], ४१६ [३],

मूलसद्दो	सफ्यत्यो	सुत्तकाइ
पज्जत्ती	पर्याप्तिः	१८६५ गा. २१९
पज्जत्तीसु	पर्याप्तिषु	१९०४ [१]
पज्जत्तीहिं	पर्याप्तिभिः	९३, १७४६, १७४७ [१], १७५०
पज्जत्ते	पर्याप्तः	१७४६
पज्जत्तट्टिया	पर्यवस्थिताः	१११९
० पज्जत्तसाणा	पर्यवसानाः	९७१
पज्जत्तसाणे	पर्यवसाने	८७७ [२०-२१]
० पज्जत्तसाणेसु	पर्यवसानेषु	२१०४ [१]
० पज्जत्तसिया	पर्यवसिता	८५८
पज्जत्ता	पर्यवाः	४३८, ४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५१, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५०५, ५१०, ५११, ५१४, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२६ [१], ५५४ [३], ५५७ [१]
० पज्जत्ता	पर्यवाः	२७५, ५०० तः ५०२, ५५८, ७८०
० पज्जत्ताण	पर्यवाणाम्	२७५
० पज्जत्ताणं	,,	५५८
० पज्जत्तवेहि	पर्यवेः	४४५, ४४८, ४५२, ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० पज्जवेहिं	४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ५०८, ५३८ [१], ५४४, ५४७ [१], ५५४ [२-३], ५५५ [१], ५५६ [१], ५५७ [१]		पट्टविद्याइं	प्रस्थापितानि	१४४४
			पट्टिता	प्रस्थिताः	१११९
			पट्टिया	”	१११९
			पडल	पटल १६७ तः १७४, पृ. ५० टि. ६	
			० पडलाण	पडलानाम्	८८३
			पडहसंठाणसंठिण	पडहसंस्थानसंस्थितः	२०१२
० पज्जवेहिं	पर्यवैः ४४०, ४४१, ४४३, ४४४, ४४६, ४४७, ४५२, ४५५, [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१,३], ४५९ [१,३], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१,३], ४९० [१,३], ४९१ [१], ४९३ [१-२], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५१०, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२९ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१], ५५५ [३], ५५७ [१], पृ. १५२ टि. १		पडाग	पताका १८८, १९५ [१]	
			पडागा	मत्स्थविशेषः	६३
			”	सर्पविशेषः	८०
			पडागातिपडागा	मत्स्थविशेषः	६३
			पडागासंठाणसंठिण	पताकासंस्थानसंस्थितम् ९८६, १४९३ [१], १५२२	
			० पडिदिसिं	प्रतिदिशम् पृ. ७२ टि. २	
			पडिदुवारदेस	प्रतिद्वारदेश १७७, १७८ [१], १८८	
			पडिनियत्तत्ति	प्रतिनिवर्तते २१७४ [१]	
			पडिनियत्तित्ता	प्रतिनिवर्त्य २१७४ [१]	
			पडिपुण्णचंदसंठाण-	प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थान-	
			संठिता	संस्थिताः २०७	
			पडिपुण्णं	प्रतिपूर्णम् १७०७ [१], १७०८ [२, ७], १७१२, १७१३, १७१८, १७२२, १७२७, १७२९, १७३१ [३-४]	
			पडिपुण्णा	प्रतिपूर्णा १५३५	
			पडिपुण्णे	प्रतिपूर्णम् १७०५, १७०८ [४], १७११ [२], १७१२, १७१४, १७१५, १७२१, १७२५, १७२८, प्रतिपूर्णा १७०८ [८], १७३१ [१, ५]	
			”	”	
			पडिपुण्णचंदसंठाण-	प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थान-	
			संठिते	संस्थितः २०१ [१], २१६९	
पट्टगारा	पट्टकाराः - शिल्पार्याः	१०६			
पट्टणनिवेशेसु	पत्तननिवेशेषु	८२			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
+ पडिरुव	प्रतिरूपः—वानव्यन्तरेन्द्रः १९२ गा. १४९	
पडिरुवा	प्रतिरूपाः १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७	
"	प्रतिरूपा २११	
"	प्रतिरूपौ २०६ [१]	
"	प्रतिरूपाणि १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६ [१], १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८	
० पडिरुवा	प्रतिरूपौ—प्रतिरूपो वानव्य- न्तरेन्द्रः १९२	
पडिरुवे	प्रतिरूपः १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१]	
पडिवक्खो	प्रतिपक्षः ५५३	
पडिवज्झ	प्रतिपद्यते २१७५	
पडिवज्जित्तप	प्रतिपत्तुम् १४२० [६-७], १४३७ [६]	
० पडिवण्णगा	प्रतिपन्नकाः ८६७	
० पडिवण्णे	प्रतिपन्नः २१७५	
पडिवाई	प्रतिपाती १९८१ गा. २२२, २०२७	
पडिवाती	प्रतिपातिनः १२३	
पडिवासुदेवा	प्रतिवासुदेवाः पृ. ३६ टि. २६	
० पडिवुज्झणा	प्रतिवाहिनी २११	
पडिसंवेदेति	प्रतिसंवेद्यते ९९० [४]	
पडिसाहरति	प्रतिसंहरति २१७२	
पडिसाहरित्ता	प्रतिसंहृत्य २१७२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पडिसेधो	प्रतिपेधः ६४६	
पडिसेहेयव्वा	प्रतिपेद्धव्याः ६६४, ७८१ तः ७८४	
पडिसेहो	प्रतिपेधः ६४१ तः ६४४, ६४५ [१], ६७३ [२], १४२८ [५]	
पडिहता	प्रतिहताः २११ गा. १५९- १६०	
पडिहारियं	प्रातिहारिकम् पृ. ४४५, टि. १	
पडीण	प्रतीचीन १५७	
पडीण-	" १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९	
पडीणवाण	प्रतीचीनवातः ३४ [१]	
पडु	पट्ट ११७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
पडुच्च	प्रतीत्य ८२, १५४, ६३२, ७३०, ७३२, ७३४, ७३६, ८७५, ८७७ [७, ९, ११, १३], ९६१ [१], १५५१, १६९९ [१], १७३६ [१], १७९८ [१], १८०० [१], १८०१ [१], १८०६ [१], १८०९, १८५३, १८५५ तः १८५७	
पडुच्च-	प्रतीत्य ९७१ गा. २०१	
पडुच्चसच्चा	प्रतीत्यसत्या—भाषाप्रभेदः ८६२	
पडुच्चसच्चे	" "	
	८६२ गा. १९४	
पडुप्पण्णभाव-	प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनाम्	
पण्णवणं	१८५३, १८५५ तः १८५७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० पडुप्पणं	प्रत्युत्पन्नम्	९११ [२], ९२१ [१], ९२४	पणट्टसंधिं	प्रणष्टसन्धिम्	५४ [७] गा. ८५
० पडुप्पणो	प्रत्युत्पन्नः	९२१ [१]	पणतालीसं	पञ्चचत्वारिंशत्	२११, ५९४
पडुप्पन्नवयणे	प्रत्युत्पन्नवचनम्	८९६	पणतालीसाण	पञ्चचत्वारिंशति	१७६, पृ. ३५ टि. १
पडोयारेहिं	प्रत्यवतारैः	१९६३	पणतीसत्तिभागा	पञ्चत्रिंशद्भागाः	१७०२ [६, ८, १८-२१, ४५]
पडोलकंदे	पटोलकन्दः	पृ. १८ टि. ८	पणतीसत्तिभागे	पञ्चत्रिंशद्भागान्	१७११ [२]
पडोलं	पटोलम्	५४ [८] गा. ९४			
पडोला	पटोला	४२ गा. २०, ४५. गा. २८			
पढम ०	प्रथम	२१७३ [२]	पणपणं	पञ्चपञ्चाशत्	३४४ [१, ३], ४०८ [१, ३], ४१४ [१, ३], ४१६ [१, ३], १२६४ [२], १२७० [२],
पढमताण	प्रथमतया	५४ [९] गा. ९७	पणयालीसं	पञ्चचत्वारिंशत्	पृ. १६५ टि. ४
० पढमवग्गामूलस्स	प्रथमवर्गमूलस्स	९१२ [२], ९२०	+ पणरस्स	पञ्चदशम्	७९० गा. १८८, पृ. २०२ टि. २-३
० पढमवग्गामूलं	प्रथमवर्गमूलम्	९११ [२], ९२१ [१]	पणवणिय	पणपञ्जिक, पणपर्णिक, प्राणीपर्णिक — वानव्यन्तर- देवजाति	१८८
पढमसमय ०	प्रथमसमय	११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२	+ पणवन्निय	पणपञ्जिकः — वानव्यन्तर- देवजातिः	१९४ गा. १५१
पढमं	प्रथमम्	१७८ [१-२], ६४७ गा. १८३, २१७५, पृ. ४५, पं. २६	पणवीसं	पञ्चविंशतिः	१६९
पढमा	प्रथमा	७८१	पणिहाण	प्रणिधाय	१२१५ [१], पृ. २९० टि. १
पढमे	प्रथमे	२०४६, २१७२	पणिहाय	,,	१२१५ [२-३]
पढमो	प्रथमः	७९० गा. १८५- १८७, १५९१, १५९९ [१], पृ. २४८ पं. २५, पृ. २७९ पं. १५, पृ. ३६७ पं. २४, पृ. ४०० पं. १२	पणुतालीसाण	पञ्चचत्वारिंशति	९३
पणए	पनकः	५१, ५४ [१] गा. ४७, ५५ [३] गा. १०८	पणुवीसइमो	पञ्चविंशतितमः	७९० गा. १८७
पणगजीवस्स	पनकजीवस्स	२१७५	पणुवीसं	पञ्चविंशतिः	४२९ [१, ३], ४३० [१, ३], १५२९ [५-६], १९९१, १९९२
पणगमत्तिया	पनकमृत्तिदाः	२३	पणुवीसाण	पञ्चविंशतौ	१८४४, १८४५
			पणुवीसाण	पञ्चविंशतेः पञ्चविंशत्या वा	७१६, ७१७
			० पणुवीसाण	,,	१७१५, १७१७

मूलसदो
० पणत्तं

सकयत्यो सुत्तंकाइ
प्रज्ञासम् १४२० [२-३],
१४२१ [२], १४२५ [२],
१४२८ [२], १४३१ [२],
१४३२ [२-३], १४३७
[२-३], १४५२

पणत्ता

प्रज्ञासा ४, ६, १४,
१५, १७, १९, ५८ [१],
५९, २११, २३५ तः
३५१ [१], ३५४ [१-३],
३५७ [१], ३६० [१],
३६३ [१], ३६६ [१],
३६९ [१], ३७० [१],
३७१ [१], ३७२ [१],
३७५ [१], ३८१ [१],
३८४ [१], ३८७ [१],
३९० [१], ३९३ [१],
३९४ [१], ३९५ [१],
३९६ [१], ३९९ [१],
४०७ [१], ४०८ [१],
४०९ [१], ४३६ [१],
४३७ [१-३], ५६० तः
५६८, ७३८, ७७३ [१],
८५८, ८६० तः ८६६,
१००९ [१], १०११
[१], १०१२ [१],
१०१४ [१], १०१६
[१], १०८६ तः १०८८,
१०९२ तः ११००,
११०२ तः ११०५,
११२०, १२२६ तः
१२३१, १२३३ तः
१२३८, १२४३, १२४४,
१५०२, १५०६ [१],
१५०७ [१], १५१३ [१],
१५२७ तः १५२९
[२], १५३०, १५३१,
१५३२ [१, ६], १५३५,

मूलसदो

सकयत्यो सुत्तंकाइ
१५४५ तः १५४७ [१],
१५४८ तः १५५०,
१५५१ [१, ४, ६, ९],
१५६८ तः १५७२,
१६९७, १६९८ [१-२],
१९३६ तः १९३८,
१९४० तः १९४२,
१९४४, १९४५, १९४७,
१९४८, १९५०, १९५१
१९५७ [१], १९५८,
२०५२ [१], २०५५,
२०६०, २०६३, २०६६,
२०६९, २०७२, २०७७,
पृ. १२६ टि. १
प्रज्ञासा: ७, ८ [१, ४-५],
२०, २१, २४, २६,
२८ [१], २९, ३१, ३२,
३४ [१, २], ३५, ३७,
४० तः ४३, ५१, ५२,
५४ [१], ५५ [१], ५७
[२], ५८ [२], ६० तः
६७, ६८ [१, ३], ६९
तः ७३, ७५ [१, ३],
७७ तः ८१, ८४ [१, ३],
८५ [१-२, ४], ८६, ८७,
८९, ९०, ९१ [१, ३],
९२, ९४, ९५, ९७ तः
१०३, १०५, १०६,
१०८ तः १२०, १२२
तः १३१, १३४ तः १३९,
१४० [२], १४१ [१-२],
१४२ [२] तः १४७,
१५०, १५६, १५९,
१६२, १६७ तः १७४,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०६ [१],
२०७ तः २१०, ४३५

पणत्ता

मूलसदो

पणत्ता

सकयथो

सुत्तंकाइ

[१], ४३८, ४४०,
 ४४१, ४४३ तः ४४८,
 ४५२, ४५५ [१-३],
 ४५६ [१], ४५७ [१],
 ४५९ [१], ४६२ [१],
 ४६४ [१], ४६६ [१],
 ४६७ [१], ४६८ [१],
 ४७० [१], ४७३ [१],
 ४७४ [१], ४७५ [१],
 ४७७ [१], ४८१ [१],
 ४८२ [१], ४८३ [१],
 ४८५ [१], ४८७ [१],
 ४८९ [१], ४९० [१],
 ४९१ [१], ४९३ [१],
 ४९५ [१], ४९७, ५०० तः
 ५०२, ५०४, ५०५,
 ५१०, ५११, ५१५, ५२५
 [१], ५५४ [३], ५५७
 [१], ५६९ तः ५७७,
 ५७९ तः ५८१, ५८३
 तः ५८५, ५८९, ६०६,
 ६०७, ६७९, ६८१,
 ८६७, ८६८, ९५८,
 ९५९, ९८० [१], ९८१
 [१], ९८५ [८], ९८७
 [३], ९९३, ९९४,
 ९९६, ९९८, ११२४ तः
 ११२६, ११२८ तः
 ११३०, ११३२, ११४१,
 ११४२, ११४४, ११४७,
 १४८६ [१-२], १५०१
 [४], १५७३, २०४६,
 २०७८, २०८३, २०८६,
 २०८९, २०९० [१],
 २०९१ [१-२], २०९२,
 २१३३, २१३४ [१],
 २१४७ तः २१५२,
 २१६८, २१६९

मूलसदो

पणत्ता

सकयथो

सुत्तंकाइ

प्रज्ञासि ४७ तः ४९,
 १४८ तः १५७, १६१,
 १६२, १६४ तः १७०,
 १७२ तः १७८ [१],
 १७९ तः १८६ सूत्राणां
 प्रथमकण्डिका, १८८ [१],
 १८९ [१], १९० [१],
 १९३ [१], १९५ [१],
 १९६, १९७ तः २०६
 सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
 २०७ तः २११, ७९१,
 ८७०, ८९८, ९०१,
 ९०२, ९०४, ९०६,
 ९०८, ९१० [१-४],
 ९११ [१, ३], ९१२
 [१-२], ९१४ [१-२],
 ९१६ [१-२], ९१८ [१],
 ९२०, ९२१ [१-२],
 ९७३, ९८३ [१], ९८४,
 ९८५ [१], ९८७ [१],
 १०२४ तः १०२६ [१],
 १०२७ [१], १०२८
 [१-३], १०५६, १०५७,
 १२४६, १४७५, १६९४
 [१८], २०४७
 प्रज्ञातः १९८२
 प्रज्ञातौ २०५ [१], २०६
 [१]
 प्रज्ञाते ९८७ [१]
 प्रज्ञाताः ४४, ४५, ५०,
 ७२५ तः ७२७, ७७४,
 ११५६ तः ११५९,
 १२१९, १२३९, १२४०,
 १२४५, १२५०, १२५६,
 १२५७ [१-३], ५, ७, ९,
 १२], १५६७, १६०५,
 १६०६ [१], १६१७,

पणत्ताओ

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

पणत्ते

१६२१, १६२७ [१],
१६६५, १६६६, १६८५,
१७५४ [१], १७६९ [१],
१७७५ [१], १७८७ [१]
प्रज्ञप्तः १९७ [१], १९८
[१], २०२ [१], २०३
[१], २०४ [१], ६८४,
८८१, ९२५ तः ९३७,
९४७ तः ९५७, ९६० [१],
९६२ [१], ९६३ [१],
९९२ [१-२], १००७,
१००८ [१], १०१५
[१], १०१७ तः १०२०
[१], १०२१ [१-३],
१०२२ [१-२], १०३८
तः १०७०, १०७२ तः
१०७५, १०८५, १२७१,
१२८५, १३२१, १३२६,
१३३०, १३३१, १३३४,
१३३५, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५२, १३५५,
१३५९, १३६४, १३६७,
१३६९, १३७१, १३७५,
१३७६, १३७९, १३८१,
१३९८, १६७०, १६७९
तः १६८६, १६९४ [१],
१७९६, १८१७, १९०८
तः १९१०, १९१२ तः
१९१४, १९१६ तः
१९१८, १९२० तः
१९२२, १९२४, २००८,
२०१०, २०१२ तः
२०१४ [१], २०१५,
२०१६, २०८७ [१],
२०८८, २०९२, २१६९,
२१७२

पणत्ते

प्रज्ञप्तम् २११,
८९६, ९७४ [१-५],
९७५ [१], ९७६ [१,
३-४], ९७७ [१],
९७८ [१], ९८३ [२],
९८४, ९८५ [१-५],
९८६, ९८७ [१], ९८८,
१०२७ [१], १०३२ [१],
१०७१, १४७६ तः
१४७८ [१-२], १४८०,
१४८२ तः १४८४
[२], १४८५ [१-३,
५-७], १४८७ [१-२],
१४८८ तः १४९० [१],
१४९१ तः १४९५, सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, १४९७
[१-३], १४९८ [१-२],
१५०१ [१], १५१४,
१५२१ तः १५२४ [१],
१५२६ [१, ६], १५३३
[१-२], १५३४, १५३६,
१५३७, १५३९ [१],
१५४० तः १५४२,
१५४४ [१, ३], १६८९
तः १६९५ [१-२],
१६९६, २१७१

”

पणत्तो

+ पणर

पणरस

पणरसविहा

प्रज्ञप्तानि १०७
प्रज्ञप्तः १४७०
पञ्चदशम् ७९० गा.
१८९-१९०
पञ्चदश १७०, १७४ गा.
१३६, १०६३, १०६५,
१५२९ [२-३], १६९९
[१], १७०० [९],
१७०२ [३, २६, ३८]
पञ्चदशविधाः ९७ [१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पणरसविहा	पञ्चदशविधा	१०८६, १०८७		१२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ.	
पणरसविहे	पञ्चदशविधः	१०६८, १०६९, १०७५		४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं.	
पणरससु	पञ्चदशसु	८२, १५४, १७६		२०, पृ. ४१८ पं. ३७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ.	
० पणवणं	प्रज्ञापनाम्	१८५३, १८५५ तः १८५७		४२७ पं. ११, पृ. ४४६ पं. १२	
पणवणा	प्रज्ञापना १ गा. २, २ गा. ४, ३, १४७ [२], पृ. ४४६ पं. १३		पणवणापयं	प्रज्ञापनापदम्	पृ. ४५ पं. २६
० पणवणा	,, ४, ५, ६, १३ [५], १४ तः १९, ५६ तः ५९		पणवणी	प्रज्ञापनी — भाषाभेदः ८३२ तः ८३८, ८५४, ८५५, ८५७, ८९७	
पणवणाए	प्रज्ञापनायाम् पृ. ४५ पं. २६, पृ. ८० पं. ६, पृ. १११ पं. २१, पृ. १३५ पं. ११, पृ. १६२ पं. ६, पृ. १८३ पं. १२, पृ. १८७ पं. १६, पृ. १८९ पं. २५, पृ. १९२ पं. २६, पृ. २०८ पं. १०, पृ. २२२ पं. ५, पृ. २२८ पं. १९, पृ. २३३ पं. २०, पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. २९१ पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०३ पं. १४, पृ. ३१७ पं. १०, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३६२ पं. २७, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९० पं. २८, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०० पं.		,,	,, — भाषाभेदः ८६६ गा. १९६ ,, — भाषाभेदः ८३५, ८३८, ८५६	
			० पणवणी		
			पणविटिया	त्रीन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. १	
			पणवीसा	पञ्चविंशतिः १७४ गा. १३६	
			पण्णा	पञ्चाशत् १८७ गा. १४०, २०६ [२] गा. १५४ गा. १५६ ३९६ [१]	
			पण्णास०	,,	
			पण्णासं	,, २०२ [१], ४१० [१, ३], ४१२ [१, ३] १७२२	
			० पण्णासं	,,	
			पण्णासाए	पञ्चाशतः २०२ [२] पञ्चाशता ३९६ [३], ३९८ [१, ३] १७२१	
			,,		
			० पण्णासाए	,,	
			पतरस्त	प्रतरस्य ९११ [२], ९१२ [२]	
			पतराभेए	प्रतरभेदः ८८१	
			० पतिट्टिए	प्रतिष्ठितः ९६० [१]	
			पत्त-	प्राप्त ९९, १००	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पत्त०	पत्र ५५ [३] गा. १०९	
+ पत्तउर	वनस्पतिविशेषः	४२ गा. २१
पत्तविच्छ्रया	पत्रवृश्चिकाः	५८ [१]
पत्तविच्छ्रया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
पत्तस्स	पत्रस्य ५४ [३] गा. ६२,	५४ [४] गा. ७२
० पत्तस्स	प्राप्तस्य	१६७९
पत्तं	पत्रम् ५४ [७] गा. ८५	
पत्ता	पत्राणि ४०, ४१, ५३	गा. ४४, ५४ [२] गा. ५५, ५४ [८] गा. ९१
"	प्राप्ताः २११ गा. १७७,	२१७६ गा. २३१
० पत्ता	प्राप्ता	१२३७
पत्ताइं	पत्राणि ५४ [८] गा.	९३ गा. ९५
० पत्तातो	पत्रतः	२११
पत्तासवे	पत्रासवः	१२३७
पत्ताहारा	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
पत्तिण्डजा	प्रत्ययेत् १४२० [४-५],	१४३७ [४]
पत्तिथ	चतुरिन्द्रियजीवः	पृ. २८ टि. ७
पत्ते	पत्रम् ५४ [३] गा. ६२,	५४ [४] गा. ७२
"	पत्रे ५४ [९] गा. ९७	
० पत्ते	पक्ष्म	१२२७
पत्तेय०	प्रत्येक	१९५ [१]
पत्तेयजिया	प्रत्येकजीवानि	५४ [२] गा. ५५
पत्तेयजीविया	प्रत्येकजीवकानि	४०, ४१
पत्तेयबुद्धिसिद्धा	प्रत्येकबुद्धिसिद्धाः	१६
पत्तेयसरीर०	प्रत्येकशरीर ३७, ३८,	५३ गा. ४६, २४२ तः २४४, २४५ [७], २४६ तः २४९, २५१, ३३४, १३०९, १३१८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पत्तेयसरीरणामाण	प्रत्येकशरीरनाम्नः	१७०२ [४८]
पत्तेयसरीरणामे	प्रत्येकशरीरनाम	१६९३
पत्तेयसरीराणं	प्रत्येकशरीराणाम्	५३ गा. ४५-४६
पत्तेयं	प्रत्येकम् ५४ [८] गा.	९१ गा. ९३ गा. ९५, ५७८, ७४३, ७८९, १०८३
पत्तेया	प्रत्येकाः - प्रत्येकवनस्पति-जीवाः ५४ [११] गा.	१०६
० पत्थडा	प्रस्तयाः २०७ तः २०९	
"	प्रस्तयानि १९५ [१]	
० पत्थडेसु	प्रस्तयेषु १४८, १५१,	१५७, १६०
पदाइं	पदानि ११० गा. १२५	
पदाणं	पदानाम् १२५९ गा. २१२	
पदीसइ	प्रदृश्यते पृ. २२ टि. ११	
पदीसई	प्रदृश्यते ५४ [३] गा. ५८ गा. ६० तः ६३ गा. ६५, ५४ [४] गा. ६६ तः ६९	
पदीसण	" ५४ [३] गा. ५६-५७	गा. ५९
पदीसति	" ५४ [४] गा. ७१	तः ७५, पृ. २२ टि. ११
पदीसती	प्रदृश्यते ५४ [३] गा. ६४, ५४ [४] गा. ७०, पृ. २२ टि. ११	
पदेस०	प्रदेश २११ गा. १५८ गा. १६२, ५२८, ५३४	
पदेसट्टताण	प्रदेशार्थतया २७१, २७२ [१-४], २७३, ४४०, ४४४, ४५९ [१]	
० पदेसट्टवाण	" २७२ [१-५], २७३, ३३०, ३३९	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पदेसट्टयाए	प्रदेशार्थतया २७१, २७२ [५], ३३० तः ३३३, ४४१, ४४३, ४४५ तः ४४८, ४५५ [२-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८५ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९७, ५०५, ५०८, ५१४, ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३७ [१], ५३८ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ७७९, ७८०, ८०२, ९७९, १२४७, १२४९, १५६५		० पदेसा	प्रदेशाः २७५, ७७७, ७९७, ८०२	
			० पदेसाण	प्रदेशानाम् ८०२ तः ८०४	
			० पदेसाणं	,,	२७५
			पदेसाभावा	प्रदेशाभावात् २७२ [६]	
			पदेसावगाह	प्रदेशावगाह १२१८ गा. २१०	
			० पदेसिए	प्रदेशकः ५०५, ५३५ [१], ५५२ [१], ५५४ [३]	
			,,	प्रदेशकम् ७९३ तः ७९५, ७९७, ७९९, ८०१	
			० पदेसिते	प्रदेशकः ५५४ [१]	
			,,	प्रदेशकम् ७९९	
			० पदेसियस्स	प्रदेशकस्य ५०५, ५३१ [३], ५३६ [१], ५४५ [१], ५५४ [३], ८०२, ८०४	
			० पदेसिया	प्रदेशकाः ५०३	
			,,	प्रदेशका १२४३	
			० पदेसियाइं	प्रादेशकानि १७९७	
			० पदेसियाणं	प्रदेशकानाम् ३३०, ५०५, ५०८, ५३५ [१], ५३७ [१], ५५४ [१, ३]	
			० पदेसु	पदेसु १९०७	
			पदेसेण	प्रदेशेन पृ. ३५९ टि. २	
			पदेसेहिं	प्रदेशैः १००२, १००५	
			० पदेसेहिं	,, २११ गा. १६८	
			पदेसोगाढ	प्रदेशावगाढ पृ. २९१ टि. २	
			० पदेसोगाढस्स	प्रदेशावगाढस्य ८०२	
			० पदेसोगाढाहं	प्रदेशावगाढानि १९९७	
			० पदेसोगाढे	प्रदेशावगाढम् ७९४, ७९५, ७९७ तः ७९९, ८०१	
			पनरसमं	पञ्चदशम् पृ. २६० पं. २६	
पदेसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ			
पदेसट्टयाए	प्रदेशार्थतया २७१, २७२ [५], ३३० तः ३३३, ४४१, ४४३, ४४५ तः ४४८, ४५५ [२-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८५ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९७, ५०५, ५०८, ५१४, ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३७ [१], ५३८ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ७७९, ७८०, ८०२, ९७९, १२४७, १२४९, १५६५				
० पदेसट्टयाए	प्रदेशार्थतया ३३०, ३३२, ३३३				
पदेसट्टयाते	,, ४८७ [१], ५०४, ५३६ [१]				
पदेसणामणिहत्ताउए	प्रदेशानामनिधत्तायुष्कः ६८४				
पदेसणामनिहत्ताउए	,, ६८५, ६९०				
पदेसमभलिते	प्रदेशाभ्यधिकः ५३३ [१]				
पदेसमवभलिते	,, ५५४ [१]				
पदेसमवभहिते	,, ५०५				
पदेसहीणे	प्रदेशहीनः ५०५, ५३३ [१], ५३९ [१], ५५४ [१]				
पदेसं	प्रदेशम् १६१९				
पदेसं-	प्रदेशम् १६३६				
पदेसा	प्रदेशाः ५, ५०१, ९८७ [१]				

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पन्नत्ता	प्रज्ञता: ८ [२-३], २२, २३, २५ [१], २७, २८ [२], ३०, ३१ [२], ३६, ३८, ३९, ४६, ५६ [२], ८८, ९६, १०४, १२१, १३२, १३३, १४० [१], १४२ [१], १५३, ६०५, ९९८	
„	प्रज्ञता ३, ५, १६, १८, ३३, ५६ [१], ५७ [१], १०१० [१]	
„	प्रज्ञतानि १५५, १५८ तः १६०, १६३, १७१, २०१ [१]	
पन्नत्ते	प्रज्ञतः १९०८	
„	प्रज्ञतम् ९७४ [२]	
पन्नरसविहा	पञ्चदशविधा १६, ११०३	
पन्नरससु	पञ्चदशसु ९३	
पप्प	प्राप्य १११६, १२२० तः १२२३, १२२५, १२५१, १२५२, १२५४, १२५५, १६७९ तः १६८१ [१], पृ. ४०० टि. १-२, पृ. ४२२ टि. ४.५	
पप्पडमोदण	पर्वटमोदकः-सिष्टखाद्य-विशेषः १२३८	
० पप्पडिया	पर्वटिका ५३ गा. ४६	
पप्पा	प्राप्य १८६४, २०५२ [२]	
पव्वभारेसु	प्राग्भारेसु १४८	
पभंजणे	प्रभञ्जनः-वायुकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४४	
० पभा	प्रभौ २०५ [१]	
*, „	प्रभाः १८७ गा. १४७	
*, „	प्रभा १६८	
पभाण	प्रभया १७७, १७८ [१], १८८, १९६	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० पभावणे	प्रभावने ११० गा. १३२	
पभासेमाणा	प्रभासमानाः १७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०५ [१]	
„	प्रभासमानौ १७८ [२], १९५ [२]	
पभासेमाणे	प्रभासमानः १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १९० [२], १९७ [२], १९८ [२]	
*, ० पभे	प्रभः २०१ [१]	
पमत्तसंजण्हितो	प्रमत्तसंयतेभ्यः ६६५ [२]	
पमत्तसंजल-	प्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टि	
सम्मद्विट्ठि०	६६५ [२]	
पमत्तसंजयसम्मद्विट्ठि०	„ १५३३ [९-१०]	
पमत्तसंजयस्स	प्रमत्तसंयतस्स १६२२	
पमत्तसंजया	प्रमत्तसंयताः ११४२	
पमत्ता	प्रमत्ताः ११५२	
पमाण	प्रमाण १९९५	
० पमाणमेत्ताओ	प्रमाणमात्राः ९२४	
० पमाणमेत्ते	प्रमाणमात्रम् ९७६ [४], ९८५ [४]	
पमाणं	प्रमाणम् १४७४ गा. २१४	
पमाणे	प्रमाणम् पृ. ३२९ टि. १	
० पमाणेहिं	प्रमाणैः ११० गा. १२७, १९६३	
पसुइय०	प्रसुदित १८८	
पसुह	प्रसुह २८ [४], ५६ [२], ८५ [५]	
*, „	„ २५ [३], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ९१ [४]	
पसुह	पक्ष्मन् १९६	

मूलसदो	सकथत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकथत्यो	सुत्तंकाइ
पम्हलेसट्टाणा	पद्मलेश्यास्थानानि १२४९		पयय ०	पदक, पदग, पतग-वान-	
पम्हलेसं	पद्मलेश्याम् १२२४			व्यन्तरदेवजाति १९४	
पम्हलेसेण	पद्मलेश्येन १२५८ [४]			गा. १५१	
पम्हलेस्स ०	पद्मलेश्या ११५५		पययदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः पतग-	
पम्हलेस्सट्टाणा	पद्मलेश्यास्थानानि १२४७,			देवा वा १९४ गा.	
	१२४९			१५१	
पम्हलेस्सं	पद्मलेश्याम् १२५८ [३]		पययपई	पदकपतिः, पदगपतिः,	
„	पद्मलेश्याम् १११६,			पतगपतिः-वानव्यन्त-	
	१२२१, १२२२, १२२४,			रेन्द्रः १९४ गा. १५३	
	१२२५, १२५४, १२५५		पयरएणं	प्रतरकेण ८८३	
पम्हलेस्सा	पद्मलेश्या १११६,		पयरस्स	प्रतरस्य ५४ [११] गा.	
	११५६, ११६९ [१],			१०६, ९१० [२], ९१८	
	१२२१, १२२४, १२३०,			[१], ९२२, ९२३	
	१२३२, १२३७, १२४०,		० पयरस्स	प्रतरस्य ९१८ [१]	
	१२५४, १२५५		पयरं	प्रतरम् ९१८ [१]	
„	पद्मलेश्याः २५५, ९४६,		पयराभेएणं	प्रतरभेदेन ८८७	
	११५५, ११७०,		पयराभेदे	प्रतरभेदः ८८३	
	११८० [५, ७-८],		पयला	प्रचला १६८०	
	११८२ [१, ३], ११८६		पयलाइया	भुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
	तः ११८८, ११९०,		पयलापयला	प्रचलाप्रचला १६८०	
	११९१		० पयरस्स	पदस्य ९२१ [१]	
पम्हलेस्साए	पद्मलेश्यायाः १२३७		पयंगे	पतङ्गः ५८ [१] गा. ११०	
„	पद्मलेश्यायाम् १८८५ [४]		पयाणं	पदानाम् १७९३ गा. २१८	
पम्हलेस्साओ	पद्मलेश्याः ११८० [७-८]		पयाणि	पदानि १७०९	
पम्हलेस्साठाणा	पद्मलेश्यास्थानानि १२४७		० परक्कमे	परक्कमः १६८४ [१]	
पम्हलेस्साणं	पद्मलेश्यानाम् २५५,		परट्टाणे	परस्थाने १०४९, २१११,	
	११८६, ११८७			२११६ [१]	
पम्हलेस्सापरिणामे	पद्मलेश्यापरिणामः ९३०		० परट्टाणेषु	परस्थानेषु २१०४ [१],	
पम्हलेस्से	पद्मलेश्याः १२१६ [२],			२१४१	
	१३४०		परपतिट्ठिए	परप्रतिष्ठितः ९६० [१]	
पम्हलेस्सेहिंतो	पद्मलेश्याभ्यः ११९१		परपरिवाएणं	परपरिवादेन १५८०	
पयगदेवा	पतगदेवाः, पदकदेवाः,		परपुट्टे	परपुट्टः १२२६	
	पदगदेवा वा १८८		परभवियाउयं	परभवियायुष्कम्-परभ-	
पयडी	प्रकृतयः १६६४ गा. २१७			विकायुः ५५९ गा.	
पयते	पदकः, पदगः, पतगः-			१८२, ६७७, ६७९,	
	वानव्यन्तरेन्द्रः १९४			६८१	
	गा. १५३		परमकण्हा	परमकृष्णाः १६७	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तंकाइ
परमकिण्हलेस्से	परमकृष्णलेदयः	१७५०
परमकिण्हा	परमकृष्णाः	१६८ तः १७४
परमव्यसंथवो	परमार्थसंस्तवः	११० गा. १३१
परमदुद्धिभगंधा	परमदुरभिगन्धाः	१६७ तः १७४
परमं—	परमम्	१६७ तः १७४
परमाणुपोगलस्स	परमाणुपुद्गलस्य	५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ५४४, ५४७ [१], ५५३
परमाणुपोगलं	परमाणुपुद्गलम्	१९६३, १९६४
परमाणुपोगला	परमाणुपुद्गलाः	६, ३३०, ३३३, ५०३
परमाणुपोगलाणं	परमाणुपुद्गलानाम्	३३०, ५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ५४७ [१], १११०
परमाणुपोगले	परमाणुपुद्गलाः	५०२, ५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ७८१, ११०१, ११०६
परमाणुम्मि	परमाणौ	७९० गा. १८५
परमुचवाओ	परमोपपातः	६४७ गा. १८४
परस्स	परस्य	१५७०, १५७१
परस्सरा	पराशराः—सनखपदविशेषः	७४
परस्सरी	पराशरी—	८५.१
परस्सरे	पराशरः—	८४९, ८५२
परस्सरो	—, —, ट्ट. २१२ टि. ४	
परं	परम्	२१०, २२३ [९], ८९९, १५७२
परंपरगत—	परम्परगताः	२११ गा. १७८
परंपरसिद्धअसंसार-	परम्परसिद्धासंसारसमा-	
समावण्णजीव-	पन्नजीवप्रज्ञापना	
पण्णवणा		१५, १७

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तंकाइ
परंपरसिद्धणोभवो-	परम्परसिद्धनोभवो-	
ववातगती	पातगतिः	११०२, ११०४
परंपरागता	परम्परागताः	१४१० [१]
परंपरागया	,, १४१० [१, ३],	१४११ तः १४१३
परंपराघाएणं	परम्पराघातेन	२१५३ [६], २१६६ [४]
परंपरोगाढाई	परम्परावगाढानि	८७७ [१७]
परंपरोववच्चगा	परम्परोपपन्नकाः	९९८
परावाथणामाए	परावातनामः	१७०२ [३५]
परावाथणामे	परावातनाम	१६९३, १६९४ [१५]
परिकहेउं	परिकथयितुम्	२११ गा. १७४
परिक्खेवेणं	परिक्षेपेण	१९७ [१], २०६ [१], २११, २१६९
परिग्गहसण्णा	परिग्रहसंज्ञा	७२५, ७२६
परिग्गहसण्णा—०	,, ७३० तः ७३६	
परिग्गहिया	पारिग्रहिनी—क्रियाभेदः	११२९, ११३९, ११४१, ११४२
परिग्गहियाणं	परिगृहीतानाम्	४११ [२-३], ४१५ [१, ३]
परिग्गहेणं	परिग्रहेण	१५७९ [१]
० परिणता	परिणताः	७, ८ [२-५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५]
० परिणतो	परिणतः	५४ [१०] गा. १०२
परिणमट्	परिणमति	२९३ टि. १
परिणमति	,, १११६, १२२० तः	१२२३, १२२५, १२४२, १२५१ नः १२५३, १२५५

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
परिणमन्ति	परिणमन्ति	१८०५, १८०६ [१], १८१२, १८१९, १८२३, १८२५, १८२९, १८६४, २०५२ [२, ४-६]	० परिणामो	परिणामः	९४० [१]
			परिणिच्चाह	परिनिर्वाति	२१७४ [१]
			परिणिच्चार्यति	परिनिर्वाति	६७३ [२]
			+ परिच	परीतः	२१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२
० परिणया	परिणताः	७, ८ [१], १० [२], ११ [१, ३], १२ [२, ४, ६-८], १३ [३], घृ. ७ टि. २	परित्तजीवं	परीतजीवम् - प्रत्येकजीवम्	५४ [११] गा. १०५
परिणाम	परिणाम	१२१८ गा. २१०	परित्तजीवा	परीतजीवाः - प्रत्येकजीवाः	५४ [८] गा. ८९
परिणाम ०	,,	१२१८ गा. २१०	,,	परीतजीवा - प्रत्येकजीवा	५४ [४] गा. ६९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३
+ परिणाम	परिणामः	२ गा. ५	परित्तजीवे	परीतजीवः - प्रत्येकजीवः	५४ [४] गा. ६७-६८
परिणामणया	परिणामनता-परिणामना	२०३३, २०३४ [१], २०३५	,,	परीतजीवम् - प्रत्येकजीवम्	५४ [४] गा. ६६ गा. ७१ तः ७५
परिणामपथं	परिणामपदम्	घृ. २३३ पं. २०	,,	परीतजीवा - प्रत्येकजीवा	५४ [४] गा. ७०
परिणामं	परिणामम्	१२४२, १६७९ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६	परित्तमिस्सिया	परीतमिश्रिता - भाषामेदः	८६५
० परिणामं	परिणामम्	१६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२]	परित्ता	परीताः - प्रत्येकशरीरिणः	२६५
परिणामियस्स	परिणामितस्य	१६७९	परित्ताणं	परीतानाम् - प्रत्येक- शरीरिणाम्	२६५
० परिणामिया	परिणामकाः	२३२ टि. १	परित्ते	परीतः - पर्याप्तः	१३७६
परिणामे	परिणामः	९२५, १७९३ गा. २१७	० परित्ते	,,	१३७७; १३७९ तः १३८१
० परिणामे	,,	९२५ तः ९३७, ९४६, ९४७, ९४९ तः ९५७	परित्तो	,,	प्रत्येकशरीरी ५४ [९] गा. ९८
० परिणामेणं	परिणामेन	९३८, ९३९ [१], ९४० [१], ९४१ [१], ९४२, ९४३, ९४५, ९४६	परिपीलङ्गत्ता	परिपील्य	१८०१
परिणामेति	परिणामयन्ति	११२४, १८०२	परिमण्डलसंठाण- परिणता	परिमण्डलसंस्थानपरिणताः	८ [५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१, ३, ५-८], १३ [१]

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्काइ
परिमंडलसंठाण- परिणया	परिमण्डलसंस्थानपरिणताः १२ [२, ४]	
परिमंडलसंठाण- परिणामे	परिमण्डलसंस्थानपरिणामः ९५०	
परिमंडलस्स	परिमण्डलस्य - संस्थान- विशेषस्य ८०२ तः ८०६	
परिमंडलं	परिमण्डलम् - संस्थान- विशेषः ८५३	
परिमंडला	परिमण्डलानि - संस्थान- विशेषाः ७९२	
परिमंडले	परिमण्डलम् - संस्थान- विशेषः ७९१, ७९३ तः ८००	
० परियट्टं	परावर्तम् १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८	
० परियट्टा	परावर्ताः १२६२ [१], १२८८, १३१०	
० परियरिया	परिवारितानि १७७, १७८ [१], १८८	
परियाइणया	पर्यादानता - पर्यादानम् पृ. ४१९ टि. २ तः ५	
परियाइत्ता	पर्यादाय १११७	
परियाइयणया	पर्यादानता - पर्यादानम् २०३३, २०३४ [१], २०३५	
परियागयाणं	पर्यागतानाम् ११२२	
परियादियणता	पर्यादानता - पर्यादानम् २०३३	
परियायणया	,, ,, पृ. ४१९ टि. २-३-४	
० परियारगा	परिचारकाः - प्रवीचारकाः २०५२ [१-६], २०५३	
० परियारगाणं	परिचारकाणाम् - प्रवीचार- काणाम् २०५३	
परियारणया	परिचारणता, परिचारणा- प्रवीचारणा २०३३, २०३४ [१], २०३५	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्काइ
० परियारणं	परिचारणम् - प्रवीचारणम् २०५२ [२, ४-६]	
परियारणा	परिचारणा - प्रवीचारणा २०३२ गा. २२८, २०५२ [१]	
० परियारणा	,, ,, २०५२ [१]	
परियारणापयं	परिचारणापदम् - प्रवीचार- णापदम् पृ. ४२३ टि. ३	
० परियारिया	परिवारितानि पृ. ५६ टि. ३, पृ. ६४ टि. २	
० परियावणगा	पर्यापन्नकाः १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
परियावणगाणं	पर्यापन्नानाम् १२३६	
परियावैति	परितापयन्ति २१५३ [४]	
परिली	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३	
परिवडितसम्मत्ता	परिपतितसम्यक्त्वाः ३३४	
परिवडितसम्मद्दिट्ठी	परिपतितसम्यग्दृष्टयः १११ टि. १	
परिवडुमाणाइं	परिवर्धमानानि ८८०	
परिवडुज्जंति	परिवृध्यन्ते ५२८	
० परिवडुी	परिवृद्धिः ५४९	
० परिवडुीए	परिवृद्ध्या ८८०	
परिवत्ताण	फलविशेषाणाम् २७३ टि. ६	
परिवसइ	परिवसति १८५ [२]	
परिवसति	परिवसति १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८६ [२], १९० [२], १९१ [२], १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका	
परिवसंति	परिवसन्ति १६७ तः १७४, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३	

मूलसहो	सक्तयत्थो	सुत्तकाइ
	[१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २११	
परिवसंति	परिवसतः १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९३ [२], १९५ [२]	
परिवाही	परिपाटिः १००३ [२]	
परिवाहीण	परिपाट्या १७०२ [३१]	
० परिवारिया	परिवारितानि पृ. ५६ टि. ३, पृ. ६४ टि. २	
परिविद्धं सयित्ता	परिविद्धस्य १८०१	
० परिवुड्डी	परिवुद्धिः ५०७, ५२८, ५३४, ५४०, ५४१, [२], ९८७ [५], १०२२ [२]	
० परिवेष्टिण	परिवेष्टितः १०००	
० परिव्यायगणं	परिव्याजकानाम् १४७०	
परिसप्प	परिसर्प १५१८ [६]	
परिसप्प०	,, ६९, ७६, ६३९ [७, १२-१८]	
परिसप्पथलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
तिरिक्खजोगिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौ-	
पंचेदियओरा-	दारिकशरी-	
लियसरीरे	रम् १४८५ [१, ५]	
परिसप्पथलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
पंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः	
जोगिया	८५ [५]	
परिसप्पाण	परिसर्पाणाम् १५२४ [२]	
० परिसप्पाण	,, १५२४ [२]	
० परिसप्पाणं	,, ८४ [४], ८५ [५]	
परिसाडइत्ता	परिशाख्य १८०१	
० परिसाडेसु	परिशाटेपु ९३	
परिसाणं	परिपदाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८,	

मूलसहो	सक्तयत्थो	सुत्तकाइ
	१९० [२], १९५ [१-२], १९६, १९७ [२], १९८ [२]	
० परिहा	परिखाणि ११७, १७८ [१], १८८	
परिहाण०	परिधान १८७	
० परिहाणीण	परिहान्या २११	
परिहायमाणी	परिहीयमाना २११	
परिहारविसुद्धिय	परिहारविशुद्धिक १३६	
परिहारविसुद्धिय०	परिहारविशुद्धिक १३३, १३६	
परिहारविसुद्धिय-	परिहारविशुद्धिक-	
चरित्तपरिणामे	चारित्रपरिणामः ९३६	
परिहिया	परिहितवन्तः १७८ [१]	
,,	परिहितवन्तौ १७८ [२]	
० परिहिया	परिहिताः १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
,,	परिहितौ १७८ [२]	
परिहीणं	परिहीनम् २१७५	
परिहीणा	परिहीनाः २११ गा. १६६	
परुविया	प्रलुपिताः ५४ [११]	
परेण	परेण ११० गा. १२२, १६७९	
परोक्खवयणं	परोक्षवचनम् ८९७	
परोक्खवयणे	,, ८९६	
परोप्परं	परस्परम् १६११, १६३५ [१, ३-४]	
पलंघेज्ज	प्रलङ्घयेत् २१७४ [४]	
पलंहु [कंद] ०	पलाण्डुकन्द ५४ [८] गा. ८९	
पलंघ	प्रलम्ब १८८	
पलंघ०	,, १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
पलंघमाण०	प्रलम्बमान पृ. ६५ टि. ७	
पलासे	पलाशः ४० गा. १३	
पलिओवमट्टभागो	पल्योपमाष्टभागः ३९५ [१, ३], ३९६ [१, ३]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पलिओवमपुहुत्तं	पल्योपमपृथक्त्वम्	१३२७
पलिओवमसतं	पल्योपमशतम्	१३२७
पलिओवमसयं	„	१३२७
पलिओवमस्स	पल्योपमस्य	३८७
	[१, ३], ३८९ [१, ३],	
	६०५, ६१६ [२],	
	१४७२, १६९८ [१],	
	१६९९ [२], १७००	
	[२, ४, ९, ११, १३],	
	१७०२ [१, ३-६, ८-९,	
	११, १३, १८-२२, २४-	
	२७; ३६-३९, ४३, ४५],	
	१७०५, १७०७ [१],	
	१७०८ [२, ४, ७-८],	
	१७११ [२] तः १७१३,	
	१७१५, १७१७, १७१८,	
	१७२१, १७२२, १७२५,	
	१७२७ तः १७३० [१],	
	१७३१ [१, ३-५]	
पलिओवमं	पल्योपमम्	३५० [१, ३],
	३५१ [१, ३], ३९३	
	[१, ३], ३९५ [१, ३],	
	३९७ [१, ३], ३९९	
	[१, ३], ४०१ [१, ३],	
	४०७ तः ४१६ सूत्राणां	
	प्रथम-तृतीयकण्डिके, पृ.	
	१२५ टि. १	
० पलिओवमं	पल्योपमम्	३९७ तः ४०६
	सूत्राणां प्रथम-तृतीयकण्डिके	
पलिओवमाइं	पल्योपमानि	३४४ [१,
	३], ३४६ [१, ३], ३४८	
	[१, ३], ३७२ [१, ३],	
	३७४ [१, ३], ३७८	
	[१, ३], ३८० [१, ३],	
	३९० [१, ३], ३९२	
	[१, ३], ४०८ [१, ३],	
	४१० [१, ३], ४१२ [१,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	३], ४१४ [१, ३], ४१५	
	[१, ३], ४१६ [१, ३],	
	१२६२ [२], १२६४	
	[२], १२६८ [२],	
	१२७० [२], १३२७,	
	१७०१ [२]	
पलिओवमाइं	पल्योपमे	३४९ [१, ३],
	३५१ [१, ३]	
पलिभागभाव-	प्रतिभागभावमात्रया	
मातापु		१२५२, १२५३
पलिभागं	प्रतिभागम्	९९९ [१]
० पलिभागी	प्रतिभागी	१७४७ [१],
	१७५० तः १७५२	
पलिभागेणं	प्रतिभागेण	९१८ [१]
० पलिभागो	प्रतिभागः	९२२, ९२३
पलिओवमासंज्ञेज-	पल्योपमानह्वयेयभाग	
इभाग०		१३३७ तः १३३९
पलिमंथा	परिमन्थाः	५० गा. ४२
पलुगा	वनस्पतिविशेषः	५४ [१]
	गा. ५२	
पल्लगसंठिण्	पल्लकसंस्थितः	२००९
		[१]
पल्लणसु	पल्लवकेषु	४७ टि. १
पल्लेसु	पल्लवेषु	१५१, १६०,
	१६३ तः १६६, १७५	
पल्लव	पल्लवः-म्लेच्छजातिविशेषः	
		९८
० पल्लवागणिज्ञा	प्रह्लादनीया	१२३७
पवगदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः पतग-	
	देवा वा पृ. ६४ टि. ६	
पवडणथा	प्रपतनता	११२०
पवण	पवन [कुमाराः]	१७७
	गा. १३७	
पवत्तइ	प्रवर्तते	१०७, ११०६,
		११०७, ११२२
पवत्तति	„	१११०
पवत्ति	प्रवर्तिनम्-प्रवर्तकम्	१११०

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
पवयणं	प्रवचनम् ११० गा. १२३	
पवयणे	प्रवचने ११० गा. १२९	
पवयदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः पतगदेवा वा पृ. ६७ टि. २	
पवर	प्रवर १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
पवर०	,, १९६	
+ पवर	प्रवराणि १७८ [१-२]	
पवहति	प्रवहति पृ. २१३ टि. ३	
० पवहा	प्रवहा पृ. २१३ टि. २	
पवंच	प्रपञ्च २११	
* पवाइत्त	प्रवादित १७८ [२], १९६	
* पवाइय	,, १७७, १७८ [१], १८८	
* पवाए	प्रपातः १०८५	
पवालस्स	प्रवालस्य ५४ [३] गा. ६१, ५४ [४] गा. ७१	
पवालंकुरूप	प्रवालाङ्कुरकः पृ. २९४ टि. १४	
पवालंकुरे	प्रवालाङ्कुरः १२२९	
पवाला	प्रवालानि ४०, ४१	
पवाले	प्रवालम् २४ गा. ९, ५४ [३] गा. ६१, ५४ [४] गा. ७१	
० पवालेसु	प्रवालेषु ५५ [३] गा. १०९	
+ पविट्ठ	प्रविष्टम् ९७२ गा. २०२	
पविट्ठाई	प्रविष्टान् ९९१ [१], ९९२ [१, ३]	
पविट्ठाणि	प्रविष्टाः ९९१ [२]	
* ० पविट्ठे	प्रविष्टः १७४४	
पविभत्त	प्रविभक्त ११०५, १११८, १११९	
पवियारण	प्रविचारणा २ गा. ७	
पवियारणापयं	प्रविचारणापदम् पृ. ४२३ पं. १०	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
पव्वइत्ताण्	प्रवजितुम् १४२० [८], १४२१ [२-३]	
पव्वण्	पर्वकम् ४७ गा. ३५	
० पव्वणसु	पर्वतेषु १४८	
पव्वगा	पर्वगाः ३८ गा. १२, ४६	
पव्वगाणं	पर्वगाणाम् ५४ [८] गा. ९२	
पव्वतगयं	पर्वतगतम् १२१५ [३]	
पव्वतस्स	पर्वतस्य १७९ [१], १८३ [१], १९७ [१], १९८ [१]	
पव्वतं	पर्वतम् १२१५ [३]	
पव्वय	पर्वत १०९८	
पव्वयस्स	पर्वतस्य १८० [१], १८२ [१], १९० [१], १९१ [१], १०९८ १०९८	
० पव्वयस्स	,, १०९८	
पव्वयं	पर्वतम् १२१५ [२]	
पव्वं	पर्व ५४ [८] गा. ९३, ८५३	
पसडिल ०	प्रशिथिल १९६	
पसत्थविहायगति-	प्रशस्तविहायोगतिनामः	
णामाए	१७०२ [४२]	
पसत्थविहाय-	प्रशस्तविहायोगतिनाम	
गतिणामे	१६९४ [१८]	
पसत्था	प्रशस्ताः १७०२ [३२]	
पसत्था	प्रशस्तानि २०४७	
पसत्थाओ	प्रशस्ताः १२४१	
पसत्थेणं	प्रशस्तेन १२३६	
पसया	द्विखुरविशेषः ७२	
पसरई	प्रसरति ११० गा. १२५	
पसू	पशवः ८३२	
० पस्ती	पश्यतिनः १९५४, १९५५, १९५७ [१], १९५८, १९६०	
पह	प्रभा १९५ [१]	

मूलसूचो	सहाय्यो	सुत्तकाह	मूलसूचो	सहाय्यो	सुत्तकाह
पहराड्या	प्रहारानिगा-विपिनिरिपेः पु. ३८ टि. ११		० पंकपभापुड- विनेरह्याणं	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयि- काणाम् ३३९ [२-३]	
पहराड्याओ	प्रहारानिगा- १००		पंकसि	पङ्के ११२१	
पहवति	प्रभवति ८५० गा. १९२		पंच	पञ्च १७४, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], २१०, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९७, ७९१, ९०१, ९०८, ९७३, १०५६ तः १०५९, १०६३, १०६५, ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १४१५ [२], १४१६ [३], १४७५, १५२९ [७-८], १५३२ [५], १५६७, १६०५, १६०६ [१], १६२१, १६२७ [१], १६३५ [३], १७०२ [२५], २०९० [१], २०९२, २०९४ [२], २०९८ [२], २१४९, २१५१	
० पहवा	प्रभवा ८५८				
०० पहवा	८५९ गा. १९३				
० पहा	पया १६७, १६९, तः १७४				
०० पहा	१६७, १७०, १७१, १७३				
पहाण	प्रभया १७८ [२]				
पहारेति	प्रभारयति १५७०				
पहरिमाणोओ	प्रभारयन्त्यः २०५२ [६]				
० पहेणं	पयेन १११२				
पंकगनी	पङ्कगतिः ११०५, ११२१				
पंकपभा	पङ्कप्रभा ७७६				
पंकपभाण	पङ्कप्रभायाः ११७, २१७ [३], १५२९ [५], २००३				
॥	पङ्कप्रभायाम् १४८, १६७, २३४				
पंकपभापुडविगे- रह्य	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकः १४४६		पंच-	पञ्च १७४ गा. १३६, १८८, २०९ गा. १५७, ९८३ [१], ९८४	
पंकपभापुडविगेर- इहंहितो	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः १४४६				
पंकपभापुडविगे- रह्या	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाः १४१० [२], १४१८ [३], १९८७		+ पंच	पञ्चमम् ७९० गा. १८८ तः १९०	
पंकपभापुडविगे- रह्याणं	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम् २०५७ [३]		० पंचगु	पञ्चकम् १६८९ [१-२]	
पंकपभापुडविगेर- इहंहितो	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः २१७ [४]		० पंचकस्स	पञ्चकस्य १७०६	
पंकपभापुडविगे- रह्या	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाः ६०, २१६ [५], ५७२, ६४४		पंचकिरिण	पञ्चक्रियः १५८५ [१], १५८८, १५९०, १५९६, १५९८, २१५३ [४], २१६६ [३]	
पंकपभापुडविगे- रह्याणं	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम् १७१, २३९ [१], ६४३		पंचकिरिया	पञ्चक्रियाः १५८६ [१], १५९२, १५९४, १६००, १६०२, १६०४ [१], २१५३ [५-६], २१५६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
	[२], २१५७, २१५९		पंचवण्णाहं	पञ्चवर्णानि ८७७ [७],	
	[२], २१६६ [४]			१७९८ [१]	
पंचक्खर-	पञ्चाक्षर	२१७५	पंचवण्णाथो	पञ्चवर्णाः १९५ [१]	
पंचगति०	पञ्चगति	२२५	पंचवन्नाहं	पञ्चवर्णानि १७९८ [१]	
० पंचगस्स	पञ्चकस्य १७१६, १७३५		पंचविहा	पञ्चविधाः ७, ८ [१, ३, ५],	
	[१], १७३६ [२]			६२, ६५, १०८, १३३,	
पंचणह	पञ्चानाम् १७०२			१४२ [१], १४७ [१],	
	[१५-१६]			१५२० [५]	
पंचणहं	,, १७९ [२], १८०		,,	पञ्चविधा १८, १९,	
	[२], १८२ [२]			१००९ [१], १०११	
पंचतीसइमं	पञ्चत्रिंशत्तमम् पृ. ४२७			[१], १०१२ [१],	
	पं. ११			१०१४, १०१६ [१],	
पंचदिसिं	पञ्चदिशम् १७४, २१०,			१०९३, १०९५, २०५२	
	१५५३, १८०९			[१]	
पंचधणुसयाहं	पञ्चधनुःशतानि १५२९		,,	पञ्चविधानि पृ. १४ टि. २	
	[१]		पंचविहाणं	पञ्चविधानाम् १५२० [४]	
पंचपणुसिण्	पञ्चप्रदेशके ७८५		पंचविहे	पञ्चविधः ८८१, ९२८,	
,,	पञ्चप्रदेशकः ७८५			९३३, ९३६, ९५० तः	
पंचफालाहं	पञ्चस्पर्शानि ८७७ [१३]			९५२, ९५४, १००७,	
पंचम०	पञ्चम ९२१ [१]			१००८ [१], १०१५	
पंचमण्	पञ्चमके ७९० गा. १८७			[१], १०७२, १०८५,	
पंचमं	पञ्चमम् ११८० [६]			१६८२, १६८६	
,,	पञ्चमीम् पृ. १७४ टि. १		,,	पञ्चविधम् १४७६,	
पंचमा	पञ्चमी १५९९ [१],			१४७७, १५३६, १५३७,	
	१६०१			१५५२, १६८८, १६८९	
पंचमाण्	पञ्चन्याम् २१७ [२],			[२], १६९४ [२, ३, ५-६,	
	३३४, २००४			९, ११], १६६९	
पंचमिं	पञ्चमीम् पृ. १७४ टि. १		पंचवीसइमं	पञ्चविंशत्तितमम् पृ. ३८८	
पंचमी	,, ६४७ गा. १८३			पं. २०	
पंचमे	पञ्चमे २१७२		पंचसु	पञ्चसु ८२, १५४,	
० पंचमेसु	पञ्चमेसु २१७३ [२]			१४२६ [१], १९०४	
पंचमो	पञ्चमः पृ. ३०१ पं. १०			[१]	
० पंचयस्स	पञ्चकस्य १६९८ [१]		,, (वृ. स.)	पञ्चभिः १२३२	
पंचरसाहं	पञ्चरसानि ८७७ [११]		पंचहिं	पञ्चभिः ९६, ९७ [१],	
पंचवण्ण	पञ्चवर्ण १७७			४०० [१, ३], ६९१	
पंचवण्ण ०	पञ्चवर्ण १७८ [१],		० पंचगुलितला	पञ्चाङ्गुलितलानि १७७,	
	१८८			१७८ [१]	

मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
पंचेंद्रियतिरिक्ख- जोणिण्हितो	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [२-३], ६५० [२, १०]	
० पंचेंद्रियतिरिक्ख- जोणिण्हितो	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [३-२२]	
पंचेंद्रियतिरिक्ख- जोणिथ ०	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक ६६८ [७], १०३४, ११५५, १४०४, १४२८ [४], १४५६	
पंचेंद्रियतिरिक्ख- जोणिथखेत्तोच- वायराती	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकक्षेत्रो- पपातगतिः १०९५	
पंचेंद्रियतिरिक्ख- जोणिथत्ते	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे १०४१ [५], १०४३ [२], १०४६ [२]	
पंचेंद्रियतिरिक्ख- जोणिथस्स	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य ४८१ [१], ४८३ [१], ४८७ [१], १०६१, १५४९, १६३५ [४], १६६०, २१६३, २१६५	
पंचेंद्रियतिरिक्ख- जोणिथा	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ९१ [४], २१८, ६२०, ६५५ [१], ६७२ [१], ६८१, ८७५, ९४२, ९९५ [२], १०८२, ११८० [७-९], १२०५, १४१६ [२], १८२४, १८२५, १८९८ [२], १८९९ [२], १९३३, १९७१, १९७७, १९९४, २०३६, २०७५, २०८२, २१३०, २१४५ [२]	
० पंचेंद्रियतिरिक्ख- जोणिथा	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ६८ तः ७०, ७५ [४], ७६, ७७, ८५ [५], ८६, ३३४, ५८३, ५८४, ६३४, ११८० [५, ८]	

मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
० पंचेंद्रियतिरिक्ख- जोणिथाण	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ११८० [५], १७६०, १९८२, घृ. १६५ टि. १	
पंचेंद्रियतिरिक्ख- जोणिथाणं	,, १७५, ३७२ [१], ४५१, ४८१ [१], ४८२ [२], ४८३ [१], ४८७ [१], ६५६ [३], ७४५, १०७४, ११६३ [१], ११८० [१, ९], ११९७, १५३९ [३], १५४४ [२], १९२५, १९७७, २०१०, २०१९, २०२४, २०२९, २०४३, २०९२, २१३०, २१५१, घृ. ४४२ टि. २	
० पंचेंद्रियतिरिक्ख- जोणिथाणं	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ६८ [४], ७५ [४], ९१ [४], ३७२ [३] तः ३८१ [३], ३८२ [२-३], ३८३ [२] तः ३८९ [३], ७४६, ७४७, ७६१, ७६९, ११६३ [३], ११८० [१, ३, ५, ७-८]	
पंचेंद्रियतिरिक्ख- जोणिथादिषु	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकादिषु १४२६ [१]	
पंचेंद्रियतेयगसरीरे	पञ्चेन्द्रियतेजससरीरम् १५३६, १५३९ [१]	
० पंचेंद्रियवेउव्वि- यसरीरस्स	पञ्चेन्द्रियवैकियसरीरस्य १५२९ [१], १५३०, १५३१, १५३२ [६]	
पंचेंद्रियवेउव्वि- यसरीरे	पञ्चेन्द्रियवैकियसरीरम् १५१४, १५१६	
० पंचेंद्रियवेउव्वि- यसरीरे	,, १५१६, १५१७ [२], १५१८ तः १६३० [३], १५२३ [१-२], १५२४ [१], १५२५, १५२६ [१-२, ६]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पंचेन्द्रियसरीराइं	पञ्चेन्द्रियशरीराणि	१८५३
पंचेन्द्रियसंसारसमा-	पञ्चेन्द्रियसंसारसमापन्नजीव-	
वण्णजीवपण्णवणा	प्रज्ञापना	१८
पंचेन्द्रियस्स	पञ्चेन्द्रियस्स	२१७५
पंचेन्द्रिया	पञ्चेन्द्रियाः	२२७ तः २२९, २३० [६], २३१, २३४, २४३, १७२८, १७३१ [१], १७३४, १७३५ [१]
पंचेन्द्रियाण	पञ्चेन्द्रियाणाम्	पृ. ८४ टि. १
पंचेन्द्रियाणं	,,	२२७ तः २२९, २३० [६], २३१, १९०४ [३]
पंजर-	पञ्जर	१९५ [९]
पंडगवणे	पण्डकवने	१७४८
पंडर ०	पाण्डुर	१७८ [२]
पंडरा	पाण्डुराः	१८७ गा. १४५
पंडुमत्तिया	पाण्डुमृत्तिकाः	२३
पंडोलं	पडोलम्	पृ. २५ टि. ९
पंडोला	पडोला-वल्ली	पृ. १९ टि. ७
० पंतियाण	पण्डिकानाम्	८८५
० पंतियासु	पण्डिकासु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
पाइ	वनस्पतिविशेषः	४९ गा. ३३
पाइण	प्राचीन	१५७, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७ तः २०९
पाइणवाण	प्राचीनवातः	३४ [१]
० पाउम्मा	प्राशम्य	१७५, १७६, १७७
पाउणनि	प्राप्नोति	२१७
पाउणित्ता	प्राप्य	२१७
पाओमिया	प्रापेयिनी-क्रियाभेदः	१६०८
पाओमियाण	प्रापेयिनी-क्रियाभेदेन	१६०८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पागाडिय	प्रकटित	१९५ [१], १९६
पागसासणे	पाकशासनः	१९७ [२]
पागार- ०	प्राकार	१७७, १७८ [१], १८८
पाइइला	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. ३
पाडला	पाटला	४२ गा. २३
पाडिहारियं	प्रातिहारिकम्	२१७४ [४]
पाठा	पाठा-वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ५०, १२३४
पाढी	,,	२९६ टि. १
पाण	प्राण	२११
+ पाण	वनस्पतिविशेषः	४३ गा. २४, पृ. १८ टि. १०
पाणए	प्राणतः	२०५ [२]
,,	प्राणते	२०६ [२], ३३४, ४२४ [१-३], १८३९
पाणत्ता	प्राणताः	१४४ [१]
पाणमंति	प्राणमन्ति	६९३ तः ६९५, ६९७, ७००
पाणय	प्राणत	१९६, २०५ [१], २०६ [२] गा. १५४, २१०, ६२२, ६३५, १०३२ [५], १०३५, २००४, २०५१, २०५२ [१]
० पाणय	प्राणत	पृ. १८१ टि. २
पाणयदेवा	प्राणतदेवाः	७११
पाणयदेवाणं	प्राणतदेवानाम्	५९८
पाणयवहेंसण	प्राणतवत्सकः	२०५ [१]
० - पाणया	प्राणताः	२०५ [१]
० पाणयाणं	प्राणतयोः	२०६ [१]
,,	प्राणनानाम्	२०५ [१]
पाणं	पानम्	पृ. २४७ टि. १
पाणाट्वाण्णं	प्राणातिपातेन	१५७४, १५७५ [१], १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पाणाइवातकिरिया	प्राणातिपातक्रिया	१५६७, १५७२
पाणाइवायकिरिया	,,	१६०५, १६०६ [१], १६१०, १६१२, १६१७
पाणाइवाय- किरियाणु	प्राणातिपातक्रियया	१६२०
पाणाइवायविरणु	प्राणातिपातविरतः	१६४२
पाणाइवाय- विरतस्स	प्राणातिपातविरतस्य	१७८४ [३]
पाणाइवाय- विरयस्स	,,	१६५० तः १६५३, १६५५
पाणाइवायविरया	प्राणातिपातविरताः	१६४३
पाणाइवायवेरमणे	प्राणातिपातविरमणम्	१६३७, १६३८ [१]
पाणाहं	प्राणान्	२१५३ [४], २१६६ [३]
पाणी	पानी - बल्लीविशेषः	४५, गा. ३१
पाणे	पानम्	पृ. २३७ टि. १
० पातालाणं	पातालानाम्	१५५१ [४]
० पादुब्भवंति	पादुर्भवन्ति	२०५२ [२]
पादे	पादौ	१२१५ [३]
पादोसिया	प्रद्वेषिकी-क्रियाभेदः	१५६७, १५७०
पादोसियाणु	प्रद्वेषिक्या-क्रियाभेदेन	१६२०
पायहंसा	पादहंसाः	८८
पायालेसु	पातालेषु	१४८, १५१, १५७, १६०
पायीण०	प्राचीन	२०० [१], २०३ [१], पृ. ७१ टि. १
+ पारग	वनस्पतिविशेषः	४९ गा. ३९
पारगत-	पारगताः	२११ गा. १७८
पारस	पारस-ग्लेच्छजातिविशेषः	९८

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पारिग्गहिया	पारिग्रहिकी-क्रियाभेदः	१६२१, १६२३, १६२८, १६३२, १६३६, १६५१
पारिग्गहियाओ	पारिग्रहिक्यः	१६६३
पारिजायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	पृ. २९४ टि. १६
पारिप्पवा	पारिप्लवाः-रोमपक्षिविशेषः	८८
पारियायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	पृ. २९४ टि. १६
पारियावणिया	पारितापनिकी-क्रियाभेदः	१५६७, १५७१, १६०९, १६१२
पारियावणियाणु	पारितापनिक्या-क्रियाभेदेन	१६२०
पारेवताण	पारापतानाम्-फलविशेषा- णाम्	पृ. २७३ टि. ६
पारेवयगीवा	पारापतग्रीवा-कपोतग्रीवा	१२२७
पारेवया	पारापताः-कपोताः	८८
पारेवयाण	पारापतानाम्-फलविशेषा- णाम्	१२३५, पृ. २७३ टि. ६
पारेवाण	,,	११२२
पालक्का	पालक्या-वनस्पतिः	४९ गा. ३९
पालंका	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. १५
पालियायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	१२२९
पालेमाणा	पालथमानौ-पालथन्तौ	१७८ [२]
,,	पालथमानाः-पालथन्तः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
० पावकम्मे	पापकर्मा	८९९
पाववह्लि	बल्लीविशेषः	४५ गा. २९

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
पिकाणं	पकानाम्	१२३६
० पिच्छण्	पिच्छकम्	पृ. २९३ टि. ११
० पिच्छे	पिच्छम्	१२२७
पिट्ट	पिट्ट	१२३७
० पिट्टरासी	पिट्टराशिः	१२३१
पिततरिया	प्रियतरिका	पृ. २९७ टि. ४
पित्तसु	पित्तपु	९३
पिपीलिया	पिपीलिका	५७ [१]
पिप्परि	पिप्पली	४१ गा. १७
पिप्पलिचुण्णाण	पिप्पलीचूर्णानाम्	८८४
पिप्पलिचुण्णे	पिप्पलीचूर्णम्	१२३४
पिप्पलिया	पिप्पलिका	४२ गा. २०
पिप्पली	पिप्पली	१२३४
पिप्पलीमूलम्	पिप्पलीमूलकम्	१२३४
पिय	प्रिय	पृ. ६४ टि. ७
पियतरिया	प्रियतरिका	१२३१, १२३८
० पियरो	पितरौ	८४१
पियस्सरया	प्रियस्वरता	१६८४ [१]
पियंगाला	चतुरिन्द्रियजीवाः	५८ [१]
पियंगुवण्णा	प्रियङ्गुवर्णाः	१८७ गा. १४६
* ० पिचा	प्रियाः	१८८
पियाले	प्रियालः	४० गा. १४
पिलुक्खरुक्खे	लक्षवृक्षः	४१ गा. १७
पिलुक्खुरुक्खे	लक्षवृक्षः	पृ. १७ टि. १३
पिसाण्हित्तो	पिशाचेभ्यः	६५० [१५]
पिसायइंदा	पिशाचेन्द्रौ	१८९ [२]
पिसायइंदे	पिशाचेन्द्रः	१९० [२], १९१ [२]
पिसायराया	पिशाचराजः	१९० [२], १९१ [२]
पिसायरायाणो	पिशाचराजौ	१८९ [२]
पिसायंदा	पिशाचेन्द्रौ	पृ. ६६ टि. १
पिसाया	पिशाचाः	१४१ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
पिसायाणं	पिशाचानाम्	१८९ [१], १९० [१], १९२
पिसुया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
पिहुजणस्स	पृथग्जनस्य	७७३ [४]
पिहुजणे	पृथग्जनः	७७३ [४]
पिहुजणो	,,	पृ. १९ टि. १
० पिछे	पिच्छम्	पृ. २९३ टि. ११-१२
० पिंडितं	पिण्डितम्	२११ गा. १७२
० पिंडितो	पिण्डितः	२११ गा. १७३
पीईय	वनस्पतिविशेषः	४३ गा. २४
पीढ	पीठ	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
पीणणिज्जा	प्रीणनीया	१२३७
पीयकणवीरण्	पीतकरवीरकः	१२३०
पीयबंधुजीवाण्	पीतवन्धुजीवकः	१२३०
पीयवण्ण ०	पीतवर्णं	पृ. १३७ टि. १
पीयासोगे	पीताशोकः	१२३०
पीलु	पीलुः	४० गा. १३
पुक्खरकण्णिथा- संठाण ०	पुष्करकर्णिकासंस्थान	१७७, १७८ [१], १८८
पुक्खरकण्णिथा- संठाणसंठिते	पुष्करकर्णिकासंस्थान- संस्थितः	२१६९
पुक्खरदीवे	पुष्करद्वीपे	पृ. ३०२ टि. २
पुक्खरद्धे	पुष्कराद्धे	१२५७ [१६]
पुम्भवरदीवड्डु ०	पुष्करवरद्वीपार्द्धं	१०९८
पुक्खरसारिया	पुष्करसारिका-लिपिभेदः	१०७
पुक्खरिणीओ	पुष्करिण्यः	१५४८
पुक्खरिणीण	पुष्करिणीनाम्	८८५
पुक्खरिणीसु	पुष्करिणीषु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
पुक्खरे	पुष्करः-द्वीपः समुद्रश्च	१००३ [२] गा. २०४
पुग्गले	पुद्गलान्	१८११
पुच्छणी	पृच्छनी-भाषाप्रमेदः	८८६ गा. १९६

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाद्वै

१३५१ तः १३५४,
 १३५६ तः १३५९,
 १३६१, १३६२, १३६४,
 १३६७, १३६८, १३७०
 तः १३९५, १३९७,
 १३९८, १४०२, १४०३,
 १४०५, १४०८ [३],
 १४१० [३], १४१९,
 १४३३, १४४७ तः
 १४५०, १४५४ तः
 १४५६, १४६२, १४६३,
 १५०१ [४], १५०४
 [१], १५२९ [३],
 १६२९, १६३०, १६५४,
 १६६०, १६८१ [२],
 १६८३ तः १६८६,
 १६८९ [३], १६९०
 [२], १६९४ [२, १०-
 ११], १७०० [१, ५-१३],
 १७०१ [१-२], १७०२
 [१, ३-६, ८-९, ११,
 १८, २१-२२, २४-२७,
 २९, ३४-४०, ४२-४३,
 ४५, ५५, ५७], १७०३
 [१-२], १७०४, १७१४,
 १७३१ [५], १७५९
 [१], १७६१, १७६४,
 १७८१, १७८४ [३],
 १८१९, १८२२, १८२५,
 १८३१ तः १८५२,
 १८५५, १८६९ [१],
 १८७०, १८९१ [१],
 १९१६, १९२०, १९३१,
 १९३२ [१], १९५०,
 १९५७ [१], १९५८,
 १९६०, १९६६, १९६८,
 १९७३, १९७७, १९७८,

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाद्वै

१९८०, १९८८, १९९०,
 २००९ [१], २०१०,
 २०१२ तः २०१६,
 २०१९, २०२०, २०२४,
 २०२५, २०२९, २०४२,
 २०४३, २०४६, २०५७
 [२-३], २०५८, २०७०,
 २०८०, २०८३, २१४४
 [१], २१४५ [१],
 २१४९ तः २१५१, पृ.
 १२२ टि. १, पृ. १२३
 टि. २, पृ. ३२४ टि. १,
 पृ. ३९५ टि. १०, पृ.
 ४१४ टि. १
 पृच्छायाम् १०३२ [१],
 १०३३ [१], १४४१,
 पृ. ३९९ टि. २
 पृच्छया १९०७, २१२४
 [४]
 पृच्छाः ११५१
 पृच्छयते २७२ [६]
 १९०७
 पृच्छयन्ते ८९०, ८९१,
 ८९५, ११४८, १५२६
 [३]
 पृच्छयेते १८७६ [२],
 १८७८ [३]
 + पुट्ट
 + पुट्ट-
 स्पृष्टम् ९७२ गा. २०२
 स्पृष्ट ८७७ [२३] गा.म्
 १९८
 पुट्टस्स
 ० पुट्टस्स
 पुट्टा
 स्पृष्टस्य १६७९
 १६७९
 स्पृष्टाः २११ गा. १६७-
 १६८
 पुट्टाद्वै
 स्पृष्टानि ८८७ [१५-१६],
 ९९० [२], १४४४,
 १८०० [३]

पुच्छाए

,,

पुच्छाओ

पुच्छिज्जह्

पुच्छिज्जति

पुच्छिज्जंति

,,

+ पुट्ट

+ पुट्ट-

पुट्टस्स

० पुट्टस्स

पुट्टा

पुट्टाद्वै

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
• पुढविकाइए	पृथ्वीकायिकः	१३०१, १३०६, १४३५
पुढविकाइएणं	पृथ्वीकायिकेन	१००५
पुढविकाइएसु	पृथ्वीकायिकेषु	१२०३ [१,३], १२१० [१], १४२५[१], १४२८[१]
पुढविकाइएहिंतो	पृथ्वीकायिकेभ्यः	१४२८ [१]
पुढविकाइओ	पृथ्वीकायिकः	१४२९
पुढविकाइय	पृथ्वीकायिक	१३१५, १५३७
पुढविकाइय •	,,	१०३२ [१], १२९४, १३०३, १४३१ [१], १५८९ [३]
पुढविकाइयएगि-	पृथ्वीकायिकैके-	
दियओरालिय-	न्द्रियौदारिकशरीरस्य	
सरीरस्स		१५०४ [१]
पुढविकाइयए-	पृथ्वीकायिकैके-	
मिंदियओरालिय-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
सरीरे		१४७७, १४७८ [१], १४९० [१], १५४२
•,,	,,	१४७८ [१-२]
पुढविकाइयत्ते	पृथ्वीकायिकत्वे	२११३
पुढविकाइयस्स	पृथ्वीकायिकस्य	१६३५ [३], २११२, २११३
पुढविकाइया	पृथ्वीकायिकाः	११३७ तः ११३९, १२०५, १४०२, १४१६ [१], १४७८ [३], १८०९ तः १८१२, १९३१, १९५७ [१], २०३५, २०८०, २१२८ [१], २१४५ [१]
पुढविकाइयाओ	पृथ्वीकायिकात्	पृ. ३५३ टि. १
पुढविकाइयाण	पृथ्वीकायिकानाम्	११९५
• पुढविकाइयाण	,,	१४९० [२]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
पुढविकाइयाणं	पृथ्वीकायिकानाम्	९०४, ९१६ [२], १०७२, ११६०, ११७४, १४०२, १७५९ [१], १८०८, १८१५, १८५५, १९१६ तः १९१८, १९३१, १९४४, १९४५, १९५७ [१], १९६८, २०८०, २०९१ [१], २१२८ [१], २१४५ [१]
पुढविं	पृथ्वीम्	६४७ गा. १८३-१८४, १९६३, १९६४
पुढवी	पृथ्वी	२४ गा. ८, २११, ७७५, ७७६, १५४८, १५५१ [१]
पुढवी •	,,	पृ. २४ टि. १
पुढवी-	,,	८५४ तः ८५६
पुढवीए	पृथिव्याः	१६८ तः १७४, १७७, १७८ तः १८४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०, २११, २१७ [१-६], ७७७, १५५१ [१], १९९८, २०००, २००२ तः २००६
,,	पृथिव्याम्	३३४, २०५७ [१]
• पुढवीए	पृथिव्याः	पृ. १४ टि. १
पुढवीओ	पृथिव्यः	७७४
पुढवीसु	पृथ्वीषु	१४८, १६७
• पुढवीसु	,,	६६७
पुढवीहिंतो	पृथ्वीभ्याम्	१४६५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पुण	पुनः ६४७ गा. १८३, १४४६ तः १४५०, १४५४ तः १४५६, १५६०, १५६१, १६०९, १६१२, १६२८, १६२९, १६३४, १६३५ [१, ४], १७३७ [४]		० पुष्के	पुष्पम् १२३३	
पुणभभव	पुनर्भव २११		पुमभाणमणी	पुमाजापनी ८३४, ८३७, ८५५	
पुणरवि	पुनरपि २१७६		पुमपणवणी	पुम्प्रजापनी ८३५, ८३८, ८५६	
पुण्ण०	पुण्य ११० गा. १२०		पुमवयणं	पुंवचनम् ८५७	
पुण्णकलस	पूर्णकलश १७७		पुमवयणे	,, ८९६	
पुण्णभद्व०	पूर्णभद्र-वानव्यन्तरदेवेन्द्र १९२		पुमवयू	पुंवाक् ८३३, ८३६, ८५२, ८५४	
पुण्णभदे	पूर्णभद्रः—, १९२ गा. १४९		पुरच्छिमद्व०	पूर्वाद्वि पृ. २७० टि. १-२	
+ पुण्णाग	पुन्नागः ४० गा. १५		पुरत्थिम०	पूर्व २१६ [१-८], २१७ [१-६], २२०, २२२, २२३ [१-८]	
पुण्णे	पूर्णः-द्वीपकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४३		० पुरत्थिमद्व	पूर्वाद्वि पृ. २७० टि. २	
+ पुत्तंजीवय-	पुत्रजीवकः ४० गा. १४		० पुरत्थिमदे	पूर्वाद्वि पृ. ३०२ टि. १	
पुष्फ	पुष्प ५५ [३] गा. १०९, १७७, १७८ [१-२], १८७ गा. १४७, १८८, १७४ [१], १२२९, पृ. २४१ टि. १		पुरत्थिमिहं	पौरस्त्यम् ११०१	
पुष्फचंगेरिसंठिपु	पुष्पचङ्गेरीसंस्थितः २०१५		पुरत्थिमिह्लाओ	पौरस्त्यान् ११०१	
० पुष्फरासी	पुष्पराशिः १२३१		पुरत्थिमेणं	पूर्वेण २१३ तः २१५ [३], २१८, २१९, २२१, २२४, ३२७, ३२९	
पुष्फविटिया	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]		० पुरत्थिमेणं	पूर्वेण ३२७, ३२९	
पुष्फस्स	पुष्पस्य ५४ [३] गा. ६३, ५४ [४] गा. ७३		पुरंदरे	पुरन्दरः १९७ [२]	
पुष्फा	पुष्पाणि ४०, ४१, ५४ [८] गा. ८६-८७		पुरिमडु	पूर्वाद्वि १०९८	
पुष्फाहं	,, ५४ [८] गा. ९३		पुरिमद्व०	,, १०९८	
पुष्फासवे	पुष्पासवः १२३७		० पुरिमदे	पूर्वाद्वि १२५७ [१६]	
पुष्फुत्तरा	पुष्पोत्तरा-शर्कराविशेषः १२३८		पुरिस	पुरुष ९३, १२३०	
पुष्के	पुष्पम् ५४ [३] गा. ६३, ५४ [४] गा. ७३		पुरिसक्कार	पुरुषक्कार १६८४ [१]	
			पुरिसलिङ्गसिद्धा	पुरुषलिङ्गसिद्धाः १६	
			पुरिसवेण	पुरुषवेदः १६९१ [५]	
			पुरिसवेदगा	पुरुषवेदकाः २५३	
			पुरिसवेदगाणं	पुरुषवेदकानाम् २५३	
			पुरिसवेदणिज्जस्स	पुरुषवेदनीयस्य पृ. ३८२ टि. १	
			पुरिसवेदस्स	पुरुषवेदस्य १७०८ [७], १७३९ [२]	
			पुरिसवेदे	पुरुषवेदः १३२८	
			० पुरिसवेदेसु	पुरुषवेदेसु १९०२ [२]	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पुरिसवेयणा	पुरुषवेदकाः ९३८, ९३९ [१], ९४२, ९४३	
पुरिसवेयपरिणामे	पुरुषवेदपरिणामः ९३७	
पुरिसवेयस्स	पुरुषवेदस्य १७०० [१०], १७०२ [४], १७०८ [९]	
पुरिसं	पुरुषम् १११५, १२१५ [१-३]	
पुरिसा	पुरुषाः ६८ [३], ७५ [३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३], ३३४, १११९	
पुरिसे	पुरुषः १११५, ११२१, १२१५ [१-३]	
० पुरिसेण	पुरुषेण १ [गा. १]	
पुरिसेहिंतो	पुरुषेभ्यः ६४५ [६]	
पुरिसो	पुरुषः २११ गा. १७६, पृ. २७२ टि. ४	
पुरेक्खडा	पुरस्कृताः २०९३ [१], २०९५ [१] तः २०९७ [१], २०९९ [१] तः २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०९, २११२, २११३, २११९ [१-२, ४], २१२० [१-३], २१२१ [१], २१२३ [१-३], २१२४ [१-३], २१२५ [१], २१३७ [१], २१४० [१]	
	पुरस्कृतानि १०३०, १०३१ [१], १०३२ [२], १०३४, १०३६ तः १०३८ [१], १०३९, १०४०, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१-३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [१, ३, ५, ७-८], १०४७ [२-४],	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१०४८ [१-२, ४], १०४९, १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [१-३], १०५५ [१, ३-५], १०५८ तः १०६१, १०६३ तः १०६५, १०६६ [२-३], १०६७	
पुरेक्खडिया	पुरस्कृतानि १००६ गा. २०८	
पुरेक्खडेसु	पुरस्कृतेषु १०६७	
पुरोहियरयणात्तं	पुरोहितरत्नत्वम् १४६७	
पुलप	पुलकः—पृथ्वीभेदः २४ गा. ११	
पुलगा	प्राहविशेषः ६५	
पुलाकिमिया	पायुकमयः—द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
पुलिंद	पुलिन्द—म्लेच्छजातिविशेष ९८	
पुव्व०	पूर्व १०८९, २१७५, पृ. २६८ टि. ३	
पुव्वकोडिति- भाग-०	पूर्वकोटिनिभाग १७०१ [२], १७३० [१]	
पुव्वकोडिपुहुत्त०	पूर्वकोटिपृथक्त्व १२६२ [२], १३२७	
पुव्वकोडिं	पूर्वकोटिम् १३५०, १३५८, १३६०, १३६६, १७१९, १७२३, १७२६	
पुव्वकोडी	पूर्वकोटिः ३७३ [१, ३], ३७५ [१, ३], ३७६ [१, ३], ३७७ [१, ३], ३८१ [१, ३], ३८३ [१, ३], ३८४ [१, ३], ३८६ [१, ३]	
पुव्वकोडी	पूर्वकोटिम् १७१०	
पुव्वकोडीण	पूर्वकोट्या १३५३	
पुव्वकोडीति- भाग-०	पूर्वकोटिनिभाग १९०१ [१]	

मूलसदो	सक्यन्थो	सुत्तकाह
पुत्रभावपणवणं	पूर्वभावप्रज्ञापनाम् १८५, ३, १८५, ५ तः १८५, ७	
पुत्रविदेह०	पूर्वविदेह १०९, ८, १२५, ७ [७]	
पुत्रवेयालीओ	पूर्वतदतः १११२	
पुत्रसुय०	पूर्वश्रुत १ [गा. १]	
पुत्रामेव	पूर्वमेव २२७५	
पुत्रोववणगा	पूर्वोपपन्नकाः ११२५, ११२६, ११३२, ११३३ [१]	
पुत्रफलं	पुत्र्यफलीफलम् ५४ [८] गा. ९४	
पुहत्तस (स. प.)	पृथक्त्वे १८८६ [२], १८२८ तः १८३१	
• पुहत्तं	पृथक्त्वम् ९, १० [३], १२७९, १२८४, १२९३, १२९९, १३१४, १३२०, १३२७, १३२८, १३८३, १३८९, १५११ [१३], १५१२, १५१२ गा. २१५-२१६, १५३०, २१०० [२], २१२४ [३], ५. ३२ टि. १७	
• पुहत्तिया	पृथक्त्वकाः ८३, ८९५	
पुहत्तेण	पृथक्त्वेन ८८९, ८९२ १७६७ [२], १७६८ [३], १७७१, १७७३ [२], १७८८ [२], १७९२ [३], १८८६, १८८९ [३], १८९० [३], १८९२, १८९३, १८९८ [३], १९०५ [१]	
पुहत्तेणं	पृथक्त्वेन १८८२ [१], १८९१ [२], १८९५ [१]	
• पुहत्तेणं	,, ८९१, १९०७	
पुहत्त	पृथक्त्व १२६२ [२], १३२७	

मूलसदो	सक्यन्थो	सुत्तकाह
पुंज-	पुंज १७७, १७८ [१], १८८	
पुंढरीया(य)	पुंढरीक १९५ [१]	
+ पृईकरंज	पृतिकरंजः - वनस्पतिः ४० गा. १५	
पृष्टु	पृष्टु ९३	
पृय	पृति १६७	
पृयणया	पृयविशेषः ७३	
पृयपडल	पृतिपडल १६८ तः १७४, ५. ५० टि. ६	
पृयफली	पृयफली ४८ गा. ३८	
पृयलता	लताविशेषः ५. १९ टि. १	
पृयरे	पृयम् १२३१	
पृयह	पृयति २१७७	
पृयफलं	पुत्र्यफलीफलम् ५. २५ टि. ७	
पृयफली	पुत्र्यफली ४५ गा. २८	
पृयणिम्यया	प्रेमनिःश्रुता - भाषाप्रमेदः ८६३	
पृयजे	प्रेमिणि ८६३ गा. १९५	
पृयजेणं	प्रेमिणा १५८०	
पृयज्या	वनस्पतिविशेषः ५. २२ टि. ७	
पृयला	पृयला १२३७	
पृयुणोणं	पृयुन्येन १५८०	
पृयमाणे	प्रेक्षमाणः ९९९ [१]	
पृयुण०	मयूरपिच्छ १२३१	
पृयैति	प्रेक्षते ९९८ [१]	
पृयखलत्विभण	वनस्पतिविशेषः ५. १	
पृयखलत्विभुण	,, ५. २१ टि. २	
पृयखलत्विभण	,, ५. २१ टि. २	
पृयखले	पुष्करम् ५१	
पृयगल	पुद्गल ९३	
पृयगल०	,, ५. २७० टि. ३-५	
+ पृयगल	पुद्गलः २१२ गा. १८१	
पृयगलगती	पुद्गलगतिः १११०, १११५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
पोगलचिण्णा	पुद्गलचयनम्	१४०६ गा. २१३
पोगलणोभवोव- वातगती	पुद्गलनोभवोपपातगतितः	११००, ११०१
पोगलत्थिकाण	पुद्गलास्तिकायः	२७०, २७१, २७२ [५], २७३
पोगलत्थिकाय	पुद्गलास्तिकाय	२७०, २७१, २७३
पोगलत्थिकायस्स	पुद्गलास्तिकायस्य	२७२ [५]
पोगलपरिणामं	पुद्गलपरिणामम्	१६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२]
पोगलपरियट्ठं	पुद्गलपरावर्तम्	१३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
पोगलपरियट्ठा	पुद्गलपरावर्ताः	१२६२ [१], १२८८, १३१०
पोगलस्स	पुद्गलस्य	५११, ५१३ तः ५१५, ५१९, ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१]
पोगलं	पुद्गलम्	१६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६
पोगला	पुद्गलाः	२७५, ३२६, ३२७, ३३१, ३३२, ९९३, ९९४, १५५, ३, १५५४, १५५७, १८०५, १८१२, १८१८, १८२१, १८६४, २०५२ [२], २१५३ [४], २१६६ [३], २१६८, २१६९ पुद्गलान् १८२२, २०३२ गा. २२३, २१५३ [३], २१६६ [२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
०पोगला	पुद्गलाः	३३०, ९९३
पोगलाणं	पुद्गलानाम्	२७५, ३३१ तः ३३३, ५११, ५२५ [१], ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१], १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १८०३, १८१०, १८१६, १८१८, १८२१
०पोगलाणं	पुद्गलानाम्	३३०, ९९४, १११०
पोगले	पुद्गलः	५११, ५१३ तः ५१५, ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१] पुद्गलान् ९९२ [१-३], ११२४, ११४२, १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १८०१, १८०३ तः १८०५, १८१०, १८१२, १८१६, १८१७, १८१९, १८२५, २०४०, २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]
०पोगले	पुद्गलः	११०६
०पोगले	पुद्गलान्	९९५ [१], ९९६, ९९८
पोगलेहिं	पुद्गलैः	२१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]
पोढइला	तृणविशेषः	४७ गा. ३५
पोत्तिय	चतुरिन्द्रियजीवः	पृ. २८ टि. ७
पोत्थारा	पुस्तकाराः, पुस्तककाराः-	शिल्पार्थः १०६

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
+ पोरग	वनस्पतिविशेषः पृ. २० टि.	१३
पोराण	,, पृ. २९६ टि. ७	
पोराणे	पुराणान् १८०१, १८०६ [१], १८०९	
पोरेवच्चं	पौरपत्यम् १७७	
पोलिंदी	पौलिन्दी-लिपिविशेषः १०७	
पोसहोववासं	पौषधोपवासम् १४२० [६-७]	
पोहत्तं	पृथुत्वम् ९७२ गा. २०२, ९८७ [१]	
० पोहत्तिया	पार्थक्त्वकाः १५८४ [२], १५८७ [२], १६७४ [२], १६७८ [३]	
पोहत्तेणं	पृथुत्वेन ९७६ [१, ३-४], ९८५ [४]	
,,	पृथक्त्वेन १०६४	
० पोहत्तेहिं	पृथक्त्वाभ्याम् १७६२	
पोंडरियदले	पुण्डरीकदलम् १२३१	
पोंडरीण्	पुण्डरीकम् ५१	
पोंडरीया	रोमपक्षिविशेषः ८८	
० प्पगारा	प्रकाराः २४, २८ [१], ३१ [१], ४० तः ४२, ४४ तः ४६, ५१, ५२, ५४ [११], ५७ [१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६, ३५३, ८४९, ८५०, ८५२	
,,	प्रकारा ८५१	
,,	प्रकाराणि ४७ तः ४९, ८५३	
० प्पगारे	प्रकाराः ३४ [१]	
० प्पभा	प्रभाः १८९ गा. १४७	
,,	प्रभा पथा वा १६८	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० प्पमे	प्रभः २०१ [१]	
प्पमुह	प्रमुख २५ [३], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ९१ [४]	
प्पवाइत	प्रवादित १७८ [२], १९६	
प्पवाइय	,, १७७, १७८ [१], १८८	
० प्पवाण्	प्रपातः १०८५	
० प्पविट्टे	प्रविष्टः १७४४	
० प्पहा	प्रभा पथा वा १६९, १७०, १७३	
प्पि	अपि ६९२	
० प्पिया	प्रियाः १८८	
० प्फासेहि	स्पर्शैः ५३२ [१], ५३६ [१]	

फ

+ फणस	फणसः ४१ गा. १६
फणसाण	फणसानाम् ११२२, १२३५
फणिज्जाण्	वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ४१
फरिसपरियारगा	स्पर्शपरिचारकाः— ० प्रवी- चारकाः पृ. ४२३ टि. २
फलगा	फलक २१७४ [४]
फलपत्तस्स	फलप्राप्तस्य १६७९
फलविट्ठिया	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]
फलस्स	फलस्य ५४ [३] गा. ६४, ५४ [४] गा. ७४
फला	फलानि ४०, ४१
फलासवे	फलासवः १२३७
फलिह्वडेंसण्	स्कटिकवत्सकः १९८ [१], २०६ [१]
० फलिहा	परिखाणि पृ. ५३ टि. २, पृ. ५७ टि. ३, पृ. ६४ टि. १
फलिहे	स्कटिकः २४ गा. ११

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
फले	फले ५४ [२] गा. ५५	
„	फलम् ५४ [३] गा. ६४,	
	५४ [४] गा. ७४	
० फले	„	१२३३
० फलेसु	फलेषु ५५ [३] गा. १०९	
० फाणिषु	फाणितम्	१२३३
+ फाणिय	„	९७२ गा. २०३
फाणियं	„	९९९ [२]
फालियामया	स्फटिकमयानि १९५ [१]	
फास	स्पर्श ८ [४], ९ [१]	
	तः १३ [५], ४४४	
	तः ४४८, ४५२, ४५५	
	[१-३], ४५६ [१],	
	४५७ [१] ४५९ [१],	
	४६२ [१], ४६६ [१],	
	४६७ [१], ४६८ [१],	
	४७० [१], ४७३ [१],	
	४७४ [१], ४७५ [१],	
	४७७ [१], ४८१ [१],	
	४८२ [१], ४८३ [१],	
	४८५ [१], ४८७ [१],	
	४८९ [१], ४९० [१],	
	४९१ [१], ४९३ [१],	
	४९५ [१], ४९७, ५०४,	
	५०८, ५१०, ५१९, ५२५	
	[१], ५२९ [१], ५३८	
	[१], ५४५ [१], ५४७	
	[१], ५४८ [१], ५५०	
	[१], ५५१ [१], ५५२	
	[१], ५५४ [१-३], ५५५	
	[३], ५५६ [१], ५५७	
	[१], ५५८, १६७९	
फासजो	स्पर्शतः ९ [१-५], १०	
	[२], ११ [१, ३-४],	
	१२ [२-३, ५], १३	
	[२-३], ८७७ [१४],	
	१८०० [२], १८०१,	
	१८०६ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
फासगुणे	स्पर्शगुणान्	१८०१
फासचरिमेणं	स्पर्शचरमेण	८२८ [१],
		८२९ [१]
फासणामे	स्पर्शनाम	१६९३,
		१६९४ [१२]
० फासणामे	„	१६९४ [१२]
फासतो	स्पर्शतः १० [१], ११	
	[२, ५], १२ [१-२, ४-८],	
	१३ [१, ४-५],	
		१८०९
फासपरिणता	स्पर्शपरिणताः ८ [४]	
० फासपरिणता	„ ८ [४], ९ [१] तः	
		१३ [५]
फासपरिणया	„	७
फासपरिणामे	स्पर्शपरिणामः ९४७, ९५५	
फासपरिचारगा	स्पर्शपरिचारकाः - प्रवी-	
	चारकाः २०५२ [१, ३],	
		२०५३
फासपरिचारणा	स्पर्शपरिचारणा- प्रवी-	
	चारणा २०५२ [१]	
फासमंताहं	स्पर्शवन्ति - स्पर्शोपेतानि	
	८७७ [६, १३], १७९७,	
		१८०० [१]
फासविण्णाणावरणे	स्पर्शविज्ञानावरणम् १६७९	
फासं	स्पर्शम्	२१६९
फासा	स्पर्शाः ३३३, ४५८,	
	४६९, ४७६, ४८४, ४९२,	
	५०४, १६८१ [१],	
	१६८४ [१], १७०२	
	[३२], १८०० [२]	
० फासा	स्पर्शाः १६७ तः १७४,	
		१९६
फासाहं	स्पर्शान्	९९० [४]
० फासाहं	स्पर्शानि	१८०० [१]
फासाणं	स्पर्शानाम्	३३३
० फासाणं	„ ५२४, घृ. १६२ टि. १	
फासाणि-	स्पर्शान्	९९० [४]

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
फासादंसेणं	स्पर्शदिशेन २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
फासावरणे	स्पर्शावरणम् १६७९	
फासिदिण्	स्पर्शेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [५], ९७५ [२], ९७६ [४], ९७७ [२], ९७८ [२], ९७९, ९८३ [१-२], ९८५ [१-७], ९८७ [१], ९८८, १०२८ [१], १०३२ [१], १०५६	
फासिदिबोवचपु	स्पर्शेन्द्रियोपचयः १००७, १००८ [१]	
फासिदियअत्थोग्गहे	स्पर्शेन्द्रियार्थावग्रहः १०१९, १०२१ [३]	
फासिदियउव-ओगन्हा	स्पर्शेन्द्रियोपयोगाद्वा १०१२ [१]	
फासिदियत्ताण्	स्पर्शेन्द्रियतया १८०५, १८०६ [१], २०५२ [२]	
फासिदियनिव्वत्तणा	स्पर्शेन्द्रियनिर्वर्तना १००९ [१], १०१० [१]	
फासिदियपरिणामे	स्पर्शेन्द्रियपरिणामः ९२८	
फासिदियलद्धी	स्पर्शेन्द्रियलब्धिः १०११ [१]	
फासिदियवज्जणोग्गहे	स्पर्शेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः १०१८, १०२१ [२]	
० फासिदियवेमाय-त्ताण्	स्पर्शेन्द्रियविमात्रतया १८१९, १८२२, १८२३	
फासिदियस्स	स्पर्शेन्द्रियस्य ९७९, ९८० [२], ९८१ [२], ९८२, ९८५ [७-८], ९९२ [४]	
फासिदियं	स्पर्शेन्द्रियम् पृ. २५३ टि. १	
फासिदियाणं	स्पर्शेन्द्रियाणाम् ९७९, ९८२, १०१३	
फासे	स्पर्शः १०२५, १०२८ [२-३]	
„	स्पर्शं ८२९ [२] गा. १९१, २०३२ गा. २२४	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
फासेण	स्पर्शेन २१६९	
फासेणं	„ १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १२३५ तः १२३७, २१६९	
फासेहि	स्पर्शैः ५०५	
० फासेहि	स्पर्शैः ५०९, ५११, ५३० [१], ५३२ [१], ५३५ [१], ५३७ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५५ [१]	
* ० फासेहि	स्पर्शैः ५३३ [१], ५३६ [१]	
फासेहिं	„ ४४३, ५१९, ५३१ [१, ३]	
फासेदिण्	स्पर्शेन्द्रियम् ९८७ [१-२], १०२७ [१], १०५७	
फासेदियअवाण्	स्पर्शेन्द्रियापायः १०१५ [१]	
फासेदियइहा	स्पर्शेन्द्रियेहा १०१६ [१]	
फासेदियओगाहणा	स्पर्शेन्द्रियावगाहना १०१४	
फासेदियवेमायत्ताण्	स्पर्शेन्द्रियविमात्रतया १८१२, १८२५	
० फासेदियवेमायत्ताण्	„ १८२५	
फासेदियस्स	स्पर्शेन्द्रियस्य ९८५ [९], ९८७ [२-४], १०१३	
० फासेदियाणं	स्पर्शेन्द्रिययोः ९८७ [२, ४]	
० फासो	स्पर्शः ५४७ [१]	
फिडित्ता	स्फुटित्वा पृ. २७१ टि. ८	
फुडित्ता	स्फुटित्वा ८८६	
फुडिया	„ पृ. २१९ टि. ९	
फुडे	स्पृष्टः १००३ तः १००५, २१९६	
„	स्पृष्टम् १००२, २१५३ [१-२], २१५६ [१-२], २१५७, २१५९ [१-२], २१६६ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
फुल्ल	द्वान्द्रियजीवाः पृ. २७टि. ७	
फुसइ	स्पृशति २११ गा. १६८	
फुसमाणगतिपरिणामे	स्पृशद्वतिपरिणामः ९४९	
फुसमाणगती	स्पृशद्वतिः ११०५, ११०६	
फुसंति	स्पृशन्ति ८८०	
फुसित्ता	स्पृष्ट्वा १०००, ११०६, २१६८, २१६९	
फूडिता	स्फुटित्वा पृ. २१९ टि. ९	

व

+ वउल	वकुलः ४० गा. १३
वउस	वकुश-म्लेच्छजातिविशेषः ९८
वगा	वकाः ८८
वज्झारा	शिल्पार्थविशेषः पृ. ३८टि. ६
वत्तीस	द्वात्रिंशत् २०६ [२] गा. १५४
वत्तीस०	द्वात्रिंशत् १९७ [२]
वत्तीसइमं	द्वात्रिंशत्तमम् पृ. ४१४पं. २०
वत्तीसं	द्वात्रिंशत् १९७ [१], १०८३
,,	द्वात्रिंशत् १७४ गा. १३३
वत्तीसाण्	द्वात्रिंशतः १९७ [२]
वत्तीसुत्तर०	द्वात्रिंशदुत्तर १६९
वदरे	गुच्छवनस्पतिविशेषः ४२ गा. २०
वद्धफासपुट्टस्स	वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य १६७९
वद्धस्स	वद्धस्य १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१], १६८६
वद्धा	वद्धानि १००६ गा. २०८
० वद्धा	,, ५४ [८] गा. ८६-८७
वद्धाई	,, १४४४
वद्धेलग ०	वद्ध १०३३ [१]
वद्धेलगा	वद्धानि ९१० [१-३], ९११ [१-३], ९१४ [१-२], ९१६ [१-२], ९१८ [१-२], ९२०, ९२१

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
	[१-२], १०३१ [१], १०३२ [१], १०३३ [२-३], १०३६ तः १०४०, १०४१ [२, ४, ७-८], १०४२, १०४३ [३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [१, ३, ५, ७-८], १०४७ [१-४], १०४८ [१-२, ४], १०४९, १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [२-४], १०५५ [१, ३-५], १०५८, १०६३ तः १०६५, १०६७	
वद्धेल्लोहिं	वद्धैः ९१८ [१]	
वद्धेल्लया	वद्धानि ९१० [१-२], ९११ [२], ९१४ [१], १०३०, १०४१ [१, ३], १०४३ [१]	
वव्वर	वव्वर-म्लेच्छजातिविशेष ९८	
वरहिणा	वरहिणाः ८८	
वल	वल १६८४ [१]	
+ बल	वलदेवाः १४०६ गा. २१३	
+ बलदेव	वलदेवाः पृ. ३१९ टि. १	
वलदेव०	वलदेव ८२	
वलदेवत्तं	वलदेवत्वम् १४६४	
वलदेवा	वलदेवाः १००, ७७३ [२]	
वलविसिट्टया	वलविसिष्टता १६८५ [१]	
वलागा	वलाकाः - रोमपक्षिविशेषः ८८	
० वलाहण्	वलाहकः १२३१	
वल्लि	वल्लिः - असुरकुमाररेन्द्रः १८७ गा. १४४	
० वल्लिणो	वल्ली, वल्लिः - असुरकुमाररेन्द्रः १७८ [२]	
वल्लिमोद्धओ	पर्वपरिवेष्टनम् ५४ [८] गा. ६३	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
वली	वलिः - अनुरकुमारेन्द्रः	१८० [२]
वहलतरी	वहलतरा	५४ [५] गा. ७६ तः ७९
वहलिय	वहलीक - म्लेच्छजाति- विशेष	९८
वहवे	वहवः	१६७ तः १७४, १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०
वहस्सती	वृहस्पतयः - वृहस्पति- निकायदेवाः	१९५ [१]
वहिं	वहिः	१९५ [१]
वहुपहिं	वहुभिः	५३ गा. ४६
वहुगीशो	वह्नीः	१९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २१०
वहुतरयं	वहुतरकम्	पृ. २९० टि. १
वहुतराण	वहुतरान्	११२४, ११४२
वहुतरागं	वहुतरकम्	१२१५ [२-३]
० वहुपण्से	वहुप्रदेशम्	२१७० [१]
० वहुप्पण्से	वहुप्रदेशम्	२१७० [१]
वहुवीयगा	वहुवीजकाः	३९, ४१
”	वहुवीजकानि	पृ. १८ टि. १
वहुवीया	वहुवीजानि	४१
वहुमज्झदेसभाण	वहुमध्यदेशभागे	१९८ [१], २०६ [१], २११
वहुमज्झदेसभागे	वहुमध्यदेशभागे	१९७ [१], १९९ [१]
वहुयतरागा	वहुकतरकाः	२०५, ७ [३-४]

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
वहुयं	वहुकम्	१२१५ [१]
वहुया	वहुकाः	२२५ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९८५ [७, ९], ११८५, २१२५, २१२६
”	वहुकानि	९७९
वहुयाणं	वहुकानाम्	५४ [१०] गा. १००
० वहुला	वहुलाः	१८८
वहुवत्तव्वथपयं	वहुवक्तव्यतापदम्	पृ. १११ पं. २१
वहुवत्तव्वं	वहुवक्तव्यम्	२ गा. ४
वहुवयणे	वहुवचनम्	८९६
वहुवयू	वहुवाक्	८५०
वहुविहं	वहुविधम्	१२४२
वहुविहे	वहुविधान्	२११ गा. १७४
वहुसम ०	वहुसम	१९५ [१], १९६, १९८ [१], २१०, २२३, [९], १२१५ [१-३]
वहुं	वहुम्	१२४२
वहुइं	वहूनि	१९६, १९७ तः २०२ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २१०
वहूण	वहूनाम्	५४ [१०] गा. १००
वहूणं	”	१७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ तः १९७, १९८ [२], २०१ [२], २०२ [२], २०५ [२]
वहूणि	वहूनि	१९७ [१]
वहेलण	विभीतकः	पृ. १७ टि. ५
वंध	वन्ध	९७१ गा. २०१

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
बंध	वन्धाति १७४९, १७५२, १७६६ तः १७६८ [१]	
बंधण	,, १६६४ गा. २१७	
० बंधण	बन्धकः १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १७४२ तः १७४४, १७५५, १७५६ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [१], १७६५ [२], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८१, १७८३ [१], १७८४ [३]	
० बंधण	बन्धकेन १७८१	
बंधगवेयगस्स	बन्धकवेदकस्य १७९१	
० बंधगं	बन्धकम् १६९९ [१]	
बंधगा	बन्धकाः ३२५, १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७५९ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [३], १७६४, १७६५ [२], १७६६, १७७८, १७८०, १७८१, १७८३ [२], १७८४ [१-३]	
बंधगाणं	बन्धकानाम् ३२५	
० बंधगे	बन्धकः १५८३ [१], १६४२, १६४३, १७५७, १७५८ [१], १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७८, १७८१, १७८४ [२]	
बंधण	बन्धन २११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
बंधणच्छेयणगती	बन्धनच्छेदनगतिः १०८५, १०९१	
बंधणपरिणामे	बन्धनपरिणामः ९४७, ९४८	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
बंधणविमोयणगती	बन्धनविमोचनगतिः ११०५, ११२२	
बंधणाओ	बन्धनतः ११२२	
बंधणहिं	बन्धनैः २१७० [१] गा. २२८, २१७० [२] गा. २२९	
बंधति	वन्धाति १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १६६४ गा. २१७, १६६८, १६७०, १७४५ तः १७४७ [१], १७४९ तः १७५२, १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७६७ [१], १७६८ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१]	
० बंधन्दाण	बन्धाद्धायाः १७४४	
बंधमाणा	बन्धनतः १७५७, १७५८ [१], १७६२, १७६५ [१-२], १७७४ [१], १७८६	
बंधमाणे	बन्धनम् १५८५ [१], १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१]	
० बंधयं	बन्धकम् १७३६ [१]	
बंधति	बन्धन्ति ९७१, १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४८, १६४९ [१], १६७२, १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-४, ७-८], १७०९, १७१०, १७११ [२], १७१२, १७१३, १७१५, १७१७ तः १७१९, १७२१ १७२३, १७२५, १७२७,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
	१७२८, १७३० [१], १७३१ [१, ३, ५], १७३२, १७३४, १७३५ [१], १७३७ [१], १७३८, १७३९ [१], १७४१, १७५७, १७५८ [१], १७६५, [१-२], १७६९, १७७८, १७८४ [१]		वंमलोयवडिमाण वंमलोया वंमी वंमीण वंमे	ब्रह्मलोकवत्तंसकः २०१ [१] ब्रह्मलोकाः १४४ [१] ब्राह्मी १०७ ब्राह्म्याः १०७ ब्रह्मा-ब्रह्मलोकेंद्रः २०१ [२]	
			वाउच्चा	वनस्पतिविशेषः- 'वापच्ची' इति भाषायाम् ४२ गा. २०	
वंधित्संति	भन्तस्यन्ति	९७१	वाणकुसुमाण	वाणकुसुमम्	१२२७
वंधिसु	अभान्तुः-यद्वन्तः	९७०	वातालीसं	द्विचत्वारिंशत्	३८५ [३]
० वंघुजीवण	वन्धुजीवकः	१२२६, १२२७, १२२९, १२३१	वादर	वादर	१६९२ [२]
+ वंघुजीवण	वन्धुजीवकः	४३ गा. २४	वादरअपजत्तया	वादरअप्यामकाः	२४३, २४६, ३३४
वंघुया	म्लेच्छजातिविशेषः पु.	३६ टि. १४	वादरअपजत्तयाणं	वादरअप्यामकानाम्	२४३
वंघे	वन्धे	१७८६	वादरअपजत्तया	वादरअप्यामकाः	२४३
"	वन्धः	२१२ गा. १८१	वादरआउकाइय०	वादरआकायिक	२४३, २४६, २४८, २४९
० वंघे	"	६८४, ६८५	वादरआउकाइया	वादरआकायिकाः	२४३, २४६, २४९ [३], २४६
वंघेसु	अभान्तुः-यद्वन्तः	९७१		तः २४९, २५० [३],	२५१, ३३४
वंघो	वन्धः ९४८ गा. १९९-२००		वादरआउकाइयाणं	वादरआकायिकानाम्	२५० [३]
वंम	ब्रह्मन्-देवलोक	१०३५	वादरआउकाइयाणं	"	२४२, २४५ [३], २४६, २४७, २५१, २५२ [१]
वंमलोण	ब्रह्मलोकः	२०१ [१]	० वादरआउकाइयाणं	"	३५९ [२]
"	ब्रह्मलोके २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २२३ [५], ३३४, ४१९ [१-२], ५९३, १४७०, १८३४		वादरआउकाइय	वादरआकायिकः	१३००
वंमलोण	ब्रह्मलोक	२०५१	वादरआउकाइया	वादरआकायिकाः	२६, २८ [१, ६]
वंमलोण ०	ब्रह्मलोक	२०१ [१], २००२	वादरआउकाइयाणं	वादरआकायिकानाम्	१५१, १५२
वंमलोणदेवा	ब्रह्मलोकदेवाः	७०६	वादरआउकाइयाणं	वादरआकायिकानाम्	१५१, १५२
वंमलोणस्स	ब्रह्मलोकस्स	२०२ [१]	वादरआउकाइयाणं	वादरआकायिकानाम्	१५१, १५२
वंमलोणाणे	ब्रह्मलोकाणाम्	२०१ [१]	वादरआउकाइयाणं	वादरआकायिकानाम्	१५१, १५२
वंमलोणे	ब्रह्मलोके	२०३	वादरआउकाइयाणं	वादरआकायिकानाम्	१५१, १५२
वंमलोय	ब्रह्मलोक	११६, २१०, ६२२, ६३४	वादरआउकाइयाणं	वादरआकायिकानाम्	१५१, १५२
वंमलोय ०	ब्रह्मलोके	१५३२ [५], २०५२ [१]	वादरआउकाइयाणं	वादरआकायिकानाम्	१५१, १५२

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वादरणिगोय०	वादरनिगोद	१३१९
वादरतसकाइए	वादरत्रसकायिकः	१३१२
वादरतसकाइय०	वादरत्रसकायिक	२४३, २४४, २४८, २४९, १३२०
वादरतसकाइया	वादरत्रसकायिकाः	२४३, २४४, २४५ [९] तः २४८, २५१
वादरतसकाइयाण	वादरत्रसकायिकानाम्	२४२, २४६, २४७, २५१
वादरतसकाइयाणं	,,	२४५ [९]
वादरतेउकाइए	वादरतेजःकायिकः पृ. ३०८	टि. २
वादरतेउकाइय०	वादरतेजःकायिक	२४३, २४४, २४८, २४९
वादरतेउकाइया	वादरतेजःकायिकाः	२४३, २४५ [४], २४६ तः २४९, २५० [४], २५१, ३३४
वादरतेउकाइयाण	वादरतेजःकायिकानाम्	२५० [४], २६२ [१]
वादरतेउकाइयाणं	,, १५४, १५५, २४२, २४५ [४], २४६, २४७, २५१, ३६२ [१]	
वादरतेउकाइया	वादरतेजःकायिकाः	२९, ३१ [१, ४], २४४, २४५, [४], २५१, ३३४
वादरतेउकाइयाणं	वादरतेजःकायिकानाम्	१५४
वादरनिगोद०	वादरनिगोद	२४४, २४९
वादरनिगोद - ०	वादरनिगोद	२४३
वादरनिगोदा	वादरनिगोदाः	२४३, २४५, [८], २४६, २४७, २४९, २५० [७], २५१
वादरनिगोदाण	वादरनिगोदानाम्	२५० [७]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वादरनिगोदाणं	वादरनि- गोदानाम्	२४२, २४५ [८], २४६, २४७, २५१
वादरनिगोदे	वादरनिगोदः	१३११
वादरपज्जत्तए	वादरपर्याप्तकः	१३१४
वादरपज्जत्तगा	वादरपर्याप्तकाः	२४६, २५१
वादरपज्जत्तया	,,	३३४
वादरपज्जत्तयाणं	वादरपर्याप्तकानाम्	२४४, २४९
वादरपुढविकाइएसु	वादरपृथ्वीकायिकेषु	६६८ [४-५]
० वादरपुढविकाइ- एसु	,,	६६८ [४]
वादरपुढविकाइए-	वादरपृथ्वीकायिकेभ्यः	
हितो		६५० [४-५]
वादरपुढविकाइय०	वादरपृथ्वीकायिक	२४३, २४४, २४८, २४९
वादरपुढविकाइया	वादरपृथ्वीकायिकाः	२०, २२ तः २४, २५ [३], २४३, २४४, २४५ [२], २४६ तः २४९, २५० [२], २५१, ३३४
० वादरपुढविका- इया	वादरपृथ्वीकायिकाः	२२, २३
वादरपुढविकाइयाण	वादरपृथ्वीकायिकानाम्	२५० [१]
वादरपुढविकाइयाणं	,, १४९, २४२, २४५, [२], २४६ तः २४८, २५१, ३५६ [१]	
० वादरपुढविकाइयाणं,		३५६ [२-३]
वादरपुढविकाइए	वादरपृथ्वीकायिकः	१३०६
वादरपुढविकाइय०	वादरपृथ्वीकायिक	१३१५
वादरपुढविकाइय-	वादरपृथ्वीकायिकै-	
पुगिंदियओरालिय-	केन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४७८ [१]
वादरपुढविकाइया	वादरपृथ्वीकायिकाः	१४७८ [३]
० वादरवण-कइकाइए	वादरवनस्पतिकायिकः	१३०९

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
वायरनिगोदा	वादरनिगोदाः २४४, २५०	[७]
वायरपज्जत्तया	वादरपर्याप्तकाः २४४	
० वायरपुढविका-	वादरपृथ्वीकायिकेपु	
इएसु	६६८ [५]	
० वायरवणप्फइ-	वादरवनस्पतिकायिकाः	
काइए	१३०९, १३१८	
० वायरवणप्फइ-	वादरवनस्पतिकायिकाः	
काइया	२४४	
० वायरवणप्फइ-	वादरवनस्पतिकायिकानाम्	
काइयाणं	२४७	
वायरवाउकाइयाणं	वादरवायुकायिका-	
	नाम् १५७	
० वायरवाउकाइय-	वादरवायुकायिकैकेन्द्रिय-	
एगिंदियवेउ-	वैक्रियशरीरम् १५१५	
वियसरीरे	[२-३]	
वायरसंपराए	वादरसम्परायः १७४३	
वायरसंपराय०	वादरसम्पराय १२१	
वायरा	वादराः २४५ [१]	
वायराइं	वादराणि ८७७ [१९]	
वायराण	वादराणाम् १४९० [३]	
वायरे	वादरम् ८७७ [२३]	
	गा. १९८	
वाथालीसइविहे	द्विचत्वारिंशद्विधम् १६९३	
वाथालीसं	द्विचत्वारिंशत् २११,	
	३८५. [१]	
+ वार	द्वादशः ७९० गा. १८७	
वारवती	दारवती १०२ गा. ११४	
वारस	द्वादश ९१ [४], ९१	
	[४] गा. १११, १९९	
	[१], २०६ [२] गा.	
	१५४, ३९६ [१, ३],	
	५५९ गा. १८२, ५६०	
	तः ५६३, ५६५ तः ५६८,	
	५८४, ५८६, ५९२,	
	१०४१ [४], १०६६ [३],	
	११०७ [१], १६९९ [१],	
	१७०२ [१८]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
वारस०	द्वादश ८२	
० वारसगस्स	द्वादशकस्य १७०० [४],	
	१७०८ [४], १७३७	
	[३-४]	
वारसणहं	द्वादशानाम् १९९ [२]	
वारसमओ	द्वादशः पृ. २०२ टि. १	
वारसमं	द्वादशम् पृ. २२८ पं. १९	
वारसमो	द्वादशः ७९० गा. १८६	
वारसविहा	द्वादशविधाः १४४ [१],	
	१५२० [५]	
वारसहिं	द्वादशभ्यः ९९२ [१]	
वालदिवागरे	वालदिवाकरः १२२९	
वालिंदगोवे	वालेन्द्रगोपः १२२९	
वावट्ठिं	द्वापष्टिः १५२९ [५]	
वावत्तरि	द्वासप्ततिः २०६ [२] गा.	
	१५६	
वावत्तरिं	,, १७७, १८४ [१],	
	१८७ गा. १३८, ३८८	
	[१, ३]	
वावत्तरीए	द्वासप्ततेः १९९ [२]	
वावत्तरीणं	द्वासप्ततेः १९९ [२]	
वावीसइम०	द्वाविंशतितम ७९० गा.	
	१८९	
वावीसइमं	द्वाविंशतितमम् पृ. ३६२	
	पं. २७	
वावीसगं	द्वाविंशम् ७९० गा. १८८	
वावीसं	द्वाविंशतिः ३४१ [१, ३],	
	३४२ [१, ३], ३५४	
	[१, ३], ३५६ [१, ३],	
	४२६ [१, ३], ४२७ [१, ३]	
वावीसाण	द्वाविंशतेः द्वाविंशत्या वा	
	७१३, ७१४	
,,	द्वाविंशतौ १८४१, १८४२	
० वाहल्लस्स	वाहल्यस्य १८८, १८९	
	[१], १९० [१], १९३	
	[१]	
वाहल्लं	वाहल्यम् ९७२ गा. २०२,	
	९८७ [१]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाद
वीयस्स	वीजस्य ५४ [३] गा. ६५, ५४ [४] गा. ७५	
वीयं	द्वितीयम् ५९ टि. २	
वीया	द्वितीया ७८१	
वीयाणं	बीजानाम् २१७६	
बुधामि	ब्रवीमि पृ. २१० टि. २	
बुज्झइ	बुध्यते २१७४ [१]	
बुज्झति	,, २१७५	
बुज्झंति	बुध्यन्ते ६७३ [२]	
बुज्झेज्जा	बुध्येत १४२० [३-४], १४२१ [५], १४३२ [३], १४३७ [३-४]	
बुत्तमाणे	ब्रुवाणः पृ. २१० टि. १	
+ बुद्ध	बुद्धाः २११ गा. १७८	
बुद्धवोहिय	बुद्धवोधित ११६, १२९	
बुद्धवोहिय०	,, ११४, ११६, १२७, १२९	
बुद्धवोहियसिद्धा	बुद्धवोधितसिद्धाः १६	
० बुद्धीण	बुद्धिना १ [गा. १]	
बुयमाणे	ब्रुवाणः ८३९, ८४४	
बुयामि	ब्रवीमि ८३९, ८४४	
बुयामि-	,, ८३९	
बुहा	बुधाः-बुधनिकायदेवाः १९५ [१]	
वेइंदिए	द्वीन्द्रियः ४४८, ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], १२७३, १४३५	
वेइंदिएसु	द्वीन्द्रियेषु ६६८ [२]	
वेइंदिएहिंतो	द्वीन्द्रियेभ्यः १४३५	
० वेइंदिएहिंतो	,, ६५० [८]	
वेइंदिय	द्वीन्द्रिय ६७०, ७४३, ११६२, १४१२, १४२६ [१], १४३१ [१], १५८९ [३], १८८० [४]	
वेइंदिय०	द्वीन्द्रिय ५६ [१], ६३९, [२], ६५४, ६८०, ८७४,	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाद
	१०६०, १०७९, १२१० [४], १२८१, १४५५, १७११ [२], १८८७ [२], १८९८ [१], १९६९, पृ. १३ टि. १	
वेइंदियओरालिय-	द्वीन्द्रियौदारिकशरीरम्	
सरीरे	१४८०, १४९५ [१], १५०७ [१]	
० वेइंदियओरालिय-	द्वीन्द्रियौदारिकशरीरम्	
सरीरे	१४८०	
वेइंदियजातिणा-	द्वीन्द्रियजातिनाम्नः	
माण	१७०२ [६]	
वेइंदियतिरिक्ख-	द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः	
जोणिणुहिंतो	६५० [८]	
वेइंदियत्ते	द्वीन्द्रियत्वे १०४१ [४], १०६६ [१]	
वेइंदियसरीरस्स	द्वीन्द्रियशरीरस्य १५४९	
वेइंदियसरीराइं	द्वीन्द्रियशरीराणि १८५६	
वेइंदियस्स	द्वीन्द्रियस्य ४४८, ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ९८७ [२], १५४७ [१], २१७५	
वेइंदिया	द्वीन्द्रियाः २१५ [१], २२७, २२८, २९५, २९६, ३३४, ४३९, ५८१, ६१९, ६३३, ९४१ [१], १०८१, १४०३, १७१५, १७१८, १८१४, १८१७, १८१९, १८५६, १८६१, १९३२ [१], २१२९ [१], पृ. २७ टि. ३, पृ. ४०३ टि. २	
वेइंदियाण	द्वीन्द्रियाणाम् १०२२ [१], १०३३ [१], १७१७	
वेइंदियाणं	,, ५६ [२], १६३, २२७ तः २२९, ३६९ [१], ४४८, ४७३ [१], ४७४	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
भगवथो	भगवते	१ [गा. २]
भगवतीण	भगवत्याम्	पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. २९१ पं. २०, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०० पं. १२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४४६ पं. १२
भगवया	भगवता	१ गा. ३
भगवं !	भगवन् !	२१६९
भगवंतो	भगवन्तः	२११
भग्गस्स	भग्गस्य	५४ [३] गा. ५६ तः ५८ गा. ६१ तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ तः ६८ गा. ७० तः ७५ भग्गायाः ५४ [३] गा. ६०
„	„	५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९
भग्गाण	कलविशेषाणाम्	पृ. २७३ टि. ४, पृ. २९६ टि. ५
भजमाणस्स	भज्यमानस्य	५४ [७] गा. ८४
भट्ठित्तं	भर्तृत्वम्	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
भट्ठिदारण	भर्तृदारकः	८४३, ८४८
भट्ठाण	कलविशेषाणाम्	१२३५
भडग	म्लेच्छजातिविशेष	९८
भणंनि	भणन्ति	११९८, २०५७ [१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
भणिण्	भणितः	२१०४ [१]
भणिओ	„	५४ [९] गा. ९८, १०६४, १०८६, ११४५, १४२९, १५३८, १६१४, २१३९
भणितं	भणितम्	१०२ गा. ११७, ३३३, १००३ [२]
भणिता	भणिताः	३३३
„	भणितौ	५४ [२] गा. ५५
„	भणितानि	५४ [८] गा. ८७
„	भणिता	१८७, २११ गा. १६५, ५५८
भणितो	भणितः	६२५, ६३८, ६५० [१०], ६५५ [४], ६६६ [३], ६६६ [३], १५३९ [३-४], पृ. ६५ टि. ११
भणियं	भणितम्	१७४ गा. १३५, १७०२ [३१], १७१७, १९२६, २०४६, २११०, पृ. २६८ टि. ३
० भणियं	„	पृ. २६८ टि. ३
भणिया	भणिताः	१९४, ९८७ [१], ११२७, १२०५, १७०२ [२३], १७६१, १७६२ भणिता २११ गा. १६१ गा. १६३-१६४, ५२४, ८८८ [१], ९८३ [२], १५५२, १७३६ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१, पृ. ३२४ टि. १
„	भणितानि	९११ [३], ९१२ [१], ९१४ [३]
भणियाण	भणितायाम्	१४४१
भण्णइ	भण्यते	५५३
भण्णनि	„	५४४, ५४७ [१], २१५७, पृ. ३९५ टि. १

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
भण्णंति	भण्यन्ते	५४४
भत्ति	भक्ति	१९५ [१]
+ भत्तिय	तृणविशेषः	४७ गा. ३५
भद्दमुत्था	भद्रमुस्ता-वनस्पतिः	५४ [१] गा. ५२
भद्दाण	फलविशेषाणाम्	पृ. २७३ टि. ४
„	द्राक्षाणाम्	पृ. २९६ टि. ५
भद्दिलपुरं-	भद्दिलपुरम्	१०२ गा. ११४
भद्दे	भद्रे	१७८ [१-२]
० भमररुया	भ्रमररुचः-म्लेच्छजाति-	विशेषः पृ. ३६ टि. ३
भमरा	भ्रमराः	५८ [१]
भमरावली	भ्रमरावलिः	१२२६
भमरे	भ्रमरः	१२२६
भमासे	वनस्पतिविशेषः	४६ गा. ३३
भय	भय	१७०० [१३], १७०८ [१०]
भयणा	भजना	५४ [८] गा. ९६
भयणिस्सिया	भयनिःसृता-भाषाभेदः	८६३
भयवया	भगवता	१ गा. ७
भयसण्णा	भयसंज्ञा	७२५, ७२६
भयसण्णा-०	„	७३०, ७३१, ७३३ तः ७३६
० भयं	भयम्	१६७ तः १७४
भये	„	१६९१ [५]
भरह-	भरत	१०९८
भरह-०	„	१०९८, १२५७ [५]
भरहेहिं	भरतैः	९७ [१]
भरिली	भरिली-चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१]
भरु	म्लेच्छजातिविशेषः	पृ. ३६ टि. २३
भरुग	„	९८
ग्य	„	पृ. ३६ टि. २३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
भल्लाए	भल्लातकः	४० गा. १४
भल्लाण	भल्लातकानाम्	११२२
भल्ली	वल्लीविशेषः	४५ गा. ३१
भव ०	भव	२११ गा. १६६-१६७
+ भव -	भवः	२१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२
० भवग्गहणं	भवग्रहणम्	१३६५
भवचरिमेणं	भवचरमेण	८१२ [१], ८१३ [१]
भवण०	भवन	१७७, १८७, १८९ [१], १९०
भवणछिद्देसु	भवनच्छिद्देसु	१५७
भवणणिखुडेसु	भवननिष्कुटेसु	१५७
भवणपत्थडेसु	भवनप्रस्तटेसु	१४८, १५१, १५७, १६०
भवणवड् ०	भवनपति	१०९७, १४६३
भवणवति ०	„	२०५१, २०५२ [१]
भवणवतीसु	भवनपतिषु	६७२ [७-८]
भवणवास ०	भवनवास	पृ. ५९ टि. ४
भवणवासि ०	भवनवासिन्	६५० [१३]
भवणवासिणीधो	भवनवासिन्यः	२८५, ३३४, ११८३ [३], ११८९, ११९०
भवणवासिणीण	भवनवासिनीनाम्	११६६ [२]
भवणवासिणीणं	„	३४६ [१-३], ११८३ [२], ११८९
० भवणवासिदेव-	भवनवासिदेवपक्षेन्द्रिय-	
पंचिंदियवेउन्वि-	वैक्रियशरीरस्य	
यसरीरस्स		१५३२ [१]
भवणवासिदेव-	भवनवासिदेवपक्षेन्द्रिय-	
पंचिंदियवेउ-	वैक्रियशरीरम्	
वियसरीरे		१५२० [१-२]
० „	„	१५२० [२-३], १५२६ [१]
भवणवासिदेवेहिंतो	भवनवासिदेवेभ्यः	६५० [१३-१४]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
भवणवासी	भवनवासिनः १३९, १४० [१-२], १७७, १७७गा. १३७, २२०, २८४, ३३४, ११८३ [१, ३], ११८८, ११९०	
भवणवासीणं	भवनवासिनाम् १७७ तः १७९ [१], ३४५ [१], ११६६ [१], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९०	
० भवणवासीणं	„ ३४५ [२-३],	
भवणवासीसु	भवनवासिषु १४७०, पृ. १८० टि. ३	
भवणं	भवनम् ८५३	
भवणा	भवनानि १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका पृ. ६६ टि. ३	
भवणाहं	„ १८७ गा. १४०-१४१	
भवणावास०	भवनावास १७७ तः १८१ [१], १८२ तः १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१]	
भवणेषु	भवनेषु १४८, १५१, १५७, १६०	
भवति	भवति ८८२, ८८३, ८८५, ८८६, ९६१ [१], १६७९, १६८०, १८०९, १९६३, १९६४, २१७० [१], पृ. ४४५ टि. ६	
भवत्येकेवलि-	भवत्येकेवत्यनाहारकः	
अणाहारगु	१३६९, १३७१	
० भवत्येकेवलि-	„	
अणाहारगु	१३७१ तः १३७३	
भवधारणिजा	भवधारणीया १५२९ [१-९], १५३३ [१, ५-६]	
भवधारणिजे	भवधारणीयम् ९८३ [२], ९८४, १५२३ [१-२], १५२६ [१, ६]	
वपपह्या	भवप्रत्ययिक १९८२	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
भवसिद्धिगु	भवसिद्धिकः १३९२, १८७१ [१]	
भवसिद्धिया	भवसिद्धिकाः २६९, ३३४, १८७२	
भवसिद्धियाणं	भवसिद्धिकानाम् २६९	
भवं	भवम् २११ गा. १६२, १६७९	
भवंति	भवन्ति ८९, ९०, १७९ [१], ४६१, १०८३, १४०९, १४४४, १६४३, १७१२, २१०४ [२], २१७० [१], २१७६	
भवंति-	भवन्ति ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ९१ [४], १६७, १६८, १७० तः १७२, १७७, १७९ [१], १८० [१], १८२ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१]	
भवंति-	भवति २०९	
भविता	भूत्वा १४२० [८], १४२१ [२-३]	
+ भविय	भव्यः १८६५ गा. २१९	
भविय ०	भव्य १ गा. २	
० भवियद्व्यदेवाणं	भव्यद्व्यदेवानाम् १४७०	
भवे	भवेत् ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ५४ [७] गा. ८४, १९४ गा. १५३, पृ. २९३ टि. ६, पृ. २९४ टि. १९	
„	भवति २०८५, गा. २२७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
भवे-	भवेत् १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५, १२३७, १२३८			१८८०[५], १८८२[२], १८८४, १८८५[१, ३-४], १८८७ [४], १८८८, १८९०[३], १८९१[२], १८९५ [१, ३], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१-३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३[१-२, ५], १९०४ [१], १९०५ [३], १९०६, १९०७	
भवे	भवेयुः १००६ गा. २०७				
भवे	भवे ८२९ [२] गा. १९१				
० भवे	भवे २११ गा. १६१				
भवोवग्गहक्कम्माइ	भवोपग्रहक्कर्मणि २१७० [२] गा. २२९				
भवोववातगती	भवोपपातगतिः १०९९				
० भवोववातगती	,, १०९९				
भवोववातगतीण	भवोपपातगत्याम् १०९९				
भवोववायगती	भवोपपातगतिः १०९३		भंडवेयालिया	भाण्डवेचालिकाः- कर्मर्याः १०५	
भच्चाण	फलविशेषाणाम् पृ. २७३ टि. ४		भंडारा	भाण्डकाराः-शिल्पार्याः १०६	
भंगा	भङ्गाः ७८१ तः ७८४, ७९० गा. १८६ गा. १९०, १०७७, १०८३, १०८९, १५८४ [१], १६४३, १६४४, १६४८, १७५८ [१], १७६१, १७६५, [२], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३], १८८० [१, ५]		भंडी	शिरीषवृक्षः ४२ गा. २३	
भंगा	भङ्गौ १७८१, १७८४[१]		भन्ते !	भदन्त ! ८२, ९३, १४८ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५, [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०७ तः २११, २२५ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३५१[१], ३५२ [१], ३५४[१-३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३, ३६६ [१], ३६९ तः ३७२ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४[१-३], ३९५[१], ३९६[१], ३९७[१-२], ३९८[१-२], ३९९[१],	
* भंगा	भङ्गाः १८८५[२], १८८७ [२], १८९५ [२-४], १९०५ [३] तः १९०७				
+ भंगी	भङ्गीषु १०२ गा. ११६				
,,	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५१, १२३४				
भंगीरण	भङ्गीरजः १२३४				
भंगे	भङ्गे ५४ [४] गा. ६६ तः ७५				
भंगो	भङ्गः ५४[३] गा. ५६ तः ६५, १८७९				
० भंगो	,, १७६०, १७६६, १७७९, १७८१, १७८४ [१, ३], १८७२, १८७७,				

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

४०७ [१], ४०८ [१],
 ४०९ [१], ४३६ [१],
 ४३७ [१,३], ४३८ तः
 ४४१, ४४३ तः ४४७,
 ४५२, ४५५ [१-३],
 ४५६ [१], ४५७ [१],
 ४५९ [१], ४६२ [१],
 ४६४ [१], ४६६ [१],
 ४६७ [१], ४६८ [१],
 ४७० [१], ४७३ [१],
 ४७४ [१], ४७५ [१],
 ४७७ [१], ४८१ [१],
 ४८२ [१], ४८३ [१],
 ४८५ [१], ४८७ [१],
 ४८९ [१], ४९० [१],
 ४९१ [१], ४९३ [१],
 ४९५ [१], ४९७, ५००
 तः ५०५, ५०८ तः ५११,
 ५१३ तः ५१५, ५१९,
 ५२५ [१], ५२६ [१],
 ५२७ [१], ५२९ [१],
 ५३० [१], ५३१ [१,३],
 ५३२ [१], ५३३ [१],
 ५३५ [१], ५३९ [१],
 ५४१ [१], ५४२ [१],
 ५४३ [१], ५४७ [१],
 ५५० [१], ५५४ [१-३],
 ५५५ [१,३], ५५६ [१],
 ५५७ [१], ५६०
 तः ५७७, ५७९, ५८१,
 ५८३ तः ५८५, ५८९,
 ६०५ तः ६०७, ६०९ तः
 ६१३, ६१५, ६१७, ६१९,
 ६२१, ६२३, ६२४, ६२६,
 ६२८, ६३०, ६३२, ६३३,
 ६३६, ६३७, ६३९ [१],
 ६४२, ६४५ [१], ६४६,

६४८, ६५० [१], ६५५
 [१], ६५६ [१], ६५७,
 ६५८, ६६२ [१], ६६६
 [१], ६६८ [१], ६६९
 [१], ६७२ [१], ६७३
 [१], ६७७, ६७९, ६८१,
 ६८४, ६८५, ६८७,
 ६८८, ६९१ तः ६९५,
 ६९७, ७०० तः ७२७,
 ७३० तः ७४०, ७४२,
 ७४५, ७४७ तः ७५१,
 ७५३ तः ७५६, ७५८,
 ७६३ तः ७६५, ७७२,
 ७७३ [१], ७७४, ७७५,
 ७७७, ७७९ तः ७८७,
 ७९१ तः ८००, ८०२
 तः ८०७, ८०८ तः
 ८२९ सूत्राणां प्रथम-
 कण्डिका, ८३० तः ८५८,
 ८६० तः ८७२, ८७५,
 ८७७ [१-२, १७-२३],
 ८७८ तः ८८१, ८८७,
 ८८८ [१], ८८९ तः
 ८९३, ८९६ तः ९०२,
 ९०४, ९०६, ९०८,
 ९१० [१-४], ९११
 [१-३], ९१२ [१-२],
 ९१४ [१-२], ९१६ [१],
 ९१८ [१], ९२०, ९२१
 [१-२], ९२५ तः ९३७,
 ९४७ तः ९५९, ९६०
 तः ९६८ सूत्राणां प्रथम-
 कण्डिका, ९७०, ९७३,
 ९७४ [१-२], ९७५ [१],
 ९७६ [१], ९७७ [१],
 ९७८ [१], ९७९, ९८०
 [१], ९८१ [१], ९८२

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

तः ९८५, ९८७ [१-४],
९९० [१-३], ९९१ [१],
९९२ [१-२], ९९३ तः
९९५ [१], ९९६, ९९८,
९९९ [१], १००० तः
१००३ [१], १००४,
१००५, १००७, १००८
तः १०१२ सूत्राणां प्रथम-
कण्डिका, १०१३, १०१४
[१], १०१५ [१],
१०१६ [१], १०१७ तः
१०२० [१], १०२१
[१-३], १०२४ तः
१०२७ [१], १०२८ [१],
१०३०, १०३१ [१],
१०३६, १०३८, १०४१
[१-४, ८], १०४३ [१,
३, ५-६], १०४६ [१, ८],
१०४७ [१, ४], १०४८
[१-२, ४], १०५० [३],
१०५४ [१], १०५५
[१-५], १०५६ तः
१०५८, १०६४, १०६५,
१०६८ तः १०७०,
१०७७, १०७८, १०८०,
१०८१, १०८३, १०८५,
१०८७ तः १०८९,
११२४ तः ११२६,
११२८ तः ११३२,
११३८, ११३९, ११४२,
११४५, ११४६, ११५१,
११५६ तः ११६०,
११६६ [१], ११७०
तः ११७४, ११७६,
११७८, ११७९, ११८०
[१, ५-१०], ११८२
[१-३], ११८३ [१-३],

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

११८५. तः ११९४,
११९९ [१], १२००
[१], १२०१ [१],
१२०३ [१, ३], १२०७
[१], १२०८, १२०९,
१२१० [१, ३], १२११,
१२१५ [१-३], १२१६
[१], १२१७, १२१९,
१२२०, १२२२, १२२३,
१२२५. तः १२३३,
१२३८ तः १२४०,
१२४२ तः १२५३,
१२५५, १२५६, १२५७
[१, ३, ५, ७], १२५८
[१-२, ५-८], १२६०
तः १२६२ [२], १२६४
[१-२], १२६५, १२६६
[१], १२६७, १२६८
[१], १२७१ तः १२७३,
१२७५, १२७७, १२७९
तः १२८५, १२८९
तः १३००, १३०२,
१३०५, १३०६, १३०८
तः १३१२, १३१४,
१३१५, १३१७, १३२०,
१३२२, १३२४ तः
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३४७, १३५०,
१३५३ तः १३५५,
१३५८, १३५९, १३६२,
१३६४ तः १३६९,
१३७१, १३७२, १३७६,
१३८६, १३८८ तः
१३९०, १३९२, १३९३,
१३९९, १४०७ [१],
१४०८ [१-२], १४१०
[१, ३], १४११ [१, ३],

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाद

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाद

१४१५ [१-२], १४१६
 [१], १४१७, १४१८,
 १४२० तः १४२५ [२],
 १४२६ [१], १४२७ [१],
 १४२८ [१-२], १४३०
 [१], १४३१ [२], १४३२
 [१-३], १४३५, १४३६
 [२], १४३७ [१-२,
 ४-६], १४४४, १४४६,
 १४५२, १४५७, १४५९,
 १४७० तः १४७३, १४७५
 तः १४७८ [२], १४८०,
 १४८२ तः १४८४ [२],
 १४८५ [१-३, ५-६],
 १४८७ [१-२], १४८८
 तः १४९० [१], १४९१
 [१], १४९२ [१], १४९५
 [१], १४९७ [१-३],
 १४९८ [१], १५०१ [१],
 १५०२, १५०४ [१],
 १५०६ [१], १५०७ [१],
 १५१३ [१], १५१४,
 १५२१ तः १५२३ [२],
 १५२४ [२], १५२५,
 १५२६ [३-४, ७], १५२७
 तः १५२९ [२], १५३०
 तः १५३२ [१, ६], १५३३
 [१], १५३४ तः १५३७,
 १५३९ [१], १५४० तः
 १५४३, १५४४ [१-३],
 १५४५ तः १५४७ [१],
 १५४८ तः १५५०, १५५१
 [१, ८, ६, ९], १५५२ तः
 १५५४, १५५७, १५५९
 तः १५६१, १५६३ [१],
 १५६४ तः १५७४,
 १५७५ तः १५७७, मृगाणां

प्रथमकण्डिका, १५८१
 [१], १५८२, १५८३
 [१], १५८५ [१], १५८६
 [१], १५८८, १५८९
 [१], १५९० तः १५९५
 [१], १५९६, १५९७
 [१], १५९८, १५९९
 [१], १६००, १६०२,
 १६०३ [१], १६०४
 [१], १६०५, १६०६
 [१], १६०७ तः १६०९,
 १६१२, १६१३ [१],
 १६१४ तः १६१६ [१],
 १६१७, १६१९ तः
 १६२६, १६२८ तः
 १६३३, १६३५ तः
 १६३८ [१], १६४०,
 १६४२, १६४३, १६४६,
 १६४७ [१], १६४८,
 १६४९ [१], १६५०
 तः १६५३, १६५७,
 १६५८, १६६०, १६६३,
 १६६५ तः १६७०,
 १६७२, १६७५, १६७६
 [१], १६७७ [१], १६७९
 तः १६९४ [१०], १६९५
 [१-२], १६९६ तः
 १६९८ [२], १७०२
 [१, ११], १७०५, १७०७
 [१], १७०८ [१-४],
 १७१५, १७१८, १७२१,
 १७२५, १७२८, १७३१
 [१], १७३४, १७३५ [१],
 १७४२ तः १७४७ [१],
 १७४९ तः १७५२, १७५४
 [१], १७५५ तः १७५८
 [१], १७६१, १७६४,

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१७६५, १७६७ [१],
 १७६९[१], १७७०[१],
 १७७३[१], १७७४[१],
 १७७५ [१], १७७६,
 १७७७ [१], १७७८,
 १७८३[१], १७८४[१],
 १७८७[१], १७८८[१],
 १७८९, १७९२, १७९४
 [१], १७९५.तः १७९७,
 १८०० [३], १८०२ तः
 १८०६ [१], १८०७ तः
 १८१२, १८१४ तः
 १८१९, १८२१, १८२२,
 १८२५, १८५३, १८५९,
 १८६२, १८६६ तः
 १८६८, १८७१ [१],
 १८७२, १८७४ [१],
 १८७५[१], १८७६ [१],
 १८७७, १८७८ [१],
 १८७९, १८८० [१],
 १८८१[१], १८८३[१],
 १८८४, १८८७ [१],
 १८९० [१], १८९४
 [१], १९०८तः १९१०,
 १९१२ तः १९१४,
 १९१७, १९१८, १९२१,
 १९२२, १९२८, १९२९,
 १९३६ तः १९३८,
 १९४० तः १९४२,
 १९४४, १९४५, १९४७,
 १९४८, १९५१, १९५४,
 १९५५, १९५७ [१],
 १९५८, १९६३ तः
 १९६६, १९७४, १९७५,
 १९७८, १९८२ तः
 १९८४, १९९१, १९९४,
 १९९५, १९९७, १९९८,

२००६ तः २००९ [१],
 २०१७, २०२२, २०२७,
 २०३३, २०३४ [१],
 २०३५, २०३८, २०४०,
 २०४७, २०४९, २०५१,
 २०५२ [१], २०५३,
 २०५५, २०५६, २०५७
 [२], २०६०, २०६१,
 २०६३, २०६४, २०६६,
 २०६७, २०६९, २०७०,
 २०७२, २०७३, २०७७,
 २०७८, २०८६, २०८७
 [१], २०८८, २०८९,
 २०९०[१], २०९१[१],
 २०९२, २०९३ [१],
 २०९५[१], २०९६ [१],
 २०९७ [१], २०९९
 [१-२], २१०० [१-२],
 २१०२, २१०३ [१],
 २१०५, २१०६, २११९
 [१], २१२०[१], २१२१
 [१], २१२३[१], २१२४
 [१], २१२५ तः २१२७
 [१], २१२८[१], २१२९
 [१], २१३०, २१३१,
 २१३३, २१३४ [१],
 २१३५[१], २१३७[१],
 २१३९, २१४० [१],
 २१४२, २१४३, २१४७,
 २१४८, २१५२तः २१५४
 [१], २१५६ [१-२],
 २१५९ [१-२], २१६५,
 २१६६ [१-४], २१६८
 तः २१७४ [१], २१७५
 भागे १६३ तः १६६,
 १७५, १७८ [१], २०६
 [१], २११

० भाण

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ			
भाग	भाग ९३, ४४०, ४४३, ९९६ [२]		० भागाक्षो	भागात् १९८ [१], ९९२ [२]				
भाग -	,, ६७७, ६७९, ९९० [४]		० भागातो	,, १९६				
भाग -	भागाः १७२८		० भागे	भागः २११				
भागसहस्राई	भागसहस्राणि १८१७, १८२०		,,	भागान् १७०५, १७०८ [४], १७११ [२], १७२५				
० भागं	भागम् २११, ६०५, १३०५, १३०८, १३६५, १३८७, १४७२, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१-५], १५०७ [१-२], १५१३ [१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ५-६], १५४७ [१], १५५१ [१, ४, ६], १७०८ [७], १७१३, १७३० [१], १७३१ [३-४], १८०३, १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१], पृ. ४४१ टि. १		,,	भागी १७३१ [१, ५]				
भागा	भागाः १७२१, १७२५, १७३३		,,	भागे १४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १६०, १६१, १६३तः १७८ [१], १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०		० भागेण	भागेन १७१०, १७२३	
० भागा	,, १६९७ [१], १६९९ [२], १७०० [४], १७०२ [६, ८, १८-२१, २५-२७, ४५], १७११ [२]		० भागेणं	,, १६९८ [१], १६९९ [२], १७०० [२, ४, ९, ११, १२, १३], १७०२ [१, ३-६, ८, ९, ११, १३, १८-२२, २४-२७, ३६ ३९, ४३, ४५], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [२, ४, ७-८], १७११ [२], १७१२, १७१३, १७१५, १७१७, १७१८, १७२१, १७२२, १७२५, १७२७ तः १७२९, १७३१ [१, ३-५]		भागेसु	भागेषु १५७, १५८	
० भागा	भागान् १७१५		० भागे	भागः ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२०, १२८८, १५४५, १७१२				
,,	भागानि १७७, १७८ [१], १८८							

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
+ भासा	भाषायाम् ८२९ [२]	गा. १९.१	भुजो भुजो	भूयोभूयः १११६, १८१२,	१८२३
भासा ०	भाषा १९०४ [१, ३],	१९०६, १९०७	भुजो २	,, १२२० तः १२२३,	१२२५, १२५.१ तः १२५३,
भासापु	भाषया १०७, १७८ [२]			१८०५, १८०६ [१],	१८१९, १८२२, १८२५,
भासाचरिमेणं	भाषाचरमेण ८१४ [१],	८१५ [१]		१८२९, २०५२ [२, ४-६]	
भासापयं	भाषापदम् पृ. २२२ पं. ५.		भुयण	भुजपरिसर्पे १५१२ गा.	२१५
भासारिया	भाषार्थाः १०१, १०७		भुयग	भुजग १९६	
भासिति	भाषन्ते १०७		भुयगवहणो	भुजगपतयः १८८	
भासुद्देशपु	भाषोद्देशके १८०० [३]		भुयपरिसिप्प	भुजपरिसर्प ३८४ [२-३],	३८५ [१-३], ३८६
भासुर ०	भासुर-भास्वर १७७, १७८	[१], १८८		[१-३], ६३९ [१६-१८]	
भिजमाणाइं	भिद्यमानानि ८८७		भुयपरिसिप्प ०	भुजपरिसर्प ७६, ३८४	[१], ६३९ [१२, १६]
भिजमाणाणं	भिद्यमानानाम् ८८७			भुजपरिसर्पस्थलचर-	
भिण्णाइं	भिजानि ८८०		भुयपरिसिप्पस्थल-	यरतिरिक्त्व-	तिर्यग्योनिक-
भिह	भिह-भ्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ३	जोणियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरम्	
भिह्णापु	भिलातकः पृ. १७ टि. ७		ओराळियसर्गरे	१४८५ [५]	
भिस ०	विस ५.४ [८] गा. ८८		भुयपरिसिप्पस्थल-	भुजपरिसर्पस्थलचर-	
भिसकंदे	विसकन्दः-मिष्टखाद्य-	विशेषः १२३८	यरपंचेदियनिरि-	पञ्चेन्द्रियनिर्य-	
भिससुणाले	विससृणालः-सृणालिनी	५.१	कञ्जोणिया	ग्योनिकाः ८५ [५]	
भित्ते	विसः ५.१		भुयपरिसिप्पस्थ-	भुजपरिसर्पस्थलचरणाम्	
भिरापु	भृङ्गकः पृ. २९३ टि. १०		लयगण	१४९९ [२]	
भिरापत्ते	भृङ्गपत्रम्-भृङ्गपक्ष्म	१२२७	भुयपरिसिप्पया	भुजपरिसर्पाः ८५ [१],	१४८५ [९]
भिरारं	भृङ्गारः ८५३		० भुयपरिसिप्पयाण	भुजपरिसर्पाणाम् १५२८	[२]
भित्ते	भृङ्गः १२२७		भुयपरिसिप्पयाणं	,, ८५ [५], १५.११ [३]	
भीता	भीताः १६७ तः १७४		भुयपरिसिप्पपेहितो	भुजपरिसर्पेभ्यः ६४२	
भीम ०	भीम-राक्षसामिथानवान-	व्यन्तरदेवेन्द्र १९२	+ भुयमोय	भुजमोचः पृ. १४ टि. १	
भीमा	भीमाः १६७ तः १७४		+ भुयमोचग	भुजमोचकः २४ गा. १०	
भीमे	भीमः-राक्षसामिथानवान-	व्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२	+ भुयमोचग	भुजमोचकः ४८ गा. ३८	
	गा. १४१		० भुया	भुजाः १७७, १७८ [१],	१८८, १९६
			,,	भुजी १७८ [२]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाद
भुसे	तृणविशेषः	पृ. २० टि. ४
भुंजमाणा	भुजमानाः	१७७, १७८ [१], १७९ [१], १८८. १९६
,,	भुजमानौ	१७८ [२]
भृक्षत्येण-	भूतार्थेन-भूतार्थत्वेन	११० गा. १२०
भूए	भूतः-भूताभिधद्वीपसमुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०६
भूत	भूत-जीव	२११
भूतलता	भूतलता	पृ. १९ टि. १
० भूता	भूतानि	१७७, १७८ [१], १८८
भूमिभागंति	भूमिभागे	१२१५ [१]
भूमिभागाक्षो	भूमिभागात्	१९५ [१], १९७ [१], १९८ [१], २१०, १२१५ [२-३]
० भूमिभागातो	,,	१९६
भूमिं	भूमिम्	८२
भूयणए	वनस्पतिविशेषः	४९ गा. ४१
भूयवाइय	भूतवादित्, भूतवादिक-	वानव्यन्तरभेदः १८८
भूयवाइया	भूतवादिता भूतवादिका वा	१९४ गा. १५१
भूया	भूताः	१४१ [१], १८८
भूयाइं	भूतान्	२१५३ [४], २१६६ [३]
भूयाणं	भूतानाम्	१९२
० भूयाणंदा	भूतानन्दौ, भूतानन्दः-	नागकुमारेन्द्रः १८१ [२]
भूयाणंदे	भूतानन्दः-नागकुमारेन्द्रः	१८३ [२], १८७ गा. १४४
भूसण	भूषण	१७७, १७८ [१-२], १८८
भेए	भेदः	८८१, ८८३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाद
० भेए	भेदः	८८१, ८८४, ८८६, १२३०
भेएण	भेदेन	५४ [७] गा. ८४
० भेएणं	,,	८८७
भेओ	भेदः	१०९९, १५३९ [४]
+ भेद	,,	१९८१ गा. २२२
भेदपरिणामे	भेदपरिणामः	९४७
भेदे	भेदः	८८२, ८८४ तः ८८६
० भेदे	,,	८८५, ८८६, १२३०
भेदेणं	भेदेन	६५० [७], १००२
० भेदेणं	,,	८८७, पृ. ३५१ टि. १
० भेदेसु	भेदेपु	१५८०
भेदो	भेदः	१४८५ [८], १५०४ [४], १५०९ तः १५११ [१], १५१७ [३], १५२० [३, ५], १५३८, १५३९ [२-३], १५५२
भेयपरिणामे	भेदपरिणामः	९५१
भेयं-	भेदम्	८८०
भेये	भेदः	८८१
भोगभोगाई	भोगभोगान्	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
भोगवईया	भोगवतिका-लिपिभेदः	१०७
भोगविस्ता	भोगविषाः-सर्पविशेषः	७९
भोगंतराए	भोगान्तरायः	१६८६
भोगा	भोगाः-भोगकुलीनाः,	कुलार्थाः १०४
भोत्तूण	भोक्तुम्	२११ गा. १७६
भोमेज	भौमेय	१८८, १८९ [१], १९० [१]
भोमेजग०	भौमेयक	१८८, १९० [२]
भोमेजा	भौमेयानि	१८८, पृ. ६५ टि. १०
भोयणं	भोजनम्	२११ गा. १७६

मूलसदो	सक्यन्थो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यन्थो	सुत्तकाइ
	म		मगमिगकीडे	चतुरिन्द्रियजीवः	५.८ [१] गा. ११०
मङ्गलपणाणी	मत्तज्ञानां ४८८, १३५.२, १८९९. [१]		मगर	मकर	१७७
,,	मत्तज्ञानिनः २५८, २५९		मगरा	मकराः	६२, ६६
० मङ्गलपणाणी	मत्तज्ञानी ४७० [३]		मगरिमच्छा	मकरीमत्स्याः	पृ. २९ टि. ६
मङ्गलपणाणीणं	मत्तज्ञानिनाम् २५८		मगसा	चतुरिन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. ८
मउड	मुकुट १७७, १९६		मगसिरकीडे	चतुरिन्द्रियजीवः	पृ. २८ टि. ८
मउड ०	,, १९६		+ मगह	मगधेषु १०२ गा. ११२	
० मउडा	मुकुटाः १७७, १९५. [१], १९६		मगासकीडे	चतुरिन्द्रियजीवः	पृ. २८ टि. ८
० मउडे	मुकुटः १९७ [२]		मगसाण	(?)	८८६
मउय	मृदुक-स्पर्शविशेष ३३३, १८०९		० मगसाणं	मार्गणम् १७९८ [१], १८०० [१]	
मउय ०	,, ,, ५४६, १८०६ [१]		मगार	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १६	
मउयफास ०	मृदुकस्पर्श ४४०, ४४१		मगरिमच्छा	मकरमत्स्याः	६३
मउयफासपरिणता	मृदुकस्पर्शपरिणताः ८ [४], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [२-८], १३ [१-५]		मगिजझ	मृश्यते	९२१ [१]
मउयलहुयगुणा	मृदुकलघुकगुणाः ९८१ [१], ९८२, ९८५ [८-९], ९८७ [३-४]		मगुसा	नकुलाः	पृ. ३३ टि. ३
० मउयलहुयगुणाण	मृदुकलघुकगुणानाम् ९८७ [४]		मयमधेन	मधमघायमान १७७, १७८ [१], १८८	
मउयलहुयगुणाणं	,, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४]		मयधं	मधवा	१९७ [२]
मउल	मुकुट १८८		मच्छंडिया	मत्स्यण्डिका-शर्कराविशेषः	१२३८
मउलिणो	मुकुलिनः-सर्पमेदः ७८, ८०, पृ. ३२ टि. ५		मच्छा	मत्स्याः ६२, ६३, ६४५ गा. १८४	
० मउली	मौली १७८ [२]		मच्छिय	मक्षिका ५८ [१] गा. ११०	
० मउली	मौलयः १७८ [१], १८८, १९६		मच्छियपत्ताजो	मक्षिकापत्रतः	२११
मउलीमउडा	मौलिमुकुटाः १७७		मच्छिडिया	मत्स्यण्डिका पृ. २९७ टि. २	
मगदंनिया	मगदन्तिका-गुल्मवन- स्पतिः ४३ गा. २५		+ मज्जार	मार्जारः-हरिद्वनस्पतिः	४९ गा. ३९
			मज्जारय-	मार्जारक ,, पृ. २० टि. १४	
			मज्ज	मध्य ५५ [३] गा. १०८, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
मज्झदेस	मध्यदेश	२११
मज्झिम	मध्यमा	२११ गा. १६४
”	मध्यम	२००५
मज्झिम०	”	१७७
मज्झिमउवरिम- गेवेज्जग०	मध्यमोपरितनप्रैवेयक	४३२ [२-३]
मज्झिमउवरिम- गेवेज्जगा	मध्यमोपरितनप्रैवेयकाः	१४६ [१], ७१९
मज्झिमउवरिम- गेवेज्जाणं	मध्यमोपरितनप्रैवेयकाणाम्	४३२ [१]
मज्झिमउवरिमाणं	मध्यमोपरितनानाम्-प्रैवेय- काणाम्	१८४७
मज्झिमए	मध्यमंके [प्रैवेयके]	२०९ गा. १५७
मज्झिमगाणं	मध्यमकानाम्-प्रैवेयकाणाम्	२०८
मज्झिमगेवेज्जग	मध्यमप्रैवेयक	६२२
मज्झिमगेवेज्जग- देवाणं	मध्यमप्रैवेयकदेवानाम्	२०८, २०९
मज्झिमगेवेज्जगा	मध्यमप्रैवेयकाः	२०८, ३३४
मज्झिमगेवेज्जगाणं	मध्यमप्रैवेयकाणाम्	२०८
मज्झिमगेवेज्जाणं	मध्यमप्रैवेयकाणाम्	६०२
० मज्झिमपरिणामे	मध्यमपरिणामः	१७४६
मज्झिममज्झिमगे- वेज्जग०	मध्यममध्यमप्रैवेयक	४३१ [१-३]
मज्झिममज्झिमगे- वेज्जगदेवा	मध्यममध्यमप्रैवेयकदेवाः	७१८
मज्झिममज्झिमगे- वेज्जगा	मध्यममध्यमप्रैवेयकाः	१४६ [१]
मज्झिममज्झिममाणं	मध्यममध्यमानाम्- प्रैवेयकाणाम्	१८४६
मज्झिमहेट्ठिमगेवे- ज्जग०	मध्यमाधस्तनप्रैवेयक	४३० [१-३]
मज्झिमहेट्ठिमगे- वेज्जगा	मध्यमाधस्तनप्रैवेयकाः	१४६ [१], ७१७
मज्झिमहेट्ठिमाणं	मध्यमाधस्तनानाम्- प्रैवेयकाणाम्	१८४५

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
मज्झिमे	मध्यमे	पृ. ५५ टि. ३
मज्झे	मध्ये	१६८ तः १७४, १७४ गा. १३५, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९९ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, ८७७ [२०-२१] मकरविशेषः पृ. ३० टि. ३ सृष्ट १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
मट्टमगरा	मकरविशेषः	६६
मट्टा	सृष्टा	२११
”	सृष्टौ	२०६ [१]
”	सृष्टानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९६, २०६ [१], २१०
मडंवनिवेसेसु	मडम्बनिवेशेषु	८२
मण	मनः-मनःपर्यवज्ञान	१९२८
० मणक्षपज्जत्तीप्-	मनोऽपर्याप्तकेषु	१९०६
(ज्जत्तप्पुसु)		
मणजोगपरिणामे	मनोयोगपरिणामः	९३१
मणजोगं	मनोयोगम्	२१७३ [१], २१७४ [१], २१७५ २१७४ [२]
मणजोगं-	”	२१७४ [२]
मणजोगी	मनोयोगी	१३२२, १९०० [२]
”	मनोयोगिनः	२५२, ९३८, ९४३
मणजोगीणं	मनोयोगिनाम्	२५२
० मणपज्जत्ती	मनःपर्याप्तिः	१९०४ [३]
० मणपज्जत्तीप्	मनःपर्याप्त्या	१९०७, पृ. ४०६ टि. १ तः ५
० मणपज्जत्तीपज्जत्तप्पु	मनःपर्याप्तिपर्याप्तके	१९०४ [१]
मणपज्जवणाण	मनःपर्यवज्ञान	८५२

मूलसद्दो	सकथ्यथो	सुत्तकाह
मणपञ्जवणाण	मनःपर्यवज्ञान ४९५, [१]	
मणपञ्जवणाण-	मनःपर्यवज्ञानपरिणामः	
परिणामे	९३३	
मणपञ्जवणाण-	मनःपर्यवज्ञानसाकार-	
सागारपासणया	पश्यता १९३७	
मणपञ्जवणाण-	मनःपर्यवज्ञानसाकारो-	
सागारोवञ्जोगे	पयोगः १९०९	
मणपञ्जवणाणं	मनःपर्यवज्ञानम् १४२१	
	[३], १४३५, १४५५	
मणपञ्जवणाणारिया	मनःपर्यवज्ञानार्थाः १०८	
मणपञ्जवणाणि-	मनःपर्यवज्ञानी १३५०	
मणपञ्जवणाणी	मनःपर्यवज्ञानी ४९६,	
	१३५०	
„	मनःपर्यवज्ञानिनः २५७,	
	२५९, १८९८ [३],	
	१९५४, १९५५	
मणपञ्जवणाणीणं	मनःपर्यवज्ञानिनाम् २५७,	
	२५९	
० मणपञ्जवणाणेषु	मनःपर्यवज्ञानेषु १२१६	
	[१]	
मणपञ्जवणाणं	मनःपर्यवज्ञानम् १४३६	
	[१-२]	
मणपरिचारगा	मनःपरिचारकाः-°प्रवी-	
	चारकाः २०५२ [१, ६],	
	२०५३	
मणपरिचारगाणं	मनःपरिचारकाणाम्-	
	°प्रविचारकाणाम् २०५३	
मणपरिचारणं	मनःपरिचारणाम्-	
	°प्रवीचारणाम् २०५२ [६]	
मणपरिचारणा	मनःपरिचारणा-°प्रवि-	
	चारणा २०५२ [१]	
० मणप्पक्षोगी	मनःप्रयोगिणः १०७७,	
	१०७८, १०८३	
० मणप्पक्षोगे	मनःप्रयोगः १०६८ तः	
	१०७०, १०७४, १०७५	
मणभक्खणं	मनोभक्षणम् १८६४	
मणभक्खणे	मनोभक्षणे १८६४	

मूलसद्दो	सकथ्यथो	सुत्तकाह
मणभक्खत्ताण	मनोभक्षतया १८६४	
मणभक्खी	मनोभक्षी १७९३ गा. २१८	
„	मनोभक्षिणः १८६२,	
	१८६४	
मणसीकते	मनसिकृते १८६४,	
	२०५२ [२, ४-६]	
मणं	मनः १५७०	
मणाहं	मनांसि २०५२ [६]	
मणापत्ताण	मनआपतया पृ. ४२२ टि. ६	
मणामत्तरिया	मनोऽमत्तरिका १२२९ तः	
	१२३१, १२३७	
मणामत्ताण	मनोऽमतया १८०६ [१],	
	२०५२ [२]	
मणामयरिया	मनोऽमत्तरिका १२३६,	
	१२३८	
मणामा	मनोऽमाः १८६४	
मणि	मणि १७८ [१-२], १८८,	
	१९५, [१]	
मणि०	„ १९५, [१]	
मणिमय	मणिमय १९५, [१]	
मणिरयणत्तं	मणिरत्नत्वम् १४६९	
मणिविहाणा	मणिविधानानि २४ गा. ९	
मणिसलागा	मणिशलाका पृ. २९६	
	टि. १३	
मणिसिला	मणिशिला	
मणिसिलागा	मणिशलाका १२३७	
मणिं	मणिम् ९९९ [२]	
मणी	मणिः ९७२ गा. २०३	
० मणी	„ १२२९	
मणुणुसु	मनुजेपु १९०६	
० मणुणुसु	„ १९०७	
मणुणुहितो	मनुजेभ्यः ६४८	
० मणुणुहितो	मनुजेभ्यः १४६२	
मणुणुत्तरिया	मनोज्ञतरिका १२३१	
मणुणुत्ताण	मनोज्ञतया २०५२ [२]	
मणुणुत्सरया	मनोज्ञस्वरता १६८४ [१]	
मणुण्णा	मनोज्ञाः १६८९ [१],	
	१६९० [२]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
मणुण्णा	मनोज्ञानि	१६८१ [१]
मणुण्णाइं	,,	२०५२ [२]
मणुयअसणिण-	मनुजासंइयायुष्कम्	
आउए		१४७३
मणुयगतिणामाए	मनुजगतिनाम्नः	१७०२ [३], १७११ [१], १७३१ [३]
मणुयगतिणामे	मनुजगतिनाम	१६९४ [१]
मणुयगतिपरिणामे	मनुजगतिपरिणामः	९२७
मणुयगतिया	मनुजगतिताः	९४३
मणुयगती	मनुजगतिः	५६२, ५६७
मणुयजोणिणुहिंतो	मनुजयोनिकेभ्यः	६५० [१]
मणुया	मनुजाः	६४७ गा. १८४, १९७३ गा. २२०, १९८० गा. २२१
मणुयाअस्स	मनुजायुषः	१७१९
मणुयाउए	मनुजायुः	१६८३
मणुयाउयं	मनुजायुष्कम्	१४७२
मणुयाणुपुव्विणा-	मनुजानुपूर्विनाम्नः	
माए		१७०२ [३८]
मणुस्स	मनुष्य	६४८
मणुस्स ०	,,	५९, ६७१
० मणुस्सखेत्ते	मनुष्यक्षेत्रे	८२, ९३, १५४, १७६
० मणुस्सखेत्तोव-	मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः	
वायगई		१०९६
मणुस्सपंचेंदिय-	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम्	१४८२
मणुस्सरुहिरे	मनुष्यरुधिरम्	१२२९
मणुस्सस्स	मनुष्यस्य	४५२
मणुस्सा	मनुष्याः	९२, १३८, २१९, २२५, २२६, २८०, ३३४, ४३९, ६११, ६२१, ८५६ [१], ६७३ [१], ७३३, ८५०, ८७६, ९४३, २०३६, २१४६
० मणुस्सा	मनुष्याः	९२, ९३, ५८५, १४०४, घृ. १०९ टि. १

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
मणुस्साअस्स	मनुष्यायुषः	१७१०, १७२६, १७३० [३]
मणुस्साअयस्स	,,	१७२३
मणुस्साण	मनुष्याणाम्	६५६ [३]
० मणुस्साण	,,	७६०, ७६१, ७६९, ७७०
मणुस्साणं	,,	१७६, २२५, २२६, ३९० [१], ४५२, ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ७३५, ७४८, ९२१ [१], १०५० [१], ११६४ [१], १९२६, २१३१, घृ. ७९ टि. २, घृ. ४३३ टि. १
० मणुस्साणं	मनुष्याणाम्	९३, ३९० [२-३], ३९१, ३९२ [१-३], ५८६, ७४९, ७५०, ११६४ [२], १२५७ [१३-१४], २०८५ गा. २२७
मणुस्सी	मानुषी	८५१, १७४५, १७४९, १७५२
मणुस्सीओ	मानुष्यः	२२६, २८१, ३३४
मणुस्सीण	मानुषीणाम्	१२५७ [६]
मणुस्सीणं	,,	२२६, ११६४ [४]
मणुस्से	मनुष्यः	४५२, ४९० [१], ४९५ [१], ८४९, ८५२, १२५८ [७]
मणुस्सेसु	मनुष्येषु	६६६ [१], ६६७, ६६८ [१], ६७२ [५]
० मणुस्सेसु	,,	६७२ [५]
मणुस्सेहिं	मनुष्यैः	९२१ [१]
मणुस्सेहिंतो	मनुष्येभ्यः	६३९ [१, २३], ६४५ [३],

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
मणूसाण	[३], १५४४ [२], १६४४, २०११, २०३०, २०४४, २०९९ [२]	
मणूसाणं	मनुष्याणाम् ९०८, १०३८ [२], १०५० [३], १०७५, ११४२, ११४७, ११८१, १२५७ [१], १६३८ [२], १६४९ [२], १७८१, १७८४ [३], १९५२, १९८२, २०२०, २०२५, २०९२, २०९९, २१२३ [३], २१२४ [३], २१५२, पृ. ४३३ टि. १	
० मणूसाणं	मनुष्याणाम् ११६४ [३], १२५७ [३, ५, ७, ११, १२]	
० मणूसातो	मनुष्यात् १५८९ [३]	
मणूसी	मानुषी १२६३ [२], १२६९, १७४७ [२], १७५२	
मणूसीओ	मानुष्यः १४१६ [२]	
मणूसीण	मानुषीणाम् १२५७ [८, ११-१३]	
० मणूसीण	,, १२५७ [४, १०]	
मणूसीणं	,, १२५७ [२]	
मणूसे	मनुष्यः ४८९ [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९७, ४९८, ९९४, ९९९ [१], १२१२, १२५८ [१-२, ६, ८], १२६३ [१], १२६९, १४४२, १६०४ [१], १६४२, १६४७ [२], १६७६ [२], १६७८ [२], १७४७ [२], १७५१, १७५६ [२], १७६३ [२], १७७३ [२], १७७७ [२],	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१७८३ [२], १७८८ [२], १८८१ [२], १८९० [२], १८९२, २११४ २१६७, २१६९	
मणूसेसु	मनुष्येषु ६७६, १४०८ [३], १४२१ [१], १४३५, १४४०, १८८२ [२], १९०४ [१], २११९ [३]	
० मणूसेसु	मनुष्येषु ६६८ [७], ६६९ [१], ६७२ [५], ६७६, १४२८ [४], १९०३ [२], १९०५ [२], २१०० [२]	
मणूसेहितो	मनुष्येभ्यः ६५५ [१], ६६२ [६]	
० मणूसेहितो	,, ६६२ [३]	
मणे	मनः पृ. ४०० टि. १	
,,	मनसि २०३४ गा. २२४	
मणोज्ञे	मनोज्ञः—गुल्मवनस्पतिः ४३ गा. २४	
मणोरमाइं	मनोरमाणि २०५२ [२, ४]	
मणोसिला	मनःशिला २४ गा. ९	
मणोसुहता	मनःसुखता १६८१ [१]	
मणोहराइं	मनोहराणि २०५२ [२]	
मण्णामि-	मन्ये ८३०	
मत्तिअण्णण	मत्यज्ञान ४४४ तः ४४८, ४६७ [१], १९२८, १९२९, १९३२ [१]	
मत्तिअण्णण०	,, ४४०, ४४१, ४४३, ४७० [१], १९३१	
मत्तिअण्णणसागा-	मत्यज्ञानसाकारोपयोगः	
रोवओणे	१९०९, १९१३, १९२१	
० मत्तिअण्णणानिस्स	मत्यज्ञानिनः ४७० [१]	
मत्तिअण्णणी	मत्यज्ञानी ४७८, ४९६, १३५२	
,,	मत्यज्ञानिनः ९३८, ९४० [१], ९४१ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
० मतिअण्णाणी	मत्यज्ञानी	४७० [१-२]
मतिअण्णाणीणं	मत्यज्ञानिनाम्	२५९
० मतिअण्णाणीणं	,,	४७० [१]
मतिअण्णाणे	मत्यज्ञाने	१९१७
मतिपाणसागारोव- मतिज्ञानसाकारोपयोगः		
ओगे		१९१३
० मत्तिया	मृत्तिकाः	२३
मत्तियावड्	मृत्तिकावती-नगरी	१०२
		गा. ११५
मदणसलागा	मदनशलाका-रोमपक्षी	८८
+ मद्ग	गुच्छवनस्पतिविशेषः	४२
		गा. २२
मधू	मधु	१२३७
ममसा	वनस्पतिविशेषः	पृ. २५
		टि. ५
मय	मद	१२३७
मयणिज्जा	मदनीया	१२३७
मयहरगत्तं	प्रधानत्वम्	पृ. ५७ टि.
		२, पृ. ५९ टि. ५, पृ.
		६५ टि. ९
मयूरा	मयूराः	८८
+ मरगय	मरकतः	२४ गा. १०
मरण	मरण	१ गा. १, २११,
		२११ गा. १६६ गा.
		१७९, २१७० [२] गा.
		२३०, २१७६ गा. २३७
मरणे	मरणसमुद्घातः	२०८५ गा.
		२२७
+ मरुयग	मरुवकः-हरितवनस्पतिः	
		४९ गा. ४१
+ मलया	मलयेषु	१०२ गा. ११४
० मलया	मलयाः-म्लेच्छजाति-	
	विशेषः	९८
मल	माल्य	१७८ [१], १८८,
		१२३०
मल-	,,	१७७, १७८ [१-२],
		१८८, १९६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
० मल्लदामकलावा	माल्यदामकलापानि	१७७
० मल्लदामे	माल्यदाम	१२३१
मल्लिया	मल्लिका	४३ गा. २५
मविज्जमाणा	मीयमानाः	५४ [११]
		गा. १०४-१०५
मसमा	वनस्पतिविशेषः	५४ [८]
		गा. ९२
मसारगल्ले	मसारगल्लः-मणिविशेषः	
		२४ गा. १०
+ मसूर	मसूरः	५० गा. ४२
मसूरचंदसंठाण-	मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितम्	
संठिए		९७४ [२], १४९० [१]
		१५४२, पृ. २४१ टि. ३
मसूरचंदसंठिए	मसूरचन्द्रसंस्थितम्	
		९८५ [२]
मसूरा	रोमपक्षिविशेषः	८८
मसूराचंदसंठाण-	मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितम्	
संठिए		पृ. ३३२ टि. १
महइमहालया	महामहालयाः	१७४
महज्जुईया	महाद्युतिकौ	१७८ [२],
		१८९ [२]
महज्जुनीया	महाद्युत्यः	१७७, १७८
		[१]
महड्डिया	महर्द्धिकाः	१९३ [१], पृ.
		२८६ टि. १
महड्डिया	महर्द्धिकौ	१८४ [२]
महता-	महता	१७७, १७८
		[१-२], १९६
महतिमहालया	महामहालयानि	२१०
महत्तरगत्तं	महत्तरकत्वम्	१७८ [१],
		पृ. ५७ टि. २, पृ. ५९
		टि. ५, पृ. ६५ टि. ९
महत्थे	गुच्छवनस्पतिविशेषः	पृ.
		१८ टि. १२
महदंठण	महादण्डकः	२१२ गा. १८१
महद्वला	महाधलाः	१७७, १७८ [१]
महयरगत्तं	महतरकत्वम्	१७७, १७८
		[२], १८८, १९६

मूलसदो	सकयव्यो	सुत्तकाइ
महया-०	महता	१८८
महल	महत् पृ. ५६ टि. ५	
महं	महान्तम्	२१६१
० महंतीण	महत्याः	१७४४
महाकम्मतरागा	महतरकर्माणः	११२५, ११३२
+ महाकंदिय	महाकन्दितः-वानव्यन्तर- देवजातिः ९४ गा. १५१	
० महाकंदिया	महाकन्दिताः-वानव्यन्तर- देवविशेषाः	१८८
महाकाय	महाकायः-भुजगपत्यभि- धानवानव्यन्तरदेवाना- मिन्द्रः १९२ गा. १५०	
महाकाया	महाकायाः-वानव्यन्तर- देवविशेषाः	१८८
० महाकाया	महाकायौ, महाकायः- महोरगाभिधानवानव्य- न्तरदेवानामिन्द्रः १९२	
० महाकाला	महाकालौ, महाकालः- पिशाचाभिधानवानव्य- न्तरदेवानामिन्द्रः १८९ [२], १९३ [२]	
० महाकालाणं	महाकालयोः, महाकालः- पिशाचाभिधानवानव्यन्तर- देवानामिन्द्रः १९४	
महाकाले	महाकालः-पिशाचामिधा- नवानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९१ [२], १९२ गा. १४९	
महाकाले	महाकालः-महानरकः	१७४
महाघोषे	महाघोषः-स्तनितकुमा- रेन्द्रः १८७ गा. १४४	
महाजाइ	महाजातिः ४३ गा. २६	
महानुद्ध्या	महानुत्तिकाः	१९६
महानुत्तीया	,,	१८१ [१]
महाणिरया	महानिरयाः	१७४

मूलसदो	सकयव्यो	सुत्तकाइ
महाणुभागा	महाणुभागाः १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
,,	महाणुभागौ १७८ [२]	
महाणुभावा	महाणुभावाः पृ. ५६ टि. १५, पृ. ६५ टि. ४	
महादंडयं	महादण्डकम् ३३४	
महानील ०	महानील १७८ [२], १७९ [२], १८० [२]	
महापातालानं	महापातालानाम् १५५१ [४]	
० महापुरिसा	महापुरिषौ, महापुरिषः- किम्पुरुषाभिधानव्य- न्तरदेवानामिन्द्रः १९२	
महापुरिसे	महापुरिषः-किम्पुरुषाभिधा- नवानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२ गा. १५०	
महापोंडरीण	महापुण्डरीकम् ५१	
महावला	महावलाः १८८, १९६	
,,	महावलौ १७८ [२]	
० महाभीमा	महाभीमौ, महाभीमः- राक्षसाभिधानवानव्यन्तर- देवानामिन्द्रः १९२	
महाभीमे	महाभीमः-राक्षसाभिधान- वानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२ गा. १४९	
महामंडलिय ०	महामण्डलिक ८२	
महायसा	महायशसः १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
,,	महायशसौ १७८ [२]	
महारौरुण	महारौरवः १७४	
० महालया	महालयाः १७४	
० महालिया	महती १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१], १५०७ [१], १५१३ [१], १५२७ तः १५२९ [२], १५३०, १५३१, १५३३ [१, ६], १५३५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]		महासोकले	महासौख्यः	२३६९
महाविदेहेसु	महाविदेहेसु	८२, १५४	महाहिमवन्त	महाहिमवन्त	१०९८
महाविदेहेहि	महाविदेहैः	९७ [१]	महिद्धिप	महिद्धिकाः	१९७ [२]
महाविमाणस्य	महाविमानस्य	२११	महिद्धिया	महिद्धिकाः	१७८ [१], १८४ [१], १८६ [१], १८९ [१], १९० [१], १९५ [१], १९९ [१], १९९१ तः १९९४
महाविमाणा	महाविमानानि	पृ. ७७ टि. २		महिद्धिकौ	१८९ [२], १९५ [२]
महावीरं	महावीरम्	१ गा. १	महिद्धिया	महिद्धिकाः	११९१, ११९२, ११९४, ११९७
महावेदणतरागा	महत्तरवेदनाः	११२८, ११४४	० महिद्धिया	महिद्धिकाः	१८२ [२], १८३ [२], १८६ [२], १९० [२], २१६९
महासक्खा	महाश्वाक्षाः	पृ. ५६ टि. १६	महिद्धिप	महिद्धिकाः	१७८ [२], १८१ [२], १९३ [२]
महासक्खे	महाश्वाक्षः	पृ. ४४३ टि. १		महिद्धिकाः	१७७, १८१ [१], १८२ [१], १८८, १९६, १९७ [१], २०५ [१]
महासरीरा	महासरीराः	११२४, ११४२	० महिद्धिया	महिद्धिकाः	पृ. २८६ टि. ४५५-७-१०
महासुक	महाशुक	१९६, ६२२, पृ. १६९ टि. १	महित्ये	गुच्छवनरूपतिविशेषः	४२ गा. २२
महासुक ०	,,	१५३२ [५], २००३, २०५१, २०५२ [१]	महिया	महिका	२८ [१]. पृ. १४ टि. १
महासुकदेवा	महाशुकदेवाः	७०८	० महिया	महितानि	१७७, १७८ [१], १८८
महासुकदेवानं	महाशुकदेवानाम्	५९५	महिल	मिथिला	१०२ गा. ११४
महासुकवेडंमण	महाशुकवत्तंसकः	२०३ [१]	महिस	महिप	१९६
महासुकस्य	महाशुकस्य	२०४ [१]	महिसा	महिपाः	७२
महासुका	महाशुकाः	२०३ [१], पृ. ४५ टि. २	महिमी	महिपी-राभी	१९८ [२]
महासुकाणं	महाशुकाणाम्	२०३ [१]	० महिमी	,, -राभी	८५१
महासुके	महाशुकः	२०३ [१-२]	० महिमी	महिपी-राभी	१९९ [१]
॥	महाशुके	२२३ [७], ३३४, ४२१ [१-३], १८३६	० महिमी	महिपीनाम् - राभीनाम्	१७८ [१], १७९ [२],
महाधेने	महाधेतः-वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५३			
महाधेयिता	महाधेयिता	१७८ [२]			
महाधेयिता	महाधेयिताः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६, २०७, २१०			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० महिसीणं	१८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१], १९६, १९७ [२], १९८ [२]		मंगुसा	नकुलाः ८५ [१]	
महिसे	महिपः ८४९, ८५२		मंगसा	,, पृ. ३३ टि. ३	
महिषो	,, पृ. २१२ टि. ४		मंडल	मण्डल १९५ [१]	
महुओ	मधूकः ५४ [१] गा. ४९		मंडल्लिणो	मण्डलिनः ८०	
+ मधुरत्तण	तृणविशेषः ४७ गा. ३६		मंडल्लिय ०	माण्डलिक ८२	
मधुररस	मधुररस ५४४		+ मंडल्लिय	माण्डलिकाः १४०६ गा. २१३	
मधुररस ०	,, ४४०, ४४१		मंडल्लियत्तं	मण्डलिकत्वम् १४६६	
मधुररसणामे	मधुररसनाम १६९४ [११]		० मंडल्लिया	मण्डलिका ३४ [१]	
मधुररसपरिणता	मधुररसपरिणताः ८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [५], १२ [१-८], १३ [१-५]		मंडल्लियावाण	मण्डलिकावातः ३४ [१]	
मधुररसपरिणामे	मधुररसपरिणामः ९५४		मंडल्लियाए	मण्डलिकावातः पृ. १६ टि. ३	
मधुररसा	मधुररसा-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५०		मंडित	मण्डित १७८ [१-२]	
मधुररसो	मधुररसः पृ. २१७ टि. ३		मंडित-	,, १७८ [१-२]	
मधुरा	मधुरा १०२ गा. ११६		मंडुकी	मण्डुकी-वनस्पतिः ४९ गा. ४०	
० मधुराहं	मधुराणि १८०६ [१], १८०९		मंडूए	मण्डूकः ११११	
मधुरादीणं	मधुरादीनाम् १७०२ [३१]		मंडूओ	,, पृ. २७१ टि. ८	
मधुरो	मधुरः ८७७ [१२]		मंडूयगती	मण्डूकगतिः ११०५, ११११	
मधुसिंगी	मधुशृङ्गी-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ४९		मंडूसाण	(?) पृ. २१९ टि. ८	
महेसकखा	महेशाख्याः पृ. ५६ टि. १६		मंड	मलेच्छजातिविशेष ९८	
महेसकले	महेशाख्यः पृ. ४४३ टि. १		+ मंतिथ	तृणविशेषः पृ. २० टि. १	
महेसरे	महेश्वरः-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५२		मंथं	मन्थानम् २१७२	
महोरगच्छायं	महोरगच्छायाम् १११४		मंदकुमारए	मन्दकुमारकः ८३९ तः ८४३	
महोरगा	महोरगाः-उरःपरिसर्पवि- शेषाः ७७, ८३		मंदकुमारिया	मन्दकुमारिका ,,	
,,	,, -वानव्यन्तरदेवविशेषाः १४१ [१]		मंदर	मन्दर-मन्दरनामकद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६	
महोरगाणं	महोरगाणाम् १९२		मंदरपच्चय	मन्दरपर्वत १०९८	
मंक्कुणहत्थी	मत्कुणहस्ती ७३		मंदरस्स	मन्दरस्य १७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९१ [१], १९७ [१], १९८ [१], १०९८	
			मंस	मांस १६७, १६८, १७० तः १७४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
मंसकच्छभा	मांसकच्छपाः	६४	माणमं	मानसीम्-वेदनाभेदम्	
मंसकडाहं	मांसकडाहम् पृ. २५ टि. ११			२०६४, २०६५	
मंसला	मांसला पृ. २६९ टि. १८		माणसंजलणाए	मानसञ्जलनस्य-संजलन-	
माइमिच्छद्विट्टिउव-	मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाः			मानस्य १७०० [६]	
वण्णगा	९९८, २०४६, २०८३		माणसंजलणे	मानसञ्जलने पृ. ३७२ टि. २	
माइमिच्छद्विट्टी	मायिमिथ्यादृष्ट्यः ११३९.		माणसा	मानसी-वेदनाभेदः २०६३	
माइमिच्छद्विट्टी-	मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाः		० माणिभद्रा	माणिभद्रो, माणिभद्रः-	
उववण्णगा	११४४			यक्षाभिधवानव्यन्तर-	
माइमिच्छद्विट्टो-	,,	११४६		देवानामिन्द्रः १९२	
ववण्णगा			माणिभदे	माणिभद्रः-यक्षाभिधान-	
माइवाहा	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]			वानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः	
+ माउलिग	मातुलिङ्गः ८१ गा. १६			१९२ गा. १४९	
माउलिगाण	मातुलिङ्गानाम् पृ. २९६		माणुसाणं	मातुषाणाम् २११ गा. १७१	
	टि. ४		माणे	मानः १६७०, १६९१ [४]	
माउलिगी	मातुलिङ्गी ४२ गा. १९		,,	माने ८६३ गा. १९५	
माउलुंगाण	मातुलिङ्गानाम् ११२२,		माणेण	मानेन ९६० [३], ९६१	
	१२३५.			[३], ९६२ [३], ९६३	
० माऊणं	मातृणाम् ७७३ [२]			[३], ९६४ [१], ९६५	
माणजा	मायात् २११ गा. १७३			[१], ९६६ [१], ९६७	
माडंविथं	माडम्बिकम् ११०८			[१], १५८०	
माठरी	माठरी-वनस्पतिः ५४		माताए	मात्रया २११	
	[१] गा. ५०		० माताए	,, १२५२, १२५३,	
माण	मान १७३७ [४]			१२५५	
माण ०	,, पृ. ३११ टि. १		मादि ०	मायिन् पृ. ४२० टि. २	
माणकसाईणं	मानकपायिणाम् २५४		मायकसाई	मायाकपायी १३३२	
माणकसाईसु	मानकपायिणु १८९५ [३]		,,	मायाकपायिणः २५४	
माणकसाए	मानकपायः ९५८		मायकसाईणं	मायाकपायिणाम् २५४	
माणकसायपरिणामे	मानकपायपरिणामः ९२९		मायमिच्छद्विट्टिउव-	मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकाः	
माणकसायी	मानकपायिणः २५४		वण्णगा	पृ. ४२७ टि. १-३	
माणनिस्सिया	माननिःसृता-भाषाभेदः		माया	माया १६७०, १६९१	
	८६३			[४], १७३७ [४]	
माणसण्णा	मानसंज्ञा ७२५, ७२६		+ माया	मायायाम् ८६३ गा. १९५	
माणसमुग्घाए	मानसमुद्घातः २१३३		मायाए	मायया ९६० [३], ९६१	
माणसमुग्घाएणं	मानसमुद्घातेन २१४२			[३], ९६२ [३], ९६३	
	तः २१४५. [१], २१४६			[३], ९६४ [१], ९६५	
माणसमुग्घाओ	मानसमुद्घातः २१३९			[१], ९६६ [१], ९६७	
माणसरदियं	मानसगदिताम्-मनोरहिताम्			[१], १५८०	
	२०५४ गा. २२६				

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाद
मायाकसाई	मायाकपायी पृ. ३११ टि. २	
मायाकसाईसु	मायाकपायिपु १८९५ [३]	
मायाकसाए	मायाकपायः ९५८	
मायाकसायपरिणामे	मायाकपायपरिणामः ९२९	
मायाणिस्सिया	मायानिःसुत्ता-भाषाभेदः	
		८६३
मायामोसविरयस्स	मायामृषाविरतस्य १६४५,	
		१६५६
मायामोसेणं	मायामृषेण १५८०, १६३९	
मायावत्तिया	मायाप्रत्यया-क्रियाभेदः	
	११२९, ११३९, ११४१,	
	११४२, १६२१, १६२४,	
	१६२९, १६३३, १६५२,	
		१६६०
मायावत्तियाओ	मायाप्रत्ययाः १६६३	
मायासण्णा	मायासंज्ञा ७२५, ७२६	
मायासमुग्घाए	मायासमुद्धातः २१३३	
मायासमुग्घाएणं	मायासमुद्धातेन २१४२ तः	
	२१४४ [१], २१४५ [१]	
मायासमुग्घातो	मायासमुद्धातः २१३९	
मायासंजलणाए	मायासडवलनस्थ-संजव-	
	लनमायायाः १७०० [७]	
मारणंतियसमुग्घाए	मारणान्तिकसमुद्धातः	
	२०८६, २०८९, २०९०	
	[१], २०९१ [१-२],	
	२०९२, २१४७ तः २१५२	
मारणंतियसमुग्घा-	मारणान्तिकसमुद्धातेन	
एणं	९९३, १५४५ तः १५४७	
	[१], १५४८ तः १५५०,	
	१५५१ [१, ४, ६, ९],	
	२१२५ तः २१२७ [१],	
	२१२८ [१], २१२९	
	[१], २१३०, २१३१,	
	२१५६ [१]	
मारणंतियसमु-	मारणान्तिकसमुद्धातः	
ग्घाओ	२०१६ [१], २११८ [१],	
	२१३९	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाद
+ माल	मालः-गुच्छवनस्पतिविशेषः	
		४२ गा. २३
माल	माला १९७ [२]	
मालव	मालव-म्लेच्छजातिविशेष	
		९८
मालवंतपरियाय	माल्यवत्पर्याय-पर्वत १०९८	
माला	माला १७७, १७८ [१-२],	
		१८८, १९६
माला-		१८८
मालिणो	सर्पभेदः ८०	
+ मालुय	मालुकः-वृक्षविशेषः ४०	
		गा. १३
मालुया	मालुका-बल्लीविशेषः ४५	
		गा. ३२
,,	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
मास ०	माष ५० गा. ४२	
मासचुण्णाण	माषचूर्णनाम् ८८४	
मासपणी	माषपर्णी-वनस्पतिः	
	५४ [१] गा. ५१	
मासपुरि	मासपुरी-नगरी १०२ गा.	
		११६
मासला	मांसला १२३७	
मासलिंगाण	माषकलीनाम् ८८६	
मासं	मासम् ५७२, १७०० [६]	
० मासं		५७२
मासा	मासौ ५७३, १७०० [५],	
		१७३७ [४]
मासा	मासाः ५७४, ५९७,	
		५९८, १२८३
मासावल्ली	बल्लीविशेषः ४५ गा. ३१	
मासे	पर्वगवनस्पतिविशेषः पृ. १९	
		टि. १५
मासेहिं	मासाभ्याम् १७२६	
मासो	मासः १७३७ [४]	
माहिंद	माहिन्द्र १९६, २१०,	
	६२२, ६३४, १०३५,	
		२०५१

मूलसदो

सकयथो

सुत्तकाह

य

९५५, ९५७, ९७२ गा.
 २०३, ९८२, ९८३ [२],
 ९८४, ९८७ [१, ४],
 ९८८, ९९३, ९९४,
 ९९६, ९९८, १०००,
 १००१, १००३ [२]
 गा. २०४ तः २०६,
 १००६ गा. २०७, १०१७,
 १०२० [१], १०२१ [१],
 १०२४, १०२८ [१],
 १०३५, १०४९, १०७२,
 १०७७, १०७८, १०८१
 तः १०८३, ११००,
 ११०२, ११०३, ११२४
 तः ११२८, ११३२,
 ११४१, ११४२, ११४४,
 ११४६, ११४७, ११५२,
 ११७० तः ११७४,
 ११७६, ११७८, ११८०
 [१, ५-१०], ११८२
 [१-३], ११८३ [१-३],
 ११८५ तः ११९४,
 ११९७, १२०५, १२४७
 तः १२४९, १२५७
 [१२-१३], १२५९ गा.
 २११-२१२, १३०३,
 १३१८, १३१९, १३६४,
 १३६७, १३६९, १३७१,
 १३७६, १३७९, १४०४,
 १४०६, १४०६ गा.
 २१३, १४११, १४४०,
 १४६५, १४७३, १४७८
 [१-२], १४८०, १४८२,
 १४८३, १४८४ [१-२],
 १४८५ [१-३, ५-७],
 १४८६ [१-३], १४८७
 [१-२], १५०६ [५],

मूलसदो

य

सकयथो

सुत्तकाह

१५११ [१, ३], १५१२,
 १५१२ गा. २१५-२१६,
 १५१३ [४], १५१४,
 १५१९ [२], १५२० [५],
 १५२३ [१-३], १५२६
 [१], १५२९ [१-५],
 १५३२ [१], १५३९ [३],
 १५४४ [२], १५५१ [३],
 १५६३ [१], १५६८,
 १५६९, १५७३, १५८३
 [१-३], १५९९ [२],
 १६०१, १६०४ [१-२],
 १६३९, १६४३, १६४५,
 १६४९ [१], १६५६,
 १६६३, १६६४ गा. २१७,
 १६७०, १६८९ [१],
 १६९० [१], १६९१
 [१-३], १६९४ [१८],
 १६९५ [१], १६९७,
 १६९८ [१-२], १६९९
 [१-२], १७०० [२, ९-
 १०, १२], १७०२ [१, ३,
 ५-९, ११, १३, १८-
 २२, २४-२७, ३६-३९,
 ४२-४५, ५४, ५८],
 १७०३ [१], १७०४,
 १७१०, १७११ [२],
 १७२३, १७३२, १७३४,
 १७३५ [१], १७३७
 [१-४], १७३९ [१-३],
 १७४१, १७५७, १७५८,
 १७६०, १७६१, १७६३
 [३], १७६४, १७६५
 [२], १७७४ [१],
 १७७८, १७८०, १७८१,
 १७८३ [२], १७८८
 [१-३], १७८९, १७९६,

मूलसदो	सकयर्थो	सुत्तकाइ
	र	
रहणप्पभा	रत्तप्रभा पृ. १९३ टि. १	
० रहणो	रतयः १८८	
रहत्त	रचित २१७५	
रहय	१८८	
० रहया	रचितानि १७७, १७८ [१], १८८	
॥	रतिकाः १९५ [१]	
० रई	रतयः १८८	
रक्खसा	राक्षसाः १४१ [१], १८८	
रक्खसाणं	राक्षसानाम् १९२	
रत्तण	रत्त १९५ [१]	
रत्तणप्पभा	रत्तप्रभा ७७५	
रत्तणप्पभाए	रत्तप्रभायाः १९५ [१], १९६, ७७७	
॥	रत्तप्रभायाम् ३३४	
रत्तणप्पभापुढविनेर-	रत्तप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
इएहिंतो	६५६ [२]	
रत्तणवडेसए	रत्तवर्तंसकः १९८ [१]	
० रत्तणामया	रत्तमथानि १९६	
रत्तिणामाए	रत्तिनाम्नः १७०२ [१७]	
रत्ती	रत्तिः १६९१ [५]	
० रत्तीए	रत्तयोः १७० [९]	
० रत्तीणं	१७०० [१२]	
रत्त	रत्त १७८ [२]	
रत्तकणवीरए	रत्तकरवीरकः १२२९	
रत्तचंदण	रत्तचन्दन १७७, १७८ [१], १८८	
रत्तबंधुजीवण	रत्तबन्धुजीवकः १२२९	
रत्ता	रत्ताः १८७ गा. १४७	
रत्ताभा	रत्ताभाः १९६	
रत्तासोमे	रत्ताशोकः १२२९	
रत्तुप्पले	रत्तोत्पलम् १२२९	
रमणिज्ज	रमणीय १७८ [२]	
० रमणिज्जंति	रमणीये १२१५ [१]	
० रमणिज्जाओ	रमणीयात् १९५ [१],	

मूलसदो	सकयर्थो	सुत्तकाइ
	१९७ [१], १९८ [१], २१०, १२१५ [२-३]	
० रमणिज्जातो	रमणीयात् १९६	
रम्मग	रम्यक १०९८	
रम्मगवासेहिं	रम्यकवपैः ९६	
रम्मय	रम्यक १२५७ [१३]	
रय	रजस् २११	
रयण	रत्त १७७, १७८ [१-२], १८८	
रयण ०	रत्त १ गा. २	
रयण-	१९५ [१]	
० रयणत्तं	रत्तत्वम् १४६७तः १४६९	
रयणप्पभं	रत्तप्रभाम् १९६३, १९६४	
रयणप्पभा	रत्तप्रभा ७७४, ७७५	
रयणप्पभाए	रत्तप्रभायाः १६८, १७७, १७८तः १८४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९७ [१], १९८ [१], २१०, २१७ [६], ७७७, ८०४, ८०६, १९९८	
॥	रत्तप्रभायाम् १४८, १६७	
रयणप्पभाओ	रत्तप्रभातः १४६८	
रयणप्पभापुढविणे-	रत्तप्रभापृथ्वीनैरयिकः	
रइए	१४४४, १४५७, १४५९	
रयणप्पभापुढविणे-	रत्तप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
रइएहिंतो	१४४४	
रयणप्पभापुढविणे-	रत्तप्रभापृथ्वीनैरयिक-	
रइयखेत्तोववा-	क्षेत्रोपपातगतिः १०९४	
त्तगती		
रयणप्पभापुढविणे-	रत्तप्रभापृथ्वीनैरयिकयधे-	
रइयपंचेंदियवे-	न्द्रियवैकियशरीरम्	
उद्वियसररीरे	१५१७ [१-२], १५२३ [२]	
० ॥	१५१७ [२]	
रयणप्पभापुट-	रत्तप्रभापृथ्वीनैरयिकस्य	
विणेरइयस्स	१४४४, १४५९	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
रसचरिमेणं	रसचरमेणं	८२६ [१], ८२७ [१]
रसणामे	रसनाम	१६९३, १६९४ [११]
० रसणामे	रसनाम	१६९४ [११]
रसतो	रसतः	१० [२], १२ [६-७], १३ [१, ४-५], ८७७ [१२], १७९९, १८०१
रसपरिणता	रसपरिणताः	८ [३]
रसपरिण्या	"	७
रसपरिणामे	रसपरिणामः	९४७, ९५४
+ रसमेय	रसमेदः-वनस्पतिः	५४ [१] गा. ५.१
रसबंधाई	रसवन्ति-रसोपेतानि	८७७ [६, ११], १७९७
रसविण्णणावरणे	रसविज्ञानावरणम्	१६७९
रसं	रसम्	२१६९
रसा	रसाः	४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, १६८१ [१], १६८४ [१]
० रसा	"	३३३
रसाई	रसान्	९९० [४]
रसानं	रसानाम्	१७०२ [३१]
रसाणि-	रसान्	९९० [४]
रसादेसेणं	रसादेशेन	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]
रसावरणे	रसावरणम्	१६७९
रसिंदियत्ताण्	रसेन्द्रियतया	२०५२ [२]
रसे	रसे	८२९ [२] गा. १९१
० रसे	"	१२२९, १२३७
रसेणं	रसेन	२१६९
रसेहिं	रसेः	४४३
० रसेहिं	"	५४५ [१], ५४७ [१]
रसे	रसः	८७७ [१२]
रसोदण्	रसोदकम्	२८ [१]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
रहचकवालसंठाण-	रथचकवालसंस्थानसंस्थितः	
संठिण्		२१६९
रहच्छायं	रथच्छायाम्	१११४
राइण्णा	राजन्याः-राजन्य-	
	कुलीनाः, कुलार्थाः	१०४
राइंदिण्णिं	रात्रिन्दिवैः	१७२३
राइंदियत्तिभागेण	रात्रिन्दिवत्रिभागेन	१७२३
राइंदियाइं	रात्रिन्दिवानि	५९२, १२९६, १३१७
राग	राग	१८८
रागं	रागम्-रक्तवर्णम्	१२२०
रागे	रागः-कपायमेदः	१६७०
० रागे	रागः-रक्तवर्णः	१२२९, १२३०
रागेण	रागेण	१६७०
रातिंदियसत्तं	रात्रिन्दिवशतम्	५९६
रातिंदियाइं	रात्रिन्दिवानि	३६० [१, ३], ३६२ [१, ३], ३७० [१, ३], ५९१, ५९३ तः ५९५, १२८२
रातिंदियाणं	रात्रिन्दिवानाम्	पृ. ११९ दि. १
रातिंदियाणि	रात्रिन्दिवानि	५७०
राम०	राम	१०२ गा. ११७
+ रायगिह	राजगृहम्	१०२ गा. ११२
रायवल्ली	राजवल्ली	५४ [१] गा. ५०
रायहंसा	राजहंसाः	८८
रायहाणीनिवेसेसु	राजधानीनिवेशेषु	८२
रायं	राजानम्	११०८
० राया	राजः	१७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८५ [२], १८६ [२], १९० [२], १९१ [२], २०१ तः २०६
	सूत्राणां	द्वितीयकण्टका
० रायाणो	राजौ	१७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९३ [२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
रोम	रोम-म्लेच्छजातिविशेष	९८	लयाओ	लताः	४४
रोमग	रोमक-,, पृ. ३६ टि. २२		ललंत	ललत् पृ. ६५ टि. १	
रोयण	रोचते ११० गा. १२३		लवणसमुद्रे	लवणसमुद्रः १००३ [२]	
रोरुण	रौरवः १७४		,,	लवणसमुद्रे १०९८	
रोवेइ	रोचते पृ. ३९ टि. ३		लवणे	लवणः-समुद्रः १००३	
रोसग	म्लेच्छजातिविशेष ९८			[२] गा. २०४	
रोहिणीया	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]		लवणोदण	लवणोदकम् २८ [१]	
रोहियमन्ळा	रोहितमत्स्याः ६३		लवंगरुक्खे	लवङ्गवृक्षः ४८ गा. ३८	
रोहियंसे	तृणविशेषः ४७ गा. ३५		लहुअ	लघुक-स्पर्शविशेष १८०६	
	ल			[१]	
लउण	वृक्षविशेष ४१ गा. १८		० लहुए	लघुकाः-स्पर्शविशेषाः ५४६	
लउस	लकुश-म्लेच्छजातिविशेषः		लहुय	लघुक-स्पर्शविशेष ९८१	
	९८			[१], ९८२, ९८५ [८-९],	
+ ० लकख	लक्षाणि ९१ [४] गा. १११		लहुयत्तं	९८७ [३-४], १८०९	
लक्खणं-	लक्षणम् २११ गा. १६९		लहुयकास ०	लघुकत्वम् ९९४	
० लक्खणं	लक्षणम् ५४ [१०] गा.		लहुयकासपरिणता	लघुकस्पर्श ४४०, ४४१,	
	१०१			लघुकस्पर्शपरिणताः ८ [४],	
लक्खारसे	लाक्षारसः १२२९			९ [१-५], १० [१-२],	
लट्टदंता	लट्टदन्ताः-अन्तर्द्वीप-			११ [१-५], १२ [१-२,	
	मतुष्याः ९५			४-८], १३ [१-५].	
लण्हा	श्लक्ष्णानि-मच्छानि १७७,		लहुया	लघुकाः-त्रीन्द्रियजीवाः	
	१७८ [१], १८८, १९६,			पृ. २८ टि. ४	
	२०६ [१], २१०, २११		० लहुयाणं	लघुकानाम्-स्पर्शविशेषा-	
लता	लताः ३८ गा. १२			णाम् ३३३	
० लद्धिं	लद्धिम् ८७५		लंतण	लान्तकः २०२ [१-२]	
लद्धी	लद्धिः १००६ गा. २०७		,,	लान्तके २२३ [६],	
० लद्धी	,, १०११ [१]			३३४, ४२० [१-३],	
लमेज्जा	लमेत १४२० [२-३],		लंतग	१४७०, १८३५	
	१४२१ [२], १४२५			लान्तक १९६, २१०,	
	[२], १४२८ [२], १४३१		लंतगदेवा	६२२, ६३४, १०३५,	
	[२], १४३२ [२-३],			२०५१	
	१४३७ [२-३], १४४४		लंतगदेवा	लान्तकदेवाः २०२ [१],	
	तिः १४८९, १४५२,		० लंतगदेवा	७०७	
	१४५७, १४५९, १४६०,		लंतगदेवाणं	,, २००२	
	१४६३, १४६४, १४६८			लान्तकदेवानाम् २०२	
			लंतगावहंसण	[१], ५९४	
				लान्तकवतंसकः २०२ [१]	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० लंतगेसु	लान्तकयोः १५३२ [५], २०५२ [१]	
लंतयस्स	लान्तकस्य २०३ [१]	
लंतया	लान्तकाः १४४ [१]	
लंभणमच्छा	मत्स्यविशेषः ६३	
लाअ-०	गोमयोपलेपन १७७, १७८ [१], १८८	
+ लाढा	लाढासु १०२ गा. ११३	
लाभविसिद्धया	लाभविशिष्टता १६८५ [१]	
लामंतराए	लामान्तरायः १६८६	
० लायणत्ताए	लावण्यतया २०५२ [२]	
लालाविसा	लालाविपाः-सर्पमेदः ७९	
लावगा	लावकाः-रोमपक्षिणः ८८	
लावणे	लावण्यम् १६८४ [१]	
लित्त-	लित्त १६७ तः १७४	
लित्री	लिपिः १०७	
लित्रीण	लिप्याः १०७	
लुक्ख	रुक्ष-स्पर्शविशेषः ५२५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५१ [१]	
० लुक्खत्तगेण	रुक्षत्वेन ९४८ गा. १९९	
लुक्खफास०	रुक्षस्पर्श ४४०, ४४१	
लुक्खफासणामे	रुक्षस्पर्शनाम १६९४ [१२]	
लुक्खफासपरिणता	रुक्षस्पर्शपरिणताः ८ [४], ९ [१५], १० [१२], ११ [१५], १२ [१- ३, ५, ६, ८], १३ [१५]	
लुक्खफासपरिणया	रुक्षस्पर्शपरिणताः १२ [४]	
लुक्खफासपरिणामे	रुक्षस्पर्शपरिणामः ९५५	
लुक्खफासाई	रुक्षस्पर्शानि ८७७ [१३]	
लुक्खबंधणपरिणामे	रुक्षबन्धनपरिणामः ९४८	
० लुक्खयाण	रुक्षतया ९४८ गा. १९९	
लुक्खस्स	रुक्षस्य ९४८ गा. २००	
लुक्खाई	रुक्षाणि-रुक्षस्पर्शानि १८०० [१]	
० लुक्खाई	,, ,, ८७७ [१४],	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१८०० [२-३], १८०१, १८०९	
० लुक्खाओ	रुक्षाः-रुक्षस्पर्शाः १२४१	
लुक्खे	रुक्षः-रुक्षस्पर्शः ५५३	
० लुक्खे	,, ,, ५५८	
लुक्खेण	रुक्षेण ९४८ गा. २००	
० लुक्खेहिं	रुक्षैः-रुक्षस्पर्शैः ५०४, ५५० [१], पृ. १५४ टि. ३	
+ लुणय	तृणविशेषः ४७ गा. ३६	
लेक्खविहाणे	लेख्यविधानानि १०७	
लेप्पारा	लेप्यकाराः-शिल्पार्थाः १०६	
लेमूलमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. १०	
लेसणया	श्लेषणता ११२०	
लेसा	लेइया २ गा. ५	
लेसाए	लेइयया १७७, १७८ [१-२]	
लेसाओ	लेइयाः १२०५, १२१९, १२५०, १२५६, १२५७ [१-२, ७]	
लेसागती	लेइयागतिः ११०५	
लेसापरिणामे	लेइयापरिणामः ९२६	
लेसासु	लेइयासु १२०४, १२०५, १२५८ [८]	
लेसेंति	लेइयान्ति २१५३ [४]	
० लेस्सं	लेइयाम् १२२० तः १२२५, १२५१ तः १२५५	
लेस्सा	लेइया २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११, १८३५ गा. २१९	
० लेस्सा	लेइयाः-लेइयागुक्ताः २५५	
लेस्साए	लेइयया १८८, १९६	
लेस्साए	लेइयायाम् ११३३ [२]	
० लेस्साए	लेइययोः ११३३ [१]	
लेस्साओ	लेइयाः ११५६ तः ११६०,	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
लेस्साओ	११९६, १२१९, १२३२, १२३९, १२४०, १२५०, १२५६, १२५७ [१, ३, ५, ७, ९, १२]	
* लेस्साओ	लेइया: ११५६, ११५८, ११६३ [१, ३-४], ११६४ [१, ३]	
लेस्सागती	लेइयागति: १११६	
० लेस्साणं	लेइयानाम्- लेइयायुक्तानाम् २५५	
लेस्साणुवायगती	लेइयानुपातगति: ११०५, १११७	
लेस्सापण	लेइयापदे पृ. २७९ पं. १५	
लेस्सापदे	,, पृ. २९१ पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०१ पं. १०	
लेस्सापयं	लेइयापदम् पृ. ३०३ पं. १४	
लेस्सापरिणामे	लेइयापरिणाम: ९३०	
लेस्सापरिणामेणं	लेइयापरिणामेन ९३८, ९४० [१, ३], ९४२, ९४३, ९४५, ९४६	
० लेस्सासु	लेइयासु ११२३ गा. २०९, ११२७, ११४८, १२०५	
० लेस्साहिं	लेइयाभि: ११३७	
लेस्सुदेसण	लेइयोदेशके पृ. २९० टि. १	
लोण	लोके पृ. ३ पं. ४	
० लोण	,, १४९, १५१, १५२, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६३, १६४, १६६	
+ लोग-	लोक: ९७२ गा. २०३	
लोग-	लोक १९७ [२], १९८ [२]	
लोगणालिं	लोकनाडीम् २००७	
लोगनिखुदेसु	लोकनिष्कुरेपु १५७	
० लोगपाला	लोकपाला: १७९ [१]	
लोगपालाणं	लोकपालानाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८०	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
	[२], १८२ [२], १९६, १९७ [२], १९८ [१]	
लोगसण्णा	लोकसंज्ञा ७६५, ७२६	
लोगस्स	लोकस्य १६३, १७०, १७५, १७७, १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९५ [१], १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०, ७७८, ७८०, ११०१, पृ. ४७ टि. ५	
लोगं	लोकम् २१७२	
० लोगं	लोकम् ९९३, २१६८, २१६९	
लोगंतपज्जवसिया	लोकान्तपर्यवसिता ८५८	
लोगंताओ	लोकान्तात् १५४५	
लोगंतो	लोकान्त: २११, १५४५, १५४७ [१], १५५०	
लोगा	लोका: ९१० [१, ४], ९१४ [१], १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१	
लोगा-	,, ५४ [११] गा. १०६	
लोगागासच्छिदेसु	लोकाकाशच्छिद्रेषु १५७	
लोगागासपण्से	लोकाकाशप्रदेशेषु ५४ [११] गा. १०४-१०५	
लोगालोगस्स	लोकालोकस्य ७८०	
लोगे	लोक: १००४	
लोगे	लोके ७७६	
+ लोण-	लवणम् २४	
+ लोद	लोघ्रः-वृक्षविशेष: ४१ गा. १८	
लोभ	लोभ १७३७ [४]	
लोभकसाई	लोभकपायी १३३३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
लोभकसाई	लोभकपायिणः	९३८
लोभकसाईणं	लोभकपायिणाम्	२५४
लोभकसाईसु	लोभकपायिणु १८९५ [४]	
लोभकसाएणं	लोभकपायिण २१३९	
लोभकसायपरिणामे	लोभकपायपरिणामः	९२९
लोभणिस्सिया	लोभनिःश्रुता	८६३
लोभसण्णा	लोभसंज्ञा	७२५, ७२६
लोभसमुग्धाण्	लोभसमुद्घातः	२१३३, २१३६, २१३८
लोभसमुग्धाण्ण	लोभसमुद्घातेन	२१४२
लोभसमुग्धाण्णं	,, २१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]	
लोभसमुग्धाजो	लोभसमुद्घातः	२१३९
लोभसमुग्धातो	,,	२१४१
लोभसंज्ञलणाण्	लोभसङ्गलनस्य-सङ्गलन-लोभस्य	१७०० [७], १७०८ [५]
लोभे	लोभः १६७०, १६९४ [४]	
,,	लोभे ८६३ गा. १९५	
लोभेण	लोभेन ९६१ [३], ९६३ [३]	
लोभेणं	,, ९६० [३], ९६२ [३], ९६४ तः ९६८ मूत्राणां प्रथमकण्डिका,	९७०, १५८०
लोमपक्खी	रोमपक्षिणः	८६, ८८
० लोमहरिसा	रोमहर्षाः १६७ तः १७४	
लोमाहारत्ताण्	रोमाहारतथा	१८१७
लोमाहारा	रोमाहाराः १८५९, १८६१	
लोमाहारं	रोमाहारः १७९३ गा. २१८, १८१७	
लोय	लोक १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
लोयगायूमिया	लोकाग्रस्तृप्तिका-इपत्प्राग्भारंकार्थं	२११
लोयगापडिवुज्झणा	लोकाग्रप्रतिवाहिनी-इपत्प्राग्भारंकार्थं	२११

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
लोयग्गे	लोकाग्रम्-,,	२११
,,	लोकाग्रे २११ गा. १६०	
लोयपमाणमेत्ताइं	लोकप्रमाणमात्राणि १९९५	
लोयस्स	लोकस्य १४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६४ तः १७८ [१], १९३ [१], १९६	
० लोयस्स	लोकस्य पृ. ५० टि. १-२	
लोयं	लोकम्	२१७२
लोयंतं	लोकान्तम्	८८०
लोयंते	लोकान्ते २११ गा. १६७	
लोया	लोकाः ५४ [११] गा. १०४-१०५	
लोयाणी	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५२	
लोहकसाई	लोभकपायिणः	२५४
लोहकसाण्	लोभकपायः ९५८, ९५९	
लोहिण्णं	लोहितेन	१२३२
लोहिणी	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४७	
लोहित	लोहित ५४४	
लोहिय	,,	१८०९
लोहियक्ख ०	लोहिताक्ष १७८ [१]	
लोहियक्खमणी	लोहिताक्षमणिः १२२९	
लोहियक्खा	लोहिताक्षाः १७९ [१]	
लोहियक्खे	लोहिताक्षः-मणिमेदः २४ गा. १०	
लोहियपत्ता	लोहितपत्राः-चतुरिन्द्रिय-जीवाः ५८ [१]	
लोहियमच्छा	लोहितमत्स्याः पृ. २९ टि. ७	
लोहियमत्तिया	लोहितमृत्तिकाः-पृथ्वी-कायजीवाः २३	
लोहियवण्ण ०	लोहितवर्ण ४४०, ४४१	
लोहियवण्णणामाण्	लोहितवर्णनाम्नः १७०२ [२६]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
लोहियवण्ण- परिणता	लोहितवर्णपरिणता: ९ [३], १० [१], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५]	
लोहियवण्ण- परिणया	लोहितवर्णपरिणता: ८ [१], १० [२]	
लोहियसुत्तए	लोहितसूत्रके १२२२	
लोहियाइं	लोहितानि ८७७ [७]	
० ल्हसणकंदे	लशुनकन्दौ ५४ [८] गा. ८९	
ल्हसिय ०	ल्हासिक-म्लेच्छजाति- विशेष ९८	
	व	
व	वा ५४ [९] गा. ९७, ५४ [१०] गा. १०३, ११० गा. १२२ गा. १२४, १६६४ गा. २१७	
वइउला	सर्पविशेष: ८०	
वइजोगपरिणामे	वाग्योगपरिणाम: ९३१	
वइजोगं	वाग्योगम् २१७३ [१], २१७४ [१], २१७५	
वइजोगी	वाग्योगी १९०० [२]	
वइजोगी	वाग्योगिन: २५२, ९३८, ९४१ [१]	
वइजोगीणं	वाग्योगिनाम् २५२	
वइजोगो	वाग्योग: १९०० [२]	
वइप्पओगे	वाक्प्रयोग: १०६८, १०७४	
० वइप्पओगे	,, १०७०, १०७३	
वइर	वज्र १७७	
+ वइराड	वैराटम्-वैराटपुरम् १०२ गा. ११५	
वइरे	वज्र: २४ गा. ८	
वइरोयणगाया	वैरोचनराजा-अमुर- कुमारेंद्र: १८० [२]	
वइरोयणिंद	वैरोचनेन्द्र:-अमुर- कुमारेंद्र: १८० [२]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वइरोसभणाराय-	वज्रर्पभनाराचसंहनन-	
संघयणणामाए	नाम्न: १७०२ [१७]	
वइरोसभणाराय-	वज्रर्पभनाराचसंहनननाम	
संघयणणामे	१६९४ [७]	
वइसुहया	वाक्सुखता १६८१ [१]	
वक्कमइ	व्युत्कामति ५४ [९] गा. ९७	
वक्कमंति	व्युत्कामन्ति २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], ७७३ [२, ४]	
वक्कंताणं	व्युत्कान्तानाम् ५४ [१०] गा. ९९	
वक्कंतिपयं	व्युत्कान्तिपदम् पृ. १८३ पं. १२	
वक्कंतिया	व्युत्कान्तिका: ८४ [३], ८५ [२, ४], ९१ [१, ३], १३८	
वक्कंती	व्युत्कान्ति: २ गा. ४	
वक्खार ०	वक्षस्कार-वक्षस्कारगिरि- नामाभिषद्वीपसमुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
वक्खारेसु	वक्षस्कारेषु १४८	
वगी	वृकी ८५१	
वगे	वृक: ८४९, ८५२	
वगो	,, पृ. २१२ टि. ४	
वग्ग	वर्ग ९२१ [१], ९२३	
वग्गण	वर्गणा १२१८ गा. २१०	
वग्गणाओ	वर्गणा: १२४५	
० वग्गणाओ	,, ८८०	
वग्गमूल	वर्गमूल ९११ [२], ९२१ [१], ९२४	
० वग्गमूलस्स	वर्गमूलस्य ९१२ [२], ९२०	
० वग्गमूलं	वर्गमूलम् ९११ [२], ९२१ [१], ९२४	
० वग्गमूलाइं	वर्गमूलानि ९१८ [१]	
वग्गवग्गूहिं	वर्गवर्गै: २११ गा. १७२	

मूलसदो	सफयथो	सुत्तकाद
वट्टसंज्ञापपरिणया	वृत्तसंस्थानपरिणताः	११ [१], १२ [४]
वट्टा	वृत्ताः	१६७ तः १७४
"	वृत्तानि	१७७, १७८ तः १८५ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१]
+ वट्टा	वर्तेषु	१०२ गा. ११६
वट्टागा	रोमपक्षिविशेषः	पृ. ३४ टि. ६
वट्टि	वर्ति	१७७, १८८, १८९ [१]
वट्टिया	वर्तिता	५३ गा. ४५
वट्टी	वर्तिः	५३ गा. ४५
वट्टे	वृत्तः	२१६९
"	वृत्तम्	७९१
वट्टगरा	मत्स्यविशेषः	६३
वट्टा	"	६३
० वट्टिप	पतितः	४४०, ४८१ [३], ४९० [३], ४९५ [१, ३], ४९६, ५४८ [१, ३]
० वट्टिता	पतिताः	४५३, ४५४
० वट्टिते	पतितः	४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१-३], ४५७ [१, ३], ४५९ [१, ३], ४६२ [१, ३], ४६४ [१-२], ४६६ [१, ३], ४६७ [१, ३], ४६८ [१, ३], ४७० [१, ३], ४७३ [१, ३], ४७४ [१, ३], ४७५, [१, ३], ४७७ [१, ३], ४८१ [१, ३], ४८२ [१, ३], ४८३ [१, ३], ४८५ [१-३], ४८७ [१, ३], ४८९

मूलसदो	सफयथो	सुत्तकाद
		[१, ३], ४९० [१, ३], ४९१ [१, ३], ४९३ [१-३], ४९७, ४९९ [२], ५०४, ५०५, ५०८ तः ५११, ५१३ तः ५१५, ५१७ तः ५१९, ५२१ तः ५२३, ५२५ [१], ५२९ तः ५३३ सूत्राणां प्रथम- तृतीयकण्डिके, ५३५ तः ५३९ सूत्राणां प्रथम-तृतीय- कण्डिके, ५४१ [१, ३], ५४२ [१, ३], ५४३ [१, ३], ५४५ [१, ३], ५४७ [१, ३], ५५१ [१, ३], ५५२ [१, ३], ५५४ [१, ३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१, ३], ५५७ [१, ३], ५५८ वर्तिसकः २०१ [१] वर्तिसकाः २०१ [१] वट्टे ४१ गा. १६ वर्तिसकः १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०६ [१] वर्तिसकाः १९८ [१], १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१] ० वर्तिसगा " २०२ [१] वर्तिसया " १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०६ [१] ० वर्तिसया " २०१ [१] वट्टुइरणत्तं वर्धकिरत्नत्वम् १४९७ वट्टुमाणं वर्धमानकः २०२७ वट्टुज्जतिं ग्रन्थन्ते ५३४, ५४९

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
वणस्सइ	वनस्पति ६७०, ११५२,	१४३१ [१]
० वणस्सइकाइए	वनस्पतिकायिकः १३०८	
वणस्सइकाइएसु	वनस्पतिकायिकेषु	६६८ [३]
वणस्सइकाइए- गिदिणसु	वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियेषु	६६८ [३]
वणस्सइकाइए- गिदयओराहिया	वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदा- रिकाणि	१४७९
वणस्सइकाइए- ओराहियसरीरस्स	वनस्पतिकायिकौदारिक- शरीरस्य	१५०६ [१]
० वणस्सइका- इयस्स	वनस्पतिकायिकस्य	१०६०
वणस्सइकाइया	वनस्पतिकायिकाः १९,	३५, ५५ [३], २१४ [५], २३२, २३६, ३१९ तः ३२१, ६१८, ६५३
० वणस्सइकाइया	वनस्पतिकायिकाः ३५ तः	३७, ५४ [१], १६२, २४६, २४७, २५० [६], ३३४, १४११
० वणस्सइकाइयाण	वनस्पतिकायिकानाम्	१३०३
वणस्सइकाइयाणं	,, २३४, २३५ [६],	२३६, ७६६, २१३३ [३]
० वणस्सइकाइयाणं	,, १६० तः १६२, २४१,	२४२, २४६, २५१
वणस्सति	वनस्पति ७४३	
वणस्सतिकाइया	वनस्पतिकायिकाः ३५,	२३२, १७५९ [२], १९५७ [१]
० वणस्सतिकाइया	,, २५० [६], ३३४	
वणस्सतिकाइयाओ	वनस्पतिकायिकान्	पृ. ३५३ टि. १
० वणस्सतिकाइयाण	वनस्पतिकायिकानाम्	२५० [६]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
वणस्सतिकाइयाणं	वनस्पतिकायिकानाम्	२३२, २३३, १०४९
० वणस्सतिका- इयाणं	,,	२५० [६], २५१
० वणस्सतीसु	वनस्पतिषु	६६८ [६]
वण्ण	वर्ण ८ [१], ९ [१.५],	१० [१.२], ११ [१.५], १२ [१.८], १३ [१.५], १८८, १९६, ५०४, ५५७ [१], ५५८, ११२३ गा. २०९, ११२६, ११३७, १२१८ गा. २१०
वण्ण ०	वर्ण १८७, ३३३, ४४४	तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५८ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५१०, ५१९, ५२४, ५२५, ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५४ [१], ५५७ [१], ५५८, ११३३ [१]
+ वण्ण	वर्ण ८२९ [२] गा. १९१	
वण्णइस्सामि	वर्णयिष्मामि १ गा. ३	
वण्णओ	वर्णतः ९ [१.५], १० [२], ११ [१.५], १२ [१.४], १३ [२], ८७७ [८], १७९८ [२], १८०१, १८०६ [१]	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाई
० वत्तियाण	प्रत्ययथा	१६३१
„	प्रत्ययायाः प्रत्ययायां वा	१६५४
० वत्तियाण	प्रत्ययानाम्	१६६३
वत्तेति	वर्तयन्ति	२१५३ [४]
वत्थ	वत्थ १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १९७ तः २०१ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका	
„	वत्थ - वत्थनामाभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
वत्थ -	वत्थ पृ. ६५ टि. ६	
वत्थाइं	वत्थानि १७८ [१-२]	
+ वत्थुल	वत्थुलः-वनस्पतिविशेषः ४३ गा. २५, ४९ गा. ३९	
वत्थुले	वत्थुलः ४२ गा. २०	
वत्थुं	वत्थु ९६१ [१]	
वत्थे	वत्थम् १२२०	
वत्थमाण	वर्धमान-शरावसम्पुट १७७	
० वनमाला	वनमाला १७७	
वत्थ	वर्ण पृ. ७ टि. २	
० वत्था	वर्णाः १८७ गा. १४६	
वत्थादीहिं	वर्णादिभिः ४६४ [१]	
वत्थेणं	वर्णेन १२२९	
वत्थाया	श्रीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. १०	
वत्थिणसु	वत्थेणु-केदारेणु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
वत्थयोगपरिणामे	वाग्योगपरिणामः पृ. २२९ टि. २	
वत्थजोगं	वाग्योगम् २१७४ [३], पृ. ४४४ टि. २	
वत्थजोगी	वाग्योगी १३२३	
० वत्थण	वत्थनम् ८५७	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाई
वत्थणे	वत्थनम्	८९६
० वत्थणे	„	८९६
वत्थमाणं	वत्थन् ८५७, ८९७	
वत्थसुहया	वाक्कुवता पृ. ३६६ टि. २	
वत्थं	वत्थः १७८ [१-२], वत्थम् १४२० [६]	
„	वाक् ८३३, ८३६, ८५४	
० वत्थू	वत्थ १ [गा. १], १९६	
वत्थ	„ १९६	
वत्थ०	वत्थनकनिकप १८७ गा. १४५	
वत्थकणगणिहस	वत्थनकनिकपः १२३०	
वत्थकणगणिहसे	वत्थगतिम् २१७० [२] गा. २३०	
वत्थगतिं	वत्थगन्ध १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
वत्थगंध	शिल्पार्थविशेषः १०६	
वत्थणा	वत्थेणु १०२ गा. ११५	
+ वत्थणा	वत्थप्रसन्ना १२३७	
वत्थपसण्णा	वत्थपुरुषवसनम् १२३०	
वत्थपुरिसवसणे	वत्थमाल्यदाम १२३१	
० वत्थमल्लदामे	वत्थवारुणी १२३७	
वत्थवारुणी	वत्थदयामाकः-धान्यविशेषः ५० गा. ४३	
+ वत्थसामग	१२३७	
वत्थसीधू	वत्थसीधु १२३७	
वत्थराडा	वत्थराटाः-द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
वत्थराह	वत्थराह १९६	
वत्थराहुरुहिरे	वत्थराहुरुधिरम् १२२९	
वत्थराहा	वत्थराहाः ७२	
वत्थरुटा	शिल्पार्थविशेषः पृ. ३८ टि. ५	
वत्थरुणा	„ पृ. ३८ टि. ५	
वत्थरुणे	वत्थरुणः-द्वीपः समुद्रार्थ १००३ [२] गा. २०४	
वत्थरुह्म ०	रोमपक्षिविशेषः ८८	
वत्थरुह्मे	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४९	

मूलसहो

सफ्यत्यो

सुत्तकाइ

वा

१००४, १००५, १०१३,
 १०३०, १०३१ [१],
 १०३२ [२], १०३४,
 १०३६, १०४१ [१-४,
 ६-८], १०४३ [१, ३,
 ५], १०४५ [१], १०४६
 [३, ५], १०५८ तः
 १०६०, १०६३, १०६५,
 १०६६ [२-३], १०९०,
 १०९१, ११०१, ११०८,
 १११२, १११४, १११७,
 १११८, ११२१, ११७०
 तः ११७४, ११८० [१,
 ५-१०], ११८२ [१-३],
 ११८३ [१-३], ११८५
 तः ११९४, १२१६ [१],
 १२१७, १२२०, १२२२,
 १२२६ तः १२३१, १२३३
 तः १२३८, १२४२,
 १२४७ तः १२४९,
 १२५२, १२५३, १२५५,
 १३२१, १३२६, १३३०,
 १३३१, १३३४, १३३५,
 १३४३, १३४४, १३४६,
 १३५२, १३५५, १३५९,
 १३७५, १३८१, १३९८,
 १४१४ [१, ३], १४१५
 [१-२], १४१६ [१],
 १४२० [६-७], १४३७
 [६], १४७३, १५६५,
 १५६६, १५७० तः
 १५७२, १५७८ [१],
 १५८१ [१], १६३९,
 १६४२, १६४६, १६४७
 [१], १६६३, १६७९
 तः १६८१ [१], १६८२
 तः १६८४ [१], १६८५.

मूलसहो

वा

सफ्यत्यो

सुत्तकाइ

[१-२], १६८६, १७१२,
 १७४२, १७४३, १७४६,
 १७४७ [१], १७५० तः
 १७५२, १७५५, १७५६
 [१], १७६३ [१], १७७३
 [१], १७७६, १७७७
 [१], १७८३ [१], १७८८
 [१], १७९३ गा. २१७,
 १८२१, १८६४, १८८०
 [१], २०५२ [२],
 २०५३, २०९३ [१],
 २०९५ [१], २१००
 [२], २१०१ [१],
 २१०३ [१], २११९
 [२, ४], २१२४ [३],
 २१२५ तः २१२७ [१],
 २१२९ [१], २१३०,
 २१३१, २१३५ [१],
 २१४२, २१४३, २१५३
 [२], २१५६ [२],
 २१५७, २१५९ [१-३],
 २१६१, २१६६ [१],
 २१६९, २१७४ [४]

वाञ-०

वाइत

वात १९५ [१]
 वादित १७७, १७८ [२],
 १९६

वाइय

,, १७८ [१], १८८

+ वाइंगण

वृन्ताक ४२ गा. १९

वाइंगणि

वृन्ताकी पृ. १८ टि. ४

वाइंगणिकुसुमपु

वृन्ताकीकुसुमकम् १२२८

वाड

वायु-वायुकायिक ६८०,
 ७४३, ११६२, १२८७,
 १४१२, १४२६ [१],
 १४३१ [१], १४६६,
 १५४६, १५८३ [३]

० वाडकाइण्हितो

वायुकायिकेभ्यः ६५६ [३],
 ६६८ [३]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
वाउकाइय	वायुकायिक २३८, २३९, २४३, २४८, २४९	
वाउकाइया	वायुकायिका: १९, २१४ [४], २३२ त: २३४, २३५ [५], २३६, २४२, ३१६ त: ३१८, ४३९, ६३१, १०८०, पृ. ४८ टि. ३	
० वाउकाइया	वायुकायिका: १५९, २३७ त: २३९, २४० [५], २४१, २४३, २४४, २४५ [५], २४६ त: २४९, २५१, ३३४	
वाउकाइयाण	वायुकायिकानाम् ५८०	
० वाउकाइयाण	,, २५० [५]	
वाउकाइयाणं	वायुकायिकानाम् २३२ त: २३४, २३५ [५], २३६, ३६३ [५] ४४६	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
वाउकाइय ०	वायुकायिक ९०५, १२९७	
वाउकाइयपुगिंदिय-वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्तिय- वेउवियसरीस्स	शरीरस्य १५२८	
वाउकाइयपुगिंदि-वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्तिय- यवेउवियसरीरे	शरीरम् १५, १५, [१-२], १५२२	
० वाउकाइयपुगिं-	,,	
द्वियवेउवियसरीरे	१५, १५ [२-३]	
वाउकाइयस्स	वायुकायिकस्य ४४६, १०३२ [२], २१६२	
० वाउकाइयस्स	वायुकायिकस्य १०६०	
वाउकाइया	वायुकायिका: ३२, ३४ [४], १२१० [४], २०३६, २१२८ [२]	
० वाउकाइया	,, ३२, ३३, ३४ [४]	
वाउकाइयाओ	वायुकायिकान पृ. ३५३ टि १	
वाउकाइयाण	वायुकायिकानाम् ११७७,	

मूलसदो	सकयस्यो	सुत्तकाद
वाणमंतर	वानव्यन्तर ६५० [१३], १०३४, १४३३, १४५६, १४६३, २०५१, २०५२ [१], २१६४	
वाणमंतर ०	,, ६३४, ६७२ [९], ६७४, ६८३, ७६२, ७७१, ९०९, ९८९, ९९७, १०४१ [७], १०४३ [४], १०४८, १०४६ [४], १०५१, १०७६, १०८४, १४०४, १४२२, १४२८ [५], १४४१, १४४३, १५५१ [३], १५८९ [४], १६३५ [६], १६४७ [३], १६६२, १९२७, १९३५, १९७९, २०२१, २०२६, २०३१, २०३७, २०४५, २०७६, २११५ [१], २१३२	
वाणमंतरत्ते	वानव्यन्तरत्ते २१०७, २११३	
वाणमंतरदेवा	वानव्यन्तरदेवाः ६५७	
वाणमंतरदेवाण	वानव्यन्तरदेवानाम् ७५१, ११६७ [१]	
वाणमंतरा	वानव्यन्तराः १३९, १४१ [१-२], १८८, २२१, २८६, ३३४, ४३९, ४५३, ४९९ [१], ६२२, ६९९, ९४४, ११४७, ११५०, ११५३, ११८८, ११९०, १२०६, १४१६ [२], १५२६ [३], १८२७, १९७१, १९७६, २०८२, पृ. १७७ टि. १, पृ. २४५ टि. ६	
वाणमंतराह्य	वानव्यन्तरादिकाः १७६१	

मूलसदो	सकयस्यो	सुत्तकाद
वाणमंतराण	वानव्यन्तराणाम् ११८४, १५२६ [३]	
वाणमंतराण	,, १८८, १९० [२], ३९३ [१, ३], ५८७, ९२२, ११४३, ११८८, १५२० [४], १५३२ [३], २०१२	
० वाणमंतराणं	वानव्यन्तराणाम् ३९३ [२]	
वाणमंतररीक्षो	वानव्यन्तररीक्षः २८७, ३३४, ११८९, ११९०, १४१४ [२]	
वाणमंतररीण	वानव्यन्तररीणाम् ११६७ [२]	
वाणमंतररीणं	,, ३९४ [१-३], ११८९	
वाणमंतरे	वानव्यन्तरः १२१३, १८७८ [२]	
वाणमंतरेसु	वानव्यन्तररेषु १४७०, १८८० [५]	
वाणमंतरेहितो	वानव्यन्तररेभ्यः ६५० [१५]	
वाणारसि	वारणसी १०२ गा. ११२	
० वाते	वातः पृ. १६ टि. १	
वामणसंस्थानाणामे	वामनसंस्थाननाम १६९४ [८]	
वामणे	वामनम्-संस्थानम् ९८८	
वामेयं०	वामेय १७८ [१-२]	
वाय	वात १५७	
वायगं०	वाचक १ [गा. १]	
वायपडागा	सर्पभेदविशेषः पृ. ३२ टि. ६	
वायमंडलिया	वातमण्डलिका ३४ [१]	
वायसा	वायसाः ८८	
+ वारग	वनस्पतिविशेषः पृ. २० टि. १६	
० वारुणी	वारुणी १२३७	
वारुणोदम्	वारुणोदकम् २८ [१]	
वालजणविच्छ्रुता	चतुरिन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. १२	

मूलसदो	सहायकयो	सुत्तकाइ
वालुयप्पभा	वालुकाप्रभा	७७४
वालुयप्पभाप	वालुकाप्रभायाम्	१४८, १६७, ३३४, १५२९ [४]
"	वालुकाप्रभायाः	१७०, २१७ [४]
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैर-	
विनेरइगुहिंतो	यिकेभ्यः	१४४५.
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
विनेरइया		१४१४ [२], १९८६, २०५७ [२]
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैर-	
विनेरइगुहिंतो	यिकेभ्यः	२१७ [५]
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
विनेरइया		६०, २१६ [४], ५७१, ६४२, ६४३
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिका-	
विनेरइयाणं	णाम्	१७०, ३३८ [१]
० वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिका-	
विनेरइयाणं	णाम्	३३८ [२-३]
वालुया	वालुका	२४ गा. ८, १९५ [१]
वालुंके	वालुङ्गम्-विर्मटम्	५४ [८] गा. ९४
वावण ०	व्यापनं	११० गा. १३१
० वावणणराणं	व्यापणकानाम्	१४७०
वावीण	वापीनाम्	८८५.
वावीसु	वापीपु	१५.१, १६०, १६३ तः १६६ १७५.
वास	वर्ष-क्षेत्र	१०९८
वास	वर्ष-अब्द	१२८९, १३१२
वास-	"	६३९ [१०-११, २१, २२, २५-२६], ६४५, [४-६], ६४८, ६५८, ६६०, ६६२ [४-७], ६६५ [२], ६७२ [४, ६], ६७६
वासपढागा	(२) सर्पमेदः पृ. ३२ टि. ६	

मूलसदो	सहायकयो	सुत्तकाइ
वाससतसहस्स	वर्षसतसहस्स	३९५ [१, ३], ३९७ [१, ३]
वाससतसहस्साइं	वर्षसतसहस्साणि	६०३
वाससताइं	वर्षसतानि	६०१, १६९९ [१], १७०० [४५, ९, ११-१३], १७०२ [३, ५-७, ११, १३, १९-२०, ३७, ३९, ४२, ५४]
वाससतेहिं	वर्षसतैः	४०० [१, ३]
वाससयाइं	वर्षसतानि	१७०० [१०], १७०२ [८, ९, १८, २१-२२, २४-२७, ३६, ३८, ४३, ४५, ५८], १७०३ [१], १७३७ [३], १७३९ [२]
वाससहस्स	वर्षसहस्स	३९६ [१, ३], ३९९ [१]
वाससहस्सनि-	वर्षसहस्सविभागेन	
भागेण		१७१०
वाससहस्सस्स	वर्षसहस्से	
(स. प.)		१८०६ [१]
वाससहस्साइं	वर्षसहस्साणि	३३५ [१, ३], ३३६ [१-३], ३४३ तः ३५२ सूत्राणां प्रथम- तृतीयकण्डिके, ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ३५७ [१, ३], ३५९ [१, ३], ३६३ [१, ३], ३६५ [१, ३], ३६६ [१, ३], ३६८ [१, ३], ३७९ [१, ३], ३८२ [१, ३], ३८५ [१, ३], ३८८ [१, ३], ३९३ [१, ३], ३९४ [१, ३], ६०२, १२६१, १२६४ [२], १२६७, १२७० [२], १२८०, १२९४, १२९७, १२९८,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाई	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाई
वाससहससाई	१३१५, १३१८, १४७२, १६९७, १६९८ [१-२], १६९९ [२], १७०० [२], १७०१ [१], १७०४, १७३० [१], १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२]		० वाहणे	वाहनः १९७ [२], १९८ [२]	
वाससहससाणं (स. प.)	वर्षसहस्रयोः १८३० तः १८३३		त्रि	अपि ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], ४०, ४१, ४५ गा. ३०, ५३ गा. ४४, ५४ [९] गा. ९७-९८, ८३, १०२ गा. ११७, १०७, ११० गा. १३१, १७३, १७४, १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८७ गा. १४५, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९४ गा. १५२-१५३, १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०६ [२] गा. १५५, २०७, २०८, २१०, २११ गा. १५८ गा. १६७-१६८ गा. १७१-१७२, २५७ तः २५९, २७०, २७१, २७३, ३२७, ३२९, ३३३, ३३५ तः ३५२ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, ३५४ [२], ३५५ [१-३], ३५६ [२], ३५७ [२], ३५९ [२], ३६० [२], ३६१, ३६२ [२], ३६३ [२], ३६४ [१-२], ३६५ [२], ३६६ [२], ३६७, ३६८ तः ३९० सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, ३९१, ३९२ तः ४३७ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,	
वाससहससेहिं	वर्षसहस्रैः ३९६ [३], ३९८ [३], १७१०				
वाससहससेहिं - वासहर ०	॥ ३९८ [१] वर्षधर-वर्षधरपर्वतनामा- मिषद्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५				
वासहरपव्वएसु	वर्षधरपर्वतेषु १४८				
वासहरपव्वय	वर्षधरपर्वत १०९८				
वासंती	वासन्ती-गुल्मवनस्पतिः ४३ गा. २५				
वासंतीलथा	वासन्तीलता ४४ गा. २७				
वस्सा	द्विन्द्रियजीवाः ५६ [१]				
॥	वर्षाणि-अच्छाणि ५९९, ६००				
वासाहं	॥ १२८१				
० वासी	वासी ९८				
० वासीणं	वासिनाम् १९७ [१-२], १९८ [२]				
वासुदेव ०	वासुदेव ८२				
+ वासुदेव	वासुदेवाः १४०६ गा. २१३				
वासुदेवत्तं	वासुदेवत्वम् १४६५				
वासुदेवा	वासुदेवाः १००, ७७३ [२]				
वासेसु	वपेयु-क्षेत्रेषु १४८				
वासेहिं	वपेयैः-अवदैः १७१९				

मूलसद्वो

वि

सकथत्यो

सुत्तकाइ

४४२, ४४९, ४५०,
४५४, ४५६ [२-३],
४५७ [२-३], ४५९
[२-३], ४६०, ४६१,
४६२ [२-३], ४६३,
४६४ [२], ४६६ [२-३],
४६७ [२-३], ४६८
[२-३], ४७० [२-३],
४७१, ४७३ [२], ४७४
[२], ४७५ [२-३], ४७७
[२-३], ४७८ तः ४८०,
४८१ [२-३], ४८२
[२-३], ४८३ [२-३],
४८५ [२-३], ४८६,
४८७ [२-३], ४८८,
४८९ [२-३], ४९०
[२-३], ४९१ [२-३],
४९३ [२], ४९४, ४९५
[२-३], ४९६, ४९८,
५०६, ५०८, ५१२,
५२१ तः ५२४, ५२५
[२], ५२६ [२-३], ५२७
[२-३], ५२९ [२-३],
५३० [२-३], ५३१ [२],
५३२ [२-३], ५३३
[२-३], ५३४, ५३५
[२], ५३६ [२-३],
५३७ [२-३], ५३८
[२-३], ५३९ [२-३],
५४१ [२-३], ५४२
[२-३], ५४३ [२-३],
५४४, ५४५ [२-३],
५४६, ५४७ [२-३],
५४८ [२-३], ५५०
[२-३], ५५१ [२-३],
५५२ [२-३], ५५५
[२], ५५६ [२-३], ५५७

मूलसद्वो

वि

सकथत्यो

सुत्तकाइ

[२-३], ५५८, ५८०,
६०८, ६२५, ६२९,
६३८, ६३९ [३-४, ७-८,
१२-१३, १६, १९],
६४० तः ६४४, ६४५
[१, ६], ६४८, ६५०
[१-६, ८-१६], ६५१,
६५२, ६५५ [१-४], ६५६
[१-३], ६५९, ६६०,
६६२ [६-७], ६६४,
६६५ [१, ३], ६६६ [३],
६६८ [३, ६], ६६९ [२],
६७०, ६७१, ६७२
[२-३, ५-६], ६७३ [१],
६७८, ६८०, ६८२,
६९०, ६९१, ७३०, ७३२,
७३४, ७३६, ७३९, ७४२,
७४५, ७७६, ७७७, ७७९,
७८०, ८०२, ८०३, ८०९
[१], ८११ [१], ८१३
[१], ८१५ [१], ८१७
[१], ८१९ [१], ८२१
[१], ८२३ [१], ८२५
[१], ८२७ [१], ८२९
[१], ८६७, ८६८, ८७७
[२, १९-२१], ८८९ तः
८९२, ८९४, ८९५, ९०३,
९०७, ९१० [२, ५],
९११ [३], ९१२ [४],
९१४ [३], ९१५,
९१६ [१], ९३८, ९३९
[१], ९४० [१-२], ९४१
[१], ९४२, ९४३, ९४५,
९४६, ९४८ गा. १९९,
९६१ [३], ९६२ [३],
९६३ [३], ९७६ [२],
९८३ [२], ९८७ [३],

मूलसद्वो
वि

सकयत्थो सुत्तंकाइ
९९१ [२], ९९२ [४],
९९४, १००२, १००३
[१], १०२२ [१-२],
१०२६ [२], १०३२
[१-२], १०३३ [१-३],
१०४१ [४, ६], १०४२,
१०४५ [१], १०४८
[५], १०५० [३],
१०५९, १०६०, १०६४,
१०६६ [३], १०७१,
१०७७ तः १०८३,
१०८६, १०८९, १११३,
१११६, ११२७, ११३३
[२], ११४४, ११४५,
११४९, ११५४, ११५५,
११६१, ११६६ [२],
११६७ [२], ११६८
[२], ११७५, ११७७,
११८० [४], ११९५,
१२०१ [२], १२०२,
१२०३ [२, ४], १२०५,
१२०७ [२], १२०९,
१२१० [२, ४], १२१२,
१२१४, १२१५ [३],
१२५७ [४, ६, ८, १०-११,
१६], १२५८ [४-५, ८],
१२६३ [१-२], १२६६
[१], १२६८ [२],
१२६९, १२७४, १२७७,
१२८७, १२९१, १२९५,
१३०१, १३०२, १३०४,
१३०७, १३१३, १३१६,
१३१९, १३२३, १३३२,
१३४५, १३४८, १३४९,
१३६२, १३६३, १३७३,
१३८४, १३९९, १४००,
१४०१, १४०३, १८०४,

मूलसद्वो
वि

सकयत्थो सुत्तंकाइ
१४१० [१-२], १४११,
१४१३, १४१४ [२],
१४१६ [२], १४२५ [३],
१४२७ [२], १४२९,
१४३० [२], १४३४,
१४३६ [१], १४३८,
१४४२, १४५३, १४६४,
१४७०, १४७८ [३],
१४८१, १४८४ [३],
१४८५ [४], १४९०
[२, ४], १४९१ तः १४९५
सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,
१४९६, १४९७ [१-३],
१४९८ [२-४], १४९९
[१-२], १५००, १५०१
[२-३], १५०३, १५०४
[१-४], १५०५, १५०६
[२, ४-५], १५०७ [२],
१५०९ तः १५११ [२],
१५१२, १५१३ [२-३],
१५१६, १५१७ [१-२],
१५१८ [४, ६], १५२०
[१-३], १५२३ [१-२],
१५२४ [२], १५२५,
१५२६ [३-४, ७],
१५२८, १५३२ [४-५,
७], १५३८, १५५१
[१०], १५५५, १५६३
[१-२], १५६४ तः १५६६,
१५७३, १५८२, १५८३
[१-३], १५८६ [१],
१५९१, १५९२, १५९४,
१५९५ [१-२], १५९९
[१], १६०२, १६०३
[१], १६०४ [१-२],
१६०७, १६१०, १६१३
[१], १६३१ तः १६३३,

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
विउव्वणया	विकुर्वणता-विकुर्वणा	२०३३, २०३४ [१], २०३५
विउव्वंति	विकुर्वन्ति	२०५२ [२, ४, ५]
विउव्वित्ता	विकुर्व्य २०५२	[२, ४, ५]
विउव्विय -	विकुर्वित	१८८
विक्खंभ ०	विष्कम्भ ८२, १५४५, १५४७ [१], १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६६ [१]	
विक्खंभसूई	विष्कम्भसूचिः ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ तः ९२४	
० विक्खंभेण	विष्कम्भेण १९७ [१], २०६ [१], २११, २१६९	
विगतजीवकलेवरेसु	विगतजीवकलेवरेषु	९३
विगयमिस्सिया	विगतमिश्रिता-भाषाभेदः	८६५
विगलिंदिण्	विकलेन्द्रियः	८९१
० विगलिंदिणसु	विकलेन्द्रियेषु १०४३ [२], १४३९	
विगलिंदिय	विकलेन्द्रिय ८९२, १८८९	[२]
विगलिंदिया	विकलेन्द्रियाः ८९१, ८९५, १९७३ गा. २२०, २०५४ गा. २२६	
० विगलिंदिया	विकलेन्द्रियौ १८७६ [२]	
,,	विकलेन्द्रियाः १८७१ [१], २०५०, २०६५	
विगलिंदियाण	विकलेन्द्रियाणाम्	१९०० [२]
विगलेंद्रिया	विकलेन्द्रियाः	८९०
० विगलेंद्रियाणं	विकलेन्द्रियाणाम्	१६४१, २१५०
० विगिण्णा	विकीर्णानि	पृ. ५६ टि. ७

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
विगी	वृकी	पृ. २११ टि. ६
विगे	वृकः	पृ. २११ टि. ४, पृ. २१२ टि. ६
विगहेण	विग्रहेण	२१५३ [२], २१५९ [२]
विगहेणं	,, २१५६ [२], २१५७, २१६६ [१]	
विगहो	विग्रहः	२१५८ [१]
विचित्त	विचित्र	१८८
विचित्त ०	,, १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
विचित्तपक्खा	विचित्रपक्षाः-चतुरिन्द्रिय- जीवाः	५८ [१]
० विच्छिण्णा	विस्तीर्णाः	२०७
,,	विस्तीर्णौ	२०६ [१]
० विच्छिण्णे	विस्तीर्णः	१९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], पृ. ७३ टि. २
विच्छुता	वृश्चिकाः	५८ [१]
विजएसु	विजयेषु-देवलोकेषु	१४८
विजय	विजय-देवलोक	६२२
विजय ०	,, ४३६ [१-३], ६०४, ७२३, १०३६, १०३९, १०४१ [८], १०४३ [५], १०४५ [१], १०४६ [१, ७, ८], १०४७ [३], १०४८ [४], १०४९, १०५० [३], १०५४ [१], १०५५ [४], १०६३, १८५१	
विजयवेजयंतीपढाण	विजयवैजयन्तीपताका	१९५ [१]
विजया	विजयाः-विजयनामाभिध- द्वीप-समुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०५
,,	,, -देवविशेषाः	१४७ [१]
विजये	विजयः	२१०

मूलग्रहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
विज्ञाहरसेहीओ	विद्याधरश्रेण्यः १५५.१ [९]	
विज्ञाहरा	विद्याधराः १००, पृ. ३६ टि. २६	
विज्जुकुमारा	विद्युत्कुमाराः १४० [१], ४३९	
विज्जुकुमाराणं	विद्युत्कुमाराणाम् ५.७८	
विज्जुकुमारिंद०	विद्युत्कुमारिन्द १८७ गा. १३९	
विज्जुदंता	विद्युदन्ताः-अन्तर्द्वीप मनुष्याः ९५	
विज्जुमुहा	विद्युन्मुखाः- ,, ९५	
विज्जू	विद्युन्-अग्निकायविशेषः ३१ [१]	
,,	,, [कुमाराः] १७७ गा. १३७, १८७ गा. १४६ गा. १४८	
विज्जडिमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९.टि. ४	
विज्जिडियमच्छा	,, ६३	
विडिम	बालमृग १९६	
० विणणु	विनये ११० गा. १२८	
विण्णासेसु	विनाशेषु ८२	
विण्णेऊण	वीनयित्वा १ [गा. २]	
विण्णाण	विज्ञान १६७९	
वित्तपक्खी	वित्तपक्षिणः ९०	
वित्तिमिरतराणं	वित्तिमिरतरकम् १२१५ [२-३]	
वित्तिमिरा	वित्तिमिराः २१७६	
,,	वित्तिमिराणि २१०	
विद्याररुह	विस्ताररुचिः ११० गा. १२७	
० विद्याररुहं	विस्ताररुचिः ११० गा. ११९	
० विस्थिण्णा	विस्तीर्णं २०५ [१]	
० विस्थिण्णे	विस्तीर्णः १९७ [१], २०३ [१]	
विदिमि	विदिशम् २१५९ [१]. २१६१	

मूलग्रहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
विदिसीवाए	विदिग्वातः ३४ [१]	
+ विदेहा	विदेहेषु १०२ गा. ११४	
विदेहा	वैदेहाः-जात्यार्याः १०३ गा. ११८	
विद्वंसं	विद्वंसम् ८८०, १८१७, १८२०	
० विधा	विधा १६	
विधाण	विधाता-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५२	
विपरिणामइत्ता	विपरिणमय्य १८०१	
विप्पजहणाहिं	विप्रहणैः २१७५	
विप्पजहति	विप्रजहति २१७५	
विप्पजहिता	विप्रहाय २१७५	
० विप्पमुक्का	विप्रमुक्ताः २११ गा. १५८, २१७० [२] गा. २३०	
विप्पमुक्काणं	विप्रमुक्तानाम् ११२२	
० विप्पमुक्काणं	,, २११ गा. १६६	
विट्ठिभडियमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. ४	
विभंगणाण ०	विभङ्गज्ञान ४४०, ४४१	
विभंगणाण -	,, १९२८	
विभंगणाणपरिणामे	विभङ्गज्ञानपरिणामः ९३४	
विभंगणाणसागार-	विभङ्गज्ञानसाकारपश्यत्ता	
पासण्या	१९४१	
विभंगणाणसागारो-	विभङ्गज्ञानसाकारोपयोगः	
वञ्जोणे	१९०९, १९१३	
विभंगणाणी	विभङ्गज्ञानी ४८८, ४९६, १३५३	
विभंगणाणी	विभङ्गज्ञानिनः २५८, ९३८, ९४१ [१], १८९९ [२], १९५४	
० विभंगणाणो-	विभङ्गज्ञानोपयुक्ताः	
वउत्ता	१९२९	
विभंगनाणसागार-	विभङ्गज्ञानसाकारपश्यत्ता	
पासण्या	१९३७	
विभंगनाणीण	विभङ्गज्ञानिनाम् २५९	
विभंग	तृणविशेषः ८७ गा. ३६	
विभावणा	विभावना १७९३ गा. २१८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
विमए	वनस्पतिविशेषः ४६ गा. ३४	
विमल	विमल १७८ [२], २११	
विमाण	विमान २०७, २०८	
विमाण०	,, २०६ [२] गा. १५५	
विमाण-	,, २१०	
विमाणछिदेसु	विमानज्जिद्रेपु १५७	
विमाणणिसुडेसु	विमाननिष्कुटेपु १५७	
विमाणपत्थडेसु	विमानप्रस्तटेपु १४८, १५१, १५७, १६०	
विमाणं	विमानम् ८५३	
विमाणा	विमानानि १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०	
० विमाणा	,, २०९ गा. १५७, १९६३	
विमाणाई	,, १५५१ [८-९], १९९८, २००६	
विमाणाणं	विमानानाम् १९७ [१], १९९ [१], २०६ [१]	
विमाणावलियासु	विमानावलिकासु १४८, १५१, १५७, १६०	
विमाणावास०	विमानावास १९५ तः २०७	
० विमाणे	विमानम् पृ. ४१२ टि १-२	
,,	विमाने ३९७ तः ४०६	
विमाणेसु	विमानेषु १४८, १५१, १५७, १६०	
० विमाणेसु	,, ७२३	
० विमुक्का	विमुक्ताः २११ गा. १६७ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
विमुक्काणं	विमुक्तानाम् पृ. २७३ टि. १०	
० विमुक्को	विमुक्तः २११ गा. १७६	
विमोयण	विमोचन ११०५, ११२२	
वियडजोणिया	विवृतयोनिकाः ७७२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वियडजोणियाणं	विवृतयोनिकानाम् ७७२	
वियडा	विवृता-योनिमेदः ७६४, ७६५, ७६७, ७७०	
वियडावति	विकटापातिन-पर्वत १०९८	
वियतपक्खी	विततपक्षिणः ८६	
वियत्थिपुहत्तिया	वितस्तिपुथक्त्वकाः ८३	
वियत्थि	वितस्तिम् ८३	
वियलाणं	विकलानाम्-विकलेन्द्रि-याणाम् १७६०	
वियसंत	विकसत् १८८	
वियसिय०	विकसित १७८ [२], १९५ [१]	
विशान्तो	विज्ञानम् २११ गा. १७४	
विशानाहि	विज्ञानीहि ५४ [७] गा. ८४-८५	
० विरए	विरतः १६४२, १६४६, १६४७ [१]	
० विरतस्स	विरतस्य १७८४ [३]	
विरतिं	विरतिम् १४४७	
० विरस्यस्स	विरतस्य १६४५, १६५० तः १६५३, १६५५ तः १६५८, १६६०	
० विरया	विरताः १६४३, १६४८, १६४९ [१]	
विरयाविरयं	विरत्यविरतिम् १४४८, पृ. ३५५ टि. २	
विरल्लिण्	विरलितः १०००	
विरहिता	विरहिता ५६४, ५६५	
,,	विरहिताः ५७३	
विरहिया	विरहिता ५६० तः ५६३, ५६६ तः ५६८	
,,	विरहिताः ५६९ तः ५७२, ५७४ तः ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ तः ५८५, ५८९, ६०५, ६०६	
विराड्य	विराजित १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
विराली	विडाली	८५१
विराले	विडालः	८४९, ८५२
विराहण	विराधकः	८९९
विराहणी	विराधनी	८३१
विराहियसंजमाणं	द्विराधितसंयमानाम्	१४७०
विराहियसंजमा- संजमाणं	द्विराधितसंयमा- संयमानाम्	१४७०
विरिय	वीर्य	१६८४ [१]
विरुहा	वनस्पतिविशेषः	पृ. २२ टि. ५.
विलंवे	वेलम्बः-वायुकुमारेन्द्रः	१८७ गा. १४३
० विलायविसय- वासी	विलायविपयवासी- म्लेच्छजातिविशेषः	९८
विलिहिजमाण	विलिख्यमान	१९७ [२]
विल्लस	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ८
विवहुंतो	विवर्धमानः	५४ [९] गा. ९८
विवागपत्तस्स	विपाकप्राप्तस्य	१६७९
विविइ	विविध	१८८
विविह ०	,,	१८८, १९५ [१]
विसण	विपयः	९९२ [१-२]
विसमसमी- करणयाण	विपमसमीकरणाय	२१७० [१] गा. २२८
विसमं	विपमम्	१११९, २१७० [१] गा. २२८
विसमाडया	विपमायुषः	११३०
विसमो	विपमः	९४८ गा. २००
विसमोववण्णगा	विपमोपपन्नकाः	११३०
विसय	विपय-देश	९८
+ विसय	विपयः	९७२ गा. २०२, १९८१ गा. २२२
+ विसय-	विपयः	८७७ [२३] गा. १९८
विसंग	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. ६

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
विसाले	विशालः-वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५२
० विसिद्धया	विशिष्टता	१६८५ [१], १६९५ [३]
विसुञ्जमाण ०	विशुभ्यन	१३७
० विसुञ्जमाण- परिणामा	विशुभ्यत्परिणामा	१७५२
० विसुञ्जमाण- परिणामे	विशुभ्यत्परिणामः	१७५१
विसुञ्जमाणा	विशुभ्यन्तः	१२२
विसुद्धतरागं	विशुद्धतरकम्	१२१५ [२-३]
विसुद्धलेसतरागा	विशुद्धतरलेदयाः	पृ. २७५. टि. १-२
विसुद्धलेस्सतरागा	,,	११२६
विसुद्धवण्णतरागा	विशुद्धतरवर्णाः	११२६, ११३३ [१]
विसुद्धा	विशुद्धाः	२१७६
,,	विशुद्धानि	२१०
विसुद्धाजो	विशुद्धाः	१२४१
विसेसपयं	विशेषपदम्	पृ. १६२ पं. ६
विसेसा	विशेषाः	२ गा. ४
विसेसाधिया	विशेषाधिकाः	२१३, २२९, २३६, २३९, २४० [४], २४१, २५५, ३०८, ३०९, ३११, ३१७ तः ३१९, ३२७
विसेसाधियाइं	विशेषाधिके	७८०
,,	विशेषाधिकानि	७८०
विसेसाहिए	विशेषाधिकः	२१६९
,,	विशेषाधिके	२११
विसेसाहिया	विशेषाधिकौ	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३
,,	विशेषाधिकाः	२१३ तः २१५, २१८, २१९, २२१ तः २२३ [४], २२४ तः २४० [२],

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाद्व
विसेसाहिया	२४० [४] तः २७०, २७२ [१.५], २७३ तः २७६, २७८, २९२ तः २९४, ३०७, ३१०, ३१३ तः ३१८, ३२०, ३२१, ३२५ तः ३२७, ३३० तः ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९७९, ९८५ [७,९], ११७०, ११७३, ११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१,३], ११८३ [१,३], ११८५, ११८८, ११९०, २१२५, तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१४२, २१४५ [१]	
विसेसाहियाइं	विशेषाधिका १००६ गा. २०७, १०१३, १५६६ विशेषाधिकानि २७५ विशेषाधिके ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३ विशेषाधिकानि ३२८, ३२९, ७८०	
विसेसाहियाओ	विशेषाधिकाः ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८९, ११९०, १६६३	
विसेलेण—	विशेषेण २११ गा. १७५	
विसेसो	विशेषः ९२०, ९८६, ९८७ [१], ११४७	
० विसेसो	विशेषः १२४९	
विस्संभगा	विश्वम्भराः—भुजपरिसर्प- मेदः ८५ [१]	
विस्सा	विस्साः पृ. ५१ टि. ३	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाद्व
विहरद्व	विहरति	१९७ [२], १९९ [२], २०० [२]
विहरति	,,	१७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १९० [२], १९१ [२], १९२, १९८ [२], २०० [१-२], २०१ [२], २०३ [१-२], २०४ [२], २०५ [२], २०६ [२]
विहरन्ति	विहरतः	१७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९५ [२]
,,	विहरन्ति	१६७ तः १७४, १७७, १७८ तः १८४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८६ [१], १८७ तः १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०५ [१]
विहसंत	विहसत्	पृ. ६४ टि. ९
विहङ्गणाणी	विभङ्गज्ञानिनः	२५९
विहङ्गणाणीण	विभङ्गज्ञानिनाम्	२५८
विहङ्गं	वनस्पतिविशेषः	५४ [८] गा. ९२
विहङ्गू	,,	पृ. २५ टि. ६
० विहा	विधा	१७
,,	विधाः	१९५ [१]
विहाणमग्गणं	विधानमार्गणम्	१७९८ [१], १८०० [१]
० विहाणा	विधानानि	पृ. १४ टि. २
विहाणाद्वं	,,	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]
० विहाणे		१०७

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
विहायगतिणामे	विहायोगतिनाम	१६९३, १६९४ [१८]
० विहायगतिणामे	,,	१६९४ [१८]
विहायगती	विहायोगतिः	११०५, ११२२, ११८५
विहि	विधिः	१४७४ गा. २१४
विहिणा	विधिना	१९२
० विहीण्या	विहीनता	१६८५ [२], १६९५ [३]
० विहीहिं	विधिभिः	११० गा. १२७
विहुंगुं	वनस्पतिविशेषः	५४ [८] गा. ९२
० विहूणा	विहीनाः	७९० गा. १८९
+ विंटे	वृन्तम्	५४ [८] गा. ९५
विंटं	,,	पृ. २५ टि. ११
विंदगा	जात्यार्यविशेषः	पृ. ३८ टि. १

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० वीयरायचरि- चारिया	वीतरागचारित्र्याः	१२४, १२६, १२७, १२९, १३१
वीयरायदंस- णारिया	वीतरागदर्शनार्याः	११९
० वीयरायदंसणा- रिया	,,	१११ तः ११९
+ वीरण	वीरणः	४६ गा. ३३
वीरिभोवग्गहिपुहिं	वीर्योपगृहीतैः	१६७०
वीरियंतराहण	वीर्यान्तरायकम्	१६९६
वीरियंतराण	वीर्यान्तरायः	१६८६
वीस	विंशतिः	१७०२ [५, ९, १३, २२, ३६, ३७, ४३, ५८]
+ वीस -	विंशम्	७९० गा. १८८
वीसइमं	विंशतितमम्	पृ. ३२८ पं. २४

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
वेडव्वियसमुत्थाजो	वैक्रियसमुद्घातः	२११७			
		[१]			
वेडव्वियसरीरणसु	वैक्रियशरीरकेपु	९२०			
वेडव्वियसरीरकाय-	वैक्रियशरीरकाययोगम्		वेडव्वियस्स	वैक्रियस्य	१५२३ [१-२], १५२४ [१], १५२५, १५२६ [१ २, ६]
जोगं		२१७३ [२]			
वेडव्वियसरीरकाय-	वैक्रियशरीरकायप्रयोगिणः		वेडव्विया	वैक्रियाणि	९१२ [४], ९१८ [२], ९२२
प्पजोगी		१०८०, १०८३			
वेडव्वियसरीर-	वैक्रियशरीरकायप्रयोगः		वेडव्वियाइं	,,	९११ [४]
कायप्पजोगे		१०६८, १०७०, १०७४	वेडव्वियाणं	वैक्रियाणाम्	९१६ [२], ९२१ [२]
वेडव्वियसरीरगा	वैक्रियशरीरकाणि	९२२			
वेडव्वियसरीरणाम	वैक्रियशरीरनाम	१७०९	वेडव्वियातिं	वैक्रियाणि पृ. २२५ टि. ३	
वेडव्वियसरीर-	वैक्रियशरीरनाम्नः	१७०२	वेण्डु	वेदयत्ते	१६८१ [१], १६८४ [१], १७७३ [१], पृ. ३९ टि. ३
णामाणु		[११], १७३१ [५]			
वेडव्वियसरीरया	वैक्रियशरीरकाणि	९१०			

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० वेणुदाली	वेणुदाली—,, १८४ [२]	
+ वेणुदेव	वेणुदेव—,, १८७ गा. १४३	
वेणुदेव ०	वेणुदेव—,, १८४ [२]	
वेणुदेवे	वेणुदेवः—,, १८५ [२]	
वेत्ताण	वेत्ताणम् ८८३	
वेत्ते	वेत्तः ४६ गा. ३३	
० वेदए	वेदकः १७८८ [१]	
वेदगा	वेदगाः—जात्यायाः १०३ गा. ११८	
० वेदगा	वेदकाः २५३, १७७४ [१], १७८९	
० वेदगाण	वेदकानाम् २५३	
० वेदगाणं	,, २५३	
० वेदगे	वेदक. १७७४ [१], १७८९	
वेदणं	वेदनाम् ११३८, १५७१, २०५६, २०५७ [२-५], २०५८, २०६१, २०६४, २०६५, २०६७, २०७०, २०७३, २०७५, २०७८, २०८०, २०८३	
वेदणा	वेदना २०५४ गा. २२५, २०५५, २०६०, २०७२, २०७७	
वेदणाए	वेदनया ११४४, ११४६, ११५०, ११५१	
”	वेदनायाम् ११३४	
वेदगाओ	वेदनाः १७०, १७३, २०५७ [१]	
वेदणासमुग्धाए	वेदनासमुद्धातः २०८६, २०८७ [१], २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४७ तः २१५२	
वेदणासमुग्धाएणं	वेदनासमुद्धातेन २१२६, २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१३०, २१३१, २१५३ [१], २१५४ [१]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
वेदणासमुग्धाओ	वेदनासमुद्धातः २१३९	
वेदणासमुग्धाया	वेदनासमुद्धाताः २०९३ [१], २०९७ [१], २१०१ [१], २१०३ [१], २१०१ [१]	
वेदणिज्ज ०	वेदनीय १७९१	
वेदणिज्ज - ०	,, १६७८ [२], २१७५	
वेदणिज्जं	वेदनीयम् १६६५, १७६५ [२], १७७४ [१], १७८४ [१], १७८५, १७९१	
वेदणिज्जे	वेदनीयम् २१७० [१]	
वेदपरिणामे	वेदपरिणामः ९२६	
वेदपरिणासेणं	वेदपरिणामेन ९३८, ९३९ [१], ९४२, ९४३	
वेदमा	जात्यार्थविशेषः पृ. ३८ टि. १	
वेदस्सवंधए	वेदरय बन्धकः २ गा. ६	
वेदिंति	वेदयन्ते २०७८	
वेदे	वेदः २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११, १८६५ गा. २१९	
वेदेइ	वेदयते १६६४ गा. २१७	
वेदेति	,, १६७५, १६७६ [१], १६७८ [२], १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८६, १७७० [१], १७८८ [१], १७९१, १७९२ [१]	
वेदेमाणा	वेदयमानाः १७७८, १७८४ [१], १७८९	
वेदेमागे	वेदयमानः १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१], १७८६, १७८८ [१], १७९१, १७९२ [१]	
वेदंति	वेदयन्ते ११३८, १६७७ [१], १७७३ [२], १७७४ [१], १७८८ [२],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१७८९, २०५६, २०५७ [२.५], २०५८, २०६१, २०६४, २०६५, २०६७, २०७०, २०७३, २०७५, २०७८, २०८०	
वेमाणिण	वैमानिकः ८०८ [२], ८१० [२], ८१२ [२], ८१४ [२], ८१६ [२], ८१८ [२], ८२० [२], ८२२ [२], ८२४ [२], ८२६ [२], ८२८ [२], ८२९, १२०० [२], १४०७ [२], १४०९, १५८१ [२], १५८५ [२], १६६८, १६७१, १६७३ [२], १७५६ [२], १७६३ [३], १७६७ [१], १७६८ [२], १७७० [२], १७७७ [२], १७८३ [२], १७९२ [२], १८६६ [२], १८७१ [२], १८७६ [२], १८८३ [२], १८८९ [२], १८९४ [२], २१५४ [२], २१५८ [२]	
० वेमाणिण	वैमानिकाः १२१४, १४४३, १६४७ [३]	
वेमाणिणसु	वैमानिकेषु ६७२ [७]	
० वेमाणिणसु	,, ६०८, ६२५, ६७२ [९], १२०० [२], १४०८ [३], १४२२, १४२८ [५], १४३३, १४४१	
वेमाणिणहिंतो	वैमानिकेभ्यः १४६५, १५९५ [२], १५९९ [२], १६०३ [२]	
० वेमाणिणहिंतो	,, ६५० [१३], १४६३	
वेमाणिणीओ	वैमानिक्यः २९१, ११८७, ११८९, ११९०, १४१६ [२]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वेमाणिणीण	वैमानिकीनाम् ११८९	
वेमाणिणीणं	,, ४०८ [१-३], ११६९ [२]	
वेमाणिता	वैमानिकाः ६२५.	
वेमाणिय	वैमानिक ६५६ [३], २१०४ [१]	
वेमाणिय ०	वैमानिक ९७१	
वेमाणिय- ०	,, ७२९	
वेमाणियत्ते	वैमानिकत्वे २१०१ [२], २१०३ [२], २१०४ [१], २१०७, २११०, २१११, २११५ [१], २११६ [१], २११९ [२, ५], २१२० [२], २१२१ [१], २१२३ [२], २१२४ [२, ४], २१३९, २१४० [२], २१४१	
० वेमाणियत्ते	वैमानिकत्वे २११३	
वेमाणियदेव	वैमानिकदेव १५३२ [६]	
वेमाणियदेवखेत्तोत्र-	वैमानिकदेवक्षेत्रो-	
वायगती	पपातगतिः १०९७	
वेमाणियदेवपंचेंदि-	वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रिय-	
यवेउध्वियसरीरे	वैक्रियशरीरम् १५२० [१]	
० वेमाणियदेवपंचेंदि-	,,	
यवेउध्वियसरीरे	१५२६ [६]	
० वेमाणियदेवा	वैमानिकदेवाः ६६१	
वेमाणियदेवाणं	वैमानिकदेवानाम् पृ. ६९ टि. ३	
वेमाणियदेवेहितो	वैमानिकदेवेभ्यः ६५० [१३, १७]	
वेमाणियस्स	वैमानिकस्य १६१३ [२] तः १६१६ [१], २०९३ [२], २०९५ [२], २०९६ [२], २१०४ [१], २११५ [१], २११६ [१], २११९ [५], २१३५ [२], २१६५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० घेमाणियस्स	वैमानिकस्य	१६३५[६], २१६४
घेमाणिया	वैमानिकाः	१३९, १४३, १४७ [२], १९६, २९०, ४३९, ४९९ [२], ६५९, ६८९, ७०१, ८०९ [२], ८११ [२], ८१३ [२], ८१५ [२], ८१७ [२], ८१९ [२], ८२१ [२], ८२३ [२], ८२५ [२], ८२७ [२], ८२९ [२], ८७६, ८८८ [२], ८८९, ९४६, ९६५ [२], ९६६ [२], ९६७ [२], ९६८ [२], ९७१, ९९८, ११४५, ११८६ तः ११८८, ११९०, ११९७, १२०७ [२], १४१६ [२], १५२० [५], १५८६ [२], १६४९ [२], १६६९, १६७३, १६७७ [२], १७६१, १७६५ [१], १७७३ [२], १७८८ [२], १७९४ [२], १८२९, १८५८, १८६०, १८६४, १८६९ [१], १८७७, १९५३, १९६२, २०४६, २०५०, २०५९, २०६२, २०६५, २०६८, २०७१, २०८४, २१२४ [३], २१४४ [२]
वेमाणिया —	वैमानिकाः	१५९३, पृ. ३५३ टि. २
० घेमाणिया	वैमानिकाः	४५४, ६७४, ६८३, १०८४, ११४८, ११५४, १४०४, १९३५, १९७२, १९७३ गा. २२०, १९७९, २०३७, २०७६,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० घेमाणिया	२११५ [१], २१३२	
वेमाणियाओ	वैमानिकौ	१८७८ [३] वैमानिकात् १५९७ [२], १६०१
० घेमाणियाओ	,,	१५८९ [४]
वेमाणियाण	वैमानिकानाम्	६७४, ११८८, पृ. ३९७ टि. १
० घेमाणियाण	,,	७५२, ११४४
वेमाणियाणं	,,	१९६, १९७ [१-२], १९८ [२], ४०७ [१-३], ६८६, ९२४, ९५९ तः ९६४ सूत्राणां द्वितीय कण्डिका, १००८ तः १०१२ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, १०१४ [२], १०१५ [२], १०१६ [२], १०२३, १०२९, १०५७, १०८८, १०८९, ११६९ [१], ११८०, ११८६, ११९०, ११९९ [२], १५७५ तः १५७९ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १५८०, १६०६ [२], १६१६, १६१८, १६१९, १६२७ [२], १६३६, १६३८ [२], १६४१, १७५४ [२], १७६९ [२], १७७५ [२], १७७९, १७८४ [३], १७८७ [२], २०३९, २०४६, २०४८, २०९२, २०९७ [२], २०९९ [२], २१०० [२], २१२३ [३], २१२४ [४], २१३४ [२], २१३७ [२], २१४१ वैमानिकानाम् ४०७ [२], ६३८, ७६२, ७७१,
० घेमाणियाणं	वैमानिकानाम्	४०७ [२], ६३८, ७६२, ७७१,

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
	९०९, ९८९, १०७६, ११६२, १९२७, २०२१, २०२६, २०३१	
वेमाय ०	विमात्र ९४८ गा. १९९	
० वेमायत्ताए	विमात्रतया १८१२, १८१९, १८२२, १८२३, १८२५	
वेमायाए	विमात्रतया ६९७, १८१५	
+ वेय	तृणविशेषः ४७ गा. ३५	
वेय	वेद ९३७, ९७१ गा. २०१	
० वेयए	वेदकः १७७३ [१]	
० वेयगा	वेदकाः २५३	
वेयण	वेदना-समुदातः २०८५ गा. २२७	
वेयणं	वेदनाम् २०५७ [४], २०६४, २०६५, २०६७, २०८०	
वेयणा	वेदना २ गा. ७, २०६३, २०६६, २०६९, २०७७	
वेयणाओ	वेदनाः १६७ तः १६९, १७१, १७२, १७४	
वेयणापयं	वेदनापदम् पृ. ४२७ पं. ११	
वेयणाससुग्वाएणं	वेदनासमुदातेन २१२५, २१२९ [१]	
वेयणाससुग्वाया	वेदनासमुदाताः २१०२	
वेयणिज्ज ०	वेदनीय १७७२	
वेयणिज्जं	वेदनीयम् १५८७ [१], १७६३, १७६४, १७७३ [१], १७८३ [१]	
वेयणिजे	,, १६९० [१], २१७० [१]	
वेयपरिणामे	वेदपरिणामः ९३७	
वेयवेयए	वेदवेदकः २ गा. ६	
० वेयालिं	तटम् १११२	
० वेयालीओ	तटतः १११२	
वेरमणं	विरमणम् १८२० [६]	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
० वेरमणे	विरमणम् १६३७, १६३८ [१], १६४०	
वेरुलिण	वैदूर्यः २४ गा. ११	
वेरुलियमणिद्रिटुतो	वैदूर्यमणिद्रिटान्तः १२५१	
वेरुलियमणी	वैदूर्यमणिः १२२२	
वेलासु	वेलासु १४८	
वेलुयाणि	वेणुकाः ५५ [३] गा. १०७	
वेल्	वेणुः ४६ गा. ३४	
० वेसा	वेषाः १८८	
वेसाणिया	वैपाणिकाः-अन्तर्द्वीप- मत्तुप्याः ९५	
वेँटयद्धा	वृन्तवद्वानि ५४ [८] गा. ८६	
वेँटं	वृन्तम् ५४ [८] गा. ९१	
वोक्काण	ग्लेच्छजातिविशेष ९८	
वोच्छं	वक्ष्ये २११ गा. १७५	
वोच्छेय ०	व्युच्छेद १२३७	
वोडाणे	वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ३९	
वोयद्ध	व्याकृता-भाषाप्रमेदः ८६६ गा. १९७	
व्व	इव ११० गा. १२९, १९५ [१]	
स		
स	स्व पृ. ६८ टि. ३	
सअंतर्	सान्तरम् ५५९ गा. १८२	
सइख्	वनस्पतिविशेषः ५४ [८] गा. ९२	
सइंदिण	सेन्द्रियः १२७१	
सइंदिय ०	सेन्द्रिय १२७९	
सइंदियअपज्जत्तए	सेन्द्रियापर्याप्तकः १२७७	
सइंदिया	सेन्द्रियाः २२७ तः २२९, २३० [१], २३१	
सइंदियाणं	सेन्द्रियाणाम् २२७ तः २२९, २३० [१], २३१	
सउज्जोता	सोयोता २११	
,,	सोयोतानि १८८, २०६ [१], पृ. ५६ टि. ९	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सउज्जोया	सोद्योतौ	२०६ [१]
„	सोद्योतानि	१७७, १७८ [१], १९६, २१०
सउज्जोवा	„	पृ. ६९ टि. ४
० सणसु	शतेपु	१८८, १८९ [१], १९० [१]
सकसाई	सकषायी	१३३१, १८९४ [१]
„	सकषायिणः	२५४, ३३४
सकसाई—	सकषायी	१३३१
सकसाईणं	सकषायिणाम्	२५४
सकाइए	सकायिकः	१२८५
सकाइय ०	सकायिक	१२९१, १२९३
सकाइया	सकायिकाः	२३२ तः २३५ [१], २३६
सकाइयाणं	सकायिकानाम्	२३२ तः २३५ [१], २३६
सकिरिया	सक्रियाः	१५७३
सकेसरं—	सकेसरम्	५४ [८] गा. ९५
सकरप्पभा	शर्कराप्रभा	७७४
सकरप्पभाए	शर्कराप्रभायाः	१६९, २१७ [५], १५२९ [३], २०००
„	शर्कराप्रभायाम्	१४८, १६७, ३३४
सकरप्पभापुढ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
विगेरइए	यिकः	१४६०, १४६४
सकरप्पभापुढ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
विगेरइया	यिकाः	१९८५
सकरप्पभापुढ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
विनेरइएहिंतो	यिकेभ्यः	२१७ [६]
सकरप्पभापुढविने-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
रइया	यिकाः	६०, २१६ [३], ५७०, ६४२
सकरप्पभापुढविने-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
रइयाणं	यिकाणाम्	१६९, ३३७ [१-३], ६४१

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सकरा	शर्करा—पृथ्वीभेदः	२४ गा. ८
„	शर्करा	१२३८
सकरापुढवि ०	शर्करापृथ्वी	पृ. ५१ टि. ५
सकरस	शकरस्य	१९८ [२], १९९ [२]
सका	शक्यानि	५४ [१०] गा. १०३
सकुलिकण्णा	शकुलिकर्णाः—अन्तर्द्विप-	
	मनुष्याः	९५
सके	शकः	१९७ [२]
सग ०	शक—म्लेच्छजातिविशेष	९८
सगल	शकल—खण्ड	१७८ [२]
सगल ०	सकल	५३ गा. ४५
सगाइं	रवकानि	१५५१ [८-९], १९९८, २००६
+ सचित्त-	सचित्तः	१७९३ गा. २१७
सचित्तजोणिया	सचित्तयोनिकाः	७६३
सचित्तजोणीणं	सचित्तयोनीनाम्	७६३
सचित्ता	सचित्ता	७५४ तः ७५६, ७५८, ७६१
सचित्ताहारा	सचित्ताहाराः	१७९४ [१, ३]
सच्चभासगा	सत्यभाषकाः	९००
सच्चभासगाणं	सत्यभाषकाणाम्	९००
सच्चभासत्ताए	सत्यभाषात्वेन	८९०, ८९२, ८९३
सच्चमणजोगं	सत्यमनोयोगम्	२१७४ [२]
सच्चमणप्पओगगती	सत्यमनःप्रयोगगतिः	१०८६ तः १०८९
„	सत्यमनःप्रयोगगतयः	१०८९
सच्चमणप्पओगी	सत्यमनःप्रयोगिणः	१०७७, १०७८, १०८३
सच्चमणप्पओगे	सत्यमनःप्रयोगः	१०६८ तः १०७०, १०७४, १०७५

मूलसदो	सक्ययथो	सुत्तंकाइ
सच्चवङ्गजोगं	सत्यवाग्योगम् २१७४ [३]	
सच्चं	सत्याम् ८७१, ८७२, ८७५, ८७८, ८९९	
सच्चं-	सत्यम् ८७०, ८९८	
सच्चा	सत्या-भाषामेदः ८३१, ८६१, ८६२	
सच्चामोसभासना	सत्यामृपाभाषकाः ९००	
सच्चामोसभासनाणं	सत्यामृपाभाषकाणाम् ९००	
सच्चामोसभासनाए	सत्यामृपाभाषात्वेन ८९२ तः ८९४	
सच्चामोसभासाए	सत्यामृपाभाषया ८९०	
सच्चामोसमणजोगं	सत्यामृपासनोयोगम् २१७४ [२]	
सच्चामोसमणय्य-जोगे	सत्यामृपासनः प्रयोगः १०६८, १०७४	
सच्चामोसवङ्गजोगं	सत्यामृपावाग्योगम् २१७४ [३]	
सच्चामोसं	सत्यामृपाम् ८७१, ८७४, ८७५, ८९९	
„	सत्यामृपम् ८७०, ८९८	
सच्चामोसा	„ ८३१, ८६४, ८६५	
सच्चित्त	सच्चित्त १७९३ गा. २१७	
सच्छेद	स्वच्छन्द १८८	
सच्छीरं	सक्षीरम् ५४ [७] गा. ८५	
सजोगि	सयोगी १३२१	
सजोगिकेवल्लि	सयोगिकेवल्लि ११८, १३१	
सजोगिकेवल्लि०	„ ११७, ११८, १३०, १३१	
सजोगिभवत्थ-केवल्लिजणाहारण	सयोगिभवत्थकेवल्ल्यना-हारकः १३७१, १३७२	
सजोगी	सयोगी १३२१	
„	सयोगिनः २५२, ३३४	
सजोगी-	सयोगी १३२१	
सजोगीणं	सयोगिणाम् २५२	
सजोगीणु	सयोगिणु १९०० [१]	
सज्जाण	वनस्पतिविशेषः ५२, ५४ [५] गा. ९६	

मूलसदो	सक्ययथो	सुत्तंकाइ
सज्जाण	वनस्पतिविशेषः पृ. २१ टि. ५.	
सद्वाण ०	स्वस्थान २१०४ [१], २१४१	
सद्वाणुववायं	स्वस्थानोपपातम् ६३२	
सद्वाणे	स्वस्थाने ४५६ [३], ४५९ [३], ४६२ [३], ४६६ [३], ४६७ [३], ४६८ [३], ४७० [३], ४७३ [३], ४७५ [३], ४७७ [३], ४८३ [३], ४८५ [२-३], ४८७ [३], ४९१ [३], ४९३ [३], ४९५ [३], ४९९ [२], ५२१ तः ५२३, ५२९ [३], ५३० [३], ५३८ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४२ [३], ५४३ [३], ५४५ [३], ५४७ [३], ५४८ [३], ५५० [३], ५५१ [३], ५५२ [३], ५५७ [३], ५५८, १०४२, १०४९, १०५० [३], १०५४ [३], २१११, २११५ [१], २११६ [१]	
सद्वाणेण	स्वस्थानेन १७६	
सद्वाणेणं	„ १४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६४ तः १७१, १७४, १७५, १७७, १७८ [१], १९३ [१]	
सद्दी	पटिः १८७ गा. १४२, २०६ [२] गा. १५६	
सद्दीण	पटिः १८० [२], २०१ [२]	
सद्दीणं	„ १८० [२], २०१ [२]	
+ सण	शगः-शुच्छवनस्पतिः ४२ गा. ८०	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाद
+ सण	शणः—औपधिवनस्पतिः	५० गा. ४३
सण्णकदा	सनखपदाः	७१, ७४
सणकुमार	सनत्कुमार १९६, २१०, ६२२, ६३४, ६५० [१८], १०६२	
सणकुमार ०	सनत्कुमार १९९ [१], २०१ [१], १०३५, २०५१, २०५२ [१]	
सणकुमारग ०	सनत्कुमारक २०० [१]	
सणकुमारगा	सनत्कुमारकाः	६६०
सणकुमारदेवस्स	सनत्कुमारदेवस्य	१५५१ [४]
सणकुमारदेवा	सनत्कुमारदेवाः	७०४, २०००
सणकुमारदेवाणं	सनत्कुमारदेवानाम्	५९१, ६७५
सणकुमाररायाणो	सनत्कुमारराजानौ	१८४ [२]
सणकुमारवडंसण्	सनत्कुमारवत्तंसकः	१९९ [१]
सणकुमारा	सनत्कुमाराः	१४४ [१], १९९ [१]
सणकुमाराणं	सनत्कुमाराणाम्	१९९ [१], १८३२
सणकुमारे	सनत्कुमारः	१९९ [१], २०० [२], २०१ [१-२], २०२ [२], २०३ [२], २०४ [२], २०५ [२]
”	सनत्कुमारः—	
”	सनत्कुमारेन्द्रः	१९९ [२]
”	सनत्कुमारे	२०५ [१], ३३४, ४१७ [१-३], १५३२ [५], पृ. १६५ टि. ३
सण्णित्ठा	शनैश्चराः—शनैश्चरनिकाय- देवाः	१९५ [१]
सण्णगा	संज्ञा	२ गा. ४

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाद
सण्णाओ	संज्ञाः	७२५ तः ७२७
सण्णापयं	संज्ञापदम्	पृ. १८९ पं. २५
सण्णि	संज्ञी	२ गा. ७
सण्णिणो	संज्ञिनः	८३९ तः ८४८
सण्णिपयं	संज्ञिपदम्	पृ. ४१३ पं. २०
सण्णिभूया	संज्ञिभूताः	९९६, २०७८
सण्णिवेसं	संज्ञिवेशम्	१०९०
सण्णिस्स	संज्ञिनः	२१७५
सण्णिहिया	संज्ञिहितः—वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५२
सण्णी	संज्ञी	२१२ गा. १८१, १२५९ गा. १२२, १३८९, १७४६, १७४७ [१], १७५०, १८६५ गा. २१९, १८७६ [१]
”	संज्ञिनः	२६८, १७३४, १७३५ [१], १८७७, १९६५, १९६६, १९६८, १९७२, १९७३, १९७३ गा. २२०
सण्णीणं	संज्ञिनाम्	२६८
सण्हवादरपुढ-	श्लक्ष्णवादरपृथ्वीकायिकाः	
विकाइया		२२, २३
सण्हमच्छा	श्लक्ष्णमत्स्याः	६३
सण्हा	श्लक्ष्णानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०
सण्हा	श्लक्ष्णौ	२०६ [१]
सत	शत	८३, १९५ [१], १९९ [१], २१०
सतकत्	शतक्रतुः	१९७ [२]
सतत्तं	सततम्	६९३
सतपुहत्तं	शतपृथक्त्वम्	२१०० [२], २१२४ [३]
० सतपुहत्तं	”	१२७९, १३१४, १३२०, १३२८, १३८९, १५३०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सत्त -	सप्त ९१ [४] गा. १११, २०८५ गा. २२७		सत्तमि	सप्तमीम् ६४७ गा. १८४	
सत्त - ०	सप्तम् ५४५ [१], ५५२ [१]		सत्तमे	सप्तमे २१७२	
सत्तण्हं	सप्तानाम् १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १९० [२], १९५ [२], १९७ [२], १९८ [२], १७४८		० सत्तमेसु + सत्तर -	सप्तमेसु २१७३ [२] सप्तदशम् ७९० गा. १८८-१९०	
सत्तण्हं (पट्ट. प.)	सप्तभ्यः सप्तभिर्वा ६९४, ६९५, ७०४ तः ७०६		सत्तरस	सप्तदश ३४० [१, ३], ३४१ [१, ३], ४२१ [१, ३], ४२२ [१, ३], १०३०	
,, (स. प.)	सप्तसु १८३२ तः १८३४		सत्तरसण्हं (पट्ट. प.)	सप्तदशभ्यः सप्तदशभिर्वा ७०८, ७०९	
सत्तपण्हसिण्	सप्तप्रदेशके ७८७		,, (स. प.)	सप्तदशसु १८३६, १८३७	
,,	सप्तप्रदेशकः ७८७		सत्तरसमं	सप्तदशम् पृ. ३०३ पं. १४	
सत्तपदेसम्मि	सप्तप्रदेशे ७९० गा. १८९		सत्तरसविहा	सप्तदशविधा ११०५	
सत्तभागं	सप्तभागम् १७०० [९, १२], १७०२ [३, ४, २४, ३८, ३९, ४२, ४९], १७०७ [१], १७०८ [७], १७१३, १७३१ [३-४]		सत्तरिसागरोवम- कोडाकोडीओ	सप्ततिसागरोपमकोटाकोटयः १३०६, १३०९, १३११	
सत्तभागा	सप्तभागौ १७०० [११], १७०२ [१, ५, ९, ११, १३, २२, ३६, ३७, ४३, ४८, ५८], १७१२		सत्तरिं	सप्ततिः १७०० [२]	
,,	सप्तभागाः १६९८ [१], १६९९ [२], १७०० [४], १७१२		,,	सप्ततिम् १७३७ [२]	
,,	सप्तभागान् १७१५, १७२१		सत्तरी	सप्ततिः २०६ [२] गा. १५६	
सत्तभागो	सप्तभागौ १७०८ [८], १७३१ [५]		सत्तरीण्	सप्ततेः २०० [२]	
,,	सप्तभागान् १७०५, १७०८ [४], १७२५, १७२८, १७३१ [१]		+ सत्तवण्ण	सप्तपर्णः पृ. १७ टि. १६	
सत्तभागो	सप्तभागः १७०२ [५८], १७१२ गा. १८७ : ७ पं. १६		सत्तविह्वंघण	सप्तविधवन्धकः १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१]	
			सत्तविह्वंघगा	सप्तविधवन्धकाः १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७५९ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [३], १७६४, १७६५ [२], १७६६, १७७८, १७८०, १७८१, १७८३ [२], १७८४ [१, ३]	
			सत्तविह्वेदण्	सप्तविधवेदकः १७८८ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सत्तविहवेदगा	सत्तविहवेदकाः १७७४ [१]	
सत्तविहवेदगे	सत्तविहवेदकः १७७४ [१], १७८९	
सत्तविहवेयए	,, १७७३ [१]	
सत्तविहा	सत्तविधा १०९४, १०९९	
,,	सत्तविधाः २३, ६०	
सत्तविहादिदंधगा	सत्तविधादिदन्धकाः १७६१	
सत्तविहे	सत्तविधः २०९२, पृ. ३६६ टि. १-३-५	
सत्तसु	सत्तसु १५१, १५७, १६०, १६७	
सत्तहत्या	सत्तहस्ताः-रोमपक्षिणः पृ. ३४ टि. ४	
सत्तहिं	सत्तभिः ६९१, १७१०	
सत्ताइं	सत्त्वान् २१५३ [४], २१६६ [३]	
सत्ताए	वनस्पतिविशेषः पृ. २१ टि. ६	
सत्ताणउइं	सत्तनवतिः १९६	
सत्ताणउते	सत्तनवते १९५ [१]	
सत्तावीसतिमं	सत्तविंशतितमम् पृ. ३९१ पं. २२	
सत्तावीसतिविहं	सत्तविंशतिविधम् १२४२	
सत्तावीसं	सत्तविंशतिः ४३१ [१, ३], ४३२ [१, ३], १६४३, १६४४, १६४८, १७८१, १७८४ [३]	
सत्तावीसाण	सत्तविंशतेः-सत्तविंशत्या वा ७१८, ७१९	
,,	सत्तविंशतौ १८४६, १८४७	
सत्तावीसे	सत्तविंशे २१६९	
सत्ति	शक्ति-आयुधविशेषः १८८	
+ सत्तिवण्ण	सत्तपर्णः ४१ गा. १८	
सत्तिवण्णवडंसण	सत्तपर्णवतंसकः १९७ [१], १९९ [१]	
सत्तुत्तरं	सत्तोत्तरम् २०९ गा. १५७	
सत्तुत्तरे	सत्तोत्तराणि २०८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सत्थवाहं	सार्थवाहम् ११०८	
सदागुत्ता	सदागुत्तानि १७७, १७८ [१], १८८	
सदाजत्ता	सदाजयानि १७७, १८८	
सदाजदा	,, पृ. ५६ टि. ४	
सदाजया	,, १७८ [१]	
नदेवीया	नदेवीकाः १४१५ [३], २०५१	
सद	शब्द १७७, १७८ [१], १८८, १९१३	
सदपरिणामे	शब्दपरिणामः ९४७, ९५७	
सदपरियारगा	शब्दपरिचारकाः- ^० प्रवी- चारकाः २०५२ [१, ५], २०५३	
सदपरियारणं	शब्दपरिचारणम्- ^० प्रविचारणम् २०५२ [५]	
सदपरियारणा	शब्दपरिचारणा- ^० प्रविचारणा २०५२ [१]	
सदहइ	श्रद्धाति ११० गा. १२२ गा. १३०	
० सदहणा	श्रद्धानम् ११० गा. १३१	
सदहाइ	श्रद्धाति ११० गा. १२१	
सदहेज्जा	श्रद्धीत १४२० [४, ५], १४३७ [४, ५]	
सदा	शब्दाः १६८१ [१-२], १६८४ [१-२], १६९० [२-३]	
सदाइं	शब्दान् ९९० [१], ९९१ [१], ९९२ [१], २०५२ [५]	
सदावति ०	शब्दापातिन-पर्वत १०९८	
सदे	शब्दे २०३२ गा. २२४	
सद्धिं	सार्धम् २०५२ [२, ४-६]	
सन्निभ -	सन्निभ १७८ [२]	
सन्निहिय ०	सन्निहित-अणपन्निकाभिध- वानव्यन्तरदेवानाभिध- १९३ [२], १९४	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाद
समत्तो	पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०१ पं. १०, पृ. ३०३ पं. १३, पृ. ३६७ पं. २४, पृ. ४०० पं. १२, पृ. ४०६ पं. १९.	
समवला	समवलाः २०७, २१०	
समभिरुड	समभिरुड १११३	
समभिलोण्णा	समभिलोकेत १२१५ [१-३]	
समभिलोण्माण	समभिलोकमानाः पृ. २९० टि. १	
समभिलोण्माणे	समभिलोकमानः १२१५ [१-३]	
समय	समय-कालविशेष १७, ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, ५१५ तः ५१८, ८७७ [५]	
० समय	समय-कालविशेष ५५९ गा. १८२	
समयकंता	समतिक्रान्ताः पृ. ५९ टि. १	
समयखेत्ताओ	समयक्षेत्रात् १५५०	
समयम्मि	समये २११ गा. १६२	
समयं	समकम् ५४ [१०] गा. ९९	
„	समयम्-कालविशेषम् ५६० तः ५७८, ५८१, ५८३ तः ६०७, ८७८, १३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४, १३४९, १३५०, १३५६, १३५८, १३६८, १३७४	
समयं	समयम्-समये, कालविशेषे १६१४, १६१६ [२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३	
० समयंति	समये १७४४	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाद
समया	समयौ-कालविशेषौ १३६८, १६९९ [१]	
समया	समयाः-कालविशेषाः १००६ गा. २०७, १३७२	
समये	समये-कालविशेषे २१७२	
समरिया	समरीचीनि १७७	
समरीड्या	समरीचीनि पृ. ५७ टि. ६	
समरीड्या	समरीचीनि पृ. ५६ टि. ११	
समरीया	समरीचीनि १७८ [१], १८८	
समलुक्खयाण	समलुक्खतथा १४८ गा. १९९	
समवण्णा	समवर्णाः ११२६, ११३३ [१]	
+ समवेदण	समवेदनाः ११२३ गा. २०९	
समवेदणा	समवेदनाः ११३८	
समवेयणा	„ ११२८, ११३८	
समसरीरा	समशरीराः ११२४, ११४५	
समं	समम् १५६३ [३], १६३१, १६३२, १७२८, १७८१, १७८४ [१], २१७० [१] गा. २२८	
समंता	समन्तात् १२१५ [१-३]	
समंस ०	समांस-सगिर ५४ [८] गा. १५	
समाडया	समायुपः ११२३ गा. २०९, ११३०	
समाणा	सन्तः २१५३ [४], २१६६ [३]	
समाणी	सती १००१	
समाणीओ	सत्यः २०५२ [६]	
समाणुभावा	समाणुभावाः २०७, २१०	
समाणे	समानः-सत् १०००, १२२२	
„	समाने-सति १८६४, २०५२ [२, ४, ६]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
समचउरंसंठाण- संठिण	समचतुरससंस्थान- संस्थितम् ९८४, १८९७ [१], १५२६ [१,६], १५३४	
समचउरंसा	समचतुरस्राणि १७७	
समचउरंसे	समचतुरस्रम् ९८८, १४९७ [३], १४९८ [१], १५०१ [१]	
समजसा	समयशसः २०७	
समज्जुतीया	समद्युतिकाः २७०	
समट्टे	समर्थः ८३९ तः ८४६, ९९४, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४२, १२२६, १२२८ तः १२३१, १२३४, १२३५, १२३७, १२३८, १४०८ [१-२], १४१७ तः १४१९, १४२० [८], १४२२ तः १४२४, १४२५ [२], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [२], १४३० [१], १४३१ [२], १४३२ [३], १४३३, १४३६ [२], १४३७ [६], १४४६ तः १४४९, १४५०, १४५२, १४५४ तः १४५६, १४६०, १४६२, १४६५, १४६९, १६३८ [१], १६३९, १६४१, १६५१, १६५३, १६५४, १९६३, २१६९, २१७० [२], २१७४ [१], २१७५	
समट्टितीया	समर्द्धिकाः पृ. ७७ टि. ३	
समणाउसो !	श्रमणायुष्मन् ! १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, १६७ तः १७४,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	२०७ तः २१०, २२३ [९], ९९३, २१६८, २१६९	
समणिन्द्याण	समस्तिनग्धतया ९४८ गा. १९९	
० समतिक्रंता	समतिक्रान्ताः २११	
समत्तं	समस्तम् २११ गा. १७२	
समत्तं	समाप्तम् पृ. ४५ पं. २६, पृ. ८० पं. ६, पृ. १११ पं. २१, पृ. १३५ पं. ११, पृ. १६२ पं. ६, पृ. १८३ पं. १२, पृ. १८७ पं. १६, पृ. १८९ पं. २५, पृ. १९२ पं. २६, पृ. २०८ पं. १०, पृ. २२२ पं. ५, पृ. २२८ पं. १९, पृ. २३३ पं. २०, पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. ३०३ पं. १४, पृ. ३१७ पं. १०, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३६२ पं. २७, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९० पं. २८, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४४६ पं. १२ समाप्ता पृ. ४४६ पं. १३ समाप्ता पृ. २७९ पं. १५, पृ. २८७ पं. ८, पृ. २९१	
समप्ता		
समत्तो		

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सपक्ख ०	सपक्ष	पृ. ७२ टि. २	सप्पुरिसे	सत्पुरुषः,,	१९२गा. १५०
सपक्खि	सपक्षम्	१९९ तः २०६	सप्फाण्	प्रत्येकवनस्पतिविशेषः	५२
	सूत्राणां	प्रथमकण्डिका,	,,	साधारणवनस्पतिविशेषः	५४ [८] गा. ९६
		२०८			
० सपक्खि	,,	१०९८	सवर	घावर-म्लेच्छजातिविशेष	९८
सपज्जवसिण्	सपर्यवसितः	१२७१,	सम	सम १९५ [१], १९६,	
		१२८५, १३२१, १३२६,		१९७ [१], १९८ [१],	
		१३३०, १३३१, १३३४,		२१०, २२३ [९], ११२३	
		१३३५, १३४३, १३४४,		गा. २०९, १२१५ [१-३]	
		१३४६, १३५२, १३५५,	० समइण्	सामयिकः १७९६, १८१५,	
		१३५९, १३७५, १३८१,		२०८७ [१], २०८८,	
		१३९२, १३९७		२१७१, २१७२	
सपज्जवसिते	सपर्यवसितः	पृ. ३१५ टि. २	० समइण्ण	सामयिकेन २१५३ [२],	
सपडिदिंसि	सप्रतिदिशम्	१९९ तः		२१५६ [२], २१५७,	
	२०६ सूत्राणां	प्रथम-		२१५९ [२], २१६६ [१]	
	कण्डिका,	२०८, १०९८	० समइओ	सामयिकः २१५८ [१]	
सपरिआरा	सपरिआराः-सप्रवीचाराः	२०५१	समइकंता	समतिक्रान्तौ १७८ [२]	
सपरिवाराणं	सपरिवाराणाम्	१७९ [२],	,,	समतिक्रान्ताः १७८ [१]	
	१८० [२], १८२ [२],		० समइयं	सामयिकम्	८७९
	१९० [२], १९५ [१-२],		समण्	समया	८७८
	१९६, १९७ [२], १९८		,,	समये ९१६ [२], ९२१	
	[२]			[२], २१७२	
सप्पभा	सप्रभा	२११	० समण्णं	समयेन ६२६, ६२८,	
,,	सप्रभौ	२०६ [१]		६३०, ६३२, ६३४, ६३६,	
,,	सप्रभाणि	१७८ [१],		६३७, ८७९, १००३	
	१८८, १९६, २०६ [१],			[१], १००५, ११०१	
	२१०		समण्सु	समययोः २१७३ [२]	
सप्पसुयंधा	सर्पसुगन्धा-वनस्पतिः	५४	,,	समयेषु २१७३ [२]	
	[१] गा. ४९		समण्हि	समयाभ्याम् ८५९ गा. १९३	
सप्पहा	सप्रभाणि	१७७	,,	समयैः ८५९ गा. १९२	
सप्पाण्	वनस्पतिविशेषः	पृ. २१	समकम्मा	समकर्माणां ११२५, ११३२	
	टि. ४		समकिरिया	समक्रियाः ११२३ गा.	
,,	शप्पकम्	पृ. २५ टि. १३		२०९, ११२९, ११३८	
सप्पुरिसं	सत्पुरुष-किम्पुरुषाभिध-		समनं	समकम्	१११९
	वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र		समचउरंअसंठाण-	समचतुरस्रसंस्थाननाम	
	१९२		णामे	१६९४ [८]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
समचउरंससंठाण- संठिण्	समचतुरस्रसंस्थान- संस्थितम् ९८४, १४९७ [१], १५२६ [१, ६], १५३४		समणिन्द्यापु	२०७ तः २१०, २२३ [९], ९९३, २१६८, २१६९ समस्तिग्वतथा ९४८ गा. १९९	
समचउरंसा	समचतुरस्राणि १७७		० समतिकंता	समतिक्रान्ताः २११	
समचउरंसे	समचतुरस्रम् ९८८, १४९७ [३], १४९८ [१], १५०१ [१]		समत्तं	समस्तम् २११ गा. १७२	
समजसा	समयशसः २०७		समत्तं	समाप्तम् पृ. ४५ पं. २६, पृ. ८० पं. ६, पृ. १११ पं. २१, पृ. १३५ पं. ११, पृ. १६२ पं. ६, पृ. १८३ पं. १२, पृ. १८७ पं. १६, पृ. १८९ पं. २५, पृ. १९२ पं. २६, पृ. २०८ पं. १०, पृ. २२२ पं. ५, पृ. २२८ पं. १९, पृ. २३३ पं. २०, पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. ३०३ पं. १८, पृ. ३१७ पं. १०, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३६२ पं. २७, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९० पं. २८, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४८६ पं. १२	
समज्जुतीया	समद्युत्तिकाः २७०			समाप्ता पृ. ४४६ पं. १३	
समद्वे	समर्थः ८३९ तः ८४६, ९९४, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४२, १२२६, १२२८ तः १२३१, १२३४, १२३५, १२३७, १२३८, १४०८ [१-२], १४१७ तः १४१९, १४२० [८], १४२२ तः १४२४, १४२५ [२], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [२], १४३० [१], १४३१ [२], १४३२ [३], १४३३, १४३६ [२], १४३७ [६], १४४६ तः १४४९, १४५०, १४५२, १४५४ तः १४५६, १४६०, १४६२, १४६५, १४६९, १६३८ [१], १६३९, १६४१, १६५१, १६५३, १६५४, १९६३, २१६९, २१७० [२], २१७४ [१], २१७५		समस्ता	समाप्ता पृ. ४४६ पं. १३	
समद्वितीया	समर्द्धिकाः पृ. ५७ टि. ३		समत्तो	समाप्ता पृ. ४४६ पं. १३	
समणाउसो !	श्रमणाद्युष्मन् ! १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, १६७ तः १७४,			पृ. २८७ पं. ८, पृ. २९१	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
समत्तो	पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०१ पं. १०, पृ. ३०३ पं. १३, पृ. ३६७ पं. २४, पृ. ४०० पं. १२, पृ. ४०६ पं. १९	
समवला	समवला: २०७, २१०	
समभिरुढ	समभिरुढ १११३	
समभिलोएज्जा	समभिलोकेत १२१५ [१-३]	
समभिलोएमाणा	समभिलोकमाना: पृ. २९० टि. १	
समभिलोएमाणे	समभिलोकमान: १२१५ [१-३]	
समय	समय-कालविशेष १७, ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, ५१५ त: ५१८, ८७७ [५]	
० समय	समय-कालविशेष ५५९ गा. १८२	
समयकंता	समतिकान्ता: पृ. ५९ टि. १	
समयखेत्ताओ	समयक्षेत्रात् १५५०	
समयम्मि	समये २११ गा. १६२	
समयं	समकम् ५४ [१०] गा. ९९	
”	समयम्-कालविशेषम् ५६० त: ५७८, ५८१, ५८३ त: ६०७, ८७८, १३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४, १३४९, १३५०, १३५६, १३५८, १३६८, १३७४	
समयं	समयम्-समये, कालविशेषे १६१४, १६१६ [२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३	
० समयंसि	समये १७४४	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
समया	समयौ-कालविशेषौ १३६८, १६९९ [१]	
समया	समया:-कालविशेषा: १००६ गा. २०७, १३७२	
समये	समये-कालविशेषे २१७२	
समरिया	समरीचीनि १७७	
समरीइया	समरीचीनि पृ. ५७ टि. ६	
समरीईया	समरीचीनि पृ. ५६ टि. ११	
समरीया	समरीचीनि १७८ [१], १८८	
समलुक्खयाए	समरुक्षतथा १४८ गा. १९९	
समवण्णा	समवर्णा: ११२६, ११३३ [१]	
+ समवेदण	समवेदना: ११२३ गा. २०९	
समवेदणा	समवेदना: ११३८	
समवेयणा	” ११२८, ११३८	
समसरीरा	समशरीरा: ११२४, ११४५	
समं	समम् १५६३ [२], १६३१, १६३२, १७२८, १७८१, १७८४ [१], २१७० [१] गा. २२८	
समंता	समन्तात् १२१५ [१-३]	
समंसं ०	समांस-सगिर ५४ [८] गा. ९५	
समाडया	समायुप: ११२३ गा. २०९, ११३०	
समाणा	सन्त: २१५३ [४], २१६६ [३]	
समाणी	सती १००१	
समाणीओ	सत्य: २०५२ [६]	
समाणुभावा	समातुभावा: २०७, २१०	
समाणे	समान:-सन् १०००, १२२२	
”	समाने-सति १८६४, २०५२ [२, ४, ६]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
समालुया	श्रीन्द्रियर्जीवाः	पृ. २७ टि. १०
समावण्ण	समापन्न	१४ तः १९, ५६ [१], ५७ [१-२], ५८ [१-२]
० समावण्णगा	समापन्नकाः	८६७
० समावण्णया	,,	८६७
समावन्न	समापन्न	१८
समास	वनस्पतिविशेषः	पृ. २५, टि. ५
समासञ्जो	समासतः	५४ [१०] गा. १००, ५५ [१]
समासतो	,,	७, २५ [१], २८ [२], ३१ [२], ३४ [२], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, ६८ [१], ७५ [१], ८४ [१], ८५ [२], ९१ [१], ९७ [२], १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४४ [२], १४६ [२], १४७ [२]
समासेण	समासेन	२२५, २२६
समाहारा	समाहाराः	११२४, ११३१, ११४२, ११४५, ११४६
समिद्ध	समिति	११० गा. १२८
समिद्धिया	समिद्धिकाः	२०७, २१०
समिद्ध	समिद्ध	१ [गा. १]
समिद्धिनीया	समिद्धिकाः	पृ. ७७ टि. ३
समिरिया	समरीचीनि	पृ. ५६ टि. ९
० समीकरणयाण	समीकरणाय	२१७० [१] गा. २२८
समुग्गयक्की	समुद्रकपक्षिणः	८६, ८९
समुग्गवाण	समुद्रातः	२ गा. ७, २०९२
समुग्गवाणं	समुद्रातेन	१४८, १८९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		१६०, १६१, १६३ तः १६७, १६९ तः १७१, १७४ तः १७८ [१], १९३ [१]
० समुग्गवाणं	समुद्रातेन	१५४५, तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]
समुग्गवातेणं	समुद्रातेन	१६८
समुग्गवायपदं	समुद्रातपदम्	पृ. ४४६ पं. १२
समुग्गवायं	समुद्रातम्	२१७० [१-२], २१७० [२] गा. २२९- २३०
समुग्गवाया	समुद्राताः	२०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४१, २१४७ तः २१५२
० समुद्दिण	समुत्थितः	३१ [१]
समुद्देति	समुत्तिष्ठति	८२
समुद्दीरेमार्णाञ्जो	समुद्दीरेयन्त्यः	२०५२ [५]
० समुद्दप्पु	समुद्देषु	८३, ८९, ९०
समुद्दल्लिक्खा	समुद्दल्लिक्षाः-द्वीन्द्रिय- जीवाः	५६ [१]
समुद्दवायसा	समुद्रवायसाः-चर्मपक्षिणः	८७
० समुद्वाणं	समुद्राणाम्	२१६९
समुद्दे	समुद्रः	१००३ [२], १५४८
० समुद्दे	समुद्रे	१०९८
"	समुद्रान्	१९९१, १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६
समुद्देसु	समुद्रेषु	१४८, १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
० समुद्देसु	,,	९३, १५४, १७६
समुप्पज्जह	समुत्पद्यते	१८३०, १८३५, १८६४, २०५२ [२-४, ६]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह
समत्तो	पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०१ पं. १०, पृ. ३०३ पं. १३, पृ. ३६७ पं. २४, पृ. ४०० पं. १२, पृ. ४०६ पं. १९	
समवला	समवला: २०७, २१०	
समभिरूढ	समभिरूढ १११३	
समभिलोपुज्जा	समभिलोकेत १२१५ [१-३]	
समभिलोपुमाणा	समभिलोकमाना: पृ. २९० टि. १	
समभिलोपुमाणे	समभिलोकमान: १२१५ [१-३]	
समय	समय-कालविशेष १७, ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, ५१५ तः ५१८, ८७७ [५]	
० समय	समय-कालविशेष ५५९ गा. १८२	
समयकृता	समतिक्रान्ता: पृ. ५९ टि. १	
समयखेत्ताओ	समयक्षेत्रात् १५५०	
समयस्मि	समये २११ गा. १६२	
समयं	समकम् ५४ [१०] गा. ९९	
”	समयम्-कालविशेषम् ५६० तः ५७८, ५८१, ५८३ तः ६०७, ८७८, १३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४, १३४९, १३५०, १३५६, १३५८, १३६८, १३७४	
समयं	समयम्-समये, कालविशेषे १६१४, १६१६ [२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३	
० समयंसि	समये १७४४	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाह
समया	समयौ-कालविशेषौ १३६८, १६९९ [१]	
समया	समयाः-कालविशेषाः १००६ गा. २०७, १३७२	
समये	समये-कालविशेषे २१७२	
समरिया	समरीचीनि १७७	
समरीइया	समरीचीनि पृ. ५७ टि. ६	
समरीईया	समरीचीनि पृ. ५६ टि. ११	
समरीया	समरीचीनि १७८ [१], १८८	
समलुक्खयापु	समलुक्खतया ९४८ गा. १९९	
समवण्णा	समवर्णाः ११२६, ११३३ [१]	
+ समवेदण	समवेदनाः ११२३ गा. २०९	
समवेदणा	समवेदनाः ११३८	
समवेयणा	,, ११२८, ११३८	
समसरीरा	समशरीराः ११२४, ११४५	
समं	समम् १५६३ [२], १६३१, १६३२, १७२८, १७८१, १७८४ [१], २१७० [१] गा. २२८	
समंता	समन्तात् १२१५ [१-३]	
समंस ०	समांस-सगिर ५४ [८] गा. ९५	
समाउया	समायुषः ११२३ गा. २०९, ११३०	
समाणा	सन्तः २१५३ [४], २१६६ [३]	
समाणी	सती १००१	
समाणीओ	सत्यः २०५२ [६]	
समाणुभावा	समाणुभावाः २०७, २१०	
समाणे	समानः-सन् १०००, १२२२	
”	समाने-सति १८६४, २०५२ [२, ४, ६]	

मूलसद्दो सकयत्थो सुत्तंकाइ
समुप्पज्जति समुत्पद्यते १७९६, १८०६
[१-२], १८०८, १८१५,
१८२४, १८२६, १८२८,
१८२९, १८५२, २०५२
[५]

समुस्सासणिस्सासा समुच्छ्वासनिःश्वासाः
११२४, ११४५

समो समः ५४ [३] गा. ५६-
६५, ९४८ गा. २००

० समोगाढा समवगाढाः २११गा. १६७
समोववण्णगा समोपपन्नकाः ११३०
समोहण समवहतः २१५३ [१],
२१५४ [१], २१५६
[१], २१५९ [१],
२१६५, २१६६ [१]

समोहणित्ता समवहत्य २१५३ [१],
२१५६ [१], २१५९
[१], २१६५, २१६६ [१]

समोहण्णन्ति समवहन्ति २१७० [१]
समोहण्णन्ति समवघ्नन्ति २१७० [२]
समोहता समवहताः ३२५
समोहयस्स समवहतस्य ९९३, १५४५
तः १५४७ [१], १५४८ तः
१५५०, १५५१ [१, ४, ६,
९], २१६८

समोहया समवहताः २१२५ तः
२१२७ [१], २१२८
[१-२], २१२९ तः २१३१,
२१४२ तः २१४४ [१],
२१४५ [१], २१४६

समोहयाणं समवहतानाम् ३२५, २१२५
तः २१२७ [१], २१२८
[१], २१२९ [१],
२१३०, २१३१, २१४२,
२१४३

सम्मत्तसच्चा सम्मतसत्या-भापाप्रमेदः
८६२

मूलसद्दो सकयत्थो सुत्तंकाइ
सम्मत्त[सच्चा] सम्मतसत्या-भापाप्रमेदः
८६२ गा. १९४
सम्मत्ति सम्मत्ति पृ. २१३ टि. ६
+ सम्मत्त सम्यक्त्वम् २१२गा. १८०,
१२५९ गा. २११

सम्मत्त ० सम्यक्त्व ११०गा. १३१,
१७३२

सम्मत्तपयं सम्यक्त्वपदम् पृ. ३१८
पं. १६

सम्मत्तवेदणिज्जस्स सम्यक्त्ववेदनीयस्य
१७३७ [१]

सम्मत्तवेयणिज्जस्स सम्यक्त्ववेदनीयस्य १७००
[१], १७०८ [१]

सम्मत्तवेयणिज्जे सम्यक्त्ववेदनीयम् १६८२,
१६९१ [२]

सम्मत्तस्स सम्यक्त्वस्य २०३२ गा.
२२४

सम्मत्तं सम्यक्त्वम् ११०गा. १२४,
१२५, १४४९

० सम्मत्ता सम्यक्त्वाः ३३४
सम्मत्ताभिगमी सम्यक्त्वाभि(धि)गमिनः
२०४९, २०५०

सम्मत्ते सम्यक्त्वम् २गा. ५
सम्मद्दंसणपरिणामे सम्यग्दर्शनपरिणामः ९३५

सम्मद्विट्ठि सम्यग्दृष्टि ६६५ [२],
९९८, १३४३, १५३३
[९-१०], २०४६

सम्मद्विट्ठि ० ,, ६६२ [६-७], १५३३
[७-८]

० सम्मद्विट्ठिउच- सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः
वण्णगा पृ. २७८ टि. १ तः ४

सम्मद्विट्ठी सम्यग्दृष्टिः १३४३,
१७५१, १७५२, १८८७
[१], १८९७

,, सम्यग्दृष्टयः २५६, ९३८,
९४१ [१], ११२९,
११४१, ११४२, ११४५,
१३९९, १४०२ तः १४०५

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
० सम्मदिट्ठी	सम्यग्दृष्टयः पृ. १११टि. १	
० सम्मदिट्ठीउव-	सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः	
वणणा	पृ. २७८ टि. २	
सम्मदिट्ठीणं	सम्यग्दृष्टीनाम् २५६	
० सम्मदिट्ठीहितो	सम्यग्दृष्टिभ्यः ६६२ [७]	
० सम्मदिट्ठो-	सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः	
ववणणा	११४६	
सम्मामिच्छत्त	सम्यग्मिथ्यात्व १७३२	
सम्मामिच्छत्त-	सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य	
वेदणिजस्स	१७०० [३], १७३७ [१]	
सम्मामिच्छत्त-	„	
वेयणिजस्स	१७०८ [३]	
सम्मामिच्छत्त-	सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयम्	
वेयणिज्जे	१६८२, १६९१ [२]	
सम्मामिच्छत्ता-	सम्यग्मिथ्यात्वाभि (धि)-	
भिरामी	गमिनः २०४९, २०५०	
सम्मामिच्छदिट्ठि०	सम्यग्मिथ्यादृष्टि ६६२	
	[६], १५३३ [७]	
सम्मामिच्छदिट्ठी	सम्यग्मिथ्यादृष्टिः १३४५,	
	१८८३ [१], १९०० [२]	
„	सम्यग्मिथ्यादृष्टयः २५६,	
	९३८, ९४१ [१], ११२९,	
	११४१, ११८२, १३९९,	
	१४०२ तः १४०५	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
सम्मृच्छिमउर-	सम्मृच्छिमोरःपरिसर्पस्थल-	
परिसप्पथलयरति-	चरतिर्यग्योनिकपञ्चे-	
रिक्खजोणिपपंचं-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
दियवोरालिय-		
सरीरे	१४८५ [६]	
० „	„ १४८५ [७]	
सम्मृच्छिमउरपरि-	सम्मृच्छिमोरःपरिसर्पस्थल	
सप्पथलयरपंचं-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
दियतिरिक्ख-	निकेभ्यः	
जोणिगृहितो	६३९ [१३-१४]	
० „	„ ६३९ [१४]	
० सम्मृच्छिमउर-	सम्मृच्छिमोरःपरिसर्पस्थल-	
परिसप्पथलयर-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
पंचंदियतिरिक्ख-	निकानाम्	
जोणिग्याणं	३८२ [३]	
सम्मृच्छिमउरहयर-	सम्मृच्छिमखचरपञ्चेन्द्रिय-	
पंचंदियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिकेभ्यः	
जोणिगृहितो	६३९ [१९-२०]	
सम्मृच्छिमउरहयर-	सम्मृच्छिमखचरपञ्चेन्द्रिय-	
पंचंदियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिकानाम्	
जोणिग्याणं	३८८ [१]	
० „	„ ३८८ [२-३]	
सम्मृच्छिमउरप्प-	सम्मृच्छिमचतुष्पदेभ्यः	
गृहितो	६३९ [९]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
समुप्यजति	समुत्पद्यते १७९६, १८०६ [१-२], १८०८, १८१५, १८२४, १८२६, १८२८, १८२९, १८५२, २०५२ [५]	
समुत्सासणिस्तासा	समुच्छ्वासनिःश्वासाः ११२४, ११४५,	
समो	समः ५४ [३] गा. ५६- ६५, ९४८ गा. २००	
० समोगाढा	समवगाढाः २११गा. १६७	
समोववण्णगा	समोपपन्नकाः ११३०	
समोहण	समवहताः २१५३ [१], २१५४ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
समोहणित्ता	समवहत्य २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
समोहण्णन्ति	समवहन्ति २१७० [१]	
समोहण्णन्ति	समवहन्ति २१७० [२]	
समोहता	समवहताः ३२५	
समोहयस्स	समवहतस्य ९९३, १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१६८	
समोहया	समवहताः २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ तः २१३१, २१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१], २१४६	
समोहयाणं	समवहतानाम् ३२५, २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
सम्मत्तसच्चा	सम्मत्तसत्या-भाषाप्रभेदः ८६२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
सम्मत्त[सच्चा]	सम्मत्तसत्या-भाषाप्रभेदः ८६२ गा. १९४	
सम्मति	सम्मति पृ. २१३ टि. ६	
+ सम्मत्त	सम्यक्त्वम् २१२गा. १८०, १२५९ गा. २११	
सम्मत्त ०	सम्यक्त्व ११०गा. १३१, १७३२	
सम्मत्तपथं	सम्यक्त्वपदम् पृ. ३१८ पं. १६	
सम्मत्तवेदणिज्जस्स	सम्यक्त्ववेदनीयस्य १७३७ [१]	
सम्मत्तवेयणिज्जस्स	सम्यक्त्ववेदनीयस्य १७०० [१], १७०८ [१]	
सम्मत्तवेयणिज्जे	सम्यक्त्ववेदनीयम् १६८२, १६९१ [२]	
सम्मत्तस्स	सम्यक्त्वस्य २०३२ गा. २२४	
सम्मत्तं	सम्यक्त्वम् ११०गा. १२४, १२५, १४४९	
० सम्मत्ता	सम्यक्त्वाः ३३४	
सम्मत्ताभिगामी	सम्यक्त्वाभि(धि)गामिनः २०४९, २०५०	
सम्मत्ते	सम्यक्त्वम् २गा. ५	
सम्मद्दंसणपरिणामे	सम्यग्दर्शनपरिणामः ९३५	
सम्मद्दिट्ठि	सम्यग्दिष्टि ६६५ [२], ९९८, १३४३, १५३३ [९-१०], २०४६	
सम्मद्दिट्ठि ०	,, ६६२ [६-७], १५३३ [७-८]	
० सम्मद्दिट्ठिउव-	सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः	
वण्णगा	पृ. २७८ टि. १ तः ४	
सम्मद्दिट्ठि	सम्यग्दिष्टिः १३४३, १७५१, १७५२, १८८७ [१], १८९७	
,,	सम्यग्दृष्टयः २५६, ९३८, ९४१ [१], ११२९, ११४१, ११४२, ११४७, १३९९, १४०२ तः १४०५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० सम्महिट्टी	सम्यग्दृष्टयः पृ. १११ वि. १	
० सम्महिट्टीउव-	सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः	
वणणा	पृ. २७८ टि. २	
सम्महिट्टीणं	सम्यग्दृष्टीनाम् २५६	
० सम्महिट्टीहिंतो	सम्यग्दृष्टिभ्यः ६६२ [७]	
० सम्महिट्टो-	सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकाः	
ववणणा	११४६	
सम्मामिच्छत्त	सम्यग्मिथ्यात्व १७३२	
सम्मामिच्छत्त-	सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य	
वेदणिजस्स	१७०० [३], १७३७ [१]	
सम्मामिच्छत्त-	,,	
वेयणिजस्स	१७०८ [३]	
सम्मामिच्छत्त-	सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयम्	
वेयणिज्जे	१६८२, १६९१ [२]	
सम्मामिच्छत्ता-	सम्यग्मिथ्यात्वाभि(वि)-	
भिगमी	गमितः २०४९, २०५०	
सम्मामिच्छहिट्टी०	सम्यग्मिथ्यादृष्टि ६६२	
	[६], १५३३ [७]	
सम्मामिच्छहिट्टी	सम्यग्मिथ्यादृष्टिः १३४५,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सम्मूच्छिमउर-	सम्मूच्छिमोरःपरिसर्पस्थल-	
परिसप्पथलयरति-	चरतिर्यग्योनिकपञ्चे-	
रिक्खजोणियपंचे-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
दियजोरालिय-		
सरीरे	१४८५ [६]	
०,,	,, १४८५ [७]	
सम्मूच्छिमउरपरि-	सम्मूच्छिमोरःपरिसर्पस्थल	
सप्पथलयरपंचे-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
दियतिरिक्ख-	निकेभ्यः	
जोणिएहिंतो	६३९ [१३-१४]	
०,,	,, ६३९ [१४]	
० सम्मूच्छिमउर-	सम्मूच्छिमोरःपरिसर्पस्थल-	
परिसप्पथलयर-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
पंचेदियतिरिक्ख-	निकानाम्	
जोणियाणं	३८२ [३]	
सम्मूच्छिमखहयर-	सम्मूच्छिमखचरपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेदियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिकेभ्यः	
जोणिएहिंतो	६३९ [१२-२०]	
सम्मूच्छिमखहयर-	सम्मूच्छिमखचरपञ्चेन्द्रिय-	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० सम्मुच्छिमच-	सम्मुच्छिमचतुप्पदस्थल-	
उप्पयथलयर-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो-	
पंचेदियति-	निकानाम्	
रिक्खजोणियाणं		३७९ [२-३]
सम्मुच्छिमजलयर-	सम्मुच्छिमजलचर-	
तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्गोनिकपञ्चेन्द्र-	
यपंचेदियओरा-	यौदारिकशरीरम्	
लियसरीरे		१४८४ [१-२]
सम्मुच्छिमजलयर-	सम्मुच्छिमजलचर-	
पंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनि-	
जोणिपुहिंतो	केभ्यः	६३९ [४-५]
० ,,	,,	६३९ [५]
सम्मुच्छिमजलयर-	सम्मुच्छिमजलचरपञ्चेन्द्र-	
पंचेदियतिरिक्ख-	यतिर्यग्गोनिकानाम्	
जोणियाणं		३७६ [१]
० ,,	,,	३७६ [२-३]
सम्मुच्छिमजलयर-	सम्मुच्छिमजलचराः	
		१४९८ [३]
० सम्मुच्छिमति-	सम्मुच्छिमतिर्यग्गोनिक-	
रिक्खजोणियपंचे-	पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरम्	
दियओरालिय-		१४८४ [२], १४९७
सरीरे		[२]
सम्मुच्छिमतिरि-	सम्मुच्छिमतिर्यग्गोनिक-	
क्खजोणियपंचेदि-	पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्	
यवेउच्चियसरीरे		१५१८ [१]
सम्मुच्छिमपज्जत्तय-	सम्मुच्छिमपर्यातकतिर्य-	
तिरिक्खजोणियाणं	गोनिकानाम्	३७३ [१]
सम्मुच्छिमपंचे-	सम्मुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
दियतिरिक्ख-	गोनिकाः	५८३, ६३४,
जोणिया		११८० [५, ८]
सम्मुच्छिमपंचेदि-	सम्मुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
यतिरिक्खजोणि-	गोनिकानाम्	३७३ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सम्मुच्छिमभुय-	सम्मुच्छिमभुजपरिसर्प-	
परिसप्पथलयर-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो-	
पंचेदियतिरिक्ख-	निकेभ्यः	६३९ [१६-
जोणिपुहिंतो		१७]
० ,,	,,	६३९ [१७]
सम्मुच्छिमभुयपरि-	सम्मुच्छिमभुजपरिसर्प-	
सप्पथलयरपंचे-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो-	
दियतिरिक्ख-	निकानाम्	
जोणियाणं		३८५ [१]
० ,,	,,	३८५ [२-३]
सम्मुच्छिममणुस्सा	सम्मुच्छिममनुष्याः	९२,
		९३, ३३४, ५८५
सम्मुच्छिममणु-	सम्मुच्छिममनुष्याणाम्	
स्साण		७६०, ७६९
सम्मुच्छिममणु-	,,	३९१, ७४९, ११६४,
स्साणं		[२]
सम्मुच्छिममणु-	सम्मुच्छिममनुष्येषु	६७२
स्सेसु		[५]
सम्मुच्छिममणुस्से-	सम्मुच्छिममनुष्येभ्यः	६३९
हिंतो		[२३], ६५० [११], ६६२
		[२]
सम्मुच्छिममणुस-	सम्मुच्छिममनुष्याहारक-	
आहारणसरीरे	शरीरम्	१५३३ [३]
सम्मुच्छिममणुस-	सम्मुच्छिममनुष्यक्षेत्रोप-	
खेत्तोववायवती	पातगतिः	१०९५
सम्मुच्छिममणुस-	सम्मुच्छिममनुष्यपञ्चेन्द्र-	
पंचेदियओरा-	यौदारिकशरीरम्	
लियसरीरे		१४८७ [१]
सम्मुच्छिममणुस-	सम्मुच्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेदियवेउ-	वैक्रियशरीरम्	
च्चियसरीरे		१५१९ [१]
सम्मुच्छिममणुसा	सम्मुच्छिममनुष्याः	६३४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सम्मुच्छिमाण	सम्मुच्छिमाणाम्	१५.१२
सम्मुच्छिमाणं	सम्मुच्छिमाणाम्	११९.७, १५.०१ [४], १५.०९, १५.११ [१-३], १५.१३ [३]
सम्मुच्छिमे	सम्मुच्छिमम्	१४८५. [७]
"	सम्मुच्छिमे	१५.१२ गा. २१६
सम्मुच्छिमेसु	सम्मुच्छिमेसु	६६६ [३]
सम्मुच्छिमेहिंतो	सम्मुच्छिमेभ्यः	६३९ [८, १३, १४], ६४१
सम्मुत्ति	सम्मुत्ति	पृ. २१३ टि. ६
सम्मुदि	"	पृ. २१३ टि. ६
सय	शत२८ [४], १७२, ९२३, २१६९	
सयग्वि	शतत्रो	१७७, १७८ [१], १८८
सयणं	शयनम्	८५३
सयपत्ते	शतपत्रम्	५१
सयपुष्पिन्दीवरे	शतपुष्पेन्दीवरम्	४९ गा. ४१
० सयपुहत्तं	शतपृथक्त्वम्	१२८४, १२९३, १२९९, १३८३
सयरी	वृक्षविशेषः	४१ गा. १७
० सयवग्गपलि- भागो	शतवर्गप्रतिभागः	९२२
सयवत्त	शतपत्र	१७८ [२], १९५ [१]
सयसहस्स	शतसहस्र	१६९, १८० [१], १८१ [१], १८२ [१]
सयसहस्सा	शतसहस्राणि	५.८ [२]
० सयसहस्सा	"	६८ [४], ७५. [४], १८१ [१], १९३ [१]
सयसहस्साइं	"	३४ [४], १७४ गा. १३६, १८७ गा. १४०- १४१
० सयसहस्साइं	"	३१ [४], ५५ [३], १९६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० सयसहस्साणं	शतसहस्राणाम्	१७७, १८० [२], १८२ [२], १९६
० सयसहस्से	शतसहस्रे	१८१ [१]
० सयसहस्सेसु	शतसहस्रेषु	९३
सयं	स्वयम्	१६७९
सयं-	"	११० गा. १२१
"	शतम्	२०९ गा. १५७
० सयं	"	१९३ [१], १३२७, १६०४ [२]
सयंबुद्ध	स्वयंबुद्ध	११५, १२८
सयंबुद्ध ०	"	११४, ११५, १२७, १२८
सयंभुरमणसमुद्दस्स	स्वयंभूरमणसमुद्दस्य	१५५.१ [१]
सयंभुरमणसमुद्दे	स्वयंभूरमणसमुद्दः	१५५.१ [४]
सयंभुरमणे	स्वयंभूरमणः	१००३ [२], १५.४८
"	"	-द्वीपः समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०६
सया	शतानि	२११ गा. १६३
सया-	"	२०६ [२] गा. १५५
० सयाइं	"	२०२ [१], २०६ [२] गा. १५५, २१०, ६०१, १५.२९ [१], १७०० [१०], १७०२ [८, ९, १८, २१, २२, २४-२७, ३६, ३८, ४३, ४५, ५८], १७०३ [१], १७३७ [३], १७३९ [२]
० सयाणं	शतानाम्	२०५ [१-२]
सयाति	स्वकानि	पृ. ४१७ टि. ४
सरडा	सरडाः	८५ [१]
सरपत्तियाण	सरःपट्टिकानाम्	८८५
सरपत्तियासु	सरःपट्टिकासु	१५.१, १६०, १६३ तः १६६, १७५

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
सरभ	शरभ	७२
सरल	सरल-वृक्षविशेष	५३ गा. ४४
सरले	सरलः-	४८ गा. ३७
सरस	सरस	१७७, १७८ [१], १८८
सरसरपंतियाण	सरःसरःपडिकानाम्	८८५
सरसरपंतियासु	सरःसरःपडिकासु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
सरंठा	भुजपरिसर्पविशेषः	८५[१]
सरंसि	सरसि	पृ. २७३ टि. १
सरागचरित्तारिया	सरागचारित्रार्थाः	१२०, १२१
०सरागचरित्तारिया	„	१२३
सरागदंसणारिया	सरागदर्शनार्थाः	१०९, ११०
सरागसंजया	सरागसंयताः	११४२
सरागा	सरागाः	११५२
सराण	सरसाम्	८८५
सरिस	सदृश	पृ. २४ टि. १
+ सरिसव	सर्पपः	४९ गा. ४०, ५३ गा. ४३
० सरिसवाणं	सर्पपाणाम्	५३ गा. ४५
० सरिसा	सदृशौ	१७८ [२]
० सरिसे	सदृशः	१७९ [२], १८० [२]
० सरिसेण	सदृशेन	५४ [७] गा. ८४
+ सरीर	शरीरम्	२ गा. ५, १८६५ गा. २१९
सरीर	शरीर	३७, ३८, ५५ [३]
सरीरण	शरीरकम्-शरीरम्	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
० सरीरगा	शरीरकाणि-शरीराणि	९१४ [१], ९२२
सरीरणामाए	शरीरनाम्नः	१७०२ [१६]
सरीरणामे	शरीरनाम	१६९३, १६९४ [३]
सरीरत्थे	शरीरस्थः	२१७२
सरीरनिव्वत्ती	शरीरनिवृत्तिः	५४ [१०] गा. ९९
सरीरपज्जत्ती-	शरीरपर्याप्त्यपर्याप्तकः	
अपज्जत्तए		१९०५ [२]
सरीरपज्जत्ती-	शरीरपर्याप्तिपर्याप्तके	
पज्जत्तए		१९०४ [१]
सरीरपमाणमेत्ता	शरीरप्रमाणमात्रा	१५४५, १५४७ [१], १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९]
सरीरपमाणमेत्ते	शरीरप्रमाणमात्रम्	९७६ [४], ९८५ [४], २१५३ [१], २१५६ [१], २१६६ [१]
सरीरपयं	शरीरपदम्	पृ. २२८ पं. १९
सरीरपवहा	शरीरप्रवहा	पृ. २१३ टि. २
सरीरपहवा	शरीरप्रभवा	८५८
सरीरप्पमाणमेत्ते	शरीरप्रमाणमात्रम्	२१५९ [१]
सरीरप्पवहा	शरीरप्रवहा	पृ. २१३ टि. ४
सरीरप्पहवा	शरीरप्रभवा	८५९ गा. १९३
सरीरवंधणणामाए	शरीरवन्धननाम्नः	१७०२ [१५]
सरीरवंधणणामे	शरीरवन्धननाम	१६९३, १६९४ [५]
० सरीरवंधणणामे	„	१६९४ [५]

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० सरीरसंघातणामे	शरीरसङ्घातनाम	१६९४ [६]
सरीरसंघायणामाणु	शरीरसङ्घातनामः	१७०२ [१६]
सरीरसंघायणामे	शरीरसङ्घातनाम	१६९३, १६९४ [६]
० सरीरसंघायणामे	,,	१६९४ [६]
सरीरसंघाया	शरीरसङ्घाताः	५३ गा. ४५-४६
सरीरसंजोगो	शरीरसंयोगः	१४७४ गा. २१४
० सरीरस्स	शरीरस्य	१५०६ [१], १५०७ [१], १५२७ तः १५२९ [१], १५३० तः १५३२ [१]
सरीरं	शरीरम्	९६१, १०९१
सरीरंगोवंगणामे	शरीराङ्गोपाङ्गनाम	१६९३, १६९४ [४]
० सरीरंगोवंगणामे	,,	१६९४ [४]
सरीरा	शरीराणि	९०१
सरीरा	[सम]शरीराः	११२३ गा. २०९
० सरीरा	शरीराणि	९१२ [३-४], ९१४ [३], ९१६ [१], ९२१ [३], पृ. २२८ टि. १
सरीराइं	,,	५४ [१०] गा. १०३, पृ. ३९९ टि. २
० सरीराइं	,,	१८५३, १८५५ तः १८५७
सरीराओ	शरीरतः	१०९१
० सरीराद्दी	शरीरादि	१७९३ गा. २१८
सरीरे	शरीरम्	१५१८ [६], १५२३ [२], १५२६ [१]
० सरीरे	,,	१४७६ तः १४७८ [२], १४८०, १४८२, तः १४८४, [२], १४८५ [१-३, ६-७],

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
		१४८७ [१-२], १४८८ तः १४९० [१], १४९१ [१], १४९२ [१], १४९५ [१], १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१], १५१४ तः १५१६, १५१८ [१-५], १५१९ [१-४], १५२०, [१-३], १५२१ तः १५२४ [१], १५२५, १५२६ [१-२, ५-६]
सरीरेहिं	शरीरैः	५४ [११], ९१८ [१]
सरीरोगाहणा	शरीरावगाहना	१५०२, १५०६ [१], १५०७ [१], १५१३ [१], १५२७ तः १५२९ [२], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ६], १५३५, १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]
सरे	शरः	४६ गा. ३३
सरेसु	सरः	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
सलिच्छियामच्छा	मत्स्थविशेषाः	पृ. २९ टि. १०
सलिंगसिद्धा	स्वलिङ्गसिद्धाः	१६
सलिंगीणं	सलिङ्गिनाम्	१४७०
सलेसा	सलेश्याः	१८८४
सलेसे	सलेश्यः	१३३५, १८८३ [१]
सलेस्स	सलेश्य	पृ. २८१ टि. १
सलेस्स ०	,,	११४५
सलेस्सा	सलेश्याः	२५५, ११४५, ११७०
सलेस्साणं	सलेश्यानाम्	२५५, ११७०
सलेस्से	सलेश्यः	१३३५
सल्लइ	सल्लकी	४० गा. १३, ४२ गा. १९

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सल्ला	भुजपरिसर्पविशेषाः ८५ [१]	
सवणताए	श्रवणतथा १४३१ [२]	
सवणयाए	,, १४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२	
सविलेवणं	सविलेपनम् २१६९	
सविसए	स्वविषयान् ८७७ [२१-२२]	
सवेदए	सवेदकः—सवेदः १३२६	
सवेदगाणं	सवेदकानाम् २५३	
सवेदे	सवेदे १९०२ [१]	
सवेथगा	सवेदकाः २५३	
सव्व	सर्व २१७६ गा. २३१	
सव्व ०	,, ११० गा. १२८, १७७, १७८ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २१०, २११, २११ गा. १६८ गा. १७१, गा. १७६-१७७, गा. १७९, ६५३ [३], ६६७, ७८०, ९१० [४], ११९१, ११९७.	
सव्व — ०	सर्व १८८, २११, ११९२, ११९४, पृ. २८६ टि. २-६-९	
सव्वसो	सर्वतः १२१५ [१-३], १७९३ गा. २१७, १८०२	
सव्वसुड्डाए	सर्वधुत्तकः २१६९	
सव्वगाहणं	सर्वग्रहणम् ८७७ [११]	
सव्वगाहणं	,, ८७७ [७, ९, १३]	
सव्वगहणियं	सर्वजघन्यकाम् १७४४	
सव्वजीव — ०	सर्वजीव ३३४	
सव्वजीवा	सर्वजीवाः ३३४, २०६८, २१३९.	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सव्वजीवाणं	सर्वजीवानाम् २११९ [३], २१२१ [२], २१४१	
सव्वजीवेहितो	सर्वजीवेभ्यः ९१० [४]	
सव्वट्ठगदेवाणं	सर्वार्थकदेवानाम् १८५२	
सव्वट्ठगसिद्धदेवाणं	सर्वार्थकसिद्धदेवानाम् पृ. १३५ टि. १-२, पृ. ३९९ टि. १	
सव्वट्ठगसिद्धदेवसु	सर्वार्थकसिद्धदेवेषु ६७३ [२]	
सव्वट्ठसिद्धग ०	सर्वार्थसिद्धक १०४९	
सव्वट्ठसिद्धगदेवस्ते	सर्वार्थसिद्धकदेवस्ते १०४१ [९], १०४३ [६], १०४५ [१-२], १०४६ [८], १०४७ [४], १०४८ [५], १०४९, १०५० [३], १०५२, १०५४ [४], १०५५ [५], १०६७	
सव्वट्ठसिद्धग- देवस्स	सर्वार्थसिद्धकदेवस्य १०३७, १०४७ [१, ४], १०६३	
सव्वट्ठसिद्धगदेवा	सर्वार्थसिद्धकदेवाः ६०५, ७२४	
सव्वट्ठसिद्धगदेवाणं	सर्वार्थसिद्धकदेवानाम् ४३७ [१-३], १०४०, १०५५ [१, ५], १०६७	
सव्वट्ठसिद्धगदेवे	सर्वार्थसिद्धकदेवः १४५८	
० सव्वट्ठसिद्धदेवा	सर्वार्थसिद्धदेवाः ६२२	
सव्वट्ठसिद्धदेवे	सर्वार्थसिद्धदेवः १५३९ [४]	
० सव्वट्ठसिद्धदेवे- हितो	सर्वार्थसिद्धदेवेभ्यः ६५६ [३]	
सव्वट्ठसिद्धस्स	सर्वार्थसिद्धस्य २११	
सव्वट्ठसिद्धा	सर्वार्थसिद्धाः १४७ [१]	
सव्वट्ठसिद्धे	सर्वार्थसिद्धः २१०	
,,	सर्वार्थसिद्धे १४७७	
सव्वट्ठं	सर्वार्थम्-देवलोकम् १८४२	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सव्वणया	सर्वनयाः	१११३	सव्वत्योवे	सर्वस्तोकः	२७२ [१-५], ८०२
सव्वणिह्द्वे	सर्वनिह्द्वे	१७४४	,,	सर्वस्तोकम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]
सव्वतो	सर्वतः	२११ गा. १७०, १८०२		सर्वद्रव्याणि	२७५
सव्वत्थ	सर्वत्र	१७९ [१], १५००, १५०७ [२], १५८४ [१], १८४२, २१४१	सव्वद्ववा	सर्वद्रव्याणाम्	२७५
सव्वत्योवा	सर्वस्तोकौ	२७१	सव्वद्ववाणं	सर्वद्रव्येषु	१५७६ [१], १५७९ [१], १६३९, १६४०
सव्वत्योवा	सर्वस्तोकाः	२१३तः २१६, २१८ तः २२३ [८], २२४, २२५, २२७ तः २७०, २७४ तः २७८, २८०, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, २९२ तः ३२७, ३३० तः ३३२, ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३,	सव्वदीव ०	सर्वद्वीप	२१६९
			सव्वदुक्खाणं	सर्वदुःखानाम्	६७३ [२], १४२१ [५], २१७४ [१]
			सव्वदेवा	सर्वदेवाः	२१४४ [२]
			सव्वदेवानं	सर्वदेवानाम्	१६३६
			सव्वद्वं	सर्वाद्याम्	१२६०, १३९५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सव्वलोगं	सर्वलोकम्	९९३, २१६८, २१६९
सव्वलोयपरिया- वणणा	सर्वलोकपर्यापन्नकाः	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२
सव्वसाहूणं(च.प.)	सर्वसाधुभ्यः	पृ. १ पं. ४
सव्वं	सर्वम्	८५३, ११५५
सव्वा	सर्वा	८४९ तः ८५२
सव्वागासे	सर्वाकाशे	२११ गा. १७३
सव्वाणि	सर्वाणि	१६९४ [१८]
सव्वायासे	सर्वाकाशम्	१००५
सव्वाहिं	सर्वैः	११० गा. १२७, २१७५
„	सर्वाभिः	९३, १७४६, १७४७ [१], १७५०
सव्विंदिय	सर्वेन्द्रिय	१२३७
सव्वे	सर्वे	६८ [२], ७५ [२], ८४ [२], ८५ [३], ९१ [२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २०७, २१०, २११ गा. १६७, १०७७, १०७८, १०८१, १०८३, १०८९, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३३ [१], ११३८, ११३९, ११४२, ११४५, ११४६, १३१३, १५८३ [१, ३], १६०४ [१-२], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [३], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७४ [१], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३], १७८९, १८६०, १८६३, १८६४, १८६९ [१], २०५४ गा. २२६, २०८०, २१२३ [३], २१२४ [४], २१७० [२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सव्वे	सर्वान्	१७९३ गा. २१७, १८०४, १८११, १८१७
सव्वे -	सर्वे	५६ [१], ५७ [१], ५८ [१]
सव्वेसिं	सर्वेषाम्	५५३, १०४१ [६], १०४९, ११९७, १७३३, १७४१, २१११
सव्वेसु	सर्वेषु	९३, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २११, ६७२ [७-८], ६७३ [२], १५८०, १७४०, पृ. ३५९ टि. ४
सव्वो	सर्वः	५४ [९] गा. ९८, ५४ [१०] गा. १०२
सव्वोही	सर्वावधयः	२०२२, २०२४, २०२५
ससण्	शशकः	८४९, ८५२
ससगा	शशकाः	७४
ससत्तो	शशकः	पृ. २१२ टि. ४
ससविंदु	वल्लीविशेषः	४५ गा. ३२
ससरीरी	सशरीरी	१९०३ [१]
ससरुहिरे	शशरुधिरम्	१२२९
ससि	शशिन्	१७८ [२]
ससिया	शशकी	८५१
ससिवी	वल्लीविशेषः	पृ. १९ टि. १२
सस्सिरिया	सश्रीकाणि	१७७
सस्सिरीया	„	१९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०, २११, पृ. ५७ टि. ६, पृ. ६४ टि. ५
सह	सह	१७१७, १७२१, १७२५, १७३३
सहसम्मसुइया	सहसम्मत्या	११० गा. १२०
सहस्स	सहस्र	१६८, १७० तः १७४, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९०

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
	[१], १९३ [१], १९८	
	[२], ३९५ [१, ३],	
	३९६ [१], ३९७ [१, ३],	
	३९९ [१, ३]	
० सहस्स -	सहस्र	१९७ [२]
सहस्सक्खे	सहस्राक्षः	१९७ [२]
सहस्सगासो	सहस्राग्रशः २५ [३], २८	
	[४], ३१ [४], ३४ [४],	
	५५ [३]	
सहस्सपत्ते	सहस्रपत्रम्	५१
सहस्सपुहुत्तं	सहस्रपृथक्त्वम्	९१० [३]
० सहस्सवत्ताणं	सहस्रपत्राणाम्	५४ [८]

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
	१३९, १८८, १८९ [१],	
	१९० [१], १९३ [१],	
	१९५ [१], १९६, १९७ तः	
	२०४ सूत्राणां प्रथमक-	
	ण्डिका, २०६ [२] गा. १५४	
सहस्साइं	सहस्राणि	२११, २१६९
० सहस्साइं	सहस्रे	१२८९, १३१२
० सहस्साइं	सहस्राणि २८ [४], ३१ [४],	
	३४ [४], ५५ [३], १७४,	
	१८७ गा. १४० गा. १४१,	
	१९६, १९७ [१], १९८	
	[१], १९९ [१], २१०,	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
सव्वलोगं	सर्वलोकम्	९९३, २१६८, २१६९
सव्वलोगपरिया- चण्णगा	सर्वलोकपर्यापन्नकाः	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२
सव्वसाहूणं(च.प.)	सर्वसाधुभ्यः	पृ. १ पं. ४
सव्वं	सर्वम्	८५३, ११५५
सव्वा	सर्वा	८४९ तः ८५२
सव्वागासे	सर्वाकाशे	२११ गा. १७३
सव्वाणि	सर्वाणि	१६९४ [१८]
सव्वायासे	सर्वाकाशम्	१००५
सव्वाहिं	सर्वैः	११० गा. १२७, २१७५
„	सर्वाभिः	९३, १७४६, १७४७ [१], १७५०
सव्विंदिय	सर्वेन्द्रिय	१२३७
सव्वे	सर्वे	६८ [२], ७५ [२], ८४ [२], ८५ [३], ९१ [२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २०७, २१०, २११ गा. १६७, १०७७, १०७८, १०८१, १०८३, १०८९, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३३ [१], ११३८, ११३९, ११४२, ११४५, ११४६, १३१३, १५८३ [१, ३], १६०४ [१-२], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७४ [१], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३], १७८९, १८६०, १८६३, १८६४, १८६९ [१], २०५४ गा. २२६, २०८०, २१२३ [३], २१२४ [४], २१७० [२]

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
सव्वे	सर्वान्	१७९३ गा. २१७, १८०४, १८११, १८१७
सव्वे -	सर्वे	५६ [१], ५७ [१], ५८ [१]
सव्वेसिं	सर्वेषाम्	५५३, १०४१ [६], १०४९, ११९७, १७३३, १७४१, २१११
सव्वेसु	सर्वेषु	९३, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २११, ६७२ [७-८], ६७३ [२], १५८०, १७४०, पृ. ३५९ टि. ४
सव्वो	सर्वः	५४ [९] गा. ९८, ५४ [१०] गा. १०२
सव्वोही	सर्वावधयः	२०२२, २०२४, २०२५
ससण्	शशकः	८४९, ८५२
ससगा	शशकाः	७४
ससतो	शशकः	पृ. २१२ टि. ४
ससविंदु	वल्लीविशेषः	४५ गा. ३२
ससरीरी	सशरीरी	१९०३ [१]
ससरुहिरे	शशरुधिरम्	१२२९
ससि	शशिन	१७८ [२]
ससिया	शशकी	८५१
ससिवी	वल्लीविशेषः	पृ. १९ टि. १२
सस्सिरिया	सश्रीकाणि	१७७
सस्सिरीया	„	१९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०, २११, पृ. ५७ टि. ६, पृ. ६४ टि. ५
सह	सह	१७१७, १७२१, १७२५, १७३३
सहसम्मुह्या	सहसम्मत्या	११० गा. १२०
सहरस	सहस्र	१६८, १७० तः १७४, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	[१], १९३ [१], १९८	
	[२], ३९५ [१,३],	
	३९६ [१], ३९७ [१,३],	
	३९९ [१,३]	
० सहस्स -	सहस्र	१९७ [२]
सहस्सकखे	सहस्राक्षः	१९७ [२]
सहस्सगसो	सहस्राग्रशः	२५ [३], २८
	[४], ३१ [४], ३४ [४],	
	५५ [३]	
सहस्सपत्ते	सहस्रपत्रम्	५१
सहस्सपुहुत्तं	सहस्रपृथक्त्वम्	९१० [३]
० सहस्सवत्ताणं	सहस्रपत्राणाम्	५४ [८]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१३९, १८८, १८९ [१],	
	१९० [१], १९३ [१],	
	१९५ [१], १९६, १९७ तः	
	२०४ सूत्राणां प्रथमक-	
	ण्डिका, २०६ [२] गा. १५, ४	
सहस्साइं	सहस्राणि	२११, २१६९
० सहस्साइं	सहस्रे	१२८९, १३१२
० सहस्साइं	सहस्राणि	२८ [४], ३१ [४],
	३४ [४], ५५ [३], १७४,	
	१८७ गा. १४० गा. १४१,	
	१९६, १९७ [१], १९८	
	[१], १९९ [१], २१०,	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
० सहस्साणं	१८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८८, १९० [२], १९५ तः १९७, १९८ तः २०४ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १८२९, १८३२तः१८४२, १८५२	
० सहस्साणं	सहस्रयोः १८३०तः१८३३	
सहस्साणि	सहस्राणि १८४२	
० सहस्साणि	,, २११	
सहस्सार	सहस्रार २०९, २१०, ६२२, ६३४, १०३५, २०५१	
सहस्सारकप्पोवग-	सहस्रारकल्पोपक-	
वेमाणियदेवा	वैमानिकदेवाः ६६१	
सहस्सारकप्पोवग-	सहस्रारकल्पोपकवैमानिक-	
वेमाणियदेवेहिंतो	देवेभ्यः ६५५ [४]	
सहस्सारगदेवा	सहस्रारकदेवाः ६७५, ७०९	
० सहस्सारगदेवा	,, २००२	
सहस्सारदेवस्स	सहस्रारदेवस्य १५५१ [५]	
सहस्सारदेवा	सहस्रारदेवाः २०४ [१]	
सहस्सारदेवाणं	सहस्रारदेवानाम् २०४ [१], ५९६	
सहस्सारवडंसणु	सहस्रारवत्तंसकः २०४ [१]	
सहस्सारस्स	सहस्रारस्य २०५ [१]	
सहस्सारा	सहस्राराः १४४ [१]	
सहस्सारे	सहस्रारः—देवलोकः २०४ [१]	
,,	,, —देवेन्द्रः २०४ [२]	
,,	सहस्रारे २०६ [२] गा. १५४, २२३ [८], ३३४, ४२२ [१-३], १४७०, १८३७, पृ. १६६ टि. १	
० सहस्सारेसु	सहस्रारयोः १५३२ [५], २०५२ [१]	
सहस्सारो	सहस्रारः ६७२ [९], १४६८	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
० सहस्से	सहस्रम् -१७३	
,,	सहसे १६८ तः १७३, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८५ [१]	
० सहस्सेण	सहसेण १७२८	
० सहस्सेणं	,, १७२३	
सहस्सेसु	सहसेषु १७४ गा. १३५	
० सहस्सेसु	,, ९३, १७४, १७६	
० सहस्सेसुं	,, पृ. ५५ टि. १	
० सहस्सेहिं	सहस्रैः ३९६ [३], १७१०	
संकमे	सङ्क्रमे ८०५, ८०६	
संकमेणं	सङ्क्रमेण पृ. २०५टि. १-२	
० संकासो	संकाशः ५४ [१०] गा. १०२	
संकिलिट्ट-	संक्लिष्ट १२१८ गा. २१०	
० संकिलिट्टपरिणामे	संक्लिष्टपरिणामः १७४६, १७५०, १७५१	
संकिलिट्टाओ	संक्लिष्टाः १२४१	
संकिलिस्समाण ०	संक्लिश्यमान १३७	
० संकिलिस्समाणा	संक्लिश्यमानाः १२२	
० संकिलेसपरिणामे	संक्लेशपरिणामः पृ. ३८४ टि. १	
संख	शङ्ख १७८ [२]	
संखणगा	शङ्खनकाः—द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संखत्तल ०	शङ्खतल पृ. ७८ टि. २	
संखदल ०	शङ्खदल २११	
संखा	शङ्खाः—द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संखारा	शङ्खकाराः—शिल्पायाः १०६	
संखावत्ता	शङ्खावर्ता—योनिभेदः ७७३ [१, ३]	
संखावत्ताणु	शङ्खावर्तायाम्—योनिविशेषे ७७३ [३]	

मूलसदो	सङ्कयत्यो	सुत्तंकाइ
संखिज्जगुणहीणे	सङ्खयेयगुणहीनः	४४०
संखिज्जगुणा	सङ्खयेयगुणाः	२३५ [१]
संखिज्जगुणाखो	,,	२९१
संखिज्जा	सङ्खयेयाः	२१०३ [१]
संखिज्जे	सङ्खयेयान्	१९९७
संखे	अङ्गः	१२३१
+ संखिज्ज -	सङ्खयेयानि-सङ्खयेय-	
	जीवानि	५४ [८]
		गा. ८६
संखिज्जगुणवभ-	सङ्खयेयगुणाभ्यधिकः	
हिण्		४४०
संखिज्जगुणवभ-	सङ्खयेयभागाभ्यधिकः	
हिण्		४४०, ४५५ [२]
संखिज्जगुणवभ-	सङ्खयेयभागम्	६०५

मूलसदो	सङ्कयत्यो	सुत्तंकाइ
	२४१, २५० [१-७],	
	२५१, २५३, २५५, २६२,	
	२६६, २८०, २८२, २८४,	
	२८६, २८८, २९०, २९५	
	तः ३०६, ३२२ तः ३२५,	
	३३० तः ३३२, ३३४,	
	६९१, ७३१, ७३३, ७३५,	
	७३७, ८०२, ८०३,	
	११७०, ११८० [३, ५,	
	८], ११८२ [१, ३],	
	११८८, ११९०, २०५३,	
	२१२५ तः २१२७ [१],	
	२१२८ [१], २१२९ [१],	
	२१३०. २१३१, २१४२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० सहस्साणं	१८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८८, १९० [२], १९५ तः १९७, १९८ तः २०४ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १८२९, १८३२ तः १८४२, १८५२	
० सहस्साणं	सहस्रयोः १८३० तः १८३३	
सहस्साणि	सहस्राणि १८४२	
० सहस्साणि	,, २११	
सहस्सार	सहस्रार २०९, २१०, ६२२, ६३४, १०३५, २०५१	
सहस्सारकप्पोवग-	सहस्रारकल्पोपक-	
वेमाणियदेवा	वैमानिकदेवाः ६६१	
सहस्सारकप्पोवग-	सहस्रारकल्पोपकवैमानिक-	
वेमाणियदेवेहिंती	देवेभ्यः ६५५ [४]	
सहस्सारगदेवा	सहस्रारकदेवाः ६७५, ७०९	
० सहस्सारगदेवा	,, २००२	
सहस्सारदेवस्स	सहस्रारदेवस्य १५५१ [५]	
सहस्सारदेवा	सहस्रारदेवाः २०४ [१]	
सहस्सारदेवाणं	सहस्रारदेवानाम् २०४ [१], ५९६	
सहस्सारवडंत्तणु	सहस्रारवत्तंसकः २०४ [१]	
सहस्सारस्स	सहस्रारस्य २०५ [१]	
सहस्सारा	सहस्राराः १४४ [१]	
सहस्सारे	सहस्रारः—देवलोकः २०४ [१]	
,,	,, —देवेन्द्रः २०४ [२]	
,,	सहस्रारे २०६ [२] गा. १५४, २२३ [८], ३३४, ४२२ [१-३], १४७०, १८३७, पृ. १६६ टि. १	
० सहस्सारेसु	सहस्रारयोः १५३२ [५], २०५२ [१]	
सहस्सारे	सहस्रारः ६७२ [९], १४६८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० सहस्से	सहस्रम् १७३	
,,	सहसे १६८ तः १७३, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८५ [१]	
० सहस्सेण	सहसेण १७२८	
० सहस्सेणं	,, १७२३	
सहस्सेसु	सहसेषु १७४ गा. १३५	
० सहस्सेसु	,, ९३, १७४, १७६	
० सहस्सेसुं	,, पृ. ५५ टि. १	
० सहस्सेहिं	सहसैः ३९६ [३], १७१०	
संकमे	सङ्क्रमे ८०५, ८०६	
संकमेणं	सङ्क्रमेण पृ. २०५ टि. १-२	
० संकासो	संकाशः ५४ [१०] गा. १०२	
संकिलिट्ट-	संक्लिष्ट १२१८ गा. २१०	
० संकिलिट्टपरिणामे	संक्लिष्टपरिणामः १७४६, १७५०, १७५१	
संकिलिट्टाओ	संक्लिष्टाः १२४१	
संकिलिस्समाण ०	संक्लिश्यमान १३७	
० संकिलिस्समाणा	संक्लिश्यमानाः १२२	
० संकिलेस्सपरिणामे	संक्लिष्टपरिणामः पृ. ३८४ टि. १	
संख	शङ्ख १७८ [२]	
संखणगा	शङ्खनकाः—द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संखतल ०	शङ्खतल पृ. ७८ टि. २	
संखदल ०	शङ्खदल २११	
संखा	शङ्खाः—द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संखारा	शङ्खकाराः—शिल्पार्याः १०६	
संखावत्ता	शङ्खावर्ता—योनिभेदः ७७३ [१, ३]	
संखावत्ताण	शङ्खावर्तायाम्—योगिविशेषे ७७३ [३]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
संखेज्जतिभाग-	सङ्ख्येयभागाभ्यधिकः	
मव्वहिण		५०४
संखेज्जतिभाग-	„	
मव्वहिते		५०४
संखेज्जतिभागाहीणे	सङ्ख्येयभागहीनः ४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [३],	५०४
संखेज्जतिभागं	सङ्ख्येयभागम् पृ. ४४१ टि. १	
संखेज्जतिभागाओ	सङ्ख्येयभागात् ९९२ [२]	
संखेज्जतिभागो	सङ्ख्येयभागः ९९२ [२]	
संखेज्जपणसिण	सङ्ख्येयप्रदेशकः ५०८, ५२९ [१], ५४१ [१], ५५० [१], ७८९	
„	सङ्ख्येयप्रदेशकम् ७९३	
संखेज्जपणसियस्स	सङ्ख्येयप्रदेशकस्य ५०८, ५२९ [१], ५३५ [१], ५४१ [१], ५५० [१], ८०२, ८०५	
संखेज्जपणसियाणं	सङ्ख्येयप्रदेशकानाम् ५२९ [१], ५४१ [१], ५५० [१]	
संखेज्जपणसोगा-	सङ्ख्येयप्रदेशावगाढस्य	
ढस्स	५१३, ८०२, ८०३, ८०५	
संखेज्जपणसोगाढा	सङ्ख्येयप्रदेशावगाढाः ३३१	
संखेज्जपणसोगाढां	सङ्ख्येयप्रदेशावगाढानि ८७७ [४]	
संखेज्जपणसोगाढाणं	सङ्ख्येयप्रदेशावगाढानाम् ३३१, ५१३	
संखेज्जपणसोगाढे	सङ्ख्येयप्रदेशावगाढम् ७९५ तः ७९८, ८००	
संखेज्जपणसिण	सङ्ख्येयप्रदेशकः ५३५ [१]	
„	सङ्ख्येयप्रदेशकम् ७९३, ७९४, ७९७	
संखेज्जपणसिया	सङ्ख्येयप्रदेशकाः ३३०, ५०३	
संखेज्जपणसियाणं	सङ्ख्येयप्रदेशकानाम् ३३०, ५०८, ५३५ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
संखेज्जपणसोगाढस्स	सङ्ख्येयप्रदेशावगाढस्य	८०२
संखेज्जपणसोगाढा	सङ्ख्येयप्रदेशावगाढाः ३३१	
संखेज्जपणसोगाढे	सङ्ख्येयप्रदेशावगाढम् ७९४, ७९५, ७९७ तः ७९९, ८०१	
संखेज्जभागव्वम-	सङ्ख्येयभागाभ्यधिकः	
तिण		४४३
संखेज्जभागव्वमहिण	„	४४०
संखेज्जभागव्वमइण	„	४४८
संखेज्जभागहीणे	सङ्ख्येयभागहीनः ४४३, ४५५ [२-३], ५०४, ५०८	
संखेज्जवासव्वम-	सङ्ख्येयवर्षाभ्यधिकानि	
इयां	१२८९, १३१२	
संखेज्जवासाउण-	सङ्ख्येयवर्षागुणकेभ्यः	
हिंतो	६३९ [१०, २१, २५], ६४५ [४-५], ६६२ [४]	
० संखेज्जवासाउण-	„	
हिंतो	६३९ [११]	
० संखेज्जवासाउय-	सङ्ख्येयवर्षागुणकर्मभूम-	
कम्मभूमणहिंतो	केभ्यः ६४५ [६]	
० संखेज्जवासाउ-	सङ्ख्येयवर्षागुणकर्मभूमक-	
यकम्मभूमगग-	गर्मव्युत्क्रान्तिकमनुष्ये-	
व्वमवक्कतिय-	भ्यः ६६२ [६-७], ६६५ [२]	
मणुस्सेहिंतो		
संखेज्जवासाउय-	सङ्ख्येयवर्षागुणकर्म-	
कम्मभूमगगव्वम-	भूमकगर्मव्युत्क्रान्तिक-	
वक्कतियमणुस्-	मनुष्याहारक-	
आहारगसरीरे	शरीरम् १५३३ [५-६]	
० „	„ १५३३ [७-१०]	
संखेज्जवासाउय-	सङ्ख्येयवर्षागुणकर्मभूमक-	
कम्मभूमगगव्वम-	गर्मव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-	
वक्कतियमणुस्-	पक्षेन्द्रियवैकियशरीरम्	
पंचेदियवेउ-		
व्वियसरीरे	१५१९ [३-४]	
० „	१५१९ [४]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
संगहणिगाहा	सङ्गहणीगाथाः ८२९ [२]	
संगहणिगाहाओ	,,	१५१२
० संगहणीगाहा	सङ्गहणीगाथा २०६ [२]	
संव	सङ्घ १७७, १७८ [१],	१८८
संवट्ट	सङ्घट्टा-वल्ली ४५ गा. ३०	
संवट्टेति	सङ्घट्टयन्ति २१५३ [४]	
संवयणणामाण	संहनननाम्नः १७०२	[२३]
संवयणणामे	संहनननाम १६९३,	१६९४ [७]
० संवयणणामे	,,	१६९४ [७]
संवयणेणं	संहननेन १७७, १७८	[१-२], १८८, १९६
संवयणेसु	संहननेषु १७४१	
संवयससमुट्ठिण	सङ्घर्षसमुत्थितः ३१ [१]	
संघाएुंति	सङ्घातयन्ति २१५३ [४]	
संघाडे	वनस्पतिविशेषः ५५ [३]	गा. १०८
० संघाया	सङ्घाताः ५३ गा. ४५-४६	
संघाएज्जा	शक्नुयात् १४२० [६-८],	१४२१ [२-३], १४३७
		[६]
संचितस्स	सञ्चितस्य १६७९	
संजए	संयतः १३५८, १८९० [१]	
० संजएहिंतो	संयतेभ्यः ६६५ [२-३]	
संजतसम्महिट्टि०	संयतसम्यग्दृष्टि ६६५ [२],	१५३३ [९]
संजतसम्महिट्टी- हिंतो	संयतसम्यग्दृष्टिभ्यः ६६२	[७], ६६५ [२]
संजता	संयताः २६१	
संजतासंजतसम्म- हिट्टि	संयतासंयतसम्यग्दृष्टि	१५३३ [८]
० संजतासंजता	संयतासंयताः १९७४,	१९७७
० संजतासंजतेहिंतो	संयतासंयतेभ्यः ६६४	
संजतासंजया	संयतासंयताः १९७८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
संजते	संयतः १३५८	
० संजतेहिंतो	संयतेभ्यः ६६५ [२-३]	
संजमपयं	संयमपदम् पृ. ४१४पं. २०	
० संजमाणं	संयमानाम् १४७०	
० संजमासंजमाणं	संयमासंयमानाम् १४७०	
संजमे	संयमः २ गा. ७	
संजय	संयत १५३३ [१०]	
+ संजय	संयतः २१२ गा. १८०,	१२५९ गा. २११, १८६५
	गा. २१९, १९८० गा.	२२१
संजयरहिया	संयतरहिताः १९८० गा.	२२१
संजयसम्महिट्टि	संयतसम्यग्दृष्टि १५३३ [९]	
संजयसम्महिट्टि०	,,	१५३३ [८]
० संजयस्स	संयतस्य १६२२, १६२४	
संजया	संयताः ६६५ [१],	११४२, ११४७, ११५२,
	१९७४, १९७५, १९७७,	१९७८, १९८०
० संजया	,,	११४२
संजयाणं	संयतानाम् २६१	
संजयासंजए	संयतासंयतः १३६०	
संजयासंजता	संयतासंयताः २६१	
संजयासंजयसम्म- हिट्टि०	संयतासंयतसम्यग्दृष्टि ६६२	[७], १५३३ [८]
संजयासंजयस्स	संयतासंयतस्य १६२३	
संजयासंजया	संयतासंयताः ११४१,	११४२, ११४७, १९७४,
	१९७५, १९८०	
संजयासंजयाणं	संयतासंयतानाम् २६१	
संजयासंजये	संयतासंयतः १८९, २	
० संजलणाण	सङ्कलनायाः-सङ्कलनस्य	१७३७ [४]
संजलणे	सङ्कलनः ९६२ [१],	१६९१ [४]
संजुत्ते	संयुक्तः १००५.	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१५४० तः १५४२, १५४४	
	[१], पृ. २४१ टि. १ तः ३	
० संठिता	संस्थिताः १६७ तः १७४,	
	२०७	
,,	संस्थिता २११	
,,	संस्थितौ २०५ [१], २०६	
	[१]	
,,	संस्थितानि १७७, १७८	
	[१], १८८, १९५ [१]	
० संठिते	संस्थितः १९७ [१], २०१	
	[१], २१६९	
० संठिया	संस्थिता ८५८	
,,	संस्थिताः १४९८ [३-४],	
	१५००, १५०१ [४]	
० संठियाओ	संस्थिताः १९५ [१]	
संड	पण्ड १२५७ [१६]	
+ संडिय	तृणविशेषः पृ. २० टि. १	
+ संडिल्ला	शाण्डिल्येषु १०२ गा. ११४	
संतड्भाव	सन्ततिभावम् ७३०, ७३२	
संततिभाव	,, ७३४, ७३६	
संतयामेव	सततमेव ६९३	
संतरं	सान्तरम् ६०९ तः ६१९,	
	६२१ तः ६२४, ८७८, ८७९	
संती	सती ५३ गा. ४६	
० संथवो	संस्तवः ११० गा-१३१	
० संथारगं	संस्तारकम् २१७४ [४]	
० संधिं	सन्धिम् ५४ [७] गा. ८५	
संपट्टिते	सम्प्रस्थितः १०९०	
० संपणदित्ता	सम्प्रणदित्तानि १७७, १८८	
० संपणदिया	,, १७८ [१]	
संपराइयबंधगं	साम्परायिकबन्धकम्	
	१६९९ [१]	
संपराइयबंधयं	,, १७३६ [१]	
संपराय	सम्पराय १२१ तः १२३,	
	१३३, १३७	
संपहारेमाणीओ	सम्प्रधारयन्त्यः पृ. ४२३	
	टि. १	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
संपिंडिया	सम्पिण्डिताः १०८३	
संबद्धं	सम्बद्धम् १६७ तः १६९,	
	१७१ तः १७४	
संवररुहिरै	शम्बररुधिरम् १२२९	
संभिन्नं	सम्भिन्नाम्-परिपूर्णम्	
	२००७	
संवच्छराइं	संवत्सराः ३६९ [१, ३],	
	१७०० [१०], १७३९	
	[२]	
संवट्टगावाए	संवर्तकवातः ३४ [१]	
संवट्टवाए	संवर्तवातः पृ. १६ टि. ६	
संवट्टावाए	,, पृ. १६ टि. ६	
संवरा	संवराः-द्विखुरपशुविशेषः	
	७२	
० संवरे	संवरो ११० गा-१२०	
संवाहनिवेशेसु	सम्वाधनिवेशेषु ८२	
० संविकिण्णा	संविकीर्णानि १८८	
० संविणिण्णा	,, १७७, १७८ [१]	
संवुक्का	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संवुडजोणिया	संवृतयोनिकाः ७७२	
संवुडजोणियाणं	संवृतयोनिकानाम् ७७२	
संवुडवियडजोणिया	संवृतविवृतयोनिकाः ७७२	
संवुडवियड-	संवृतविवृतयोनिकानाम्	
जोणियाणं	७७२	
संवुडवियडा	संवृतविवृता-योनिभेदः	
	७६४, ७६५, ७६७, ७७०	
संवुडा	संवृता-योनिभेदः ७६४,	
	७६५, ७६७, ७७०	
संसयकरणी	संशयकरणी-भाषाप्रभेदः	
	८६६ गा. १९७	
संसार	संसार १९, २११	
संसार०	,, २११ गा. १५८	
संसारअपरित्ते	संसारपरीतः १३७९,	
	१३८१	
संसारत्या	संसारस्थाः ३३४	
संसारपरित्ते	संसारपरीतः १३७६,	
	१३७८	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
संसारसमावण्ण	संसारसमापन्न ५७ [१-२], ५८ [१-२], ५९	
संसारसमावण्णगा	संसारसमापन्नकाः ८६७, १५७३	
संसारसमावण्ण- जीवपण्णवणा	संसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना १४, १८, १४७ [२]	
संसारसमावण्णया	संसारसमापन्नकाः ८६७	
संहिता	संहिता-मिश्रिता ५३ गा. ४६	
सा	सा ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९, ५४ [५], गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ८३१, ८४९ तः ८५२, १२५२, १२५३, १२५५, १५२९ [१-३], १५३२ [१, ६]	
सा -	सा ११३१, ११४५	
साइयार ०	सातिचार १३५	
साइरेगाइं	सातिरेकाणि १३४६, १७०० [१]	
+ साएय	साकेतम् १०२ गा. ११३	
० सागरा	सागरात् १ [गा. २]	
सागरोवमकोडा- कोडीओ	सागरोपमकोटीकोटयः १३०६, १३०९, १३११, १६९७ तः १६९९, १७०० [४-५, ९-१३], १७०२ [३, ५-९, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२-४३, ४५, ५४, ५८]. १७०३ [१], १७०४	
सागरोवमकोडां- कोडीओ	सागरोपमकोटीकोटीः १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२-३], १७३९ [१-२], १७४१	
सागरोवमपणुवीसं	सागरोपमपञ्चविंशतिः १७१८	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सागरोवमपणुवी-	सागरोपमपञ्चविंशत्या	
साए	१७१७	
„	सागरोपमपञ्चविंशतेः १७१५,	
सागरोवमपण्णासं	सागरोपमपञ्चाशत् १७२२	
सागरोवमपण्णा-	सागरोपमपञ्चाशता	
साए	१७२१	
„	सागरोपमपञ्चाशतः १७२१	
सागरोवमसत-	सागरोपमशतपृथक्त्वम्	
पुहुत्तं	१३१४, १३२०, १३२८	
सागरोवमसतं	सागरोपमशतम् १७२७	
सागरोवमसतेण	सागरोपमशतेन १७२५	
सागरोवमसयपुहुत्तं	सागरोपमशतपृथक्त्वम् १२७९, १२८४, १२९३, १२९९, १३८३	
सागरोवमसयस्स	सागरोपमशतस्य १७२५	
सागरोवमस-	सागरोपमसहस्रस्य १७०२	
हस्सस्स	[१, ४, ११, ३६, ३९], १७२८, १७३१ [१, ३-५]	
सागरोवमसहस्सं	सागरोपमसहस्रम् १२७५, १३५४, १७२९	
सागरोवमसहस्साइं	सागरोपमसहस्रे १२८९, १३१२	
सागरोवमसहस्सेण	सागरोपमसहस्रेण १७२८	
सागरोवमसहस्सेणं „	१७३३	
सागरोवमस्स	सागरोपमस्य १६९८ [१], १६९९ [२], १७०० [४, ९, ११-१३], १७०२ [३, ५-६, ८-९, १३, १८-२२, २४-२७, ३७-३८, ४२- ४३, ४५], १७०५, १७०७ [२], १७०८ [४, ७-८], १७११ [२], १७१३	
सागरोवमं	सागरोपमम् ३३६ [१, ३], ३३७ [१, ३], ३४५ [१, ३], ३४७ [१, ३], १७०० [२], १७०८ [२]	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सागरोवमाइं	सागरोपमाणि ३३५ [१, ३], ३३७ तः ३४३	सूत्राणां प्रथम-तृतीयकण्डिके, ४०७ [१, ३], ४१७ तः ४३७ सूत्राणां प्रथम-तृतीय-कण्डिके, १२६१, १२६७, १३३६ तः १३३८, १३४०, १३४१, १३४३, १३४६, १३५३, १७०० [१], १७०१ [१]
सागरोवमाइं	सागरोपमे ४०९ [१, ३], ४१३ [१, ३], ४१७ [१, ३], ४१८ [१, ३], १३३९	
सागरोवमाणं	सागरोपमाणाम् १३५६	
सागार - ०	साकार १९०१ [१]	
सागारपस्सी	साकारपश्यत्तिनः १९५४, १९५५, १९५७ [१], १९५८, १९६०	
सागारपासणता	साकारपश्यत्ता १९४५, १९४७, १९४८, १९५०	
० सागारपासणता	साकारपश्यत्ता १९४८	
सागारपासणताए	साकारपश्यत्तया १९५५	
सागारपासणया	साकारपश्यत्ता १९३६, १९३७, १९४०, १९४४, १९५०, १९५८	
० सागारपासणया	साकारपश्यत्ता १९३७, १९४१, १९४५, १९५७ [१], १९५८	
० सागारमणागारं	साकारानाकारम् २११ गा. १६९	
सागारे	साकारः १७४६, १७५०, १९२०	
,,	साकारम् १९६३, १९६४	
सागारोवउत्ता	साकारोपयुक्ताः २६२, ३२५, ९३८, १९२८, १९२९, १९३२ [१]	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सागारोवउत्ताणं	साकारोपयुक्तानाम् २६२, ३२५	
सागारोवउत्ते	साकारोपयुक्तः १३६२, २१७५	
सागारोवओग-परिणामे	साकारोपयोगपरिणामः ९३२	
सागारोवओगे	साकारोपयोगः १९०८, १९०९, १९१२, १९१३, १९१६, १९१७, १९२१, ४०८ टि. २	
० सागारोवओगे	,, १९०९, १९१३, १९२१	
सागारोवओगोव-उत्ते	साकारोपयोगोपयुक्तः ३१४ टि. १	
० साडए	शाटकः १०००	
साणं	स्वेषाम् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९५ [१-२], १९६, १९७ [१], २०५ [१]	
,,	स्वासाम् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९५ [१], १९६, १९७ [१]	
सात	साता २०५४ गा. २२५	
सातं	साताम् २०५४ गा. २२६	
साता	साता २०६६, ४२४ टि. १	
सातावेदगा	सातावेदकाः ३२५	
सातावेदगाणं	सातावेदकानाम् ३२५	
सातावेदणिजस्स	सातावेदनीयरय १६८१ [१], १७११ [१], १७३६ [१]	
सातावेदणिजं	सातावेदनीयम् १६८१ [१]	
सातावेदणिजे	,, १६८१ [१], १६९० [१]	
सातावेयणिजस्स	सातावेदनीयस्य १६८१ [१], १६९९ [१], १७०७ [१]	
सातावेयणिजे	सातावेदनीयम् १६९० [२]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सातासायं	सातासाताम्	२०६७
सातिरेगस्स	सातिरेकेण सातिरेकाद् वा	
(तृप. प.)		६९४, ७०३
„ (स. प.)	सातिरेके	१८०६
		[१], १८३१
सातिरेगं	सातिरेकम् ३४५ [१, ३],	
	३४७ [१, ३], ४०४	
	[१, ३], ४०६ [१, ३],	
	४१३ तः ४१६ सूत्राणां	
	प्रथम-तृतीयकण्डिके,	
	१२७५, १२७९, १२९३,	
	१२९९, १३१४, १३२०,	
	१३२८, १३५४, १३८३,	
	१३८९, १५०२, १५०६	
	[१, ३-४], १५२७,	
	१५३५, १५४८, २१५७,	
	पृ. १२५ टि. १	
सातिरेगाइं	सातिरेकाणि	१३४३
„	सातिरेके ४१३ [१, ३],	
	४१८ [१, ३]	
सातिरेगाओ	सातिरेकात्	९९२ [२]
„	सातिरेके	१३५६
सातिरेगाणं	सातिरेकैः सातिरेकेभ्यो वा	
„ (तृप. प.)		७०३, ७०५
„ (स. प.)	सातिरेकेषु	१८३३
„ (स. प.)	सातिरेकयोः	१८३१,
		१८३३
सातिसंठाणणामे	सादिसंस्थाननाम	१६९४
		[८]
साती	सादि-संस्थानम्	९८८
सातीते	सादिकः पृ. ३१५ टि. २	
सादीण	„ १२६५, १२७६,	
	१२९०, १३२५, १३२६,	
	१३३०, १३३१, १३३४,	
	१३४२ तः १३४४,	
	१३४६, १३५१, १३५२,	
	१३५७, १३५९, १३६१,	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१३७०, १३७५, १३८२,	
	१३८५, १३८८, १३९१,	
		१३९४
सादीया	सादिकाः	२११
+ साम	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २२	
सामण्ण	सामान्य	३८२ [१]
० सामलता	श्यामलता ४४ गा. २७	
सामावल्ली	श्यामवल्ली पृ. १९ टि. ११	
० सामंते	समीपे २०५२ [४.५]	
सामा	श्यामाः १८७ गा. १४६	
„	श्यामा-प्रियङ्गुः १२२७	
सामाइय ०	सामायिक १३३, १३४	
सामाइय	„ १३४	
सामाइयचरित्त-	सामायिकचारित्रपरिणामः	
परिणामे		९३६
सामाण -	सामान-अणपञ्जिकाभि-	
	धानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	
		१९४
सामाणा	सामानः-अणपञ्जिकाभि-	
	धानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः	
	१९४ गा. १५२	
० सामाणा	सामानौ (सामानः-अण-	
	पञ्जिकाभिधानवानव्य-	
	न्तरदेवानामिन्द्रः)	
		१९३ [२]
सामाणिय ०	सामानिक १७७, १७८	
	[१], १७९ [२], १८०	
	[२], १८२ [२], १८८,	
	१९० [२], १९५ तः १९७,	
	१९८ तः २०६ सूत्राणां	
	द्वितीयकण्डिका	
सामाणिथा	सामानिकाः १८७ गा. १४२	
सामिच्चं	स्वामित्वम् १७८ [१]	
सामित्तं	„ १७७, १७८ [२],	
		१८८, १९६
सायं	साताम्	२०६७
सायावेदणिज्जस्स	सातावेदनीयस्य १६८१ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सायावेयणिजस्स	सातावेदनीयस्य १७०८ [६]	
सायासाया	सातासाता २०६६	
सारइय ०	शारदिक १२३१	
० सारए	सारकः-सारः १२३७	
सारकह्माणे	सारकल्याणः-	
	वनस्पतिः ४८ गा. ३७	
सारसा	सारसाः ८८	
सारंगा	सारङ्गाः-चतुरिन्द्रियजीवाः	
	५८ [१]	
सारा	भुजपरिसर्पविशेषाः ८५ [१]	
सारिक्खं-	साहइयम् २११ गा. १७५	
सारीर	शारीरी २०५४ गा. २२५	
सारीरमाणसं	शारीरमानसीम् २०६४,	
	२०६५	
सारीरमाणसा	शारीरमानसी २०६३	
सारीरं	शारीरीम् २०६४, २०६५	
सारीरा	शारीरी २०६३	
सारे	सारः-वनस्पतिविशेषः	
	४८ गा. ३७	
० सारे	सारः १२२८, १२३३	
+ साल	सालः-वृक्षविशेषः ४०	
	गा. १३	
सालकह्माणे	वनस्पतिविशेषः पृ. २० टि. ९	
सालस्स	शाखायाः ५४ [३] गा.	
	६०, ५४ [४] गा. ७०	
साला	शाखाः ४०, ४१	
सालाए	शाखायाः ५४ [५] गा.	
	७९, ५४ [६] गा. ८३	
सालिपिट्ठरासी	शालिपिट्ठराशिः १२३१	
सालिसच्छियामच्छा	मत्स्यविशेषाः ६३	
साली	वलयवृक्षविशेषः पृ. २०	
	टि. ९	
”	शालिः ५० गा. ४२	
साले	शाखा ५४ [३] गा. ६०,	
	५४ [४] गा. ७०	
”	सालः-वलयवनस्पतिः	
	पृ. २० टि. ९	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सावत्थी	श्रावस्ती १०२ गा. ११६	
+ सासग	पारदः २४ गा. ९	
सासतं-	शाश्वतम् २१७६	
सासयं	” २११ गा. १७९	
सासयं-	” २११, २११ गा.	
	१७७, २१७६ गा. २३१	
० साहस्सीए	साहइयाः पृ. ७२ टि. ३	
० साहस्सीणं	साहइणीणाम् १७७, १७८	
	[१-२], १७९ [२]	
	१८० [२], १८२ [२],	
	१८८, १९० [२], १९५	
	तः १९७, १९८ तः २०६	
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
+ साहारण-	साधारणवनस्पतिजीवानाम्	
	५४ [११] गा. १०६	
साहारण ०	साधारण ५४ [१०]	
	गा. १०१	
साहारणजीवाणं	साधारणजीवानाम् ५४	
	[१०] गा. १०१	
साहारणलक्खणं	साधारणलक्षणम् ५४ [१०]	
	गा. १०१	
साहारणसरीरणा-	साधारणशरीरनाम्नः	
माण	१७०२ [४८]	
साहारणसरीरणासे	साधारणशरीरनाम १६९३	
साहारणसरीरवादर-	साधारणशरीरवादरवनस्प-	
वणप्फइकाइया	तिकायिकाः ३७	
साहारणसरीरवादर-	”	
वणस्सइकाइया	५५ [३], ५४ [१]	
साहारणाण	साधारणानाम् ५४ [१०]	
	गा. १००	
साहिज्जति	कथ्यते-प्ररूप्यते १२३२	
साहिज्जंति	कथ्यन्ते-प्ररूप्यन्ते १२३२	
साहियाइं	साधिकानि ४१८ [१]	
साहीया	साधिका २११ गा. १६५	
० साहूणं (च.प.)	साधुभ्यः पृ. १ पं. ४	
सिउंढि	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा.	
	४७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सिक्खापुच्चगं	शिक्षापूर्वकम्	८७५
सिज्झइ	सिध्यति २११ गा. १५९	
सिज्झई	,, २११ गा. १६०	
सिज्झणयाण्	सेधनया ५६४, ६०६	
सिज्झति	सिध्यति २१७४ [१], २१७५	
सिज्झंति	सिध्यन्ति ६२३, ६३६, ६७३ [२]	
सिज्झेज्जा	सिध्येत् १४२१ [५]	
सिट्ठिं	श्रेष्ठिनम् ११०८	
सिणिद्ध	स्निग्ध पृ. १५४ टि. २	
सित	सित १७८ [२]	
सित्तिरिं	सत्ततिः पृ. ३७१ टि. २	
सित्ताण्	वनस्पतिविशेषः ५२	
सिद्ध	सिद्ध १५ तः १७	
+ सिद्ध	सिद्धः २११ गा. १७८	
सिद्धकेवल्लि-	सिद्धकेवल्ल्याहारकः	
अणाहारण्	१३६९, १३७०	
सिद्धखेत्तोव-	सिद्धक्षेत्रोपपातगतिः	
वातगती	१०९८	
सिद्धखेत्तोव-	,,	
वायगती	१०९३, १०९८	
सिद्धगती	सिद्धगतिः ५६४	
सिद्धणोभवोव-	सिद्धनोभवोपपातगतिः	
वातगती	११००, ११०२, ११०४	
० सिद्धणोभवोव-	,,	
वातगती	११०२, ११०३	
० सिद्धणोभवोव-	,,	
वायगती	११०४	
सिद्धणोभवोव-	,,	
वातगती	पृ. २७१ टि. १-२	
सिद्धत्थिया	सिद्धार्थिका-मिष्टखाद्य- विशेषः १२३८	
सिद्धवज्जा	सिद्धवर्जा ६०८, ६२५, ६३८	
सिद्धवज्जो	सिद्धवर्जः १०९९	
सिद्धस्स	सिद्धस्य २११ गा. १७३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सिद्धा	सिद्धाः २११, २११ गा. १५९-१६०-१६६-१७७- १७९, २२४ तः २२६, ३३४, ४३९, ६०६, ६२३, ६३६, ८६७, १४०५, १५७३, १८७५ [२], १८८२ [३], १८८६, १८८७ [३], १९०१ [२], १९०३ [६], १९७९, २१७६	
० सिद्धा	सिद्धाः १६, १७, १९०० [४]	
सिद्धाण	सिद्धानाम् २२५, २२६, २१७६	
सिद्धाण -	,, २११ गा. १६१, पृ. २२३ टि. १	
सिद्धाणं	सिद्धानाम् २११, २११ गा. १६३ तः १६५-१६९ १७१-१७५, ९१० [१], ९१४ [१], १४०५, १८७०, १९७३, १९८०	
,, (च. प.)	सिद्धेभ्यः पृ. ३ पं. ३	
सिद्धालण्	सिद्धालयः-ईषत्प्रागभारै- कार्थे २११	
० सिद्धियाण	सिद्धिकानाम् २६९	
० सिद्धियाणं	,, २६९	
सिद्धिं	सिद्धिम् २१७० [२] गा. २३०	
सिद्धी	सिद्धिः-ईषत्प्रागभारैकार्थे २११	
सिद्धे	सिद्धः १२६५, १८६७, १८७४ [२], १८८१ [३], १८९३	
,,	सिद्धान् १ गा. १, २११ गा. १६८	
सिद्धेहिंत्तो	सिद्धेभ्यः ११० [४]	
सिद्धो	सिद्धः २११ गा. १६७- १६८, पृ. ५४५ टि. ६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सिप्पारिया	शिल्पार्याः १०१, १०६	
+ सिप्पिय	तृणविशेषः ४७ गा. ३६	
सिप्पिसंपुडा	शुक्तिसम्पुटाः—द्वीन्द्रिय-	
	जीवाः ५६ [१]	
० सिप्पी	शुक्तिः १२३०	
सिय	स्यात् ५५ [३], ४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१], ५५४ [१], ६७९, ६८१, ७८२ तः ७८७, ७९३, ७९५, ७९६, ८०७, ८०८ [१], ८१० [१], ८१२ [१], ८१४ [१], ८१६ [१], ८१८ [१], ८२० [१], ८२२ [१], ८२४ [१], ८२६ [१], ८२८ [१], ८३१, ९१० [३], १००२ [१], १००३ [१], १२०३ [१, ३], १२१० [१, ३], १२११, १५५३, १५५९ तः १५६१, १५८५ [१], १५८८, १५८९ [१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९ [१], १६०९, १६११, १६१२, १६२८	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	[१], १८९४ [१], १९०५ [२], २१५३ [४]	
सिय	स्युः ९२१ [१], १०३८ [२], १०५० [२-३], १५९२, १६००, २०९९ [२], २१०० [२], २१०२, २१०६ तः २१०८, २११२, २११३, २१२३ [३], २१२४ [३], २१५३ [५]	
सिया	स्यात् १२२२, १२५२, १२५३	
॥	स्युः ९१६ [२], ९२१ [२]	
० सिया	सितानि १९५ [१]	
सियाला	शृगालाः ७४	
सियाली	शृगाली ८५१	
सियाले	शृगालः ८४९, ८५२	
सियालो	॥ पृ. २१२ टि. ४	
० सिरया	शिरस्काः १९६	
सिरिकंदलगा	श्रीकन्दलकाः—एकखुर-पशुविशेषाः ७१	
सिरीसिवा	सरीसृपाः ६४७ गा. १८३	
सिरीसे	शिरीषः ४१ गा. १८	
सिलप्पवाल	शिलाप्रवाल १७८ [२]	
सिला	शिला—पृथ्वीकायभेदः २४ गा. ८	
॥	रोमपक्षिविशेषः पृ. ३४ टि. ७	
सिलिंधपुप्फ	शिलिन्ध्रपुष्प १७८ [१-२]	
सिलिंधपुप्फ ०	॥ १८७ गा. १४७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सिङ्गवेरचुण्णे	शृङ्गवेरचूर्णम्	१२३४
सिङ्गवेरे	शृङ्गवेरम्	५४ [१]
	गा. ४८, १२३४	
० सिङ्गाण	फलीनाम्	८८६
सिङ्गाराइं	शृङ्गाराणि	२०५२ [२]
सिङ्गिरिडे	चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१]
	गा. ११०	
सिङ्गाडगस्स	शृङ्गाटकस्य	५४ [२]
	गा. ५५	
सिङ्गाणसु	श्लेष्मसु	पृ. ३५ टि. ३
सिङ्गाणसु	,,	९३
सिङ्गुवार ०	सिन्दुवार	१२३१
सिङ्गुवारे	सिन्दुवारः	४२ गा. २२
+ सिङ्गुसोवीरा	सिन्धुसौवीरेणु	१०२
	गा. ११५	
सिंसुमारा	शिञ्जुमाराः—जलचरभेदः	
	पृ. २९ टि. २	
सिंहल	सिंहल—म्लेच्छजातिविशेष	
	९८	
० सीए	शीतः	५४८ [२], ५५० [२-३]
सीओसिणं	शीतोष्णाम्	२०५७ [३, ५]
सीतजोणिया	शीतयोनिकाः	७५३
सीतजोणियाणं	शीतयोनिकानाम्	७५३
सीतफास ०	शीतस्पर्श	४४१, ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१]
सीतफासपरिणता	शीतस्पर्शपरिणताः	९ [२-४], ११ [१-४], १२ [१-२, ७], १३ [३-५]
० सीतस्स	शीतस्य	५४७ [१], ५५२ [१]
सीतं	शीताम्	२०५६
सीता	शीता—योनिभेदः	७३८ तः ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७ तः ७५१

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सीता	शीता—वेदनाभेदः	२०५४
	गा. २२५, २०५५	
,,	शीताः	१८६४
सीताए	श्रितया—निःश्रेणिगत्या	२११
० सीताणं	शीतानाम्	५५१ [१], ५५२ [१]
सीते	शीतः—स्पर्शः	५५३
० सीते	,, ,, ५४७ [१-३], ५४८ [१, ३], ५५० [१], ५५१, ५५२	
सीतोदए	शीतोदकम्	२८ [१]
सीतोसिणजोणिया	शीतोष्णयोनिकाः	७५३
सीतोसिणं	शीतोष्णाम्—वेदनाभेदम्	२०५६, २०५७ [२], २०५८
सीतोसिणा	शीतोष्णा—योनिभेदः	७३८ तः ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७ तः ७५१
,,	,, —वेदनाभेदः	२०५५
० सीधु	सीधु	१२३७
सीमागारा	ग्राहविशेषः	६५
सीय	शीत—स्पर्श	१८०१, १८०९
सीय ०	,, ,, ५०४, ५२५ [१]	
सीयउरए	वनस्पतिविशेषः	४२ गा. २१
सीयफास ०	शीतस्पर्श	४४०
सीयफासपरिणता	शीतस्पर्शपरिणताः	८ [४], ९ [१, ५], १० [१-२], ११ [५], १२ [३, ५, ८], १३ [१, ३]
सीयफासपरिणया	,,	१२ [४]
सीयफासाइं	शीतस्पर्शानि	८७७ [१३]
सीयलुक्खाओ	शीतरक्षाः	१२४१
० सीयस्स	शीतस्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
सीयं	शीतम्	१८६४, २०५२ [२]
„	शीताम्-वेदनाभेदम्	२०५७ [२५], २०५८
सीया	शीताः	२०५२ [२]
सीयाइं	शीतानि	८७७ [१४]
० सीयाणं	शीतानाम्	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
सीलं	शीलम्	१४२० [६७], १४३७ [६]
सीवणिण	श्रीपर्णी	४० गा. १५
सीसगखंडाण	सीसकखण्डानाम्	८८२
+ सीसय	सीसकम्	२४ गा. ८
सीसवा	शिंशपा	४० गा. १५
सीह	सिंह	१९६
सीह[अंक]	सिंहाङ्क	१७७
सीहकण्णा	सिंहकर्णाः-अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्याः	९५
सीहकण्णी	सिंहकर्णी-वनस्पति-	
	विशेषः	५४ [१] गा. ४७
सिहकिण्ही	(?) „	पृ. २१ टि. ९
सीहमुहा	सिंहमुखाः-अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्याः	९५
सीहल	सिंहल-म्लेच्छजाति-	
	विशेष	पृ. ३६ टि. ६
सीहा	सिंहाः	७४, ६४७ गा. १८३
सीही	सिंही	८५१
सीहे	सिंहः	८४९, ८५२
सीहो	सिंहः	पृ. २१२ टि. ४
सुण	शुकः	१२२७
सुण्ण	श्रुतेन	११० गा. १२४
सुकत	सुकृत	१७७
सुकय	„	१७८ [१], १८८
सुक	शुक-देवलोकर	१०, ६३४, १०३५

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
सुकछिवाडिया	शुकछिवाडिका-शुकवला- दिफलिका	१२३१
सुकपोगलपरिसा-	शुकपुद्गलपरिशाटेपु	
डेसु		९३
सुकपोगला	शुकपुद्गलाः	२०५२ [२]
सुकलेसट्टाणा	शुकलेश्यास्थानानि	१२४९
सुकलेसट्टाणेहिंतो	शुकलेश्यास्थानेभ्यः	१२४९
सुकलेसं	शुकलेश्याम्	पृ. २९३ टि. १
सुकलेसं	शुकलेश्याम्	पृ. ३०२ टि. ४
सुकलेसा	शुकलेश्या	११६४ [३]
„	शुकलेश्याः	११७२
सुकलेसे	शुकलेश्याः	१२११, १७५१
सुकलेसेण	शुकलेश्यायेन	१२५८ [४]
सुकलेसेसु	शुकलेश्यायेषु	१२११
सुकलेस्सट्टाणा	शुकलेश्यास्थानानि	१२४७, १२४९
सुकलेस्सट्टाणाण	शुकलेश्यास्थानानाम्	१२४८, १२४९
सुकलेस्सट्टाणेहिंतो	शुकलेश्यास्थानेभ्यः	१२४७, १२४९
सुकलेस्सं	शुकलेश्याम्	१११६, १२२१ तः १२२४, १२५४
सुकलेस्सं	शुकलेश्याम्	१२५८ [३]
सुकलेस्सा	शुकलेश्या	११५६, ११५८, ११६३ [१, ३], ११६९ [१], ११८० [९], १२१९, १२२५, १२३१, १२३२, १२३८, १२४०, १२४२ तः १२४४, १२५०, १२५५, १२५६, १२५७ [१-३, ५, ७], १७५२
	शुकलेश्याः	२५५, ९४२, ९४६, ११५५, ११७०, ११८० [५, ७-८], ११८२ [१, ३], ११८६ तः ११८८, ११९०, ११९१, ११९७

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सुकलेस्साए	शुक्लेइयायाः १२४५, १२४६	
„	शुक्लेइयायाम् १८८५ [४]	
सुकलेस्साओ	शुक्लेइयाः ११८० [७-९]	
० सुकलेस्साओ	„ ११५५	
सुकलेस्साठाणा	शुक्लेइयास्थानानि १२४७	
सुकलेस्साण	शुक्लेइयानाम् ११७२, ११८० [१, ५, ८, १०], ११८२ [१, ३], ११८६ तः ११८८, ११९०, ११९१, ११९३, पृ. २८४ टि. १	
सुकलेस्साणं	शुक्लेइयानाम् २५५, ११७०	
सुकलेस्सापरिणामे	शुक्लेइयापरिणामः ९३०	
सुकलेस्से	शुक्लेइयः १२११, १२१७, १३४१	
सुकलेस्सेसु	शुक्लेइयेषु १११७, १२११	
सुका	शुकाः-वैमानिकदेवविशेषाः १४४ [१]	
„	शुकाः-शुक्रनिकायदेवाः १९५ [१]	
सुकिल्पणं	शुक्लेकेन-शुक्लेन १२३२	
सुकिल्पत्ता	शुक्लेपत्ताः-चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८ [१]	
सुकिल्पवण्ण ०	शुक्लेवर्ण पृ. १३७ टि. २	
सुकिल्पवण्णणा-	शुक्लेवर्णनाम्नः १७०२ [२९, ३२]	
मस्स		
सुकिल्पवण्णणामे	शुक्लेवर्णनाम् १६९४ [९]	
सुकिल्पवण्णणा-	शुक्लेवर्णनाम्नः १७०२ [२४]	
माए		
सुकिल्पवण्णपरि-	शुक्लेवर्णपरिणताः ९ [५], १० [१], ११ [१-५], १२ [१, ३-८], १३ [१-२, ४-५]	
णता		

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सुकिल्पवण्णपरिणया	शुक्लेवर्णपरिणताः ८ [१], १० [२], १२ [२], १३ [३]	
सुकिल्पवण्णपरिणामे	शुक्लेवर्णपरिणामः ९५२	
सुकिल्पाइं	शुक्लेनि ८७७ [७-८], १७९८ [१-२]	
० सुकिल्पाइं	„ १८०६ [१], १८०९	
सुकिल्प	शुक्ले ५४४	
सुकिल्पणं	शुक्लेकेन-शुक्लेन पृ. २९५ टि. ४	
सुकिल्पमत्तिया	शुक्लेमत्तिकाः २३	
सुकिल्पवण्ण ०	शुक्लेवर्ण ४४०, ४४१	
सुकिल्पसुत्तए	शुक्लेपूत्रके १२२२	
सुकेसु	शुक्लेपु-वीर्येषु ९३	
सुगङ्गामिणीओ	सुगङ्गामिण्यः १२४१	
सुगंध ०	सुगन्ध १७७, १७८ [१], १८८	
सुगंधि ०	सुगन्धि पृ. ५६ टि. ६	
सुगंधिए	कमलविशेषः ५१	
सुगा	शुकाः ८८	
सुणए	शुनकः ८४९, ८५२	
सुणओ	„ पृ. २१२ टि. ४	
सुणगा	शुनकाः ७४	
सुणह	शुणुत २११ गा. १७५	
सुणिया	शुनिका ८५१	
सुणेइ	शुणोति ९९० [१], ९९१ [१]	
सुणेति	„ ९९१ [१], ९९२ [१]	
सुणहा	बहुवीजवनस्पतिः पृ. १७ टि. ९	
सुत	श्रुत-श्रुतज्ञान १९२९	
सुतअण्णणा	श्रुताज्ञान ४४८, ४६७ [१], १९२८, १९२९	
सुतअण्णणासागा-	श्रुताज्ञानसाकारोपयोगः १९२१	
रोवओगे		
सुतअण्णणाणी	श्रुताज्ञानी ४७८, ४९६	
„	श्रुताज्ञानिनः २५८, २५९, १९६०	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सुतअण्णाणीणं	श्रुताज्ञानिनाम् २५८, २५९	
सुतअण्णाणे	श्रुताज्ञाने १९१७	
० सुतअण्णाणोव-	श्रुताज्ञानोपयुक्ताः	
उत्ता		१९३१
सुतणाण	श्रुतज्ञान ४४८, ४५२, ४६४	
	[१], १९२८, १९२९	
सुतणाण ०	„ ४४९, ४५९ [१]	
० सुतणाणपज्जवेहि	श्रुतज्ञानपर्यवैः ४८७ [१]	
सुतणाणपज्जवेहिं	„ ४४९, ४९३	
	[१]	
सुतणाणसागारपा-	श्रुतज्ञानसाकारपर्ययता	
सणत्ता		१९४८
सुतणाणसागारपा-	„	
सणत्ता		१९४९
० सुतणाणिसु	श्रुतज्ञानिषु १८९८ [१]	
सुतणाणी	श्रुतज्ञानी ४६०, ४७८,	
	४८६, ४९४	
„	श्रुतज्ञानिनः २५९	
सुतणाणीणं	श्रुतज्ञानिनाम् २५७	
सुतोवउत्ता	श्रुतोपयुक्ता १७५२	
सुतोवउत्ते	श्रुतोपयुक्तः १७४६,	
	१७५०, १७५१	
० सुत्तए	सूत्रके-सूत्रे १२२२	
० सुत्तत्तयं	सूत्रत्रयम् ३५३	
सुत्तरुइ	सूत्ररुचिः ११० गा. १२४	
सुत्त[रुइ]	„ ११० गा. ११९	
सुत्तवेयालिया	सूक्तवैतालिकाः-कर्मार्याः	
	१०५.	
सुत्तं-	सूत्रम् ११० गा. १२४	
सुत्ता	सुताः ३२५.	
सुत्ताणं	सुतानाम् ३२५.	
सुत्ताणि	सूत्राणि १४९९ [१],	
	१५००	
सुत्तोमई	शौक्तिकावती १०२	
	गा. ११५.	
सुत्तिट्ट ०	सुट्ट ११० गा. १३१	
सुद	शुद्ध १२१८ गा. २१०	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सुद्धदंता	शुद्धदन्ताः-अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्याः ९५	
सुद्धया	प्राहविशेषः पृ. ३० टि. २	
सुद्धवाए	शुद्धवातः ३४ [१]	
सुद्धागणी	शुद्धाग्निः ३१ [१]	
सुद्धे	शुद्धम् १२२०	
सुद्धोदए	शुद्धोदकम् २८ [१]	
सुपक्खोयरसे	सुपक्खेक्षुरसः पृ. २९६	
	टि. १५	
सुपिक्खोयरसे	सुपक्खेक्षुरसः १२३७	
सुविभगंध	सुरभिगन्ध ५४४	
सुविभगंध ०	„ ४४९, १८०९	
सुविभगंधणामाए	सुरभिगन्धनाम्नः १७०२	
	[२९]	
सुविभगंधपरिणता	सुरभिगन्धपरिणताः ८ [२],	
	९ [१-५], १० [१], ११	
	[१-५], १२ [१-८], १३	
	[१-५]	
सुविभगंधपरिणामे	सुरभिगन्धपरिणामः ९५३	
सुविभगंधरस	सुरभिगन्धरस्य ५४४	
सुविभगंधाई	सुरभिगन्धानि ८७७ [१०],	
	१८०६ [१]	
सुविभगंधाजो	सुरभिगन्धाः १२४०	
सुविभगंधो	सुरभिगन्धः ५४४	
सुविभसदपरिणामे	सुरभिश्चदपरिणामः-	
	शुभश्चदपरिणामः ९५७	
सुभए	सुभगम्-पद्मविशेषः ५१	
सुभग ०	सुभग-पद्मविशेष ५४ [८]	
	गा. ९०	
सुभगणामाए	सुभगनाम्नः १७०२ [५१]	
सुभगणामे	सुभगनाम् १६९३	
सुभगत्ताए	सुभगतया २०५२ [२]	
सुभगा	सुभगा-वल्लीविशेषः ४५	
	गा. २९	
„	सुभगाः-त्रीन्द्रियजीवाः	
	५७ [१]	
सुभणामरस	शुभनाम्नः १६८४ [१]	

मूलसदो	सक्यस्थो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यस्थो	सुत्तकाइ
सुभणामं	सुभनाम १६८४ [१]		० सुयणाणाइं	श्रुतज्ञाने १४२० [५-६]	
सुभणामाए	सुभनाम्नः १७०२ [५०]		सुयणाणारिया	श्रुतज्ञानार्थाः १०८	
सुभणामे	सुभनाम १६९३		सुयणाणी	श्रुतज्ञानी १३४८	
सुभणसा	सुभनाः-वज्रोविशेषः ४५.		"	श्रुतज्ञानिनः २५७, ९३८,	
	गा. ३०			९४१[१], १९५४, १९६०	
सुभत्तओ	वनस्पतिविशेषः पृ. २२		सुयणाणीणं	श्रुतज्ञानिनाम् २५९	
	टि. १		० सुयणागेसु	श्रुतज्ञानयोः १२९६ [१]	
सुय	श्रुत १ [गा. १]		सुयधम्मं	श्रुतधर्मम् ११० गा. १३०	
+ सुय	तृणविशेषः ४७ गा. ३५		सुयपिच्छे	गुक्पिच्छम् १२२७	
सुयअण्णाण	श्रुताज्ञान ४४५, तः ४४७		सुयपिंछे	" पृ. २९३ टि. १२	
सुयअण्णाण ०	" ४४०, ४४१, ४४३,		सुययणनिहाणं	श्रुतरत्ननिधानम् १ गा. २	
	४७० [१]		सुययणं	श्रुतरत्नम् १ गा. ३	
सुयअण्णाणपरिणामे	श्रुताज्ञानपरिणामः ९३४		सुययणं-	श्रुतरत्नम् १ [गा. २]	
सुयअण्णाणसागार-	श्रुताज्ञानसाकारपश्यता		सुयविमिद्व्या	श्रुतविशिष्टता १६८५ [१]	
पासणत्ता	१९४५, १९४८		सुयविंटा	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
सुयअण्णाणसागार-	" १९४१, १९५७ [१],		सुयसागरा	श्रुतसागरात् १ [गा. २]	
पासणया	१९५८		सुरद्वय	सुरचित १८८	
सुयअण्णाणसागा-	श्रुताज्ञानसाकारोपयोगः		सुरगण ०	सुरगण २११ गा. १७२	
रोवओगे	१९०९, १९१३		+ सुरद्व	सुराष्ट्रेषु १०२ गा. ११४	
सुयअण्णाणी	श्रुताज्ञानी ४७१, ४८८,		सुरभि	सुरभि १७८ [१], १८८	
	१३५२, १८९९ [१]		सुरभिगंधणामे	सुरभिगन्धनाम	
"	श्रुताज्ञानिनः ९३८, ९४०			१६९४ [१०]	
	[१], ९४१ [१], १९५४		सुरभिगंधपरिणता	सुरभिगन्धपरिणताः पृ. ६	
० सुयअण्णाणोव-	श्रुताज्ञानोपयुक्ताः १९३२			टि. १-२, पृ. ७ टि. ३, पृ. ८	
उत्ता	[१]			टि. १-३-५, पृ. १० टि. १	
सुयअण्णाणसागार-	श्रुताज्ञानसाकारपश्यता		सुरहि	सुरभि १७७	
पासणया	१९३७		सुरिंदे	सुरेन्द्रः १९७ [२]	
सुयणाण	श्रुतज्ञान १२१६ [१],		सुरूव ०	सुरूप १९२	
	१४३७ [५-६]		+ सुरूव	सुरूपः-भूताभिधानज्ञान-	
सुयणाण ०	" ४४०, ४७७ [१],			व्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२	
	४८५ [१]			गा. १४९	
सुयणाणपरिणामे	श्रुतज्ञानपरिणामः ९३३		सुरूवा	सुरूपाः १७७, १७८	
सुयणाणसागारपा-	श्रुतज्ञानसाकारपश्यता			[१], १८८	
सणया	१९३७		"	सुरूपौ १७८ [२]	
सुयणाणसागारोव-	श्रुतज्ञानसाकारोपयोगः		"	सुरूपाणि १९५ [१]	
ओगे	१९०९, १९१३, १९२१		सुवच्छे	सुवत्सः-वानव्यन्तरैन्द्रः	
सुयणाणं	श्रुतज्ञानम् ११० गा. १२६			१९४ गा. १५२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुवण्णकुमारराया	सुपर्णकुमारराजा	१८५ [२], १८६ [२]
सुवण्णकुमारा	सुपर्णकुमाराः	१४० [१], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१]
सुवण्णकुमाराणं	सुपर्णकुमाराणाम्	१८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८७, ३५१ [१], ५७८
सुवण्णकुमारिंदो	सुपर्णकुमारेन्द्रौ	१८४ [२]
सुवण्णकुमारिंदे	सुपर्णकुमारेन्द्रः	१८६ [२]
सुवण्णकुमारीणं	सुपर्णकुमारीणाम्	३५२ [१]
सुवण्णज्जहिया	सुवर्णज्युक्तिः	१२३०
० सुवण्णमती	सुवर्णवती	२११
सुवण्णसिन्धी	सुवर्णशुक्तिः	१२३०
सुवण्णा	सुपर्णाः—सुपर्ण[कुमाराः]	१७७ गा. १३७, १८७ गा. १४५ गा. १४७, ४३९
सुवण्णिंदे	सुपर्णेन्द्रः—सुपर्णकुमारेन्द्रः	१८५ [२]
सुवण्णे	सुपर्णे—सुपर्णकुमारेणु	१८७ गा. १३८
„	सुवर्णम्	२४ गा. ८
सुसुमारा	शिशुमाराः	पृ. २९ टि. २
सुह ०	शुभ	१९६
सुहत्ताए	सुखतया	१८०५, १८०६ [१]
सुहफासा	सुखरूपशीनि	१९५ [१]
० सुहया	सुखता	१६८१ [१], १६९० [२]
सुहं	सुखम्	२११ गा. १७७, २१७६ गा. २३१
„	सुखाम्	२०५४ गा. २२६, २०७०
० सुहं	„	२११ गा. १७२
सुहा	सुखा—वेदनामेदः	२०६९
० सुहावहा	सुखावहा	२११

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुहिरणियाकुसुमे	सुहिरणियाकुसुमम्	१२३८
सुही	सुखिनः	२११ गा. १७७, २१७६ गा. २३१
सुहुम ०	सूक्ष्म	१४९१ [२], १४९२ [२], १४९३ [२], १४९४ [२]
+ सुहुम	सूक्ष्मः	२१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२
सुहुमअपज्जत्तगाणं	सूक्ष्मापर्याप्तकानाम्	२३८
सुहुमअपज्जत्तयाणं	सूक्ष्मापर्याप्तकानाम्	२४८
सुहुमआउकाइय ०	सूक्ष्माप्रायिक	२३९, २४९
सुहुमआउका-	„	३३४
इय ०	„	३३८
सुहुमआउकाइया	सूक्ष्माप्रायिकाः	२३७ तः २३९, २४० [३], २४१, २४७ तः २४९, २५० [३]
सुहुमआउकाइयाणं	सूक्ष्माप्रायिकानाम्	२३७, २४० [३], २४१, २४७, २४८, २५० [३], २५१, ३५८
सुहुमआउकाइए	सूक्ष्माप्रायिकः	१३०१
सुहुमआउकाइया	सूक्ष्माप्रायिकाः	२६, २७, १५३
० सुहुमआउकाइया	„	२७
सुहुमआउकाइयाणं	सूक्ष्माप्रायिकानाम्	१५३
सुहुमणामस	सूक्ष्मनाम्नः	१७०२ [४७]
सुहुमणामाए	„	१७०२ [४५]
सुहुमणामे	सूक्ष्मनाम	१६९३
सुहुमणिओया	सूक्ष्मनिगोदाः	२३९
सुहुमणिओयाण	सूक्ष्मनिगोदानाम्	२३७
सुहुमणिगोद ०	सूक्ष्मनिगोद	२३८, २४८
सुहुमणिगोदा	सूक्ष्मनिगोदाः	२४७, २४८, ३३४
सुहुमणिगोदे	सूक्ष्मनिगोदः	१३०१
सुहुमतेउकाइय ०	सूक्ष्मतेजःप्रायिक	२३९, २४९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुहुमतेउकाइय-	सूक्ष्मतेजःकायिक	२३८
सुहुमतेउकाइया	सूक्ष्मतेजःकायिकाः १५६, २३७, २३८, २४० [४], २४१, २४७ तः २४९, २५० [४], २५१, ३३४	
सुहुमतेउकाइयाणं	सूक्ष्मतेजःकायिकानाम् १५६, २४० [४], २४१, २४७, २४८, २५० [४], २५१, ३३१	
सुहुमतेउकाइय	सूक्ष्मतेजःकायिकः १३०१	
सुहुमतेउकाइया	सूक्ष्मतेजःकायिकाः २९, ३०, २३९	
सुहुमतेउकाइयाणं	सूक्ष्मतेजःकायिका- नाम् २३७	
सुहुमनिगोद०	सूक्ष्मनिगोद	२३९
सुहुमनिगोदा	सूक्ष्मनिगोदाः २३७, २३८, २४० [७], २४१, २४९, २५० [७], २५१	
सुहुमनिगोदाण	सूक्ष्मनिगोदानाम् २४१	
सुहुमनिगोदाणं	,, २४० [७], २४७, २५० [७], २५१	
सुहुमनिगोय०	सूक्ष्मनिगोद	२४९
सुहुमनिगोया	सूक्ष्मनिगोदाः २५० [७]	
सुहुमपजत्तगाणं	सूक्ष्मपर्याप्तकानाम् २३९	
सुहुमपजत्तया	सूक्ष्मपर्याप्तकाः २५१, ३३४	
सुहुमपजत्तयाण	सूक्ष्मपर्याप्तकानाम् २४९	
सुहुमपुढविकाइयसु	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकेभ्यः ६६८ [४]	
सुहुमपुढविकाइय- हिंनो	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकेभ्यः ६५० [४.५]	
० सुहुमपुढविका- इयहिंनो	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकेभ्यः ६५० [५]	
सुहुमपुढविकाइय ०	सूक्ष्मपृथ्वीकायिक २३९, २४९	
सुहुमपुढविका- इय-०	,,	२३८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुहुमपुढविकाइया	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकाः २०, २१, १५०, २३७ तः २३९, २४० [२], २४१, २४७ तः २४९, २५० [२], २५१, ३३४	
० सुहुमपुढविकाइया	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकाः २१	
सुहुमपुढविका- इयाणं	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकानाम् १५०, २३७, २४० [२], २४१, २४७, २४८, २५० [२], २५१, ३५५ [१]	
० सुहुमपुढविका- इयाणं	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकानाम् ३५५ [२-३]	
सुहुमपुढविकाइय	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकः १३०१	
सुहुमपुढविकाइय- एगिंदिय-	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकैकेन्द्रियौ- दारिकशरीरम्	
ओरालियसरीरे	१४७८ [१-२]	
०,,	,, १४७८ [२]	
सुहुमपुढविकाइ-	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकानाम्	
याण	१४९० [२]	
सुहुमवणफइ-	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकः	
काइय	१३०१	
सुहुमवणफइका-	सूक्ष्मवनस्पतिकायिक	
इय ०	२३९, २४९	
सुहुमवणफइका-	,,	
इय-०	२३८	
सुहुमवणफइ-	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः	
काइया	२३७, २३९, २४० [६], २४१, २४८	
सुहुमवणफइका-	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकानाम्	
इयाणं	२३७, २४० [६], २४७, २४८, ३६७	
सुहुमवणफनिका-	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः	
इया	२३८, २५१	
सुहुमवणस्तइका-	,, ३५, ३६, १६२, २४७, इया २४९, २५० [६], ३३४	
० सुहुमवणस्त- इकाइया	,,	३६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सुहुमवणस्सइकाइ- याणं	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकानाम् १६२, २४१, २५१	
सुहुमवणस्सति- काइयाणं	,, २५० [६], ३३४	
सुहुमवाउकाइय	सूक्ष्मवायुकायिक २३९, २४९	
सुहुमवाउका- इय - ०	,, २३८	
सुहुमवाउकाइया	सूक्ष्मवायुकायिका: १५९, २३७त: २३९, २४० [५], २४७त: २४९, २५० [५], ३३४	
सुहुमवाउकाइयाणं	सूक्ष्मवायुकायिकानाम् १५९, २३७, २४० [५], २४१, २४७, २४८, २५० [५], २५१, ३६४ [१]	
० सुहुमवाउकाइ- याणं	सूक्ष्मवायुकायिकानाम् ३६४ [२]	
सुहुमवाउकाइए	सूक्ष्मवायुकायिक: १३०१	
सुहुमवाउकाइयए- गिंदियवेउव्विय- सरीरे	सूक्ष्मवायुकायिकेन्द्रिय- वैक्रियशरीरम् १५१५ [२]	
सुहुमवाउकाइया	सूक्ष्मवायुकायिका: ३२, ३३	
० सुहुमवाउकाइया	,, ३३	
सुहुमसंपराए	सूक्ष्मसम्पराय: १७४२	
सुहुमसंपराय	सूक्ष्मसम्पराय १२२, १३७	
सुहुमसंपराय ०	,, १२१, १२२, १३३, १३७	
सुहुमसंपरायच- रित्तपरिणामे	सूक्ष्मसम्परायचारित्र परिणाम: ९३६	
सुहुमस्स	सूक्ष्मस्य १७०२ [४८], २१७५	
सुहुमा	सूक्ष्मा: ५४ [११] [गा. १], २३७त: २४० [१], २४१, २४७त: २५० [१], २५१, २६७, ३३४, ९९३, ९९४, २१६८, पृ. ४८ टि. ३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सुहुमाइं	सूक्ष्माणि १७८ [१-२]	
सुहुमाण	सूक्ष्माणाम् १५०४ [३]	
सुहुमाणं	सूक्ष्माणाम् २३७, २४० [१], २४१, २४७, २५० [१], २५१, २६७, १५०६ [५]	
सुहुमे	सूक्ष्म: १३००, १३०२, १३८६	
सुहो	शुभ: २११ गा. १७३	
सुकलितणा	तृणविशेष: ४७ गा. ३६	
सुंठि	शुण्ठी ५४ [८] गा. ९२	
सुंटे	तृणविशेष: ४७ गा. ३६	
सुंवे	पर्वगवनस्पतिविशेष: ४६ गा. ३३	
सुंमुमारा	शिशुमारा: - जलचरमेद: ६२, ६७	
० सूई	सूचि: ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ त: ९२४	
सूईकलावसंठाण-	सूचिकलापसंस्थानसंस्थि-	
संठिए	तम् १४९२ [१]	
सूईमुहा	सूचिमुखा: - द्वीन्द्रियजीवा: ५६ [१]	
सूयलि ०	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १५	
सूयीकलावसंठाण-	सूचिकलापसंस्थानसंस्थि-	
संठिए	तम् ९८६	
सूयीमुहा	सूचिमुखा: - द्वीन्द्रियजीवा: पृ. २७ टि. ५	
सूर	सूर्य १६७ त: १७४	
सूरकंतमणिगिरिस्सिए	सूर्यकान्तमणिनिश्रित: ३१ [१]	
सूरकंते	सूर्यकान्त: २४ गा. ११	
सूरणकंदे	सूरणकन्द: ५४ [१] गा. ५३	
० सूरवल्ली	सूरवल्ली ४५ गा. ३०	
सूरविमाणे	सूर्यविमाने ३९९ [१-३], ४०० [१-३]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
+ सूरसेणा	शूरसेनेषु १०२ गा. ११६			१२०९, १२१० [१,३],	
सूरा	सूर्याः-सूर्यनिकायदेवाः			१२११, १२१५ [१-३],	
	१४२ [१], १९५. [१]			१२२०, १२२२, १२२३,	
० सूरा	सूराः-सूर्यनामाभिधद्वीप-			१२२५, १२५१ तः	
	समुद्रार्थे १००३ [२]			१२५३, १२५५, १९५४,	
	गा. २०६			१९५७ [१], १९५८,	
सूरिय	सूर्य १९६, १९७ [१],			१९६०, १९६३, १९६४,	
	१९८ [१], २१०			२०४६, २०५१, २०५२	
० सूरिया	सूर्यां १९५. [२]			[१-२], २०७८, २०८०,	
सूरपाणी	शूरपाणिः १९८ [२]			२०८३, २१६९, घृ. २७५.	
सूररणामाण	सुस्वरनाम्नः १७०२ [५.२]			टि. ६	
सूररणामे	सुस्वरनाम १६९३		से	तद् ५, १३ [५], १६, १७,	
से					

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

४४३ तः ४४८, ४५२,
 ४५५ [१-३], ४५६ [१],
 ४५७ [१], ४५९ [१],
 ४६२ [१], ४६४ [१],
 ४६६ [१], ४६७ [१],
 ४६८ [१], ४७० [१],
 ४७३ [१], ४७४ [१],
 ४७५ [१], ४७७ [१],
 ४८१ [१], ४८२ [१],
 ४८३ [१], ४८५ [१],
 ४८७ [१], ४८९ [१],
 ४९० [१], ४९१ [१],
 ४९३ [१], ४९५ [१],
 ४९७, ४९९ [२], ५०३ तः
 ५०५, ५०८ तः ५११,
 ५१३ तः ५१५, ५१९,
 ५२५ [१], ५२६ [१],
 ५२९ [१], ५३० [१],
 ५३१ [१, ३], ५३२
 [१], ५३३ [१], ५३५
 तः ५३९ सूत्राणां प्रथम-
 कण्डिका, ५४१ [१],
 ५४२ [१], ५४३ [१],
 ५४५ [१], ५४७ [१],
 ५४८ [१], ५५० [१],
 ५५१ [१], ५५२ [१],
 ५५४ [१-३], ५५५
 [१], ५५६ [१], ५५७
 [१], ५५८, ८८२ तः
 ८८६, ९४६, ९५७,
 ९८३ [२], ९८४, ९८५
 [७], ९९६, १०८९ तः
 १०९१, १०९४ तः
 १०९९, ११०१, ११०३,
 ११०४, ११०६ तः
 ११२२, १२१५ [१-३],
 १२२०, १२२२, १२२६

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

तः १२३१, १२३३ तः
 १२३८, १२५२, १२५३,
 १३२६, १३३०, १३३४,
 १३४३, १३४४, १३४६,
 १३५२, १३५९, १३७५,
 १४३२ [२], १४३६
 [२], १४३७ [२-६],
 १४४४, १४५९, १५२३
 [१-२], १५२६ [१-६],
 १५७० तः १५७३,
 १७९६, १८०६ [१],
 १८१५, १८२४, १८६४,
 १९२८, १९२९, २१५३
 [२, ४, ६], २१५६ [२],
 २१५९ [२], २१६६
 [४], २१६९, २१७०
 [१], २१७० [२] गा.
 २२९, २१७३ [१],
 २१७४ [१], २१७५,
 २१७६, घृ. २४६
 टि. १.

से-

तद् ९९४, ९९८, ११२५,
 ११२६, ११२८ तः
 ११३०, ११३२, ११३३
 [१], ११३८, ११४२,
 ११४४, १२१५ [१, ३],
 १२२०, १२५३, १२५५,
 १२२८, १२३१, १२३२
 [१], १२५४, १२५७
 [१], १२५८, १२६०,
 १२६३, १२६४, २०४६,
 २०५१, २०५२ [१],
 २०७८, २०८०, २०८३,
 २१६९, २१७६, घृ. १६१
 टि. २, घृ. २४५ टि. ४,
 घृ. २७४ टि. १, घृ. २७६
 टि. २

वीथं परिसिद्धं-सद्वाणुकमो

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
से	तस्य १७४४, १८६४, १९६३, १९६४, २०५२	[२]
सेकालंसि	भविष्यत्काले	पृ. ३९४ टि. १
सेज्जा	शय्या	२१७४ [४]
+ सेडिय	तृणविशेषः	४७ गा. ३५
सेडी	रोमपश्चिमविशेषः	८८
सेडिबगमूलार्इ	श्रेणिवर्गमूलानि	९१८ [१]
सेडी	श्रेणिः	९२१ [१]
सेडीणु	श्रेण्याः	९२१ [१]
सेडीभो	श्रेण्यः ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२४	
० सेडीभो	,,	१५५१ [९]
सेडीणं	श्रेणीनाम् ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ तः ९२४	
सेडीहिं	श्रेणिभिः	पृ. २२७ टि. ४
सेणयणु	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १५
सेणावडूरयणत्तं	सेनापतिरत्नत्वम्	१४६७
सेणावई	सेनापतिम्	११०८
० सेणावच्चं	सेनापत्यम् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
सेणियणु	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १५
सेण्हा (सण्हा)	,,	४० गा. १५
सेता	श्वेता	२११
सेते	श्वेतः-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५३	
सेदसप्पा	श्वेतसर्पाः	७९
सेयकणवीरे	श्वेतकरवीरः	१२३१
सेयवंधुजीवणु	श्वेतवन्धुजीवकः	१२३१
सेयविया	श्वेताम्बिका	१०२ गा. ११७
सेयंसि	सेये-कर्ममे	११२१
सेया	श्वेताः	१९६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तं
सेयालंसि	एष्यत्काले	१८० १८१०, १८१
सेयासोणु	श्वेताशोकः	१२३
सेरियणु	वनस्पतिविशेषः	४३ गा. ५
सेलं	शैलः	८५
सेल	शैलः-वृक्षविशेषः	४० ४ १
सेलेसिपडिवण्णगा	शैलेशीप्रतिपन्नकाः	८६ १५७
सेलेसिमद्वाणु	शैलेष्यद्वायाः	२१७
सेलेसिं	शैलेपीम्	२१७
सेलेसु	शैलेपु	१४
सेल्लगारा	शैलकाराः-शिल्पार्याः	१०
सेल्लारा	,,	पृ. ३८ टि.
सेवट्टसंघयण-	सेवार्तिसंहनननाम्नः	
णामस्स		१७०२ [२२]
सेवट्टसंघयणस्स	सेवार्तिसंहननस्य	१७०ः [२८, ३०]
सेवट्टस्स	सेवार्तस्य	१७०ः [३२-३३]
० सेवणा	सेवनम्	११० गा. १३९
+ सेवाळ	शैवलः	४३ गा. २५, ५५ [३] गा. १०८
सेवाले	,,	५१, ५४ [१] गा. ४५
सेस ०	शेष ५२५ [१], १७४२	
सेसणुसु	शेषकेषु	१७४१
सेसरा	रोमपश्चिमविशेषः	पृ. ३४ टि. ३
सेससप्पा	शेषसर्पाः	पृ. ३२ टि. १
सेसं	शेषम्	१८१ [१-२], १८३ [१], १८४ [१], १८५ [२], १८६ [२], १९८ [१-२], १९९ [२], २०० [१], २०१ [१], २०५ [१], २०७, २०९, ५४४, ६४८, ६५०

मूलसद्वो

सकयत्थो

सुत्तंकाइ

[१०, १२], ९२४, ९३९
 [१], ९४० [१], ९४१
 [१], ९४२, ९८३ [२],
 ९८४, ९८७ [५], ११४१,
 ११४२, ११४४, ११४६,
 ११५४, १६८४ [२],
 १७१७, १७२०, १७२४,
 १७२७, १७४७ [१],
 १८०६ [१], १८०९,
 १८१५, १८२३, १८२९,
 २०५२ [४-६], २१५६
 [२], २१५७, २१५८ [१],
 २१५९ [२], २१६५

सेसा

शेषाः ३३३, ७८१ तः
 ७८४, ७९० गा. १९०,
 १४१३, १६०४ [१],
 १७६१, १७६३ [३],
 १७७३ [२], १८५८,
 १९५३, १९८० गा.
 २२१, २०५४ गा. २२६,
 २१२३ [३]

सेसाण

शेषाणाम् १८७, ५२४,
 ५५८

सेसाणं

,, १०२३, १०२९,
 ११५५, १६३९, १८८५
 [३]

सेसाणि

शेषाणि १६९४ [१८]

सेसिदा

सर्पभेदः पृ. ३२ टि. ४

सेसे

शेषः १७४४

सेसेसु

शेषेषु ११० गा. १२९,
 ४८५ [२], ७९० गा.
 १९०, १४६५, १९०७

सेसेहितो

शेषेभ्यः १४६९

सेहा

रोमपक्षिविशेषः ८८

”

भुजपरिसर्पविशेषः पृ. ३३
 टि. २

सो

सः ५४ [९] गा. ९७-९८,

मूलसद्वो

सकयत्थो

सुत्तंकाइ

११० गा. १२४ तः १२६ गा.
 १२८ गा. १३०, १७९
 [१], १०९९, १७२८

सो-

सः २११ गा. १७३

सोइंदिण

श्रोत्रेन्द्रियम् ९७३, ९७४

तः ९७८ सूत्राणां प्रथम-

कण्डिका, ९७९, ९८३

[१-२], १०५६, १०५७

सोइंदिओवचण

श्रोत्रेन्द्रियोपचयः १००७,

१००८ [१]

सोइंदिद्य ०

श्रोत्रेन्द्रिय ९७९, ९८२,

१०१३, १८२५

सोइंदिद्यअत्थोगाहे

श्रोत्रेन्द्रियार्थवग्रहः १०१९

सोइंदिद्यअवाण

श्रोत्रेन्द्रियापायः १०१५

[१]

सोइंदिद्यईहा

श्रोत्रेन्द्रियेहा १०१६ [१]

सोइंदिद्यउव-

श्रोत्रेन्द्रियोपयोगाद्धा

ओगद्धा

१०१२ [१]

सोइंदिद्यओगाहणा

श्रोत्रेन्द्रियावगाहना

१०१४ [१]

सोइंदिद्यत्ताण

श्रोत्रेन्द्रियतया १८०५,

२०५२ [२]

सोइंदिद्यनिव्वत्तणा

श्रोत्रेन्द्रियनिर्वर्तना १००९

[१], १०१० [१]

सोइंदिद्यपरिणामे

श्रोत्रेन्द्रियपरिणामः ९२८

सोइंदिद्यलद्धी

श्रोत्रेन्द्रियलब्धिः १०११

[१]

सोइंदिद्यवज्जणो-

श्रोत्रेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः

१०१८

गाहे

सोइंदिद्यस्स

श्रोत्रेन्द्रियस्य ९८० [१],

९८१ [१], ९८२, ९९२

[१], १०१३

सोइंसि

श्रोतसि पृ. २७३ टि. १

सोक्खं

सौख्यम् २११ गा. १७१

गा. १७५ गा. १७९

सोग

शोक १७०० [१३],

१७०८ [१०]

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
सोमंघिण्	सौगन्धिकः २४ गा. ११	
० सोमंघियाण	सौगन्धिकानाम् ५४ [८]	
	गा. ९०	
सोमो	शोकः १६९.१ [५]	
सोणिप्सु	शोणितेषु ९३	
सोत्तियमई	शौक्तिः कावती पृ. ३ अटि. ६	
सोत्तिया	शौक्तिकाः-द्वीन्द्रियजीवाः	
	५६ [१]	
„	सौक्तिकाः-कर्मार्याः १०५	
सोत्थिय	स्वस्तिक २११	
सोत्थियसाम्	वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ४०	
सोमंगलगा	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
सोयविष्णागावरणे	श्रोत्रविज्ञानावरणम् १६७९	
सोया	श्रोत्रे १०२५	
सोयावरणे	श्रोत्रावरणम् १६७९	
+ सोरट्टा	सौगट्टेषु पृ. ३० टि. ३	
सोरिचं	सौरिकम्-सौरिकपुरम्	
	१०२ गा. ११३	
सोलस	पोडश १०३०, १०३६,	
	१०४१ [१-२, ६-८],	
	१०४३ [१, ३, ५],	
	१०४५ [१], १०४६	
	[३, ५], १०८३, १२५८	
	[८], १५८७ [२],	
	१६७४ [२], १६७८ [३],	
	१७०२ [२०], २१६९,	
	पृ. २५५ टि. २	
सोलस -	पोडश १७३	
सोलसगं	पोडशकम् १७४ गा.	
	१३३-१३४	
सोलसण्हं	पोडशानाम् १९० [२],	
	१९५ [२]	
सोलसमं	पोडशम् पृ. २७३ पं. १३	
सोलसविहे	पोडशविधम् ८९६,	
	१६९१ [४]	
सोलसहिं	पोडशभिः १७२३	
सोलसुत्तर ०	पोडशोत्तर १७३	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
सोलसुत्तरे	पोडशोत्तरे १७२	
सोलं	पोडशम् ७९० गा.	
	१८८ तः १९०	
सोवकमाउया	सोपक्रमागुप्ताः ६७९, ६८१	
सोवच्छ्रिया	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
सोहरग ०	सौभाग्य २०५२ [२]	
सोहम्म	सौधर्म १५२६ [५]	
सोहम्म -	„ ६३४, १०३४,	
	२०५१, २०५२ [१]	
सोहम्म ०	„ ६२२	
सोहम्म - ०	„ १९६, २१०, ६५०,	
	[१८], ६५९, ६७८,	
	१५३२ [५], १५५१ [३]	
सोहम्मकप्पे	सौधर्मकप्पे ५८९	
० सोहम्मग	सौधर्मक १०४१ [७]	
सोहम्मगकप्प ०	सौधर्मककप्प १९७ [१-२]	
सोहम्मगदेवत्ते	सौधर्मकदेवत्ते १०४६ [५]	
सोहम्मगदेवस्स	सौधर्मकदेवस्स १०४५ [१]	
सोहम्मगदेवा	सौधर्मकदेवाः ७०२,	
	१९९८	
सोहम्मगदेवाणं	सौधर्मकदेवानाम् १९७	
	[१], १०५२, २०१४ [१]	
सोहम्मगदेवे	सौधर्मकदेवः १०४५ [१],	
	१४५७	
सोहम्मवडेंसग	सौधर्मवतंसकः १९७ [१]	
सोहम्मवडेंसगा	सौधर्मवतंसकाः २०३ [१]	
सोहम्मवडेंसया	„ २०१ [१]	
सोहम्मस्स	सौधर्मस्य १९९ [१], ७७८	
सोहम्मं	सौधर्मम् १९६३	
सोहम्मा	सौधर्माः १४१ [१]	
सोहम्मादी	सौधर्मादि ७७६	
सोहम्मे	सौधर्मे १९८ [१], १९९	
	[१], २२३ [१], ३३४,	
	४०९ [१] तः ४१२ [३],	
	१४७०	
„	सौधर्मः १९७ [१], १८३०	
सोहम्महेत्तो	सौधर्मम्यः ६५० [१८]	

मूलसहो	सक्रयत्यो	सुत्तकाइ
सोहंत	शोभमान	१८८
सोडमगरा	मकरविशेषः	६६
	हं	
हडे	वनस्पतिविशेषः ५१, पृ. २७	टि. १
हथ्य -	हस्त १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
० हथ्या	हस्ताः	१८८
० हथ्याभरणा	हस्ताभरणाः १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
हस्थिणिग्या	हस्तिनिका-हस्तिनी ८५१	
हस्थिपूयणया	गण्डीपदपञ्चविशेषः पृ. ३१	टि. २
हस्थिपूयणा	,, पृ. ३१ टि. २	
हस्थिमुहा	हस्तिमुखाः-अन्तर्द्वीप- मनुष्याः	९५
हस्थिरयणत्तं	हस्तिरत्नत्वम्	१४६८
हस्थिसोडा	हस्तिशुण्डाः-त्रीन्द्रिय- जीवाः	५७ [१]
हथी	हस्ती ७३, ८४९, ८५२	
हय	हय	१९६
हयकण्णा	हयकर्णाः-अन्तर्द्वीप- मनुष्याः	९५
हयकन्ना	हयकर्णाः-म्लेच्छजाति- विशेषः पृ. ३६ टि. ३	
हयच्छायं	हयच्छायाम्	१११४
हयमुह	हयमुख-म्लेच्छजाति- विशेषः पृ. ३६ टि. ३	
हयवर	हयवर	१७७
हरडण्	हरीतकः-वृक्षविशेषः ४० गा. १४	
हरतणुया	हरतनुका-वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५२	
हरतणू	हरतनुः-अपक्रायभेदः पृ. १४ टि. २	
हरतणू	,, ,, २८ [१]	

मूलसहो	सक्रयत्यो	सुत्तकाइ
+ हरिकंत	हरिकान्तः-वानव्यन्त- रेन्द्रः १८७ गा. १४३	
हरिडण्	हरीतकः-वृक्षभेदः पृ. १७ टि. ६	
हरितग	हरितक-वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ३९	
+ हरिय	हरितानि ३८ गा. १२	
हरिया	हरिताः-जात्यार्थाः १०३ गा. ११८	
,,	हरितानि ४९	
हरियालगुलिया	हरितालगुटिका १२३०	
हरियालभेण्	हरितालभेदः १२३०	
हरियाले	हरितालः २४ गा. ९, १२३०	
हरिवास ०	हरिवर्ष १०९८, १२५७ [१३]	
हरिवासेहिं	हरिवर्षैः ९६	
० हरिसा	हर्षाः १६७ तः १७४	
हरिस्सहे	हरिस्सहः-विशुत्तुमारिन्द्रः १८७ गा. १४४	
हलधरवसणे	हलधरवसनम्-वलदेव- वसनम् १२२७	
हलिइगुलिया	हरिद्रागुटिका १२३०	
हलिइपत्ता	हारिद्रपत्राः-चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८ [१]	
हलिइमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. ५	
हलिद्वा	हरिद्रा ५४ [१] गा. ४८, १२३०	
हलिद्वाभेण्	हरिद्राभेदः १२३०	
हलिमच्छा	मत्स्यविशेषः ६३	
हलीसागरा	,, ६३	
हवइ	भवति १९४ गा. १५२, २१७६	
हवति	,, ४२ गा. २१, २०५४ गा. २२५, पृ. ३९५ टि. १	
हवन्ति	भवन्ति ४३ गा. २६, ५४ [११] गा. १०४-१०५, ८३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
हवंति -	भवन्ति ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], १६९, १७३, १७८ [१], १८१ [१], १९७ [१], १९८ [१], २०६ [१], २०७, २०८		हंसा	हंसा:	८८
			हंसे	हंसः-मणिभेदः २४गा. ११	
			हायमाणु	हायमानकः	२०२७
			हार	हार	२११
			हार०	,, १७७, १७८ [१-२],	१९६
हवेज	भवेत् २११ गा. १६१		हारोस	भ्लेच्छजातिविशेष	९८
हवेजा	,, २११ गा. १७३		हालाहला	त्रौन्द्रियजीवाः	५७ [१]
हव्वं -	शीघ्रम् २१६९		हालिद्	हारिद्र ५४४, १८०९	
हसिय	हसित १८८		हालिद् ०	,, १८०६ [१]	
हस्स	हूस्व २१७५		हालिद्गुण	हारिद्रकेण	१२३२
हस्स ०	हास्य पृ. ३७२ टि. ३		हालिद्मत्तिया	हारिद्रमृत्तिका	२३
हस्सगट्टपरिणामे	हूस्वगतिपरिणामः ९४९		हालिद्द्वर्ण ०	हारिद्रवर्ण ४४०, ४४१	
हस्से	हासः-वानव्यन्तरेन्द्रः पृ ६७ टि. ३		हालिद्द्वर्णणामागु	हारिद्रवर्णनामनः	१७०२ [२५]
हंता	हन्त ८३०, ८३२ तः ८३८, ८४९, ८५१ तः ८५७, ८९७, ९९३, १०००, १००१, ११३८, ११३९, १२०१ [१], १२०३ [१, ३], १२०८, १२१० [१], १२११, १२२०, १२२२, १२२३, १२२५, १२५२, १२५३, १२५५, १२५८ [१-२, ५-८], १४२० [५], १४२५ [१], १४३७ [४-५], १५७४, १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६३७, १६४०, १७९५, १८०२, १८०६ [१], १८०७, १८१४, १९६४, २०३३, २०३४ [१], २०३५, २१६९		हालिद्द्वर्णपरि- णता	हारिद्रवर्णपरिणताः ९ [४], १० [१], ११ [१] तः १३ [५]	
			हालिद्द्वर्णपरिणया	,, ८ [१], १० [२]	
			हालिद्सुत्तणु	हारिद्रसूत्रके	१२२२
			हालिद्दाइ	हारिद्राणि ८७७ [७]	
			हास ०	हास्य-मोहनीयकर्मभेदः १८८, १७०० [१२], १७०८ [९]	
			+ हास	हास्ये ८६३ गा. १९५	
			हासणिरिसया	हास्यनिःसृता ८६३	
			हासरई	हासरतिः-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५३	
			हासे .	हासः-, १९४ गा. १५३	
			,,	हास्यम्-मोहनीयकर्मभेदः १६९१ [५]	
			हिट्टं	अधः पृ. २२७ टि. ३	
			हिट्टा	अधस्तात् १७१ तः १७४	
			+ हिट्टिमया	अधस्तन्याः १७४ गा. १३३	
			हिमाणु	हिमकम्-हिमम् २८ [१]	
			हिमे	,, पृ. १४ टि. २	
			हिरण्यवपुहिं	हैरण्यवतैः	९६
+ हंसग	हंसकः-मणिभेदः पृ. १४ टि. १				
+ हंसगवभ	हंसगर्भः-, पृ. १४ टि. १				

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
हिल्लिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
हिंगुखे	हिंजुवृक्षः	४८ गा. ३८
हिंगुलुप	हिंजुलुकः	२४ गा. ९
० हिंगुलुप	,,	१२२९
हीणस्सस्या	हीनस्वरता	१६८४ [२]
० हीणा	हीनाः	२११ गा. १६१
हीणे	हीनः	४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१], ५५४ [१]
० हीणे	हीनः	४४०, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१], ५५४ [१]
हीरो	हीरः-विषमच्छेदम् उद्गुत्तरं वा	५४ [४] गा. ६६ तः गा. ७५
हुज्जा	भवंत्	१२१६ [१]
हुंडसंठाणणामे	हुण्डसंस्थाननाम	१६९४ [८]
हुंडसंठाणसंठिण्	हुण्डसंस्थानसंस्थितम्	९८३ [२], ९८७ [१], १४९५ [१], १४९७ [१-३], १५२३ [१]
हुंडसंठाणसंठिया	हुण्डसंस्थानसंस्थिताः	१४९८ [३], १५००, १५०१ [४]
हुंडे	हुण्डम्-संस्थानम्	९८८, १४९८ [१], १५०१ [१], १५२३ [२]
हुयवह ०	हुतवह	१७८ [२]
हुस्सं	हुस्वम्	२११ गा. १६१
हुण ०	हुण-म्लेच्छजातिविशेषः	९८
हुवं-	हेतुम्	११० गा. १२३

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
हेट्ठा	अधस्तात्	१६८ तः १७०, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९९ [१], २१७५, पृ. ५३ टि. ३
हेट्ठिमउवरिम-गेवेज्ज ०	अधस्तनोपरितनप्रैवेयक	४२९ [१-३]
हेट्ठिमउवरिमगे-वेज्जगा	अधस्तनोपरितनप्रैवेयकाः	१४६ [१], ७१६
हेट्ठिमउवरिमाणं	अधस्तनोपरितनानाम्-प्रैवेयकाणाम्	१८४४
हेट्ठिमगेविज्जगाणं	अधस्तनप्रैवेयकाणाम्	२०९
हेट्ठिमगेवेज्जगा	अधस्तनप्रैवेयक	६२२
हेट्ठिमगेवेज्जगादेवाणं	अधस्तनप्रैवेयकदेवानाम्	२०७
हेट्ठिमगेवेज्जगा	अधस्तनप्रैवेयकाः	२०७, ३३४
हेट्ठिमगेवेज्जगाणं	अधस्तनप्रैवेयकाणाम्	२०७, २०८
हेट्ठिमगेवेज्जगाणं	,,	६०१
हेट्ठिममज्झिम ०	अधस्तनमध्यम	४२८ [२]
हेट्ठिममज्झिमगे-वेज्ज ०	अधस्तनमध्यमप्रैवेयक	४२८ [१, ३]
हेट्ठिममज्झिमगेवे-ज्जगादेवा	अधस्तनमध्यमप्रैवेयक-देवाः	७१५, २००५
हेट्ठिममज्झिमगेवे-ज्जगा	अधस्तनमध्यमप्रैवेयकाः	१४६ [१]
हेट्ठिममज्झिमाणं	अधस्तनमध्यमानाम्-प्रैवेयकाणाम्	१८४३
हेट्ठिमहिट्ठिमगेवि-ज्जगादेवा	अधस्तनाधस्तनप्रैवेयक-देवाः	७१४
हेट्ठिमहेट्ठिम ०	अधस्तनाधस्तन	४२७ [१-३]
हेट्ठिमहेट्ठिमगे-वेज्ज ०	अधस्तन, अधस्तनप्रैवेयक	४२७ [१]
हेट्ठिमहेट्ठिमगेवे-ज्जगा	अधस्तनाधस्तनप्रैवेयकाः	१४६ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
हेट्टिमहेट्टिमगोवेज्ज-	अधस्तनाधस्तनप्रैवेयका-	
गाणं	णाम्	१८४२
हेट्टिमिल्ले	अधस्तनम्	पृ. ४१७
	टि. १ तः ३	
हेट्टिमेसु	अधस्तनपु[प्रैवेयकेसु]	२०९
	गा. १५७	
हेट्टिलं	अधस्तनम्	११०१
हेट्टिल्लाओ	अधस्तनम्	११०१
हेट्टिल्ले	अधस्तनः	१५५१ [१]
"	अधस्तनम्	१९९८,
	२०००, २००२ तः २००६	
हेत्तुहिं	हेत्तुभिः	१९६३
हेम	हेमन्	१९७ [२]
हेमवणुहिं	हेमवतैः	९६
हेमवय ०	हेमवत	१०९८,
	१२५७ [१२]	
हेरन्नवय	हेरण्यवत	१०९८
हेलियमच्छा	मत्स्यविशेषः	पृ. २९ टि. ५
होइ	भवति ११० गा.	१२६
	गा. १२९, १७४ गा.	
	१३३, २११ गा. १६५,	
	१२६० तः १२६२ [२],	
	१२६४ [१] तः १२६६	
	[१], १२६७, १२६८	
	[१], १२७० [२],	
	१२७१ तः १२७३,	
	१२७५, १२७९, १२८४,	
	१२८५, १३०५, १३१०,	
	१३१२, १३२० तः	
	१३२२, १३२५, १३३१,	
	१३३४, १३३६, १३४३,	
	१३४६, १३५०, १३५५,	
	१३६५, १३६६, १३६९,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१७९३ गा. २१८, पृ. १४	
होज्ज	टि. १, पृ. ३१५ टि. १	
होज्जा	भवेयुः १६४९ [१]	
"	भवेत् १२१६ [१], १२१७	
	भवेयुः १०७७, १०७८,	
	१०८१, १०८३, १०८९,	
	१५८३ [१], १६४३.	
	१७५७, १७५८ [१],	
	१७६०, १७६१, १७६४,	
	१७६५ [२], १७७४ [१],	
	१७७८, १७८१, १७८४	
	[१, ३], १७८९, १८६९	
	[१]	
होण	हूण-म्लेच्छजातिविशेष	
	पृ. ३६ टि. ३	
होति	भवति ४८ गा. ३८, ५४ [२]	
	गा. ५५, ५४ [७] गा. ८५,	
	५४ [८] गा. ९६, २११ गा.	
	१६३, ७९० गा. १८५,	
	९४८ गा. १९९, १२५९	
	गा. २१२, १३००, १३२७	
	होत्रिकम्-तृणविशेषः ४७	
	गा. ३५	
+ होत्तिय		
होमाणे	भवत् १२१६ [१], १२१७	
होति	भवन्ति ५३ गा. ४५-४६,	
	५४ [८] गा. ९३ गा. ९५,	
	९१ [४] गा. १११, १७४	
	गा. १३५, १८७ गा. १३८	
	गा. १४०-१४१ गा. १४५	
	तः गा. १४८, २११ गा.	
	१६६, १५८४ [२],	
	१६१३ [२], १९८० गा.	
	२२१	

तद्वयं परिसिद्धं

विसेसणामाणुकमो

विसेसणाम	किं ?	पिटुंको
अ		
अक्षरपुट्टिया	लिपिविशेषः	३८
अच्छा	नगरी	३७
अच्छादेश	जनपदः	३७ टि. ४
अच्छापुरी	नगरी	,,
अजल	म्लेच्छजातिः	३६
अजसाम	निर्ग्रन्थः—स्थविरः,	
	प्रज्ञापनासूत्रकारः	३
अजल	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ११
अनुयोगद्वार	जैनागमः	१२५ टि. १
अन्ध	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
अभियानराजेन्द्र	जैनागमकोशः	२४६ टि. २
अरवाग	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
अरवाग	,,	३६
अन्वद	,,	३६ टि. ७
अहिच्छा	नगरी	३७
अंकलिनी	लिपिविशेषः	३८
अंगा	जनपदः	३७
अंतकिरिया	प्रज्ञापनासूत्रस्य	
	विंशं पदम्	४
अंतकलरिया	लिपिविशेषः	३८
अंध	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
अंध	,,	३६ टि. ७
अंधड्ड	,,	,,
आ		
आचाराङ्गचूर्णि	जैनागमव्याख्या-	
	ग्रन्थः	१४ टि. १
आचाराङ्गसूत्र-	,,	
नियुक्ति	,,	,,

विसेसणाम	किं ?	पिटुंको
आचाराङ्गसूत्र-		
नियुक्ति	निर्ग्रन्थः—स्थविरः,	
आभासिय	श्रीभद्रबाहुस्वामी	१४ टि. २
आयंसलिवी	म्लेच्छजातिः	३६
आहार	लिपिविशेषः	३८
	प्रज्ञापनासूत्रस्याष्टा-	
	विंशं पदम्	४
इ		
इंदिव	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्च-	
	दशं पदम्	४
उ		
—उट्ट	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ५
—उड्ड	,,	३६
उत्तराध्ययन-	जैनागमव्याख्या-	
चूर्णि	ग्रन्थः	३६ टि. ५
उत्तराध्ययनसूत्र	जैनागमः	१४ टि. १
उवओग	प्रज्ञापनासूत्रस्यैको-	
	नविंशं पदम्	४
उस्सास	प्रज्ञापनासूत्रस्य	
	सप्तमं पदम्	४
ओ		
ओगाहणसंठाण	प्रज्ञापनासूत्रस्यैक-	
	विंशं पदम्	४
ओही	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रय-	
	स्त्रिंशं पदम्	४
क		
कण	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १७
कणवीर	,,	,,

विसेसणाम	किं ?	पिट्टको	विसेसणाम	किं ?	पिट्टको
कम्म	प्रज्ञापनासूत्रस्य		कोसला	जनपदः	३७
	त्रयोविंशं पदम्	४	कोसंब्री	नगरी	३७
कम्मबंधश्च	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतु-		कोंकणग	म्लेच्छजातिः	३६
	विंशं पदम्	४	कोंच	,,	३६ टि. ७
कम्मवेदश्च	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्च-		कौशाम्बी	नगरी	३७ टि. ४
	विंशं पदम्	४			
कलिंगा	जनपदः	३७	ख		
कसाञ्च	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतु-		खग्ग	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १८
	दशं पदम्	४	खरमुख	,,	३६ टि. ३
कंचणपुर	नगरम्	३७	खरमुह	,,	,,
कंचणपुरी	नगरी	३७ टि. २	खरोट्टी	लिपिविशेषः	३८ टि. १०
कंपिल्ल	नगरम्	३७	खरोट्टी	,,	३८
काय	म्लेच्छजातिः	३६	खस	म्लेच्छजातिः	३६
कायट्ठि	प्रज्ञापनासूत्रस्याष्टा-		खासिक	,,	३६ टि. ३
	दशं पदम्	४	खासिय	,,	३६
कासी	जनपदः	३७			
किरात	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३	ग		
किराय	,,	,,	गग्गर	म्लेच्छजातिः	३६
किरिया	प्रज्ञापनासूत्रस्य		गजकर्ण	,,	३६ टि. ३
	द्वाविंशं पदम्	४	गजमुख	,,	,,
कुञ्च	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३	गणितलिबी	लिपिविशेषः	३८
कुणाल	जनपदः	३७ टि. ४	गयकन्न	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
कुणाला	,,	३७	गयपुर	नगरम्	३७
कुणालदेश	,,	३७ टि. ४	गय[सुह]	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
कुरु	,,	३७	गंधव्वलिबी	लिपिविशेषः	३८
कुलक्ख	म्लेच्छजातिः	३६	गंधाहार	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १०
कुलगघ	,,	३६ टि. ३	गंधाहारग	,,	३६
कुलार्थ	म्लेच्छजातिः	,,	गंधाहारवा	,,	३६ टि. १०
कुसट्ठा	जनपदः	३७	गोण	,,	३६ टि. ३
कुञ्च	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३	गोतम	गणधरः	४३०
कक्कय	,,	,,	गोधा	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ७
कक्कय	,,	३६	गोधोइच्च	,,	,,
कक्केय	,,	३६ टि. २०	गोयम	गणधरः	
कयड्ठअद्ध	जनपदखण्डः	३७		शब्दस्यास्य स्थानानि	
कोडीवरिस	नगरम्	३७		द्वयन्तां १३१तः १३६	
कोपक	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३		पर्यन्तेषु पृष्ठेषु	
कोवाय	,,	,,	गोंड	म्लेच्छजातिः	३६

विसेसणाम	किं ?	पिट्टको
गोंधोडंब	म्लेच्छजातिः	३६
गौडु	,,	३६ टि. ३
	घ	
घासिय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १८
	च	
चउस	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १९
चञ्चुक	,,	३६ टि. ३
चरिम	प्रज्ञापनासूत्रस्य	
	दशमं पदम्	४
चंचुय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
चंपा	नगरी	३७
चिलाय	म्लेच्छजातिः	३६
चिहल	,,	३६
चिलस	,,	३६ टि. ८
चीण	,,	३६
चीन	,,	३६ टि. ३
चुंचुय	,,	३६
चेदि	जनपदः	३७ टि. ४
चेदी	,,	३७
चोव	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ९
	ज	
जवण	म्लेच्छजातिः	३६
जवणालिया	लिपिविशेषः	३८
जंगला	जनपदः	३७
जीवविजयगणिन्	निर्धेन्थः—गणी, प्रज्ञापना- सूत्रगूर्जरभाषास्तवककारः २३७ टि. १, २४६ टि. २, २७३ टि. ४-६-८-९, २९४ टि. ११, २९६ टि. ३-५-८, ३३४ टि. २	
जोणी	प्रज्ञापनासूत्रस्य नवमं पदम्	४
	ट	
जंय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ९

विसेसणाम	किं ?	पिट्टको
	ठ	
ठाण	प्रज्ञापनासूत्रस्य	
	द्वितीयं पदम्	४
ठिई	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतुर्थं पदम्	४
	ड	
डंब	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ७
हुंविलय	,,	३६ टि. ३
डोंव	,,	३६
डोंविलग	,,	३६
	ण	
णक्क	म्लेच्छजातिः	३६
णंदिपुर	नगरम्	३७
णिण्णग	म्लेच्छजातिः	३६
णिण्हइया	लिपिविशेषः	३८
णेडूर	म्लेच्छजातिः	३६
	त	
तामलित्ति	नगरी	३७
तामलिही	,,	३७ टि. १
तुरङ्गमुख	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
तुरय[सुह]	,,	,,
	द	
दमिल	म्लेच्छजातिः	३६
दशार्ण	जनपदः	३७ टि. ४
दसण्णा	,,	३७
दामिली	लिपिविशेषः	३८
दासापुरिया	,,	३८ टि. ९
दिट्टिवाय	जैनागमः	३
हुंविलय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
दोव	,,	३६ टि. ९
दोमिलिबी	लिपिविशेषः	३८ टि. १२
दोमिली	,,	,,

विसेसणाम	किं?	पिट्टंको	विसेसणाम	किं?	पिट्टंको
दोसापुरिया	लिपिविशेषः	३८	पंचाला	जनपदः	३७
द्रविड	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३	पापा	नगरी	३७ टि. ४
द्रुम्विलक	"	"	पारस	म्लेच्छजातिः	३६
	ध		पावा	नगरी	३७
			पास	म्लेच्छजातिः	३६
धनपतवान्	जैनागमप्रकाशकः	२४६ टि. २	पासण्या	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रिशं	पदम् ४
धनविमलगणिन्	निर्ग्रन्थः-गणी, प्रज्ञापना- सूत्रगूर्जरभापास्तवककारः	२३७ टि. १, २४६ टि. २, २७३ टि. ४-६-८-९, २९४ टि. ११, २९६ टि. ५-७	पुक्खरसारिया	लिपिविशेषः	३८
	न		पुलिन्द	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
			पुलिंद	"	३६
			पुप्पभिधु	निर्ग्रन्थः-स्थानकवासी	मुनिः २३७ टि. १, २४६ टि. २
नन्दिपुर	नगरम्	३७ टि. ४	पोलिंदी	लिपिविशेषः	३८
नन्दीटीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थः, श्रीमलयगिरिसुरिकृतः	३५ टि. ४-५	प्रज्ञापनासूत्र	जैनागमः २३७ टि. १, २४६ टि. २, २९० टि. १	
निशीथसूत्र	जैनागमः	२३७ टि. १	प्रज्ञापनासूत्रगूर्जर- भापास्तवक	जैनागमव्याख्याग्रन्थः- गूर्जरभापानिवद्धः	२३७ टि. १, २४६ टि. २
	प		[प्रज्ञापनासूत्र] टीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थः -मलयगिरीयः	३३४ टि. २
पउस	म्लेच्छजातिः	३६	[प्रज्ञापनासूत्र] टीकाकृत	निर्ग्रन्थः-आचार्यः, श्रीमलयगिरिसूरिः	१५ टि. १, ३८ टि. ५, ८३ टि. १-२
पओग	प्रज्ञापनासूत्रस्य षोडशं	पदम् ४	"	"-," श्रीहरिभद्रसूरिः	श्रीमलयगिरिसूरिश्च २६ टि. २
पओस	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १३		[प्रज्ञापनासूत्र]- प्रदेशव्याख्या	जैनागमव्याख्याग्रन्थः- हरिभद्रीयः २७ टि. ७, ५१ टि. २, २९३ टि. १३
पङ्कणग	"	३६ टि. ३		[प्रज्ञापनासूत्र] प्रदेशव्याख्याकृत	निर्ग्रन्थः-आचार्यः, श्रीहरि- भद्रसूरिः ४७ टि. ५
पङ्कणय	"	"		[प्रज्ञापनासूत्र]- मलयगिरिटीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थः १८१ टि. ३, २४८ टि. १, ४३५ टि. १
पङ्कणिय	"	३६		[प्रज्ञापनासूत्र]- "	"
पणवणा	प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रथमं	पदम् ४			
परिणाम	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रयोदशं	पदम् ४			
पल्हव	म्लेच्छजातिः	३६			
पवियारण	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतुस्त्रिंशं	पदम् ४			
पहराद्वया	लिपिविशेषः	३८ टि. ११			
पद्मार्इयाओ	"	३८			

विसेसणाम	किं?	पिटुंको
मलयगिरिवृत्ति	२३७ टि. १, ४३५ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयटीका	३२ टि. ९-१०-१२, ४७ टि. ४-६, ५६ टि. २-३-७-१०-१३-१६-१७, ६४ टि. १०, ६८ टि. ३, ७६ टि. २, ७८ टि. ३	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयवृत्ति	३२ टि. ११, ५० टि. ८, २११ टि. ५, २७६ टि. १, २९१ टि. १, २९३ टि. ३ तः ६-९- १५, २९४ टि. १०-१९ २१, २९६ टि. २-१७, २९७ टि. १, २९९ टि. १, ३२९ टि. १, ३९४ टि. १, ३९५ टि. १, ४०० टि. १, ४२२ टि. २२, ४४३ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयव्याख्या	५८ टि. २	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	निर्ग्रन्थः-आचार्यः, श्रीमलयगिरिसरिः ४३६	
वृत्तिकृत्	टि. १	
प्रज्ञापनासूत्रस्त-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः-	
वक	गूर्जरभाषानिवद्धः २७३ टि. ४	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
हरिभद्रटीका	५६ टि. १	
” ” वृत्ति	” २३७ टि. १	
” हारिवृत्ति	” १६३ टि. १, ३२९ टि. १	
प्रज्ञापनोपाङ्ग	जैनागमः १४ टि. १	
प्रवचनसारोद्धार	जैनप्रकरणग्रन्थः ३६ टि. ३, ३७ टि. ४	
	व	
यउस	म्लेच्छजातिः	३६
वन्वर	”	३६

विसेसणाम	किं?	पिटुंको
वर्वर	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
बहलिय	”	३६
बहुवत्तव्य	प्रज्ञापनासूत्रस्य तृतीयं पदम्	४
बंथुय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १४
बंभी	लिपिविशेषः	३८
बारवती	नगरी	३७
वोक्स	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
वोक्स	”	”
	भ	
भङ्ग	जनपदः	३७ टि. ४
भङ्गि	”	”
भडग	म्लेच्छजातिः	३६
भदिलपुर	नगरम्	३७
भमररुय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
भरु	”	३६ टि. २३
भरुग	”	३६
भरुय	”	३६ टि. २३
भंगी	जनपदः	३७
भासा	प्रज्ञापनासूत्रस्यैकादशं पदम्	४
भिल्ल	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
भोगवईया	लिपिविशेषः	३८
भमररुच	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
	म	
मगह	जनपदः	३७
मग्गर	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १६
मत्तियावड्	नगरी	३७
मथुरा	”	३७ टि. ४
मलय	म्लेच्छजातिः	३६
”	जनपदः	३७ टि. ४
मलयगिरि-सूरि,	निर्ग्रन्थः-आचार्यः ३ टि. १-२-३, १७ टि. १५, २५ टि. १५, २७ टि. २, ३२ टि.	
पाद		

विसेसणाम	किं?	पिटुंको
	९-१०-१२, ३९ टि. ३'	
	५० टि. ८, ८८ टि. १,	
	२३७ टि. १, २४६ टि. २,	
	३६३ टि. ५, ४३५ टि. १	
मलयगिरिनन्दी-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः ३५	
टीका	टि. ४.५	
मलया	जनपदः ३७	
मलयादेश	३७ टि. ४	
महावीर	तीर्थङ्करः ३	
महिल	नगरी ३७	
महुरा	३७	
मंड	म्लेच्छजातिः ३६	
मालव	३६	
मासपुरिवट्टा	नगरी ३७	
मासपुरी	३७ टि. ४	
माहेसरी	लिपिविशेषः ३८	
मिण्डकमुख	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
मिहिल	नगरी ३७ टि. ३	
मिंदयमुह	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
मुरुण्ड	३६	
मुरुंड	३६	
मूयलि	३६	
मृत्तिकावर्ता	नगरी ३७ टि. ४	
मेय	म्लेच्छजातिः ३६	
मोस	३६ टि. १२	
	य	
यवन	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
येचस	३६ टि. ९	
	र	
रायगिह	नगरम् ३७	
रय	म्लेच्छजातिः ३६	
रोम	३६	
रोमक	३६ टि. ३	
रोमग	३६ टि. २२	

विसेसणाम	किं?	पिटुंको
रोमय	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
रोसग	३६	
	ल	
लउस	म्लेच्छजातिः ३६	
लकुश	३६ टि. ३	
लाढा	जनपदः ३७	
लेसा	प्रज्ञापनासूत्रस्य सप्तदशं	
	पदम् ४	
ल्हसिय	म्लेच्छजातिः ३६	
	व	
वइराड	नगरम् ३७	
वकंती	प्रज्ञापनासूत्रस्य षष्ठं	
	पदम् ४	
वच्छ	जनपदः ३७	
वत्स	३७ टि. ४	
वत्सा	नगरी	
वत्सादेशः	जनपदः	
वरण		
वरणा		
वरुणानगर	नगरम् ३७ टि. ४	
वर्त	जनपदः	
वंगा		
वाणारसी	नगरी ३७	
वायगवरवंस	निर्ग्रन्थवंशः ३	
विदेहा	जनपदः ३७	
विलाय	म्लेच्छजातिः ३६	
विल्लस	३६ टि. ८	
विसेस	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्चमं	
	पदम् ४	
वीडभय	नगरम् ३७	
वीतभय	३७ टि. ४	
वीयभय	३७ टि. ६	
वेणह्या	लिपिविशेषः ३८	
वेद्वंथश	प्रज्ञापनासूत्रस्य षड्विंशं	
	पदम् ४	

विसेसणाम	किं ?	पिट्टंको
मलयगिरिवृत्ति	२३७ टि. १, ४३५ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयटीका	३२ टि. ९-१०-१२,	
	४७ टि. ४-६, ५६ टि.	
	२-३-७-१०-१३-१६-१७,	
	६४ टि. १०, ६८ टि. ३,	
	७६ टि. २, ७८ टि. ३	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयवृत्ति	३२ टि. ११, ५० टि.	
	८, २११ टि. ५, २७६	
	टि. १, २९१ टि. १,	
	२९३ टि. ३ तः ६-९-	
	१५, २९४ टि. १०-१९	
	२१, २९६ टि. २-१७,	
	२९७ टि. १, २९९ टि. १,	
	३२९ टि. १, ३९४ टि. १,	
	३९५ टि. १, ४०० टि. १,	
	४२२ टि. २२, ४४३ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयव्याख्या	५८ टि. २	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	निर्ग्रन्थः-आचार्यः,	
वृत्तिकृत्	श्रीमलयगिरिसरिः ४३६	
	टि. १	
प्रज्ञापनासूत्रस्त-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः-	
वक	गूर्जरभाषानिवद्धः २७३	
	टि. ४	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
हरिभद्रटीका	५६ टि. १	
” ” वृत्ति	” २३७ टि. १	
” हारिवृत्ति	” १६३ टि. १, ३२९	
	टि. १	
प्रज्ञापनोपाङ्ग	जैनागमः १४ टि. १	
प्रवचनसारोद्धार	जैनप्रकरणग्रन्थः ३६ टि. ३,	
	३७ टि. ४	
	व	
वडस	म्लेच्छजातिः ३६	
वन्वर	” ३६	

विसेसणाम	किं ?	पिट्टंको
वर्वर	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
वहलिय	” ३६	
बहुवत्तव	प्रज्ञापनासूत्रस्य तृतीयं	
	पदम् ४	
बंधुय	म्लेच्छजातिः ३६ टि. १४	
वंभी	लिपिविशेषः ३८	
वारवती	नगरी ३७	
वोक्स	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
वोक्स	” ”	
	भ	
भङ्ग	जनपदः ३७ टि. ४	
भङ्गि	” ”	
भडग	म्लेच्छजातिः ३६	
भदिलपुर	नगरम् ३७	
भमररुच	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
भरु	” ३६ टि. २३	
भरुग	” ३६	
भरुय	” ३६ टि. २३	
भंगी	जनपदः ३७	
भासा	प्रज्ञापनासूत्रस्यैकादशं	
	पदम् ४	
भिल्ल	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
भोगवईया	लिपिविशेषः ३८	
भ्रमररुच	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
	म	
मगह	जनपदः ३७	
मग्गर	म्लेच्छजातिः ३६ टि. १६	
मत्तियावड्	नगरी ३७	
मथुरा	” ३७ टि. ४	
मलय	म्लेच्छजातिः ३६	
”	जनपदः ३७ टि. ४	
मलयगिरि-सूरि,	निर्ग्रन्थः-आचार्यः ३ टि.	
पाद्	१-२-३, १७ टि. १५, २५	
	टि. १५, २७ टि. २, ३२ टि.	